

arhivi

*Zbornik ob sedemdesetletnici
dr. Franceta Martina Dolinarja*

*Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik 34, št. 2*

Ljubljana 2011

arhivi

*Zbornik ob sedemdesetletnici
dr. Franceta Martina Dolinarja*

*Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik 34, št. 2
Ljubljana 2011*

arhivi

UDK 930.25 (497.12) (05)

UDC 930.25 (497.12) (05)

ISSN 0351-2835

Glasiló Arhivskega društva in arhivov Slovenije

Zeitschrift des Archivvereins und der Archive Sloweniens

Gazzetta dell'Associazione archivistica e degli archivi in Slovenia

The Gazette of the Archival Association and Archives of Slovenia

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© 2011 Arhivsko društvo Slovenije

Izdalo in založilo Arhivsko društvo Slovenije

Uredništvo: Zvezdarska 1, p. p. 21, SI-1127 Ljubljana

telefon: (01) 241 42 47

telefaks: (01) 241 42 69

e-pošta: jure.volcjak@gov.si

http://www.arhivsko-drustvo.si/publikacije/arhivi

Odgovorni urednik: Jure Volcjak (Ljubljana)

Tehnična urednica: Barbara Žabota (Ljubljana)

Uredniški odbor: dr. Zdenka Bonin (Koper), Igor Filipič (Maribor), dr. Boris Golec (Ljubljana), Olga Pivk (Ljubljana), Aleksander Lavrenčič (Ljubljana), Ivan Lovrenčič (Ptuj), mag. Elvis Orbanič (Pazin), dr. Slavica Tovšak (Maribor), Ivanka Uršič (Nova Gorica), dr. Peter Wiesflecker (Gradec), dr. Ivanka Zajc-Cizelj (Celje)

Redakcija te številke je bila zaključena: 20. 10. 2011

Revija izhaja dvakrat letno. Cena posamezne številke je 12,50 EUR.

Lektorica: Eva Blumauer

Prevodi: Alenka Hren (angleščina), Wolfgang Zitta (nemščina), Verena Koršič (italijanščina)

Fotografska dela: Tina Arh

UDK: Alenka Hren

Izdajo so omogočili: Ministrstvo za kulturo, Javna agencija za knjigo RS, Alpe papir d.o.o. Ljubljana in Arhivsko društvo Slovenije

Poslovni račun: NLB d. d. Ljubljana, 02083-0019446150

Računalniški prelom in oblikovanje: Franc Čuden, MEDIT d. o. o., Notranje Gorice

Tisk: Nagode Q co d.n.o.

Naklada: 400 izvodov

Revija Arhivi je vključena v naslednje podatkovne baze: COBISS (Slovenija); Historical Abstracts, America: History and Life, ABC-CLIO (Združene države Amerike); Centro de Información Documental de Archivos (Španija); Institut für Archivwissenschaft der Archivschule Marburg (Nemčija); EBSCO Publishing (Združene države Amerike).

Na predhodni strani: Cesar Franc Jožef s takrat dvoletnim vnukom Ottom, 15. september 1914 (original hrani Angelika Hribar, Ljubljana).

Na naslovnici: Naslovnica jubilejne publikacije ob 125 letnici delovanja livarskega podjetja Samassa v Ljubljani, 1892 (original hrani Baich, Gradec).

KAZALO

UVOD

Jure Volčjak , Beseda urednika	187
Jožef Smej , Kronogram ob 70-letnici prof. dr. Franca Ksaverja Martina Dolinarja	189
Peter Vodopivec , Prof. dr. France Martin Dolinar – sedemdesetletnik	191
Bibliografija prof. dr. Franceta M. Dolinarja (Jure Volčjak)	195

ČLANKI IN RAZPRAVE

Matjaž Ambrožič , O cerkvenih pečatih z ozirom na relikvijska pečata v p. c. sv. Martina v Žirovnici	227
Luigi Tavano , Cancianus de Goritia, episcopus Emoniensis (1313–1331)	243
Janez Weiss , Gregor Vlahovič (1523–1582), življenje in delo predikanta na meji cesarstva	251
Jože Mlinarič , Arhivi cistercijanskih samostanov in njihova usoda s poudarkom na stiškem in kostanjeviškem samostanu	275
Ana Lavrič , Ljubljanske baročne bratovščine in njihovo umetnostno naročništvo. Bratovščine v župnijskih cerkvah in podružnicah	295
Lilijana Žnidaršič Golec , Odsevi habsburško-beneških odnosov v Cerkvi zgodnjega novega veka na Slovenskem	319
Matevž Košir , Katoliška cerkev in prostozidarstvo. Od ljubljanskega nadškofa Mihaela Brigida do razprav, povezanih z Zakonikom cerkvenega prava in Deklaracijo o prostozidarskih združenjih iz leta 1983	329
Peter G. Tropper , Die Verträge des Bistums Gurk mit dem Bistum Lavant von 1859 und mit dem Domkapitel in Laibach von 1891	353
Bogdan Kolar , Cerkevni zgodovinar dr. Josip Srebrnič – učitelj na Univerzi v Ljubljani	363
Marija Čipić Rehar , Primorski Slovenci in ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič	375
Filiberto Agostini , Verso nuove ricerche sul governo locale in età contemporanea: l'esperienza vicentina e veneta	385
Jože Žontar , Korenine arhivske službe v Sloveniji	393
Mateja Jeraj, Jelka Melik , Poročila britanskih predstavništva o Jugoslaviji in Slovencih v prvih letih po drugi svetovni vojni	407

IZ ARHIVSKIH FONDov IN ZBIRK

Zdenka Bonin , Koprška bratovščina svetega Nikolaja	421
Andrej Nared , Brezmejna radost odkrivanja in krhkost mejnih letnic (Najstarejši poznani dokumenti kranjskega stanovskega arhiva)	441
Julijana Visočnik , Hrenova pridiga ob ustanovitvi kapucinskega samostana v Mariboru	455
Lilijana Urlep , Škof Franc I. Gašpar pl. Stadion in njegov opis lavantinske škofije	465
Jure Volčjak , Filip Wirich Lovrenc Daun, nesojeni ljubljanski pomožni škof	477
Marija Jasna Kogoj , Prisotnost uršulinskih ustanov v srednjeevropskem prostoru v prvi polovici 19. stoletja in jubilejno praznovanje Reda	487
Boris Golec , Poti in stranpoti Valvasorjevih potomcev z velenjskega gradu. Kdaj arhivski viri (ne) lažejo?	497
Jože Škofljanec , Unio Leonina in oblikovanje slovenske frančiškanske province	525
Marjan Vogrin , Nadškofu Frančišku Borgia Sedeju ob 25. obletnici škofovske službe v Gorici	537

Blaž Otrin, Poslanska epizoda šentjakobskega župnika Janka Barleta	555
O DELU ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE	
Zborovanje madžarskih arhivistov v Balatonfüredu, 19.–22. junij 2011 (Bojan Himmelreich)	569
24. mednarodno posvetovanje »Arhivska praksa 2011«, Tuzla, 6. in 7. oktober 2011 (Sonja Jazbec)	569
O DELU ARHIVOV IN ZBOROVANJIH	
71. jugozahodnonemško arhivsko zborovanje v Wertheimu/Bronnbachu, od 20. do 21. maja 2011 (Sonja Anžič Kemper)	573
XXI. mednarodni arhivski raziskovalni tabor. Nedelica v Sloveniji ter Magyarlak, Rábagyarmat in Csörötnek na Madžarskem, od 27. junija do 2. julija 2011 (Gordana Šövegeš Lipovšek)	575
Konferenca »L'Unita d'Italia e gli archivi – problemi, orientamenti e conformi«, Pisa, od 15. do 16. septembra 2011 (Sonja Anžič Kemper)	576
81. nemško arhivsko zborovanje, Bremen, od 21. do 24. septembra 2011 (Sonja Anžič Kemper)	577
OCENE IN POROČILA O PUBLIKACIJAH IN RAZSTAVAH	
Generalni konzulat Kraljevine Srbije v Trstu 1884–1914 (Gašper Šmid)	581
OSEBNE VESTI	
Ob življenjskem jubileju Marjete Adamič (Metka Gombač)	585
Ob šestdesetletnici Metke Gombač (Darinka Drnovšek, Mateja Jeraj)	590
Doc. dr. Jelka Melik je praznovala šestdeset let (Matevž Košir)	598
PRIDOBITVE ARHIVOV V LETU 2010	605
BIBLIOGRAFIJA ARHIVSKIH DELAVCEV V LETU 2010	613

INDEX

INTRODUCTION

Jure Volčjak , Editor's word	187
Jožef Smej , Chronogram on the Occasion of the 70 th Birthday of Prof. Dr. France Ksaver Martin Dolinar	189
Peter Vodopivec , Prof. Dr. France Martin Dolinar – Septuagenarian	191
Bibliography of France M. Dolinar (Jure Volčjak)	195

ARTICLES AND PAPERS

Matjaž Ambrožič , Ecclesiastical seals in special regard to seals attached to the relics at the succursal church of St. Martin in Žirovnica	227
Luigi Tavano , Cancianus de Goritia, episcopus Emoniensis (1313–1331)	243
Janez Weiss , Gregor Vlahovič (1523–1582), Life and Work of the Preacher on the Frontier of the Empire	251
Jože Mlinarič , Cistercian Monastery Archives and Their Fate with Particular Focus on the Monasteries in Stična and in Kostanjevica	275
Ana Lavrič , The Baroque Confraternities in Ljubljana and Their Art Commissions. Parish Confraternities	295
Lilijana Žnidaršič Golec , Habsburg-Venetian Relations Reflected in the Slovenian Church in Early Modern Times	319
Matevž Košir , Catholic Church and Freemasonry. From the Ljubljana Archbishop Michael Brigido to Discussions about the Code of Canon Law and the 1983 Declaration on Masonic Associations	329
Peter G. Tropper , The contracts which the Diocese of Gurk concluded with the Diocese of Lavant in 1859 and with the Ljubljana Cathedral Chapter in 1891	353
Bogdan Kolar , Dr. Josip Srebrnič – Church Historian and Professor at the University of Ljubljana	363
Marija Čipić Rehar , Slovenes of the Littoral Region and the Ljubljana Bishop Anton Bonaventura Jeglič	375
Filiberto Agostini , New Research in the Present-Day Local Administration: case of Vicenza and Venice	385
Jože Žontar , The beginnings of archival service in Slovenia	393
Mateja Jeraj, Jelka Melik , Reports of the British Representative Bodies on Yugoslavia and Slovenes during the First Few Years after World War II	407

FROM THE ARCHIVAL FILES AND COLLECTIONS

Zdenka Bonin , Confraternity of St. Nicholas in Koper	421
Andrej Nared , Infinite Joy of Discovering and Uncertainty of Time Frames (The Oldest Known Documents of the Carniolan Estates' Archive)	441
Julijana Visočnik , Sermon Delivered by Bishop Tomaž Hren on the Occasion of the Founding of the Capuchin Monastery in Maribor	455
Lilijana Urlep , Bishop Franc I. Gašpar von Stadion and his description of the Diocese of Lavant	465
Jure Volčjak , Philipp Wirich Lorenz Daun, the Expected Ljubljana Auxiliary Bishop	477
Marija Jasna Kogoj , Ursuline Institutions in Central Europe at the Beginning of the 19 th Century and the Anniversary Celebration of the Order	487
Boris Golec , Adventures and Misadventures of Valvasor's descendants from the Velenje Castle. When do archival sources (not) tell the truth?	497
Jože Škofljanec , Leonine Union and the Formation of the Slovenian Franciscan Province	525

Marjan Vogrin, To Bishop Francišek Borgia Sedej on the Occasion of the 25 th Anniversary of His Episcopacy in Gorizia	537
Blaž Otrin, Janko Barle, Parish Priest of the St. Jacob Parish in Ljubljana, and His National Assembly Episode	555
ON THE ACTIVITIES OF THE ARCHIVAL ASSOCIATION OF SLOVENIA	
Convention of Hungarian Archivists in Balatonfüred, June, 19–22, 2011 (Bojan Himmelreich)	569
24 th International Conference »Arhivska praksa 2011« Tuzla, October 6–7, 2011 (Sonja Jazbec)	569
ON THE ACTIVITIES OF THE ARCHIVES AND ON ARCHIVAL CONFERENCES	
71 st Southwest German Archival Convention in Wertheim/Bronnbach, May 20–21, 2011 (Sonja Anžič Kemper)	573
21 st International Archival Research Camp. Nedelica in Slovenia and Magyarlak, Rábagyarmat an Csörötnek in Hungary, June 27–July 2, 2011 (Gordana Šovegš Lipovšek)	575
Conference »L'Unita d'Italia e gli archivi – problemi, orientamenti e conformi«, Pisa, September, 15–16, 2011 (Sonja Anžič Kemper)	576
81 st German Archival Convention, Bremen, September 21–24, 2011 (Sonja Anžič Kemper)	577
REVIEWS AND REPORTS OF THE PUBLICATIONS AND EXHIBITIONS	
Generalni konzulat Kraljevine Srbije v Trstu 1884–1914 (Gašper Šmid)	581
PERSONAL NEWS	
On the Occasion of the Anniversary of Marjeta Adamič (Metka Gombač)	585
Metka Gombač – Sexagenarian (Darinka Drnovšek, Mateja Jeraj)	590
Dr. Jelka Melik, Assistant Professor, Sexagenarian (Matevž Košir)	598
ACQUISITIONS OF ARCHIVES IN 2010	605
BIBLIOGRAPHY OF ARCHIVISTS FOR 2010	613

Navodila avtorjem prispevkov za ARHIVE

1. ARHIVI, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije so osrednja slovenska arhivska revija, ki spremlja širok spekter arhivskih vprašanj. V njej objavljamo prispevke s področja arhivistike, (upravne) zgodovine, zgodovinskih pomožnih ved, vede o virih, arhivske teorije in prakse ter vsakdana slovenskih arhivov.
2. Prispevke sprejema uredništvo na naslov: Uredništvo Arhivov, Arhivsko društvo Slovenije, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana; tel. (01) 24 14 247, e-pošta: jure.volcjak@gov.si.

Pri tem prosimo, da se držite sledečih navodil:

- ❖ Prispevki morajo biti oddani v elektronski obliki (razmik 1,5 vrstice).
- ❖ Vsi članki gredo pred objavo v recenzijo. Pozitivna recenzija je pogoj za objavo članka.
- ❖ Prispevki za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirke* naj obsegajo do 1,5 avtorske pole (24 standardnih strani), za ostale rubrike pa pol avtorske pole (8 strani).
- ❖ Prispevki za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirke* morajo obvezno vsebovati izvleček v obsegu do maksimalno 10 vrstic, ključne besede, primerne za indeksiranje, in povzetek v obsegu do maksimalno 30 vrstic. Pred povzetkom mora biti naveden spisek virov in literature.
- ❖ Avtor naj navede svoj polni naslov, naziv oz. poklic, delovno mesto in naslov ustanove, kjer je zaposlen, tel. številko in e-pošto.
- ❖ Opombe morajo biti pisane enotno pod črto. V opombah uporabljamo krajše navedbe, ki morajo biti skupaj s kraticami razložene v poglavju viri in literature. Primer: Merku: *Slovenska plemiška pisava*, str. 110.
- ❖ V poglavju Viri in literature morajo biti sistematično navedeni vsi viri in vsa literature, navedena v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, literaturo, časopise, itd. Gradivo se navaja v abecednem vrstnem redu.
- ❖ Citiranje arhivskih virov: navedemo arhiv, oznako fonda ali zbirke, ime fonda ali zbirke, po potrebi št. fasciklov ali škatel. Primer: ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 1.
- ❖ Citiranje literature (monografij): navedemo priimek in ime avtorja: *naslov (in podnaslov) dela (v ležčem tisku)*. Kraj: založba in leto izida. Primer: Merku, Pavle: *Slovenska plemiška pisma*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1980.
- ❖ Citiranje literature (člankov): navedemo priimek in ime avtorja: *naslov članka. Naslov periodike ali zbornika (v ležčem tisku)*, za periodiko še letnik, leto, številko in stran; za zbornik (ime urednika), kraj in leto izida in strani. Primer za periodiko: Matijević, Meta: Novomeški mestni arhiv in skrb zanj. *Arhivi* 26 (2003), št. 1, str. 221–226. Primer za zbornik: Bizjak, Matjaž: Gutenberg in briksenska posest vzhodno od Tržiške Bistrice. *Ad fontes. Otorepčev zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, 2005, str. 225–269.
- ❖ Slikovno gradivo (fotografije, mikrofilmski posnetki, skenirano gradivo, izjemoma tudi dobre fotokopije) mora biti obvezno priloženo posebej. Slikovno gradivo naj bo označeno s številko podnapisa. Prispevkom o ocenah publikacij je treba obvezno priložiti fotografijo naslovnice.
- ❖ Uredništvo ima pravico prispevke jezikovno lektorirati; lektorske popravke navadno vnesejo avtorji sami. Korekture načeloma opravi uredništvo.
- ❖ Prispevkov ne vračamo; o zavrnjenih prispevkih avtorje obvestimo.
- ❖ Avtorje prosimo, da upoštevajo zgornja navodila. Ob morebitnih nejasnostih je uredništvo na voljo za pojasnila.
- ❖ Članki in prispevki, objavljeni v tiskani reviji, so objavljeni tudi na spletni strani Arhivskega društva Slovenije. Avtorji tako z objavo tiskane verzije soglašajo tudi z objavo spletne verzije.
- ❖ **Rok za oddajo prispevkov** za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirke za prvo številko* je **1. maj**, za *drugo številko* pa **1. oktober**! Rok za oddajo prispevkov za ostale rubrike pa je za prvo številko **20. maj**, za drugo številko pa **20. oktober**!

Ljubljana, 20. 10. 2011

Uredništvo Arhivov

Notes for contributors for ARHIVI

1. ARHIVI, the Gazette of the Archival Association and Archives of Slovenia, is the central Slovenian archival journal. It deals with a wide range of archival issues and features articles from the field of archival science, (administrative) history, auxiliary sciences of history, primary source science, archival theory and practice, and daily activities of the Slovenian archives.
2. Manuscripts are to be sent to the editorial board at: Uredništvo Arhivov, Arhivsko društvo Slovenije, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana, Tel.: +386 1 24 14 247, e-mail: jure.volcjak@gov.si.

Authors should comply with the following instructions:

- ⇒ Papers should be submitted in electronic form (1.5 spacing).
- ⇒ Before being published, all papers are reviewed. Papers are published only if they receive positive review.
- ⇒ Papers for the sections *Articles and papers*, *From practice to practice* and *From archival files and collections* should not exceed 24 pages, papers for other sections should not exceed 8 pages.
- ⇒ Papers for the sections *Articles and papers*, *From practice to practice* and *From archival files and collections* must include a maximum 10 line abstract, key words appropriate for indexing, and a maximum 30 line summary. List of sources and literature stands before summary.
- ⇒ Authors must state their full address, title or/and profession, work rank, title and address of the institution where the author works, phone number, and e-mail.
- ⇒ Footnotes are listed uniformly at the bottom of the page under the line. Footnotes include short references that are fully explained in »List of Sources and Literature«, together with abbreviations. Example: Merku: *Slovenska plemiška pisava*, p. 110.
- ⇒ List of Sources and Literature includes a systematic recording of all sources and literature that are cited in notes. Archival sources, literature, journals etc. are stated separately in alphabetical order.
- ⇒ Citation of archival sources should be presented as follows: name of archival institution, reference number of archival fond or collection, title of archival fond or collection, when necessary also the number of archival fascicles or boxes. Example: ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 1.
- ⇒ Citation of literature (books) should be presented as follows: Surname and first name of the author: *title (and subtitle) of the work (in italics)*. Publishing place: publisher and publishing year. Example: Merku, Pavle: *Slovenska plemiška pisma*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1980.
- ⇒ Citation of literature (articles) should be presented as follows: Surname and name of the author: title of the article. *Title of the journal or miscellany (in italics)*, for journals also volume, year, number and page; for miscellany also (the name of the editor), publishing place, publishing year and page. Example for articles in journals: Matijevič, Meta: Novomeški mestni arhiv in skrb zanj. *Arhivi* 26 (2003), no. 1, pp. 221–226. Example for articles in miscellanies: Bizjak, Matjaž: Gutenberg in briksenska posest vzhodno od Tržiške Bistrice. *Ad fonts. Otoprepčev zbornik* (ed. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, 2005, pp. 225–269.
- ⇒ Illustrations (photographs, microfilms, scans, (exceptionally) also good quality photocopies) must be submitted separately. Illustrations must be marked with the number of caption. Reviews of publications must include the photo of the book cover.
- ⇒ Editorial board reserves the right to submit the papers for language proof reading. Proofs are sent to authors for correction. Other corrections of technical nature are done by editorial board.
- ⇒ Authors are notified about their papers being rejected by the editorial board.
- ⇒ Authors are kindly asked to follow these instructions. Should there be any uncertainties as to the mentioned instructions, please contact the editorial board for assistance.
- ⇒ Articles and papers that are published in the printed version of *Arhivi*, are also published on-line on the homepage of the Archival Association of Slovenia. By giving consent for the printed version of their papers, the authors also give their consent for the papers to be published on-line.
- ⇒ **Deadline for submission of papers**: papers for the sections *Articles and papers*, *From practice to practice* and *From archival files and collections* are to be submitted by **May 1 for the first number**, and by **October 1 for the second number!** Article for other sections are to be submitted by **May 20** for the first number and by **October 20** for the second number!

Ljubljana, 20. 10. 2011

Arhivi Editorial board

Beseda urednika

Spoštovani bralci!

Pred sabo imate nove *Arhive*. Kot je že dolga leta v navadi, včasih posvetimo drugo številko naše osrednje arhivske publikacije zaslužnim kolegicam in kolegom, ki so s svojim delom pustili neizbrisen pečat na področju dela v arhivih in arhivistiki.

Po šestih letih imate pred sabo nov zbornik, tokrat posvečen sedemdesetletnici prof. dr. Franceta Martina Dolinarja, ki je z arhivi in arhivistiko povezan že več kot 30 let. K sodelovanju pri jubilejnem zborniku smo povabili njegove kolege in sodelavce iz Slovenije in tujine. Večina se jih je z veseljem odzvala in poslala svoj prispevek, ki ga boste lahko našli v nadaljevanju. Nekateri so sodelovanje žal odklonili: eni zaradi zdravstvenih razlogov, drugi zaradi prezasedenosti. Kljub temu vsi slavljencu želijo še veliko energije in moči za nadaljnje delo.

Željam se pridružujemo tudi v uredništvu, obenem pa se veselimo novega sodelovanja v prihodnosti!

Jure Volčjak
odgovorni urednik

prof. dr. France Martin Dolinar

UDK 003.64Dolinar F. M.

**Kronogram ob 70-letnici
prof. dr. Franca Ksaverja Martina Dolinarja**

JOŽEF SMEJ

msgr. dr., mariborski pom. škof v pokoju
Slomškov trg 19, SI-2000 Maribor

ArChIVarIo HIstorICo InVestIgorI
FranCIsCo XaV. DoLInar
70 annIs eIVs 11. 11. feLICItEr perActIs
gratVLantVr sCrIpta eIVs Lata
Legentes
Deo grates

Fonetično zapisano:

Archivario Historico Investigatori
Francisco Xav. Dolinar
70 annis eius 11. 11. feliciter peractis
gratulantur scripta eius lata
Legentes
Deo grates

Prevod:

Arhivarju, zgodovinarju, raziskovalcu
Francu Ksaverju Dolinarju
ob njegovih 70 letih 11. 11. srečno preživetih
čestitajo njegove obširne spise
prebirajoči
Bogu hvala

Kronogram daje letnico 2011.

2 D = 1000
7 C = 700
5 L = 250
1 X = 10
7 V = 35
16 I = 16

2011

Prof. dr. France Martin Dolinar – sedemdesetletnik

Pisec, ki poskuša strnjeno in pregledno predstaviti znanstveno in strokovno delo prof. dr. Franceta M. Dolinarja, se znajde v nemajhni zadregi, saj je Dolinarjev opus izjemno obsežen in raznolik. V njegovi bibliografiji se je v dobrih treh desetletjih (od prvih znanstvenih objav v letih 1978–1980 do leta 2011) nabralo več kot 640 bibliografskih enot (monografij, znanstvenih, strokovnih in poljudnih člankov, prispevkov na simpozijih in konferencah ter leksikografskih – enciklopedijskih gesel), ki obravnavajo najrazličnejša vprašanja cerkvene, kulturne in politične zgodovine od antike in srednjega veka do najnovejšega časa, del med njimi pa je posvečen tudi arhivistiki in analitični predstavitvi arhivskega gradiva. Dolinar je pač bil in v isti sapi in z vsem srcem je zgodovinar raziskovalec, odličen poznavalec arhivskega gradiva, arhivar in pedagog.

Sestavni del jubilejnega zapisa so življenjepisni podatki, zato najprej kratek jubilantov »curriculum vitae«. France M. Dolinar se je rodil hladnega 11. novembra 1941 v Sušinah pri Đurdenovcu v Baranji, kamor so Nemci iz Zagorja izselili njegove starše. Prva štiri leta življenja je tako s starši preživel v izgnanstvu v Slavoniji, od tam pa so se vsi skupaj šele leta 1945 vrnili v domače Zagorje. Osnovno šolo in nižjo gimnazijo je obiskoval v Zagorju, leta 1956 pa je (med drugim zaradi težav z dihalji) odšel v malo semenišče v klimatsko prijaznejši Pazin. Po končanem šolanju v Pazinu se je vpisal na Teološko fakulteto v Ljubljani in študij teologije končal leta 1968 z magistriranjem. Študij cerkvene zgodovine je nadaljeval na Fakulteti za cerkveno zgodovino Papeške univerze Gregorijane v Rimu in tu leta 1973 magistriral, leta 1976 pa promoviral z doktoratom Jezuitski kolegij v Ljubljani in rezidenca Pleterje 1597–1704 (*Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje 1597–1704*). Doktorat je v Ljubljani izšel leto pozneje (z letnico 1976) v knjižni obliki. Ob slovesni promociji je prejel bronasto medaljo gregorijanske univerze. Leta 1976 je v Vatikanskem arhivu diplomiral še iz arhivistike in leta 1977 iz paleografije in diplomatike. Med študijem v Rimu (bival je v nemškem zavodu Teutonicum in bil v letih 1973–1977 njegov vicerektor) se je seznanil ne le z vatikanskimi in italijanskimi znanstvenimi ustanovami, temveč tudi z italijanskimi in tujimi (posebej nem-

škimi) raziskovalci, s številnimi med njimi pa je po vrnitvi v Ljubljano tudi ohranil stike.¹

Dolinar je postal po vrnitvi v Slovenijo vodja Nadškofijskega arhiva v Ljubljani in ga je uspešno vodil vse do leta 1987, ko je odšel na novo delovno mesto v Arhiv Slovenije. Leta 1978 je bil na Teološki fakulteti v Ljubljani na njegovo pobudo in s težnjo po »organiziranem, sistematičnem in načrtnem zbiranju in proučevanju zgodovinskega gradiva o zgodovini Cerkev na Slovenskem«² ustanovljen Inštitut za zgodovino Cerkev, Dolinar pa je kot njegov prvi predstojnik leto pozneje zasnoval še znanstveno zbirko *Acta Ecclesiastica Sloveniae* in ob njej že v prvih letih izhajanja zbral širok krog sodelavcev. Po zaposlitvi v Arhivu Slovenije se je posvetil predvsem starejšemu gradivu in bil od leta 1993 svetovalec vlade za to gradivo in evidentiranje za slovensko zgodovino pomembnega gradiva v tujih arhivih (med drugim je vodil evidentiranje gradiva v Vatikanskem arhivu ter Centralnem državnem arhivu in Arhivu zunanjega ministrstva v Rimu). Bil je tudi član izpitne komisije za strokovne izpite s področja arhivistike, pri Arhivskem društvu Slovenije pa je skoraj dve desetletji (1990–2010) urejal zbirko *Viri*. Že leta 1986 je bil habilitiran za docenta za cerkveno zgodovino na Teološki fakulteti v Ljubljani, od leta 1994 do leta 2001 pa je na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete ljubljanske Univerze (najprej kot izredni in od konca leta 1999 kot redni profesor) predaval zgodovino Evrope 16. do 18. stoletja in v letih 1994–2006 na Oddelku za bibliotekarstvo iste fakultete razvoj bibliotekarstva in uvod v znanstveno delo.³ Za zamisel, da bi na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani z njegovo pomočjo in znanjem ustanovili katedro za cerkveno zgodovino, na žalost ni bilo finančnih sredstev, pa tudi ne pravega posluha. Do-

¹ Dolinarjeve biografske podatke delno povzecam po članku Metoda Benedika ob jubilejnih šestdesetletnici *Arhivi XXIV* (2001), št. 2, str. 195–196, podatke o Dolinarjevi družini in šolanju pred vpisom na Teološko fakulteto v Ljubljani pa mi je ljubeznivo posredovala njegova sestra, gospa Marija Dolinar, za kar se ji najlepše zahvaljujem.

² Dr. France M. Dolinar: Predgovor. *Acta Ecclesiastica Sloveniae*, 1, Miscelanea. Ljubljana 1979, str. 7.

³ Za zadnji predmet je napisal tudi učbenik: France M. Dolinar: *Uvod v znanstveno delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, 2000.

linar je zgodovino Evrope 16.–18. stoletja v poletnem semestru leta 2007 predaval še na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. V letih 1999–2003 je bil tudi nacionalni koordinator za zgodovino, od leta 1993 do leta 2000 pa član slovensko-italijanske in v letih 2001–2004 slovensko-avstrijske zgodovinske komisije.

Na čelu Dolinarjeve znanstvene bibliografije je (kronološko gledano) njegova disertacija o Jezuitskem kolegiju v Ljubljani in rezidenci Pleterje 1597–1704, v kateri je na osnovi celovite analize arhivskega gradiva predstavil čas in prihod jezuitov v Ljubljano, ustanovitev in zgraditev jezuitskega kolegija, sistem študija in vzgoje v kolegiju in njegov gospodarski položaj, hkrati pa tudi pastoralno dejavnost jezuitov, število in osebje kolegija (po razredih) ter odnose jezuitov z drugimi redovnimi skupnostmi in svetno duhovščino. K temi o jezuitih, njihovem pomenu v verskem in kulturnem življenju v slovenskih pokrajinah in o jezuitskem šolstvu in kolegiju se je v razpravah in referatih, objavljenih doma in v tujini, večkrat vračal tudi pozneje. Območje njegovega znanstvenega in raziskovalnega zanimanja je bilo pri tem že v prvem desetletju in pol po objavi disertacije zelo široko: ob razpravah, ki so predstavljale različne vrste zgodovinskih virov in gradiv za zgodovino ljubljanske in mariborske škofije, razmere v obeh škofijah v raznih obdobjih in delovanje njunih škofov, je pisal o misijskih metodah Salzburga in Ogleja in njihovih posledicah za delo bratov Cirila in Metoda, o duhovni podobi slovenskih dežel v 16. stoletju in cerkvenih razmerah na Slovenskem pred francosko revolucijo, o jožefincih, škofu Herbersteinu in državnem cerkvenstvu, o raznih redovnih skupnostih, pa tudi o Cerkvi v Jugoslaviji in Cerkvi v svobodi v moderni dobi. Leta 1989 je kot 11. številka *Acte Ecclesiasticae* izšla druga Dolinarjeva samostojna monografska publikacija, Slovenska cerkvena pokrajina. V njej je najprej orisal temeljno ureditev – škofijsko organizacijo Cerkve na Slovenskem od začetkov do srede 18. stoletja, nato pa njen razvoj od ukinitve oglejskega patriarhata in ustanovitve videmske in goriške nadškofije do vzpostavitve slovenske cerkvene pokrajine. Vprašanja cerkvenoupravne ureditve na slovenskem ozemlju je obravnaval tudi v nekaterih drugih člankih, med drugim v razpravi o Cerkvenoupravni ureditvi Ilirskih provinc, objavljeni leta 1989 v *Zgodovinskem časopisu*.

Dolar je te teme in probleme raziskoval tudi v zadnjih dveh desetletjih, obenem pa je področje svojih raziskav in znanstvenih objav še poglobil in razširil. V njegovi bibliografiji lahko ob strnjeno

zasnovanih prikazih cerkvenih razmer na slovenskem ozemlju v 19. in 20. stoletju sledimo razpravam, referatom in v monografskih publikacijah objavljenim prispevkom, ki obravnavajo različna vprašanja cerkvenoupravnega in cerkveno organizacijskega razvoja v deželah s slovenskim prebivalstvom od srednjega veka do konca 20. stoletja, zgodovino oglejskega patriarhata, posamičnih župnij, škofij in nadškofij, razne vidike delovanja vplivnejših in uglednejših škofov ter redovnih skupnosti, pa tudi cerkveno šolstvo in cerkveno skrb za vzgojo duhovnikov in duhovno oblikovanje vernikov. Med temami, ki jim je vse od začetka znanstvenega dela posvečal posebno pozornost, so bile reformacija, odnos Katoliške cerkve do slovenskih protestantov, cerkvena prenova in rekatolizacija. O protireformaciji v Notranji Avstriji kot političnem, cerkvenopolitičnem in teološkem problemu je tako med drugim leta 1994 pisal v obsežni razpravi, objavljeni v trijezičnem zborniku z naslovom *Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628*, ki je bil rezultat na njegovo pobudo oblikovanega projekta znanstvenih ustanov iz Ljubljane, Gorice, Celovca in Gradca, zadnja doslej objavljena znanstvena članka o reformaciji v Notranji Avstriji in usodi protestantov ter politični rekatolizaciji in katoliški reformi ob primeru ljubljanskega škofa Tomaža Hrena pa je prispeval v zelo lepo oblikovano in široko zasnovano publikacijo o Primožu Trubarju, ki jo je s podnaslovom *Slovenski reformator in Würtemberg* v uredništvu Sönkeja Lorenza, Antona Schindlinga in Wilfrieda Seltzerja spomladi letos izdala komisija za deželno zgodovino v Baden Würtembergu. V zborniku študij o Primožu Trubarju in njegovem času z naslovom *Vera in hotenja* (urednik Sašo Jerše; izšel je leta 2009 pri Slovenski matici), ki je obravnaval tudi odnos Katoliške cerkve do Primoža Trubarja, je opozoril, da Trubar iz Katoliške cerkve ni bil izobčen, »kot to lahko beremo v starejši literaturi«, saj je bil šele njegov »poskus oblikovanja deželne Cerkve mimo deželnega kneza in proti njegovi izrecni volji ... kaplja čez rob«, ki ga je »dokončno pregnala iz domovine«.4

4 *Primus Truber, Der slowenische Reformator und Würtemberg* (ur. Lorenz Sönke, Anton Schindling und Wilfried Seltzer) Eine Veröffentlichung der Kommission für die Geschichtliche Landeskunde in Baden Würtemberg. Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag, 2011; *Vera in hotenja, Študije o Primožu Trubarju in njegovem času* (ur. Sašo Jerše). Ljubljana: Slovenska matica, 2009.

Drugi tematski sklop, ki je bil deležen posebne Dolinarjeve pozornosti, sestavljajo razprave o jožefinski cerkveni politiki, t. i. »janzenističnem« gibanju pri Slovencih in škofu Herbersteinu ter slovenski Cerkvi in duhovščini v 18. stoletju. Svoja dognanja o teh vprašanih je najprej celovito strnil v Zgodovini Cerkve na Slovenskem, ki je leta 1991 izšla pri Mohorjevi družbi, nato pa je vprašanje o janzenizmu pri Slovencih še problemsko tematiziral v nastopnem predavanju ob izvolitvi za rednega profesorja na Filozofski fakulteti leta 2000. Predavanje je v nekoliko razširjeni in dopolnjeni obliki leto pozneje objavil v zborniku, posvečenem osemdesetletnici profesorja Vasilija Melika.⁵ V njem je po uvodnem prikazu Jansenovega dela in janzenističnega teološkega nauka ter opredelitvi glavnih značilnosti jožefinske cerkvene politike prepričljivo pokazal, da »predstavnikov reformnega katolicizma na Slovenskem ne smemo preprosto enačiti z janzenisti«, kot so to storili (in še počnejo) slovenski literarni in kulturni zgodovinarji. Slovenski »duhovni pisatelji in škofje, ki jih je slovensko in deloma tuje zgodovinopisje označilo kot janzeniste«, so se, kot je opozoril, »v svojih delih (četudi so bili med njimi nekateri »moralni rigoristi«) izrecno distancirali od Jansenovih teoloških zmot in so na tem področju brez izjeme priznali Rimu oblast vrhovnega razsodnika«. To naj bi veljalo tudi za oba ljubljanska škofa Janeza Karla Herbersteina in Mihaela Brigida, hkrati pa tudi za duhovnike, ki so konec 18. in v začetku 19. stoletja vse pogosteje »prijemali za pero in zapustili vrsto del v slovenskem jeziku«, saj »vsebinska njihovih duhovnih spisov jasno kaže (na) njihovo globoko zakoreninjenost v idejah reformnega katolicizma«.

Dolinar je v predgovoru v prvi zvezek Acte Ecclesiasticae Sloveniae leta 1979 kot eno dotlej neizpolnjenih nalog slovenskega cerkvenega zgodovinopisja omenil, da to še ne premore »zadovoljivih življenjepisov« ljubljanskih (in slovenskih) škofov in podrobnejših analiz njihovega delovanja. To vrzel so od leta 1981 v marsičem zapolnili simpoziji Slovenske teološke akademije v Rimu in po simpozijih izdani zborniki, pri katerih je v organizacijsko-vsebinskem pogledu in z referati zvečine sodeloval tudi Dolinar, na različne vidike dejavnosti pomembnejših škofov in njihove osebnosti pa je sam opozoril še v študijah, objavljenih drugod. Leta 2007 je pri založbi Družina izšla njegova mo-

nografija Ljubljanski škofje, v kateri je prvič na enem mestu predstavil ljubljanske škofe od Sigismunda (Žige) Lamberga do nadškofa Alojzija Urana, istega leta pa je v Narodni galeriji skupaj s sodelavci iz ZRC SAZU in Narodne galerije pripravil še razstavo upodobitev ljubljanskih škofov. Že leta 1993 je v samostojni monografiji predstavil proste novomeškega kapitlja in verski, kulturni in gospodarski pomen kapitlja za Dolenjsko. Življenjske curriculume pomembnejših cerkvenih dostojanstvenikov in duhovnikov pa je strnjeno popisal tudi v pravi množici leksikografskih gesel (če sem pravilno preštel, jih je nad 220), ki jih je napisal za Enciklopedijo Slovenije, za zbirko Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches, biografski leksikon Duncker&Humboldt v Berlinu, Herderjev Lexicon für Theologie und Kirche in druge leksikografske priročnike.

Dolinar je v razpravah o položaju Katoliške cerkve v obeh jugoslovanskih državah, slovenskih škofih v 20. stoletju, Katoliški akciji med vojnama in posebej o škofu Rožmanu v zadnjih dveh desetletjih stvarno in poglobljeno hkrati osvetlil razmere v katoliškem taboru ter vlogo Katoliške cerkve in njenih najvišjih dostojanstvenikov v slovenski družbi in politiki od konca prve svetovne vojne do propada druge Jugoslavije. S tem v zvezi je prepričljivo opozoril, da je treba tudi ravnanje in opredelitve slovenskega cerkvenega vrha in obeh slovenskih škofov, Tomažiča in Rožmana, med drugo svetovno vojno razumeti in razlagati v perspektivi daljšega razvoja od konca dvajsetih/začetka tridesetih let, torej v luči tedanjih razhajanj v katoliškem taboru, različnih pogledov na organizacijo in poslanstvo Katoliške akcije in politične radikalizacije boja proti »brezbožnemu komunizmu«, ki je sicer »stemeljal na papeških okrožnicah«, vendar ni »poznal rimske prožnosti, ko so v svetu in aprila 1941 tudi pri nas nastale izredne razmere«. ⁶ Razmere v ljubljanski in mariborski škofiji ob začetku okupacije in odnos mariborskega in ljubljanskega škofa do okupacijskih oblasti je med drugim prikazal v referatu na posvetu Zveze zgodovinskih društev ob šestdesetletnici druge svetovne vojne leta 2001, v katerem je ugotovil, da škofa, čeprav si »pred grozečo vojno nista

⁵ France M. Dolinar: Janzenizem: versko prenovitveno ali kulturnopolitično gibanje? *Melikov zbornik, Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje* (ur. Vincenc Rajšp, Rajko Bratož, Janez Cvirn, Jasna Fischer, Walter Lukan in Branko Marušič). Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2001, str. 345–356.

⁶ France M. Dolinar: Katoliška akcija – elita v Cerkvi in družbi na Slovenskem med obema vojnama? *Problemi demokracije na Slovenskem v letih 1918–1941*. Ljubljana: SAZU, Razred za zgodovinske in družbene vede, Razprave 23, 2007, str. 269–270; Isti: Katoliška Cerkev na Slovenskem med politiko in versko prakso. *Slovenci v XX. stoletju* (ur. Drago Jančar in Peter Vodopivec). Ljubljana: Slovenska matica, 2001, str. 100–105.

zatiskala oči, nanjo nista bila pripravljena«. Osebnost ter duhovno in politično obzorje škofa Rožmana pa je celovito orisal v knjigi Rožmanov proces, ki jo je leta 1996 napisal in objavil skupaj s Tamaro Griesser Pečar. V njej je na podlagi obsežnega arhivskega gradiva in zgodovinopisne literature nedvoumno pokazal, da je bil proces proti Rožmanu povsem političen proces, ki je le »formalnopravno« potrdil že pred sojenjem izoblikovano ideološko in politično obsodbo novih komunističnih oblasti, hkrati pa je podrobno predstavil Rožmanovo življenjsko pot, njegove idejne usmeritve pred vojno in njegovo politično delovanje v vojnem času ter pri tem poudaril tako njegova humanitarna prizadevanja in njegovo stališče, da se je »treba vzdržati vsakega nasilja, ki bi lahko povečalo okupatorjevo represijo nad civilnim prebivalstvom«, kakor tudi njegovo zvestobo smernicam papeške okrožnice Divini Redemptoris, ki naj bi že v drugi polovici tridesetih let povzročila pri njem pravi »notranji preobrat«. O teh vprašanjih je leta 2009 govoril tudi na IV. lovranskem forumu za dialog med vero in kulturo, kjer je v zaključku referata odmevno predstavil dotlej neznano pastirsko pismo Rožmanovega naslednika generalnega vikarja Antona Vovka, ki je v začetku januarja 1947 odkrito obžaloval, da je uspelo »sovražniku« med vojno »razdvojiti naš narod« in se je »dal del naroda – z izrabljanjem verskega prepričanja – okupatorju zapeljati v boj proti onemu delu, ki je takoj v začetku prešel v oboroženo akcijo«.7

Dolinarjevo znanstveno delo odlikujejo izvrstno poznavanje arhivskega gradiva in domače in tuje zgodovinopisne literature, hkrati pa jasna in stvarna argumentacija s težnjo po umestitvi obravnavanih tem in problemov v kar se da širok časovni in prostorski okvir. Njegovo raziskovanje trdno temelji v stališču, da ima obračanje k preteklosti smisel le kot poskus postopnega in premišljenega približevanja pretekli stvarnosti in kritičnega dialoga z njo, saj soočanje z zgodovino lahko le na takšen način razpira in širi sodobno obzorje. Dolinarjevo dialoško odprtost nazorno razkrivata tudi njegovo sodelovanje s kolegi doma in v tujini in njegovo organizacijsko in uredniško delo. Od sedemdesetih let pre-

teklega stoletja je spodbudil, organiziral in soorganiziral številna znanstvena srečanja in simpozije in prav pri organizaciji dveh (o vlogi Cerkve v slovenskem kulturnem razvoju 19. stoletja leta 1989 in Cerkvi, kulturi in politiki od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne leta 1992 – oba simpozija je organizirala Slovenska matica) sva se seznanila in prijateljsko zblížala tudi jubilat in podpisani. V isti sapi je vzpostavil živahno in plodno sodelovanje z zgodovinarji in znanstvenimi ustanovami v sosednjih Avstriji in Italiji, zlasti z ustanovo Istituto di storia sociale e religiosa in Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei v Gorici ter slovenske kolege spodbujal k sodelovanju na njihovih znanstvenih srečanjih in v njihovih znanstvenih publikacijah. Podobno zavzeto kot organizacijskim se je posvečal uredniškim nalogam, saj je ob obeh že omenjenih publikacijah – Acta Ecclesiastica in Virih Arhivskega društva – samo v zadnjih dveh desetletjih uredil ali sodeloval pri urejanju še več kot dvajsetih zbornikov, razstavnih katalogov, tematskih publikacij in knjig, med njimi pa so tudi slovenski prevod Zgodovine Cerkve v 6 zvezkih (Založba Družina 1988–2002) in več arhivskih vodnikov. Za svoj (izjemni) prispevek k razvoju slovenske arhivistike na področju varovanja in ohranjanja arhivske dediščine je leta 2010 prejel Aškerčevo nagrado, 23. marca leta 2011 pa je bil na občnem zboru Arhivskega društva Slovenije imenovan za častnega člana društva.

France Dolinar se je leta 2004 upokojil, vendar še naprej vodi Nadškofijski arhiv v Ljubljani. Kadar zjutraj z zamudo hitim od doma na Poljanski cesti mimo Nadškofijskega arhiva proti Kongresnemu trgu in Inštitutu za novejšo zgodovino, tako večkrat s slabo vestjo pomislim, da France tam zgoraj, v prvem nadstropju, že nekaj časa sedi za pisalno mizo, sklonjen nad knjigami in arhivskim gradivom. In pri tem je, ko kdo potrka na njegova vrata, vedno pripravljen tudi na ljubezniv pogovor.

Vse najboljše in Ad multos annos, dragi France.

Peter Vodopivec

7 Gl. tudi: France Martin Dolinar: Sodni proces proti ljubljanskemu škofu dr. Gregoriju Rožmanu od 21. do 30. avgusta 1946. *Zgodovinski časopis* 50 (1996), št. 1, str. 117–144 in *Zgodovinski časopis* 50 (1996), št. 2, str. 255–290; Isti, Ljubljanski škof Gregorij Rožman med pastoralo in politiko. *Resnica vas bo osvobodila, Škof Gregorij Rožman in njegov čas*. IV. forum za dialog med vero in kulturo. Ljubljana: Družina, 2009, str. 73–100.

Bibliografija prof. dr. Franceta M. Dolinarja

Članki in drugi sestavni deli

1.01 Izvirni znanstveni članek

1. Župnijski arhivi. V: *Bogoslovni vestnik*. – 38 (1978), str. 295–309.
2. Jožefinci med Rimom in Dunajem : škof Janez Karel grof Herberstein in državno cerkvenstvo. V: *Acta ecclesiastica Sloveniae*. – 1 (1979), str. 43–105.
3. Visitationes ad limina et Relationes de statu Ecclesiae ljubljanskih škofov od Tavčarja do Misie. V: *Bogoslovni vestnik*. – 39 (1979), št. 2, str. 193–215.
4. Katoliški misijoni včeraj in danes. V: *Bogoslovni vestnik*. – 39 (1979), str. 411–427.
5. Podoba ljubljanske škofije v rimskih poročilih škofov Rinalda Scarlichija in Otona Friderika Buchheima. V: *Bogoslovni vestnik*. – 40 (1980), št. 1, str. 26–45.
6. Podoba ljubljanske škofije v rimskih poročilih škofa Jožefa Rabatte : (1664–1683). V: *Bogoslovni vestnik*. – 40 (1980), št. 3, str. 368–394.
7. Pastoralni problemi v prvih pastirskih pismih mariborskega škofa Antona Martina Slomška. V: *Bogoslovni vestnik*. – 40 (1980), št. 3, str. 388–394.
8. Zapisi škofa Janeza Tavčarja o stanju v ljubljanski škofiji. V: *Acta ecclesiastica Sloveniae*. – 3 (1981), str. 47–79.
9. Prizadevanje ljubljanskega škofa Tomaža Hrena za zedinjenje s pravoslavnimi Uskoki. V: *Bogoslovni vestnik*. – 41 (1981), št. 1, str. 56–60.
10. Cerkev in svoboda v moderni dobi v luči zgodovinskega razvoja. V: *Bogoslovni vestnik*. – 41 (1981), št. 3, str. 310–329.
11. Cerkev v političnih strukturah rimskega cesarstva v četrtem stoletju. V: *Bogoslovni vestnik*. – 41 (1981), št. 3, str. 344–353.
12. Letopisi ljubljanske (nad)škofije kot zgodovinski vir. V: *Zgodovinski časopis*. – 36 (1982), št. 3, str. 231–241.
13. Letopisi lavantinsko–mariborske škofije kot zgodovinski vir. *Zgodovinski časopis*. – 38 (1984), št. 1/2, str. 57–66.
14. Pisma rimskih papežev Hadrijana II., Janeza VIII. in Štefana V. V: *Acta ecclesiastica Sloveniae*. – 7 (1985), str. 61–116.
15. Misijonske metode Salzburga in Ogleja in njihove posledice za delo svetih bratov Cirila in Metoda. V: *Bogoslovni vestnik*. – 45 (1985), št. 2, str. 139–153.
16. Od reforme do reformacije. V: *Bogoslovni vestnik*. – 46 (1986), str. 205–216.
17. Euharistijski odgoj u prvoj Crkvi i u povijesti Crkve u Sloveniji. V: *Kateheza*. – 8 (1986), št. 4, str. 51–62.
18. Posebnosti delovanja Cirila in Metoda na področju anglosaškega misijona salzburske cerkve. V: *Slavistična revija*. – 34 (1986), št. 1, str. 25–33.
19. Nadškofijski arhiv v Ljubljani od Tomaža Hrena do Maksa Miklavčiča. V: *Arhivi*. – 11 (1988), št. 1–2, str. 38–43.
20. Cerkvenoupravna ureditev Ilirskih provinc 1809–1813. V: *Zgodovinski časopis*. – 43 (1989), št. 4, str. 507–511.
21. Cerkvena organizacija ob današnji slovensko–avstrijski meji od jožefinskih reform do danes. V: *Zgodovinski časopis*. – 46 (1992), št. 4, str. 429–435.
22. Oris zgodovine (pra)župnije Radovljica. V: *Radovljiški zbornik*. – (1995), str. 254–270, ilustr.
23. Normalization of church–state relations in Yugoslavia 1945–. V: *Slovene studies*. – 17 (1995), št. 1–2, str. 25–36.
24. Sodni proces proti ljubljanskemu škofu dr. Gregoriju Rožmanu od 21. do 30. avgusta 1946. V: *Zgodovinski časopis*. – 50 (1996), št. 1–3, str. 117–144; 255–290; 411–434.
25. Oglejski patriarhat in Slovenci do ustanovitve goriške nadškofije. V: *Goriški letnik*. – 29 (2002), str. 67–81.
26. Versko življenje v Ljubljani v času prve svetovne vojne. V: *Studia Historica Slovenica*. – 9 (2009), št. 2/3, str. 495–516, ilustr.

1.02 Pregledni znanstveni članek

27. Škof Friderik Baraga, misijonar Indijancev. V: *Bogoslovni vestnik*. – 40 (1980), št. 4, str. 470–476.
28. La controriforma nell'Austria Interna. V: *Ricerche di storia sociale e religiosa*. – 25 (1996), št. 49, str. 101–111.
29. Reformacija v Evropi. V: *Zgodovina v šoli*. – 5 (1996), št. 1, str. 14–19, ilustr.

30. Cerkevna uprava in Slovenci : (Slovenija 1848–1998: Iskanje lastne poti). V: *Drevesa*. – 5 (1998), št. 1–2, str. 28–35.
31. Protireformacija v notranjeavstrijskih deželah in usoda protestantov. V: *Stati inu obstatu*. – (okt. 2008), št. 7/8, str. 138–146.
32. Ustanovitev lavantinske škofije. V: *Studia Historica Slovenica*. – 10 (2010), št. 2/3, str. 287–300, ilustr.

1.04 Strokovni članek

33. Evidentiranje arhivskega gradiva za zgodovino Slovencev v arhivih izven Slovenije. V: *Arhivi*. – 11 (1988), št. 1–2, str. 7–11.
34. Gradivo za zgodovino Slovencev v vatikanskih arhivih. V: *Arhivi*. – 11 (1988), št. 1–2, str. 16–21.
35. Institut za zgodovino Cerkve (IZC). V: *Zbornik ob sedemdesetletnici Teološke fakultete v Ljubljani 1919–1989*, (Bogoslovni vestnik. – 50 (1990), št. 1/2) (ur. Rafko Valenčič). Ljubljana: Teološka fakulteta, 1990, str. 129–132.
36. Vloga in pomen krščanstva v slovenski zgodovini. V: *Zgodovina v šoli*. – 1 (1992), št. 1, str. 12–19, ilustr.
37. Cerkvoupravna ureditev slovenskega prostora do ustanovitve slovenske metropolije 1968 : predavanje na sestanku zgodovinskega društva Ljubljana, 3. marca 1994. V: *Zgodovinski časopis*. – 48 (1994), št. 1, str. 55–61.
38. Krščanstvo na Slovenskem. V: *Dom in svet*. – (1996), zv. 9, str. 7–15.
39. L'attività internazionale dell'Istituto di storia sociale e religiosa. V: *Nuova iniziativa isontina*. – (1998), str. 25–28, ilustr.
40. »Novi red« se napoveduje : slovenska Cerkev in okupacija (1). V: *Družina*. – 50 (6. maj 2001), št. 19, str. 23.
41. Rožman ni zlorabil zaupanja OF : slovenska Cerkev in okupacija (2). V: *Družina*. – 50 (13. maj 2001), št. 20, str. 23.
42. Zbirka Viri. V: *Arhivi*. – 27 (2004), št. 1, str. 65–68, ilustr.
43. Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov. V: *Ljubljana*. – 9 (2004), št. 5/6, str. 46–47.
44. Sto let Škofijske gimnazije v Ljubljani. V: *Megarona*. – (2005/2006), str. 16–19.
45. Mihael Brigido (1741–1816) : prvi ljubljanski nadškof in metropolit (1788–1806). V: *Mohorjev koledar*. – (2006), str. 135–138.
46. Župnijski arhivi. V: *Studia Historica Slovenica*. – 5 (2005), št. 1/3, str. 607–628.
47. Škofije na Slovenskem v preteklosti. V: *Cerkev v sedanjem svetu*. – 40 (2006), št. 2, str. 46–49.

48. Škof pod težo vojne. V: *Družina*. – 55 (10. sep. 2006), št. 37, str. 9.
49. Ob šestdesetletnici Rožmanovega procesa. V: *Koledar – Goriška mohorjeva družba*. – (2006), str. 80–82.
50. Nove slovenske škofije : Cerkev na Slovenskem 2006. V: *Mohorjev koledar*. – (2007), str. 43–48.
51. Nastanek in oblikovanje cerkvene zemljiške posesti. V: *Cerkev v sedanjem svetu*. – 43 (2009), št. 4, str. 125–127.
52. Ljubljanski škof Rožman med sodbo sodišča in sodbo vesti. V: *Koledar – Goriška mohorjeva družba*. – (2009), str. 87–89.
53. Vzgojno–izobraževalno delo jezuitov v slovenskem prostoru. V: *Vzgoja*. – 11 (okt. 2009), št. 43 (3), str. 5–6, ilustr.
54. Janez Jenko – prvi škof obnovljene koprške škofije : ob 100–letnici rojstva. V: *Koledar – Goriška mohorjeva družba*. – (2011), str. 57–61.

1.05 Poljudni članek

55. Zgodovina je stroga gospa – tudi kadar gre za papeže. V: *Družina*. – 27 (1978), št. 47, str. 6.
56. V imenu Gospodovem. V: *Mohorjev koledar*. – (1979), str. 36–40.
57. Tebe Boga hvalimo : (psalm 113, 135. psalm). V: *Družina*. – 30 (1981), št. 7, str. 4.
58. Izgnančeva pesem : psalm 137. V: *Družina*. – 30 (1981), št. 23, str. 4.
59. Blag in usmiljen je Gospod : psalm 145. V: *Družina*. – 30 (1981), št. 46, str. 4.
60. Kje je tvoj brat Abel? V: *Družina*. – 31 (1982), št. 7, str. 4.
61. Blagoslov in prekletstvo (1 Mojz 9, 18–28, 32). V: *Družina*. – 31 (1982), št. 12, str. 4.
62. Prva javna glasbena šola v Ljubljani. V: *Družina*. – 31 (1982), št. 48, str. 6.
63. Vzgojni zavodi duhovniških kandidatov v ljubljanski (nad)škofiji. V: *Družina*. – 32 (1983), št. 23, priloga št. 6/7, str. 90.
64. Nova zaveza : Ez 36, 16–29 ; Jer 31, 31–34. V: *Družina*. – 32 (1983), št. 29, str. 4.
65. Novo življenje. V: *Družina*. – 32 (1983), št. 30, str. 4.
66. Zgodovina odrešenja v usodi svetih mest. V: *Družina*. – 32 (1983), št. 49/50, str. 10.
67. Zgodovinska odločitev. V: *Družina*. – 33 (1984), št. 38, str. 3.
68. Jezus se pokaže svojim učencem : (Lk 24, 36–48). V: *Družina*. – 34 (1985), št. 16, str. 4.
69. Prispevek k praznovanju Metodovega leta : sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih. V: *Družina*. – 34 (1985), št. 35, str. 6.

70. Prva krščanska skupnost v Jeruzalemu. *Družina*. – 35 (1986), št. 5, str. 4.
71. Za njegovo pravo podobo : ob 400-letnici Trubarjeve smrti (28. junija 1586). V: *Družina*. – 35 (1986), št. 28, str. 3.
72. Župnija Marijinega oznanenja v Ljubljani : (slavnostno predavanje ob obletnici župnije, 23.10. 1985). V: *Mohorjev koledar*. – (1987), str. 102–106.
73. Ob petdesetletnici smrti ljubljanskega škofa Antona Bonaventure Jegliča. V: *Mohorjev koledar*. – (1987), str. 141–142.
74. Ob dvestoletnici smrti ljubljanskega škofa Janeza Karla Herbersteina 1772–1787. V: *Mohorjev koledar*. – (1987), str. 142–144.
75. Cerkevne reforme Jožefa II. : ob dvestoletnici smrti. V: *Mohorjev koledar*. – (1990), str. 105–107.
76. Ob tristoletnici Dizmove bratovščine v Ljubljani 1688/89–1989. V: *Mohorjev koledar*. – (1989), str. 33–34. 77. str. 70–72, ilustr.
78. Novomeški kolegiatni kapitelj. V: *Mohorjev koledar*. – (1993), str. 35–38.
79. Oris zgodovine (pra)župnije Radovljica. V: *Mohorjev koledar*. – (1995), str. 28–33.
80. Tomaž Hren (1560–1630). V: *Dom in svet*. – 8 (1995), str. 215–223.
81. Prijatelju Milošu Rybáru v spomin. V: *Zgodovinski časopis*. – 49 (1995), št. 3, str. 474–475.
82. Friderik Irenej Baraga. V: *Naša luč*. – 45 (1996), št. 1, str. 10.
83. Ignacij Knoblehar. V: *Naša luč*. – 45 (1996), št. 2, str. 10.
84. Janez Francišek Gnidovec. V: *Naša luč*. – 45 (1996), št. 3, str. 10.
85. Lojze Grozde. V: *Naša luč*. – 45 (1996), št. 4, str. 9.
86. Anton Martin Slomšek. V: *Naša luč*. – 45 (1996), št. 5, str. 9.
87. p. Vendelin Vošnjak. V: *Naša luč*. – 45 (1996), št. 6, str. 9.
88. Marko Dolinar. V: *Naša luč*. – 45 (1996), št. 7, str. 9.
89. Ema Krška. V: *Naša luč*. – 45 (1996), št. 8, str. 9.
90. Anton Vovk. V: *Naša luč*. – 45 (1996), št. 9, str. 9.
91. Vsi sveti. V: *Naša luč*. – 45 (1996), št. 10, str. 9.
92. Slovenska cerkvena pokrajina. V: *Družina*. – 46 (1997), št. 15, str. 7.
93. Oglejski patriarhat. V: *Naša luč*. – 46 (1997), št. 1, str. 8.
94. Salzburška nadškofija. V: *Naša luč*. – 46 (1997), št. 2, str. 8.
95. Škofje za Slovence pri Gospe Sveti. V: *Naša luč*. – 46 (1997), št. 3, str. 8.
96. Tržaška škofija. V: *Naša luč*. – 46 (1997), št. 5, str. 8.
97. Koprška škofija. V: *Naša luč*. – 46 (1997), št. 6, str. 8.
98. Krška škofija. V: *Naša luč*. – 46 (1997), št. 7, str. 8.
99. Sekovska škofija. V: *Naša luč*. – 46 (1997), št. 8, str. 8.
100. Lavantinsko–mariborska škofija. V: *Naša luč*. – 46 (1997), št. 9, str. 8.
101. Ljubljanska nadškofija. V: *Naša luč*. – 46 (1997), št. 10, str. 8.
102. Goriška nadškofija. V: *Naša luč*. – 47 (1998), št. 1, str. 8.
103. Somboteljska škofija. V: *Naša luč*. – 47 (1998), št. 2, str. 8.
104. Bratovščine. V: *Naša luč*. – 47 (1998), št. 3, str. 8.
105. Bratovščina svetega Rešnjega telesa v ljubljanski stolnici. V: *Naša luč*. – 47 (1998), št. 4, str. 8.
106. Bratovščina Matere božje sedem žalosti v Celju. V: *Naša luč*. – 47 (1998), št. 5, str. 8.
107. Bratovščina sv. Jurija v notranjeavstrijskih deželah. V: *Naša luč*. – 47 (1998), št. 6, str. 8.
108. Bratovščina sv. Krištofa v Ljubljani. V: *Naša luč*. – 47 (1998), št. 7, str. 8.
109. Bratovščina sv. Hieronima v Vidmu. V: *Naša luč*. – 47 (1998), št. 8, str. 8.
110. Bratovščina sv. Cecilije v Kamniku. V: *Naša luč*. – 47 (1998), št. 9, str. 8.
111. Bratovščina sv. Uršule za srečno smrt. V: *Naša luč*. – 47 (1998), št. 10, str. 8.

1.06 Objavljeni znanstveni prispevek na konferenci (vabljen predavanje)

112. Slomšek in njegova doba. V: *Slomškov simpozij v Rimu* (ur. Drago Klemenčič). V Rimu: Slovenska bogoslovna akademija, 1983, str. 7–19.
113. Načrti za reorganizacijo Lavantinske škofije od Jožefa II. do Slomška. V: *130 let visokega šolstva v Mariboru : zbornik simpozija* (ur. Avgustin Lah). Maribor: Škofijski ordinariat; Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 55–64.
114. La chiesa cattolica in Slovenia. V: Bajsić, Vjekoslav: *La fede «sommersa» nei paesi dell'Est*. Vicenza: Neri Pozza Editore, 1992, str. 25–31.
115. Kapitelj v zgodovini Cerkve na Slovenskem. V: *Dolenjski zbornik*. – (1996), str. 9–18.
116. Romanja kot oblika verskega turizma. V: *Razvoj turizma v Sloveniji : zbornik referatov* (ur. Franc Rozman, Žarko Lazarevič). 28. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Bled, 26. – 28. 9. 1996. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996, 176 str.

117. La chiesa cattolica in Slovenia 1918–1945. V: *Chiesa e società nel Goriziano fra guerra e movimenti di liberazione : [atti del convegno = zbornik predavanj, Gorizia, 26–27–28 settembre 1996]* (ur. France M. Dolinar, Luigi Tavano). Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa: Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei, 1997, str. 63–72.
118. Krška škofija in koroški Slovenci (1848–1918). V: *Einspielerjev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1997 (Simpoziji v Rimu, 14), str. 7–16.
119. Pergamentne listine, bogastvo ali breme nacionalne kulturne dediščine = Parchment Documents – Treasure or Burden on our National Cultural Heritage?. V: *Konserviranje knjig in papirja : zbornik razprav : proceedings* (ur. Jedert Vodopivec, Nataša Golob). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije: = Archives of the Republic of Slovenia, 1997, str. 33–42.
120. Apostolski vizitaciji ljubljanske škofije 1607/08 in 1620/21. V: *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1998 (Simpoziji v Rimu, 15), str. 119–138.
121. Versko življenje v Ljubljani od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne. V: *Od Maribora do Trsta : 1850–1914 : zbornik referatov* (ur. Darko Friš, Franc Rozman). Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998, str. 323–333.
122. Cerkevna uprava in Slovenci. V: *Slovenija 1848–1998: iskanje lastne poti : mednarodni znanstveni simpozij, Maribor, Narodni dom – Pokrajinski muzej, 16. – 17. april 1998* (ur. Stane Granda, Barbara Šatej). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998, str. 198–215.
123. Svetne in redovne kleriške skupnosti v srednjem veku na Slovenskem. V: *Srednjeveška glasba na Slovenskem in njene evropske vzporednice : zbornik referatov z mednarodnega simpozija 19. in 20. junija 1997 v Ljubljani : proceedings from the international symposium, Ljubljana, June 19th and 20th 1997* (ur. Jurij Snoj). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, 1998, str. 29–37.
124. Vergerijev vpliv na razvoj protestantizma na slovenskem. V: *Acta Histriae. – 7* (1999), št. 2=VIII, str. 5–14.
125. Cerkev na Slovenskem v Baragovem času. V: *Baraga in Trebnje : predavanja na Baragovem simpoziju v Trebnjem, 9. januarja 1998* (ur. Stane Granda, Marjan Zupančič, Pavle Rot). Trebnje: Občina, Baragov odbor, 1998 (Zbornik Občine Trebnje, 1), str. 31–39.
126. L'istituzione della diocesi di Lubiana. V: *Aquileia e il suo patriarcato : atti del Convegno Internazionale di Studio (Udine 21–23 ottobre 1999)* (ur. Sergio Tavano, Giuseppe Bergamini, Silvano Cavazza). Udine: Regione autonoma Friuli–Venezia Giulia : Deputazione di storia patria per il Friuli, 2000 (Publicazioni della Deputazione di storia patria per il Friuli, 29), str. 391–399.
127. Verske razmere na Slovenskem v Baragovem času. V: *Baragov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 2000 (Simpoziji v Rimu, 17), str. 7–19.
128. Sponzorji Janeza Svetokriškega. V: *Zbornik o Janezu Svetokriškem : prispevki s simpozija v Vipavskem Križu, 22.–24. aprila 1999* (ur. Jože Pogacnik, Jože Faganel). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2000 (Dela, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 49/6), str. 97–106.
129. Ušeničnik in Katoliška akcija. V: *Aleš Ušeničnik : čas in ideje : 1868–1952 : zbornik razprav s simpozija SAZU ob 50. obletnici smrti, [Ljubljana, 25. in 26. februar 2003]* (ur. Matija Ogrin, Janez Juhant). Celje; Ljubljana: Mohorjeva družba, 2004, str. 145–154.
130. Sittich/Stična als kirchliches Zentrum für Krain im Mittelalter. V: *Zisterziensisches Schreiben im Mittelalter : das Scriptorium der Reiner Mönche : Beiträge der Internationalen Tagung im Zisterzienserstift Rein, Mai 2003* (ur. Anton Schwob, Karin Kranich–Hofbauer). Bern: Peter Lang, cop. 2005 (Jahrbuch für Internationale Germanistik, Reihe A, Bd. 71), str. 53–61.
131. Neue Verhältnisse in der katholischen Kirche. V: *Mogersdorf : 32. Internationales kulturhistorisches Symposium = 32nd International Historico–Cultural Symposium : Kopriwnica 2002* (ur. Neven Budak, Ivica Šute). Zagreb: FF press, 2006 (Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf, 32), str. 33–43.
132. Ukmarjeve spomenice osrednjemu cerkvenemu vodstvu v Rim. V: *Ukmarjev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Celjska Mohorjeva družba; v Rimu: Slovenska teološka akademija; v Ljubljani: Inštitut za zgodovino Cerkev pri Teološki fakulteti, 2006 (Simpoziji v Rimu, 23), str. 97–114.
133. Frintaneum (Avguštinej) in Cerkev na Slovenskem. V: *Bogoslovni vestnik. – 67* (2007), št. 1, str. 19–22.
134. Katoliška akcija – elita v Cerkvi in družbi na Slovenskem med obema vojnama? V: *Problemi demokracije na Slovenskem v letih 1918–1941 : zbornik prispevkov na simpoziju 7. in 8. decembra 2006* (ur. Jože Pirjevec, Janko Pleterski). Ljubljana: SAZU, 2007 (Razprave, 23), str. 269–278.

135. Apostolski administrator Mihael Toroš in nadškof Anton Vovk. V: *Torošev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Celjska Mohorjeva družba; v Rimu: Slovenska teološka akademija; v Ljubljani: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti, 2007 (Simpoziji v Rimu, 24), str. 267–273.
- 1.08 Objavljeni znanstveni prispevek na konferenci**
136. Pomen benediktincev za zahodno meništvo, vernost in kulturo. V: *Benediktinci, kartuzijani, cistercijani* (ur. France M. Dolinar). Pleterje: Kartuzija; Stična: Cisterca, 1984 (Redovništvo na Slovenskem, 1), str. 25–31.
137. Die katholische Kirche in Jugoslawien einst und heute. V: *Die Verantwortung der katholischen Journalisten für Kirche und Europa* (ur. Walter Buchs). Freiburg: Universitätsverlag = Fribourg: Éditions universitaires, 1987 (UCIP, Bd. 1), str. 19–28.
138. Fiziognomija in struktura nove goriške nadškofije. V: *Carlo Michele d'Attems, primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato asburgico. 2, Atti del convegno. 2, Zbornik predavanj. 2, Die Kongressakten, [Gorizia, 6 – 8 ottobre 1988]* (ur. Luigi Tavano, France M. Dolinar). Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa: Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei, 1990, str. 183–198.
139. La struttura e la fisionomia della nuova arcidiocesi di Gorizia. V: *Carlo Michele d'Attems, primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato asburgico. 2, Atti del convegno. 2, Zbornik predavanj. 2, Die Kongressakten, [Gorizia, 6 – 8 ottobre 1988]* (ur. Luigi Tavano, France M. Dolinar). Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa: Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei, 1990, str. 199–215.
140. Duhovna podoba slovenskih dežel v 16. stoletju v luči razmer v Evropi. V: *Sveta Gora : 1539–1989 : gradivo s strokovnega srečanja (27. oktober 1989)* (ur. Branko Marušič). Gorica: Goriška Mohorjeva družba [etc.], 1990 (Naše korenine, 1), str. 18–25.
141. Jeglič in cerkvenopolitična vprašanja po letu 1918. V: *Jegličev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1991 (Simpoziji v Rimu, 8), str. 303–331.
142. Cerkev in politični okvir delovanja jezuitov na Slovenskem v 17. in 18. stoletju. V: *Jezuiti na Slovenskem : zbornik simpozija*. Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkve: Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, 1992 (Redovništvo na Slovenskem, 3), str. 36–42.
143. Problem vzgoje duhovnikov kot nosilcev cerkvene prenove. V: *Katoliška obnova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628 : zbornik slovenskih predavanj* (ur. Metod Benedik). Ljubljana: Teološka fakulteta, 1992 (Bogoslovni vestnik. – 52 (1992), št. 1/2), str. 52–64.
144. Skrb za prenovo cerkve v ljubljanski škofiji. V: *Missiev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1988 (Simpoziji v Rimu, 5), str. 123–134.
145. Praktično duhovno oblikovanje slovenskega katoličana 1890–1941. V: *Cerkev, kultura in politika 1890–1941 : simpozij 1992* (ur. France M. Dolinar, Joža Mahnič, Peter Vodopivec). V Ljubljani: Slovenska matica, 1993, str. 155–166.
146. Od Dizmove bratovščine do Akademije delovnih v Ljubljani. V: *Academia operosorum : zbornik prispevkov s kolokvija ob 300–letnici ustanovitve* (ur. Kajetan Gantar). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti: = Academia scientiarum et artium Slovenica, 1994, str. 35–46.
147. La Chiesa cattolica in Slovenia (1919–1990). V: *Il tessuto cristiano della Mitteleuropa (1919–1989) : atti del XXVI convegno [Gorizia, 1992]* (ur. Ferruccio Tassin). [Gorizia]: Istituto per gli incontri culturali Mitteleuropei, 1994, str. 103–114.
148. Wolfova življenjska pot. V: *Wolfov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1994 (Simpoziji v Rimu, 11), str. 9–12.
149. Stanje ljubljanske škofije ob Wolfovem imenovanju. V: *Wolfov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1994 (Simpoziji v Rimu, 11), str. 59–66.
150. Andrej Karlin v rimskih arhivih. V: *Karlinov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1996 (Simpoziji v Rimu, 13), str. 71–83.
151. Das Laibacher Jesuitenkolleg und seine Beziehung zur Jesuitenrezidenz Millstatt. V: *Studien zur Geschichte von Millstatt und Kärnten : Vorträge der Millstätter Symposien 1981–1995* (ur. Franz Nikolasch). Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1997 (Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie, Bd 78), 1997, str. 559–565.
152. Kranjska sredi 18. stoletja. V: *Glavarjev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1999 (Simpoziji v Rimu, 16), str. 9–16.
153. Slovenska škofa in okupacija. V: *Slovinci in leto 1941 : znanstveni posvet Šestdeset let od začetka druge svetovne vojne na Slovenskem : Ljubljana, 11. – 12. april 2001* (ur. Zdenko Čepič, Damijan Guštin, Jurij Perovšek). Ljubljana: Inštitut za novejšo

- zgodovino, 2001 (Prispevki za novejšo zgodovino. – XLI (2001), št. 2), str. 201–210.
154. Katoliška cerkev na Slovenskem med politiko in versko prakso. V: *Slovenci v XX. stoletju : simpozij* (ur. Drago Jančar, Peter Vodopivec). V Ljubljani: Slovenska matica, 2001, str. 100–105.
155. Goriški nadškof Francišek Borgia Sedej in ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič. V: *L'arcidiocesi di Gorizia dall'istituzione alla fine dell'Impero asburgico (1751–1918) : [atti del Convegno internazionale] : [zbornik predavanj mednarodnega simpozija] : [Berichte der internationalen Tagung : Gorizia, 29 novembre – 1 dicembre 2001]* (ur. Joško Vetrlih). [Udine]: Forum, 2002, str. 429–437.
156. L'arcivescovo di Gorizia Francesco Borgia Sedej e il vescovo di Lubiana Antonio Bonaventura Jeglič. V: *L'arcidiocesi di Gorizia dall'istituzione alla fine dell'Impero asburgico (1751–1918) : [atti del Convegno internazionale] : [zbornik predavanj mednarodnega simpozija] : [Berichte der internationalen Tagung : Gorizia, 29 novembre – 1 dicembre 2001]* (ur. Joško Vetrlih). [Udine]: Forum, 2002, str. 439–448.
157. Teološko ozadje Herbersteinovega časa. V: *Herbersteinov simpozij v Rimu, [septembra 2003]* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 2004 (Simpoziji v Rimu, 21), str. 7–20.
158. Herbersteinovo pastirsko pismo iz leta 1782. V: *Herbersteinov simpozij v Rimu, [septembra 2003]* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 2004 (Simpoziji v Rimu, 21), str. 247–255.
159. Imenovanje in posvečenje Antona Vovka za ljubljanskega škofa. V: *Vovkov simpozij v Rimu, [september 2004]* (ur. Edo Škulj). Celje: Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba, 2005 (Simpoziji v Rimu, 22), str. 59–74.
160. Ema Krška in Slovenci. V: *Emina romarska pot : zbornik referatov*. Podsreda: Kozjanski park, 2007, str. 24–29.
161. Die Position der katholischen Kirche unter den Slowenen 1848–1937 unter besonderer Berücksichtigung der Region Krain. V: *Mensch, Staat und Kirchen zwischen Alpen und Adria 1848–1938 : Einblicke in Religion, Politik, Kultur und Wirtschaft einer Übergangszeit* (ur. Werner Drobesh, Reinhard Stauber, Peter Günther Tropper). Klagenfurt = Celovec; Ljubljana; Laibach; Wien = Dunaj; Hermagoras: Mohorjeva, cop. 2007, str. 239–245.
162. Sveti sedež in Slovenci. V: *Evropski vplivi na slovensko družbo* (ur. Nevenka Troha, Mojca Šorn, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2008 (Zbirka Zgodovinskega časopisa, 35), str. 29–35.
163. Odnos med lavantinskim škofom Ivanom J. Tomažičem in ljubljanskim škofom Gregorijem Rožmanom. V: *Tomažičev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Celjska Mohorjeva družba; v Rimu: Slovenska teološka akademija; v Ljubljani: Institut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti, 2008 (Simpoziji v Rimu, 25), str. 293–299.
164. Primož Trubar in ljubljanski škofje. V: *Primož Trubar* (ur. Edo Škulj). Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba; v Rimu: Slovenska teološka akademija; v Ljubljani: Institut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti, 2009 (Simpoziji v Rimu, 26), str. 45–62.
165. Ljubljanski škof Gregorij Rožman med pastoralo in politiko. V: *Resnica vas bo osvobodila : škof dr. Gregorij Rožman in njegov čas : zbornik* (ur. Milan Knep). 1. izd. Ljubljana: Družina, 2009 (Zbirka Človek, pot Cerkve, 4), str. 73–94.

1.09 Objavljeni strokovni prispevek na konferenci

166. Zgodovina učiteljica? V: *Poslednja revolucija : [zbornik predavanj s Teološkega tečaja o aktualnih temah za študente in izobražence 1981–82]*. Ljubljana: [Medškofijski odbor za študente], 1982 (Teologija za laike, 6), str. 59–78.
167. Pomen jezuitskega reda v verskem in kulturnem življenju na Slovenskem. V: *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi : mednarodni simpozij v Ljubljani od 1. do 3. julija 1987* (ur. Aleksander Skaza, Ada Vidovič–Muha). Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1989 (Obdobja, 9), str. 379–384.
168. Delež ljubljanskega škofa Antona Alojzija Wolfa (1824–59) pri oblikovanju slovenskega izobraženstva. V: *Vloga Cerkve v slovenskem kulturnem razvoju 19. stoletja : simpozij 1989 [i. e.] 1988* (ur. France M. Dolinar, Joža Mahnič, Peter Vodopivec). V Ljubljani [etc.]: Slovenska matica [etc.], 1989, str. 77–85.

1.12 Objavljeni povzetek znanstvenega prispevka na konferenci

169. Sponzorji Svetega priročnika. V: *Simpozij o Janezu Svetokriškem, 22. do 24. april 1999, [Vipavski križ]* (ur. Jože Faganel). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Institut za slovensko literaturo in literarne vede Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, 1999, str. 19.

1.16 Samostojni znanstveni sestavek ali poglavje v monografski publikaciji

170. Die Bemühungen des Laibacher Bischofs Tomaž Hren und eine Kirchenunion. V: Voelkl, Ekkehard: *Die Oesterreichische Militaergrenze : Geschichte und Auswirkungen*. Regensburg: Regensburger Osteuropainstitut, 1982 (Schriftenreihe des Regensburger Osteuropainstituts, Bd. 8), str. 25–29.
171. Die Kirche in den politischen Strukturen des Römischen Reiches im 4. Jahrhundert. V: Šuštar, Alojzij: *Das Patriarchat Aquileia : Schnittpunkt der Kulturen* (ur. Gerhard Ernst). Regensburg: Lassleben, 1983 (Schriftenreihe des Regensburger Osteuropainstituts, Bd. 10), str. 19–26.
172. I piani di studio e la formazione del clero dal '700 all'800 a Lubiana. V: De Rosa, Gabriele: *Cultura e formazione del clero fra '700 e '800 : Gorizia, Lubiana e il Lombardo-Veneto : [atti della Tavola Rotonda, Udine, 15 marzo 1985]*. Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, 1985 (Fonti e studi di storia sociale e religiosa, 2), str. 83–89.
173. Misijonska misel med Slovenci in slovenski misijonarji. V: Dolinar, France M. – Grabnar, Marija – Kološa, Vladimir – Trpin, Drago: *Imeli so dve domovini : razstava Arhiva SR Slovenije*. Ljubljana: Arhiv SR Slovenije, 1988 (Publikacije Arhiva SR Slovenije, Katalogi, zv. 8), str. 17–22.
174. Jožefinizem in janzenizem. V: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik). Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 153–171, ilustr.
175. Liebmman, Maximilian – Rumpfer, Helmut: Die Gegenreformation in Innerösterreich als politisches, kirchenpolitisches und theologisches Problem. V: *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628* (ur. France M. Dolinar, Werner Drobesh). Klagenfurt; Ljubljana; Wien: Hermagoras: = Mohorjeva; Graz; Wien; Köln: Styria, 1994, str. 11–18.
176. Problem vzgoje duhovnikov kot nosilcev cerkvene prenove. V: *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628* (ur. France M. Dolinar, Werner Drobesh). Klagenfurt; Ljubljana; Wien: Hermagoras: = Mohorjeva; Graz; Wien; Köln: Styria, 1994, str. 99–111.
177. L'organizzazione ecclesiastica medievale nel territorio della Slovenia odierna. V: *Contributi alla storia socio-religiosa : omaggio di dieci studiosi europei a Gabriele De Rosa* (ur. Agnese Loretta Coccato). Vicenza: Istituto per le ricerche di storia sociale e religiosa; Roma: Istituto »Luigi Sturzo«, 1997, str. 17–34.
178. La cultura controriformistica nell'Austria interna : i gesuiti a Graz e Lubiana. V: *Controriforma e monarchia assoluta nelle Province Austriache : gli Asburgo, L'Europa Centrale e Gorizia all'epoca della Guerra dei Trent'Anni* (ur. Silvano Cavazza). Udine: Istituto di storia sociale e religiosa, 1997 (Fonti e studi di storia sociale e religiosa, 12), str. 99–107.
179. Vloga in pomen jezuitskega kolegija v slovenskem prostoru. V: *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773) : zbornik razprav* (ur. Vincenc Rajšp). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU: Provincialat slovenske province Družbe Jezusove: Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, 1998 (Redovništvo na Slovenskem, 4), str. 9–13.
180. Slowenien. V: *Kirche und Katholizismus seit 1945. Bd. 2, Ostmittel-, Ost- und Südosteuropa* (ur. Erwin Gatz). Paderborn etc.: F. Schöningh, 1999, str. 165–176.
181. L'organizzazione ecclesiastico-amministrativa nelle Province illiriche. V: *Veneto, Istria e Dalmazia tra Sette e Ottocento : aspetti economici, sociali e ecclesiastici* (ur. Filiberto Agostini). Venezia: Marsilio, 1999 (Ricerche), str. 157–164.
182. Drobne zanimivosti iz starejše zgodovine šentjernejske župnije. V: *Zbornik župnije Šentjerneje*. Ljubljana: Družina, 1999 (ur. Marinka Dražumerič, Stane Granda), str. 179–190, ilustr.
183. Župnija Marijinega oznanjenja v Ljubljani. V: Brolih, Polikarp – Krajnc, Silvin: *Francišskani v Ljubljani : samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja*. Ljubljana: Samostan in župnija Marijinega oznanjenja, 2000, str. 453–484.
184. Il monachesimo in Slovenia. V: *Patriarchi : quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale*. Milano: Skira, 2000 (ur. Sergio Tavano, Giuseppe Bergamini), str. 273–276.
185. Janzenizem : verskoprenovitveno ali kulturnopolitično gibanje? V: *Melikov zbornik : Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje* (ur. Vincenc Rajšp, Rajko Bratož, Janez Cvirn, Jasna Fischer, Branko Marušič, Walter Lukan). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001, str. 345–355.
186. Katoliška Cerkev v Sloveniji in Rim po letu 1945. V: *V prelomnih časih : rezultati mednarodne raziskave Aufbruch (1995–2000) : Cerkev na Slovenskem v času komunizma in po njem (1945–2000)* (ur. Peter Kvaternik). Ljubljana: Družina: TEOF, 2001 (Znanstvena knjižnica, 4), str. 237–256.
187. Ober(n)burg (Gornji Grad). V: Faust, Ulrich – Krassnig, Waltraud: *Die benediktinischen Mönchs- und Nonnenklöster in Österreich und Südtirol*. St.

- Otilien: Eos-Verlag, cop. 2000–2002, 2002, bd. III/3 (Germania benedictina, Bd. 3), str. 9–37.
188. Cerkvoupravna podoba Slovenije. V: *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju* (ur. Metod Benedik, Janez Juhant, Bogdan Kolar). Ljubljana: Družina, 2002, str. 7–24, ilustr.
189. Christophorus von Raubar (Rauber) : (um 1476–1536). V: Amon, Karl: *Lebensbilder steirischer Bischöfe* (ur. Michaela Kronthaler). Graz; Wien; Köln: Styria, cop. 2002 (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs, Bd. 29), str. 66–69.
190. Philipp Renner. V: Amon, Karl: *Lebensbilder steirischer Bischöfe* (ur. Michaela Kronthaler). Graz; Wien; Köln: Styria, cop. 2002 (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs, Bd. 29), str. 75–77.
191. Der Josephinismus und die neue Rolle des höheren Klerus mit besonderer Berücksichtigung des Laibacher Bischofs Johann Karl von Herberstein. V: *Staat–Land–Nation–Region : gesellschaftliches Bewußtsein in den österreichischen Ländern Kärnten, Krain, Steiermark und Küstenland 1740 bis 1918* (ur. Harald Krahwinkler). Klagenfurt = Celovec; Laibach = Ljubljana; Wien = Dunaj; Hermagoras = Mohorjeva založba, 2002 (Unbegrenzte Geschichte, Bd. 9), str. 55–66.
192. Družbenopolitične in cerkvene razmere v cesarstvu na prelomu iz 17. v 18. stoleje. V: *Tristo let ljubljanskih uršulink : zgodovina samostana, njegovih šol in kulturnih dejavnosti* (ur. Marija Jasna Kogoj). Ljubljana: Družina, 2002, str. 11–20.
193. Vpetost župnije Brežice v cerkveno upravo oglejskega patriarhata. V: Dolinar, France M. – Škofljanec, Jože: *Župnija Sv. Lovrenca v Brežicah : ob 220-letnici župnijske cerkve*. Brežice: Župnijski urad, 2003 (Brežiške študije, 1), str. 91–100.
194. Katoliška cerkev v Sloveniji v 20. stoletju. V: *Slovensko–avstrijski odnosi v 20. stoletju* (ur. Dušan Nećak, Boris Jesih, Božo Repe, Peter Vodopivec). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2004 (Historia, 8), str. 403–428.
195. Die katholische Kirche in Slowenien im 20. Jahrhundert. V: *Slovensko–avstrijski odnosi v 20. stoletju* (ur. Dušan Nećak, Boris Jesih, Božo Repe, Peter Vodopivec). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2004 (Historia, 8), str. 429–458.
196. Pleterje med 1595 in 1904. V: *V tihoti in samoti najti Boga (statut 12/1) : razstava : Galerija Krka, Novo mesto, 22. sept. – 1. okt. 2004, Galerija Družina, Ljubljana, 6. okt. – 29. okt. 2004, Galerija Ars sacra, Maribor, 4. nov. – 4. dec. 2004, Kapela Sv. Miklavža, Koper, 8. dec. – 20. dec. 2004*. Novo mesto: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE, 2004, str. E XIII.
197. Cerkvoupravni položaj freisinške in briksenske posesti v oglejskem patriarhatu. V: *Blaznikov zbornik : In memoriam Pavle Blaznik* (ur. Matjaž Bizjak). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU; Škofja Loka: Muzejsko društvo, 2005 (Zbirka Loški razgledi, Doneski, 11), str. 133–137, 149–154.
198. Erzbischof Anton Vovk (1900–1963) von Ljubljana und die aktuelle Lage der Kirche in Slowenien. V: *Impulse für eine religiöse Alltagsgeschichte des Donau–Alpen–Adria–Raumes* (ur. Rupert Klieber). Wien; Köln; Weimar: Böhlau Verlag, cop. 2005, str. 167–179.
199. Kärntens katholische Kirche aus der Sicht der Slowenen – vom Zerfall der österreichisch–ungarischen Monarchie bis zur Verselbstständigung Sloweniens. V: *Nationale Frage und Öffentlichkeit* (ur. Werner Drobesh, Avguštin Malle). Klagenfurt: J. Heyn; Celovec = Klagenfurt; Ljubljana = Laibach; Dunaj = Wien: Mohorjeva = Hermagoras, cop. 2005 (Kärnten und die nationale Frage, Bd. 2), str. 291–307.
200. Ljubljanski škofje in Zavod sv. Stanislava. V: *Sto let Zavoda sv. Stanislava* (ur. France M. Dolinar). Ljubljana: Družina, 2005, str. 95–112.
201. Od pražupnije do jožefinskih reform. V: *Več kot tisoč let : kronika župnije sv. Jurija Stara Loka* (ur. Alojzij Pavel Florjancič). Stara Loka [i. e.] Ljubljana: Salve, 2005, str. 33–43.
202. Tuji tisk o vlogi Cerkve v procesu demokratičnih sprememb, osamosvajanja in mednarodnega priznanja Republike Slovenije. V: Peterle, Lojze: *Živeti bočemo v suvereni državi slovenskega naroda : 15. obletnica izvolitve Demosove vlade* (ur. Tadeja Petrovčič Jerina). Celje: Društvo Mohorjeva družba; Celjska Mohorjeva družba; Celovec: Mohorjeva, 2005, str. 51–83.
203. Prizadevanja za cerkvoupravno ureditev habsburškega dela oglejskega patriarhata do jožefinskih reform. V: *Barok na Goriškem : [znanstvena monografija] : [monografija científica]* (ur. Ferdinand Šerbelj). Nova Gorica: Goriški muzej, Grad Kromberk; Ljubljana: Narodna galerija, 2006, str. 21–28.
204. Bukovnik, Anton – Dolinar, France M. – Kladnik, Tomaž – Krašovec, Tatjana – Urbanc, Nataša – Volk, Vojko: *Kronologija*. V: Blažič, Viktor – Bukovnik, Anton – Debeljak, Biserka – Kladnik, Tomaž – Pesek, Rosvita – Rupel, Dimitrij: *Enotni v zmagi : osamosvojitve Slovenije* (ur. Nataša Urbanc). Ljubljana: Nova revija, 2006, str. 9–110.

205. Die Rolle und die Bedeutung der Jesuiten während des 17. und 18. Jahrhunderts im slowenischen Raum. V: *Die Jesuiten in Innerösterreich : die kulturelle und geistige Prägung einer Region im 17. und 18. Jahrhundert* (ur. Werner Drobesh, Peter Günther Tropper). Klagenfurt; Laibach; Wien: Hermagoras = Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva založba, cop. 2006, str. 215–221.
206. Die Kirche in Slowenien : 1961–1990. V: *Die katholische Kirche in Mitteleuropa nach 1945 bis zur Gegenwart* (ur. Jan Mikrut). Wien: Dom, 2006, str. 517–530.
207. Dunaj – Ljubljana – Rim in škof Andrej Karlin. V: *Med srednjo Evropo in Sredozemljem : Vojetov zbornik* (ur. Sašo Jerše, Darja Mihelič, Peter Štih). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006, str. [623]–633.
208. Ustanovitev župnije Šentjur pod Kumom. V: *Podkum – na sončni strani Kuma : podkumski zbornik ob 200-letnici župnije : 1806–2006* (ur. Kancijan Čizman, Jože Potrpin, Janko Slabe). Podkum: Župnijski urad, 2006, str. 5–8, ilustr.
209. Vključitev župnije Šmarje v ljubljansko nadškofijo. V: *Šmarska knjiga : jubilejna monografija ob 500-letnici šolstva v Šmarju* (ur. Jakob Müller). Šmarje-Sap: Kulturno–raziskovalno društvo Turenček, 2007, str. 149–159.
210. Ljubljanski škofje. V: *Upodobitve ljubljanskih škofov* (ur. Ana Lavrič, Marja Lorenčak, Blaž Resman, Ferdinand Šerbelj). Ljubljana: Narodna galerija, 2007, str. 11–89.
211. Župnija sv. Helene v Loki pri Zidanem Mostu. V: *Rebula, Alojz – Zelič, Oskar Zoran: Obsavska stoletja : zbornik o Loki pri Zidanem Mostu ob 800-letnici župnijske cerkve sv. Helene*. Novo mesto: Goga; Loka pri Zidanem Mostu: Kulturno društvo Primož Trubar: Župnija, 2008, str. 121–130, ilustr.
212. Ljubljanski škofje v času zidave nove ljubljanske stolnice. V: *Benedik, Metod: Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani : 1707* (ur. Metod Benedik). V Ljubljani: Stolna župnija sv. Nikolaja: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti; Celje: Društvo Mohorjeva družba, 2008, str. 18–27, ilustr.
213. Župnija Planina nekoč in danes : župnija sv. Marjete v Planini pri Rakeku do druge svetovne vojne. V: *Bavdek, Alma – Jakopin, Primož: Planinska dolina : ljudje in kraji ob Unici*. 1. izd. Planina pri Rakeku: Župnija, 2009, str. 91–114, ilustr.
214. Politična in kulturna podoba 16. stoletja. V: *Bahar Muršič, Andreja: Primož Trubar in njegov čas : vodnik po spomenikih* (ur. Nataša Gorenc). Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2009 (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine), str. 9–19.
215. Katoliška cerkev in Primož Trubar. V: *Vera in hotenja : studije o Primožu Trubarju in njegovem času* (ur. Sašo Jerše). V Ljubljani: Slovenska matica, 2009, str. 215–223.
216. Janez Jenko : prvi škof obnovljene koprške škofije. V: *Dr. Janez Jenko : prvi škof obnovljene koprške škofije : zbornik ob stoletnici rojstva (1910–2010)* (ur. Rafko Valenčič). Koper: Ognjišče, 2010, str. 35–48.
217. Kardinal dr. Franc Rode, C. M. : prefekt Kongregacije za ustanove posvečenega življenja in družbe apostolskega življenja. V: *Rode, Franc: Laudemus Dominum : faksimile po izvornih notnih rokopisih : [skladbe za klavir, samospeli in zborovska dela = composizioni per pianoforte, canto solo e coro]*. Kranj: Trajanus, 2010, str. 151–170.
218. Cerkevne razmere v Ilirskih provincah = La situation religieuse dans les Provinces illyriennes. V: *Sous les aigles Napoléoniennes : bicentenaire des provinces Illyriennes : [catalogue de l'exposition : Narodni muzej Slovenije, Metelkova, Ljubljana, Slovenija, du 14 octobre 2009 au 28 février 2010, Musée national de l'Armée, Paris, France, du 22 mars 2010 au 20 mai 2010] : 200 let ustanovitve Ilirskih provinc : [razstavniki katalog : Narodni muzej Slovenije, Metelkova, Ljubljana, Slovenija, 14. oktober 2009–28. februar 2010, Musée national de l'Armée, Paris, Francija, 22. marec 2010–20. maj 2010]* (ur. Anja Dular, Jože Podpečnik, Janez Šumrada). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2010, str. 130–137, ilustr.
219. Janez Anton Ricci. V: *Sous les aigles Napoléoniennes : bicentenaire des provinces Illyriennes : [catalogue de l'exposition : Narodni muzej Slovenije, Metelkova, Ljubljana, Slovenija, du 14 octobre 2009 au 28 février 2010, Musée national de l'Armée, Paris, France, du 22 mars 2010 au 20 mai 2010] : 200 let ustanovitve Ilirskih provinc : [razstavniki katalog : Narodni muzej Slovenije, Metelkova, Ljubljana, Slovenija, 14. oktober 2009–28. februar 2010, Musée national de l'Armée, Paris, Francija, 22. marec 2010–20. maj 2010]* (ur. Anja Dular, Jože Podpečnik, Janez Šumrada). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2010, str. 218–221, ilustr.
220. Primus Truber und die slowenische Reformation im Rahmen des Kärntner Protestantismus. V: *Glaubwürdig bleiben : 500 Jahre protestantisches Abenteuer : wissenschaftlicher Begleitband zur Kärntner Landesausstellung 2011 in Fresach* (ur. Wilhelm Wadl). Klagenfurt am Wörthersee: Geschichtsverein für Kärnten, 2011 (Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie, Bd. 101), str. 181–188.

221. Die Gegenreformation in Innerösterreich und das Schicksal der Protestanten. V: *Primus Truber 1508–1586 : der slowenische Reformator und Württemberg* (ur. Sönke Lorenz, Anton Schindling, Wilfried Setzler). Stuttgart: W. Kohlhammer, 2011, str. 327–340, ilustr.
222. Politische Rekatholisierung und katholische Reform in Innerösterreich am Beispiel des Laibacher Bischofs Tomaž Hren (1597/99–1630). V: *Primus Truber 1508–1586 : der slowenische Reformator und Württemberg* (ur. Sönke Lorenz, Anton Schindling, Wilfried Setzler). Stuttgart: W. Kohlhammer, 2011, str. 341–351, ilustr.
223. Razmerje med cerkveno oblastjo Ogleja in posvetno oblastjo cerkvenih knezov v današnjem slovenskem prostoru v srednjem veku = The relationship between church authority in Aquileia and secular authority of church dukes in today's slovenian territory in the Middle Ages. V: *Trojarjev zbornik* (ur. Danijela Trškan). 1. izd. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011 (Historia, 19), str. 389–399.
224. Vključitev župnije Preserje v ljubljansko nadškofijo. V: *Župnija Preserje skozi čas* (ur. France M. Dolinar). Preserje: Župnija, 2011, str. 197–204.
- 1.17 Samostojni strokovni sestavek ali poglavje v monografski publikaciji**
225. Zgodovina slovenske metropolije. V: *Tvoja in moja Cerkev* (ur. Drago Klemenčič). Ljubljana: Družina, 1982, str. 11–21.
226. Oris zgodovinske podobe ljubljanske (nad)škofije. V: *Tvoja in moja Cerkev* (ur. Drago Klemenčič). Ljubljana: Družina, 1982, str. 61–67.
227. Die Verehrung der hl. Hemma bei den Slowenen. V: *Hemma von Gurk : Katalog : Ausstellung auf Schloss Strassburg, Kärnten, 14. Mai bis 26. Oktober 1988* (ur. Peter G. Tropper, Barbara Kienzl, Christine Tropper). Klagenfurt: Universitätsverlag Carinthia, 1988, str. 121–126, ilustr.
228. Dolinar, France M. – Valenčič, Rafko: Pravilnik o vodenju matičnih knjig. V: *Župnijska pisarna : pastoralni priročnik* (ur. Rafko Valenčič). Ljubljana: Nadškofijski ordinariat, 1988 (Knjižnica pastoralne revije Cerkev v sedanjem svetu, Pastoralni priročniki, 1), str. 17–72.
229. Arhiv in arhiviranje. V: *Župnijska pisarna : pastoralni priročnik* (ur. Rafko Valenčič). Ljubljana: Nadškofijski ordinariat, 1988 (Knjižnica pastoralne revije Cerkev v sedanjem svetu, Pastoralni priročniki, 1), str. 85–93.
230. Cerkevne razmere na Slovenskem v obdobju pred francosko revolucijo. V: Bučić, Vesna – First, Blaženka – Horvat, Jasna – Kos, Mateja – Lozar Štamcar, Maja – Podpečnik, Jože – Žargi, Matija – Žvanut, Maja: *Slovenci v letu 1789*. Ljubljana: Narodni muzej, 1989, str. 39–43.
231. Gradivo za zgodovino jezuitskega kolegija v Ljubljani v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani. V: *Ignacijeva karizma na Slovenskem : razstava pri Sv. Jakobu, Ljubljana 1990 : ob petstoletnici Ignacijevega rojstva (1491–1991) in štiristopetdesetletnici ustanovitve Družbe Jezusove (1540)* (ur. Lojze Kovarič, France Baraga, Miha Žužek). Ljubljana: [Slovenska provinca D. J. [etc.]], 1990, str. 7–22.
232. Gradivo za zgodovino Slovencev in drugih narodov nekdanje Jugoslavije v Centralnem državnem arhivu v Rimu. V: *Vodniki po arhivskem gradivu za zgodovino Slovencev in drugih narodov nekdanje Jugoslavije v Centralnem državnem arhivu v Rimu : [1918–1947]* (ur. France M. Dolinar, Mateja Jeraj, Lilijana Vidrih Lavrenčič, Duša Krnel–Umek). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1992 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Vodniki, 2), str. 1–16.
233. Pričevanja o Slovencih v tujih arhivih. V: Benedik, Metod: *Dokumenti slovenstva* (ur. Jože Žontar). Ljubljana: Cankarjeva založba, 1994, str. 24–26.
234. Temelji cerkvenoupravne razdelitve slovenskega ozemlja. V: Benedik, Metod: *Dokumenti slovenstva* (ur. Jože Žontar). Ljubljana: Cankarjeva založba, 1994, str. 61–65.
235. Papeži in Slovenci. V: *Sinovom in hčeram slovenskega naroda : [izbor besedil Janeza Pavla II., besedil slovenskih sogovornikov in prispevki drugih avtorjev]* (ur. Pavel Bratina). Ljubljana: Družina, 1995, str. 16–22.
236. Krščanstvo na slovenskem ozemlju pred naselitvijo Slovencev. V: Holzer, Josef: *Zgodovina Cerkev v stotih slikah*. Ljubljana: Družina, 1995, str. 46–49.
237. Pokristjanjevanje Slovencev. V: Holzer, Josef: *Zgodovina Cerkev v stotih slikah*. Ljubljana: Družina, 1995, str. 89–93.
238. Sveta brata Ciril in Metod. V: Holzer, Josef: *Zgodovina Cerkev v stotih slikah*. Ljubljana: Družina, 1995, str. 94–97.
239. Protestantizem v slovenskih deželah. V: Holzer, Josef: *Zgodovina Cerkev v stotih slikah*. Ljubljana: Družina, 1995, str. 270–278.
240. Rimski papeži in Slovenci. V: *Slovenija v papeških listinah : [razstava Arhiva Republike Slovenije v Narodni galeriji v Ljubljani od 8. do 30. maja 1996]* (ur. France M. Dolinar, Jože Škofljanec). Ljubljana:

- Arhiv Republike Slovenije, 1996 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Katalogi, zv. 16), str. 9–15.
241. Seznam papežev. V: *Slovenija v papeških listinah : [razstava Arhiva Republike Slovenije v Narodni galeriji v Ljubljani od 8. do 30. maja 1996]* (ur. France M. Dolinar, Jože Škofljanec). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1996 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Katalogi, zv. 16), str. 67–84.
242. Drobci iz zgodovine župnije Preddvor. V: *Preddvor v času in prostoru : zbornik občine Preddvor* (ur. Tone Roblek). Preddvor: Občina, 1999, str. 105–121, ilustr.
243. Katalog razstave. V: *Od sanj do resničnosti : razvoj slovenske državnosti : razstava od 24. maja do 25. junija 2001 [v Stanovski dvorani Ljubljanskega gradu]* (ur. France M. Dolinar). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2001 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Katalogi, zv. 18), str. 245–291.
244. Od Frančiška Asiškega do ustanovitve minoritskega samostana v Piranu. V: *Sedem stoletij minoritskega samostana sv. Frančiška Asiškega v Piranu : 1301–2001* (ur. France M. Dolinar, Marjan Vogrin). Ljubljana: Slovenska minoritska provinca sv. Jožefa, 2001, str. 13–22, ilustr.
245. Protireformacija in katoliška prenova v notranjeavstrijskih deželah. V: *Tavčar, Ivan: Vita vitae meae. Grajski pisar : zgodovinski podobi*. Ljubljana: DZS, 2003 (Zbirka Zgodovinsko klasje), str. 95–116.
246. Najstarejša pisna omemba Šentvida in Lukovice. V: *Zbornik Občine Lukovica 2004 : ob 700-letnici prve pisne omembe Šentvida in Lukovice* (ur. Stanko Pelc, France M. Dolinar, Gregor Kocijan, Andreja Kos, Matej Kotnik, Stanislava Stopar). Ljubljana: Viharnik; Lukovica: Občina, 2004, str. [8–10], ilustr.
- 1.18 Geslo – sestavek v enciklopediji, leksikonu, slovarju ...**
247. Dolinar, France M. – Spatzenegger, Hans: Gruber, Augustin Johann Joseph (1763–1835). V: *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder : 1785/1803 bis 1945 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz). Berlin: Duncker & Humblot, 1983, str. 265–268.
248. Kuenburg, Joseph Ernest Gandolph Graf von (1737–1793). V: *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder : 1785/1803 bis 1945 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz). Berlin: Duncker & Humblot, 1983, str. 419–420.
249. Kuttmar, Franz Xaver (1793–1846). V: *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder : 1785/1803 bis 1945 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz). Berlin: Duncker & Humblot, 1983, str. 425–426.
250. Napotnik, Mihael (1850–1922). V: *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder : 1785/1803 bis 1945 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz). Berlin: Duncker & Humblot, 1983, str. 529–530.
251. Schrattenbach, Vinzenz Joseph Franz Sal. Graf von (1744–1816). V: *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder : 1785/1803 bis 1945 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz). Berlin: Duncker & Humblot, 1983, str. 671–672.
252. Slomšek, Anton Martin. V: *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder : 1785/1803 bis 1945 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz). Berlin: Duncker & Humblot, 1983, str. 708–710.
253. Stepischnegg, Jakob Ignaz Maximilian (1815–1889). V: *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder : 1785/1803 bis 1945 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz). Berlin: Duncker & Humblot, 1983, str. 738–739.
254. Zimmermann, Ignaz Franz Sales (1777–1843). V: *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder : 1785/1803 bis 1945 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz). Berlin: Duncker & Humblot, 1983, str. 838–839.
255. Benediktinci. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1987, zv. 1: A–Ca, str. 226.
256. Bratovščina. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1987, zv. 1: A–Ca, str. 358.
257. Briksen. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1987, zv. 1: A–Ca, str. 376.
258. Cistercijani. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1988, zv. 2: Ce–Ed, str. 71.
259. Dobrila, Juraj. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1988, zv. 2: Ce–Ed, str. 275.
260. Dominikanci. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1988, zv. 2: Ce–Ed, str. 307.
261. Filip iz Žič. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1989, zv. 3: Eg–Hab, str. 106.

262. Franciškanl. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1989, zv. 3: Eg–Hab, str. 152.
263. Glušič, Konard. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1989, zv. 3: Eg–Hab, str. 252.
264. Goriška nadškofija. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1989, zv. 3: Eg–Hab, str. 286–287.
265. Graška škofija. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1989, zv. 3: Eg–Hab, str. 376.
266. Gruber, Avguštin. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1989, zv. 3: Eg–Hab, str. 400.
267. Attems (Attemis, Atthembs), Ernest Amadeus (Gottlieb) Thomas Reichsgraf von (1694–1757). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 15–16.
268. Attems (Atthembs, Attembs), Joseph Oswald Reichsgraf von (1679–1744). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 16–17.
269. Brigido von Marenfels und Bresoviz, Michael Leopold Freiherr (1742–1816). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 48–49.
270. Budimir, Paul <OFM> (1618–1670). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 52–53.
271. Cecotti (Ceccotti) Bonifatius <OFM, Taufname: Johann Joseph> (1697–1765). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 60.
272. Chumer (seit 1637 von Chumberg), Michael <OFM> (1598–1653). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 63.
273. Firmian, Vigilius Augustin Maria Reichsfreiherr (seit 1749 Graf) von (1714–1788). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 117–118.
274. Fürstenberg in Mösskirch, Philipp Carl Reichsgraf (seit 1716 Fürst) von (1669–1718). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 140–141.
275. Gaus von Homberg, Peter Anton (1646–1716). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 146.
276. Herberstein, Karl Johann Reichsgraf von (1719–1787). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 182–183.
277. Herberstein, Sigmund Christoph (seit 1659 Graf, seit 1710 Reichsgraf) von (1644–1711). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 183–184.
278. Kaunitz (Kauniz) – Rietberg, Franz Karl Reichsgraf von (1676–1717). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 220–221.
279. Dolinar, France M. – Huber, Kurt A.: Kuenburg (Küenburg, Khüenburg, Kienburg), Franz Ferdinand Freiherr (seit 1669 Reichsgraf) von (1651–1731). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 244–245.
280. Leslie, Wilhelm Graf von (um 1650–1727). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 268–269.
281. Tavano, Luigi – Dolinar, France M.: Marenzi, Antonio (seit 1654) Freiherr von (1596–1662). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 294–296.
282. Marotti, Georg Xaver (1683–1740). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803*

- : ein *biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 296.
283. Mikolitsch, Franciscus Josephus (1738–1793). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 311–312.
284. Petazzi (Petaz, Petazi, Pettazzi) von Castel Nuovo, Leopold Joseph Hannibal Graf (1703–1772). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 339–340.
285. Piccardi, Aldrago Antonio de (1708–1789). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 342.
286. Puchheim (Puchaim, Puchaimb, Buchheim), Otto Friedrich (seit 1633 Graf) von (1604–1664). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 354–355.
287. Rabatta, Joseph (seit 1634 Graf) von (um 1620–1683). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 356.
288. Raigesfeld (Raigersfeld), Franz Borgia (seit 1747 Freiherr) von (1736–1800). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 359.
289. Raunach, Andreas Daniel Freiherr von (um 1627–1686). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 363.
290. Ricci, Johannes Antonius (1745–1818). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 374.
291. Rosetti (Rossetti, Roseto), Johann Markus (seit 1676) Freiherr von Roseneg, Nusdorf, Predoll und Naukaffel (1626–1691). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 401.
292. Schrattenbach (Schrattenpach, Schrottenbach), Sigismund Felix Graf von (1679–1742). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 449–450.
293. Stadion, Franz Caspar (seit 1686 Reichsfreiherr) von (um 1644–1704). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 480–481.
294. Tauris–Jančič, Paul de. V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 501.
295. Terpin, Philip (1603–1683). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 501.
296. Thurn und Taxis, Johann Baptist Reichsgraf von (1706–1762). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 515–516.
297. Tavano, Luigi – Dolinar, France M.: Vaccano (Vaccani), Franz Maximilian (1609–1672). V: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches : 1648 bis 1803 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990, str. 530–531.
298. Herberstein [hêrberštajn], Karel Janez. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, zv. 4: Hac–Kare, str. 15.
299. Jezuiti. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, zv. 4: Hac–Kare, str. 309.
300. Kapucini. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, zv. 4: Hac–Kare, str. 405–406.
301. Kartuzijani. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, zv. 5: Kari–Krei, str. 11.
302. Katoliška Cerkev. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, zv. 5: Kari–Krei, str. 17–22.

303. Katoliška Cerkev v zamejstvu. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1991, zv. 5: Kari–Krei, str. 24–26.
304. Katoliško tiskovno društvo. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1991, zv. 5: Kari–Krei, str. 27–28.
305. Koprška škofija. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1991, zv. 5: Kari–Krei, str. 264.
306. Vaccano (Vac(c)anus, Vac(c)ani) Franc Maksimilijan. V: *Slovenski biografski leksikon* (ur. Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman, France Kidrič, Alfonz Gspan, Fran Petre, Jože Munda). V Ljubljani: Zadružna gospodarska banka, 1925–1991, 1991, knj. 4: Táboorská–Žvanut, str. 315.
307. Welbl (Waibl) Kastul (Castallus). V: *Slovenski biografski leksikon* (ur. Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman, France Kidrič, Alfonz Gspan, Fran Petre, Jože Munda). V Ljubljani: Zadružna gospodarska banka, 1925–1991, 1991, knj. 4: Táboorská–Žvanut, str. 669–671.
308. Wetzstein (Wettstein, Wezstain, Brus) Jurij. V: *Slovenski biografski leksikon* (ur. Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman, France Kidrič, Alfonz Gspan, Fran Petre, Jože Munda). V Ljubljani: Zadružna gospodarska banka, 1925–1991, 1991, knj. 4: Táboorská–Žvanut, str. 689–690.
309. Wolf Anton. V: *Slovenski biografski leksikon* (ur. Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman, France Kidrič, Alfonz Gspan, Fran Petre, Jože Munda). V Ljubljani: Zadružna gospodarska banka, 1925–1991, 1991, knj. 4: Táboorská–Žvanut, str. 713–714.
310. Wolf Anton Alojzij. V: *Slovenski biografski leksikon* (ur. Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman, France Kidrič, Alfonz Gspan, Fran Petre, Jože Munda). V Ljubljani: Zadružna gospodarska banka, 1925–1991, 1991, knj. 4: Táboorská–Žvanut, str. 714–716.
311. Zorè Janez Evangelist. V: *Slovenski biografski leksikon* (ur. Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman, France Kidrič, Alfonz Gspan, Fran Petre, Jože Munda). V Ljubljani: Zadružna gospodarska banka, 1925–1991, 1991, knj. 4: Táboorská–Žvanut, str. 849–850.
312. Zorn Alojzij Matija. V: *Slovenski biografski leksikon* (ur. Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman, France Kidrič, Alfonz Gspan, Fran Petre, Jože Munda). V Ljubljani: Zadružna gospodarska banka, 1925–1991, 1991, knj. 4: Táboorská–Žvanut, str. 858–859.
313. Krivoverstvo. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1992, zv. 6: Krek–Marij, str. 18.
314. Križniki. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1992, zv. 6: Krek–Marij, str. 25–26.
315. Lamberg, Žiga. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1992, zv. 6: Krek–Marij, str. 95.
316. Lazaristi. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1992, zv. 6: Krek–Marij, str. 112.
317. Leopold, Josip Edgar. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1992, zv. 6: Krek–Marij, str. 132.
318. Ljubljanska nadškofija. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1992, zv. 6: Krek–Marij, str. 257–258.
319. Maksim Emonski. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1992, zv. 6: Krek–Marij, str. 379.
320. Maksimilijan Celjski. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1992, zv. 6: Krek–Marij, str. 379.
321. Mariborsko–lavantinska škofija. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1992, zv. 6: Krek–Marij, str. 411–412.
322. Zorn Alojzij Matija. V: *Primorski slovenski biografski leksikon* (ur. Martin Jevnikar). Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1974–1994, 1992, knj. 4: Tič–Žvanut in dodatek A–Ž, 18. snopič, str. 362–364.
323. Metropolitija. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, knj. 7: Marin–Nor, 1993, str. 109–110.
324. Minoriti. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1993, zv. 7: Marin–Nor, str. 151.

325. Nadškofija. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1993, knj. 7: Marin–Nor, str. 269.
326. Naldini, Paolo. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1993, zv. 7: Marin–Nor, str. 282–283.
327. Napotnik, Mihael. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1993, zv. 7: Marin–Nor, str. 287–287.
328. Augustinus Kažotič. V: *Lexikon für Theologie und Kirche* (ur. Walter Kasper). 3., völlig neu bearbeitete Aufl. Freiburg im Breisgau [etc.]: Herder, 1993–2001, 1993, bd. 1: A bis Barcelona, stolpec 1248.
329. Oglejski patriarhat. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1994, knj. 8: Nos–Pli, str. 101–102.
330. Dolinar, France M. – Smrekar, Andrej: Pleterska kartuzija. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1994, knj. 8: Nos–Pli, str. 411–412.
331. Franciškani. V: *Leksikon Cankarjeve založbe* (ur. Ksenija Dolinar, Seta Knop). 3. izd. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1994, str. 286.
332. Kapucini. V: *Leksikon Cankarjeve založbe* (ur. Ksenija Dolinar, Seta Knop). 3. izd. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1994, str. 463.
333. Klarise. V: *Leksikon Cankarjeve založbe* (ur. Ksenija Dolinar, Seta Knop). 3. izd. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1994, str. 488.
334. Minoriti. V: *Leksikon Cankarjeve založbe* (ur. Ksenija Dolinar, Seta Knop). 3. izd. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1994, str. 654.
335. Pogačar, Janez Zlatoust. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1995, zv. 9: Plo–Ps, str. 30–31.
336. Pokristjanjevanje. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1995, zv. 9: Plo–Ps, str. 62.
337. Pražupniža. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1995, zv. 9: Plo–Ps, str. 249.
338. Dolinar, France M. – Weissensteiner, Johann: Altkind, Michael. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 20.
339. Daniel Barbo. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 32.
340. Johann Barbo. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 32–33.
341. Kaspar Bobek. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 61–62.
342. Chrön, Thomas. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 103–104.
343. Pompeo Coronini. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 112–113.
344. Georg, Bischof von Lavant. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 219.
345. Gluschitsch, Konrad. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 230.
346. Götz, Leonhard. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 231–232.
347. Kazianer, Franz Freiherr von Katzenstein. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 361–362.
348. Sigismund Graf Lamberg. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 404–405.
349. Georg Maninger von Kirchberg. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 455.
350. Mannsberg, Martin von. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens

- Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 455–456.
351. Johann Pascasius. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 518.
352. Paumgartner, Erhard. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 518–519.
353. Johann Zacharia Petrovitz. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 525.
354. Pewel, Leonhard. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 526–527.
355. Radlič, Balthasar von. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 560.
356. Raubar, Christophorus von. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 570–572, ilustr.
357. Georg Reitgartler. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 576–577.
358. Renner, Philipp. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 577–578.
359. Rettinger, Martin Herkules von Wispach. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 579.
360. Rott, Johann. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 596–598.
361. Dolinar, France M. – Kopiec, Jan: Rüdelsheim, Rudolf Hecker von. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 601–603.
362. Scarlich, Rinaldo. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 617–618.
363. Schweinpeck, Theobald. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 656.
364. Seebach, Peter. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 658–659.
365. Georg Slatkonja. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 668–669.
366. Georg Stobaeus von Palmburg. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 681–682.
367. Tautschar, Johann. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 688–689.
368. Textor, Urban. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 692–693.
369. Karl Weinberger. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 743.
370. Antonio Zara. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 770.
371. Laibach. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 802–803.
372. Lavant. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 804–805.
373. Arensteiner, Konrad. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 823.
374. Pedena. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1448 bis 1648 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 1996, str. 823.
375. Dolinar, France M. – Rajšp, Vincenc – Ivanič, Martin: Redovništvo. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga,

- 1987–2002, 1996, zv. 10: Pt–Savn, str. 133–136, zvd.
376. Dolinar, France M. – Rajšp, Vincenc – Cevc, Emilijan: Reformacija. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1996, zv. 10: Pt–Savn, str. 137–143, zvd., ilustr.
377. Salzburška nadškofija. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1996, zv. 10: Pt–Savn, str. 371–372, zvd.
378. Rabatta, Jožef. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, str. 27.
379. Ravbar, Krištof. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, str. 97.
380. Rožman, Gregorij. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, str. 301–302, ilustr.
381. Salezijanci. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, str. 369–370, ilustr.
382. Samostan. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, str. 380, ilustr.
383. Sedej, Francišek Borgia. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1997, zv. 11: Savs–Slovenska m, str. 27.
384. Seebach, Peter. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1997, zv. 11: Savs–Slovenska m, str. 31.
385. Sekularizacija cerkvene posesti. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1997, zv. 11: Savs–Slovenska m, str. 35–36.
386. Slovenska cerkvena pokrajina. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1997, zv. 11: Savs–Slovenska m, str. 401.
387. Dolinar, France M. – Turnšek, Marjan: Slomšek, Anton Martin. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1997, zv. 10: Pt–Savn, str. 149–151, ilustr.
388. Koper. V: *Lexikon für Theologie und Kirche* (ur. Walter Kasper). 3., völlig neu bearbeitete Aufl. Freiburg im Breisgau [etc.]: Herder, 1993–2001, 1997, bd. 6, str. 356.
389. Laibach. V: *Lexikon für Theologie und Kirche* (ur. Walter Kasper). 3., völlig neu bearbeitete Aufl. Freiburg im Breisgau [etc.]: Herder, 1993–2001, 1997, bd. 6, str. 589.
390. Maribor – Lavant. V: *Lexikon für Theologie und Kirche* (ur. Walter Kasper). 3., völlig neu bearbeitete Aufl. Freiburg im Breisgau [etc.]: Herder, 1993–2001, 1997, bd. 6, str. 1364–1365.
391. Slovenska škofovska konferenca. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1998, zv. 12: Slovenska n – Sz, str. 12.
392. Srebrnič, Josip. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1998, zv. 12: Slovenska n – Sz, str. 246.
393. Stiški samostan. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1998, zv. 12: Slovenska n – Sz, str. 320–321, ilustr.
394. Stobej, Jurij. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1998, zv. 12: Slovenska n – Sz, str. 324.
395. Tavčar, Janez. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1999, zv. 13: Š – T, str. 192.
396. Textor, Urban. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1999, zv. 13: Š – T, str. 248.
397. Tolerančni patent. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1999, zv. 13: Š – T, str. 270.
398. Toroš, Mihael. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1999, zv. 13: Š – T, str. 295.
399. Trapisti. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1999, zv. 13: Š – T, str. 312.

400. Tridentinski koncil. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1999, zv. 13: Š – T, str. 334–335.
401. Tržaška škofija. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1999, zv. 13: Š – T, str. 380–381.
402. Pokristjanjevanje. V: Cvirn, Janez – Grdina, Igor – Ivanič, Martin – Longyka, Igor – Prunk, Janko – Simoniti, Vasko – Štih, Peter – Friš, Darko: *Ilustrirana zgodovina Slovencev* (ur. Marko Vidic, Lan Brenk). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999 (Knjižnica Enciklopedije Slovenije), str. 54.
403. Oglejski patriarhat. V: Cvirn, Janez – Grdina, Igor – Ivanič, Martin – Longyka, Igor – Prunk, Janko – Simoniti, Vasko – Štih, Peter – Friš, Darko: *Ilustrirana zgodovina Slovencev* (ur. Marko Vidic, Lan Brenk). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999 (Knjižnica Enciklopedije Slovenije), str. 71, ilustr.
404. Briksen. V: Cvirn, Janez – Grdina, Igor – Ivanič, Martin – Longyka, Igor – Prunk, Janko – Simoniti, Vasko – Štih, Peter – Friš, Darko: *Ilustrirana zgodovina Slovencev* (ur. Marko Vidic, Lan Brenk). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999 (Knjižnica Enciklopedije Slovenije), str. 82.
405. Mariborsko-lavantinska škofija. V: Cvirn, Janez – Grdina, Igor – Ivanič, Martin – Longyka, Igor – Prunk, Janko – Simoniti, Vasko – Štih, Peter – Friš, Darko: *Ilustrirana zgodovina Slovencev* (ur. Marko Vidic, Lan Brenk). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999 (Knjižnica Enciklopedije Slovenije), str. 117, ilustr.
406. Cistercijani. V: Cvirn, Janez – Grdina, Igor – Ivanič, Martin – Longyka, Igor – Prunk, Janko – Simoniti, Vasko – Štih, Peter – Friš, Darko: *Ilustrirana zgodovina Slovencev* (ur. Marko Vidic, Lan Brenk). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999 (Knjižnica Enciklopedije Slovenije), str. 119.
407. Samostan. V: Cvirn, Janez – Grdina, Igor – Ivanič, Martin – Longyka, Igor – Prunk, Janko – Simoniti, Vasko – Štih, Peter – Friš, Darko: *Ilustrirana zgodovina Slovencev* (ur. Marko Vidic, Lan Brenk). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999 (Knjižnica Enciklopedije Slovenije), str. 119.
408. Kartuzijani. V: Cvirn, Janez – Grdina, Igor – Ivanič, Martin – Longyka, Igor – Prunk, Janko – Simoniti, Vasko – Štih, Peter – Friš, Darko: *Ilustrirana zgodovina Slovencev* (ur. Marko Vidic, Lan Brenk). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999 (Knjižnica Enciklopedije Slovenije), str. 120, ilustr.
409. Dominikanci. V: Cvirn, Janez – Grdina, Igor – Ivanič, Martin – Longyka, Igor – Prunk, Janko – Simoniti, Vasko – Štih, Peter – Friš, Darko: *Ilustrirana zgodovina Slovencev* (ur. Marko Vidic, Lan Brenk). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999 (Knjižnica Enciklopedije Slovenije), str. 121.
410. Mlnoriti. V: Cvirn, Janez – Grdina, Igor – Ivanič, Martin – Longyka, Igor – Prunk, Janko – Simoniti, Vasko – Štih, Peter – Friš, Darko: *Ilustrirana zgodovina Slovencev* (ur. Marko Vidic, Lan Brenk). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999 (Knjižnica Enciklopedije Slovenije), str. 121.
411. Krištof Ravbar. V: Cvirn, Janez – Grdina, Igor – Ivanič, Martin – Longyka, Igor – Prunk, Janko – Simoniti, Vasko – Štih, Peter – Friš, Darko: *Ilustrirana zgodovina Slovencev* (ur. Marko Vidic, Lan Brenk). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999 (Knjižnica Enciklopedije Slovenije), str. 148.
412. Ljubljanska nadškofija. V: Cvirn, Janez – Grdina, Igor – Ivanič, Martin – Longyka, Igor – Prunk, Janko – Simoniti, Vasko – Štih, Peter – Friš, Darko: *Ilustrirana zgodovina Slovencev* (ur. Marko Vidic, Lan Brenk). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999 (Knjižnica Enciklopedije Slovenije), str. 149.
413. Kapucini. V: Cvirn, Janez – Grdina, Igor – Ivanič, Martin – Longyka, Igor – Prunk, Janko – Simoniti, Vasko – Štih, Peter – Friš, Darko: *Ilustrirana zgodovina Slovencev* (ur. Marko Vidic, Lan Brenk). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999 (Knjižnica Enciklopedije Slovenije), str. 166.
414. Goriška nadškofija. V: Cvirn, Janez – Grdina, Igor – Ivanič, Martin – Longyka, Igor – Prunk, Janko – Simoniti, Vasko – Štih, Peter – Friš, Darko: *Ilustrirana zgodovina Slovencev* (ur. Marko Vidic, Lan Brenk). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999 (Knjižnica Enciklopedije Slovenije), str. 195.
415. Verski sklad. V: Cvirn, Janez – Grdina, Igor – Ivanič, Martin – Longyka, Igor – Prunk, Janko – Simoniti, Vasko – Štih, Peter – Friš, Darko: *Ilustrirana zgodovina Slovencev* (ur. Marko Vidic, Lan Brenk). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999 (Knjižnica Enciklopedije Slovenije), str. 196–197.
416. Pedena. V: *Lexikon für Theologie und Kirche* (ur. Walter Kasper). 3., völlig neu bearbeitete Aufl. Freiburg im Breisgau [etc.]: Herder, 1993–2001, 1999, zv. 8.
417. Upravno-teritorialna razdelitev : cerkvena upravna razdelitev. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 2000, zv. 14: U – We, str. 75–76.

418. Vergerij, Peter Pavel. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 2000, zv. 14: U – We, str. 187–188.
419. Vergerij, Peter Pavel [ml.]. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 2000, zv. 14: U – We, str. 188.
420. Verska svoboda. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 2000, zv. 14: U – We, str. 193–194.
421. Verski sklad. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 2000, zv. 14: U – We, str. 196–197.
422. Videmska nadškofija. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 2000, zv. 14: U – We, str. 226–227.
423. Virgil. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 2000, zv. 14: U – We, str. 262.
424. Vovk, Anton. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, zv. 14: U – We, str. 365.
425. Slomšek Anton Martin. V: *Lexikon für Theologie und Kirche* (ur. Walter Kasper). 3., völlig neu bearbeitete Aufl. Freiburg im Breisgau [etc.]: Herder, 1993–2001, 2000, bd. 9: San bis Thomas, str. 668–669.
426. Slowenien. V: *Lexikon für Theologie und Kirche* (ur. Walter Kasper). 3., völlig neu bearbeitete Aufl. Freiburg im Breisgau [etc.]: Herder, 1993–2001, 2000, bd. 9: San bis Thomas, str. 672–673.
427. Lavant. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1198 bis 1448 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodtkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 2001, str. 332–338.
428. Pedena. V: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches : 1198 bis 1448 : ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodtkorb). Berlin: Duncker & Humblot, 2001, str. 562–563.
429. Wolf, Anton Alojzij. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 2001, 15: Wi–Ž, str. 4.
430. Župnijska knjiga. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 2001, 15: Wi–Ž, str. 388.
431. Truber, Primus. V: *Lexikon für Theologie und Kirche* (ur. Walter Kasper). 3., völlig neu bearbeitete Aufl. Freiburg im Breisgau [etc.]: Herder, 1993–2001, 2001, bd. 10: Thomaschristen bis Žytomyr, str. 273.
432. Bistum Laibach (slow. Ljubljana). V: *Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Säkularisation : [ein historisches Lexikon mit 62 vierfarbigen Bistumskarten]* (ur. Erwin Gatz). Freiburg im Breisgau: Herder, 2003, str. 331–334.
433. Bistum Lavant. V: *Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Säkularisation : [ein historisches Lexikon mit 62 vierfarbigen Bistumskarten]* (ur. Erwin Gatz). Freiburg im Breisgau: Herder, 2003, str. 344–346.
434. Bistum Pedena (kroat. Pićan, slow. Pičen). V: *Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Säkularisation : [ein historisches Lexikon mit 62 vierfarbigen Bistumskarten]* (ur. Erwin Gatz). Freiburg im Breisgau: Herder, 2003, str. 564–565.
435. Ljubljana = Lubiana = Laibach. V: *Das »Frintaneum« in Wien und seine Mitglieder aus den Kirchenprovinzen Wien, Salzburg und Görz : (1816–1918) : ein biographisches Lexikon* (ur. Karl Heinz Frankl, Peter Günther Tropper). Klagenfurt; Laibach; Wien: Hermagoras; = Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva, cop. 2006 (Studien zum Frintaneum, 1), str. 229–231.

1.19 Recenzija, prikaz knjige, kritika

436. Stoletnica nemškega kolegija. V: *Družina*. – 25 (1976), št. 45, str. 3.
437. Knut Walf, Das Bischöfliche Amt in der Sicht Josephinischer Kirchenrechtler, v: *Forschungen zur kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht*, Band 13, Wien 1975, 8°, 150 strani. V: *Bogoslavni vestnik*. – 38 (1978), str. 100.
438. Hans Hollerweger, Die Reform des Gottesdienstes zur Zeit des Josephinismus in Österreich, v: *Studien zur Pastoralliturgie*, Band 1, Regensburg 1976, 573 strani, 1 priloga. V: *Bogoslavni vestnik*. – 38 (1978), str. 100–101.
439. Ustanovitev Inštituta za zgodovino Cerkev na Teološki fakulteti v Ljubljani. V: *Bogoslavni vestnik*. – 38 (1978), str. 383–384.
440. Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije : 1228–1978. V: *Bogoslavni vestnik*. – 39 (1979), str. 233–239.
441. Eleonore Zlabinger, Lodovico Muratori und Österreich, Innsbruck 1970, 255 strani, 2 tabeli, v: *Veröffentlichungen der Universität Inns-*

- bruck, 53; Studien zur Rechts-, Wirtschafts- und Kulturgeschichte, VI., (izdal Nikolaus Grass). V: *Bogoslovni vestnik*. – 39 (1979), str. 242–244.
442. Leopold Jurca, Moja leta v Istri pod fašizmom. V: *Družina*. – 28 (1979), št. 8, str. 6.
443. Knjiga za jubilej : zbornik ob 750-letnici marijorske škofije 1228–1978, Maribor 1978, 235 strani, 29 slik (od tega 10 faksimilov), dve karti. V: *Družina*. – 28 (1979), št. 12, str. 6.
444. Manfred Brandl, Marx Anton Wittola. Seine Bedeutung für den Jansenismus in deutschen Landen, Steyr (Verlag Wilhelm Ennsthaler) 1974, 144 str. (v: Forschungen zur Geschichte der katholischen Aufklärung, Band I.). V: *Bogoslovni vestnik*. – 40 (1980), št. 1, str. 172–173.
445. Hersche Peter, Der aufgeklärte Reformkatholizismus in Österreich, Bern (Verlag Herbert Lang) 1976, 106 strani, žepni format, (v: Quellen zur Neueren Geschichte, Heft 33). V: *Bogoslovni vestnik*. – 40 (1980), št. 1, str. 174.
446. Grulich Rudolf, Der Beitrag der böhmischen Länder zur Weltmission des 17. und 18. Jahrhunderts, Königstein /Ts/ 1981, 232 str. (v: Veröffentlichungen des Instituts für Kirchengeschichte von Böhmen–Mähren–Schlesien e. V., Neue Folge, Band 7). V: *Bogoslovni vestnik*. – 41 (1981), št. 2, str. 274–276.
447. Makso Pelozo, Le visite pastorali nella provincia ecclesiastica di Rijeka (diocesi di Rijeka – Seni, Krk e Poreč–Pula), v: Archiva Ecclesiae, anni XXII–XXIII, 1979–80, 473–480. V: *Bogoslovni vestnik*. – 41 (1981), št. 2, str. 276.
448. Römische Kurie. Kirchliche Finanzen. Vatikanisches Archiv. Studien zu Ehren von Hermann Hoberg (v: Miscellanea Historiae Pontificiae, zvezek 45 in 46), Rim 1979, 1004 str., 11 kart oziroma slik. V: *Bogoslovni vestnik*. – 41 (1981), št. 4, str. 508–509.
449. Wilhelm Baum, Deutsche und Slowenen in Krain : eine historische Betrachtung, Klagenfurt (Carinthia Verlag) 1981, 247 strani, 17 prilog (odlomki listin, rodovniki plemiških rodbin, slike pomembnih osebnosti), 8 fotografij, 1 karta, dva dodatka. V: *Družina*. – 30 (1981), št. 46, str. 6.
450. Archiva Ecclesiae. Bollettino dell'Associazione Archivistica Ecclesiastica. V: *Arhivi*. – 5 (1982), št. 1/2, str. 107–108.
451. Archiva Ecclesiae. Bollettino dell' Associazione Archivistica Ecclesiastica 11 zvezkov, Città del Vaticano 1958–1982. V: *Bogoslovni vestnik*. – 43 (1983), št. 1, str. 98–100.
452. Pisma Petra Pavla Glavarja : Jože Gregorič, Pisma Petra Pavla Glavarja Jožefu Tomlju 1761–1784, v: Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 4, Ljubljana 1982, 257 strani. V: *Družina*. – 32 (1983), št. 1, str. 14.
453. Pontifikat Janeza Pavla II. – med oceno in razmišljanjem. V: *Družina*. – 47 (1983), št. 47, str. 14.
454. Stefano Kociančič (1818–1883), un ecclesiastico al servizio della cultura fra Sloveni e Friulani, v: Fonti e studi di storia sociale e religiosa 1, Gorizia 1984, 130 str. V: *Bogoslovni vestnik*. – 44 (1984), str. 328–329.
455. Vita religiosa morale e sociale ed i concili di Split (Spalato) dei secc. X–XI. Atti del symposium internazionale di storia ecclesiastica, Split, 26–30, settembre 1978, a cura di A. G. Matanić, Padova 1982 (Medioevo e umanesimo 49), 568 str. V: *Bogoslovni vestnik*. – 44 (1984), str. 329–331.
456. Klaus Jaitner, Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenthöfen 1592–1605, 2. Bände, Tübingen (Max Niemeyer Verlag) 1984, CCLXXIII + 1040 strani, 11 slik in ena karta. V: *Zgodovinski časopis*. – 38 (1984), št. 1/2, str. 146–148.
457. Stefano Kociančič (1818–1883), un ecclesiastico al servizio della cultura fra Sloveni e Friulani, v: Fonti e studi di storia sociale e religiosa 1, Gorizia 1984, 130 strani. V: *Zgodovinski časopis*. – 38 (1984), št. 1/2, str. 150–151.
458. Schmidt Peter, Das Collegium Germanicum in Rom und die Germaniker. Zur Funktion eines römischen Ausländerseminars 1552–1914. Tübingen (Max Niemeyer Verlag) 1984. 364 str. (Bibliothek des Deutschen historischen Instituts in Rom, Band 56). V: *Zgodovinski časopis*. – 38 (1984), št. 3, str. 242–244.
459. Klaus Jaitner, Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenthöfen 1592–1605, 2. Bände, Tübingen (Max Niemeyer Verlag) 1984, CCLXXIII+1040 str., 11 slik in ena karta. V: *Bogoslovni vestnik*. – 45 (1985), str. 111–115.
460. Peter Schmidt, Das Collegium Germanicum in Rom und die Germaniker. Zur Funktion eines römischen Ausländerseminars 1552–1914. Tübingen (Max Niemeyer Verlag) 1984. 364 str. (Bibliothek des Deutschen historischen Instituts in Rom, Band 56). V: *Bogoslovni vestnik*. – 45 (1985), str. 216–218.
461. Duhovnost za vse čase : Janez Hollenstein – Tomaž Lauko, Zgovorna tišina, Pleterje 1986, 87 strani velikega formata, 33 fotografij. V: *Družina*. – 35 (1986), št. 27, str. 14.
462. Knjiga o duhovnem in narodnem buditelju :

- Trinkov simpozij v Rimu (od 5. do 10. septembra 1983), Rim 1985, 166 str. Izdala Slovenska bogoslovna akademija v Rimu, tiskala tiskarna Učne delavnice v Ljubljani 1986, uredil Drago Klemenčič, oblikovala Meta Škrabar. V: *Družina*. – 35 (1986), št. 44, str. 6.
463. Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 8, Ljubljana 1986. V: *Sporočila slovenskih škofij*. – 5 (1986), št. 5, str. 68.
464. H koreninam naše cerkvene ureditve : Rajko Bratož, Razvoj organizacije zgodnjekršćanske Cerkev na ozemlju Jugoslavije od 3. do 6. stoletja, v: *Zgodovinski časopis*, 40 (1986), 363–395. V: *Družina*. – 36 (1987), št. 8, str. 6.
465. Dragocen vpogled v našo cerkveno preteklost : Jože Mlinarič, Župnije na Slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiaconata med Dravo in Muro 1656–1774, v: Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 9, Ljubljana 1987, 464 strani, pet kart in štiri slikovne priloge. Za neslovenske bralce daljši povzetek v angleščini. V: *Družina*. – 36 (1987), št. 18, str. 14.
466. Jože Mlinarič, Kostanjeviška opatija 1234–1786, Kostanjevica na Krki 1987, 697 str. V: *Kronika*. – 35 (1987), št. 3, str. 222–224.
467. Jože Mlinarič, Kostanjeviška opatija 1234–1786, Kostanjevica na Krki 1987, 697 str., 107 barvnih, 98 črnobelih fotografij, 10 zemljevidov. V: *Tretji dan*. – 16 (1987), št. 10 (129), str. 16–17.
468. Smole Majda, Vicedomski urad za Kranjsko, 13. stol.–1747, I. del: Cerkevne zadeve. Lit. A–F (Publikacije arhiva [i. e. Arhiva] SR Slovenije, Inventarji, Serija Arhivi državnih in samoupravnih organov in oblastev, zvezek 4), Ljubljana 1985, 315 strani. V: *Zgodovinski časopis*. – 41 (1987), št. 1, str. 193–194.
469. Bogo Grafenauer, Slovensko narodno vprašanje in slovenski zgodovinski položaj. Uredil Janko Prunk. Ljubljana : Slovenska matica, 1987. 225 strani. V: *Zgodovinski časopis*. – 41 (1987), št. 2, str. 378–380.
470. Carlo M. d'Attems primo arcivescovo di Gorizia 1752–1774, vol. I., Studi introduttivi, Gorizia 1988, 190 str. V: *Kronika*. – 36 (1988), št. 1/2, str. 140–142.
471. Sedejev simpozij v Rimu (Simpoziji v Rimu, 4), uredil Edo Škulj, Celje 1988. 309 str., 6 fotografij. V: *Zgodovinski časopis*. – 43 (1989), št. 1, str. 142–145.
472. Majda Smole, Vicedomski urad za Kranjsko, 13. stoletje–1747, Cerkevne zadeve, 2. del: lit. G, Ljubljana 1989; 3. del: lit. I–K Ljubljana 1989. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 6 (1990), št. 1, str. 32–33.
473. Minoritski samostan na Ptuj 1239–1989, uredila Jože Mlinarič in p. Marijan Vogrin, Ptuj–Celje: Minoritski samostan, 1989, 448 strani, 65 ilustracij. V: *Zgodovinski časopis*. – 44 (1990), št. 2, str. 309–311.
474. Anton Ožinger, Vizitacije savinjskega arhidiacona goriške nadškofije 1751–1773 V: *Arhivi*. – 14 (1991), št. 1/2, str. 104–106.
475. Anton Ožinger, Vizitacije savinjskega arhidiaconata goriške nadškofije 1751–1773 (Carlo M. d'Attems), Vizitacijski zapisniki 1752–1774, zvezek 2), Ljubljana 1991, 922 strani, 7 kart in 10 slikovnih prilog. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 7 (1991), št. 3, str. 18–19.
476. Carlo M. d'Attems: primo arcivescovo di Gorizia 1752–1774. II. zvezek. Zbornik predavanj. Gorica 1990. 550 strani, barvna karta goriške nadškofije v času nadškofa Attemsa. V: *Zgodovinski časopis*. – 45 (1991), št. 1, str. 162–165.
477. Vodnik po arhivskem gradivu za zgodovino Slovencev in drugih narodov nekdanje Jugoslavije v Centralnem državnem arhivu v Rimu V: *Arhivi*. – 15 (1992), št. 1/2, str. 101–102.
478. Anton Ožinger: »Vizitacije savinjskega arhidiaconata goriške nadškofije 1751–1773«, Ljubljana, 1991. V: *Zgodovinski časopis*. – 45 (1991), št. 4, str. 676–678.
479. France Gornik, Zgodovina blejske župnije V: *Zgodovinski časopis*. – 47 (1993), št. 1, str. 168–169.
480. Vizitacijski zapisniki goriškega, tolminskega in devinskega arhidiaconata goriške nadškofije 1750–1759, Atti delle visite pastorali negli arcidiaconati di Gorizia, Tolmino e Duino 1750–1759 (Vizitacijski zapisniki, Atti delle visite pastorali di Carlo Michele d'Attems arcivescovo di Gorizia 1752–1774, zvezek 1), Gorizia 1994, 742 str. V: *Arhivi*. – 17 (1994), št. 1/2, str. 163–165.
481. Majda Smole, Vicedomski urad za Kranjsko, 13. stoletje – 1747, 4. del: Cerkevne zadeve, lit. L, Ljubljana 1994, Publikacija Arhiva Republike Slovenije, Inventarji, Serija: Arhivi državnih in samoupravnih organov in oblastev, Zvezek 4/4, 481 str. V: *Arhivi*. – 17 (1994), št. 1/2, str. 160–161.
482. Zgodovina Cerkev 3 zvezek (reformacija, katoliška prenova in protireformacija 1500–1715), Lj., 1994. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 10 (1994), št. 2, str. 20–23.
483. Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem : ob otvoritvi razstave v Arhivu Republike Slovenije, Ljubljana, 14. oktobra 1993. V: *Zgodovina v šoli*. – 3 (1994), št. 1, str. 74–75.

484. Zgodovina Cerkev, 3. zvezek: Reformacija, katoliška prenova in protireformacija, Ljubljana 1994. V: *Zgodovina v šoli*. – 3 (1994), št. 4, str. 66–67.
485. Majda Smole, Vicedomski urad za Kranjsko, 13. stol. – 1747, Cerkevne zadeve, peti del (M–R), Ljubljana 1995, Arhiv Republike Slovenije, 488 strani. V: *Arhivi*. – 18 (1995), št. 1/2, str. 154–155.
486. Pismo, pisava, pisar. V: *Zgodovina v šoli*. – 4 (1995), št. 4, str. 78–79.
487. Vizitacijski zapisnik goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakona goriške nadškofije (1750–1759) : Atti delle visite pastorali di Carlo Michele d'Attems, arcivescovo di Gorizia, Gorizia 1994. V: *Zgodovina v šoli*. – 4 (1995), št. 1, str. 60–62.
488. Mlinarič Jože, Stiška opatija 1136–1784 : Novo mesto 1995, 1156 strani. V: *Zgodovina v šoli*. – 4 (1995), št. 2, str. 91–93.
489. Ludwig Steindorff, Memoria in Altrussland. Untersuchungen zu den Formen christlicher Totensorge. Stuttgart 1994, 294 strani. (Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa ; 38). V: *Zgodovinski časopis*. – 49 (1995), št. 2, str. 317–318.
490. Dušan Kos, Pismo, pisava, pisar. Prispevek k zgodovini kranjskih listin do leta 1300. Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 1995, 248 strani, 19 prilog. (Gradivo in razprave ; 14). V: *Zgodovinski časopis*. – 49 (1995), št. 2, str. 314–315.
491. Jože Mlinarič, Stiška opatija 1136–1784. Novo mesto : Dolenjska založba, 1995. 1156 strani. V: *Zgodovinski časopis*. – 49 (1995), št. 2, str. 315–317.
492. Josef Holzer, Zgodovina Cerkev v stotih slikah. Ljubljana : Družina, 1995. 420 strani, 50 slik. V: *Zgodovinski časopis*. – 49 (1995), št. 3, str. 487–488.
493. Biografski leksikon škofov svetega rimskega cesarstva. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 12 (1996), št. 4, str. 14–15.
494. Ameriški del slovenske zgodovine : Darko Friš: Ameriški Slovenci in katoliška cerkev 1871–1924, Celovec 1995. V: *Razgledi*. – (1996), str. 26–27.
495. Darko Friš: Ameriški Slovenci in katoliška cerkev 1871–1924, Celovec 1995. V: *Zgodovina v šoli*. – 5 (1996), str. 69–71.
496. Evidentiranje v Moskvi od 13. do 25. aprila 1997. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 13 (1997), št. 2, str. 27–28.
497. France Baraga, Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva V: *Zgodovinski časopis*. – 51 (1997), št. 1, str. 138–139.
498. Jože Mlinarič – Marnberški dominikanski samostan 1251–1782, Celje 1997, 363 str. V: *Zgodovina v šoli*. – 7 (maj 1998), št. 2, str. 57–58.
499. Vojan Tihomir Arhar, Oživiljena tišina (Cistercijanska opatija Stična 1898–1998). V: *Zgodovina v šoli*. – 7 (1998), št. 4, str. 76–77.
500. Od sanj do resničnosti. V: *Ampak*. – 2 (2001), št. 8/9, str. 79.
501. Od sanj do resničnosti. V: *Communio*. – 11 (2001), št. 4, str. 300–302.
502. Predstavitev Tavanovega zbornika : bogata zgodovinska publikacija. V: *Novi glas*. – 6 (1. mar. 2001), št. 8, str. 6, portret.
503. Od sanj do resničnosti : razvoj slovenske državnosti. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 17 (2001), št. 3, str. 22–25.
504. Pij XII. in druga svetovna vojna, Družina, 2001. V: *Ampak*. – 3 (februar 2002), št. 2, str. 68.
505. Pretresljiv dokument časa : ob rob knjigi Antona Vovka V spomin in opomin. V: *Družina*. – 52 (12. okt. 2003), št. 41, str. 19.
506. Letopis ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove 1596 – 1691. V: *Slovenski jezuiti*. – 38 (apr. 2004), št. 2 (219), str. 45–48, ilustr.
507. Damjan Hancič, Klarise na Kranjskem, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 26, Ljubljana 2005, 468 strani. V: *Arhivi*. – 28 (2005), št. 1, str. 107–108.
508. Jože Mlinarič – Jože Curk, Dominikanski samostan na Ptuj, Ptuj: Zgodovinski arhiv, 2009, 359 strani. V: *Arhivi*. – 33 (2010), št. 1, str. 177–180.

1.20 Predgovor, spremna beseda

509. Predgovor k slovenski izdaji. V: Daniélou, Jean – Marrou, Henri Irénée: *Zgodovina Cerkev. 1, Od začetkov do Gregorja Velikega : [I.–VI. stoletje]* (ur. France M. Dolinar). Ljubljana: Družina, 1988, str. 11–12.
510. Spremná beseda. V: Belić, Predrag: *Prva tri desetletja jezuitov in Slovenci : (1546–1569)*. 1. natis. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1989 (Zbirka Zgodovinskega časopisa, 6), str. 37–38.
511. Predgovor. V: Knowles, David – Obolensky, Dimitri: *Zgodovina Cerkev. 2, Srednji vek : (600–1500)* (ur. France M. Dolinar). Ljubljana: Družina, 1991, str. [10].
512. Spremná beseda. V: Tüchle, Hermann – Bouman, Cornelius Adrianus – Le Braun, Jacques: *Zgodovina Cerkev. 3, Reformacija, protireformacija in katoliška prenova : (1500–1715)* (ur. France M. Dolinar). Ljubljana: Družina, 1994, str. [9].

513. Spremnna beseda. V: Mlinarič, Jože: *Marenberški dominikanski samostan : 1251–1782* (ur. Bojan Nedok). Celje: Mohorjeva družba, 1997, str. 361.
514. Spremnna beseda. V: Rogier, Louis J. – Bertier De Sauvigny, Guillaume de – Hajjar, Joseph: *Zgodovina Cerkev. 4, Cerkev v času razsvetljenstva, revolucije in restavracije : (1715–1848)* (ur. France M. Dolinar). Ljubljana: Družina, 1999, str. 9.
515. Spremnna beseda. V: Aubert, Roger – Crunicam, Paul E.: *Zgodovina Cerkev. 5, Od cerkvene države do svetovne Cerkev : (od 1848 do drugega vatikanskega koncila)* (ur. France M. Dolinar). Ljubljana: Družina, 2000, str. 11–12.
516. Spremnna beseda. V: *Sedem stoletij minoritskega samostana sv. Frančiška Asiškega v Piranu : 1301–2001* (ur. France M. Dolinar, Marjan Vogrin). Ljubljana: Slovenska minoritska provinca sv. Jožefa, 2001, str. 11.
517. Predgovor. V: Kontestabile Rovis, Mirjana: *Urad domen Koper 1807–1878 s priključenimi spisi : Pomorska sanitetna deputacija Koper 1819–1878*. Koper: Pokrajinski arhiv, 2001, str. 5–6.
518. Spremnna beseda = Prooemium. V: *Historia annua Collegii Societatis Jesu Labacensis : (1596–1691)* (ur. France Baraga). Ljubljana: Družina: Provincia Sloveniae Societatis Iesu: = Provincialat Družbe Jezusove, 2002, str. 6–11.
519. Spremnna beseda. V: Bonin, Zdenka: *Inventar zbirke listin v Pokrajinskem arhivu Koper : (1348–1776)*. Koper: Pokrajinski arhiv, 2002, str. 7.
520. Spremnna beseda. V: Kebe, Janez: *Loška dolina z Babnim Poljem. Del 2, Družbena in župnijska zgodovina*. Ljubljana: Družina, 2002, str. 5.
521. Spremnna beseda. V: Aubert, Roger – Crunicam, Paul E.: *Zgodovina Cerkev. 6, Cerkev svetovnih razsežnosti* (ur. France M. Dolinar). Ljubljana: Družina, 2002, str. 9–10.
522. Spremnna beseda. V: *Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove : (1596–1691)* (ur. France Baraga). Ljubljana: Družina: Provincialat Družbe Jezusove, 2003, str. 9–11.
523. Dachau, taboriščna številka 27640. V: Hrastelj, Franc: *Njegova pot*. Ljubljana: Družina, 2004 (Zbirka Čas in ljudje, knj. 16), str. 7–10.
524. Povzetek. V: *Sto let Zavoda sv. Stanislava* (ur. France M. Dolinar). Ljubljana: Družina, 2005, str. 693–699.
525. Povzetek vseh prispevkov v knjigi. V: *Primus Truber 1508–1586 : der slowenische Reformator und Württemberg* (ur. Sönke Lorenz, Anton Schindling, Wilfried Setzler). Stuttgart: W. Kohlhammer, 2011, str. 5–7.
526. Erläuterung der Karte. V: *Primus Truber 1508–1586 : der slowenische Reformator und Württemberg*

(ur. Sönke Lorenz, Anton Schindling, Wilfried Setzler). Stuttgart: W. Kohlhammer, 2011, str. 9.

1.21 Polemika, diskusijski prispevek

527. Vzgoja brez političnih smernic. V: *Družina*. – 50 (2001), št. 38, str. 21.
528. Hribar, Tine – Hribar, Spomenka – Fischer, Jasna – Prunk, Janko – Griesser-Pečar, Tamara – Dežman, Jože – Repe, Božo – Vodusek Starič, Jerca – Miakar, Boris – Kacin-Wohinz, Milica – Dolinar, France M. – Blažič, Viktor – Šturm, Lovro – Vodopivec, Peter – Mikola, Milko – Puhar, Alenka – Jamnik, Pavel: *Diskusija. V: Žrtve vojne in revolucije : zbornik : [referati in razprava s posveta v Državnem svetu 11. in 12. novembra 2004, ki sta ga pripravila Državni svet Republike Slovenije in Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani]* (ur. Janvit Golob, Peter Vodopivec, Janko Prunk, Tine Hribar, Milena Basta). Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije, 2005, str. 171–200.

1.22 Intervju

529. Simpozij o Jegliču. V: *Demokracija*. – 2 (11. XII. 1990), št. 48, str. 7, portret.
530. Slovenci v moskovskih arhivih. V: *Večer*. – (1997), str. 36.
531. Pluralizma nismo vajeni. V: *Demokracija*. – 6 (17. maj 2001), št. 20, str. 34–37.
532. Metropolija : povezovalc pastoralne dejavnosti : pogovor z zgodovinarjem dr. Francetom M. Dolinarjem o metropolijah. V: *Družina*. – 55 (1. okt. 2006), št. 40, str. 10.

1.25 Drugi članki ali sestavki

533. Poročilo o občnem zboru Görres–Gesellschaft : (30. septembra – 4. oktobra 1978 v Bambergu). V: *Bogoslovni vestnik*. – 38 (1978), str. 536–538.
534. Drugi mednarodni kongres o kartuzijancih, (Aggsbach od 11. do 14. septembra 1980). V: *Bogoslovni vestnik*. – 40 (1980), št. 3, str. 409–411.
535. Tretji mednarodni kongres o kartuzijancih. V: *Bogoslovni vestnik*. – 41 (1981), št. 4, str. 511–513.
536. 14. zborovanje cerkvenih arhivarjev v Rimu. V: *Arhivi*. – 5 (1982), št. 1/2, str. 93–94.
537. Štirinajsto zborovanje cerkvenih arhivarjev v Rimu. V: *Bogoslovni vestnik*. – 43 (1983), št. 1, str. 91–92.
538. Četrty mednarodni kongres o zgodovini in duhovnosti kartuzijanov. V: *Bogoslovni vestnik*. – 43 (1983), št. 1, str. 92–94.

539. Razpoznavne sledi solunskih bratov : dvo-dnevni simpozij na Teološki fakulteti v Ljubljani ob 1100-letnici smrti slovanskega blagovestnika nadškofa sv. Metoda. V: *Družina*. – 34 (1985), št. 8, str. 1.
540. Simpozij ob 130 letnici visokega šolstva v Mariboru od 14. do 16. februarja 1990. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 6 (1990), št. 1, str. 36.
541. Poročilo o jezuitskem simpoziju v Ljubljani 9. in 10. aprila 1991. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 7 (1991), št. 2, str. 45.
542. Razstava v Spittalu od 7. maja do 27. oktobra 1991. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 7 (1991), št. 2, str. 45–46.
543. Zgodovinsko društvo Ljubljana : 1988–1990. V: *Zgodovinski časopis*. – 45 (1991), št. 1, str. 138–139.
544. Obisk v Mestnem arhivu in Bavarski državni knjižnici v Münchnu. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 8 (1992), št. 3/4, str. 49.
545. Mednarodni simpozij v Gorici. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 8 (1992), št. 3/4, str. 49–50.
546. Katoliška cerkev in katoličani v slovenski politiki in kulturi 1890–1941. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 8 (1992), št. 3/4, str. 50.
547. Arhiv italijanskega zunanjega ministrstva : seznam inventarjev. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 10 (1994), št. 2, str. 14–19.
548. Slovenija v papeških listinah : razstava ARS v Narodni galeriji v Ljubljani od 8. do 30. maja 1996. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 12 (1996), št. 2, str. 27–29.
549. Katalog razstave : Povzetki listin. V: *Slovenija v papeških listinah : [razstava Arhiva Republike Slovenije v Narodni galeriji v Ljubljani od 8. do 30. maja 1996]* (ur. France M. Dolinar, Jože Škofljanec). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1996 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Katalogi, zv. 16), str. 93–119.
550. Dolinar, France M. – Škofljanec, Jože: Seznam papeških listin v slovenskih arhivih. V: *Slovenija v papeških listinah : [razstava Arhiva Republike Slovenije v Narodni galeriji v Ljubljani od 8. do 30. maja 1996]* (ur. France M. Dolinar, Jože Škofljanec). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1996 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Katalogi, zv. 16), str. 121–189.
551. Župnija Ljubljana – Črnuče. V: *Ob 100-letnici posvetitve župnijske cerkve na Črnučah : prispevek k zgodovini kraja* (ur. Janko Jarc). 1. natis. Ljubljana: Odbor za pripravo slovesnosti ob 100-letnici posvetitve cerkve na Črnučah, 1997, str. 44–53.
552. Anton Skubic, zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine. V: *Dekan in zgodovinar Anton Skubic : 1876–1940 : (ob 60-letnici smrti dekana Antona Skubiva)* (ur. Janez Debeljak, Maks Ipavec, Brane Kozina, Jože Tanko, Polona Rigler Grm, Vesna Horžen). Ribnica: Občina, 2000 (Ribniški zbornik, 1), str. 39–41.
553. Fondazione dell'Abbazia di Gornji grad. V: *Patriarchi : quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale* (ur. Sergio Tavano, Giuseppe Bergamini). Milano: Skira, 2000, str. 279.
554. Indulgenza per il monastero di Kostanjevica. V: *Patriarchi : quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale* (ur. Sergio Tavano, Giuseppe Bergamini). Milano: Skira, 2000, str. 279.
555. Codice di Bistra. V: *Patriarchi : quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale* (ur. Sergio Tavano, Giuseppe Bergamini). Milano: Skira, 2000, str. 282.
556. Donazione al monastero di Jurklošter. V: *Patriarchi : quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale* (ur. Sergio Tavano, Giuseppe Bergamini). Milano: Skira, 2000, str. 282.
557. Fondazione del monastero di Pleterje. V: *Patriarchi : quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale* (ur. Sergio Tavano, Giuseppe Bergamini). Milano: Skira, 2000, str. 282.
558. Il dr. Alojzij Šuštar, arcivescovo metropolita di Lubiana. V: *Nuova iniziativa isontina*. – (2008), n. 48 (141), str. 44–47.
559. Juričič Čargo, Danijela – Dolinar, France M.: Videm, Italija [i.e. Rim, Vatikan (Italija)]. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 25 (2009), št. 1, str. 19–40.

Monografije in druga zaključena dela

2.01 Znanstvena monografija

560. *Slovenska cerkvena pokrajina*. Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkve, 1989 (Acta Ecclesiastica Sloveniae, 11), 239 str., zvd.
561. Zupan, Gojko – Ferenc, Mitja – Dolinar, France M.: *Cerkve na Kočevskem nekoč in danes = Die Gottscheer Kirchen einst und heute*. Kočevje: Muzej: Župnija, 1993. 270 str., ilustr.
562. *Proštri novomeškega kapitlja : 1493–1993*. [Novo mesto]: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1993 (Knjižna zbirka Monografije), 218 str., barvne ilustr.
563. Griesser-Pečar, Tamara – Dolinar, France M.: *Rožmanov proces*. Ljubljana: Družina, 1996. 317 str.
564. Dolinar, France M. – Marušič, Branko – Mla-

- kar, Boris – Tomizza, Fulvio – Toth, Lucio – Salimbeni, Fulvio – Apih, Elio – Pagnini, Paola – Ara, Angelo – Conetti, Giorgio – Pupo, Raoul – Cattaruzza, Marina – Vovko, Andrej – Vuga, Saša – Kacin-Wohinz, Milica (ur.), Troha, Nevenka (ur.): *Slovensko-italijanski odnosi 1880–1956 = I rapporti [!] italo-sloveni 1880–1956 = Slovene-Italian relations 1880–1956 : poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije = relazione della commissione storico-culturale italo-slovena = report of the Slovene-Italian historical and cultural commission : Koper – Capodistria, 14. julij – luglio – July 2000*. Ljubljana: Nova revija, 2001. 161 str.
565. Dolinar, France M. – Škofljanec, Jože: *Župnija Sv. Lovrenca v Brežicah : ob 220-letnici župnijske cerkve*. Brežice: Župnijski urad, 2003 (Brežiške študije, 1), 227 str., ilustr.
566. Dolinar, France M. – Ferenc, Mitja – Resman, Blaž – Seražin, Helena – Zupan, Gojko – Kordiš, Ivan (ur.): *Sakralna dediščina na Kočevskem = Das Sakralerbe im Gottscheerland*. Kočevje: Pokrajinski muzej, 2006, 269 str., ilustr.
567. Dolinar, France M. – Granda, Stane – Peskar, Robert – Pelko, Zvone (ur.): *Škofija Novo mesto : onim pri Bogu, sebi in znanjem*. Ljubljana: Družina, 2006, 309 str., ilustr.
568. *Ljubljanski škofje*. 1. natis. Ljubljana: Družina, 2007, 616 str., ilustr.
569. Čipić Rehar, Marija – Dolinar, France M. – Griesser-Pečar, Tamara – Otrin, Blaž – Visočnik, Julijana: *Med sodbo sodišča in sodbo vesti : dokumenti sodnega procesa proti škofu Gregoriju Rožmanu*. 1. izd. Ljubljana: Družina, 2009, 643 str., ilustr.
570. Čipić Rehar, Marija – Dolinar, France M. – Griesser-Pečar, Tamara – Otrin, Blaž – Visočnik, Julijana: *Med sodbo sodišča in sodbo vesti : dokumenti sodnega procesa proti škofu Gregoriju Rožmanu*. 2. izd. Ljubljana: Družina, 2010, 643 str., ilustr.
- 2.02 Strokovna monografija**
571. *Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije* (ur. Vladimir Kološa, Vladimir Zumer, Marjeta Adamič, Marjeta Čampa, France M. Dolinar, Metka Gombač, Nevenka Troha, Danijela Juričič Čargo, Ljuba Dornik Šubelj, Darinka Drnovšek, Suzana Felicijan Bratož, Natalija Glažar, Vesna Gotovina, Marija Grabnar, Mirjana Jadreško, Mateja Jeraj, Alenka Kačičnik Gabrič, Miran Kafol, Majda Kocmur, Matevž Košir, Jelena Malbašič, Aleksandra Mrdavšič, Pavla Mrdjenovič, Olga Pivk, Branko Radulovič, Marita Rau Selič, Aleksandra Serše, Vladimir Sunčič, Jože Škofljanec, Gašper Šmid, Žarko Štrumbl, Lojz Tršan, Andrej Zadnikar, Marjan Zupančič). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1999. 3 zv.
- 2.03 Univerzitetni ali visokošolski učbenik z recenzijo**
572. *Uvod v znanstveno delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, 2000 [i. e.] 2001 (BiblioThecaria, 10), 76 str.
- 2.06 Enciklopedija, slovar, leksikon, priročnik, atlas, zemljevid**
573. Dolinar, France M. – Gabrič, Aleš – Golec, Boris – Kosi, Miha – Nabergoj, Tomaž – Rih-taršič, Mateja – Babič, Vanda – Štih, Peter: *Slovenski zgodovinski atlas* (ur. Drago Bajt, Marko Vidic). 1. natis. Ljubljana: Nova revija, 2011, XX, 253 str., ilustr.
- 2.08 Doktorska disertacija**
574. *Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje : 1597–1704 : Dissertationsarbeit*. Rom: Pontificia universitas gregoriana, Facultas historiae ecclesasticae, 1975, 1 zv. (loč. pag.), ilustr.
575. *Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje : 1597–1704 : dissertatio ad Doctoratum* Ljubljana = Laibach: Theologische Fakultät, 1976, 243 str., ilustr.
- 2.12 Končno poročilo o rezultatih raziskav**
576. *Naslov projekta Viri II. : zaključno poročilo o rezultatih opravljenega znanstveno-raziskovalnega dela na področju temeljnega raziskovanja*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 1996. 4, 3, 6, [10] f., [11] f. pril. dokazil.
- 2.17 Katalog razstave**
577. Dolinar, France M. – Grabnar, Marija – Kološa, Vladimir – Trpin, Drago: *Imeli so dve domovini : razstava Arhiva SR Slovenije*. Ljubljana: Arhiv SR Slovenije, 1988 (Publikacije Arhiva SR Slovenije, Katalogi, zv. 8), 96 str., ilustr.
578. Dolinar, France M. – Kološa, Vladimir – Trpin, Drago: *Rokopisi Arhiva Republike Slovenije*. Ljubljana: Arhiv SR Slovenije, 1990 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Katalogi, zv. 10), 52 str., ilustr.

579. Bogataj, Janez – Repe, Božo – Cvirn, Janez – Dolinar, France M. – Janežič, Matija – Kladnik, Tomaž – Kregar, Tone – Marolt, Janez – Nečak, Dušan – Šinkovec, Irena – Štuhec, Marko – Vurnik, Blaž: *Slovenian history : exhibition, Ljubljana Castle*. Ljubljana: Muzej in galerije mesta Ljubljane, 2010, 61 str., ilustr.
580. Bogataj, Janez – Repe, Božo – Cvirn, Janez – Dolinar, France M. – Janežič, Matija – Kladnik, Tomaž – Kregar, Tone – Marolt, Janez – Nečak, Dušan – Šinkovec, Irena – Štuhec, Marko – Vurnik, Blaž: *Slovenska zgodovina : razstava, Ljubljanski grad*. Ljubljana: Muzej in galerije mesta Ljubljane, 2010, 61 str., ilustr.

Izvedena dela (dogodki)

3.11 Radijski ali TV dogodek

581. Bervar, Gojko – Režek, Mateja – Dolinar, France M. – Merlak, Ivan – Vrhunc, Franc: *Težka leta škofa Vovka*. Ljubljana: Radio Slovenija. Program A1, 7. avg. 2005 (Sledi časa).
582. Ocvirk, Drago – Benedik, Metod – Saje, Andrej – Dolinar, France M.: *Vloga in pomen papeštva nekoč in danes : Radio Slovenija : Prvi program A1 : oddaja Intelekt*. Ljubljana: RTV Slovenija, 5. apr. 2005.

3.14 Predavanje na tuji univerzi

583. *Verske razmere na Slovenskem v Baragovem času : [predavanje na Baragovem simpoziju v Rimu, 6.–11. sep. 1999]*. Rim, 1999.

3.15 Prispevek na konferenci brez natisa

584. *Sponzorji Svetega priročnika : predavanje*. Vipavski Križ, 23.4.1999.

3.16 Vabljen predavanje na konferenci brez natisa

585. *Trubar in katoliška Cerkev : [predavanje na simpoziju Novi pogledi na Primoža Trubarja in njegov čas, Ljubljana, 17. oktober 2008]*. Ljubljana, 2008.

3.25 Druga izvedena dela

586. Griesser-Pečar, Tamara – Dolinar, France M.: *Rožmanov proces : predstavitev monografije dr. Tamare Griesser Pečar in dr. Franceta Martina Dolinarja, v sredo 11. decembra 1996, v Zeleni predavalnici Pedagoške fakultete Maribor*. Maribor, 1996.

Sekundarno avtorstvo

Urednik

587. *Miscellanea*. Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkev, 1983 (Acta ecclesiasticae Sloveniae, 5), 331 str., ilustr.
588. *Benediktinci, kartuzijani, cistercijani*. Pleterje: Kartuzija; Stična: Cisterca, 1984 (Redovništvo na Slovenskem, 1), 250 str., [56] str. pril.
589. *Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih : ob 1100 letnici Metodove smrti*. Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkev, 1985 (Acta Ecclesiastica Sloveniae, 7), 288 str., [1] f. pril.
590. Bratož, Rajko: *Kršćanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejske cerkve od začetkov do nastopa verske svobode*. V Ljubljani: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkev: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1986 (Acta Ecclesiastica Sloveniae, 8), 395 str., [8] str. pril., ilustr.
591. Kodrič, Similjana – Palac, B. Natalija: *Šolske sestre svetega Frančiška Kristusa Kralja : zgodovina, poslanstvo, življenje*. [Maribor]: Mariborska provinca šolskih sester; [Celovec]: Koroška provinca šolskih sester; [Trst]: Tržaška provinca šolskih sester, 1986 (Redovništvo na Slovenskem, 2), 256 str., ilustr.
592. Mlinarič, Jože: *Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arbidiaconata med Dravo in Muro : 1656–1774*. Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkev, 1987 (Acta Ecclesiastica Sloveniae, 9), 463 str., ilustr.
593. Benedik, Metod: *Miscellanea*. Ljubljana: Teološka fakulteta: Inštitut za zgodovino Cerkev, 1988 (Acta ecclesiastica Sloveniae, 10), 254 str., [1 zganjen list].
594. Daniélou, Jean – Marrou, Henri Irénée: *Zgodovina Cerkev. 1, Od začetkov do Gregorja Velikega : [I.–VI. stoletje]*. Ljubljana: Družina, 1988, 525 str., 48 str. pril., [1] zganj. zvd., zvd.
595. *Vloga Cerkev v slovenskem kulturnem razvoju 19. stoletja : simpozij 1989 [i. e.] 1988* (ur. France M. Dolinar, Joža Mahnič, Peter Vodopivec). V Ljubljani [etc.]: Slovenska matica [etc.], 1989. 196 str.
596. *Carlo Michele d'Attems, primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato asburgico. 2, Atti del convegno = Prvi goriški nadškof grof Karel Mihael Attems (1752–1774) med rimsko kurijo in habsburško državo. 2, Zbornik predavanj = Carl Michael von Attems, erster Erzbischof von Görz (1752–1774), zwischen der Römischen Kurie und dem Reich der Habsburger. 2, Die Kongressakten, [Gorizia, 6 – 8*

- ottobre 1988] (ur. France M. Dolinar, Luigi Tavano). Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa: Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei, 1990, 547 str., [1] zganj. zvd., ilustr.
597. *Slovenski izseljenci*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1990 (Viri, 3), 137 str., ilustr.
598. *2000 let krščanstva : ilustrirana zgodovina Cerkev v barvah : obsežna kronika krščanstva z več kakor 1300 barvnimi podobami in leksikonom cerkvene zgodovine*. Ljubljana: Mihelač, 1991, 986 str., ilustr.
599. Knowles, David – Obolensky, Dimitri: *Zgodovina Cerkev. 2, Srednji vek : (600–1500)*. Ljubljana: Družina, 1991, 546 str., 48 str. pril., zvd.
600. *Miscellanea*. Ljubljana: Teološka fakulteta, Institut za zgodovino Cerkev, 1992 (Acta ecclesiastica Sloveniae, 14), 190 str.
601. *Viri za nacionalizacijo industrijskih podjetij v Sloveniji po 2. svetovni vojni*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1992 (Viri, 5), 240 str.
602. *Vodniki po arhivskem gradivu za zgodovino Slovencev in drugih narodov nekdanje Jugoslavije v Centralnem državnem arhivu v Rimu : [1918–1947]* (ur. France M. Dolinar, Mateja Jeraj, Lilijana Vidrih Lavrenčič, Duša Krnel-Umek). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1992 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Vodniki, 2), 565 str.
603. *Cerkev, kultura in politika 1890–1941 : simpozij 1992* (ur. France M. Dolinar, Joža Mahnič, Peter Vodopivec). V Ljubljani: Slovenska matica, 1993, 281 str.
604. *Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem = Die Klöster in den mittelalterlichen Urkunden in Slovenien : [razstava Arhiva Republike Slovenije, Ljubljana 1993]*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1993 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Katalogi, zv. 13), 251 str., ilustr.
605. *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628 = Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628 = Riforma cattolica e controriforma nell'Austria interna 1564–1628* (ur. France M. Dolinar, Werner Drobisch). Klagenfurt; Ljubljana; Wien: Herma-goras: = Mohorjeva; Graz; Wien; Köln: Styria, 1994, 795 str., ilustr.
606. Tüchle, Hermann – Bouman, Cornelius Adrianus – Le Braun, Jacques: *Zgodovina Cerkev. 3, Reformacija, protireformacija in katoliška prenova : (1500–1715)*. Ljubljana: Družina, 1994, 469 str., 56 str. pril., zvd.
607. *Zgodovina v šoli*. [Ljubljana]: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1994 (Zgodovina v šoli. – 3 (1994), št. 2), 212 str., ilustr.
608. *Slovenija v papeških listinah = Slovenia in papal documents : [razstava Arhiva Republike Slovenije v Narodni galeriji v Ljubljani od 8. do 30. maja 1996]* (ur. France M. Dolinar, Jože Škofljanec). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1996 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Katalogi, zv. 16), 191 str., ilustr.
609. *Chiesa e società nel Goriziano fra guerra e movimenti di liberazione = Cerkev in družba na Goriškem ter njih odnos do vojne in osvobodilnih gibanj : [atti del convegno = zbornik predavanj, Gorizia, 26–27–28 settembre 1996]* (ur. France M. Dolinar, Luigi Tavano). Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa: Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei, 1997, XXIV, 399, [6] str.
610. *Resnici na ljubo : izjave ljubljanskih škofov o medvojnih dogodkih*. Ljubljana: Družina, 1998 (Zbirka Pravičnost in mir, knj. 3), 40 str., ilustr.
611. *Iz arhivov o ljubljanski Univerzi = From the archives on the University of Ljubljana* (ur. Peter Fister, Jože Ciperle, France M. Dolinar). Ljubljana: Univerza, 1999, 11 str., 38 pril., ilustr.
612. Rogier, Louis J. – Bertier De Sauvigny, Guillaume de – Hajjar, Joseph: *Zgodovina Cerkev. 4, Cerkev v času razsvetljenstva, revolucije in restavracije : (1715–1848)*. Ljubljana: Družina, 1999, 495 str., 56 str. pril., zvd.
613. *Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945–1954* (ur. Darinka Drnovšek, France M. Dolinar). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2000 (Viri, št. 15), 386 str., ilustr.
614. Aubert, Roger – Crunicam, Paul E.: *Zgodovina Cerkev. 5, Od cerkvene države do svetovne Cerkev : (od 1848 do drugega vatikanskega koncila)*. Ljubljana: Družina, 2000, 429 str., ilustr.
615. *Od sanj do resničnosti : razvoj slovenske državnosti : razstava od 24. maja do 25. junija 2001 [v Stanovski dvorani Ljubljanskega gradu]*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2001 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Katalogi, zv. 18), III, 291 str., ilustr.
616. *Sedem stoletij minoritskega samostana sv. Frančiška Asiškega v Piranu : 1301–2001* (ur. France M. Dolinar, Marjan Vogrin). Ljubljana: Slovenska minoritska provinca sv. Jožefa, 2001, 448 str., [16] str. barvnih pril., ilustr.
617. Aubert, Roger – Crunicam, Paul E.: *Zgodovina Cerkev. 6, Cerkev svetovnih razsežnosti*. Ljubljana: Družina, 2002, 512 str., ilustr.
618. *Navodila za delo varnostnih organov v SR Sloveniji*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2003 (Viri, št. 21), 210 str.
619. *Zbornik Občine Lukovica 2004 : ob 700-letnici prve pisne omembe Šentvida in Lukovice* (ur. Stanko Pelc, France M. Dolinar, Gregor Kocijan, Andreja Kos, Matej Kotnik, Stanislava Stopar). Ljubljana:

- Viharnik; Lukovica: Občina, 2004, 227 str., [12] str. barvnih pril., ilustr.
620. *Sto let Zavoda sv. Stanislava*. Ljubljana: Družina, 2005, 708 str., ilustr.
621. *Zagorski zvonovi*. Ljubljana: Družina, 2005, 232 str., ilustr.
622. *Božjo voljo spolnjevati : Alojziji Šuštar : 1920–2007* (ur. France M. Dolinar, Blaž Otrin, Marjan Zupančič). Trebnje: Kulturno društvo, 2008, 55 str., ilustr.
623. *Župnija Preserje skozi čas*. Preserje: Župnija, 2011, 440 str., ilustr.
624. *Acta ecclesiastica Sloveniae*. Dolinar, France Martin (urednik 1979–1992). Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkve, 1979–.
- Mentor pri doktorskih disertacijah**
625. Hančič, Damjan: *Klarise na Kranjskem v 17. in 18. stoletju : doktorska disertacija*. Ljubljana: [D. Hančič], 2004, VII, 407 f., [1] zgan. f. pril., ilustr., preglednice.
626. Škofljanec, Jože: *Observanti province sv. Križa in slovenske pokrajine od konca 15. do srede 18. stoletja : doktorska disertacija*. Ljubljana: [J. Škofljanec], 2008, 328 str., ilustr.
- Mentor pri magistrskih delih**
627. Mugerli, Marko: *Pomen in vloga izobrazbe v plemiškem stanu od 16. do 18. stoletja : magistrska naloga*. Ljubljana: [M. Mugerli], 2003, 209 f.
628. Čipić Rehar, Marija: *Odnos med Cerkvijo in državo na Primorskem od leta 1945 do 1953 : magistrsko delo*. Ljubljana: [M. Čipić Rehar], 2004, 303 f., [1] zvd.
629. Janeš, Lidija: *Prispevek samostanskih knjižnic h knjižničnemu fondu na Slovenskem do cerkvenih reform Jožefa II. : magistrska naloga*. Potok: [L. Janeš], 2004, [9], 170 f., ilustr.
- Mentor pri diplomskih delih**
630. Planinšek, Jože: *Lazaristi na Slovenskem in jugoslovanska provinca : diplomsko delo*. Ljubljana: [J. Planinšek], 1984, 123 str., ilustr.
631. Cuderman, Blaž: *Salezijanski misijoni : diplomsko delo : slovenski salezijanci in misijoni*. Ljubljana: [B. Cuderman], 1986, 111 str.
632. Vidmar, France: *Zgodovinski drobci o Župniji Hinje : diplomsko delo*. Ljubljana: [F. Vidmar], 1986, 126 str., ilustr.
633. Maršič, Franc: *Salezijanski misijonar na Kitajskem : diplomsko delo*. Ljubljana: [F. Maršič], 1987, 54 str.
634. Škofljanec, Jože: *Brežiški frančiškanski samostan v drugi polovici 18. stoletja : diplomatska naloga*. Ljubljana: [J. Škofljanec], 1996, 119 f., ilustr.
635. Šušnica, Vesna: *Restavriranje in konserviranje knjižnega gradiva : diplomatska naloga*. Ljubljana: [V. Šušnica], 1998, 66 f., ilustr.
636. Burkeljca, Sabina: *Frančiškanska knjižnica v Kamniku : diplomatska naloga*. Ljubljana: [S. Accetto], 1999, 64 f., ilustr.
637. Usenik, Sabina: *Frančiškanska knjižnica v Ljubljani : diplomatska naloga*. Ljubljana: [S. Usenik], 1999, 84 f., ilustr.
638. Rehar, Hilarija: *Kapucinska knjižnica v Vipavskem Križu : diplomatska naloga*. Ljubljana: [H. Rehar], 1999, 66 f., ilustr., tabele.
639. Škvarč, Irena: *Lavričeva knjižnica v Ajdovščini : diplomatska naloga*. Ajdovščina: [I. Škvarč], 1999, 59 f., tabele.
640. Šiško, Metka: *Razvoj in predstavitev knjižnic v Novem mestu s posebnim poudarkom na novomeški frančiškanski knjižnici : diplomatska naloga*. Ljubljana: [M. Šiško], 1999, 70 f.
641. Berlisk, Urška: *Razvoj knjižničarstva na Jesenicah : [diplomsko delo]*. Jesenice: [U. Berlisk], 1999, 51 f., [14] f. pril., ilustr.
642. Knafelc, Ksenija: *Razvoj knjižničarstva na Postojnskem : diplomatska naloga*. Postojna: [K. Knafelc], 1999, 57 f., ilustr., tabele.
643. Čebokli, Roman: *Razvoj knjižničarstva na Tolminskem : diplomatska naloga*. Sedlo: [R. Čebokli], 1999, 51 f.
644. Jordan, Katja: *Razvoj knjižničarstva v Idriji : [diplomsko delo]*. Idrija: [K. Jordan], 1999, 52 f., ilustr., tabele.
645. Hren, Alenka: *Razvoj pisave : diplomatska naloga*. Ljubljana: [A. Hren], 1999, 57 f.
646. Rota, Vesna: *Razvoj zasavskih splošnoizobraževalnih knjižnic v Trbovljah, Zagorju in Hrastniku : diplomatska naloga*. Trbovlje: [V. Rota], 1999, 61 f., tabele.
647. Hančič, Damjan: *Samostan klaris Mekinje : 1300–1782*. Ljubljana: [D. Hančič], 1999, 103 f., pril., ilustr.
648. Janežič, Vesna: *Semeniška knjižnica : diplomatska naloga*. Ljubljana: [V. Janežič], 1999, 56 f., ilustr.
649. Francetič, Mirjam: *Zgodovina šolske knjižnice na osnovni šoli Pivka : diplomatska naloga*. Pivka: [M. Francetič], 1999, 54 f., ilustr.
650. Mugerli, Marko: *Jeseniška župnija v 16. in 17. stoletju : diplomatska naloga*. [S. 1.]: [M. Mugerli], [2000?], 94 f., 18 f. pril., ilustr.
651. Šoštar, Simona: *Kapucinska knjižnica v Krškem : diplomatska naloga*. Ljubljana: [S. Šoštar], 2000, 75 f., ilustr.

652. Gržina Cergolj, Maja: *Nacionalna in centralna knjižnica v Firencah = Biblioteca nazionale centrale di Firenze : predstavitev knjižnice, ureditev, delovanje in projekti : diplomska naloga*. Ljubljana: [M. Gržina], 2000, 70 f., zvd., tabele.
653. Dolčič Dizdarevič, Mojca: *Nastanek in razvoj Knjižnice Jožeta Mazovca v Mostah : diplomska naloga*. Ljubljana: [M. Dolčič Dizdarevič], 2000, 78 f., [9] f. pril., ilustr., tabele.
654. Slokar, Melita: *Pomen svete knjige v življenju Judov : diplomska naloga*. Ljubljana: [M. Slokar], 2000, 73 f., ilustr.
655. Bučinel, Matejka: *Razvoj Goriške knjižnice Franceta Bevka v Novi Gorici : diplomska naloga*. Ozeljan: [M. Bučinel], 2000, 56, [6] f.
656. Simonič, Petra: *Razvoj in delo knjižnice Teološke fakultete v Ljubljani : diplomska naloga*. Ljubljana: [P. Simonič], 2000, 63 f., [5] f. pril., ilustr.
657. Volčjak, Jure: *Samostan dominikank v Velesovem 1238–1782 : diplomska naloga*. Ljubljana: [J. Volčjak], 2000, 122 f., ilustr.
658. Klun, Tadeja: *Sarajevska nacionalna biblioteka : zgodovinski pregled : diplomska naloga*. Ribnica: [T. Klun], 2000, 102, XIII f., ilustr.
659. Podreka, Mitja: *Semeniška knjižnica v Gorici : diplomska naloga*. Ljubljana: [M. Podreka], 2000, 65 f.
660. Konjar, Žiga: *Slovensko protialkoholno gibanje : diplomska naloga*. Ljubljana: [Ž. Konjar], 2000, 85 f., ilustr.
661. Janeš, Lidija: *Stiške knjige so mi povedale : diplomska naloga*. Potok: [L. Janeš], 2000, 78 f., ilustr., tabele.
662. Arčon, Nevenka: *Inkunabule Matevžja Cerdonisa, prvega slovenskega tiskarja v knjižnici Augusta v Perugi, Italija : diplomska naloga*. Ljubljana: [N. Arčon], 2001, [10], 63 f., ilustr.
663. Babič, Gorazd: *Kapucinski samostan v Celju do 1. sv. vojne : diplomska naloga*. Ljubljana: [G. Babič], 2001, 71 f., ilustr.
664. Keber, Mateja: *Knjižnica Medvode : diplomsko delo*. Medvode: [M. Keber], 2001, 71 f., 4 str. pril., ilustr.
665. Rovšek, Urška: *Knjižnična dejavnost od Trzina do Trojan : A – diplomska naloga*. Gabrje pod Limbarsko goro: [U. Rovšek], 2001, 68 f., graf. prikazi, tabele.
666. Čipić, Marija: *Odnos med Cerkvijo in državo na severnem Primorskem v letih 1945–1966 : diplomska naloga*. Ljubljana: [M. Čipić], 2001, 66 f.
667. Gorjup, Marta: *Pridigarji 17. stoletja v knjižnici Frančiškanskega samostana v Kamniku : diplomsko delo*. Ljubljana: [M. Gorjup], 2001, 83 str.
668. Črnič, Andrej: *Razvoj in delovanje knjižnice Črnomelj : diplomska naloga*. Črnomelj: [A. Črnič], 2001, 55 f., tabele
669. Rebec, Daša: *Razvoj in delovanje knjižnice Slovenskega etnografskega muzeja : diplomsko delo*. Hruševje: [D. Rebec], 2001, [4], 54 f., ilustr.
670. Kurnjek, Branko: *Razvoj in pomen knjižnice Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije : diplomska naloga*. Ljubljana: [B. Kurnjek], 2001, 79 f., ilustr., tabele.
671. Rivo, Ksenija: *Škofjska knjižnica v Ljubljani : s poudarkom na Škofjski pastoralni knjižnici : diplomsko delo*. Ljubljana: [K. Rivo], 2001, [9], 59 f., [10] f. pril., ilustr.
672. Jesenko, Urška: *Knjižni zakladi kartuzije Bistra : diplomsko delo*. Podlipa: [U. Jesenko], 2002, 57 f., ilustr.
673. Kerec, Martina: *Knjižnica Narodnega muzeja Slovenije : splošni oris : [diplomsko delo]*. Ljubljana: [M. Kerec], 2002, 90 f., [6] zganj. f. pril., ilustr., tabele.
674. Arh, Tanja: *Osrednja knjižnica Celje : diplomsko delo*. Celje: [T. Arh], 2002, 87 f., [12] f. pril., ilustr.
675. Avguštin Florjanovič, Blanka: *Popis knjižnih vezav : (na primeru 23 knjig iz frančiškanskega samostana Kostanjevica v Novi Gorici) : diplomsko delo*. Škofja Loka: [B. Avguštin Florjanovič], 2002, 208 f., ilustr., tabele.
676. Umek, Marija: *Samostanska knjižnica Stanislava Škrabca : diplomsko delo*. Ljubljana: [M. Umek], 2002, 81 f., [33] f. pril., ilustr.
677. Kovač, Tjaša: *Dr. Alojzij Šuštar in čas osamosvajanja Slovenije : diplomsko delo*. Ljubljana: [T. Kovač], 2003, 61 f.

Prevajalec

678. Holzer, Josef: *Zgodovina Cerkev v stotih slikah*. Ljubljana: Družina, 1995, 420 str., [48] str. pril.
679. *Janez Pub – Johann Puch : človek, ki je svet obrnil na glavo* (ur. Kristina Šamperl-Purg). Ptuj: Zgodovinski arhiv, 1999 (Razstavni katalog, št. 8), 127 str., ilustr.

Prireditelj

680. Holzer, Josef: *Zgodovina Cerkev v stotih slikah*. Ljubljana: Družina, 1995, 420 str., [48] str. pril.

Avtor dodatnega besedila

681. Bratož, Rajko: *Kratek oris...* 1. natis. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete: Inštitut za

- zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti, 1990 (Zbirka Zgodovinskega časopisa, 8), 70 str., [1] zganj. f. pril. potiskan na obeh str., ilustr.
682. Dolinar, France M. – Čuk, Silvester – Dowley, Tim (ur.): *Zgodovina krščanstva*. Ljubljana: Državna založba Slovenije: Tiskovno društvo Ognjišče, 1992, 688 str., ilustr.
683. *Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem = Die Klöster in den mittelalterlichen Urkunden in Slowenien : [razstava Arhiva Republike Slovenije, Ljubljana 1993]*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1993 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Katalogi, zv. 13), 251 str., ilustr.
684. *Pražupnija Radovljica z ostalimi župnijami radovljiške dekanije*. Radovljica: Župnijski urad, 1995, 1 zvd., barve.
685. Mlinarič, Jože: *Stiška opatija 1136–1784*. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1995 (Zbirka Monografije), 1156 str., ilustr.
686. Kebe, Janez: *Loška dolina z Babnim Poljem : zgodovina župnij Stari trg pri Ložu in Babno Polje*. Ljubljana: Družina, 1996, 614 str., [12] str. barvnih pril., ilustr.
687. *Slovenija v papeških listinah = Slovenia in papal documents : [razstava Arhiva Republike Slovenije v Narodni galeriji v Ljubljani od 8. do 30. maja 1996]* (ur. France M. Dolinar, Jože Škofljanec). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1996 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Katalogi, zv. 16), 191 str., ilustr.
688. *Zapis in podoba : [obranjanje, obnavljanje, oživiljanje : razstava Arhiva Republike Slovenije ob 40-letnici osrednje slovenske konservatorsko-restavratorske delavnice za papir in pergament]* (ur. Jedert Vodopivec, Nataša Golob). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1996 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Katalogi, zv. 15), 95 str., ilustr.
689. Šček, Virgil: *Korespondenca Virgila Ščeka : 1918–1947*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1997 (Viri, št. 11), 215 str., ilustr.
690. Mlinarič, Jože: *Marenberški dominikanski samostan : 1251–1782* (ur. Bojan Nedok). Celje: Mohorjeva družba, 1997, 366 str., [12] str. barvnih pril., ilustr.
691. *Writing and image : [preservation, conservation, restoration : exhibition organized by the Archives of the Republic of Slovenia on the 40th anniversary of the Central Slovene Conservation Workshop for Parchment and Paper]* (ur. Jedert Vodopivec, Nataša Golob). Ljubljana: Archives of the Republic of Slovenia, 1997 (Publications of the Archives of the Republic of Slovenia, Catalogues, vol. 15), 83 str., ilustr.
692. *Iz arhivov o ljubljanski Univerzi = From the archives on the University of Ljubljana* (ur. Peter Fister, Jože Ciperle, France M. Dolinar). Ljubljana: Univerza, 1999, 11 str., 38 pril., ilustr.
693. Hančič, Damjan: *Sedemsto let klaris na Slovenskem*. Nazarje: Samostan Brezmadežne sester klaris, 2000, 101 str., ilustr.
694. *Od sanj do resničnosti : razvoj slovenske državnosti : razstava od 24. maja do 25. junija 2001 [v Stanovski dvorani Ljubljanskega gradu]*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2001 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Katalogi, zv. 18), III, 291 str., ilustr.
695. *Sedem stoletij minoritskega samostana sv. Frančiška Asiškega v Piranu : 1301–2001* (ur. France M. Dolinar, Marjan Vogrin). Ljubljana: Slovenska minoritska provinca sv. Jožefa, 2001, 448 str., [16] str. barvnih pril., ilustr.
696. Vovk, Anton: *V spomin in opomin : osebni zapiski škofa Antona Vovka od 1945 do 1953*. 2. ponatis. Ljubljana: Družina, 2003 (Zbirka Pričevanja, 2), 514 str., fotogr.
697. Vovk, Anton: *V spomin in opomin : osebni zapiski škofa Antona Vovka od 1945 do 1953* (ur. Blaž Otrin). 1. ponatis. Ljubljana: Družina, 2003 (Zbirka Pričevanja, 2), 511 str., ilustr.
698. Hrastelj, Franc: *Njegova pot*. Ljubljana: Družina, 2004 (Zbirka Čas in ljudje, knj. 16), 145 str., ilustr.
699. Granda, Stane – Perovšek, Jurij – Repe, Božo – Simoniti, Vasko – Stuplovšek, Miroslav – Štuh, Peter – Vodopivec, Peter: *Od držav na Slovenskem do slovenske države* (ur. Ivan Kordiš). Kočevje: Pokrajinski muzej, 2004, 308 str., ilustr.
700. Griesser-Pečar, Tamara: *Cerkev na žatožni klopi : sodni procesi, administrativne kazni, posegi »ljudske oblasti« v Sloveniji od 1943 do 1960*. Ljubljana: Družina, 2005, 797 str.
701. Griesser-Pečar, Tamara: *Historia semper reformanda : bzw. Was können wir aus der zeitgenössischen Geschichtsschreibung (nicht) lernen? : predavanje z razpravo, Dunaj, 23. november 2005, Slovenski znanstveno raziskovalni inštitut na Duanju*. Dunaj, 2005.
702. Vovk, Anton: *V spomin in opomin : osebni zapiski škofa Antona Vovka od 1945 do 1953*. 2. ponatis. Ljubljana: Družina, 2005 (Zbirka Pričevanja, 2), 514 str., ilustr.
703. *Zagorski zvonovi*. Ljubljana: Družina, 2005, 232 str., ilustr.
704. Potrpin, Jože: *Znamenja : župnija Svibno*. Svibno: Župnijski urad, 2006, 244 str., ilustr.
705. *Upodobitve ljubljanskih škofov : vodnik po razstavi : Narodna galerija, Ljubljana, 19. 6.–30. 9. 2007* (ur. Marja Lorenčak, Barbara Jaki). Ljubljana: Narodna galerija, 2007, 71 str., ilustr.

706. *Božjo voljo spolnjevati : Alojzij Šuštar : 1920–2007* (ur. France M. Dolinar, Blaž Otrin, Marjan Zupančič). Trebnje: Kulturno društvo, 2008, 55 str., ilustr.
707. Čelik, Pavle: *Naše varnostne sile : 1850–2008 : (temeljni pravni predpisi)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2008 (Viri, št. 27), 308 str., ilustr.
708. Vovk, Anton: *V spomin in opomin : osebni zapisi škofa Antona Vovka od 1945 do 1953*. 4. ponatis. Ljubljana: Družina, 2008 (Zbirka Pričevanja, 2), 514 str., ilustr.
709. Rode, Franc: *Laudemus Dominum : faksimile po izvornih notnih rokopisih : [skladbe za klavir, samospevi in zborovska dela = composizioni per pianoforte, canto solo e coro]*. Kranj: Trajanus, 2010. 1 partitura (174 str.).

Komentor pri magistrskih delih

710. Podbersič, Renato: *Katoliška cerkev na Goriškem med prvo svetovno vojno : magistrska naloga*. Nova Gorica: [R. Podbersič], 2004, 136 f., ilustr.
711. Petrič, Iztok: *Slovenska katoliška akcija : magistrsko delo*. Ljubljana: [I. Petrič], 2010, 266 f.

Zbiratelj

712. *Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji : (Relationes ad Limina)*, Ljubljana: Teološka fakulteta, 2011– (Acta Ecclesiastica Sloveniae, 33).

Oseba ali ustanova, ki ji je knjiga (rokopis) posvečena

713. Arnež, Janez A.: Tamara Griesser Pečar and France Martin Dolinar, Rožmanov Proces, Družina D.O.O, Krekov Trg 1/II, 61001 Ljubljana, 1996. V: *South Slav j.* – 24 (2003), no. 3–4 (93–94), str. 1–4. <http://www.southslavjournal.com/rev10.htm>.
714. Snoj, Stane: Resnica vas bo osvobodila – škof Gregorij Rožman in njegov čas : uvodnik. V: *Dubovno življenje*. – 75 (2008), št. 7, str. 161–164, ilustr.

Pisec recenzij

715. Baum, Wilhelm: *Deutsche und Slowenen in Krain : eine historische Betrachtung*. Klagenfurt: Carinthia, 1981, 247 str., ilustr.
716. *Liturgia theologia prima : zbornik ob 80-letnici profesorja Marijana Smolika* (ur. Rafko Valenčič, Slavko Krajnc, Jože Faganel). V Ljubljani: Teološka

fakulteta: Družina; Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2008, 495 str., ilustr.

Avtor povzetka

717. *Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem = Die Klöster in den mittelalterlichen Urkunden in Slovenien : [razstava Arhiva Republike Slovenije, Ljubljana 1993]*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1993 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Katalogi, zv. 13), 251 str., ilustr.

Drugo

718. Tavano, Luigi: Predstavitev knjige o goriškem nadškofu Karlu Attems 16. maja 1988 na TF v Ljubljani. V: *Bogoslovni vestnik*. –49 (1989), št. 1, str. 116–118.

Nerazporejeno

719. *Slovinci kot eksegeti apostola Pavla*. Ljubljana: [s.n.], 1968, 78 f. str.
720. *Karl Johann Graf von Herberstein (1719–1789), Bischof von Laibach, als Seelsorger*. München: Trofenik, 1980, str. 25–45.
721. *Za njegovo pravo podobo* : [Primož Trubar]. V: *Misl.* – 35 (1986), št. 7, str. 170–171, ilustr.
722. *Cerkvenoupravna ureditev Ilirskih provinc 1809–1813*. [Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1989], str. 507–511.
723. Slovenski zgodovinski spomin. V: *Dom in svet : zbornik*. Maribor: Slomškova založba, 1989–, str. 105–109.
724. *500 let kolegiatnega kapitlja v Novem mestu*. [Novo mesto]: Odbor za pripravo praznovanja ob 500-letnici novomeškega kapitlja, [1992], 1 koledar (13 listov), barve.
725. Dolinar, France M. – Čuk, Silvester – Dowley, Tim (ur.): *Zgodovina krščanstva*. Ljubljana: Državna založba Slovenije: Tiskovno društvo Ognjišče, 1992, 688 str., ilustr.
726. *Dragotine kapiteljske cerkve v Novem mestu*. Novo mesto: Dolenjski muzej, 1993, 160 str., ilustr.
727. Cerkvena organizacija v srednjem veku na Slovenskem. V: *Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem : [razstava Arhiva Republike Slovenije, Ljubljana 1993]* (ur. France M. Dolinar). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1993 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Katalogi, zv. 13), str. 9–21.
728. *Od Dizmove bratovščine do Akademije delovnih v Ljubljani*. [Ljubljana: SAZU, 1994], str. 35–46.

729. *Problem vzgoje duhovnikov kot nosilcev cerkvene prenovne*. [Klagenfurt; Ljubljana; Wien: Hermagoras; = Mohorjeva; Graz; Wien; Köln: Styria, 1994], str. 99–111.
730. Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628. V: *Zgodovina v šoli*. – 3 (1994), št. 3, str. 66–68.
731. *Vergerijev vpliv na razvoj protestantizma na Slovenskem*. [Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 1999], str. 5–14.
732. Dolinar, France M. – Škofljanec, Jože: *Zbirka listin : 1163–1868 : arhivski popis : [signatura fonda] AS 1063*. Ljubljana: [Arhiv Republike Slovenije], 2000, 3 zv. (1608 str.).
733. Salzburška nadškofija : iz naše zgodovine. V: *Ave Maria*. – 94 (2002), št. 3, str. 71, ilustr.
734. Škofje za Slovence pri Gospe Sveti : iz naše zgodovine. V: *Ave Maria*. – 94 (2002), št. 4, str. 95, ilustr.
735. Tržaška škofija : iz naše zgodovine. V: *Ave Maria*. – 94 (2002), št. 5, str. 119, ilustr.
736. Koprška škofija : iz naše zgodovine. V: *Ave Maria*. – 94 (2002), št. 6, str. 143, ilustr.
737. Mariborsko–lavantinska škofija : iz naše zgodovine. V: *Ave Maria*. – 94 (2002), št. 9, str. 215, ilustr.
738. Uvod. V: Vovk, Anton: *V spomin in opomin : osebni zapiski škofa Antona Vovka od 1945 do 1953* (ur. Blaž Otrin). Ljubljana: Družina, 2003 (Zbirka Pričevanja, 2), str. 17–23.
739. *Knjižnice skozi stoletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, 2004 (BiblioThecaria, 14), 198 str., ilustr.
740. Škofije na Slovenskem v preteklosti. V: *Ameriška domovina*. – 108 (2006), št. 14, str. 17, 19, ilustr.; – 108 (2006), št. 15, str. 18.
741. *Romarski vodnik : [Emina romarska pot] = Pilger Führer : [Hemma pilgerweg] = Pilgrim's guide : [Ema's route of pilgrimage]*. Podsreda: Kozjanski park, 2007, 136 str., ilustr.
742. Nagovor ob podelitvi Aškerčevih nagrad in priznanj. V: *Arhivi*. – 31 (2008), št. 2, str. 364–366.
743. *Ljubljanski nadškof Alojzij Šuštar in demokratične spremembe v Republiki Sloveniji*. Ljubljana [i. e. Trebnje: Kulturno društvo], 2011, 14 str., ilustr.
744. Bigott, Boris – Dolinar, France M. – Štrubelj, Zvone: *Truber–Memoria im 20. und 21. Jahrhundert : Gedächtnisorte in Slowenien und Deutschland*. V: *Primus Truber 1508–1586 : der slowenische Reformator und Württemberg* (ur. Sönke Lorenz, Anton Schindling, Wilfried Setzler). Stuttgart: W. Kohlhammer, 2011, str. 389–428, ilustr.

Jure Volčjak

Članki in razprave

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929.651:2-526.7(497.4Žirovnica)

Prejeto: 14. 9. 2011

O cerkvenih pečatih z ozirom na relikvijska pečata v p. c. sv. Martina v Žirovnici

MATJAŽ AMBROŽIČ

docent, dr. zgodovine, duhovnik, znanstveni sodelavec
Teološka fakulteta UL, Poljanska c. 4, p. p. 2007, SI-1001 Ljubljana
e-pošta: matjaz.ambrozic1@guest.arnes.si; matjaz.ambrozic@teof.uni-lj.si

IZVLEČEK

Razprava govori o vlogi pečatov, zlasti o njihovem zagotavljanju pristnosti dokumentov in relikvij. Poleg listin o pristnosti relikvij so pečati najpomembnejši element, ki razkrijeva čas nastanka relikviarija in njegovo provenienco. Za lažje razumevanje vsebine pečatov je razložena njihova tipologija in posamezne heraldične posebnosti, ki jih bistveno zaznamujejo. Posebna pozornost je posvečena heraldičnim simbolom, ki so jih na svojih pečatih uporabljali posamezni cerkveni dostojanstveniki. Leta 2009 smo prišli do prvovrstnih virov za srednjeveško zgodovino žirovniške cerkve sv. Martina – do relikvij, zapečatenih s pečatom pičenskega škofa Gotepolda (om. 1136) in oglejskega patriarha Jana Sobieslava (1387–1394). Pečata kronološko dokaj natančno postavljata gradnjo romanske cerkve v kasna 30. leta 12. stoletja in postavitev gotskega prezbiterja v kasna 80. leta 14. stoletja.

KLJUČNE BESEDE: Žirovnica, cerkev sv. Martina, relikvijske pečati, heraldika

ABSTRACT

ECCLESIASTICAL SEALS IN SPECIAL REGARD TO SEALS ATTACHED TO THE RELICS
AT THE SUCCURSAL CHURCH OF ST. MARTIN IN ŽIROVNICA

The article discusses the role of seals, particularly their role in assuring the authenticity of documents and relics. In addition to documents proving the authenticity of relics, seals are crucial in helping us determine the time of the creation and origin of the reliquary. For a better understanding of the content of seals, the article provides an explanation of different types of seals and discusses the heraldic particularities that define them. Special emphasis is placed on heraldic symbols used by Church dignitaries for their seals. In 2009, we managed to obtain some first-rate sources for the medieval history of the Church of St. Martin in Žirovnica: relics sealed by the seal of Gotepold, Bishop of Pedena/Pičan (mentioned in 1136), and by the seal of Jan Sobieslav (1387–1394), Patriarch of Aquileia. The seals accurately place the building of the Romanesque church in the late 1130s and that of the Gothic presbytery in the late 1380s.

KEY WORDS: Žirovnica, Church of St. Martin, relics, seals, heraldry

O pečatih na splošno

Pečati predstavljajo za študij zgodovinskih virov pravo bogastvo. Tako kot pri dokumentih je bil tudi pri relikvijah pečat na relikviarijih ali na listini o njihovi pristnosti (avtentičnosti) porok za njihovo izvirnost. Zato so bili pečati v službi pristnosti relikvij, ki so se hranile v relikviarijih ali posvečenih oltarjih. Pri relikvijah so poleg listin o njihovi pristnosti najpomembnejši element, ki razkriva čas nastanka relikviarija in provenienco relikvij.

Pečat je znamenje avtoritete (oblasti) ali pa fizične oziroma moralne osebe z namenom, da potrdi njegovo voljo. Poseduje vrednost, v kolikor upodablja podobo pečatarja oziroma ga predstavlja z legendo – napisom. Predstavlja tudi družbeni položaj osebe, ki ga je uporabila. Skratka, pečat nosi v sebi vrednost pravne pristnosti dokumenta ali relikvij.

Najstarejši pečati so imeli vrezane figure. Latinska beseda *sigillum* pomeni majhno podobo, figuro ali relief. Že Rimljani so jo uporabljali kot pomanjševalnico besede *signum*. V srednjem veku je pomenila znamenje, ki so ga suvereni, funkcionarji, cerkveni dostojanstveniki in državne ustanove ter nekatere civilne osebe uporabljale kot razpoznavni znak, ki so ga vtisnile ali obesile na dokumente in s tem potrdile njihovo pristnost ali pa zagotovile njihovo zaprtost in tajnost.¹ Nekateri starodavni pečati niso imeli podob, pač pa monograme oziroma so imeli oboje: figuro in monogram. Pri Anglosasih, Frankih, Alemanih in ostalih zgodnesrednjeveških ljudstvih so pečate uporabljali kralji, škofje, vojvode, grofje, vojaški poveljniki in sodniki. Papeži so pečate uporabljali od 6. stoletja naprej. V srednjem veku so bili priljubljeni pečati s portretom lastnika. S pojavom grbovnega okrasja na viteških grbih je le-to prešlo tudi na pečate. Grb je poleg figure na pečatu postal karakteristični del upodobljenega imetnika. Sčasoma so grbi na pečatih prevzeli mesto portretnih figur. Grbi so tako postali simbol oblasti in avtoritete, pristnosti in verodostojnosti.²

Pri pečatih je potrebno razlikovati med matrico (graviranim negativom) in njenim odtisom (voščnim ali kovinskim pozitivom), saj dejansko oba imenujemo pečat. Za izdelavo negativa so uporabljali železo, medenino, zlato, srebro, bron, svinec, slonovo kost, kosti, les in kamen. Na začetku so bile matrice združene s prstanom, vendar so se sčasoma zaradi povečanega obsega pečata od prstana

ločile in pritrdile na nosilec z ročajem, kar je običajno tudi pri današnjih stampilkah oziroma žigih. Pri bulah sta bili potrebni dve matrici, ki sta pri pečenju sočasno stisnili kovino vsaka s svoje strani. Bule, zlasti papeške, imajo zato običajno dve plati. Pri pečenju voščenenih pečatov se je običajno pečatna matrica pritisnila na topel vosek, ki so ga poprej tekočega izlili na podlago.³

Kovina in vosek sta bila torej najbolj pogosto uporabljena materiala pri izdelavi pečatov. V sredozemskem prostoru so zaradi visokih poletnih temperatur voščene odtiske zamenjali s kovinskimi. Kovinski pečati – bule – so bili običajno izdelani iz svinca, redkeje iz zlata, zelo redko iz srebra. Kljub vsemu pa so bili v srednjem veku najpogostejši voščeni pečati, ki so ohranili svoje prvenstvo do 17. stoletja.

V začetku se je uporabljal čisti vosek brez primesi ostalih snovi ali barv, ki so jih dodajali kasneje. Običajno so poznosrednjeveški pečati vsebovali dve tretjini čistega voska, tretjina pa je bila iz smole ali katrana oziroma celo iz obarvane zemlje. Obarvani voščeni pečati so se sicer uporabljali že od 9. stoletja. Posebno so se v visokem srednjem veku uveljavili rdeči voščeni pečati, ki so vsebovali svinčev oksid, in zeleni voščeni pečati, ki so vsebovali bakrov oksid.⁴ V nekaterih dvornih pisarnah je bila predpisana uporaba različnih barv pečatov glede na naslovnike ali stopnjo pomembnosti izdanih dokumentov.⁵

Zunanje oblike pečatov so bile zelo različne. Okroglo obliko so ohranili le kovinski pečati. Voščeni pečati so od 12. stoletja naprej imeli različne oblike, nazadnje pa so v novem veku zopet privzeli okroglo obliko. Poleg okroglih voščenenih pečatov so se uveljavili tudi ovalni, ovalno zašiljeni (gotski), ki so jih uporabljali predvsem predstojniki samostanov, pa pečati v obliki štita, kvadrata ali romboida, petero-, šestero- ali osmerokotnika ... Njihov premer se je gibal med 30 do 150 mm.⁶

Večina pečatov je vedno imela tudi legendo – napis. Pečati brez legende so bili zelo redki. Legende glede na njihov položaj na pečatu razvrstimo

¹ Bascapé: *Sigillografia I.*, str. 53.

² Ilcim: *L'Araldica nella Chiesa Cattolica*, str. 30.

³ Bascapé: *Sigillografia I.*, str. 54, 63.

⁴ Povedano je razvidno tudi pri obravnavanih žirovniških pečatih, saj je Gotepoldov izdelan iz naravnega voska, Jan-Sobieslavov pa iz rdeče obarvanega voska. Nad relikvijsko kovinsko škatlico oziroma nad podolgovatim relikvijskim tulom je vodoraven pokrov, na katerega so odtisnili voščena pečata.

⁵ Grisar – de lasala: *Aspetti della sigillografia*, str. 53–54; Bascapé: *Sigillografia I.*, str. 68.

⁶ Bascapé: *Sigillografia I.*, str. 72–73.

v dve skupini: legende v napisnem traku, ki potekajo ob robu pečata, in legende, ki se pojavljajo na pečatnem polju in so razporejene horizontalno ali pa vertikalno.

Ločimo tudi dve pomenski skupini legend: onomastične in geslovne. Onomastične običajno vsebujejo ime, dostojanstvo, naziv in poklic pečatarja. Pri cerkvenih dostojanstvenikih je dodano tudi ime škofije, samostana, konventa, reda. Geslovne legende običajno izražajo kakšno pobožno misel ali navedek iz Svetega pisma. Številne vsebujejo tudi monograme in besedne kratice ali okrajšave.⁷ Namen legende je, da razloži istovetnost upodobljene osebe, ki ji gre določen pomen ali vloga. Običajno so pri okroglih pečatih legende v napisnem traku, ki ga ob robu pečata sestavljata dva koncentrična kroga, včasih pa napis pri zunanem ali notranjem robu obkroža veriga t. i. biserov. Začetek legende je običajno s križem ali kakšnim drugim znamenjem označen na najvišji točki pečata. V visokem srednjem veku se je v legendah pretežno uporabljala t. i. *maiuscula capitalis* (quadrata ali *elegans*), v poznem srednjem veku pa so napisom primešali posamezne črke v unciali. Od sredine 14. stoletja naprej so pri pečatnih napisih uporabljali tudi gotško minuskulo. V obdobju renesanse se je na pečatih uveljavila t. i. *maiuscula lapidaria*, ki je do danes ostala tipična pisava pečatnih legend.⁸

Pečatenje je bilo zadnji postopek pri dokončni izdelavi listine ali potrditve pristnosti relikvij, zato običajno ni bilo izvedeno na dan njihove datacije. Od pečata je bila odvisna pravna veljava dokumenta ali relikvij.⁹

V srednjem veku je bila navada, da je bila pečatna matrica ob smrti lastnika uničena. Običajno se je njen material pretopil in dal v cerkvene karitativne namene.

Tipologija pečatov

1. Pečati z *legendo* – napisom

1. 1. brez imena pečatarja
1. 2. z imenom pečatarja

2. Portretni pečat

2. 1. brez imena pečatarja
2. 2. z imenom pečatarja¹⁰

3. Portretni pečat s podobo pečatarja

(brez grba ali z grbom pečatarja)

3. 1. upodobljena samo glava ali doprsje pečatarja
3. 2. upodobljena celopostavna figura pečatarja
 3. 2. 1. stoječa figura
 3. 2. 1. 1. stoječi suveren – monarh ali princ¹¹
 3. 2. 1. 3. stoječi cerkveni dostojanstvenik¹²
 3. 2. 1. 3. stoječa ženska figura¹³
 3. 2. 2. sedeča figura na prestolu
 3. 2. 2. 1. sedeča veličanstvena (majestična) figura suverena¹⁴
 3. 2. 2. 2. sedeči cerkveni dostojanstvenik¹⁵
 3. 2. 3. klečeča figura
3. 3. upodobljen pečatar na konju
 3. 3. 1. vojaški konjenik
 3. 3. 2. lovski konjenik
 3. 3. 3. paradni konjenik

4. Grbovni (heraldični) pečat¹⁶

4. 1. samo pečat z napisom
 4. 1. 1. zgolj z napisom na polju
 4. 1. 2. z napisom nad ščitom ali zastavo
4. 2. pečat s čelado in čopom
 4. 2. 1. zgolj čelada na polju
 4. 2. 2. čelada nad ščitom
 4. 2. 3. napis pokrit s čelado ali krono
4. 3. emblemski¹⁷ pečat
4. 4. pečat z osebnim (družinskim, hišnim) znamenjem¹⁸

¹¹ Gre za podobo stoječega princa z znamenji (insignijami) oblasti. Pogosta je na bizantinskih bulah. Princ ima lahko pred seboj ščit z grbom in s simboli. *Vocabulaire international de la sigillographie*, št. 217.

¹² Najprej so temu tipu pečata rekli »duhovniški tip«. Stoječi cerkveni dostojanstvenik (škof, opat, prior) je oblečen v cerkvene paramente (oblačila). V eni roki drži knjigo ali pa pastore, medtem ko z drugo roko podeljuje blagoslov. *Vocabulaire international de la sigillographie*, št. 218.

¹³ Stoječa ženska figura (kraljica, princesa, opatinja) v roki običajno drži cvetlico, knjigo ali pa ptiča.

¹⁴ Predstavlja na tronu sedečega suverena z okronano glavo, ki v rokah drži znamenja (insignije) oblasti (vladarsko jabolko, žezlo, meč ...).

¹⁵ Predstavlja na škofovskem ali opatovskem prestolu sedečega cerkvenega dostojanstvenika, z mitro (ali liturgičnim pokrivalom) na glavi. V eni roki ima pastore ali tau križ, lahko tudi evangelijsko knjigo, z drugo pa podeljuje blagoslov oziroma v njej drži evangelijsko knjigo. Odprta desna roka s pokrčenim prstancem in z mezinem pomeni gesto blagoslova ali pa poučevanja.

¹⁶ Grbovni pečat je tipičen za plemstvo. Na njem so običajno upodobljeni grbi, orožje, lev, grad, ključ ... Klasifikacija grbovnih pečatov je najbolj zahtevna.

¹⁷ Emblem je likovno znamenje, ki simbolizira pripadnost, dejavnost, idejo.

¹⁸ Tovrstne pečate so uporabljali obrtniki in trgovci. Običajno so jih sestavljali geometrični elementi.

⁷ Bascapé: *Sigillografia I.*, str. 97–98.

⁸ Bascapé: *Sigillografia II.*, str. 32.

⁹ Grisar – de Lasala: *Aspetti della sigillografia*, str. 61–62.

¹⁰ Včasih so na pečatu inicialke imena ali priimka pečatarja. V ostalih primerih gre za monogram imena pečatarja v geometrični obliki, ki je sestavljen kot kombinacija črk imena ali naziva. Takšen tip je bil pogost na pečatnih prstanih Merovingov in bizantinskih cesarjev.

4. 5. pečat z rebusom (besedno igro)¹⁹

5. Hagiografski pečati²⁰

5. 1. kristološki²¹

5. 2. mariološki²²

5. 3. svetniški

5. 4. pobožnostni²³

6. Arhitekturni ali topografski pečati²⁴

7. Fantazijski pečati²⁵

Vloga cerkvenih pečatov

Pečati so v preteklosti in sedanjosti Katoliške Cerkve imeli vlogo potrditvenega znamenja pristnosti dokumentov (listin) in relikvij. Zlasti v srednjem veku so pri tem odigrali ključno vlogo. Srednjeveški pečati nasploh so stičiščna točka specialistov različnih zgodovinskih disciplin. V diplomatiki pečati veljajo za bistveni element potrditve pravnih dejanj, zato se ta veda posveča tudi študiju različnih načinov njihove uporabe pri pečenju listin. Za umetnostno zgodovino je pečat neke vrste miniaturni spomenik, včasih pomembne kakovosti, ki pomaga pri ugotovitvi datacije in provenience pečenega dokumenta ali relikvij. Pravna zgodovina se ukvarja s pravno vrednostjo pečatov, kakor tudi s pravnim položajem imetnika ali ustanove, ki je bil(a) osnova za pristnost izdane listine ali relikvij. Heraldika (grboslovje) vidi v pečatu od srednjega veka naprej enega od svojih glavnih virov za poznavanje grbov in ostalih simbolov.²⁶

Najstarejša omemba papeškega pečata sega v

čas pontifikata papeža Agapita (535–536), najstarejši pečateni papeški dokumenti pa segajo v 9. stoletje. Papeški pečati, ki so z vrstico pritrjeni na bule,²⁷ imajo na eni plati glavi ali poprsji sv. Petra in Pavla, na drugi pa ime vladajočega papeža. T. i. ribičev prstan se je uporabljal pri pečenju brevov. Na njem je bila upodobljena figura sv. Petra, ki v čoln vleče mrežo z ribami, in papeževo ime. Na pečatih in žigih rimske kurije ter njenih organov so bile namesto grba upodobljene papeške insignije: tiara in dvoje prekrizanih ključev – simbolov papeževe petrinske oblasti.²⁸

Za časa Merovingov se je škofom in vojvodom postopoma dovolila omejena uporaba pečatov. V predhodnem obdobju so namreč kralji imeli ekskluzivno pravico do rabe pečatov. Od zgodnjega srednjega veka so pečate uporabljali zlasti visoki cerkveni prelati in plemiči, ki so bili v vladarjevi službi. Z njimi so pečatili civilne listine. V Porenju so jih uporabljali nadškofi Kölna, Trierja in Mainza v povezavi z Otonijani že v 10. stoletju. To navado so kmalu privzeli tudi ostali odlični prelati v cesarstvu, med katere so v 11. stoletju nedvomno spadali tudi »nemški patriarhi«²⁹ v Ogleju. V 11. stoletju so svoje pečate dobili tudi stolni in zborni (kolegiatni) kapitulji ter opati samostanov. Proti koncu 12. stoletja so osebne pečate imeli tudi ostali cerkveni dostojanstveniki in kanoniki. Laiki so sistem pečenja listin uvedli šele kasneje, z izjemo bavarskega vojvode, wormških vojvod ter še nekaterih drugih. V 12. stoletju so svoje pečate začela uporabljati tudi mesta, tako da je bila v 13. stoletju njihova uporaba že splošna.

Cerkveni pečati so sprva imeli podobno obliko in vsebino kot posvetni. Poleg portretnih pečatov cerkvenih dostojanstvenikov so se kmalu uveljavili tudi taki, ki so imeli upodobljene svetnike. Zraven

¹⁹ S pomočjo določenih figur ali predmetov ponazarja družinsko poreklo in dejavnost pečatarja.

²⁰ Hagiografija je veda, ki se ukvarja z življenjepisi svetnikov, pa tudi z opisom Jezusa, Božje Matere Marije in angelov. Hagiografski pečat upodablja osebo Presv. Trojice, Matere Božje, angelov in svetnikov ali pa staro- in novozavezne prizore ali pa prizore in čudeže iz življenja svetnika.

²¹ Kadar je stoječi ali na prestolu sedeči Kristus upodobljen v duhu bizantinske ikonografije, ta tip pečata imenujemo kristološki. Med ostalimi upodobitvami Kristusa velja omeniti: križanje, vstajenje, vnebohod, Kristus sodnik, Kristusovo veličastvo, prestol slave, sv. grob ...

²² Pri upodobitvah Matere Božje gre za marijanski tip pečata. Tudi v tem primeru gre za različne upodobitve: Marija z Detetom, Gospodovo oznanjenje, Marijino kronanje ...

²³ Gre za inačico hagiografskega pečata, na katerem je pečatar upodobljen med molitvijo na kolenih pred Kristusom, Marijo ali svetnikom.

²⁴ Običajno je na arhitekturnem ali topografskem tipu pečata upodobljena cerkev, grad, most, palača ipd. Lahko gre tudi za upodobitev kraja, ki spominja na osebo pečatarja, ki npr. predstavlja mesto ali cerkveno skupnost.

²⁵ Vsebovali so elemente, ki jih ni mogoče razvrstiti v predhodne tipološke skupine. Običajno je šlo za simbole, orožje, orodja, živali, rastline ...

²⁶ Grisar – de Lasala: *Aspetti della sigillografia*, str. 7.

²⁷ Posebna vrsta pečatov so t. i. bule. Gre za kovinske pečate, ki imajo svoj izvor v bizantinskem cesarstvu za časa cesarja Justinijana (527–565). Takse so bile normirane glede na tip bule, ki so jo z vrstico pritrčili na dokument. Njena material je bil odvisen od naslovljenca listine. Kalifom v Bagdad ali Egipt so bizantinski cesarji pošiljali zlate bule, patriarhom in frankovskim kraljem pa srebrne. Na Sardiniji so precej uporabljali svinčene bule. Takšne sta uporabljala nadškof v Raveni in rimski papež. Svinčene bule so uporabljale tudi Genova, Pisa in Firence. Z namenom, da bi posnemal Bizantince, je zlate bule uporabljal tudi Hohenstaufovec Fridrik I. Barbarossa (1152–1190). Slovesne papeške listine – bule – so še danes pečatene s svinčnimi pečati – bulami. Grisar – de Lasala: *Aspetti della sigillografia*, str. 11–12.

²⁸ Bascapé: *Sigillografia II.*, str. 17.

²⁹ Vsi patriarhi do Popa (1019–1042), ki je bil prvi izmed sedmih »nemških patriarhov« na oglejskem patriarškem sedežu, so bili italijanskega porekla.

figure cerkvenega dostojanstvenika so se začeli pojavljati ob nogah tudi štiti z grbi. Zatem so tudi na cerkvenih pečatih na mesto portretnih figur prišli grbi, obkroženi z legendo. Dodali so jim križ in mitro kot razpoznavni znamenji škofovske ali opatovske službe. Kasneje se jim je pridružil še klobuk, ki je bil sprva značilnost kardinalskih pečatov, kasneje pa tudi pečatov škofov, apostolskih protonotarjev³⁰ in prelatov.³¹

Škofje, ki so bili sočasno tudi fevdalni gospodje, so svoj prelatski pečat uporabljali tako pri cerkvenih kakor tudi pri posvetnih poslih. Pogosto so se tovrstni pečati težko razlikovali od pečatov svetnih fevdalnih gospodov. Številni cerkveni dostojanstveniki v cesarstvu so svoje grbe raje krasili s čelado kakor pa z okrasjem, ki je bilo lastno cerkveni hierarhiji. Od konca 13. stoletja so na pečatih heraldični elementi vedno bolj nadomeščali pečatne figure, zato je ponekod pečat postal sinonim za grb.

Pomembnost pečatov so večkrat potrdili papeži in civilne oblasti. Aleksander III. je leta 1166 predpisal, da so morali biti opremljeni s pečati vsi dokumenti, ki so se pošiljali na papeški dvor. To je povzročilo, da so si pečate morali omisliti prav vsi, od kardinalov, škofov, kapituljev, samostanov in svetnih knezov, ki so s strani vladarja imeli odobreno njihovo rabo. Kadar so kleriki dajali svoje pečate tudi na dokumente s svetno vsebino, so njihovi pečati uživali zaščito države.

Seveda pa so se našli tudi taki, ki so pečate in dokumente ponarejali. Grozile so jim ostre kazni, sramotilno znamenje, izgon ali celo smrt. Klerik, ki je ponaredil knežji pečat, je bil odstavljen, zaznamovan s sramotilnim znamenjem in izgnan. Kdor pa bi ponaredil papeški dokument oziroma podpisal takšno dejanje, mu je skupaj s pomagачi grozilo izobčenje. Če je šlo za klerika, so mu odvzeli cerkveno službo in beneficij, ga povrnili v laiški stan in izročili civilnemu sodišču. Da bi otežili ponarejanje pečatov, so začeli uporabljati protipečate v

zrcalni podobi, povečala pa se tudi filigranska natančnost pri njihovi izdelavi.

Za dokumente z manjšo pomembnostjo so uporabljali male ali pa zasebne pečate. Škofje so npr. uporabljali posebne pečate za obdobje med njihovo izvolitvijo in škofovskim posvečenjem (konsakracijo); podobno pa je veljalo tudi za dokumente Apostolskega sedeža, ki so bili izdani za časa izpraznjenega sedeža.³²

Uporabniki cerkvenih pečatov

Glede na hierarhično lestvico so v preteklosti pečate uporabljale naslednje cerkvene pravne in fizične osebe:

- Cerkvene ustanove oziroma njihovi uradi: Sv. sedež, škofije, stolni in zborni kapitlji, opatije, redovni kapitlji, cerkve, bratovščine.
- Svetni kler: papeži, kardinali, patriarhi, (nad)škofje, generalni vikarji, protonotarji, referendarji, penitenciarji, prošti, kanoniki, arhidiaconi, nadduhovniki, dekani, župniki, duhovniki, ostali kleriki.
- Redovni kler: opati, opatinje, redovni generali, provinciali, priorji, priorice, rektorji.³³

Hierarhične heraldične insignije na cerkvenih pečatih

Insignije cerkvenih dostojanstvenikov so povežane s hierarhijo, z liturgijo in s kanonskim pravom. Običajno tovrstna znamenja izražajo duhovno oblast. Nekatera simbolizirajo sveti red, druga jurisdikcijo, zopet tretja morda le častni položaj v cerkveni hierarhiji.

V heraldični umetnosti, ki je uporabljena na pečatih, zasledimo naslednje najpogostejše cerkvene insignije: tiaro, mitro, palij, pastore, kardinalski klobuk, pektoral in prstan.

Najbolj znana insignija je tiara – trojna krona,³⁴ ki je papeški emblem. V starih časih so ji rekli *regnum*, podobno kot kronam cesarjev in kraljev. Tiara je izven-liturgično pokrivalo, ki so ga papeži uporabljali do papeža Pavla VI. (†1978) ob priložnosti velikih slovesnosti in procesij. Izvor tiare še vedno ni pojasnjen. Izvorno naj bi šlo za bel bilet v obliki sladkornega čoka, ki se je tekom časov

³⁰ Apostolski protonotar je najvišji papeški naziv za zelo različne duhovnike, ki pa je bil rangiran. 1. razred so (bili) apostolski protonotarji »de numero participantium«, 2. razred apostolski protonotarji »supernumerarii«, 3. razred apostolski protonotarji »ad instar participantium«, ki so lahko pridobili svoj naziv kot člani stolnega kapitlja (če mu je bil podeljen privilegij podeljevanja tovrstnega naziva); običajno pa ga je podeljeval aktualni papež, saj je z njegovo smrtjo naziv prenehal in je bilo zanj potrebno ponovno zaprositi novega papeža, 4. razred pa so (bili) častni apostolski protonotarji. Nainfa: *Costume of Prelates of the Catholic Church*, str. 26.

³¹ Prelat je cerkveni dostojanstvenik z vodstveno funkcijo oziroma naziv, ki ga prejme zaslužni duhovnik – papežev hišni prelat.

³² Heim: *L'Avaldica nella Chiesa Cattolica*, str. 31–34.

³³ Bascapé: *Sigillografia I.*, str. 101.

³⁴ Trojna krona naj bi simbolizirala papežev vlogo v trojni razsežnosti Cerkev: vojskujoče na zemlji, očiščujoče v vich in zmagujoče v nebesih. Simbolizira tudi papeško trojno službo: duhovniško, pastirsko (voditeljsko) in učiteljsko.

razvil v veličastno papeško pokrivalo. Izviral naj bi z vzhoda, v Rimu pa je postal simbol za svobodo Cerkev. Prva krona naj bi se na tiari pojavila med 9. in 11. stoletjem, ko so papeži postali državni suvereni. Drugo krono je tiari nadel Bonifacij VIII. (1294–1303). Obe skupaj naj bi simbolizirali papežovo duhovno in svetno oblast. Stoletje kasneje je bila tiari dodana še tretja krona. Od 13. stoletja sta ji bila zadaj dodana dva črna trakova. Majhno vladarsko jabolko s križem na njenem vrhu se je pojavilo šele v 15. stoletju.

Kronanje novoizvoljenega papeža s tiaro je bilo včasih tudi pravno dejanje, s katerim so se pričela šteti leta papeževanja. Pri tem obredju je kardinal protodiakon izrekel besede: »Accipe tiaram tribus coronis ornatam; et scias te esse Patrem Principum et Regum, Rectorem orbis, in terra Vicarium Salvatoris nostri Jesu Christi, Cui est honor et gloria in saecula saeculorum.«³⁵ Janez XXII. (1316–1334) je bil prvi papež, ki je tiaro uporabil na svojem grbu. Naj še enkrat poudarimo, da tiara nima ničesar opraviti z bogoslužjem, pri katerem so papeži vedno uporabljali mitro.³⁶

Ključca sta se na papeški zastavi, denarju in pečatu pojavila v 13. stoletju. Zlat ključ, ki je orientiran navzgor proti desni, pomeni oblast, ki se razteza vse do nebes. Srebrni ključ je usmerjen kvadratu proti levi strani in pomeni oblast nad verujočimi na zemlji.³⁷ Ključca sta navadno povezana z rdečo vrstico kot znamenjem edinosti obeh oblasti. Izvor in simbolizem izvirata iz dogodka, ko je Jezus Petru, in po njem njegovim naslednikom, izročil oblast zavezovanja in razvezovanja. Jezus svojemu namestniku na zemlji da oblast nad Cerkvijo. Ključca zato simbolizirata polno oblast pri upravljanju z zakladom odrešenja, ki ga je zaslužil Kristus, in poučevanje njegovega nauka z avtoriteto.

Bazilikalni dežnik se kot heraldični simbol pojavil šele v 15. stoletju, vendar ga papeži niso uporabljali. Gre za na pol odprt dežnik z rdečimi in zlatimi prameni ter z zlatim držajem. Interpretira se kot insignija rimske Cerkev in njene svetne oblasti. Za čas izpraznjenega papeškega sedeža si kardinal kamerleng za svoj grb privzame insignijo dežnika in ji doda še ključca, saj papeška jurisdikcija s smrtjo papeža ne preneha, ker je do konca sveta zaupana Cerkvi.

Dežnik s Petrovimi ključmi se pojavi tudi na družinskih grbih družin, ki so dale papeže, nekaterim pa so ta privilegij podelili papeži. Izvorno je dežnik ščitil imenitne goste bazilik pred soncem ali dežjem. Kasneje so ga začeli uporabljati kot znamenje časti in del sprejemnega ceremoniala, zlasti ko je na obisk bazilike prišel sam papež.

Mitra [infula]³⁸ je škofovsko ali opatovsko pontifikalno liturgično pokrivalo in znamenje odličnosti škofovskega dostojanstva. Sakralnost cerkvenega dostojanstva predstavlja bolj kot katerokoli drugo heraldično znamenje. Prvenstveno je mišljena kot pontifikalno znamenje škofa, čeprav so jo do II. vaticanskega koncila smeli nositi opati ter infulirani prošti in dekani stolnih kapitljev. Imenovani cerkveni dostojanstveniki so uživali pravico do rabe t. i. pontifikalij (mitra, pastorage, prstan in pektoral) kot privilegij »ad usum« in ne »ad exercitium«,³⁹ kot je to veljalo za škofove, saj je bila raba pontifikalij pri svetih obredih po liturgičnih predpisih pridržana izključno škofom.

Oblika mitre se je s časi spreminjala. V antičnem Rimu je bila *infula* duhovniški povoj bele barve, ki se je uporabljal pri zavezovanju pokrivala, ki se je nosilo kot diadem ali turban, s katerega sta se zadaj spuščala dva trakova. Tovrstna pokrivala so uporabljali tudi verniki, ko so v templjih prosili za božjo pomoč. Latinska beseda *mitra* označuje turbanu podobno pokrivalo s trakovoma, ki so ga v Rimu nosile skoraj izključno ženske, na vzhodu pa so si ga lahko nadedli tudi moški. V grškem prostoru je beseda *mitra* pomenila diadem. Že v stari zavezi je Mojzes predpisal pokrivalo za velike duhovnike, ki pa z mitro nima ničesar skupnega.

Uporaba mitre kot liturgičnega pontifikalnega pokrivala v Rimu pred 10. stoletjem v zakramentarjih in pontifikalih ni omenjena. Možno je, da njena oblika izvira iz izven-liturgičnega bireta, lastnega papežem. V začetku naj bi bila podobna tiari. Nato je doživela vrsto sprememb. V 11. stoletju naj bi bila v koničasti obliki sladkornega čoka ali pa v hemisferični obliki. Kasneje se je njen vrh razdelil na dva stranska rogova, v 12. stoletju pa na čelnega in zatilnega.⁴⁰ Prvotno je bila mitra dokaj nizka in se je dvigovala vertikalno z upognjenima stranskima rogovoma, simboloma *Stare* in *Nove zaveze*. V 14. stoletju se je razširila in povišala, vedno bolj pa so jo krasile dragocene zlate vezenine. Vedno je mitra zadaj imela dva trakova. Opisani razvoj se da slediti na srednjeveških pečatih, tudi žirovniških.

³⁵ »Sprejmi tiaro, okraščeno s tremi kronami in spoznaj, da si oče knczov in kraljev, voditelj sveta, na zemlji namestnik našega Odrešenika Jezusa Kristusa, kateremu gre čast in slava na vekov veke.«

³⁶ Heim: *L'Araldica nella Chiesa Cattolica*, str. 50–52.

³⁷ Bascapé: *Sigillografia I.*, str. 57.

³⁸ Infula je druga beseda za mitro.

³⁹ Kot privilegij »za (upo)rabo« in ne »za izvrševanje«.

⁴⁰ Bascapé: *Sigillografia II.*, str. 50.

Liturgična zakonodaja je razločevala tri tipe mitre glede na njihovo okrašenost. Prvi tip predstavlja dragocena okrašena mitra, drugega pa preprosta mitra bele barve, ki jo škofje uporabljajo npr. pri pogrebih. Cerkevni dostojanstveniki škofom nižjega ranga so običajno imeli pravico do preproste mitre. Omenjene tipologije so upoštevali tudi v heraldiki, saj so škofje mitro kmalu privzeli tudi pri svojih grbih, kjer je zavzela mesto čelade, ki je razpoznavno znamenje plemiških grbov. Seveda pa privilegij liturgične rabe mitre pri cerkvenih dostojanstvenikih nižjega ranga ni avtomatično pomenil tudi njihove heraldične rabe na grbih.

Vse do pontifikata Leona IX. (1049–1054) so mitro uporabljali le papeži in kardinali v Rimu. Od tistega časa naprej se je podeljevala tudi krajevnim škofom, zato so v 11. stoletju škofje na pečatih večinoma upodobljeni odkritih glav. Mitra se je na pečatih začela pojavljati vedno pogosteje od 12. stoletja naprej. Eden prvih odličnikov z mitro je bil nadškof Eberard iz Trierja. Mitra je postala škofovska insignija, potem ko je dobršno število škofov prejelo koncesijo za njeno rabo kot privilegij časti. Od tedaj naprej jo škofje uporabljajo na splošno, brez posebne avtorizacije s strani Svetega sedeža. Poznosrednjeveški papeži so očitno njeni splošni rabi dali tiho soglasje in so jo morda celo pospeševali z namenom, da utrdijo splošno škofovsko uniformirano disciplino.

Prvemu opatu, Engelsinu iz Cantenburyja, je bila mitra podeljena leta 1063 za časa papeževanja Aleksandra II. Kasneje so bili njene podelitve deležni številni opati, bodisi ker so hrepeneli po škofovskih navadah bodisi ker so s podelitvijo pravice do nošnje mitre papeži želeli počastiti njihov samostan oziroma z infuliranim opatom povzdigniti slovesnost samostanskega bogoslužja. Nekateri opati so z velikimi napori in stroški želeli priti do pontifikalij, kar so drugi, npr. sv. Bernard, grajali. Opati opatij, ki so uživale eksemptnost (izvzetost izpod oblasti krajevnega škofa), so nosili bogate z zlatom vezene mitre, ostali opati pa so se morali zadovoljiti s preprosto mitro bele barve. Prenekateri so se oblačili celo v škofovska oblačila, kar je pri škofih povzročalo nezadovoljstvo.

Raba mitre pri dostojanstvenikih stolnih kapiteljev je izpričana celo nekoliko prej kot pri opatih. Leta 1051 je npr. papež Leon IX. podelil mitro stolnim kanonikom v Besançonu. Kasneje se je tudi dogajalo, da so pontifikalne insignije prejele tudi nekatere opatinje. Nadele so si jih npr. ob poklonu domačega klera, saj so bile tudi ženskim opatijam inkorporirane župnije, nad katerimi so opatinje izvajale kanonično jurisdikcijo. Dokončno

je tovrstne jurisdikcije nekaterih opatinj ukinil šele kan. 118 *Zakonika kanonskega prava* iz leta 1917.

Izvoljeni škofje, ki še niso prejeli škofovskega posvečenja, so bili na pečatih upodobljeni brez škofovskih insignij, običajno v oblačilih, ki so jih nosili do trenutka izvolitve oziroma imenovanja. Da je šlo za izvoljenega škofa, je bilo mogoče razbrati tudi iz legende.⁴¹

Včasih so papeži podelili pontifikalije celo knezom laikom. Takšno dejanje je bilo izraz tesnih odnosov med duhovno in svetno oblastjo v srednjem veku, npr. med cesarjem in knezi, ki so predstavljali svetno oblast, in papežem, Kristusovim namestnikom, ki je poosebljal duhovno oblast. Tudi obred cesarskega maziljenja je vseboval polaganje mitre na glavo cesarja.

Pastorale ali pastirska – škofovska palica [*baculum pastoralis*] je skupaj z mitro glavni heraldični emblem pontifikalnega dostojanstva. Podobno kot žezlo je pastorale znamenje jurisdikcije (pravne oblasti) škofa in znamenje Dobrega Pastirja. Seveda pastorale uporabljajo tudi cerkveni dostojanstveniki brez dejanske jurisdikcije (npr. pomožni in naslovni škofje). Pastorale se vedno odstavi v tistih trenutkih, ko škof med bogoslužjem opravlja molitve. Pred II. vatikanskim koncilom je škof pastorale lahko nosil le znotraj meja svoje škofije, v kateri je izvrševal jurisdikcijo. Izven svoje škofije ga je lahko nosil le s soglasjem tamkajšnjega krajevnega ordinarija.

Opati so pastorale lahko uporabljali samo znotraj meja svojega samostana, izven njega pa pod predhodno navedenim pogojem. Opatinje so znotraj svojih samostanov lahko uporabljale pastorale samo pri procesijah ali med uradnimi slovesnostmi. Izjemoma so s pastoralom lahko okrasile tudi svoj grb. Danes nekatere opatinje smejo uporabljati pastorale samo kot spomin na nekdanjo jurisdikcijo, ki so jo izvrševale njihove predhodnice. Običajno je opatovski pastorale imel pod krivino na nodus (držaj) obešen okrasni svileni trak – velum [*sudarium*], da se je razlikoval od škofovskega. Omenjeni velum je opatovi prepoteni roki preprečeval, da bi prišla v stik s kovino in bi na ta način povzročila korozijo. Vedeti namreč moramo, da so škofje med slovesnimi bogoslužji uporabljali pontifikalne rokavice, ki so preprečevale opisano nevarnost. Kasneje so tudi nekateri opati dobili privilegij za rabo pontifikalnih rokavic. Škofje naj bi pastorale nosili s krivino obrnjeno naprej k vernikom, opati pa s krivino obrnjeno nazaj, kar naj bi nakazovalo obseg jurisdikcije omenjenih dostojanstvenikov.

⁴¹ Bascapé: *Sigillografia I.*, str. 52.

Pravico do pastorala in mitre imajo tudi tisti kardinali, ki nimajo škofovskega posvečenja. Isti privilegij so imeli tudi opati in prelati »nullius« in ostali opati, ki so prejeli opatovski blagoslov. Ta pravila so potrjena tudi v današnjem liturgičnem pravu. Ostalim cerkvenim dostojanstvenikom sta bili omenjeni insigniji podeljeni le na podlagi posebnega privilegija.⁴²

Pastorale na pečatih najdemo v desni ali pa v levi roki upodobljenega škofa ali opata. Praviloma škof pastorel drži v levici, da z desnico lahko podeljuje blagoslov. S pomočjo veluma na pastorelu lahko že na prvi pogled ločimo škofovske pečate od opatovskih. Po heraldičnih pravilih naj bi bil pastorel obrnjen na desno. Izjemoma na pečatih namesto pastorala upodobljeni škof v levici drži knjigo. Če je odprta, je v njej zapisna pozdrav ljudstvu, npr. *pax vobiscum*.⁴³

Naj ob tem omenimo, da papeži ne nosijo pastorala. Legendarna razlaga izvira iz 10. stoletja. Sv. Tomaž Akvinski jo je povzel takole: »K osmemu je treba povedati, da rimski škof ne uporablja pastorala, ker je Peter svojega poslal, da bi z njim spodbudil enega od svojih učencev, ki je kasneje postal trierski škof. Zato papež nosi pastorel samo v škofiji Trier in ne v drugih: ali tudi v znamenje, da njegova oblast ni omejena, kar simbolizira tudi ukrivljenost pastorala.«⁴⁴

Skupaj s palijem je pastorel verjetno eden izmed najstarejših cerkvenih emblemov. Znamenje škofovske jurisdikcije naj bi bil že od 4. stoletja naprej. Nekateri opati so ga uporabljali že v 7. stoletju. Izvorno je služil kot romarska popotna palica, ki so jo uporabljali popotni oznanjevalci evangelija, ki jih je poslala Cerkev. Kasneje je postal razpoznavno znamenje duhovnika, ki je bil visok dostojanstvenik.

V obdobju investiturnega boja je prav pastorel postal eden od glavnih predmetov razprav. Za svetnega vladarja ali kneza je bila izročitev pastorala – insignije duhovne oblasti škofu ali opatu – med obredom investiture razumljena kot podelitev cerkvene službe s strani laika; torej kot podreditev duhovne oblasti svetni. Nazadnje je v Wormsu 1122

prišlo do kompromisa, s katerim pa je cesar moral priznati, da samo Cerkev lahko podeljuje lastne insignije in je tudi svobodna pri odločanju o podelitvi cerkvenih služb.⁴⁵

Najzgodnejši pastoreli so bili izdelani iz lesa in železa, kasneje pa so jih izdelovali iz bolj dragocenih materialov (slonovine, roževine ...). Pomen posameznih delov pastorala so razlagali takole:

- krivina služi, da pritegne in združuje uboge romarje na tem svetu,
- ravni del vodi in oživlja slabotne, bolne in grešne,
- konica pa spodbuja počasne, lene in zanemarljive.⁴⁶

Pastorel poseblja program Dobrega Pastirja – Jezusa Kristusa, ki ga mora posnemati vsak škof.

Prelatski klobuk je zelo pomembno heraldično znamenje na grbih. Po škrlatno rdeči barvi prepoznamo zlasti kardinalske klobuke, ki naj bi jih začel podeljevati za časa I. lionskega koncila papež Inocenc IV. (1243–1254). Kardinalske škrlatne klobuke z vrvicama in s cofki (2 x 15) spominja na njihovo dolžnost, da branijo Cerkev za ceno lastne krvi in življenja. Kardinalske klobuke [it. galero] je ukinil Pavel VI., zato namesto njega danes novo kreirani kardinali prejmejo škrlatni biret.

Zelene klobuke z vrvicama in s cofki iste barve na grbih uporabljajo patriarhi, nadškofje in škofje. Ostali dostojanstveniki morajo uporabljati klobuke črne barve.

Palij je simbol rezidencialnega nadškofa metropolitana, zato ga grbi titularnih – naslovnih nadškofov nimajo. V prvi vrsti je palij papeški simbol vrhovne oblasti. Izvira iz rimske konzulske toge, danes pa je okrnjen na okrogli beli volneni trak s krakoma, ki padata na prsi in hrbet. Palij je bil že v 4. stoletju papeška liturgična insignija, ki so jo papeži podeljevali metropolitom. Zanj so le-ti morali zaprositi od 9. stoletja naprej, saj je palij znamenje deleženja metropolitov pri papeški službi in znamenje edinosti z njim. V visokem srednjem veku je bil prejem palija pogoj za opravljanje nadškofovske službe. Metropolit ga lahko nosijo samo znotraj svoje cerkvene pokrajine.

⁴² Heim: *L'Araldica nella Chiesa Cattolica*, str. 54–68.

⁴³ Bascapé: *Sigillografia I.*, str. 51.

⁴⁴ »Ad octavum dicendum, quod Romanus pontifex non utitur baculo, quia Petrus misit ipsum ad suscitandum quemdam discipulum suum, qui postea factus est episcopus Trevirensis; et ideo in diocesi Trevirensi Papa baculum portat, et non in aliis: vel etiam in signum quod non habet coarctatam potestatem, quod curvatio baculi significat.« Akvinski: *Super Sententiarum*, liber 4, d 24, q 3, a 8.

⁴⁵ Jeraj: *Cerkvena zgodovina*, str. 106.

⁴⁶ »[...] per baculum cura pastoralis, qua debet colligere vagos, quod significat curvitas in capite baculi, sustentare infirmos, quod significat ipse stipes baculi; sed pungere lentos, quod significat stimulus in pede baculi, unde versus: collige, sustenta, stimula, vaga, morbida, lenta.« Akvinski: *Super Sententiarum*, liber 4, d 24, q 3, a 3.

Križ se kot heraldično znamenje na grbih patriarhov in nadškofov za ščitom pojavlja od 14. stoletja. Od 15. stoletja naprej so zlasti patriarhi uporabljali dvojni križ, od 17. stoletja pa tudi nadškofoje, saj so enojni križ v heraldiki začeli uporabljati škofje. Tako je ostalo do današnjih dni. Križ je edino heraldično znamenje, ki ga smejo uporabljati samo škofje. Na papeških grbih ga ni.

Priorska ali kantorska palica je znamenje nižjega dostojanstva. Podobno kot pastorage ima svoj izvor v romarski palici. Njen zgornji del se zaključuje z držajem v obliki jabolka, majhne hiše ali cerkve. Priorska palica je emblem članov redovnih kolegialnih kapitljev, ki nimajo pravice do uporabe pontifikalnih insignij (prošti, priorji, kantorji, zborovodje). Z njo so tudi dajali navodila med ceremonialom.

Rožni venec so za okvir grba ali grbovnega ščita uporabljali redovniki, ki niso bili duhovniki.

Okraski so bili zlasti priljubljeni pri viteških redovih.

Krono so pogosto postavljali nad svoje grbovne ščite škofje in opati s knežjim dostojanstvom, ki je bilo povezano z dotično škofijo. Ozadje njihovih grbov je običajno predstavljal plašč iz hermelina. Duhovniško dostojanstvo so imeli za višje od plemiškega.

Meč je bil znamenje svetne oblasti (pravice krvnega sodstva), zato ga najdemo na grbih cerkvenih knezov, ki jih je težko ločiti od grbov plemstva. Cerkveni grbi in pečati naj ne bi vsebovali posvetnih atributov, meč pa je iz njih v glavnem izginil v obdobju sekularizacije na začetku 19. stoletja.

Geslo je pogost spremljevalec škofovskih grbov. Navadno je pod grbovnim ščitom. Je dodatek, ki ne spada h klasičnim heraldičnim elementom. Včasih med geslom in grbom ni prave vsebinske povezave.

Podporni elementi so tudi sestavni del grbov. Običajno gre za figure angelov, ljudi, živali ... Za grbovni piedestal se uporabljajo arhitekturni elementi, rastline ... Gre za okrasne elemente. Na pečatih se pojavljajo že od 12. stoletja naprej. Uradni grb cerkvenega dostojanstvenika naj ne bi vseboval podpornih elementov, se pa pojavljajo na ex-librisih.⁴⁷

Okoliščine odkritja žirovniških relikvijskih pečatov

Cerkev sv. Martina v Žirovnici je poleg nekdanje pražupnijske cerkve sv. Klementa na Rodinah najstarejša cerkev v brezniški župniji. Tukaj je bila verjetno pristava blejskega gradu, saj je bilo ime »Na Pristavi« nekdanje znano. Naj opozorimo, da je Bled z okolico cesar Henrik II. leta 1004 podaril briksenskim škofom. Vaščani Žirovnice in Most so bili večinoma podložniki briksenskega blejskega gospostva.⁴⁸

Ko so leta 1906 delali pot do zakristije, so se okoli cerkve pokazala razna poslopja. Cerkev stoji na ostankih naselbine iz rimskih časov, okoli nje pa so poznoantični grobovi. Leta 1980 so bili v nekdanji lopi izkopani tudi staroslovanski grobovi iz 9. in 10. stoletja, prve pa je okoli cerkve že leta 1914 odkril dr. Josip Mantuani.

V letu 2009 so v p. c. sv. Martina v Žirovnici oziroma danes v Mostah ponovno potekala arheološka izkopavanja. Pobudnik ponovne prenovitve cerkvene notranjščine je bil brezniški župnik Ciril Bergles. Arheologi so mnenja, da naj bi bila zidana romanska cerkev s konca 12. stoletja, pred tem pa naj bi na njenem mestu stala lesena cerkvica. Na novo je bilo odkritih 20 grobov. Arheolog Drago Svoljšak je v *Družini* pomenljivo zapisal: »Arheologovo delo se je nad tlakom gotske cerkve končalo, kajti arheolog išče navzdol, navzgor pa nastopijo umetnostni zgodovinarji in restavratorji, ki jih čaka še obilje neodkritih fresk, osvežitev že vidnih v prezbitერიju in na slavoločni steni, rekonstrukcija oken v prezbitერიju.«⁴⁹

⁴⁷ Heim: *L'Araldica nella Chiesa Cattolica*, str. 68–81.

⁴⁸ Gornik: *Bled v fevdalni dobi*, str. 26–27.

⁴⁹ Svoljšak: *Brez preteklosti ni sedanjosti*, str. 25.

Ko so arheologi odšli, so nastopili konservatorji in restavratorji. Z oltarne menze so po navodilih kranjskega Zavoda za spomeniško varstvo odstranili baročni »zlati oltar« iz leta 1639 pod pretvezo, da se mora umakniti zaradi restavriranja fresk in rekonstrukcije gotskih oken v prezbiteriju. Nerazumljivo je tudi, zakaj so razbili 630 let staro izvorno gotsko oltarno menzo. Pred 50-imi leti bi bili udeleženci tega barbarstva za skrunitveno dejanje, ki so ga storili brez soglasja Ordinariata Nadškofije Ljubljana, izobčeni. Očitno se je odstranitev oltarne menze zgodila s pristankom pristojne spomeniško-varstvene službe oziroma konservatorke. Soglasje spomeniško-varstvene službe pomeni, da tudi sama dejavno sodeluje pri uničevanju najsvetejšega dela cerkvene opreme – oltarne menze. Dejstvo je, da pristojni niso storili ničesar, da bi se gotska oltarna menza z »zlatim oltarjem« postavila nazaj v prvotno stanje, pač pa se je v cerkvi pojavil ponaredek, ki so ga razglasili za romanski oltar.

Žal smo še danes v Cerkvi in v »stroki« preveč tolerantni do samovoljnega razbijanja cerkvene opreme in njenega raznašanja. In točno to se je zgodilo v Žirovnici leta Gospodovega 2009, ko smo nekateri mislili, da je pokoncilski cunami uničevanja cerkvene opreme že za nami. In če za tem stoji še spomeniško-varstvena služba v imenu »strokovnosti«, ki to ni, je to toliko bolj nevarno in tragično. Naj omenim, da so žirovniški »zlati oltar« nameravali zamenjati z novogotskim že leta 1904. K sreči sta to namero tedanjemu župniku Tomažu Potočniku preprečila prav škofijski ordinariat – konkretno generalni vikar Janez Flis – in pomanjkanje denarja.⁵⁰ Tudi takrat je ob odkritju fresk in njihovi restavraciji, ki jo je izvedel Matej Sternern, očitno prevladovala baroku nenaklonjena klima.

Bog pa zlo obrne na dobro in tako smo po »zaslugi« sle po razdiranju oltarja in pristanka spomeniško-varstvene službe prišli do prvovrstnih virov za srednjeveško zgodovino žirovniške cerkve – do relikvij, zapečatenih s pečatom pičenskega škofa Gotepolda (om. 1136) in oglejskega patriarha Jana Sobieslava (1387–1394).⁵¹ Prvič sem ju videl 28. novembra 2009. Najdbi kronološko dokaj natančno postavljata gradnjo romanske cerkve v kas-

na 30. leta 12. stoletja in postavitev gotskega prezbiterija v kasna 80. leta 14. stoletja. Pečata dodobra popravljata dosedanje domneve o starosti žirovniške cerkve, hkrati pa odpirata nekatera nova vprašanja. Ivan Komelj je namreč gradnjo prezbiterija in freske postavljaj v čas ok. leta 1430,⁵² verjetno na podlagi razprave Paula Hauserja,⁵³ Janez Höfler pa zaradi fresk celo v sredino 15. stoletja.⁵⁴

Cerkvena ladja do pevskega kora je v osnovi še romanska, na vzhodu pa je prvotno imela polkrožno apsidno. Ob koncu 14. stoletja je cerkev dobila nov gotski prezbiterij, ki ga je v 1. polovici 15. stoletja skupaj s slavolokom in ladjo s freskami poslikal t. i. žirovniški mojster. Lopa s pevskim korom je bila postavljena v prvi polovici 17. stoletja. Obokana zakristija, ki je verjetno prvotno služila kot stranska kapela, je bila cerkvi prizidana med leti 1657 in 1668, v začetku 18. stoletja pa so nad njo nadzidali masiven baročni zvonik.

Žirovnico [Zarnonice] prvič omenja urbar brikenske škofije leta 1253.⁵⁵ »S: Martins Khirhen Zu Seraunitz« se omenja tudi v drugi polovici 14. stoletja v seznamu cerkvenih davščin podružnic in bratovščin radovljiške župnije.⁵⁶ Leta 1464 sta pri cerkvi sv. Martina v Žirovnici omenjena ključarja Ožbolt Triplat in Anton Glaser.⁵⁷ V t. i. radovljiški matrikuli iz leta 1468 so zapisana tudi bogoslužna opravila v žirovniški cerkvi.⁵⁸

⁵² Komelj: *Gotska arhitektura na Slovenskem*, str. 203.

⁵³ Hauser: Die Fresken in der Filialkirche zu Schraunitz in Oberkrain, str. 123 sl.

⁵⁴ Höfler: *Srednjeveške freske v Sloveniji I.*, str. 192.

⁵⁵ Gornik: *Bled v fevdalni dobi*, str. 27; Höfler: Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Pražupniji Radovljica in Kranj, str. 218.

⁵⁶ Iz davčnega seznama je razvidno, da Bled, Gorje, Jesenice in Kranjska Gora tedaj še niso bile samostojne župnije, pač pa radovljiške podružnice, zato je seznam nastal verjetno med leti 1362 in 1390. NŠAI., ŠAI., Spisi I, šk. 5, Der 23 Filialln Khirhen zu Radtmanßtorff. Khirchen Steuer Register vom Jars [?].

⁵⁷ Gestrin: Radovljica – vas, trg in mesto do 17. stoletja, str. 532.

⁵⁸ Sv. mašč so se darovali: 31. marca na god sv. Sabine, kasneje tudi na velikonočni ponedeljek [ti dve maši kasneje iz matrikul izgineta]; 25. maja na god sv. Urbana za blagoslov polja; 26. junija na god sv. Janeza in Pavla obletnica posvetitve cerkve z blagoslovom polja [stranski oltar]; obletnica posvetitve se je obhajala na bližnjo nedeljo po prazniku sv. Jancza Krstnika; 22. julija na god sv. Marije Magdalene [stranski oltar]; 11. novembra na god sv. Martina – patrocinij [glavni oltar] in 28. decembra na god nedolžnih otročičev. NŠAI., ŠAI., Rokopisi, šk. 8, št. 20, f. 9r; Steska: Radovljiška matrikula iz leta 1468, str. 23 sl.

⁵⁰ Potočnik je želel nov novogotski oltar v Žirovnici, kar pa bi stalo 1000 K. Ker denarja na srečo ni bilo, je tudi »odpadek« njegov načrt, da bi žirovniški veliki oltar predstavili na Breg. NŠAI., ŠAI., Župnije – Spisi, šk. 26 b, Breznica 1890–1940–1960, Škofijski ordinariat Župnijskemu uradu Breznica, Ljubljana, 8. 3. 1904, št. 1078.

⁵¹ Gams: *Series episcoporum Ecclesiae Catholicae*, str. 801, 774.

Leta 1631 je pri Scarlichijevi vizitaciji vizitator v cerkvi našel tri oltarje: sv. Martina v prezbiteriju, sv. Marije Magdalene na evangeljski strani in sv. Janeza ter Pavla na listni strani. Maše so bile predpisane le štiri: za god sv. Martina, sv. Marije Magdalene, sv. Janeza in Pavla in na obletnico posvetitve cerkve, ki so jo obhajali na nedeljo po sv. Janezu Krstniku.⁵⁹ Cerkev se omenja tudi v vizitacijah l. 1655, 1657, 1668 in 1689 – Valvazor, ki v njej omenja iste oltarje kot Scarlich. V matrikuli iz leta 1698 so navedena ista bogoslužja kot v matrikuli iz leta 1468.⁶⁰

Cerkev je do leta 1980 imela tri oltarje, ki jih danes nadomeščajo ponaredki. Stranska oltarja sv. Marije Magdalene na evangeljski strani in sv. Janeza in Pavla na listni strani so po načrtih arh. Franceta Kvaternika demolirali zaradi preureditve bogoslužnega prostora v duhu pokoncilskega bogoslužja. Izven prezbiterija so bili postavljeni: nov oltar k ljudstvu, ambon in stenski tabernakelj na slavoločni steni. Sternenov oltarni sliki so obesili na steno. Pač pa je vse do pred dveh let gotski prezbiterij z zlatim oltarjem k sreči ostal nedotaknjen. Nedolžnost so mu vzeli omenjeni barbarski posegi v letih 2009–2010.

Časovni okvir žirovniških pečatov

Relikvije, ki so pečatene s pečatom oglejskega generalnega vikarja pičenskega škofa Gotepolda (om. 1136), segajo v čas oglejskega patriarha Peregrina I. (1131–1161) (nem. Pilgrim, it. Pellegrino I. di Pavo).⁶¹ Peregrin I. je leta 1136 sodeloval pri

ustanovitvi cistercijanskega samostana v Stični, leta 1140 pa pri ustanovitvi benediktinskega samostana v Gornjem Gradu. Oba sta postala pomembni središči cerkvene organizacije in verskega življenja na svojem področju.

Prihod oglejskega generalnega vikarja pičenskega škofa Gotepolda v Žirovnico ok. leta 1139 sovpada s patriarhovimi prizadevanji za utrditev cerkvene organizacije in verskega življenja na gorenjskem podeželju, k čemur je sodila tudi gradnja zidanih cerkva namesto lesenih. V 1. polovici 12. stoletja se je zelo razmahnila cerkvena gradbena dejavnost. Lahko bi rekli, da so bile srednjeveške podružnice izraz ljudske vernosti, tekmovalnosti med soseskami, pa tudi radodarnosti nekaterih zemljiških gospodov. Zgodovinar Josip Gruden o tistem času pravi: »Stare cerkve po naših krajih so bile večinoma lesene, zato se dolgo niso ohranile. Le samostanske cerkve, škofijske stolnice in še nekatere druge cerkvene zgradbe so bile zidane od tujih staviteljev. [...] Na Kranjskem je nastala najstarejša Marijina božja pot v Lescah na Gorenjskem. Že v 11. stoletju je tu stala lesena Marijina cerkvica. Čeprav ni bila posvečena, je vendar zlasti ob Marijinih praznikih prihajalo tja mnogo ljudi od blizu in daleč. Duhovniki so izprva odvrčali ljudi in se upirali temu čiščenju, toda bilo je zaman. Okoli l. 1140 je plemič Nantwin, na čigar zemljišču je stala cerkev, leseno zgradbo podrl in sezidal novo Marijino svetišče.⁶² H gradnji zidane cerkve sta ga opomnila takratni arhidiacon in tržaški škof Dietmar (1135–1145) in rođinski župnik Herwig. Cerkev je plemič Nantwin sezidal, nato pa jo je po pooblastilu oglejskega patriarha Ulrika II. (1161–1182) verjetno v 60. letih 12. stoletja posvetil njegov generalni vikar škof Eberhard.⁶³ V bližini Žirovnice pa je bila v tistem času

⁵⁹ Lavrič: Ljubljanska škofija v vizitacijah Rinalda Scarlichija 1631–1632, str. 185–186.

⁶⁰ NŠAL, ŽA, Radovljica, šk. 9, m. 44, *Matricula peracti-onum parochialium l'eclesiae Rottmonstorffensis ex tribus antiquis descripta, et propter mutationes varias ad modernum ritum servatis servandis deducta. Anno 1698.*

⁶¹ Zadnji med »nemškimi patriarhi«, Peregrin I. (1131–1161) (nem. Pilgrim, it. Pellegrino I. di Pavo), je svoja prizadevanja osredotočil tudi na Slovensko marko – Dolenjsko in oglejsko Štajersko. Na teh območjih sta imeli velike posesti salzburška in krška škofija v okolici Ptuja, Rajhenburga, Krškega, Vitanja in Kozjanskega. Patriarh Peregrin I. je zahteval, da njune lastniške cerkve pridejo pod njegovo polno jurisdikcijo. Sporazum s salzburškim nadškofom Konradom I. in krškim škofom Romanom iz leta 1132 je določal, da se vse njune cerkve vključijo v oglejsko župnijsko organizacijo in da imajo patriarhi pravico pobirati desetino in izbirati duhovnike. S tem sporazumom je v dolinah spodnje Save, Drave in Savinje nastalo kar nekaj novih pražupnij. Leta 1146 je sledil še en pomemben sporazum z grofom Bernardom Spanheimskim, s katerim je patriarh dobil dovoljenje, da v svojo župnijsko organizacijo vključi tri zasebne spanheimske cerkve v Konjicah, Slivnici in Hočah, vendar pa je desetina tokrat šla grofu. Podobni sporazumi so bili sklenjeni s savinjskimi grofi,

kjer je patriarh dobil nadzor nad petimi cerkvami, ki so postale pražupnije: Ponikva, Šempeter, Braslovce, Mozirje in Škale. Kuhar: *Pokristjanjevanje Slovencev in nemško-slovanska etnična meja v vzhodnih Alpah*, str. 119–123.

⁶² Gruden: *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 125–126.

⁶³ »Post multorum vero cursum temporum a venerabilibus personis scilicet Dietmaro Tergestino episcopo qui tunc archidiaconatum tenebat et Herwigo plebano, qui plebem S. Clementi regebat ammonitus, quod prefatam capellam destruerem et aliam ibi de lapidibus fabricarem quod etiam deuoata mente complevi. Postea praesidio eorum atque concessione et permissione aquilegensis ecclesie reuerentissimi praesulis videlicet Odelrici a quodam vicario suo l'berhardo episcopo consecrata est.« Schumi: *Urkunden und Regestenbuch des Herzogthums Krain I*, str. 123, št. 133.

Po mnenju Franca Kosa naj bi šlo za konkordijskega škofa Gerharda, ki je po letu 1169 sledil škofu Kononu in se prvič omenja leta 1173. Kos: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku 4*, str. 275, št. 542; Höfler: O umetnostnih spomenikih srednjega veka v blejskem kotu, str. 133.

sezidana tudi triladijska bazilikalna župnijska cerkev sv. Andreja v Mošnjah, prvič omenjena leta 1154, ki je bila prvotno pod patriarhovo oblastjo.⁶⁴ To cerkev bi lahko posvetil pičenski škof Gotepold v istem času kot žirovniško.

Od kod predlagana datacija žirovniške in mošenjske cerkve v leto 1139? Praznik posvetitve cerkve se je v Žirovnici nekdanj obhajal na bližnjo nedeljo po sv. Janezu Krstniku, ki se praznuje 24. junija. Domnevam, da je bila žirovniška cerkev posvečena bodisi 24. junija oziroma verjetneje 26. junija 1139 na god rimskih mučencev sv. Janeza in Pavla, katerima je bil posvečen stranski oltar na listni strani. Stranski oltarji (na listni strani) so bili običajno posvečeni v čast svetniku (ali svetnikoma), na čigar godovni dan se je opravila posvetitev cerkve – t. i. *dedicatio*,⁶⁵ ki je bila poleg obhajanja patrocinija najpomembnejši praznik dotične cerkve. Župnijska cerkev v Mošnjah je v stranski kapeli na listni strani, ki je bila sredi 17. stoletja predelana v zakristijo, imela oltar posvečen Presv. Trojici, verjetno kot spomin na dan posvečenja.⁶⁶ Med leti 1130 in 1150 se je premakljivi praznik Presv. Trojice obhajal v juniju najbližje omenjenim godovom leta 1139, konkretno 18. junija.⁶⁷ Če predpostavljamo, da se je škof teden dni mudil v bližnji okolici, potem bi bila predlagana datacija dokaj verjetna.

Podobno zanimiv pa je tudi časovni okvir posvetitve žirovniškega gotskega prezbiterija in oltarja okoli leta 1390. Verjetno je povezan s ponovno reintegracijo kranjskogorskega okoliša v radovljiško župnijo. Območje Kranjske Gore je sprva vsaj od konca 10. stoletja pokrivala pražupnija Rodine. Proti koncu 12. stoletja se je pod Ortenburžani kot obrtniško-trgovsko središče vedno bolj uveljavljala Radovljica. Ortenburžani so vsaj sredi 13. stoletja dosegli prenos župnijskega sedeža z Rodin v Ra-

dovljico, ki se s svojim župnikom prvič omenja kot župnija šele leta 1296. V času prenosa župnijskega sedeža je radovljiška duhovščina izgubila stik z Zgornjesavsko dolino. V redko poseljeni kranjskogorski okoliš se je začelo doseljevati prebivalstvo s Koroške, zato je dušno pastirstvo med novimi naseljenci prevzela pražupnija Marija na Zilji, morda tudi pražupnija Šentjanž na Zilji. Po silnem potresu leta 1348 je dotok priseljencev usahnil. Dušno pastirstvo v Kranjski Gori in na Dovjem je leta 1362 oglejski patriarh Ludvik della Torre poveril radovljiškemu župniku Henriku, zato sta v imenovanih krajih verjetno začela delovati vikarja, podrejena radovljiškemu župniku. Rateški kot je še naprej ostal v pražupniji Marija na Zilji. Kranjska Gora je postala samostojna župnija do leta 1390, kar izpričujejo tri listine iz tistega leta. Ziljski vikar je upravitelju župnijske cerkve v Kranjski Gori prepustil župnijske pravice do Rateč. Listino, datirano 12. novembra 1390 na lipniškem gradu pri Radovljici, je 8. decembra 1390 potrdil oglejski patriarh Jan Sobieslav.⁶⁸

Iz povedanega domnevam, da se je poleti 1390 v Radovljici in Zgornjesavski dolini mudil generalni vikar oglejskega patriarha Jana Sobieslava,⁶⁹ tržaški

⁶⁸ Ivan Grafenauer, Nekaj novega o Rateškem (Celovškem) rokopisu, str. 168; Benedik – Benedik: *Kranjska Gora 600 let župnije*, str. 8–10.

⁶⁹ Oglejski patriarh Jan Sobieslav von Luxemburg-Mähren (češko: Jan Soběslav) (1387–1394) se je rodil leta 1352. Bil je tretji sin moravskega mejnega grofa Johanna Heinricha iz njegovega drugega zakona z Margarete von Toppau-Jägerndorf (1330–1363). Njen stric je bil cesar Karl IV. Od leta 1368 je bil Jan prošt kolegiatnega kapitlja v Višegradu (Vyšegrad). Očitno je do tedaj prejel le nižje kleriške redove, saj je šele leta 1370 prejel diakonsko posvečenje. Po smrti olomuškega škofa si je Jan prizadeval postati njegov naslednik. V stanju »predlaganega škofa« je leta 1380 zasedel sedež olomuškega škofa, čeprav ga olomuški stolni kapitelj ni izvolil, niti ni dobil papeške potrditve. Istega leta ga je litomišlskega škofa izvolil tamkajšnji stolni kapitelj. Za časa svojega škofovanja (1380–1388) je mestu Litomyšl priskrbel pomemben privilegij. Po 3-letnem sporu s praškim nadškofom Johannom von Jensteinom ga je slednji leta 1384 izobčil. Kljub temu se je še naprej do maja 1388 imenoval litomišlski škof. Litomišlska škofija je bila tisti čas na Češkem po pomembnosti druga za praško nadškofijo. Po smrti škofa Petra Jelita se je leta 1387 Jan Sobieslav s podporo svojega bratranca češkega kralja Vencislava IV. ponovno potegoval za olomuški škofovski prestol. Čeprav ga tudi tokrat stolni kapitelj ni izvolil, niti ga ni potrdil papež, je škofovski prestol v letih 1387 in 1388 dvakrat zasedel kot predlagani škof. Vmes se je zgodila pomembna odločitev. 27. novembra 1387 je papež Urban VI. Jana Sobieslava imenoval za oglejskega patriarha. V Ogleju je kmalu zapadel v spore, ki so vodili v nemire, pri katerih je imela glavno vlogo družina Savorgnan. Patriarhova oblast je bila oslABLJENA, ker so različne plemiške družine pridobile vedno večjo avtonomijo in moč. Zaradi

⁶⁴ Patriarh Pelegrin I. je leta 1154 treviškemu škofu Ulriku izročil mošenjsko cerkev sv. Andreja kot nadomestilo za cerkvi v Preddvoru in Tupaličah, ki sta prišli pod vetrinjsko cisterco. Schumi: *Urkunden und Regestenbuch des Herzogthums Krain I*, str. 107, št. 111; Kos: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku 4*, str. 170, št. 323.

⁶⁵ Na ozemlju breznjske župnije imamo take primere na Rodinah, v Žirovnici, Vrbi in celo na Breznici, kjer je bila župnijska cerkev posvečena na god sv. Avgušтина, 28. avgusta 1821. Menim, da ne gre zgolj za naključja, saj so se marsikje prazniki posvetitve – žegnanja – ujemali s patrociniji stranskih oltarjev na listni strani.

⁶⁶ Lavrič: Ljubljanska škofija v vizitacijah Rinalda Scarlichija 1631–1632, str. 192.

⁶⁷ V omenjenem obdobju se je praznik Presv. Trojice sredi junija obhajal še v naslednjih letih: 1131 in 1142 14. junija, 1134 in 1145 10. junija, 1147 15. junija in 1150 11. junija.

škof Henrik von Wildenstein (1383–1396),⁷⁰ ki je spotoma posvetil žirovniški gotski oltar in prezbiterij, ob tem pa je v oltar skupaj položil relikvije iz romanskega oltarja, pečatene s pečatom pičenskega škofa Gotepolda, in relikvije, ki jih je pečatil oglejski patriarh Jan Sobieslav.

Žirovniška pečata

Glede na predhodno opisano tipologijo o žirovniških pečatih lahko rečemo naslednje. Oba pečata imata legendo v napisnem traku, ki poteka ob njunem robu. Vsebina pri obeh razodeva, da gre za škofa. Legendi sledi tudi njuna reliefna upodobitev. V obeh primerih gre za portretni pečat s celopostavno figuro pečatarja – sedečega cerkvenega dostojanstvenika. Na pečatih ni heraldičnih ali hagiografskih elementov.

Pečat pičenskega škofa Gotepolda je izdelan iz naravnega voska, zato je danes sivkaste barve. V premeru meri 53 mm. Obrobljen je z dvema črtama, med njima pa so v verigi nanizani t. i. biseri. Notranja črta obrobnega obroča je hkrati tudi zunanja črta napisnega traku, v katerem je napis v majuskuli: + [G]OTEPOLDVS [PET]ENEIS[IS] [E]PISC[OP][V]S.⁷¹ Tip pisave je capitalis quadrata. Kurzivno zapisana črka *E* je enkrat zapisana uncialno. Velikost črk je 6 mm. Sredi okroglega pečat-

nega polja je celopostavna reliefna figura škofa, ki sedi na prestolu. V desnici drži pastorale z naprej obrnjeno krivino. Levica ni dobro ohranjena. Verjetno v njej drži evangelijsko knjigo – evangeliarj. Pokrit je s ploskim pokrivalom, podobnim kučmi. Gre za nizko škofovsko pokrivalo, ki ga najdemo tudi na kovancih tržaških škofov iz 13. stoletja.⁷² Spodaj ima obrobni okrasni trak, podoben pa poteka tudi od čela preko temena do zatilja. Pri ušesih sta levo in desno rahlo vidna trakova. Škof je oblečen v albo in mašni plašč. Pečat je na levi strani odlomljen. Z njim so zapečateni relikvije v pravokotni kovinski škatlici. Na vrhu pečata je večja gmota voska z vdolbino. Vanjo je bila nekdanj pritrjena vrstica, na kateri je bila obešena listina o pristnosti relikvij.

Pečat pičenskega škofa Gotepolda.

Pečat pičenskega škofa Gotepolda ima značilnosti svoje dobe. Iz prvega dela razprave je razvidno, zakaj škof še nima na glavi običajne mitre, saj se na škofovskih pečatih pojavlja pogosteje šele od druge polovice 12. stoletja. Tudi dostojanstvena drža škofove figure je še povsem romanska.

Pečat oglejskega patriarha Jana Sobieslava je izdelan iz rdečega voska. V premeru meri 43 mm. Obrobljen je z dvema črtama, ki sestavljata prazen obroč. Notranja črta obrobnega obroča je hkrati tudi zunanja črta napisnega traku, v katerem je napis: AQ[VI]LIE[N]SE + [E]PISCOP[VS] IOAN-N[ES] [S]OBIE[S]L[AV].⁷³ Tip pisave je gotska majuskula. Velikost črk je 3,5 mm. Sredi okroglega pečatnega polja, ki ga obrobljajo t. i. biseri, je celopostavna reliefna figura škofa, ki sedi na

tega je patriarh povečal število ljudskih zastopnikov v parlamentu. Položaj se je poslabšal, ko je patriarhov maršal ubil Friderika Savorgnana v cerkvi sv. Štefana v Vidmu. Sledila je ljudska vstaja, ki jo je podprla Beneška republika. Patriarh se je bil primoran zateči v grad Soffumberg. Za povračilo ga je 22. junija 1394 pri kraju Venzona skušal ubiti konkordijski škof Nicolò Savorgnan Agostino. Patriarha so privedli v Videm, kjer ga je 12. oktobra 1394 ubil Tristan Savorgnan, ki je bil sin Friderika Savorgnana. Še isto noč so patriarha Jana Sobieslava skrivoma pokopali, da bi se izognili ljudskim nemirom. Innocenti: Johann Sobeslav von Luxemburg-Mähren, str. 703–709.

⁷⁰ Henrik von Wildenstein (ok. 1330–1409) je bil škof v Kruju (1372–1382), Trstu (1382–1396) in Pičnu (1396–1409). Podobno kot patriarh Jan Sobieslav je izviral iz Moravske. Teologijo naj bi domnevno študiral pri manjših bratih v Avignonu, kjer je prišel v stik s papeškim dvorom. Leta 1372 ga je papež Gregor XI. imenoval za škofa mesta Kruja v današnji Albaniji. Wildenstein se je kasneje sprijateljil s cesarjem Karlom IV. in z vojvodo Leopoldom III. Avstrijskim. Ob cesarjevi smrti decembra 1378 je imel žalno pridigo. Vojvoda Leopold mu je podelil mesto tržaškega škofa leta 1382, potem ko se je mesto podvrglo habsburški zaščiti. Naslednje leto ga je potrdil še papež. Zaradi nesporazumov z domačo duhovščino, ki je terjala ločitev Cerkve in države, je bil leta 1396 prestavljen v Pičen, kjer je umrl leta 1409. http://de.wikipedia.org/wiki/Heinrich_von_Wildenstein (pridobljeno 20. 12. 2010).

⁷¹ Gotepold pičenski škof.

⁷² Štekar: I santi patroni locali su alcune monete d'Aquileia, Trieste, Ljubljana, St. Veit e Friesach, str. 308.

⁷³ Oglejski škof Janez Sobieslav.

širokem prestolu s stranicama in z naslonjalom. Z zgornjo polovico glave z mitro in s podnožjem sega v napisni trak. Podnožje je stilizirano in verjetno ponazarja talne ploščice. Patriarh v levici drži pastorage z naprej obrnjeno krivino, z desnico pa deli blagoslov. Pokrit je z gotsko mitro. Patriarh je oblečen v albo in naguban gotski mašni plašč, za vratom pa ima obešen palij. S tem pečatom so zapечатene relikvije, ki so shranjene v voščenem tulcu.

Pečat oglejskega patriarha Jana Sobieslava.

Naj omenim, da so obojne relikvije danes brez običajnih spremljajočih listin o njihovi pristnosti, saj se verjetno zaradi vlage niso ohranile. Za njihovo pristnost jamčita oba pečata. Prisotnost relikvij v oltarjih je bila predpogoj za to, da se je na njih smela darovati sv. maša. Odsotnost vzdanih relikvij so nadomeščali z mašnim kamnom – t. i. portatilom, ki je na sredi imel majhen grobek za relikvije. Portatile so postavili na oltarno menzo, da so na njej duhovniki smeli maševati. Kjer portatilo ni bilo, so vizitatorji prepovedovali maševanje na oltarjih brez relikvij, ker niso bili posvečeni. Vizitatorji so bili še v 17. stoletju zelo pozorni tudi na celovitost oltarne plošče, ki ni smela biti počena.

Ob koncu lahko zaključim, da je odkritje pečatov bistveno obogatilo in razjasnilo naše dosedanje vedenje o srednjeveški preteklosti žirovniške cerkve sv. Martina. Omogočilo je natančnejšo datacijo gradnje romanske cerkve in gotskega prezbitorija. Opisano dogajanje nas je poučilo, da se v oltarnih menzah skriva marsikateri odgovor na vprašanje o dataciji dotičnega oltarja ali dela cerkve. Sla po razkritju tovrstnih skrivnosti pa seveda ne sme postati razlog za demoliranje oltarjev – Božjih miz, od katerih so jedli duhovno hrano naši predniki, pa tudi še naša generacija. Pustimo jih pri miru za naše

znanjce, saj so simbolna duhovna vez z našimi predniki.

Viri in literatura

Viri

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL)

- ŠAL, Spisi I, šk. 5, Der 23 Filialln Khirhen zu Radtmanstorff. Khirchen Steuer Register vom Jars [?]
- ŠAL, Župnije – Spisi, šk. 26b, Breznica 1890–1940–1960.
- ŠAL, Rokopisi, šk. 8, št. 20.
- ŽA, Radovljica, šk. 9, m. 44.

Ambrožič, Matjaž: *Terenski zapiski*.

Literatura

Akvinski, Tomaž: *Super Sententiarum*, liber 4 [*Scriptum super libros Sententiarum*].

Bascapé, Giacomo C.: *Sigillografia. Il sigillo nella diplomatica, nel diritto, nella storia, nell'arte I*. Milano: Fondazione italiana per la storia amministrativa, 1969.

Bascapé, Giacomo C.: *Sigillografia. Il sigillo nella diplomatica, nel diritto, nella storia, nell'arte II*. Milano: Fondazione italiana per la storia amministrativa, 1978.

Benedik, Metod – Benedik, Marko: *Kranjska Gora 600 let župnije*. Kranjska Gora: Župnijski urad Kranjska Gora, 1990.

Gams, Pius Bonifacius: *Series episcoporum Ecclesiae Catholicae, quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo*. Ratisbonc: 1873.

Gestrin, Ferdo: Radovljica – vas, trg in mesto do 17. stoletja. ZČ 45 (1991), št. 4, str. 517–547.

Gornik, Franc: *Bled v fevdalni dobi*. Bled: 1967.

Grafenauer, Ivan: Nekaj novega o Rateškem (Celovškem) rokopisu. *Jeziik in slovstvo* 1 (1955/1956), št. 6/7, str. 168.

Grisar, Josef – de Lasala, Fernando: *Aspetti della sigillografia. Tipologia, storia, materia e valore giuridico dei sigilli*. Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1997.

Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*, Celovec: Družba sv. Mohorja, 1910.

Hauser, Paul: Die Fresken in der Filialkirche zu Scheraunitz in Oberkrain. *Mittheilungen der K. K. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der*

Kunst und historischen Denkmale (6. Mai und Juni 1906), Nr. 5, str. 123 sl.

Heim, Bruno Bernard: *L'Araldica nella Chiesa Cattolica. Origini, usi, legislazione*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2000.

Höfler, Janez: O umetnostnih spomenikih srednjega veka v blejskem kotu. *Kronika* 32 (1982), str. 130–142.

Höfler, Janez: Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Pražupniji Radovljica in Kranj. *AEŠ* 10 (1988), str. 201–251.

Höfler, Janez: *Srednjeveške freske v Sloveniji. I. knjiga Gorenjska*. Ljubljana: Družina, 1996.

Innocenti, Marco: Johann Sobeslav von Luxemburg-Mähren. *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon* (BBKL). Band 17, Herzberg: 2000, str. 703–709.

Jeraj, Josip: *Cerkvena zgodovina. Oris z domorodnega vidika*. Maribor: Samozaložba, 1935.

Komelj, Ivan: *Gotska arhitektura na Slovenskem. Razvoj stavbnih členov in cerkvenega prostora*. Ljubljana: Slovenska matica, 1973.

Kos, Franc: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku 4*. Ljubljana: Leonova družba, 1915.

Kuhar, Alojzij: *Pokristjanjevanje Slovencev in nemško-slovanska etnična meja v vzhodnih Alpah*. Ravne na Koroškem-Celovec-Ljubljana-Dunaj: Koroški muzej Ravne na Koroškem in Mohorjeva založba v Celovcu, 2001.

Lavrič, Ana: Ljubljanska škofija v vizitacijah Rinalda Scarlichija 1631–1632. *AEŠ* 12 (1990), str. 7–404.

Nainfa, John Abel: *Costume of Prelates of the Catholic Church*. Baltimore: 1926.

Schumi, Franz: *Urkunden und Regestenbuch des Herzogthums Krain I*. Laibach: 1882/3.

Steska, Viktor: Radovljiška matrikula iz leta 1468. *GMS* 2 (1923), str. 23 sl.

Svoljšak, Drago: Brez preteklosti ni sedanjosti. *Družina* (14. 2. 2010), št. 7, str. 25.

Štekar, Andrej: I santi patroni locali su alcune monete d'Aquileia. Trieste, Ljubljana, St. Veit e Friesach. *Annales* 18 (2008), str. 305–316.

Vocabulaire international de la sigillographie (ur. S. Ricci Noč). Roma: 1990.

[Http://de.wikipedia.org/wiki/Heinrich_von_Wildenstein](http://de.wikipedia.org/wiki/Heinrich_von_Wildenstein) (pridobljeno 20. 12. 2010).

Zusammenfassung

KIRCHENSIEGEL IM HINBLICK AUF ZWEI RELIQUIENSIEGEL IN DER FILIAL-KIRCHE ST. MARTIN IN ŽIROVNICA

Die Siegel stellen für das Studium der historischen Quellen einen wahren Reichtum dar. So wie bei den Dokumenten war auch bei den Reliquien das Siegel auf den Reliquiaren oder auf der Echtheitsurkunde Bürge für deren Authentizität. Neben den Urkunden über die Echtheit der Reliquien war das Siegel das wichtigste Element, das die Entstehungszeit des Reliquiars und dessen Provenienz enthüllte. Bei den Siegeln ist zwischen dem Siegelstempel (oder Petschaft) und dessen Abdruck (Wachs- oder Metallsiegel) zu unterscheiden, da beide Siegel genannt werden. Metall und Wachs waren bei der Herstellung von Siegeln die am meisten gebräuchlichen Materialien. Die Wachsiegel hatten seit dem 12. Jahrhundert verschiedene Formen und nahmen schließlich in der Neuzeit wieder eine runde Form an. Neben den runden Wachssiegeln setzten sich auch ovale, oval zugespitzte (gotische) Siegel durch, die vor allem von den Oberen der Klöster verwendet wurden, sowie schildförmige, quadratische oder rhomboide Siegel. Die meisten Siegel besaßen stets auch eine Umschrift, die gewöhnlich Namen und Titel des Siegelführers zum Ausdruck brachten. Die Siegel spielten in der Vergangenheit und Gegenwart der katholischen Kirche die Rolle eines Beglaubigungsmittels für Urkunden und Reliquien. Die mittelalterlichen Siegel sind überhaupt ein Dreh- und Angelpunkt von Spezialisten verschiedener Geschichtsdisciplinen. Für die Kunstgeschichte stellt das Siegel eine Art Miniaturdenkmal von zuweilen hoher Qualität dar, das bei der Datierung und Feststellung der Provenienz eines gesiegelten Dokuments oder von Reliquien hilft. In der bei den Siegeln verwendeten Heraldik kommen die kirchlichen Insignien Tiara, Mitra, Palium, Pastorale, Kardinalshut, Pektorale und Ring am häufigsten vor. Die Kirchensiegel hatten anfangs eine ähnliche Form und Bedeutung als die weltlichen Siegel. Später wurden auch auf den Kirchensiegeln die Porträts durch Wappen mit einer Umschrift ersetzt. Hinzu kamen Kreuz und Mitra als Erkennungszeichen des Amtes eines Bischofs oder Abtes. Später wurde noch der Hut hinzugefügt, der anfangs ein Kennzeichen der Kardinalssiegel und dann auch der Siegel von Bischöfen, apostolischen Protonotaren und Prälaten war. Dank der Zer-

legung des Hochaltars und der Zustimmung des Amtes für Denkmalschutz sind wir auf erstklassige Quellen für die mittelalterliche Geschichte der Filialkirche St. Martin in Žirovnica gestoßen, auf Reliquien, die mit den Siegeln des Bischofs von Pićan (Padena), Gotepold (erwähnt 1136), und des Patriarchen von Aquileja, Jan Sobieslav (1387–1394), versehen waren. Die Funde lassen den Bau

der romanischen Kirche ziemlich genau in die späten 30er Jahre des 12. Jahrhunderts und die Errichtung des gotischen Presbyteriums in die späten 80er Jahre des 14. Jahrhunderts datieren. Die beiden Siegel korrigieren die bisherigen Vermutungen über das Alter der Kirche und werfen gleichzeitig einige neue Fragen auf.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 271.2-726.2Cancianus de Goritia
Prejeto: 4. 10. 2011

Cancianus de Goritia, episcopus Emoniensis (1313–1331)

LUIGI TAVANO

Istituto di storia sociale e religiosa, Via del Seminario 7, I–34170 Gorizia
e-pošta: istitutodistoriasociale@virgillo.it

IZVLEČEK

Raziskava o Cancianusu de Goritia (Kancijanu iz Gorice) – prvem Goričanu, ki je bil v srednjem veku (1313) imenovan za škofa, potem ko je bil vikar v mestu Gorici in župnik v Mirnu, prikazuje zapletenost okoliščin, v katerih so se križali interesi patriarhata, Benetke in cesarstva. Kancijan je predvsem opravljal vlogo generalnega vikarja in spiritualibus patriarhov Omobona in Pagana Turn. V glavnem je stalno bival v Čedadu, središču prostrane oglejske škofije, ki se je raztezala od Tilmenta (Tagliamento) do Save; skoraj ničesar pa ne vemo o majhni istrski škofiji med Mirno in Dragonjo, katere naslovnik je bil do smrti.

KLJUČNE BESEDE: Kancijan iz Gorice (Cancianus de Goritia), škofija Emona (Novi grad), oglejski patriarhat, Čedad, Gorica

ABSTRACT

CANCIANUS DE GORITIA, EPISCOPUS EMONENSIS (1313–1331)

Cancianus de Goritia (Cancianus of Gorizia) was the first native of Gorizia to be appointed bishop in the Middle Ages (1313) after having previously worked as a vicar in Gorizia and as a parish priest in Miren. Research on him sheds light on the complexity of the situation in which the interests of the Patriarchate of Aquileia, Venice and the Holy Roman Empire intersected. Mostly performing the role of the Vicar General in spiritualibus of the patriarchs Ottobonus and Paganus della Torre (Thurn), Cancianus resided in Cividale del Friuli, the centre of the vast Patriarchate of Aquileia that covered the territory between the rivers Tagliamento and Sava. However, almost nothing is known about the small diocese in Istria, located between the Mirna and Dragonja rivers, where Cancianus was bishop up until his death.

KEY WORDS: Cancianus of Gorizia (Cancianus de Goritia), Diocese of Emona (Novi grad), Patriarchate of Aquileia, Cividale del Friuli, Gorizia

Solo recentemente, imbattendomi in dati pubblicati dal *Necrologium Aquilejense* di C. Scaloni¹ e in *Documenti goriziani dei secoli XIII e XIV* di V. Joppi,² ho percepito che «*Cancianus de Goritia episcopus Emoniensis*» risulta il primo goriziano elevato alla dignità di vescovo, nella complessa storia ecclesiastica medievale della vasta regione aquileiese.

Pur consapevole dei limiti di questa prima ricerca in fonti archivistiche e bibliografiche, riporto qui alcuni dati utili a cogliere tale presenza storica, correlata alle complesse vicende che contrassegnano il contesto istituzionale, ecclesiastico e politico, che vede come protagonisti la contea di Gorizia e il patriarcato di Aquileia all'inizio del secolo XIV: in un rapporto di inevitabile convivenza conflittuale, che rendeva più evidente la difficoltà dell'autonomia patriarcale di resistere alla pressione di Venezia, alla quale dovrà sottostare anche istituzionalmente dall'inizio del secolo successivo.

Il contesto regionale all'inizio del XIV secolo

Già quanto leggiamo nella notificazione iniziale del patriarca Ottobono de' Razzi³ al decano, al capitolo e al clero della diocesi istriana (probabilmente nel 1313) di aver nominato «*Cancianus de Goritia*» vescovo della diocesi, obbliga a riferirsi al momento storico particolare di massimo prestigio espresso allora da Enrico II, conte di Gorizia e del Tirolo: non solo nei confronti dell'autorità patriarcale (W. Baum considera Ottobono «*un semplice fantoccio del conte*»),⁴ ma anche nel quadro complessivo del Nord Est italiano.

Infatti, detta nomina appare motivata nel testo di Ottobono «*ad preces*» di Enrico e della moglie Elisabetta da Camino.⁵ Sappiamo che Enrico risultava, allora, già nominato capitano generale a vita dello stato patriarcale,⁶ oltre ad esercitare l'avvocazia del patriarca di Aquileia e dei principati vescovili di Trento e Bressanone; egli si muoveva nella direzione avviata dal suo predecessore Mai-

nardo IV. († 1295), che aveva sposato l'imperatrice Elisabetta, vedova di Corrado IV.: il quale, approfittando anche della debolezza del patriarca Filippo di Spanheim, aveva favorito la strategia di Venezia anche nei confronti dell'Istria costiera, ormai solo formalmente marchesato patriarcale.⁷

Così, le città istriane pur riconoscendo tale titolo, avevano eletto dei podestà di tendenza veneziana e stipulato con Venezia patti difensivi, trasformati in seguito in rapporti di sudditanza: ciò che era accaduto anche per Cittanova nel 1270, sede della piccola diocesi in parola.

La nomina di un esponente del clero goriziano (all'atto della nomina «*plebanus mirensis*», cioè di Miren (Merna), probabilmente parrocchia di giurisdizione comitale) rientra anche in una consolidata tradizione patriarcale, per cui «*l'uno o l'altro dei vescovi istriani erano scelti dal patriarca come aiutanti*» (P. Paschini) nel ruolo di vicari generali o «*in pontificalibus*»,⁸ come vedremo anche nelle prestazioni di Canciano.

La situazione ecclesiastica di Gorizia

Premetto che la conoscenza della sua storia religiosa nel periodo medioevale è ancora molto limitata a dati documentari soprattutto indiretti e del tutto insufficienti a tentarne un approccio critico.⁹

Gorizia, all'inizio del secolo, detta «*urbs superior*» (cioè sul colle), con il suo castello comitale, conta 41 case e circa 500 abitanti, con cinta muraria propria, che la divide dalla «*urbs inferior*», ai piedi del colle, che si sta sviluppando verso nord-ovest.¹⁰

Ecclesiasticamente, Gorizia dipende ancora dalla pieve di Salcano (Solkan): ma si presenta già nel XIII. secolo con un proprio «*vicarius*»; mentre non manca il cappellano per il conte sovrano, con la sua cappella palatina di san Martino «*in arce*». Tale vicario gestisce la vita religiosa in una chiesa dedicata ai santi aquileiesi Ilario e Taziano (più tardi detta «*maior*», mentre quella «*minor*» è probabilmente quella sorta attorno alla presenza dei francescani, accertata già all'inizio del secolo).¹¹

¹ *Necrologium Aquileiense*, p. 182.

² Joppi: *AT* 13 (1887), p. 78–79.

³ Gianni: Ottobono da Piaccenza, p. 732–736.

⁴ Baum: *I conti di Gorizia*, p. 127.

⁵ Enrico nel 1302 si era congratulato con Omobono al suo arrivo in Friuli. Joppi: *AT* 12 (1886), p. 12. Ma in una sentenza del tribunale patriarcale, il conte è detto «*nemico crudele e manifesto persecutore della Chiesa in Aquileias*», Joppi: *AT* 12 (1886), p. 362.

⁶ Il patriarca nel 1326 nomina quale procuratore per trattare con i conti di Gorizia il cancelliere l'rancesco di Nasutto. *Atti della cancelleria dei patriarchi di Aquileia (1265–1420)*, p. 59.

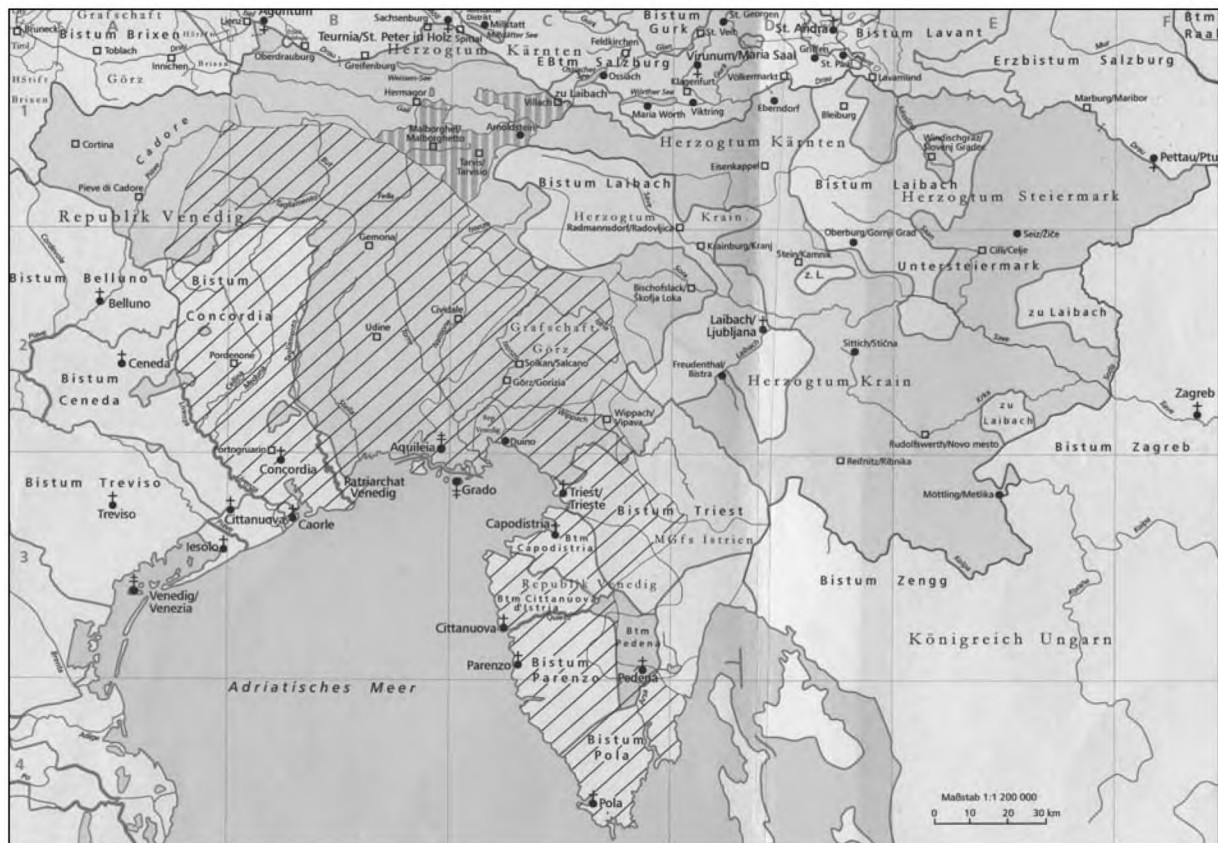
⁷ Baum: cit., p. 115 e ss.

⁸ Paschini: *I vicari generali della diocesi di Aquileia e poi di Udine*.

⁹ S. Tavano: *Medioevo goriziano 1001–1500*, p. 181–183.

¹⁰ Per i dati relativi alla vita di Gorizia che seguono Kos: Sulla storia di Gorizia nel Medioevo, p. 93–144.

¹¹ Valdemarin: *La chiesa e la parrocchia dei santi Ilario e Taziano di Gorizia*.

Nel 1325 il conte Enrico¹² esercita esplicitamente il proprio giuspatronato sulla parrocchia di Salcano: per cui, anche il «Cancianus», che risulta «vicarius Goritia»¹³ nel 1306 potrebbe essere stato designato dall'autorità comitale.

Fra i nomi del clero segnalati con riferimento a Gorizia in tale periodo, appaiono alcuni di rilievo: come «Fulcherius de Goritia», canonico di Cividale (scomunicato dal patriarca nel 1324 per insolvenza a debiti);¹⁴ «Albertus de Goritia», canonico nella prepositura di s. Felice ad Aquileia (1319); «Rizzardus de Goritia» (figlio di Walcharis) pievano di Salcano;

ma anche «Sofia de Goritia», monaca benedettina nel potente monastero di s. Maria ad Aquileia (1286).¹⁵

La diocesi di Cittanova

La sede episcopale nota con la dizione latina «Emoniensis» («Aemoniensis») era sorta in un centro abitato della costa istriana in epoca romana e documentato archeologicamente in età paleocristiana; l'origine e la datazione della sede episcopale non risulta ancora chiarita: certa è la sua esistenza in età carolingia, come risulta anche dalla nota cripta dell'edificio,¹⁶ divenuto poi cattedrale dedicata a Maria Assunta (evidente l'influsso della tradizione aquileiese) e ai martiri locali Massimino e Pelagio.

Attraverso la complessa e confusa storia altomedievale dell'Istria, la diocesi vede incrociarsi sul suo territorio possessi patriarcali, veneti, fino a quelli imperiali con la contea di Pisino: risultato di

¹² Su Enrico, bibliografia in S. Tavano, in *Nuovo Liruti*, cit., p. 279. Per il giuspatronato, Joppi: *AT* 13, p. 398.

¹³ Kos: cit., p. 111.

¹⁴ Per la scomunica, Bianchi: *Documenti per la storia del Friuli 1317–1325*, p. 637. Il patriarca Pagano fa esaminare una causa relativa a Fulcherio di Gorizia, 11 marzo 1321, Gianni: *Le note di Guglielmo di Cividale (1314–1325)*, p. 384–385; Cameli: *Registri e imbreviature di Miglioranza da Thiene (1304–1334)*, identifica «Fulcherus de Goritia» con «Fulberus de Goritia», p. 479.

Ma Fulbero di Gorizia risulta nella stessa pubblicazione canonico di s. Felice di Aquileia in una causa del 1306, p. 124–125, e nel 1328 viene assolto da una scomunica, p. 249–250.

¹⁵ Su Rizzardo, Cameli: cit., p. 222 e Kos: cit., p. 133. Su Sofia, Kos: cit., p. 133.

¹⁶ Parentin: *Cittanova d'Istria; Novigrad – Cittanova: 599–1999*; Cuscito: *Ancora sul Ciborio del vescovo Maurizio a Cittanova d'Istria*.

vari passaggi di sovranità reale susseguitesi dal marchesato patriarcale all'occupazione veneziana e dei conti di Gorizia.

La diocesi, il cui territorio si estende dalla costa adriatica, dove sorgeva Cittanova, delimitato a nord dal corso del Dragogna e a sud da quello del Quietto, si inoltrava all'interno dell'Istria fino alle alture che culminavano con i centri di Buie («*Bullea*» nel latino medievale) e di Portole.

La sede episcopale risulta, nella rara documentazione, spesso abbandonata e priva del vescovo;¹⁷ i primi dati sulla popolazione della diocesi risalgono solo al secolo XVI., con un totale di 8.000 fedeli e 14 stazioni curate.

La cattedrale ha il suo capitolo, con relativi decano ed arcidiacono, mentre una piccola collegiata con tre soli canonici risulta presente anche a Buie.

Nonostante l'inconsistenza economica della sede episcopale (nel secolo XIV. la rendita è di soli 12 fiorini annui), il vescovo titolare, con i propri beni e diritti feudali, godeva di un'autorità e di un potere che lo rendevano l'esponente più facoltoso del territorio: come risulta anche nei titoli che appaiono nel testo della nomina di Canciano, ove sono nominati «*vassallis, officialibus et colonis*» del vescovo. Conferma di tale potere economico, la costruzione di un castello («*oppidum*») a Buie, esistente già nel secolo XIV., probabile residenza estiva del vescovo.¹⁸

I precedenti della nomina

Il lungo processo che porta alla nomina di Canciano a vescovo di Cittanova si colloca in un contesto ecclesiastico regionale che si presenta particolarmente problematico.¹⁹ Nel 1305 la diocesi risulta vacante da lungo tempo, e non essendo stata presentata alcuna elezione, il patriarca Ottobono,

concede, nel 1305 al vescovo di Imola, Matteo Orsini (1308-1317) di provvedere per sua vece, alla nomina di un nuovo pastore;²⁰ nello stesso anno, detto vescovo propone «*frater Giraldo (Gerardino?)*» a tale dignità, se al medesimo venisse dato il permesso dal legato e dal suo ordine, quello domenicano.²¹ In una lettera, attribuibile al 1310, il patriarca esorta il decano e il capitolo di Cittanova, ad accogliere come vescovo il suddetto frate domenicano da Parma. Il 5 gennaio 1310, fra Gerardino da Parma,²² eletto vescovo di «*Emona*» (Cittanova), nomina un suo procuratore generale.

Canciano e Gorizia

Risulta più che probabile che l'ecclesiastico «*Cancianus*», citato in un documento del 1306 come «*vicarius de Goritia*»,²³ sia la medesima persona che nel 1313 risulta «*plebanus in Merino*», cioè titolare di una delle più antiche pievi del Goriziano, nota come «*Plebs Merino*» dal toponimo sloveno «*Miren*».²⁴

Mancandoci qualsiasi altra notizia su di lui prima della nomina a «*episcopus Emoniensis*», mi limito ad un cenno sulla pieve di Miren (Merna) prima di passare al carattere goriziano dell'eletto.

La pieve, che sorgeva ai piedi del Carso sul bordo sud orientale della conca goriziana, il cui territorio confinava a nord con la pieve di Salcano, aveva come titolare san Giorgio (forse di origine altomedievale); era certamente patronato dei conti di Gorizia; nel sinodo aquileiese del 1247 risulta nell'ambito dell'arcidiaconato inferiore del patriarcato; la tassazione della pieve alla curia papale del 1330 assomma a cinque marche, come la pieve di Lucinico, mentre quella di Salcano sale a venticinque marche (ma comprende anche Gorizia).²⁵

La denominazione «*Cancianus de Goritia*», che troviamo nelle due missive del patriarca Ottobono del 1313, probabilmente denota una sua origine cittadina, secondo una dizione linguistica che troviamo in altri documenti del tempo: relativi, ad esempio, a «*Simone de Goritia*», i notai «*Alberto*» ed «*Enrico de Goritia*», «*Rapoto de Goritia*».²⁶

¹⁷ Secondo il Gams, nel 1308 la sede risulta vacante dal 1293 e la cattedrale minaccia rovina. Gams: *Series episcoporum Ecclesiae Catholicae*, p. 770.

¹⁸ Per tale residenza, il vescovo Nicolò Gabrielli (di Rivolto), farà eseguire, nel 1695, 36 ritratti dei vescovi di Emona (naturalmente d'invenzione), ora conservati nella sacrestia della già cattedrale di Cittanova. Parentin: cit., p. 213–214. La diocesi verrà soppressa nel 1828 e incorporata nella diocesi di Trieste e Capodistria nel 1830. *Le diocesi d'Italia*, II, p. 366.

¹⁹ Una serie di dati bibliografici incerti ed anche contraddittori, che andrebbero esaminati a parte, rende difficile la ricostruzione dei tre anni che precedono la nomina di Canciano: anche se la lettera del patriarca per la sua consecrazione nel 1313 accenna alla morte del predecessore «*venerabilis fratris Geroldi*»: in tal caso, l'episcopato di questi sarebbe stato molto breve.

²⁰ Cameli: cit., p. 95–96 e *Atti della cancelleria*, cit., p. 7–8.

²¹ Cameli: cit., p. 95–96.

²² Cameli: cit., p. 164.

²³ Kos: cit., p. 116.

²⁴ Baraga: *Župnija Miren skozi stoletja*.

²⁵ Baraga: cit., p. 27–28.

²⁶ Su Rizzardo, Cameli: cit., p. 222; su Simone, *Atti*, cit., p. 143; sui notai, *Atti*, p. 128; su Rapoto, *Necrologium*, cit., p. 296.

La sua nascita si può ipotizzare verso il 1270; circa la sua formazione, se potesse avere un significato qualificante la dizione che appare nella nomina patriarcale »*litterarum scientia*«, che si antepone alla dizione »*et alia virtutum merita*«, potremmo ipotizzare una sua formazione nelle »*aquileienses scholae*«, quelle gestite dai capitoli di Aquileia e Cividale, funzionanti già nel XII. secolo in ambito patriarcale.

Forse di famiglia ministeriale,²⁷ certamente deve la sua carriera ecclesiastica all'autorità comitale, da »*vicarius*« a »*plebanus*«, e poi a vescovo, come risulta dalla prima notizia sulla sua nomina, che riportiamo più avanti

Caratteri del suo episcopato

Circa la data della sua nomina e della sua consacrazione episcopale, dobbiamo ricorrere a due documenti: il primo, con cui il patriarca comunica al capitolo e al clero di Cittanova di aver designato Canciano, il secondo in cui incarica »*Gratiadeo*«, vescovo dell'attigua diocesi di Parenzo, di provvedere alla consacrazione del medesimo: le due missive patriarcali, nel testo riportato dal notaio Miglioranza da Thiene, appare preceduto dall'indicazione »1313 ...«.²⁸

²⁷ Significativa di una prassi signorile quanto risulta dal contenuto dell'atto notarile steso a Cividale il 24 settembre 1306, con cui Canciano impegna »*dominus Aynricus Dyetmari filius*«, vicario di S. Vito presso Tolmino a stare con lui un anno per pescare, uccellare e altri servizi. Joppi: *AT* 12 (1886), p. 306. Ci manca qualsiasi dato relativo alla sua appartenenza linguistica.

²⁸ In Joppi: *AT* 13 (1887), p. 78–79: *M CCC XIII. Indictione XI. Ottobonus Dei gratia S. sedis Aquilegensis Patriarcha dilectis filiis Decano et capitulo ac universo Clero ecclesie Emonensis et omnibus et singulis vassallis officialibus et colonis ejusdem Ecclesie salutem in Domino sempiternam.*

Cum Ecclesie predictae vacanti pastore per obitum venerabilis fratris et olim Episcopi Emonensis, de discreto vivo presbitero Cantiano Plebano plebis de Merino, cui litterarum scientia et alia virtutum merita suffragantur, ad preces magnifici viri Henrici illustris Goricie et Tyrolis Comitis et nobilis D. Beatricis Comitisse eius uxoris duximus prout ad nos pleno iure pertinet, providendum, ipsum Presbiterum Cantianum eligendo et preficiendo in dicte Ecclesie Episcopum et Pastorem, sperantes quod eiusdem Ecclesiam per ipsum poterit Deo auctore in spiritualibus et temporalibus utiliter gubernari. Universitatem et devotionem vestram rogamus, requirimus, et hortamur in Domino quatenus predictum electum tamquam vestrum Episcopum et Pastorem benigne recipientes et tractantes honorifice, sibi obedire, intendere et respondere in omnibus et de omnibus iuribus dicti episcopatus fideliter procuretis, ita quod possitis merite commendari.

Ottobonus Dei gratia et s. sedis Aquilegensis Patriarche venerabili fratri G[ratiadeo] episcopo Parentino salutem et sinceram in Domino caritatem.

Cum Ecclesie Emonensi vacanti Pastore per obitum venerabilis

Se potessimo collegare tale nomina alla pace, concordata fra il patriarca Ottobono e il conte Enrico II, del 25 novembre 1313, dovremmo ipotizzare ragionevolmente la sua consacrazione almeno nel 1314 o nel 1315.²⁹

La prima documentazione archivistica della sua presenza come vescovo »*Emoniensis*«, si ha in un atto che documenta l'amministrazione dell'ordine sacerdotale a Giovanni, figlio del fu »*Cumuccio da Villa Ribis, aquilegensis diocesis*«, nella chiesa maggiore di Cividale, il 18 settembre 1316.³⁰

Nella scelta di Canciano a vescovo, va colto anzitutto il nesso fra gli interessi dell'autorità patriarcale e quelli della politica svolta dalla signoria goriziana, quasi un riconoscimento, anche se provvisorio, di una comune linea di presenza e di strategia seguita precedentemente nell'ambito delle designazioni patriarcali dei vescovi di Trieste, Parenzo, Pedena e Cittanova, quasi sempre canonici provenienti da note famiglie dell'area friulana.³¹ La scelta di un »*goriziano*« costituisce una novità ed un'eccezione, resa possibile dal ruolo autorevole – spesso antagonista – svolto da Enrico nei confronti del dominio patriarcale.

Nello stesso tempo, cogliamo qui un aspetto fondamentale – probabilmente il più funzionale – del servizio ecclesiastico che Canciano svolgerà nel contesto patriarcale. Quello espresso nel termine curiale »*vicarius in pontificalibus*«, cioè sostituendo il titolare della diocesi patriarcale nelle celebrazioni sacramentali e liturgiche riservate al vescovo: come il conferimento degli ordini sacri, la consacrazione di edifici di culto, l'amministrazione della cresima.

Il servizio episcopale svolto così attraverso i vescovi coadiutori o vicari risponde anche alla vastità della diocesi patriarcale (dall'Adriatico e dal Tagliamento alla Sava e alla Drava), sia nei suddetti

fratris G[eroldi] episcopi Emonensis de persona discreti viri presbiteri Cantiani de Goricia Plebani in Merino cui litterarum scientia, morum honestas, et alia virtutum merita suffragantur duxerimus, prout ad nos pleno iure pertinet providendum, ipsum presbiterum Cantianum eligendo et preficiendo in dicte Ecclesie Episcopum et Pastorem et ejus consecrationi aliis nostris et Ecclesie nostre prepediti negotiis intendere non possumus, fraternitate vestre committimus per presentes quatenus convocatis episcopis ad hoc necessariis, prefato electo Emonensi munus consecrationis eum omni solemnitate debita iuxta formam Ecclesie consuetam auctoritate nostra impendere valeatis, recipientes nomine nostro Sacramentum ab eo, quod per nostros suffraganeos in eorum consecrationibus prestari consuevit et debet.

²⁹ Paschini: *Storia del Friuli*, p. 438.

³⁰ Gianni: cit., p. 150.

³¹ Nel secolo XIII, troviamo vescovi di Cittanova i canonici aquileiesi Leonardo, Gerardo, Bonaccorso, Simone ed Enrico. Scalon: cit., p. 43, n. 21.

riti liturgici che in decreti ed atti relativi alla complessa amministrazione propria dell'autorità patriarcale che aveva le sue sedi a Cividale e Udine.

Dai pochi documenti reperiti in cui riscontriamo la presenza episcopale di Canciano possiamo cogliere due condizioni, che dobbiamo considerare usuali nei suoi quasi venti anni di episcopato. La prima, comune nella prassi di vita ecclesiastica del tempo, appare la sua mancata residenza episcopale nella sede di Cittanova, abbandonata e priva di strutture adeguate, a cui si aggiungevano le difficoltà che presentava il territorio della piccola diocesi diviso sotto sovranità spesso antagoniste; in secondo luogo, di conseguenza, la residenza abituale di Canciano risulta Cividale, sede della curia patriarcale con le sue funzioni ecclesiastiche e civili nel contempo.

In questo, Canciano prosegue in una tradizione che ritroviamo già nel secolo precedente: infatti, nel 1228 esiste a Cividale una »domus episcopi Emoniensis«,³² a conferma di una sede stabile di quel vescovo per lo svolgimento degli uffici legati all'esercizio del potere patriarcale.

I suoi interventi

La sequenza degli interventi nella documentazione reperita, si apre con la sua presenza il 20 dicembre 1316, nel capitolo di Cividale, in cui il decano Bernardo notifica di essersi appellato al futuro patriarca di Aquileia (la sede era vacante per la morte di Omobono), contro la divisione dei beni del capitolo.³³ Il 7 novembre 1320 è presente a Cividale ad un arbitrato tra quel capitolo e Fillippuccio di Cividale, relativo alla villa di Premariacco.³⁴ Ancora a Cividale, durante il suo episcopato, lo troviamo »in hospicio domini episcopi Emoniensis«: dove il 3 febbraio 1328 vende a Zuana, familiare del canonico Lodovico di Aquileia, una casa con l'orto nella zona di Gagliano, alla periferia della città ducale.³⁵ A Udine, come »vicarius in pontificalibus«, ammette agli ordini minori Bertolotto, figlio di Stefano di Artegna, il 23 luglio 1323³⁶; a Cividale il 24 settembre 1323 è chiamato in causa da un delicato problema relativo al decano del locale capitolo, Guido, accusato di non aver ancora ricevuto gli ordini sacri data l'assenza di Canciano;³⁷ il 7 marzo 1328 presenza ad Aquileia ad un atto

del patriarca Pagano;³⁸ il 2 giugno 1330 a Udine, sempre allo stesso titolo, conferisce la prima tonsura a Bellisio, figlio di Pietro da S. Daniele del Friuli e a Francesco, della stessa località, figlio di un »magister«, Tomaso, proveniente da Venezia.³⁹

Valenza particolare presentano i suoi interventi che riguardano le pievi di Grisignana e di Buie della sua diocesi di Cittanova,⁴⁰ considerate appetibili per i loro benefici: così, il 12 gennaio 1319, all'abbazia di Rosazzo, conferisce la pieve di Grisignana, intitolata a s. Giorgio, al chierico Rotileggio, figlio di Havillino di Mossa;⁴¹ anche in questo caso la nomina è propriziata dalle istanze »Alberti familiarissimi Henrici Goriciae et Tirolis comitis«; il 13 gennaio 1319, Alberto di Gorizia, canonico della prepositura di S. Felice ad Aquileia, richiede la permuta del suo canonicato con la pieve di Grisignana e, nell'atto, compare anche »Cantiano Dei gratia Episcopo Emoniensis«. ⁴² Un canonicato della pieve di s. Servolo di Buie, viene conferito da Canciano al notaio patriarcale Meglioranza da Thiene (1320?).⁴³

Conosciamo anche il nome del suo »cappellano et nuncio presbitero Galfardo de Hix«. ⁴⁴

Nei suoi ultimi anni potrebbe essersi ritirato ad Aquileia, del cui capitolo era canonico.

Nel 1330, alla vigilia della festività dei santi Canciani, dona un calice d'argento lavorato all'altare di detti santi, esistente nella basilica patriarcale tra il coro e l'altare di s. Ilario: con l'obbligo di usarlo nella celebrazione su detto altare o altrove nella medesima basilica.⁴⁵

Dal »Necrologium« di Aquileia, abbiamo notizia della sua morte, (avvenuta forse a Cividale) il 2 aprile 1331;⁴⁶ con il testamento si impegna a dare al capitolo ogni anno, nel giorno anniversario della morte »tre staia e mezzo di frumento, mezzo staio di fave, otto pesenali di biada (»annonae«), due congi e mezzo di vino, trenta denari e due galline con le loro uova« ed indica la provenienza di detti beni, cioè il »maso acquistato a Santa Maria la Longa dal signore Cono di Strassoldo e condotto da Domenica Frunzani e Alessio«.

³⁸ Bianchi: cit., II, p. 166–168.

³⁹ Cameli: cit., p. 269.

⁴⁰ Queste pievi vengono spesso assegnate dal patriarca secondo i propri interessi. Vedi *Atti*, cit., *passim*.

⁴¹ Joppi: *AT* 13 (1887), p. 98–99.

⁴² Gianni: cit., p. 309.

⁴³ Cameli: cit., p. 18, n. 4, dove vengono riportate due versioni del medesimo atto.

⁴⁴ Cameli: cit., p. 315–341. La località denominata »Hix« è ipotizzata tra Ika (presso Abbazia in Istria) ed Egg (in Carinzia). Più probabile la seconda ipotesi.

⁴⁵ Scalon: cit., p. 228; Vale, *Storia della Basilica dopo il secolo IX*, p. 60–61 e id.: *Tesoro della chiesa di Aquileia*, p. 318, n. 1.

⁴⁶ Scalon: cit., p. 182.

³² *Necrologium*, cit., p. 309.

³³ Gianni: cit., p. 175–176.

³⁴ Gianni: cit., p. 374–375.

³⁵ Leicht: *I primordi dell'ospedale di Cividale*, p. 74.

³⁶ Cameli: cit., p. 341.

³⁷ Bianchi: cit., I, p. 583–584 e Gianni: cit., p. 411–412.

Che l'anniversario della sua morte sia ricordato anche nel Necrologio dei domenicani di Cividale conferma l'abituale residenza dell' »episcopus Cancianus« in quella città che era stata fino ad allora il centro ecclesiastico e civile del patriarcato.⁴⁷

Literatura

- Archeografo triestino* 12 (1886).
Atti della cancelleria dei patriarchi di Aquileia (1265–1420) (ur. I. Zenarola Pastore). Udine 1983.
 Baraga, F.: *Župnija Miren skozi stoletja*. Miren 2009.
 Baum, W.: *I conti di Gorizia. Una dinastia nella politica europea medievale*. Gorizia 2000.
 Bianchi, F.: *Documenti per la storia del Friuli 1317–1325*. Udine 1844.
 Cameli, M.: *Registri e abbreviature di Miglioranza da Thiene (1304–1334)*. Roma 2009.
 Cuscito, G.: Ancora sul Ciborio del vescovo Maurizio a Cittanova d'Istria. *L'VIII secolo, un secolo inquieto*. Cividale del Friuli/Udine 2010.
 Gams, P. B.: *Series episcoporum Ecclesiae Catholicae*. Ratisbonae 1873.
 Gianni, L.: *Le note di Guglielmo di Cividale (1314–1325)*. Udine 2001.
 Gianni, L.: Razzi (de'), Ottobono da Piacenza. *Nuovo Liruti, Dizionario Biografico dei Friulani*, I. Il Medioevo (ur. C. Scalon), p. 732–736.
 Joppi, V.: Documenti goriziani del secolo XIV. *Archeografo triestino* (= Joppi: *AT*) 13 (1887), p. 78–79.
 Kos, F.: Sulla storia di Gorizia nel Medioevo. *Ce Fastu?* 71 (1995), p. 93–144.
Le diocesi d'Italia, II. Cinisello Balsamo 2008.
 Leicht, P. S.: I primordi dell'ospedale di Cividale. *Memorie Storiche Forogiuliesi* 6 (1910), p. 74.
Necrologium Aquileiense (ur. C. Scalon). Udine 1982.
Novigrad – Cittanova: 599-1999, Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa. Novigrad 2002.
 Parentin, L.: *Cittanova d'Istria*. Trieste 1974.
 Paschini, P.: *I vicari generali della diocesi di Aquileia e poi di Udine*. Udine 1958.
 Paschini, P.: *Storia del Friuli*. Udine 1975, III ed.
 Tavano, S.: *Medioevo goriziano 1001–1500*. Gorizia 1994.
 Valdemarin, I.: *La chiesa e la parrocchia dei santi Ilario e Taziano di Gorizia*. Gorizia 1959.
 Vale, G.: Storia della Basilica dopo il secolo IX. *La basilica di Aquileia*, p. 60–61.

Vale, G.: Tesoro della chiesa di Aquileia. *La basilica di Aquileia*, p. 318, n. 1.

Scalon, C.: *I libri degli anniversari di Cividale*, II. Roma 2002.

Povzetek

CANCIANUS DE GORITIA, EPISCOPUS EMONIENSIS (1313–1331)

Raziskava o Kancijanu iz Gorice skuša orisati in problematizirati prvega goriškega cerkvenega dostojanstvenika, ki je v srednjem veku postal škof na območju Ogleja. Označen je raznolik in tudi protisloven značaj tega prostora, na križišču cerkvenih in političnih interesov srednjeevropskega in sredozemskega izvora, ki so nastajali zaradi Goriške grofije, oglejskega gospostva in beneškega ekspanzionizma.

Imenovanje Kancijana, naprej vikarja v Gorici, nato župnika v Mirnu, leta 1313 je novost v delželnih škofovskih imenovanjih, ki so skoraj vsa izhajala iz furlanskega območja: za imenovanje Kancijana je namreč prosil grof Henrik II. Goriški. Po krajšem orisu še malo znane takratne goriške cerkve je predstavljena škofija Novigrad (Emoniensis), ki se je raztezala med Dragonjo in Mirno v Istri; gre za majhno in revno, večkrat nezasedeno škofijo z jezikovno mešanim prebivalstvom, na ozemlju z med sabo sovražnimi gospostvi.

Pregledane so karakteristike Kancijanovega škofovanja, ki ga označuje skoraj popolna odsotnost bivanja na škofijskem sedežu; to pa gre večinoma pripisati že ustaljeni praksi, po kateri je bil škof Novigrada patriarhov generalni vikar in pontificalibus in torej zaposlen pri slovesnostih in bogoslužju, ki jih je moral opravljati škof na področju od Tilmenta do Save in od Jadrana do Drave segajočega patriarhata. Da bi lahko opravljal nadomestno vlogo patriarha, je Kancijan v glavnem prebival v Čedadu, ki je bil takrat še vedno cerkveno in svetno središče oglejskega patriarhata. Z vrsto dokumentov je mogoče slediti itinerariju in pastoralnim zadolžitvam, ki jih je Kancijan opravljal skoraj dvajset let v službi patriarhov Omobona in Pagana Turn. O njegovem delovanju v Novigradu pa so podatki zelo skopi. V zadnjih letih svojega škofovanja je Kancijan še vedno deloval med Oglejem in Čedadom, kjer je umrl verjetno 2. aprila 1331.

⁴⁷ Scalon: *I libri degli anniversari di Cividale*, p. 561.

Naslovna stran razglednice, ki jo je osemletni Otto Habsburški (1912–2011) poslal v Ljubljano Lizi Obereigner ob izgubi očeta, 1920 (original brani Angelika Hribar, Ljubljana).

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 274:929Vlahovič Gregor
Prejeto: 4. 10. 2011

Gregor Vlahovič (1523–1581), življenje in delo predikanta na meji cesarstva

JANEZ WEISS

univ. dipl. zgodovinar, samostojni svetovalec, JSKD OI Črnomelj
Na bregu 31, SI–8340 Črnomelj
e-pošta: janez_weiss@yahoo.com

IZVLEČEK

Članek podaja kratko biografijo Gregorja Vlahoviča, enega izmed med najpomembnejših reformatorjev na območju Dolenjske in Bele krajine, in ga poskuša vpeti v burno dogajanje druge polovice 16. stol. Rojen v Ribniku na Hrvaškem in izobražen pri glagoljaših je v petdesetih letih 16. stol. ob stiku z deli Primoža Trubarja prestopil v protestantizem in začel z delom predikanta v Metliki. Sodeloval je z biblijskim zavodom v Urachu in pridigal po Hrvaškem. Pot ga je iz Metlike vodila v Novo mesto, od tam v Brežice, kjer je doživel vibro kmečkega upora 1573, nato pa se je na prošnje stanov vrnil nazaj v Metliko. Pred smrtjo (umrl je star še ne 58 let v Ljubljani) je imel mesto predikanta v Radečah ob Savi. Vlahovič je bil zelo delaven predikant, čigar gorečnost, predanost in strogost so bili vzrok življenjski poti, polni izživov in nemalo konfliktov tako s katoliškimi duhovniki kot s protestantskimi sotrpini. Njegovo delo je močno zaznamovalo reformacijo na ozemlju današnje jugovzhodne Slovenije.

KLJUČNE BESEDE: Gregor Vlahovič, reformacija, Bela krajina, Metlika, Dolenjska, Novo mesto, Brežice, Radeče ob Savi, Hrvaška, Ribnik

ABSTRACT

GREGOR VLAHOVIČ (1523–1581), LIFE AND WORK OF THE PREACHER
ON THE FRONTIER OF THE EMPIRE

The article presents a short biography of Gregor Vlahovič, one of the leading reformists in the regions of Lower and White Carniola; it attempts to explain his role in the turbulent events of the second half of the 16th century. Born in Ribnik, Croatia, and educated by the Glagolites, Vlahovič was influenced by the work of Primož Trubar. He became a Protestant in the 1550s and began to work as a preacher in Metlika. He cooperated with the Bible Institute in Urach and also delivered his sermons in Croatia. He moved from Metlika to Novo mesto and from there to Brežice, where he experienced the turbulence of the 1573 peasant uprising, before returning to Metlika when so requested by the Estates. Prior to his death at less than 58 years old in Ljubljana, he was a preacher in Rateče ob Savi. Vlahovič was a keen preacher whose enthusiasm, dedication and strictness filled his life with challenges but also brought him into conflicts with both Catholic priests and his Protestant fellows. His work made an indelible mark on the Reformation in the territory of the present-day south-eastern Slovenia.

KEY WORDS: Gregor Vlahovič, the Reformation, White Carniola, Metlika, Lower Carniola, Novo mesto, Brežice, Rateče ob Savi, Croatia, Ribnik

*Kapela svete Lizabete majhna
v Špitalski ulici je spet pretesna.
Od vseh strani slovenske domovine
prispele so na Trubarjev poziv
v Ljubljano evangeljski predikanti,
prvaki nove vere Lutrove,
slovenskih knjig širitelji marljivi
in Rimu kljubovalci trdovratni.*

*Tu so ljubljanski pridigarji: Tulščak
in Jurij Juričič, Andrej Latomus
pa Lenart Budina, ravnatelj šolski.
Iz Kranja prišel je Rokavec Gašpar,
iz Radeč Maček, z Bleda Kristof Fašank
in s Krasa Stradijot, a iz Metlike
prispele junak je Gregor Vlahovič.*

(Aškerc, Anton: *Primož Trubar – Zgodovinska pesnitev*. Ljubljana: Ignac pl. Kleinmayr & Fedor Bamberg, 1905, XIII)

Obdobje reformacije je eden izmed ključnih trenutkov slovenske preteklosti in ima konstitutivno vlogo pri razvoju temeljnih elementov slovenske nacionalne biti. To vlogo vidimo v nastanku prvih tiskanih knjig v slovenskem jeziku in s tem v začetku razvoja slovenskega jezika v knjižni jezik, jezik visoke kulture, kar je bil nujen pogoj za tri stoletja pozneje oblikovane ideje o nacionalni politični entiteti, katere zelene meje so bile prav meje slovenskega jezika. Najpomembnejša oseba reformacije na Kranjskem oziroma Slovenskem je Primož Trubar (1507/91–1586), rojen pri Rašici na Dolenjskem. Poleg njega je na Kranjskem in Spodnje Štajerskem delovala še cela vrsta drugih pridigarjev, predikantov (Prädicant), ki so širili nauke in ideje reformacije v kranjskem, tj. slovenskem jeziku. Na Dolenjskem in v Beli krajini so tako pridigali Ivan Schweiger, Ivan Kočevar, Ivan Weichsler, Nikolaj Tuskanič, Matija Maticič, Peter Vokmanič, Vid Subtilič in več drugih.² Med predikanti posebno izstopa Gregor Vlahovič, gotovo najvidnejše ime metliške (belokranjske) reformacije v času 1559–1581, ki ga še posebej odlikuje sodelovanje pri hrvaškem protestantskem tisku. Največ je služboval na Metliškem (v Beli krajini), natančneje v mestu Metliki, vendar je krajše obdobje deloval tudi v Novem mestu in Brežicah.

Kljub velikemu pomenu za reformacijo na Metliškem in Dolenjskem Gregor Vlahovič še ni bil

predmet samostojne študije, ki bi ga predstavila in umestila njega in njegovo delo v celosten časovni in prostorski okvir. Tako bom poskušal v tem prispevku prikazati osebo in življenje Gregorja Vlahoviča ter njegovo delo na Metliškem, Dolenjskem in drugje. Fernand Braudel je pripomnil, da je čas posameznika najtežji med vsemi. Obnoviti življenje v distanci dobrih štirih stoletij je težavna naloga, vendar nas strah pred njo ne sme odvrniti od poskusa.³

Članek je razdeljen v več delov. Sprva bom na podlagi skromnih omemb Vlahovičevega izvora skupaj s splošnimi podatki poskušal orisati njegova mladostniška leta v Ribniku na Hrvaškem ter ustvariti vtis o okolju, v katerem je izoblikoval nekatere temeljne osebnostne poteze. Nato bom poskušal orisati njegovo bivanje in delo v Metliki, selitev v Novo mesto in Brežice ter večletno bivanje na meji kranjske dežele, končal pa z njegovo selitvijo nazaj v Metliko, kjer je deloval vse do izselitve v Radeče in smrti leta 1581 v Ljubljani.

Stanje virov, ki nam govorijo o Gregorju Vlahoviču, je zadovoljivo. Pričevanja o njegovem zgodnjem obdobju v Metliki so zajeta v delu *Die Urkundliche Beiträge ueber die suedslawische Bucherdrucke*, ki ga je leta 1874 izdal hrvaški zgodovinar Ivan Kostrenčič.⁴ V tem (temeljnem) delu je zajetih več pisem, ki nam dajejo podobo Vlahovičevega dela in osebnosti do leta 1565, gradivo, ki nam slika poznejše obdobje, obdobje vse do smrti 1581, pa najdemo v Arhivu Republike Slovenije. V fondu *Deželni stanovi za Kranjsko* (AS 2) so pisma, ki se tako ali drugače dotikajo Vlahovičevega dela in nam dajejo živo sliko razmer, v katerih je deloval ta reformator. Poleg pisem pa dobimo vrsto zanimivih podatkov iz *Protokolov* deželnih stanov za Kranjsko, tj. zapisnikov deželnozbornih zasedanj in zasedanj odborov, saj so v njih takšne in drugačne notice o Vlahovičevem pisanju deželnim stanovom zaradi vsakokratnih težav, sporov, zahtev in potreb. Nekajotic, povezanih z njegovim sinom Matijo, srečamo tudi v gradivu *Ograjnega sodišča za Kranjsko* (AS 306). Stanje virov nam tako omogoča dober vpogled v življenje in delovanje tega reformatorja. Omeniti je potrebno, da gotovo obstajajo viri o njegovem delovanju tudi drugje, v HHSA na Dunaju, DOZA na Dunaju in HNA v Zagrebu. To delo nas še čaka.

¹ Golec: Kdo in od kod je bil pravzaprav Primož Trubar?, str. 47.

² Weiss: Reformacija, str. 691–700.

³ Braudel: *The Mediterranean*, str. 21: »history, one might say, on the scale not of man, but of individual men ... A history of brief, rapid, nervous fluctuations, by definition ultra-sensitive; the least tremor sets all its antennae quivering. But as such it is the most exciting of all, the richest in human interest, and also the most dangerous.«, tudi str. 22.

⁴ Kostrenčič: *Urkundliche Beiträge*, 1874.

Vlahoviča je literatura, ki se ukvarja z reformacijo na Slovenskem, omenjala, vendar brez večjega poudarka na pomembnosti njegovega dela za reformacijo v jugovzhodni Sloveniji. Srečamo ga omenjenega v 3. knjigi Dimitzeve *Geschichte Krains*⁵ (1874) in Grudnove *Zgodovine slovenskega naroda*⁶ (1902). Med ključno literaturo spada delo Theodorja Elzeja, ki je v dveh člankih z naslovom *Die evangelischen Prediger Krains im XVI. Jahrhundert*⁷ (1900–1901) podal temeljite biograme kranjskih predikantov, med njimi tudi Vlahovičevega. V *Trubarjevem zborniku* (1908), izdanem ob 400–letnici rojstva Primoža Trubarja, je v kvalitetnem članku *Protestantizem v Istri, v metliški in hrvaški Krajini*⁸ Ivana Steklase najti nekaj podatkov o Vlahoviču. Primerno mesto mu je namenil tudi Leopold Podlogar v študiji *Belokranjski reformatorji*, ki je izhajala leta 1908 v katoliški reviji *Dom in svet*.⁹ Hrvaško zgodovinopisje mu je namenilo bolj marginalno mesto, večinoma ga najdemo pri zgodovinarjih, ki so se ukvarjali z Obkolpjem¹⁰ in s hrvaškim tiskom,¹¹ v starejših zgodovinah hrvaškega naroda pa je bolj ali manj spregledan ali pa so ga zasenčile pomembnejše osebnosti hrvaške reformacije, kot so Matija Vlačič (Flacius Illyricus), Štefan Konzul, Antonij Dalmata in Pavel Skalič. Dejstvo je tudi, da je za zgodovino hrvaške tiskane besede protestantski tisk obrobne pomena,¹² ki ga lahko vidimo v smislu Šišičeve opombe, da se »na njezinj ... osnovi poče razvijati kajkavska hrvaška književnost.«¹³

Okolja in časi

Čas Gregorja Vlahoviča je 16. stol. Rojen je bil 12. marca 1523 v Ribniku na Hrvaškem,¹⁴ umrl pa je 18. februarja 1581 v Ljubljani. Prostor njegovega življenja in dela je bil večinoma ozemlje današnje jugovzhodne Slovenije in bližnja, čezkolpska Hrvaška, kjer je bil tudi rojen. Te osnovne danosti nam dajo definirajo prikaz treh časov: čas geograf-

skega okolja, čas družbe in najtežavnejšega med njimi, čas posameznika. Če se samo na kratko in le v bistvenih točkah dotaknemo časa okolja, ugotovimo, da so v tem prostoru v 16. stol. tekli procesi, temeljne ekonomske in socialne oblike, ki so se z najmanjšimi spremembami večidel ohranile že od srednjega veka naprej. Geografsko je JV del Slovenije razgibano ozemlje, Metliško (današnja Bela krajina) je prehodna geografska regija, kjer se srečujejo panonski, dinarski in kraški vpliv, ki se skupaj kažejo kot razgibana in raznolika pokrajina. Panonska ravnica sega v Belo krajino čez reko Kolpo s severovzhoda, pri Metliki in južno vse do vasi Griblje in njen prostor karakterizira najkvalitetnejša obdelovalna zemlja. Kraški vpliv je najbolj čutiti na osrednjem Metliškem, okolici Črnomlja in južneje do Vinice, kjer najdemo manj kvalitetno, kislo zemljo. Kulture, ki so v 16. stol. zaznamovale ta prostor, so v največji meri pšenica, oves in proso.¹⁵ Dinarski vpliv enačimo z Gorjanci, ki so v 16. stol. dobili pomenljivo ime *Uskaške gore*, kot ga srečamo pri Valvasorju; z obrobjem Kočevskega pragozda in Poljansko goro, ki skupaj obkrožajo Metliško s severne in zahodne strani. Prav ta hribovit rob Metliškega, obsijana južna pobočja Gorjancev, Poljanske gore in Kočevskega dajejo izvrstne razmere za rast vinske trte, iz katere so z vsem vinogradniškim trudom pridelovali v 16. stol. le slabo cenjeno vino iz Marke (Markwein),¹⁶ katerega prodaja je deželanom in purgerjem Metliškega predstavljala glavni dohodek. Na skorajda celotni južni in vzhodni strani Metliško zamejuje reka Kolpa. Od izvira v Risnjaku teče skozi kanjon v Poljanski dolini, pri Vinici začne prehajati v nižino in se pri Gribljah spusti v ravnico in takšno podobo ohranja vse do Karlovca ter naprej proti Sisku. Osrednja belokranjska reka, Lahinja, prereže Metliško in se pri Primostku združi s Kolpo in na obeh rekah so v 16. stol. tekla mlinska kolesa, ki so mlela ne le za lastne potrebe, temveč tudi za potrebe vojaštva Vojne krajine,¹⁷ ki se je za Kolpo raztezala vse do Bosne, do meja osmanskega dednega sovražnika.

Severno od Metliškega se (je) razteza(la) Marka, današnja Dolenjska, pokrajina, nižinska v svojem vzhodnem delu, osrednji in zahodni del pa zaznamuje gričevnata pokrajina, skozi katero se vije Krka. Tudi ta prostor zamejuje stara deželna meja, reka Sava. V 16. stol. so jo karakterizirala polja pšenice, ovsa in prosa ter gričevnata pobočja, pora-

⁵ Dimitz: *Geschichte Krains*, III, 1875.

⁶ Gruden: *Zgodovina*.

⁷ Elze: *Die evangelischen Prediger Krains*.

⁸ Steklasa: *Protestantizem*, str. 74–93.

⁹ Podlogar: *Belokranjski reformatorji*, str. 204–209, 268–271, 315–318, 356–360.

¹⁰ Lopašič: *Oko Kupe*.

¹¹ Strohal: *Hrvaška*.

¹² Orel: *Trubarjeva posvetila k južnoslovanskim protestantskim tiskom*, str. 27–28, posebno še op. 1.

¹³ Šišič: *Pregled povijesti hrvaškoga naroda od najstarijih dana do godine 1873*.

¹⁴ *Slovenski biografski leksikon*, Gregor Vlahovič. Ni povsem jasno, od kod avtor prispevka povzema podatke o izvoru, času rojstva in zgodnjem šolanju. V tamkaj podani literaturi teh podatkov ne najdemo.

¹⁵ Kos: *Urbanyi*, I, str. 142–143.

¹⁶ Dimitz: *Geschichte Krains*, str. 232, cene vina postavljene leta 1576.

¹⁷ Simoniti: *Vojaška organizacija slovenskih dežel v 16. stoletju*, str. 214; Kos: *Urbanyi*, str. 128–129.

ščena z vinsko trto, ki je dajala vino, skupaj z metliškim imenovano *Markwein*. Življenje, tako kmečkih podložnikov kot tudi purgerjev, je teklo v ustaljenih ritmih med sejanjem v marcu in aprilu ter žetvijo v juliju in avgustu, med vinogradniškimi opravili v celotni prvi polovici leta in trgatvijo v septembru, saj so bila mesta Dolenjske in Metliškega z izjemo Novega mesta večinoma ruralna.¹⁸ V obeh pokrajinah bi našli drobnico, črede ovac in kakšno kozo, ki so jih pastirji, švajgerji, pasli po hribovitih pobočjih, v enaki meri pa tudi dragoceno govedo, katerega mleko so tolkli v domač sir in maslo.

Starejše cestne povezave tega prostora so nam slabo znane. Povezava med Hrvaško in Marko je preko nekdanj pomembne Kostanjevice na Krki tekla južno proti Žumberku in severovzhodno proti Brežicam do Zagreba, po tej cesti je v 16. stol. potekala oskrba vojske, Valvasor pa je v 17. stol. omenjal črede živine in konj, ki so jih gonili iz Ogrske.¹⁹ Glavna povezava med čezkolpsko Hrvaško in Metliškim je bila na Jurovskem brodu, kjer je bila ob cesti, ki je tekla od Reke severno proti Zagrebu, plitvina in je vozil brod na kranjsko stran Kolpe, kot pravi zapisnik iz leta 1558: »Na reki Kolpi ali Colapim sta dva prehoda (dobesedno: plitvini), eden je na posesti Brod nasproti Metlike ... Drugi prehod je na posesti Paka ...«, na strani pa najdemo beležko, da ta prehod prinaša 100 florintov na leto.²⁰

Iz mesta Metlika je nato tekla severno ob vznožju Gorjancev, prek Vahte, katere pomenljivo ime govori o njeni strateški funkciji, mimo gradu Mehovo ob dolenjskih gričih do Novega mesta. Po teh poteh je na začetku 13. stol. iz gradu Mehovo od severa potekala višnjegorska osvojitve,²¹ v 14. stol. trgovina s Hrvaško oziroma Ogrsko,²² v 15. stol. je bila to ena izmed turških vpadnic na Kranjsko,²³ v 16. stol. pa so se po njej ob pogostih sklicih

premikali deželno vojaštvo *zu Fuß und zu Ross* in provianti, oskrbniki vojaštva v Vojni krajini. Na njej bi gotovo srečali tudi občasnega trgovca, kakšnega osamljenega trabanta (vojaka) in predikanta.

Nedvomno je bil večidel omenjene pokrajine v 16. stol. še močno poraščen z gozdom, skrčena pa le nižinska območja, najprimernejša za poljedelstvo, in gričevnata sončna pobočja za vinogradništvo. Največji del prebivalstva je živel v številnih vaseh Metliškega in Dolenjske. Metliko, nekdanje središče goriške dežele Grofije v Marki in Metliki je najpozneje v 16. stol. že povsem zasenčilo habsburško Novo mesto, preostala mesta, Črnomelj, Višnja Gora, Ribnica, Krško, Kostanjevica ob Krki in ostali, pa so bila manjše, večinoma ruralizirane naselbine, odvisne od trgovine z ruralnim zaledjem.²⁴ Novo mesto, edina naselbina z okoli 1.000 prebivalci,²⁵ je bilo tako za nekajkrat večje od preostalih mest Dolenjske in Metliškega, ki so v najboljših časih štela le nekaj več kot sto poseljenih hiš, tj. okoli sto meščanov in njihovih družin. Prav v tem okolju bi lahko našli del odmevov karakterja *exceptionally stable and well-ordered civilization*, ki jo je na zahodnem Balkanu in zaledju Jadrana, saj sta gričevnata Metliško in Dolenjska oddaljena le dobrih sto kilometrov od Jadranskega morja, opazal Fernand Braudel.²⁶

Čas družbe so dogodki, dogajanja in procesi, ki so zaznamovali 16. stol. v tem delu (poznejše) dežele Kranjske. V prvi vrsti je treba omeniti turško grožnjo. Od prvega vpada oktobra 1408 vse do izgraditve Karlovca 1579 in še nekaj desetletij pozneje je bil to del *Dar Al-Harb*, dežela, kjer ne vlada islam, dežela vojne in stalnega strahu, in turška nevarnost je v največji meri zaznamovala podobo dežele na tej in oni strani Gorjancev. Zaradi turške grožnje so nastali tabori, okoli njih pa

¹⁸ ARS, AS 2, f. 398b, šk. 428, 11. december 1585, brez kraja nastanka, najverjetneje Metlika. Dopis vrste gorskih mojstrov iz Metliškega o težkem delu pri pridelovanju vina in davčnih obremenitvah.

¹⁹ Valvasor: *Die Ehre* III, XI, str. 489: »und wird auf selbige eine grosse Menge von allerley Vieh, absonderlich aber Ochsen und Pferden, aus Croaten hieher gebracht.«

²⁰ Laszowski: Popis i procjena, str. 191, glej opombo 11. Zanimiva je primerjava z mitnico v Ribniku, ki je dajala 50 florintov. To pomeni, da je čez Brod potekal enkrat večji promet kot na Ribniku, v skorajda enakem volumnu iz juga (preko Ribnika) kot iz severa. Prehod Paka je (bil) nasproti vasi Griblje.

²¹ Kosi: »Onstran gore, tostran Ogrsk«, str. 127.

²² Kos: *Bela krajina v poznem srednjem veku*, str. 11, 45.

²³ *Zgodovina Slovencev*, str. 222, zemljevid I'evdalna razdrobljenost slovenskega ozemlja sredi 15. stoletja, kjer so nakazane smeri turških vpadov na Kranjsko.

²⁴ Golc: *Družba*, str. 502–504.

²⁵ Golc: *Družba*, str. 666–683. Podati oceno o prebivalstvu v zadnji četrtini 16. stol. je glede na to, da ni virov, zelo težavno. Če upoštevamo, da je bilo leta 1515 248 zasedenih oštator, leta 1541, eno leto po požaru, pa 242 ognjišč, bi lahko ob predpostavki da je bilo 5–5,5 (str. 677) prebivalca na bivališče, lahko sklepali, da je v letih 1550–1600 Novo mesto premoglo okoli 1.000 prebivalcev oziroma še več.

²⁶ Braudel: *The Mediterranean*, str. 56–58, še posebej: »For here, the invader had come face to face with an exceptionally stable and well-ordered civilization, unused to movement, or at any rate to the massive migration and wild flights of the mountain region, a closely knit rural civilization, patiently constructed by backing out terraced gardens, orchards, vineyards, and fields where the hillside was not too steep. A series of urbanized villages and small towns with narrow streets and tall, closely packed houses was installed in the hollows, the drags, the promontories, the isthmuses of the coast. Here the people were hard-working and level-headed, comfortable, if not rich.«

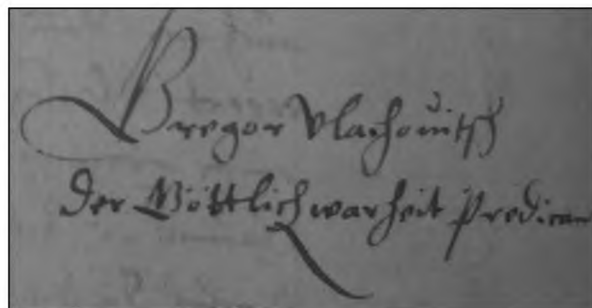
so se, kot v Vinici in Semiču, razvila naselja, postavljena in razširjena so bila obzidja, kot v Črnomlju in Metliki, ki so bila namenjena okoliškemu prebivalstvu za umik.²⁷ Številni premiki vojaštva, oskrbovanje vojske, pošta in vsi drugi premiki prebivalstva so v 16. stol. razgibavali pokrajino, potrebe vojske pa skrbele za povpraševanje po pridelkih dežele, to pa je imelo blagodejni učinek na mesta in trge ter njihove purgerje ali meščane. Povezan s turško grožnjo je bil prihod uskokov oziroma vlahov, ki so od prvih desetletij 16. stol. kolonizirali območja Obkolpja, Žumberka, Poljanske doline in na koncu osrčje belokranjskega Bukovja. Nov etnični in verski element je spremenil podobo dežele in botroval nekakšni latentni konfliktnosti, ki je v 16. stol. pa tudi pozneje večkrat izbruhnila med starim prebivalstvom in pravoslavni prišelki. Ti so se tudi v 16. stol. in pozneje, kot opisuje Valvasor v primeru Smuka na Metliškem,²⁸ spuščali s hribov in ugrabljali ter plenili v nižini, kakor je v 12. stol. na območju med Albanijo in Grčijo opazoval rabin Benjamin iz Tudele.²⁹ Brema turških vojn, omejevanje kmečke trgovine, predkupna pravica na kmečkih pridelkih in vse večji fevdalni pritiski so botrovali kmečkim uporom³⁰ in največji je izbruhnil leta 1573 na Hrvaškem in se razširil v Marko ter južno Štajersko. Hkrati je bil to z izgubo vojaške vloge plemstva in njegovo že pomanjšano politično vlogo čas krize fevdalizma in povečevanja podložniških dajatev v naturalijah, čas cvetoče kmečke trgovine, zoper katero je na začetku 17. stol. pisal ljubljanski škof Tomaž Hren,³¹ in krize cerkvene organizacije, katere podobo na Kranjskem živo slikajo opisi oglejskih vizitatorjev,³² na

Metliškem pa poročilo deželnih komisarjev leta 1567.³³

V takšnem mnogokotniku procesov je tako potekala reformacija, ključni proces ali pojav, ki je temeljito predrugačil podobo celotne Kranjske, in eden izmed najaktivnejših nosilcev v tem delu dežele in sosednjem Hrvaškem je bil Gregor Vlahovič. Živel in delal je v tej večplastnosti časov in mnogokotnikov stanj ter dejavnikov, vezan tako na današnji slovenski kot hrvaški prostor, in vneto širil nauke nove konfesije, ki je predstavljala prepoved vere, prek ideje širitve protestantskega nauka in njegovih resnic v Osmanski imperij, pa tudi pri našala obljubo trajnega miru in konca turške grožnje.

Izvor in mladost v Ribniku

V virih srečamo ime Gregorja Vlahoviča zapisano na različne načine. V gradivu deželnih stanov za Kranjsko ga najdemo vedno s priimkom *Vlachovitsch* ali *Vlahovitsch*, v drugih virih in literaturi pa najdemo tudi popačena zapisa *Lokhouitsch*³⁴ ali *Vlascovitsch*.³⁵ Pravilna oblika, s katero se je sam podpisoval, je seveda *Vlachovitsch* (Vlahovič), priimek, ki ga najdemo še dandanes v Obkolpju in v Beli krajini.

Podpis Gregorja Vlahoviča, predikanta božje resnice (ARS AS2, Deželni stanovi za Kranjsko, f. 54/10, šk. 93).

O najzgodnejšem življenju in letih Gregorja Vlahoviča nimamo podatkov, lahko le orišemo okolje in okoliščine, v katerih bi se kot otrok in mladostnik lahko znašel in jih tako ali drugače čutil. Vemo namreč, da je bil rojen v bližnjem Ribniku na Hrvaškem, na posesti grofov Frankopanov. V starejši literaturi srečamo vedno zgolj kraj njegovo-

²⁷ ARS, AS 1, Vic. A, I/142, šk. 279, Lit. T II–4, nedatiran (verjetno okoli 1573) dopis deželnih komisarjev knezu, v katerem pravijo: »Erstlichen das Statl Tschernembl mit seinen Anfang unnd gemeurn, zeigen die Burger unnd annder alts Leut an das solches als zu gemainer Statt gehoer unnd durch sie unnd die darbey ligunden undterhanen, so Ir zuerflucht darin haben, erhebt unnd auferpaut worden.«. Komisarski zapisnik je nastal po tem, ko je bilo mesto Črnomelj v sporu z novim lastnikom gradu in gospostva Črnomelj, Nikolajem Frankopanom.

²⁸ Valvasor: *Die Ehre* III, XI, str. 538: »Vendar se ta grad ne zaman imenuje Smuk ... tovrstno skrališče ali prostor za pobeg je pri gradu Smuk ležeči gozd v katerega hitijo Uskoki, takoj, ko kaj izmaknejo...«.

²⁹ Asher: *The itinerary of rabbi Benjamin of Tudela*, str. 48–49: »Here are the confines of Walachia, a country the inhabitants of which are called Vlahi. They are 'as nimble as deer' and descend from their mountains into the plains of Greece committing robberies and making booty.«

³⁰ Gestrin: *Trgovina i seljačke bune*, str. 193–202; Adamček: *Uzroci i program seljačke bune*, str. 49–76.

³¹ Dimitz: *Urkunden zur Geschichte*, str. 110–111.

³² Gruden: *Doneski k zgodovini protestantstva*, str. 1–15, 53–65, 121–140.

³³ ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 93, 12. november 1567, Ljubljana.

³⁴ Kostrenčič: *Urkundliche Beitrage*, str. 2, 28. avgust 1559, Metlika.

³⁵ Valvasor: *Die Ehre* III, XI, str. 489.

vega rojstva, čas rojstva pa ni nikoli naveden, tako je presenetljiv zelo točen podatek iz *Slovenskega biografskega leksikona*, ki pravi, da je bil rojen 12. marca 1523 v družini revnih staršev v trgu Ribnik.³⁶

Trg Ribnik je nastal v 13. stol. na posesti rodbine Babonič, knezov Goriških (po Veliki Gorici, dandanes Budački), ki je pred začetkom 13. stol. med drugim najverjetneje posedovala tudi območje današnje Bele krajine, tedaj imenovano *Metlica*. Štefan Babonič, ustanovitelj rodbine, je še pred osvojitvijo ozemlja Metlike med leti 1196–1204 nastopil proti Albertu Višnjegorskemu, ki je vpadal na območje Metlike in ropal. Nižinski grad Ribnik je bil tako postavljen kot odgovor na spremenjeno mejo v začetku 13. stol., razpotegnjen trg pa je nastal ob pomembni cestni povezavi, ki je vodila iz Kvarnerja in Senja severno proti Zagrebu in Metliki. V okviru ogromnega ozemlja med Savo in Gvozdom, od mej Kranjske do Bosne, ki so ga imeli Baboniči, Ribnik ni predstavljal posebno pomembne posesti, zaradi svoje strateške lokacije pa je vseskozi imel dobre možnosti za razvoj. Baboničem je bila posest odvzeta po ogrskem kralju Karlu Robertu,³⁷ njihove posesti, tako tudi grad Ribnik, so dobili Prodanići, in Mikuš Prodanić ga je leta 1394 prodal Nikolaju Frankopan. Ribnik je bil del kontinentalne posesti rodbine Frankopan, katere sta si v prvi polovici 16. stol. delila Katarina in Stepan Frankopan. Trg in grad Ribnik sta prišla skupaj z vrsto drugih posesti v roke Štefana, ki se je leta 1553 v 16. stol. poročil na tuje,³⁸ s Katarino, hčerko kranjskega barona Ivana Jožefa Egka. Zaradi skrajno nasilnega ravnanja je bil leta 1558 obsojen na smrt in zaplembo posesti, pri tem pa je nastal zapisnik,³⁹ v katerem sta bila opisana grad in trg Ribnik v času, ko je Vlahovič že deloval v bližnji Metliki. Dokument je pomemben, ker nam slika okolje, v katerem je Vlahovič odraščal in s katerim je bil še pozneje v intenzivnem stiku. »Grad Ribnik je obzidan. Ima mlin na območju grada, s tokom od spodaj, ki ne obratuje v času poletja. Pred gradom je izviri žive vode, ki ga uporablja celotni trg. V trgu Ribnik je mitnica kjer pod prisego pobirajo uradniki gradu, letnega nabora ima za pet florintov, to naredi desetkrat (sic!). Ima vinograde: enega na hribu Graberčki vrh {werchw}, drugega in tretjega na

hribu Jazenovečki vrh. Ti tri vinogradi lahko rodijo v enem letu okoli 200 kubov. Trg Ribnik ima 29 naseljenih bivališč ... v istem trgu Ribnik je 6 zapuščenih bivališč in niso postavljena v redu ostalih, temveč so razprščena po hribčkah, kakor da niso v tem kraju. Isti trg Ribnik ima gmajno, v kateri so pomešani grmičevje in travniki ...«⁴⁰

V istem zapisniku omenja tudi vlahe, ki so bivali v Gornjem in Dolnjem Prilišču, Ivanovcu in Rozopanju, vaseh južno in zahodno od Ribnika.⁴¹ Spadali so pod gospodstvo Ribnik, vendar so bili osebno svobodni, Lopašič poudarja: »Čeprav se imenujejo izrazito 'vlahi', ne moremo trditi, da so bili pravoslavni verniki, ker so že leta 1580 imeli v Prilišču katoliško cerkev sv. Leonarda ... Ime vlah tukaj ni v zvezi z vero, temveč pomeni gorjana ali pastirja, kakor tudi srečamo v naših drugih listinah.«⁴² Med plačniki desetine iz Ribnika leta 1518 ne najdemo priimka Vlahovič,⁴³ ne najdemo ga tudi med uskoškimi priimki⁴⁴ v seznamu iz leta 1551. Njegova družina je tako najverjetneje prišla po letu 1518 in gotovo je šlo za katoliške pribežnike iz juga.

Rojen v trgu Ribnik, na *Harwatyb*, kot je pisal Štefan Frankopan,⁴⁵ je svoj prvi stik z vero in cerkvijo doživel prav tam, v tamkajšnji leseni kapeli sv. Nedelje,⁴⁶ kjer je tudi slišal glagoljaškega duhovnika zagrebske škofije, ki je maševal in pridigal v domačem, hrvaškem jeziku, ikavski čakavščini.⁴⁷ Očitno nadarjeni deček je pritegnil pozornost ribniškega duhovnika, tako da ga je pričel poučevati v glagolski pisavi in branju. Vlahovič obvladal hrvaški jezik in glagolsko pisavo, nemškega tako kot latinskega jezika pa je ostal vseskozi nevešč.

⁴⁰ Laszowski: Popis i procjena, str. 185–186. Iz opisa mitnice izhaja, da je na leto pobrala 50 florintov mitnice. Lopašič: *Oko Kupe*, str. 238 pravi prav nasprotno, da je 29 pustih in 6 naseljenih bivališč.

⁴¹ Laszowski: Popis i procjena, str. 194–195, »sunt sessiones XX. quos possident Wolaky de Mwszkowcz«.

⁴² Lopašič: *Oko Kupe*, str. 236–237, besedilo v op. 1.

⁴³ Strohal: Popis desetine, str. 300–303.

⁴⁴ Roksandić – Obradović: O popisu žumberačkih uskoka, str. 129–134. Popis zajema uskoške naselbine na širšem območju Žumberka in Obkolpja.

⁴⁵ Kukuljevič-Sakcinski: *Monumenta historica*, 1, str. 266–268: 3. april 1572, s. 1., knez Štefan Frankopan z oporoko zapuščja vse svoje posesti nečakom Juriju, Krištofu in Nikoli Zrinjskem, »owde na Harwatyb«.

⁴⁶ Laszowski: Popis i procjena dobara, str. 184 »Cappella lignea in oppido Rybnyk, constructa, sepulturam non habens, in bonorem Zweltha Nedelya consecrata«, op. 3: »Dreva stara kapelica sv. Trojstva (sv. Nedjela) stajaše na briježuljku kod ceste, te je u XVI. vijeku od Turaka popaljena.«

⁴⁷ Strohal: *Hrvatska*, str. 9, omenja v Ribniku 16. stol. tri glagoljaške duhovnike: Nikolo Vučića (1569), Stipana Matašića (1584) in Vincenza Čolića (1596). Za Vlahovičevega delovanja je bil v Ribniku Nikola Vučić, zaradi njegovega ravnanja se je tudi pritoževal.

³⁶ *Slovenski biografski leksikon*, Gregor Vlahovič. Avtor gesla je Ljubomir Andrija Lisac in ne navaja, od kod podatek o času rojstva, v literaturi, ki jo našteva pod geslom, pa podatka o času Vlahovičevega rojstva ne najdemo. Glej tudi Weiss: Reformacija, str. 708–710; sam sem domneval, da je bil Vlahovič rojen okoli 1530.

³⁷ Kekez: Urbarialna regulacija, str. 169.

³⁸ Jurković: Osmanska ugroza, str. 54, 57–58.

³⁹ Laszowski: Popis i procjena, str. 177–211.

Grad Ribnik jeseni 2011, severna stran (Foto: Janez Weiss).

Štirideset let pred nastankom Karlovca je bila Metlika čez Kolpo najbližje večje mesto in skozi Ribnik je tekla pomembna prometna povezava, po kateri je teklo blago zahodno proti Metliki in naprej na Kranjsko, južno proti Senju in Reki ter severno proti Zagrebu.⁴⁸ Gotovo je videl trgovce in njihove tovore, ki so se ob določenih dnevih tudi ustavili v Ribniku ter ponudili svoje blago, ali zgolj potovali mimo, naprej na Metliško oziroma južno proti morju. Mesto Metlika je gotovo videl že kot mladostnik na katerem izmed devetih letnih sejmov, ki jih je mesto imelo, ali ob katerem romanju v tamkajšnji cerkev. Tedaj je bilo v Metliki, še bolj pa njenemu velikemu predmestju, več kot 100 naseljenih hiš,⁴⁹ tako da je bila Metlika skoraj trikrat večja od rojstnega Ribnika in bistveno bolj naseljena. Zdi se, da ga je ta obljudenost zaznamovala in spodbudila določeno afilijacijo do Metlike, ki jo

je gojil še veliko pozneje. V Metliki je prišel v stik z drugim prostorom, slišal je kranjski jezik, sicer na območju Metliškega močno soroden obkolpskemu hrvaškemu govoru, in nepoznan nemški jezik, ki mu je vseskozi, tudi pozneje, ko je deloval na Kranjskem, ostal tuj. Težko bi rekli, da je bil ta deželni jezik daleč od jezika v ukazu Ivana Khisla »*sugornikom ino poldoshnikom ali kmetičem kateri so okollu Metlike, Vjstry, na Krassu ino Vvipavi stanuchy*«, o novi vinski dajatvi leta 1570.⁵⁰

Ob obisku metliških cerkva in pri tukajšnji maši je nedvomno opazil drugačno podobo. Cerkevna organizacija je bila namreč v rokah križniškega reda, duhovnik je pri maši uporabljal le latinski jezik, le občasno pa je pridigal tudi v domačem. Tamkaj niso pisali v glagolici, temveč v latinskih črkah in gotici, kar je kot mladostnik večč branja nedvomno opazil. Metlika je bila tudi obmejno središče, ki ga je zaznamovala redna navzočnost kranjske deželne vojske in tudi v tem se je temeljito razlikovala od Ribnika, ene izmed manjših trdnjav na meji, od koder so s streljanjem obveščali ob turški nevarnosti.

⁴⁸ Lopašič: *Oko Kupe*, str. 244.

⁴⁹ Golec: *Družba*, str. 699–700. Prvi zanesljiv podatek o številu hiš je iz leta 1752, ko je imela Metlika 167 naseljenih hiš in je bila po velikosti drugo južnokranjsko mesto, od tega je imelo predmestje 118 hiš, hišic in kajž. »Težko bi dali zanesljiv odgovor na vprašanje, ali je mogoče naselitveno podobo Metlike prenesti iz srede 18. stoletja tudi na starejša obdobja. ... upravičeno trdimo, da je imela Metlika močno naseljeno predmestje že v 16. stoletju in najbrž tudi v poznem srednjem veku.«

⁵⁰ ARS, AS 2, f. 217/a–218, šk. 329, 17. oktober 1570, Ljubljana, ukaz Ivana Khisla o novi vinski dajatvi v deželnem jeziku.

Kot otrok je Vlahovič nedvomno videl in čutil strah ter negotovost ob vsakem prehodu turških konjenikov, ugrablitev in ropanju. *Desertum proptem metum Turcarum*, je pogost stavek v opisu posesti Štefana Frankopana Ozaljskega,⁵¹ *metus ac timor Turcarum* pa razlog za opustelost vrste posesti, vasi in vinogradov. »Posest Skrad ima velik sklop posesti, travnikov, gozdov, grmičevja in hribov, vendar so vsi pusti, saj se ljudje ne upajo tam sprehajati zaradi strahu pred turškimi ugrabitelji in konjeniki, kajti Turki tam pogosto upadajo.«⁵² Nedvomno sta ta strah in negotovost vplivala na njegov zgodnji razvoj, saj sta v vsem znamenovala življenje in vsakdan prebivalstva Obkolpja, pa tudi Kranjske in ostankov hrvaških dežel. V njiju lahko vidimo globje vzgibe za željo in upanje, da se bo evangelij širil v turške dežele, kar bi prineslo težko pričakovani in zeleni mir. To je bil čas junaštev, bojov, ugrabitev in smrti, ki jih je kot otrok nedvomno spoznal in slišal v uskoških pesmih in zgodbah, pozneje, kot odrasel človek, pa doživljal.

Pomembna pa je še ena podrobnost. Okoli leta 1520 je bil v Ribniku rojen Ilija Gregorič, vojaški vodja hrvaško–slovenskega kmečkega upora leta 1573, opisan v zapisniku zaslišanja kot »*ujeti Elija Gregorič, sicer imenovan Pribeg, iz Metliškega, rojen pri naši gospe v Ribniku na Hrvaškem, starosti 50 in nekaj let*«. ⁵³ Vlahovič je bil rojen v Ribniku leta 1523, le nekaj let po Gregoriču, in povsem upravičeno domnevamo, da sta kot otroka ali mladostnika, zdraven je bil tudi Ilijev brat Simeon, rasla skupaj, splet okoliščin pa ju je ponovno zblížal petdeset let pozneje v Brežicah.

Podobo tega dela Obkolpja je v prvi polovici 16. stol. zaznamovalo priseljevanje uskoškega prebivalstva, večinoma pravoslavnih ubežnikov iz južnih krajev, s katerimi so prišle zgodbe o nevdržnosti življenja, o devširmi, vojni in strahu pod turško oblastjo. Čutiti je bilo težavno sobivanje obeh skupin prebivalstva, starega katoliškega (podložniškega) in (svobodnega) novega, večidel pravoslavnega, ki se je nemalokrat razvnelo v odkrite spopade in spore, kot v zimi 1542–1543, ko je pod vodstvom kovača Urha Jankoviča, križniškega pod-

ložnika na Vinici, izbruhnila jeza viniških kmetov in so uskokom zajeli skorajda osemsto glav živine, ki se je pasla po metliškem ozemlju.⁵⁴ Nenazadnje so bile graničarske čete, večidel sestavljene iz krajišnikov, uskokov, udeležene pri zadušitvi kmečkih uporov. Oblast, ki jo je Vlahovič kot otrok spoznal, je bila v (nasilnemu) Štefanu Frankopanu le fevdalno lokalna, o višji oblasti, ki se je zamenjala nedolgo po njegovemu rojstvu (leta 1526 je namreč pri Mohaču padel zadnji ogrsko-hrvaški kralj Jagielonske linije, januarja 1527 je nato ogrsko krono prejel Habsburžan, Ferdinand I.) pa je vedel, tako kot njegovi sokrajani, bore malo.

V takšnem okolju moramo iskati mladega Gregorja Vlahoviča, ki je v Ribniku prejel osnovno znanje pisanja in branja glagolice ter že kot mladostnik prvič obiskal Metliko, največje mesto v bližini. Nedvomno se je za življenja v Ribniku odločil postati duhovnik in prav tam je že spoznal temeljne danosti, potrebe, prednosti in pomanjkljivosti duhovniškega poklica. Prvo semenišče je v skladu z načeli tridentinskega koncila nastalo v Zagrebu za škofa Jurija Draškoviča (1563–1578), leta 1564,⁵⁵ Vlahovič je tako lahko dobil osnovno izobrazbo le doma, v Ribniku.⁵⁶ S formalnim izobraževanjem so praviloma pričeli pri (vsaj) dvanajstih letih, ko je fant dobil naziv *školan*. Dve leti je pridobival osnovna znanja, pri štirinajstih je prejel prvega izmed sedmih redov in tako postal dijak oziroma *žakan* (popačenka naziva *dak*).⁵⁷

Na pot glagoljaškega duhovnika je tako lahko stopil po letu 1535, ko je dopolnil dvanajst let, in nato prejel osnovno izobrazbo pri ribniškem glagoljaškem duhovniku. Izobraževanje je nadaljeval v samostanu frančiškanskih glagoljašev sv. Gregorja v Kopru.⁵⁸ Podrobnosti tega obdobja ne poznamo, vendar je pomenljivo, da mu je latinski jezik vse skozi ostal tuj, prav tako širša teološka izobrazba. Naziv *žakan* je nosil kar deset let, ko je prehajal skozi šest redov iniciacije in z okvirno 24 leti vstopil v t. i. *evangeljski red*, z glavno nalogo brati in razlagati evangelij ter ministrirati pri oltarju in šele ko je prejel potrdilo svojega *plebanuša* ali *plovana* (plebanus), je smel tudi sam postati duhovnik.⁵⁹ Če

⁵¹ Laszowski: Popis i procjena dobara, str. 202.

⁵² Laszowski: Popis i procjena dobara, str. 206 »*Pertinentiae Zkrad habent magnam communitatem terrarum, foenilium, silvarum, veprium et montium, sed sunt omnino deserta, neque homines audent deambulare metu Thurcarum plagiariorum et equitum, quum saepissime illic excursions Turci faciunt*.

⁵³ Rački: Gradja za poviest, str. 289. O izvoru glej Klaič: *Povjest Hrvata*, III, 1, str. 287–288 in *Hrvatski biografski leksikon*, sv. Ilija Gregorič. Drugače Dimitz: *Geschichte Krains III*, str. 39, »*Dieser Mann, von Ribnik bei Tschermoschnitz gebürtig, also ein Krainer*«.

⁵⁴ Bidermann: Zur Ansiedlungs- und Verwaltungs-Geschichte, str. 130.

⁵⁵ Ivandija: Povijest katoličkog bogoslovnog fakulteta, str. 329.

⁵⁶ *Slovenski biografski leksikon*, Gregor Vlahovič.

⁵⁷ Strohal: *Hrvatska*, str. 19 »*od navršene 14. do 24. godine zvaao se je žakans*«.

⁵⁸ *Slovenski biografski leksikon*, Gregor Vlahovič.

⁵⁹ Strohal: *Hrvatska*, str. 21, »*Kada je žakan primio šest redova ... je morao imati još potvrdu od svoga plovana, mogao je još primiti i sedmi red rako zvaani red mašnika i postati popom*«.

domnevamo, da je izobraževanje začel pri starosti 12 let, ugotovimo, da ga je Gregor Vlahovič ob normalnem poteku zaključil okoli leta 1547 in se nato vrnil v Ribnik.⁶⁰

Vlahovičeva pisma iz poznejšega obdobja nam povedo, da je bil poročen in imel otroke, vprašanje tako je, kdaj se je poročil in dobil otroke. Prva misel nas navede, da se je poročil šele po spreobrnitvi v protestantizem, saj je bila ravno to ena izmed »prednosti« predikantov, vendar nam pogled na obkolpsko duhovščino v času 16. in 17. stol. pokaže povsem drugačno sliko. Bodočim duhovnikom zagrebške škofije se je namreč bilo dovoljeno poročati in vse do prve polovice 17. stol. so se poročali na stopnji žakana (dijaka), preden so začeli delovati kot duhovniki in imeli prvo mašo.⁶¹ Tako lahko sklepamo, da se je tudi Gregor Vlahovič v skladu s prakso poročil še pred posvetitvijo v duhovnika pred letom 1547, ko je zaključil šolanje in postal duhovnik. Ali je deloval v Ribniku in bližnji okolici kot glagoljaški duhovnik, ne vemo, saj ga nikjer ne srečamo omenjenega kot duhovnika katere izmed bližnjih župnij.⁶² V Metliki tedaj še ni deloval, posebno ne kot katoliški duhovnik, saj je bila tamkajšnja organizacija v rokah križnikov, Vlahovič pa ni bil član reda. Za komturja Matije Zmajčiča je bil v dobrih stikih s komendo, o tem pa priča njegovo sodelovanje pri pregledu prevoda dela Nove zaveze v hrvaški jezik, pozneje pa je redno prihajal v spore s križniki in hkrati ohranjal stike z glagoljaško duhovščino na drugi strani Kolpe, kot je vidno iz pričevanja avgusta 1559.⁶³

Z nauki reformacije je prišel v stik v 50. letih 16. stol. Ker ni bil večč nemškega jezika, ni mogel posegati po nemških besedilih, hrvaških pa ni bilo, tako da je prišel v prvi stik z reformacijo v delih Primoža Trubarja po obdobju 1555,⁶⁴ kar je *terminus post quem* njegove spreobrnitve. Klombner je

leta 1560⁶⁵ pisal Trubarju, da Vlahovič pozna *alle Eure bucher auswendig*, kar nam govori, da je temeljito poznal njegova besedila, Trubarjeve knjige pa je tudi imel pri sebi, ko ga je prijel novomeški prošt Jurij Graff. Nikjer v njegovih pismih ne srečamo omemb starejših del hrvaških teologov in njihovih del, npr. Matije Vlačića – Flacusa Illyricusa. Lahko je poznal njegova dela, vendar ker ni znal latinskega jezika, ni mogel iz njegovih del, izdanih v obdobju 1548–1558, kaj dosti razbrati ali razumeti.⁶⁶ Vlahovič se je tako spreobrnil v letih 1555–1559 in leta 1559 ga skupaj z Ivanom Tulščakom (Hansom Feistenbergerjem) srečamo kot *christliche Prediger in der Mötling*.⁶⁷

Ostane še vprašanje prihoda v Metliko. Zdi se, da sta prihod in zgodnje delo Vlahoviča tesno povezana s Petrom Erdoedyjem, hrvaškim banom (1557–1567) in metliškim glavarjem. Erdoedy je skupaj z Ivanom Ungnadom vseskozi podpiral delo hrvaških reformatorjev, to pa je še posebno očitno iz njegove podelitve prihodkov Vlahoviču pred oktobrom leta 1562. Erdoedyjevo vlogo najlepše opisujejo besede Klombnerja iz novembra istega leta: »*Ko bo prišel izgon, jih bo [Vlahoviča in prevajalce] 'Graf Peter' branik*.⁶⁸ Pod njegovo zaščito je pridigal na Hrvaškem v Zagrebu in na njegovih gradovih. Tako se zdi, da sta bila njegov prihod in delo v Metliki predvsem možna zaradi zaščite Erdoedyja. Po njegovi smrti leta 1567 je Vlahovič odšel iz Metlike in po tem tudi na Hrvaškem, razen za večidel nehrvaško vojaštvo, ni več pridigal.

Predikant v Metliki (1559–1567)

Mesto Metlika je imelo v 16. stol. še vedno funkcijo regionalnega središča, ki je izhajala tako iz njene historične vloge kot središča goriške Grofije v Marki in Metliki, kot iz njenega strateškega položaja ob pomembni prometnici med Kranjsko in Hrvaško. Po velikosti je bila z več kot 100 naseljenimi hišami takoj za Novim mestom, bila je živahno središče vinogradništva, kot priča pritožba

⁶⁰ *Slovenski biografski leksikon*, Gregor Vlahovič: pravi, da je zaključil okoli 1545.

⁶¹ Strohal: *Hrvatska*, str. 24, »*Sve do prve polovice 17. vijeka ženili su se sijetovni žakni glagolaši redovno prije zaredenja. Tek u drugoj polovici 17. vijeka bio je proveden posvema celibat i među popovima glagolašima*.« Na str. 24–25 poda kar dve strani primerov krstov in porok duhovniških otrok.

⁶² Lopašič: *Karlovac*, str. 104–112.

⁶³ Kostrenčić: *Urkundliche Beitrage*, str. 1–3. 28. avgust 1559, Metlika, pričevanje izvedencev, da je prevod Štefana Konzula dober.

⁶⁴ Ker ni znal nemškega jezika, lahko sklepamo, da tudi ni bral gotice. Tako lahko rečemo, da je bil njegov prvi stik s Trubarjevimi idejami po letu 1555, ko je izšel Catechismus v latinici, poleg tega pa še Ta evangli sv. Matevža (1555), l'na molitov the krščenikov, kir so zavolo te prave vere v jezusa Kristusa pregnani (1555), Ta prvi dejl tiga novega testamenta (1557), Ta slovenski koledar (1557).

⁶⁵ Kostrenčić: *Urkundliche Beitrage*, str. 3–8. 24. februar 1560, Ljubljana, Matija Klombner piše Primožu Trubarju.

⁶⁶ Gre za dela De vocabulo fidei (1549), De voce et re fidei (1555), Catalogus testium veritatis, qui ante nostrum aetatem reclararunt Papae (1556), Confessio Waldensium (1558), vsa napisana v latinščini, jeziku, ki ga Vlahovič ni bil znal.

⁶⁷ Kostrenčić: *Urkundliche Beitrage*, str. 1–3. 28. avgust 1559, Metlika, pričevanje izvedencev, da je prevod Štefana Konzula dober.

⁶⁸ Kostrenčić: *Urkundliche Beitrage*, str. 127. 28. november 1562, Ljubljana, pismo Matije Klombnerja baronu Ivanu Ungnadu.

gorskih mojstrov iz 1585,⁶⁹ in prometa z vinom iz Hrvaške, kjer je posloval Matija de Luckha (de Luca), ki je sam več let zaporedoma plačal pol toliko vinskega davka kot celotno mesto Metlika.⁷⁰ Križniška komenda, ki je bila tedaj sedež za celotno deželo, je bila že vrsto let v nič kaj zavidanja vrednem položaju in je zaradi kadrovskih⁷¹ in materialnih težav le s težka opravljala svojo funkcijo, od začetka 16. stol. pa je tudi trpela ponovni pritisk zagrebškega kapitlja, ki je zahteval svojo staro pravico desetine iz Metliškega.⁷²

Leta 1559 sta tako pod zaščito metliškega glavarja Petra Erdoedyja v Metliki delovala dva predikanta, ki sta bila osredotočena na Metliko in bližnji gospostvi Gradac in Krupa, ki sta spadali v njihovo protestantsko občino.⁷³ Pismo s 1. avgusta 1559 govori o pregledu hrvaškega prevoda dela Svetega pisma, ki so ga opravili predikanta Gregor Vlahovič in Ivan Tulščak (Hanß Feistenberger, Scherrer), komtur metliške komende Matija Zmajič (Schmayitz) in več izobrazjenih Hrvatov.⁷⁴ Mesto Metlika je postalo pomembna točka širjenja hrvaškega protestantskega tiska, kjer se je občasno zadrževalo več prevajalcev in izobražencev, ki so bili v stiku s Ungnadovo tiskarno v Urachu v Nemčiji. Prek Matije Klombnerja so bili v stiku s Primožem Trubarjem, Štefanom Konzulom, Antonijem Dalmatinom in vrsto drugih ter predvsem skrbeli za poročanje o primernosti jezika in možnostih za prodajo hrvaških prevodov protestantskih del na Kranjskem, Metliškem, v Istri, na Reki in preostanku hrvaških dežel.

Vlahovič in Tulščak nista bila sama v tem delu dežele. V bližnjem Črnomlju je v letih 1556–1559 kot črnomaljski duhovnik in načelnik križniške ko-

mende služboval protestantski odpadnik Jurij Dragulič, kot prvi predikant pa je še pred 1567 nastopil Ivan Kočever (Hans Gotschewar), za njim pa Ivan Schweiger.⁷⁵ Gotovo sta bila v stiku s protestanti v sosednji Metliki, z metliškim komturjem Zmajičem je Dragulič nastopal v več sporih pred ograjnim sodiščem⁷⁶ in tako bil v stiku z metliškima predikantom. Pravi ti ljudje so tvorili majhen milje, ki je oznanjal protestantske nauke v domačem jeziku dežele po Metliki, Črnomlju, Pobrežju, Gradacu in na gradu Krupa ter postopno pritegnil vse večje število ljudi k novemu nauku. Katoliški duhovniki, ki so se kot npr. Dragulič vrnili h katoličanstvu ali odpadli od njega, kot npr. semiški in črnomaljski duhovnik ter poznejši predikant Nikolaj Tuskanič, niso predstavljali resne opozicije njihovem delovanju.

Kako sta živela oba metliška predikanta, je na kratko omenil Matija Klombner v pismu Trubarju februarja 1560: »*Sta povsem uboga in nimata ničesar*«. ⁷⁷ Klombnerjeva pripomba bo kar veljala, saj v tem času predikanta od deželnih stanov še nista prejela plačila oz. provizije,⁷⁸ tako da sta bila odvisna od vsakokratnih darov tedaj še majhne protestantske občine in dobre volje metliškega glavarja Petra Erdoedyja ter svojih ročnih spretnosti. Tulščak je ostal v Metliki do leta 1560, ko je skupaj z Gregorjem Juričičem nasledil Trubarja v Ljubljani, Vlahovič pa je nato sam več let skrbel za metliško in manjše okoliške skupnosti.

Da bi zagotovil dovolj sredstev za predikanta in nadaljevanje prevajanja Svetega pisma v hrvaški jezik, je hrvaški ban in metliški glavar Peter Erdoedy še pred oktobrom 1562 podaril Vlahoviču prostijo Bratovščine Sv. rešnjega telesa in njene prihodke, pri tem prišel v spor s tedaj še večinsko katoliškim metliškim mestnim svetom in sodnikom, ki so ga v oktobru 1562 na ograjnem sodišču tožili zaradi njegovega ravnanja.⁷⁹ Iz Vlahovičevega poznejšega pisanja sledi, da je še te skromne prihodke izgubil, in se je moral za preživetje ukvarjati z obrtniškim in kmečkim delom. Klombner je napisal: »*Zmore šivati platno in tukaj je kupil šiviljsko delavnico. Na očitke, da naj bi to ne bilo dostojno za duhovnika, je odgovoril: 'Sv.*

⁶⁹ ARS, AS 2, f. 398b, šk. 428, 11. december 1585, brez kraja nastanka, najverjetneje Metlika.

⁷⁰ ARS, AS 2, šk. 875, str. 561, leto 1573, Matija de Luca, meščan v Metliki plača v letu 1573 120 ren. gld. vinskega davka za uvoz vina iz Hrvaške, ko plača celotno mesto 250 ren. gld.; ARS, AS 2, šk. 876, str. 31, leto 1574, Matija de Luca, meščan v Metliki plača v letu 1574 120 ren. gld. vinskega davka.

⁷¹ Weiss: Reformacija, str. 690–691. Lopašič, Radoslav: Prilozi, str. 171, fragmentarno povzema dopis iz Metlike iz 1581 »*Komptur (njemačkoga reda) da je dužan dva svečenika i 5 kapelana držati, a da ima u svem samo jedan svečenik*.«

⁷² Barle: Še nekaj doneskov, str. 189–196; Ambrožič: Cerkvenoupravna zgodovina Bele krajine, str. 656.

⁷³ Težko bi govorili o strogi ureditvi, ki je bila sicer stvar vsakokratnega angažmaja predikantov, vendar se zdi, da so pod metliško protestantsko občino spadali Metlika, Gradac in Krupa, pod črnomaljsko pa Črnomelj in Pobrežje.

⁷⁴ Glej op. 63. Podlogar: Belokranjski reformatorji, str. 268–269; Steklasa: Protestantizem, str. 78, Lopašič: *Karlovac*, str. 112.

⁷⁵ Weiss: Reformacija, str. 697.

⁷⁶ ARS, AS 306, zvezek št. 18 (1556–1560), 30. november 1559, tožba Matije Zmajiča in Jurija Draguliča (Dragolitsch) zoper Krištofa Semeniča.

⁷⁷ Kostrenčič: *Urkundliche Beitrage*, str. 5. 27. februar 1560, s. l., pismo Matije Klombnerja Primožu Trubarju.

⁷⁸ Drugače Podlogar: Belokranjski reformatorji, str. 270, pravi, da je Tulšak že v Metliki prejemal plačo 80 ren. gld., to pa ne drži.

⁷⁹ Dimitz: *Urkunden*, str. 51, 21. oktober 1562, Ljubljana.

Metlika (Valvasor, Janez Weichard: *Die Ehre III, XI, str. 384*).

Pavel je bil tudi obrtnik!⁸⁰ hkrati pa je posedoval tudi mlin v rojstnem Ribniku⁸¹ in zemljo pri Metliki, od katere je »... s svojimi rokami in težkim, deloma kmečkim delom«⁸² zagotavljal subsistenco svoji družini. Podrobnejših podatkov o tem, kje je bival z družino, nimamo, o življenjskih razmerah in okoliščinah, v katerih je deloval, pa je pisal na začetku leta 1563 v pismu baronu Ungnadu. Pismo je nastalo, ko je bil hrvaški prevod prvega dela Novega testamenta ocenjen kot slab in je bilo rečeno, da vsebuje *viel falsch*,⁸³ kakor je zapisal Trubar, tako da je bil večji del pisma namenjen refutaciji Trubarjevega mnenja o prevodu. V pismu je Vlahovič omenil, da je rojen Hrvat in jezik povsem razume,⁸⁴ nato pa nadaljeval: »*Veliko pridigam in delam kot Bog ve povsod po deželi in nikoli ne varčujem, Bog ve, svojega truda, vendar nimam od nikogar niti kančka plačila, samo to kar takorekoč priberačim in kar mi iz dobre volje poda-*

rijo, kakor najboljše od vseh ve gospod Štefan [Konzul] in je sam videl, kako mi gre, kar imam, kako živim z ženo in ubogimi majhnimi otroci. Tudi kakšne napade in spotikanja trpim, o tem raje ne pišem. Vsakemu želim delati dobro in izkazati krščansko ljubezen, tako ne premorem skorajda ničesar in sem tudi sicer veliko dolžan.«⁸⁵ Delo in življenje v Metliki sta bila težavna, kljub temu pa sta skupaj s Tulščakom uspešno širila protestantsko besedo in privabljala vse večje število ljudi.

Veliko je pridigal in delal po deželi, tako na Metliškem, kot tudi v Marki, na Spodnjem Štajerskem in sosednjem Hrvaškem. Konec leta 1559, ko je pridigal v Novem mestu, ga je ujel novomeški prošt Jurij Graff in ga imel sedem dni zaprtega v Novem mestu,⁸⁶ še hujše pa je doživel v januarju 1560, ko ga je pri Gornjem Gradu (Oberburg) na Spodnjem Štajerskem z orožjem (sic!) ujel ljubljanski škof Peter von Seebach in ga »imel 21 dni zaprtega v hudem mrazu ob vodi in suhem kruhu ... vendar je bil po pogovorih in iskrenih prošnjah deželnih gospodov ponovno izpuščen.«⁸⁷ Od tam se je odpravil v Ljubljano k Matiji Klombnerju, ki je pisal: »*Bil je 8 dni pri*

⁸⁰ Glej op. 76.

⁸¹ Lopašič: *Karlovac*, str. 112, isti: *Oko Kupe*, str. 246. Maji Katunič iz Hrvaškega inštituta za zgodovino se iskreno zahvaljujem za njen trud pri poskusu lociranja listine prodaje mlina iz 1570, ki jo na več mestih omenja Lopašič.

⁸² Glej op. 76.

⁸³ Jembrih: *Od uspjeha*, str. 60–63.

⁸⁴ Kostrenčič: *Urkundliche Beitrage*, str. 164. 19. januar 1563, Metlika, pismo Gregorja Vlahoviča baronu Ivanu Ungnadu. »*Weil ich ein geborner Crabat bin vnd die sprach gar wol verstehe ...*«.

⁸⁵ Prav tam.

⁸⁶ Glej op. 64: »*inn erstlich der ertzpriester zu Newstatt herr Joerg Graff 7 tag ... gehalten*«.

⁸⁷ Glej op. 64, str. 7: »*mit gewerter hand nach im greiffen vnd 21. tag in grosser kehellten schwarzlich mit wasser vnd schimpligen prot vnd dasselbe mit genuog schwerlich gehalten.*»

meni, pozdravil sem ga, očistil in ponovno spravil k sebi», nato pa odšel nazaj v Metliko in pridigal »božjo besedo še bolj drzno kot poprej.«⁸⁸ Njegova gorečnost pri reformacijskem delu je bila očitna, Klombner ga je na več mestih imenoval *crainerische martner* (kranjski mučenik), hkrati pa je močno motila ljubljanskega škofa Seebacha, tako da je proti njemu nastopil kar z orožjem in mu ni dovolil pridigati na ozemlju ljubljanske škofije.⁸⁹

Vlahovičeva izpustitev je očiten dokaz podpore kranjskih deželnih stanov in najverjetneje tedanjega kranjskega oskrbnika Jošta von Gallenberga, ki je veljal za glavnega zaščitnika predikantov na Kranjskem.⁹⁰ Izvor podpore kranjskih stanov Vlahoviču moramo iskati v besedah, s katerimi ga je Klombner predstavljal deželnim stanovom na Kranjskem, da bo »sveto božje pismo prispelo k nevernikom in Turkom, kar bo velika moč, utrditev in predzid te uboge dežele.«⁹¹ Pri plemstvu je tako užival precejšen ugled in pred zimo 1559 ga je hotel »Gospod senjski glavar ... vzeti s seboj v Senj in mu dati mizo [hrano] in 2 solda [plačila]. Tako ima tudi v drugih krajih dobre prebende, vendar ne želi zapustiti Metličanov.«⁹² Ravno v tem vidimo nekakšno afilijacijo do Metlike, saj v tem času ni užival ne večje podpore mesta in njegovih meščanov, ne prejemal provizije stanov, kljub temu pa je zavračal plačane položaje drugeje. Razloge za to lahko iščemo v bližini rojstnega kraja, kjer je imel mlin vse do 1570 in očitno tudi pridigal, saj je pisal kranjskim stanovom, da ribniški župnik Nikola Vuičić predikante ovira pri delu.⁹³

V začetku leta 1563 je Vlahovič pridigal na Hrvaškem, v Zagrebu in v Cesargradu (Kaiserburg), nedaleč od kranjsko-hrvaške meje, kjer je po njegovih lastnih besedah 251 ljudi prejelo obhajilo pod obema podobama, tamkajšnji župnik pa naj bi zapustil papeštvo in mu pomagal pri obhajanju.⁹⁴ V

istem letu je bil tudi pod gradom Okić, kjer so ga poslušali Peter Erdoedy, zagrebški škof Matija Bruman (1558–1563) in vrsta uglednih hrvaških plemičev.⁹⁵ Zagotovili so mu tudi, da ga več ne bodo pregnjali, saj je pridigal resnico, vsi njegovi nasprotniki pa so ob tem molčali.⁹⁶ Zdi, se da ga v vsem tem času na Hrvaškem ni nihče oviral.

Če iščemo razloge za toleranco in razumevanje protestantskih idej pri sicer izrazito katoliškem hrvaškem plemstvu, jih ne moremo iskati v teoloških resnicah in razlagah ali v pridiganju v deželnem jeziku, to je že odlično opravljala glagoljaška duhovščina zagrebske in senjske škofije,⁹⁷ temveč v obljudi, da bo oznanjanje protestantskega nauka spreobrnilo sultana in njegove podložnike ter prineslo tako težko pričakovani in želeni mir. Eksistencialno osnovo tega plemstva je v dobršni meri uničil že stoletje trajajoči turški pritisk,⁹⁸ in mir je bil temeljna želja in potreba. Glede na vpletenost Vlahoviča pri prevajanju in izdajanju protestantskega tiska ter izvorni namen tega tiska lahko pričakujemo, da je v pridigah goreče oznanjal to spreobrnitev in mir, ki bo sledil. Kot je Klombner pisal baronu Ungnadu, o prevodu v »turški jezik«: »Tako bo najprej Turkom odvzeta moč in se bo dalo lepo pisati proti njim in Mahometa [Mohameda] povsem zrušiti, kakor se tudi sedaj ruši papež.«⁹⁹

⁸⁸ Glej op. 64, str. 7: »Ist wider in der Moetling vnuud predigt neben herrn Hannsen ... das wort gottes vill hafftiger als vor.«

⁸⁹ Glej op. 64, str. 8: »Der pischoff hat herrn Gregorn allain sein pistumb verpotten ...«

⁹⁰ Elze: *Die Superintendenten*, str. 22.

⁹¹ Elze: *Primus Trubers Briefe*, str. 73–74, nedatirano prismo Matije Klombnerja kranjskim deželnim stanovom. Poleg Gregorja Vlahoviča omenja še pet drugih sodelujočih pri tem delu.

⁹² Prav tam, str. 7. Prebende kot plačilo. V Senj ga je vabil Herbert Turjaški, glej Steklasa: *Protestantizem*, str. 85.

⁹³ ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 89, sn. 9, nedatirano in nepodpisano pismo iz Metlike. Lopašič: *Prilozi za poviest*, str. 171, meni, da gre za pismo Gregorja Vlahoviča.

⁹⁴ Kostrenčič: *Urkundliche Beitrage*, str. 171, 13. marec 1563, pismo Matije Klombnerja baronu Ivanu Ungnadu, prva opomba, »zum sacrament 251 person gangen. Dasselbst der pfarherr papstisch herr Caspar hatt papstumb verlassen vnd ime gehoffen sacrament reichen.«

⁹⁵ Prav tam: »Er habe unlaengst vor dem Ban und dem Bischofe von Agram gepredigt.« pravi Klombner v pismu Ungnadu. Podrobnjce Steklasa: *Protestantizem*, str. 83.

⁹⁶ Kostrenčič: *Urkundliche Beitrage*, str. 172, druga opomba še iz prejšnje strani.

⁹⁷ Jurkovič: *Osmanska ugroza*, str. 52.

⁹⁸ Jurkovič: *Osmanska ugroza*, str. 39–45, ocenjuje da je demografski padec od padca Bosne 1463 do bitke pri Sisku 1593 kar 60% izvornega prebivalstva. Turška okupacija njihovih izvornih posesti jih je silila v migracije, predvsem v Slavonijo, in v popolno spremembo strategij družbenega in ekonomskega preživetja. Pravi, da so se »Inveresi hrvatskoga plemstva ... poklopili ... s interesima Katoličke crkve, pa ne čudi odlika Sabora da se protestantima zabrani useľvanje u Hrvatsku...«. Vendar za časa bana Petra I'rdedyja opažamo določeno toleranco do protestantizma. Protestante je aktivno podpiral tudi vrh hrvaškega plemstva, Zrinjski so jih gostili na svojih posestih ob Kolpi, Nikolaj I'rankopan pa je leta 1575 zagovarjal protestantskega učitelja v Črnomlju. Šele z nastopom zagrebskega škofa Jurija Draškoviča leta 1563 se je začel agresivnejši nastop, ki je dosegel vrh leta 1570 s sklepom državnega sabora istega leta, da se morajo protestanti in Judje takoj izseliti. Glej Bučar: *Širjenje reformacije*, str. 219–222. Tako se zdi, da je skupen interes hrvaškega plemstva in katoliške duhovščine najboljše viden po letu 1570, pred tem pa lahko govorimo o določni toleranci.

⁹⁹ Kostrenčič: *Urkundliche Beitrage*, str. 60, pismo Matije Klombnerja baronu Ivanu Ungnadu iz dne 12. decembra 1561. Isto pričakovanje spreobrnitve turškega sultana in miru so izražali tudi slovenski protestanti s Primožem Trubarjem na čelu, glej Šmitek: *Trubar*, str. 162–163.

Leta 1563 so bile knjige pripravljene in Vlahovič, ki je že poprej sodeloval pri pregledih hrvaškega tiska, je bil s svojim delovanjem in bivanjem na sami meji s Hrvaško naraven posrednik za protestantski tisk naprej na Hrvaško, v Srbijo in Bosno, kot je rekel sam: »*Tukaj pri nas in okoli nas [je] veliko bogatih duhovnikov, ki bodo brez dvoma radi kupili in plačali. Med njimi se jih nekaj najde, ki so ubogi in polne vrednosti takšnih knjig ne morejo plačati, tem je potrebno [nakup] olajšati ...*«.¹⁰⁰

Nedolgo po pridiganju na Hrvaškem, v prvi polovici 1563 je bil Vlahovič ponovno v Ljubljani, kjer je v tem duhu *odvzemanja moči Turkom* prosil Klombnerja, naj posreduje pri Ivanu Ungnadu, da bi dobil sto knjig, ki bi jih uskoška duhovnika,¹⁰¹ odnesla k patriarhu v Carigrad, s tem pa se bi knjige razširile po Turčiji.¹⁰² Nekaj mesecev pozneje pa je tudi sam prosil za knjige in po posredovanju Štefana Konzula prejel 35 knjig, ki jih je dal vezati, kot se zdi, na lastne stroške. S prodajo oziroma komunikacijo z Vlahovičem pa Fabian Kirchberger, ki je bil zadolžen za prodajo in distribucijo knjig, ni bil zadovoljen, in je pisal, da Vlahovič »ni dal nobenega odgovora, še manj poslal denar ali zaželel več knjig, tako da ne moremo vedeti, ali je ta prejšnje knjige razdelil, prodal ali podaril.«¹⁰³ Upoštevajoč besede o ubogih duhovnikih, ki jih omenja v pismu Ungnadu z januarja istega leta, ga lahko kar vidimo, kako je knjige razdelil ali podaril duhovnikom po Obkolpju.

Vlahovič je tako potoval in pridigal, verjetno s povabilom vsakokratnega gospoda, po Marki, Štajerskem in na sosednjem Hrvaškem ter užival ugled strogega, urejenega in angažiranega predikanta, ki je zmožen s svojimi pridigami, obljubami o miru po spreobrnjenju, pritegniti ljudi in kakor kaže primer

iz Cesargrada, prepričati duhovnike. Hkrati je sodeloval pri hrvaškem prevajanju in pomagal pri širjenju tiska, čeprav dobimo občutek, da njegovi sodelavci niso bili najbolj zadovoljni z njegovimi metodami. Večino časa je še vedno preživel z družino v Metliki, ki se je v času do 1563 povečala za nekaj članov, saj v pismih govori o »*Kinder*«, in skrbel za tamkajšnjo vedno večjo protestantsko skupnost. Preživetje mu je vrsto let poleg darov občine zagotavljalo le obrtniško in kmečko delo, zdi pa se, da je že v Metliki, nedolgo pred odhodom v Novo mesto, dobil prvo rento, 30 ren. gld.¹⁰⁴

Po smrti Ivana Ungnada (december 1564) je delo na hrvaškem protestantskem tisku obstalo, zavod v Urachu je prenehal z delovanjem, s tem je bilo konec Vlahovičevega intenzivnega aranžmaja pri tem delu, Metlika pa je izgubila položaj središča ocenjevanja in širjenja hrvaškega protestantskega tiska. Po smrti bana Petra Erdoedya (april 1567) je Vlahovič tudi izgubil zaščitnika na Hrvaškem, od njegovega sina Tomaža Erdoedya (1583–1595, 1608–1614) pa se ni mogel nadejati razumevanja ali zaščite, saj le-ta leta 1608 z mečem žugal Madžarom: »*S tem mečem bom izteral to luteransko kugo iz svoje dežele in prej se bomo ločili od Ogrske, kot dovolili, da se ta kuga zakorenini v naši kraljevini. Imamo tri reke: Savo, Dravo in Kolpo, iz ene izmed teh bomo dali piti tem novim gostom*«,¹⁰⁵ seveda pa si ni obotavljal sposoditi 2000 ren. gld. od (črnomaljske) luteranke Eve von Schnitzenbaum.¹⁰⁶ Tomaž Erdoedy tako ni štutil Vlahoviča in tudi sicer je delovanje protestantskih pridigarjev na Hrvaškem bilo močno oteženo po letu 1570, čeprav so še v prvih desetletjih 17. stol. lahko našli varno bivališče na posestvih grofov Zrinjskih na hrvaški strani Kolpe.¹⁰⁷ Vlahovič po Hrvaškem, razen vojski v Vojni krajini po 1576, tako ni več pridigal.

¹⁰⁰ Kostrenčič: *Urkundliche Beitrage*, str. 165, 19. januar 1563, Metlika, pismo Gregorja Vlahoviča baronu Ivanu Ungnadu.

¹⁰¹ Elze: *Primus Trubers Briefe*, str. 141 opomba 2, gre za popa Ivana Maleševca iz Bosne in Matijo Popoviča iz Srbije, ki ju je priporočil Matija Klombner.

¹⁰² Elze: *Primus Trubers Briefe*, str. 356–357, opomba 10, 28. marec 1563, Klombner piše Ungnadu, da »*auf bitten des herrn Gregor (Vlachowitsch), der neulich bei ihm gewesen, bitte er s. gn. den uskokischen priestern auf ihr hohes bitten 100 stueck allerlei sorten der buecher gebunden borgen zu lassen; die wollen es ibrem patriarchen in Constantinopel zufuehren; durch sie kommen die buecher in die Tuerkei etc.*«

¹⁰³ Kostrenčič: *Urkundliche Beitrage*, str. 211, 8. december 1563, Ljubljana, pismo Fabiana Kirchbergerja baronu Ivanu Ungnadu. Elze: *Primus Trubers Briefe*, str. 380–384, v zanimivi opombi št. 12 pod gornjim citatom pravi Elze z zanimivim podtonom »*Tako je šlo s prodajo v Metliki po Gregorju Vlahoviču, katerega pač Klombner ni mogel dovolj prebvaliti Ungnadu.*«

¹⁰⁴ Weiss: *Reformacija*, str. 708.

¹⁰⁵ Bučar: *Širjenje reformacije*, str. 221.

¹⁰⁶ ARS, AS 309, *Zapuščinski inventarji*, f. XXXXI, S. 9–83, šk. 98, Eva von Schnitzenbaum, 5. avgust 1627, Črnemelj, kjer srečamo »*Item ain schuldtbrueff herrn Graffen Thomaß Erdodi R. 2000*« in nadalje »*Mer ain schuldschein v 2000R so herr Graff Thomaß Erdodi der frauen see: gebens.* O lvi von Schnitzenbaum, rojeni Windischgraetz kot protestantki gljč Valvasor: *Die Ehre*, III, XI, str. 539: »*Im Jahr 1580, war herr Wolffgang, Freyherr von Schnitzenbaum, Besitzer dieses Schlosses [Sonneck]: der mit Frau Eva von Windisch-Graetz verhehlich, und beyde Evangelischer Religion gewest.*«

¹⁰⁷ Weiss: *Reformacija*, str. 692–700. Na Zrinjske posesti se je umaknil Matija Maticič leta 1574, leta 1582 je prosil za hubo ob Kolpi metliški predikant Peter Vokmanič in se tja dokončno umaknil leta 1592, prav tako nekdanji semiški duhovnik in črnomaljski ter vojni predikant Gregor Sitarič leta 1600. Leta 1609 je Mihael Vrbec vpadal s posesti Zrinjskih.

Bivanje v Metliki je bilo prvič postavljeno pod vprašaj s splošnim ukazom deželnega kneza o pregonu predikantov okoli leta 1567, ki ga omenja Vlahovič v svojem pisanju. »Nekaj preteklih let sem se zaporedoma zadrževal v Metliki s krščanskimi pridigami, med tem pa je prišel ponoven ukaz presvetlega kneza ... v njem pa ni imenoval niti mene, niti nikogar meni podobnega. Vendar so moji nasprotniki v tem domnevali, da gre zame, nakar sem se močno branil in se v tej zadevi nisem hotel predati, dolker se niso taisti pritožili pred deželnimi oblastmi te častitljive vojvodine Kranjske. Nato so na določen dan semkaj v Metliko prišli gospodje komisarji ... da bi zaradi te zadeve mene, mestnega sodnika skupaj z njegovim sosodstvom {Nachperschafft} in nekaj duhovniki zaslišali enega zoper drugega. Pred milostnimi gospodi komisarji so nato javno priznali, da se niso pred presvetlim knezom pritoževali čez mene, ali me krivili, da moj nauk, vera in hvala ne bi bili pravi, temveč [so me] javno pohvalili in potrdili ...«. ¹⁰⁸ Vlahovič tako ni bil izgnan po dekretu kneza, temveč, kot je pisal, »sem se v tem kraju [Metliki] ... še eno celo leto večidel nemoteno zadrževal, imam pisni izkaz dobre vere od mestnega sodnika, da sem se spoštljivo poslovil od njih.« ¹⁰⁹ Kdaj točno je Vlahovič odšel iz Metlike, ne vemo, terminus ante quem pa je njegovo pismo iz Novega mesta datirano 25. oktobra 1567. ¹¹⁰

Delo v Novem mestu in Brežicah (1567–1569–1574)

Sledove reformacije v Novem mestu zasledimo že leta 1548, ko se omenja smrt patra Ivana, ki je »ob nekem napadu luteranov dobil tako hude rane, da je umrl.« ¹¹¹ Vendar po tem poročilu nimamo podatkov o kakršnemkoli delovanju predikantov za daljše obdobje dvanajstih let. ¹¹² Novo mesto, ustanovljeno leta 1365, je bilo največje središče na Dolnjekranjskem, ležeče ob pomembni deželni cesti je letno gostilo pet sejmov, kamor se je gonilo veliko različne živine iz Hrvaške, tamkaj je deloval prvi lekarnar v spodnjem delu Kranjske in mesto je imelo funkcijo regionalnega cerkvenega središča.

Gregor Vlahovič je v mestu pridigal že leta 1559, ko ga je ujel in zaprl prošt Jurij Graff (1560–1573), tako ga je tamkajšnja skupnost nedvomno poznala kot gorečega in delavnega predikanta. Redno pridiganje se je verjetno pričelo verjetno še pred Vlahovičevim prihodom, saj so Novomeščani leta 1567 pisali, da je deželni knez »Predikante ... iz Novega mesta izgnak.« ¹¹³ Izgon je prizadel tamkajšnjo maloštevilno protestantsko skupnost deželanov Dolnjekranjskega in meščanov Novega mesta, tako da so prosili deželne stanovne: »Da se taiste predikante pri nas, tako kot v drugih mestih in trgih te dežele, po njihovi milostljivi presvetli visokosti knežji gnadi še naprej milostljivo trpi in dovoli. V tem omenjenem Novem mestu stoji tudi pet majhnih pustih cerkvic (ki se jih v celem letu resnično ne uporabljajo več kot dvakrat), eno od teh naj [knez] milostljivo privoli premoženjsko prenesti {ainantworten}, s tem bi njihova presvetlost gotovo izkazala ta istim poslušnim deželanom in podložnikom posebno milostljivo delo krščanske milosti.« ¹¹⁴

Novomeški protestantski meščani so pisali stanovom, da potrebujejo predikanta. »Tedaj sem bil zaprosen, da pridem iz Metlike v Novo mesto« ¹¹⁵ je pisal Vlahovič in se odselil skupaj z nekajčlansko družino v Novo mesto. Kot so pisali novomeški protestanti, skupnost ni imela primerne prostora za protestantsko bogoslužje, zato se je obrnila na kranjske stanovne in kneza, da ji omogočijo uporabo eno izmed omenjenih petih cerkva, tj. kapele sv. Rožnega venca BVM, sv. Barbare, sv. Jakoba, Štirinajstih pomočnikov in sv. Ane. ¹¹⁶ Obrnili so se tudi na mestne organe, kot je opisal Vlahovič: »Mi v Novem mestu smo podali sodniku in svetu prošnjo ...« ¹¹⁷ in v prošnji beremo, da se »takšna beseda božja povsod po vseh krajih te dežele ... pridiga, in od boga odrejen zakrament, v skladu z Augsbursko veroizpovedjo podeljuje ... (le da se bi lahko kar se da dalo zavarovati pred herezijo, prekrščevalci, winglijanci in kalvinci ter pred ostalimi podobnimi lažnimi sektami, ki svetemu evangeliju strogo nasprotujejo)«, zato prosijo, da se jim dodeli »majhno ... in prjetno cerkvice, v kateri bi lahko v tolažbo in oporo skupnosti ... glasno in jasno mogli pridigati besedo božjo in

¹⁰⁸ ARS, AS 2, f. 54/3, šk. 89, nedatirano pismo Gregorja Vlahoviča verjetno nastalo okoli 1569. Komisarji so bili Dietrich, baron von Auersperg, Krištof Gall zum Gallenstein, Krištof Gusič in Matjaž Jaroblič, upravitelj glavarstva Metlika.

¹⁰⁹ Prav tam.

¹¹⁰ ARS, AS 2, Stan. I, f. 54/10, šk. 93, 25. oktobra 1567, Novo mesto, pismo Gregorja Vlahoviča deželnim stanovom.

¹¹¹ Gruden: *Zgodovina*, str. 732, pri tem povzema poročilo iz kronike frančiškanskega samostana. Vrhovec, *Zgodovina Novega mesta*, str. 71.

¹¹² Gruden: *Zgodovina*, str. 732.

¹¹³ ARS, AS 2, šk. 93, f. 54/10, nedatirano pismo deželanov spodnje Marke in dela meščanstva in skupnosti Novega mesta kranjskim deželnim stanovom, najverjetneje iz leta 1567. V zgornjem desnem robu sicer poznejša oznaka z letom 1565, vendar ni jasno zakaj.

¹¹⁴ Prav tam.

¹¹⁵ ARS, AS 2, f. 54/3, šk. 89, nedatirano pismo Gregorja Vlahoviča verjetno nastalo okoli 1569.

¹¹⁶ Valvasor: *Die Ehre* III, XI, str. 485.

¹¹⁷ ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 93, 25. oktobra 1567, Novo mesto, pismo Gregorja Vlahoviča deželnim stanovom.

Novo mesto (Valvasor, Janez Weichard: *Die Ebre III, XI, str. 481*).

deliti sv. zakrament.«¹¹⁸ Vlahovič naprej piše, da so se sodnik in mestni svet sestali »in dolgo niso mogli najti načina, kako naj bi ravnali, nakar je prišel nekdo z imenom Wolfgang Haß, ki je tudi pripadnik pisane vere {Schriftlichen Religion}, in jim svetoval, da naj povedo, da nočejo imeti s cerkvami prav nič, tudi z duhovniškimi zadevami, temveč naj se s tem ukvarjajo duhovniki. Ta nasvet je bil vsem všeč in so bili vsi enakega mnenja.« Ker cerkve za bogoslužje protestantska skupnost ni uspela dobiti in se niso hoteli kregati ne z novomeško duhovščino, ne z mestnim sodnikom in svetom, je Vlahovič pričel pridigati kar na odprtem: »... sedaj, že nekaj preteklih nedelj, sem pridigal na velikem trgu na balkonu hiše gospoda Scheyerja, nato ga je prošt poslal k mestnemu sodniku in mu ukazal, da mi mora pridigo in podajanje zakramenta prepovedati. Tako ni po tem nihče več prišel k meni in sem božjo zadevo zamenjal s šivanjem.«¹¹⁹ Kot pravi sam, je tedaj pridiganje za-

menjal z obrtjo, v novomeški skupnosti pa se je zopet pojavila zamisel, da bi se polastili ene izmed manjših cerkva. »Nakar je bil moj nasvet, in tudi ponižna prošnja mene in vseh pripadnikov krščanske vere v Novem mestu ... da se bi nasulo peska ali suho proso v posode {lageln} in položilo v cerkvico, da bodo noter bile postavljene posode, kot da je v njih smodnik ter bil prepovedan vstop z ognjem in se bi nato dalo nam ključ, torej bi mi prišli v cerkev, da se ne bi več dalo na nas kazati, da pridigamo po hišah.«¹²⁰ je pisal Vlahovič in opisoval zvijačo, s katero so se hoteli polastiti ene izmed cerkva. Zvijača novomeških protestantov in Vlahoviča ni bila uspešna, novomeški protestanti niso dobili cerkve, prošt Graff, ki je vse do leta 1573 služboval v Novem mestu, pa je z mandatom svojega škofa gotovo oteževal nadaljnje Vlahovičevo delo. Pridiganje in zbiranje sta se tako lahko nadaljevali le po hišah novomeških protestantov in

¹¹⁸ ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 93, s. d., najverjetneje 1567, Novo mesto, prošnja novomeških protestantov mestnemu sodniku in svetu. Gre za prilogo pisma s 25. oktobra 1567, v katerem Vlahovič pravi: »wir zu Rudolphswert dem Richter unnd Rath im Supplication eingelegt welcher Copie hierin beschlossen.«

¹¹⁹ Prav tam. Glej tudi Valvasor: *Die Ebre*, III, XI, str. 489, pravi, da je pridigal v hiši, čeprav sam Vlahovič piše, da je pridigal »auff dem grossen Platz auff einem gang des herrn Scheiers hauß«. Prim. Elze: *Die Evangelischen Prediger II*, str. 59; Vrhovec: *Zgodovina Novega mesta*, str. 71; Podlogar: Belo-

kranjski reformatorji, str. 316, je dodal, da je Vlahovič bival v hiši von Scheyerja in »jim govoril z balkona če se jih je zbralo več«. Dejansko Vlahovič omenja le pridiganje na balkonu, nobenega bivanja, ne zbiranja v Scheyerjevi hiši, čeprav bi vsaj to lahko pričakovali.

¹²⁰ ARS, AS 2, f. 54/10, 25. oktobra 1567, Novo mesto, pismo Gregorja Vlahoviča deželnim stanovom. Zvijačo omenja tudi Valvasor: *Die Ebre II, VIII*, str. 437 in ji doda zgodbo o smodniku, ki je bil namenjen v vojno krajino.

na bližnjih plemiških posestvih, tako pri cerkvi sv. Ane na bližnjem Grabnu, graščini v rokah plemenitih Mordaxov.¹²¹

Vlahovič je bil v stikih s preostalimi predikanti na Dolnjekranjskem, gotovo z zelo uspešnim krškim predikantom, nekdam kostelskim župnikom, Ivanom Weichslerjem (Hans Weichsler, Weixler), ki je bil leta 1567 pregnan iz Krškega in se pridružil Vlahoviču v Novem mestu. Weichsler je namreč pisal 24. oktobra, le dan pred Vlahovičevim dopisom, iz Novega mesta kranjskim stanovom o spotikanjih in ovirah, ki mu jih postavlja dolenski arhidiakon Polidor Montagnana.¹²² Z Vlahovičem je deloval le kratek čas, v Krško se ni vrnil, leta 1568 pa je odšel naprej v Selce pod Kozjakom.¹²³

Kot pravi Vlahovič, je božje delo zamenjal z obrtjo, glede na to, da je v bližini Novega mesta imel posest (njivo), pa lahko sklepamo, da se je tudi tam preživljal s kmečkim delom. Občasno je še vedno pridigal, zato se je verjetno pod vodstvom prošta Graffa in dolenskega arhidiakona Montagnane ponovila epizoda iz Metlike. »Zaradi tožb tistih iz Novega mesta je od Njihove knežje presvetlosti prišel dopis {bevelch}, da sem bil iz Metlike izgnan, in ker so me ti iz Novega mesta pri Njihovi knežji presvetlosti ovadili iz sovraštva, sem naredil tako kot proti tistim iz Metlike, ki so se pritožili zoper mene in apelirali pred več deželnimi oblastmi. Mene in tiste iz Novega mesta so določeni komisarji ... skelicali in zaslišali, nakar so poročali, da zoper mene nimajo pred Njihovo knežjo presvetlostjo nič za tožiti, tudi ne vedo o meni nič neprimernega reči in moj nauk, pridige, življenje in ostale reči se jim zdijo primerne ...« je Vlahovič pisal deželnim stanovom iz Novega mesta.¹²⁴

Kje v Novem mestu je Vlahovič bival, ne vemo,¹²⁵ precej verjetno je imel podobne težave s stanovanjem v Novem mestu kot Nikolaj Tuskanič, ki se je hotel leta 1571 preseliti v Novo mesto in tamkaj delovati, vendar ni uspel najti ne službe pridigarja, ne stanovanja.¹²⁶ Preživljal se je z obrtjo,

kmečkim delom in darovi protestantske občine vse do leta 1567, ko so še za časa kratkega Weichslerjevega postanka v Novem mestu kranjski deželni stanovi na prošnje novomeške skupnosti obema predikantom namenili 80 ren. gld.¹²⁷ To je bilo bistveno večje redno plačilo, kot ga je Vlahovič prejemal do tedaj, ko je imel v Metliki 30 ren. gld. plačila,¹²⁸ in je njemu in družini omogočalo trdnejši obstoj.¹²⁹

Za svojega bivanja v Novem mestu je Vlahovič ostajal v tesnih stikih s skupnostjo v Metliki, poznal tamkajšnje razmere in občasno potoval južno na Metliško. Verjetno se je na poti v Metliko ali domači Ribnik leta 1568 zadrževal v Črnomlju, kjer je prišel v spor s tukajšnjima predikantom Mihaelom Grgičem (Gorgitsch) in Ivanom Schweigerjem (Hanß Schweiger), saj je pisal v Ljubljano, da se oba nekako čudno držita. Ker je imel protestantski učitelj v Črnomlju kozo, je Vlahovič menil, da bi ga moral Grgič okregati.¹³⁰ Gotovo je občasno pridigal po graščinah po Dolenskem, ki so bile v rokah protestantskega plemstva in tako prišel v stik s preostalimi tamkajšnjimi predikanti. O uspehih Vlahovičevega in Weichslerjevega dela v Novem mestu lahko do določene mere sklepamo po opisih, ki jih je v 80. letih 16. stol. posredoval oglejski vizitator Bizancij.¹³¹ Številke so seveda okvirne, vendar nam dajo podobo sorazmerno majhnega števila protestantov. V Novem mestu so šteli 30 družin, v bližnjih Šmihelu 6 in Šmarjeti 2 hiši, v Krki (Obergurk) pa kar 30 kmečkih družin.¹³² Gruden tako ocenjuje, da uspehi njunega dela niso bili posebno veliki in če ocenjujemo, da je imelo Novo mesto okoli 1000 prebivalcev,¹³³ družina pa štela

¹²⁷ Elze: Die evangelischen Prediger, str. 58.

¹²⁸ Weiss: Reformacija, str. 708.

¹²⁹ Elze: Die evangelischen Prediger, str. 58, trdi, da je od 1562 prejemal plačilo 24 ren. gld., kot mu je dodelil Peter Erdoedy, vendar je Vlahovič sam v pismu leta 1563 pisal, da ne dobi nobenega plačila. Seveda je v pismih Ungnadu prikazoval še hujšo bedo kot je v resnici bila. Vendar nam besede Klombnerja »Če bi Gregor iz Metlike obdržal prostijo, ki mu jo je podelil ban, bi imeli dovolj sredstev in hrvaških prevajalcev.« (Kostrenčič: *Urkundliche Beitrage*, str. 127, 28. november 1562, Ljubljana, pismo Klombnerja Ivanu Ungnadu), potrjujejo, da so bili ti prihodki izgubljeni.

¹³⁰ ARS, AS 2, šk. 875, leto 1569, str. 324, »Herren Gregorn Vlahovitsch schreiben daß die Predicanten so von einer Ersamen Landtschafft Provisioniert sein ettwas uebel und ergerlich verhalten. Auch der jezige Evangelisch Schuelmeister zu Tschernembl, herrn Mihel Predicanten daseblst ein Gauß haltet geschalten haben solle.«

¹³¹ Gruden: Doneski k zgodovini, str. 135–140.

¹³² Gruden: Doneski k zgodovini, str. 135.

¹³³ Glej op. 25. Poudariti je še potrebno, da dogodki z negativnim demografskim učinkom, kot so bili epidemije (1578, 1599) in požari (1576, 1584), spadajo v čas po Vlahovičevem delovanju.

¹²¹ Gruden: *Zgodovina*, str. 734; Gruden: Doneski za zgodovino, str. 135.

¹²² ARS, AS 2, f. 54/3, šk. 89, 24. oktober 1567, Novo mesto, pismo Ivana Weichslerja deželnim stanovom.

¹²³ Gruden: *Zgodovina*, str. 736. Tudi Elze: Die evangelischen Prediger, str. 60–61.

¹²⁴ ARS, AS 2, f. 54/3, šk. 89, nedatirano pismo Gregorja Vlahoviča. Komisarji so bili Dietrich baron von Auersperg, Wolf baron von Thurn, Kristof Gusič in Kristof Gusičič.

¹²⁵ Podlogar: Belokranjski reformatorji, str. 316, »Stanoval je v hiši nekega Scheyerjasa, vendar nam vir tega ne pove, zgolj to, da je pridigal iz njegovega balkona.

¹²⁶ ARS, AS 2, šk. 875, leto 1571, str. 416, kjer beremo »Herrn Niclasen Thuskanitsch Christlichen Predicanten Supplicirn weil Er zu Rudolfswerde khain Platz vil wenig ain whonung bekommen muege.«

med 5–5,5 člana, vidimo, da je celotna novomeška protestantska občina skupaj s Šmihelom štela okoli 36 družin, tj. okvirno 180–200 ljudi, ali slabo petino prebivalstva.

Nemoteno delo se je nadaljevalo le kratek čas. »V zadnjem času je novomeškemu sodniku prišel nov ukaz od Njihove knežje presvetlosti, ki ga mi je pokazal, da me ne sme trpeti v mestu, dokler se ne zagovarjam pred Njihovo knežjo presvetlostjo ali kje drugje«¹³⁴ je pisal Vlahovič. Tako mu je bilo do konca leta 1568 delo zopet onemogočeno. Knežji ukaz se je pričel izvajati že leta 1569, zato so novomeški meščani protestantske vere prosili kranjske stanove, da naj Vlahovič ostane njihov predikant ali pa naj bo namesto njega imenovan nekdo drug.¹³⁵ Vlahovič je dokončno moral oditi in tako se je leta 1569 skupaj z družino odpravil čez reko Savo v Brežice h gospodu Krištofu Gallu.¹³⁶ O selitvi priča tudi prodaja mlina v rojstnem Ribniku na Hrvaškem, saj ga iz Brežic nikakor ne bi mogel učinkovito upravljati, pa tudi dodatni denar je bil pri selitvi nedvomno dobrodošel.¹³⁷ Prav ta čas med selitvijo iz Novega mesta, pa vse do vrnitve v Metliko leta 1574, je najslabše poznano obdobje njegovega življenja, o katerem ne najdemo podatkov. Ob odsotnosti virov, ki bi podrobneje slikali njegovo bivanje v Brežicah, lahko le domnevamo, da je Vlahovič najverjetneje bival in pridigal v Brežiškem gradu pod zaščito Krištofa Galla.

Zelo zanimivo pa se je vprašati, kje je bil 3. februarja 1573, ko so kmečki uporniki zavzeli Brežice in neuspešno napadli grad.¹³⁸ Kmetje so namreč bili pod vodstvom Ilije Gregoriča, izkušenega krajišnika, ki je kot otrok rasel skupaj z Vlahovičem v trgu Ribnik. Prav v tem lahko vidimo neverjeten lok, ki je v enem izmed viškov kmečkega upora 1573 povezal protestantskega pridigarja, ki se je nahajal v gradu, in njegovega nekdanjega sokrajana, ki je pred gradom vodil kmečko uporniško vojsko. Med uporniki pod Ilijevim vodstvom je bil tudi njegov brat, Simeon Gregorič, ki se je ukvarjal s

trgovino,¹³⁹ bil pozneje ujet in zaprt na Brežiškem gradu, kjer ga je zaslišal Vlahovičev zaščitnik, Krištof Gall.¹⁴⁰ Skorajda vidimo, kako ga Vlahovič obišče v zaporu.

Omeniti je potrebno, da so imeli uporniki tudi načrt prodora na Metliško, kot je pisal 5. februarja von Thurn: »Skerbi me, da se bo zgodilo z Metliko tako kot s Krškim. Slišim, da nek meščan imenovan Doročić, z preostalimi meščani deluje v to smer, kakor tudi, da je taistega brat glavlar med kmeti.«¹⁴¹ Med domnevnimi kmečkimi pomočniki pa je bil mogoče tudi član metliške protestantske skupnosti. Jurija Dorčića (Doročić) namreč najdemo med metliškimi protestanti, ki so leta 1573 podpisali peticijo zoper metliškega predikanta Mihaela Matičiča.¹⁴² Metliški meščan Mikula Doročić je bil pozneje na podlagi pričevanja Gašperja Alapija izpuščen, njegov brat Matija pa ni bil kmečki glavlar, temveč se je z Alapijem boril proti kmetom.¹⁴³ Metliška protestantska skupnost je tako bila seznanjena s kmečkimi namerami, težko torej trdimo, da njihove namere, vsaj pozneje, niso prišle tudi do Vlahoviča.

Zanimivo se je vprašati, kako je dojemal kmečke upornike, ali se jim je postavil v bran ali je zagovarjal trdo roko, s katero je zoper njih udarilo kranjsko, štajersko in hrvaško plemstvo. Če je tako tesno sledil Trubarju, kot izhaja iz Klombnerjevih dopisov, moramo ugotoviti, da je kot Trubar in pred njim v Nemčiji Luther in Melanchton, nastopil zoper kmečke upore in kmečke upornike. Nenazadnje je skupaj z družino živel v Brežicah pod zaščito plemiča, ki je bil aktivno udeležen pri zatiranju upora in raziskovanju njegovega ozadja. Gotovo je sledil Trubarjevi precepciji, da je »Gospočina mnogotera, visoka in nizka, huda in dobra, ... dana od Boga«, kmetje se tako lahko pritožijo in potožijo, upirati pa se ne smejo.¹⁴⁴

Po Vlahovičevem odhodu v Novo mesto leta 1567 je v Metliki pričel pridigati Mihael Matičič (Mathitschitsch), a z njegovim življenjem in ravna-

¹³⁴ ARS, AS 2, f. 54/3, šk. 89, nedatirano pismo Gregorja Vlahoviča verjetno nastalo okoli 1569.

¹³⁵ ARS, AS 2, šk. 875, leto 1569, str. 310. V kratki notici srečamo ime Georg Vlachovitsch.

¹³⁶ Elze: Die evangelische prediger, str. 59.

¹³⁷ Lopašič: *Oko Kape*, str. 246, »Još g. 1570. posedovaše Vlahovič mlin na potoku Obrbu kod Ribnika, koji prodade s dozvolom kneza Jurja Zrinjskoga porkulabu ribničkom Ivanu Radičeviću«. Tudi Lopašič: *Karlovac*, str. 112.

¹³⁸ *Zgodovina Slovencev*, str. 285. Rački: Građa za poviest, str. 182, 6. februar 1573, Ljubljana, pismo Jožefa, barona zu l'icka, deželnemu glavlarju na Kranjskem »beide Statt Rain vnd Gurkbfeldt, ausser der Schloesser, in Ir Aydes–Pflicht genommens«. Dimitz: *Geschichte* III, str. 33.

¹³⁹ Adamček: Uzroci i program, str. 53.

¹⁴⁰ Rački: Građa za poviest, str. 236, 13. februar 1573, gospod Helfenberg piše štajerskim deželnim odbornikom v Graz: »Herr Christoph Gall hat zu Rain des Ilia Brueder gefangner gehabt vnd alsbald richten lassen«.

¹⁴¹ Rački: Građa za poviest, str. 181, 5. februar 1573, pismo Jožefa von Thurna deželnim odbornikom na Kranjskem.

¹⁴² ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 93, nedatirana prošnja metliških protestantov deželnim stanovom, verjetno iz let 1573–1574, na kateri je podpisanih 11 *Untertanen allerley berrschafft in Moetlinger Podn* in 21 *Behorsambe Burger*, na zadnjem mestu najdemo ime Jerny Dortschitsch.

¹⁴³ Rački: Građa za poviest, str. 225, pismo Gašperja Alapija von Hochensteina za mestne oblasti v Metliki.

¹⁴⁴ Bernik: Primož Trubar.

njem metliška protestantska skupnost ni bila zadovoljna. Kot so pisali, je, čeprav je bil poročen, spočel otroka s svojo sosedo, poleg tega je živel nespodobno in imel neprimerne pridige.¹⁴⁵ Maticič je bil odstavljen in se je moral umakniti nekdanjemu semiškemu in črnomaljskemu župniku, ostarelemu Nikolaju Tuskaniču.¹⁴⁶ Vlahovič je bil obveščen o dogajanju v Metliki aprila 1574,¹⁴⁷ ko mu je pisal del metliške skupnosti, težko pa bi rekli, da mu niso Maticičeva dejanja in odstavitev prišla na ušesa že prej. Tuskanič je pridigal v Metliki do smrti 11. marca 1575, plačano predikantsko mesto v Metliki pa je bilo nato nezasedeno. Tako so po marcu 1575 Metličani pisali kranjskim deželnim stanovom. V zapisniku najdemo: »ker je njihov krščanski predikant umrl, prosijo, da se njihovemu predhodnemu staremu predikantu piše, da se poda ponovno v Metliko.«¹⁴⁸ Stanovi so pisali Vlahoviču, naj se odpravi v Metliko, kamor je prišel v času med marcem in julijem 1575.

Vrnitev v Metliko (1575–1580), selitev v Radeče in smrt (1581)

Prvo pismo Vlahoviča iz Metlike je iz julija 1575, ko je pisal deželnim stanovom, da mu pripada provizija po umrlem Nikolaju Tuskaniču.¹⁴⁹ Tam je prevzel zelo številčno skupnost, vsaj 450 ljudi,¹⁵⁰ meščanov Metlike in podložnikov okoliških gospostev, ki je bila, kakor so pisali metličani, »razdeljena na dva ali tri dele«. ¹⁵¹ Razdelitev je bila posledica delovanja dveh predikantov, na eni strani tedaj že pokojnega Tuskaniča, na drugi strani Maticiča, ki je še vedno prihajal v Metliko s čezkolpskih posesti grofov Zrinjskih in občasno pridigal. Njegov glavni zaščitnik je bil Štefan Kunič,

upravitelj metliškega gospostva, ki je pisal, da »gre celotna skupnost k njegovi pridigi razen štirih ali petih, ki iz velikega sovraštva in klubovanja nočejo k njegovim pridigam«. ¹⁵² Nedolgo po vrnitvi v Metliko je Vlahovič prišel v spor z Maticičem na katerega strani moramo nujno videti upravitelja Kuniča in del protestantske skupnosti. Spor se je stopnjeval do groženj, zato se je Vlahovič obrnil na kranjske stanovne in prosil za zaščito, ti pa so mu jo tudi odobrili. ¹⁵³ Na žalost ne poznamo Maticičeve plati te zgodbe, vendar po Vlahovičevi pritožbi na stanovne ne srečamo več omemb ne sporov in ne Maticiča. Zdi se, da se je metliška skupnost pomirila in poenotila pod Vlahovičevim vodstvom, Maticič pa se je umaknil na posesti Zrinjskih.

Veliko metliško protestantsko občino, ki je poleg Metlike zajemala tudi Gradac in grad Krupo, je sprva oskrboval Vlahovič sam. Ko je bil leta 1576 imenovan še za pridigarja v Vojni krajini, ¹⁵⁴ je pod bremenom velike občine konec leta 1576 prosil deželne stanovne za pomočnika, saj »se je tukaj vedno vzdrževalo dva predikanta v Metliki, Gradacu in Krupi«, in pisal: »Pripetilo se je, da je položaj pokojnega Nikolaja Tuskaniča izpraznjen, tako bi moral biti njegov položaj ponovno zapolnjen s kvalificiranim krščanskim predikantom«. ¹⁵⁵ Stanovi so nato imenovali Krištofa Špindlerja in Jurija Dalmatina, da predlagata, kdo bi bil primeren. Na začetku 1577 je bil za drugega metliškega predikanta imenovan Štefan Kovačević, ki pa se je obotavljal prevzeti položaj zaradi pre slabega letnega plačila, tj. 80 ren. gld., zato je na njegovo mesto prišel Peter Vokmanič (1577–1598), ¹⁵⁶ ki je ostal in deloval v Metliki še dolgo po Vlahovičevem odhodu in smrti. ¹⁵⁷ Vlahovič in Vokmanič sta tako oskrbovala skupnost v Metliki, ki so jo sestavljali večinoma meščani in okoliški podložniki različnih gospostev, ¹⁵⁸ tudi na Krupi in v Gradacu bi med poslušalstvom našli okoliške podložnike. O velikosti celotne protestantske občine nam priča le en podatek, že omenjena številka

¹⁴⁵ Weiss: Reformacija, str. 692. ARS, AS 2, šk. 875, leto 1569, str. 527, »ainer Ersamen Lanntschaft Provisionierter Predicant ... neben seiner ehrlichen Hauswirthin mit Mergerethn seiner nachsten Nachperin ainen jungen Menchlein den Ehrbrich beganngen.« Stanovi so nato poslali predikanta Gašperja Khunenbergerja, da bi preučil zadevo.

¹⁴⁶ Weiss: Reformacija, str. 693.

¹⁴⁷ ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 93, 14. februar 1574, Metlika, pismo dela metliške protestantske skupnosti Gregorju Vlahoviču. Med šestimi podpisniki najdemo tudi Jerneja Dorčiča (Jerny Dortschitsch).

¹⁴⁸ ARS, AS 2, šk. 876, leto 1574, str. 74.

¹⁴⁹ ARS, AS 2, Zasedanja deželnih stanov (1574–1579), šk. 876, leto 1575, str. 123, prošnja Gregorja Vlahoviča za provizijo, ki jo je poprej imel Nikolaj Tuskanič.

¹⁵⁰ ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 93, 15. april 1575, Metlika, pismo Štefana Kuniča deželnemu glavarju, v katerem piše »am haylig Ossterfeyertag in Geschloß zu Mottling gepredigt ... Pey derselbig predig sind gewest fierthalbhundert Perschon unndt merers.«

¹⁵¹ ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 93, 14. februar 1574, Metlika, pismo dela metliške protestantske skupnosti Gregorju Vlahoviču.

¹⁵² ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 93, 15. april 1575, Metlika, pismo Štefana Kuniča deželnemu glavarju.

¹⁵³ ARS, AS 2, šk. 876, leto 1575, str. 124, obtožba Gregorja Vlahoviča proti Mihaelu Maticiču.

¹⁵⁴ Elze: Die evangelische prediger, str. 59.

¹⁵⁵ ARS, AS 2, šk. 876, leto 1576, str. 285, Gregor Vlahovič piše deželnim stanovom in prosi za pomočnika. Obravnavano 13. decembra 1576.

¹⁵⁶ ARS, AS 2, šk. 876, leto 1577, str. 285, Gregor Vlahovič piše deželnim stanovom za 20 ren. gld. za novega predikanta, ki naj bi jih prenesli na Petra Vokmaniča. Obravnavano 22. maja 1577.

¹⁵⁷ Weiss: Reformacija, str. 692–695. Elze: Die evangelische Prediger, str. 62–63.

¹⁵⁸ Glej op. 132.

450 vernikov, ki so se zbrali na veliko noč leta 1575. Tam bi našli poleg meščanov iz Metlike tudi *einfehlige paurs folk*,¹⁵⁹ kot je več kot desetletje pozneje pisal metliški komtur. Vse večji del protestantov med meščansko *Gemeinde* se je kazal v tem, da so protestanti prihajali na pomembnejše položaje mestne samouprave, ki so jo najpozneje leta 1582, ko je Peter Vokmanič pisal, da sta mestni sodnik in starešina (sodni upravitelj) *naše vere*,¹⁶⁰ tudi prevzeli.

Pomemben del protestantske skupnosti je bil šolski mojster, ki je v Metliki poučeval od leta 1569 naprej.¹⁶¹ Kdo je ta položaj imel za Vlahoviča in Vokmaniča, ne vemo, gotovo pa je, da je nek element njegovega življenja ali dela Vlahoviča, glavo protestantske skupnosti, močno zmotil, tako da je leta 1577 izbruhnil spor med njim in protestantskim učiteljem.¹⁶² Kaj sta bila vzrok in predmet spora, prav tako ne vemo, glede na Vlahovičevo gorečnost in zavzetost je možnih kamnov spotike lahko veliko. Spor pa gotovo ni bil tako hud, kot poznejši spor med predikantom Vokmaničem in učiteljem Jurijem Germekom.¹⁶³ Kot so tedaj opazili kranjski odborniki, so tovrstni spori samo ločevali skupnost in močno škodili ugledu celotnega reformacijskega dela.

Poročil o njegovih odnosih s križniško komendo v Metliki v prvih letih po vrnitvi ne srečamo, gotovo pa vrnitev starega znanca, med metliškimi meščani zelo vplivnega in uglednega, metliškem komturju Leonhardu Formentinu ni bila prijetna in konflikt je bil le vprašanje časa. Komenda se je soočala z vrsto težav. V februarju 1576 je na njeno posest pri Božakovem vdrl Andrej Jankovič, služabnik grofa Zrinjskega, in jo oplenil, pri tem so križniki trpeli precejšnjo škodo,¹⁶⁴ komendo pa so pestile tudi splošne težave nezadostnega števila duhovnikov, ki so bili navadno še slabo izobraženi. Leta 1581 so metliški meščani pisali, da je cerkev prazna in pusta, da komtur ne vzdržuje dovolj

duhovnikov in kaplanov, zvonovi pa bijejo »za nikogara«.¹⁶⁵ Vendar je bil metliški protestantski skupnosti dostop do cerkva zelo omejen. In ravno v tem moramo videti vzrok spora, ki je med Vlahovičem in Formentiom izbruhnil leta 1579.¹⁶⁶ Dokončno rešitev zagat s prostorom je, sicer šele po Vlahovičevem odhodu, ponudil leta 1582 Sigmund Semenič, posestnik pri Metliki, ko je na svojem posestvu pred mestom pričel graditi leseno cerkev in bivališče za predikanta in učitelja.¹⁶⁷

Miroval tudi ni dedni sovražnik. Januarja 1576 so v Metliki govorili o turških oglednikih, baron Jožef von Thurn je pisal kranjskim stanovom o možnem vpadu turške vojske v deželo.¹⁶⁸ Kranjske meje je sicer varovalo premirje, ki ga je sklenil Maksimilijan II. in decembra 1576 obnovil Rudolf II.,¹⁶⁹ na bližnjem hrvaškem ozemlju pa se je turški pritisk nadaljeval in konec 1577, in v začetku 1578 so Turki osvojili več pomembnih trdnjav. V marcu 1578 sklicani meddeželni zbor v Brucku na Muri (Bruck an der Mur) na Štajerskem je imel namen urediti vprašanje obrambe. Posledično izpogajan, le ustno zajamčen red je določal, da Notranjeavstrijske dežele prevzamejo vzdrževanje trdnjav in vojaštva Vojne krajine ter postavijo novo trdnjavo ob sotočju Dobre, Mrežnice in Korane, v zameno pa uživajo večjo svobodo veroizpovedi.¹⁷⁰

Medtem ko so potekala pogajanja v Brucku na Muri (Bruck an der Mur), je Ivan Turjaški 24. marca 1578 poročal, da bodo Turki najverjetneje vpadli proti Črnomlju in Metliki. Na veliki petek so Turki vdrli do Dubovca pri Karlovcu, nato pa so se umaknili. Novice pa so nedvomno dosegle bližnjo Metliko in za zidovi mesta, še bolj pa v predmestju, je veliko noč leta 1578 spremljal stari znanec *metus ac timor Turvarum*.

Vendar je do 13. aprila turška nevarnost prenehala,¹⁷¹ Metlika ni bila opustošena, kot je poročal *Neue Zeytung*, ne oblegana, kot je poročal Valvasor. Zdi se, da Turkov pred njenimi zidovi sploh ni bilo.¹⁷² Do konca leta 1578 turške grožnje v bližini Metlike ni bilo več, prihajala so le še poročila o posameznih plenjenjih ob rekah Mrežnici in Ko-

¹⁵⁹ ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 93, brez natančnega datuma 1598, Metlika, komtur Markvard zu Ligkh piše deželnemu vice-domu.

¹⁶⁰ ARS, AS 2, f. 54/10, šk. 93, 3. april 1582, Peter Vokmanič piše kranjskim deželnim odbornikom »Und nachdem der jetzig Richter und Staraschina in der Metling unserer Religion sein«.

¹⁶¹ ARS, AS 2, šk. 875, str. 312, november 1569, prošnja Mihaela Matičiča, predikanta v Metliki, za plačilo šolskega mojstra. Weiss: Reformacija, str. 701 in 706.

¹⁶² Elze: Die evangelische Prediger, str. 59.

¹⁶³ Weiss: Reformacija, str. 701–702.

¹⁶⁴ ARS, AS 2, Zasedanja deželnih stanov (1574–1579), šk. 876, leto 1576, str. 190, Sigmund von Alltenhauf, starejši komtur v Metliki, piše o vpadu Andreja Jankoviča na Božakovo.

¹⁶⁵ Lopašič: Prilozi za poviest, str. 171.

¹⁶⁶ Elze: Die evangelische Prediger, str. 59.

¹⁶⁷ Weiss: Reformacija, str. 693–695.

¹⁶⁸ ARS, AS 2, šk. 876, leto 1575, str. 183, Jožef von Thurn piše o turških oglednikih in možnem močnem vpadu v deželo.

¹⁶⁹ Jug: Turški napadi, str. 50.

¹⁷⁰ Dimitz: *Geschichte Krains* III, str. 59–66. Simoniti: *Vojaška organizacija*, str. 67–68.

¹⁷¹ Jug: Turški napadi, str. 52.

¹⁷² Prav tam.

Radeče ob Savi (Valvasor, *Janez Weichard: Die Ehre III, XI, str. 464*).

rani. Ko je bil v skladu z določili iz Brucka na Muri (Bruck an der Mur) 13. julija 1579 postavljen temeljni kamen za novo trdnjavo Karlovac, je bilo v Hrvaški krajini kar 2.000 mož stalne posadke,¹⁷³ ki je ščitila delo pod vodstvom Matije Gombona, v istem času pa so se pričeli graditi tudi stražni stolpi ob reki Kolpi. Prav izgradnja Karlovca in boljše obrambe sta prebivalstvu Metliškega in bližnjega hrvaškega ozemlja 52 let po habsburški pridobitvi krone sv. Štefana dajala večji občutek varnosti in upanja na mir. Ali so tedaj že pozabili na obljube predikantov o spreobrnjenju turškega sultana izpred dveh desetletij, lahko le ugibamo.

Vlahovič je tedaj štel 56 let, imel je redne dohodke in užival velik ugled v mestu, kjer se je prvič uveljavil kot pridigar, rezultati njegovega dela pa so bili vidni v pripadnosti večine meščanov reformaciji. Težko bi rekli, da ni bil, vsaj v Metliki, uspešen. Ali je v Metliki živel sam ali z družino, ne vemo, od njegovih otrok poznamo le sina in poznejšega dediča Matijo,¹⁷⁴ ki je prav tako stopil

na pot reformacije. Leta 1579 je bil med sodelavci (præceptor, collaborator) že ostarelega Bohoriča v deželnostanovski šoli v Ljubljani,¹⁷⁵ kjer pa ni ravnno užival posebnega ugleda, tako da ga leto pozneje tam ni bilo več.¹⁷⁶ Zdi se, da je Vlahovič, še posebno po smrti Matije Klombnerja, vedno bolj deloval na margini, saj ga več ni bilo najti v Ljubljani v ožjem krogu kranjskih protestantov, ki so leta 1580 formirali cerkveni svet (Kirchenrat).¹⁷⁷ Od sodelovanja pri prevajalskem delu je minilo že skoraj 15 let, Hrvaška je bila bolj zaprta za protestantske ideje kot kdajkoli, nauk pa se ni razširil južno, kot so nekako naivno verjeli predikanti. Preden se je leta 1580 odpravil iz Metlike proti Radečam ob Savi, je verjetno obiskal in videl Karlovec. Zanimivo se je vprašati, ali je hotel tamkajšnje mesto predikanta ali se je umaknil drugim, mlajšim predikantom.¹⁷⁸

¹⁷³ Jug: Turški napadi, str. 52.

¹⁷⁴ ARS, AS 306, zv. 27, str. 498, 17. avgust 1587, »Der Erbar furnem Mathias Vlachovitsch als weilandt herren Gregorn Vlachovitschen, ainer Ersamen Landschaft in Crain gewesten Predicanten seligen gelaßner Sun unnd Erb.«

¹⁷⁵ Elze: Die evangelische Prediger, str. 60, »als Collaborator des alten Bohoritsch an der Landschaftschule zu Laibach in nicht gerade sehr ruehmlicher Weise genannt wird.«

¹⁷⁶ Elze: Die Rectoren, str. 128–129. Sicer v tem besedilu Matije Vlahoviča sploh ne omenja.

¹⁷⁷ Dimitz: Geschichte Krains III, str. 65, pravi, da je cerkveni svet in Krain schon seit Jahren im Gebrauch stehende.

¹⁷⁸ Weiss: Reformacija, str. 700.

Ko je novembra 1580 v Ljubljani podpisal *Formula Concordiae* in tako potrdil pripadnost luteranski veroizpovedi, je bil še vedno predikant v Metliki,¹⁷⁹ le mesec pozneje pa je prosil za izboljšanje plače zaradi selitve iz Metlike v Radeče ob Savi. Razlogi za odhod iz Metlike nam niso poznani, Elze pravi, da je bil posledica razmer v Metliki, kjer je bil že vrsto let v konfliktnih odnosih s tamkajšnjo komendo in protestantskim učiteljem. Meščanom v Radečah je bilo sicer že leta 1579 strogo prepovedano sprejeti predikante in učitelje,¹⁸⁰ vendar ko je decembra 1580 Vlahovič pisal stanovom s prošnjo¹⁸¹ za izboljšanje plačila zaradi selitve, je bil že v Radečah in stanovi so mu nato odobrili še dodatnih 20 ren. gld. Tako je na koncu prejemal kar 100 ren. gld. plačila.

Ko je Vlahovič v zimskih mesecih prispel v Radeče ob Savi, tam vsekakor ni bil prvič, prav gotovo je med svojim bivanjem v Brežicah kdaj pridigal tudi v Radečah ali bližini. Ali je bil sam ali z družino, ne vemo, v decembru 1580 je že bil tam in tamkaj verjetno preživel božič. Na novo zagotovljena dosmrtna podpora 100 ren. gld. bi njemu in njegovi ženi, kolikor je bila še živa, omogočala mirno življenje in za predikanta v zrelih letih bi se zdel ta položaj povsem zadovoljiv.

Podrobnosti o njegovih zadnjih mesecih nam niso poznane. Ali se je odpravil v februarju 1581 v Ljubljano, najverjetneje do svojega sina Matije, zaradi bolezni ali kakšnega drugega razloga, ne vemo. Srečamo le podatek, da je umrl 18. februarja 1581 v Ljubljani in bil pokopan na tamkajšnjem protestantskem pokopališču pri cerkvi sv. Petra,¹⁸² ki ga je le dobri dve desetletji pozneje uničila protireformacija.

Zapuščina

Kdo je torej bil Gregor Vlahovič? Brez dvoma zelo samonikla, trdoživa in močna osebnost, to pa so bile tudi temeljne lastnosti preostalih najpomembnejših reformatorjev na Kranjskem in drugje. Kot apostat in na novo nastali predikant se je takoj aktivno angažiral pri hrvaškem protestantskem tisku, osnovne ideje reformacije pa pri tem prevzel iz knjig Primoža Trubarja. Doživljal je vsakovrstne napade, na svoje delo in poslanstvo, in to ne le v

Metliki, temveč tudi v Novem mestu in drugje, kjer je deloval. Vsekakor je bil delno kriv tudi sam, saj nam viri pričajo o konfliktni osebnosti, trdno predani svojemu poslanstvu in delu, vsak trenutek pripravljeni na spor z vsakim, ki bi posegal v njegovo pravico do širjenja evangelija ali kršil zapovedi ter načela življenja dostojnega predikantu.

Težko bi rekli, da pri svojem delu ni bil uspešen. Postavil je trdne temelje reformaciji v Metliki, ki je do konca 16. stol. povsem prevzela mesto in njegove meščane. Deloval je kot prvi redni predikant, sicer le za kratek čas, v Novem mestu. Da sta bila v obeh mestih, Novem mestu in Metliki izvoljena na položaj mestnih sodnikov protestanta, kar jasno priča o večinski protestantski skupnosti v mestu, je v dobršni meri tudi njegova zasluga. Povsem drugačnega in drugotnega pomena za slovensko reformacijo je njegovo ukvarjanje s hrvaškim protestantskim tiskom, saj ga moramo razumeti v duhu stremljenj Trubarja in Klombnerja, tj. kot način širitve reformacije južno, torej v hrvaške, srbske in bosanske dežele. Del tega duha je (neka-ko naivna) vera v strmoglavljenje islama in spreobrnitev turškega sultana v protestantizem, s čimer bi bil zajamčen trajni mir. Ideja je živela vse do smrti Ivana Ungrada in zaprtja biblijskega zavoda v Urachu, nato pa je Vlahovič, pa tudi vsi drugi, prenehal sodelovati pri prevajanju. Večje pomembnosti ta tisk ni dosegel, delo reformatorjev na Hrvaškem pa je bilo prepovedano in omejeno le na določene kraje. Njihov namen, prinesiti mir, je vsaj v tem delu dežele trdneje kot knjiga in evangelij zagotovila nova karlovska trdnjava, postavljena kot kupnina za dve desetletji pozneje prelomljeno obljubo o verski svobodi.

Na koncu še vprašanje odnosa s slovenskimi reformatorji. Ugotoviti moramo, da Trubar v svoji bogati pisemski zapuščini Vlahoviča ne imenuje neposredno. Zanj in za njegovo delo v Metliki je nedvomno vedel tako iz Klombnerjevih pisem, kot iz stikov s preostalimi predikanti, ki so delovali na Dolenjskem in Metliškem. Sodelovanja ali neposrednega stika med Vlahovičem in Trubarjem pa ni bilo. Sprva je bil Vlahovič v vsem Trubarjev učenc, vendar se je pozneje, ko je Trubar ocenil, da hrvaški prevod vsebuje *viel falsch*, od njega odmaknil. Vlahovič se je vedno premikal na margini dežele, margini cesarstva, in s svojim delom ni nikoli vidnejše posegel na osrednjeslovensko ozemlje. Njegov pomen je tako predvsem v reformaciji ozemlja današnje jugovzhodne Slovenije, s poudarkom na delovanju v Metliki.

¹⁷⁹ Elze: Die evangelische Prediger, str. 59.

¹⁸⁰ Valvasor: *Die Ehre* III, XI, str. 464.

¹⁸¹ ARS, AS 2, šk. 877, leto 1580, str. 155, prošnja Gregorja Vlahoviča, predikanta v Metliki za izboljšanje plačila.

¹⁸² Hitzinger: Beitrage, str. 8 »Gregor Vlahovitsch «ein christlicher eifriger Praedicator», ist den 18. febr. 1581 gestorben und bei St. Peter begraben.«

Spindlerja več ni bilo k mizi, zmagoslaven pa se je vrnil Vlahovič. Z besedami sv. pisma: »Gospod je pokazal moč svoje roke in osramotil ošabneže«, je zasedel zopet svoje častno mesto in začel govoriti o verjetnosti, da sprejmejo Turki novo, Lutrovo vero.

»Koliko bi bilo pridobljeno« je vzdihnil. »Kristusova čreda bi se pomnožila, in vojske bi bil konec.« Vojšćaki so zmagajevali z glavami, in srdit se je obrnil Vlahovič do Lenkoviča: »Vi seveda tega ne verjamete.«

»Res, da ne verjamem«, odgovoril je Lenkovič, »vendar se da poskusiti. Zberimo mesto vojakov gospode predikante in pošljimo jih nad Turke!«

(Detela, Fran: Takšni sol. *Dom in svet* XIII (1900), str. 390–391. Povest.)

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS)

- AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 279
- AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 89, 93, 94, 329, 428, 875, 876, 877
- AS 309, Zapuščinski inventarji, šk. 98
- AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, zv. 27.

Objavljeni viri

Barle, Janko: Še nekaj doneskov o prepiru med križniki v Beli krajini in kapitulom zagrebškim. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* XI (1901), št. 5–6, str. 189–196.

Dimitz, August: Urkunden zur Geschichte der Reformation in Krain aus den Jahren 1540 bis 1634. *Mittheilungen des historischen Vereines fuer das Herzogthum Krain* 22 (1867), št. 4, str. 43–124.

Gruden, Josip: Doneski k zgodovini protestantstva na Slovenskem. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* XVII (1907), št. 1, 2, 3, 4, 5, 6, str. 1–15, 53–65, 121–140.

Hitzinger, Peter: Beitrage zur Geschichte der Reformation in Krain. *Mittheilungen des historischen Vereines fuer Krain* 19 (1864), št. 1, str. 1–8.

Kostrenčič, Ivan: *Urkundliche Beitrage zur Geschichte der protestantischen Literatur der Suedslaven in den Jahren 1559–1565*, Wien: Druck und Verlag von Carl Gerod's Sohn, 1874.

Kukuljevič-Sakcinski, Ivan: *Monumenta historica Slavorum Meridionalium. Povjestni spomenici južnih Slavenah. Listine Hrvatske (Acta Croatica)* 1. Zagreb: Narodna tiskarnica Ljudevita Gaja, 1863.

Laszowski, Emilije: Popis i procjena dobara kneza Stjepana Frankopana–Ozalskoga god. 1558. *Starine* XXX (1902), str. 177–211.

Lopašič, Radoslav: Prilozi za poviest protestantata u Hrvatskoj. *Starine* XXVI (1893), str. 170–177.

Rački, Franjo: Gradja za poviest hrvatsko–slovenske seljačke bune god. 1573. *Starine* VII (1875), str. 164–322.

Strohal, Rudolf: Popis desetine iz godine 1518 na vlastelinstvima Bosiljevo i Ribnik. *Vjesnik krajevskog hrvatsko–slavonsko–dalmatinskog zemaljskog arhiva* 18 (1916), str. 300–303.

Literatura

Adamček, Josip: Uzroci i program seljačke bune 1573. godine. *Radovi 5. U povodu 400. godišnjice hrvatsko–slovenske seljačke bune* (ur. Ivan Kampuš). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, 1973, str. 49–76.

Ambrožič, Matjaž: Cerkvoupravna zgodovina Bele krajine. *Kronika* 58 (2008) 3, str. 647–674.

Asher, Adolf: *The itinerary of rabbi Benjamin of Tudela*. London and Berlin: A. Asher & Co. 1840.

Aškerc, Anton: *Primož Trubar – Zgodovinska pesnitev*. Ljubljana: Ignac pl. Kleinmayr & Fedor Bamberg, 1905, XIII.

Bernik, France: Primož Trubar in identiteta Slovencev. *Ježiki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji*, mednarodni simpozij v počastitev 500. obletnice rojstva Primoža Trubarja, Ljubljana, 5.–8. junij 2008. Založba ZRC SAZU: Ljubljana, 2008.

Braudel, Ferdinand: *The Mediterranean and the Mediterranean world in the age of Philip II*, 1. Berkley - Los Angeles - London: University of California Press, 1995.

Detela, Fran: Takšni sol. *Dom in svet* XIII (1900), str. 357–365, 388–385, 421–428, 453–460.

Dimitz, August: *Geschichte Krains* III. Laibach: Ignac von Kleinmayr & Fedor Bamberg, 1875.

Elze, Theodor: *Die Superintendenten der evangelischen Kirche in Krain waehrend des sechzehnten Jahrhunderts*. Wien: Carl Gerold's Sohn, 1863.

Elze, Theodor: *Primus Trubers Briefe*. Tuebingen: Litterarischen Verein in Stuttgart, 1897.

Elze, Theodor: Die Rectoren der Krainischen Landschaftschule in Laibach waehrend des XVI. Jahrhunderts. *Jahrbuch der Gesellschaft fuer die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich* 20 (1899), str. 117–153.

Elze, Theodor: Die evangelischen Prediger Krains im XVI. Jahrhundert. *Jahrbuch der Gesellschaft fuer die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich* 22 (1901), str. 159–201.

Gestrin, Ferdo: Trgovina i seljačke bune u Sloveniji i Hrvatskoj u 16. stoljeću. *Radovi 5. U povodu 400. godišnjice hrvatsko-slovenske seljačke bune* (ur. Ivan Kampuš). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, 1973, str. 193–202.

Golec, Boris: *Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske od poznega srednjega veka do srede 18. stoletja* (doktorska disertacija). Ljubljana, 1999.

Golec, Boris: Kdo in od kod je bil pravzaprav Primož Trubar? *Vera in hotenja. Študije o Primožu Trubarju in njegovem času* (ur. Sašo Jerše). Ljubljana: Slovenska matica, 2009, str. 45–64.

Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*. Celovec: Mohorjeva založba, 1910.

Hrvatski biografski leksikon, sv. Ilija Gregorić. <http://hbl.lzmk.hr/>

Ivaudija, Antun: Povijest katoličkog bogoslovnog fakulteta. *Bogoslovska smotra* 39 (1970), št. 4, 1970, str. 323–336.

Jembrih, Antun: Od uspjeha do izjave »Viel Falsch« o Uraškom glagoljskom Novom Zavjetu (1562/1563). *Prilozi* 63–64 (2006), str. 35–66.

Jug, Stanko: Turški napadi na Kranjsko in Primorsko od prve tretjine 16. stoletja do bitke pri Sisku (1593). *Zgodovinski časopis* 9 (1955), št. 1–4, str. 26–62.

Jurkovič, Ivan: Osmanska ugroza, plemeniti raseljenici i hrvatski identitet. *Povijesni prilozi* 31 (2006), št. 31, str. 39–69.

Kekez, Hrvoje: Urbarialna regulacija, katastrski popisi i veličina kmetskih selišta. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 26 (2008), str. 165–194.

Klaić, Vekoslav: *Povjest Hrvata* III, 1. Zagreb: L. Hartman, 1911.

Kos, Dušan: *Bela krajina v poznem srednjem veku*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987.

Kos, Dušan: *Urbarji za Belo krajino in Žužemberk I*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1991.

Kosi, Miha: »Oustran gore, tostran Ogrske«. *Črnomaljski zbornik* (ur. Janez Weiss). Črnomelj: Občina Črnomelj, 2008, str. 119–157.

Lopašič, Radoslav: *Karlovac*. Zagreb: Karl Albrecht, 1879.

Lopašič, Radoslav: *Oko Kupe i Korane, mjestopisne i povijesne crtice*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1895.

Roksandić, Drago in Obradović, Ivan: O popisu žumberačkih uskoka iz 1551. godine. *Vojne krajinne u jugoslovenskim zemaljama u novom veku do Karlovačkog mira 1699* (ur. Vasa Čubrilović). Beograd:

Srbska akademija znanosti i umjetnosti, 1989, str. 125–145.

Orel, Irena: Trubarjeva posvetila k južnoslovenskim protestantskim tiskom. *Četrto slovensko-hrvaško slavistično srečanje. Zbornik referatov s Četrtega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja, ki je bilo v Jeruzalemu v Slovenskih goricah 13.–14. junija 2008* (ur. Miran Hladnik). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultere, 2009, str. 13–34.

Podlogar, Leopold: Belokranjski reformatorji. *Dom in Svet* 21 (1908), št. 5, str. 204–209, 268–271, 315–318, 356–360.

Simoniti, Vasko: *Vojaška organizacija slovenskih dežel v 16. stoletju*. Ljubljana: Slovenska matica, 1991.

Slovenski biografski leksikon, sv. Gregor Vlahovič. <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:sbl/VIEW/>

Steklasa, Ivan: Protestantizem v Istri, v metliški in hrvaški Krajini. *Trubarjev zbornik* (ur. Fran Ilešič), Ljubljana: Dragotin Hribar, 1908.

Strohal, Rudolf: *Hrvatska glagolska knjiga*. Zagreb, 1915.

Bidermann, Herman Ignaz: Zur Ansiedlungs- und Verwaltungs-Geschichte der krainer Uskoken im XVI. Jahrhundert. *Archiv fuer Heimatkunde* I (1882), št. 9, str. 129–144.

Šišić, Ferdo: *Pregled povijesti hrvatskoga naroda od najstarijih dana do godine 1873*. Zagreb: Matica hrvatska, 1916.

Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre des Herzogthums Krain* III, XI. Nueremberg: Endter Verlag, 1689.

Vrhovec: *Zgodovina Novega mesta*. Ljubljana: Matica Slovenska, 1891.

Weiss, Janez: Reformacija v Beli krajini. *Kronika* 58 (2008) 3, str. 685–712.

Zgodovina Slovencev. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979.

Zusammenfassung

GREGOR VLAHOVIČ (1523–1581), LEBEN UND ARBEIT DES PRÄDIKANTEN AN DER GRENZE DES KAISERREICHS

Gregor Vlahovič zählt zu den bedeutendsten Reformatoren im Südosten des heutigen Sloweniens, der mit seiner Tätigkeit die Städte Metlika (Möttling), Novo mesto (Rudolfswert) und Brežice (Rann) prägte, sein Einfluss war aber auch im benachbarten Kroatien spürbar. Vlahovič wurde am 13. März 1523 im Markt Ribnik in Kroatien geboren, auf dem Gut von Štefan Frankopan

Ozaljski. In Ribnik erhielt er seine Grundausbildung, die er im St.-Gregor-Kloster der glagolitischen Franziskaner in Koper (Capodistria) fortsetzte. Nach beendeter Ausbildung kehrte er nach Ribnik zurück, wo er seine Tätigkeit aufnahm und als katholisch-glagolitischer Priester auch heiratete. Da ihm die Schriften deutscher und kroatischer Reformatoren (Matthias Flaccius Illyricus) wegen seiner Unkenntnis der deutschen und der lateinischen Sprache nicht zugänglich waren, erhielt er nach 1555 in den Arbeiten von Primož Trubar einen ersten Einblick in die Ideen der Reformatoren. Dies stellt den *terminus post quem* seiner Konversion dar. Als Apostat ging er von Ribnik weg und übersiedelte ins nahe gelegene Metlika, wo er bis 1567 tätig war. In dieser Zeit predigte er unter dem Schutz des Bans Petar Erdoedy auch in Kroatien und arbeitete über Matija Klombner intensiv bei der Übersetzung der Bibel ins Kroatische mit und auch mit dem Bibelinstitut in Urach zusammen. 1567 ging er nach Novo mesto, war dort als erster Prädikant tätig, musste aber seine Tätigkeit zwei Jahre später aufgeben; 1569 ist er in Brežice in der Untersteiermark anzutreffen. Unter dem Schutz von Franc Krištof Gall hielt er sich dort mehrere Jahre auf bis zur Bitte der Protestanten von Metlika, ihre Gemeinde zu übernehmen. 1574 ging er nach Metlika zurück, wo er bis zu seiner Übersiedlung nach Rateče ob Savi im

Jahr 1580 tätig war. Er starb als namhafter und geachteter Prädikant am 18. Februar 1581 in Ljubljana (Laibach) und wurde dort auf dem Friedhof der Kirche St. Peter auch begraben. Von seinen Kindern ist nur Matija Vlahovič bekannt, der kurze Zeit als Mitarbeiter der Standesschule in Ljubljana tätig war.

Gregor Vlahovič war in allem eine sehr interessante Person in den schweren Zeiten der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. Seine Arbeit verlief im Klima der ständigen Türkengefahr, der Bauernaufstände, des persönlichen Mangels und der relativen Armut, wo der protestantische Glaube nicht nur Trost in schweren Zeiten bot, sondern über den konvertierten Sultan auch dauernden Frieden verhieß. Inbrunst, Hingabe und harte Arbeit formten einen festen, aber auch sehr kontroversen Charakter, wobei ihn die Konflikte sowohl mit katholischen Geistlichen als protestantischen Leidensgefährten das ganze Leben begleiteten. Vlahovič glaubte, predigte und verbreitete die Idee des nach dem Evangelium verkündeten Friedens, der mit der Bibelübersetzung in die kroatische, serbische und türkische Sprache erreicht werden sollte. Seine Hoffnungen und die seiner Mitstreiter wurden weniger vom gedruckten Wort als von der Festung Karlovac erfüllt, mit deren Bau knapp zwei Jahre vor seinem Tod begonnen wurde.

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 930.25:27-789.25(497.4)

Prejeto: 1. 8. 2011

Arhivi cistercijanskih samostanov in njihova usoda s poudarkom na stiškem in kostanjeviškem samostanu

JOŽE MLINARIČ

akademik, dr. zgodovinskih znanosti, redni profesor v pokoju
Ljubljanska ulica 3a, SI-2000 Maribor

IZVLEČEK

Cistercijanski samostani niso bili le duhovne, ampak s svojimi velikimi posestmi tudi gospodarske ustanove, to pa se nujno kaže tudi v njihovem arhivskem gradivu (spiritualia, temporalia). Samostani so morali svoje pravice dokazovati z dokumenti, pa so zato odlično poskrbeli za hrambo in so jih zaradi lažjega poslovanja že zgodaj urejali. Predvsem od 17. stoletja so tudi cistercijani oživili zanimanje za preteklost reda in njegovih postojank, pa tudi laični raziskovalci so začeli na veliko črpati podatke iz samostanskih arhivov. Po razpustitvi naših samostanov po cesarju Jožefu II., ki je s številnimi odredbami sicer želel zavarovati kulturno blago ukinjenih samostanov pred uničenjem, pa je bilo tudi arhivsko blago marsikje precej poškodovano. Najbolje se je ohranilo gradivo, ki ga je svetna oblast namenila v hrambo javnim ustanovam in društvom.

KLJUČNE BESEDE: samostani Kostanjevica, Stična, Rein, Vetrinj, hramba arhiva, usoda gradiva po ukinitvi samostanov (1784, 1786)

ABSTRACT

CISTERCIAN MONASTERY ARCHIVES AND THEIR FATE WITH PARTICULAR FOCUS ON THE MONASTERIES IN STIČNA AND IN KOSTANJEVICA

Cistercian monasteries were not only spiritual institutions but also institutions of business, having large estates of their own and being clearly reflected in their archival holdings (spiritualia, temporalia). To show proof of their rights, monasteries were required to provide proper documentation, and for this reason they took excellent care of the storage and preservation of their records. They began to arrange their records systematically very early on in order to facilitate their business operations. From the 17th century on, there was an increased interest among the Cistercians to research the history of their order and their monasteries; besides, lay researchers began to regard monastery archives as a valuable source of information. After the monasteries had been dissolved by Emperor Joseph II, archival records suffered much damage, despite numerous decrees the emperor adopted to protect the monasteries' cultural goods from destruction. Best preserved are records that the temporal powers assigned to public institutions and associations for safekeeping.

KEY WORDS: Monasteries, Kostanjevica, Stična, Rein, Vetrinj, keeping of archives, fate of archival records after the dissolution of monasteries (1784, 1786)

Uvod

Benediktinski in cistercijski samostani veljajo v evropskih deželah za najstarejša in najpomembnejša duhovna in kulturna središča. Bili so izhodišča za misijonsko dejavnost v deželi in zunaj nje, s svojimi skriptoriji pa začetniki pismenstva. Z velikimi posestmi, pridobljenimi od ustanoviteljev in drugih dobrotnikov, pa so se uvrstili med pomembne zemljiške gospode. To velja tudi za obe naši cisterci na Dolenjskem.¹

To je videti tudi v ohranjenem arhivskem gradivu. Delimo ga na gradivo, ki zadeva duhovne (spiritualia) in tisto, ki zadeva svetne oziroma gospodarske zadeve (temporalia). Ohranjenost gradiva je v prvi vrsti odvisna od pomembnosti, ki so jo samostani gradivu pripisovali, ter od tega, kako so z njim ravnali in kako varno so ga shranjevali. Za dobro ohranjenost gradiva samostanov je odločilno dejstvo, da je bil vsakokratni predstojnik le upravitelj ustanove, ne pa njen lastnik. Zato razumljivo ni bilo možnosti za delitev samostanskega premoženja in ne dokumentov dedičem pokojnika in tako je lahko le s prodajo posesti prešlo v roke novega lastnika tudi arhivsko gradivo.

V srednjem veku so konventi pripisovali izreden pomen listinam (saj so z njimi lahko dokazovali pravico do določene posesti), in privilegijskim listinam. V prvo vrsto so redovniki uvrščali ustanovno listino ustanovitelja samostana ter privilegijske listine, ki jih je izdala najvišja cerkvena oblast (papeži, škofi), ter privilegijske listine, ki so jih izdali najpomembnejši svetni odličniki (vladarji in deželni knezi). K pomembnim arhivalijam so šteli tudi urbarje z razvidom samostanske urbarialne zemlje ter podložnikov in njihovih obveznosti do samostana. Da bi preprečili izgubo katere od pomembnih srednjeveških listin, pa so njihove prepise zaradi večje dokazne moči dali potrjevati. Zaradi boljšega pregleda nad gradivom in hitrejšega dostopa do njega so začeli že v srednjem veku gradivo urejati in popisovati ter sestavljati kopalne knjige, kakršnih naši cisterci na Dolenjskem sicer ne premoreta. Vsekakor je urejeni arhiv znak in dokaz cvetočega in urejenega življenja konventa.²

K izredno pomembnim spisom, iz katerih je vidno stanje redovnega in gospodarskega življenja, štejemo vizitacijske zapisnike. Za stiški in kostanjeviški samostan so le-ti ohranjeni predvsem iz časa

po ustanovitvi generalnega vikariata (od konca 16. stoletja), ki ga je po navadi vodil vsakokratni opat cisterce v Reinu.³ Za raziskovanje preteklosti obema dolenjskima cistercama, predvsem na Dolenjskem in Štajerskem inkorporiranih župnij, pa so v prvi vrsti vizitacijski zapisniki in inventarni popisi, nastali ob vizitacijah predstojnikov omenjenih samostanov.⁴

Samostani so hrambi arhivalij in knjig po navadi namenili najvarnejše prostore v samostanskem poslopju. Pogosto so to bili prostori pod kamnitimi oboki, z debelimi zidovi, s kovanimi železnimi vrati in okni, zavarovanimi z železnimi rešetkami.⁵ Za opatijo v Reinu je znano, da je imela tak prostor v prelaturi, ki jo je konec 16. stoletja tedanji opat dal preurediti za hrambo arhiva, ni pa znano, da bi imeli tak prostor Stična in Kostanjevica. V obeh cistercah in v opatiji Vetrinj (Viktring) na Koroškem so gradivo od 16. stoletja hranili naprej deloma v prelaturi v predalčnih omarah, gradivo, potrebno za tekoče poslovanje, pa v »arhivski pisarni«, ali pa sta te vrste gradivo pater prokurator in samostanski advokat hranila kar v svojih sobah.

Redovna pravila cistercijanov so predpisovala za svoje samostane enotnost tudi glede razporeditve in namena prostorov v samostanskem poslopju. Vendar ni ničesar znanega, kako je bilo urejeno glede arhivskih prostorov v obravnavanih cistercah v srednjem veku.⁶

Nad samostanskimi arhivi so bdeli vrhovna redovna vodstva in svetna oblast. Tako so npr. na zasedanju generalnega kapitlja leta 1738 predstojniki cistercijskih samostanov razpravljali o ravnanju z arhivi po smrti opatov. Ponekod so namreč imeli priorji in njihovi sobratje navado odpirati omare pokojnika ter iz arhiva odnašati pisma, vizitacijske zapisnike in druge pomembne dokumente. Njihovo vsebino so nato razkrivali laikom in sploh ljudem, ki bi jim tega ne smeli. Kapitelj je odredil, naj prior z dvema po letih zaobljub najstarejšima sobratoma po smrti predstojnika zapečati njegovo sobo in prostore arhiva. Prostore je bilo dovoljeno odpreti šele po izvolitvi novega opata, poprej pa je bilo dovoljeno dokumente in druge nepremičnine odnašati iz

¹ Lckai: *Geschichte und Wirken der Weissen Mönche*, str. 145; Prim. Mlinarič: Usoda cistercijske opatije Kostanjevice. *Kronika* 20 (1973), št. 3, str. 145.

² Milkowicz: *Die Klöster in Krain*, str. 203–204.

³ *Stift Rein 1129–1979*, str. 166–182; Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 809–850; idem: *Kostanjeviška opatija*, str. 29–40.

⁴ Idem, str. 375 sl.

⁵ Mlinarič: Usoda arhiva cistercijske opatije Kostanjevice. *Kronika* 20 (1973), str. 145.

V Jurkloštru so 1558 ležale knjige in dokumenti v škatlah v enem izmed stolpov. (Mlinarič: *Kartuziji Žiže in Jurklošter*, str. 312, op. št. 150).

⁶ Mlinarič: Usoda arhiva cistercijske opatije Kostanjevice. *Kronika* 20 (1973), str. 145.

omenjenih prostorov le v nujnih primerih ter z dovoljenjem matičnega samostana ali pa generalnega vikarja. Kršilcu prepovedi je grozilo izobčenje, tega pa sta ga lahko odvezala le prej omenjena.⁷

Od 16. stoletja naprej je svetna oblast v avstrijskih deželah vedno bolj nadzirala samostane, zlasti še njihova gospodarstva, saj je deželni knez samostanom v svojih deželah odrejal velike denarne dajatve za potrebe protiturške obrambe. Tako je skrbel za izvolitev predstojnikov, ki so znali upravljati gospodarstvo in urejati predvsem dokumente gospodarske narave. Zato je notranjeavstrijska vlada odredila, naj konvent takoj po smrti predstojnika zapečati prostore prelature, v katerih so hranili večino gradiva. Le njegov manjši del, ki je zadeval tekoče posle, med njimi tekoče spore, sta pri sebi hranila pater komornik in samostanski advokat. Nič nenavadnega ni, da so morali tudi predstojniki cistercijskih samostanov od 16. stoletja naprej svetni oblasti pogosto pisno poročati o stanju samostanskega gospodarstva.⁸

Habsburžani so kot vneti katoličani od samostanskih predstojnikov terjali poročila o opravljanju mašnih in drugih ustanov za Avstrijsko vladarsko hišo. Tako poročilo je oblast od stiškega opata Viljema Kovačiča terjala npr. leta 1750. V naslednjem letu pa je komisija za nadzor nad duhovnimi ustanovami terjala poročilo o duhovnih ustanovah ter vso dokumentacijo skupaj s prepisom oporok. Dve leti kasneje je Viljem poročal, da imajo v arhivu sto listin o duhovnih ustanovah, ki so slabo čitljive, da pa nima v samostanu ne redovnika in ne laika, ki bi znal brati stare dokumente.⁹

Arhivi samostanov Reina, Vetrinja, Stične in Kostanjevice

Cistercijski samostan v *Reinu* pri Gradcu je v zgodovini reda odigral izredno pomembno vlogo: iz njega je bila v srednjem veku poseljena vrsta novih samostanov, med njimi tudi stiški samostan (1136). Opat je bil dolžan kot predstojnik matice vsako leto le-te vizitirati ter na letnih zasedanjih generalnemu kapitlju v Citeauxu o njih poročati. Z ustanovitvijo generalnega vikariata konec 16. stoletja so reinski opati pogosto opravljali tudi službo generalnih vikarjev, s čimer jim je bila naložena še dodatna skrb tudi za Stično, Kostanjevico in Vetrinj.¹⁰ Rein pa si je že v 13. stoletju pridobil posesti

tudi na Dolenjskem in Štajerskem.¹¹

Arhiv samostana v Reinu je po količini gradiva največji zasebni arhiv v srednji Evropi. Dobro ohranjeno gradivo pa zadeva čas od ustanovitve samostana (1129) do sodobnosti.¹² Zanimiv je arhivski prostor, ki ga je opat Jurij Freyseisen (1577–1605) okoli leta 1600 preuredil iz nekdanje prelature, ki sta jo uredila njegova predhodnika, opata Wolfgang Schrötl (1481–1515) in Janez Lindenlaub (1515–1529).¹³ Arhivski prostor, v katerem je arhivsko gradivo shranjeno že prek štiristo let, je idealen za hrambo dokumentov, saj ima meter debele stene s poznogotskimi oboki in z možnostjo prezračevanja, zato je tudi možna dobra izmenjava temperature v njem. Zato vse do danes ni moč opaziti na gradivu običajnih poškodb, ki jih sicer na njem povzročajo škodljivi dejavniki. Prostor je tudi varen pred ognjem, saj ga zapirajo močna kovana železna vrata.¹⁴

Najzgodnejši arhivski načrt je za gradivo izpričan že za drugo polovico 14. stoletja, še pred preureditvijo prelature v prostor za shranjevanje arhivskega gradiva. Nove razdelitve se je lotil opat Jurij Freyseisen, gradivo pa je bilo preurejeno pod opatom Marianom Pittreichom (1745–1771),¹⁵ ki je delo zaupal upokojenemu samostanskemu oskrbniku Jakobu Holzerju. Holzer je po novem arhivskem načrtu gradivo razdelil v 36 kategorij ter ločil listine od preostalega gradiva. Posamezne kategorije je namesto s črkami, kot so bile označene prej, označil s tekočimi številkami ter posamezne fascikle oštevilčil. Gradivo je razporedil v trinajst na novo urejenih lesenih predalčnih omar, vsako označil z veliko črko ter gradivo popisal v dveh enakih repertorijih z alfabetičnim registrom. Ta razporeditev gradiva je še danes v uporabi.

Za zgodovino stiškega in kostanjeviškega samostana hrani Rein izredno veliko gradiva predvsem v zbirki listin ter v predalih B lat. 9–10 in B XIV ter v zbirki urbarjev.¹⁶

janskega samostana Rein pri Gradcu (1577–1605). *Vita artis perennis. Cevčev zbornik*, str. 276–277; idem: *Kostanjeviška opatija*, str. 375 sl.

¹¹ Idem: Posest cistercijskega samostana Rein na Dolenjskem: 1275–1693, str. 130–143. Idem: Posest cistercijske opatije Rein na slovenskem Štajerskem od 1276 do okoli 1600, str. 93–118.

¹² Müller: Stiftsarchiv-geistige Bewahrungstätte, str. 103–104.

¹³ Glej op. št. 10, str. 119.

¹⁴ Glej op. št. 12, str. 104–109.

¹⁵ Mlinarič: Marijan Pittreich, opat cistercijskega samostana Rein pri Gradcu (1745–1771), str. 243–263.

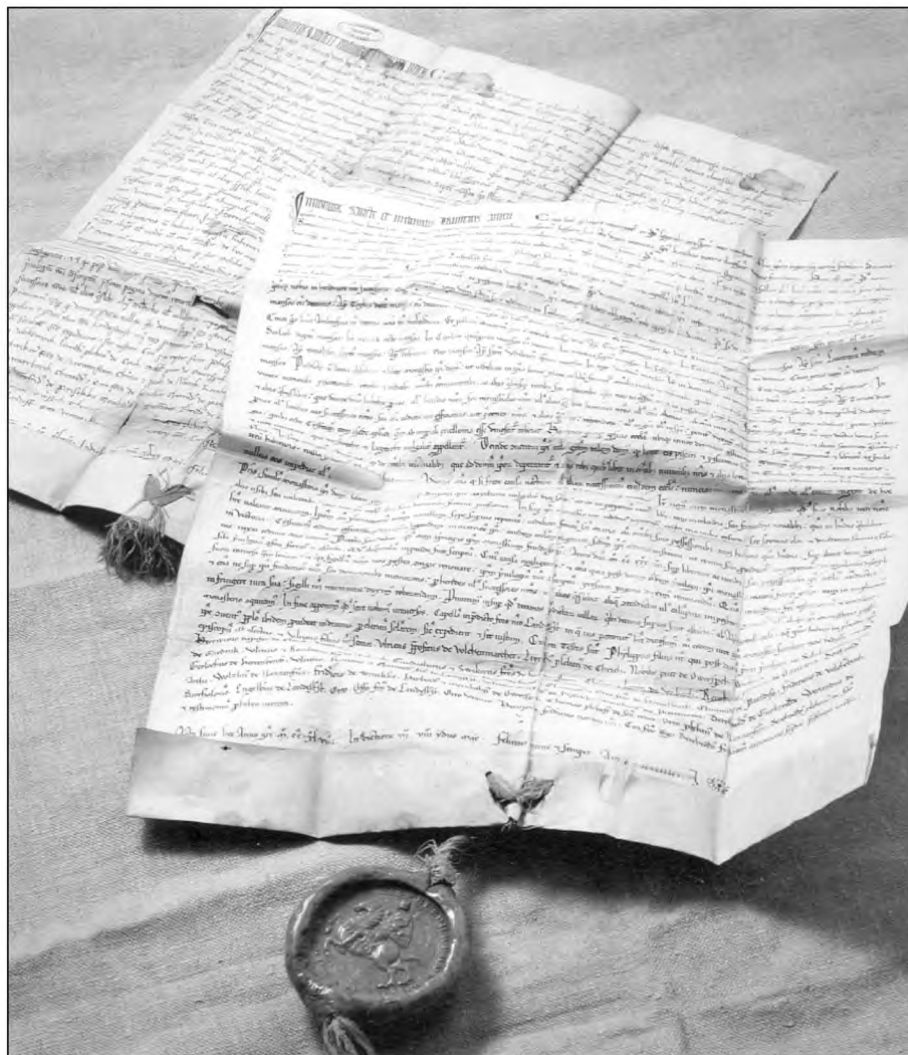
¹⁶ Glej op. št. 12, str. 114–122; Mlinarič: Arhiv samostana Rein, zakladnica gradiva za slovensko zgodovino, str. 105–120.

⁷ J. M. Canivez: *Statuta Capitulum generalium Ordinis Cisterciensis VII*, št. 69, str. 674.

⁸ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija*, str. 481–482.

⁹ Idem: *Stiška opatija*, str. 763.

¹⁰ Idem: Jurij Freyseisen iz Luč ob Savinji, opat cisterci-

Ustanovna listina za Kostanjeviški samostan iz 1249 (Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana).

K cistercijskim samostanom, pri katerih je stoletja nastajalo gradivo tudi za našo zgodovino, štejemo cisterco v *Vetrinju* (Viktring pri Celovcu/Klagenfurt) na Koroškem. Vetrinjska cisterca je bila matica našega kostanjeviškega samostana (ust. 1234) in je sodila k istemu generalnemu vikariatu kot stiški in kostanjeviški samostan. Že ob ustanovitvi (1142) si je pridobila veliko posesti na današnjem avstrijskem Koroškem,¹⁷ sredi istega stoletja pa na Štajerskem in Kranjskem. Njegovi redovniki so tudi opravljali dušnopastirsko delo v številnih koroških župnijah.¹⁸

Tudi v samostanu Vetrinj so v novem veku gradivo po navadi hranili v prelaturi. O arhivalijah samostana govorijo šele podatki iz srede 15. stoletja. Tudi vetrinjski arhiv je iz različnih vzrokov (zunanjih in zaradi nereda v konventu) imel precejšnjo škodo. Tako se npr. opat Janez (1481–1501) v pismu generalnemu kapitlju pritožuje, da so mu v času neredov v konventu odnesli iz njegove sobe »precej pomembnih listin«.¹⁹ V letu 1544 je bil govor o arhivalijah v študijski sobi (in studorij). Hramba arhiva v študijski sobi je bila omejena približno v istem času tudi za stiško opatijo. V letu 1570 so v Vetrinju hranili del arhiva v »zgornjem prostoru« (urbarje), del pa v prelaturi (v omarah v opatovi sobi). Leta 1763 so gradivo hranili tudi v neki sobi poleg opatovega stanovanja v treh predalčnih omarah ter v omarah samostanske

¹⁷ *Stift Viktring 1142–1992*. Roscher: *Geschichte der Cistercienserabtei Viktring*, str. 19; Prim. Mlinarič: *Kostanjeviška opatija*, str. 103.

¹⁸ Idem: *Posest vetrinjskega samostana na Kranjskem*, str. 101–119. Idem: *Posest vetrinjske opatije na Štajerskem*, str. 38–59.

¹⁹ Idem: *Kostanjeviška opatija*, str. 107 in 246–247.

pisarne.²⁰ V samostanu so torej hranili večino arhivalij v prelaturi in samostanski pisarni, tja pa je imel dostop tudi samostanski oskrbnik.

Za listine je znano, da so bile signirane že v času samostanskega pisarja Ortolfa (1204–1224).²¹ Omenimo naj, da je iz samostanskega arhiva vsekakor črpal podatke tudi znameniti opat Janez Vetrinjski (1312–1345) za svoje delo »Liber certarum historiarum«, ki je prvovrstni vir tudi za slovensko zgodovino. Vetrinjski arhiv hrani danes na svojih policah Koroški deželni arhiv v Celovcu, v katerem so za raziskovanje naše preteklosti posebno pomembni urbarji (npr. za posest na Slovenskem iz 1488), kopalne knjige in fond Viktring ter zbirka listin.²²

Za *stiški samostan* je o arhivskem prostoru in arhivalijah ohranjenih več podatkov kakor npr. za kostanjeviško opatijo. Arhivalije so tudi v Stični hranili na več krajih. Pomembne listine in za tekoče zadeve potrebne dokumente so hranili v prelaturi. Arhivalije predvsem gospodarske narave (urbarje, gorninske in desetinske registre) so hranili v upravnem posloplju, ki je stalo med samostansko cerkvijo in vhodom v samostan. Prav ta del posloplja je bil v času turškega pustošenja v drugi polovici 15. stoletja najbolj prizadet. Zato je bilo nedvomno tedaj uničeno tudi gradivo spravljeno v tem delu samostanskega posloplja. Od pomembnih dokumentov gospodarske narave iz tega časa se omenjata npr. register iz 1445 in urbar iz leta 1496.²³ Najbolj je bila stiška opatija opustošena v letih 1475 in 1492. Tedaj naj bi bila požgana do tal.²⁴ Zato se ni čuditi, da je bila večina starejšega gradiva uničena prav v drugi polovici 15. stoletja. V letu 1492 je ob vizitaciji reinski opat Wolfgang naročil opatu Tomažu, naj da »zapreti križni hodnik«, to pa jasno kaže obseg turškega pustošenja.²⁵ Na srečo pa so tedaj hranili listine v posebnem prostoru prelature, zato so ohranjene.

Stiški kronist pater Pavel Pucelj (profes1690–1721) med gradbenimi deli enega najpomembnejših stiških opatov, Jakoba Reinprechta (1603–1626), ki

je opatijo prezidal v duhu novega stilnega okusa, baroka, omenja, da je opat v letu 1606 na novo dokončal zidavo prelature, opatovske kapele in arhiva. Poročilo nedvomno kaže, da je bil od tedaj stiški arhiv v prelaturi. Vemo, da je »novo opatijo« začel zidati že Jakobov predhodnik opat Lavrencij Zupan (1580–1600).²⁶

Nekaj podatkov o hrambi arhivalij nam posredujejo inventarni popisi, nastali po smrti stiških predstojnikov. Zapis po smrti opata Janeza Anžlovarja (1638) navaja v prelaturi lepo predalčno omaro s spisi in knjigami ter zidno omaro s spisi, v Stiškem dvorcu v Ljubljani v kamri pri »zgornji« opatovi sobi pa omaro iz orehovine s spisi.²⁷ Inventarni popis, narejen po smrti opata Maksimilijana Mottocha (1680), pa govori o hrambi gradiva »v arhivu« (prelaturi) v opatovi sobi in v sobi patra komornika. Komisarji, ki so popisali premičnine, navajajo, da so v »nekem prostoru« (v prelaturi), ki naj bi ga tedaj imenovali »arhiv«, popisali dokumente, ki so zadevali preteklost samostana, ustanovna pisma, privilegije, papeške bule in urbarje ter razne pogodbe in podobne spise. Gradiva pa komisariji po lastni izpovedi niso podrobno popisali, ampak so le navedli gradivo po vrstah. Gradivo menda do tedaj še ni bilo nikoli popisano, sami pa ga menda zaradi pomanjkanja časa tudi niso popisali. Komisarji so v opatovi sobi našli lepo predalčno omaro s spisi in knjigami. Pater komornik, ki je skrbel za gospodarstvo, je hranil v svoji celici urbarje in obračune za podložnike.²⁸

Po smrti opata Ludovika, barona Raumbuschüssla (1687), so komisariji pregledali tudi arhiv, a po lastni izpovedi zaradi časovne stiske niso popisali vsakega spisa posebej, ampak le posamezne vrste gradiva, kakor jih navaja že inventarni popis iz 1680. Tudi gradivo v sobi patra komornika so zabeležili, kot je bilo zavedeno že v prejšnjem popisu. V eni izmed sob, v kateri je že v času pokojnega opata prebival samostanski advokat, so našli poleg knjig sodne spise v zvezi s spori s samostanskimi podložniki.²⁹ Tudi po smrti opata Aleksandra barona Engelshausa (1734), so komisariji ravnali enako kot pri prejšnjem popisu, saj niso popisovali listin, ustanovnih listin, urbarjev in pogodb, shranjenih pod obokom, imenovanem arhiv. Pater komornik je tudi tedaj imel v svoji celici polico z urbarji, v sosednji sobici pa knjižno

²⁰ Laschitzer: *Geschichte der Klosterbibliotheken und Archive Kärntens*, str. 175; Mlinarič: *Kostanjeviška opatija*, str. 107.

²¹ Roscher: *Geschichte der Cistercienserabtei Viktring*, str. 12–13; Prim. Kos: Pismo, pisava, pisar, str. 202.

²² Kos: *Srednjeveška zgodovina Slovencev*, str. 40.

²³ Umek: *Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična*, str. 142–143.

²⁴ Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 218–221; Jug: *Turški napadi na Kranjsko in Primorsko*, str. 2–8.

Kartuzija v Bistri je npr. pogorela že v drugi polovici 14. stoletja kar dvakrat (1364 in 1382). Prim. Mlinarič: *Kartuzija Bistra*, str. 79 in 80.

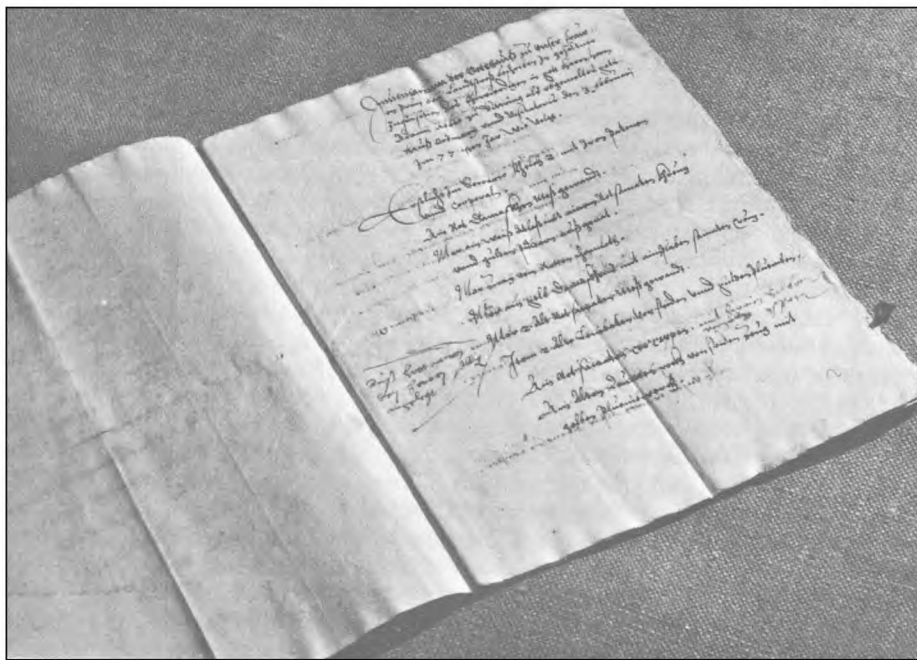
²⁵ Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 221. Vizitacija z dne 23. januarja 1492 (Arhiv Rein, B lat. 9).

²⁶ Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 239. Zadnikar: *Stična in zgodnja arhitektura cistercijanov*, str. 194–196.

²⁷ Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 543, 546.

²⁸ Ibidem, str. 619–623.

²⁹ Ibidem, str. 635–636.

*Popis inventarja za Kostanjeviški samostan iz 1577
(Koroški deželni arhiv v Celovcu/Klagenfurt, fond Viktring/Vetrinj, fasc. XXV).*

omaro z urbarji in računi. V kamri pri opatovi sobi je stala košara »z redovnimi in drugimi spisi«.³⁰

V številnih samostanih so že v srednjem veku začeli urejati sezname s posameznimi kategorijami listin. V stiškem samostanu so v 16. stoletju naredili razvid samostanskih posesti in sestavili register dominikalnih listin z njihovimi regesti. Listine so razvrščali v snovne skupine in jih označevali s črkami ter jih v okviru vsake črke oštevilčili z arabskimi številkami. V register so dokumente vpisali po stvarnih geslih po abecednem redu in s kratko vsebino. Inventar ustanovnih listin pa je bil po vsej verjetnosti narejen v času opata Maksimilijana Mottocha (1661–1680).³¹

Opatova knjižnica je bila v letu 1576 v študijski sobi (in studori) prelature. Popis tedaj navaja nekaj knjig z naslovi, preostale knjige pa razvršča po signaturah in formatu. V konventni knjižnici je bilo tedaj 164 knjig velikega formata in večina od njih so bili latinski rokopisi.³² Pod opatom Maksimilijanom Mottochom je bila poleg arhiva urejena tudi knjižnica.³³

Vizitator je ob obisku stiškega samostana leta 1630 opatu Janezu Anžlovarju (1628–1638) naročil,

naj ima samostan vedno sposobnega knjižničarja (praefectum bibliothecae), ki naj bi imel pri roki inventar vseh knjig, da bi lahko oskrbel sobrate s potrebnimi knjigami. Knjižničar naj bi skrbel za red in vrnil knjige nazaj na ustrezno mesto.³⁴

O hrambi arhivalij *kostanjeviškega samostana* je kaj malo podatkov. Nekaj nam o tem povedo inventarni popisi, narejeni po smrti predstojnikov. Iz popisov je vidno, da so pomembnejše listine, med njimi vsekakor ustanovno listino ustanovitelja Bernarda Spanheima iz leta 1249, hranili v prelaturi, kjer so hranili v neki predalčni omari ali pa v predalu opatove mize za tekoče poslovanje potrebne dokumente. Najstarejši zapis o hrambi knjižnega gradiva in morda tudi o arhivskem gradivu je iz leta 1577, ko inventar omenja skrinjo, napolnjeno s knjigami in z rokopisi.³⁵ Inventar, narejen po smrti opata Janeza (1600), pove, da so hranili listine in spise v sobi ob opatovi sobi, torej v prelaturi. Tedaj so listine po vsej verjetnosti hranili v skrinji za obleko. Inventar omenja še omaro s šestnajstimi predali, v katerih so bili spisi po vsej verjetnosti razvrščeni po predmetih.³⁶ V inventarju, zapisanem po smrti opata Gregorija Aleksija (1621), lahko preberemo, da je pokojnik hranil šestintrideset listin in spise iz obdobja delovanja v vlogi opata (od leta

³⁰ Ibidem, str. 733–734.

³¹ Milkowicz: *Die Klöster in Krain*, str. 203–204; Umek: *Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična*, str. 143; Kos: *Pismo, pisava, pisar*, str. 202–203.

³² Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 385.

³³ Umek: *Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična*, str. 143.

³⁴ Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 515.

³⁵ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija*, str. 195.

³⁶ Ibidem.

1619 naprej) ter iz časa predhodnika Jurija Urbančiča (1603–1618) v omari »v novi sobi; nekaj »starih preperelih« spisov pa naj bi hranili v skrinji oziroma v omari z desetimi predali. Komisija je nekaj od tekoče registrature (1616–1619) zabeležila tudi v Kostanjeviškem dvoru v Ljubljani.³⁷ Iz inventarnega popisa po smrti opata Andreja (1631) je vidno, da je pokojnik hranil tekoče spise v predalu svoje pisalne mize. Opat Robert Knop (1687–1702) je hranil gradivo iz časa opatovske službe v svoji sobi v predalčnih omarah.³⁸

Listine, urbarje in vseh vrst registre so v samostanu urejali po tedanjem običajnem načinu hrambe. Listine so označevali po njihovih vrstah: kupoprodajna, menjalna, zakupna, zastavna in druga pisma. Seznam gradiva iz leta 1786 nas podrobneje pouči o urejenosti gradiva. V glavnem so spise uvrščali v dve skupini: na spise, ki so se nanašali na samostan in njegovo gosposčino, in na tiste, ki so zadevali leta 1667 kupljeno kostanjeviško gosposčino.³⁹ Gradivo drugih samostanskih gosposčin so redovniki hranili na sedežih gosposčin in je bilo prevzeto po 1786. Dopise iz časa po ukinitvi samostana in tik pred ukinitvijo (1740–1786) pa so razvrščali po osnovnih skupinah in jih označevali z arabskimi številkami ter jih odlagali kronološko. Ko je skupina spisov dosegla določeno številko, so to snovno skupino označili z novo številko.⁴⁰ V inventarnih popisih je omenjeno knjižno blago v prelaturi in konventu ter celicah redovnikov. Leta 1757 je bil knjižničar Aleksander Haller pl. Hallenstein, kasneje poslednji samostanski opat (1772–1786), nekdanji študent Germanika v Rimu in doktor teologije.⁴¹ Presenetljivo je, da se je kljub številnim neugodnim okoliščinam in nesrečam ohranilo toliko gradiva kostanjeviškega arhiva. Ohranila sta se npr. tudi ustanovna listina iz 1249 in urbar iz srede 14. stoletja. Samostan je stal na tistem delu slovenske zemlje, ki je bil od srednjega veka izpostavljen npr. najrazličnejšim vojaškim pustošenjem (zlasti še Turkov in Uskokov). Samostanu ni prizanesel tudi ogenj: npr. v 16. stoletju in za opata Leopolda Busetha (okoli 1760). Čas, ko je bil samostan skoraj povsem neposeljen (16. stoletje) ali povsem brez redovnikov (druga polovica 15. stoletja), vsekakor za samostanske kulturne zaklade ni bil brez posledic. Tako je npr. opat Rudolf Kušlan

(1723–1736) izjavil, da so bili dokumenti deloma uničeni tudi v več požarih.⁴²

Enako kot hrambi listin in drugih dokumentov so redovno vodstvo in vizitatorji posvečali skrb tudi *pečatom in pečatnikom*, rabi in zlorabi ter pravici do pečatenja. Pri cistercijanih so bili pečati sprva po svoji velikosti in značilnostih zelo skromni.⁴³ Samostanski pečat je imel podobo Matere božje, saj so bili cistercijani veliki častilci Marije.⁴⁴ Opatovi pečati so bili sprva zelo skromni, opremljeni le s podobo opata s škofovsko palico in brez napisa in njegovega imena, in zato pečatnika ni bilo treba spreminjati. Kasneje pa se je v pečatu pojavilo tudi opatovo ime, v poznejših časih pa so pečat opremili s samostanskim in osebnim grbom opata. Pri cistercijanih sta imela sprva pravico do pečata samo opat in konvent, ne pa tudi prior.⁴⁵ Tako je npr. vizitator ob obisku stiškega samostana leta 1640 prepovedal, da bi kateri od redovnikov imel svoj lastni pečat.⁴⁶

Vizitatorji so ob vizitaciji podrejenih samostanov posvetili skrb tudi pečatnikom in uporabi letih. Ob vizitaciji v stiškem samostanu 1648 je vizitator naročil, naj bi menihi samostanski pečatnik in protipečatnik, s katerim so pečatili pogodbe, bolje varovali, kot so ju do tedaj. Omenjena pečatnika naj bi hranili pod tremi ključi: po en ključ do pečatnika naj bi imeli opat, prior in eden od starejših redovnikov. Resnost naročila je vidna iz tega, da je vizitator z grožnjo s kaznijo terjal v mesecu dni izpolnitev naročila.⁴⁷ Zanimivo je, da je vizitator v letu 1730 menihom dal enako naročilo, s katerim je vsakomur od njih onemogočil zlorabo.⁴⁸ Ob vizitaciji kostanjeviškega samostana leta 1674 so morala biti med opatom Janezom in konventom nesoglasja, ker je vizitator naročil, da morajo biti pravni posli sklenjeni le s soglasjem konventa in bi moral dokument pečatiti prior, ki naj bi mu opat zaupal pečatnik. Pisma je bilo dovoljeno odpošiljati opremljena le s konventnim pečatom ter s priorjevim dovoljenjem in potem, ko sta jih prebrala predstojnik in prior (1730).⁴⁹ Po smrti opata so

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Mlinarič: *Kostanjeviško gospostvo po urbarju iz 1625*.

⁴⁰ Umek: *Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična*, str. 8–9; Prim. Kos: *Pismo, pisava, pisar*, str. 203–204.

⁴¹ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija*, str. 498.

⁴² Ibidem, str. 105.

⁴³ Otorpec: *Srednjeveški samostanski pečati na Slovenskem*, str. 37.

⁴⁴ Ibidem, str. 40 in 41.

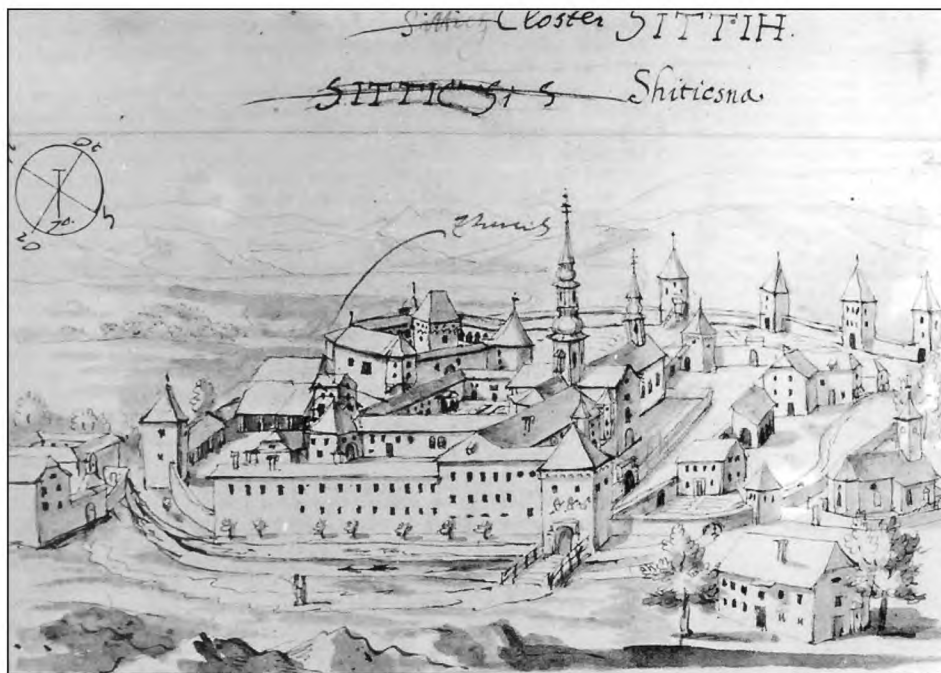
⁴⁵ Ibidem, str. 37–40. Stična: str. 39–40. Kostanjevica: str. 41.

⁴⁶ Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 548.

⁴⁷ Ibidem, str. 558.

⁴⁸ Ibidem, str. 517.

⁴⁹ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija* str. 387; Idem: *Stiška opatija*, str. 491.

J.V. Valvasor, *Samostan v Stični* (tuš risba iz skicne knjige za topografijo Kranjske; Zagreb: Metropolitanska knjižnica, sign. MR 199, 3).

morali, da bi se izognili zlorabi, pečatnik pokojnega zlomiti.⁵⁰ Tudi pri cistercijanih je bilo ponarejevalcem pečatnikov zagroženo z najvišjo možno cerkveno kaznijo, s kaznijo izobčenja iz Cerkve. Omenimo naj še, da v inventarjih, spisanih po smrti stiških in kostanjeviških opatov, najdemo tudi omembo pečatnikov. Tako so komisarji po smrti kostanjeviškega opata Gregorija Aleksija (1620) zabeležili, da sta bila v omari ene od sob v prelaturi poleg zlatnine in srebrnine tudi velik srebrn samostanski pečatnik in železni pečatnik umrlega opata. V sosednji sobici pa so v popotni, z železom okovani skrinji našli v beli škatli pečatni prstan opata Jakoba Reinprehta (1601–1603) ter zlati pečatni prstan s safirjem, zlati pečatnik z železnim grbom ter železni pečatnik opata Jurija Urbaniča (1603–1618).⁵¹ To kaže, da so redovniki kršili redovna pravila, saj po smrti predstojnikov niso uničili njihovih pečatnikov. V stiškem samostanu je po smrti opata Maksimilijana Mottocha (1661–1680) komisija našla v prelaturi konventni pečatnik in pečatnik pokojnika.⁵²

Znano je, da so Turki v letu 1478 oropali studeniški dominikanski samostan in da so ob tej

priložnosti odnesli s seboj tudi pečatnika samostana in priorice.⁵³

V 17. in 18. stoletju je pri redovnih skupnostih oživelo zanimanje za preteklost reda in njegovih samostanov. Za pisanje celotne redovne zgodovine je red potreboval dokumente svojih samostanov. Tako je npr. cistercijanski generalni prokurator v Rimu 1712 prosil generalnega vikarja, reinskega opata Placida Mallyja, za izizvečke stiških dokumentov ter za ustanovno listino Bernarda Spanheima iz 1249. za kostanjeviški samostan. Placid je delo zaupal stiškemu opatu Antonu Gallenfelsu. Že po dveh mesecih je Gallenfels zbral precej dokumentov in jim dodal kratko vsebino (regeste). Delo pa je, kot pravi, opravil z velikim trudom zaradi neurejenosti arhiva in ker ni znal brati starih besedil. Pri tem delu mu po njegovih besedah ni mogel pomagati nihče v konventu. Anton priznava, da se je že toliko privadil branja, da je bil sposoben narediti izvlečke iz dokumentov, da pa ni bil sposoben razumeti celotnega besedila. Obljublja, da bo po stopoma pošiljal v Rim regeste listin, za katere bo menil, da so vredne objave.⁵⁴

⁵⁰ Oturepec: Srednjeveški samostanski pečati na Slovenskem, str. 37.

⁵¹ ARS, Sam. II, fasc. 4; Mlinarič: *Kostanjeviška opatija*, str. 367–368.

⁵² Ibidem. Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 619.

⁵³ Mlinarič: *Studeniški dominikanski samostan*, str. 56.

⁵⁴ Idem: *Stiška opatija*, str. 687–688.

Po izidu redovne zgodovine redovnega zgodovinarja Jongelina »Notitia abbatiarum Ordinis Cisterciensis per orbem universum« (izšla je leta 1737 v Kölnu v desetih knjigah) so ugotavljali, da je v njej kar precej pomanjkljivosti. Zato je generalni opat Andoh Pernoh želel, da bi pripravili novo izdajo s popravki in v bolj razkošni opremi. Predstojnikom in predstojnicam cistercijskih samostanov je naročil, naj mu pošljejo podatke o stanju samostanov ter prepise vseh v latinskem jeziku spisanih darovnic, sicer pa kratke regeste dokumentov, kakor tudi regeste privilegijev, ki so jih samostanom podelile cerkvene in svetne oblasti. Ta naloga pa je bila za večino predstojnikov vsekakor težavna, saj npr. tedaj večina stiških redovnikov ni bila znala brati srednjeveških latinskih besedil.⁵⁵

Proti koncu srednjega veka in v naslednjih stoletjih je bilo v navadi sestavljanje katalogov vrste opatov, to pa je bilo vsekakor povezano z zanimanjem za preteklost lastnega samostana. V navado je prišlo tudi izpisovanje imen (zlasti samostanskih dobrotnikov), omenjenih v listinah, ter izvlečkov iz samostanskih privilegijev po vrstnem redu pomembnosti tistih, ki so jih izstavili, in sicer iz vrst cerkvene in svetne gospode.⁵⁶ V navado je prišlo tudi pisanje samostanskih kronik. Med temi je zelo znano delo reinskega redovnika Alana Lehra (profes 1709–1775), ki je v maniri tedanje historiografije prepisal listine in njihove prepise ali regeste v kronološkem redu ter besedilo ponekod opremil s historičnimi noticami. Veličastno delo v petih foliantih, od katerih ima vsak približno po devetsto strani, zadeva čas od ustanovitve Reina (1129) do leta 1600.⁵⁷

Iz bogatega gradiva stiškega arhiva so črpali podatke posamezniki v samostanu ali zunaj njega za sestavljanje historičnih notic, za sezname opatov, a tudi že za skromne zgodovinske raziskave.⁵⁸ Omenimo naj cistercijana Wolfganga Scharfa (u. 1686), ki je začel raziskovati preteklost lastnega samostana in je tudi sestavil seznam listin. Izvlečke iz dokumentov stiškega arhiva sta uporabljala J. V. Valvasor za Slavo vojvodine Kranjske ter bosonogi avguštinec Andrej Marian-Fidler (1736–1802) za svoje delo *Austria sacra*.⁵⁹ Opat Anton Gallenfels (1688–

1719) si je dopisoval z jezuitom Antonijem Steyerjem (1673–1741) na Dunaju in mu je pošiljal prepise iz stiškega in kostanjeviškega arhiva. Opat Anton je jezuitu v letu 1717 obljubljal, da mu bo tudi še poslal nekaj starejšega gradiva, kolikor mu ga bo uspelo dobiti. Omenjal je, da je izvedel, da je bila večina dokumentov kostanjeviškega arhiva tako poškodovana, da je od njega komajda kaj ostalo. Na Antonijevo željo, naj mu opat pošlje podatke o vojvodinji Viridi Milanski, veliki dobrotnici Stične, pa je opat odgovoril, da mu podatkov ne more priskrbeti, češ da je samostan nekajkrat pogorel ali pa so ga razrušili sovražniki in da je bila cerkev na novo postavljena.⁶⁰ Od stiških redovnikov, ki so se ukvarjali s preteklostjo samostana, pripada vsekakor prvo mesto patru Pavlu Puclju (profes 1689–1721) in njegovemu z dolgim baročnim naslovom opremljenemu delu *Idiographia* iz 1719. Velik del tega je kompilacija gradiva, ki so ga zbrali že različni pisci pred njim.⁶¹ V Stični so hranili tudi t. i. »Notata de monasterio Sitticensi« iz 17. stoletja, delo neznanega avtorja, ki je katalog opatov in v obliki kronike preteklost samostana do opata Ludovika Raumbschüssla (1681–1687).⁶² Iz Stične je ohranjen tudi nepopolni nekrologij iz 15. stoletja, iz Kostanjevice pa nepopolni prepis nekrologija iz 18. stoletja, ki naj bi ga bil sestavil opat Arnold 1523.

Iz kostanjeviškega samostana ne poznamo nobene samostanske kronike, pač pa so posamezniki (redovniki) sestavljali kataloge opatov in delali izvlečke iz samostanskih privilegijev ali dokumentov inkorporiranih župnij ter izpisovali imena v dokumentih omenjenih oseb (zlasti dobrotnikov). Okoli leta 1674 je neznan avtor naredil kratke regeste z naslovom »Annotationes foundationum monasterii«, ki zadevajo samostanu inkorporirane župnije, ter regeste iz privilegijskih listin papežev, cesarjev in drugih odličnikov. V 18. stoletju je neznan avtor iz dokumentov izpisal imena starih, deloma že izumrlih družin, iz časa od 1200. do 1500.⁶³

V samostanih so hranili ne le vire za pisanje redovne zgodovine, temveč tudi za raziskovanje svetne zgodovine. Raziskovalci in pisci o preteklosti Habsburžanov, od katerih so nekateri bili ustanovitelji duhovnih ustanov ali pa z njimi v preteklosti močno povezani, so našli veliko podatkov tudi v samostanskih arhivih. Zato so Habsburžani tudi

⁵⁵ Ibidem, str. 746–747.

⁵⁶ Ibidem, str. 855.

⁵⁷ Müller: *Stiftsarchiv-geistige Bewahrungstätte*, str. 430–431. Prim. Mlinarič: *Arhiv samostana Rein, zakladnica gradiva za slovensko zgodovino*, str. 109.

⁵⁸ Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 854.

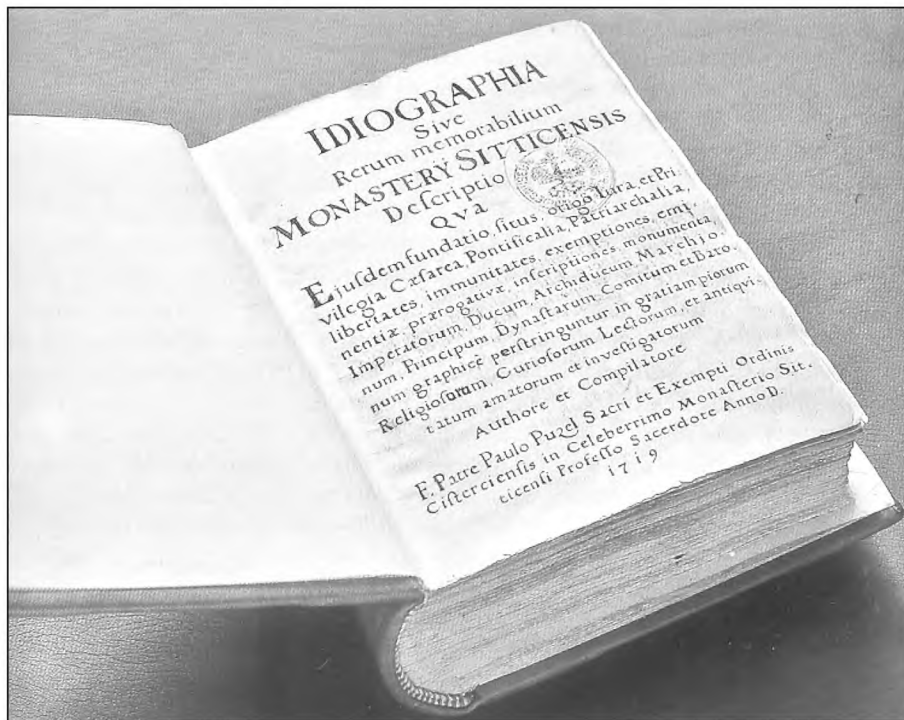
⁵⁹ Umek: *Samostanski arhivi Kostanjevice, Pleterje in Stična*, str. 143–144.

⁶⁰ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija*, str. 104.

⁶¹ Ibidem, str. 855–857; Umek: *Samostani Kostanjevice, Pleterje in Stična*, str. 144.

⁶² Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 855.

⁶³ Idem: *Kostanjeviška opatija*, str. 45–46. *Annotationes: ARS, Sam. A II, fasc. 13.*

Naslovnica dela *Idiographia stiškega kronista p. Pavla Puclja iz 1719*
(Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, rok. 148r).

od opatov cistercijanskih samostanov terjali popise arhivov in sezname knjižnega gradiva. Leta 1706 je vlada naročila vsem deželnim glavarjem, naj od škofij in samostanov zahtevajo spise in knjige, ki bi prišli v poštev za pisanje »domače in tuje« zgodovine. Kranjski deželni glavar je sezname terjal od naših dveh cistercijanskih samostanov, vendar je npr. kostanjeviški opat Friderik Hofstetter (1703–1708) odlašal, tako da ga je morala oblast v istem letu na to še enkrat opozoriti.⁶⁴

Oblast je samostanskim predstojnikom nekajkrat naročila, da morajo raziskovalcem omogočiti delo v arhivih in knjižnicah in na drugih krajih v samostanu. Tako je npr. v letu 1741 notranjeavstrijska vlada stiškega opata Viljema Kovačiča obvestila, da je pater Markvard Hergott dobil že »pred veliko leti« nalogo, da popiše vse napise in opiše spomenike, ki se nanašajo na vojvode in nadvojvode avstrijske vladarske hiše. Ker se je bližala končna redakcija dela, je vlada opatu naročila, naj Markvardovemu arhitektu Salomonu Kleinerju dovoli dostop do gradiva, grobnic in drugih ustreznih prostorov. Arhitekt Kleiner naj bi tudi prepisal stare spise in »spomenice«, pečate pa prepisal.⁶⁵

Usoda arhivov ukinjenih samostanov v Ve trinju, Kostanjevici in Stični

Vzrok za uničenje kulturnega blaga tudi cistercijanskih samostanov je bila vrsta dejavnikov. Na Slovenskem so to bila turška pustošenja od druge polovice 15. stoletja in v prihodnjem stoletju. Veliko škode so tudi povzročile razne ujme, predvsem požari⁶⁶ in povodnji. V kmečkih uporih so ponekod podložniki vsevprek uničevali arhivalije in knjižno blago, misleč da bodo na ta način rešeni v njih zapisanih dajatev.⁶⁷ Kolikor pa plenilci kulturnega blaga niso uničili, so ga raznesli na vse strani in se je večinoma izgubilo.

Veliko škode so povzročila sistematična ukinjanja samostanov, ki so jih zahtevale svetne oblasti v obdobju od 16. do 19. stoletja: v Angliji (16. stol) in v Nemčiji (na začetku 19. stoletja). V Franciji, domovini cistercijanskega reda, pa je samostane zatrla francoska revolucija.⁶⁸ Še najmanj škode so povzro-

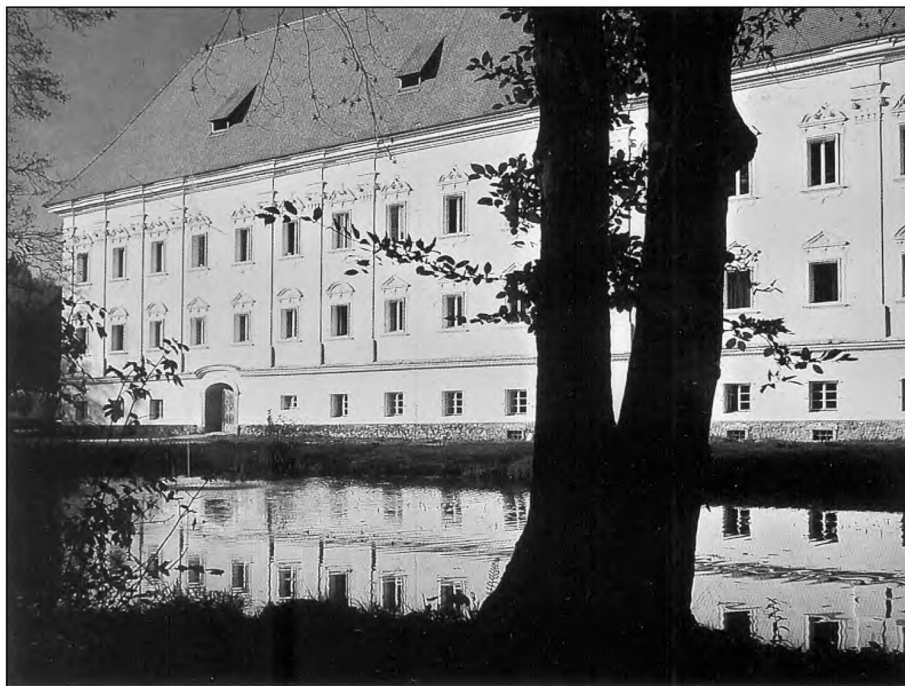
⁶⁶ Okoli leta 1760 je požar upepelil pristavo kostanjeviškega samostana z vso živino in letnimi pridelki. (ARS, Sam. A II, fasc 28).

⁶⁷ Pustošenje v samostanih leta 1635: v žički kartuziji (Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurkloster*, str. 389 in v dominikanskem samostanu v Studenicah. (Idem: *Kmečki nemiri in upori*, str. 342 sl).

⁶⁸ Leka: *Geschichte und Wirken der Weissen Mönche*, str. 132. Prim: Mlinarič: *Kostanjeviška opatija*, str. 495.

⁶⁴ Ibidem, str. 413.

⁶⁵ Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 747.

Pogled na poslopje nekdanjega samostana v Vetrinju/Viktring na Koroškem (1985).

čile ukinitve samostanov tam, kjer je oblast gradivo zavarovala z odredbami o prenosu kulturnega blaga v ustrezne ustanove, medtem ko je bilo najslabše z gradivom tam, kjer je le-to ostalo na kraju nastanka vsem dostopno in so ga uničevali ali pa raznesli v vse vetrove.

Največje posledice so za cistercijanski red imele ukinitve njegovih postojank, ki jih je zahteval cesar Jožef II. v letih 1782–1790.⁶⁹ Cesarski reskript z dne 12. januarja 1782 je bil prvi dekret o razpustitvi t. i. kontemplativnih redov, nato pa je bilo na podlagi dekreta z dne 30. oktobra 1782 v štirih letih razpuščenih več kot sedemsto samostanov vseh redov. Cesar je želel ukiniti najprej postojanke kontemplativnih redov, med katere so sodili tudi cistercijani, zatem pa vseh redov, ki se niso ukvarjali z »družbeno koristnimi dejavnostmi« (z dušnim pastirstvom ter s šolstvom ali karitativno dejavnostjo). V avstrijskih deželah so bili na podlagi dekreta iz leta 1782 razpuščeni cistercijanski samostani: Baumgartenberg (1784) in Stična (1784), Neuberg ob Murici (1786), Engelszell (1786), Kostanjevica (1786) in Vetrinj (1786) ter Säussenstein (1789). Reforme so preživeli samostani: na Štajerskem Rein, v Nižji Avstriji Heiligenkreuz, Lilienfeld in Zwettl, v Zgornji Avstriji Wilhering in Schlierbach ter Stams na Tirolskem. Navedeni samostani so

imeli inkorporiranih veliko dušnopastirskih postojank, poleg tega so te cisterce prevzele dušno pastirstvo v številnih na novo ustanovljenih postojankah (t. i. jožefinskih župnijah).⁷⁰ Čeprav velja to tudi za naša samostana na Dolenjskem, sta bila kljub temu ukinjena. Po smrti Jožefa II. (1790) so štajerski deželni stanovi njegovega naslednika Leopolda II. prosili, naj prav zato ne ukine samostana v Reinu in Admontu ter ustanovo korarjev v Vorau.⁷¹ Rein je preživel ukinitve 18. stoletja, so pa nemške oblasti v letu 1941 zasegle njegovo posest, redovniki pa so morali zapustiti samostan. Po koncu vojne se jih je vrnilo šest in tako so znova uvedli redno redovno življenje., po vojni pa je tudi samostan za štiri tedne zasedlo tisoč ruskih vojakov. Razumljivo je, da je v arhivu in knjižnici v letih 1941–1945 nastalo precej škode.⁷²

Dvorna odredba z dne 12. januarja 1782 je poskrbela za ohranitev arhivskega gradiva, saj je določala, naj komisarji za ukinitvev takoj po razpustitvi samostana prostore arhiva zaklenejo in zapečatijo. Odredba z dne 15. januarja 1782 je komisarjem naročila, naj poskrbijo za dokumente, rokopise in knjižno blago in gradivo spravijo na varno. Kjer ni bilo popisa gradiva, naj bi ga komisarji naredili in

⁶⁹ Lekai: *Geschichte und Wirken der Weissen Mönche*, str. 127–128; Wolf: *Die Aufhebung der Klöster in Innerösterreich, 1782–1790*, str. 16–44.

⁷⁰ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija*, str. 484–485, 487.

⁷¹ Idem: *Stiška opatija*, str. 805.

⁷² *Stift Rein 1129–1979*, str. 252 in 259–262; *Stift Viktring 1142–1992*, str. 148–154.

poslali sezname dvorni biblioteki na Dunaju.⁷³ Dvorna odredba z dne 23. septembra 1782 je dala nova navodila za ravnanje z arhivi in s knjigami razpuščenih samostanov. Dokumente naj bi razdelili na dve skupini: spise gospodarske narave, potrebne za nadaljnje upravljanje gospodarstva, naj bi komisarji izročili upraviteljem na novo nastalih kameralnih gosposčin, spise, nanašajoče se na ustanovitev in samostanske dotacije, pa naj bi izročili deželi. Gradivo naj bi pregledal le za to delo sposoben redovnik, komisarji pa so za to delo po navadi pooblastili samostanskega arhivarja ali knjižničarja ali pa oskrbnika posesti (komornika). Za stiški samostan so delo zaupali nekdanjemu opatovemu tajniku in arhivarju Juriju Novaku. Knjižnico naj bi komisarji pregledali ter kodekse (rokopise) in stare knjige popisali in shranili na varno. Dvorna biblioteka na Dunaju je imela pravico izbrati si s seznamov katerokoli gradivo, rokopise in knjige, preostalo knjižno gradivo pa so morali predati univerzitetnim oziroma licejskim knjižnicam v deželi. Žal je oblast dovolila izločiti vso korespondenco.⁷⁴

S. Laschitzer opozarja na dvojje nasprotujočih si trditve v zvezi z ravnanjem s kulturnimi zakladi samostanov, ki jih je razpusstil Jožef II. Nekateri namreč trdijo, da so z zakladi ravnali barbarsko in povsem neodgovorno, drugi pa, nasprotno, da so cesar in njegovi uradniki storili vse za ohranitev kulturne dediščine. Izdana naj bi bila vrsta dekretov v korist ohranitve dediščine, vendar so bile nekatere odredbe neučinkovite, ker so jih uresničevali nedosledno in površno. Vsekakor so se ob ravnanju s kulturnim blagom dogajale nepravilnosti, vendar jih pa ne kaže zaradi posameznih primerov posploševati. Isti avtor tudi trdi, da večina piscev, ki se ukvarja s tem vprašanjem, ne upošteva dejstva, da so bili samostani ukinitveni v različnih okoliščinah, in spregleda, da je potrebno upoštevati pri presoji zaradi bolj ali manj zapletenega pravnega sistema različna dejstva, ki so pri ukinitvanju določenega samostana delovali in tudi, da vse nepravilnosti ne izvirajo iz istega vzroka.⁷⁵

Dejstvo je, da državni uradniki, upravitelji posesti ukinitvenih samostanov, niso storili vsega za ohranitev kulturnega bogastva, ampak so se, razumljivo, bolj posvečali nadaljnemu upravljanju posesti, ki jim ga je država zaupala. Poskrbeli so predvsem za stare, zlasti še iluminirane listine,

opremljene z lepimi pečati, in lepo pisane urbarje, ter za gradivo, potrebno za tekočo rabo, npr. korespondenco in samostansko gradivo novejšega datuma, brez pomena za upravo posesti, pa so označevali za gradivo brez vrednosti in ga pogosto pustili izpostavljeno vremenu in drugim škodljivim dejavnikom na kraju samem propadati. Znano je, da so npr. sezname listin in preostalega gradiva, rokopisov in knjig, ki naj bi jih uradniki pošiljali guberniju, prihajali v njegove roke zelo počasi. Za arhivalije je bila zelo škodljiva tudi selitev arhivov po naročilu državnih oblasti z enega na drug kraj oziroma iz ene v drugo ustanovo.⁷⁶ Tako je arhive pri nas pod Jožefom II. razpuščenih samostanov sprva po večini dobila tedanja Dvorna biblioteka na Dunaju, potem pa so njihov večji del v letu 1811 izročili Državnemu arhivu na Dunaju. Listine štajerskih samostanov je omenjeni arhiv v letih 1869 in 1871 predal Štajerskemu deželnemu arhivu v Gradcu.

Tu nas zanima usoda obeh naših cistercijanskih samostanov na Dolenjskem ter samostana v Vetrinju (Viktring) na Koroškem, iz katerega je bil 1234 poseljen kostanjeviški samostan, ter opatije v Reinu, matice stiškega samostana iz 1136. Vsi so od konca 16. stoletja sodili pod generalni vikariat, ki ga je pogosto vodil predstojnik Reina. Stična je bila razpuščena 1784., samostana Vetrin in Kostanjevica sta doživela svoj konec 1786, cisterce v *Reinu* pa Jožef II. ni ukinit. Zato šteje cistercijanski red Rein za svojo najstarejšo živečo postojanko na svetu, saj so cisterce v Franciji, domovini reda, propadle že med francosko revolucijo.⁷⁷ Posledica zgodovinske povezave obeh naših cisterc na Dolenjskem z Reinom in Vetrinjem je, da se je v arhivu obeh samostanov zbralo veliko gradiva, pomembnega tudi za nas. Zato je tudi usoda arhivov obeh samostanov za nas izrednega pomena. Mirno smemo reči, da sta arhiva Vetrinja in Reina zakladnici za slovensko zgodovino.⁷⁸

Za komisarja pri ukinitvi *vetrinjskega samostana* je bil imenovan Norbert grof Aicholt, ki je na podlagi dekreta z dne 19. maja 1786 objavil redovnikom razpusnitev konventa.⁷⁹ Protokol poroča, da so ob ukinitvi hranili arhivalije v štirih predalčnih omarah, označenih s številkami, in da je bilo nekaj spisov v dveh omarah samostanske pisarne. Popisali so ori-

⁷³ Wolf: *Die Aufhebung der Klöster in Innerösterreich 1782–1790*, str. 27 sl.

⁷⁴ Ibidem; Umek: *Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična*, str. 9.

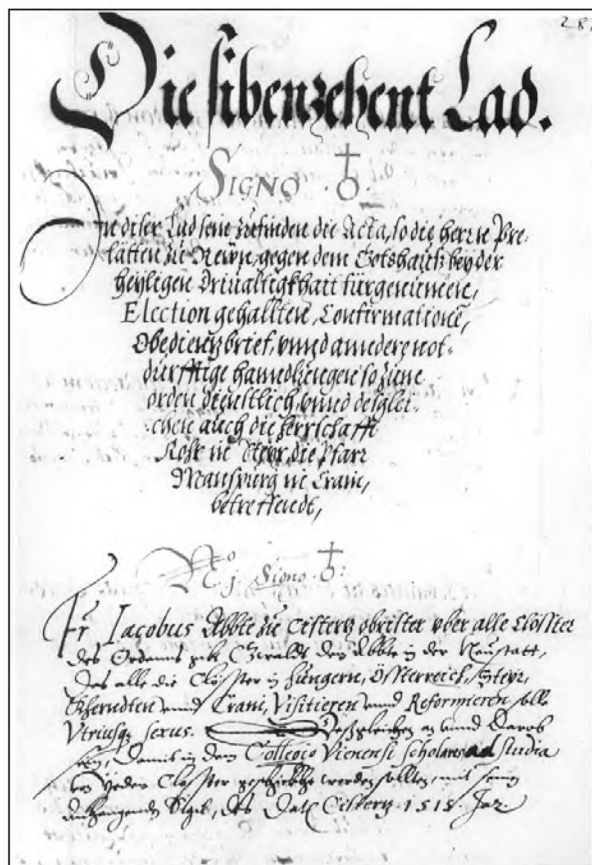
⁷⁵ Laschitzer: Die Verordnungen über die Bibliotheken und Archive, str. 401–440.

⁷⁶ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija*, str. 106–107.

⁷⁷ Lckai: *Geschichte und Wirken der Weissen Mönche*, str. 130.

⁷⁸ Kos: *Srednjeveška zgodovina Slovenecv*, str. 40–41; Mlinarič: Arhiv samostana Rein, zakladnica gradiva za slovensko zgodovino, str. 105–120.

⁷⁹ Wolf: *Die Aufhebung der Klöster in Innerösterreich 1782–1790*, str. 151–153.

Arhivski repertorij opatije v Reinu iz okoli leta 1600 (Arhiv Rein).

ginalne listine in najpomembnejše spise in seznam so priključili popisu celotnega inventarja. Narejen je bil tudi arhivski repertorij, za 179 listin pa so naredili regeste z datumom izdaje.⁸⁰ Po ukinitvi samostana je postala gosposčina last verskega sklada, ta pa jo je kasneje dal v zakup tovarnarjema, bratoma Kristofu in Janezu iz družine Moro, ki sta v nekdanjem samostanu uredila suknarno. Arhiv je ostal na prejšnjem mestu vse do leta 1859 in le malo gradiva je bilo oddanega na Dunaj. V letu 1789 je bil na zahtevo notranjeavstrijskega gubernija narejen seznam listin in poslan češko-avstrijski dvorni komisiji. Ta si je s seznama gradiva izbrala le štiri arhivalije, seznam pa je vrnila guberniju. Gubernij se je v naslednjem letu pozanimal, kje naj bi gradivo vetrinjskega samostana sploh bilo. Konec stoletja (1796) je država gosposčino Vetrinj z arhivom oddala v zakup. V letu 1859 je lastnik gosposčine, knez Friderik Liechtenstein, celoten arhiv predal Historičnemu društvu za Koroško, to pa ga je že s prej zbranim gradivom predalo Koroškemu

deželnemu arhivu v Celovcu. Danes hrani Arhiv listine nekdanje cisterce v splošnem fondu zbirke listin, urbarji in rokopisi so v fondu rokopisov, spise pa hrani v specialnem fondu Vetrinj (Viktring).⁸¹ O knjižnem fondu nekdanjega samostana vemo manj kot o arhivu. En primerek knjižnega kataloga so po ukinitvi samostana poslali guberniju, drugega pa knjižničarju študijske knjižnice v Celovcu, Gottfriedu, baronu Metzburgu, ki je 20. decembra 1787 potrdil, da mu je knjižno blago predal pridvorni sodnik kameralne gosposčine Vetrinj.⁸²

Omenimo naj, da Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani hrani te arhivalije iz nekdanjega samostana Vetrinj: arhivski prepis (kopialno knjigo) cesarskih listin in svoboščin za Koroško (1201–1500), korespondenco opatov (1648–1678) ter obračun prejemniškega urada na Koroškem (1608).⁸³

Dvorni dekret z dne 2. oktobra 1785 je naročil notranjeavstrijskemu guberniju, naj nadaljuje ukinitve samostanov, ki so bili že na seznamu za ukinitve, pa do tega leta še niso bili razpuščeni. S tem je bila med drugim zapечатena tudi usoda kostanjeviškega in vetrinjskega samostana.⁸⁴ Kostanjeviški samostan je bil ukinjen na osnovi dekreta z dne 5. decembra istega leta. Notranjeavstrijska vlada je za komisarja pri ukinitvi imenovala Janeza Nepomuka grofa Ursini-Blagajskega, za pomočnika dobil računovodjo kranjskih deželnih stanov Filipa Elsnerja.⁸⁵ Arhivalije so popisali na osnovi cesarskega dekreta z dne 23. septembra 1782. Popisali so vse arhivalije in knjige, bodisi kot posamezne enote bodisi kot serije, pri teh pa so pogosto zapisali tudi število posameznih arhivskih enot. Če upoštevamo kratek čas, v katerem je bilo gradivo popisano, je razumljivo, da popis ne zajema celotnega gradiva, tako ne npr. tudi nekaterih starejših in pomembnejših listin in vrste urbarjev (npr. iz let 1547, 1572, 1625 in 1660–1670) ter celo najstarejšega ohranjenega urbarja iz srede 14. stoletja.⁸⁶ Gradivo so po običaju razdelili v dve skupini in so ga tudi v popisu ločili. Arhivalije, potrebne za tekoče poslovanje, so bile iz 18. stoletja in so obsegale normalije, urbarje, desetinske in gorninske registre

⁸¹ Laschitzer: Die Verordnungen über die Bibliotheken und Archive, str. 174–180.

⁸² Ibidem, str. 76, 82.

⁸³ Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije III, str. 129; Prim. Mlinarič: Usoda cistercijske opatije Kostanjevice, str. 152.

⁸⁴ Milkowicz: Die Klöster in Krain, str. 202.

⁸⁵ Wolf: Die Aufhebung der Klöster in Innerösterreich 1782–1790, str. 147.

⁸⁶ ARS, Sam. A II, knjiga št. 9; Wolf: Die Aufhebung der Klöster in Innerösterreich 1782–1790, str. 147.

⁸⁰ Stift Viktring 1142–1992, str. 76.

ter protokole gorskih pravnih, kakor tudi še druge za tekoče uradovanje potrebne spise. Gradivo, ki je poleg omenjenega gradiva tedaj ostalo še v Kostanjevici, je vidno s seznama, ki si ga je leta 1889 za svoj arhiv izbral Deželni muzej v Ljubljani. Gradivo za tekoče poslovanje so izročili pridvornemu sodniku v Kostanjevici Janezu Krstniku Ziererju, ki naj bi ga spravil na varno do ustanovitve upraviteljskega urada državne domene v Kostanjevici.⁸⁷ Preostalo gradivo, ki je bilo za tekoče poslovanje brez vrednosti in se je nanašalo na duhovne zadeve samostana, deloma tudi na gospodarske zadeve, in je bilo popisano po serijah, pa je bilo na podlagi gubernialne odločbe z dne 23. februarja 1786 13. aprila istega leta izročeno Kmetijski družbi v Ljubljani.⁸⁸ Z arhivskim gradivom, ki ga je samostan imel ob ukinitvi ali kdaj prej (Klevez, Mehovo-Ruperč vrh Radeljca in Grundelj), je komisija ravnala enako kakor z gradivom samostanske gosposčine. S seznama gradiva, ki ga je 1889. prevzel deželni muzej v Ljubljani, je vidno, da je bilo tedaj prevzetega tudi veliko gradiva, ki bi ga po popisu iz leta 1786 vsekakor tudi glede na njegovo naravo morali oddati že takoj po ukinitvi samostana.⁸⁹

Dvorni dekreti so določali, da mora biti gradivo čim prej urejeno in popisano, seznama pa čim prej poslani na Dunaj. Ker je delo potekalo zelo počasi, je dvorna odredba z dne 19. decembra 1788 notranjeavstrijsko vlado opozorila na odredbo glede arhivov in knjižnic (1782 in 1783) ter je zahtevala nemudoma izdelavo seznamov v dvojniku: en primerek bi bilo treba poslati na Dunaj, drugega pa notranjeavstrijski upravi domen v Gradcu. Za popis listin na Kranjskem razpuščenih samostanov je bil nastavljen profesor filozofije v Ljubljani Franc Wilde, ki mu je bila v letu 1788 zaupan pregled licejskih knjižnic v Ljubljani. Tja so namreč prenesli tudi kostanjeviške arhivalije. Wilde je popisal listine in urbarje samostana in gosposčine in seznam poslal dvorni pisarni na Dunaju, ta pa je seznam predala dvorni biblioteki. Ker si biblioteka s seznama ni izbrala ničesar, je notranjeavstrijski gubernij naročil ljubljanski kresiji, naj pošlje vse kostanjeviško gradivo nazaj v Kostanjevico.⁹⁰ V

letu 1881 je direkcija Kmetijske družbe domen in gozdov v Gorici stare listine predala Deželnemu muzeju.⁹¹

Ustanovitev Deželnega muzeja za Kranjsko (1826), Muzejskega društva za Kranjsko (1839) in Historičnega društva za Kranjsko (1844) je obvarovala pred uničenjem veliko število kulturnega blaga (tudi arhivalij). Historično društvo je v svojem letnem glasilu objavljalo pridobitev predmetov ali arhivalij ter spodbujalo bralce k zbiranju gradiva. Številni so se odzvali.⁹² Glasilo je npr. v letu 1858 opozarjalo javnost na uničevanje arhivalij in na cve-točo trgovino z njimi ter navedlo, da že več let na Tirolskem cvete trgovina z Nemčijo (npr. z Augsburgom in Nürnbergom) s starimi pergamenti. Pri-toževalo se je, da npr. mestne uprave posvečajo malo pozornosti dokumentom, ter spodbujajo k skrbi za »preteklost, ki jo sedanost dolguje prihodnosti« ter da to velja tudi za dokumente, ki v tistem času nastajajo.⁹³ Glasilo je v istem letu poročalo o pridobitvi npr. dveh kostanjeviških listin: darovnice koroškega vojvode Ulrika III. iz 1265. in potrtilne listine oglejskega patriarha Bertolda iz 1250.⁹⁴ Društvo je začelo tudi sistematično raziskovati in evidentirati gradivo na terenu in ga tudi zbirati. Tako je npr. društvo naročilo Franzu pl. Hermannsthalu pregled nekaterih pomembnih arhivov na Kranjskem, med njimi tudi mesta Kostanjevice.⁹⁵ Sad tega dela je bil, da je društvo dobilo na podlagi dekreta dvorne komore z dne 5. decembra 1846 od državne domene Kostanjevica v hrambo in uporabo dvajset listin iz obdobja od ustanovitve samostana (1249) do 1726 in med njimi tudi ustanovno listino z dne 8. maja 1249. Franz Hermannsthal je po naročilu direkcije društva poleti 1845 začel s pregledom arhivov najpomembnejših gradov na Dolenjskem in kapucinskega samostana v Krškem. K najpomembnejšim, za društvo pridobljenim kostanjeviškim dokumentom, so sodili spisi, ki zadevajo pravico do patronata nad samostansko župnijo sv. Petra v Trebelnem in cistercijski privilegiji po koncilu v Baslu (1437–1444). Društvo si je zastavilo tudi nalogo, da bo objavljalo najpomembnejše listine in tako je njegovo glasilo objavilo celotno besedilo ustanovne listine za kostanjeviški samo-

⁸⁷ ARS, Sam. A II, fasc. 4; Wallner: Eine archivalische Nachlese in Landstrass und Sittich, str. 207–216.

⁸⁸ ARS, Sam. A II, knjiga 9; Umek: *Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična*, str. 10.

⁸⁹ Ibidem, str. 11–12. Mlinarič: Usoda arhiva cistercijske opatije Kostanjevice, str. 152, opombe 25–28.

⁹⁰ Umek: *Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična*, str. 12–14.; Laschitzer: Die Verordnungen über die Bibliotheken und Archive, str. 174–180.

⁹¹ Umek: *Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična*, str. 14.

⁹² Mlinarič: Usoda arhiva cistercijske opatije Kostanjevice, str. 149.

⁹³ *MHVK XIII*(1858), str. 66–67; Mlinarič: Usoda arhiva cistercijske opatije Kostanjevice, str. 148–149.

⁹⁴ Ibidem, str. 99–100.

⁹⁵ Mlinarič: Usoda arhiva cistercijske opatije Kostanjevice, str. 148.

stan kar dvakrat.⁹⁶ Društvo si je zastavilo za cilj tudi ureditev in popis arhiva ter knjižnice. To delo je bilo deloma opravljeno že do leta 1858.⁹⁷ Zaradi vsestranske dejavnosti društva so na letni društveni skupščini leta 1860 razpravljali o morebitni ustanovitvi arhiva kot posebne ustanove.⁹⁸

Ker je Historično društvo za Kranjsko leta 1867 prenehalo delovati, je zbrano gradivo prevzel Deželni muzej in čez deset let (1887) se je Muzej z vsemi zbirkami preselil v novo poslopje. Tako je bil velik del kostanjeviškega gradiva zbran na enem mestu. Tedaj so začeli razmišljati tudi na pridobitev arhivskega gradiva, ki je bilo na terenu izpostavljeno propadanju. Zato je vodstvo Muzeja prosilo upravo domen in gozdov v Gorici, naj mu dovoli pregled gradiva v Kostanjevici in Stični.⁹⁹ Z dovoljenjem uprave sta Jurij Wallner in Anton Kaspret to delo hitro opravila. V kostanjeviškem samostanu je bilo gradivo v prvem nadstropju nekdanje samostanske kašče. Prostor je bil sicer suh, gradivo pa je bilo v popolnoma neurejeno (razsuto) ter naloženo v dolgih vrstah po tleh, deloma tudi spravljeno v zabojih ali na policah oziroma zmetano približno na kup meter visoko. Prostor je bil nezavarovan in vsakomur dostopen, gradivo pa izpostavljeno uničevanju miši. Wallner in Kaspret sta ga sumarično popisala in iz njega izbrala po njenem mnenju uporabno gradivo. Seznam arhivalij je obsegal 283 številčk fasciklov in knjig. Arhivalije so se v glavnem nanašale na samostansko gospodarstvo, manjši del pa so bili spisi, ki so zadevali samostanu inkorporirane župnije, a med spisi so bili tudi spisi tujih provenienc. Gradivo je bilo iz časa od 17. stoletja naprej in je časovno segalo do obdobja delovanja državne domene Kostanjevica. Izbrano gradivo je sestavljalo obsežne serije, deloma pa je omogočilo dopolniti serije, ki so bile tedaj že v Deželnem muzeju.¹⁰⁰

Iz analitičnega inventarja kostanjeviškega arhiva je vidno, da nekaterih arhivalij iz Wallnerjevega seznama iz 1889. danes v Arhivu Republike Slovenije ni. Naj navedemo le primer.¹⁰¹ Lepo opremljeni ur-

bar kostanjeviške gosposčine iz 1625. je sicer zabeležen med urbarji gosposčine, a je danes v Knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu. Zanj vemo le, da je bil do konca druge svetovne vojne v lasti krškega trgovca in zbiralca starin Engelsbergerja, v knjižnico pa naj bi prišel prek Okrajnega zbirnega centra v Novem mestu. Nekateri primeri nam dokazujejo, da so nekateri dragoceni viri ostali v nekdanjem kostanjeviškem samostanu tudi po letu 1889 (npr. protokoli gorskih in kvaternih pravnih iz 17. stoletja). Zanimiva je usoda urbarja kostanjeviške gosposčine iz 1588. Urbar je zapisan v inventarju Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu kot njegova last (1959), je pa danes v Pokrajinskem arhivu v Mariboru. Po pričevanju Kostanjevčanov naj bi posamezne spise imeli v lasti nekateri tamkajšnji zbiralci starin.¹⁰²

Kostanjeviško arhivsko gradivo, ki ga je v drugi polovici 19. stoletja prevzel Deželni muzej za Kranjsko, je ostalo do leta 1956 neurejeno in povezano v fascikle. V letu 1956 je začela gradivo urejati arhivska delavka Ema Umek in ga uredila po shemi za graščinske arhive in je zanj izdelala analitični inventar. Fond, ki zajema čas od 1282–1843, ima signaturo Sam. A II in obsega 94 knjig in 43 fasciklov. 179 listin (1234–1761) je v splošni seriji listin: 17 (13. stol), 64 (14. stol), 27 (15. stol.), 25 (16. stol.), 27 (17. stol.) in 19 (18. stol.).¹⁰³ Arhiv hrani v zbirki urbarjev pod signaturo 17 u znameniti kostanjeviški urbar iz srede 14. stoletja.¹⁰⁴

Po prvi vojni (1921) so se slovenski kulturni krogi začeli zanimati za ta kulturni spomenik naše preteklosti. V omenjenem letu je bil po nalogu spomeniškega varstva poslan v Kostanjevico tedanji deželni konservator dr. France Stelè, ki je našel v samostanskem traktu nasproti cerkvenega prezbiterija dva kupa arhivalij, ki so bile za gozdno skrbništvo brez pomena. Spomeniški urad se je dogovoril z Gozdnim ravnateljstvom v Ljubljani, da bodo omenjene arhivalije deponirane kot last gozdne uprave v arhivu Deželnega muzeja v Ljubljani.¹⁰⁵ Do prevzema kostanjeviških arhivalij, pomešanih s pleterskimi, pa ni prišlo. Konec leta 1941 je gradivo znova pregledal arhivar Stanko Jug, ki je dal navodilo za očiščenje gradiva, da bi le-to ne trpelo zaradi vojaške nastanitve. V letu 1942 je bil nek-

⁹⁶ MHVK II(1847), str. 76.

⁹⁷ MMVK XIII(1858), str. 20.

⁹⁸ MHVK XV(1860), str. 23–24.

⁹⁹ *Splošni pregled fondov Državnega arhiva LRS*, str. 9. Prim. Mlinarič: Usoda arhiva cistercijske opatije Kostanjevica, str. 149.

¹⁰⁰ Wallner: Eine archivalische Nachlese in Landstrass und Sittich, str. 152; Prim. Mlinarič: Usoda arhiva cistercijske opatije Kostanjevica, str. 149–152.

¹⁰¹ *Splošni pregled fondov Državnega arhiva LRS*, str. 142. Mlinarič: Usoda arhiva cistercijske opatije Kostanjevica, str. 153, op. 47.

¹⁰² Ibidem, str. 150.

¹⁰³ Umek; *Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična*, str. 7–94. Regeste k listinam sta naredila Jožc Maček in Marija Verbič (str. 221–248).

¹⁰⁴ Umek; *Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična*, str. 18.

¹⁰⁵ ZUZ I (1921), str. 82; Umek; *Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična*, str. 15–16.

Collectaneum sive diplomatarium Runense reinskoga kronista p. Alana Lebra (18. stoletje) (Arhiv Rein).

danji samostan požgan in v letih vojne je bila večina arhivalij uničena. Nekaj gradiva je dobil Posavski muzej v Brežicah, Arhiv Slovenije pa urbar iz 1680–1703. Marsikaj pa je prišlo v roke tamkajšnjih zbiralcev.¹⁰⁶ Nekaj samostanskega gradiva je tudi v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. Za raziskovanja preteklosti Kostanjeviške cisterce hrani veliko gradiva tudi Koroški deželni arhiv v Celovcu v splošni zbirki listin ter v seriji kopalnih knjig in urbarjev. Predvsem za redovne zadeve pa je bogato gradivo v arhivu v Reinu, zlasti v fondu spisov B XIII.¹⁰⁷

Dekret o razpustitvi *stiškega samostana* je bil izdan 4. oktobra 1784, za komisarja ukinitve je bil imenovan gubernialni svetnik Janez Nepomuk Buseth, za njegovega pomočnika pa Anton Schrey. Komisar je razglasil razpustitev konventa 25. oktobra. Od opatovega tajnika in arhivarja Jurija Novaka in od samostanskega advokata Maksimilijana Pilpacha ter patra ekonoma in komornika Jakoba Učana je zahteval prisego, da bosta odslej vestno izpolnila vsako njegovo naročilo. Komisija

je popisala inventar vsega samostanskega premoženja. Popisala je tudi vse urbarje in registre desetine za čas od leta 1628, torej gradivo, potrebno za tekočo rabo. V popisu arhiva je navedeno, da ima obsežni in za zgodovino pomembni arhiv veliko število redkih originalnih listin, pomembnih za zgodovino in diplomatiko.¹⁰⁸ Cesarska odredba z dne 15. januarja 1782 je naročila, naj stare in pomembne listine prepisejo. To nalogo so zaupali večičima stiškima patroma, Juriju Novaku in komorniku Jakobu Učanu, ki sta listine uredila, jih registrirala in originale poslala guberniju. Za tekoče delo potrebno arhivsko gradivo je ostalo v samostanu in ga je s privolitvijo gubernija prevzela Kmetijska družba v Ljubljani.¹⁰⁹

Ker sta urejanje arhivskega gradiva in sestavljanje seznama listin potekala izredno počasi, je Kmetijska družba iz Ljubljane, ki je ob ukinitvi prevzela arhiv, poslala v Stično svojega uradnika. Ta je ugotavljal, da delo v Stični poteka izredno počasi, zato je 18. julija 1785 predlagal, naj spise prepeljejo v Ljubljano za nadaljnje urejanje in jih

¹⁰⁶ Ibidem, str. 16.

¹⁰⁷ Mlinarič: Usoda arhiva cistercijanske opatije Kostanjevice, str. 150. Posch: *Gesamtinventar des Steiermärkischen Landesarchives*, str. 164 in 250; Mlinarič: Arhiv samostana Rein, zbirka gradiva za slovensko zgodovino, str. 110.

¹⁰⁸ Wolf: *Die Aufhebung der Klöster in Innerösterreich 1782–1790*, str. 145–146; Umek: *Samostani Kostanjevice, Pleterje in Stična*, str. 145; Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 794–805.

¹⁰⁹ Umek: *Samostani Kostanjevice, Pleterje in Stična*, str. 145.

namestijo v prostore stanovskega arhiva na lon-tovžu. Notranjeavstrijska uprava državnih posesti je kasneje (maja 1787) zahtevala, naj bo gradivo izročeno upravitelju državne gospoščine v Stični, a so s tem zavlačevali. Ista uprava je zato v novembru 1787 in ponovno februarja naslednjega leta notranjeavstrijski gubernij prosila, naj bi nekdanja stiška patra Novak in Učan še naprej urejevala stiški arhiv in naredila seznam v trojniku. Ker je bilo delo izredno zamudno, sta nekdanja redovnika prenehala delati in odšla iz Ljubljane. Verjetno sta morala delo opustiti zaradi predpisa, ki je prepovedoval nekdanjim redovnikom urejanje arhiva in ker so stiški arhiv prepeljali iz samostana v Ljubljano. Samostanska knjižnica pa je po razpustu ostala v Stični in jo je nameravala prevzeti Kmetijska družba v Ljubljani, vendar se zato, ker so jo razpustili, to ni zgodilo.¹¹⁰

V letu 1788 je bila državna gospoščina v Stični prepuščena ljubljanski nadškofiji in z njo tudi arhiv, ki je bil takrat v pisarni upravitelja stiškega gospostva v Stični. Škofijskemu opolnomočencu, nekdanjemu cistercijanu Jakobu Učanu, so tedaj izročili tudi celotno stiško knjižnico. O predaji arhiva pa je bil 26. aprila istega leta narejen zapisnik, ki ima 103 zaporedne številke. V seznamu sta omenjena tudi dva zaboja spisov, ki ju je prevzela Kmetijska družba v Ljubljani leta 1787. Zdaj je bil stiški arhiv ponovno na svojem nekdanjem mestu. Pregled arhivskega gradiva pa je viden s seznama spisov iz leta 1808. Navaja, da je bilo v upraviteljevi pisarni v Stični sedem registraturnih omar, v katerih je bilo obsežno gradivo, razvrščeno v sedmih skupinah. V istem letu je notranjeavstrijski gubernij naročil ljubljanskemu škofu Karlu Herbersteinu, naj naroči Jakobu Učanu, da odda vse rokopise, ki jih je zahtevala dvorna biblioteka na Dunaju zase, preostale pa preda licejski knjižnici v Ljubljani. Naslednica te od nekdanjega stiškega knjižnega zaklada hrani danes le petindvajset rokopisov iz druge polovice 12. stoletja.¹¹¹ Po izročitvi državne gospoščine ljubljanski nadškofiji je arhivsko gradivo v nekdanjem samostanu močno propadalo in številne arhivalije so se zgubile. Zato je direkcija Kmetijske družbe domen in gozdov v Gorici v letu 1881 sporočila Deželnemu muzeju v Ljubljani, da jo je ministrstvo za poljedelstvo pooblastilo, da mu preda stare listine. Direkcija je tudi poudarila, da je v Stični veliko arhivalij (spisov in listin), ki so že zelo po-

škodovane, in opozorila, da bodo, če ne bodo urejene in zavarovane, za deželno zgodovino pomembni viri za vselej izgubljeni. Sestavili so seznam, ki je poleg stiških vseboval tudi kostanjeviške listine. Muzejski kustos je direkciji predlagal, da bi stiški arhiv poleg njega pregledal tudi še Avgust Dimitz, to pa je direkcija zavrnila. V letu 1788 je direkcija znova posvetila skrb arhivu v Stični ter je dovolila Deželnemu muzeju, da listine pregleda, jih popiše in prevzame. Delo v Stični naj bi opravila Julij Wallner in Anton Kaspret, ki sta 1889 ugotovila, da je po ukinitvi samostana veliko gradiva propadlo in da je ohranjen le del gradiva, da so ga trgali iz celote, deloma pa oddali raznim arhivom ali pa prodali kot makulaturo. Spisi so bili tedaj v stari pisarni ali zloženi v kupih v nekdanji prelaturi, prostori pa so bili vsakomur dostopni. Okna v prelaturi so bila nezastekljena in zabita z deskami, zato je preostanek arhivalij načela vlaga. Že predtem so sicer že dobro ohranjeno gradivo pregledovali v prostorih stare prelature Anton Dimitz, Franz Schumi in Wladimir Milkowicz in gradivo označili kot manj vredno, čeprav je iz popisa iz leta 1889 vidno, da je med gradivom ostalo marsikaj za zgodovino pomembnega. V letu 1889 pregledano gradivo sta Wallner in Kaspret popisala in je bilo naslednjega leta prepeljano v Ljubljano, a po prevzemu ni bilo urejeno. Seznam arhivalij, ki jih je naredil Alfonz Müllner, obsega sedemintrideset zaporednih števil.¹¹²

Ustanovitev Deželnega muzeja za Kranjsko leta 1826 in Muzejskega društva za Kranjsko leta 1839 ter Historičnega društva za Kranjsko v letu 1844 je omogočila, da se je ohranilo veliko kulturnega blaga, med tem tudi arhivalij, pred izgubo in uničenjem. Že pred prevzemom stiškega arhiva v Ljubljani so posamezniki darovali gradivo stiškega izvora Deželnemu muzeju v Ljubljani. Tako je npr. Jurij Zupan, župnik v Novem mestu, ustanovi daroval rokopis o zgodovini stiških župnij stiškega redovnika in kronista Pavla Puclja (profes 1690–1721).¹¹³ Veliko dragocenega gradiva je bilo podarjenega tudi Historičnemu društvu za Kranjsko.¹¹⁴

Arhivalije, ki jih je Deželni muzej prevzel v 19. stoletju, niso bile urejene in so bile povezane v fascikle. Temu arhivskemu gradivu se je sčasoma pridružilo še novo gradivo. Gradivo v sedanjem

¹¹⁰ Ibidem, str. 145–146.

¹¹¹ Ibidem, str. 146–148; Prim. Stelè – Kos: *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji*, str. 1–50; Golob: *Srednjeveški kodeksi iz Stične: XII. stoletje*.

¹¹² Umek: *Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična*, str. 149–150; Wallner: *Eine archivalische Nachlese in Landstrass und Sittich*, str. 207–216.

¹¹³ »Parographia seu catalogus parochiarum monasterio Sitticensi pleno iure subjectarum« iz 1717. (Umek, o., str. 159); Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 854–857.

¹¹⁴ Umek: *Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična*, str. 157–158.

Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani, označeno kot stiško, je v letu 1956 začela urejati arhivska delavka Ema Umek in ga uredila po shemi za graščinske arhive. Ob ureditvi je bil narejen tudi analitični inventar. Fond je razvrščen v strukturo fondov Arhiva Republike Slovenije med samostanske arhive in nosi signaturo Sam. A I. Obsega pa gradivo za čas 1501–1785 s posameznimi spisi do leta 1825 ter tudi arhivalije samostanskih gosposčin Čretež, Klevčevž, Trebnje in Bajnof, ki so bile nekaj časa v lasti stiškega samostana. Gradivo je razvrščeno v 30 knjigah in 21 fasciklih.¹¹⁵ Ustanova hrani še 43 listin iz časa 1251–1719.¹¹⁶ V posebni zbirki pa Arhiv hrani urbarje in rokopise (predvsem izpod peresa kronista Pavla Puclja). Nekaj stiškega gradiva (17.–18. stol) hrani Nadškofijski arhiv v Ljubljani, v arhivu stolnega kapitlja v Zagrebu pa so shranjene notice, ki so po svoji provenienci iz stiškega samostana,¹¹⁷ spise iste proveniencie pa najdemo tudi v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu.¹¹⁸ V stiškem samostanu (leta 1898 so ga znova poselili cistercijani) je danes za okoli 1,5 metra arhivskega gradiva, posebno dragoceni pa so listinsko gradivo in urbarji.¹¹⁹

Izredno veliko dragocenega gradiva zlasti za raziskovanje redovnega življenja Stične (za čas od ustanovitve do ukinitve) je na policah samostana v Reinu (listine, urbarji, spisi fonda Stična: B lat. 9–10 in XIV) ter v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu (v zbirki listin in v fondu Viktring/Vetrinj).¹²⁰

Upravičeno smemo trditi, da je zaradi neugodnih zgodovinskih okoliščin, ki so stoletja pestile oba cistercijska samostana na Dolenjskem in cisterco v Vetrinju ter zaradi usode po razpustitvi in odisejade, ki jo je arhivsko gradivo doživelo, pravi čudež, da ga je raziskovalcem naše preteklosti na voljo še toliko gradiva.

Stari so za knjižno gradivo dejali: »Habent sua fata libelli«, mi pa smemo pristaviti »et documenta historica!«

¹¹⁵ Ibidem, str. 151–152.

¹¹⁶ Umek: *Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična*, str. 160–218. Listine: 4 (13. stol.), 2 (14. stol.), 11 (15. stol.), 10 (16. stol.), 14 (17. stol.) in 2 (18. stol.). Regeste sta izdelala Jože Maček in Marija Verbič. (Ibidem, str. 248–253).

¹¹⁷ Ibidem, str. 152–153.

¹¹⁸ Posch: *Gesamtinventar des Steiermärkischen Landesarchives*, str. 65, 169, 172, 175 in 665.

¹¹⁹ Umek: *Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična*, str. 153.

¹²⁰ Mlinarič: Arhiv samostana Rein, zakladnica gradiva za slovensko zgodovino, str. 105–120.

Kratice

ARS = Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana

AS = Arhiv Slovenije, Ljubljana

ČZN = Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor

GMDS = Glasnik Muzejskega društva Slovenije, Ljubljana

KRONIKA = Časopis za slovensko krajevno zgodovino, Ljubljana

MIÖG = Mitteilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung, Wien

MHVK = Mitteilungen des historischen Vereins für Krain, Laibach

MMVK = Mitteilungen des Musealvereines für Krain, Laibach

SHS = Studia historica Slovenica, Maribor

ZUZ = Zbornik za umetnostno zgodovino Slovenije, Ljubljana

StLA = Steiermärkisches Landesarchiv, Graz

Viri

Arhiv samostana Rein

fond Landstrass/Kostanjevica : B XIV

fond Sittich/ Stična: B 9 in 10

fond Viktring/ Vetrinj: B XIII

Collectaneum Runense antiquitatum

Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana

fond samostana Kostanjevice: Sam. A II

fond samostana Stične: Sam. A I

Koroški deželni arhiv, Celovec/Kärtner Landesarchiv, Klagenfurt

splošna zbirka listin, serija kopalnih knjig in urbarjev ter fond Viktring/Vetrinj

fond Viktring/Vetrinj, fasc. XV (za samostan Kostanjevico)

Literatura

Die Zisterzienser, Ordensleben zwischen Ideal und Wirklichkeit. Bonn: Rheinland Verlag, 1980.

Gesamtinventar des Steiermärkischen Landesarchives (ur. Fritz Posch). Graz: Steiermärkisches Landesarchiv Graz, 1959.

Golob, Nataša: Srednjeveški kodeksi iz Stične: XII. stoletje. Ljubljana, 1994.

Jug, Stanko: Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja. *GMDS XXIV* (1943), Ljubljana.

Kos, Dušan: Pismo, pisava, pisar. *Zgodovinski arhiv Ljubljana. Gradivo in razprave 14*. Ljubljana 1994, str. 202–204.

Kos, Milko: *Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave*. Ljubljana: Slovenska matica, 1985.

Laschitzer, Simon: Geschichte der Klosterbibliotheken und Archive Kärntens zur Zeit ihrer Aufhebung unter K. Josef II. *Carinthia* (1883), str. 175.

Laschitzer, Simon: Die Verordnungen über die Bibliotheken und Archive der aufgehobenen Klöster in Österreich. *MIÖG* II (1881), str. 401–440.

Lekai, Ludwig: *Geschichte und Wirken der Weissen Mönche. Der Orden der Cistercienser*. Köln: Wienand-Verlag Köln, 1958.

Milkowicz, Wladimir: Die Klöster in Krain. Studien zur österreichischen Monasteriologie. *Archiv für österreichische Geschichte*. LXXIV. Band II. Hälfte. Wien, 1889, str. 261–486.

Mlinarič, Jože: Arhiv samostana Rein, zakladnica gradiva za slovensko zgodovino. *Arhivi* 30 (2007), št. 2, str. 105–120.

Mlinarič, Jože: Jurij Freyseisen iz Luč ob Savinji, opat cistercijskega samostana Rein pri Gradcu (1577–1605). *Vita artis perennis: Cevčev zbornik* (ur. Alenka Klemenc). Ljubljana: Založba ZRC, 2000, str. 269–286.

Mlinarič, Jože: *Kartuzija Bistra*. Ljubljana: Založba Družina, 2001.

Mlinarič, Jože: *Kartuziji Žiče in Jurklošter. Žička kartuzija ok. 1160–1782. Jurkloštrska kartuzija ok. 1170–1595*. Maribor: Založba Obzorja, 1991.

Mlinarič, Jože: Kmečki nemiri in upori na posesti dominikanskega samostana v Studenicah v 16. in 17. stoletju. *SHS* 2(2002), št. 2, str. 327–356.

Mlinarič, Jože: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*. Kostanjevica na Krki: Galerija Božidar Jakac, 1987.

Mlinarič, Jože: *Kostanjeviško gospostvo po urbarju iz leta 1625*. Kostanjevica na Krki: Dolenjski kulturni festival, 1970.

Mlinarič, Jože: *Marenberški dominikanski samostan 1251–1782*. Celje: Založba Mohorjeva družba, 1997.

Mlinarič, Jože: Mariborčan Marijan Pittreich, opat cistercijskega samostana Rein pri Gradcu (1745–1771). *SHS* 3 (2003), št. 2–3, str. 243–263.

Mlinarič, Jože: Posest cistercijske opatije Rein na slovenskem Štajerskem od 1276 do okoli 1600. *ČZN NV* 24 (1988), str. 93–118.

Mlinarič, Jože: Posest cistercijskega samostana Rein na Dolenjskem 1275–1693. *Kronika* 35 (1987), št. 3, str. 130–143.

Mlinarič, Jože: Posest Vetrinjske opatije na Štajerskem (ok. 1145–1786). *ČZN NV* 17(1981), str. 38–59.

Mlinarič, Jože: Posest Vetrinjskega samostana na Kranjskem (od leta 1147 do XVII. stoletja). *ZČ* 17 (1981), št. 1–2, str. 101–119.

Mlinarič, Jože: *Stiška opatija 1136–1784*. Novo mesto: Dolenjska založba, 1995.

Mlinarič, Jože: Usoda arhiva cistercijske opatije Kostanjevice. *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 20 (1973), št. 3, str. 145–153.

Müller, Norbert: Stiftsarchiv-geistige Bewahrungsstätte. *Erlenes und Erbauliches. Kulturschaffen der Reiner Mönche*. Rein: Verleger Zisterzienserstift Rein (ur. Norbert Müller), 2003, str. 103–133.

Otorepec, Božo: Srednjeveški samostanski pečati na Slovenskem. *Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem* (ur. France M. Dolinar). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije Ljubljana, 1993, str. 37–64.

Posch, Fritz: *Gesamtinventar des Steiermärkischen Landesarchives*. Graz 1959.

Roscher, Magda: *Geschichte der Cistercienserabtei Viktring in Kärnten in der Zeit von 1142–1534*. Wien 1953.

Stelè, France – Kos, Milko: *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji*. Ljubljana, 1931, str. 1–50.

Stift Rein 1129–1979. 850 Jahre Kultur und Glaube. Festschrift zum Jubiläum (ur. Paulus Rappold et alii). Rein: Zisterzienserstift Rein-Hohenfurt, 1992.

Stift Viktring 1142–1992. Festschrift zum 850. Jahrestag der Klostergründung. Klagenfurt 1992.

Umek, Ema: *Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična*. Publikacije Arhiva Slovenije. Inventarji. Serija Samostanski arhivi, zvezek 1 Ljubljana, 1974.

Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije III. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1999.

Wallner, Julius: Eine archivalische Nachlese in Landstrass und Sittich. *MMVK* III (1890), str. 207–216.

Weiss, Anton: Das Archiv des Zisterzienserstiftes Rein. *Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen* 2 (1865), str. 10–20.

Wolf, Adam: *Die Aufhebung der Klöster in Innerösterreich 1782–1790. Ein Betrag zur Geschichte Joseph' II*. Wien Verlag des Wissenschaftlichen Antiquariats (Neudruck der Auflage 1871).

Zadnikar, Marijan: *Stična in zgodnja arhitektura cistercijanov*. Ljubljana: DZS, 1977.

Zusammenfassung

**ARCHIVE DER ZISTERZIENSERKLÖSTER
UND DEREN SCHICKSAL MIT BETONUNG
DER KLÖSTER STIČNA UND KOSTANJEVICA**

In seinem Beitrag beschränkt sich der Verfasser vor allem auf die in Dolenjska (Unterkrain) gelegenen Klöster Stična (Sittich) und Kostanjevica (Landstrass) sowie auf das Stift Rein bei Graz, das das Kloster Stična (gegr. 1136) besiedelte, und das Stift Viktring (slow. Vetrinj), dem Mutterkloster des Klosters Kostanjevica (gegr. 1234). Rein und Viktring waren schon seit Beginn des 13. Jahrhunderts auch Großgrundbesitzer im slowenischen Gebiet. Die genannten vier Zisterzienserklöster waren seit Ende des 16. Jahrhunderts demselben Generalvikariat unterstellt, der häufig vom Reiner Abt geleitet wurde. Daraus folgt, dass sich im Archiv von Rein und im Viktringer Archiv (heute in Klagenfurt) viel Archivmaterial befindet, das sich auf die beiden Klöster in Dolenjska und damit auch auf die Vergangenheit des slowenischen Gebietes bezieht. Die Klöster mussten ihre Rechte mit Dokumenten beweisen, deshalb mussten sie für deren sichere Verwahrung Sorge tragen, während man die Aufbewahrung des Materials der laufenden Geschäftsführung schon früh zu regeln begann. Über die Aufbewahrung von Archivmaterial der beiden slowenischen Zisterzienserklöster ist für das Mittelalter nichts bekannt; wir wissen aber, dass im Jahr 1606 ein Archiv im Kloster Stična eingerichtet wurde. In Rein wird heute das Archivmaterial in dem Raum aufbewahrt, der zur Aufbewahrung von Archivalien schon seit dem 16. Jahrhundert bestimmt war. Der Raum ist zur Aufbewahrung von Dokumenten optimal geeignet, er hat einen Meter dicke Mauern und ein spätgotisches Gewölbe und damit die Möglichkeit der Lüftung und des Temperatenausgleichs und ist feuersicher. Für das übrige, an dieser Stelle behandelte Archivmaterial ist bekannt, dass es seit dem 16. Jahrhundert an mehreren Orten des Klostergebäudes aufbewahrt

wurde: Die ältesten und wichtigsten Urkunden (zu denen Gründungsurkunden und päpstliche Bullen zählen) verwahrten die Äbte in ihrem Zimmer, während Klosterkämmerer, Klosterverwalter und Klosteradvokaten vor allem Unterlagen der laufenden Geschäftsführung in ihren Räumen aufbewahrten. Große Aufmerksamkeit wurde auch der Aufbewahrung des Kloster- und des Konventsiegels gewidmet, während das Siegel des verstorbenen Oberen zur Vermeidung von Missbräuchen gemäß den Ordensregeln vernichtet wurde. Seit dem 17. Jahrhundert erstarkte auch bei den Zisterzienserklöstern das Interesse für die Geschichte des Ordens und dessen Klöster auf. Zur Vorbereitung des Textes für den Druck gab die Ordensleitung die Abschriften der Dokumente auch bei den slowenischen Klöstern in Auftrag. Auch zur Vorbereitung der Arbeiten über die Geschichte der Herrscherfamilien bedienten sich die Forscher in hohem Maße der Archive der slowenischen Zisterzienserklöster. Aus diesem Grund begann sich auch der Staat der Bedeutung der Klosterarchive bewusst zu werden. Bei der Ausflösung der Zisterzienserklöster durch Joseph II. wurde zwar eine Reihe von Erlassen herausgegeben, mit denen die Vernichtung von Kulturgut verhindert werden sollte, doch diese waren aus verschiedenen Gründen nicht immer wirksam, so dass viele Archive verloren gingen. Am besten blieb jenes Material erhalten, das öffentlichen Einrichtungen oder Vereinen zur Aufbewahrung gegeben wurde. In Krain sammelten der Museumsverein für Krain (gegr. 1839) und der Historische Verein für Krain (gegr. 1844) systematisch Material, das sie meist von Sammlern geschenkt bekommen hatten und das sie auch ordneten. Erst 1956 wurde unter der Leitung der Archivarin Ema Umek begonnen, das Material der ehemaligen Klöster Stična und Kostanjevica zu ordnen, wobei Fran Umek zu dem Archivmaterial auch ein analytisches Inventar erstellte. Damit wurde den Forschern ein leichter Zugang zu den Archivalien ermöglicht.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 75:2-78(497.4Ljubljana)"15/17"

Prejeto: 3. 10. 2011

Ljubljanske baročne bratovščine in njihovo umetnostno naročništvo. Bratovščine v župnijskih cerkvah in podružnicah

ANA LAVRIČ

doc. dr., znanstvena svetnica

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: lavric@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Prispevek obravnava bratovščine, ki so v baročnem času delovale po ljubljanskih neredovnih cerkvah. Največ jih je bilo v stolni cerkvi pri Sv. Miklavžu, in sicer (nad)bratovščina presvetega Rešnjega telesa (obnovljena 1592), plemiška družba oz. bratovščina sv. Dizma (1688), bratovščina trgovcev z imenom Odrešenika sveta (1598 ali 1599), bratovščina Svete Trojice (1688), duhovniška bratovščina sv. Križa in sv. Filipa Nerija (1706) ter bratovščina sv. Janeza Nepomuka (1730). Pri šenklaški podružnici sv. Florijana je delovala bratovščina Žalostne Matere Božje (1713), povezana s tamkajšnjo milostno podobo, pri Sv. Petru pa bratovščina Pomoči umirajočim za srečno zadnjo uro (1713), povezana s posebno pobožnostjo t. i. Marijinih poti. Poleg teh je v mestu delovalo še nekaj drugih bratovščin (npr. bratovščine krščanskega nauka, gosposke služničadi in kočijažev). V članku sta na kratko predstavljena namen in dejavnost omenjenih pobožnih združb, posebna pozornost pa je posvečena njihovemu umetnostnemu prizadevanju. O slednjem poleg arhivskih virov pričuje tudi dragocena spomeniška dediščina, ki je v primerjavi s skromnimi relikti redovnih bratovščin bogatejša in v večji meri ohranjena in situ.

KLJUČNE BESEDE: bratovščine, baročna umetnost, Ljubljana, Andrej Brezł (Wrezł), Janez Peter Gimpler, Janez Krstnik Hardt, Andrej Jožef Jamšek, Simon Marckenpeckh, Valentin Metzinger, Andrej Tros

ABSTRACT

THE BAROQUE CONFRATERNITIES IN LJUBLJANA AND THEIR ART COMMISSIONS. CONFRATERNITIES AT PARISH AND SUCCURSAL CHURCHES

The article focuses on the baroque confraternities founded at non-monastic churches in Ljubljana. Most of them were founded at the Cathedral of St. Nicholas, among them the Archconfraternity of Corpus Christi (re-established in 1592), the Noble Society or Confraternity of St. Dismas (1688), the confraternity of merchants named Salvator Mundi (1598 or 1599), the Confraternity of the Holy Trinity (1688), the Confraternity of the Priests of the Holy Cross and St. Philip Neri (1706), and Confraternity of St. John of Nepomuk (1730). The Confraternity of Our Lady of Sorrows (1713), also associated with the local image of grace, was founded at the Church of St. Florian, which was the succursal church of the Cathedral of St. Nicholas. Active within the Church of St. Peter was the Bona Mors Confraternity (1713), which involved the special devotion »via sanctae Mariae«. There were also several other confraternities active in Ljubljana, such as the confraternities of Christian doctrine, and confraternities of servants and coachmen. The article briefly outlines the purpose and activities of the above mentioned religious associations, placing special emphasis on their artistic efforts. Evidence of the latter is not only provided by archival sources but also by a valuable artistic legacy which, compared to the rather modest remains of monastic confraternities, is much richer and for the most part preserved in situ.

KEY WORDS: confraternities, baroque art, Ljubljana, Andras Brezł (Wrezł), Johann Peter Gimpler, Johann Baptista Hardt, Andreas Josef Jamšek, Simon Marckenpeckh, Valentin Metzinger, Andreas Trost

Prispevek obravnava bratovščine, ki so v baročnem času delovale po ljubljanskih neredovnih cerkvah. Kar šest jih je bilo v stolni cerkvi sv. Miklavža, in sicer (nad)bratovščina presvetega Rešnjega telesa (obnovljena 1592), plemiška družba oz. bratovščina sv. Dizma (1688), bratovščina trgovcev z imenom Odrešenika sveta (1598 oz. 1599), bratovščina Svete Trojice (1688), duhovniška bratovščina sv. Križa in sv. Filipa Nerija (1706) ter bratovščina sv. Janeza Nepomuka (1730). Pri šenklavški podružnici sv. Florijana je delovala bratovščina Žalostne Matere Božje (1713), povezana s tamkajšnjo milostno podobo, pri Sv. Petru pa bratovščina Pomoči umirajočim za srečno zadnjo uro (1713), povezana s posebno pobožnostjo t. i. Marijinih poti. V mestu in njegovi bližnji okolici je poleg teh delovalo še nekaj drugih bratovščin, a jim v okviru te predstavitve ni posvečena večja pozornost. Prispevek predstavlja osnovni namen in dejavnost pobožnih združb, osredotoča pa se zlasti na njihova umetnostna prizadevanja. Poleg arhivskih virov priča o teh tudi dragocena spomeniška dediščina, ki je bogatejša od razmeroma skromnih reliktoev redovnih bratovščin in v večji meri ohranjena *in situ*. V umetnostnozgodovinskem pisanju je bila doslej že večkrat obravnavana, vendar skoraj nikoli s stališča bratovščin kot naročnic; te se kot izredno pomemben naročniški subjekt kažejo prav v zvezi z ljubljansko stolnico.¹

Bratovščine v stolni cerkvi

Po Dolničarju je imela »prednost pred vsemi drugimi bratovščinami v Ljubljani glede starosti kot glede dohodkov« **bratovščina sv. Rešnjega telesa**.² Prva združba s tem imenom se pri Šenklavžu omenja že leta 1399, in sicer kot bratovščina ljubljanskih krojačev.³ Ko je bila šenklavška cerkev z ustanovitvijo škofije leta 1461 povišana v stolnico, je pri novem oltarju sv. Rešnjega telesa dobila sedež istoimenska bratovščina, ki je bila sprva zelo cvetoča, nato pa je v času protestantizma njeno delovanje povsem zamrlo.⁴

Obnovljena je bila pod škofom Janezom Tavčarjem; na prošnjo stolnega dekana Boštjana Zamujena in kanonika Tomaža Hrena je bila 11. junija 1592 pridružena rimski nadbratovščini pri sv. Lovrencu »in Damaso« in je s tem postala deležna njenih privilegijev.⁵

Dokumenti o ponovni ustanovitvi in ohranjenosti pravila razkrivajo, da je imela bratovščina izrazito protireformacijski in rekatolizacijski značaj; s češčenjem evharistije, slovesnimi procesijami in častnim spremstvom svete popotnice k umirajočim se je zoperstavljala luteranstvu ter v duhu tridentinskega koncila utrjevala in pospeševala katolištvo. Pred sprejemom v bratovščino so bodoči člani opravili življenjsko spoved in zmolili tridentinsko veroizpoved. Njihove dolžnosti so bile mesečna spoved in sv. obhajilo, spoved in sv. obhajilo na kvatrne dni ter ob praznikih (za božič, veliko noč, binkošti in telovo), obvezne molitve (del rožnega venca ali pet očenašev in zdravamarij v spomin, da je bil zakrament sv. Rešnjega telesa ustanovljen na četrtek, tj. na peti dan v tednu (*feria V.*), oz. v spomin na pet Kristusovih ran), udeležba pri bratovščinskih shodih ob kvatrnih nedeljah in denarni prispevek za potrebe bratovščine, molitev za pokojne člane ob ponedeljkih po kvatrni nedelji, udeležba pri slovesni procesiji sv. Rešnjega telesa, molitev za bolne in spremljanje svete popotnice k umirajočim članom, udeležba pri pogrebu, vigiliji in maši za dušniki za pokojne člane.⁶

V ljubljansko bratovščino sv. Rešnjega telesa se je vpisalo veliko uglednih oseb; med svetnimi odličniki srečamo npr. cesarja Ferdinanda II. (III.) in Leopolda I., nadvojvoda Maksimilijana Ernesta in Leopolda Viljema, nadvojvodinje Marijo, Marjeto, Marijo Magdaleno, Eleonoro idr.⁷ Med dobrotniki, ki so bratovščino obdarovali ali se izkazali z raznimi ustanovami, je treba omeniti zlasti nadvojvodinjo Marjeto, ki je postala španska kraljica, in Marijo Magdaleno, ki se je poročila na medičejski dvor; v dar sta poslali monštranci, lepša je bila Magdalenina, ki so jo izdelali augsburški zlatarji.⁸

¹ Izjemo v tem pogledu predstavlja zlasti prispevek Metode Kemperl: Bratovščine kot naročnice, str. 37–41.

² Dolničar: *Zgodovina*, str. 121–122, 276–277; prim. Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 67. Bratovščina je imela nekaj zemljišč in podložnikov. O njeni premožnosti govori tudi podatek, da so ob ukinitvi njene zadolžnice veljale kar 2.100 goldinarjev, gl.: Maček: *Mašine in svetne ustanove*, str. 279.

³ Dolinar: Bratovščina svetega Rešnjega telesa, str. 8.

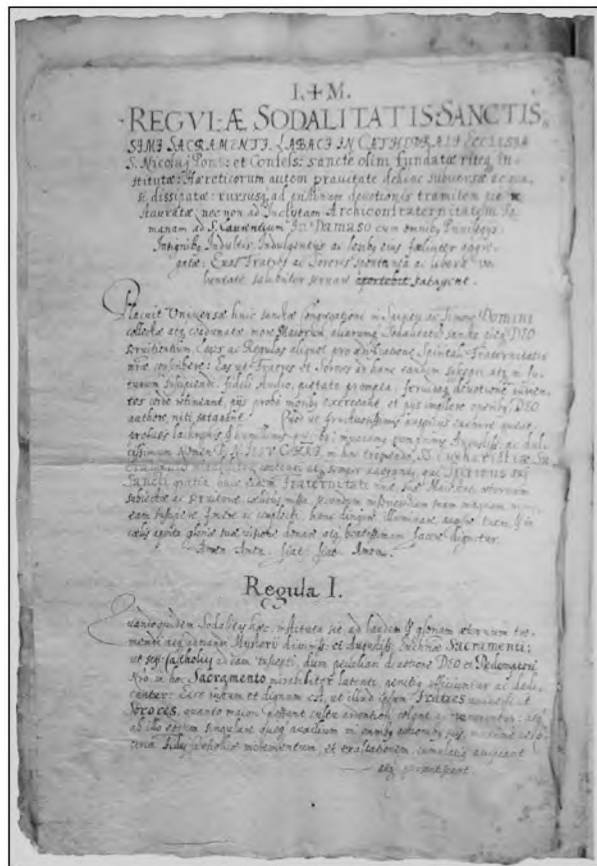
⁴ Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 67–69; Oražem: Hrenov odnos, str. 300–302.

⁵ Dolničar: *Zgodovina*, str. 123–124, 277–278; Vrhovnik: Zatrte nekdanje cerkve, str. 391–392.

⁶ NŠAI., KAI., fasc. 233; NŠAI., ŠAI. I., fasc. 24, skupaj s seznamom odpustkov; Gruden: Češčenje, str. 95; Dolinar: Bratovščina svetega Rešnjega telesa, str. 8.

⁷ Prim. Dolničar: *Zgodovina*, str. 122–125, 277–280; Vrhovnik: Zatrte nekdanje cerkve, str. 391; Dolinar: Bratovščina svetega Rešnjega telesa, str. 8. Bratovščinska matrikula naj bi bila ohranjena, a trenutno ni v razvidu.

⁸ Lavrič: *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena*, str. 82–83.

Statut ljubljanske stolnične bratovščine sv. Rešnjega telesa (NŠAL, ŠAL I., fasc. 24).

V stari stolnici je bratovščina sprva »prestolovala« pri oltarju sv. Rešnjega telesa v prvi kapeli na severni strani ladje, leta 1636 pa je zamenjala prostor z oltarjem Svete Trojice na južni strani in si tam zgradila novo kapelo.⁹ Vanjo je postavila nov, bogato pozlačen oltarni nastavek, ki naj bi ga bil izdelal Ludvik Schönleben, s sliko sv. Treh kraljev (Gospodovega razglašanja) pa opremil Janez Frančišek Gladič.¹⁰ Kapelo je že leta 1639 poslikal Simon Marckhenpeckh, ki je za delo in material prejel 300 goldinarjev (od teh so mu jih 70 priznali, ker je poslikavo dokončal z oljnimi barvami).¹¹ Nasli-

kani prizori, vsebinsko vezani na evharistijo, so predstavljali cerkvene in svetne dostojanstvenike pri adoraciji Najsvetejšega, cesarja Rudolfa I., ki je razjahal konja in počastil sv. Rešnje telo, sv. Stanislava Kostka, ki so ga v boleznih angeli krepčali s presvetim Zakramentom, Mojzesovo in Aronovo darovanje Bogu, obhajilo sv. Katarine Sienske ter sv. Antona Padovanskega z oslom, ki je pokleknil pred monštranco.¹² Ustanovitev evharistije je kazala tabelna slika Zadnje večerje.¹³ Pri oltarju je bratovščina podeljevala beneficij sv. Simona in Juda.¹⁴

Leta 1639 je bratovščina od ljubljanskega kapitulja kupila Satlbergovo hišo, ki je stala na vzhodni strani stolne cerkve,¹⁵ in v letih 1640–1643 na njenem mestu po zgledu italijanskih »šol« (*scuole*) zgradila oratorij sv. Rešnjega telesa. Obsežno prestižno poslopje, »postavljeno po arhitektonskih pravilih«,¹⁶ je bilo dvakrat tako dolgo kot široko. V Valvasorjevem gradivu za veliko veduto Ljubljane (iz 1665–1666) ga lahko prepoznamo v dolgi, med frančiškanskim kompleksom in stolno cerkvijo stoječi zgodnjebaročni stavbi, ki jo v pritličju členijo arkade, v nadstropju velika pravokotna okna in pod streho ovalne line.¹⁷ Iz preddverja oz. spodnjega stebrišča¹⁸ so vodile široke stopnice do veže pred oratorijem, od tod pa je stopnišče teklo še naprej na pevski kor. Lep tlak je stavba dobila leta 1646. Kakor je razvidno iz vizitacij (1684), je bila dvorana velika, zelo svetla in izjemno lepo grajena, opremljena z enakimi sedeži na obeh straneh in s starim, a umetniško izdelanim oltarjem, ki je nekdaj stal v

ljene za dokončanje poslikave v kapeli.

¹² Dolničar: *Zgodovina*, str. 95, 246; Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 58. Če je motiv sv. Antona z oslom res naslikal že Marckhenpeckh, je bil v Ljubljani in osrednji Kranjski prvi svoje vrste. Verjetneje se zdi, da je bil doslikan pozneje (morda ga je dodal Gladič).

¹³ Dolničar: *Zgodovina*, str. 95, 246; Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 61.

¹⁴ Žnidaršič Golec: *Dubovniki kranjskega dela*, str. 151, 261–262, 305; Dolničar: *Zgodovina*, str. 85, 234.

¹⁵ NŠAL, KAL, fasc. 327; prim. Dolničar: *Zgodovina*, str. 106, 121, 258, 275.

¹⁶ Dolničar: *Zgodovina*, str. 121, 275; prim. NŠAL, ŠAL/Viz. 5, pp. 42–43, Herbersteinove vizitacije iz leta 1684.

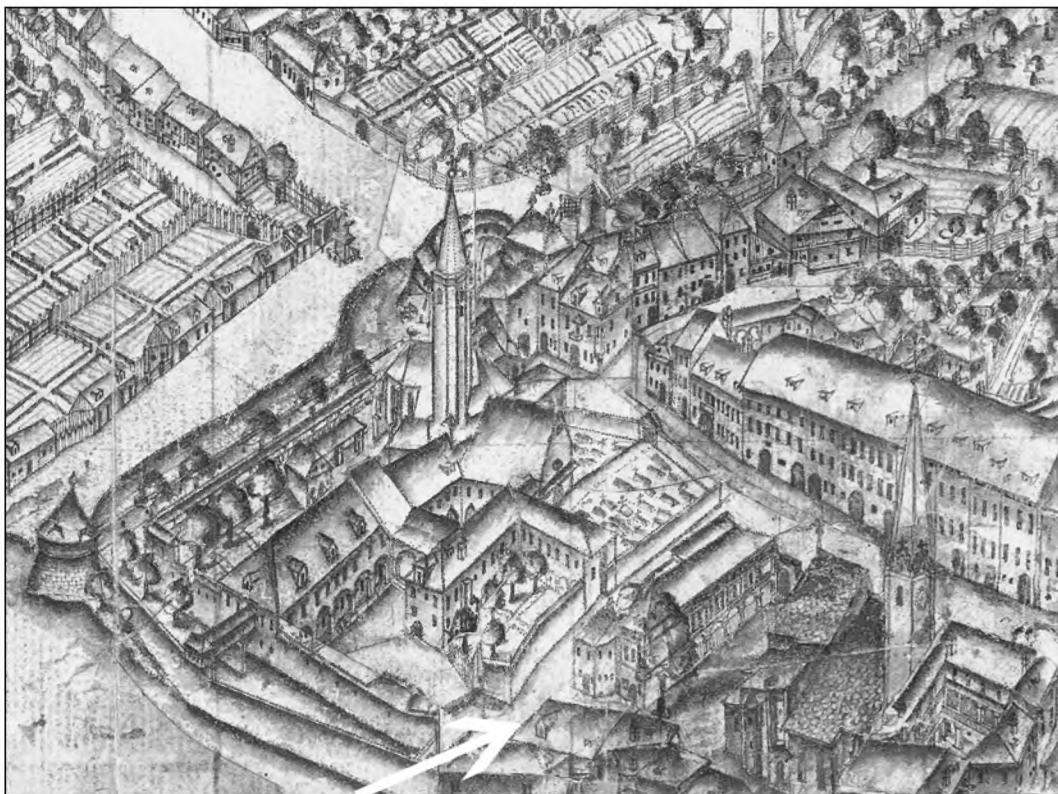
¹⁷ Bibliotheca Metropolitana, Zagreb, VZ XVII, št. 337, gradivo za veliko veduto Ljubljane (repr. v: *Iconotheca Valvasoriana*, 17, Ljubljana 2008). Stavba je dobro vidna tudi na Trostovem bakrorezu v: Valvasor: *Topographia Ducatus Carnioliae modernae*, št. 127, delno pa tudi na sliki ljubljanskega frančiškanskega samostana iz prve polovice 18. stol., gl. Stopar: *Ljubljanske vedute*, str. 63.

¹⁸ V stebrišču ali preddverju oratorija sv. Rešnjega telesa so ob sprejemu škofa Kuenburga postavili slavolok, gl. Dolničar: *Zgodovina*, str. 131, 285.

⁹ NŠAL, KAL, fasc. 327, pobotnice (med mojstri npr. Domenico Nimis, Jullio Urbanis, Francesco Donino idr.); Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 42. Za kapelo je bila zakristija za hrambo bogoslužne opreme, med inventarjem se posebej omenjajo svečniki, gl. ŠAL/Šk. prot., fasc. 6, št. 9/II, 1680, pp. 237 ss., 11. dec. 1680.

¹⁰ Dolničar: *Annales*, 130r (*Künstliche Mallery*); Dolničar: *Zgodovina*, str. 85, 234; Steska: *Slike v ljubljanskih cerkvah*, str. 50; Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 42–43, 68, 100, 104.

¹¹ NŠAL, KAL, fasc. 327. Marckhenpeckh je od bratovščine dobival tudi druga naročila, npr. za zlatitev bandera. Po njegovi smrti je leta 1640 slikarski pomočnik Johannes Munkh bratovščino zaprosil za izplačilo napitnine, obljub-

Gradivo za veliko veduto Ljubljane, detajl z oratorijem sv. Rešnjega telesa, 1665–1666, Zagreb, Bibliotheca Metropolitana (VZ XVII, št. 337, repr. po: Iconotheca Valvasoriana, 17, Ljubljana 2008).

stolnici v kapeli sv. Rešnjega telesa.¹⁹ Pritličje je bilo deloma namenjeno za hrambo bratovščinskega inventarja, deloma za stanovanje stolnih cerkvenikov.²⁰ Oratorij je bil tako prostoren (sprejel je do dva tisoč ljudi), da so v njem lahko priredili svečano pogostitev ob obisku cesarja Leopolda I., ko je leta 1660 v Ljubljani sprejel poklonitev deželnih stanov. Zelo pomembno vlogo je stavba odigrala med zidavo nove stolnice, saj so se v njej od leta 1701 do 1706 dogajala vsa običajna bogoslužna opravila.²¹ Člani so se shajali v oratoriju vsake kvatre; nagovor so imeli v kranjskem jeziku.²² V dvorani so izvajali tudi glasbo, kakor je mogoče sklepati iz podatka za leto 1710, ko so izvedli Dobrega pastirja, oratorij Mihaela Omerze.²³

Katoliško pripadnost in gorečnost je bratovščina najvidneje manifestirala s telovsko procesijo, zato si je za njen zunanji blišč vedno zelo prizadevala.²⁴ Udeleževala se je tudi drugih procesij, kakor npr. svetoletne, ob posvetitvi nove stolnice ipd.²⁵ V velikem tednu je skrbela za postavitve božjega groba (v oratoriju); vsako leto je najela mizarja, ki je kuliserijo postavil in po potrebi popravil ali dopolnil, ter slikarja, ki je slikarijo obnovil ali napravil na novo. Božji grob je npr. nekaj let zapored postavljala mizar Melchior Franck, njegovo delo pa je navadno dokončal slikar Janez Peter Gimpler. Iz računskih postavk si je mogoče scenerijo božjega groba in transformacije le-te vsaj delno predstav-

¹⁹ NŠAL, ŠAL./Viz. 5, pp. 42–43.

²⁰ Na prostoru nekdanjega oratorija zdaj stoji stolno župnišče.

²¹ Dolničar: *Zgodovina*, str. 121, 126, 275–276, 281; Vrhovnik: *Zatrite nekdanje cerkve*, str. 392, 407–408.

²² NŠAL, ŠAL./Viz. 5, pp. 42–43.

²³ Škerlj: *Italijansko gledališče*, str. 102; Höfler: *Glasbena umetnost*, str. 118–119, ki sklepa, da bi izvedbo oratorija lahko priredila bratovščina sama.

²⁴ Dolničar: *Zgodovina*, str. 107, 259. V času stare stolnice so prvi evangelij peli pod zvonikom, drugega v bližini škofijske palače v smeri slike Snemanja s križa, tretjega nedaleč od lipe v bližini oratorija sv. Rešnjega telesa, na katerem je bila slika Žalostne Matere Božje, in četrtega ob zakristiji sv. Rešnjega telesa pri podobi presvetega Zakramenta. Pri novi stolnici je šla procesija v isti smeri, postaje s Quaglievimi freskami pa kažejo začetke evangelijev.

²⁵ NŠAL, ŠAL./Šk. prot., fasc. 12, št. 22, p. 79, 28. avg. 1701, fasc. 12, št. 24, pp. 65–66, 1. maj 1707, fasc. 15, št. 32, p. 318, 21. jul. 1726.

Oltar sv. Rešnjega telesa, Ljubljana, stolnica.

ljati.²⁶ Za pridobitev potrebnega inventarja je bratovščina sodelovala tudi z drugimi obrtniki in umetniki, mdr. s slikarjem Janezom Krstnikom Hardtom.²⁷

²⁶ NŠAL, KAL, fasc. 327. Leta 1690 je Franck napravil tri nove loke in šest stebrov, razširil osem starih stebrov, staro lepenko na novo zlepil in dodal novo kuliso, Gimpler pa je naslikal dva velika angela, obnovil štiri stare loke in tri nove poslikal z rožami, osvežil osem starih stebrov in štiri nove okrasil z rožami, vhodni lok dopolnil s štirimi rožnimi grmički, na ozadje naslikal modro nebo ter na novo napravil napisni trak in napis na križu, leta 1691 je mizar izdelal dva nova loka in velikega pelikana, slikar pa na novo naslikal dve sceni z rožami in pelikana posrebril, leta 1692 je prvi izboljšal sedem lokov in izrezljal veliko vrtnico z listi, na katero so postavljali sv. Rešnje telo, drugi pa je vrtnico poslikal, nad njo napravil napis s srebrnimi črkami ter okrasil štiri stebre in sedem velikih lokov z belimi rožami in zelenimi listi, leta 1693 je namesto Gimplerja sodeloval Andrej Jožef Jamšek in naslikal prizor *Ecce homo* z rožami, naslednje leto pa je bil na delu spet Gimpler, ki je v velikem siju naslikal Kristusa otroka s petimi ranami, velik kelih in vodnjak ter rože in napise na stebrih.

²⁷ NŠAL, KAL, fasc. 327. Hardt je leta 1689 napravil dve banderi in naslikal štiri grbe za katafalk. Za bratovščino sta mdr. delala tudi zlatarja Johann Raimundt Federer (1690)

V novi stolni cerkvi je telovska bratovščina dobila prostor v transeptu na severni strani. Oltarni nastavek in prizore nad njim je v letih 1703 in 1705 naslikal Giulio Quaglio. Predstavljajo tri teološke kreposti ter Habsburžana Rudolfa in Maksimilijana; prvi je duhovniku z Najsvetejšim odstopil konja, drugi je bil čudežno rešen iz nevarnosti, ko je počastil presveti Zakrament.²⁸ Nastavek krona bratovščinski simbol oz. grb, tj. s trnjem ovenčano Kristusovo srce in kelih z napisom *Zagotovilo ljubežni – Varni*. Pod njim sta bila nekdanj naslikana tudi sv. Simon in Juda, katerih praznik je bratovščina vsako leto slovesno obhajala.²⁹ Za središčni okras so uporabili Gladičevo podobo sv. Treh kraljev iz stare cerkve.³⁰ Leta 1704 so pred oltarjem zgradili grobnico za člane,³¹ 1716. so urejali tabernakelj in stopnice.³² Potrebno opremo in rekvizite so hranili v shrambi zraven kapele. Okoli srede 18. stoletja jim je Francesco Robba izklesal marmorno menzo (okrašeno z Jezusovim srcem) z umetniško izjemnima angeloma adorantoma.³³ Oltar sv. Rešnjega telesa je bil privilegiran »in perpetuum« za vse dni v letu (kot že oltar v stari stolnici, ki je obdržal privilegij tudi v času, ko so ga med zidavo nove stolnice prestavili v oratorij sv. Rešnjega telesa).³⁴

Na temo bratovščine sv. Rešnjega telesa je leta 1700 objavil imenitno pridigo Janez Svetokriški.³⁵ V njej spodbuja brate in sestre, naj vedno častijo in hvalijo sv. Rešnje telo, ki ima moč, da človeka obvaruje pred večno smrtjo, in mu daje deležnost

in Hans Georg Schaffer (1694), strugar Mathias Schmidt pa je po njenem naročilu izdelal šest velikih svečnikov za procesijo in eksekvijske (1692). V letih 1669–1687, ko je bil bratovščinski blagajnik Gabriel Eder, med sodelavci redno nastopa slikar Andreas Brezl (Wrezl), srečamo pa tudi slikarja Severina Praithenlackhnerja (1671/72) in Jamška (1680/81), mizarja MathiaBa Schreterja (1670/71, med 1677 in 1680), zlatarja Eliaba Sallingerja (med 1677 in 1680, 1686/87) idr., gl. NŠAL, KAL, fasc. 219.

²⁸ Dolničar: *Zgodovina*, str. 169, 324; Lavrič: *Zgodovina*, str. 463, 466, 470, 489; Lavrič: *Ljubljanska stolnica*, str. 66–68.

²⁹ Dolničar: *Zgodovina*, str. 170, 325. Za stroške, povezane s praznikom sv. Simona in Juda, gl. NŠAL, KAL, fasc. 219.

³⁰ Štari nastavek so prodali podružnični cerkvi sv. Florijana, gl. NŠAL, KAL, fasc. 232.

³¹ Dolničar: *Zgodovina*, str. 146, 203, 299, 357, ki navaja tudi napis na nagrobni plošči; Lavrič: *Zgodovina*, str. 466, 467. V grobnico so že leta 1704 položili prošta Prešerna.

³² NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 14, št. 27, p. 346, 26. junij 1716.

³³ Lavrič: *Ljubljanska stolnica*, str. 112–113.

³⁴ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 15, št. 32, pp. 361–362, papeški breve (prepis) in listina Viljema Leslicja z dne 6. decembra 1724; prim. NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 12, št. 22, p. 35, 31. marec 1701; Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 268.

³⁵ Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium*, IV., str. 331–340.

Božje narave. Ker so vse bratovščine dolžne častiti svojega ustanovitelja, morajo to še toliko bolj storiti tiste, katerih ustanovnik je sam Jezus Kristus. Člani drugih bratovščin obiskujejo podobe svojih ustanoviteljev in jih spremljajo v procesijah, četudi so na njih svetniki le naslikani in ne živi. Sv. Rešnje telo pa je pravi živi Bog, ki sedi v nebesih na Očetovi desnici, zato ga morajo obiskovati, spremljati in moliti z vso pobožnostjo in ponižnostjo. Četudi ravnajo prav tisti, ki romajo v svete kraje, je vendarle najsvetejša božja pot obiskovanje sv. Rešnjega telesa. Za to človeku ni treba daleč in z velikimi stroški potovati in se podajati v življenjsko nevarnost, ampak naj stopi v cerkev in počasti presveti Zakrament. Ko bi po mestu nesli kralja ali cesarja, bi vsi tekli za njim, s koliko večjo gorečnostjo bi torej morali spremljati sv. Rešnje telo, Kralja čez vse kralje. Velike duhovne koristi prejemajo člani po bratovščinskih odpustkih, deležni so tudi telesnih dobrin, ob smrti pa jim bo evharistija krepčilna popotnica v večnost.

Bratovščino z imenom **Odrešenika sveta** (*Redemptoris mundi*) – k njemu so se ljudje že v srednjem veku priporočali zoper kugo – so med hudo epidemijo kuge, ki je razsajala na Kranjskem v letih 1598 in 1599, ustanovili ljubljanski trgovci.³⁶ Tedaj so se zaobljubili, da bodo vsako leto na veliki petek pripravili spokorno procesijo, obljubo pa so začeli uresničevati šele, ko so se v Ljubljano naselili kapucini. Po mnenju Metoda Benedika naj bi jo bili prvič uprizorili med letoma 1608 in 1613 in ne šele 1617, kakor je v zgodovino pisju veljalo od Valvasorja dalje.³⁷ Pobudo za sodelovanje je dal p. Fortunat iz Verone, ki je v Ljubljano prišel iz Prage, kjer je le malo prej pod mentorstvom kapucinov začela izvajati spokorno procesijo bratovščina Kristusovega trpljenja.³⁸ V Ljubljani je bilo zaradi omenjene zaobljube mogoče procesijo hitro

uvesti;³⁹ zaslovela je daleč naokrog in postala zgled drugim mestom na Kranjskem.⁴⁰

Potem ko je kuga leta 1602 spet ogrozila Ljubljano,⁴¹ so trgovci v stolnici obnovili (leta 1519 zgrajeno) kapelo sv. Ane in vanjo postavili oltar Odrešenika sveta;⁴² škof Hren ga je posvetil 8. junija 1603 in odtlej je pri njem imela njihova bratovščina svoj sedež. Po sredi 17. stoletja so s sredstvi ljubljanskega trgovca Janeza Gajonzela postavili nov oltarni nastavek z lepo sliko titularja in kipoma kužnih zavetnikov sv. Roka in Boštjana.⁴³ Imena članov bratovščine so bila vpisana na ornamentalno okrašeni tabli, ki je visela na zahodni steni kapele.⁴⁴ Bratovščina je imela v stolnici tudi svoj inventar, potreben za obrede (posebej se omenjajo svečniki),⁴⁵ rekvizite za procesijo pa je hranila pri kapucinih. Ko so v novi stolnici staro oltarno opremo počasi nadomeščali z novo, je bratovščina pri slikarju Giulio Quagliu naročila oltarno sliko (1721–1723) Kristusa Odrešenika, ki je na križu premagal satana in smrt in s tem odrešil svet. Dejansko gre za odmik od prvotnega ikonografskega tipa, ki naj bi (v skladu z naslovom) predstavljal blagoslavljaljočega Kristusa z zemeljsko kroglo v levici.⁴⁶ Leta 1737 je kipar Henrik Mihael Löhr izdelal nov oltarni nastavek,⁴⁷ ki je današnjo podobo dobil v zadnji četrtini 19. stoletja. Ker bratovščina ni prispevala sredstev za kripto v kapeli, ji cerkveno predstojništvo ni dovolilo posebnega napisa na nagrobni plošči.⁴⁸

³⁶ Glede časa nastanka bratovščine je bilo v literaturi več ugotovljenj. Seznam bratovščin, sestavljen pred ukinitvijo le-teh, jo postavlja v leto 1607 (Golja: *Janez Karel*, str. 52), zgodovino pisca pa navajajo letnici 1598 ali 1599. Zadnja se zdi verjetnejša, saj je tega leta zajela Ljubljano ena najhujših epidemij, med katero je umrlo veliko ljudi, gl. Dolničar: *Epitome*, str. 63; *Letopis Ljubljanskega kolegija*, str. 31.

³⁷ Letnica 1617, ki jo navaja Valvasor: *Die Ehre* 3/XI, str. 695, je bila med Ljubljančani splošno sprejeta, zato so leta 1717 obhajali stoletnico prve uprizoritve spokorne procesije, gl. Steska: Dolničarjeva ljubljanska kronika, str. 182.

³⁸ Benedik: *Die Kapuziner*, str. 330–335; Benedik: Škofjeloški pasijon, str. 424–426; Deželak Trojar: *Listi ob kodeksu*, str. 380–381; prim. Höfler: *Glasbena umetnost*, str. 64–65. Bratovščino v Pragi je ustanovil p. Matthias von Salò.

³⁹ Kapucini so se namreč zaradi redovnega uboštva pri prirejanju procesij morali povezati z bratovščinami; te so poskrbele za materialna sredstva in pripravile potrebne rekvizite, kapucini pa so prevzeli duhovno pripravo in organizacijo, gl. Deželak Trojar: *Listi ob kodeksu*, str. 373–374.

⁴⁰ Ljubljanska procesija je doživela prvo krizo, ko je p. Fortunat kot predstojnik zamenjal p. Justus di Monte S. Giusto, ki je procesijo prepovedal, vendar je bila na pritisk škofa in meščanov nato znova uvedena. Zaradi materialnih težav je prenehala spet leta 1681, vendar se je obdržala vse do leta 1778, gl. Benedik: *Die Kapuziner*, str. 330–335.

⁴¹ Dolničar: *Epitome*, str. 64.

⁴² Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 79–80.

⁴³ Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 79; Dolničar: *Zgodovina*, str. 86, 236.

⁴⁴ Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 60, 80.

⁴⁵ NŠAL, ŠAI/Šk. prot., fasc. 6, št. 9/II, 1680, p. 241, 11. dec. 1680.

⁴⁶ Murovec: Quaglieve oltarne slike, str. 4.

⁴⁷ Resman: Nekaj »novih« del, str. 409–410.

⁴⁸ NŠAL, ŠAI/Ž, Ljubljana–Sv. Nikolaj, fasc. 165b, Beneficiji in mašne ustanove, 10. jun. 1724.

Oltar Kristusa Odrešenika, Ljubljana, stolnica.

Vsako leto na praznik sv. Roka je bratovščina priredila procesijo v Dravlje;⁴⁹ posebno zaobljubo k svetniku je napravila že na začetku 17. stoletja.⁵⁰ Ker je bila zaradi spokorne procesije, ki jo je na veliki petek vodila po ulicah ljubljanskega mesta, tesno povezana z ljudstvom, sta škof Herberstein in magistrat imela dolgo proceduro glede restrikcij te procesije.⁵¹

Zavetništvo Svete Trojice je postalo posebno popularno v času velike kuge, še zlasti ko je cesar Leopold leta 1680 na Dunaju vpeljal češčenje Svete Trojice kot izredno pomoč zoper »črno smrt« in sam postal član bratovščine z enakim imenom.⁵² Cesarski zgled je očitno spodbudil tudi Ljubljance, da so se odločili oživiti staro cehovsko bra-

Giulio Quaglio, Kristus Odrešenik, 1721–1723, oltar Kristusa Odrešenika, Ljubljana, stolnica.

tovščino ljubljanskih tesarjev in rokodelcev, ki je bila neuradno ustanovljena že leta 1570 z imenom Svete Trojice. Dne 22. decembra 1687 so prosili za ponovno ustanovitev oz. potrditev (s posebno sekcijo za tesarje);⁵³ škof Žiga Krištof Herberstein jo je 20. novembra 1688 potrdil kot **bratovščino Pre-svete Trojice** (brez vsakršnih dostavkov v naslovu) in hkrati odobril tudi predložena pravila (razen osmega člena). Določil je, naj bratovščina poskrbi, da se vsake kvatre opravita v stolnici po dve maši, ena za umrle in ena za žive člane, na tri leta pa naj izvolijo novo vodstvo. Vsako leto na nedeljo po vnebohodu (»Exaudi«) naj se zberejo v stolnici in najprej poslušajo duhovni nagovor, potem pa pod vodstvom kanonika (takrat je bil to mestni župnik) razpravljajo o pospeševanju bogoslužja in obračunu sindikov. Ključa za skrinjico (to naj ima pri sebi

⁴⁹ Prim. NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 18, št. 35, pp. 10 ss., 4. marec 1736. Leta 1682 so procesijo izjemoma vodili po mestu, gl. NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 7, št. 11/I, 1682, p. 215, 14. avg. 1682.

⁵⁰ Svetnik tedaj v Dravljah še ni imel cerkve.

⁵¹ Golia: *Janež Karel*, str. 52–55.

⁵² Kemperl: *Romanje*, str. 46, 47, 52, 54. K Sveti Trojici so se ljudje zatekali po pomoč tudi ob turški nevarnosti.

⁵³ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 9, št. 15, p. 194, 22. dec. 1687.

prvi sindik), v kateri shranjujejo prispevke in razne bratovščinske dokumente, naj hranita enega sindik in drugega član, ki ga določijo tesarji (kot znak priznanja, da jo je nekoč ustanovil njihov ceh, vendar brez vsakršnih drugih predpravil). Bratovščini je škof določil sedež pri stolničnem oltarju Svete Trojice – tega je morala odtej krasiti na svoje stroške – in odobril pravico, da v stolnici obhaja letni shod, se s svojim banderom udeležuje javnih procesij takoj za bratovščinama sv. Rešnjega telesa in Odršenika sveta ter vpisuje člane v bratovščinsko knjigo.⁵⁴

Ob vizitaciji bratovščine, ki jo je Herberstein opravil 3. aprila 1693, so predstavniki povedali, da so dali pravila natisniti v knjižici, da jim je trajne odpustke odobril Inocenc XI. in da nimajo obveznosti 40-urne molitve. Povedali so, da bandera še nimajo, a da ga bodo sčasoma priskrbeli, da imajo glavni praznik na nedeljo »Exaudi« (z jutranjo peto mašo ter popoldanskim nagovorom in razpravo), sekundarnega na tretjo postno nedeljo in da se petkrat zberejo v stolnici k molitvi rožnega venca (ob molitvenih shodih so si želeli tudi vikarjevega nagovora). Povedali so tudi, da vsako tretje leto izvolijo na glavni praznik novo vodstvo (rektorja, vicerektorja, ekonoma, tajnika in svetovalce) ali potrdijo prejšnje, da plačujejo dva cerkovnika, da posebnih dohodkov nimajo, razen prostovoljnih prispevkov članov in darov dobrotnikov.⁵⁵ Prispevke so pobirali ob letnem shodu in jih izročali ekonomu, ta pa je plačeval nastale stroške in vsako leto ali vsaj vsaka tri leta predložil obračun. Člani so darovali svoje prispevke tudi pri mašah v stolnici (petak na leto). Premičnin niso imeli, razen lesenih svečnikov, kipa Svete Trojice in skrinjice za miloščino.⁵⁶

Oltar Svete Trojice z znamenito Tintorettovo sliko je stal, ko ga je dobila v oskrbo bratovščina, v prvi kapeli ob severni steni ladje. Za bogoslužje si je bratovščina priskrbeli lastne svečnike, za procesije pa kip Svete Trojice (tega bi s precejšnjo verjetnostjo smeli identificirati s kipom v vhodni veži ljubljanskega semenišča). V novi stolnici je bil sve-

totrojiškemu oltarju odkazan podoben položaj kakor nekdanj v stari, tj. v prvi severni kapeli ladje⁵⁷ (vendar je uglednejši položaj v transeptu prevzela »kapela« sv. Rešnjega telesa). Nov, marmorni oltar je dal leta 1711 postaviti Peter Anton Codelli, ki si je v kapeli zgradil grobnico. Kakšne pristojnosti je ob tem obdržala bratovščina, ni jasno, z naročili umetniških del pa se očitno ni veliko ukvarjala. Vprašanja zbujajo tudi njene spominske podobe, ki naj bi jih bila delila med svoje člane. Veider ji je namreč pripisal na Bogenšperku vrezano grafiko z upodobitvijo Svete Trojice; to na oblakih častita prvaka apostolov sv. Peter in Pavel, na zemlji pa sveta vojščaka Florijan in Jurij, ki kot varuha držita roki nad Ljubljano.⁵⁸ Po Veiderjevem mnenju naj bi se bil Valvasorjev sodelavec Andrej Trost pri motivu oprl na stolnično oltarno sliko vseh svetnikov iz Hrenovega časa, na kateri sta bila prav tako izpostavljena sv. Florijan in Jurij, vendar naj bi kompozicijo skrčil in poenostavil.⁵⁹ Vsekakor ni jasno, zakaj naj bi si bila bratovščina za predlogo izbrala sliko z oltarja, ki ni bil posvečen Sveti Trojici, v še večjo zadrego pa vodi podnapis *Man: Cong: Sacerdotum sub titulo SS. Trinitatis*, ki se nanaša na duhovščino. Ker upodobitev mesta (kljub vsem topografskim napakam) v resnici hoče ponazarjati Ljubljano in se delovanje Trosta na Bogenšperku v letih 1678–1688 ujema s časom ustanavljanja oz. dokončne ustanovitve stolnične bratovščine, si problem lahko zasilno razložimo z domnevo, da je znotraj bratovščine obstajala tudi posebna sekcija (*manipulus*) za duhovščino, ki je grafiko naročila, še preden je škof združbo uradno potrdil, ji določil enotno ime (brez posebnih dopolnil) in jo povezal z oltarjem Svete Trojice.

O stolnični bratovščini Svete Trojice je Janez Svetokriški spisal in leta 1700 objavil simbolike polno pridigo, v kateri je obravnaval skrivnost Svetega Trojstva in ljudi navduševal za članstvo v bratovščini.⁶⁰ Za izhodišče je vzel podobe iz sanj: ko je v sanjah hodil po ljubljanskih cerkvah, je v vsaki ugledal žlahtno drevo, najlepše, ki je segalo do nebes in razprostiralo veje po vsej deželi, pa je našel v stolnici. Spoznal je, da drevesa pomenijo bra-

⁵⁴ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 9, št. 15a, pp. 162–164, 20. nov. 1688.

⁵⁵ Med dobrotnike so šteli tudi mašne ustanovnike; tako je npr. Marija Peer leta 1703 pri bratovščini Svete Trojice s kapitalom 300 goldinarjev ustanovila štiri maše ob kvatrah, Jurij in Regina Hafner pa sta naslednje leto s kapitalom 100 goldinarjev napravila ustanovo za dve maši na kvatni ponedeljek, gl. Maček: *Mašne in svetne ustanove*, str. 265, 281.

⁵⁶ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 10, št. 17, pp. 283–285, 3. april 1693.

⁵⁷ V prvo kapelo je bila dejansko predelena prvotna vhodna vežica na severni strani.

⁵⁸ Bibliotheca Metropolitana, Zagreb, VZ III, št. 203 d.

⁵⁹ Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 8, 80–81. Gre za sliko, ki jo je za škofa Hrena leta 1610 naslikal Krištof Weissman.

⁶⁰ Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium*, IV., str. 319–330.

Kip Svete Trojice, Ljubljana, Semenišče, vhodna veža.

tovščine, ki so po teh cerkvah ustanovljene, in da najvišje simbolizira bratovščino Presvete Trojice, ker njeni člani ne postanejo bratje in sestre svetnikov in svetnic, ampak samega troedinega Boga. Oni so veje, ki se raztezajo po deželi, listje so njihove molitve, sadovi pa odpustki, ki so jih deležni. Skrivnost Svete Trojice je nedoumljiva, spomin nanjo pa je vtisnjen vsepovsod (v najrazličnejših trojicah; v nadaljevanju jih pridigar nekaj našteje). Člani bratovščine jo vsak dan častijo z molitvijo treh očenašev in zdravamarij ter s serafinsko hvalnico *Sanctus, Sanctus, Sanctus*. Papež Inocenc XI. je bratovščino obdaril z odpustki; tako prejme vsak član ob vstopu v bratovščino popolno odpuščanje vseh svojih grehov, odpustke pa lahko pridobi tudi večkrat na leto. Kakor se ogenj ni dotaknil treh mladeničev v ognjeni peči, v katero jih je dal vreči Nebukadnezar, se plameni vic ne bodo dotaknili bratov in sester Svete Trojice. S pobožnostjo do troedinega Boga bodo rešeni tudi boleznin nadlog.

Podobica bratovščine Svete Trojice, ok. 1687, Zagreb, Bibliotheca Metropolitana (VZ III, št. 203d, repr. po: Iconotheca Valvasoriana, 3, Ljubljana 2006).

Dizmova bratovščina, imenovana tudi Družba združenih (*Societas unitorum*), je bila ustanovljena leta 1688 na pobudo upravitelja idrijskega rudnika Volfa Sigmunda pl. Künpacha. Združevala je plemiče, izobražence in ugledne meščane, imela pa je omejeno število članov, sprva 26, pozneje (uradno od 1708)⁶¹ pa 51.⁶² Člani (imenovani tudi akade-

⁶¹ Članstvo so začeli širiti že (vsaj) leta 1695, leta 1699 so ga podvojili, to pa so v pravila uradno zapisali leta 1708 v Družbini knjižici *Disma-Philologia*, gl. *Spominska knjiga I.*, str. 17, 298, 321; *Spominska knjiga II.*, str. 137; prim. Dolinar: Od Dizmove bratovščine do Akademije delovnih, str. 37; Smolik: Pregled članstva, str. 264.

⁶² Družbina knjižica *Disma-Philologia* (izšla leta 1708, ponatisnjena leta 1722/23) je predvsem življenjepis sv. Dizma in molitvenik v njegovo čast (z malimi dnevniciami po vzoru Rimskega brevirja), dopolnjen z obrazložitvijo nastanka in namena Družbe, z njenimi pravili in katalogom članov, gl.

miki), zbrani pod zavetništvom sv. Dizma, priprošnjika umirajočih, so molili in si prizadevali za srečno smrt, po družbenih pravilih so bili dolžni za vsakega umrlega sobrata v prvem mesecu po smrti darovati štiri maše zadušnice in se vsako leto v maju oz. juniju udeležiti slovesnega bogoslužja za vse pokojne člane. Poleg molitve so se morali odlikovati v krepostih; le-te so izražala njihova življenjska gesla, ki so jih vpisali v bratovščinsko knjigo, v katero je moral vsak dati naslikati tudi svoj grb in simbol. Pod geslom *Slavi in Muzam (Famae et Musis)* ter v slogi (*Concordiae fructus – Uniti*), ki jih je povezovala in so si jo izbrali za bratovščinsko vodilo, so v prid Ljubljane in dežele Kranjske delovali na vseh področjih znanosti in umetnosti; prav v tem je Družba postala predhodnica Akademije delovnih (*Academiae Operosorum*), njeni ustanovni

člani pa tudi ustanovni člani Akademije. Za svoj simbol so si izbrali srce, sestavljeno iz šestindvajsetih majhnih src.⁶³ Med ljubljanskimi bratovščinami je imela Družba, ki je bila izrazito laiška ustanova (brez duhovnega voditelja in brez odpustkov), poseben status, zato ji je uspelo preživeti jožefinske reforme; obstala je vse do začetka 19. stoletja (zadnji član je bil vpisan v knjigo 12. junija 1801).⁶⁴

Ob ustanovitvi Družbe so člani sklenili, da bodo postavili lastno kapelo,⁶⁵ vendar se to več let ni zgodilo. Leta 1699 so se s Carlom Martinuzzijem dogovarjali za pozidavo stavbe pred Nemškimi vrati,⁶⁶ ker pa so tedaj že začeli nastajati načrti za zidavo nove stolnice, so se raje odločili za kapelo v njenem okviru. Izbrali so prostor v transeptu, nasproti oltarja sv. Rešnjega telesa; tu so postavili lep oltar, ki ga je z oljno sliko Kristusa s sv. Dizmom v predpeklju leta 1704 opremil Giulio Quaglio.⁶⁷ Quaglio je poslikal tudi stene (v letih 1703–1704), in sicer s freskami, ki predstavljajo razkošen nastavek (zaključen z družbenim emblemom združenih src), prizore s sv. Dizmom (Dizma kaže naklonjenost sveti družini na poti v Egipt, Dizmova smrt na križu⁶⁸ in njegovo poveličanje v nebesih) ter personifikaciji Pokore in Božje milosti.⁶⁹ Leta 1705 so pred oltarjem zgradili kripto za člane bratovščine; kot sporoča kronogram na plošči, je bila povsem dokončana leta 1709, ko so v njej pokopali prvega sobrata.⁷⁰ Imenitno marmor-

Oltar sv. Dizma, Ljubljana, stolnica.

Spominska knjiga I., str. 311–325; Kastelic: Ljubljanska plemiška družba, str. 21, 25; za članstvo Smolik: Pregled članstva, str. 263–275.

⁶³ Za nastanek, namen in pravila Dizmove bratovščine gl. *Spominska knjiga I.*, str. 7–21; prim. Dolinar: Ob tristoletnici Dizmove bratovščine, str. 33–34; Dolinar: Od Dizmove bratovščine do Akademije delovnih, str. 35–39. Dolničar: *Zgodovina*, str. 122, 277, uvršča Družbo med šest vodilnih ljubljanskih bratovščin in navaja, da je med vsemi prva po dobrotelosti.

⁶⁴ Dolinar: Od Dizmove bratovščine do Akademije delovnih, str. 36; Gostiša: *Spominska knjiga*, str. 4; Kastelic: Ljubljanska plemiška družba, str. 21; Smolik: Pregled članstva, str. 263; Lavrič: Svetniški zavetniki, str. 302–304. V Družbo so bili včlanjeni seveda tudi duhovniki.

⁶⁵ *Spominska knjiga I.*, str. 20–21. V kapeli naj bi opravljali vsakoletno glavno pobožnost in brali maše za umrle družbenike.

⁶⁶ Steska: Dolničarjeva ljubljanska kronika, str. 86.

⁶⁷ Dolničar: *Zgodovina*, str. 145, 149, 298, 302; Lavrič: *Zgodovina*, str. 464, 466; Murovec: Quagliove oltarne slike, str. 2–5.

⁶⁸ Prizor Dizmove smrti, ki ga je mogoče postaviti v zvezo z ljubljansko bratovščino, je ok. leta 1740 za p. c. sv. Križa na Hribcu pri Škofji Loki upodobil Valentin Metzinger, gl. Cevc: *Valentin Metzinger*, str. 369, kat. št. 169; Lavrič: Svetniški zavetniki, str. 303.

⁶⁹ Dolničar: *Zgodovina*, str. 169, 324; Lavrič: *Ljubljanska stolnica*, str. 69–70, 115–118.

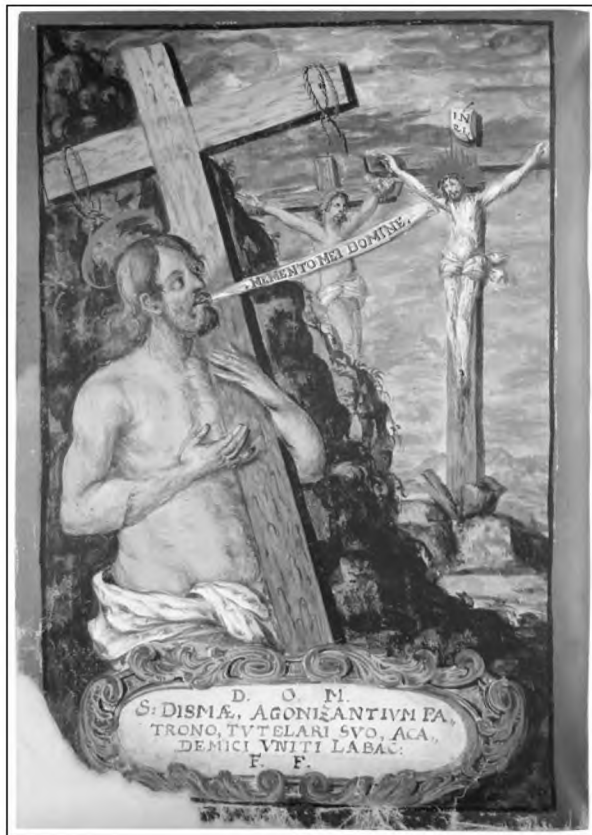
⁷⁰ Dolničar: *Zgodovina*, str. 203–204, 357–358; *Spominska knjiga I.*, str. 30–31; Smolik: Pregled članstva, str. 264.

Frontispic Spominske knjige bratovščine sv. Dizma (ARS, AS 1073, I/1).

no menzo so okoli srede 18. stoletja naročili pri Francescu Robbi; okrasiti so jo dali s simbolom Družbe, tj. s srci, združenimi v enem srcu.⁷¹ Odlično poslikana in opremljena kapela dokazuje visoke umetnostne ambicije Družbe združenih. Izjemno dragocena je tudi njena spominska knjiga; z izvrstno naslikanimi grbi in simboli članov je sčasoma postala prava zakladnica baročnega miniaturnega slikarstva (najlepše miniatures so izpod čopiča Simona Tadeja Volbenka Grahovarja).⁷²

Ko se je v novi ljubljanski stolnici konec avgusta leta 1706 duhovščina prvič zbrala k splošni škofijski sinodi, na kateri so mdr. odločali tudi o

Sv. Dizma, iluminacija v Spominski knjigi bratovščine sv. Dizma (ARS, AS 1073, I/1).

zidavi semenišča, je bila ustanovljena tudi duhovniška **bratovščina sv. Križa in sv. Filipa Nerija**.⁷³ Za češčenje svetnika, ki je bil dotlej na Kranjskem skoraj neznan,⁷⁴ si je prizadeval dekan Janez Anton Dolničar, zlasti pod vplivom Žiga Krištofa Herbersteina, ki se je leta 1701 kot upokojeni ljubljanski škof preselil k »Nerijevim« oratorijancem v Perugia.⁷⁵ Bratovščina je bila ustanovljena, da bi pomagala dušam v vicah ter zgradila in podpirala zavod za upokojene (revne ali zaslužne) duhovnike. Statut oz. pravila, ki jih je natisnil Johann Georg

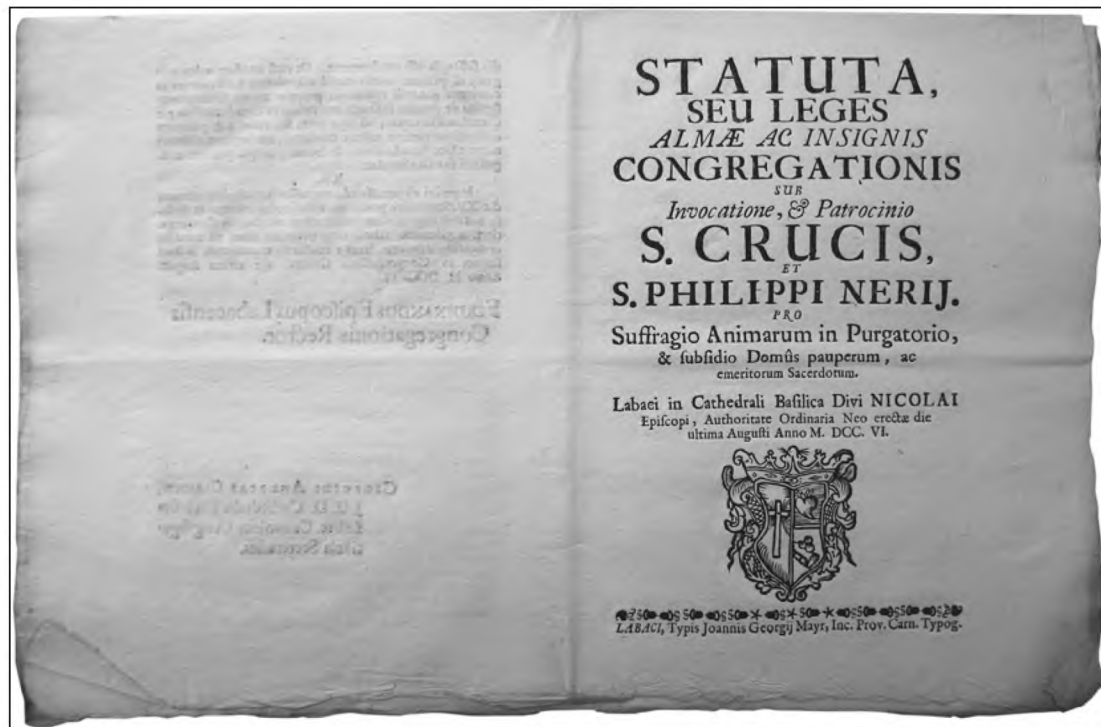
⁷¹ Lavrič: *Ljubljanska stolnica*, str. 116–118.

⁷² Družbina *Spominska knjiga*, ki jo hrani Arhiv Republike Slovenije (AS 1073, I/1r), je v faksimilu, transkripciji in prevodu skupaj s študijskim zvezkom izšla leta 2001 pri Valvasorjevi fundaciji v uredništvu Lojzeta Gostiše; za kodikološko obravnavo Golob: *Spominska knjiga*, str. 41–47; za embleme Kastelic: *Emblemi*, str. 115–261; za iluminacije Cevc: *Iluminirani kodeks*, str. 67–79; posebej za Grahovarjeve miniatures Vrhunc: Simon Tadej Volbenk Grahovar, str. 107–126; prim. Dolinar: *Ob tristoletnici Dizmove bratovščine*, str. 33–34.

⁷³ NŠAL, ŠAL/Šk. prot. fasc., 12, št. 23, pp. 380–383, 5. jul. 1706; Dolničar: *Zgodovina*, str. 190, 345; Lavrič: *Zgodovina*, str. 473.

⁷⁴ Zanimivo je, da je podobico sv. Filipa Nerija, ki se zgleduje po Renijevi oltarni sliki, v svoji zbirki imel Valvasor (Bibliotheca Metropolitana, Zagreb, VZ III, št. 203 b). Za Nerijev kult oz. podobo na Kostanjevici pri Gorici (1646–1649) gl. Lavrič: Janez Gregor Dolničar, str. 28, za Nerijev oltar v stolnici v Trstu (1714) pa *Spominska knjiga I.*, str. 270–271.

⁷⁵ Lavrič: *Zgodovina*, str. 460, 476–477.

Statut ljubljanske duhovniške bratovščine sv. Križa in sv. Filipa Nerija (NŠAL, KAL, fasc. 230).

Mayr,⁷⁶ so določala, da se bo bratovščina v prvi vrsti posvetila postavitvi doma za siromašne duhovnike, ki so ostali brez beneficijev ali pa zaradi starosti oz. onemoglosti ne morejo več opravljati dušnega pastirstva, in za tiste, ki po napornem dejavnem življenju želijo preostanek svojih dni preživeti v miru in pobožnem premišljevanju. Sobratje, ki bodo z miloščino in darovanimi mašami podprli gradnjo, bodo za zasluge deležni stokratnega plačila v večnosti. Glavni bratovščinski praznik je dan povišanja sv. Križa, sopraznik pa god sv. Filipa Nerija. Obhajajo naj ju s slovesno peto mašo, nemško pridigo in večernicami (z obvezno udeležbo tistih, ki bivajo v Ljubljani). Na praznična dneva morajo darovati maše za duše v vicah, in sicer eno leto za sobrate, drugo za vernike. Vsak sobrat naj po molitvi jutranjic in večernic pobožno recitira psalm *De profundis*, očenaš in zdravamarijo za duše v vicah, pobožno misel pa naj jim nakloni tudi ob vsakem obisku pokopališča. Glavni shod je vsako leto 15. septembra (oz. 16., če bi bil 15. na nedeljo), takoj za glavnim praznikom, in se ga morajo obvezno udeležiti vsi, ki zaradi kake obveznosti niso zadržani. Na shodu se opravi aniverzarij za duše pokojnih sobratov in vsak od članov ta dan daruje mašo zanje in za druge kristjane (če sam ne more, to izvrši »po drugem«); to velja za navzoče in od-

sotne. Drugo mašo v ta namen opravijo 5. maja (oz. 6., če bi bil 5. na nedeljo). Po končanem aniverzariju naj ima eden od sobratov latinski nagovor, nato se začne razprava o bratovščinskih zadevah in opravilih. Ob tej priložnosti se obnovi vodstvo bratovščine; sestavljajo ga rektor in njegov namestnik, štirje asistenti, tajnik in njegov namestnik, zakladničar in dvanajst svetovalcev. Kar je združbi v prid, naj potrdijo, drugo izboljšajo, pomembne zadeve pa dajo v obravnavo ter sprejmejo predloge, za katere glasujejo člani. Ko bo dom za duhovnike zgrajen, naj določijo pravila za njegovo delovanje (za sprejete in za upravitelja). Vanj bodo sprejemali stare, za pastoralo neprimerne in zaslužne duhovnike iz ljubljanske in sosednjih škofij. Predloge naj na glavnem shodu poda rektor ali njegov namestnik, in sicer po posvetovanju z asistenti, tajnikom in svetovalci. Že leta 1707 so na shodu presojali, ali naj dom za upokojene duhovnike postavijo pri cerkvi sv. Florijana, kot je bilo prvotno zamišljeno, ali pod skupno streho s semeniščem, tj. Karlovim kolegijem. Odločili so se za drugo možnost in zato kupili kopališče, da so z njim pridobili primerno zemljišče za zidavo. En del Karlovega kolegija so tako namenili semenišču in biblioteki, drugega pa upokojenim duhovnikom.⁷⁷

⁷⁶ Izvode *Statuta seu leges* hrani NŠAL, KAL, fasc. 160, 230.

⁷⁷ Lavrič: Zgodovina, str. 473, 475, 478, 482.

Carlo Martinuzzi: Stavba semenišča in zavoda za upokojene duhovnike, Ljubljana.

Leta 1707 so člani prvič slovesno proslavili praznik sv. Filipa Nerija; ob tej priložnosti je o velikih delih tega svetnika pridigal priznani govornik, kanonik Franc Bernard Fischer.⁷⁸ Na glavnem shodu, prvem po ustanovitvi, pa je zbrani duhovščini na temo Šola križa, doneča iz Pavlove trombe (*Schola crucis, in tuba Pauli resonans*), govoril ljubljanski kanonik Jurij Andrej Gladič.⁷⁹ Osrednjo pozornost je namenil misteriju križa in duhovniškemu poklicu. Ob tolikerih svetnih znanostih in študiju minljivih zemskih reči, ki raztresajo dušo z radovednimi nasladami in ničevostmi ali zavajajo celo h krivičnosti, naj člani naravnajo misli k najvišji kreposti. Zato jim predstavlja učno metodo, ki je svetna modrost ni učila, uporabljal pa jo je apostol narodov sv. Pavel, ko je oznanjal skrivnost križa in ni hotel »nič drugega vedeti« kot le »Jezusa Kristusa Križanega« (1 Kor 2,1–5). Ustanova, katere temeljni kamen je bil položen pred letom dni, si je za svoj glavni cilj izbrala Božjo čast, rešitev duš, ljubezen do bližnjega in kreposti. Kot spomenik duhovniške pobožnosti je »novo, veličastno in sijajno stolno cerkev« dopolnila s skrivnostjo križa. Člani so se

odločili zgraditi dom za zaslužne duhovnike, onemogle in izčrpane od dela, da bi jim omogočili dostojno starost; številne je namreč pestila revščina, saj duhovniški stan ni bil povsod spoštovan, ampak zaradi malopridnosti ljudstva in prezirljivosti plemstva marsikje zasmehovan in zasramovan. Zato je Gladič spodbujal člane, naj ustanovo podpro s svojim premoženjem; to je samo po sebi sicer minljivo, s pobožnim namenom pa bodo prav zaradi njega deležni večnega spomina in hvaležnosti. Tisti, ki jim bo ta ustanova omogočila mirno starost, bodo zanje molili in se jih spominjali pri oltarju. Naposled je govornik povabil k sodelovanju tudi laike; tem je bilo dovoljeno vstopiti v pobožno zvezo, da bi jo podprli z dobrodelnostjo.

V stolni cerkvi je bratovščina imela svoj sedež pri oltarju sv. Križa. Že kmalu po ustanovitvi se je Janez Anton Dolničar obrnil na upokojenega škofa Herbersteina v Perugii za nasvete in pomoč v zvezi z naročilom primerne bratovščinske slike, člane pa je na shodu leta 1707 skušal prepričati, da bi se odločili za kvalitetno izvedbo in jo finančno dovolj podprli.⁸⁰ Sliko patrona sv. Filipa Nerija so naposled s posredovanjem Aleša Žiga Dolničarja naro-

⁷⁸ Lavrič: Zgodovina, str. 479.

⁷⁹ Gladič: *Schola crucis*, primerek pridige hrani SKL, Dolničarjeva *Miscellanea II.*, št. 22.

⁸⁰ Lavrič: Zgodovina, str. 477.

Michelangelo Ricciolini, *Sv. Filip Neri*, 1709, slika stolnične bratovščine sv. Križa in sv. Filipa Nerija, Dobrova, ž. c. Marijinega vnebovzetja.

čili pri rimskem slikarju Michelangelu Riccioliniju, učencu slovitega Carla Maratta; dokončal jo je leta 1709. V kompoziciji se je oprl na Marattovo interpretacijo izvirne Renijeve podobe, zaradi naslova združbe pa dodal motiv križa.⁸¹ Tako je bratovščina lahko sliko postavljala na veliki oltar za oba svoja praznika, tj. za god sv. Filipa Nerija in za praznik sv. Križa.⁸² Ob teh priložnostih je izpostavljala v češčenje tudi partikulo sv. križa, ki ji jo je podaril

⁸¹ Za sliko gl. Zerl, Rozman: *Evropski slikarji*, str. 54–55, kat. št. 33, z navedbo literature; Lavrič: *Umetnostni spisi*, str. 47; First: *Carlo Maratta*, str. 68–70; Lavrič: *Zgodovina*, str. 478, 482. Slika je zdaj v župnijski cerkvi na Dobrovi.

⁸² Za bratovščinske praznike gl. NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 12, št. 24, p. 83, 19. maj 1707, fasc. 13, št. 25, p. 139, 21. maj 1709, p. 227, 8. sept. 1709, p. 366, 25. maj 1710, fasc. 13, št. 26, p. 63, 24. maj 1711, fasc. 14, št. 28, p. 86, 22. maj 1717.

škof.⁸³ Z »novo« duhovniško bratovščino se je škof pohvalil v poročilu o stanju škofije, ki ga je poslal v Rim leta 1716.⁸⁴

Kot zadnja baročna je bila leta 1730 v stolnici ustanovljena **bratovščina sv. Janeza Nepomuka**; z njo se je v relaciji o stanju svoje škofije leta 1731 Svetemu sedežu pohvalil Žiga Feliks Schrattenbach.⁸⁵ Njen patron, kanoniziran leta 1729, je zasedel prostor v kapeli sv. Andreja; tam mu je

Valentin Metzinger, *Sv. Janez Nepomuk*, 1749, slika stolnične bratovščine sv. Janeza Nepomuka, Hruševo pri Dobrovi, p. c. sv. Jurija.

⁸³ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 13, št. 26, p. 383, 30. april 1713.

⁸⁴ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 14, št. 27, pp. 273 ss., 1. april 1716.

⁸⁵ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 17, št. 34, pp. 112–114, 17. april 1731. Točen datum ustanovitve še ni znan.

nato bratovščina postavila oltar s slikano podobo (okrašeno s petimi pozlačenimi lesenimi zvezdami in z namizno sliko sv. Frančiška Ksaverja v pozlačenem okvirju), priskrbela pa je tudi njegovo sliko, ki jo je za noveno nameščala na veliki oltar (skupaj s pozlačenim izrezljanim baldahinom, svečniki in Križanim v školjčnem ornamentu). Verjetno je obe naslikal Valentin Metzinger; na večji, iz leta 1749, je tudi podpisan.⁸⁶

Bratovščina je dala tudi natisniti priročnik⁸⁷ in podobice, s katerimi je razširjala kult slovitnega praškega mučenca. Veliko pozornost je posvečala glasbeni spremljavi svojih praznovanj, zlasti godu zavetnika Nepomuka; med notnim gradivom za stolnični kor zasledimo mdr. tudi kompozicije avstrijskega skladatelja Wenzla Zivlhoferja.⁸⁸ Med njenimi slavnostnimi govorniki pa je treba omeniti dunajskega avguština p. Teofila Schinla; njegova hvallilna in slavilna pridiga v čast sv. Janezu Nepomuku iz leta 1742 se je ohranila v tiskani izdaji.⁸⁹ V skrbi za lepoto prazničnega bogoslužja (poleg patronovega je praznovala tudi godove sv. Janeza Krizostoma, Janeza Krstnika,⁹⁰ Andreja in Jerneja) je bratovščina nakupila tudi dragocene paramente.

O premoženju, opremi in posredno tudi dejavnosti bratovščine nam precej pove inventarni popis, ki je bil sestavljen 19. januarja 1768.⁹¹ Ob tem času je imela 96 fl 48 kr 2 pf gotovine, v zadolžnicah pa kar 1.200 fl. Med dokumenti je hranila ustanovno bulo, račune in specifikacije rednih in izrednih izdatkov (iz let 1744/45–1750)⁹² ter sveženj različnih

listin. Imela je nekaj oltarne opreme in precej paramentov. Oprema za veliki oltar je bila namenjena za opravljanje novene, sestavljali pa so jo oltarna slika sv. Janeza Nepomuka ter pozlačen rezljan baldahin, h kateremu so spadali še štirje kovinski svečniki z dvanajstimi svečami in Križani, stoječ v pozlačeni rezljani školjki. K njej so sodili tudi zlat, srebrn in rdeč rožast ornat, kazula iz blaga, tkanega z zlatom na rdeči podlagi, in kazula iz rožnate svile z vezeno osrednjo podobo (s pripadajočo opravo), pa alba s široko saško čipko, dve albi iz finega nemškega platna s široko idrijsko čipko in ena iz navadnega platna z idrijsko čipko. Našteti so tudi več humeralov, cingulov, korporalov, purifikatorjev, prtov in dva veluma. Potem so popisani še: šest srebrnih in šest medeninastih svečnikov, devetnajst majhnih železnih svečnikov, dva lesena pozlačena svečnika, žičnata držala za sveče, trije prti za veliki oltar, omarični prt, trije prti za kapelo sv. Janeza Nepomuka, dve oltarni blazini iz rdeče svile, štiri usnjene oltarne blazine, tri rezljane in dobro pozlačene zastekljene kanonske table za veliki oltar in tri take za Nepomukovo kapelo, tri navadne kanonske table za dnevno rabo, štirje pozlačeni stenski svečniki, šest rezljanih pozlačenih piramid s po tremi svečami, trije antependiji za veliki oltar, dva velika in dva majhna antependija za Nepomukovo kapelo, en navaden antependij za vsakodnevno rabo, zastekljena slika sv. Frančiška Ksaverja s pozlačenim okvirjem skupaj z medeninastim, v ognju pozlačenim Križanim, ki se postavlja na oltar v Nepomukovi kapeli. Sledijo baldahin iz rdečega damasta s snemljivimi stranskimi zavesami skupaj z dvema medeninastima svečnikoma, rdeča tkanina za stopnice v kapeli, namizna preproga, pet novih lesenih pozlačenih zvezd za veliko sliko sv. Janeza Nepomuka, pet starih zvezd, šest rezljanih pozlačenih čokov z umetnimi rožami, dva velika in osem majhnih vrčev za rože, dva oltarna grmička s sadeži. Potem so navedene še mašna knjiga, knjižica s slovenskimi litanijami, velika rezljana pozlačena zastekljena tabla z odpustki, s stranskimi krili, okrašena z rdečim žametom in ena manjša v črnem okvirju. V zalogi so hranili več svile, platna, trakov, sveč, voska in majolik, imeli so tudi kip Vstalega in posebreno svetilko. Od pohištva so naštet: predalnik nad zakristijo, tri hrastove omare nad kapelo, lesena skrinja ter omara s prtom in antependijem.

Bratovščina je imela dragocen album, vezan v rdeč žamet, s srebrnim okovjem, v navadno usnje vezano staro bratovščinsko knjigo, v črno usnje vezano knjigo umrlih članov, futral s štiriintridesetimi vezanimi bratovščinskimi knjižicami, futral s štiriindvajsetimi bratovščinskimi sličicami iz papirja

⁸⁶ Metzingerjev Sv. Janez Nepomuk je v 19. stoletju prešel v last cerkve na Hruševem pri Dobrovi, gl. Cevc: *Valentin Metzinger*, str. 392–393, kat. št. 274. Da je bila Metzingerjeva slika nekdanj v Nepomukovem oltarju, je vidno iz Goldensteinove kritike obnove stolnice, gl. Lavrič: *Goldensteinova kritika*, str. 35. Veider jo je na podlagi grafike (ta zdaj ni v razvidu) sicer pripisal Fortunatu Bergantu, gl. Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, str. 104.

⁸⁷ NŠAL, ŠAI./Šk. prot., fasc. 17, št. 34, p. 45, 5. nov. 1730.

⁸⁸ Höfler: *Glasbena umetnost*, str. 129, za glasbeno dejavnost bratovščin gl. tudi str. 63, 64, 118.

⁸⁹ Schinl: *Drey Lob- und Ehren-Predigen* (skupaj s pridigama v čast sv. Trojici in sv. Juriju), primerek hrani SKL, Q. V. 19, Orator Germano-Latinus; Cvetko: *Academia Philharmoniarum*, str. 118; Pohlin: *Krajska grammatika*, str. 403; Vidmar: *Kritični prevod*, str. 547.

⁹⁰ Sv. Janez Krizostom in Janez Krstnik se poleg sv. Janeza Evangelista pogosto pridružujeta Nepomukovemu kultu.

⁹¹ NŠAL, ŠAI./Ž, Ljubljana-Stolnica, fasc. 165b, Beneficiji in mašne ustanove, inventar bratovščine, 19. januar 1768. Škofjski tajnik in bibliotekar Joseph Franz Eddler von Werth je 20. januarja inventar prepisal v dveh izvodih, enega za škofijo, drugega za bratovščino.

⁹² Obdobje izrednih izdatkov bi hipotetično lahko povezovali z načrtovanjem in postavitvijo novega oltarja sv. Janeza Nepomuka. Temu v prid govori Metzingerjeva slika z letnico 1749.

(lepenke), štiri nevezane knjige bratovščinskih pravil, oznanila za noveno, oznanila za praznike sv. Janeza Krizostoma, Janeza Krstnika, Andreja in Jerneja, paket naslovnice za bratovščinske knjige, bratovščinske odpustke, vpisnice v bratovščino, tri tisoč papirnatih podob sv. Janeza Nepomuka (v velikosti osmerke), bakrorezno podobo sv. Janeza Nepomuka z nekaj oltarnimi podobami, nekaj tiskov za praznike oz. maše. Imela je tudi precej muzikalij: dvaindvajset maš različnih skladateljev s partiturami za sopran, alt, tenor, bas, prvo in drugo violino, violončelo in violon. Nato še dvajset litanij, enajst ofertorijev, štiriindvajset arij, deset *Tantum ergo*, eno himno *Te Deum*, eno *Salve Regina*, eno *Regina Coeli*, eno mašo, en oratorij in en motet sv. Janeza Nepomuka, en zavitek različnih muzikalij in notni papir. Hranila je tudi relikvije sv. Janeza Nepomuka, vdelane v srebro, s futorialom in avtentiko.

Bratovščina pri Sv. Florijanu

Bratovščina Žalostne Matere Božje (Materie Božje sedmerih žalosti) pri Sv. Florijanu, podružnici stolne cerkve, je bila ustanovljena leta 1713,⁹³ delovala pa je do zatrtja pod Jožefom II. Sedež je imela pri istoimenskem oltarju, kjer so se člani shajali ob sloveči Marijini milostni podobi (to je leta 1639 naslikal Tomaž Kundišek), da bi se združeni priporočali v njeno varstvo.⁹⁴ Bratovščinska matrikula je še ohranjena,⁹⁵ predmeti iz srebra pa so bili (že po njeni ukinitvi) na ukaz okrožnega urada skupaj s srebrnimi in zlatimi votivi (prstani, uhani itd.), ki so jih ljudje darovali Šentflorjanski Materi Božji, pretopljeni.⁹⁶ Naše dni je dočakal le kip Žalostne Matere Božje iz bakrene, posrebrene in deloma pozlačene pločevine iz ok. srede 18. stoletja. Marija, pritrjena na črno lužen lesen podstavek, se zgleduje po Kundiškovi sliki; vidna je do kolen, obdaja jo žarkast sij, roki ima sklenjeni k molitvi,

Žalostna Mati Božja, bratovščinski kip iz p. c. sv. Florijana, Ljubljana-Sv. Jakob, župnišče.

srce prebodeno z mečem, za njenim hrbtom pa se vzpenja križ, ki opozarja na Jezusovo trpljenje.⁹⁷ Kip so najbrž nosili v procesijah. Med člani in drugimi verniki je bratovščina širila grafične posnetke milostne podobe,⁹⁸ natisnjeni so bili v številnih različicah (tudi delno kolorirani ali vkomponirani v besedilo z molitvijo k Žalostni Materi Božji).

⁹³ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 13, št. 26, p. 380, 26. april 1713; Steska: Dolničarjeva ljubljanska kronika, str. 169; Kovačič: *Cerkev sv. Florijana*, str. 29; Kemperl: *Romanje*, str. 60, 176.

⁹⁴ Kovačič: *Cerkev sv. Florijana*, str. 29. Že ob ustanovitvi se je v bratovščino vpisalo dvesto članov, pripadnikov različnih stanov in obeh spolov.

⁹⁵ NŠAL, ŠAL/ŽA, Ljubljana-Sv. Jakob, Razne knjige, fasc. 10, št. 24. Vpisna knjiga bratovščine Žalostne Matere Božje (1718–1784) ima zlato obrezo in usnjene platnice z vtisnjanim Marijinim prebodenim srcem.

⁹⁶ NŠAL, ŠAL/ŽA, Ljubljana-Sv. Jakob, Spisi, fasc. 6, cerkveni računi 1778, 1787; prim. Simoniti: *Liturgično posodje*, str. 6; Simoniti: *Zakladi slovenskih cerkva*, str. 152, kat. št. 137.

⁹⁷ Kovačič: *Cerkev sv. Florijana*, str. 23; Simoniti: *Liturgično posodje*, str. 43, kat. št. 23; Simoniti: *Zakladi slovenskih cerkva*, str. 152, kat. št. 137. V literaturi kip doslej ni bil povezan z bratovščino, vendar se ta zveza kaže kot najbolj smiselna, gl. Lavrič: Ljubljanske baročne bratovščine, str. 282.

⁹⁸ Prim. Lozar Štamcar: Prispevek k preučevanju, str. 78. Razmeroma kvalitetno grafiko je v Gradcu vrezal in signiral Johann Michael Kauperz, večina drugih podob pa je anonimna. Grafike niso označene kot bratovščinske.

Grafika z molitvijo k Šentflorjanski Žalostni Materi Božji, Semeniška knjižnica, Ljubljana.

Johann Michael Kauperz, Šentflorjanska Žalostna Mati Božja, Semeniška knjižnica, Ljubljana.

Bratovščina pri Sv. Petru

Leta 1712 je šempetrski župnik Janez Skrpin ustanovil bratovščino z naslovom Pomoč umirajočim za srečno zadnjo uro. Potrjena je bila 11. aprila 1713,⁹⁹ 19. julija tega leta pa jo je papež Klemen XI. obdaril z odpustki. Skrpin je v tem času poskrbel za izdajo bratovščinske knjižice *Treuer Gefährt* (Zvesti spremljevalec), ki je bila ilustrirana z bakrorezi Benjamina Kenckla, izdelanimi na Dunaju.¹⁰⁰ Člani so jo uporabljali kot priročnik za posebno pobožnost t. i. Marijinih poti; le-to so opravljali ob dvanajstih kapelicah, ki so vodile od župnijske cerkve sv. Petra do podružnice Device Marije v Polju. Kapelice so postavili po zamisli (v resnici po videnju) in na pobudo jezuita Andreja Schweigerja leta 1711, naslednje leto pa jih je Janez Jurij Remb poslikal. Ikonografsko je koncept marijanskega cikla dvanajstih postaj izjemen; doslej niso znane kake njegove domače ali tuje vzporednice.¹⁰¹

⁹⁹ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 13, št. 26, p. 371, 11. april 1713.

¹⁰⁰ Skrpin: *Treuer Gefährt*, izvod v NUK, sign. 21037; prim. Smolik: Marijina pot, str. 8; Menaše: *Marija*, str. 291–292; Kemperl, *Romanje*, str. 58, 175, 192, 193; Kemperl: Romarska cerkev, str. 13–20.

¹⁰¹ Vrhovnik: Marijina znamenja, str. 36–40; Menaše: *Marija*, str. 291–292, z opozorilom na vsebinsko nenavadnost cikla; Kemperl: Romarska cerkev, str. 13–20, z navedbo starejše literature; prim. Dolničar: *Epitome*, str. 100, s pojasnilom, da so postaje Marijinih poti začeli graditi »sine exemplor«.

Bratovščina je imela sedež v šempetrski cerkvi pri oltarju, za katerega je Valentin Metzinger leta 1734 naslikal Marijo pomočnico umirajočih. Slika nazorno kaže namen bratovščine, ki se je posvečala umirajočim in se v molitvah za srečno zadnjo uro in za duše v vicah zatekala k Mariji; na sliki na Marijino vsemogočno priprošnje opozarja duhovnik, ki spremlja in prevideva bolnika ob asistenci članice bratovščine, medtem ko peklenški pošasti v spodnjem delu kompozicije seštevata grehe oz. dolgove umirajočega.¹⁰² Bratovščina je na praznik Marije Snežne vodila procesijo v Polje, leta 1754 pa jo je preusmerila k ljubljanskim uršulinkam.¹⁰³

Benjamin Kenckel, *Marijina pot v tempelj, prva postaja Marijinih poti, grafika iz bratovščinske knjige »Zvesti spremljevalec«, 1713, Semeniška knjižnica, Ljubljana.*

Valentin Metzinger, *Marija Pomočnica umirajočih, 1734, Ljubljana, ž. c. sv. Petra.*

Druge ljubljanske bratovščine

V Ljubljani je od leta 1711 delovala **bratovščina krščanskega nauka**, ki je bila povezana s poučevanjem nauka v stolnici.¹⁰⁴ V drugi polovici 18. stoletja se omenjata še **bratovščina gosposke služinčadi**, ki je leta 1767 v stolnici ustanovila maše pri oltarjih sv. Rešnjega telesa in sv. Marije

¹⁰² Menaše: *Marija*, str. 188, z razlago, da seštevki pomenijo leta, ki naj bi jih umirajoči prebil v vicah; Cevc: *Valentin Metzinger*, str. 114–115, kat. št. 80; Kemperl: Bratovščine kot naročnice, str. 37, 39–40.

¹⁰³ Kemperl: *Romanje*, str. 177.

¹⁰⁴ ŠAL./Šk. prot., fasc. 13, št. 26, p. 47, 3. april 1711, p. 50, 12. april 1711, fasc. 14, št. 28a, 1717–1718, priloga z zapiski Janeza Antona Dolničarja o ustanovitvi in pravilih bratovščine krščanskega nauka; Lavrič: Janez Gregor Dolničar, str. 50.

Magdalene,¹⁰⁵ in **bratovščina kočijažev**.¹⁰⁶ Nekaj bratovščin je bilo ustanovljenih tudi v bližnjem predmestju, vendar te niso zajete v prispevek.

Bratovščine so bile eden bistvenih elementov baročne pobožnosti (in z njo povezanega umetnostnega naročništva), dobrodelnosti in družbene- ga sožitja. Ker so se med ljudmi globoko vkoreninile, sta morali cerkvena in svetna oblast iztrebljati njihove sledi¹⁰⁷ še nekaj let po ukinitvi.¹⁰⁸

Viri in literatura

Viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 1073 – Zbirka rokopisov I/1r, *THEATRVM MEMORIAE NOBILIS, AC ALMAE SOCIETATIS VNITORVM / Das ist Schau Bühne der Gedächtnuß der Adelichen und Gottseeligen Gesellschaft der Vereinigten zu Statts wehrenden Andenken Eröffnet In der Ubralten Hauptstatt Laybach 1688.*

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

KAL, fasc. 160, 219, 230, 232, 233, 327
 ŠAL I., fasc. 24
 ŠAL/Šk. prot., fasc. 6, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 21, 23
 ŠAL/Viz., fasc. 5
 ŠAL/Ž, Ljubljana–Sv. Nikolaj, fasc. 165b, Beneficiji in mašne ustanove 17.–19. stol.
 ŠAL/ŽA, Ljubljana–Sv. Jakob, Razne knjige, fasc. 10, št. 24: *Einschreib-Buch deren in die bruderschaft der Schmerzhaftten Mutter Gottes Maria bey St. Florian alhier in Laybach einuerlebten Herrn Herrn brüeder un(d) Frauen Frauen Schwestern, 1718–1784.*
 ŠAL/ŽA, Ljubljana–Sv. Jakob, Spisi, fasc. 6

SKL – Semeniška knjižnica Ljubljana

rkp. 11, Dolničar, Janez Gregor: *Annales urbis Labacensis, metropolis inchyti Ducatus Carnioliae, das ist,*

Jahrs-Geschichten der fürstl. Haupt Statt Laybach. Von Anno 1660, biss 1700. Dann continuiret von Anno 1700 biss 1718, 1701–1718.

Dolničarjeva *Miscellanea II.*, št. 22

Orator Germano-Latinus, Q. V. 19

Tiskani viri

DISMA-PHILOGIA Das ist Liebes-Eyffer zu den Büssenden Schächer Den Heiligen DISMAS, Der Adlichen und vortrefflichen Gesellschaft Der Vereinigten / Zu Laybach in Crain außerkohrnen Schutz-PATRON, Und Weegs-Gefährten in die Lange Ewigkeit. / Worbey dises grossen H. Lebens-Beschreibung / Tag-Zeiten / und Litaneey / wie auch gedachter Gesellschaft Gesätze / und Catalogus zufinden. Cum Licentia Superiorum. / Laybach / Gedruckt bey Johann Georg Mayr / Einer Löbl. Lands in Crain / Buchdrucker und Händler / 1708.

Dolničar, Janez Gregor: *Epitome chronologica, continens res memorabiles nobilis & antiquissimae urbis Labacensis, metropolis inchyti Ducatus Carnioliae.* Labaci 1714.

Gladič, Jurij Andrej: *SCHOLA CRUCIS, IN TUBA PAULI RESONANS, SIVE ALLOCUTIO AD CLERUM INSIGNIS NEO-CONFRA-TERNITATIS SUB AUSPICIJS, & INVOCATIONE S. CRUCIS ET S. PHILIPPI NERIJ, Pro suffragio Animarum in Purgatorio, & subsidio Domús Emeritorum Sacerdotum. In Cathedrali Basilica Labaci Autoritate Ordinaria Erectae. PER GEORGIUM ANDREAM GLADICH J. U. D. Canonicum Labac. & Secret. Congregat. Die XV. Septembris in Generali Congressu primo post erectionem ANNO M. DCC. VII. / Labaci, Typis Joannis Georgij Mayr, Inchy. Prov. Carn. Typogr.*

Schinl, Teofil: *Drey Lob- und Ehren-Predigen / Deren die Erste zu Ehre Deß Heil. Beicht verschwigenen Blut-Zeug IOANNIS NEPOMUCENI, An den Titular-Fest Seiner preßwürdigst auffgerichteten Bruderschaft in der Hochlöbl. Dom-Kirche S. Nicolai [...], vorgetragen worden von P. F. TheophILO SchInL, OrDens eInes heLLIgen Vatters AVgVstInI, In besagter KirChe TeVtsChen / aVCh Fasten-PreDIger zV LaIIbaCh. / Gedruckt zu Laybach / bey Adam Friderich Reichhardt / Landschaft-Buchdruckern.*

STATUTA, SEU LEGES ALMAE AC INSIGNIS CONGREGATIONIS SUB Invocatione, & Patrocinio S. CRUCIS, ET S. PHILIPPI NERIJ. Pro Suffragio Animarum in Purgatorio, & subsidio Domús pauperum, ac emeritorum Sacerdotum. Labaci in Cathedrali Basilica Divi NICOLAI Episcopi, Autoritate Ordinaria Neo erectae die ultima Augusti Anno M.DCC.VI. / LABACI, Typis Joannis Georgij Mayr, Inc. Prov. Carn. Typog.

¹⁰⁵ Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 276. Mašna ustanova je bila potrjena 1768.

¹⁰⁶ Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 279.

¹⁰⁷ Prim. NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 21, št. 44, p. 275, 1. dec. 1787, fasc. 23, št. 46, pp. 149–176, 1788; prim. Kemperl: *Bratovščine kot naročnice*, str. 40.

¹⁰⁸ Za posredovanje študijskega gradiva izrekam zahvalo prof. dr. Marijanu Smoliku ter zaposlenim v Nadškofijskem arhivu Ljubljana in Arhivu Republike Slovenije, za pripravo fotografskih posnetkov za objavo se zahvaljujem kolegu Andreju Purlanu, za pregled besedila pa kolegu dr. Blažu Resmanu.

Treuer Gefährt Auff der Allerglückseeligsten Reiß in die Freudige Ewigkeit Oder Zwölff Marianische Weeg Umb Erhaltung einer glückseeligen Sterb-Stund: Durch Zwölff STATIONEN, oder Kirchfahrts-Säulen Welche erstlich / und urspringlich zu Laybach in Crain / von der Pfarr-Kirchen S. Petri, zu der wunderthätigen Mutter Gottes Maria in Feld: Auff angeben eines Gottseeligen / und fromen Mysta-Mariophili im Jahr 1711. ruhmwürdig auffgericht worden. Worbey anzumercken / daß denen Gebettern bey gedachten STATIONEN, die tägliche Andacht zu der Seeligsten Mutter Gottes Maria Monathweis beygesetzt worden. Cum Licentia Superiorum. Laybach / bey Joh. Georg Mayr / Lands. Buchd. 1713.

Valvasor, Johann Weichard: *Topographia Ducatus Carnioliae modernae*. Wagensperg 1679.

Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*. Laibach–Nürnberg 1689.

Literatura

Abaffy, Mirna: *Vnderschiedliche Geistliche von Allen Heiligen, auch von allerley Eremiten Kupfferstich, welche von vnderschiedlichen Mahlern, Kupfferstechern vnd andern Künstlern inventirt, gezeichnet vnd ins Kupffer gestochen / mit sonderbahrem Fleiß zusamben gebracht durch Johann Weychard Valvasor, Iconotheca Valvasoriana*, 3. Ljubljana : Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri SAZU, Zagreb : Zagrebška nadškofija, Biblioteka Metropolitanana, 2006.

Benedik, Metod: *Die Kapuziner in Slowenien 1600–1750*. Roma 1973 (tipkopijska disertacija).

Benedik, Metod: Škofjeloški pasijon 1713–1715–1721–1999–2000. *Liturgia Theologia prima*. Zbornik ob 80-letnici profesorja Marijana Smolika (ur. Rafko Valencič, Slavko Krajnc, Jože Faganel). Ljubljana-Celje : Celjska Mohorjeva družba, 2008, str. 415–429.

Cevc, Anica: *Valentin Metzinger 1699–1759. Življenje in delo baročnega slikarja*. Ljubljana : Narodna galerija, 2000.

Cevc, Emilijan: Iluminirani kodeks ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma. *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801, 2 : Razprave* (ur. Lojze Gostiša). Ljubljana : Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri SAZU, 2001, str. 67–79.

Cvetko, Dragotin: *Academia Philharmonicorum Laibacensis*. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1962.

Deželak Trojar, Monika: Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona. v: Oče Romuald: *Škofjeloški pasijon. Znanstvenokritična izdaja* (ur. Matija Ogrin). Celje-Ljubljana : Celjska Mohorjeva družba, SAZU Ljubljana, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2009, str. 366–401.

Dolinar, France: Bratovščina. *Enciklopedija Slovenije* 1. Ljubljana : MK, 1987, str. 358.

Dolinar, France: Ob tristoletnici Dizmove bratovščine v Ljubljani 1688/89–1989, *Mohorjev koledar 1989*. Ljubljana 1988, str. 33–34.

Dolinar, France: Od Dizmove bratovščine do Akademije delovnih v Ljubljani. *Academia Operosorum*. Zbornik prispevkov s kolokvija ob 300-letnici ustanovitve (ur. Kajetan Gantar). Ljubljana : SAZU, 1994, str. 35–46.

Dolinar, France: Bratovščina svetega Rešnjega telesa v ljubljanski stolnici. *Naša luč* 47/4 (1998), str. 8.

Dolničar, Janez Gregor: *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve, Ljubljana 1701–1714* (ur. Ana Lavrič). Ljubljana : Založba ZRC, 2003.

First, Blaženka: *Carlo Maratta in barok na Slovenskem. Pomen z Maratto povezane grafike za baročno religiozno slikarstvo na Slovenskem*. Ljubljana : Založba ZRC, Narodni muzej Slovenije, 2000.

Golia, Modest: *Janez Karel grof Herberstein, XX. ljubljanski škof in njegova doba. Doneski h kulturni in cerkveni problematiki jožefinizma*. Metlika 1945 (tipkopijska doktorska disertacija).

Golob, Nataša: Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma. Kodikološke ugotovitve. *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801, 2 : Razprave* (ur. Lojze Gostiša). Ljubljana : Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri SAZU, 2001, str. 41–47.

Gostiša, Lojze: Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma, visoka pesem iluminiranega rokopisa na Slovenskem. *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801, 2 : Razprave* (ur. Lojze Gostiša). Ljubljana : Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri SAZU, 2001, str. 3–5.

Gruden, Josip: Češčenje presvetega Rešnjega Telesa med Slovenci v preteklih stoletjih. *Voditelj v bogoslovnih vedah* 11 (1908), str. 88–98.

Höfler, Janez: *Glasbena umetnost pozne renesanse in baroka na Slovenskem*. Ljubljana : Partizanska knjiga, 1978.

Janez Svetokriški: *Sacrum promptuarium* (ur. Jože Pogačnik, Metod Benedik, Kajetan Gantar, Jože Faganel). Ljubljana : SAZU, 1998 (Razred za filološke in literarne vede SAZU, Dela 49/IV) (faksimile).

Kastelic, Jože: Ljubljanska plemiška družba sv. Dizma v času in prostoru. *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801, 2 : Razprave* (ur. Lojze Gostiša). Ljubljana : Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri SAZU, 2001, str. 21–26.

Kastelic, Jože: Emblemi v ikonografskem ogledalu. Katalog. *Spominska knjiga ljubljanske plemiške*

družbe sv. Dizma 1688–1801, 2 : Razprave (ur. Lojze Gostiša). Ljubljana : Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri SAZU, 2001, str. 115–261.

Kemperl, Metoda: *Romanje in romarske cerkve 17. in 18. stoletja v osrednji Sloveniji. Topografske študije. Gorénjska z Ljubljano*. Ljubljana 1999 (tipkopis magisterske naloge).

Kemperl, Metoda: Romarska cerkev Device Marije vnebovzete v Polju. »Polje, kdo bo tebe ljubil ...« *Teb naših petsto let* (ur. Anton Markelj). Ljubljana : Župnija Ljubljana-Polje; Družina, 1999, str. 10–20.

Kemperl, Metoda: Bratovščine kot naročnice umetniških del. Primer Metzingerjevih slik Sv. Marjeta in sv. Cecilija ter Marija pomočnica umirajočih. *Pogovori o baročni umetnosti 2001. Prispevki strokovnega srečanja v organizaciji Slovenskega umetnostnozgodovinskega društva in Narodne galerije*. Ljubljana : Narodna galerija, 2002 (Knjižnica Narodne galerije. Študijski zvezki, 9), str. 37–41.

Kovačič, Lojze: *Cerkve sv. Florijana v Ljubljani*. Ljubljana : Župnijski urad sv. Jakoba, 1996.

Lavrič, Ana: *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti 1–2*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1988 (Dela SAZU 32).

Lavrič, Ana: Goldensteinova kritika obnove ljubljanske stolnice, *Kronika* 44 (1996), str. 26–38.

Lavrič, Ana: Umetnostni spisi Aleša Žige Dolničarja. *Acta historiae artis Slovenica* 1 (1996), str. 35–78.

Lavrič, Ana: Giulio Quaglio v korespondenci Janeza Antona Dolničarja. *Acta historiae artis Slovenica* 1 (1996), str. 79–89.

Lavrič, Ana: Janez Gregor Dolničar in njegova Zgodovina ljubljanske stolne cerkve. v: Janez Gregor Dolničar: *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve, Ljubljana 1701–1714* (ur. Ana Lavrič). Ljubljana : Založba ZRC, 2003, str. 11–62.

Lavrič, Ana: Zgodovina ljubljanske stolne cerkve po dokumentih Janeza Antona Dolničarja. v: Janez Gregor Dolničar: *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve, Ljubljana 1701–1714* (ur. Ana Lavrič), Ljubljana : Založba ZRC, 2003, str. 443–495.

Lavrič, Ana: *Ljubljanska stolnica. Umetnostni vodnik*. Ljubljana : Družina, 2007.

Lavrič, Ana: Svetniški zavetniki ljubljanskih baročnih akademij in društev. *Kronika. V zlatih črkah v zgodovini. Razprave v spomin Olgi Janša-Zorn* 57 (2009), str. 301–316.

Lavrič, Ana: Ljubljanske baročne bratovščine in njihovo umetnostno naročništvo. Jezuitske kongregacije. *Arhivi* 33 (2010), št. 2, str. 251–286.

Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691). Historia annua Collegii Societatis Iesu Labacensis (1596–1691) (ur. France Baraga). Ljubljana : Družina, 2003.

Lozar Štamcar, Maja: Prispevek k preučevanju božjepotnih grafičnih podob v 18. stoletju na Slovenskem. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., 26 (1990), str. 57–84.

Maček, Jože: *Mašne in svetne ustanove na Kranjskem in v Avstrijski Istri. Urejanje, državni nadzor in premoženje duhovnih in svetnih ustanov pri cerkvah na Kranjskem in v Avstrijski Istri do leta 1809. Prispevek k obravnavi državnega cerkvenstva na Kranjskem*. Ljubljana : Celjska Mohorjeva družba, 2005.

Menaše, Lev: *Marija v slovenski umetnosti. Ikologija slovenske marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne*. Celje : Mohorjeva družba, 1994.

Mikuž, Jure: *Janez Vajkard Valvasor, Vnderschiedliche geistliche vnd weltliche Riß, vnd Zeichnungen, von vnderschiedlichen Mablern vnd Künstlern gueten vnd schlechten gezeichnet vnd gerissen, auch vnderschiedliche Laub vnd Krüntter [sic] Blätter nach dem Leben abgetruckt / welche mit sonderbahrem Fleiß zusamben gebracht durch Johann Weychard Valvasor, Iconotheca Valvasoriana*, 17. Ljubljana : Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri SAZU, Zagreb : Zagrebska nadškofija, Biblioteka Metropolitana, 2008.

Murovec, Barbara: Quaglieve oltarne slike v ljubljanski stolni cerkvi. *Umetnostna kronika* 7 (2005), str. 2–5.

Oražem, France: Hrenov odnos do bratovščin. *Hrenov simpozij v Rimu*. Celje : Mohorjeva družba, 1998 (Simpozij v Rimu 15), str. 299–306.

Pohlin, Marko: *Kraynska grammatika. Bibliotheca Carnioliae* (ur. Jože Faganel). Ljubljana : Založba ZRC, 2003.

Resman, Blaž: Nekaj »novih« del Henrika Mihaela Löhra. *Vita artis perennis. Ob osemdesetletnici akademika Emilijana Cevca* (ur. Alenka Klemenc). Ljubljana : Založba ZRC, 2000, str. 409–421.

Simoniti, Marjetica: *Liturgično posodje Šentjakobske cerkve v Ljubljani*. Ljubljana : Župnijski urad sv. Jakoba, 1997.

Simoniti, Marjetica: *Zakladi slovenskih cerkva. Zlataarska umetnost in obrt*. Ljubljana : Narodna galerija, 1999.

Smolik, Marijan: Marijina pot v Polje. *Družina* (1987), št. 32, 16. avg., str. 8.

Smolik, Marijan: Pregled članstva ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma. *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801, 2 : Razprave* (ur. Lojze Gostiša). Ljubljana : Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri SAZU, 2001, str. 263–275.

Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801, 1–2 (ur. Lojze Gostiša). Ljubljana : Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri SAZU, 2001.

Steska, Viktor: Dolničarjeva ljubljanska kronika od l. 1660 do l. 1718. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 11 (1901), str. 18–32, 69–97, 141–186.

Steska, Viktor: Slike v ljubljanskih cerkvah okoli l. 1715. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 12 (1902), str. 49–57.

Stopar, Ivan: *Ljubljanske vedute*. Ljubljana : Arterika, 1996.

Škerlj, Stanko: *Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1973 (Dela SAZU 26).

Veider, Janez: *Stara ljubljanska stolnica. Njen stavbni razvoj in oprema*. Ljubljana : Umetnostno zgodovinsko društvo, 1947.

Vidmar, Luka: Kritični prevod Biblioteke Kranjske, v: Marko Pohlin: *Krainska grammatika. Bibliotheca Carnioliae* (ur. Jože Faganel). Ljubljana : Založba ZRC, 2003.

Vrhovnik, Ivan: Marijina znamenja med Ljubljano in Poljem. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 8 (1898), str. 36–40.

Vrhovnik, Ivan: Zatrte nekdanje cerkve in kapele ljubljanske. *Danica* 3 (1905), str. 283–284, 299–300, 306–309, 347–348, 356–357, 362–364, 390–392, 407–410.

Vrhunc, Polonca: Simon Tadej Volbenk Grahovar (1710–1774). *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., 8 (1970), str. 107–132.

Zeri, Federico; Rozman, Ksenija: *Evropski slikarji iz slovenskih zbirk / Maestri europei dalle collezioni slovene*. Ljubljana : Narodna galerija, 1993.

Znidaršič Golec, Lilijana: *Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila*. Ljubljana : Inštitut za zgodovino Cerkev pri Teološki fakulteti, 2000 (Acta Ecclesiastica Sloveniae, 22).

Zusammenfassung

LAIBACHER BRUDERSCHAFTEN DES BAROCK UND IHRE KÜNSTLERISCHEN AUFTRÄGE.
BRUDERSCHAFTEN DER PFARR- UND FILIALKIRCHEN

Der Beitrag behandelt die Bruderschaften, die in der Barockzeit in den nichtklösterlichen Kirchen in Ljubljana (Laibach) tätig waren. In der Domkirche gab es davon sechs. 1592 wurde die Fron-

leichnamsbruderschaft erneuert (als Bruderschaft der Schneider wird sie unter diesem Namen erstmals schon 1399 erwähnt), die sich der römischen Oberbruderschaft bei der Kirche S. Lorenzo in Damaso anschloss. Ihr Sitz befand sich zuerst beim Altar im Nordschiff der Kirche, 1636 wurde im Südschiff eine neue Kapelle errichtet. Die Kapelle wurde von Simon Marckenpeckh (1639) ausgemalt, den Ludwig Schönleben zugeschriebenen Altaraufsatz stattete Janez Francišek Gladič mit einem Bild aus. Im neuerbauten Dom erhielt die Bruderschaft ihren Platz im Nordteil des Transepts, wo Giulio Quaglio das Retabel (in diesem blieb Gladičs Bild erhalten) und die begleitenden Szenen malte (1703, 1705) und Francesco Robba eine neue Marmormensa mit zwei Engeln – Adoranten hinzufügte (Mitte des 18. Jh.). Die Bruderschaft errichtete in den Jahren 1640–1643 nach dem Vorbild der italienischen »Schulen« ein eigenes Oratorium. Der prestigeträchtige frühbarocke Bau besaß im Erdgeschoss Mesnerwohnungen und einen Abstellraum für das Bruderschaftsinventar und im Obergeschoss eine große helle Halle für 2000 Menschen und einen Chor.

Die Bruderschaft des Erlösers der Welt wurde in der Zeit der Pest (1598–1599) von Laibacher Kaufleuten gegründet, die das Gelübde ablegten, alljährlich am Karfreitag eine Bußprozession vorzubereiten, mit deren Durchführung aber erst begonnen wurde, als sich in Laibach die Kapuziner niederließen (erstmals zwischen 1608 und 1613). Die Bruderschaft erhielt ihren Sitz in der Kapelle der hl. Anna, wo 1603 der Altar des Erlösers der Welt aufgestellt wurde. Für die Kapelle im neuerbauten Dom stellte Heinrich Michael Löhr den Altar her (1737), und Giulio Quaglio malte den Patron (1721–1723).

Die Bruderschaft der Hl. Dreifaltigkeit wurde offiziell 1688 bestätigt (als zunftmäßig organisierte Bruderschaft der Laibacher Zimmerleute und Handwerker wurde sie inoffiziell schon 1570 gegründet). Damals wurde ihr in der Kirche der Dreifaltigkeitssaltar (mit Tintoretts Bild) zugewiesen, für den sie besonders Sorge trug. Im neuerbauten Dom stellte Peter Anton Codelli einen neuen Altar auf (1711) und ließ sich in der Kapelle auch eine Gruft bauen. Die Prozessionsstatue der Hl. Dreifaltigkeit und ein von Andreas Trost gestochenes (von der Priesterschaft bestelltes und vermutlich vor der offiziellen Bestätigung und einheitlichen Benennung der Bruderschaft entstandenes) Andachtsbild haben sich erhalten.

Die Bruderschaft des hl. Dismas, auch *Societas unitorum* genannt, wurde 1688 gegründet. Sie ver-

einigte Adlige, gebildete und angesehene Bürger, hatte aber eine beschränkte Mitgliederzahl (anfangs 26, später 51). Ihre Mitglieder bemühten sich um eine glückliche Todesstunde und wurden durch ein aktives Leben auf allen Gebieten der Wissenschaften und Künste zu Vorgängern der *Academia operosorum*. Als ausgesprochene Laienkörperschaft überlebte sie die Josephinischen Reformen. Anfangs war der Bau einer selbstständigen Kapelle geplant, dann entschied sich die Bruderschaft für eine Kapelle im neuen Dom. Altarbild, Retabel und begleitende Szenen im Südteil des Transepts malte Giulio Quaglio (1703–1704), eine neue Marmormensa fügte später Francesco Robba hinzu (Mitte des 18. Jh.). Äußerst wertvoll ist das Gedenkbuch der Bruderschaft, das einen wahren Schatz der barocken Miniaturmalerei darstellt.

Die geistliche Bruderschaft des Hl. Kreuzes und des hl. Philipp Neri wurde 1706 zu dem Zweck gegründet, den Seelen im Fegefeuer zu helfen und ein Heim für Priester im Ruhestand zu errichten und zu unterstützen (das Heim wurde im Gebäude des Priesterseminars eingerichtet). Ihren Sitz hatte es im Dom beim Altar des Hl. Kreuzes. Das Bild ihres Schutzheiligen malte Michelangelo Ricciolini in Rom (1709).

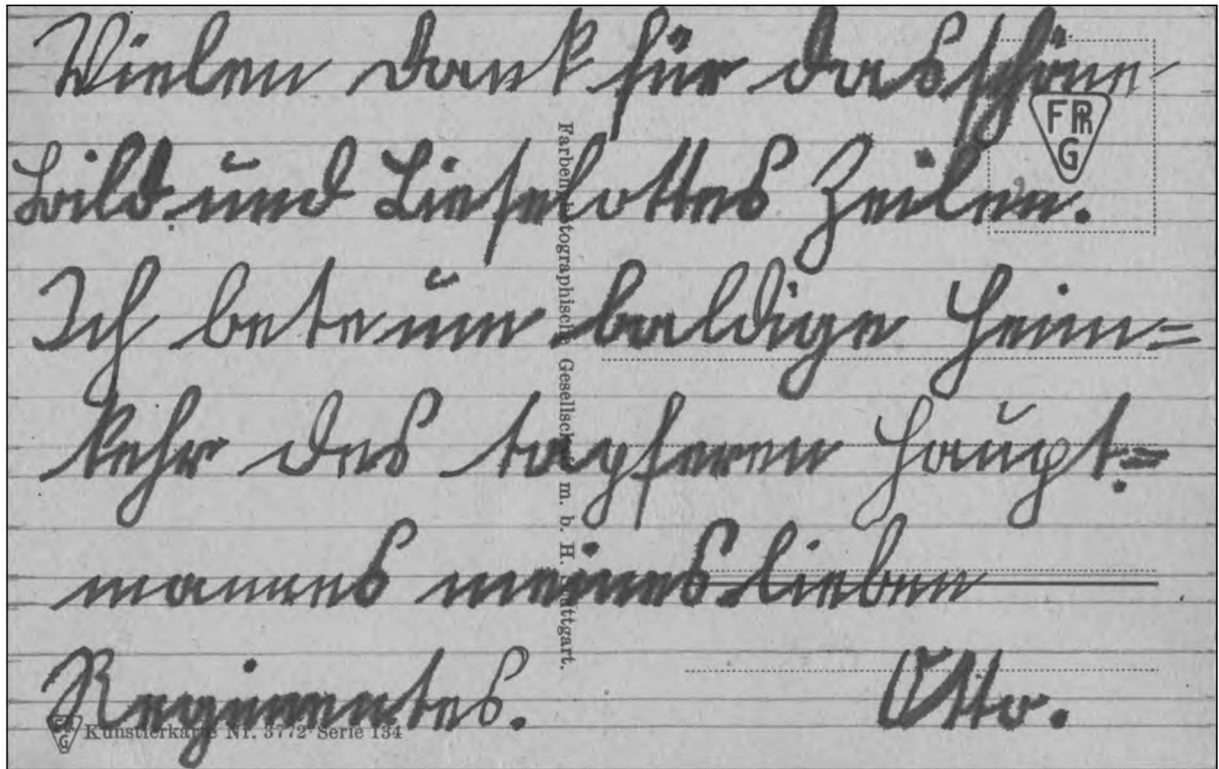
Als letzte wurde im Dom 1730 die Bruderschaft des hl. Johannes von Nepomuk gegründet. Ihr Schutzheiliger, der 1729 kanonisiert worden war, besetzte den Raum in der Kapelle des hl. Andreas, wo die Bruderschaft dann einen Altar mit seinem Bild errichten ließ. Sie besorgte auch sein Bild für

die Novene, das am großen Altar angebracht wurde. Vermutlich wurden beide Bilder von Valentin Metzinger gemalt, das größere von 1749 trägt nämlich seine Signatur. Die Bruderschaft verfügte über ein ziemlich großes Inventar und einige Parameter, ein wertvolles Gedenkbuch, grafische Andachtsbilder und mehrere Musikalien.

1713 wurde bei St. Florian, der Filiationkirche des Doms, die mit dem (1639 von Tomáš Kundišek gemalten) dortigen Gnadenbild verbundene Bruderschaft der Schmerzhafte Muttergottes gegründet. Ihre Mitglieder verbreiteten Grafiken des Gnadenbildes und ließen für Prozessionen auch eine Statue aus versilbertem und vergoldetem Blech anfertigen.

In der Pfarrkirche St. Petrus wurde 1713 die Bruderschaft vom Beistand Sterbenden für eine glückliche Todesstunde gegründet. Ihre Mitglieder hielten bei 12 Kapellen, die von der Pfarrkirche zur Filiationkirche zur Jungfrau Maria auf dem Felde führten, die besondere Andacht der sog. Marienwege. Als Handbuch verwendeten sie das Büchlein *Treuer Gefährt*, das Benjamin Kenckl mit Kupferstichen illustrierte (1713). Der Bruderschaftsaltar wurde von Valentin Metzinger mit einem Bild Mariens, der Sterbebegleiterin, ausgestattet (1734).

Außer den genannten waren in der Stadt noch einige andere Bruderschaften tätig (z. B. die Bruderschaften der Christenlehre, der herrschaftlichen Dienstboten und der Kutscher), die in dem Beitrag nicht eigens behandelt werden.

Hrbtna stran razglednice, poslana Lizji Obereigner, s pisavo Otta Habsburškega (1912–2011), 1920
 (original brani Angelika Hribar, Ljubljana).

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 94(436+450)"15/17":272(497.4)

Prejeto: 3. 10. 2011

Odsevi habsburško-beneških odnosov v Cerkvi zgodnjega novega veka na Slovenskem

LILIJANA ŽNIDARŠIČ GOLEC

doc. dr., višja svetovalka – arhivistka

Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI–1000 Ljubljana

e-pošta: lilijana.znidarsic@gov.si

IZVLEČEK

Prispevek kaže nekatere sledove in vplive pretežno napetih habsburško–beneških odnosov v zgodnjem noveški Cerkvi na Slovenskem, s čimer je mišljena zlasti Cerkev na Kranjskem, na Spodnjem Štajerskem in Koroškem ter na Goriškem v obdobju od 16. do srede 18. stoletja. Jubilant tokratnih »Arhivov«, France Martin Dolinar, je že večkrat pisal o pomenu odnosov med Habsburžani – deželnimi knezi naštetih dežel, povezanih v Notranjo Avstrijo – in Beneško republiko, po letu 1420 domovino oglejskih patriarhov, nosilcev škofovske oblasti na dobršnem delu notranjeavstrijskega ozemlja. Na Dolinarjeva dognanja v marsičem oprti članek skuša problematiko podrobneje razčleniti, pri čemer se kot najpomembnejša posledica habsburško–beneških trenj kaže na račun patriarhov okrepljena vloga graških oziroma dunajskih nuncijev, oglejskih arhidiakonov, pa tudi škofov s sedeži na notranjeavstrijskih tleh.

KLJUČNE BESEDE: Habsburžani, Beneška republika, Katoliška cerkev, zgodnji novi vek, Notranja Avstrija, oglejski patriarhat, papeški nunciji, arhidiakoni

ABSTRACT

HABSBURG-VENETIAN RELATIONS REFLECTED IN THE SLOVENIAN CHURCH IN EARLY MODERN TIMES

The article points out some of the traces and influences of the predominantly strained Habsburg-Venetian relations in the early modern Church in Slovenia, i. e. the Church in Carniola, Lower Styria, Lower Carinthia, and the Gorica region from the 16th to the mid-18th century. France Martin Dolinar, whose jubilee the present issue of *Arhivi* is celebrating, often wrote about the importance of the relations between the Habsburgs – provincial princes of the above-mentioned Inner Austrian regions – and the Republic of Venice. In 1420, the latter became the homeland of the Patriarchs of Aquileia, under whose episcopal jurisdiction a considerable part of the Inner Austrian territory belonged. Based on several of Dolinar's findings, the article aims to provide a more detailed analysis of the issue. The most tangible result of the Habsburg-Venetian tensions was the strengthening of the role of the Graz nunciature and, after 1622, the nunciature of Vienna, as well as of the Aquileian archdeacons and of the Inner Austrian bishops.

KEY WORDS: the Habsburgs, Republic of Venice, Catholic Church, early modern times, Inner Austria, Patriarchate of Aquileia, Apostolic nunciature, archdeacons

Arhivist in zgodovinar, ki zgodovinopisna vprašanja rešuje ob arhivskem gradivu, je pogosto v skušnjavi, da bi se zaradi truda pri iskanju, branju in razumevanju virov zaprl v ozke krajevne in vsebinske okvire. Za kaj vse utegne pri tem prikrajšati sebe in zgodovinopisje, kaže bogati opus Franceta Martina Dolinarja. Z drobnim prispevkom, v znatni meri naslonjenim na njegove študije, se želim slavljencu zahvaliti prav za širino, s katero se loteva in z nami deli znanje o (cerkveni) zgodovini.

Kako pomembni so bili odnosi med Habsburžani in Benečani za Cerkev večjega dela današnjega slovenskega ozemlja v zgodnjem novem veku, je profesor Dolinar opozoril ob različnih priložnostih.¹ Več njegovih ugotovitev in poudarkov vsebuje tudi moje besedilo, ki pa skuša biti obenem majhen korak naprej. Od beneške zasedbe svetne posesti oglejskih patriarhov leta 1420 večidel neprijazni in včasih odkrito sovražni odnosi med sosedama – habsburško Notranjo Avstrijo in Beneško republiko –² so zaznamovali predvsem notranjeavstrijsko Cerkev, v prvi vrsti Cerkev na (ožjem) Kranjskem, Spodnjem Štajerskem in Koroškem ter po letu 1500 na Goriškem.³ Dolga tri stoletja, do srede 18. stoletja, so namreč našeta območja upravljali škofje, ki so kot »državljanji« pripadali dvema različnima entitetama: patriarhi s sedežem v furlanskem Vidmu Benetkam, škofje v Trstu in po letu 1463 škofje v Ljubljani pa Kranjski oziroma Notranji Avstriji kot delu Svetega rimskega cesarstva.⁴ Habsburžani, deželni knezi in največkrat hkrati cesarji, so v teh stoletjih zaman upali, da bodo Benečane izrinili iz Furlanije in obnovili vpliv na imenovanje patriarhov. Izjalovili so se tudi njihovi načrti, da bi južno od Drave poleg ljubljanske nastala še kakšna škofija, s katero bi avstrijski del patriarhata še bolj skrčili ali ga od Ogleja v celoti odtrgali.⁵ Resnici na ljubo je treba povedati, da habsburško-

beneški odnosi niso bili ves čas slabi. V sedemdesetih letih 15. stoletja so siceršnja antagonist k vsaj občasnemu sodelovanju spodbudili turški vpadi.⁶ Po drugi strani sta se tekmeča leta 1463 zapletla v oborožen spopad zaradi trgovinske konkurence med Trstom ter Piranom, Koprom in Miljami.⁷ Nihanja so se nadaljevala tudi po letu 1500, pri tem pa so navzkrižja, ki jih je neposredneje občutila Cerkev, temeljila predvsem na cerkvenopolitičnih ambicijah habsburških in beneških oblasti. V duhu t. i. državnega cerkvenstva⁸ je šlo pač obema stranema za »udomačitev« in čim popolnejši nadzor nad cerkvenimi institucijami, delujočimi na njunem ozemlju.

V Cerkev preučevanega prostora in časa sta izraziteje posegla dva, s habsburško-beneškimi odnosi povezana »dogodka«, in sicer t. i. prva avstrijsko-beneška vojna v letih 1508–1516 in zaradi nasledstva v vojvodini Mantova zaostreni spor ob koncu dvajsetih let 17. stoletja.⁹ Ena vidnejših posledic prvega je bila, da oglejski patriarhi niso mogli osebno vizitirati habsburškega dela svoje škofije. Tega sicer niso počeli niti v drugi polovici 15. stoletja, čeprav so tisti čas škofje k vizitiranju spodbujali vsesplošni pozivi k cerkveni prenovi.¹⁰ V imenu takratnih patriarhov so vizitacije praviloma opravljali generalni vikarji, razlog pa je tičal predvsem v tem, da so se zaradi protiturškega angažmaja in raznih opravkov patriarhi mudili večinoma zunaj patriarhata.¹¹ Posebne okoliščine so kajpak vladale med letoma 1508 in 1516; avstrijsko-beneško vojskovanje je patriarha Domenica Grimanija denimo prisililo, da je za opravljanje škofovskih opravil »na terenu« leta 1511 pooblastil lavantinskega škofa Lenarta Peurla, podanika Habsburžanov.¹² Da ti na svojem ozemlju ne bodo kar tako trpeli tujih škofov, sploh pa ne iz patriciata Serenissime izhajajočih patriarhov, je postalo jasno kmalu po koncu omenjene vojne. Župnije v cesarskem, habsburškem delu je v skoraj dve stoletji in pol dolgem obdobju – do ukinitve patriarhata leta 1749 – uspelo vizitirati le

¹ Po letu 2000 v vsaj treh razpravah: Dolinar: Oglejski patriarhat, str. 69–79; Dolinar: Prizadevanje, str. 21–26; Dolinar: *Ljubljanski škofje*, str. 16–21.

² Trebbi: *Il Friuli*, str. 23; Frankl: Aquileia, str. 45.

³ Prim. *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 112, 118 (karti s prikazom političnoupravne razdelitve v 16. in 17. oziroma v 18. stolletju). Glede pojma Notranja Avstrija prav tam, str. 113 (komentar h karti »Habsburška posest med l. 1526 in 1699«).

⁴ *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 100, 116 (karti s prikazom cerkvenoupravne ureditve po ustanovitvi ljubljanske škofije leta 1461 oziroma v drugi polovici 16. stoletja). Prvi ljubljanski škof Sigmund Žiga Lamberg je bil za škofa potrjen 6. junija 1463 – Dolinar: *Ljubljanski škofje*, str. 32.

⁵ Dolinar: Oglejski patriarhat, str. 72–79; Dolinar: Prizadevanje, str. 22–26. Prim. Lavrič: Stembergov poskus, str. 79–82; Dolinar: Prizadevanja, str. 16–17.

⁶ Pust: Vpliv, str. 180.

⁷ Štih – Simoniti – Vodopivec: *Slovenska zgodovina*, str. 120–121.

⁸ O »državnem cerkvenstvu« (nem. Staatskirchentum) več Dolinar: Jožefinci, str. 46, op. 1.

⁹ Trebbi: *Il Friuli*, str. 23, 273; Štih – Simoniti – Vodopivec: *Slovenska zgodovina*, str. 129–130 (o »prvi avstrijsko-beneški vojni«).

¹⁰ Smolinsky: *Kirchengeschichte*, str. 12–14.

¹¹ Predvsem v Rimu in Benetkah – Frankl: Aquileia, str. 45. O vizitacijah oglejskih generalnih vikarjev (in spiritualibus) Gruden: *Cerkvene razmere*, str. 73–75, 142–146; Höfler: Potovanja, str. 189–203; Santonino: *Popolni dnevniki*.

¹² Hutz: *Weiberegister*, str. XV.

enemu patriarhu, a še ta je na avstrijska tla leta 1593 stopil kot apostolski vizitator. Gre za obnovi katolištva zavezanega Francesca Barbaro, ki je Cerkev »a parte Imperii« vizitiral po pooblastilu papeža Klementa VIII. in čigar projekt so v želji po učinkovitejšem protiprotetantizmu podprli predstavniki obeh, cerkvene (papeške in oglejske) in svetne (avstrijske) oblasti.¹³ Pred Francescom Barbaro je smel v začetku osemdesetih let 16. stoletja dele habsburškega teritorija vizitirati oglejski generalni vikar Pavel Bizancij,¹⁴ leta 1628 pa so se vizitatorjem iz Ogleja, torej ne samo patriarhom, vrata tesno zaprla.

Preden se posvetimo vprašanju, kaj se je takrat zgodilo in kdo je od tedaj skrbel za uresničevanje škofovskih pristojnosti na avstrijskem ozemlju, si na kratko oglejmo, kako se je katoliški državni vrh odzval na širjenje protestantizma v 16. stoletju. Katoliško opredeljeni habsburški vladarji so se namreč pri protireformaciji tudi sami opazno angažirali in v svojih deželah ukazali nekaj vizitacij ali dali pobudo zanje. Iz klerikov in laikov sestavljeni deželno knežji komisiji sta župnije in samostane na Štajerskem obiskali na primer v letih 1528 in 1544–1545.¹⁵ Vsaj načelno dobre odnose med Dunajem in Oglejem leta 1528 kaže naročilo nadvojvode in kralja Ferdinanda I., naj nihče, pa naj bo duhovnega ali svetnega stanu, ne ovira jurisdikcije patriarha in njegovih arhidiakonov in se ji ne upira. Pri tem je Ferdinand patriarha imenoval celo »naš oglejski prijatelj«, »vnser(n) freundt von Agla«.¹⁶ Prav takšnih vizitacij pozneje ni bilo; nad vizitacijama štajerskih samostanov leta 1581 in dela Goriške z Vipavo leto pozneje je že bedel v Gradcu nastanjeni nuncij, seveda pa brez sodelovanja takratnega deželnega kneza, nadvojvode Karla, tovrstnih akcij ne bi bilo.¹⁷ Nihanja v odnosih deželni knez – patriarh so se kazala tudi na sinodah, duhovniških shodih, ki naj bi se jih udeleževala duhovščina ne glede na deželno oziroma državno pripadnost. Leta 1584 je na škofijsko sinodo v beneški Videm (Udine) prišlo kar precej habsburških duhovnikov,¹⁸ na poznejših shodih zunaj avstrijskih meja pa jih zaradi deželno knežjih prepovedi ne bi opazili tako zlahka. Leta 1596 se provincialne sinode v Vidmu, na kateri so bili slovesno razglašeni odloki tridentinskega kon-

cila, denimo ni udeležil oglejski metropoliji podrejeni škof v Trstu.¹⁹ Župnije tržaške škofije so se večidel razprostirale na Kranjskem in Goriškem, habsburškim deželnim knezom pa so tržaški škofje navsezadnje dolgovali svoj škofovski položaj.²⁰ Kar zadeva duhovščino »a parte Imperii«, se je ta z dovoljenjem Karlovega naslednika nadvojvode Ferdinanda II. v večjem številu zbrala šele leta 1602 v habsburški Gorici.²¹ Šele tu sprejete konstitucije v duhu Tridentinuma so lahko obveljale tudi za duhovnike z avstrijske strani patriarhata. Sicer pa so objavo tridentinskih sklepov Habsburžani zavrnili že leta 1565 na škofijski sinodi v Ogleju, kamor je svoje odposlance poslal nadvojvoda Karel.²² Čeprav je prihod Primoža Trubarja v Gorico (1563) nadvojvodo in patriarha zbližal, se je njuno zaveznitvo kmalu skrhalo. Sum, da je želel patriarh z oglejsko sinodo okrepiti predvsem svoj vpliv, je povečevala patriarhova zahteva po vrnitvi mesta Oglej in posesti, ki so jo Avstrijci zasedli dobro desetletje prej (1542).²³ Močnejše od strahu pred protestantizmom je bilo pač nezaupanje, rojeno iz bojazni pred (z)manjšanjem lastne moči in avtoritete.

In zdaj nekaj besed o dekretu iz prve polovice februarja 1628, s katerim je Ferdinand II., od leta 1619 tudi cesar Svetega rimskega cesarstva, najneposredneje nastopil zoper oglejske patriarhe. V ozadju dekreta so bili tako notranji kot zunanji cerkvenopolitični interesi, ti v povezavi s konfliktom, v katerem so se ob vprašanju nasledstva v Mantovi znašli Francozi, Benečani in Sveti sedež na

Dvoglavi habsburški orol v mavzoleju Ferdinanda II. v Gradcu.

¹³ Prim. Gruden: *Zgodovina*, str. 804–814; Trebbi: *Francesco Barbaro*, str. 99–131; Trebbi: *La politica*, str. 295–297.

¹⁴ Gruden: *Doneski*, str. 53–65, 112–140.

¹⁵ Albrecher: *Die landesfürstliche Visitation* (1528); Höfer: *Die landesfürstliche Visitation* (1544–1545).

¹⁶ NŠAL, KAL., Spisi, fasc. 63/66.

¹⁷ Rainer – Weiß: *Die Visitation*; Cavazza: *Controriforma*, str. 149–150; Dolinar: *Ljubljanski škofje*, str. 101.

¹⁸ Glej Lavrič: *Vloga posttridentinskih škofov*, str. 94.

¹⁹ Lavrič: *Vloga posttridentinskih škofov*, str. 94–95.

²⁰ Prim. Pahor: *L'Ordinamento*, str. 22–26 (opis škofijskih meja); *Die Bischöfe*, str. 629 (pravica do imenovanja škofov).

²¹ Lavrič: *Vloga*, str. 96.

²² Cavazza: *Controriforma*, str. 143.

²³ Prav tam.

eni ter Španci in Avstrijci na drugi strani.²⁴ K izstavitvi »nenavadno ostrega dekreta« je Ferdinand spodbudila želja po konsolidaciji deželno knežjega in cesarskega položaja, dokončno pa domnevno nagnila užaljenost, ker je bil za naslednika patriarha Antonia Grimanija brez Ferdinandove vednosti potrjen dotedanji oglejski koadjutor – pomožni škof s pravico do nasledstva Agostino Gradenigo.²⁵ Svojim podanikom je ne glede na njihov stan Ferdinand prepovedal priznati novega patriarha in jim pri tem zagrozil s strogimi kaznimi: duhovnikom z odvzemom beneficijev, laikom pa z zaporom ali zaplembo premoženja.²⁶ Ferdinandova prepoved priznanja škofovske jurisdikcije patriarhov in njihovih namestnikov, nastala v času, ko je s skorajšnjim izgonom protestantskega plemstva deželno knežja protireformacija dosegla svoj vrh,²⁷ je odmevala vse do konca patriarhata. Vsebinsko sorodni odloki so izšli na primer v letih 1640, 1655, 1658, 1719 in 1736.²⁸ Dosledno spoštovanje teh odlokov bi med drugim pomenilo, da bi kleriki »a parte Imperii« od svojega škofa – patriarha ne prejeli redov posvečenja, da po prezentaciji ne bi bili deležni zahtevane patriarhove potrditve in da se v spornih zadevah ne bi obračali oziroma se ne bi odzivali na pozive patriarhovega sodišča. Da so v praksi stvari tekle drugače, kažejo že same ponovitve dekretov, ponovitve, ob katerih se izrisuje tudi dinamika habsburško-beneških odnosov. Kar zadeva posvečevanje klerikov, dinamiko dobro osvetljujejo ordinacijski registri, shranjeni v Nadškofijskem arhivu v Vidmu. Podatki za prvo polovico 17. stoletja razkrivajo, da v prvih letih po izstavitvi »zloglasnega« Ferdinandovega odloka med ordinandi, posvečenimi v Vidmu, avstrijskih podanikov skorajda ni bilo; v večjem številu so začeli prihajati po letu 1634.²⁹ Podobno je bilo dobro stoletje pozneje, potem ko je cesar Karel VI. leta 1736 obnovil prepoved posvečevanja avstrijskih klerikov na tujem. Tisti, ki so v cerkvenem pogledu spadali pod Oglej, naj bi za »litterae dimissoriales« – za dovoljenje, da bi jih posvetil kak drug škof, prosili nuncijski na Dunaju.³⁰ Na

seznamu ordinandov iz habsburških dežel, ki jih je izprašal patriarh ali njegov generalni vikar, dejansko zeva praznina za čas do leta 1740 oziroma 1741.³¹ Trend se je obrnil potem, ko je Karla v letu 1740 nasledila Marija Terezija.

Da bodo nepogrešljiva vez med habsburškimi političnimi in oglejskimi cerkvenimi oblastmi postali nuncijski, je moč zaslutiti ob instrukciji za prvega stalnega predstavnika Svetega sedeža v notranjeavstrijski prestolnici Gradcu, Germanica Malaspino (1580–1584).³² V strahu pred nadaljnjim širjenjem protestantizma v italijanski prostor so si v protireformatskem Rimu že dlje časa prizadevali, da bi obe strani, habsburško in oglejsko (beneško), navdušili za usklajen nastop proti reformaciji, a jim to ni uspelo v želeni meri. Tako je bila odprava ali vsaj omilitev nasprotij med Notranjo Avstrijo in oglejskima patriarhom ter kapitljem ena pomembnejših nalog nuncijskih v Gradcu in po letu 1622 nuncijskih na Dunaju.³³ Čemu vse so se nuncijski posvečali, naj glede na okvir pričujoče študije ponazorimo le z nekaj zgledi. Janez Krstnik Salvago je sredi protireformacije, proti koncu prvega desetletja 17. stoletja, osebno vizitiral dele notranjeavstrijskega ozemlja, med drugim ljubljansko škofijo.³⁴ Namesto patriarha so nuncijski podeljevali soglasja oziroma pooblastila za posvečevanje cerkva na območju patriarhata, leta 1622 in 1670 na primer ljubljanskima škofoma Tomažu Hrenu in Jožefu Rabatti, prvemu za cerkev sv. Barbare v Idriji in drugemu za Marijino cerkev v Kanalu ob Soči.³⁵ Pomemben segment so predstavljale sodne pristojnosti nuncijskih; na prošnjo grofice Suzane Felicite Trilek, hčere kranjskega deželnega upravitelja Jurija Žige Gallenberga, je Sebastiano Antonio Tanara leta 1693 določil, katero (cerkveno) sodišče naj razsoja o grofici zahtevi po ločitvi od nezvestega moža Jurija Andreja.³⁶ Kot prizivna instanca je dunajska nunciatura desetletje prej reševala spor med dominikankami v Studenicah; lotila se ga je s postavitvijo opata v Admontu Rajmunda Rehlinga za vizitatorja s širokimi pooblastili.³⁷ Z vidika habsburško-beneških odnosov je zanimiva predvsem vloga nuncijskih pri imenovanju arhidia-

²⁴ Trebbi: *Il Friuli*, str. 273.

²⁵ NŠAL, KAL, Spisi, fasc. 19/11 (prepis dekreta z dne 18. februarja 1628, poslanega kranjskemu deželncemu vicedomu Oktaviju Panitzolu). Prim. Žnidaršič Golec: *Kapiteljski arhiv*, str. 90.

²⁶ Prim. Piazza: Udine, str. 371.

²⁷ Štüh – Simoniti – Vodopivec: *Slovenska zgodovina*, str. 167–168.

²⁸ Prim. Tropper: *Vom Missionsgebiet*, str. 161; NŠAL, KAL, Spisi, fasc. 16/27 (dekreta z dne 31. avgust 1736).

²⁹ AD(S)U, ACU, Ordinazioni Sacre, busta 630.

³⁰ NŠAL, KAL, Spisi, fasc. 16/27 (dva dekreta z dne 31. avgust 1736). Prim. Žnidaršič Golec: *Kapiteljski arhiv*, str. 81.

³¹ AD(S)U, ACU, A parte imperii, busta 771 (ordinati 1734–1742; examinati 1735–1742). Prim. Žnidaršič Golec – Volčjak: Videm, str. 94; 95–100.

³² Prim. Jaitner: Die päpstliche Kirchenreformpolitik, str. 281.

³³ Prim. Rainer: Die Grazer Nuntiatur, str. 292–293.

³⁴ Lavrič: *Vloga ljubljanskega škofa*, str. 68–70.

³⁵ Höfler: Gradivo, str. 96–97.

³⁶ Žvanut: Ločitev, str. 347–349.

³⁷ Mlinarič: *Studeniški dominikanski samostan*, str. 96.

konov, tistih »funkcionarjev«, katerih pristojnosti so povečevala prav politično-cerkvena navzkrižja med Habsburžani in Benetkami oziroma Oglejem. Zlasti po letu 1628 arhidiakoni, ki bi jih neposredno imenoval patriarh, v avstrijskem delu škofije ne bi – in kot potrjuje primer arhidiakona za Savinjsko dolino Adama Schmucka³⁸ – dejansko niso imeli možnosti za učinkovito delovanje. Da bi poiskali za vse strani sprejemljivo rešitev, so se leta 1650 zaradi zadeve »Schmuck« na Dunaju srečali cesar, nuncij in beneški poslanik, po srečanju pa je Schmuck prejel novo imenovanje, in sicer nuncijsko.³⁹ Postopek se je izoblikoval ob kandidaturi Schmuckovega naslednika, župnika v Celju, Bernarda Mavrišiča (Maurischitsch).⁴⁰ Po predlogu celjskega glavarja Janeza Baltazarja Schrattenbacha naj bi patriarh listino o Mavrišičevem imenovanju poslal nunciju, ta pa naj bi jo »pokril« z izstavitvijo vsebinsko identičnega dokumenta.⁴¹ Na ta način imenovanega Mavrišiča so sprejeli tudi na dvoru: konec leta 1663 je notranjeavstrijska vlada novega arhidiakona priporočila lokalnim svetnim oblastem in mu tako zagotovila pomembno (načelno) podporo »brachii saecularis«. ⁴² V naslednjih desetletjih brez zapletov resda ni šlo, vendar patriarhov imenovanja arhidiakonov, zdi se, niso zaobšla. Deželno knežja stališča so se (vnovič) zaostriła pod Karlom VI. (1711–1740) in Marijo Terezijo (1740–1780), ko je Beneška republika izgubljala moč in se je patriarhat vse bolj bližal svojemu koncu. Zgovorna je »zgodba« Leopolda Petazzija, ki ga je notranjeavstrijski tajni svet leta 1741 pokaral, ker si je drznil za podelitev gorenskega arhidiakonata prositi nuncijsko, s tem pa naj bi kršil cesaričine patronatske pravice. Ne dunajski nuncij, ampak papeška kurija je bila (zdaj) tista instanca, po pooblastilu katere bi Petazzi smel opravljati službo arhidiakona.⁴³

Na pravice in dolžnosti arhidiakonov »a parte Imperii« – na splošno so bile večje kakor pri drugih, neoglejskih arhidiakonatih Notranje Avstrije – je poleg prostranosti, nelahke prehodnosti in jezikovne pestrosti patriarhata vplivala prav habsburško-beneška razklanost.⁴⁴ S sodnimi pristojnostmi v t. i. zakonskih zadevah in duhovniškem pri-

ležništvu so (oglejski) arhidiakoni presegali meje, ki jih je začrtal tridentinski koncil.⁴⁵ To sicer ni veljalo za sporno, če so procese vodili po naročilu ordinarija. Leta 1601 je patriarh Francesco Barbaro izdal navodila, v skladu s katerimi bi arhidiakoni sodili tudi duhovnikom, osumljenim krivoverstva, vendar bi končne razsodbe na podlagi procesnih spisov izrekli patriarhi.⁴⁶ Arhidiakoni naj bi svoje območje vizitirali enkrat na leto, patriarhu naj bi sproti pošiljali vizitacijska poročila, patriarhovo soglasje pa naj bi bilo tudi pogoj za objavo vizitacijskih dekretov.⁴⁷ Redka ohranjena poročila z arhidiakonskih vizitacij v videmskem Nadškofijskem arhivu navajajo k sklepu, da tovrstna pisna komunikacija med patriarhi in arhidiakoni glede na razmere ni bila lahka, še zlasti ne po letu 1628.⁴⁸ Patriarhi so arhidiakonom prepuščali številna opravila, tako na primer odvezovanje od pridržanih grehov, blagoslavljanje bogoslužnih predmetov, reconciliiranje cerkva in pokopališč.⁴⁹ Arhidiakoni avstrijskega dela patriarhata so imeli vse do konca obravnavane dobe »skoraj škofovsko oblast«: formalno priznavajoč podrejenost Ogleju so »podeljevali spovedna dovoljenja, vodili kazenske, civilne in zakonske sodne procese, kaznovali prestopnike.«⁵⁰ Toliko pomembneje je bilo potemtakem, kdo je arhidiakon, in kot smo že povedali, tega položaja ni mogel zasedati nekdo, ki ga graški oziroma dunajski dvor ne bi imel za vdanega vladarju. Pomen nosilec arhidiakonske funkcije se je v precejšnji meri ohranil tudi po letu 1751, ko je habsburško ozemlje prešlo pod novo goriško nadškofijo. Leta 1768 je na primer tolminski arhidiakon v Čezsoči ustanovil novo dušnopastirsko postojanko, resda po pooblastilu kanonikov v Čedadu.⁵¹ Zlasti oglejski arhidiakoni so torej dokaj dobro nadomeščali patriarhe; tisto, v čemer svojim škofom niso mogli ustreči, so bila seveda opravila, ki so zahtevala škofovsko posvečenje, tj. podeljevanje kleriških redov, birmanje, posvečanje cerkva in oltarjev ... In kako so si dvoru načelno neljubi patriarhi pomagali pri takšnih opravilih? V prvi vrsti s pooblaščenjem drugih škofov, bodisi neposrednim bodisi posrednim prek nuncijskega

³⁸ Prim. Žnidaršič Golec: *Kapiteljski arhiv*, str. 239 (fasc. 58/8).

³⁹ Piazza: Udine, str. 373–374.

⁴⁰ Prim. Žnidaršič Golec: *Kapiteljski arhiv*, str. 215 (fasc. 55/33).

⁴¹ Piazza: Udine, str. 374–375.

⁴² Piazza: Udine, str. 375.

⁴³ ARS, SI AS 1, Viccdomski urad za Kranjsko, šk. 69 (fasc. 1/39), Lit. T, XVI/19. Prim. Smole: *Viccdomski urad*, 6. del, str. 308–309 (zlasti 19–2 – 19–5 iz let 1741–1742).

⁴⁴ Prim. Dolinar: Oglejski patriarhat, str. 70–72.

⁴⁵ Prim. *Dekrete*, str. 765 (24. scja, kanon 10), 772–773 (24. scja, kanon 20), 780 (25. scja, poglavje 14); Piazza: Udine, str. 368–370.

⁴⁶ Piazza: Udine, str. 369 (in op. 65).

⁴⁷ Prav tam.

⁴⁸ Prav tam, str. 370–371.

⁴⁹ Prav tam, str. 371.

⁵⁰ AD(S)U, ACU, A parte Imperii, busta 771 (Arcidiaconi »a parte Imperii«, Ruolo e funzioni – Informazione dell' Archidiaconati d'Aquileia, s. d. [prva polovica 18. stoletja]).

⁵¹ Kragelj: Arhidiakonati, str. 331–332.

Kar zadeva škofe v Ljubljani, katerih ozemlje se je zajedalo v oglejski prostor in jim Oglej že v principu ni mogel biti posebej naklonjen, so jih patriarhi pogosteje in, zdi se, z lažjim srcem pooblašali proti koncu obstoja patriarhata. Zadnji oglejski patriarh in prvi videmski nadškof Daniele Delfino je ljubljanskemu »kolegu«, škofu Feliksu Sigismundu Schrattenbachu leta 1737 prepustil večino škofovskih opravil na območju Bele krajine, pri čemer je posvečanje duhovniških kandidatov zadržal zase.⁵²

Kljub navedenemu so imeli Habsburžani in Benečani v odnosu do Cerkve veliko skupnega. Obe strani sta imeli pravzaprav enak cilj, in sicer, da bi cerkvene ustanove na njunem ozemlju postale »domače« v upravnem in personalnem smislu ter bi zato lažje delovale v sozvočju s političnim vrhom. Sinjorijo so enako kot habsburške deželne kneze motili neuskkljenost cerkvenih meja z deželnimi oziroma državnimi, pristojnosti cerkvenih instanc s središči na območjih njenih političnih tekmecev, navzočnost in vpliv tujih duhovnikov in redovnikov ... Čeprav je denimo tržaški (in poznejši ljubljanski) škof Rinaldo Scarlichi leta 1624 avstrijski del patriarhata vizitiral kot pooblaščenec papeškega predstavnika – nuncija, je pri patriarhu in Beneški republiki »padel v nemilost«.⁵³ Ker je bil leta 1750 za apostolskega vikarja in prihodnjega prvega nadškofa v Gorici imenovan avstrijski kandidat, baselski kanonik Karel Mihael Attems, so Benečani celo pretrgali diplomatske stike s Svetim sedežem, zaradi »italijanskih« interesov papeške dr-

Beneški »Leone di San Marco«.

žave sicer večidel beneškim zaveznikom.⁵⁴ Podobno sta se beneška in habsburška stran lotili korenitejšega spreminjanja cerkvenih struktur v razsvetljenskem duhu, pri tem je šlo zlasti za posege države v redovništvo in druge ukrepe, namenjene okrepitvi položaja domačih škofov in župnijske duhovščine. Med spisi deželnega glavarstva za Kranjsko shranjeni prepis t. i. Beneške pragmatike iz leta 1768 kaže, da sta se Marija Terezija in Jožef II. pri pripravi samostanskih reform vsaj do neke mere zgledovala prav po Serenissimi.⁵⁵ Avstrijsko-beneškega antagonizma, katerega učinke delno odstira ta članek, torej ni hranila samo navzkrižnost »latinsko-germanskih« ali preprosto sosedskih interesov. Oživljala ga je tudi identičnost temeljnih cerkvenopolitičnih stremeljenj, skupnih tako Habsburžanom in Benečanom kakor vsem drugim ambicioznim nosilcem politične oblasti.

Viri in literatura

Neobjavljeni viri

AD(S)U – Archivio Diocesano (Storico) di Udine
ACU – Archivio della Curia Udine

Ordinazioni Sacre, busta 630
A parte Imperii, busta 771

ARS – Arhiv Republike Slovenije
SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 69
SI AS 7, Deželno glavarstvo za Kranjsko, šk. 270

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
KAL – Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 16, 19, 63

Objavljeni viri

Albrecher, Anton: *Die landesfürstliche Visitation und Inquisition von 1528 in der Steiermark*: Edition der Texte und Darstellung der Aussagen über die kirchlichen Zustände. Graz: Historische Landeskommision für Steiermark, 1997 (Quellen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, Bd. XIII.).

⁵² AD(S)U, ACU, A parte Imperii, busta 771 (Facoltà). Prim. Volčjak, Bela krajina, str. 740.

⁵³ Dolinar: *Ljubljanski škofje*, str. 125.

⁵⁴ Volčjak: Bela krajina, str. 58.

⁵⁵ ARS, SI AS 7, Deželno glavarstvo za Kranjsko, šk. 270, Ecclesiastica, Lit. U, No. 3, Vol. 2, 29. oktober 1770). Prim. Lavrič: *L'Immagine*, str. 482.

Höfer, Rudolf Karl: *Die landesfürstliche Visitation der Pfarren und Klöster in der Steiermark in den Jahren 1544/1545*. Graz: Historische Landeskommission für Steiermark, 1992.

Hutz, Ferdinand: *Das Weiberegister des Lavanter Bischofs Leonhard Peurl 1509–1536*. Graz: Historische Landeskommission für Steiermark, 1994.

Rainer, Johann – Weiß, Sabine: *Die Visitation steirischer Klöster und Pfarren im Jahre 1581*. Graz : Historische Landeskommission für Steiermark, 1977.

Literatura

Cavazza, Silvano: La controriforma nella contea di Gorizia. *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628* (ur. France M. Dolinar idr.). Klagenfurt – Ljubljana – Wien: Hermagoras = Mohorjeva; Graz – Wien – Köln: Styria, 1994, str. 143–153.

Dekrete der ökumenischen Konzilien, Bd. 3. Konzilien der Neuzeit (ur. Joseph Wohlmuth). Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schöningh, 1973.

Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches 1648 bis 1803. Ein biographisches Lexikon (ur. Erwin Gatz in Stephan M. Janker). Berlin: Duncker & Humboldt, 1990.

Dolinar, France M.: Jožefinci med Rimom in Dunajem. Škof Janez Karel grof Herberstein in državno cerkvenstvo. *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 1. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, 1979, str. 43–105.

Dolinar, France M.: *Ljubljanski škofje*. Ljubljana: Družina, 2007.

Dolinar, France M.: Oglejski patriarhat in Slovenci do ustanovitve goriške nadškofije. *Goriški letnik* 29 (2002), str. 67–81.

Dolinar, France M.: Prizadevanja za ustanovitev škofije v Novem mestu. *Škofija Novo mesto*. Ljubljana: Družina, 2006, str. 16–29.

Dolinar, France M.: Prizadevanje za cerkveno-upravno ureditev habsburškega dela oglejskega patriarhata do jožefinskih reform. *Barok na Goriškem*. Nova Gorica: Goriški muzej, Grad Kromberk; Ljubljana: Narodna galerija, 2006, str. 21–28.

Frankl, Karl Heinz: Aquileia. *Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Säkularisation*. Freiburg im Breisgau: Herder, 2003, str. 37–51.

Gruden, Josip: *Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije*. Ljubljana: Leonova družba, 1908.

Gruden, Josip: Doneski k zgodovini protestantstva na Slovenskem. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko XVII* (1907), str. 1–15, 53–65, 112–140.

Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*. Celje: Mohorjeva družba, 1992.

Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska: Oglejski patriarhat, Goriška nadškofija, Tržaška škofija*. Nova Gorica: Goriški muzej, grad Kromberk, 2001.

Höfler, Janez: Potovanja oglejskih vizitatorjev na Slovensko v poznem srednjem veku. *Kronika* 30 (1982), št. 3, str. 189–203.

Jaitner, Klaus: Die päpstliche Kirchenreformpolitik von Gregor XIII. bis Gregor XV. (1572–1623). *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628* (ur. France M. Dolinar idr.). Klagenfurt – Ljubljana – Wien: Hermagoras = Mohorjeva; Graz – Wien – Köln: Styria, 1994, str. 279–288.

Kragelj, Josip: Arhidiakoniat tolminski. *Voditelj v bogoslovnih vedah* 12 (1909), str. 329–338.

Lavrič, Ana: L' immagine religiosa dell'Istria prima della caduta della Serenissima. *L' area alto-adriatica dal riformismo veneziano all'età napoleonica* (ur. Filiberto Agostini). Venezia: Marsilio, 1998.

Lavrič, Ana: Stembergov poskus ustanovitve škofije v Novem mestu. *Dolenjski zbornik* 1996 (1997), str. 79–87.

Lavrič, Ana: Vloga posttridentinskih škofov na stičišču Beneške republike in notranjeavstrijskih dežel. *Slovenska umetnost in njen evropski kontekst. Izbrane razprave* 1. Ljubljana 2007 (<http://uifs.zrc-sazu.si/ebook/slovenskaumetnost.2007.pdf> [5. 10. 2011]).

Lavrič, Ana: Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti I. *Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1988*.

Mlinarič, Jože: Studeniški dominikanski samostan ok. 1245–1782. *Celje: Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba, 2005*.

Pahor, Samo: *L'Ordinamento territoriale del vescovato di Trieste* (diplomsko delo). Trst, 1962.

Piazza, Katja: Udine, Archivio patriarcale: la diocesi di Aquileia »a parte Imperii«. Note sugli arcidiaconi tra la seconda metà del XV e il XVII secolo. Caratteri ed evoluzione. *Nulla historia sine fontibus. Festschrift für Reinhard Härtel* (ur. Anja Thaller, Johannes Gießauf, Günther Bernhard). Graz: Leykam, 2010.

Pust, Klemen: Vpliv osmanskih vpadov na migracije v Istri (15.–16. stoletje). *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2010, str. 157–174.

Rainer, Johann: Die Grazer Nuntiatur. *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628* (ur. France M. Dolinar idr.). Klagenfurt – Ljubljana – Wien: Hermagoras = Mohorjeva; Graz – Wien – Köln: Styria, 1994, str. 289–294.

Santonino, Paolo: *Popotni dnevniki (1485–1487)*. Celovec – Dunaj – Ljubljana: Mohorjeva založba, 1991.

Slovenski zgodovinski atlas (ur. Drago Bajt, Marko Vidic). Ljubljana: Nova revija, 2011.

Smole, Majda: *Vicedomski urad za Kranjsko ... zv. 6*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997.

Smolinsky, Heribert: *Kirchengeschichte der Neuzeit I*. Düsseldorf: Patmos, 2006.

Štih, Peter – Simoniti, Vasko – Vodopivec, Peter: *Slovenska zgodovina. Družba – politika – kultura*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, Sistory, 2008 (<http://www.sistory.si/publikacije/pdf/zgodovina/Slovenska-zgodovina-SLO.pdf>).

Trebbi, Giuseppe: *Francesco Barbaro. Patrizjo veneto e Patriarca di Aquileia*. Udine: Casamassima, 1984.

Trebbi, Giuseppe: *Il Friuli dal 1420 al 1797. La storia politica e sociale*. Udine: Casamassima, 1998.

Trebbi, Giuseppe: La politica ecclesiastica del patriarca di Aquileia Francesco Barbaro. *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628* (ur. France M. Dolinar idr.). Klagenfurt – Ljubljana – Wien: Hermagoras = Mohorjeva; Graz – Wien – Köln: Styria, 1994, str. 295–306.

Tropper, Peter G.: *Vom Missionsgebiet zum Landesbistum. Organisation und Administration der katholischen Kirche in Kärnten von Chorbischof Modestus bis zu Bischof Köstner*. Klagenfurt: Carinthia, 1996.

Volčjak, Jure: Bela krajina v vizitacijskih zapiskih goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa (1752–1774). *Kronika* 58 (2010), št. 3, str. 729–752.

Žnidaršič Golec, Lilijana: Chiesa a parte imperii e la diocesi di Lubiana tra gli Asburgo e il patriarcato di Aquileia : cosa dicono le fonti archivistiche (soprattutto) dell'Archivio Diocesano di Udine. Udine 2010 (http://www.webdiocesi.chiesacattolica.it/ci_new/documenti_diocesi/213/2011-02/1... [5. 10. 2011]).

Žnidaršič Golec, Lilijana: *Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do Tridentinskega koncila (Acta Ecclesiastica Sloveniae 22)*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, 2000.

Žnidaršič Golec, Lilijana: *Kapiteljski arhiv Ljubljana. Inventar fonda*. Ljubljana: Stolni kapitelj, 2006.

Žnidaršič Golec, Lilijana – Volčjak, Jure: *Videm. Obvestila Arhiva Republike Slovenije VI* (2010), št. 1, str. 80–100.

Žvanut, Maja: Ločitev zakona pred tristo leti. *Zgodovinski časopis* 50 (1996), št. 3, str. 343–356.

Zusammenfassung

EINFLÜSSE DER HABSBURGISCH-VENEZIANISCHEN BEZIEHUNGEN AUF DIE KIRCHE DER FRÜHEN NEUZEIT IN DEN SLOWENISCHEN GEBIETEN

Der Beitrag beschäftigt sich mit den habsburgisch-venezianischen Beziehungen vom Aspekt ihrer Einflüsse auf die frühneuzeitliche Kirche in den slowenischen Gebieten, genauer gesagt in Krain, in der Untersteiermark, in der Unterkärnten und Görz in der Zeit vom 16. bis Mitte des 18. Jahrhunderts. Auf diese Thematik hat der Jubilar der vorliegenden Nummer der »Arhivi«, Franc Martin Dolinar, schon mehrmals hingewiesen, und auf seinen Erkenntnissen baut auch dieser Beitrag auf. Eine breitere Erfassung der veröffentlichten bzw. behandelten Quellen und des noch unveröffentlichten Archivmaterials bestätigt, dass die habsburgisch-venezianischen Beziehungen auf die Kirche des untersuchten Zeitraums und Gebiets einen ziemlich großen Einfluss hatten. Der Hauptgrund ist in der Tatsache zu sehen, dass sich im sogenannten kaiserlichen Teil des Patriarchats Aquileja der politische und der geistliche Machtanspruch »kreuzten«: Die politische Macht fiel den Habsburgern zu, den Landesfürsten der genannten, zu Innerösterreich verbundenen Länder, und die Kirchen- bzw. Bischofsgewalt den Patriarchen von Aquileja, seit der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts Untertanen der Republik Venedig. Die Beziehungen zwischen den Habsburgern und den Venezianern waren zwar nicht die ganze Zeit hindurch gleich angespannt. Das Misstrauen trat bei den Türkeneinfällen und der Angst vor diesen sowie bei der Ausbreitung des Protestantismus bzw. bei den Bestrebungen um dessen Zurückdrängung in den Hintergrund. In der Kirche spiegelte sich die Verschärfung der Spannungen vor allem zweimal wider: während und unmittelbar nach dem ersten österreichisch-venezianischen Krieg (1508–1516) sowie beim Streit aufgrund der Nachfolge im Herzogtum Mantova, der gegen Ende der Zwanzigerjahre des 17. Jahrhunderts entflammte. Von größerer Tragweite erwies sich das im Kontext des Streits erlassene Dekret Ferdinands II. (1590/1595–1637 Landesfürst, 1619–1637 deutscher Kaiser des Heiligen Römischen Reichs) vom 18. Februar 1628. Den »ungewöhnlich scharf-

en« Erlass, herausgegeben in einer Zeit, als die landesfürstliche Gegenreformation mit der Ausweisung des protestantischen Adels ihren Höhepunkt erreichte, löste die Gekränktheit Ferdinands aus, dass als Nachfolger des Patriarchen Antonio Grimani der bisherige Koadjutor von Aquileja, Agostino Gradenigo, ohne sein Wissen bestätigt wurde. Deshalb verbot Ferdinand allen seinen Untertanen unter Androhung harter Strafen, Gradenigo anzuerkennen. Die von den Priestern und Gläubigen des habsburgischen Teils ihrer Diözese fast gänzlich weggedrängten Patriarchen waren ge-

zwungen, die Ausübung der bischöflichen Jurisdiktion seitdem weitgehend anderen zu überlassen. Bis zum Ende des behandelten Zeitraums halfen den Patriarchen oder vertraten diese bei der Leitung der Kirche »a parte Imperii« Nuntien in Wien (durch Ernennung der Archidiakone, Ausstellung der Dimissorialien, als kirchenrechtliche Berufungsinstanz u. a.), Archidiakone mit größeren Zuständigkeiten sowie Bischöfe mit dem Sitz in den innerösterreichischen Ländern (mit Firmungen und sonstigen Handlungen, die die Bischofsweihe erforderten).

Uradna fotografija cesarskega para, Karla I. (1887–1922) in Zite (1892–1989), ter njihovih prvih štirih otrok: Otta (1912–2011), Adelheid (1914–1971), Roberta (1915–1996) in Felixa (1916–2011), 1920 (original hrani Angelika Hribar, Ljubljana).

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 272:061.251"1717/1917"

Prejeto: 4. 10. 2011

Katoliška Cerkev in prostozidarstvo Od ljubljanskega nadškofa Mihaela Brigida, do razprav, povezanih z Zakonikom cerkvenega prava in Deklaracijo o prostozidarskih združenjih iz leta 1983

MATEVŽ KOŠIR

doc. dr., sekretar

Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: matevz.kosir@gov.si

IZVLEČEK

Odnos med Katoliško cerkvijo in modernim prostozidarstvom (ki ima začetke v letu 1717) zaznamujejo številni protiprostozidarski dokumenti, ki so jih izdajali papeži. Prva je bila konstitucija izdana leta 1738. Kljub temu so se v monarhiji prostozidarske lože, še posebno v jožefinskem obdobju, močno razširile in v njih so bili tudi številni duhovniki in cerkveni dostojanstveniki, kot na primer ljubljanski nadškof Mihael baron Brigido (1742–1816). Po letu 1814 se je odnos Katoliške cerkve do prostozidarstva zaostril in dosegel vrhunec v drugi polovici 19. stoletja po priključitvi papeške države k Italiji z leta 1884 izdano encikliko papeža Leona XIII. z naslovom »Humanum genus«. Leta 1917 je bil v cerkveno pravo sprejet člen o avtomatskem izobčenju prostozidarjev. V 20. stoletju je bilo med obema stranema nekaj posameznih pogovorov in prizadevanj za stvarnejši dialog. Dialog se je začel po drugem vatikanskem koncilu. Cerkveni zakonik iz leta 1983 je črtal člen o izobčenju prostozidarjev. Sočasno s sprejetjem novega zakonika pa je Kongregacija za nauk vere sprejela Deklaracijo o prostozidarskih združenjih, ki je moralno obsodila članstvo v prostozidarskih združenjih. Deklaracija je naletela na različne odzive in interpretacije.

KLJUČNE BESEDE: Katoliška cerkev, prostozidarji, prostozidarstvo, frasoni, Mihael Brigido

ABSTRACT

CATHOLIC CHURCH AND FREEMASONRY
FROM THE LJUBLJANA ARCHBISHOP MICHAEL BRIGIDO TO DISCUSSIONS ABOUT THE
CODE OF CANON LAW AND THE 1983 DECLARATION ON MASONIC ASSOCIATIONS

The relation between the Catholic Church and modern Freemasonry (dating back to 1717) has been characterized by a number of papal anti-Masonic encyclicals and constitutions, the first among them being issued in 1738. Nonetheless, the Masonic lodge spread rapidly throughout the monarchy, particularly during the reign of Joseph II and among others included a great many priests and church dignitaries, such as the Ljubljana Bishop Mihael Baron Brigido (1742–1816). The relations of the Catholic Church to Freemasonry became even more aggravated after 1814 and Church opposition reached its peak in the second half of the 19th century when Pope Leon XIII issued the encyclical »Humanum genus« in 1884, following the annexation of the Papal State to the Kingdom of Italy. The 1917 Code on Canon Law explicitly declared that Catholics who joined Masonic associations would be automatically excommunicated. In the 20th century, both sides opened talks and made an effort to engage in a more constructive dialogue, which eventually began after the Second Vatican Council. Although the 1983 Code on Canon Law cancelled the article on excommunication of Catholic Freemasons, the Congregation for the Doctrine of the Faith simultaneously published the Declaration on Masonic Associations in which membership in Masonic associations was morally condemned. The Declaration was met with mixed responses and interpretations.

KEY WORDS: Catholic Church, Freemasons, Freemasonry, Mihael Brigido

Ko govorimo o odnosu med Katoliško cerkvijo in prostozidarstvom, bi ga glede na različna časovna obdobja lahko označili s tremi izrazi, ki jih je uporabil Joachim Müller: strahovi, spopadi in poskusi dialoga.¹ Čeprav to na splošno velja, obstajajo precejšnje razlike med posameznimi deželami. V »slovenskem prostoru« so dogajanja enkrat bolj drugič manj sledila dogajanju po svetu.

18. stoletje

Moderno prostozidarstvo se je začelo leta 1717 na Angleškem in se po izdaji tako imenovane prostozidarske ustave (konstitucije) leta 1723 hitro razširilo po Evropi. Leta 1725 je bila ustanovljena loža v Parizu, 1728 v Cadizu in Madridu, 1731 na Nizozemskem, 1735 na Švedskem, 1737 v Hamburgu in 1740 v Berlinu. Nasprotovanje Katoliške cerkve prostozidarstvu se je začelo dve leti po ustanovitvi prve prostozidarske lože v Rimu. Prostozidarje naj bi naznanili inkviziciji pri Svetem sedežu.² Aprila 1738 je papež Klemen XII. izdal prvo konstitucijo proti prostozidarjem (*»In eminenti«*). Izdana je bila, ko je prostozidarstvo, ki se je sicer hitro širilo, v večjem delu celinske Evrope že doživljalo nasprotovanje oblasti. Leta 1735 je bilo prepovedano na Holandskem in v Friziji, leta 1736 v Ženevi, leta 1737 je policija nastopila proti pariški loži, podobno je bilo v Mannheimu, v Toskani je proti prostozidarjem nastopila inkvizicija, prostozidarstvo je bilo prepovedano tudi v Hamburgu in na Švedskem.

Štirje kardinali in najvišji toskanski inkvizitor Ambrosio Ambrogi so tako pripravili konstitucijo za papeža, ki je bil zaradi starosti sicer že močno oslabel, in ga najbrž o konstituciji sploh niso obvestili.³ Konstitucija je obsodila prostozidarstvo, vsem katoličanom, tako laikom kot duhovnikom, ki bi vstopili v to združenje, ga podpirali ali omogočali srečanje z njim, pa je bila zagrožena kazen z izobčenjem. Obsodba prostozidarstva je bila utemeljena v glavnih točkah: ker združuje ljudi vseh ver in ločin, ker se člani skrivajo pred javnostjo, ker po mnenju posvetnih oblastnikov škodujejo miru v državi in tako tudi dušnemu blagru in tudi zaradi drugih *»nam znanih vzrokov«*. Pri teh naj bi šlo za politične motive, saj naj bi Sveti sedež v prizadevanjih za oblast na angleškem podpiral katoliško dinastijo Stuartov proti protestantski družini Hannover.⁴

Ostreje kot z izobčenjem pa je papež nastopil v deželah, v katerih je bil tudi posvetni vladar. Kardinal Firrao je na podlagi konstitucije izdal poseben edikt, ki je veljal za ozemlja, v katerih je imel papež posvetno oblast. Poleg izobčenja sta prostozidarjem grozili tudi smrt in zaplemba premoženja.⁵ Kljub ostrini pa konstitucija *»In eminenti«* tudi v katoliških deželah, ki niso bile tesneje povezane z Rimom, niti ni imela posebnega učinka niti je niso upoštevali. V Franciji in habsburških dednih deželah tako ni bila niti objavljena.

Drugo papeško konstitucijo zoper prostozidarje je izdal papež Benedikt XIV. maja 1751 (*»Providas«*). Z njo je nastopil proti glasovom, da je s smrtjo Klemena XII. prenehala veljati tudi njegova konstitucija. V konstituciji je Benedikt XIV. v celoti objavil konstitucijo *»In eminenti«* svojega predhodnika, da bi poudaril njeno veljavnost. Učinek pa je ostal v bistvu omejen le na papeško državo, Španijo, Portugalsko in Poljsko. Posebno na Iberskem polotoku je imela močan učinek, saj je tam prostozidarje inkvizicija zapirala. V njenih obtožbah pa so se mešali še drugi verski očitki, na primer o krivoverstvu, in številne druge obtožbe (čarovništvo, sodomija ipd.).⁶ V drugi polovici 18. stoletja (od leta 1751 do leta 1814) papež ni izrazil ukrepa proti prostozidarskim dejavnostim.⁷

Kljub papeškim konstitucijam so se v 18. stoletju tudi v katoliških deželah razvili tesni stiki med prostozidarji in Cerkvijo. V Franciji, Avstriji, Irskem, na avstrijskem Nizozemskem in v nekaterih italijanskih državah je bila velika večina prostozidarjev katoliške veroizpovedi. Tudi število duhovnikov v prostozidarskih ložah je bilo opazno. V Avstriji je bil delež duhovščine visok posebno v jozefinskem obdobju. Obstajale so celo lože, ki so bile sestavljene pretežno iz klerikov (Clairvaux). V Belgiji in ponekod drugod so ob vsakoletnem tako imenovanem prostozidarskem Janezovem slavju za člane lože organizirali posebne maše. Prav tako so lože pri banketih upoštevale cerkvena določila o postu ipd. Posebno po ukinitvi jezuitskega reda leta 1773 je veliko jezuitov vstopilo med prostozidarje.⁸

¹ Müller: *Freimaurerei und katholische Kirche*.

² Lennhoff – Posner – Binder: *Internationales Freimaurerlexikon*, str. 454.

³ Binder: *Skriverna družba*, str. 30.

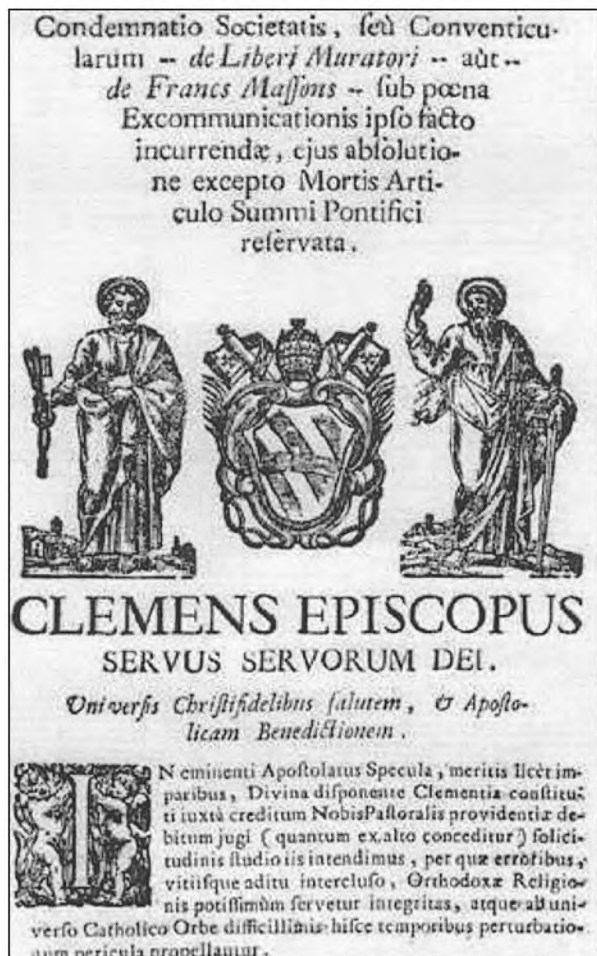
⁴ Müller: *Freimaurerei und katholische Kirche*.

⁵ Lennhoff – Posner – Binder: *Internationales Freimaurerlexikon*, str. 455.

⁶ Binder: *Skriverna družba*, str. 39.

⁷ Lennhoff – Posner – Binder: *Internationales Freimaurerlexikon*, str. 456.

⁸ Lennhoff – Posner – Binder: *Internationales Freimaurerlexikon*, str. 455.

Naslovnica prve papeške proti prostozidarske konstitucije »In eminenti«, papeža Klementa XII. iz leta 1738.

Habsburška monarhija. Obdobje cesarja Karla VI. in cesarice Marije Terezije (do leta 1780)

Prostozidarstvo se je razširilo tudi v habsburško monarhijo. Leta 1721 je bila ustanovljena loža v avstrijski Nizozemski v Monsu. Leta 1726 naj bi bila ustanovljena prva loža v Pragi. Maja leta 1731 je bil v angleško deputacijsko ložo v Den Haagu sprejet Franc Štefan Lotarinški, kasnejši cesar Franc I. (1745–1765) in (od leta 1736) mož Marije Terezije (vladarica 1740–1780).⁹ Leta 1742 je bila ustanovljena prva dunajska loža. Člani so bili večinoma iz vrst visokega plemstva. Loža se je občasno sestajala celo v Hoffburgu. Do marca 1743 je bilo vanjo sprejetih 56 novih članov. Po ukazu Marije Terezije je bila po šestih mesecih delovanja ukinjena.¹⁰ Za njene člane, ki so bili po večini

visoki dvorni uradniki, pa to ni imelo posledic. Tudi naslednja dunajska loža, ki je bila ustanovljena leta 1754, je obstajala le kratek čas.¹¹ Cesarica Marija Terezija je v letih 1766 in 1767 prepovedala prostozidarstvo, a je prepoved imela le akademski pomen. Kljub njeni takratni nenaklonjenosti prostozidarstvu so bili med prostozidarji tako njen mož kot tudi drugi družinski člani, cesaričin zet, nadvojvoda Albert Kazimir pl. Sachsen-Teschen, zagovornica prostozidarstva je bila tudi cesaričina najljubša hči Marija Kristina, med zagovorniki pa so bili tudi številni cesaričini svetovalci, ki so odigrali pomembno vlogo pri njenih reformah (Joseph pl. Sonnenfels, Gottfried pl. Swieten, Leopold, grof Kollowrat, kancler Kaunitz itd.).¹² Sčasoma je cesarica precej omilila svoja stališča. Poleg tega je prostozidarje na dvoru že med vladanjem svoje matere štivil tudi Jožef II., saj jim je bil posebej naklonjen. Tako je sredi sedemdesetih let 18. stoletja na Dunaju delovalo že pet lož. Lože so ustanovljali tudi zunaj prestolnice (leta 1749 loža v Kronstadtu na Sedmograškem in leta 1778 v Innsbrucku). Prostozidarsko središče je postala po letu 1770 tudi Praga. Prostozidarstvo se je v monarhiji v tem obdobju vse bolj širilo in je imelo pomembno vlogo tudi pri širjenju razsvetljskih idej.

Obdobje cesarja Jožefa II. (1780–1790)

V obdobju vladanja cesarja Jožefa II. (1780–1790) je doživelo prostozidarstvo v habsburški monarhiji razcvet. Najpomembnejši moške na dvoru (razen cesarja) so bili prostozidarji. Velik del takratnih politikov, znanstvenikov, umetnikov in gospodarstvenikov je bilo v ložah (Jožef baron Sonnenfels, knez Dietrichstein, Alois Blumauer, Franc, grof Saurau, Wolfgang Amadeus Mozart, Joseph Haydn itd.). Prostozidarstvo in nekatera druga tajna združenja so dali pečat razsvetljenemu absolutizmu Jožefa II. Za večino prostozidarjev v takratni monarhiji je bilo značilno, da so bili razsvetljenci in jožefinci. Širjenje prostozidarstva pa je ob začetku vladanja Jožef II. tudi sam spodbujal.¹³ Na Dunaju je takrat delovalo devet lož, skupaj pa jih je bilo v osemnajstem stoletju na Dunaju kar štirinajst. Med letoma 1784 in 1786 je dunajska loža Resnična sloga (Zur wahren Eintracht) izdajala tudi Dunajski prostozidarski časopis (Wiener Journal für Freymaurer).

⁹ Kuéss – Scheibelbauer: *200 Jahre Freimaurerei in Österreich*, str. 13 sl.

¹⁰ Siegbert: *Österreich-Ungarn und die Freimaurerei*, str. 47.

¹¹ Krivanec: *Die Anfänge der Freimaurerei in Österreich*, str. 179.

¹² Schandel: *Die Freimaurerei in Österreich*, str. 10.

¹³ Reinalter: *Joseph II. und die Freimaurer*, str. 15.

V jožefinskem obdobju se je prostozidarstvo vidneje razširilo tudi v tako imenovanih Notranjeavstrijskih deželah. V Trstu je od leta 1774 delovala loža Sloga, ki je od leta 1785 po združitvi s tržaško ložo Harmonija delovala z imenom Prava harmonija in sloga (*Harmonie et Concorde universale*). Ko je leta 1782 prostozidar Karl Zinzendorf na poziv cesarja Jožefa II. iz Trsta odšel na Dunaj, ga je na mestu tržaškega guvernerja nasledil Pompeo grof Brigido pl. Brezoviški, brat ljubljanskega nadškofa. Pompeo je bil predtem krajše obdobje goriški okrožni in tudi kranjski deželni glavar. Tržaški glavar je ostal v obdobju med letoma 1783 in 1797. Oba brata Brigido naj bi bila člana tržaške lože z imenom Sidro (*All Ancora*).¹⁴

Leta 1782 je bila v Mariboru ustanovljena loža Združena srca (*Zu den vereinigten Herzen*). Poleti leta 1783 se je preselila v Gradec. V Celovcu je bila sredi leta 1783 ustanovljena loža Dobrodelna Mariana (*Zur wohlthätigen Mariana*). Ime je dobila po nadvojvodinji Marii Ani, ki si je leta 1781 po smrti svoje matere cesarice Marije Terezije uredila v Celovcu svojo rezidenco. V Gorici je bila sredi osemdesetih let 17. stoletja ustanovljena loža Odkritosrčnost (*Zur Freimüthigkeit*). Leta 1792 je dobila svojo prostozidarsko ložo z imenom Dobrotljivost in stanovitnost (*Zur Wohlthätigkeit und Standhaftigkeit*) tudi Ljubljana. Patent je prejela s posredovanjem dunajske Lože Sveti Jožef v Berlinu.¹⁵ Številni prebivalci notranjeavstrijskih dežel pa so bili tudi v ložah drugod: na Češkem, Ogrskem, v Italiji, Nemčiji, celo na Nizozemskem. Med najbolj znanimi slovenskimi prostozidarji sta bila gotovo barona Žiga Zois in Jurij Vega.¹⁶

Za prvo obdobje prostozidarstva na Slovenskem v 18. stoletju je bilo značilno tako kot za dovršen del prostozidarstva v takratni habsburški monarhiji, da so bili v ložah številni razsvetlenci tako iz vrst posvetnega kot cerkvenega izobraženstva. V tem obdobju so takratni prostozidarji pustili opazno sled v slovenskem preporodu. Znatno delež članstva v ložah so predstavljali uradniki in vojaštvo, opazen odstotek pa je bil tudi duhovnikov. Za ponazoritev naj navedem poklicno sestavo članstva na podlagi arhivskih dokumentov vseh dunajskih lož od leta 1780 do leta 1795 (za 3.947 prostozidarjev): 28,9% je bilo zaposlenih v državni upravi, 22,9% v vojski, 10,7% v trgovini,

6,3% je bilo umetnikov, 6,1% učiteljev, 5,2% zdravnikov, 5% publicistov, 4,3% duhovnikov (ali 170 oseb) itd.¹⁷ Podatek se nanaša samo na dunajske lože. Graška loža Združena srca je imela v obdobju 1784–1795 91 članov, med njimi pa je bilo 12 duhovnikov. Tudi obe ljubljanski (konec 18. in v začetku 19. stoletja) sta imeli po enega duhovnika v svojih vrstah. V ljubljanski loži Dobrodelnost in stanovitnost je bil to šentjakobski župnik in kasnejši kanonik Jožef Pinhak. Reinhold Taute je v jožefinskem obdobju v ložah v celotni monarhiji naštel skupaj prek petsto duhovnikov.¹⁸ Med njimi so bili tudi visoki cerkveni dostojanstveniki. Naj omenimo Thadeusa grofa pl. Trattmansdorfa, v osemdesetih letih člana prostozidarske lože Združena srca v Gradcu, sicer stolnega kanonika v Olovcu, ki je bil leta 1794 imenovan za škofa in leta 1816 za kardinala.

Dejavnost prostozidarskih lož v monarhiji 18. stoletja je bila leta 1785 omejena s tako imenovanim Prostozidarskim patentom cesarja Jožefa II., ki je omejil delovanje lož, tako da naj bi bile le v glavnih mestih dežel in seveda na Dunaju in v Pešti. Dokončno pa je aktivnost lož zamrla v letu 1795. Tega leta je izšel dvorni dekret cesarja Franca o prepovedi prostozidarskih združenj.

Francoska oblast (od leta 1805 (1809) do leta 1813)

Prva prostozidarska loža, ki je v začetku 19. stoletja nastala na ozemlju današnje slovenske države, je bila loža Levantinska oljka (*Olivier du Levant*). Ustanovljena je bila leta 1807 v Kopru.¹⁹ Dve leti prej sta namreč Istra in Beneška Dalmacija prišli pod francosko oblast. Še preden je oktobra 1809 postala Ljubljana prestolnica Ilirskih provinc, je bila v mestu ustanovljena prostozidarska loža. Julija 1809 so francoski vojaki v Ljubljani ustanovili ložo z imenom Resnično prijateljstvo (*La parfaite Amitié*). Vojaki, ki so ustanovili ložo, so najverjetneje že istega leta zapustili Ljubljano in skupaj z njimi se je preselila tudi komaj ustanovljena loža. Leta 1811 pa je bila v Ljubljani ustanovljena trajnejša prostozidarska loža z imenom Prijatelji rimskega kralja in Napoleona (*Les Amis du Roi de Rome et de Napoleon*), vanjo pa so se poleg francoskega uradništva in vojaštva vključili tudi domačini.²⁰ Prostozidarske lože so v Ilirskih provin-

¹⁴ Trillo: *Den »Weißen Zichbrunn«* gibt es noch, str. 51.

¹⁵ Košir: Prostozidarstvo v habsburški monarhiji, str. 41–65. Največ gradiva o delovanju prostozidarskih lož v obdobju habsburške monarhije je v dunajskem Državnem arhivu: Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Vertrauliche Akten.

¹⁶ Košir: Brat Vega.

¹⁷ Huber: *Sozialstruktur der Wiener Freimaurer*, str. 229 sl.

¹⁸ Taute: *Die Katholische Geistlichkeit und die Freimaurerei*.

¹⁹ Vodopivec: O prostozidarstvu.

²⁰ Vodopivec: O prostozidarstvu; Vodopivec: Prostozidarska loža rimskega kralja, str. 17 sl.

cah delovale še v Trstu, Karlovcu, na Reki, v Zadru, Dubrovniku in Kotorju, verjetno pa tudi v Poreču, Šibeniku in Makarski. Po odhodu Francozov jeseni leta 1813 je bilo tudi konec delovanja navedenih prostozidarskih lož. V francoskih ložah, katerih jedro so večinoma sestavljali francoski uradniki in oficirji, je bila »ilirska« duhovščina bistveno slabše zastopana kot prej v avstrijskih, a vendarle je bilo v njih nekaj duhovnikov in kak kanonik (npr. Ignac Ban, Anton Kajović, Ambrož Luceanič).²¹ Tudi v ljubljanski loži Prijatelji rimskega kralja in Napoleona je bil njen član šentjakobski župnik Janez Krizostom Pohlin.

V Ljubljanski škofiji 18. in začetka 19. stoletja je bilo v ložah aktivnih kar nekaj cerkvenih oseb. Prvo mesto med njimi gre gotovo ljubljanskemu nadškofu Mihaelu Brigidu.

Ljubljanski nadškof baron Mihael Brigido

Najvidnejša oseba cerkvene hierarhije na Slovenskem, ki je bila včlanjena v prostozidarsko ložo, je bil ljubljanski nadškof in metropolit baron Mihael Brigido. Baron Mihael Brigido pl. Brezoviški naj bi bil že član tržaške lože, zagotovo pa je bil včlanjen v ložo Velikodušnost v Pešti.²² V ložo Velikodušnost je bil včlanjen že vsaj leta 1783 in bil leta 1788 še vedno aktiven član. Bil je tudi nosilec višjih prostozidarskih stopenj.²³ Družina Brigido je bila tudi sicer v ložah močno zastopana. Mihaelov brat Jožef baron Brigido pl. Brezoviški, je bil prostozidar v dunajski loži Resnična sloga, drugi brat, Pompeo Brigido, pa naj bi bil član tržaške lože.

Od leta 1788 do leta 1806 je bil Mihael Brigido prvi ljubljanski nadškof. Mihael Leopold Jožef Andrej Brigido se je rodil v Trstu leta 1742 kot četrti otrok barona Hieronima Jakoba Brigida, komornika malteškega viteškega reda, in Marije Poliksene baronice Prihovskye, ki je bila tudi cesaričina dvorna dama. Teologijo in filozofijo je študiral v Gradcu. Sekavski škof ga je leta 1765 posvetil za duhovnika. Leto prej je dosegel doktorat iz filozofije in bakalavreat iz teologije. Opravljal je različne službe, nato pa odšel v škofijo Spiš in tam postal stolni kanonik. Ko je umrl ljubljanski škof Karel Herberstein, je cesar Jožef II. leta 1787 na njegovo mesto imenoval Brigida, to pa je potrdil tudi papež. Ob imenovanju za nadškofa je bil sprejet v akademijo Arcadia v Gorici. Člani akade-

Portret ljubljanskega nadškofa Mihaela Leopolda barona Brigida, Ljubljana 1788 (Narodni muzej Slovenije).

mije so mu izdali poseben slavlilni zbornik. Slovensna umestitev novega nadškofa je bila 8. junija 1788. V zgodovini ljubljanske škofije je novi nadškof odigral pomembno vlogo. Brigido je poskrbel za ureditev škofijskih meja in upravno razdelitev nadškofije po izvedbi jožefinskih reform. Meje, ki jih je omogočil ljubljanski škofiji, ima z nekaterimi popravki ta še danes, poskrbel je, da ni zastalo delo pri prevajanju in izdaji Japljevega Svetega pisma.²⁴ Leta 1791 je dosegel obnovitev ljubljanskega bogoslovja. Veliko pozornost je namenjal izobrazbi in vzgoji duhovnikov. Brigido je v pastirskem pismu leta 1804 duhovnike spodbujal k vestnemu opravljanju dušnopastirskih dolžnosti in nenehnemu izobraževanju. V pismu pa je poleg uradnih habsburških učbenikov navedel tudi ustrezen učbenik rimske teološke šole. Tako je želel (brez cesarskega

²¹ Kidrič, *Framasonske lože hrvaških zemelj Napoleonove Ilirije*.

²² Abafi: *Geschichte der Freimaurerei in Österreich-Ungarn*, V., str. 195., HHStAW, Vertrauliche Akten.

²³ Šömen: *Molkeče nevidno bratstvo*, str. 78.

²⁴ Dolinar: *Mihael Brigido*, str. 138.

dovoljenja), da bi duhovniki ljubljanske škofije razširili teološko obzorje. In kot poudarja prof. Dolinar, je pastirsko pismo »*izjemen dokument njegove duhovne formacije in njegove pastoralne zavzetosti*«, v njem pa ni sledu o »*janzenističnem rigorizmu*«. ²⁵

S tem pastirskim pismom pa se je Brigido močno zameril cesarju Francu, tako da je ta zahteval od papeža, da ga takoj umakne iz Ljubljane. Papež cesarjevi zahtevi ni bil naklonjen, saj je bil Brigido v Rimu dobro zapisan. Po mučnih pogajanjih je Brigido leta 1806 vendarle moral zapustiti Ljubljano in odšel je za škofa v oddaljen Spiš. Brigido je umrl leta 1816 ob obisku rodnega Trsta. Tam so ga pokopali v stolnici sv. Justa. ²⁶

Brigido je prijateljeval z zagrebškim škofom, razsvetljencem in prostozidarjem Maksimiljanom Vrhovcem (1787–1827). Vrhovec se je med drugim zanimal za slovenščino. Leta 1803 je poslal Vrhovcu Japljev prevod Biblije, dve slovenski slovnici in dva slovarja. Brigido si je z Vrhovcem dopisoval in ga večkrat tudi obiskal.

Vrhovec je bil tudi član lože Velikodušnost. Prof. Dolinar domneva, da se je leta 1783 tja vpisal prav pod vplivom svojega prijatelja Maksimiljana Vrhovca, ²⁷ kot je bilo že omenjeno, pa naj bi bil Brigido prej že član tržaške lože.

Loža Velikodušnost (Magnanimitas) v Pešti je bila ustanovljena v začetku 70. let 18. stoletja, patent pa je dobila po posredovanju princa Meklenburškega iz Londona. Leta 1775 pa se je pridružila tako imenovani »*Draškovičevi observanci*« in leta 1776 je postal njen veliki mojster grof Drašković (do leta 1778). Loža se je pod njegovim vodstvom razmahnila in dobila ugledno članstvo. Leta 1782 jo je obiskal celo ruski prestolonaslednik, kasneje car Pavel I. Tega leta je loža štela 78 članov. ²⁸

Ljubljanski kanonik (in pomožni škof) Janez Anton Ricci

Prostozidar je bil tudi ljubljanski pomožni škof Janez Anton Ricci (* Krmin 1745, † Naklo 1818). Ricci je bil privrženec slovenskega preporoda. V Ljubljano ga je leta 1772 poklical Brigidov predhodnik, škof Herberstein, in mu priskrbel cesarsko imenovanje za stolnega kanonika. ²⁹ Po preselitvi v Ljubljano je bil deležen raznih cerkvenih dostojanstev. Nadškof Brigido ga je imenoval za me-

tropolitanskega vikarja goriškega dela nove škofije v Gradišču ob Soči. Leta 1796 je postal ljubljanski stolni dekan in komendator malteškega viteškega reda v Pulstu na Koroškem. Brigido je leta 1800 prosil cesarja, da mu dodeli Riccija za pomožnega škofa. Papež ga je imenoval za naslovnega družkega škofa in potrdil za ljubljanskega pomožnega škofa. Škofovsko posvečenje mu je podelil nadškof Brigido oktobra 1801 v ljubljanski stolnici. Leta 1808 je Brigidov naslednik škof Kavčič imenoval Riccija za stolnega prošta (1808) in hkrati župnika v Radovljici.

Ricci je bil vsaj od leta 1781 član dunajske prostozidarske lože Okronano upanje, morda celo že od leta 1778. V tej loži oziroma njeni naslednici je bil vse do leta 1788. Leta 1794, tik pred prepovedjo prostozidarskih združenj v monarhiji, je bil tudi med sedmimi najvišjimi dostojanstveniki semi-prostozidarskega združenja »*Diane Cacciatrice*«, ki ga je vodil prostozidar Ferdinand Burbonski, kralj dveh Sicilij, skupaj v družbi s še drugimi princii in grofi. ³⁰ Namestnik Ferdinanda Burbonskega je bil Janez Karl knez Dietrichstein, obenem veliki mojster Velike lože Avstrije. Združenje (red) Diane Cacciatrice je delovalo tudi po letu 1795, saj uradno ni bilo prostozidarsko združenje ali loža.

V Ljubljani je Ricci prijateljeval z Žigom Zoisom in podpiral slovensko prerodno gibanje. Naklonjenost prerodnemu gibanju je dokazal tudi s tem, da je leta 1781 dunajskega dvornega poeta Pietra A. Metastasia opozoril na slovenščino. Na njegovo prošnjo je Ricci v družbi zapel Linhartovo slovensko pesem, prevod laškega kupleta, kakršne sta s Zoisom prevajala za italijanske operiste, gostujoče v Ljubljani. Metastasiovo avtoritativno sodbo, češ da noben glas pravkar zapete pesmi ni bil neprijeten njegovim ušesom, je Ricci razglasil po Ljubljani. S tem je utrjeval prepričanje, da je slovenščina primerna tudi za zahtevnejše literarne zvrsti. ³¹

V francoskem obdobju se je leta 1811 po novi upravni razdelitvi Ilirskih provinc udeležil poklonitvene deputacije Napoleonu v Parizu, v imenu deputacije imel častni nagovor in bil odlikovan z redom častne legije. Ricci je bil tudi član Filharmoničnega društva. Domneve, da naj bi bil član ne le dunajske prostozidarske lože, ampak tudi ljubljanske Dobrodelnost in stanovitnost oziroma francosko-ilirske, imenovane po Napoleonu, pa dokumenti ne potrjujejo.

²⁵ Dolinar: Mihael Brigido, str. 136.

²⁶ Dolinar: *Ljubljanski škofje*, str. 51–54.

²⁷ Dolinar: Mihael Brigido, str. 137.

²⁸ Abafi: *Geschichte der Freimaurerei in Österreich-Ungarn*, V, str. 190 sl.

²⁹ Dolinar: Janez Anton Ricci, str. 218.

³⁰ HHStA.

³¹ *SBL*, Ricci.

Naslovnica seznama članov dunajske prostozidarske lože »Okronano Upanje« iz leta 1785 (FHStA, fasc. 72).

Šentjakobski župnik in stolni kanonik Jožef Pinhak

Med prostozidarji v ljubljanski škofiji so bili tudi še drugi. Eden vidnejših je bil Jožef Pinhak (* Zweckendorf 1755, † Ljubljana 1814). Na Dunaju je študiral bogoslovje. Jožef Pinhak je bil razsvetljenski duhovnik. Leta 1789 je dobil službo v ljubljanski škofiji, to pa je bilo posledica več okoliščin: imel je sloves dobrega nemškega cerkvenega govornika, obenem je imel vplivne znance med ljubljansko višjo duhovščino, namreč nadškofa Brigida ter kanonika Riccija, Raigersfelda in druge. V Ljubljano je prišel že z izoblikovanimi nazori reformnega katolicizma in kot izrazit jožefinec, kakršne naj bi v dobi Jožefa II. vzgajala dunajska teološka šola. Vseh petindvajset let svojega službovanja v ljubljanski škofiji je ostal v Ljubljani: v obdobju 1789–1797 je bil stolni nemški pridigar, obenem vsaj že leta 1792 podravnatelj, v obdobju 1793–1797 ravnatelj bogoslovnega semenišča, v obdobju 1794–1799 pa prvi posebni profesor verouka na ljubljanski gimnaziji. Leta 1796 je bil imenovan za šentjakobskega župnika (od leta 1799 tudi častni kanonik), februarja 1810 pa je postal ljubljanski kanonik. Ljubljanski predstojniki, so bili s Pinhakom

zadovoljni, tako je bilo v popisu duhovščine leta 1789 zabeleženo, da se »obnaša prav zgledno«. Leta 1796 je ljubljanska nadškofija v oznaki kompetentov za šentjakobsko župnijo poudarila, da je »dobrih npravov in izvrsten pridigar«, ki na splošno zadovoljstvo opravlja tudi »utrudljivo nadzorstvo mlade duhovščine«.³²

Ker ni znal nikoli dobro slovensko (dobro je obvladal le nemščino in latinščino), ni aktivno sodeloval pri slovenskem preporodu. Bil pa je pomemben kot sogovornik slovenskih preporoditeljev. S Zoisom se je spoprijateljil kmalu po prihodu v Ljubljano. Najplodnejši za slovenski preporod so bili Pinhakovi stiki z Debevcem, ker je kot semeniški ravnatelj dovolil predavati slovenščino. Debevec jo je predaval v semenišču v letih 1795–1797. Leta 1791 je Pinhak obiskal Linhartove na Zoisovem gradu Brdo; prek Zoisa je prišel v ožje stike tudi z Vodnikom. Zlasti odnosi med Pinhakom in Vodnikom so bili še posebej prijateljski.

Pinhak je bil tudi eden prvih kranjskih navdušenih gornikov. Njegove poti v gore so bile povezane s širjenjem njegove zbirke mineralov. Zanj se je zanimal tudi Žiga Zois. Sredi avgusta 1795 je šel Pinhak v družbi z Vodnikom in grofom Francem Hohenwartom na Vršac in Triglav. Vodnikove poti v gore poznamo najbolj iz Hohenwartovega dnevnika ter iz pisem, ki jih je Vodniku pisal prijatelj in mecen Žiga Zois, saj sta si pridno dopisovala. Grof Hohenwart je leta 1795 natančno poročal o njihovi poti na Triglav. Skupaj s Pinhakom sta se iz Ljubljane peljala na Javornik, tam pa ju je pričakoval Vodnik, da bi ju spremljal po Bohinju. Baron Žiga Zois je poskrbel za to potovanje, zlasti da so bili potniki na njegovih posestvih prav gostoljubno sprejeti. Drugi dan so odšli na izlet na Belščico, na Veliki in Mali Stol ter se zvečer vrnili na Javornik. Potem so prek Bleda odšli v Bohinjsko Bistrico k izviru Bistrice. Vodnik je moral zaradi božje službe domov na Koprivnik in se je čez dva dni spet vrnil v Bohinjsko Bistrico. Tako so skupaj 17. avgusta 1795 odšli prek Stare Fužine k slapu Savica in od tam na planino Dedno polje in na planino Ovčarijo, tam pa so občudovali prelep razgled. V bližnji planinski koči jih je pozdravil Žigov brat, baron Karel Zois, in jih gostoljubno sprejel. Dva dneva pozneje so se poslovili od njega. 20. avgusta so odšli na Ledino pod Triglavom, od tam je Hohenwart odšel na vrh Ledine, Vodnik in Pinhak pa s svojima vodnikoma na levo proti Triglavu. Na tej odpravi je Vodnik napisal svojo pesem Vršac, ki ima nedvoumne prostozidarske aluzije.

³² SBL, Pinhak.

*Sklad na skladu se vzdiguje
golih vrhov kamni zid;
večni mojster ukazuje:
»Prid, zidar, se les učit!«*

Pinhak se je z gora vrnil v Ljubljano »*pijan od radosti*« ter navdušenja »*za gore, naravo in prijateljstvo*«. Ni mogoče izključiti možnosti, da je ljubljanska loža, ki ji je pripadal Pinhak, v tem obdobju v svoje vrste sprejela tudi Vodnika. Kasneje so ga avstrijski vohuni obdolžili tudi članstva v prostozidarski loži. Pinhak je leta 1795 opozoril Vodnika na vakanco v Idriji, novembra 1795 je govoril Zois s Pinhakom, naj podpre Vodnikovo prošnjo za trnovsko župnijo, če bi župnik Zupan umrl. Morebiti ima Pinhak kaj zasluga, da je prišel Vodnik junija 1796 k Svetemu Jakobu v Ljubljani za kaplana. Odnosi med Pinhakom na eni ter Zoisom in Vodnikom na drugi strani po jeseni 1796 niso bili več tako iskreni kakor prej, saj naj bi preporoditelja presenetilo, da je bil med Vodnikovimi tekmeci za šentjakobsko župnijo tudi njegov nekdanji protektor Pinhak, tako da je bil Pinhak od februarja 1797 do jeseni 1798 pesnikov neposredni predstojnik.³³

Leta 1798 je Pinhak kupil Linhartovo hišo v Streliški ulici. Prodala jo je vdova. Leta 1799 je kupil še Kastelčevo posestvo in naredil tovarno za vitriol ter poletno vilo. S tovarno pa Pinhak ni imel uspeha in leta 1803 je šla v stečaj. Pinhak je bil na zahtevo upnikov zaprt, a ga je rešil njegov brat Karel, lastnik tovarne v Zagorju ob Savi.

Kakor Vodnik kot pesnik tako je prišel tudi Pinhak kot nemški cerkveni govornik v čuden položaj, da je po vrsti slavil tri politične dogodke, izmed katerih je bil drugi po svoji ideji nasprotje prvemu in tretjemu:

- leta 1799 je govoril o Mantovi, ki se je zopet vdala Avstrijcem (govor je izšel istega leta pri Kleinmayrju v Ljubljani tudi v tisku: Dankrede nach der Wiedereroberung der Festung Mantua in der Metropolitankirche);

- 6. decembra 1812, ko so praznovali obletnico Napoleonovega kronanja, je Pinhak tako »*dostojno orisal nesmrtno pomine, ki jih je vzbujala svečanost dneva*«, da je bil zadovoljen tudi *Télégraphe officiel*;

- ko je Evropa pri Leipzigu premagala Napoleona, si je določil za geslo slavnostnega govora Jobovo knjigo 5, 18: Gospod udari in zopet zacele.³⁴

Kot dokazujejo dokumenti dunajskih lož,³⁵ je bil Pinhak od leta 1788 do leta 1790 član dunajske

lože Na novo okronano upanje. Leta 1792 pa je bil kot prostozidarski mojster soustanovitelj ljubljanske lože Dobrodelnost in stanovitnost. V ljubljanski loži je imel funkcijo govornika, to pa je bila pomembna vloga v loži. Ljubljanska loža je bila najverjetneje aktivna do leta 1795.³⁶

Šentjakobski župnik Janez Pohlin

Leta 1810 je Pinhaka na mestu šentjakobskega župnika nasledil Janez Krizostom Pohlin, ki je bil tudi v prostozidarski loži (* 1780 Kamnik, † 17. jan. 1850 Ljubljana). Janez Krizostom Pohlin je bil sorodnik Marka Pohlina. V ljubljansko gimnazijo je prišel jeseni leta 1793 kakor Kopitar, filozofijo je študiral med letoma 1799 in 1801, bogoslovje pa v obdobju 1801–1805. Služboval je od leta 1805 ves čas pri Sv. Jakobu v Ljubljani: najprej kot kaplan, od septembra 1810 pa kot župnik. Šentjakobski župnik je ostal do svoje smrti. Veljal je za človekoljuba, neutrudnega dušnega pastirja in odličnega nemškega cerkvenega govornika. Umrl je leta 1850 zaradi legarja, ki se ga je nalezil v vojaški bolnišnici. Previdnost pri reševanju problema Marijinega znamenja pred cerkvijo 1839–1844 ga ni obvarovala razočaranja. Čeprav je dovolil odstranitev spomenika samo s pogojem, da se hkrati začnejo priprave za postavitve novega, so novega postavili šele 50 let po njegovi smrti. Bil je družaben človek, tako da je bil vsaj od leta 1828 do leta 1835 član ljubljanske Kazine. Bil je član tudi Kmetijske družbe za Kranjsko. Od 1820. do 1822. je bil kurator in v letih od 1823. do 1850. podpredsednik Kranjske hranilnice. V njegovi župniji sta živela od leta 1829 do leta 1835 upokojeni župnik Jožef Prešern in njegov pranečak France Prešern, ki je dobil od šentjakobskega župnika dvakrat prav dobro npravstveno spričevalo, ki ga je moral sicer priložiti prošnji za advokaturu.

Janez Pohlin je bil dokazano član Lože Prijatelji rimskega kralja in Napoleona, ki so jo leta 1811 v Ljubljani ustanovili Francozi. Njegovo članstvo v loži dokazujejo dokumenti Velikega francoskega Orienta v Parizu. Leta 1813 je bil Pohlin tudi med dostojanstveniki lože kot miloščinar.³⁷ To, da je bil v času Ilirskih provinc v prostozidarski loži, ni ostalo skrito niti avstrijskim vohunom. Avstrijska vohuna Kremnitzer in Fink (Scheuchenstuel) sta o njegovem prostozidarstvu poročala na Dunaj,

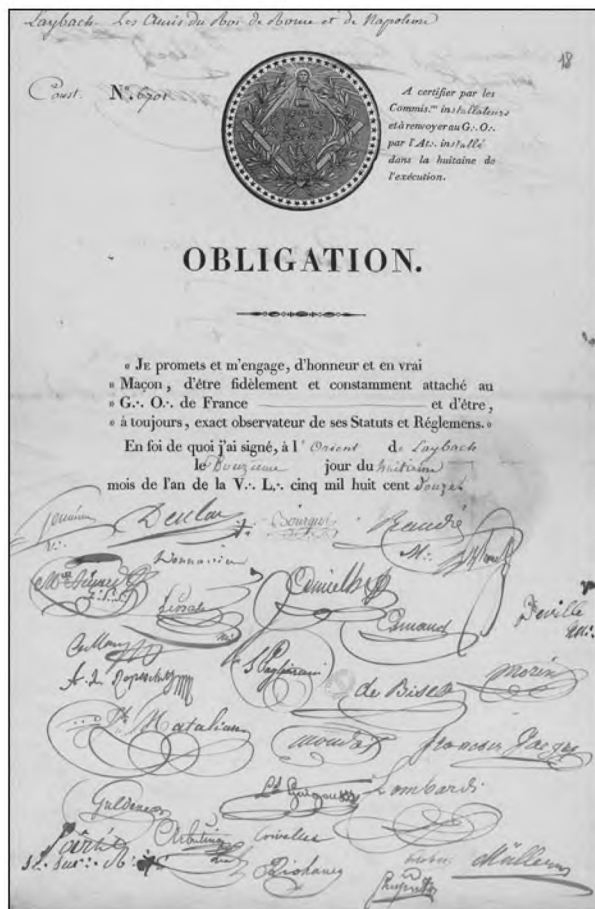
³³ SBL, Vodnik.

³⁴ SBL, Pinhak, II, str. 341.

³⁵ IIIISTA Wien, Vertrauliche akten.

³⁶ Brabbe: Die Loge »Zur Wohlthätigkeit und Standhaftigkeit«.

³⁷ Bibliothèque Nationale, Paris, Cabinet des Manuscrits, Fm2, 590, 591.

Dokument nastal ob instalaciji ljubljanske lože »Prijatelji rimskega kralja in Napoleona«, s podpisi nekaterih članov lože. Med drugim so dokument podpisali Globočnik, Repežič, Pagliaruzzi itd. (BNF).

vendar ga zaradi te obdolžitve po vrnitvi avstrijske oblasti leta 1813 niso preganjale, čeprav so bila prostozidarska združenja že od leta 1795 v monarhiji prepovedana.

Med slovenskimi oziroma tistimi, ki so imeli povezavo s slovenskim prostorom, je bilo v 18. stoletju še več duhovnikov oziroma redovnikov:

Kanonik Andrej Kaučič (* Kapela pri Ljutomeru 1752, † 1826 Gradec). Gimnazijo je obiskoval v Mariboru. Kot doktor filozofije in teologije je promoviral v Gradcu. Leta 1775 je bil posvečen v duhovnika. Po ukinitvi jezuitov je študiral pri dominikancih tomistično teologijo. Bil je kaplan v različnih krajih, leta 1784 postal zborovski mojster v Mariboru in leta 1785 prevzel mariborsko mestno faro. Devet let je bil direktor mariborske gimnazije, kot kanonik je v letih 1808–1810 vodil mariborsko semenišče. Član lože Združena srca v Gradcu.

Dekan teološke fakultete in rektor Gašper Rojko (* Betnava pri Mariboru 1744, † 1819 Praga). Razsvetljeni teolog, profesor na graški Univerzi, od leta 1782 na praški Univerzi. Leta 1790

dekan teološke fakultete, 1797. rektor praške Univerze. Od leta 1783 član dunajske lože Dobrotljivost (Zur Wohltätigkeit), kasneje član praške lože Resnica in složnost (Wahrheit und Einigkeit).

Predavatelj biblijskih študij Matija Dernoš-nig (* Maribor 1741, † Gradec 14. 10. 1808). Leta 1757 je vstopil med graške dominikance in bil leto pozneje posvečen v duhovnika. V letih 1792–1808 je bil predavatelj biblijskih študij na graškem liceju. V zadnjih letih svojega življenja je verjetno dobil plemiški naslov. V loži Združena srca v Gradcu.

Tobias Gruber (Dunaj ? 1744–1806), mlajši polbrat Gabriela Gruberja, prav tako jezuit. Direktor navigacijske direkcije v Banatu, objavil je Pisma s Kranjskega (1781) s hidrografsko in naravoslovno vsebino in nadaljevanja, naslovljena na Ignaca pl. Borna. Bil je član lože Resnična sloga.

Jožef Anton Mič (Mitsch) (*1754 Sv. Peter pri Celovcu, † Gurnitz 1848). Koroški Slovenec Jožef Mič je bil duhovnik, sicer pa navdušen filozof, razsvetljenec in jožefinec. Izdal je tudi več filozofskih razprav. Pomemben je njegov prispevek k

ustanovitvi otroške varstvene ustanove v Celovcu. V celovski loži Dobrodelna Mariana.

Jožef Maffei (1742–1807). Profesor matematike, mehanike in fizike, jezuit. Poučeval v Gorici, od leta 1772 na ljubljanskem liceju. Član kranjske kmetijske družbe. Leta 1778 odšel na Dunaj, od leta 1799 prošt v Stari Boleslavi na Češkem. Pomembno je vplival na Jurija Vego, poučeval tudi Žigo Zoisa. Član dunajske lože Okronano upanje.

Fortunat Spöck (* Škofja Loka 1747, † Gradec 1813). Frančiškan in duhovnik. Kurat v cerkvi Am Leech, kasneje pa zaposlen kot uradnik pri nemškem viteškem redu v komendi v Leechu. Intenzivno se je ukvarjal z naravnimi načini zdravljenja. V loži Združena srca v Gradcu.

Domneve o članstvu med prostožidarji se pojavljajo tudi ob drugih, kot na primer pri ljubljanskem škofu Karlu Herbersteinu, Valentinu Vodniku itd., vendar pa te domneve niso dokazane oziroma podprte z arhivskimi dokumenti, zato jim ne posvečamo večje pozornosti. Pri škofu Herbersteinu je šlo očitno le za Weiblovo diskreditacijo škofa, medtem ko Vodnikovo članstvo v loži omenjajo dunajski policijski spisi. Članstvo slednjega v loži ni povsem izključeno, vendar pa skoraj gotovo ni bil član ljubljanske francosko-ilirske lože.

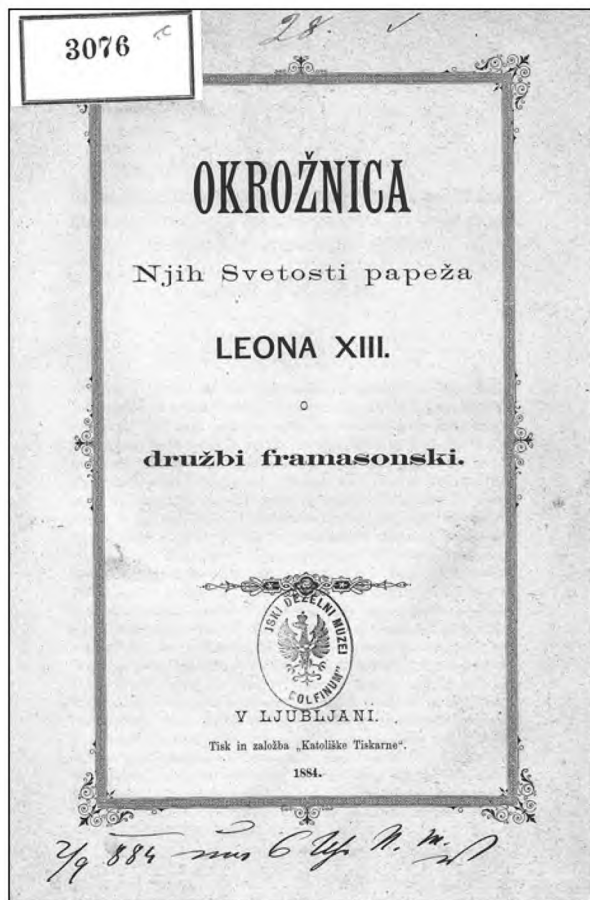
Zaostritev odnosa Katoliške cerkve do prostožidarstva v 19. stoletju

Spor med Katoliško cerkvijo in prostožidarstvom se je zaostрил v 19. stoletju, ko se je razširila teza (ki sicer ne ustreza zgodovinski resnici), da so prostožidarji odgovorni za francosko revolucijo. S širjenjem teorij zarote se je zaostрил spor med Katoliško cerkvijo in prostožidarstvom posebno v Franciji in Italiji. V 19. stoletju so papeži izdali več protiprostožidarskih dekretov, konstitucij in enciklik. Serijo protiprostožidarskih dokumentov je po Napoleonovem padcu in obnovitvi jezuitov leta 1814 začel dekret Pija VII. »*Sollicitudo omnium ecclesiarum*«. Sledile so proti prostožidarske papeške konstitucije in enciklike: leta 1821 je Pij VII. izdal »*Ecclesiam a Jesu Christo*« (konstitucija uperjena tudi proti karbonarjem), leta 1826 Leon XII. »*Quo graviora mala*« (konstitucija proti vsem tajnim družbam), leta 1829 Pij VIII. »*Traditi humilitati nostrae*« (enciklika, tudi vse sledeče kjer ni navedeno drugače), leta 1832 Gregor XVI. »*Mirari vos*«, leta 1846 Pij IX. »*Qui pluribus*« (v njej označuje prostožidarske lože za satanske sinagoge), leta 1849 je bilo izdano Apostolsko pismo Pija IX. »*Quibus quantisque malis*«, leta 1864 je Pij IX. izdal »*Quanta curae*«, leta 1865 Apostolsko pismo »*Multiplies inter*«, leta

1869 »*Apostolicae sedis moderationis*« (konstitucija uperjena tako proti prostožidarjem, kot vsem tajnim združenjem – izdana leto dni pred »okupacijo« Rima s strani italijanskih čet), leta 1873 »*Etsi multa*«, leta 1882 je Leon XIII. izdal »*Etsi nos*«, leta 1884 »*Humanum genus*«, leta 1890 »*Dall'alto dell'Apostolico seggio*«, leta 1892 »*Custodi di quella fede*«, leta 1892 »*Inimica vis*«, leta 1894 apostolsko pismo Leona XIII. »*Praeclara gratulationis publicae*«, leta 1902 apostolsko pismo Leona XIII. »*Annum ingressi sumus*«.

V Italiji je bil konflikt med Katoliško cerkvijo in prostožidarji vedno hujši po ustanovitvi Italije (1861) in ko si je leta 1870 Italija priključila tudi papeško državo. V papeški državi je zavladovala prava protiprostožidarska histerija. Na drugi strani je tudi del prostožidarjev vodil brezobzirno kampanjo zoper Katoliško cerkev. Vrhunec cerkvenega boja označuje enciklika papeža Leona XIII. »*Humanum Genus*« iz aprila leta 1884. Ta enciklika je najbolj neposredna obtožba prostožidarstva. Papež je poleg tega, da je obnovil že stare obtožbe, označil prostožidarje za del satanovega kraljestva in kugo, kot Proticerkev, ki jo je iz zavisti ustanovil sam satan. Prostožidarje je sicer že leta 1873 papež Pij IX. označil za pomočnike satana. Prostožidarstvo naj bi bilo središče vseh sovražnosti zoper Cerkev in državo. Ostrina papeževe argumentacije je bila povezana s papeževo izkušnjo z italijanskim prostožidarstvom. Leta 1870 je bil k Italiji priključen še zadnji del papeške države in Rim je postal glavno mesto Italije, papež Pij IX. pa je ostal do svoje smrti 1878. »zaprt« v Vatikanu. Velik del tistih, ki so vodili italijanski preporod in prizadevanja za združitev Italije, je bil včlanjen v prostožidarske lože, npr. Garibaldi, ki je bil kot veliki mojster tudi na čelu italijanskih masonov. Leta 1867 je bilo v Italiji aktivnih 165 lož, ki so delno tudi sodelovale v kampanji za »osvoboditev« Rima. V Italiji je vladalo ozračje »neizprosnega boja« med italijanskimi prostožidarji in papežem. V takem ozračju je Leon XIII. napisal encikliko »*Humanum genus*«, ki je postala najpogosteje komentirana sodba, usmerjena proti prostožidarjem.³⁸ Papeževa enciklika je odmevala tudi na Slovenskem, saj jo je že istega leta (1884) v slovenščini kot samostojno publikacijo izdala katoliška tiskarna z naslovom »*Okrožnica Njih Svetosti papeža Leona XIII. o družbi framasonskih*«. Prostožidarji papežu niso ostajali dolžni in »neizprosni boj« se je nadaljeval. Veliki italijanski Orient je leta 1889 na Campu de' Fiori odkril spomenik Giordanu Brunu. Pij IX. je v zvezi s prostožidarji za-

³⁸ Binder: *Skrivna družba*, str. 61–62.

Naslovnica slovenskega prevoda proti prostozidarske okrožnice (enciklike) »*Humanum genus*« papeža Leona XIII. iz leta 1884 (Narodni muzej Slovenije).

ostril tudi določila cerkvenega prava. Prepovedal je vstop prostozidarjem do cerkvenih redov in med duhovnike, prepovedal jim je cerkvene poroke in cerkvene pogrebe.

Leon XIII. je sicer najbolj znan po svoji okrožnici »*Rerum novarum*« (1891), s katero je utemeljil katoliški socialni nauk. Zoper prostozidarje pa je izdal še več enciklik »*Dall' alto dell' apostolico seggio*« (1890) in encikliki »*Inimica vis*« ter »*Custodi Di Quella Fede*«, obe leta 1892. Zadnji dve sta bili naslovljeni le na Italijane.

Avstro-Ogrska

Leta 1863 je Henrik Costa po pričevanju dveh članov ljubljanske ilirske lože prvi pisal o njenem delovanju. Oba takrat že umrla prostozidarja je predstavil z neprikrito simpatijo.³⁹ Prostozidarstvo je bilo v tem obdobju tudi tema razprav v avstro-ogrski monarhiji. Z razdelitvijo monarhije leta 1867

na dva dela sta dobila avstrijski in ogrski del vsak svojo zakonodajo. Avstrijski sistem je bil na številnih področjih precej liberalnejši kot ogrski, toda avstrijski zakon o združevanju je dopuščal le društva, ki so jih na sestankih nadzirali vladni pooblašenci. Zato v avstrijski polovici monarhije prostozidarskih lož vse do propada monarhije vsaj legalno ni bilo.⁴⁰ Drugače je bilo na Ogrskem (k tej je spadala tudi Hrvaška), saj ogrski sistem takšnih omejitev ni poznal. Tam se je prostozidarstvo po letu 1867 zopet razmahnilo. Avstrijski prostozidarji, ki doma niso mogli ustanavljati lož, so jih ustanavljali ob avstro-ogrski meji. To so bile tako imenovane mejne lože. Velik del mejnih lož je imel v avstrijski polovici ustanovljena (celo istoimenska) »nepolitična« ali »dobrodelnna« društva, ki so del dejavnosti lož, za katere ni bilo potrebno, da bi potekale v zaprtem krogu, opravljala na avstrijskem ozemlju. Na Ogrskem so bile prve lože ponovno ustanovljene leta 1868, na Hrvaškem leta 1871. Istega leta je bila ustanovljena prva avstrijska, tako imenovana »mejna loža« (Grenzloge) Humanitas, na Ogrskem tik ob meji z Avstrijo. Vodja te lože je bil obenem predsednik »nepolitičnega društva Humanitas« na Dunaju, ki je združevalo tudi dovršen del prostozidarjev in je delovalo v Avstriji v skladu z društvenimi pravili. Društvo Humanitas je bilo ustanovljeno leta 1869 na Dunaju. Večina članov je bila z Dunaja, društvo pa je ustanovilo tudi podružnice v Gradcu, Celovcu, Dunajskem Novem mestu, Pragi, Trstu in drugod. O ustanovitvi lože je avgusta 1874 poročal tudi časopis Slovenec, in sicer, da so prostozidarji dobili dovoljenje za ustanovitev lože na Dunaju, teden dni zatem pa, da je vlada prepovedala ustanovitev lože. Tudi ob deseti obletnici ustanovitve lože Humanitas leta 1883 je časopis Slovenec poročal o tej in drugih ložah.⁴¹ V njih je bilo okoli deset Slovencev. Avstrijski prostozidarji so si tudi močno prizadevali, da bi spremenili zakon o društvih. 27. oktobra leta 1874 so dali v državnem zboru na Dunaju nemški liberalni poslanci pobudo za spremembo zakona o društvih in legalizacijo ustanavljanja prostozidarskih lož. Kot ugotavlja profesor Vodopivec, so bili med prvimi podpisanimi na poslanskem predlogu tudi trije nemški državnozborski zastopniki s slovenskega ozemlja: na Dunaju živeči Celjan in poslanec celjske mestne kurije dr. Richard Foregger, v dolenskih mestih izvoljeni Martin Hotschevar in

⁴⁰ Vodopivec: O prostozidarstvu, str. 278.

⁴¹ *Slovenec*, št. 90, 1. 8. 1874; št. 93, 8. 8. 1874; št. 17, feb. 1883; št. 163, 19. 7. 1893; št. 130, 4. 11. 1875; št. 52, 3. 5. 1883.

³⁹ Costa: Die Freimaurer.

Korošec slovenskega rodu M. Petritsch, podprl pa ga je tudi mariborski nemški poslanec Friederich Brandstetter. Pobudo je podpisalo 36 poslancev. Pobudo za preoblikovanje zakona o društvih in legalizacijo prostozidarstva v avstrijski polovici monarhije je 7. novembra 1874 v državnem zboru obširno utemeljil Foregger. Predlog so pripravili dunajski prostozidarji, pri tem pa je imel pomembno vlogo poleg Foreggerja tudi v Ljubljani rojeni Vinko Ferer Klun, ki je bil od leta 1872 v mejni loži Humanitas, kasneje pa je zasedel še pomembne položaje v prostozidarski hierarhiji.⁴² Prostozidarji so bili v tem obdobju močno aktivni tudi drugod. Februarja 1875 je društvo Humanitas v bližini Dunaja v navzočnosti deželnega upravitelja Spodnje Avstrije »v imenu vseмогоčnega graditelja vseh svetov, v imenu človečnosti in v imenu Humanitas«, odprlo prvo avstrijsko otroško zavetišče (sirotišnico). S tem projektom sta dva člana lože Humanitas že 9. decembra 1872 na avdienci seznanila tudi cesarja Franca Jožefa I. in mu izročila memorandum.

Naslovnica seznama članov lože »Humanitas« iz leta 1892 (Österreichische Nationalbibliothek).

Eden od najglasnejših nasprotnikov Foreggerjevih prizadevanj za legalizacijo delovanja prostozidarskih lož je bil poslanec in profesor teologije Lavoslav Gregorc. 10. marca 1890 je Foreggerja v okviru prizadevanj za spremembo društvene zakonodaje in legalizacijo prostozidarstva v razpravi v dunajskem državnem zboru ostro kritiziral. Predlogu Foreggerja je nasprotoval, »ker naj bi bil Foregger prostozidar, celo prostozidarski funkcionar, ker naj bi bilo prostozidarstvo protikrščansko, protimonarhistično in naj bi predstavljalo revolucionarno žaroto ... in ker so prostozidarji po papeškem deketu ekskomunicirani, in tudi vsi, ki ga podpirajo, to pa pomeni tudi poslanci, ki bi morda glasovali za spremembo zakonov.«⁴³ Lavoslav Gregorec (1839–1924) je bil profesor teologije v Mariboru in politik, predsednik slovenskega Katoliškega kluba, tudi bорец za narodnostne pravice. Leta 1886 je bil izvoljen v avstrijski državni zbor, tam pa je veljal za enega najradikalnejših slovenskih poslancev. Februarja 1894 je ostro zahteval odprtje slovenskih vzporednic na celjski gimnaziji, to pa je izzvalo politično afero in odstop avstrijske Windischgrätzove vlade. Celjan Foregger tudi v devetdesetih letih ni opustil prizadevanj za spremembo zakonodaje, vendar pa so bila tudi njegova kasnejša prizadevanja zaman. Na Slovenskem so se o prostozidarski nevarnosti za vernike in Cerkev razpisali katoliški časopisi obširneje šele konec 19. stoletja. Leta 1893 je Slovenec objavil serijo člankov pod naslovom »Slovenski liberalci in ložja«. Prostozidarstvo in katolištvo naj bi se izključevali, liberalizem pa naj bi s prostozidarstvom povezovalo prav sovraštvo do Katoliške cerkve.⁴⁴ Že leta 1876 pa je katoliško usmerjeni tednik za štajersko podeželje Slovenski gospodar. pisal o »Freimaurerij, sedanjih antikristik«,⁴⁵ leta 1896 pa o »Vojski zoper framasone ali prostozidarje«⁴⁶ kjer zapiše »...kako bi se dala peljati in srečno dognati vojska zoper satanovo žalego brezverskih framasonov...«.

Po letu 1867 tako v avstrijskih (mejnih) kot tudi v ogrskih in po letu 1918 jugoslovanskih ložah tako rekoč ni bilo več duhovnikov ali drugih cerkvenih oseb. V vseh dunajskih ložah od leta 1867 do leta 1938 sta bila le dva duhovnika (en duhovnik in en profesor teologije), to pa je glede na 5300 članov dunajskih lož v tem obdobju povsem zanemarljivo.⁴⁷ V dunajskih (mejnih) ložah je bil po letu 1867 opazno velik odstotek Judov, med temi pa je bilo precej v krščanstvo spreobrnjenih Judov. Dru-

⁴³ Kodek: *Zwischen verboten und erlaubt*, str. 125–126.

⁴⁴ Vodopivec: O prostozidarstvu, str. 280.

⁴⁵ *Slovenski gospodar*, 9. 11. 1876, letnik 10, št. 46.

⁴⁶ *Slovenski gospodar*, 8. 10. 1896, letnik 30, št. 41.

⁴⁷ Kodek: *Unsere bausteine sind die Menschen*, str. 13.

⁴² Kodek: *Zwischen verboten und erlaubt*, str. 57, 62.

ga značilnost vseh lož v tem obdobju je bila njihova laicistična naravnost. Lahko ugotovimo, da po letu 1867 katoliških duhovnikov v prostozidarskih ložah tako rekoč ni bilo več.

Jugoslavija

Ob razpadu Avstro-Ogrske so prostozidarske lože na Hrvaškem, ki so prej delovale v okviru Velike lože Ogrske ustanovile lastno veliko ložo. Tako je bila 11. januarja 1919 ustanovljena Jugoslovenska velika Matica loža k Ljubavi Bližnjega s središčem v Zagrebu. Sestavljalo jo je pet lož. Takoj je začela pogajanja z Veliko ložo Srbije za združitev v enotno veliko ložo. Do poletja leta 1919 so se dogovorili o vseh podrobnostih za združitev v Veliko ložo Srbov Hrvatov in Slovencev. V predvojnih ložah naj bi bilo okrog 2300 članov. Večina teh je bila v ložah na Hrvaškem in v Srbiji. Med prostozidarji so bili številni člani Srbske kraljeve akademije in univerzitetni profesorji. Tudi v medvojnih vladah je bilo veliko prostozidarjev. Od kraljeve družine pa je nedvoumno dokazano članstvo v loži le za regenta kneza Pavla Karađorđevića.⁴⁸ Sedemnajstega marca 1913 je bila v Zagrebu ustanovljena loža Maksimiljan Vrhovec. Starešina navedene lože je postal učitelj Davorin Trstenjak, doma iz Krčevin pri Ormožu. Ložo je vodil do svoje smrti leta 1921. Loža je dobila ime po prostozidarju Maksimiljanu Vrhovcu (1752–1827), enem od začetnikov hrvaškega preporeka in od leta 1787 zagrebškem škofu. Davorin Trstenjak je bil od leta 1909 v zagrebški loži Ljubezen bližnjega (Ljubav Bližnjega). V ložo je kmalu vstopilo tudi več Slovencev. Med vojnama je v lože pod pokroviteljstvom Velikega Orienta Jugoslavije pristopilo vsaj 37 Slovencev. Vsaj 10 Slovencev je bilo po letu 1918 še aktivnih v avstrijskih ložah (do leta 1938). Članstvo Slovencev v italijanskih ložah, ki so legalno delovale do leta 1925 (na ozemlju, ki je bilo pred tem pod Avstro-Ogrsko so bile zares aktivne šele od leta 1918) pa še ni raziskano. Prizadevanja za ustanovitev prostozidarske lože v Ljubljani so se začela že kmalu po nastanku Kraljevine SHS tako v prostozidarskih krogih kot med mlajšimi liberalnimi politikmi tudi zunaj njih. Konec leta 1920 in v začetku leta 1921 je nameraval v Ljubljani ustanoviti prostozidarsko ložo pravnik in vidni liberalni politik dr. Gregor Žerjav. O njegovi nameri je spomladi leta 1921 znotraj prostozidarskih krogov

tekla živahna razprava.⁴⁹ Žerjav pa je leta 1921 odšel v Beograd, tako da je bil prostozidarski venček v Ljubljani ustanovljen šele leta 1935, loža pa leta 1940. Ob ustanovitvi je štela osemnajst ali (morda) nekaj več članov. Čeprav maloštevilni so bili med člani lože Valentin Vodnik nekateri pomembni možje slovenske kulturne in politične zgodovine. Loža ni imela političnega stališča, so pa bili vsi člani protifašisti. V tridesetih letih so slovenski prostozidarji hkrati večkrat sodelovali v kulturnih in političnih akcijah izrazito slovenske narave. Med drugim so – z uspešno intervencijo v banovinskem svetu in Beogradu – odločilno podprli graditev Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani.⁵⁰ Leta 1938 je izšlo v Ljubljani v slovenskem prevodu bistveno skrženo delo Eugena Lenhoffa⁵¹ *Prostozidarstvo*, izdala pa ga je založba

Naslovnica knjižice »Hudičeva shodnica«. Ljubljana 1944.

⁴⁸ Stamenković – Marković: *Kratak pregled istorije slobodnog zidarstva Srbije*, str. 81.

⁴⁹ Arhiv Jugoslavije, fond 100.

⁵⁰ Vodopivec: *Prostozidarska loža Valentin Vodnik*.

⁵¹ Eugen Lenhoff je bil od leta 1920 član prostozidarske lože Zukunft, Orient Dunaj, od leta 1923 urednik časopisa Wiener Freimaurerzeitung, v obdobju 1925–1930 prvi veliki komandant avstrijskega škotskega reda. Leta 1938 je emigriral v London.

Umetniška propaganda. Leta 1941 je izšlo pri Zvezi fantovskih odsekov v Ljubljani delo dr. Ivana Ahčina *Prostožidarstvo*, ki je močno kritično do prostožidarstva in poziva k boju proti prostožidarstvu, a vendar se izogiba poenostavljenim demonološkim in podobnim »očitkom in podtikanjem«. Leta 1944 je izšlo še delo Hudičeva shodnica. Kljub udarnemu naslovu gre za knjižico skromnega obsega, v kateri je (dr.) Franc Mihelčič v glavnem povzel najbolj kritične Ahčinove teze.

Leta 1940 je državo zajel val propagandnih napadov na prostožidarstvo. Napadi na prostožidarstvo so se po Jugoslaviji množili že vse od atentata na kralja Aleksandra v Marseillu leta 1934. Velika loža Jugoslavije je doživljala hud pritisk, prepovedani so bili prostožidarski shodi in časopisi, julija pa je policija izvedla tudi hišno preiskavo v njenih prostorih, zato je 1. avgusta 1940 sprejela odločitev o prenehanju delovanja.

Napadi na prostožidarje so se nadaljevali tudi med drugo svetovno vojno in po njej. Kot ugotavlja prof. Vodopivec in kot je tudi vidno iz arhivskih dokumentov, slovenski prostožidarji, ki so med drugo svetovno vojno na različne načine podpirali boj proti okupaciji (nekateri so se tudi vključili v Osvobodilno fronto), tega v veliki večini niso počeli zaradi naklonjenosti komunizmu, temveč iz slovenskih (jugoslovanskih) pobud in odločnega odklanjanja vsega, kar je bilo v zvezi s fašizmom in nacionalsocializmom.⁵² Osvobodilni fronti pa je nasprotoval Albert Kramer, ki je postal voditelj liberalcev v Slovenski zavezi. Takoj po okupaciji so bili številni jugoslovanski prostožidarji aretirani in poslani v koncentracijska taborišča. Večina jih je bila izpuščenih do leta 1942, nekaj so jih okupacijske oblasti ustrelile že v taboriščih, nekaj pa tudi kasneje. Velik del srbskih prostožidarjev je vstopil v vrste jugoslovanske vojske v domovini (četniki) Dragoljuba (Draže) Mihajloviča, leta 1944 so celo ustanovili prostožidarsko ložo z imenom Ravna gora.

Prostožidarske lože so bile že leta 1945 obnovljene v Trstu (v okviru Svobodnega tržaškega ozemlja) in na avstrijskem Koroškem (v britanski okupacijski coni), v socialistični Jugoslaviji pa ni bilo možnosti za obnovo prostožidarskega gibanja. Čeprav se je večina članov ljubljanske lože priključila odporu, niso bili povojni komunistični oblastniki do njih nič manj nezaupljivi. Prostožidarji naj bi pripadali »imperialističnemu svetu«⁵³ Zahoda in njegovi ideologiji, zato jih je nova oblast imela za nezaželene, celo nevarne. Prvi je bil obsojen

Avgust Tosti. Avgust Tosti je bil leta 1945 zaradi ideoloških grehov pred vojaškim sodiščem obsojen na smrt, nato pa pomiloščen na dolgoletno zaporno kazen.⁵⁴ Iz zapora je bil izpuščen leta 1952. Podobno tragično usodo je doživel leta 1947 na smrt obsojeni profesor dr. Boris Furlan.⁵⁴ Furlan je bil pomiloščen in izpuščen leta 1951. Nekaj let po izpustitvi je zgolj po naključju preživel linč, ki so ga nanj organizirali partijski mladci, UDBA pa ga je nadzirala vse do njegove smrti leta 1957.⁵⁵ Furlan je bil sicer kot namestnik starešine po »rangu«⁵⁶ drugi mož ljubljanske lože, starešina ljubljanske lože, dr. Fran Novak, pa je umrl že leta 1944 v koncentracijskem taborišču Dachau.

Policijski uradniki in pripadniki slovenske UDBe so še v petdesetih letih, ko naj bi najhujši politični pritisk že nekoliko popustil, ugotavljali, da pomeni prostožidarstvo veliko nevarnost za politični režim. Nevarno naj bi bilo tudi zato, ker naj bi imeli člani povezave s tujino in emigracijo. Prostožidarji naj bi bili »orodje v rokah zahodnega imperializma«, je še leta 1974 menila UDBA. Zaupniki in preiskovalci OZNE in kasneje UDBe so sestavljali sezname tistih, ki naj bi pred vojno delovali v prostožidarskih ložah, pa tudi sicer so budno spremljali vsak sum o prostožidarski aktivnosti po letu 1945.⁵⁶ Razmere za obnovo prostožidarskih dejavnosti so bile spet primerne šele po padcu komunizma. Prostožidarji so obnovili svojo dejavnost na Slovenskem leta 1992, leta 1999 pa je bila ustanovljena Velika loža Slovenije.⁵⁷

20. stoletje – poskusi dialoga

Nekoliko omiljeno so cerkvena protiprostožidarska določila našla svoje mesto v Kanonskem pravu iz leta 1917, ki ga je razglasil papež Benedikt XV. Prostožidarji so bili izobčeni iz cerkve, duhovniki pa naj bi izgubili tudi beneficije, časti, službe in pokojnino. Knjižice, ki so prikazovale prostožidarje kot nenevarne, so bile prepovedane. Kanon 2335 je leta 1917 določal, da so katoličani, s tem ko vstopijo med prostožidarje, avtomatično izobčeni (ekskomunicirani). Kot ugotavlja Binder je to, da so prostožidarje enačili s tajnimi zvezami, ki ogrožajo državo pomenilo diskreditacijo regularnega prostožidarstva.⁵⁸ Skupaj se je na prostožidar-

⁵³ Lazarevič – Princič: *Bančniki v ogledalu časa*, str. 71–75.

⁵⁴ Glej: *Usoda slovenskih demokratičnih izobražencev*.

⁵⁵ Furlan je bil pokopan cerkveno, in vsaj po izpustitvi iz zapora je redno obiskoval cerkvene obrede.

⁵⁶ Vodopivec: O prostožidarstvu, str. 285.

⁵⁷ Šömen: *Molkeče nevidno bratstvo*, str. 299 sl., 321 sl.

⁵⁸ Binder: *Skrivna družba*, str. 68.

⁵² Vodopivec: Prostožidarska loža Valentin Vodnik str. 46.

stvo nanašalo več kanonov, od tega, da ne smejo biti člani cerkvenih redov, do prepovedi cerkvenega pogreba.

Čeprav so odnose med prostozidarji in Katoliško cerkvijo bremenili številni cerkveni dokumenti in papeške protiprostozidarske enciklike ter kanon cerkvenega prava in tudi številne odločne prostozidarske reakcije, je prihajalo do pobud za razpravo.

V obdobju papeža Pija XI. (1922–1939) se je duh iz časov kulturnih spopadov močno unesel.⁵⁹ Stiki med uglednimi prostozidarji in cerkvenimi dostojanstveniki so se začeli v dvajsetih letih 20. stoletja tako v Nemčiji kot Franciji. Želja je bila, da bi se dvignila raven razpravljanja o prostozidarstvu. Prvi poskus dialoga je bil v Aachnu leta 1928. Pogovori so bili rezultat več let trajajočih dopisovanj med jezuitom Gruberjem in prostozidarjem Reichlom. Cerkevno stran je zastopal jezuit Hermann Gruber, navzoč pa je bil tudi jezuit Friedrich Muckermann. Prostozidarje sta zastopala O. Lang, generalni tajnik lože v New Yorku, in Eugen Lenhoff, avstrijski prostozidar in zgodovinar, med letoma 1925 in 1929 prvi veliki suvereni komandant Škotskega reda za Avstrijo. Navzoč je bil tudi avstrijski prostozidar in dunajski filozof Kurt Reichl, ki si je že dlje dopisoval z Gruberjem. Pogovori so potekali v jezuitski rezidenci v Aachnu. Jezuit Hermann Gruber, ki je bil sicer javni nasprotnik prostozidarstva, je želel, da bi opustili »mestvarna, žaljiva ali tudi bedasta bojna sredstva«. Gruber je opustil tudi obtožbo o prostozidarskem ateizmu, kar ni moglo veljati za regularno prostozidarstvo (pod okriljem Velike lože Anglije).⁶⁰ Dosežek konference⁶¹ je bil po mnenju sodelujočih v tem, da so se strinjali, da je treba narediti konec lažem in obtožbam ter razpravo o sporih nadaljevati v okviru svetovnonazorskih in filozofskih diskusij. Podobni pogovori so bili tudi v Franciji.

Vzrok za zblížanje med obema stranema je bil tudi nacionalsocializem, ki je bil skupni sovražnik.⁶² Podobe zarot, ki so med drugim pripravljale nacionalsocializem, je dokaj neizvirno strnil neuspešni nemški general Erich Ludendorff: za vse (mogoče in nemogoče) so bili krivi prostozidarji, Judje in jezuiti. Prostozidarji so si prizadevali za zbiranje sil, ki bi nasprotovale nacionalsocializmu. Leta 1938 so potekali pogovori med holandskimi prostozidarji in

katoliško hierarhijo v želji po skupnih nastopih proti nacionalsocializmu.

Srečanja med cerkvenimi in prostozidarskimi dostojanstveniki so že v obdobju pred drugo vojno (še bolj pa po njej) pokazala, da je bilo mogoče najti podlago za pogovore, to pa je bilo sicer v ostrem nasprotju s siceršnjimi zagovorniki teorije o zarotništvu, ki so bile, kot poudarja prof. Binder, najrazličnejšega izvora.⁶³ Katoliška cerkev pa se je začela zavedati tudi razlik znotraj prostozidarstva, predvsem da je anglo-saksonsko prostozidarstvo (ki prevladuje v Veliki Britaniji, Irskem, Škotskem, Nemčiji, Združenih državah Amerike itd.) aktivno predvsem na humanitarnem področju in se ne vmešava v politične in verske zadeve.⁶⁴

Po drugi svetovni vojni je prišlo v več deželah do individualnih pogovorov med cerkvenimi dostojanstveniki in prostozidarji. Med prvimi so bili pogovori med Bernhardom Scheichelbauerjem (velikim mojstrom Velike lože Avstrije) in prelatom Jakobom Friedom. Scheichelbauer se je leta 1948 v Bad Hofgasteinu že v vlogi velikega mojstra Velike lože Avstrije sestal tudi s kardinalom in dunajskim nadškofom Teodorjem Innitzerjem.⁶⁵ Zavzela sta se za »premirje« med Cerkvijo in prostozidarstvom. Sveti sedež na njuno pobudo ni neposredno odgovoril, je pa leta 1953 dal Scheichelbauerjevo knjigo na indeks.⁶⁶ Sveti oficij je leta 1953 v pismu izrazil nesprejemljivost biti prostozidar in katoličan, leta 1954 pa je v zvezi s Scheichelbauerjevo knjigo dodal, naj se katoličani ne dajo zapeljati tistim, ki jih snubijo v framasonstvo.⁶⁷ Kljub neuspehu pobude so se stiki nadaljevali.⁶⁸

II. vatikanski koncil in pokoncilsko obdobje

V šestdesetih letih je bilo vse več stikov med predstavniki Katoliške cerkve in prostozidarji. Vendar pa je šele II. vatikanski koncil ustvaril podlago za dialog med obema stranema. Leta 1962 se je obrnil na papeža z željo, naj koncil prekliče izobčenje, Veliki Orient Haitija, leta 1965 pa tudi veliki mojster Velike lože Avstrije Carl Helmke na kardinala Königa. Do stikov med prostozidarji in Katoliško cerkvijo je prišlo v številnih deželah po

⁵⁹ Binder: *Skrivna družba*, str. 79.

⁶⁰ Binder: *Skrivna družba*, str. 80.

⁶¹ G. Kodek imenuje pogovore kar konferenca (Aachener Konferenz), Kodek: *Unsere bausteine sind die Menschen*, str. 280, Kodek: *Zwischen verboten und erlaubt*, str. 275.

⁶² Binder: *Skrivna družba*, str. 79.

⁶³ Binder: *Skrivna družba*, str. 80.

⁶⁴ Massoneria (P. Pirri). *Enciclopedia Cattolica*.

⁶⁵ Binder: *Skrivna družba*, str. 81. (Avstrijska velika loža je bila obnovljena že pred podpisom Avstrijske državne pogodbe leta 1955).

⁶⁶ Šlo je za knjigo: Scheichelbauer Bernhard: *Die Johannes Freimaurerei. Versuch einer Einführung*, Wien 1953.

⁶⁷ Benimeli – Caprile: *Massoneria e Chiesa Cattolica*, str. 66–67.

⁶⁸ Binder: *Skrivna družba*, str. 82.

svetu (Filipini, Brazilija, Kanada, Italija itd.). Na koncilu je od leta 1962 spremenjeno stališče do prostozidarjev zagovarjal mehiški škof Sergio Mendez Arceo. Švedska Škofovska konferenca je leta 1966 izjavila, da nima pomislekov o sodelovanju katoličanov v prostozidarskih ložah na svojem območju. Privolitev za vstop v lože, ki jih je mogoče prištevati tradicionalnemu (anglo-saksonskega, oziroma regularnemu) prostozidarstvu, so dobili tudi v Franciji in Nemčiji.⁶⁹ Videti je bilo, da odnos med prostozidarji in Cerkvijo ni bil več vprašanje Vatikana ampak je bil v pristojnosti posameznih škofovskih konferenc. Tako sta škofovski konferenci vseh skandinavskih držav, ki je sklenila, da lahko škof dovoli posameznim katoličanom članstvo v ložah, sledili tudi škofovski konferenci v Veliki Britaniji in Wellsu.

Do leta 1968 Katoliška cerkev ni dala resnejših pobud za premislek ali relativizacijo cerkvenih stališč do prostozidarstva. Izenačevanje prostozidarstva s tajnimi združbami, neločevalen pogled na prostozidarstvo in avtomatično izobčenje po kodeksu cerkvenega prava pa so postale teme pogovorov med prostozidarji in Katoliško cerkvijo po II. vatikanskem koncilu.⁷⁰

Februarja leta 1968 je kardinal Franjo Šeper kot prefekt Kongregacije za verski nauk pozval škofovske konference po svetu, naj oblikujejo stališča do prostozidarskih vprašanj. Večina škofovskih konferenc (10) se je odločila za pozitivne spremembe v odnosu do prostozidarjev, le škofovska konferenca iz Španije (ki je bila še pod Francovo

vladavino) je poslala odločno zavrnitev sprememb. Že marca 1968 sta se neuradno sestala kardinal König in veliki mojster Velike lože Avstrije Kurt Baresch. Decembra 1968 pa je bila oblikovana neuradna komisija za izmenjavo mnenj med prostozidarji in Katoliško cerkvijo. Vključil se je širši krog cerkvenih strokovnjakov s privoljenjem kardinala Šeperja. Kardinal König je namreč kot predsedujoči sekretariata za neverne poudaril, da ni pristojen za vodenje takih pogovorov. Tudi predstavniki prostozidarjev (kot predstavniki regularnega prostozidarstva) se niso strinjali, da bi jih uvrstili na področje delovanja tega sekretariata. Drugi del komisije so sestavljali predstavniki avstrijskih, nemških in švicarskih prostozidarjev. Pogovore, ki so na različnih ravneh potekali skrito, je sredi sedemdesetih let potrdila tudi Velika loža Anglije (*»United grand lodge of England«*) kot »materska« loža regularnega prostozidarstva.⁷¹ Komisiji (na katoliški strani je poročala kardinaloma Königu in Šeperju, na prostozidarski pa velikim ložam v London, New York in Washington)⁷² je uspelo julija 1970 na gradu Lichtenau pripraviti dokument, ki je bil sprejemljiv za vse udeležence (tako imenovano Lichtenausko izjavo za dialog med Katoliško cerkvijo in prostozidarstvom). Izjavo so podpisali tako vodja prostozidarske delegacije, nevrolog iz Linza dr. Kurt Baresch, takratni veliki mojster Velike lože Avstrije, kot tudi predstavniki velikih lož Nemčije in Švice ter trije predstavniki Katoliške cerkve.⁷³ V izjavi ugotavljajo, da prostozidarstvo ni nova religija, še manj Proticerkev, ampak nedogmatična etična skupnost, ki zavezuje k svobodi veroizpovedi in vesti. Komisija je med drugim ugotovila, da so papeške enciklike in drugi dokumenti, ki se ukvarjajo s prostozidarstvom, samo še zgodovinsko pomembne in ne spadajo več v današnji čas, enako mnenje so oblikovali tudi o obsodbah v cerkvenem pravu. Zanj so ugotovili, da

Dunajski nadškof kardinal dr. Franz König in Veliki mojster Velike lože Avstrije dr. Kurt Baresch (Österreichisches Freimaurer-Museum).

⁶⁹ Binder: *Skrivna družba*, str. 84.

⁷⁰ Binder: *Skrivna družba*, str. 69.

⁷¹ Binder: *Skrivna družba*, str. 84–85.

⁷² Baresch: *Katolische Kirche und Freimaurerei*, I, str. 52.

⁷³ Podpisniki prostozidarjev so bili: za Združeno veliko ložo Nemčije: dr. ing. Theodor Vogel, nekdanji veliki mojster, Rolf Appel, član senata Velike lože, Ernst Walter, član senata Velike lože, dr. Karl Hoede, univ. prof., nekdanji veliki govornik; za švicarsko Veliko ložo ALPINA: dr. Alfred Roesli, nekdanji veliki sekretar, Franco Fumagalli, mojster lože ALPINA; za avstrijsko Veliko ložo dr. Kurt Baresch, pooblaščen veliki mojster, dr. Ferdinand Cap, univ. prof., nekdanji veliki mojster, Rüdiger Vonwiller, nekdanji veliki mojster.

Kot predstavniki komisije Katoliške cerkve: dr. Johannes B. de Toth, apostolski protonotar in lateranski stolni dekan (Rim), dr. Engelbert Schwarzbauer, papeški prelat in profesor teologije (Linz), dr. Herbert Vorgriemler, profesor teologije (Luzern-Freiburg). Schröfler, str. 225.

je na podlagi koncilskega sklepa v temeljiti predelavi.⁷⁴ Dokument je komisija predala kardinalu Königu.⁷⁵ Novembra je kardinal König sporočil komisiji, da so člani kongregacije dobro sprejeli Lihtenhausko izjavo. König je z izjavo seznanil tudi papeža Pavla VI., ki ga je tudi sicer obveščal o delu komisije. Papež Pavel VI. in kardinal Šeper sta si nato vzela čas za razmislek, v kakšni obliki naj bo izraženo spremenjeno stališče cerkve do prostozidarstva. Del kongregacije se je zavzemal za poseben akt, del pa za to, da bi počakali na izdelavo novega cerkvenega zakonika. Prevladalo je stališče, da naj bo sprememba izpeljana v obliki nove kodifikacije, saj bi posamezni akt dvignil preveč prahu.⁷⁶ Dogovor je bil podlaga, na osnovi katere je bil desetletje kasneje iz zakonika cerkvenega prava izbrisan člen o izobčenju prostozidarjev.

Glavni sogovornik Katoliške cerkve s prostozidarji poleg navedene komisije je sicer bil kardinal König, ki je bil poleg kardinala Šeperja glavna oseba v dialogu Cerkve s prostozidarji. S pogajanjem je bil seznanjen tudi kardinal K. Felici, ki je bil vodja reforme cerkvenega zakonika in naklonjen brisanju kanona 2335. König te vloge ni imel le leta 1968, ko se je Katoliška cerkev odločila, da tudi sama da pobudo za dialog, ampak je ostal zavezan dialogu s prostozidarji vse do smrti (leta 2004).⁷⁷ Kardinal König se je leta 1970 zavzel za pot majhnih korakov, saj stoletnih predsodkov ni mogoče preseči čez noč.

Komisija, ki je pripravljala novi kodeks, je predlog nekaterih, da bi ohranila sporni kanon, ki se nanaša na prostozidarje, enoglasno zavrnila, to pa je utemeljila s tem, da je ohranjen kanon, ki sankcionira članstvo v združenjih, ki delujejo proti cerkvi (CIC 1364/74). Sankcija pa tu ne nastopi sama po sebi. S tem pa je bila priznana in sprejeta tudi različnost prostozidarstva po svetu.⁷⁸ Glavnega nasprotnika pogovorov med prostozidarji in Cerkvijo pa je predstavljala skupina, na čelu katere je bil škof Lefebvre, ki je želela na koncilu doseči nove obsodbe prostozidarjev. Kongregacija za nauk vere je pod vodstvom kardinala Šeperja leta 1974 sprejela izjavo, ki je omejila uporabo kanona 2335. Izjava je določala, da navedeni kanon velja le za tiste člane prostozidarskih lož, ki bi resnično kaj ukrepali proti Cerkvi.

Avgusta 1978 je Pavel VI. umrl in od oktobra 1978 je bil papež Janez Pavel II. Kardinal König je Bareschu zagotovil, da bo tudi novi papež spoštoval že dogovorjeno.⁷⁹

Leta 1974 so se začela še ločena pogajanja med Veliko združeno ložo Nemčije in nemško škofovsko konferenco. Dialog med Cerkvijo in prostozidarji je v Nemčiji potekal povsem v drugi smeri kot v Avstriji. V Avstriji sta obe strani, tako katoliška kot prostozidarska, zbližali stališča in se odločno zavzeli za normalizacijo odnosov, v nemški škofovski konferenci pa se je uveljavljalo staro stališče o nezdržljivosti pripadnosti Katoliški cerkvi in prostozidarstvu hkrati. Za Barescha in druge avstrijske in cerkvene pogajalce je bilo leta 1975 neprijetno presenečenje, ko so nemški prostozidarji v knjigi razkrili vsebino Lihtenhauske izjave, saj je bila ta takrat še zaupna in namenjena predvsem papežu Pavlu VI. Kljub nezadovoljstvu članov skupne komisije, ki je sprejela Lihtenhausko izjavo, pa sta se obe strani strinjali, da bosta ostali zavezani cilju, to je spremembi zakonika cerkvenega prava.

Sedmim letom pogovorov med predstavniki nemške škofovske konference, ki jih je vodil škof dr. Josef Stimpfle, in Združeno veliko ložo Nemčije je sledila leta 1980 enostranska izjava nemške škofovske konference, ki je govorila o nesprejemljivosti dvojnega članstva in moralni prepovedi članstva med prostozidarji. König je istega leta zagotovil, da avstrijska Škofovska konferenca ne čuti nobene potrebe, da bi dajala kakšno podobno izjavo.

17. februarja 1981 je Kongregacija za vero objavila razlago, o tem da cerkveno pravo glede prostozidarstva ni bilo spremenjeno in ostaja kanon CIC 2335/1917 še nadalje v polni veljavi. Ker pa ta razlaga očitno ni bila razumljena enoznačno je bil objavljen njen komentar. V njem je bilo poudarjeno, da ta razlaga ne pomeni zaostritve stališča Katoliške cerkve do prostozidarstva ampak je namenjena temu, da se ohranja enotno stališče vseh škofovskih konferenc do prostozidarstva.⁸⁰

Kardinal Šeper se je upokojil novembra leta 1981 in umrl mesec dni kasneje. Na mestu prefekta Kongregacije za nauk vere ga je nasledil kardinal Ratzinger.

⁷⁴ Binder: *Skrivna družba*, str. 88.

⁷⁵ Binder: *Skrivna družba*, str. 86.

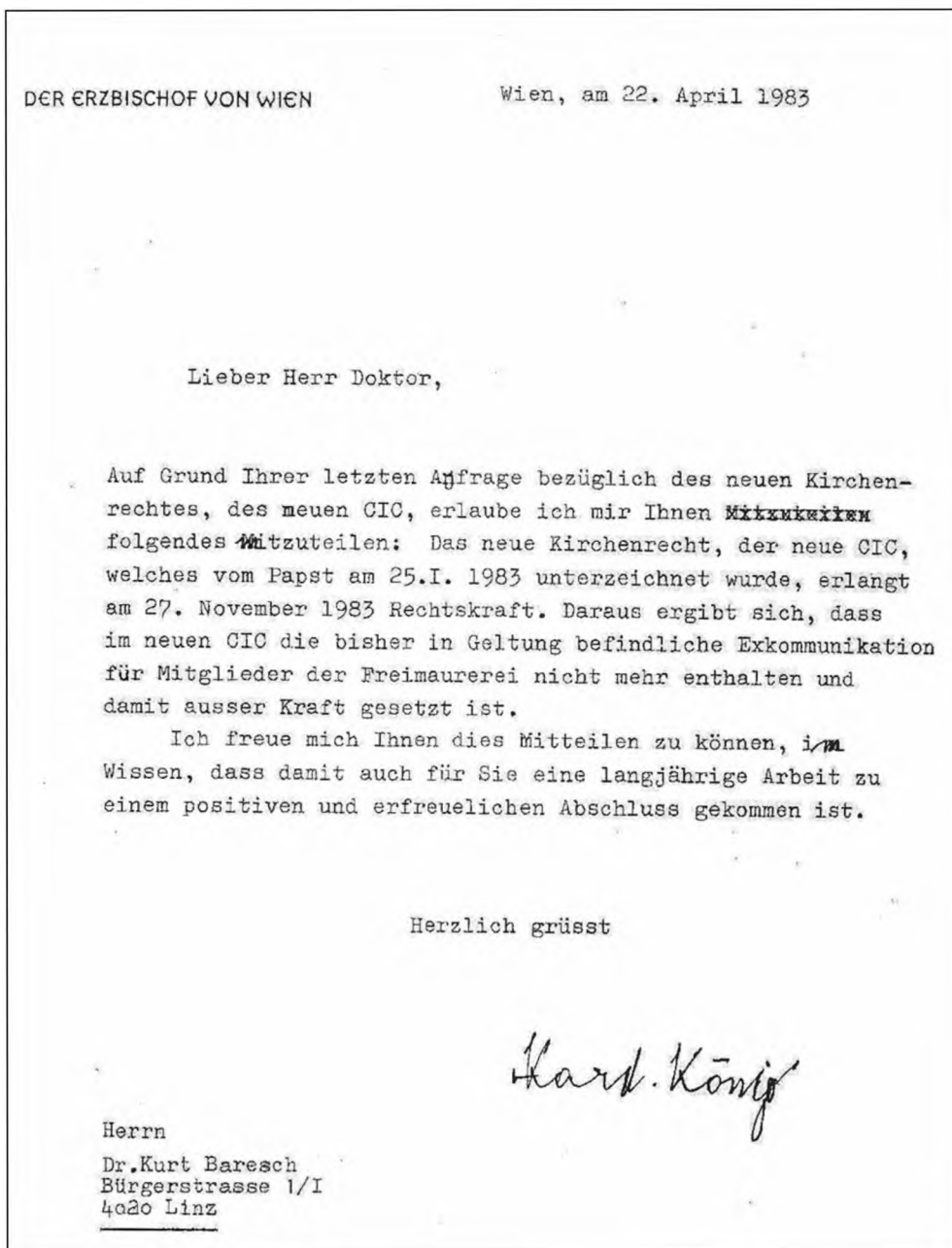
⁷⁶ Binder: *Skrivna družba*, str. 88.

⁷⁷ Baresch: *Katolische Kirche und Freimaurerei*, I, str. 51.

⁷⁸ Müller: *Freimaurerei und katholische Kirche*.

⁷⁹ Baresch: *Katolische Kirche und Freimaurerei*, I., str. 60.

⁸⁰ Caprile: *La recente «Dichiarazione sull'appartenenza alla Massoneria»*, str. 195.

Pismo kardinala Königa dr. Kurtu Bareschu z dne 22. 4. 1983, v katerem mu sporoča, da v novem cerkvenem zakoniku ni več določbe o izobčenju prostozidarjev (Baresch: Auswahl der wichtigsten Briefe).

Leta 1983 je bil novi Zakonik cerkvenega prava pripravljen za objavo. Kardinal König je aprila 1983 z zadovoljstvom sporočil Bareschu, da zakonik ne vsebuje več ekskomunikacije prostozidarjev.⁸¹ Zakonik je bil podpisan 25. januarja 1983, v veljavo pa je stopil 27. novembra 1983. Baresch je še istega leta 1983 objavil knjigo »*Katholische Kirche und Freimaurerei*« (Dunaj 1983),⁸² ki je v podrob-

nostih opisala pogajanja med Katoliško cerkvijo in prostozidarji in bila po mnenju avstrijskih založnikov razglašena za knjigo leta.

Na večer pred objavo novega cerkvenega zakonika (26. novembra 1983) pa je Kongregacija za nauk vere pod vodstvom kardinala Ratzingerja sprejela Deklaracijo o prostozidarskih združenjih. Deklaracija naj bi nastala zaradi vprašanj, ali je Cerkev res spremenila svoj odnos do prostozidarstva, saj novi zakonik ne vsebuje obsodbe. V Deklaraciji zato kongregacija za nauk vere ugo-

⁸¹ Baresch: *Katholische Kirche und Freimaurerei*, I., str. 62.

⁸² Baresch: *Katholische Kirche und Freimaurerei*.

tavlja, da ostaja negativno stališče Katoliške cerkve do prostozidarskih združenj nespremenjeno, ker so načela prostozidarstva nezdržljiva z naukom Katoliške cerkve. Verniki ki pripadajo prostozidarskim združenjem, živijo v hudem grehu in ne smejo prejeti svetega obhajila. Deklaracija tudi poudarja, da krajevne cerkve ne smejo sprejeti odločb, ki ne bi bile v soglasju z Izjavo te Kongregacije z dne 17. februarja 1981. Deklaracijo je sestavila Kongregacija za nauk vere, podpisal pa jo je papež Janez Pavel II. V razlagi je bilo poudarjeno, da je stališče Cerkve ostalo nespremenjeno, čeprav v zakoniku prostozidarska združenja niso izrecno omenjena. Deklaracija je očitno nastala tudi pod vplivom izjave, ki jo je leta 1980 sprejela nemška Škofovska konferenca. Govorila je o moralni prepovedi dvojnega članstva.

Deklaracija je sprožila različne odzive in komentarje. Reakcije nanjo so bile burne tudi v nemških in avstrijskih cerkvenih krogih. Posebno ti so se večinoma odzvali kritično. Med prostozidarji kot med delom katoličanov, ki so si prizadevali za normalizacijo odnosov, je bila sprejeta z velikim razočaranjem. Zelo razočarani so bili tudi pogajalci z obeh strani. Poleg kritik in nekaj odobravanj pa je doživela tudi različne interpretacije. Kardinal König, ki ni bil seznanjen s pripravo Deklaracije, je bil do nje izrazito kritičen. Vztrajal je pri svojem stališču in se skliceval tudi na odluk verske kongregacije iz leta 1974, v katerem je bilo opozorjeno, da glavni kanon 2335 velja samo za tiste katoličane, ki pristopajo k združenjem, v katerih resnično ukrepajo proti Cerkvi.⁸³ Deklaracija naj bi bila po mnenju profesorja teologije ddr. Helmutha Preeja protislovna in naj ne bi bila niti v skladu z normami cerkvenega prava.⁸⁴ Podobnega mnenja je bil tudi dunajski profesor cerkvenega prava dr. Bruno Primetshofer, saj naj tako s formalnopravnih kot vsebinskih stališč ne bi bila zavezujoča. To stališče je predstavil tudi na mednarodnem kongresu pravnih cerkvenega prava leta 1984 v Ottawi, tam naj njegovemu stališču ne bi nasprotovali.⁸⁵ Seveda so bili tudi cerkveni pravniki, ki so menili drugače. Tako na primer Klaus Kottman meni, da je sicer samo deklarativna in kot taka ne predstavlja novega cerkvenega zakona (še manj cerkvenega kazenskega zakona), predstavlja pa moralno prepoved.⁸⁶

Kardinal König je v začetku devetdesetih let sprožil pogovore o Deklaraciji z več vatikanskimi kardinali. Kar nekaj jih je menilo, da gre v njej le za Ratzingerjevo osebno mnenje in da je pomembno predvsem dejstvo, da je v zakoniku črtan kanon (npr. tako kardinal Giuseppe Caprio).⁸⁷ V več pogovorih med kardinalom Königom in Ratzingerem pa ni bilo zblizanja stališč. A vendar je Ratzinger leta 1998 prek kardinala Königa sporočil Bareschu: »...da (Ratzinger) svoje razlage, ne more vzeti nazaj, vendar meni, da ljudje danes v primerjavi s prej tako ali tako sodijo drugače oziroma mnogo bolj objektivno.« Ratzinger je tudi menil, da lahko Baresch objavi tudi mnenja cerkvenih pravnikov, ki Deklaracijo zavračajo.⁸⁸ Baresch je leta 1999 objavil še dokumentacijo, ki se nanaša na dialog s kardinalom Königom in drugimi cerkvenimi osebami po sprejetju Deklaracije in v bistvu relativizira tako njeno pravno kot vsebinsko veljavo.⁸⁹ Kurt Baresch je tako objavil del dokumentov, ki se nanašajo na njegov osebni dialog z Rimom in kardinalom Königom v obdobju od leta 1983 do leta 1999. Kljub sprejetju Deklaracije o prostozidarskih združenjih leta 1983 dialog posebno v Avstriji ni bil prekinjen.

Glede relativnosti grešnosti, ki jo navaja Deklaracija, je Baresch kardinala Königa prosil za komentar, kdaj obstaja osebna moralna prepoved oziroma krivda (greh). Po mnenju kardinala Königa česa takega pri katoličanih, ki bi bili sočasno prostozidarji, tega ni mogoče ugotoviti. Obenem je König menil, da gleda Deklaracija v preteklost, cerkveni zakonik pa je usmerjen v prihodnost.⁹⁰

Seveda se postavlja vprašanje, za koga in koliko je v praksi vprašanje združljivosti (oziroma dvojne pripadnosti) sploh še pomembno.⁹¹ Po mnenju B. Šömna prostozidarji vidijo v novem kanonskem zakoniku konec četrtr tisočletja trajajočega mučnega spora med Katoliško cerkvijo in prostozidarstvom.⁹² Del krščanskih cerkva (npr. nemška evangeličanska cerkev) pripadnosti Cerkvi in članstvo v prostozidarski loži hkrati ne problematizira, v Katoliški cerkvi pa kljub različnim interpretacijam Deklaracije iz leta 1983 vsaj uradno ni tako.

⁸³ Binder: *Skrivna družba*, str. 89.

⁸⁴ Baresch objavlja mnenje profesorja teologije ddr. Helmutha Preeja. Baresch: *Katolische Kirche und Freimaurerei*, II, str. 66.

⁸⁵ Baresch: *Katolische Kirche und Freimaurerei*, II, str. 68.

⁸⁶ Schrefler: *Die katholische Kirche*, str. 148.

⁸⁷ Baresch: *Katolische Kirche und Freimaurerei*, II, str. 67.

⁸⁸ Baresch: *Katolische Kirche und Freimaurerei*, II, str. 68.

⁸⁹ Baresch: *Katolische Kirche und Freimaurerei*, II.

⁹⁰ Baresch: *Katolische Kirche und Freimaurerei*, II, str. 69.

⁹¹ V anketi med reprezentativnim vzorcem dunajskih prostozidarjev leta 2008 se jih je 50% izjasnilo za katoličane. Od teh 50% je za dve tretjini určen odnos med prostozidarji in Katoliško cerkvijo pomemben. Schrefler: *Die katholische Kirche*, str. 187–189.

⁹² Šömen: *Molčeve nevidno bratstvo*, str. 314.

Leta 2005 je postal kardinal Ratzinger papež z imenom Bendikt XVI. Njegovi ukrepi kažejo v smer večje konservativnosti, kot je na primer preklic izobčenja škofov bratovščine svetega Pija X. (Lefebvrovci), ki odklanjajo II. vatikanski koncil. Glede na to, da ima ta bratovščina prostozidarje (poleg Judov, verske svobode, človekovih pravic ipd.) za izvor vsemogočega zla je v pontifikatu papeža Benedikta XVI. težko pričakovati kak širši krog razprav med prostozidarji in Katoliško cerkvijo. Kljub temu pa lahko trdimo, da je prostozidarstvo tudi v določenih katoliških krogih postalo sprejemljivo oziroma da se je odnos med prostozidarji in Cerkvijo bistveno spustil.

Obdobje 1989–1991 je prineslo demokratizacijo in družbeno razgibanost podobno kot v del držav nekdanjega vzhodnega bloka tudi v celotno Evropo, kjer se je končalo obdobje hladne vojne. Občutku osvoboditve je sledil občutek negotovosti, ki ga je danes poglobila še gospodarska kriza. Lahko opazimo, da se vračajo paradigme, za katere se je zdelo, da so že zdavnaj pozabljene. Tako slovenski prostor pač ni izjema, vendar pa slovenska Cerkev v kritikah prostozidarstva ni igrala nobene vidne vloge. Medtem pa so si tudi ugledne slovenske založbe skušale dvigovati naklado z objavo senzacionalističnih monografij dvomljive kakovosti. Kot ugotavlja Binder, nikakor ni prav, da bi vesoljno prostozidarstvo merili po ritualu »vitez kadoš«,⁹³ loži P2 in drugih skrajnih pojavih v prostozidarstvu ali zunaj njega.⁹⁴ Slovenska Cerkev se poleg tega, da je povzela uradno stališče Vatikana, se pravi Deklaracijo kongregacije za nauk vere iz leta 1983, se s tem vprašanjem ni posebej ukvarjala. Tudi Branko Šömen ocenjuje odnos slovenske Cerkve kot zadržano pozitivnega, saj »je brez posebne zadržke sprejela vrnitev slovenskega prostozidarstva kot »nujno zlo«, kot normalno sliko demokratične dežele.«⁹⁵ Šele v zadnjem desetletju lahko opazimo, da so za nekatere v slovenski Katoliški cerkvi prostozidarji (spet) postali glavna nevarnost in poosebljenje »temnih sil« zla. Tako Stanislav M. Maršič v knjigi Glas Kraljice miru s Kureščka⁹⁶: »Največja nevarnost so framažoni.«⁹⁷ »V Slovenijo vdirajo temne sile ... Te temne sile so prostozidarji. Prostozidarstvo se vedno

bolj spreminja v antikrista. To so sovražniki Cerkve. Posebej nevarni so zategadelj, ker dajo svoje ljudi študirat, da lahko postanejo duhovniki, škofje in celo kardinali. Kolikor je prostozidarstvo za družbo in Cerkev nevarno, je pa ta nevarnost vendarle odvisna od ... – odvisna je od hudiča ...«⁹⁸ Navedena stališča so identična tistim iz druge polovice 19. stoletja. Kot ugotavlja že Binder, se prebujajo teorije o zarotništvu in podobe sovražnikov, za katere je veljalo, da so dokončno zastarele in nepredstavljive.⁹⁹ Do prostozidarstva je kritičen tudi Srečko Brumen, a je vendarle proti »demoniziranju sogovornikov«, pa tudi proti dvojnimi pripadnostim.¹⁰⁰ V duhu enciklik papeža Leona XIII. in z besedami preteklih stoletij je na prostozidarstvo nedavno opozoril celo msgr. Alojz Uran, nadškof v pokoju.¹⁰¹ Uran tako krivi prostozidarje za zmanjševanje zaupanja v Boga in krščanstvo, še posebej vere v posmrtno življenje, citira Leona XIII. in nadaljuje: »Največjo tragedijo pa isti papež vidi v vdoru prostozidarjev v same vrhove Cerkve ...« ter naprej sklicujoč se na Pija XII., ki je »začutil, da se je začel celoviti in dokončni naskok sil teme zoper Katoliško Cerkev in s tem zoper kraljestvo Kristusa...«¹⁰²

Pomemben korak k objektivnejšemu razumevanju prostozidarstva pri nas pa je naredila Celjska Mohorjeva družba leta 2008 z objavo knjige Skrivna družba: zgodovina in simbolika prostozidarjev (prevod izvirnika: Die diskrete Gesellschaft: Geschichte und Symbolik der Freimaurer), ki jo je napisal graški profesor Dieter A. Binder. V slovensčini je to ta hip najbolj poglobljeno delo, ki uravnoteženo obravnava problematiko prostozidarstva. Celjska Mohorjeva družba je z objavo knjige dala prostor treznemu pisanju, dostopnemu v knjižni izdaji »...v časih, ko nesramni zagovorniki teorije o zaroti, ki so najrazličnejšega ideološkega izvora, obnavljajo stare sovražne podobe, ki naj bi kot »nove« ... koristile starim nakanam.«¹⁰³

Ne glede na vse zapisano, se je v odnosih med Katoliško cerkvijo in prostozidarstvom marsikje po svetu uveljavil duh strpnosti kljub poskusom obnavljanja teorij zarot. Tako sta se na primer 22. junija 2007 v Mozartovi hiši na Dunaju javno srečala in razpravljala veliki mojster Velike lože

⁹³ V navedenem članku ga navaja tudi Srečko Brumen.

⁹⁴ Binder: *Skrivna družba*, str. 90.

⁹⁵ Šömen: *Molče nevidno bratstvo*, str. 317.

⁹⁶ Cerkev se o naravi Marijinih sporočil ni izrekla in avtorji širijo sporočila po lastni preudarnosti (navedeno v kolumni citirane knjige).

⁹⁷ Špelič: *Vrnil se bom k očetu*, str. 210 (»Vseeno je na delu zlo. Pljuskanje temnih sil se posebno čuti iz Avstrije in Italije. Največja nevarnost so framažoni ...«).

⁹⁸ *Glas kraljice miru s Kureščka*, str. 241. Podobno isti v Marijina sporočila očetu Šmaverskemu v 1999. »Rekla je: ... Temne sile (= prostozidarji) želijo ... da bi na Sveti sedež prišel antikrista.

⁹⁹ Binder: *Skrivna družba*, str. 125, 108.

¹⁰⁰ Brumen: *Prostozidarstvo in Katoliška cerkev*, str. XIII.

¹⁰¹ Uran: *Marijino vnebovzetje in naše vstajenje*, str. 170.

¹⁰² Prav tam; navedeni citat papeža Pija XII. se nanaša na komunitem in ne na prostozidarje.

¹⁰³ Binder: *Skrivna družba*, str. 8.

Versöhnung nach 269 harten Jahren

ABT TRIFFT GROSSMEISTER. Vor dem Papstbesuch:
Freimaurer nicht mehr unter Kirchenbann.

Ein Gespräch in dieser Besetzung war bis zu seinem Stattfinden für unmöglich gehalten worden. Auf dem Podium im Wiener Figaro-Haus: Gregor Henckel-Donnersmarck, Abt von Heiligenkreuz, und Österreichs Freimaurer-Großmeister Michael Kraus, der über den Bund soeben einen Bestseller verfasst hat. Am Ende stand eine spektakuläre Fast-Versöhnung: Nach 269 Jahren sind Österreichs Freimaurer nicht mehr exkommuniziert. Den Bann hatte 1738 Papst Clemens XII. über den noch jungen Bund verhängt. 1983, unter Johannes Paul II., wurde der Passus auf Betreiben Kardinal Königs aus dem Kirchenrecht getilgt. Doch der damalige Präfekt der Glaubenskongregation, Joseph Ratzinger, veröffentlichte einen Zusatz: Das negative Urteil der Kirche über die Freimaurer bleibe unverändert, der Beitritt verboten, Zuwiderhandelnde „befinden sich also im Stand der schweren Sünde und

Kraus (l. mit seinem Bestseller) und Henckel-Donnersmarck. Das Gespräch moderierte Heinz Sichrovsky (NEWS).

können nicht die heilige Kommunion empfangen“.

Henckel-Donnersmarck, der mit Kraus einst die Hochschule für Welthandel absolvierte, verweist auf die „Zauberflöte“ als Propagandawerk der Brüder Mozart und Schikaneder: die Kirche als rachegeifernde

Königin der Nacht, die ihre Kinder in Abhängigkeit hält. Erst kürzlich wurde der des Lehramts enthobene Theologe Hans Küng von den deutschen Freimaurern als „freier und kühner Denker“ geehrt. Die katholische Kirche, so Donnersmarck, verstehe sich als Vertreterin der Wahrheit. Der Appell des Freimaurers Lessing, alle Religionen seien gleich viel wert, kann für sie also nicht gelten.

Dagegen nennt Kraus das oberste Gebot der Freimaurerei: ein toleranter, dem Sittengesetz gehorchender, guter, redlicher Mann zu sein. Man verfolge keine politischen Ziele. „Wir sind auch keine Religionsgemeinschaft und wollen nichts Ähnliches sein. Wir bereiten den Boden für Religiosität. Unser wichtigstes Prinzip ist Toleranz gegen alle.“ Und die religionsähnlichen Rituale? Haben nur symbolischen Charakter. Beide rechnen einander noch gegenseitige Verfolgung auf: hier Danton, die Französische Revolution und der italienische Guerillero Garibaldi, dort die blutige Inquisition.

Ist nun der praktizierende Katholik Kraus exkommuniziert? Zum Finale erklärt Donnersmarck Sensationelles: „Offensichtlich gibt es viele verschiedene Ausprägungen der Freimaurerei. Die Strafbestimmungen des heutigen Kirchenrechts gelten für Gruppierungen, die sich gegen die katholische Kirche richten. Wenn dies auf die österreichischen Freimaurer nicht zutrifft, sind auch die angegebenen Strafbestimmungen nicht wirksam.“

Kraus: „Die Freimaurerei hat sich viele Jahre als konstruktiver Gesprächspartner für eine Normalisierung der Beziehungen mit dem Vatikan zur Verfügung gehalten. Daher ist dieser Tag ein freudiger.“

Und im September kommt der mittlerweile stark avancierte Joseph Ratzinger. ■

Sprava po 269 trdih letih. Veliki mojster Velike lože Avstrije Michael Kraus in opat cistercijanskega samostana Heiligenkreuz Gregor Henckel-Donnersmarck pred papeškim obiskom (News 28. 6. 2007).

Avstrije Michael Kraus in opat Gregor Henckel-Donnersmarck, predstojnik cistercijanske opatije Heiligenkreuz pri Dunaju (tudi Ratzingerjev prijatelj). Razpravljala sta o odnosu med prostozidarstvom in Katoliško cerkvijo. Opat Henckel-Donnersmarck je bil v Mozartovi hiši spravljen: »Očitno obstaja veliko različnih oblik prostozidarstva. Kazenske določbe veljavnega cerkvenega prava so v uporabi le za skupine, ki so usmerjene proti Katoliški cerkvi. Če avstrijsko prostozidarstvo ni taka skupina, potem ga to kazensko določilo ne zadeva«. Veliki mojster Kraus, ki se je opisal tudi kot »prakticirajoči katoličan«, je o (avstrijskem) prostozidarstvu poudaril: »Mi nismo verska skupnost in si to tudi ne želimo biti ... Naše glavno načelo je strpnost do vseh.« Omenil je tudi, da so si prostozidarji več let kot konstruktivni sogovornik

prizadevali za normalizacijo odnosov z Vatikanom in je zato tudi »danes zanje vesel dan«. ¹⁰⁴ Ugledni avstrijski opat je v pogovorih jasno izrazil, da avstrijske prostozidarje ne zadevajo nikakršna kazenska določila cerkvenega zakonika. Prijateljski pogovori so obenem pokazali tudi, kot se je izrazil Kraus, da avstrijski prostozidarji živijo s Katoliško cerkvijo brez problemov. ¹⁰⁵ Kraus in opat Henckel-Donnersmarck sta se leta 2008 ponovno srečala tudi pred televizijskimi kamerami. Prispevku je dala ORF naslov »Fronte so začele razpadati«. ¹⁰⁶

¹⁰⁴ Kreuz.net (Katholische nachrichten) Freitag, 22. Juni 2007: Kein Kirchenbann über Österreichs Freimaurer.

¹⁰⁵ Sichrovsky: Versöhnung nach 269 harten Jahren, str. 123.

¹⁰⁶ Schrefler: Der Papst. und die Freimaurer.

Viri in literatura

Viri

Haus -, Hof- und Staatsarchiv Wien (HHStA)

Vertrauliche Akten

Bibliothèque Nationale, Paris

Cabinet des Manuscrits, Fm2, 590, 591

Arhiv Jugoslavije

fond 100, Masonske lože

Literatura

Abafi, Lajos: *Geschichte der Freimaurerei in Österreich-Ungarn*, I.–V. Budapest: Ludvig Aigner, 1893. Faksimile Elibron Classics, 2005.

Ahčin, Ivan: *Prostozidarstvo*. Ljubljana: Zveza fantovskih odsekov, 1941.

Baresch, Kurt: *Katholische Kirche und Freimaurerei, ein brüderlicher Dialog 1968 bis 1983* (allen katholischen Freimaurern der Welt gewidmet). Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1983.

Baresch, Kurt: *Katholische Kirche und Freimaurerei 1983–1999*. Linz: *Historisches Jahrbuch der Stadt Linz* 1998, 1998, str. 237–300.

Baresch, Kurt: *Katholische Kirche und Freimaurerei*, I, Dialog von 1968–2000. Wien: Österreichisches Freimaurer-Museum, Rosenau bei Zwettl, 2005, str. 50–63.

Baresch, Kurt: *Katholische Kirche und Freimaurerei*, II, Der persönliche Dialog mit Kardinal König und Rom von 1983–1999. Wien: Österreichisches Freimaurer-Museum, Rosenau bei Zwettl, 2005, str. 64–69.

Baresch, Kurt: *Auswahl der wichtigsten Briefe zwischen Kardinal König und Kurt Baresch vom März 1968–September 2003, während des Dialog's: »Kath. Kirche und Freimaurerei«, Kardinal König zum Vermächtnis*. Linz 2006.

Benimeli, Jose A. Ferrer – Caprile, Giovanni: *Massoneria e Chiesa Cattolica, ieri, oggi e domani*. Roma: Edizioni Paoline, 1979.

Binder, Dieter A.: *Skrivna družba. Zgodovina in simbolika prostozidarjev*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2008.

Binder, Dieter: *Die diskrete Gesellschaft. Geschichte und Symbolik der Freimaurer*. Graz/Wien/Köln 1995.

Brabbe, Gustav: *Die Loge »Zur Wohlthätigkeit und Standhaftigkeit« im Orient von Laibach (5793)*. *Allgemeine österreichische Freimaurer Zeitung*, III Wien 1876, str. 30–35.

Brumen, Srečko: *Prostozidarstvo in Katoliška cerkev*. *Pogovori/Colloquia* 2, 3 (2000/2001), leto 6, str. XIII.

Caprile, Giovanni: *La recente »Dichiarazione sull'appartenenza alla Massoneria«*. *Civiltà cattolica* 132 (1981).

Costa, Henrik: *Die Freimaurer – Loge in Illyrien während des französischen Interregnums (ein Beitrag zur Geschichte der Freimaurerei)*. *Mitteilungen des historischen Vereins für Krain* 1863, str. 42–45.

Die Protokolle der Wiener Freimaurerloge »Zur wahren Eintracht« (1781–1785) (ur. H.-J. Irmen, F. Heß, H. Schuler). Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien 1994 (Schriftenreihe der Internationalenforschungsstelle »Demokratische Bewegungen in Mitteleuropa 1770–1850«; 15).

Dolinar, France M.: *Mihael Brigido (1741–1816)*. Prvi ljubljanski nadškof in metropolit (1788–1806). *Mohorjev koledar 2006*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2005, str. 135–138.

Dolinar, France M.: *Brigido von Marenfels und Bresoviz, Michael Leopold Freiherr (1742–1816)*. *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches; 1648 bis 1803: ein biographisches Lexikon*. Berlin : Duncker & Humbolt, 1990, str. 48–49.

Dolinar, France M.: *Janez Anton Ricci. Sous les aigles Napoléoniennes: bicentenaire des provinces Illyriennes = Pod Napoleonovim orlom: 200 let ustanovitve Ilirskih provinc: razstavni katalog*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2010, str. 218–221.

Dolinar, France M.: *Ricci, Johannes Antonius (1745–1818)*. *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches: 1648 bis 1803: ein biographisches Lexikon*. Berlin : Duncker & Humbolt, 1990, str. 374.

Dolinar, France M.: *Ljubljanski škofje*. Ljubljana: Družina, 2007.

Dolinar, France M.: *Ljubljanski škofje. Upodobitve ljubljanskih škofov*. Ljubljana: Narodna galerija, 2007, str. 11–89.

Dolinar, France M.: *Jožefinizem in janzenizem. Zgodovina Cerkve na Slovenskem*. Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 153–171.

Enciclopedia Cattolica. Città del Vaticano 1949–1954.

Glas kraljice miru s Kureščka. Kurešček: Center kraljice miru, 2003.

Huber, Eva: *Sozialstruktur der Wiener Freimaurer 1780–1790*, Bd. 1–5. Wien: Univ. Diss., 1991.

Kidrič, France: *Francosko-ilirska loža prijateljev kralja rimskega in Napoleona v Ljubljani*. *Slovan, mesečnik za književnost, umetnost in prosveto* XII (1914), str. 10–11.

Kidrič, France: *Framasonske lože hrvaških zemelj Napoleonove Ilirije*. Zagreb 1915.

Kodek, Günter K.: *Unsere bausteine sind die Menschen. Die Mitglieder der Wiener Freimaurer Logen 1869–1938*. Wien: Löcker Verlag, 2009.

Kodek, Günter K.: *Zwischen verboten und erlaubt. Cronik der Freimaurerei in der österreichischen Monarchie 1867–1918 und der I. Republik 1918–1938*. Wien: Löcker Verlag, 2009.

Košir, Matevž: Prostozidarstvo v habsburški monarhiji v 18. stoletju ter prostozidarski loži Združena srca v Mariboru ter Dobrodelnost in stanovitnost v Ljubljani. *Kronika* 46 (1998), št. 1–2, str. 41–65.

Košir, Matevž: Brat Vega, prostozidar: baron Jurij Vega, prostozidar, ob 200. obletnici smrti. *Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike* 15/16 (2002), str. 75–111.

Košir, Matevž: Brother Vega, Freemason. *Jurij baron Vega in njegov čas: zbornik ob 250-letnici rojstva = Baron Jurij Vega and his times: celebrating 250 years*. Ljubljana: DMF-ARS, 2006, str. 177–204.

Košir, Matevž – Vodopivec, Peter: O prostozidarstvu in prostozidarjih na Slovenskem. *Skrivna družba: zgodovina in simbolika prostozidarjev* (Dieter A. Binder). Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2008, str. 265–285.

Košir, Matevž – Vodopivec, Peter: Zur Geschichte der Freimaurerei im Gebiet des heutigen Slowenien. *Österreich in Geschichte und Literatur*. 2011 (v tisku).

»Kreuz.net (Katholische nachrichten) Freitag, 22. Juni 2007; Kein Kirchenbann über Österreichs Freimaurern glej: <http://www.kreuz.net/article.5400.html>.

Krivanec E.: Die Anfänge der Freimaurerei in Österreich. *Freimaurer und Geheimbunde im 18. Jahrhundert in Mitteleuropa* (ur. Helmut Reinalter). Frankfurt am Main 1983.

Kuëss, Gustav – Scheichelbauer, Bernhard: *200 Jahre Freimaurerei in Österreich*. Wien 1959.

L'Osservatore Romano: Inconciliabilità tra fede cristiana e massoneria. Riflessioni a un anno della dichiarazione della congregazione per la dottrina della fede. Città del Vaticano, 23. 2. 1985.

Lazarevič, Žarko – Prinčič, Jože: *Bančniki v ogledalu časa*. Ljubljana : ZBS, Združenje bank Slovenije, 2005.

Lenhoff, Eugen – Posner, Oskar – Binder, Dieter A.: *Internationales Freimaurerlexikon*. Wien 1932, 5. dopolnjeni ponatis. München 2006.

Mihelčič, Franc: *Hudičeva shodnica*. Ljubljana, Salezijanski inšpektorat, 1944.

Müller, Joachim: *Freimaurerei und katholische Kirche. Ängste – Auseinandersetzungen – Dialogversuche*. Freiburg 1995.

Reinalter, Helmut: *Joseph II. und die Freimaurer im Lichte zeitgenössischer Broschüren*. Wien – Köln - Graz 1987.

Schandl, Inge: *Die Freimaurerei in Österreich und ihre Auseinandersetzung mit der katholischen Kirche*. Wien: Diplomarbeit, 1995.

Schrefler, Harald: *Die katholische Kirche und die Freimaurerei. Ein dokumentarischer Rückblick und die Dialoge in Österreich im 20. und 21. Jahrhundert*. Wien: Dissertation, 2009.

Schrefler, Herald: *Der Papst und die Freimaurer. Ein wissenschaftlicher Diskurs*. Innsbruck: Edition zum rauhen Stein im Studienverlag, 2010.

Schwaiger, Michael: *Waren alle Menschen Brüder? Eine personengeschichtliche Untersuchung über die Mitglieder der Freimaurerloge »Zu den vereinigten Herzen im Orient zu Graz« in den Jahren 1785 und 1786*. Graz: Univ. Dipl.-Arb., 1993.

Sichrovsky Heinz: Versöhnung nach 269 harten Jahren. *News* 26 (2007) vom 28. 6. 2007, 123, Wien 2007.

Siegbert, H.: *Österreich-Ungarn und die Freimaurerei. Aufklärung des Ordens der Freimaurer seiner Institutionen etc.* Berlin 1875.

Slovenski biografski leksikon (SBL). Ljubljana: Zadruga gospodarska banka; Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 16 zv., 1925–1991.

Stamenković, B. – Marković, S.G.: *Kratak pregled istorije slobodnog zidarstva Srbije*. Beograd: Regularna velika loža Srbije, 2009.

Šömen, Branko: *Molčeče nevidno bratstvo: prostozidarstvo na Slovenskem*. Ljubljana: Magnolija, 2002.

Špelič, France: *Vrnil se bom k očetu*. Celje : Mohorjeva družba, 1998.

Taute, Reinhold: *Die Katholische Geistlichkeit und die Freimaurerei*. Berlin 1909.

Trillo, Fulvio: Den »Weißen Ziehbrunnen« gibt es noch. Die Freimaurerei in Triest von der Aufklärung bis zur Restauration. *Quatuor Coronati Berichte*. Wien: Q. C. 13 (1992), str. 48–53.

Uran, Alojz: Marijino vnebovzetje in naše vstajenje. *Sporočila slovenskih škofij* 27 (2010), št. 8, str. 170.

Usoda slovenskih demokratičnih izobražencev. Angela Vode in Boris Furlan žrtvi Nagodetovega procesa (ur. Peter Vodopivec). Ljubljana: Slovenska matica, 2001.

Vodopivec, Peter: O prostozidarjih = La Francmaçonnerie. *Sous les aigles Napoléoniennes: bicentenaire des provinces Illyriennes = Pod Napoleonovim orlom: 200 let ustanovitve Ilirskih provinc: razstavni katalog*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2010, str. 138–145.

Vodopivec, Peter: Prostožidarska loža Valentina Vodnika v Ljubljani (1940). *Kronika* 40 (1992), št. 1, str. 44–50.

Vodopivec, Peter: Prostožidarska loža rimskega kralja in Napoleona v Ljubljani v luči francoskega gradiva. *Kronika* 36 (1988), št. 1–2, str. 16–23.

Vodopivec, Peter: O slovenskih »bratih« v prostozidarski loži Maksimiljan Vrhovac v Zagrebu. *Stiplovskevo zbornik*, Ljubljana: Historia 10, Znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, 2005, str. 291–298.

Zusammenfassung

DIE KATHOLISCHE KIRCHE UND DIE FREIMAUREREI. VOM LAIBACHER ERZBISCHOF MICHAEL BRIGIDO BIS ZU DEN MIT DEM KANONISCHEN KIRCHENRECHT UND DER ERKLÄRUNG ZU DEN FREIMAURERISCHEN VEREINIGUNGEN VON 1983 ZUSAMMENHÄNGENDEN DISKUSSIONEN

Die Beziehungen der Katholischen Kirche zur modernen Freimaurerei (deren Anfänge in das Jahr 1717 zurückreichen) sind von Seiten der Päpste durch zahlreiche freimaurerfeindliche Enzykliken und Konstitutionen geprägt. Die erste wurde 1738, die zweite 1751 herausgegeben. Trotzdem hatten diese im Bereich der Habsburgermonarchie des 18. Jahrhunderts keinen besonderen Einfluss. In der Monarchie kam es insbesondere in der Zeit Josephs II. zu einer starken Verbreiterung der Freimaurerlogen, in denen auch zahlreiche Priester und kirchliche Würdenträger zu finden sind wie etwa der Laibacher Erzbischof Michael Brigido (1742–1816) und der Laibacher Kanoniker und Weihbischof Janez Anton Ricci (1745–1818). Die slowenischen Geistlichen waren aber nicht nur Mitglieder von Großlogen in der Monarchie, wir treffen sie auch in zwei Laibacher Logen dieser

Zeit an: in der Loge »Zur Standhaftigkeit und Wohltätigkeit« (1792–95) den Pfarrer von St. Jakob und späteren Kanoniker Jožef Pinhak (1755–1814) und in der Illyrischen Loge »Freunde des Römischen Königs und Napoleons« (1811–13) den Pfarrer von St. Jakob, Janez Krizostom Pohlin (1780–1850).

Nach 1914 verschärften sich die Beziehungen der Katholischen Kirche zur Freimaurerei und erreichten in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts nach der Einverleibung des Kirchenstaates in das Königreich Italien mit der 1884 herausgegebenen Enzyklika »*Humanum Genus*« Papst Leons XIII. ihren Höhepunkt. In dieser verbindet der Papst die Freimaurer mit einer Teufelsverschwörung. 1917 wurde der Canon der automatischen Exkommunikation der Freimaurer in das Kirchenrecht aufgenommen. Im 20. Jahrhundert kam es zwischen beiden Seiten zu einzelnen Gesprächen und zu Bemühungen um einen sachlicheren Dialog. Auch die Drohung des Nationalsozialismus und die Erfahrung des Zweiten Weltkrieges brachten beide Seiten näher. Offizielle Gespräche begannen nach dem II. Vatikanischen Konzil. Zwischen 1968 und 1970 wurden die Dialoggespräche von einer gemischten Kommission geleitet, die 1970 die sogenannte Lichtenauer Erklärung unterzeichnete. Das kanonische Kirchenrecht (CIC) von 1983 strich den Canon der Exkommunikation der Freimaurer. Gleichzeitig mit der Neufassung des CIC veröffentlichte die Glaubenskongregation eine Erklärung zu den freimaurerischen Vereinigungen, die eine Zugehörigkeit zur Freimaurerei moralisch verurteilte. Die Erklärung löste unterschiedliche Reaktionen und Interpretationen aus. Unter den Freimaurern und von einem Teil der Katholischen Kirche wurde sie abgelehnt. Die Kontakte zwischen beiden Seiten rissen aber nie ganz ab. Einer der Hauptgesprächspartner der Freimaurer nach dem II. Vatikanischen Konzil war bis zu seinem Tod im Jahr 2004 der Wiener Kardinal König.

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 347.44:27-772(436.5+497.4)"19"

Prejeto: 5. 7. 2011

Die Verträge des Bistums Gurk mit dem Bistum Lavant von 1859 und mit dem Domkapitel in Laibach von 1891

PETER G. TROPPER

dr., vodja Škofijskega arhiva Celovec

Archiv der Diözese Gurk, Bischöfliches Gurker Ordinariat, Mariannengasse 6, A-9020 Klagenfurt

e-pošta: peter.tropper@kath-kirche-kaernten.at

IZVLEČEK

Oba dokumenta odsevata stoletno tesno povezanost Cerkev na Koroškem s sosednjo ljubljansko in mariborsko škofijo: v menjalni pogodbi iz leta 1859 je krška škofija zamenjala njen priključeno mariborsko mestno župnijo z gosposvetsko proštijo lavantinske škofije. Dogovor iz leta 1891 je krški škofiji prinesel priključitev župnije Šmiklavž v Beljaku skupaj z župnijam Lipa nad Vrbo, Št. Rupert in Dvor nad Vrbo ter Skočidol, ki so bile do tedaj podrejene ljubljanskemu stolnemu kapitelju kot njegovemu patronatu.

KLJUČNE BESEDE: Krka (Gurk), inkorporacija, Cerkev, Ljubljana, Maribor, Gospa Sveta (Maria Saal), patronat, prebenda, Beljak (Villach)

ABSTRACT

THE CONTRACTS WHICH THE DIOCESE OF GURK CONCLUDED WITH THE DIOCESE OF LAVANT IN 1859 AND WITH THE LJUBLJANA CATHEDRAL CHAPTER IN 1891

Both documents bear witness to a century-long connection between the Church in Carinthia and its neighbouring dioceses of Ljubljana and Maribor. By means of contract of exchange, concluded in 1859, the Gurk Diocese traded its Maribor town parish for Maria Saal provost, which until then had been part of the Diocese of Lavant. Based on the agreement of 1891, the Diocese of Gurk also gained the parish of St. Nikolai in Villach together with the parishes of Lind ob Velden, St. Ruprecht am Moos, Gottestal and Kranzlhofen, which until that time had been under the patronage of the Ljubljana Cathedral Chapter.

KEY WORDS: Krka (Gurk), incorporation, church, Ljubljana, Maribor, Maria Saal, patronage, sinecure, Villach

Die beiden im Folgenden wiedergegebenen Dokumente widerspiegeln eine jahrhundertlange enge Verbundenheit der Kirche in Kärnten mit den Nachbardiözesen Ljubljana und Maribor: Im Tauschvertrag von 1859¹ vertauschte das Bistum Gurk die ihm inkorporierte Stadtpfarre Marburg/Maribor² mit dem Bistum Lavant gegen die in Kärnten gelegene Propstei Maria Saal.³ Ein Übereinkommen von 1891⁴ brachte dem Bistum Gurk die Inkorporation der Pfarre St. Nikolai in Villach⁵ samt den Pfarren Lind ob Velden,⁶ St. Ruprecht am Moos⁷ und Kranzlhofen⁸ sowie Gottestal,⁹ die bis dahin dem Domkapitel in Laibach¹⁰ als ihrem Patronatsherrn unterstanden.¹¹

Der Tauschvertrag von 1859

Die Pfründe der Propstei Maria Saal hatten seit dem 12. Jahrhundert bedeutende Persönlichkeiten inne. 1780 wurde die Propstei Maria Saal dem Bistum Lavant inkorporiert, um die geringe Dotation des Lavanter Bischofs¹² aufzubessern. Seither fungierten die Lavanter Bischöfe als Pröpste von Maria Saal. Im Zuge der Diözesanregulierung im Jahre 1859, bei der der Sitz des Lavanter Bischofs von St. Andrä im Lavanttal nach Maribor/ Marburg verlegt

wurde,¹³ tauschte Gurk seine ihm 1506 inkorporierte Stadtpfarpründe Marburg mit den damit verbundenen Pfarren St. Peter unter Marburg, St. Martin in Gams, Zellnitz und Ober-St. Kunigunden gegen die Lavant inkorporierte Propsteipfründe Maria Saal in Kärnten samt den dazugehörigen Patronatspfründen St. Filippin bei Reinegg,¹⁴ St. Georgen zu Timenitz,¹⁵ St. Michael am Zollfeld,¹⁶ St. Martin am Techelsberg,¹⁷ die Pfarre St. Ruprecht¹⁸ und die Filiale St. Peter bei Klagenfurt, St. Ulrich zu Pirk,¹⁹ St. Lambert am Radsberg,²⁰ St. Peter und Paul zu Karnburg,²¹ die Kuratie St. Jakob an der Heide²² und zwei Kanonikate zu Maria Saal samt der Schule zu Krumpendorf in der Pfarre Pirk. Seit 1. September 1859 ist somit der jeweilige Bischof von Gurk auch Propst von Maria Saal.

TAUSCH-VERTRAG (Abschrift von Abschrift)

welcher zwischen dem Fürstbistum Gurk zu Klagenfurt in Kärnten, vertreten durch den gegenwärtigen Fruchtgeniesser, den Herrn Fürstbischof Dr. Valentin Wiry, eines Teils, dann dem Fürstbistum Lavant zu St. Andrä durch den dormaligen Fruchtgeniesser Anton Martin Slomschek in Betreff des Tausches der Stadtpfarpründe Marburg in Steiermark samt Anexen für die Propsteipfründe Maria Saal in Kärnten samt Anexen in Folge des Übersetzungsdekretes des heil. röm. Stuhles vom 20. Mai 1857 Artic. VIII, XII, XV, XXX und der allerhöchsten Entschliessung Seiner K.K. apostolischen Majestät Franz Josef I. vom 26. Oktober 1856 in nachstehender Weise verabredet und abgeschlossen worden ist.

§ 1.

Das Bistum Gurk übergibt die demselben [laut Incorporations-Bulle des Papstes Julius II. vom Jahre 1506 einverleibte Stadtpfarpründe Marburg mit dem zum gleichen Verbands gehörigen Pfarren St. Peter unter Marburg, St. Martin in Gams, Zellnitz und Ober St. Kunigunden samt den gleich-

¹ Archiv der Diözese Gurk in Klagenfurt, Maria Saal, Propstei, Karton 8.

² Jakob Obersteiner, Die Bischöfe von Gurk 1072–1822. Klagenfurt 1969 (=Aus Forschung und Kunst 5), S. 281.

³ Walther Fresacher u. a., Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. II. Abteilung: Die Kirchen- und Grafschaftskarte, 8. Teil Kärnten, 2. Ost- und Mittl-kärnten nördlich der Drau. Klagenfurt 1958 (=Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 52), S. 310-319.

⁴ Archiv der Diözese Gurk in Klagenfurt, Alte Pfarrakten Villach-St. Nikolai, I.

⁵ Gotbert Moro, Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. II. Abteilung: Die Kirchen- und Grafschaftskarte, 8. Teil Kärnten, 3. Oberkärnten nördlich der Drau. Klagenfurt 1959 (=Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 53), S. 44-50.

⁶ Ebenda, S. 23-26.

⁷ Ebenda, S. 37-43.

⁸ Fresacher u. a., Erläuterungen, wie Anm. 3, S. 365-367.

⁹ Moro, wie Anm. 5, S. 19-23.

¹⁰ Eine kurze historische Skizze des Domkapitels in Laibach bei Ljiljana Žnidaršič Golec, Kapiteljski arhiv Ljubljana. Inventar fonda. 1. zvezek. Ljubljana 2006 (=Nadžkofija Ljubljana, Arhiv, Priročniki 3), S. 6-14.

¹¹ Vgl. dazu auch France Martin Dolinar, Slovenska cerkvena pokrajina. Ljubljana 1989 (=Acta Ecclesiastica Sloveniae 11), S. 11 und öfter.

¹² Vgl. Peter Schindler, Beiträge zur Geschichte der Bischöfe von Lavant in der Neuzeit bis 1862. Biographische, sozial- und kirchenhistorische Aspekte. Phil. Diss. Wien 1994.

¹³ Peter G. Tropper, Die Übertragung des Lavanter Bischofssitzes von St. Andrä im Lavanttal nach Maribor aus der Sicht der Steiermark, in: Anton Martin Slomšek na Koroškem – Anton Martin Slomšek in Kärnten. Ured./Red. Hanzi Filipič. Klagenfurt/Clovec-Ljubljana/Laibach-Wien/Dunaj 2000, S. 63-118.

¹⁴ Fresacher u. a., Erläuterungen, wie Anm. 3, S. 105-107.

¹⁵ Fresacher u. a., Erläuterungen, wie Anm. 3, S. 131f.

¹⁶ Fresacher u. a., Erläuterungen, wie Anm. 3, S. 324-328.

¹⁷ Fresacher u. a., Erläuterungen, wie Anm. 3, S. 322f.

¹⁸ Fresacher u. a., Erläuterungen, wie Anm. 3, S. 293-296.

¹⁹ Fresacher u. a., Erläuterungen, wie Anm. 3, S. 331f.

²⁰ Fresacher u. a., Erläuterungen, wie Anm. 3, S. 120-122.

²¹ Fresacher u. a., Erläuterungen, wie Anm. 3, S. 305-307.

²² Fresacher u. a., Erläuterungen, wie Anm. 3, S. 304f.

benannten Pfarrschulen mit allen dem Bistume Gurk zustehenden Rechten und Pflichten dem Bistum Lavant, welches dieses vom Ersteren gemäß der Verzichtleistung des hochwürdigen Fb. Lavanter Domkapitels auf seine durch Artikel XII des Dekretes der S. Congregatio Consistorii bezeichneten Ansprüche auf die Stadtpfarrpfründe Marburg übernimmt.

§ 2.

In gleicher Weise übergibt das Bistum Lavant die demselben laut Inkorporations-Urkunde vom 8. Jänner 1780 einverleibte Propsteipfründe Maria Saal in Kärnten samt den zu dieser Propstei gehörigen Patronatspfründen: St. Philippen bei Reinegg, St. Georgen zu Timenitz, St. Michael am Zollfeld, St. Martin am Techelsberg, die Pfarre St. Ruprecht und die Filiale St. Peter bei Klagenfurt, St. Ulrich zu Pirk, St. Lambert am Radsberg, St. Peter und Paul zu Karnburg, die Kuratie St. Jakob an der Haide und zwei Canonikate am Kollegiat-Kapitel zu Maria Saal samt der Schule zu Krumpendorf in der Pfarre Pirk.

§ 3.

Indem Seine apostolische Majestät der Kaiser Franz Josef I. laut der allerhöchsten Entschliessung vom 3. Oktober 1858 die Angelegenheit über die Patronatslasten mit Rücksicht auf das Kirchengesetz und die Landesgewohnheiten neu zu ordnen sich vorbehalten haben, so wird bis zum Zeitpunkte der definitiven Erledigung dieser Patronatsfrage zwischen den beiden Paciscenten mit Vorbehalt der hohen und allerhöchsten Genehmigung nachstehendes Provisorium getroffen:

Vor allem wird festgesetzt, dass bei dem Umstande, als sowohl an den Patronatsgebäuden zu Marburg und Zellnitz als in Pirk und Philippen nicht unbedeutende Bauherstellungen erforderlich sind, weder der Herr Fürstbischof von Lavant für die begründeten Ansprüche auf die Herstellung an den Patronatsgebäuden zu Marburg und Zellnitz, noch der Herr Fürstbischof von Gurk für die Behebung der Baugebrechen in Pirk und St. Philippen zu haften, sondern vielmehr der Herr Fürstbischof von Gurk für die gute Herstellung der Patronatsgebäude zu Marburg und Zellnitz und der Herr Fürstbischof von Lavant für die gute Herstellung der Patronatsgebäude zu Pirk und St. Philippen Sorge zu tragen haben werden. Die ordentlichen und ausserordentlichen Auslagen für die Erhaltung der Kirchen und Pfarrhofgebäuden zu St. Peter unter Marburg und zu St. Martin in Gams erscheinen nach gepflogenen Erhebungen durch das vorhandene Kirchenvermögen ohne in Anspruchnahme des Patrons hinlänglich gedeckt.

Als Massstab der Patronatsauslagen für die Gebäudeerhaltung bei jenen Patronatspfründen, wo das vorhandene disponible Kirchenvermögen die Kosten nicht deckt, werden bei der Stadtpfarre Marburg auf Grundlage der gut dotierten

Pfründe ein Drittel, bei den unter der Congrua stehenden Pfründen Zellnitz und Ober St. Kunigund aber zwei Dritteile der bezifferten jährlichen Auslagen dem Patrone zur Last geschrieben. Demnach entfällt nach gepflogenen Erhebungen für die Stadtpfarre Marburg von 335 fl. das drittel mit 111 fl. 40 kr. für Zellnitz von 135 fl. die 2/3 Teile mit 90 fl. für Ober St. Kunigund von 100 fl. die 2/3 Teile mit 66 fl. 40 kr.

an jährlichen Patronatsauslagen zur Erhaltung der Pfründen-, Kirchen- und Schulgebäude.

Dazu kommen noch die jährlichen auf den Patron entfallenden Schulkonkurrenzbeiträge zur Beistellung der Schulrequisiten für die fünf gleichnamigen Pfarrschulen nach gepflogenen Erhebungen im Durchschnitte auf 175 fl. 53 womit sich die jährliche Patronatslasten per 443 fl. 25 in Conv[entions] Münze für das Bistum Gurk berechnen, wobei nur noch zu bemerken ist, dass das Schulgebäude zu St. Peter unter Marburg neu zu bauen ist und zu Gams ein solches mangelt. Auf deren Neubau wird indessen im Hinblick auf den hohen Erlass des k. k. Ministeriums des Innern von 10. Juni 1849 Z. 3965 und des Cultus und Unterrichtetes vom 3. September 1849 hier nicht Bedacht genommen.

§ 4.

Das Ergebnis der zum gleichen Zwecke vollzogenen Erhebungen des Bauzustandes der von der Propstei Maria Saal abhängenden Patronatspfründen weist nach, dass bei den Patronatsgebäuden zu Pirk an der Pfarrkirche, dann Wohn- und Wirtschaftsgebäuden, sowie bei den Patronatsgebäuden zu St. Philippen mehrere Bauherstellungen erforderlich sind, für welche jedoch, wie bereits in § 3 erwähnt wurde, der übernehmende Herr Fürstbischof von Gurk nicht zu haften hat, es wird vielmehr Sache des übergebenden Herren Fürstbischofs von Lavant sein, die vorhandenen Baugebrechen herstellen zu lassen.

Die Patronatspfründen St. Ruprecht nächst Klagenfurt, Radsberg, Timenitz, St. Jakob an der Haide und St. Philippen bei Reinegg decken, sofern die vorhandenen Baugebrechen behoben sind, sowie die Filiale St. Peter bei Klagenfurt ihre Erhaltungskosten mit dem eigenen Kirchenvermögen.

Die jährlichen Erhaltungskosten wurden nach gepflogenen Erhebungen für die Maria Saaler Patronatspfründe Karnburg auf 20 fl. für St. Michael am Zollfeld 40 fl. für Techelsberg 80 fl. und für St. Ulrich in Pirk 100 fl. demnach zusammen auf jährlich 240 fl. C. M. veranschlagt. Werden davon zwei Dritteile dem Patrone zur Last geschrieben mit 160 fl. und dann der Schulkonkurrenzbeitrag für Pirk mit 15 fl.

sowie der laut den geflogenen Erhebungen für Erhaltung der Maria Saaler Propstei-Dotationsgebäude jährlich erforderliche Betrag per 30 fl. dazu gerechnet, so entziffern sich 205 fl. als alljährliche Conservations-Auslagen für die Propstei Maria Saal und den dazugehörigen Patronaten, welche bereits in der Erträgnisfassung laut Beilage 3/ verrechnet vorkommen und sonach hier ausser Berechnung bleiben. Der beantragte Schulbau zu Krumpendorf in der Pfarre Pirk wird aus den gleichen in § 3 berührten Gründen auch hier unbedacht gelassen.

§ 5.

Zur Deckung der nachgewiesenen alljährlichen Patronatslasten in und um Marburg laut § 3 berechnet auf 443 fl. 25 $\frac{3}{4}$ überlässt das Bistum Gurk

a. das ihm laut Entscheidung vom Jahre 1811 gebührende Bezugsrecht der 10 Startin Mensal Weine von den mehrgedachten Patronatspfändern, welche dieselben nach vorhergegangener Auskostung und Auswählung samt Fass rein abgezogen abzugeben haben, dem Bistum Lavant, welches diese 10 Startin a per 50 fl. zusammen annimmt um 500 fl.

b. Die steiermärkische Grundentlastungs-Schuldverschreibung von der vormals bistümlichen Gült Rautenberg de ddo 1. August 1856 Z. 1417 Litt. A per 1000 fl. mit einem jährlichen Zinsenertrage nach Abzug der 5%otigen Einkommensteuer pr 2 fl. 30 kr. im Reste mit 47 fl. 30 kr. und

c. die steiermärkische Grundentlastungsschuldverschreibung von der vorbestandenem bistümlichen Gült Marburg de ddo 1. März 1856 No 1611 litt. A pr. 1510 mit einem jährlichen Zinsenertrage nach Abzug der 5%otigen Einkommensteuer per 3 fl. 46 $\frac{1}{2}$ kr. im Reste mit

	71 fl. 43 $\frac{1}{2}$ kr.
Übertrag	443 fl. 25 $\frac{3}{4}$ kr.
sohin zusammen	619 fl. 13 $\frac{1}{2}$ kr.
Werden nun die obigen Patronatslasten per	443 fl. 25 $\frac{3}{4}$ kr.
von dieser Bedeckungssumme abgezogen so ergibt sich für das Bistum Gurk ein jährliches Guthaben von	175 fl. 47 $\frac{3}{4}$ kr.

C. M., welches von dem übernehmenden Bistume Lavant zu vergüten bekommt.

§ 6.

Zu gleicher Schadloshaltung übergibt Lavant und übernimmt Gurk die gesamte Dotation der Propstei Maria Saal bestehend in Realbesitzungen, Obligationen und wie immer Namen habenden Bezügen, welche laut der Beilage 3 einen Ertrag mit 1919 fl. 5 $\frac{3}{4}$ kr.

in Conv. Münze jährlich abwerfen.

Werden von diesem Ertrage die 5% Einkommensteuer

von dem jährlichen Interessenbezüge von der Propstei Maria Saal gehörigen Stellungen-Grundentlastungs und National-Anlehens-Obligationen per 2143 fl. 27 kr. mit 107 fl. 10 $\frac{1}{2}$ kr. sowie das jährliche Guthaben des Bistums Gurk laut § 5 mit 175 fl. 47 $\frac{3}{4}$ kr. oder zusammen 282 fl. 58 $\frac{1}{4}$ kr.

in Abzug gebracht, so ergibt sich als Reinertrag und respektive Überschuss ein Betrag von 1636 fl. 17 $\frac{2}{4}$ kr. in Conv. Münze oder 1718 fl. 10 $\frac{1}{4}$ kr. Oesterr. W

Von diesem Überschusse behält sich der unterzeichnete Fürstbischof als Fruchtniesser die runde Summe von 1500 fl., schreibe eintausendfünfhundert Gulden, in oesterr. W. für sich und seine Rechtsnachfolger im Bistume Lavant als eine jährliche Dotationsrente bevor, welche Rente aus den Revenuen der Propstei Maria Saal in halbjährigen Dekursiv-Raten mit 1. März und 1. September jeden Jahres an den jeweiligen Fürstbischof von Lavant auszubezahlen sich der mitunterfertigte Fürstbischof von Gurk als Uebernehmer der Propstei Maria Saal für sich und seine Nachfolger im Besitze eben genannter Propsteipfründe hiemit verbindet.

§ 7.

Über die ordentlichen als ausserordentlichen Patronatsauslagen für die im gegenwärtigen Verträge benannten Patronatspfändern verpflichten sich die beiden Paciscenten bis zum Zeitpunkte der allerhöchsten Ortes zugesagten Regelung und Entscheidung der Patronatsfrage, eine genaue Vermerkung zu führen und darnach einen endgültigen Abschluss dieses mehr besprochenen Tausches zu machen. Sollten sich in der Zeit dieses eben getroffenen Provisoriums unvorgesehene Differenzen ergeben, so behalten sich beide Teile bevor, die Begleichung derselben besonders zu verhandeln.

§ 8.

Als Zeitpunkt des physischen Antrittes in die beiderseitigen Rechte und Pflichten wurde festgesetzt, dass der hochwürdigste Fürstbischof von Gurk mit 1. September d. J. 1859 in alle Rechte und Pflichten der Propsteipfründe Maria Saal und am gleichen Tage auch der hochwürdigste Fürstbischof von Lavant in alle Rechten und Pflichten für den Fürstbischof von Gurk auf die Stadtpfarrpfänder Marburg und Anexen mit Vorbehalt der hohen und allerhöchsten Bestätigung einzutreten habe.

§ 9.

Noch wird festgesetzt, dass für den Fall, als von der hohen Staatsverwaltung von diesem Tauschgeschäfte die 3 $\frac{1}{2}$ %otige Übertragungsgebühr bemessen werden sollte, sowohl der hochwürdigste Herr Fürstbischof von Gurk als der hochwürdigste Herr Fürstbischof von Lavant die Hälfte dieser Übertragungsgebühr zur Zahlung auf sich nimmt.

Urkund dessen ist dieser Vertrag in zwei gleichlautenden Parien ausgefertigt und von den Herren Kontrahenten nebst zwei Zeugen eigenhändig mit dem Bemerkten unterzeichnet worden, dass jenem Vertragsexemplare, welches in den Hän-

den des Herren Fürstbischofs von Lavant [zu] verbleiben hat, die Inkorporations-Bulle des Papstes Julius des II. vom Jahre 1506, hingegen jenem Vertragsexemplare, welches der Fürstbischof von Gurk überkommen wird, die Incorporations-Urkunden vom 8. Jänner 1780 und die Ertragnisfassion der Propstei Maria Saal in Originali oder beglaubigten Abschrift anzuschliessen ist.

Klagenfurt, am 23. Juni Eintausendachthundert fünfzig und neun.

Für das Bistum Gurk

Dr. Valentin Wiery m. p.

Für das Bistum Lavant

Anton Martin Slomtschek m. p.

Vorstehender Tauschvertrag zwischen den hochwürdigsten Fürstbischöfen von Gurk und Lavant wird seitens der Metropole vermög bestehenden Kollations- u. Patronatsverhältnisses hiemit ratifiziert.

Salzburg, 18. Juli 1859

Maximilian Josef Fürsterzbischof m. p.

No 4750

Wird infolge hohen Kultus und Unterrichtsministerialerlasses von 25. Oktober 1860 Z. 15873 und h. k. k. Staats-Ministerialerlasses vom 13. Feber 1861 Z. 632/C.U. gegen dem bestätigt, dass dadurch der Erfüllung der dem Patrone gesetzlich obliegenden Verpflichtungen in keiner Weise Eintrag geschehe und die Ausführung dieses Übereinkommens niemals zum Vorwande von wie immer gearteten Ansprüchen an öffentliche Fonds dienen dürfe.

K. K. steiermärkisch kärntnerische Statthalterei

Graz, am 2. März 1861

Unterschrift unleserlich

Das Übereinkommen von 1891

Laut Stiftbrief Kaiser Friedrichs III. vom 6. Dezember 1461 wurde dem neuerrichteten Domkapitel in Laibach die in Kärnten gelegene Pfarre St. Nikolai ausser Villach als Sustentation zugewiesen und diesem mit päpstlicher Bulle vom 6. September 1462 pleno iure quoad temporalia et spiritualia inkorporiert. Das Domkapitel pflegte diese Pfarre entweder in Pacht zu vergeben und die Vikare in Geld zu entlohnen oder den Vikaren gegen Entrichtung eines jährlichen Geldbetrages zum Fruchtgenuss zu überlassen oder aber einen Teil der Güter auszuscheiden und diesen den Vikaren in partem congruae zuzuweisen, den anderen Teil aber in Eigenregie zu verwalten. Die Vikare wurden daher auch nicht kanonisch investiert.

Dieser Zustand dauerte bis in die Zeit Kaiser Josephs II., also bis in die 80er-Jahre des 18. Jahrhunderts. Die Pfarrregulierung ging über die Sonderrechte des Domkapitels von Laibach hinweg und betrachtete die Pfarre St. Nikolai als Säkularpfarre,

da die Pfarre bereits vor ihrer Zuweisung an das Domkapitel in Laibach als landesfürstliche Pfarre bestanden hatte, die über einen geschlossenen Güterkomplex verfügte.

Aufgrund der besonderen Verwaltung und durch die allerhöchste Vorschrift vom 28. Oktober 1783, wonach die Abfuhr der Interkalärertragnisse von vakanten Benefizien an den Religionsfonds angeordnet wurde, sowie anderer in publico-ecclesiasticis ergangener Vorschriften ließ das Domkapitel in Laibach die Erledigung der Vikariatsstelle als Vakatur der Pfarre gelten und führte den Pfründeninterkalärertrag an den Religionsfonds ab. Die Vikare wurden dem zuständigen Ordinariat präsentiert und auf die Pfarre investiert. Der erste Fall dieser Art ereignete sich 1788, der letzte im Jahr 1820.

Danach kehrte das Domkapitel in Laibach wieder zur mehr als drei Jahrhunderte alten Gepflogenheit zurück, wonach der vom Domkapitel in Laibach ernannte Vikar dem zuständigen Ordinariat vorgestellt wurde mit der Bitte, demselben die pfarrliche Jurisdiktion zu erteilen. Eine allfällige Investitur konnte nur auf das dem Vikar zustehende Einkommen, nicht aber auf den Pfründenbesitz, dessen Nutzniesser ja das Domkapitel von Laibach war, stattfinden. Das Domkapitel in Laibach war bereit, dem jeweiligen Vikar den Pfründenbesitz pachtweise und in partem congruae mit der Verpflichtung zu überlassen, die darauf haftenden Steuern zu bezahlen, die Messen-Stiftungsverbindlichkeiten zu erfüllen, einen bestimmten Betrag auf die sarta tecta zu verwenden und an das Domkapitel in Laibach einen gewissen Mensalbeitrag (1869: 136 fl. 50x) abzuführen.

Die Ertragnisse aus dem Inkorporationsverhältnis der Pfarre St. Nikolai waren somit auf diesen Mensalbeitrag herabgesunken. Berücksichtigt man, dass mit dieser Inkorporation als Annex für das Domkapitel in Laibach auch die Patronatslasten für die Kirchen und Pfründen St. Ruprecht am Moos, St. Martin in Lind ob Velden, St. Johann Baptist in Kranzlhofen und St. Margareth in Gottestal verbunden waren, ist die Bereitwilligkeit des Domkapitels in Laibach zu verstehen, gegen eine einmalige mäßige Geldentschädigung von 650 fl. in die Lösung dieses Rechtsverhältnisses einzuwilligen.

Laut dem Übereinkommen zwischen dem Bistum Gurk (2. Juli 1891) und dem Domkapitel in Laibach (23. Juli 1891) erfolgte nach Zustimmung aller in Betracht kommenden kirchlichen und staatlichen Stellen die Lösung der Inkorporation und der annexen Patronatsverhältnisse, wie diese das Domkapitel in Laibach seit 1461 besessen hatte, und die

Übertragung dieser Rechte und Pflichten an das Bistum Gurk. Die Administration der Pfarre St. Nikolai war bereits 1889 der Ordensprovinz der Franziskaner für Nordtirol in Innsbruck übertragen worden.

ÜBEREINKOMMEN

welches zwischen dem Bistum Gurk, vertreten durch den hochwürdigsten Ordinarius, Herrn Dr. Josef Kahn und den fürstbischöflichen Sekretär, Herrn Consistorialrat Karl Elsler, einerseits und dem hochwürdigsten Domkapitel zu Laibach, vertreten durch den Herrn Dompropst Dr. Leonhard Klofutar und Herrn Dr. Johann Kulavič, Domkapitular und Kanzler des Kapitels, zufolge Kapitelbeschlusses, dato 7. Oktober 1889, Z. 62, anderseits nach vorausgehender Zustimmung des hochwürdigsten Domkapitels Gurk dato 6. Mai 1889 Z. 33 und der Zustimmung des hochwürdigsten Erzbischofs von Salzburg, seiner Exzellenz Dr. Franz de Paula Albert Eder, dato 27. Mai 1889 Z. 1748, sowie der Zustimmung des hochwürdigsten Fürstbischofs von Laibach, Dr. Jacob Missia, dato 9. Februar 1890, Z. 363 und unter Beitritt der Gemeinden von Villach und Landskron als Konkurrenzfaktoren bezüglich der Kirche und Pfarrpfründe St. Nikolai in Villach, der Gemeinden Wernberg und Landskron als Konkurrenzfaktoren bezüglich der Kirche und Pfarrpfründe St. Ruprecht am Moos, der Gemeinden Wernberg und Augsdorf als Konkurrenzfaktoren der Kirche und Pfarrpfründe St. Martin in Lind ob Velden, der Gemeinden Techelsberg, Augsdorf, Velden und Köstenberg als Konkurrenzfaktoren bezüglich der Kirche und Pfarrpfründe St. Johann in Kranzelhofen, der Gemeinden Wernberg und Augsdorf als Konkurrenzfaktoren bezüglich der Kirche und Pfarrpfründe St. Margareth in Gottestal, sowie unter Zustimmung der Gräflich Dietrichsteinschen Herrschaft Landskron als Mitpatron bezüglich der Kirchen und Pfarrpfründen St. Ruprecht am Moos, St. Martin in Lind ob Velden und St. Johann in Kranzelhofen, endlich der Herrschaft Wernberg bei Villach als Mitpatron bezüglich der Kirche und Pfarrpfründe St. Margareth in Gottestal vorbehaltlich der staatlichen Genehmigung abgeschlossen wurde, wie folgt:

§ 1

Das hochwürdigste Domkapitel zu Laibach als Inhaber der demselben von weiland Kaiser Friedrich dem III. mit Stiftungsurkunde vom 6. Dezember 1461 zu dessen besserer Sustentation zugeeigneten Pfarrkirche und Pfründe St. Nikolai in Villach und als Patron der Kirchen und Pfründen St. Ruprecht am Moos, St. Martin in Lind ob Velden, St. Johann Baptist in Kranzelhofen und St. Margareth in Gottestal erteilt hiemit seine Zustimmung, dass die bisherige Inkorporation der Pfarre St. Nikolai in Villach zum Laibacher Domkapitel gelöst wird und die Inkorporation dieser Pfarre mit dem Fürstbistum Gurk erfolgt, dass ferner das

dem Laibacher Domkapitel bezüglich der Pfarrkirchen und Pfründen St. Martin zu Lind, St. Ruprecht am Moos und St. Johann in Kranzelhofen laut rechtskräftigen Erkenntnisses des hohen k.k. Ministeriums für Kultus und Unterricht vom 12. Juli 1871 Z. 12688 und bezüglich der Pfarrkirche und Pfründe St. Margareth in Gottestal aufgrund unvordenklicher Übung zustehende Patronat mit allen hieraus entspringenden Rechten und Verbindlichkeiten an das Fürstbistum Gurk übertragen wird.

§ 2

Nachdem das zwischen dem hochwürdigsten Laibacher Domkapitel bezüglich der Pfarrkirche und Pfründe St. Nikolai zu Villach bestandene Inkorporations-Verhältnis derart geregelt war, dass St. Nikolai jährlich an das Domkapitel zu Laibach den Mensalbeitrag von 136 fl. 50 kr. Ö.W. sage: „hundertdreißigsechs Gulden, 50 kr. Ö.W.“; abzuführen hatte, so anerkennt das genannte Domkapitel, insbesondere auf diesen Bezug keinen weiteren Anspruch zu haben, wogegen das Bistum Gurk, welchem nunmehr die Pfarrkirche und Pfründe St. Nikolaus inkorporiert wird, dem Domkapitel zu Laibach als einmalige Entschädigung den Betrag von 650 fl. Ö.W. sage: „sechshundertfünfzig Gulden“ nominale in österreichischer Notenrente ausfolgt.

Nachdem ferner aufgrund unvordenklicher Übung und laut rechtskräftigen Erkenntnisses des hohen k.k. Ministeriums für Kultus und Unterricht vom 12. Juli 1871 Z. 12688 dem Domkapitel zu Laibach das Patronatsrecht zu den Pfarrkirchen und Pfründen St. Ruprecht am Moos, St. Martin in Lind ob Velden und St. Johann Baptist in Kranzelhofen in der Weise zukam, dass demselben alternierend mit der gräflich Dietrichsteinschen Herrschaft Landskron als Mitpatron, also jedes zweite Mal das Recht der Präsentation auf diese drei Pfarren zustand, während die gesetzlichen Patronatslasten auch zu gleichen Teilen zu tragen waren und nachdem ferner dem genannten Domkapitel aufgrund unvordenklicher Übung das Patronatsrecht zu der Pfarrkirche und Pfründe St. Margareth in Gottestal degestalt zukam, dass dieses Domkapitel ternierend mit der Herrschaft Wernberg bei Villach, also jedes dritte mal die Herrschaft Wernberg aber zweimal das Präsentationsrecht ausübte und dementsprechend das Domkapitel ein 1/3, die Herrschaft Wernberg 2/3 der gesetzlichen Patronatslasten zu tragen hatte, so verzichtet das Domkapitel auch insbesondere auf dieses ihm zugestandene Präsentationsrecht zugunsten des Bistums Gurk, welches hingegen auch die vom Laibacher Domkapitel bisher getragene Tangente der gesetzlichen Patronatslasten und zwar bezüglich der erstgenannten Pfarrkirchen und Pfründen unter Mithaftung der gräflich Dietrichsteinschen Herrschaft Landskron zur Hälfte und bezüglich der Pfarre St. Margareth in Gottestal unter Mithaftung der Herrschaft Wernberg für zwei Drittel zu ein Drittel übernimmt.

§ 3

Bezüglich Tragung der aus dem vom Laibacher Domkapitel übernommenen Inkorporations- bzw. Patronatsverhältnisses nunmehr für das Bistum Gurk entspringenden Lasten wird Folgendes festgesetzt und zwar:

1. Der Pfarrkirche und Pfründe St. Nikolai gegenüber

Das Bistum Gurk bzw. dessen jeweiliger Fürstbischof verpflichtet sich, das Kirchen- und Pfründenvermögen der der fürstbischoflichen Mensa inkorporierenden Pfarre von St. Nikolai, wie dies bisher auch seitens des Laibacher Domkapitels geschehen, nicht mit dem Vermögen der fürstbischoflichen Mensa zu vermengen, sondern mittels abgesonderter Rechnung zu führen und zu verwalten, und weiters verpflichtet sich das Bistum Gurk von den demselben aus der inkorporierten Pfarre zukommenden Erträgen alljährlich den Betrag von 136 fl. 50 kr., sage: „hundertdreißigsechs Gulden 50 kr.“ auszuscheiden und samt Zinsen und Zinseszinsen solange zur Bildung eines besonderen Fonds zu verwenden, bis derselbe hinreicht, eine österreichische Notenrente im Nominalbetrage von 1.600 fl. sage: „sechzehnhundert Gulden“ anzuschaffen.

Nach deren Anschaffung tritt das Bistum Gurk in den unbeschränkten Genuss der ihm inkorporierten Pfarrkirche und Pfründe St. Nikolai.

Diese aus den Erträgen der inkorporierten Pfarrkirche und Pfründe St. Nikolai beschaffte Notenrente von Nominal 1.600 fl. Ö.W. wird samt verfallenden Zinsen als ein abgesonderter Fonds zu dem Zwecke weiterverwaltet, um in erster Linie daraus der vom Bistum Gurk zufolge § 10 letzten Satzes des Gesetzes vom 28. Mai 1863 Kärntner Landesgesetzblatt Nr. 6 T 1864 in der Eigenschaft eines Patrons nach Maßgabe der §§ 1-8 dieses Gesetzes zu tragenden Baulast zu genügen. Für den Fall der Unzulänglichkeit dieses Fonds hat nach dessen Erschöpfung das Bistum für die dasselbe gesetzlich treffende Baulast aus Eigenem aufzukommen.

Sollte eine Forderung aus dem Titel der das Bistum Gurk nach Maßgabe des oben erwähnten Gesetzes treffenden Baulast gelten gemacht werden, bevor aus den Beiträgen jährlich 136 fl. 15 kr. samt Zinsen ein zum Ankauf der Notenrente per 1.600 fl. Ö.W. hinreichender Fonds gebildet ist, so hat das Bistum Gurk ohne Heranziehung dieses Fonds aus Eigenem für die dasselbe treffende Baulast aufzukommen.

Unbeschadet dieser primären Haftung bleibt es jedoch dem Bistum Gurk unbenommen, aufgrund besonderen Ueberkommens, wie dies für die ersten (10) zehn Jahre im Vertrag vom 24. 2. 1890 mit den Patres Franziskanern aus der Nordtirolerischen Ordensprovinz geschehen, den Pfarradministrator von St. Nikolai zur Schadloshaltung für die von dem Bistum Gurk aus dem Titel der Baulast zu bestreitenden Rücklagen zu verpflichten.

2. Den Pfarrkirchen und Pfründen St. Ruprecht am Moos, St. Martin in Lind ob Velden, St. Johann Baptist in

Kranzelhofen und St. Margareth in Gottestal gegenüber.

Zur Bildung eines Fonds, aus welchem in erster Linie die das Bistum Gurk bezüglich dieser Kirchen treffenden gesetzlichen Patronatslasten bestritten werden sollen, und zwar hinsichtlich der Pfarrkirchen und Pfründen St. Ruprecht am Moos, St. Martin in Lind ob Velden, St. Johann Baptist in Kranzelhofen zu gleichen Teilen mit der gräflich Dietrichsteinschen Herrschaft Landskron und hinsichtlich der Pfarrkirche St. Margareth in Gottestal zu 1/3, während 2/3 hievon auf die Herrschaft Wernberg entfallen, wird die zu diesem Zwecke von dem hochwürdigen Militärkaplan I. B. und Prälaten Msgr. Stefan Czerveny in Salzburg gewidmete österreichische Notenrente per 2.600 fl. sage: „zwei-tausensechshundert Gulden“ Nominale bestimmt und festgesetzt, dass die hiervon entfallenen Zinsen durch volle (10) zehn Jahre, welche vom 1. Mai 1889 an mit Rücksicht auf die Tilgung der Schenkungsgebühren zu rechnen sind, zum Kapitale geschlagen und ebenfalls in österreichischer Notenrente fruktifiziert werden. Bis zu diesem Zeitpunkte, das ist bis zum 1. Mai 1899, hat das Bistum Gurk die demselben obliegende Tangente der gesetzlichen Patronatslasten ohne Heranziehung dieses Fonds zu tragen, nach demselben erfolgt die Bildung von 4 gesonderten in Verwaltung und freier Verrechnung stehenden, zu gegenseitiger Aushilfe heranziehbaren Patronatsfonds für jede der in Rede stehenden Kirchen, bei deren Unzulänglichkeit das Bistum Gurk die dasselbe treffende Patronats-tangente nach Erschöpfung der vom 1. 5. 1899 anlaufenden Zinsen unter Wahrung der Fonde aus eigenem bestreitet. Das Bistum behält sich jedoch vor, aus den laufenden Zinsen den Rückersatz zu beanspruchen.

§ 4

Die bisher von der Pfründe St. Ruprecht am Moos mit
1 fl. 31 kr.

Die bisher von der Pfründe St. Martin in Lind ob
Velden mit 78,5 kr.

Die bisher von der Pfründe St. Johann in Kranzelhofen
mit 78,5 kr.

Die bisher von der Pfründe St. Margareth in Gottestal
mit 1 fl. 0,5 kr.

zusammen 3 fl. 93 kr.

an die Pfarrpfründe St. Nikolai bei Villach geleisteten jährlichen Mensalbeiträge werden von dem hochwürdigsten Fürstbischof von Gurk kapitalisch durch Übernahme einer österreichischen Notenrente im Nominalbetrage von 100 fl. österreichischer Notenrente im Nennwert abgelöst und hat diese Notenrente einen Teil des Stammvermögens der Pfarrpfründe St. Nikolai bei Villach zu bilden.

§ 5

Die in den vorstehenden §§ erfolgte Übernahme der dort selbst bezeichneten Rechte und Verbindlichkeiten seitens des Bistums Gurk wurde bezüglich der Pfarrkirche und Pfründe St. Nikolai in Villach als der dem Bistum Gurk inkor-

porierten Pfarre von den Mitkonkurrenzfaktoren, nämlich der Stadtgemeinde Villach und der Gemeinde Landskron bezüglich der Pfarrkirche und Pfründe St. Ruprecht am Moos, von der Gemeinde Wernberg und Landskron sowie dem Mitpatron, nämlich der gräflich Dietrichsteinschen Herrschaft Landskron, bezüglich der Pfarrkirche und Pfründe St. Martin in Lind ob Velden, von der Gemeinde Wernberg und Augsdorf, sowie dem Mitpatron, nämlich der gräflich Dietrichsteinschen Herrschaft Landskron, bezüglich der Pfarrkirche und Pfründe St. Johann in Kranzelhofen von den Gemeinden Techelsberg, Augsdorf, Velden und Köstenberg sowie dem Mitpatron, nämlich der gräflich Dietrichsteinschen Herrschaft Landskron, endlich bezüglich der Pfarrkirche und Pfründe St. Margareth in Gottestal von der Gemeinde Wernberg und Augsdorf sowie dem Mitpatrone, nämlich der Herrschaft Wernberg, zustimmend zur Kenntnis genommen und anerkannt, die Stadtgemeinde Villach und die Gemeinde Landskron als Konkurrenzfaktor bezüglich der Pfarrkirche und Pfründe St. Nikolai in Villach insbesondere, dass sich bei dem Umstande, als das Kirchen- und Pfründenvermögen von St. Nikolai bei Villach nicht mit dem Vermögen der fürstbischöflichen Mensa in Gurk vermengt, sondern wie bisher abgesondert geführt und verwaltet wird, die Konkurrenzlast des Fürstbistums Gurk zufolge § 10 letzten Satzes des Gesetzes vom 28. 5. 1863 Kärntner Landesgesetzblatt Nr. 6 b 1864 als die dem Patrone obliegende nach § 1 bis inklusiv 8 dieses Gesetzes zu beurteilende darstellt.

Für das Bistum Gurk als den einen Paciscenten:
Klagenfurt, am 2. 7. 1891

Dr. Josef Kahn m.p., Fürstbischof von Gurk
Karl Elsler m.p., F.B. Sekretär L.S.

Für das Gurker Domkapitel gemäß zustimmenden Kapitelbeschlusses vom 6. Mai 1889 Z. 33

Klagenfurt, am 3. Juli 1891

Dr. Val. Müller m.p., Dompropst
J. Rebernik m.p., Domdechant L.S.

Z: 2462

Für das Fürst-Erzbistum Salzburg als Metropolitan-Bistum zum Bistum Gurk gemäß Zustimmung vom 27. Mai 1889 Z: 1748

Salzburg, am 11. 7. 1891

+ Johannes Haller m.p., Fürsterzbischof L.S.

Für das Laibacher Domkapitel als zweiten Paciscenten gemäß Kapitelbeschluss vom 7. Oktober 1889 Z: 62

Laibach, am 23. 7. 1891

Dr. Leonard Klofutar m.p., Dompropst

Dr. Johann Kulavic m.p., Domkapitular, derzeit Kapitels Kanzler L.S.

Für das Fürstbistum Laibach gemäß Zustimmung vom 9. Februar 1890 Z: 363

Laibach, am 23. 7. 1891

+ Dr. Jakob Missia m.p., Fürstbischof
Jos. Šiška m.p., F.B. Sekretär L.S.

Z: 10017

Für die k.k. Landesregierung für Krain zu Laibach gemäß Zustimmung vom 12. Februar 1890 Z: 12719 ex 1889 und im Grunde der allerhöchsten Entschliessung vom 13. Jänner 1891/: Cult. Minist. Erlass vom 16. Jänner 1891 Z: 818 an den Herrn Landespräsidenten in Kärnten:!

Laibach, am 14. 9. 1891

Andreas Freiherr von Winkler m.p., k.k. Landespräsident L.S.

Für Graf Sigmund Dietrichstein'sche Herrschaft Landskron bezüglich des Mitpatronates zu den Pfarren St. Ruprecht am Moos, St. Martin in Lind ob Velden, und St. Johann Baptist in Kranzelhofen gemäß Kenntnisnahme im Namen des Fidei-Kommiss-Comitees für die Besitzer.

Klagenfurt, am 23. 9. 1891

Dr. Josef Luggin m.p.

Als Bevollmächtigter der Besitzer der zum Sigmund Ludwig Graf Dietrichsteinschen Fidei-Comiss gehörigen Patronats Herrschaft Landskron

Theodor Ruba m.p., Zeuge

Josef Stärk m.p., Hauptmann-Rechnungsführer als Zeuge

Für die Herrschaft Wernberg bezüglich Mitpatronates zur Pfarre St. Margareth in Gottestal gemäß Kenntnisnahme vom 8. Mai 1890

Kapuvár, den 8. 11. 1891

Martha Baronin Fischer m.p., geborene Baronin Berg, Besitzerin von Wernberg und Patronin von Gottestal
Als Zeuge der Unterschrift Gustav Freiherr von Berg m.p.

Dr. Hermann Gruber m.p. als Zeuge der Unterschrift

Einverstanden in Vertretung des zum Stadtgemeindegebiet Villach gehörigen Teiles der Pfarrgemeinde St. Nikolai mit Bezugnahme auf den Gemeinde-Sitzungs-Beschluss vom 8. Juni 1893 und den in demselben enthaltenen Vorbehalt, dass durch die Mitfertigung des Übereinkommens vom 2. Juli 1891 die bisherige Konkurrenzpflicht der Stadtgemeinde Villach bezüglich der Pfarrkirche und Pfründe St. Nikolai weder geändert noch erhöht werden darf.

Stadtgemeindevorstehung Villach, am 10. Juni 1893

F. Scholz m.p., Bürgermeister

C. J. Rainer m.p., Gemeinderat

Emil Errian m.p. Gemeindeausschuss

Simon Jannach m.p. Gemeindeausschuss

L.S.

Einverstanden in Vertretung des zum Gebiete der Ortsgemeinde Landskron gehörigen Teiles der Pfarrgemeinde St. Nikolai in Villach mit Bezugnahme auf den Gemeinde-Ausschuss-Sitzungsbeschluss vom 5. September 1893 und den in demselben enthaltenen Vorbehalt, dass durch diese Mitfertigung des Übereinkommens vom 2. Juli 1891 die bisherige Konkurrenzpflicht der Ortsgemeinde Landskron

bezüglich der Pfarrkirche und Pfründe St. Nikolai weder geändert noch erhöht werden darf.

Ortsgemeindevorsteherung Landskron, am 8.10.1893

Franz Lassnigg m.p. Bürgermeister
Clement Petschnig m.p. Gemeinderat
Anton Bürger m.p. Gemeindeausschuss
Josef Wucherer m.p. Gemeindeausschuss
L.S.

ad Z: 4269

Erklärung

Abschrift

Die Stadtgemeinde Villach erteilt mit Bezug auf die ihr vom Gemeinde-Ausschuss in der Sitzung vom 21. August 1890 Z: 4363 eingeräumte Ermächtigung die Zustimmung, dass die Vorstadtpfarre St. Nikolai in Villach aus dem Incorporations-Verbande zum Laibacher-Domkapitel gelöst und dem Fürstbistume Gurk incorporiert werde.

Stadtgemeinde-Vorsteherung Villach, am 13. März 1891

Fr. Scholz m.p., Bürgermeister
Johann Olsacher m.p. G.R.
S. Brand m.p. G.M.
Babstmann M. G.M. L.S.

Nr. 1148

Erklärung

Abschrift

Aufgrund des Beschlusses des Ausschusses der Gemeinde Landskron vom 17. des Monats wird die Erklärung abgegeben, dass die Übertragung der dem hochwürdigsten Domkapitel in Laibach gegenüber den Pfarren St. Nikolai in Villach und St. Ruprecht am Moos zustehenden Rechte und Pflichten an das hochwürdigste Fürstbistum Gurk zur Kenntnis genommen und hiergegen keine Einwendung erhoben wird.

Gemeindevorsteherung Landskron, am 18. September 1890

Der Bürgermeister: F. Lassnigg m.p.
Der Gemeinderat: K. Petschnig m.p. L.S.
Die Ausschussmänner: Ig. Tertschei m.p.
Joh. Bürger m.p.

Diese Erklärung wurde amtlich richtig gestellt am 14.3.1891

Fr. Lassnig m.p. Bürgermeister L.S.

Nr. 876

Erklärung

Abschrift

Der Gemeindeausschuss hat in seiner heutigen Sitzung zur Kenntnis genommen, dass die Patronats-Rechte und Pflichten des Laibacher Domkapitels für die Pfarren St. Margareth zu Gottestal, St. Ruprecht am Moos, und St. Martin zu Lind ob Velden dem Fürstbistum Gurk übertragen wurden, gegen welche Übertragung der Gemeindeausschuss keine Einwendung erhebt.

Gemeindevorsteherung Wernberg, am 25. September 1890

M. Orasch m.p., Bürgermeister

J. Glaser m.p., G.R.

Anton Marinitsch m.p., Ausschuss

Hermann Schiller m.p. Ausschuss

Erklärung

Abschrift

Aufgrund des Beschlusses des Ausschusses der Gemeinde Augsdorf vom 21. September 1890 wird die Erklärung abgegeben, dass die Übertragung der dem hochwürdigsten Domkapitel in Laibach gegenüber den Pfarren St. Martin in Lind ob Velden, St. Margareth in Gottestal und St. Johann Bapt. zu Kranzelhofen zustehenden Rechte und Pflichten an das hochwürdigste Fürstbistum Gurk zur Kenntnis genommen und hiergegen keine Einwendung erhoben wird.

Gemeindevorsteherung Augsdorf, am 2. Oktober 1890

Der Bürgermeister: Urabel m.p.

Gemeinderat Johann Scherent m.p.

Ausschussmann: Johann Lippitsch m.p.

Ausschussmann: Matthäus Wurzer m.p.

Erklärung

Abschrift

Aufgrund des Beschlusses des Ausschusses der Gemeinde St. Martin am Techelsberg vom 3. März 1891 wird die Erklärung abgegeben, dass die Übertragung der dem hochwürdigsten Domkapitel in Laibach gegenüber der Pfarre St. Johann Baptist in Kranzenhofen zustehenden Patronats-Rechte und Pflichten an das Fürstbistum Gurk zur Kenntnis genommen und hiergegen keine Einwendung erhoben wird.

Geschlossen:

Der Bürgermeister: Haas m.p.

Johann Kollmann m.p., Schriftführer

Viktor Rainer m.p.

Paul Buxbaum m.p.

Gregor Ulbing m.p.

Kaspar Stossier m.p.

Simon Sumper m.p.

Vallentin Muskateller m.p.

Sebastian Trantin m.p.

+ Josef Woschitz durch Johann Kollmann m.p.,

Namensfertiger

Erklärung

Abschrift

Die Gemeindevorsteherung Velden erklärt sich im Sinne des Gemeinde-Ausschuss-Sitzungs-Protokolles vom 17. September 1890 Z: 747 mit der Übertragung der dem hochwürdigsten Domkapitel in Laibach gegenüber der Pfarre St. Johann Baptist in Kranzelhofen zustehenden Rechte und Pflichten an das hochwürdigste Fürstbistum Gurk nur unter der Bedingung einverstanden, dass hierdurch weder der Pfarre Kranzelhofen noch der Gemeinde Velden ein wie immer gearteter Nachteil oder Kosten erwachse.

Gemeindevorsteherung Velden, am 17. September 1890

Der Bürgermeister: Wrann m.p.

Mayer m.p.

Math. Bürger m.p.

Ernst Ulbing m.p. G.R.

Erklärung

Abschrift

Aufgrund des Beschlusses des Ausschusses der Gemeinde Köstenberg vom 14. September 1890 wird die Erklärung abgegeben, dass die Übertragung der dem hochwürdigsten Domkapitel in Laibach gegenüber der Pfarre St. Johann Baptist in Kranzelhofen zustehenden Rechte und Pflichten an das Fürstbistum Gurk zur Kenntnis genommen und hiergegen keine Einwendung erhoben wird.

Hiemit erscheint die am 2. Oktober 1890 von der ergebenst gefertigten Gemeindevorsteherung vorgelegte Erklärung richtiggestellt.

Gemeindevorsteherung Köstenberg, am 8. März 1891

Der Bürgermeister: Joh. Jäger m.p.

Johann Teppan m.p. G.R.

Peter Schiller m.p. G.R.

Andreas Lessiak m.p. G.R.

Z: 17838 d 1893

Abschrift

Das vorstehende Übereinkommen betreffend die Regelung der Inkorporations-Verhältnisse der Vorstadt-pfarre St. Nikolai in Villach und des Patronatsverhältnisses bezüglich der Pfarren St. Ruprecht am Moos, St. Martin in Lind ob Velden, St. Johann in Kranzelhofen und St. Margareth in Gottestal wird unter Berufung auf die allerhöchste Entschliessung seiner Majestät des Kaisers vom 13. Jänner 1891 und den Erlass des hohen k.k. Ministerium für Cultus und Unterricht vom 7. Dezember 1893 Z: 26035 genehmigt.

Hiebei wird bemerkt, dass die Urkunde über dieses Übereinkommen nebst den demselben beigehefteten Zustimmungserklärungen der Gemeinden Villach, Landskron, Wernberg, Augsdorf, St. Martin am Techelsberg, Velden und Köstenberg aus 21 Blättern besteht.

k.k. Landesregierung

Klagenfurt, am 13. Jänner 1894

der k.k. Landespräsident:

L.S. Schmidt m.p.

Mit dem Originale wörtlich gleichlautend befunden

Hilfsämter-Direktion der k.k. Landesregierung

Klagenfurt, am 13. Jänner 1894

L.S. Schneeweiss m.p.

Viri in literatura

Viri

Archiv der Diözese Gurk, Klagenfurt

Maria Saal, Propstei, Karton 8.

Alte Pfarrakten Villach-St. Nikolai, I.

Povzetek

POGODBI KRŠKE ŠKOFIJE Z LAVANTINSKO ŠKOFIJO IZ LETA 1859 IN LJUBLJANSKIM STOLNIM KAPITLJEM IZ LETA 1891

Oba predstavljena dokumenta kažeta stoletno tesno povezanost Cerkve na Koroškem s sosednjo ljubljansko in mariborsko škofijo: v menjalni pogodbi iz leta 1859 je krška škofija zamenjala njej priključeno mariborsko mestno župnijo z gosposvetsko proštijo lavantinske škofije. Leta 1780 je bila gosposvetska proštija priključena lavantinski škofiji, da bi se dvignila nizka dotacija lavantinskega škofa. Od takrat so krški škofi delovali kot gosposvetki prosti. V teku škofijske ureditve leta 1859, ko je bil sedež lavantinskega škofa iz Št. Andraža prenesen v Maribor, je krška škofija leta 1506 njej priključeno mariborsko mestno župnijsko nadarbino in z njo povezane župnije Sv. Peter nad Mariborom, Sv. Martin v Gamsu, Selnica in Sv. Kunigunda v Zgornji Kungoti zamenjala z gosposvetsko proštjsko nadarbino skupaj s pripadajočimi nadarbinami Št. Filip pri Rineku, Št. Jurij v Timenici, Šmilhel in Šmartin na Dholici, župnijo Št. Rupert in podružnično cerkvijo Št. Peter pri Celovcu, Št. Urhom pri Brezi, Št. Lambertom v Radišah, Št. Petrom in Pavlom na Krnskem gradu, kuracijo St. Jakob an der Heide ter dvema gosposvetskima kanonikatoma skupaj s šolo v Krivi Vrbi v župniji Breza. Od 1. septembra 1859 je torej vsakokratni krški škof tudi gosposvetski prošt.

Dogovor iz leta 1891 je krški škofiji prinesel priključitev župnije Šmiklavž v Beljaku skupaj z župnijam Lipa nad Vrbo, Št. Rupert in Dvor nad Vrbo ter Skočidol, ki so bile do tedaj podrejene ljubljanskemu stolnemu kapitlju kot njegovemu patronatu: Po ustanovnem pismu cesarja Friderika III. z dne 6. decembra 1461 je bila novoustanovljenemu stolnemu kapitlju v Ljubljani kot sustentacija dodeljena koroška župnija Šmiklavž v Beljaku in s papeško bulo z dne 6. septembra 1462 *pleno iure quoad temporalia et spiritualia* njemu priključena. V dogovoru med krško škofijo (2. julij 1891) in ljubljanskim stolnim kapitljem (23. julij 1891) so bile po soglasju vseh upoštevanih cerkvenih in državnih služb rešene priključitev in z njo povezane patronatske razmere, kot jih je od leta 1461 posedoval ljubljanski stolni kapitelj, ter prenesene pravice in dolžnosti krški škofiji.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929Srebrnič J.
Prejeto: 28. 9. 2011

Zgodovinar dr. Josip Srebrnič (1876–1966) – učitelj na Univerzi v Ljubljani

BOGDAN KOLAR

redni profesor za cerkveno zgodovino na Teološki fakulteti UL
Poljanska 4, SI–1000 Ljubljana
e-pošta: bogdan.kolar@guest.arnes.si

IZVLEČEK

V letu 1919 se je dr. Josip Srebrnič (1876–1966), do tedaj učitelj na teološki šoli v Gorici, priključil skupini učiteljev, ki so delali za ustanovitev samostojne slovenske univerze v Ljubljani. Bil je član pripravljalne komisije, po ustanovitvi univerze je postal redni profesor za cerkveno zgodovino in za zgodovino krščanske literature na Teološki fakulteti, eni od petih ustanovnih članic univerze. Bil je urednik znanstvene revije Čas in predsednik Leonove družbe. Posebno pozornost je namenjal vprašanju urejanja odnosov med državno oblastjo in Cerkvijo. V študijskem letu 1922–23 je bil dekan Teološke fakultete, vse obdobje bivanja v Ljubljani je sodeloval v poslovanju univerze. Leta 1923 je bil imenovan za škofa na otoku Krku.

KLJUČNE BESEDE: Josip Srebrnič (1876–1966), teološka fakulteta, univerza v Ljubljani, zgodovina Cerkve

ABSTRACT

DR. JOSIP SREBRNIČ – CHURCH HISTORIAN AND PROFESSOR AT THE UNIVERSITY OF LJUBLJANA

In 1919, Dr. Josip Srebrnič (1876–1966), who previously worked as a professor at the School of Theology in Gorizia, joined a group of professors who were making an effort to establish an independent Slovenian university in Ljubljana. He was a member of the preparatory committee and, after the founding of the university, he took the post of Full Professor of Church History and of History of Christian Literature at the Faculty of Theology, which was one of the five founding members of the university. He was the editor of the scientific journal Čas and the president of a Catholic scientific society called Leon's Society. His particular area of interest was that of establishing relations between Church and State. He was the Dean of the Faculty of Theology in the academic year 1922/1923 and remained actively involved with the university's operations throughout his stay in Ljubljana. In 1923, he was appointed the Bishop of the Island of Krk.

KEY WORDS: Josip Srebrnič (1876–1966), Faculty of Theology, University of Ljubljana, history of the Church

Prva svetovna vojna je v slovensko narodno skupnost in življenje številnih posameznikov prinesla globoke spremembe. Številnim posameznikom je bilo življenje nasilno prekinjeno. Številne ustanove so v času vojne imele veliko škode. Zadržane so bile nove meje, politične in cerkvene. Posledice vojne je že med njo in še bolj po koncu čutil tudi dr. Josip Srebrnič, učitelj na goriškem bogoslovnem učilišču, nosilec vrste drugih cerkvenih služb in med pomembnimi pobudniki za ustanovitev Univerze v Ljubljani ter teološke fakultete v njenem okviru.

Po Srebrničevem prepričanju je bila ustanovitev Univerze v Ljubljani brez dvoma »največji kulturni dogodek, kar jih je Slovincem prinesla osvoboditev«, kajti s tem »se jim je uresničil stoleten senk«. »V vseh dobah kulturnega pokreta posebno od časov Val. Vodnika dalje se je dvigala zahteva po lastnih visokih šolah; sempatje se je pokazala tudi v vidni obliki n. pr. Bogoslovne in modroslovne fakultete 18. stoletja,« trdi v svojem pregledu začetnih prizadevanj, da bi Slovenci v novi državi Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, dobili lastno univerzo (poleg že prej obstoječe v Zagrebu in Beogradu).¹ Dodal je še nekaj vzvišenih besed, ki jih je treba postaviti v kontekst prelomnega zgodovinskega trenutka in pogumne odločitve intelektualnih krogov v Ljubljani. »Čudovito, kako je hrepenenje po vseučilišču sredi meteža ob prevratu stopilo na plan ter si poiskalo pota k uresničenju. Ni se še pomirilo vrvenje, ki je nastalo po slovenskem ozemlju radi umikajoče se avstroogrške armade, niti ni bilo še gotovo, pri katerih črtah se bodo ustavili sovražniki na zapadu in severu, a slovensko ljudstvo je v svoje ozemlje že zasadilo kot znak svoje osvoboditve prapor z napisom: Univerzalk!² Univerza v Ljubljani je bila njegovo novo področje dela in izziv za njegovo pedagoško ter raziskovalno delo, ki je poleg dela pri različnih katoliških organizacijah oblikovala naslednja tri leta njegovega življenja. V določeni meri je dr. Josip Srebrnič vzel delovanje univerze tudi za svojo osebno nalogo.

Kratek pogled na Srebrničevo življenje pred prihodom v Ljubljano

Josip Srebrnič, bogoslovni in zgodovinski pisec, kot je označen v *Slovenskem* in v *Primorskem slovenskem biografskem leksikonu*,³ se je rodil 2. februarja 1876 v Solkanu pri Novi Gorici kot najstarejši od sedmih otrok. Umril je kot voditelj otoške škofije na Krku 21. junija 1966 prav tam. Osnovno izobrazbo si je pridobil v domačem kraju, gimnazijo je obiskoval v Gorici (1888–1896), deloma tudi kot gojenec dijaškega semenišča Andreanum, kjer mu je bil voditelj dr. Anton Mahnič. Na dunajski Univerzi je študiral zgodovino in geografijo (1896–1901) in med študijem opravil vojaško službo; dobil je čin poročnika. Konec januarja 1902 je postal učitelj na goriški gimnaziji in poučeval zgodovino, zemljepis, propedeutiko, nemški in slovenski jezik. Dne 28. februarja 1902 je bil na dunajski Univerzi promoviran za doktorja filozofije. Ko se je odločil, da postane duhovnik, ga je goriški nadškof Andrej Jordan poslal na študij teologije v Rim; študiral je na Gregorijani in bil gojenec zavoda Germanik. Duhovniško posvečenje je prejel 28. oktobra 1906 v Rimu. Naslednje leto je študij v Rimu končal z doktoratom iz sholastične filozofije in teologije; promoviran je bil 25. julija 1907.

Po vrnitvi v Gorico je začel prevzemati različne službe v osrednjih ustanovah goriške nadškofije. 1. oktobra 1907 ga je nadškof Francišek B. Sedej imenoval za študijskega vodjo, podravnatelja in knjižničarja v osrednjem goriškem bogoslovnem semenišču. Veliko skrb je posvetil izpopolnjevanju knjižnice in pridobivanju pomembnih del za njene zbirke. Med letoma 1908 in 1912 je bil ravnatelj dijaškega semenišča Andreanum, kjer je skupaj z odgovornim za red v ustanovi Alojzijem Fogarjem pomembno vplival na oblikovanje goriškega dijaštva. Zavzel se je graditev novega poslopja (Sedejevega) Malega semenišča. Dokončano je bilo v letu 1912 (takrat so vodstva zavoda prevzeli člani Družbe Jezusove). Že od leta 1908 je bil tudi ravnatelj dekliškega liceja v zavodu sester notredamk v Gorici, nadziral je pouk zgodovine in zemljepisa na njihovem liceju in trgovski šoli. Hkrati je prevzemal nove naloge v bogoslovnem semenišču. Marca 1909 je postal suplent in 1. januarja 1910 redni profesor cerkvene zgodovine.⁴

¹ Srebrnič: Vseučilišče v Ljubljani, str. 91. Od obeh univerz je imela največji obseg in število fakultet Univerza v Zagrebu, ki je od vsega začetka (kot začetek moderno zasnovane univerze štejejo leto 1874) imela v svojem sestavu tudi teološko fakulteto. Teološka izobraževalna ustanova Srbske pravoslavne Cerkve ni bila del javne univerze v Beogradu, ustanovljena na temelju posebnega zakona v letu 1905, temveč zasebna šola; Pravoslavna bogoslovna fakulteta je postala del beograjske univerze šele v letu 1920. Prim. Kolar: Delovanje Teološke fakultete med letoma 1919 in 1952, str. 58–59.

² Srebrnič: Vseučilišče v Ljubljani, str. 91–92.

³ Članek za *Slovenski biografski leksikon* (zv. III, str. 429–431) je prispeval dr. M. Miklavčič; za *Primorski slovenski biografski leksikon* (zv. III., str. 432–435) pa prof. F. Kralj. Na obeh mestih je navedena vsa literatura.

⁴ ZAMU, št. 59/891, osebni dokumenti prof. dr. J. Srebrniča, odluk knezoškofijskega ordinariata v Gorici z dne 15. jan. 1910.

Zanimanje za življenjske slovenske narodne skupnosti na zahodni meji etničnega prostora mu je poleg pedagoškega in izobraževalnega dela prinašalo nove naloge in vedno večji vpliv v javnem življenju, to pa ga je postavljalo v krog najožjih sodelavcev nadškofa Frančiška B. Sedeja. Bil je med ustanovitelji Katoliškega tiskovnega društva za Goriško in njegov prvi predsednik. Dal je pobudo za začetek izhajanja lista *Novi čas* leta 1909. Bil je odbornik Slovenske krščansko-socialne zveze, voditelj Marijine kongregacije za katoliške izobražence v Gorici, vodja odseka Rdečega križa, član goriškega odbora za pripravo slovensko-hrvaškega katoliškega shoda v Ljubljani leta 1913 in potem referent v odseku za versko življenje.

Dr. Josip Srebrnič se je zaradi odprtja soške fronte skupaj z družino, vodstvom nadškofije, kurijo in semeniščem proti koncu leta 1915 preselil v Stično, kjer je deloval kot učitelj na osrednjem bogoslovnem učilišču goriške nadškofije, deloval na pastoralnem področju (v župniji Žalna, kjer je imel svoj poštni naslov) in bil med organizatorji pomoči goriškim beguncem, ki so se znašli v notranjosti Slovenije. Več župnijam je pomagal, da so v notranjost Slovenije umaknile župnijske dragocenosti in matične knjige, že decembra 1915 pa je s pomočjo vojaških oblasti organiziral prevoz učnih pripomočkov in opreme goriškega semenišča iz postaje Volčja Draga v Stično v dveh vagonih.⁵ Poleti 1918 se je navdušil za Majniško deklaracijo in jo podprl (kljub drugačnemu pogledu nadškofa F. B. Sedeja na dogodke).⁶

Čprav se je doslej v zgodovinopisju uveljavilo, da se je poleti 1918 vrnil v Gorico in se posvetil delu za prenavo mesta, je iz ohranjene korespondence vidno, da je bil še v januarju 1919 v Žalni, da se je sicer zanimal za možnosti za vrnitev, vendar so bile razmere v Gorici in Solkanu povsem neustrezne. Še 27. novembra 1918 mu je predstojnica skupnosti šolskih sester de Notre Dame iz Gorice s. Marija Salezija sporočila, da v njihovi ustanovi ni nobene možnosti za bivanje in ne za obhajanje bogoslužja.⁷ Pošto je poslala v župnijo Žalna. Na isti naslov mu je pisal 2. januarja 1919 tudi njegov

brat France, ki ga je sicer vpraševal, kdaj se namerava vrniti v Gorico, a mu je hkrati poročal, da je za stanovanje v Gorici zelo težko, ker je veliko poslopij v mestu porušenih, mesto še vedno bilo polno vojaštva, manjkalo je osnovnih življenjskih potrebščin, povsod sta bila velika negotovost in strah pred prihodnostjo. Družina Srebrnič je bila v veliki stiski, ker je bila njena hiša uničena, ker niso imeli nobene možnosti za zaslužek, hudo breme pa jim je prinašala tudi bolezen.⁸

Povabilo iz Ljubljane

Konec prve svetovne vojne, nova zahodna meja in priključitev velikega dela slovenskega Primorja, tudi Srebrničevega rojstnega kraja italijanski državi, je imelo zanj pomembne posledice. Ker je že pred tem imel pogostne stike s kolegi iz ljubljanskega škofijskega bogoslovnega učilišča, nazadnje se je z njimi in s škofom dr. A. B. Jegličem srečal v Ljubljani v začetku aprila 1918, ko so pripravili celovit načrt misijskih dejavnosti med Slovenci po končani vojni,⁹ odločitev, da ostane v Ljubljani zato ni bila povsem nepričakovana. Ko je bil v jeseni 1918 povabljen, da bi ostal v Ljubljani in prevzel predavanja v bogoslovnem semenišču, je povabilo sprejel. 3. januarja 1919 je v semenišču prevzel predavanja iz cerkvene zgodovine, posebej krščanskega slovstva. Hkrati se je vključil v živahno dogajanje, ki je zajelo slovensko prestolnico po koncu vojaških spopadov in razglasitvi samostojne Države Slovencev, Hrvatov in Srbov dne 29. oktobra 1918. Med osrednje dogodke teh mesecev je vsekakor treba uvrstiti delo za ustanovitev univerze.

Potem ko so bili 31. avgusta 1919 z ukazom regenta Aleksandra Karađorđevića imenovani prvi profesorji na takrat ustanovljeni Univerze v Ljubljani, med temi so bili za Teološko fakulteto mons. dr. Aleš Ušeničnik, dr. Frančišek Ušeničnik in dr. Janez Zore, in se je dne 18. septembra 1919 konstituiral univerzitetni svet, je bil naslednji dan, to je 19. septembra 1919, po določenih statuta beograjske univerze oblikovan tudi začasni svet Teološke fakultete. Že na prvi seji je sestavil seznam profesorjev, ki so jih nameravali predlagati kot nove člane učiteljskega zbora fakultete, da bi s tem do

⁵ BAK, biskup dr. J. Srebrnič, prezidijalni arhiv, korespondencija, br. 48. Hvaležen sem krškemu škofu mons. Valterju Županu za dovoljenje, da sem lahko uporabljal prezidijalni arhiv, in vodji arhiva prof. dr. Franju Velčiču za pomoč pri delu.

⁶ K podpisu ga je povabil dr. Frančišek Pavletič. Prim. BAK, biskup dr. J. Srebrnič, prezidijalni arhiv, korespondencija, br. 48.

⁷ Prim. dopis z dne 27. novembra 1918. BAK, biskup dr. J. Srebrnič, prezidijalni arhiv, korespondencija, br. 53.

⁸ BAK, biskup dr. J. Srebrnič, prezidijalni arhiv, br. 50, dopisovanje z bratom Francetom.

⁹ NŠAL/ŠAL, spisi V., misijske zadeve. Šlo je za sestanek, na katerem so sodelovali predstavniki vseh slovenskih pokrajin; želja organizatorjev je bila, da bi misijsko delo postalo skupna dejavnost Slovencev ne glede na škofijo, v kateri so bili.

začetka novega študijskega leta imeli pripravljena imena učiteljev za vse glavne predmete. Med temi je bil za rednega profesorja starokrščanskega slovstva in zgodovine vzhodnih Cerkev predlagan izredni prof. dr. Josip Srebrnič. Med predlogi sta bila še dva učitelja, poznejša škofa: dr. Josip Ujčić je bil predlagan za honorarnega profesorja moralne teologije in dr. Gregorij Rožman za honorarnega profesorja cerkvenega prava.¹⁰ Za dr. Josipa Ujčića, ki se je aprila 1919 vrnil na Dunaj, ker v Ljubljani ni imel stalne zaposlitve, je bil dr. Josip Srebrnič pomemben vir informacij, ker ga je obveščal o delu za ustanovitev univerze. Dr. J. Ujčić je bil pripravljen sprejeti mesto predavatelja moralne teologije: »Za moralko, ki je moja 'prva ljubezen', se rad odpovem desetim drugim ponudbam, pa naj bi bile tudi prav dobre,« je zapisal v dopisu dne 3. avgusta 1919.¹¹

Sodelavec Vseučiliške komisije

Dne 5. decembra 1918 je v Ljubljani začela delovati Vseučiliška komisija, ki je imela nalogo pripraviti vse potrebno za ustanovitev univerze v Ljubljani. Njeni pobudniki so želeli, da bi bila organizirana po zgledu univerz v Avstriji, s petimi matičnimi fakultetami: teološko, filozofsko, pravno, tehnično in medicinsko. Za vsako od teh so ustanovili skupino dveh ali treh uglednih učiteljev, ki so predstavljali člane podskupine za določeno področje. V komisiji so sodelovali tudi zastopniki teološke stroke: dr. Janez Zore (izvoljen je bil za njenega podpredsednika), dr. Aleš Ušeničnik in dr. Ivan Janežič. Ker se je dr. I. Janežič zaradi slabega zdravja povsem umaknil iz javnega življenja, ga je kmalu nadomestil dr. Josip Srebrnič. Bogoslovna podkomisija, kakor so jo navadno imenovali, je imela nalogo pripraviti vse potrebno za začetek delovanja Teološke fakultete in izdelavo seznama učiteljev, ki bi prevzeli pedagoško delo na fakulteti. Med vsemi drugimi načrtovanimi fakultetami je imela še najmanj težav pri iskanju prostorov, že od vsega začetka se je namreč pokazala kot najboljša in izvedljiva rešitev, da bi bile fakultetne predavalnice v poslopju Alojzijevišča, saj ga niso več uporabljali za prvotni namen. Pri iskanju učiteljev je podkomisija želela novi ustanovi dati zares

vseslovensko naravo in dodatno še širši slovanski pečat. Ta trenutek dela za samostojno fakulteto in s tem univerzo so ob praznovanju 10-letnice popisali z besedami: »In pokazalo se mu (sc. bogoslovnemu odseku ali podkomisiji) je, da bi bilo mogoče združiti na fakulteti zastopnike vseh slovenskih škofij, to pa se je pozneje res zgodilo (zastopana je bila poleg ljubljanske škofije mariborska z dvema, celovška z dvema, goriška z enim in tržaška z enim profesorjem); prav tako naj bi se poklicala po en profesor z dunajske in zagrebške fakultete; končno je prišel v načrt tudi en Hrvat kot simbol univerzalnega značaja teološke fakultete.«¹² Dr. J. Srebrnič je bil član podkomisije za sestavo univerzitetnega statuta, vendar ni dočakal končnega izdelka; priprava se je namreč zavlekla za celo desetletje.

Dr. J. Srebrnič se je ves čas zavzemal, da bi Ljubljana takoj dobila celotno univerzo in ne bi bilo prehodnega obdobja oz. provizorija v Zagrebu, ki so si ga zamislili v več drugih podkomisijah. V resnici se je že prve dni januarja 1919 pokazalo, da bi bilo nemogoče pripraviti začasno oz. prehodno stopnjo, ko bi v okviru Univerze v Zagrebu nastajali slovenski oddelki in bi bili tam organizirani učiteljski zbori za vsako posamezno fakulteto. Zanj je bila samostojna univerza najzgovornejše znamenje samostojnosti naroda na vseh področjih. O tem je v enem svojih prispevkov, v katerih je slovensko javnost seznanjal z delom za samostojno univerzo, zapisal: »V drugih prilikah bi naši listi prav gotovo privedli slavnostne izdaje in zastave bi zaplapolale po ulicah, ko bi nam brzojav prinesel radostno vest, da so se stoletne težnje našega naroda vresničile, da smo konečno vendarle prišli do lastnega vseučilišča v Ljubljani. Dasi ni bilo slavnostnih zastav po ulicah, vendar ostane 16. julij 1919 vsakemu globoko zapisan v spomin kot dan, v katerem se je za naš narod izvršil dogodek izredne zgodovinske važnosti. Ta dan je Narodno predstavništvo v Beogradu končno javno sprejelo zakon, ki določa, da se v Ljubljani otvori v jeseni 1919 vseučilišče z bogoslovno, modroslovno, pravno, tehnično in medicinsko fakulteto. Ta dan ostane v naši zgodovini večno zapisan kot zaključni dokument naše osvoboditve iz pod tuje kulture in tujega političnega jarma.«¹³

Ko je nekaj tednov pred začetkom prvega študijskega leta 1919–1920 ocenjeval razmere v Ljubljani in stanje priprav na univerzo, je bil nekoliko razočaran; premalo je bilo narejeno in začetek dela je bil negotov. Dobesedno se je dogajalo to, kar je 19. aprila 1919 kot osebno izkušnjo nekoliko razočarano zapisal dr. Josip Ujčić, »ako pa se univer-

¹⁰ Prim. ATI¹, fasc. 4, zapisniki sej fakultetnega sveta, zv. 1. Regent Aleksander je dr. J. Srebrniča imenoval za rednega profesorja 27. januarja 1920; uradno je bil imenovan za profesorja starokrščanskega slovstva in zgodovine grško-slovenskih cerkva. Prim. ZAMU, št. 59/891, osebni dokumenti.

¹¹ BAK, biskup dr. J. Srebrnič, prezidialni arhiv, korespondenčija, br. 49.

¹² Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929, str. 319.

¹³ Dr. J. S.: Vseučilišče v Ljubljani. *Slovenec*, št. 167, 23. julij 1919, str. 1.

zitetesko vprašanje zavleče, kar je pri SHS birokratih ravno tako lahko kakor pri nekdanjem KK *Amtschiimmel*, potem pa moram čakati.¹⁴ Dr. J. Srebrnič je ponovno poudarjal pomen univerze za razvoj vseh področij narodnega življenja: »Saj vseučilišče je krona narodovega življenja, je njega največji ponos, je končni smoter njegovih kulturnih stremeljenj! Je-li Ljubljana, je-li Slovenija tukaj kaj napravila?«¹⁵ Posebej so ga motili iskanje ustreznih prostorov in težave, ki jih je imela Vseučiliška komisija z mestnimi in vojaškimi oblastmi. »Sto let – tako so govorili in pisali – smo hrepeneli po vseučilišču, sedaj pa, ko stojimo pred njim, ne moremo niti prostorov zanj dobiti: sedaj je vsaka srednja šola več vredna kot vseučilišče, kajti prostori so najprej za prvo; sedaj je vsaka vojašnica več vredna kot vseučilišče, kajti prostori so najprej za vojake.«¹⁶ Tudi po začetku delovanja Univerze je bilo vprašanje njenih prostorov še naprej odprto. Pripravljenih je bilo več načrtov, med drugim so voditelji Univerze načrtovali nakup zemljišča in graditev povsem novih poslopj; kot zastopnik Teološke fakultete je bil v stavbni odbor imenovan dekan dr. J. Srebrnič.¹⁷

Za revijo *Čas* 14 (1920) je pripravil oris prizadevanj za univerzo v Ljubljani. Zapisu je dal naslov *Vseučilišče v Ljubljani*.¹⁸ Uporabljal je sicer izraz 'vseučilišče', čeprav je bilo na univerzitetnem svetu odločeno, da bo v uporabi izraz univerza, ker so v njem videli večjo razumljivost in povednost. To je bil zanj »največji kulturni dogodek, ki ga je Slovencem prinesla osvoboditev«, kajti s tem se jim je uresničil 'stoleten sen'. Za dnevnik *Slovenec* je pripravil dva zapisa in v njiju predstavil, v kakšnem stanju se je znašlo prizadevanje za začetek delovanja na novo ustanovljene univerze.¹⁹

Ko je 23. julija 1919 regent in prestolonaslednik Aleksander podpisal zakon o ustanovitvi Univerze v Ljubljani in je Vseučiliška komisija opravila svojo zgodovinsko nalogo, se je dr. Josip Srebrnič zavzelo vključil v opravljanje nalog, ki jih je dobila Univerza in na svoj način sodeloval pri postavljanju njenih temeljev.²⁰ Sodeloval je v delovnih telesih

Univerze, bil med voditelji na Teološki fakulteti in ozaveščal javnost.

Dekan Teološke fakultete

Na seji fakultetnega sveta Teološke fakultete 9. junija 1922 so bile na dnevnem redu volitve dekana za naslednje študijsko leto. Ko se je kandidaturi odpovedal prof. dr. J. Zore, je bil soglasno izvoljen prof. dr. J. Srebrnič. Dr. J. Srebrnič je službo dekana opravljal v študijskem letu 1922–1923, začel pa jo je opravljati 1. oktobra 1922. Svoj enoletni mandat je končal konec septembra 1923; pri vodenju fakultete mu je kot prodekan pomagal dr. Franc Grivec. To je bilo za fakulteto četrto študijsko leto v okviru nove Univerze v Ljubljani; vpisanih je bilo 109 študentov (101 redni in 8 izrednih). Na Univerzo v Ljubljani, ki jo je v tem letu vodil prvi rektor iz vrst učiteljev Teološke fakultete dr. Aleš Ušeničnik, je bilo vpisanih 1227 študentov. Vrsta vprašanj je bila še vedno odprta, ker niso bili postavljeni vsi pravni temelji za delovanje fakultete; manjkal je tako enotni državni zakon o univerzah kot tudi uredba za posamezne fakultete. Na temelju dogovorov med člani Jugoslovanske škofovske konference je bil študij podaljšan na pet let (deset semestrov) in prav v tem študijskem letu so v prvih dveh letnikih začeli izvajati nov študijski program. Dekan dr. Srebrnič je moral s sodelavci reševati ta vprašanja in je na svoj način postavljali temelje nadaljnjega delovanja fakultete. Med drugim je bilo treba urediti vprašanje podeljevanja akademskih naslovov, ker državna zakonodaja tega še ni sistematično uredila. Na cerkvenem področju je bila za to pristojna Kongregacija za semenišča in univerze. Dne 1. julija 1922 je Kongregacija na rednem zasedanju odgovorila na prošnjo ljubljanske fakultete in ji dovolila podeljevati akademske naslove za pet let.²¹ Dopis Kongregacije je govoril tudi o pristojnostih krajevnega škofa, preko katerega je potekalo poslovanje z rimskimi uradi. Fakulteta je morala pošiljati redna letna poročila in Kongregacijo obveščati tako o uresničevanju študijskega reda kot o delovanju posameznih profesorjev.

Vprašanja študijskega reda, tudi glede pravnega položaja študentov in profesorjev, letnih in doktor-

¹⁴ BAK, biskup dr. J. Srebrnič, prezidijalni arhiv, br. 49, dopis dr. J. Ujčiča dne 19. aprila 1919.

¹⁵ Vseučilišče v Ljubljani. *Slovenec*, števil. 194, 24. avgusta 1919, str. 1. Čeprav prispevek ni podpisan, žc od vsega začetka velja kot delo dr. J. Srebrniča (tako ga je poznal tudi dr. J. Polec, ko je pripravljaval zgodovino ljubljanske Univerze).

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Prim. AT1¹, fasc. 4, zapisnik seje fakultetnega sveta dne 24. novembra 1922.

¹⁸ Prim. Dr. Jos. Srebrnič: Vseučilišče v Ljubljani. *Čas* 14 (1920), str. 91–107.

¹⁹ Prim. J. Srebrnič: Vseučilišče v Ljubljani. *Slovenec*, št. 167, 23. julij 1919, str. 1; št. 194, 24. avgust 1919, str. 1.

²⁰ *Službene novine Kraljestva Srba, Hrvata i Slovenaca* so zakon

objavile 23. avgusta 1919, števil. 85; zakon je bil razglašen tudi v *Uradnem listu deželne vlade za Slovenijo* 1. septembra 1919, št. 140.

²¹ Ljubljanski škofijski ordinariat je dopis Kongregacije prejel 17. julija 1922 št. 2566. Poslal ga je v vednost in nadaljnje ravnanje dekanatu Teološke fakultete. Prim. NŠAI./ŠAI., spisi V., teološka fakulteta, spisi 1922.

skih izpitov, obveznih in neobveznih predmetov, na katere se je takrat delila študijska snov, bi morala biti urejena z zakonom o univerzi in uredbami posameznih fakultet. Prvega bi morala izdati narodna skupščina v Beogradu, vendar se je to zgodilo po dolgih letih dogovarjanj in usklajevanj različnih interesov šele 28. junija 1930. Notranje poslovanje fakultet pa so morale urejati uredbe posameznih fakultet. Ob ustanovitvi Univerze v Ljubljani leta 1919 je bilo določeno, da bodo za fakultete Univerze veljale uredbe, ki so jih imele iste fakultete na beograjski. To je veljalo za tehnično, filozofsko in pravno fakulteto. Ker pa beograjska Univerza ni imela medicinske in teološke fakultete, je bilo treba pripraviti posebni uredbi. Na srečo se je ljubljanska Teološka fakulteta lahko pri tem oprla na zagrebško in z njenim soglasjem pri svojem delu uporabljala njeno uredbo. Posebej aktualno je bilo vprašanje doktorskega študijskega reda, kajti kmalu po začetku delovanja so se na ljubljansko Teološko fakulteto začeli prijavljati kandidati, ki so želeli opravljati doktorske izpite in pripravljati disertacije; nekateri so del izpitov opravili že na avstrijskih univerzah, drugi so se vpisovali na novo. Na predlog Teološke fakultete je univerzitetni svet v Ljubljani junija 1920 določil, da veljajo za strokovne izpite pravila, ki jih je imela Teološka fakulteta v Zagrebu, 24. decembra 1920 pa je minister za prosveto v Beogradu določil, da mora ljubljanska Teološka fakulteta pri podeljevanju doktorata iz teologije upoštevati zagrebški rigorozni red.²²

Na temelju obeh redov je dekan dr. J. Srebrnič decembra 1922 odobril opravljanje prvih rigoroznih izpitov na ljubljanski Teološki fakulteti. 15. decembra se je namreč k rigoroznim izpitom iz moralnega in pastoralnega bogoslovja, liturgike, pedagogike in homiletike prijavil Antun Krešimir Zorić, roj. 7. januarja 1901, ki je pripadal škofiji Šibenik. V tem času je namreč bila kar četrtnina študentov fakultete iz raznih škofij Dalmacije. Kot škofov delegat je v izpitni komisiji poleg dekana in izpraševalcev sodeloval pravnik dr. Gregorij Rožman.²³ V istem študijskem letu (1922–1923) sta opravila vse rigoroze in bila 27. junija 1923 na Univerzi promovirana Alojzij Zupan, duhovnik ljubljanske škofije, ki je svoj študij začel na Univerzi v Innsbrucku, ter Ivan Žagar, duhovnik lavantinske škofije, ki je študij začel na Univerzi v Gradcu. Na Teološki fakulteti v Ljubljani sta opravila preostale rigoroze in

bila promovirana kot prva doktorja nove fakultete.²⁴ O poteku študija na fakulteti in izpitih je dekan redno obveščal voditelja ljubljanske škofije dr. Antona B. Jegliča. Imel je redne stike z dekanom zagrebške fakultete in od njega prejemal informacije o pripravah univerzitetne zakonodaje in pravilih, ki jih je uporabljala fakulteta v Zagrebu.²⁵

Sestavni del skrbi dekana dr. J. Srebrniča je bilo zavzemanje za kakovostno izboljšanje dela fakultete, usposabljanje njenih učiteljev in pridobivanje novih sodelavcev. Podprl je prizadevanje bibličista dr. Andreja Snoja, da mu je bil v zimskem semestru študijskega leta 1922–1923 odobren polletni študijski dopust; Univerzitetni svet je o tem sklepal na seji 17. novembra 1922.²⁶ Docent dr. A. Snój se je izpopolnjeval na Bibličnem inštitutu v Rimu in je v naslednjih letih postal nosilec glavnih predmetov s področja študija Nove zaveze. Hkrati se je povsem vključil v pedagoško delo bibličista dr. Matija Slavič, ki je leto prej kot sodelavec ministrstva za zunanje zadeve delal v komisiji za razmejitev v Prekmurju. Da bi okrepili biblično skupino, je dekan dr. J. Srebrnič začel pogovore s predavateljem bibličnih ved na mariborski teološki šoli dr. Antonom Jehartom, ki je bil povabljen za docenta za orientalske jezike in pomožne biblične vede.²⁷ S predlogom se je strinjal tudi dr. M. Slavič, vendar načrt ni bil uresničen; predavanja z omenjenih področij je v naslednjih letih prevzel dr. M. Slavič.

Zaradi možnosti za boljše organiziranje predavanj, seminarjev in doktorskega študija (ki je potekal v obliki opravljanja rigorozov) so bile reorganizirane skupine predmetov. Odtlej so bili glavni in stranski predmeti razdeljeni v pet skupin: filozofsko-dogmatično, biblično (Stare in Nove zaveze), moralno-pravno-pastoralno, zgodovinsko in umetnostno.

Kot posebno izvornost delovanja ljubljanske Teološke fakultete so njeni ustanovitelji želeli vključiti delo za povezovanje vzhodnih in zahodnih teoloških tokov, pripravo srečanj teoloških strokovnjakov z obeh področij in skrb za preučevanje teološkega bogastva vzhodnokrščanskega prostora. V ta sklop je sodilo delo, ki ga je opravil učitelj fakultete dr. Franc Grivec pri raziskovanju delovanja bratov Cirila in Metoda. Da bi študentje teologije imeli še boljše možnosti za delo na tem pod-

²² Prim. NŠAL/ŠAL, spisi V., teološka fakulteta, leto 1923; rigorozni red zagrebške Teološke fakultete je dekan J. Srebrnič poslal tudi v vednost ljubljanskemu škofijskemu ordinariatu.

²³ Prim. NŠAL/ŠAL, spisi V., teološka fakulteta, leto 1922.

²⁴ Prim. NŠAL/ŠAL, spisi V., teološka fakulteta, leto 1923, št. 838 z dne 7. marca 1923.

²⁵ Prim. AKBŽ v Zagrebu, br. 388/1922 in 9/1923.

²⁶ Prim. ZAMU, zapisnik sej univerzitetnega sveta za 17. november 1922, zv. II.

²⁷ Prim. ATF, fasc. 4, zapisnik seje fakultetnega sveta dne 13. junija 1923.

ročju, je fakulteta pod vodstvom dekana dr. J. Srebrniča pridobila za sodelovanje uglednega jezikoslovca dr. Rajka Nahtigala, rednega profesorja za splošno slovansko filologijo in starocerkveno slovanščino na Filozofski fakulteti, tako da je prevzel predavanja za starocerkveno slovanščino in glagolico še na Teološki fakulteti; v zbor njenih učiteljev se je vključil v poletnem semestru študijskega leta 1922–1923.²⁸ Fakulteta je z izbiro uglednega znanstvenika želela dati svojemu poslanstvu izvirnost in postati še tesnejša vez med krščanskim vzhodom in zahodom. Hkrati so s tem predmetom želeli dati priložnost študentom, tako imenovanim 'glagoljšem', ki so bili iz dalmatinskega okolja, da so lahko poglabljali poznanje svojega cerkvenega izročila.

V študijskem letu 1922–1923 so bile na Teološki fakulteti v Ljubljani prvič razpisane in podeljene tako imenovane 'svetosavske nagrade' študentom, ki so pripravili izvirna znanstvena dela na razpisane teme; nagrade je razpisovalo prosvetno ministrstvo in za vsako leto določilo obseg denarnih nagrad. Glede na število študentov je Teološka fakulteta lahko razpisala osem tem in se potegovala za osem nagrad. Ko so 27. januarja 1923 na Univerzi nagrade podeljevali, je bila Teološka fakulteta zastopana s štirimi nalogami (nagrade so znašale od 200 do 400 din).

Na seji fakultetnega sveta Teološke fakultete dne 13. junija 1923 so imeli na dnevnem redu tudi volitve novega vodstva fakultete za naslednje študijsko leto. Tako je bil za dekana za študijsko leto 1923–1924 izvoljen redni prof. dr. Franc Ks. Lukman, za njegovega namestnika ali prodekana pa dr. Josip Srebrnič.²⁹ Srebrnič je službo sicer nastopil, čeprav je bil 15. septembra 1923 imenovan za škofa na otoku Krku. V zapisniku seje fakultetnega sveta Teološke fakultete dne 12. oktobra 1923 piše: »Prodekan dr. Srebrnič nastopi dopust. Po zakonu se mora voliti novi prodekan, ker je prodekan Srebrnič prosil, da se razreši funkcije prodekana. Namesto njega se izvoli za prodekana prof. Slavič (6 glasov; 1 glas za prof. Grivca).«³⁰ 11. oktobra je namreč na fakultetni svet naslovil prošnjo, da ga razreši službe prodekana »zaradi razmer, v katere sem prišel in ki so p. n. naslovu znanec.«³¹

Na svoji redni seji dne 15. oktobra 1923 je uni-

verzitetni svet Univerze v Ljubljani svojemu članu in zavzetemu sodelavcu izrekel zahvalo za večletno sodelovanje pri njenem delu in čestitko ob imenovanju.³² Škofovsko posvečenje mu je 8. decembra 1923 v ljubljanski stolnici podelil škof dr. Anton Bonaventura Jeglič, 23. decembra 1923 pa je na Krku prevzel vodstvo škofije in jo vodil do novembra 1964, ko mu je sledil dr. Karmelo Zazinič, pred tem njegov pomožni škof. Umrli je 21. junija 1966 na Krku. Krajše obdobje po drugi svetovni vojni je upravljal tudi reško škofijo.

Učitelj cerkvene zgodovine in patrologije

V skladu z določili univerzitetnega statuta so imeli fakultetni sveti in univerzitetni svet nalogo ministrstvu za prosveto v Beogradu predlagati nove visokošolske učitelje. Na ljubljanski Univerzi se je prvo takšno imenovanje zgodilo po odredbi regenta in prestolonaslednika Aleksandra 27. januarja 1920.³³ Dr. Josip Srebrnič, do tedaj znan kot profesor bogoslovja v Gorici, je bil imenovan za rednega profesorja za starokrščansko slovstvo in zgodovino grško-slovanskih Cerkev. Član učiteljskega zbora Univerze v Ljubljani je postal dne 1. februarja 1920, to je še v prvem semestru prvega študijskega leta nove univerze, predavati pa je začel 9. februarja 1920. V pregledih učnih področij, ki so jih predavali posamezni učitelji, sta kot njegova stroka navedena starokrščansko slovstvo in zgodovina grško-slovanskih Cerkev. V istem semestru je imel predavanja o apostolskih očetih in apologetih v dobi do nicejskega cerkvenega zbora leta 325. Imel je po 6 ur na teden, in sicer, kakor lahko preberemo v napovedi predavanj, ob ponedeljkih, torkih, sredah, petkih in sobotah od 9.00 do 10.00, ob sredah pa od 14.00 do 15.00. Predavanja je začel 9. februarja v Alojzijevišču, v predavalnici št. 26.³⁴ Njegova predavanja je poslušalo 45 študentov; vsi do delali izpite iz tega predmeta. V drugem semestru je predaval dva predmeta. Dve uri na teden je imel predavanja o krščanstvu in Cerkvi na Balkanu. Predmet je vpisalo 43 študentov. Štiri ure na teden pa je predaval o starokrščanskem slovstvu iz dobe velikih cerkvenih očetov; tudi na ta predavanja je hodilo 43 študentov.³⁵

²⁸ Univerzitetni svet je bil z Nahtigalovo izvolitvijo na Teološki fakulteti seznanjen na svoji seji 2. marca 1923. Prim. ZAMU, zapisniki sej univerzitetnega sveta, zv. II.

²⁹ Prim. NŠAL/ŠAL, spisi V., teološka fakulteta, dopis št. 2002, dne 15. junija 1923.

³⁰ ATF, fasc. 4, zapisnik seje fakultetnega sveta 12. oktobra 1923.

³¹ Prim. vloga z dne 11. oktobra 1923, v ATI', fasc. 35, spisi 1919–1923, leto 1923.

³² Prim. ZAMU, zapisnik seje univerzitetnega sveta 15. oktobra 1923.

³³ Odločitev je bila objavljena v *Službenih novinah Kraljestva SHS* 12. februarja 1920, št. 31; v *Uradnem listu Deželne vlade za Slovenijo* št. 22 17. februarja 1920.

³⁴ Prim. J. Srebrnič: Vseučilišče v Ljubljani, str. 105–106.

³⁵ Prim. poročilo o delu v študijskem letu 1919–20, v ATI', fasc. 36, spisi 1919–23, leto 1920.

Do tedaj je bil učitelj splošne cerkvene zgodovine v škofijskem bogoslovnem učilišču dr. Janez Zore, ki je službo učitelja cerkvene zgodovine in prava prevzel s študijskim letom 1911–1912. Opravljal jo je še v začetku delovanja fakultete v okviru Univerze, vendar ga je bolezen vedno bolj ovirala, zato je dr. J. Srebrnič poleg svojih rednih predmetov že v drugem študijskem letu 1920–1921 moral prevzeti velik del njegovih obveznosti, saj je zaradi bolezni zaprosil za razbremenitev in za več mesecev odšel na okrevanje v Dalmacijo.³⁶ Fakultetni svet je na svoji seji 13. oktobra 1920 prosil dr. J. Srebrniča, da bi prevzel predavanja iz splošne cerkvene zgodovine s posebnim poudarkom na zgodovini vzhodnih Cerkev. »Dr. Srebrnič ugodí prošnji. Predaval bo cerkveno zgodovino (5 ted. ur v prvih treh letnikih skozi celo leto), patrologijo (v 2. letniku po 2 ted. uri skozi celo leto) in vodil po dve ted. uri seminarske vaje iz svoje stroke,« beremo v zapisniku omenjene seje.³⁷ Tako je dr. Srebrnič v študijskem letu 1920–1921 v obeh semestrih predaval po 9 ur na teden. Poslušalo ga je prek 80 študentov pri cerkveni zgodovini in 33 pri starocerkvenem slovstvu, seminar pa je obiskovalo 6 študentov. V poročilo o delu v tem študijskem letu je dodal: »Koločvirali so s prav povoljnim uspehom vsi iz cerkvene zgodovine in iz starocerkvenega slovstva I. semester. V II. semestru hočejo zopet prav vsi napraviti po zaključnem semestru strokovni izpit iz cerkvene zgodovine in starocerkvenega slovstva.«³⁸ Ker so bili v seminar vpisani le študentje I. in II. letnika, z njimi ni bilo mogoče izvajati zahtevnejših seminarskih vaj.

V študijskem letu 1921–1922 je v I. semestru predaval po tri ure na teden o zgodovini grško-slovanske pravoslavne Cerkve na Balkanu v času od turške zasedbe; imel je 11 slušateljev. Dvakrat na teden je imel predavanja o starocerkvenem slovstvu do dobe velikih cerkvenih očetov; imel je 11 slušateljev. V II. semestru je predaval trikrat na teden o zgodovini ruske pravoslavne Cerkve – 11 slušateljem. Nadaljeval je predavanja o starocerkvenem slovstvu do dobe velikih cerkvenih učiteljev; predmet je vpisalo 13 slušateljev. Oba semestra je imel tedensko uro in pol seminarskih vaj, na katerih so obravnavali korespondenco med Nemanjići in papeži; s 5 študenti, ki so obiskovali seminar, so prebirali izbrana pisma in interpretirali njihov zgo-

dovinski kontekst. Kot je zapisal v svojem poročilu, so vsi študentje ob koncu predavanj delali izpite in pokazali prav dober uspeh.³⁹ V letu, ko je prof. Srebrnič opravljal službo dekana, je oba semestra predaval starokrščansko slovstvo in v letnem semestru še izbrana poglavja iz zgodovine teološke literature. Predavanja iz cerkvene zgodovine je imel ponovno v celoti dr. J. Zore. S seznama predavanj za zimski semester študijskega leta 1923–1924 je vidno, da bi dr. J. Srebrnič imel ta predavanja: patrologija (2 uri), zgodovina grško-slovanskih Cerkev na Balkanu (2 uri), Photios (1 ura), seminar o bolgarskem nadškofu Klimentu (1,5 ure).⁴⁰ Leta 1926 je dr. Janez Zore prenehal predavati in je prosil za upokožitev.⁴¹ Srebrničeva predavanja iz zgodovine vzhodnih Cerkev in patrologije sta v študijskem letu 1923–1924 po sklepu fakultetnega sveta z dne 12. oktobra 1923 prevzela dr. F. Grivec in dr. F. K. Lukman.⁴² V naslednjih letih je predavanja o zgodovini Cerkve prevzel dr. Josip Turk, stalni nosilec predavanj iz zgodovine krščanskega slovstva pa je postal dr. F. K. Lukman.

Dr. Jože Jagodic je v svojih spominih *Mojega življenja tek* o profesorju Srebrniču zapisal: »Srebrnič je bil umirjen človek, strog do sebe in do drugih. Med predavanjem smo ga mirno poslušali, ker ni dopustil nobenega nereda. Za izpite smo se vestno pripravljali, ker smo takoj čutili, da bo strogo klasificiral naše znanje iz njegove stroke. In to je tudi storil: najboljši red je le malokdo dobil. Fakulteto je kmalu zapustil, ker je bil imenovan za škofa na otoku Krku kot naslednik škofa Mahnič. Posvečen je bil v ljubljanski stolnici, kar pa se že dolgo prej ni bilo zgodilo, od škofa Pogačarja l. 1875 dalje. Srebrnič je vladal krško škofijo dolgo vrsto let in umrl tam v zelo visoki starosti.«⁴³

V pregledu delovnih obveznosti na Univerzi je zabeleženo, da je dr. J. Srebrnič iz učiteljskega zbora Univerze v Ljubljani izstopil 31. decembra 1923, to je dobre tri mesece potem, ko je bil imenovan za škofa na Krku in je v ljubljanski stolnici prejel škofovsko posvečenje. Dne 7. novembra 1923 je sicer prosil za dopust za zimski semester študijskega leta 1923–1924, vendar je ministrstvo za prosveto v Beogradu prošnjo zavrnilo in mu predlagalo, da se odpove državni službi. To je tudi

³⁶ Prim. BAK, biskup dr. J. Srebrnič, prezidijalni arhiv, korespondenčija, br. 49, pismo prof. dr. I. Zoreta z dne 13. marca 1921 iz Splita.

³⁷ ATI, fasc. 4, zapisnik seje fakultetnega sveta 13. oktobra 1920.

³⁸ Poročilo o delu v študijskem letu 1920–1921, v ATI, fasc. 36, spisi 1919–1923, leto 1921.

³⁹ Prim. poročilo o delu v študijskem letu 1921–1922, v ATI, fasc. 36, spisi 1919–1923, leto 1922.

⁴⁰ Prim. ZAMU, *Seznam predavanj ljubljanske univerze za zimski semester študijskega leta 1923–24*.

⁴¹ Prim. I. M. Dolinar, geslo Janez Evangelist Zorc. V: SBL IV., str. 849–850.

⁴² Prim. ATI, fasc. 4, zapisnik seje fakultetnega sveta 12. oktobra 1923.

⁴³ J. Jagodic: *Mojega življenja tek. Spomini*, str. 194.

storil. Njegovo prošnjo za prekinitev delovnega razmerja z Univerzo v Ljubljani je rektorat obravnaval 12. decembra 1923 in še istega dne o tem obvestil pristojno ministrstvo. Kralj Aleksander I. je 30. januarja 1924 izdal ukaz, s katerim je sprejel odpoved dr. J. Srebrniča državne službe in prek ministrstva za prosveto o tem obvestil pokrajinsko upravo v Ljubljani.⁴⁴

Predsednik Leonove družbe

S prihodom v Ljubljano je dr. Josip Srebrnič, ki je bil znan kot osrednja osebnost v cerkvenih organizacijah na Goriškem, vključen v vsa pomembna dogajanja. Zlasti so cenili njegovo delo izobraženci. Ohranil je bogate stike z njimi tudi po svojem odhodu na otok Krk. 4. marca 1920 je bil izvoljen za predsednika Leonove družbe, katoliškega znanstvenega društva in gonilne ustanove katoliško usmerjenih intelektualcev v Ljubljani (po škofovskem posvečenju ga je Leonova družba 13. decembra 1923 imenovala za svojega častnega člana). Ker je bila leta 1914 Leonova družba preoblikovana iz znanstvene akademije v »književno društvo za strokovno znanstvo, za poljudno znanstvo in za leposlovje«, so se njeni člani zelo zavzeli za ustanovitev univerze in akademije znanosti v Ljubljani, njen novi predsednik pa se je posebej zavzemal za združenje s hrvaško Leonovo družbo. V obdobju Srebrničevega vodenja so v okviru Leonove družbe ustanovili bogoslovno-znanstveni odsek, potem pa se je ta preimenoval v Bogoslovno akademijo.⁴⁵ Kot predsednik Leonove družbe je bil dr. J. Srebrnič tudi urednik njene revije *Čas*. Urejal jo je štiri leta, to je vse do svojega odhoda na Krk. V vodenju Leonove družbe mu je leta 1923 sledil dr. F. K. Lukman, hkrati je bil do leta 1931 tudi sourednik njenega glasila *Čas*.

Sodelavec revije *Čas* pa je dr. J. Srebrnič bil že prej, to je v obdobju, ko jo je vodil dr. Aleš Ušeničnik. Prav zaradi Srebrničevega članka *Usoda malib narodov* je ljubljansko policijsko ravnateljstvo 20. junija 1918 izdalo odločbo o zaplembi revije, kajti članek je nasprotoval »zunanjepolitičnim državnim interesom«. Na posredovanje dunajskega notranjega ministra (2. avgusta 1918) je policijsko ravnateljstvo v

Ljubljani odpravilo prepoved.⁴⁶ Ob prevzemu uredniške službe je ovrednotil delo, ki ga je do tedaj opravil dr. A. Ušeničnik.⁴⁷

Kot predsednik Leonove družbe in kot dekan Teološke fakultete je bil dr. J. Srebrnič pomemben voditelj priprav in izvedbe petega katoliškega shoda, ki je bil od 25. do 28. avgusta 1923 v Ljubljani in je bil edini tovrstni shod slovenskih katoličanov v času Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Dr. J. Srebrnič je vodil delo odseka za versko življenje in нравni prerod. V okviru tega odseka so pripravili resolucije s področja dela z mladino, dobroteljstvom in socialnimi dejavnostmi. Njegov referat z naslovom *Naloga versko-nravnne obnove* je bil objavljen v kongresnem zborniku.⁴⁸ Osnutke resolucij je pripravljval skupaj s Francem Lavtičarjem, takrat gonilno osebnostjo Cerkev na socialnem področju.⁴⁹ V okviru kongresnega dogajanja je imelo svoj občni zbor društvo Sveta vojska ali Protialkoholna zveza, ki se je zavzemala za blažitev posledic alkoholizma med Slovenci in je spodbujala posameznike, da so se odpovedovali uživanju alkoholnih pijač. Dr. J. Srebrniča so v okviru občnega zbora izvolili za člana odbora društva. Bil je tudi odbornik društva Jugoslovanska matica, ki je imelo za svoj temeljni cilj pospeševanje gospodarskih in kulturnih interesov slovenskih rojakov v tujini.⁵⁰

Med raznovrstnimi področji, ki so ga zanimala, je treba omeniti še povezanost s slovenskimi planinci in ohranjanjem slovenske narave gora. Bil je redni bralec *Planinskega vestnika* in obiskovalec gora; prav v času, ko je bil s skupino študentov v Julijskih Alpah, je bilo objavljeno njegovo imenovanje za krškega škofa, simbol Triglava pa je postavil v svoj škofovski grb. Redno si je dopisoval z Jakobom Aljažem in z njim izmenjeval ideje o ohranjanju planinskih domov, zidavi kapelic na pomembnejših vrhovih. Bil je podpornik Aljaževih načrtov. Bil je neke vrste voditelj kluba duhovnikov in laikov, ki so se zavzemali za podporo dušnopastirskemu delovanju v gorah in zidanje ter vzdrževanje planinskih kapel. Kluba se je sicer prijelo ime 'Aljažev klub', a bi se po vsej pravici moral

⁴⁴ ŽAMU, št. 59/891, osebni dokumenti prof. dr. J. Srebrniča

⁴⁵ Prim. geslo Leonova družba v *Slovenska enciklopedija*, zv. VI., Ljubljana 1992, str. 132. Po avstrijskem vzoru je bila ljubljanska Leonova družba ustanovljena leta 1892, ob prvem katoliškem shodu; ustanovni občni zbor je bil šele 19. novembra 1896. Po koncu druge svetovne vojne Leonova družba ni smela obnoviti svojih dejavnosti.

⁴⁶ Prim. BAK, biskup dr. J. Srebrnič, prezidijalni arhiv, korespondencija, br. 48.

⁴⁷ Prim. J. Srebrnič: Sprememba v uredništvu. *Čas* 14(1920), str. 134–135.

⁴⁸ Prim. *Zbornik 5. katoliškega shoda v Ljubljani*, Ljubljana 1923, str. 187–195.

⁴⁹ Prim. BAK, biskup dr. J. Srebrnič, prezidijalni arhiv, korespondencija, br. 49.

⁵⁰ O obeh društvi prim. BAK, biskup dr. J. Srebrnič, prezidijalni arhiv, korespondencija, br. 49.

imenovati 'Srebrničev klub', kot piše J. Aljaž v svojem pismu dne 27. junija 1923.⁵¹

Pisec zgodovinskih razprav

Kljub številnim organizacijskim nalogam in pripravljanju predavanj je dr. J. Srebrnič med delovanjem v Ljubljani pripravil več razprav o cerkveni zgodovini. Že ko je bival v Stični, je zbiral gradivo o zgodovini in vsesplošnem pomenu opatije cistercijanov v slovenski zgodovini in svoja dognanja objavil v več nadaljevanjih s skupnim naslovom *Zgodovina prve cistercije na Slovenskem* v časopisu *Slovenec*.⁵² V letu 1919 je članke izdal kot samostojno publikacijo z naslovom *Stična. Črtice o cistercijanskem samostanu v Stični*. Čeprav je avtor predstavljen kot 'profesor bogoslovja v Gorici', je delu v samozaložbi julija 1919 dal dovoljenje za tisk ljubljanski škofijski ordinariat (ravnatelj pisarne J. Dostal).⁵³ Spis je bil pripravljen kot »odmev hvaležnopolnih spominov, ki jih imajo na Stično toliki izmed Goričanov iz dolgih težkih let svetovne vojske«, kajti v Stični so zaradi vojnih grozot »našli odprte gostoljubne roke nadškof goriški, goriško semenišče in bogoslovno učilišče, bogoslovni profesorji in drugje«. Spis je bil zaključen 24. junija 1919, »štiri leta po prvem ognju v svetišču na Sv. Gorici.⁵⁴ *Stiški samostan, ki je razvil številne dejavnosti na cerkvenem, kulturnem in drugih področjih, »je v resnici velik spomenik iz davne naše prošlosti, ki bi ga moral vsakdo poznati in ceniti ter skrbeti, da ostane v narodu vedno živ in vedno tak, kakor ga je narod v svojo sredo dobil.*⁵⁵

Kot urednik revije *Čas* je bil dr. J. Srebrnič avtor več prispevkov, med katerimi so bile razprave, poročila in zabeležke ob raznih dogodkih, ki so se zgodili v Cerkvi na svetovni ravni in v cerkvenih občestvih na Slovenskem, vendar pa je v reviji *Čas* objavljial že prej. Njegove razprave so bile v prvi vrsti izraz trenutka in odgovor zgodovinarja na politične in cerkvenopolitične razmere. Poseben izziv sta mu predstavljali reševanje odprtih vprašanj katoliške skupnosti v na novo nastali jugoslovanski državi⁵⁶ in delovanje njegovega predhodnika v

vodstvu krške škofije dr. Antona Mahnič. Ob prvem vprašanju je iskal ideje predvsem v francoskem kulturnem prostoru in od tam naročal knjige, spremljal tamkajšnje časnike in literaturo ter prejemal informacije o odnosih med vero in narodnostjo oz. med Cerkvijo in državo v Franciji, ki sta mu jih posredovala Jakob Šolar (v Parizu na izpopolnjevanju od 1922. do 1924.) in Melita Pivec (v Parizu na študiju od 1922. do 1924.).⁵⁷

1. Objave v reviji *Čas* so bile:

- Benedikt XV. v toku svetovne vojne – 1919, str. 16–41
- Rimsko vprašanje – 1919, str. 95–97
- Na potih v novi dobi – 1920, str. 1–7
- Cerkev in pojavi narodnih cerkva – 1920, str. 158–180
- Papež Benedikt XV. za svetovni mir – 1920, str. 276–277
- Svetovni shod krščanskih veroizpovedi – 1920, str. 277–278
- Zanimiv kulturni dvoboj (kroniški zapis) – 1920, str. 247–248
- Zbornik svečenikov sv. Pavla št. 3–4 (ocena) – 1920, str. 250
- Društvo prijateljev humanistične gimnazije (kroniški zapis) – 1920, str. 280
- Ob biskupa Antona Mahnič (poročilo o pogovoru z njim) – 1920, str. 281–286
- S. Hyeronimus – 1920, str. 316–323
- Ob smrti biskupa dr. A. Mahnič – 1921, str. 1–6
- Metoda Mahničevega javnega nastopanja – 1921, str. 204–224
- Dr. A. Mahnič v goriškem deškem semenišču – 1921, str. 237–244
- Kronologija Mahničevega življenja in dela – 1921, str. 268–272
- K problemu o rasi in veri v srbski prošlosti – 1922, str. 130–141
- J. Kratochvil, Filozofičke essaye (ocena knjige) – 1922, str. 60
- J. Anžlovar – A. Res, Visokošolski študij v Italiji (ocena knjige) – 1921, str. 67
- A. Pavlica, Koledar 1921 (ocena knjiga) – 1922, str. 72.
- A. Merkun, Cerkveni priročnik za katol. Jugoslovane (recenzija knjige) – 1922, str. 80–82.
- Papež Benedikt XV. – 1922, str. 153–159
- Iz bolezni našega naroda – 1922, str. 220–225
- Pij XI. – novi glavar katoliške Cerkve (kroniški zapis) – 1922, str. 229–230

⁵¹ Prim. pismo J. Aljaža z dne 27. junija 1923, BAK, biskup dr. J. Srebrnič, korespondencija, br. 49.

⁵² Prim. *Slovenec*, 1919, štev. 109–118, 115, 118, 119, 121, 122.

⁵³ Prim. Jos. Srebrnič: *Stična. Črtice o cistercijanskem samostanu v Stični*. Ljubljana, samozaložba (tisk Jugoslovanska tiskarna) 1919, 64 str.

⁵⁴ Navcdki so vzeti iz uvoda v zgodovino, str. 5, 6.

⁵⁵ Iz sklepnega poglavja, str. 64.

⁵⁶ Prvi pogovori o sklenitvi konkordata med Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev ter Svetim sedežem so stekli že v letu 1919. Prim. F. M. Dolinar, Jeglič in cerkvenopolitična vprašanja po letu 1918.

⁵⁷ Prim. BAK, biskup dr. J. Srebrnič, prezidijalni arhiv, korespondencija, br. 49.

- Humanistična gimnazija (kroniški zapis) – 1922, str. 232–233
- Socialna misel (recenzija revije) – 1922, str. 234–235
- Staroslovenski obredni jezik pa versko življenje in narodna prosveta – 1923, str. 153–163
- A. Stroj, Kratka zgodovina katoliške Cerkve za šole (ocena knjige) – 1923, str. 359–362
- Drobec za kulturno zgodovino Slovencev (kroniški zapis) – 1923, str. 423–424

2. Leta 1921 je Bogoslovna akademija v Ljubljani začela izdajati svoje glasilo *Bogoslovni vestnik*, ki je potem postalo strokovno glasilo učiteljev Teološke fakultete. V njem je dr. J. Srebrnič objavil te prispevke:

- Papež Ivan X. v svojih odnosih do Bizanca in Slovanov na Balkanu – 1922, str. 205–240 (hrvaški prevod razprave je izšel v Zborniku kralja Tomislava, Zagreb 1925, str. 128–164)
- J. Slipy, Die Trinitaetslehre des byzantinischen Patriarchen Photios (ocena knjige) – 1922, str. 93–96
- J. Oberški, Hrvati prema nepogriješivosti papirnoj prigodom vatikanskog sabora 1869/70 (ocena knjige) – 1923, str. 86
- Staroslovenščina in študij na naših teoloških fakultetah (beležka) – 1923, str. 303–309

3. Potem ko je leta 1922 v Gorici začela delovati Goriška Mohorjeva družba, je dr. J. Srebrnič postal tudi njen sodelavec. V letnem glasilu Koledar je objavil:

Anton Mahnič – 1923, str. 61–65

Sklep

Konec leta 1922 so se začela posvetovanja za naslednika škofa dr. Antona Mahniča kot voditelja Cerkve na otoku Krku. Postopek je vodil na novo imenovani apostolski nuncij v Beogradu, nadškof Hermenegild Pellegrinetti. Škof Anton Bonaventura Jeglič je bil vprašan za svet. O tem je v svoj dnevnik za 18. november 1922 zapisal: »Nuncij mi je pisal (sledí prečrtano besedilo, ki je težko berljivo) naj mu a. povem tok življenja za dr. Gnidovca, ki je namenjen za škofa Skopljanskega in b. dr. Srebrniča, ki naj bi bil škof na Krku. Hvala Bogu! (sledí znova prečrtano besedilo) Lazaristom pa bo odprt misijon na Balkanu. Oba sta sposobna za namenjeni mesti. Ali bodo Ljubljanci pogledali in kako bo šumelo, ko se vse to izvel!⁵⁸ S tem

imenovanjem se je končalo štiriletno obdobje, ko je bil dr. Josip Srebrnič popolnoma vključen v javno življenje v Ljubljani in delovanje slovenske alme matris. Njegovo življenje je dobilo povsem drugačen tek. Postal je škof otoške škofije Krk in v njej deloval do svoje smrti. Predtem je bil zavzet delavec pri pripravljanju poti za prvo slovensko univerzo in je v pomembnih trenutkih pripomogel k temu, da je obveljala odločitev o začetku popolne in povsem neodvisne univerze v Ljubljani, v nasprotju s tistimi, ki so želeli prehodno obdobje v Zagrebu ali kakem slovenskem mestu. V študijskem letu, ko je kot dekan vodil delo Teološke fakultete, so bili postavljeni temelji doktorskega študija na tej fakulteti (doktorske izpite sta opravila prva dva kandidata), delovanje je bilo v določeni meri poenoteno z delovanjem teološke fakultete v Zagrebu, močnejše pa je bila zastavljena njena izvirna značilnost – to je zanimanje za krščanske Cerkve v slovanskem okolju.

Seznam virov in literature

Viri

AKBF – Arhiv Katolič kog bogoslovnog fakulteta Zagreb

Dopisi 1919–1941

AS – Arhiv Republike Slovenije

Vseučiliška komisija

ATF – Arhiv Teološke fakultete Ljubljana

Zapisniki sej fakultetnega sveta 1919–24
Spisi 1919–1923

BAK – Biskupijski arhiv Krk

Biskup dr. J. Srebrnič, Prezidi jalni arhiv

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

Dnevnik škofa A. B. Jegliča
Spisi V., teološka fakulteta
Spisi V., škofije tuje

ZAMU – Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani

Zapisniki sej Univerzitetnega sveta
Osebn e mape univerzitetnih učiteljev

⁵⁸ NŠAL/ŠAI, dnevnik škofa A. B. Jegliča za 18. november 1922. Da postopek le ni bil tako tajen, kot bi bilo v skladu s cerkveno prakso pričakovati, je vidno iz tega, da mu je

župnik J. Aljaž že 19. januarja 1923 čestital in izrazil veselje ob izbiri. Hkrati ga je povabil, naj še kdaj pride na Triglav. Prim. pismo župnika J. Aljaža v BAK, biskup dr. J. Srebrnič, prezidi jalni arhiv, korespondencija, br. 49.

Literatura

Dolar, France Martin: Jeglič in cerkvenopolitična vprašanja po letu 1918. *Jegličev simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 303–331.

Jagodić, Jože: *Mojega življenja tek. Spomini*. Celovec: Samozaložba, 1974.

Kolar, Bogdan: Delovanje Teološke fakultete med letoma 1919 in 1952. *90 let Teološke fakultete v Ljubljani*. Ljubljana: Teološka fakulteta, 2009, str. 58–75.

Kralj, Franc: Geslo Josip Srebrnič. *Primorski slovenski biografski leksikon*, zv. III., str. 432–435.

Miklavčič, Maksimilijan: Geslo Josip Srebrnič. *Slovenski biografski leksikon*, zv. III., str. 429–431.

Pirc, Jožko: *Aleš Ušeničnik in znamenja časov. Katoliško gibanje na Slovenskem od konca 19. do srede 20. stoletja*. Ljubljana: Družina, 1986.

Polec, Janko: Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti. *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*, str. 1–229.

Srebrnič, Josip: Vseučilišče v Ljubljani. *Čas* 14 (1920), str. 91–107.

Zbornik 5. katoliškega shoda v Ljubljani. Ljubljana: Pripravljalni odbor, 1923.

Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929. Ljubljana: Rektorat Univerze kralja Aleksandra prvega, 1929.

Zusammenfassung

KIRCHENHISTORIKER DR. JOSIP SREBRNIČ – LEHRER AN DER UNIVERSITÄT LJUBLJANA

Zu den wichtigen Zielen, die sich das slowenische Volk noch in der Zeit der Unterordnung unter Österreich-Ungarn setzte, aber erst nach dessen Zerfall realisiert werden konnten, gehörte die Gründung einer eigenen Universität. Zu deren Vorbereitung und anfänglichen Verwaltung wurden Wissenschaftler aus allen slowenischen Regionen eingeladen. Unter den Theologen, die sich am konsequentesten für eine selbstständige und ganzheitliche Universität einsetzten, befand sich Dr. Josip Srebrnič (1876–1966), der Lehrer an der Theologischen Schule in Görz war. Anfang 1919 übersiedelte er nach Ljubljana und begann an der dortigen Theologischen Schule zu unterrichten. Gleichzeitig war er einer der aktivsten Mitglieder der Kommission, die die Gründung der Universität vorbereiteten. Nach der Gründung der Universität wurde er ordentlicher Professor für Kirchengeschichte und für Geschichte der christlichen Literatur an der Theologischen Fakultät, einer der fünf Gründungseinheiten der Universität. Er war in verschiedenen Organen der Universität tätig und im Studienjahr 1922–23 Dekan der Theologischen Fakultät. In dieser Zeit setzte er sich besonders für eine Regelung des Doktoratsstudiums ein. Er war Redakteur der Zeitschrift »Čas« und Präses des in Ljubljana gegründeten wissenschaftlichen Vereins »Leonova družba«. Er veröffentlichte Abhandlungen auf dem Gebiet der Geschichte der Universität, der Beziehungen zwischen Staatsgewalt und Kirche, der Beziehungen zwischen West- und Ostkirche und vor allem auf dem Gebiet der Geschichte der slawischen Kirchen, die den griechischen Ritus übernommen hatten. Seine Tätigkeit an der Universität Ljubljana beendete er 1923, als er zum Bischof von Krk ernannt wurde.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-726.2Jeglič A. B.:94(497.472)"1918/1941"

Prejeto: 31. 8. 2011

Primorski Slovenci in ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič

MARIJA ČIPIĆ REHAR

mag. zgodovine in dipl. etnologinja ter kulturna antropologinja
Nadškofijski arhiv Ljubljana, Krekov trg 1, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: marija.rehar@rkc.si

IZVLEČEK

Članek je razdeljen na dva dela in obravnava povezanost ljubljanskega škofa Antona Bonaventura Jegliča ter primorskih Slovencev, ki so se po prvi svetovni vojni znašli v Kraljevini Italiji pod pritiskom fašizma. V prvem delu se posveča prošnjam Primorcev, naslovljenih na škofa, ter njegovemu diplomatskemu posredovanju v Vatikanu ter pri papežu. V drugem pa kaže situacije primorskih duhovnikov, pobeglih iz Italije v Jugoslavijo, ter njihove stiske.

KLJUČNE BESEDE: ljubljanska škofija, Anton Bonaventura Jeglič, Sveti sedež, Vatikan, Primorska, duhovnik, konfinacija, preganjanje, posredovanje

ABSTRACT

SLOVENES OF THE LITTORAL REGION AND THE LJUBLJANA BISHOP
ANTON BONAVENTURA JEGLIČ

The article is divided into two parts and discusses the relation between the Ljubljana Bishop Anton Bonaventura Jeglič and the Slovenes of the Littoral region, who after World War I found themselves in the Kingdom of Italy and under the pressure of fascism. The first part of the article concentrates on their appeals addressed to the Bishop and on his diplomatic efforts made on their behalf at Vatican and with the Pope. The second part describes the difficult situation and the distress of priests who escaped from Italy to Yugoslavia.

KEY WORDS: Ljubljana Diocese, Anton Bonaventura Jeglič, The Holy See, Vatican, the Littoral region, priests, confinement, persecution, intervention

»Qui si parla solo italiano« ali Pritisk italijanskih oblasti na primorske Slovence

Ob koncu prve svetovne vojne je zaradi poraza velike avstro-ogrske monarhije v vojni Avstro-Ogrska razpadla, tako da je bilo ozemlje razdeljeno na več držav. Nekateri deli slovenskega etničnega ozemlja so ostali zunaj mej Kraljevine SHS, med drugim tudi Primorska. Italija je namreč zasedla Primorsko (Goriško, Trst, Istro), del Notranjske (okraj Postojna, sodni okraj Idrija) in Kanalsko dolino.¹ Na novo je bilo priključenih Italiji med 290.000 in 327.000 Slovencev, ki so skupaj z beneškimi Slovenci v videmski provinci sestavljali dobro četrtino celotnega slovenskega naroda.²

Zaradi novih državnih mej so morali popraviti tudi cerkvene. Goriški nadškofiji so leta 1918 začasno pripojili dekaniji Idrijo in Vipavo. Dokončno pa ju je konzistorialna kongregacija dodelila goriški nadškofiji z odlokom leta 1933. Dekanat Postojna so dodelili tržaški škofiji, Trbiž in Kanalsko dolino pa videmski nadškofiji. Ista kongregacija je z odlokom z dne 25. novembra 1933 uredila razmejitve goriške cerkvene province: ljubljanska škofija, ki je ostala v Jugoslaviji, je bila ločena od goriške metropolije in podrejena neposredno Svetemu sedežu. Pod goriškim metropolitom sta ostali samo še dve škofiji: tržaško-koprška in poreško-puljska. Sveti sedež je zato odločil, da se goriška cerkvena pokrajina priklopi koncilski pokrajini Treh Benečij, zato so goriški nadškof ter tržaški in poreški škof hodili na škofijske konference in pokrajinske cerkvene zbornice beneškega patriarha v Benetke.³

Poleg šoka ob priključitve k Italiji so se kmalu pojavile še nove težave in stiske, saj je po fašističnem prevzemu italijanske oblasti vlada v letih od 1923. do 1929. z zakoni ter kraljevimi in prefekturnimi dekreti izbrisala vse zunanje znake obstoja narodne manjšine: šole, jezik v javni rabi, društva, politične stranke, periodični tisk, finančne zavode, združne zveze, krajevna imena, postopoma tudi imena in priimke.⁴ Začeli sta se ukinjanje društev in ustanov ter preseljevanje izobražencev v notranjost Italije. Slovenci so dokončno izgubili svoja predstavništva v parlamentu in upravnih organih. Legalno jim je ostala le še pravica do tiskanja

slovenske knjige, vendar so bile knjige preganjane in cenzurirane, ostala je slovenska beseda pod cerkveno streho.⁵

»Ugled papežev bo pri Slovencih trpel. Bog se nas usmili«⁶ ali Posredovanja škofa Antona Bonaventuro Jegliča v Vatikanu

Primorski Slovenci so se znašli v nič kaj zavidanja vrednem položaju. Zaradi vse večjega pritiska fašističnih oblasti in italijanizacije so iskali zaslombo in pomoč pri matični državi Kraljevini SHS oziroma Kraljevini Jugoslaviji, vendar je bila ta zaradi majhnega vpliva Slovencev v državi le majhna. Državne oblasti so zato ustanovile Pisarno za zasedeno ozemlje. Delovala je v Ljubljani (od 1918. do 1922.) ter skrbela za begunce in propagando glede agitacije za vrnitev zasedenega ozemlja.⁷ Preostala jim je še cerkvena hierarhija, primorski duhovniki so se tako obrnili na ljubljanskega škofa Antona Bonaventuro Jegliča, ki je bil znan zagovornik slovenstva in posrednik za zatirane. V nadaljevanju bodo obravnavane izključno težave primorskih Slovencev ter posredovanje škofa Jegliča, v to poglavje pa ne bodo vključeni dogovarjanje in urejanje škofijskih mej ter delo za konkordat, saj je to preobsežna tema, ki zahteva svojo obravnavo.

Takoj po končani I. svetovni vojni je škof Jeglič z obžalovanjem spremljal težave tržaškega škofa Andreja Karlina, ki mu je potožil, da so se začeli pritiski nanj že aprila 1919 ob veliki noči.⁸ S stopnjevanjem pritiskov je tako 26. oktobra 1919 dobil iz Rima poziv za odpoved škofiji, to pa je tudi storil in se umaknil v Ljubljano ter postal rektor Zavoda sv. Stanislava.⁹ Poleg tega je Jeglič spremljal tudi težave in pritiske ter nazadnje ugrabitev krškega škofa Antona Mahniča, o stanju na Krku so razpravljali tudi na Jugoslovanski škofovski konferenci in tudi posredovali pri papežu zanj, vendar jim ta ni dal nobenih pisnih zagotovil, pri tem pa je tudi ostalo.¹⁰ Škof Mahnič je bil leto dni v iz-

¹ Kralj: Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda, str. 188.

² Kacin-Wohinz; Pirjevec: Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000, str. 27.

³ Klinec: Zgodovina goriške nadškofije 1751–1951, str. 51.

⁴ Kacin-Wohinz: Primorski Slovenci in fašizem, str. 419–421.

⁵ Prav tam.

⁶ NŠAL 331, Škof Anton Bonaventura Jeglič, f. 27c, 5. 11. 1919. Zapis v dnevniku škofa Jegliča ob prisilni odpovedi tržaškega škofa Andreja Karlina.

⁷ AS 59, Pisarna za zasedeno ozemlje, f. 1.

⁸ Že ob imenovanju Andreja Karlina za škofa v Trstu leta 1911 so bili številni pomisleki glede imenovanja Slovenca na to mesto, vendar je ob predlogu treh kandidatov za škofa Jeglič na prvo mesto predlagal Karlina predvsem s pomislekom, da je potrebno poskrbeti tudi za slovanske vernike in imeti zanje razumevanje (NŠAL 331, f. 27c, 29. 1. 1910, 31. 1. 1910, 28. 2. 1910, 25. 3. 1910, 28. 11. 1910).

⁹ NŠAL 331, f. 27c, 5. 11. 1919, 14. 11. 1919.

¹⁰ NŠAL, ŠAL V, f. 268, Zapisnik sestanka 15.–20. 7. 1919.

gnanstvu oziroma konfinaciji v Frascattiju blizu Rima. Od tam se je vrnil bolan, umrl pa je 14. decembra 1920 v Zagrebu, kjer je bil na zdravljenju. Grdo ravnanje s škofoma je Jegliča razburilo, zato je o dogajanju na Primorskem prvič pisal v Rim 26. decembra 1919 in potožil o razburjenju v Istri zaradi pritiskov Vatikana za odstop škofa Karlina ter grožnjah, da bodo ljudje prestopili v pravoslavlje, ker nimajo več slovenskega škofa.¹¹

Jeglič se je vse pogosteje zavzemal za pravice Slovencev v Italiji. Tako je v Nadškofijskem arhivu Ljubljana shranjen dopis zagrebškemu ordinariatu z datumom 19. december 1920, v katerem je Jegličev latinski prevod dopisa narodnega sveta za neosvobojeno domovino v Ljubljani z dne 3. decembra 1919 z naslovom »*Za cerkveno avtonomijo Jugoslovanov v Italiji*«. V njem je navedena statistika razmerja med Italijani in Slovani po škofijah na zasedenem ozemlju. Za Slované naj bi tako ustanovili samostojno nadškofijo v Gorici, jezik bogoslužja naj bi bil odvisen od pripadnosti vernikov, cerkveno premoženje župnij, ki jih je meja razdelila, pa naj bi pravično razdelili na oboje. Prebegli duhovniki naj bi se vrnili na svoja stara službena mesta.¹²

Pisarna za zasedeno ozemlje je Jegliča 15. januarja 1919 strogo zaupno obvestila o težavah primorskih župnikov v Vipavski dolini, ki je bilo takrat formalno še pod Jegličevo cerkveno upravo. Župnik v Podragi je bil tako kaznovan, ker na cesti ni pozdravil italijanskega oficirja. Za kazen je moral trikrat zaporedoma korakati mimo oficirja in ga pozdraviti, pri tem pa je šlo v prvi vrsti za poniževanje in razkazovanje moči. Poleg tega so k mašam pošiljali italijanske tolmače, da so prevajali vsebine pridig in jih preverjali.¹³

Prvič so se primorski duhovniki na škofa obrnili v začetku januarja 1920, ko ga je obiskal Josip Abram na pobudo duhovnikov iz škofij Gorica, Trst in Poreč. Ti so imeli prej sestanek v Sežani in takrat pripravili *Memorandum Cleri Jugosloveni territorii ab Italis occupati*. Duhovniki so bili nezadovoljni, saj je moral njihov škof Karlin zapustiti škofijo, poleg tega so se bali, da bo podobno tudi z goriškim nadškofom Franciškom Borgio Sedejem in bodo prepuščeni italijanskim škofom. Memorandum so želeli posredovati papežu, vendar ga niso želeli poslati po pošti, saj je že obstajala cenzura, ki je

poskrbela, da so se takšna pisma znašla v košu. Jegliča so prosili, naj odide z njimi v Rim k papežu. Jeglič je privolil, saj so se mu njihove zahteve zdele upravičene. Poudarjeno je bilo, da je treba novemu tržaškemu škofu Angelu Bartolomassiju dodeliti pomožnega škofa, ki bo Slovenec ali Hrvat. Vse Slovence in Hrvate naj bi zbrali v eni nadškofiji, ki bi bila neodvisna od Italijanov. Za mnenje pri nastavitvi škofa naj bi Sveti sedež vprašal tudi lokalne duhovnike. Zelo pomembno bi bilo, da bi bila dopuščena slovanska liturgija. Duhovniki so obiskali tudi slovenske oblasti in politik Gregor Žerjav jim je obljubil 8.000 din za pot v Rim.

V Rim so odpotovali škof Jeglič, dekan iz Komna Ignacij Valentinič, župnik iz Klanca Emil Šaselj in župnik iz Voloskega Simon Defar. Na poti so se ustavili v Trstu, tam pa so jih z velikim upanjem sprejeli v Narodnem domu. V imenu tržaških izobražencev jih je pozdravil dr. Josip Vilfan.¹⁴ Pri kardinalu Bonaventuri Cerettiju, tajniku Kongregacije za izredne cerkvene zadeve, so 3. marca na avdienci zaprosili za obnovo slovanskega bogoslužja, cerkveno avtonomijo v obliki združitve slovanskih kristjanov v Italiji, priključili pa bi tudi beneške Slovence. Isto prošnjo so ponovili pri kardinalu Fridericu Tedeschiniju, tajniku Kongregacije za sveto obredje, še istega dne pa so obiskali tudi kardinala Niccolo Marinija, tajnika Kongregacije za orientalske zadeve. Ta je poudaril, da obnova slovanskega bogoslužja ne bo težava, da pa je združitve vseh Slovanov pod istim škofom skoraj nemogoča. Naslednjega dne so obiskali državnega tajnika, kardinala Petra Gasparrija, ki je obljubil predstaviti težavo slovanskega bogoslužja kardinalom. Delegacija je nadaljevala delo z obiskom pri opatu sv. Pavla »Fuori delle mura« Leopoldu Schustru, profesorju na orientalski akademiji. Pri njem so v glavnem razpravljali o starih dokumentih, ki so dokazovali slovansko naravo primorskega prostora in uporabo slovanskega jezika pri bogoslužju. Pri tem je bila težava, ker je bilo precej odvisno od tega, katera kongregacija je obravnavala njihove probleme. Pod papežem Pijem X. je bila to Kongregacija za obrede, v času Leona XIII. pa Kongregacija za propagando vere, pri tem pa jim je opat obljubil, da bo poskušal vplivati, da bi o tem odločala kongregacija, v kateri ne bodo samo italijanski kardinali, saj bi to zadevo onemogočilo. Zatem so obiskali kardinala Antonia Vico, prefekta Kongregacije za obrede, ki je ravno tako obljubil

¹¹ NŠAL 331, f. 27c, 5. 11. 1919, 26. 12. 1919.

¹² Dolinar: Jeglič in cerkvenopolitična vprašanja po letu 1918, str. 318–319; NŠAL, ŠAL V, Škofije tujc, f. 255, Za cerkveno avtonomijo Jugoslovanov v Italiji, 4. 12. 1920; Ordinariatus archiepiscopalis Zagrebiensis, 19. 12. 1920.

¹³ NŠAL, ŠAL V, f. 268, Zapisnik z dne 15. 1. 1919.

¹⁴ NŠAL 331, Škof Anton Bonaventura Jeglič, f. 40, Dnevnik potovanja v Rim.

posredovanje, sledil pa je obisk pri kardinalu Raphaëlu Merryju del Valu, tajniku Kongregacije svete pisarne (kasneje Kongregacije za doktrino vere), a jih ni želel poslušati in ga njihove težave niso zanimale. Pri papežu Benediktu XV. so bili sprejeti 6. marca 1920. Papež je bil deloma že seznanjen s problematiko, vendar izključno z italijanskega stališča, tako da so mu predstavili še svojo plat in predali spomenico. Spomenica je vsebovala podrobno statistiko prebivalstva in zgodovinski pregled slovenskega bogoslužja.¹⁵ Papež jim je nakazal, da naj bi bila res ustanovljena škofija za Slované, pa tudi ritual naj bi bil slovanski. Sledil je porazen obisk pri kardinalu Gaetanu de Laiju, tajniku Kongregacije za zadeve škofov. Označil jih je za upornike in lažnivce. Jeglič je posredoval tudi pri jugoslovanskem poslaniku pri Kvirinalu, da bi priskrbel primorskim duhovnikom finančno podporo, da bi lahko izdajali svoj stanovski časopis. Odposlancem je upanje zaradi obiska pri papežu zraslo in v pričakovanju so se vrnili domov.¹⁶ Na vlaku so razpravljali o svojem obisku, pri čemer so prišli do sklepa, da sta v Vatikanu dve smeri, kar zadeva njihovo problematiko, in sicer na eni strani proitalijanska kardinala Merry del Val in De Lai, na drugi strani pa kardinali pod vplivom prejšnjega papeža Leona XIII. in kardinala Rampolle, ki se niso tako ozirali na nacionalne sfere.¹⁷

V Nadškofijskem arhivu se hrani spomenica, ki so jo primorski duhovniki pripravili ob ustoličenju škofa Bartolomassija v Trstu, žal pa ni nobenega indica, ki bi kazal, da je bila dejansko izročena škofu. V njej so bili duhovniki izjemno jasni. Opisali so dotedanji potek zgodovine, boj za katoliško vero s Turki, tujo nadvlado in podrobno italijansko okupacijo. Škofu so predstavili obnašanje vojske, zahteve vojakov, naj se duhovniki legitimirajo, posebno ko so odhajali delit maziljenje umirajočim. Takoj po prihodu italijanske vojske so celo od duhovnikov zahtevali, naj se v znamenje spoštovanja odkrijejo pred vojaki, a so to zahtevo sčasoma opustili. Prizadeli so jih tudi spreminjanje podružničnih cerkva v vojašnice, zapiranje slovenskih šol in potem odpiranje italijanskih. Ostro so bili proti razpustitvi narodnih društev, zavodov, gospodarskih združenj, uvedbi italijanščine kot uradnega jezika, poitalijančevanju krajev in osebnih imen. Za versko življenje slovenskega prebivalstva je bilo pogubno

odstavljanje slovenskih duhovnikov in nastavljanje italijanskih, pri čemer je bilo prejemanje zakramentov oteženo npr. kako naj bi se slovenski vernik spovedal grehov italijanskemu duhovniku? Nato so jim Italijani dali vedeti, da Slovincem ni treba k spovedi, dokler se ne naučijo italijanščine. Med drugim so tudi ostro protestirali proti grešnim plesom, ki so jih prirejali Italijani. Sledili so natančni statistični podatki o prebivalstvu celotne škofije. Duhovniki so tako zahtevali, naj se slovanski duhovniki vrnejo v svoje župnije po škofiji, priznanje vseh ugodnosti, ki so jih imeli italijanski, samovoljne oblasti naj ne bi duhovnikov predstavljale po župnijah, med člani kapitljev v Kopru in Trstu pa bi morali biti tudi Slovani. Zahtevali so dobro vzgojo v semeniščih, ki ne bi temeljila na nacionalni pripadnosti, in prosto uporabo narodnega jezika po vseh cerkvah.¹⁸

Primorski duhovniki so spomladi 1921 ponovno prosili Jegliča, naj posreduje zanje v Vatikanu v zvezi z imenovanjem slovenskega škofa in slovenske liturgije. Škofa je tokrat spremljal samo dekan v Komnu Ignacij Valentincič. Škof je zelo hitro sprevidel, da bodo ostali praznih rok. Papež je bil v celoti podrejen italijanski vladi, tako da jim je bilo obljubljeno le, da bodo na novo imenovani škofi znali slovensko. Vlada je namreč zahtevala, da je škof Italijan ali pa vsaj Italijan po prepričanju.¹⁹ Vse utvare o pomoči Svetega sedeža so se razblinile in situacija je ostala ista.

Jugoslovanska vlada oziroma dr. Anton Korošec so prosili Jegliča, da bi posredoval pri poslancu Virgilu Ščeku v zvezi z italijanskih zahtevami, povezanimi s Črno goro. Na Ščeka so se obračali tudi drugi duhovniki, potem pa je Šček poleti 1921. vložil prošnjo za samostojno jugoslovansko škofijo na Primorskem.²⁰

Novembra 1922 se je pri Jegliču oglasil Anton Požar, ki je odpotoval v Beograd po finančno pomoč za goriško malo semenišče, porušeno med vojno, in se je ob tej priložnosti potožil škofu. Zaupal mu je takratne razmere in predvidevanja za naprej. Primorci so namreč pričakovali, da bo škof Bartolomassi odšel iz Trsta. Za njim naj bi seveda prišel zopet Italijan, jugoslovanska vlada v Kraljevini SHS pa naj bi ustanovila italijanski vikariat za 10.000 Italijanov, da bi potem Primorci v Trstu dobili generalnega vikarja Slovenca.²¹ Vendar so

¹⁵ NŠAL 331, Škof Anton Bonaventura Jeglič, f. 27c, 14. 1. 1920, 21. 1. 1920, 12. 3. 1920.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ NŠAL 331, Škof Anton Bonaventura Jeglič, f. 40, Dnevnik potovanja v Rim.

¹⁸ NŠAL 331, f. 40, Spomenica.

¹⁹ NŠAL 331, f. 27c, 10. 4. 1921.

²⁰ NŠAL 331, f. 27c, 4. 2. 1922; Kralj: Škof Anton Bonaventura Jeglič in Primorski Slovenci, str. 395.

²¹ NŠAL 331, f. 27c, 21. 11. 1922.

bila to le predvidevanja in lažno upanje, da se bo položaj izboljšal. Škof Bartolomassi se je odpovedal škofiji in odšel v Pinerolo, kjer ni bilo takšnih pritiskov fašističnih oblasti nanj.

V istem mesecu je Jegliča obiskal tudi dekan iz Krkavč Matej Škerbec ter izpostavil težave duhovnikov pri pridobivanju državljanstva in pokojnin. Ker je Jegliču vedno manjkalo duhovnikov, jim je ponudil službovanje in nastavitve v ljubljanski škofiji. Škerbec ga je seznanil tudi z mučenjem duhovnikov: grožnje s strelnim orožjem, pitje ricinusovega olja. Jeglič v svojem dnevniku z veliko zaskrbljenostjo navaja: »Povedal je, kako fašisti neljube duhovnike mučijo. Pridejo po tri ali štiri, eden nastavi duhovniku revolver na prsi, drugi mu kaže granato, tretji ga sili piti ricinovo olje in kriče »o bevera o mortel!« Duhovnik mora izpiti; dvanajstori so že tako naredili. V šole pošiljajo kot učitelje talijanske duhovnike, ki naj učijo vse predmete in tudi verouk. Ves pouk v talijanskem jeziku. Ko pride nedavno na podružnico, da opravi popoldansko pobožnost, dobi tam talijanskega duhovnika, ki moli rožni venec talijansko, za kar ljudstvo godrnja in mrmra. Ko tega duhovnika vpraša, kdo ga je pooblastil, zavpije nad njim: komur to ni všeč, naj gre čez mejo! – Groznok²² Versko življenje je bilo oteženo z nastavljanjem italijanskih duhovnikov, ki niso znali slovensko, veliko pa jih je bilo v slovenske župnije premeščenih kazensko, to pa kaže na kakovost verskega življenja, ki so ga ti zagotavljali vernikom.

Primorski duhovniki so Jegliču poslali pisma, v katerih so podrobno opisali položaj po župnijah. Tako mu je februarja 1923 pisal kaplan Anton Čok pri sv. Antonu v Trstu o prepovedi slovenskih pridig v cerkvi z izgovorom, da Slovenci razumejo italijansko, vse bolj številne so bile grožnje fašistov o prepovedi vseh slovenskih pridig v Trstu. Slovenske duhovnike naj bi upokojili ali jih preganjali. Po Istri so nastavljali vse več italijanskih duhovnikov, zato se je zmanjšalo število vernikov v cerkvah. Ponovno so pripravljali delegacijo za obisk papeža v Rimu in prosili pomoči Jegliča.²³ Škof je o tem obvestil dr. Korošca in papeža v Rimu.

Vsakih pet let je moral lokalni škof v Rim k papežu na poročanje »ad limina« in tako je Jeglič potoval oktobra 1923 v Rim, na poti nazaj v Ljubljano pa je obiskal še svojega metropolita, nadškofa Sedeja v Gorici, se ustavil pri duhovnikih v Vipavski dolini, ki so bili do konca prve svetovne vojne del njegove škofije, in se tako na svoje lastne oči prepričal o razmerah pod Italijani. Duhovniki

so povsod pripovedovali o fašističnem pritisku na slovensko prebivalstvo, vendar so mu ti zatrjevali, da so močni in se ne bodo pustili podjarmiti.²⁴ Jeglič je tako v več pismih nadškofu Sedeju v Gorico obžaloval pritiske, ki so jih nanj izvajali fašisti, in mu izražal podporo, da bi mu uspelo vztrajati na njegovem mestu.²⁵

Jeglič je ves čas spremljal dogajanje na Primorskem in tako je 10 decembra 1923 v skrbi za primorske vernike pisal goriškemu nadškofu Sedeju: »Fašisti so se zadnje čase zopet Vas zarotili. Hudo je to! Toda molite za pomoč od zgoraj, da bi ne izgubili poguma in da vztrajate prav do skrajnosti. Slovenci čutijo, da ste Vi njihova zadnja opora. Ako odidete Vi, kaj bo z njimi? Zapuščeni bodo skoraj gotovo kakor v Istri. Bog Vas je v te bridkosti postavil, pomagal Vam bo do dobrega izida.«²⁶ Ob vseh bridkosti, ki so prizadele Primorce, je Jeglič ob vse večjem nasilju tudi Vatikanu potarnal, tako je v svojem pismu Piju XI. 23. januarja 1924 menil: »Žalost nas prevzema zaradi pogodbe, sklenjene med kraljevino SHS in kraljevino Italijo, v kateri niso upoštevane pravice Slovencev in Hrvatov pod italijansko oblastjo, kakor pravico do šol, glede vere in glede gospodarskih organizacij. Zaradi raznih ... se naše ljudstvo pod Italijo upravičeno odvraca od Boga.«²⁷ Kot dokaz Jegličeve povezanosti s Primorci je tudi njegovo imenovanje za častnega člana Goriške Mohorjeve družbe (13. novembra 1924).²⁸

Ministrstvo za zunanje zadeve je Jegliča 26. novembra 1925 obvestilo, da mu je italijanski kralj Vittorio Emanuele III. podelil red sv. Mavricija in Lazarja, ker je opravil predpisane cerkvene obrede ob prenosu posmrtnih ostankov italijanskih vojakov s pokopališča sv. Krištofa v Italijo.²⁹ Ob velikem jubileju, 25-letnici škofovanja nadškofa Sedeja, je bil Jeglič povabljen na slanje v Gorico, vendar so ga obmejne straže v Podbrdu na povelje višjih oblasti kljub urejenim dokumentom zavrnilo, zato se je moral vrniti v Ljubljano. Ob tem dogodku je tudi vrnil odlikovanje italijanski vladi, o tem pa jo je obvestil prek konzulata v Ljubljani.³⁰

Stranka SLS je jeseni 1928 sklenila pripraviti članke, v katerih bi po jugoslovanskih, nemških, francoskih in angleških časopisih opozorili na krivice, ki se dogajajo primorskim Slovencem v Italiji.

²² NŠAL 331, f. 27c, 27. 11. 1922.

²³ NŠAL 331, f. 27c, 1. 3. 1923.

²⁴ NŠAL 331, f. 27c, 1. 11. 1923.

²⁵ Sedej: Škof Jeglič in goriški nadškof Sedej, str. 88–91.

²⁶ Klinc: Primorska duhovščina pod fašizmom, str. 35.

²⁷ NŠAL 331, f. 27c, 23. 1. 1924.

²⁸ NŠAL 331, f. 23, Razna važna pisma, Diploma, 20. 12. 1924.

²⁹ NŠAL 331, f. 23, Razna važna pisma, 26. 11. 1925.

³⁰ Jagodic: Nadškof Jeglič, str. 597.

Pri tem so se obrnili tudi na dr. Antona Korošca, ki pa se zaradi svojega položaja v vladi glede tega ni mogel opredeliti. Jeglič je podprl objavo izjav v časopisih.³¹ V Slovencu so se tako kmalu začeli pojavljati članki o Primorski. Prvi je izšel 11. novembra 1928 z naslovom *Pozdrav trpečim bratom in sestram*, opisoval pa je obljube italijanskega zunanjega ministra, ki je javno zagotavljal Slovencem kulturno in narodno svobodo, vendar so bile to lažne obljube. V okviru istega naslova sta bila objavljena še dva prispevka, in sicer *Križev pot našega Primorja*, ki je opisoval zasedbo, izvedbe volitev, požige in nasilje fašistov, ter *Pogreb*, ki govori o Kurentu, ki umira.³² Sledili so številni članki o fašističnem nasilju nad Slovenci. Opisovali so trpljenje zatiranih in razgaljali strahote fašizma. Ti članki so se pojavljali vse do 22. januarja 1929, in to vsak drugi ali tretji dan. Potem jih ni bilo več.³³

Vsakokrat, ko so k Jegliču prispelle prošnje za preganjane in trpeče, je hitro pisal v Rim. Tako je oktobra 1929 prejel telegram s prošnjo delegata Jurčiča za posredovanje za pet istrskih fantov, ki so jih fašistične oblasti v času volitev v Beramu v Istri zaprle in jih na sodnem procesu poskušale obsoditi na smrt. Jeglič je takoj poslal telegram kardinalu Gasparriju s prošnjo, naj preprečijo usmrnitev obsojenih.³⁴ Podobno je ravnal maja 1929, ko je bil pri papežu v Rimu, takrat je namreč posredoval za pomilostitev primorskega politika Janka Kralja, ki je bil takrat konfiniran na otoku Lipari.³⁵

Zaradi pomanjkanja duhovnikov so se primorski duhovniki na Jegliča obračali tudi s prošnjami, naj jim dodeli kakšnega duhovnika. Župnik v Jelšanah je tako 10. avgusta 1926 pisal Jegliču, ali bi lahko dobil kaplana, pri tem pa je posebej poudaril, da bi on sam in škof na Reki poskrbela, da ga fašistične oblasti ne bi zatirale. Škofijska pisarna je na prošnjo odgovorila negativno, saj je duhovnikov povsod manjkalo.³⁶

Vrhovni svet krščanskih organizacij Slovencev in Hrvatov v Italiji je Jegliču poslal spomenico glede vprašanja Katoliške akcije 22. junija 1927. V njej je podrobno predstavil celotno obsežno delo na tem področju in oblikoval mnenje o italijanski Katoliški akciji, ki je bila čisto drugačna organizacija, saj delo ni bilo toliko povezano z duhovniki kot z laiki, poleg tega je bila izrazito italijanska organizacija, zato je v osnovi zavračal pridružitvev akciji. Poudarek slovenske Katoliške akcije je bil med drugim tudi na obnovi delovanja vseh kulturnih in družbenih organizacij, ki so bile na Primorskem prepovedane. Zaradi vsestranskega poudarjanja italijanskega nacionalizma je bilo precej omajano zaupanje v visoke cerkvene dostojanstvenike, saj se niso zavzeli za svoje slovanske duhovnike in vernike. Pravice manjšin, ki so bile zagotovljene po Versajski pogodbi, tu niso bile spoštovane, to pa je slovenski Katoliški akciji dajalo še toliko večji pomen v vlogi branilke pred vsiljeno italijanizacijo. Da bi organizacija delovala še bolje, so predlagali duhovne svetovalce in vrhovnega duhovnega voditelja. Izvolili naj bi jih na zboru dekanijskih delegatov, Jeglič pa bi jih potrdil. Škofa so še prosili, naj izposluje pri Svetem sedežu, da bo njihova organizacija samostojna Katoliška akcija Slovanov v Italiji ter bi njihova prosvetna zveza mogla vstopiti v internacionalno katoliško zvezo. Na koncu so poudarili, da je ohranitev slovenstva v Italiji odvisna od cerkvenega gibanja.³⁷

Na zasedanju Jugoslovanske škofovske konference od 12. do 15. oktobra 1928 v Zagrebu so prebrali poročila o fašističnem preganjanju in predsednik konference je predstavil nekaj korakov za posredovanje, kakšni so bili, pa iz zapisnika ni vidno. Nuncij je govoril tudi o odzivu na članek, objavljen v hrvaškem dnevniku *Narodna politika*, v katerem je bil objavljen poziv Svetemu sedežu, naj obsodi delovanje fašističnih oblasti. Podpisan je bil

³¹ NŠAL 331, f. 27c, 8. 11. 1928.

³² Predpostavljam, da se navezuje na delo Kurent pisatelja Ivana Cankarja.

³³ Vsi članki so izšli v Slovencu: Pozdrav trpečim bratom in sestram, 11. 11. 1928, Križev pot našega Primorja, 11. 11. 1928, »Pogreb«, 11. 11. 1928, Najnovejša nasilja fašizma, 20. 11. 1928, Fašistovski strah, 21. 11. 1928, Zakaj je bila ustavljena Goriška straža, 22. 11. 1928, Časnikar Kemperle zaprt, 23. 11. 1928, »Zločin« g. Kemperla, 24. 11. 1928, Fašizem in komunizem, 24. 11. 1928, Kdaj bo temu konec, 25. 11. 1928, Zakaj je g. Kemperle zaprt!, 25. 11. 1928, Protimoralno delo fašistov, 27. 11. 1928, Slovenci v Italiji, 3. 12. 1928, 22. 12. 1928, 23. 12. 1928, 20. 1. 1929, 22. 1. 1929, Zlobni napadi na goriškega nadškofa, 6. 12. 1928, Novo nasilje fašistov, 8. 12. 1928, Največja nevarnost za Evropo, 11. 12. 1928, Dr. J. Kralj za 5 let konfiniran, 14. 12. 1928, Živahnost italijanske diplomacije, 20. 12. 1928, Še enkrat opozarjamo, 21. 12. 1928, Italijanska vlada Slovincem za božič, 27. 12. 1928, Križev pot Janka Kralja, 28. 12. 1928, Potrebna beseda, 4. 1. 1929, Brez svobode, 5. 1. 1929, Sporna vprašanja z Italijo, 12. 1. 1929, Fašistična šola med Slovenci, 15. 1. 1929, Opozarjamo, 18. 1. 1929.

³⁴ NŠAL 331, f. 27c, 15. 10. 1929.

³⁵ Kralj Jerman: Janko Kralj, utišani in pozabljeni slovenski politik (1898–1944), str. 73.

³⁶ NŠAL, ŠAL V, f. 255, Pismo dekana iz Jelšan, 10. 8. 1926.

³⁷ NŠAL 331, Škof Anton Bonaventura Jeglič, f. 40, Spomenica o vprašanju Katoliške akcije Slovencev in Hrvatov v Italiji, 22. 6. 1927.

»istrski duhovnik«. Nuncij je poudaril, da Sveti sedež ne more storiti mnogo, saj je v zelo težavnem položaju.³⁸

»Io sono Jugoslavo, ma anche restero Jugoslavo« in Beg primorskih duhovnikov v ljubljansko škofijo

Že med prvo svetovno vojno, ko so Italijani zavzemali slovenske kraje, so morali nekateri zavedni slovenski duhovniki zaradi groženj z usmrtnitvijo zbežati v Jugoslavijo. Rudolf Klinec je navajal že za leto 1919 izgon kapucina, p. Marka Fišerja, in dveh usmiljenih bratov iz Gorice ter beg šentviškega župnika Henrika Peternela.³⁹ Ob koncu vojne in po fašističnem prevzemu oblasti ter še pozneje, v dvajsetih in tridesetih letih, so bili številni duhovniki prisiljeni v izgnanstvo v Jugoslavijo. Prvi so prišli tisti, ki so jim že med vojno grozili in so se ob prihodu Italijanov umaknili. Eden izmed njih je bil Andrej Nartnik, župnik v Kortah, ki je pobegnil takoj po vojni decembra 1918 in je poleti 1920 zaprosil za vrnitev v tržaško-koprsko škofijo, vendar so mu oblasti prošnjo kljub posredovanju ordinariata v Trstu zavrnil. Podobno je bilo tudi z Nikolajem Žugljem, ki se po odhodu Karlina ni mogel več vrniti v Trst.⁴⁰ V podobnem položaju so bili tudi Laurencij Kos, nekdanji kaplan v Rojanu, Peter Švegelj, nekdanji župnik v Movražu, in Matija Dubrović, nekdanji župnik v Lovrečici (Umag), ki so ob koncu vojne pobegnili pred italijanskim nasiljem in se niso več mogli vrniti ter so prosili za službo v ljubljanski škofiji.⁴¹

Podobne težave so imeli številni duhovniki, ki so bili rojeni na Kranjskem, vendar so službovali na Primorskem, italijanska oblast jim ni priznala državljanstva in so se bili prisiljeni izseliti, ostali so tudi brez dohodkov, tako da so se obrnili na ljubljanskega škofa. Eden izmed njih je bil Matej (Matevž) Rebolj, prej župnik v Truškah, rojen sicer v Kranju, vendar pa je 52 let služboval v tržaški škofiji. Kot starčku čez osemdeset let staremu mu italijanska vlada ni priznala pokojnine in mu ni dala državljanstva, zato se je obrnil na ministrstvo v Beograd, da bi mu kot jugoslovanskemu državljanu dodelili pokojnino. Po dolgotrajnih (4 leta) postopkih se je obrnil na ljubljanskega škofa, da bi ta

posredoval pri oblasteh.⁴² Oblasti so tako odredile pokojnino v višini 1.100 dinarjev za 87-letnega Rebolja, ki je takrat bival v Šentvidu pri Vipavi (današnji Podnanos).⁴³

Številni duhovniki so se bili prisiljeni preseliti iz tržaško-koprške škofije, ker niso imeli italijanskega državljanstva oziroma so jih preganjali – med njimi so bili Matej Škerbec, nekdanji dekan v Krkavčah, ki so ga Italijani pretepli in mu grozili s pištolo, Josip Košir, nekdanji župnik v Rožah pri Kopru, Josip Stržinar, nekdanji župnik na Katinari, Ivan Tiringner, nekdanji župnik v Podgorju v Istri, Alojzij Peterlin, nekdanji administrator v Ospu in vojni kurat, Franc Nartnik, nekdanji kaplan pri sv. Jakobu v Trstu, Anton Hreščak, nekdanji kurat v Slivju (Istra), Franc Bonač, nekdanji kaplan v Rojanu pri Trstu. Za Franca Bonača je vidno iz letopisa, da je potem deloval kot katehet v Ljubljani, kjer je februarja 1935 tudi umrl.⁴⁴ Po podatkih Rudolfa Klinca naj bi v med vojnoma iz tržaško-koprške škofije odšlo 40 duhovnikov.⁴⁵

V začetku leta 1927 so italijanske oblasti odvezle italijansko državljanstvo Davidu Doktoriču, narodno zelo dejavnemu duhovniku v Gorici, kjer je bil organist, pevovodja, kanclist v škofijski pisarni in župnik pri sv. Ignaciju. Marca 1927 je prišel v ljubljansko škofijo in prosil Jegliča za službo, tako je do svojega odhoda v Argentino leta 1936 služboval v Brniku in v Radomljah.⁴⁶

Za bivanje v Kraljevini Jugoslaviji pa je prosil tudi župnik v pokoju, častni kanonik stolnega kapitlja v Trstu, Josip Grašič, ki se je želel preseliti v Spodnji Brnik (jeseni 1931). V svoji prošnji je navedel, da je 45 let služboval v tržaško-koprski škofiji, od tega 40 let v Beramu v Istri.⁴⁷ Tam bi tudi ostal, vendar pa se je 24. marca 1929 dogodil tragičen dogodek pri državnozborskih volitvah, oblasti pa so zato enega župljana obsodile na smrt, štiri pa na štiridesetletno zaporno kazen. Ker so tudi njemu zaradi njegovega slovenskega rodu zagrozili s posledicami, se je preselil v zapuščeno kaplanijo Ubeljsko, vendar je, ker se je želel preseliti domov, izviral je namreč iz Gorenjske, prosil ljubljanskega škofa za upravo manjše duhovnije. Ta mu je odgovoril, da lahko pride v Brnik, kjer bo

³⁸ NŠAL, ŠAL V, f. 269, Zapisnik z dne 12.–15. 10. 1928.

³⁹ Klinec: Primorska duhovščina pod fašizmom, str. 14.

⁴⁰ NŠAL, ŠAL V, Duhovniki tuji, f. 51, Pisma in dopisi, 1919–1921.

⁴¹ Klinec: Primorska duhovščina pod fašizmom, str. 34.

⁴² NŠAL, ŠAL V, Duhovniki tuji, f. 51, Pisma, 10. 9. 1927.

⁴³ NŠAL, ŠAL V, Duhovniki tuji, f. 51, Pisma, 6. 6. 1927, 7. 6. 1927.

⁴⁴ Letopis ljubljanske škofije za leto 1935, str. 238.

⁴⁵ Klinec: Primorska duhovščina, str. 34.

⁴⁶ Primorski biografski leksikon, I. knjiga, str. 292, NŠAL 331, f. 27c, 27. 8. 1927, 30. 8. 1927.

⁴⁷ NŠAL, ŠAL V, Duhovniki tuji, f. 51, Pisma, 16. 8. 1931.

pomagal pri službi božji, pri Kraljevi banski upravi pa je tudi prosil za mesečno podporo zanj.⁴⁸ Grašič je bil leta 1931 tudi nastavljen v Spodnjem Brniku.⁴⁹

Način, ki so ga oblasti uporabile pri Grašiču in Rebolju, je bil eden od ukrepov italijanskih oblasti, na katerega so se znebile slovenskih duhovnikov. Pri duhovnikih, ki so bili rojeni na območju tržaško-koprske škofije pa so posegli po drugih sredstvih, kot je premestitev v srednjo ali južno Italijo ali zaporna kazni. Duhovnikom, rojenim na območju ljubljanske škofije, so kljub dolgoletnemu službovanju v tržaško-koprski škofiji takoj po odhodu v pokoj odklonili tako pokojnino kot državljanstvo, to pa je za stare in bolne duhovnike v hudih finančnih težavah pomenilo selitev v ljubljansko škofijo k sorodnikom ali v manjše župnije, ki pa so jih zaradi starosti ali bolezni le stežka upravljali.⁵⁰ V letopisu tržaško-koprske škofije za leto 1926 najdemo te duhovnike, ki so bivali v ljubljanski škofiji: Mateja Škerbca, Jožefa Koširja, Janeza Tiringarja, Jožefa Stržinarja. Škerbec in Tiringar sta bila v pokojju, Jožef Košir pa župnik v Radomljah.

Podobno je bilo tudi v drugih škofijah. Tako sta iz poreško-puljske škofije prišla Valentin Jereb, ki je prišel v Ljubljano julija 1918, in Franc Nachtigal. Iz goriške nadškofije so prišli: Ivan Kunšič, nekdanji župnik v Cerknem, Janez Habjan, kaplan v Črnicah, ki se ni niti želel vrniti, saj je kot oviro navedel neznanje italijanskega jezika,⁵¹ tako da je bil nastavljen v ljubljanski škofiji kot kaplan v Vinici,⁵² ter Janez Bešter, nekdanji dekan v Postojni. Jeglič ga je nastavil za župnika v Dobu pri Domžalah ter številni drugi.

V škofijo so prihajala razna pisma s prošnjami duhovnikov za pomoč. Tako je ljubljanskemu škofu pisal župnik v Vratih v dekanatu Trbiž, kjer je bilo še posebno težko, saj je bil del župnije v Italiji, del pa v Avstriji in je v tistem trenutku moral prositi za državljanstvo. Tako je opisal dogodek: na veliki četrtek 1919 je bil klican k umirajočemu verniku na avstrijski strani, na meji ga je pričakala žena umirajočega ter jokala in prosila, naj pride k umirajočemu podelit poslednje zakramente, vendar je bil župnik obdan s karabinjerji, ki ga niso pustili

na drugo stran. Kljub temu je stopil k ženi, da bi jo potolažil, potem so ga karabinjerji prijeli, vklenili in odpeljali v Trbiž, vtaknili v zapor ter na veliki petek zvečer izpustili, češ naj sedaj pokoplje tedaj že mrtvega moža. Po tem dogodku je imel redno obiske v župnišču. Na enem od zaslišanj je odvrnil: »*Io sono jugoslavo, ma anche restero jugoslavo*«. Zato je moral za pol leta v izgnanstvo na Sardinijo, od tam pa se je vrnil še vedno nezlomljen Jugoslovan. Škofa je zaprosil za župnijo, saj je bil zaradi bolehnosti in pritiskov utrujen.⁵³

Gorje nam Slovencem, ako nas dobi Lah v roke!⁵⁴ ali Sklep

Podroben vpogled v razmišljanje škofa Jegliča kaže, da je glavno oviro za obstoj slovenskega naroda videl v Italijanih in njihovem prodoru na vzhod. Ob podrobnem spremljanju političnih razmer je v svoj dnevnik redno pisal pripombe. Te njegovo prepričanje potrjujejo. Ko so se vrstile težave zaradi razkosanih župnij ob meji, je izjavil: *Lahi so vse strategično važne točke zase pridobili. Lahi so par let ozemlje proučevali, povpraševali za vrelce in studence ter so prema tem zasnovali svoje državne meje. Naši niso nič študirali in hitro odjenjali. Velika škoda*⁵⁵ Ko je jugoslovanska vlada podpisala zvezo s Francijo, si je tako oddahnil: *Sedaj bomo zavarovani zoper Labe, ki vedno na to preže, kako bi našo državo napadli in nam še nekaj zemlje vzeli*.⁵⁶ Med eno številnih vladnih kriz v Beogradu je zapisal: *Ob mejah pa čaka Lah. Namerava našo državo razkosati. Hrvatje se pa k njemu zatekajo. Naša armada se tudi pripravlja. Gorje nam Slovencem, ako nas dobi Lah v roke*.⁵⁷ Jegličovo delo za primorske Slovence in njegova posredovanja v Vatikanu je mogoče gledati iz več strani. V prvi vrsti je želel vernikom zagotoviti verski pouk v domačem jeziku, saj le to zagotavlja uspešno dušnopastirsko delovanje. Po drugi strani pa se je navadno postavil na stran preganjanih in trpečih ter se zanje zavzel. Pod Avstrijo se je v takšnem primeru odzval tako, da je preprosto odšel k cesarju v Dunaj in poskušal pri številnih uradnikih in ministrih doseči želeno. Po prvi svetovni vojni in za primorske Slovence pa se je lahko obrnil le na Vatikan, vendar tam za zatirane Primorce ni bilo posluha in kaj več kot dvoumne obljube pri proitalijansko usmerjenih, ki so vladali v Vatikanu, ni mogel doseči. Delovanje

⁴⁸ NŠAI., ŠAI V, Duhovniki tuj, f. 51, Pisma, 27. 7. 1931, 3. 8. 1931.

⁴⁹ Letopis ljubljanske škofije za leto 1932, Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna, 1932, str. 65.

⁵⁰ NŠAI., ŠAI V, Duhovniki tuj, f. 51, Pisma in dopisi.

⁵¹ NŠAI., ŠAI V, Duhovniki tuj, f. 51, Pisma, 5. 2. 1920.

⁵² Letopis ljubljanske škofije za leto 1926, str. 21.

⁵³ NŠAL, ŠAL V, Duhovniki tuj, f. 51, Pismo 8. 12. 1920.

⁵⁴ NŠAL 331, f. 27c, 1. 1. 1929.

⁵⁵ NŠAI. 331, f. 27c, 20. 5. 1925.

⁵⁶ NŠAI. 331, f. 27c, 22. 11. 1927.

⁵⁷ NŠAL 331, f. 27c, 1. 1. 1929.

škofa Jegliča pa je po njegovem odstopu julija 1930 nadaljeval škof Gregorij Rožman vse do začetka vojne, ko je tudi večji del preostale ljubljanske škofije prišel pod Italijane.

Viri in literatura

Viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS)

AS 58, Pisarna za zasedeno ozemlje, 1918–1922, f. 1

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL)

NŠAL 331, Škof Anton Bonaventura Jeglič, f. 23, 27c, 40

ŠAL V, Duhovniki tujci, f. 51

ŠAL V, Škofije tuje, f. 255

ŠAL V, Škofovska konferenca, f. 268, 269

Časopisi

Slovenec, 1928–1929

Literatura

Dolinar, France Martin: Jeglič in cerkvenopolitična vprašanja po letu 1918. *Jegličev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 318–319.

Jagodić, Jože: *Nadškof Jeglič*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1941, str. 597.

Kacin-Wohinz Milica: Primorski Slovenci in fašizem. *Primorska srečanja* 19 (1995), str. 419–421.

Kacin-Wohinz, Milica; Pirjevec, Jože: *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000*. Ljubljana: Nova revija, 2000, str. 27.

Klinec Rudolf: *Primorska dubovščina pod fašizmom*. Gorica: Mohorjeva družba, 1979, str. 35.

Klinec, Rudolf: *Zgodovina goriške nadškofije 1751–1951*. Gorica: Mohorjeva družba, 1951, str. 51.

Kralj, Franc: Škof Anton Bonaventura Jeglič in Primorski Slovenci. *Jegličev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 395.

Kralj, Franc: Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda. *Zgodovina cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik). Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 188.

Kralj Jerman, Lučka: *Janko Kralj, utišani in pozabljeni slovenski politik (1898–1944)*. Ljubljana: Družina, 2008, str. 73.

Letopis ljubljanske škofije za leto 1926. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna, 1926, str. 21.

Letopis ljubljanske škofije za leto 1932. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna, 1932, str. 65.

Letopis ljubljanske škofije za leto 1935. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna, 1935, str. 238.

Primorski biografski leksikon, I. knjiga. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1974, str. 292.

Sedej, Andrej: Škof Jeglič in goriški nadškof Sedej. *Jegličev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 88–91.

Zusammenfassung

DIE SLOWENEN AUS PRIMORSKA (SLOWENISCHES KÜSTENLAND) UND ANTON BONAVENTURA JEGLIČ, BISCHOF VON LJUBLJANA

Am Ende des Ersten Weltkriegs zerfiel die österreichisch-ungarischen Monarchie aufgrund der militärischen Niederlage, und Italien besetzte Primorska, das Slowenische Küstenland (Görz, Triest, Istrien), einen Teil von Notranjska, dem ehemaligen Innerkrain (Bezirk Postojna, Gerichtsbezirk Idrija), und das Kanaltal. Nach der faschistischen Übernahme der italienischen Staatsgewalt löschte die Regierung in den Jahren von 1923 bis 1929 durch Gesetze und Königs- und Präfekturdekrete alle äußeren Zeichen der Existenz der nationalen Minderheit aus und zerstörte alle kulturellen, wirtschaftlichen und sozialen Institutionen mit slowenischem Charakter.

Die Priester aus Primorska wandten sich an den Bischof von Ljubljana, Anton Bonaventura Jeglič, der ein bekannter Befürworter des Slowenentums und ein Vermittler für Unterdrückte war. So hatte Jeglič schon bald nach Kriegsende mit Bedauern die Schwierigkeiten des Triester Bischofs Andrej Karlin und des Bischofs von Krk, Anton Mahnič, verfolgt, die von der neuen italienischen Obrigkeit aus ihren Diözesen vertrieben worden waren. Jeglič reiste auf Wunsch der Priester aus Primorska mehrmals in einer Delegation mit ihnen in die Vatikanstadt und setzte sich bei den Kardinälen und beim Papst für die Erneuerung des slowenischen Gottesdienstes und für die Vereinigung der slawischen Christen in Italien unter einem Bischof ein, jedoch waren alle Versuche aufgrund der im Vatikan herrschenden proitalienischen Überzeugung und des Drucks der italienischen Regierung mehr oder minder erfolglos.

Zahlreiche Priester waren gezwungen, Primorska zu verlassen, da sie von der italienischen Obrigkeit aufgrund ihrer aufrechten Haltung und ihres

Festhaltens an der slowenischen Predigt in der Kirche und am slowenischen Religionsunterricht verfolgt, mit dem Tod bedroht und malträtirt wurden. Ähnliche Schwierigkeiten hatten zahlreiche Priester, die in Krain geboren waren, aber ihren Dienst in Primorska versahen. Da ihnen die italienische Obrigkeit die Staatsbürgerschaft nicht

anerkannte, waren sie gezwungen, fortzuziehen; sie verloren auch ihr Einkommen, sodass sie sich ebenso an den Bischof von Ljubljana wandten. Jeglič teilte ihnen je nach den Möglichkeiten eine Pfarrei zu oder setzte sich bei den jugoslawischen Behörden für die Beziehung einer Rente ein.

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 352(450.34)
Prejeto: 30. 9. 2011

Verso nuove ricerche sul governo locale in età contemporanea: l'esperienza vicentina e veneta

FILIBERTO AGOSTINI

dr., univerzitetni profesor

Università degli Studi di Padova, Facoltà di Scienze politiche, Dipartimento di studi storici e politici

Via del Santo 28, I-35123 Padova

e-pošta: filiberto.agostini@unipd.it

IZVLEČEK

Prispevek načinja vprašanje vodilnega lokalnega sloja v Venetu današnjega časa. Z uporabo še ne objavljenih arhivskih virov je bilo mogoče sestaviti družbenopolitični profil več tisoč občinskih in pokrajinskih upraviteljev. Začetna raziskava se bo časovno in prostorsko razširila in bo tako nudila zanimive matične, politične in družbene podatke o ljudeh, ki jim je bilo in jim je zaupano vodenje dežele Veneta.

KLJUČNE BESEDE: *Veneto, lokalna uprava*

ABSTRACT

**NEW RESEARCH IN THE PRESENT-DAY LOCAL ADMINISTRATION:
CASE OF VICENZA AND VENICE**

The article aims to shed light on the issue of local leadership in the present-day Veneto. By reviewing archival sources that have yet to be published, the author was able to construct a sociopolitical profile of several thousand municipal and provincial managers. The initial research is to be conducted over larger territory and over longer period of time so as to present us with interesting registry, political and social data on the people who were and still are entrusted with the leadership of the province of Veneto.

KEY WORDS: *Veneto, local administration*

L'Istituto per le ricerche di storia sociale e religiosa di Vicenza,¹ che per oltre trent'anni e con grande impegno scientifico ha orientato i suoi interessi prevalentemente verso le istituzioni ecclesiastiche, il clero regolare e secolare, le pratiche religiose e i comportamenti devozionali, i culti e i luoghi di pellegrinaggi nel Veneto e in Italia, da qualche tempo ha avviato nuove collaborazioni scientifiche con studiosi di università e istituti culturali europei ed extraeuropei e individuato nuovi filoni di ricerca e argomenti di studio che, senza trascurare o svilire la storia regionale e nazionale, toccano realtà più o meno lontane, nel tempo e nello spazio.

In questo «cammino» non siamo al punto iniziale: già nel 1990, all'indomani della caduta del muro di Berlino, con una iniziativa pionieristica l'Istituto aveva avviato l'analisi della situazione religiosa vissuta in Croazia, Slovenia, Lituania, Polonia e Ungheria nei quarantacinque anni di dominio dei vari comunismi, aprendo importanti spiragli conoscitivi su una realtà che agli occidentali era ampiamente sconosciuta.² In prosieguo di tempo il desiderio di recuperare sotto altri profili la storia dei Paesi dell'Europa orientale e balcanica, dall'Adriatico e dal Mediterraneo alle città e ai territori russi e ucraini, aveva incentivato nuovi studi volti soprattutto alla conoscenza dell'identità culturale e nazionale dell'Oriente europeo, alle vicende dell'*holodomor* nell'Ucraina degli anni trenta del Novecento,³ alle eredità religiose romane e greche.⁴ La volontà di scoprire, identificare e valorizzare realtà a lungo politicamente separate, ma culturalmente e religiosa-

mente collegate, e di trovare le ragioni profonde e resistenti di una storia di lungo periodo, ha guidato ricercatori e docenti, pur nella diversità delle voci, a compulsare archivi negletti e inesplorati, frequentando biblioteche pubbliche e private e percorrendo itinerari di ricerca originali, per conoscere e far conoscere il passato e il presente del continente europeo. Una volontà, questa, non erudita e astratta, ma nutrita di emozione e partecipazione civile, forte e generosa nel processo di allargamento dei saperi.

Un quadro di interessi molto articolato, dunque, suscettibile di progressiva estensione. In questa direzione di lavoro rientra anche la questione del governo locale, dei «poteri» e del «potere», delle élites laiche ed ecclesiastiche, del ceto dirigente aristocratico e borghese, dei «reggitori» di città e cittadine, di villaggi e contrade in età contemporanea, e non solo. Nell'ambito della storia delle amministrazioni locali è soprattutto il Comune – ovunque in Italia e in Europa costituisce la prima forma di aggregazione dopo il nucleo familiare e come tale viene disciplinato da costituzioni e leggi – a diventare oggetto di grande attenzione. In realtà esiste già al riguardo una letteratura cospicua concernente le norme costituzionali e i modelli di ordinamento,⁵ ma in genere poco sappiamo dell'organizzazione burocratica e del personale elettivo e amministrativo, dei provvedimenti deliberativi, delle circoscrizioni territoriali.⁶ Il lavoro di ricerca è davvero difficile e oneroso se si mira a recuperare i nomi e i *curricula* di sindaci, podestà, assessori e commissari insediati nelle città e nei borghi delle varie regioni, poi sondare il concetto di potere che questi uomini incarnano e capire in quale modo si relazionano con principi e sovrani, cui devono la nomina, oppure con le istituzioni democraticamente organizzate e con gli elettori in tempi più recenti. Occorre poi verificare il peso delle aristocrazie e il ruolo delle famiglie signorili nel promuovere i propri membri e nel tutelare il proprio potere e patrimonio, di accertare che cosa concretamente propongono per «governare» la società locale in tutte le sue articolazioni. E ancora: è necessario analizzare i rapporti fra amministrazione e politica, i problemi di

¹ Gabriele De Rosa, che già all'inizio degli anni cinquanta aveva condotto le prime ricerche storiche nel Veneto, fonda nel 1975 l'Istituto allo scopo di analizzare – con intenti comparativi – la locale realtà sociale e religiosa dalla caduta di Venezia (1797) alla prima guerra mondiale. Insieme con i suoi giovani allievi ha rivolto, nei primi anni, particolare attenzione a vescovadi, seminari, parrocchie, clero e al cosiddetto «vissuto religioso», per poi dirigere lo sguardo agli aspetti economici e politici del territorio. In tempi più recenti – soprattutto in concomitanza con il bicentenario della rivoluzione francese e della caduta di Venezia – l'interesse si è spostato, da un lato, sulla situazione religiosa nei Paesi dell'Est europeo, dall'altra sul governo locale e le sue molteplici articolazioni nella regione veneta.

² Su questi temi si veda *La fede «sommersa» nei Paesi dell'Est*, Premessa di G. De Rosa, Vicenza 1992.

³ L'Istituto di Vicenza ha pubblicato: *La morte della terra. La grande «carestia» in Ucraina nel 1932-33*, a cura di G. De Rosa e F. Lomastro, Roma 2004; e *«Il nome della stella è Assenzio. Ricordando Chernobyl*, a cura di F. Lomastro, A. Omclianuk e O. Pachlovska, Roma 2003.

⁴ Si veda *L'età di Kiev e la sua eredità nell'incontro con l'Occidente*, a cura di G. De Rosa e F. Lomastro, Roma 2003.

⁵ Per l'analisi degli ordinamenti locali e l'illustrazione dei vari modelli presenti in numerosi paesi, geograficamente e culturalmente vicini e lontani, cfr. G. Pavan e L. Pegoraro, *Municipi d'Occidente. Il governo locale in Europa e nelle Americhe*, Roma 2006.

⁶ Un significativo contributo alla conoscenza del Comune e della Provincia è offerto da due recenti volumi, entrambi a cura di F. Agostini: *Le Amministrazioni comunali in Italia. Problematiche nazionali e caso veneto in età contemporanea*, Milano 2009; *Le Amministrazioni provinciali in Italia. Prospettive generali e vicende venete in età contemporanea*, Milano 2011.

assetto e relazione con istituzioni centrali, forme di autonomia municipale e cittadinanza politica, assistenza e servizi sociali, fiscalità comunale, statistiche amministrative, cogliendo gli elementi di continuità e di cambiamento nel processo storico.

In questa prospettiva di ricerca deve essere considerata, fra l'altro, anche la legislazione elettorale, poiché essa fornisce la chiave di lettura per ricostruire la trama dei rapporti tra poteri locali e altri livelli di governo, in ordine al legame che intende instaurare con la comunità nazionale. Scendendo nello specifico, si può affermare che la legge votata in parlamento, nel marzo 1865, costituisce il fondamento della disciplina degli enti locali e assume un particolare valore politico perché, imponendo il controllo statale attraverso una pluralità di uffici centrali e periferici diversi fra loro per competenza e intensità d'intervento, segna la sconfitta dei progetti di decentramento amministrativo. Se la legge del 1888 impone ulteriori vincoli per fronteggiare le conseguenze dell'allargamento del suffragio amministrativo, quella del 1915 conferma la subordinazione dei corpi locali allo Stato, a fronte del suffragio universale maschile che accresce l'elettorato a circa un quarto della popolazione residente. Nel 1934, poi, viene adottato il nuovo testo unico della legge comunale e provinciale che, introducendo la diretta ingerenza del potere centrale nell'ordinamento locale, eliminando gli spazi di autonomia conquistati in precedenza e garantendo l'aderenza dell'azione locale ai fini dello Stato, definisce compiutamente il sistema amministrativo fascista. Il succitato testo del 1934 per molti aspetti resta in vigore ben oltre la fondazione della Repubblica democratica e la promulgazione della Costituzione, e ciò evidentemente – si è scritto – perché funzionale al nascente sistema politico.

Da queste note si può ben cogliere l'importanza della legge elettorale per seguire le tappe di una progressiva democratizzazione del sistema politico e abbozzare il profilo mutevole nel tempo del ceto amministrativo, anche se non è il caso di indugiare in questa sede sulla normativa italiana, dal momento che gli studi promossi e i piani di lavoro attivati presso l'Istituto di Vicenza si proiettano su tutta la realtà europea. Numerosi altri argomenti meritano di essere approfonditi o almeno menzionati in un lavoro sul «governo comunale», come, ad esempio, il difficile e diuturno rapporto tra capitale e città suddite, capoluoghi e villaggi, aristocrazie e plebi governate, autonomie reali, promesse e negate, forze sociali centrifughe e centripete. La conoscenza dei corpi locali in tutti i loro livelli e gangli, lungo l'età moderna e contemporanea, comporta un ri-

chiamo necessario alla storia politica, sociale, economica, a quella di demografia, ambiente, organizzazione ecclesiastica. Non possiamo ignorare che le élites locali passano, in vario modo e misura, attraverso le vicende delle parrocchie, confraternite e congregazioni religiose, venendo a contatto con l'economia elemosiniera e i benefici parrocchiali, acquisendo in alcuni frangenti importanti patrimoni nazionalizzati. Inoltre esse sperimentano – per limitarci all'età contemporanea – altri cambiamenti cruciali, quali gli esiti assolutamente sconvolgenti di una «grande» rivoluzione industriale e di una «grande» rivoluzione politica, lo sfaldamento di imperi secolari e la composizione di inediti assetti nazionali, con la crescente dilatazione del commercio, il consolidarsi di nuove gerarchie urbane, l'emigrazione di massa, gli strazi delle grandi guerre europee e l'affermarsi dei partiti e dei sindacati. Va da sé che questi rilevanti fenomeni non lasciano immutata nel tempo la «classe» politica e amministrativa locale, che inevitabilmente subisce dinamiche, influenze, impulsi destinati a incidere sulla sua articolazione interna (per limitarci al Veneto, si pensi al ricambio dei «municipalisti» avvenuto nel 1797, 1815, 1866, 1919, 1926, 1946, 1995). Di fatto il Comune, con le sue «persone e cose», presenta certamente nel lungo periodo elementi di stabilità e resistenza, ma anche molti altri di repentina mutevolezza.

Questi, dunque, sono solamente alcuni appunti da tenere come riferimento per approdare ad una conoscenza ampia e convincente della storia dei governi locali. Per quanto riguarda la realtà veneta sono state già avviate ricerche storiche su amministrazioni comunali e classi dirigenti di un centinaio di Comuni nel lungo periodo, dal 1866 a oggi. Il «ritratto» degli amministratori è stato ricostruito analiticamente recuperando la loro identità anagrafica, i dati professionali e culturali, l'afferenza politica e partitica, la durata del mandato, la loro «operatività municipale». Nel caso di Marostica, nota città murata dell'Alto Vicentino, le ricerche sono a buon punto, così che alcune acquisizioni sono sicure per quanto concerne sia la «fisionomia» degli «uomini pubblici» che la loro azione concreta a «servizio» della comunità.⁷ Dalla utilizzazione storica delle carte d'archivio si capisce che all'indomani

⁷ Un quadro analitico degli amministratori marosticensi del secondo Novecento, con tavole sinottiche e grafici, in F. Agostini, *L'«archivio» elettorale amministrativo del Veneto, 1945-2000. Un'esperienza in divenire*, in *Le amministrazioni comunali in Italia* cit., pp. 377–426. L'«Archivio» elettorale è una iniziativa avviata nel 2004 presso il Dipartimento di studi storici e politici della Facoltà di Scienze politiche di Padova e patrocinata dalla Regione del Veneto.

dell'unione del Veneto al Regno d'Italia e sino alla prima guerra mondiale, cioè dal 1866 al 1918, in questa cittadina il »potere« municipale resta saldamente nelle mani di poche famiglie di industriali, proprietari terrieri e liberi professionisti, le quali costituiscono un vero e proprio notabilato di fede prevalentemente liberale, ma con significativi apporti del mondo cattolico. Nel contesto di fine Ottocento e primum Novecento il ricambio del ceto amministrativo locale è assai lento, nonostante le leggi elettorali crispine prevedano il parziale rinnovo ogni due o tre anni dei consigli: per oltre un quarantennio poco o nulla scalfisce l'indefinito andamento amministrativo, non fosse altro perché numerosi amministratori – a Marostica in ogni mandato se ne contano trenta – restano in carica per vent'anni e anche più. Solo nell'immediato primo dopoguerra, come conseguenza della legge del 1912, il consiglio comunale vive un cambiamento significativo con l'ingresso di uomini nuovi, e socialisti e popolari, che per la prima volta si ritrovano ad avere peso e ruolo a fianco di conservatori e liberali. Anche l'ordinamento podestarile del 1926, con l'insediamento del podestà e la cancellazione del meccanismo elettivo, costituisce nella cittadina vicentina una cesura nella storia comunale, come pure l'elezione della primavera del 1946, che per la prima volta coinvolge tutti i cittadini senza alcuna distinzione. Degli amministratori, che dal dopoguerra ad oggi hanno »governato«, conosciamo numero, nome, luogo di nascita, età, titolo di studio, attività lavorativa, carica, partito di appartenenza, voti di preferenza: una serie completa di informazioni, tutte assai utili per definire aspetti e momenti delle amministrazioni di Marostica, contrassegnate, ad esempio, dalla persistenza e tenacia degli agricoltori negli anni quaranta e cinquanta, degli insegnanti negli anni settanta e ottanta, dei liberi professionisti in tempi più recenti. Questo consente di evidenziare e verificare il primo ingresso in consiglio delle donne, la fisionomia intellettuale e professionale dei sindaci e assessori, l'apogeo e la crisi dei partiti, l'avvento delle liste civiche, il tempo e la forma del ricambio degli amministratori. Di fatto non è solo il profilo dell'amministrazione comunale ad essere meglio definito, ma è tutta la storia della città e del suo territorio che viene puntualmente narrata utilizzando le fonti archivistiche municipali.

Abbiamo citato la vicenda amministrativa di Marostica in età contemporanea, ma potremmo richiamare anche la storia di numerosi altri piccoli e grandi comuni d'Italia.⁸ Tuttavia non basta: riteniamo in-

fatti che la storia locale, pur interessante e rivelatrice di tante realtà che resterebbero incognite, vada ri-congiunta alla cosiddetta »grande storia«, ai processi politici, economici e sociali che attraversano paesi interi, ai movimenti di massa che coinvolgono migliaia di comunità, milioni di individui. Per questo motivo si auspica che l'Istituto di Vicenza divenga permanentemente luogo di incontro fra studiosi di varia formazione culturale e provenienza geografica, ma soprattutto dell'Europa orientale, offrendo occasioni di confronto per far avanzare le storiografie di riferimento, non già contestando le storie regionali e nazionali, ma gettando ponti e moltiplicando i legami tra di esse. Questa è la motivazione per cui, in tempi recenti, abbiamo fatto incontrare nelle nostre aule ricercatori e docenti delle università e accademie tedesche, austriache, ungheresi, slovene, croate, serbe e ucraine,⁹ con lo scopo di analizzare le tradizioni storiche e l'ordinamento attuale dei governi muni-

nei municipi si sono avvicinati, ma anche i »numerici« espressi in ciascuna elezione amministrativa, evidenziando la differenza tra le diverse sezioni, raccogliendo le liste dei candidati e degli eletti, comparando i programmi di ciascuna giunta. Tutto ciò merita uno studio puntuale e approfondito, in quanto non si conoscono adeguatamente le varie articolazioni ed espressioni del governo municipale. A tale proposito, soprattutto in relazione al secondo Novecento, ci si può chiedere: quanti sono e chi sono gli amministratori comunali che hanno occupato i seggi nei consigli, elezione dopo elezione? Quale differenza intercorre all'atto dello spoglio dei voti tra città e piccolo paese, montagna e pianura? Quali variazioni si notano in progressione di tempo nella stessa sezione elettorale? Gli interrogativi possono essere ancora più numerosi e impegnativi, ma tali restano se non si procede con la ricerca storica negli archivi e nelle biblioteche, una ricerca utile alle persone, alle comunità, non già fine a se stessa. Sulla base della conoscenza maturata esaminando archivi privati e pubblici – prevalentemente municipali – e parimenti in seguito alla constatazione che spesso non ci soccorrono le statistiche nazionali e nemmeno le parziali ricognizioni dei cultori di storia locali. Si è pensato di costituire un »archivio« elettorale amministrativo del Veneto, una vera e propria »banca dati della storia e della memoria elettorale amministrativa locale«. A tal fine è apparso utile concepire e approntare un *data base* con alcune specifiche maschere e tabelle da utilizzare da parte dei ricercatori per il »popolamento« dei dati degli eletti (nome, luogo e data di nascita, età, sesso, titolo di studio, professione, carica municipale, partito e lista) e delle elezioni (data, mandato, sezioni, seggi, iscritti, ammessi e votanti maschi e femmine, schede valide, bianche, nulle e contestate, candidati, partiti).

⁹ In forma quasi pionieristica il 23 ottobre 2004 è stata organizzata presso l'Istituto di San Rocco una tavola rotonda su Le amministrazioni comunali in Europa centrale e orientale in età contemporanea. Stato degli studi e prospettive di ricerca. Cfr. F. Agostini, *Le amministrazioni comunali in Europa centro-orientale. Un approccio alla questione*, Ricerche di storia sociale e religiosa, XXXIV (2005), 67, pp. 47–54.

⁸ Riteniamo necessario presentare non solo gli uomini che

cipali in tutte le loro articolazioni, apprendere gli elementi di affinità e le differenze dei sistemi amministrativi-territoriali nelle varie parti del continente. Il confronto ha permesso di conoscere in dettaglio la pressione delle consorzierie e dei partiti in ambito economico e sociale, le conseguenze della disintegrazione dei sistemi comunisti, la presenza forte o debole dell'autogoverno locale e l'affermazione dell'ordinamento regionale, le competenze e le funzioni degli amministratori, la funzionalità della burocrazia amministrativa, la fiscalità e la gestione del patrimonio pubblico.

È evidente che tutto ciò è solo il primo passo operativo, ancora insufficiente ma significativo, per conoscere e comparare «mondi locali» sino a pochi anni fa considerati lontani e sconosciuti. Seguendo questi molteplici itinerari, le prospettive di ricerca non possono essere strettamente giuridiche, né esclusivamente storiche o politologiche, ma interdisciplinari, aperte a grandi tematiche, a varie sollecitazioni, per meglio avvertire e analizzare il mondo municipale sempre molto complesso e strutturato. Un'iniziativa, questa, che non deve configurarsi

come pura esercitazione accademica, ossia rimanere circoscritta in ambiti istituzionali e nei centri di studio, ma riversarsi nella società civile, diventare cultura politica: non per la velleità di pervenire in tempi rapidi a conclusioni generali, ma per il desiderio di conoscere, esplorare, verificare con occhio comparativo le varie forme ed espressioni del governo locale, soprattutto dell'Europa orientale e balcanica.

APPENDICE *

* Sono state elaborate alcune tabelle relative a sindaci, assessori e consiglieri del Comune padovano di Lozzo Atestino (dati raccolti da Valentina Zanon), che mettono in evidenza gli elementi di continuità e cambiamento nell'amministrazione municipale. Anche la breve nota sui periodici appuntamenti elettorali apre spiragli conoscitivi sul dipanarsi nel tempo del governo locale. La riproduzione della carta fisica del Veneto, infine, aiuta a percepire l'ampiezza del territorio nel quale sono in corso ricerche storiche concernenti i «reggitori pubblici».

1. Profilo socio-politico degli amministratori comunali nel Comune di Lozzo Atestino (Padova)

Elezioni amministrative del 24 marzo 1946

N.	Cognome e nome	Luogo di nascita	Data di nascita	Età	Attività lavorativa	Carica	Titolo di studio	Partito
1	Zoia Amedeo	Lozzo Atestino	20/08/1901	44	agricoltore	s	licenza elementare	Dc
2	Rigodanza Francesco	Poiana Maggiore (Vi)	19/01/1905	41	agricoltore	c	V elementare	Dc
3	Piccolo Giovanni	Lozzo Atestino	05/05/1891	54	agricoltore	c	V elementare	Dc
4	Squarza Ferdinando	Lozzo Atestino	29/08/1885	60	agricoltore	ae	licenza elementare	Dc
5	Zorzetto Augusto	Grancona (Vi)	14/08/1890	55	agricoltore	ae	V elementare	Dc
6	Destro Tarsilio	Lozzo Atestino	31/12/1911	34	commerciante	c	III media	Dc
7	Sinigaglia Rino	Cinto Euganeo (Pd)	05/06/1916	29	agricoltore	ae	V elementare	Dc
8	Murari Oreste	Lozzo Atestino	28/07/1892	53	agricoltore	c	licenza elementare	Dc
9	Vidorni Giulio	Lozzo Atestino	28/01/1916	30	diploma mag.	c	maestro	Dc
10	Meneghini Lino	Lozzo Atestino	12/01/1911	35	scalpellino	c	licenza elementare	Dc
11	Tagliaferro Ormisda	Lozzo Atestino	02/05/1903	42	agricoltore	c	licenza elementare	Dc
12	Contin O. Amedeo	-	-	-	-	-	-	Dc
13	Polato Antonio	Lozzo Atestino	16/06/1911	34	agricoltore	as	licenza elementare	Dc
14	Olivato Marcello	Cinto Euganeo	12/11/1912	33	diploma	c	infermiere	Dc
15	Lucchetta Ottavio	Lozzo Atestino	18/03/1918	28	meccanico	c	licenza elementare	Dc
16	Mantovani Mario	Portomaggiore (I'e)	22/08/1885	60	commerciante	ae	licenza elementare	Dc
17	Bernardi Primo	Lozzo Atestino	07/02/1877	69	muratore	c	licenza elementare	Blocco Sx
18	Prando Augusto	Lozzo Atestino	11/06/1891	54	agricoltore	as	licenza elementare	Blocco Sx
19	Veronese Carlo	Lozzo Atestino	26/05/1882	63	agricoltore	c	licenza elementare	Blocco Sx
20	Moratello Umberto	Lozzo Atestino	24/06/1890	55	scalpellino	c	licenza elementare	Blocco Sx

Nota: Lozzo Atestino è un piccolo Comune che si estende ad ovest degli Euganei, tra colline e pianure. Dalla tabella emerge che la quasi totalità degli amministratori è nativa del luogo e si dedica all'agricoltura; la presenza di scalpellini trova giustificazione nella presenza delle cave di trachite. L'alfabetizzazione è assai modesta, raggiunge appena il livello primario. Nella colonna che riporta la carica: s sta per sindaco, ae per

assessore effettivo, as per assessore supplente, c per consigliere. Il sistema elettorale è maggioritario a voto limitato (4/5 dei consiglieri al partito che ottiene la maggioranza dei voti).

Fonte: Archivio storico del Comune di Lozzo Atestino, *Elezioni amministrative*, b. 1946.

Elezioni amministrative del 6 maggio 1900

N.	Cognome e nome	Luogo di nascita	Data di nascita	Età	Professione	Carica	Titolo di studio	Partito
1	Zanaica Luciano	Cinto Euganeo (Pd)	14/01/1942	48	geometra	s	diploma	Dc
2	Contadin Bruno	Lozzo Atestino	04/02/1942	51	geometra	c	diploma	Dc
3	Furlanello Luigi	Lonigo (Vi)	30/12/1936	53	agricoltore	a	licenza elementare	Dc
4	Martinello Dini	Lozzo Atestino	22/08/1959	39	elettricista	c	III media	Dc
5	Zoia Angelo	Lozzo Atestino	11/09/1956	33	agricoltore	a	diploma	Dc
6	Ruffin Aldo	Lozzo Atestino	18/10/1933	56	portiere	c	licenza elementare	Dc
7	Tagliaferro Maurizio	Lozzo Atestino	10/09/1955	34	metalmecchanico	c	III media	Dc
8	Bertelle Bruno	Lozzo Atestino	22/04/1942	48	esercente	a	licenza elementare	Dc
9	Sinigaglia Giuseppe	Lozzo Atestino	14/11/1948	41	elettricista	a	diploma professionale	Dc
10	Ongaro Lino	Lozzo Atestino	01/05/1955	35	artigiano	a	licenza elementare	Dc
11	Veronese Dino	Lozzo Atestino	11/06/1934	55	rappresentante	a	diploma	Dc
12	Contadin Graziano	Lozzo Atestino	14/02/1951	39	terzista	c	diploma perito	Dc
13	Veronese Antonio	Lozzo Atestino	16/06/1950	39	artigiano edile	c	licenza elementare	Dc
14	Lezzico Luigino	Lozzo Atestino	14/05/1951	38	impiegato	c	diploma	Dc
15	Barbiero Remo	Lozzo Atestino	27/09/1936	53	agricoltore	c	licenza elementare	Dc
16	Borotto Giuliano	Lozzo Atestino	31/01/1953	37	artigiano	c	III media	Dc
17	Ongaro Gino	Lozzo Atestino	19/05/1946	43	operaio Enel	c	diploma	Pci
18	Fortuna Ennio	Lozzo Atestino	29/12/1949	40	operaio	c	diploma professionale	Pci
19	Zanchetta Fiorenzo	Lozzo Atestino	29/07/1952	37	dirigente	c	diploma	Msi
20	Sinigaglia L. Carlino	Lozzo Atestino	14/12/1930	59	agricoltore	c	licenza elementare	Pci

Nota: Ad oltre quarant'anni dalle prime elezioni amministrative, sono i liberi professionisti, gli artigiani e i dipendenti privati a guidare le amministrazioni comunali. Anche il titolo di studio oramai attesta un'istruzione superiore.

Fonte: Archivio storico del Comune di Lozzo Atestino, *Elezioni amministrative*, b. 1990.

Elezioni amministrative del 26 maggio 2002

N.	Cognome e nome	Luogo di nascita	Data di nascita	Età	Professione	Carica	Titolo di studio	Partito
1	Ruffin Luca	Este (Pd)	10/09/1968	33	architetto	s	laurea	Fi/An
2	Zanchetta Fiorenzo	Lozzo Atestino	29/07/1952	49	dirigente	a	diploma	Fi/An
3	Cuccolo Roberta	Lozzo Atestino	19/05/1955	37	artigiana	c	III media	Fi/An
4	Ferrari Loris	Este (Pd)	11/02/1959	43	impiegato	c	diploma	Fi/An
5	Bressan Fernando	Lozzo Atestino	21/07/1947	54	consulente fiscale	a	diploma	Fi/An
6	Giattini Pier Giovanni	Sant'Elpidio a Mare (Im)	22/03/1960	42	professore	c	laurea	Fi/An
7	Trevisan Roberto	Este (Pd)	24/02/1971	31	agricoltore	c	diploma	Fi/An
8	Ponzin Ermanno	Este (Pd)	01/07/1973	32	geometra	c	diploma	Fi/An
9	Ponzin Luigi	Lozzo Atestino	02/08/1960	41	impresario	c	diploma	Fi/An
10	Sinigaglia Claudio	Torino	15/01/1970	32	geometra	c	diploma	Fi/An
11	Franchin Francesco	S. Margherita d'Adige (Pd)	14/10/1944	61	funzionario banca	a	laurea	Fi/An
12	Zoia Antonio	Mirano (Vc)	08/08/1953	48	agricoltore	c	III media	Fi/An
13	Broggiato Diego	Lozzo Atestino	01/06/1961	41	geometra	c	diploma	Dc
14	Scala Giorgio	Lozzo Atestino	16/04/1951	51	agricoltore	c	diploma	Dc
15	Ruviaro Vanni	Lozzo Atestino	05/09/1957	44	disegnatore (cancellare: meccanico)	c	diploma	Dc
16	Tecchiato Silvano	Cinto Euganeo (Pd)	15/12/1958	43	operaio	c	diploma professionale	Dc
17	Ponzin Renato	Este (Pd)	29/10/1960	41	professore	c	laurea lettere	Pc

Nota: Sotto il profilo numerico gli agricoltori sono oramai pochi, sopravanzati numericamente da liberi professionisti e insegnanti. Il cambiamento è radicale anche per quanto riguarda i partiti politici: alla Dc si è sostituita Forza Italia. Nel 1993 entra in vigore la nuova legge elettorale (25 marzo 1993, n. 81), che prevede la votazione diretta del sindaco. Circa le sigle: Fi/An = Forza Italia e Alleanza nazionale.

Fonte: Archivio storico del Comune di Lozzo Atestino, *Elezioni amministrative*, b. 2002.

2. Appuntamenti elettorali amministrativi, 1946–2004

All'indomani della Liberazione, nella storia italiana e veneta si apre una fase di transizione destinata a protrarsi sino alle prime elezioni amministrative democraticamente organizzate. Esse si svolgono nella primavera e nell'autunno del 1946: in due stagioni necessariamente distinte, a causa soprattutto delle difficoltà di predisporre liste elettorali aggiornate (si ricordi che votano per la prima volta anche le donne), sia nei piccoli comuni rurali che nelle città capoluoghi di provincia. Qui di seguito sono indicate le date delle elezioni:

- 17 marzo 1946 e le tre domeniche successive, nonché in novembre
- 27 maggio 1951
- 27 maggio 1956
- 6 novembre 1960
- 22 novembre 1964
- 7 giugno 1970
- 15 giugno 1975
- 8 giugno 1980
- 12 maggio 1985
- 6 maggio 1990

La legge 25 marzo 1993, n. 81 (Elezioni dirette del sindaco, del presidente della provincia, del consiglio comunale e del consiglio provinciale, pubblicato nel Supplemento ordinario alla »Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana«, Serie generale, del 27 marzo 1993, n. 72) pone in termini nuovi la questione non solo della modalità di elezione del sindaco e dei consiglieri comunali, ma anche della durata del mandato amministrativo, inizialmente quadriennale, poi quinquennale. Generalmente le nuove elezioni si svolgono nelle seguenti date:

- 23 aprile 1995
- 13 giugno 1999
- 13 giugno 2004

È appena il caso di ricordare che nella storia elettorale il mandato amministrativo può finire anticipatamente per l'affiorare di crisi politiche insanabili e per le susseguenti dimissioni, un tempo del consiglio, ora del sindaco e della giunta, per cui non tutte le amministrazioni comunali del Veneto del secondo Novecento vengono rinnovate alla scadenza naturale. Di fatto a partire soprattutto dagli anni settanta, quasi ogni anno esse vengono organizzate in alcuni o in numerosi Comuni veneti.

3. Il Veneto e le sue province

Nota: L'Istituto per le ricerche di storia sociale e religiosa di Vicenza e il Dipartimento di studi storici e politici della Facoltà di Scienze politiche (Università degli studi di Padova) hanno esteso alle province del Veneto contemporaneo lo studio del profilo socio-politico degli amministratori comunali.

Literatura

Agostini, F.: *L'«archivio» elettorale amministrativo del Veneto, 1945–2000. Un'esperienza in divenire. Le amministrazioni comunali in Italia* cit., pp. 377–426.

Agostini, F.: *Le amministrazioni comunali in Europa centro-orientale. Un approccio alla questione. Ricerche di storia sociale e religiosa* XXXIV (2005), N. 67, pp. 47–54.

Le Amministrazioni comunali in Italia. Problematiche nazionali e caso veneto in età contemporanea (a cura di F. Agostini). Milano 2009.

Le Amministrazioni provinciali in Italia. Prospettive generali e vicende venete in età contemporanea (a cura di F. Agostini). Milano 2011.

L'età di Kiev e la sua eredità nell'incontro con l'Occidente (a cura di G. De Rosa e F. Lomastro) Roma 2003.

La morte della terra. La grande «carestia» in Ucraina nel 2004 (a cura di G. De Rosa e F. Lomastro). Roma, 2004.

«Il nome della stella è Assenzio. Ricordando Chernobyl (a cura di F. Lomastro, A. Omelianiuk e O. Pachlovska). Roma 2003.

Pavani, G. e Pegoraro, L.: *Municipi d'Occidente. Il governo locale in Europa e nelle Americhe*. Roma 2006.

Rosa, G. De: *La fede «sommersa» nei Paesi dell'Est*. Vicenza 1992.

Povzetek

NOVE RAZISKAVE LOKALNE UPRAVE V SODOBNEM ČASU: IZKUŠNJA VICENZE IN BENETK

Prispevek okvirno prikazuje zgodovinske raziskave o lokalnem vodilnem sloju in o občinski moči Veneta v sodobnem času. Nekateri pomenljivi raziskave o teh vprašanih je začel Institut za raziskovanje socialne in verske zgodovine (Istituto per le ricerche di storia sociale e religiosa) iz Vicenze in Oddelek za zgodovinske in politične študije na Fakulteti za politične vede Univerze v Padovi (Dipartimento di studi storici e politici- Facoltà di Scienze politiche dell'Università di Padova). Z uporabo analitičnih podatkov (kraj in datum rojstva, starost, študijski naziv, poklic, javna funkcija, strankarska pripadnost), ki so jih zbrali usposobljeni raziskovalci v številnih občinskih arhivih in shranili v za to izdelano računalniško bazo podatkov, je mogoče natančno sestaviti matični in družbenopolitični profil več tisoč lokalnih upraviteljev. Seveda gre tu za work in progress, za študijo, ki se nenehno dopolnjuje z izidi vsakokratnih upravnih volitev in s podatki še ne obravnavanih občin. Dodatek ponazarja do sedaj opravljeno delo z zanimivim vpogledom v podobo in delo ljudi, ki so vodili vasi in manjša mesta dežele Veneta.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 930.25(497.4)"18/1966"

Prejeto: 12. 9. 2011

Korenine arhivske službe v Sloveniji

JOŽE ŽONTAR

dr. zgodovinskih znanosti, arhivski svetnik, redni profesor v pokoju
Zoisova ul. 30, SI-4000 Kranj

IZVLEČEK

Prispevek predstavlja ustanavljanje arhivov, osamosvajanje od muzejev ter oblikovanje arhivske mreže v Sloveniji od druge polovice 19. stoletja do prvega slovenskega zakona o arhivskem gradivu in arhivih, sprejetega leta 1966. Glavni poudarek je na opisu razmer, ki so to omogočile ali kakor koli na to vplivale.

KLJUČNE BESEDE: arhivi, muzejska društva (muzeji), dr. Josip Mal, Franjo Baš, dr. Maks Miklavčič, dr. France Škerl, dr. Sergij Vilfan, Društvo arhivskih delavcev LRS, zvezna in republiška arhivska zakonodaja, družbene spremembe ter upravne reorganizacije v državi po letu 1953, ki so vplivale na razvoj arhivov

ABSTRACT

THE BEGINNINGS OF ARCHIVAL SERVICE IN SLOVENIA

The article describes the process of establishing archival institutions in Slovenia, their emancipation from museums, and the formation of Slovenian archival network from the 2nd half of the 19th century up until 1966, when the first Slovenian act on archives and archival institutions was adopted. It focuses mainly on describing conditions that enabled or influenced the whole process.

KEY WORDS: archival institutions, museum societies (museums), Dr. Josip Mal, Franjo Baš, Dr. Maks Miklavčič, Dr. France Škerl, Dr. Sergij Vilfan, Society of Archivists of the People's Republic of Slovenia, federal and republic archival legislation, social changes and administrative reorganizations in Slovenia after 1953 that influenced the development of archival institutions

Prvo pobudo za zbiranje zgodovinskih virov v deželah monarhije so dali na začetku 19. stoletja ustanovljeni deželni muzeji (na Kranjskem 1826). Tem so kmalu sledila historična društva (na Kranjskem ustanovljeno 1843), ki so prav tako zbirala zgodovinsko gradivo. Končno pa je posledica spoznanja o posebnostih arhivskega gradiva pomenila rojstvo arhivov v današnjem pomenu besede. Tako je začel delovati leta 1887 v Ljubljani Kranjski deželni arhiv v zelo neurejenih razmerah v sklopu Deželnega muzeja, v novem muzejskem posloppju pa je dobil tudi svoje prostore. Ob začetku je kot preostali deželni arhivi osrednjo pozornost namenil staremu gradivu deželnih stanov. Prevezel je tudi zbirko listin in drugih arhivalij, do tedaj zbranih v muzeju, ter zbirko arhivalij leta 1885 razpuščenega Historičnega društva za Kranjsko. Mnogo prej je začel delo Štajerski deželni arhiv v Gradcu (1868), kasneje pa Koroški v Celovcu (1904), in sicer v povezavi s tamkajšnjim Historičnim društvom. Tudi v Gorici so za deželni arhiv načrtovali mesto v sklopu Deželnega muzeja, ko je bil ta nameščen v palači Attems (1900), vendar je bilo gradivo prevzeto šele leta 1914; začeto delo pa je prekinila svetovna vojna. Zbiranje arhivskega gradiva si je zadalo za nalogo tudi Istrsko društvo za arheologijo in domovinsko zgodovino, ki je bilo v Poreču ustanovljeno leta 1884, da bi pripravilo med drugim ustanovitev Istrskega deželnega arhiva. Omenjeni arhivi so sčasoma prešli na zbiranje arhivalij z območja vse dežele, in to ne glede na izvor, le da so spoznali njihov pomen za zgodovino. Deželne arhive zunaj današnje Republike Slovenije omenjamo zato, ker so deli teh dežel danes v njenem sestavu. V Gradcu je bil leta 1906 ustanovljen še namestniški arhiv, v Trstu, Ljubljani in Celovcu pa je ostalo le pri nameri za ustanovitev arhiva namestništva oziroma deželne vlade. Ob tem pa ne smemo prezreti tudi delovanja centralne komisije za umetnostne in zgodovinske spomenike ter arhivskega sveta, namenjenega skrbi za arhivsko gradivo.¹

Za prihodnji razvoj arhivov v Sloveniji pa so bile pomembne tudi lokalne iniciative za zbiranje, hrambo in urejanje arhivskega gradiva. Tako je bilo leta 1898, ko je bil pri ljubljanski mestni občini zaposlen Anton Aškerc kot mestni arhivar, arhivsko gradivo prvič formalno ločeno od dokumentarnega gradiva mestne uprave in njenih uradov. V okviru Arhiva je Aškerc osnoval tudi Mestno knjižnico.²

Enaka je bila osnova za začetek tudi pri mestnih arhivih v severozahodni Istri. V Piranu so zaposlili mestnega arhivarja leta 1887, nato pa leta 1891, to pa je bilo verjetno v zvezi s podobnimi tradicijami v Italiji, arhiv združili z mestno knjižnico. Enako se je zgodilo v Kopru. Po končani preureditvi drugega nadstropja občinske palače so leta 1900 tja namestili mestno knjižnico ter mestni arhiv, Francesco Majer pa ju je začel urejati.³

Sicer pa so lokalna muzejska društva oziroma muzeji, ki so jih začeli ustanavljati na obravnavanem območju v zadnji četrtini 19. stoletja, v svoji zbirateljski dejavnosti zajemali tudi arhivalije. Pri ustanavljanju muzejskih društev je bila v ospredju Štajerska. Naj jih omenimo po časovnem redu ustanovitve: Muzejsko društvo v Celju (1882), Muzejsko društvo na Ptuj (1893) ter Muzejsko društvo v Mariboru (1902). Svoje muzejsko društvo so ustanovili tudi Slovenci v Gorici (1910). V muzejih, katerih pobudniki so bila omenjena društva, so nastale tudi večje ali manjše zbirke arhivskega gradiva. Izvor njihovega gradiva ni bil enoten, to pa ni bilo ovira, da ne bi prej ali slej prišli na prevzemanje posameznih fondov, to je po izvoru enotnih, zaokroženih celot dokumentov.⁴

Po letu 1918 se položaj ni bistveno spremenil. V Ljubljani je deželni arhiv nadaljeval delo pri Narodnem muzeju (tako so Deželni muzej preimenovali leta 1920), le da se je arhiv od leta 1926 uradno imenoval Državni arhiv, dobil je svojo postavko v državnem proračunu, a vse to ni v ničemer spremenilo njegovega položaja.⁵

¹ Žontar: Deželni arhiv, str. 151–160; isti: Delovanje Centralne komisije, str. 75–90; Janša-Zorn: *Historično društvo*, str. 75–90; *Gesamtinventar des Steiermärkischen Landesarchives*, str. 1–18; Ogris: 100 Jahre Kärntner Landesarchiv, str. 15–33; Porceda-Mitidieri: Starejši fond goriških deželnih stanov, str. 52; Stull: Pregled povijesnog razvitka, str. 40–41; Žontar: Načrti za ustanovitev, str. 24–27; prim. tudi Goldinger: *Geschichte des österreichischen Archivwesens*, str. 26–43; Posch: *Das Archivwesen der Länder*, str. 51–71; Smole: *Zgodovina arhivistike*, str. 31–38.

² Fabjančič: Ljubljanski mestni arhiv, str. 174–183; Vilfan: Anton Aškerc, str. 99–107; Šenk: Anton Aškerc, str. 227–231.

³ Bonin – Rogoznica: *Koprška pisna dediščina*, str. 91–101.

⁴ Fugger-Germadnik: Muzejsko društvo, str. 355–362; Heranja-Masten: Korenine arhiva, str. 138–141; *Vodnik Zgodovinskega arhiva v Celju*, str. 7; *Vodnik Zgodovinskega arhiva na Ptuj*, str. X–XIII; Marušič: Nekaj o začetkih, str. 11; Baš: Muzeji, galerije, arhivi in spomeniško varstvo, str. 314–319.

⁵ Ribnikar: Dr. Josip Mal, str. 30.

Leta 1903 v Mariboru ustanovljeno Zgodovinsko društvo za slovensko Štajersko si je po prvi svetovni vojni zastavilo za cilj prevzeti prejšnjo vlogo Štajerskega deželnega arhiva v delu dežele, ki je pripadel Jugoslaviji. Njegovi cilji so bili že od vsega začetka raziskovanje preteklosti ožje domovine in zato tudi zbiranje gradiva o njej. Ko se je leta 1920 z njim združilo Muzejsko društvo v Mariboru, je pridobilo tudi njegovo arhivsko zbirko. Izredno živahna prizadevanja Zgodovinskega društva – med drugim v pričakovanju, da bo po konvenciji iz leta 1923 vrnjenega precej gradiva iz Štajerskega deželnega arhiva – ter dejstvo, da so oblasti v večji meri upoštevale finančne potrebe kulturnih ustanov, so privedli do tega, da je 19. junija 1929 veliki župan mariborske oblasti ustanovil Oblastni arhiv v Mariboru, a ga je potem, ker je bila oblast še isto leto ukinjena, prevzela banovina kot Banovinski arhiv v Mariboru (1932). Kot delovno področje so mu bili s poslovníkom z dne 20. aprila 1933 dodeljeni območje slovenske Štajerske, jugoslovanski del Koroške ter Prekmurje. Osnovo za začetek delovanja je predstavljalo pri Zgodovinskem društvu zbrano gradivo.⁶

Mestni arhiv ljubljanski je od leta 1933 deloval v sklopu kulturnega odseka mestne občine. Tudi omenjena muzejska društva oziroma muzeji so nadaljevali zbiranje arhivskega gradiva, pridružili so se jim še na novo ustanovljeni: leta 1934 muzejski odsek Tujsko-prometnega društva v Metliki, 1937 Muzejsko društvo v Škofji Loki, 1939 Muzejsko društvo v Krškem ter leta 1941 Muzejsko društvo v Novem mestu (zbiranje gradiva, tudi arhivskega, so večinoma pričeli že nekaj let prej). Zunaj tedanje Jugoslavije sta v Piranu in Kopru obstajala še mestna arhiva, združena s tamkajšnjima knjižnicama.⁷

Ker v Kraljevini Jugoslaviji nikakor ni uspelo sprejeti arhivskega zakona, so bile vse pogostejše razne iniciative, ki so si prizadevale za izboljšanje varstva arhivskega gradiva. Mestni muzej v Ljubljani, ustanovljen leta 1935, so takrat namestili v Auerspergoví palači. Tja so preselili tudi Mestni arhiv, ki naj bi bil v velikem neredu, in so celo

razmišljali o združitvi z arhivom pri Narodnem muzeju. Hkrati pa so se v vseh časopisih pojavili pozivi za ustanovitev osrednjega slovenskega arhiva, ki bi bil strokovno urejen in bi obsegal gradivo iz vseh tedanjih slovenskih arhivov. Poudarjali so, da bi tak arhiv predstavljal neizčrpno zakladnico za slovenske znanstvenike. Izmed slovenskih zgodovinarjev se je oglasil dr. Fran Zwitter, ki je opozoril, da postaja zaradi razkosanosti in neurejenosti arhivov ustanovitev osrednjega slovenskega arhiva vse nujnejša. Akcijo je sprožil članek dr. Josipa Mala v Znanstvenem vestniku, ki je izražal prepričanje, da bi morali uvrstiti med prve točke slovenskega kulturnega programa poleg univerzitetne biblioteke in akademije znanosti tudi ustanovitev narodnega arhiva. Temu osrednjemu arhivu bi morali izročati v last ali vsaj hrambo vse pomembnejše arhivalije mest, srezov, drugih državnih uradov ter zasebne arhive, katerih lastniki ali upravitelji ne dajejo dovolj dobrih zagotovil, da bodo ohranjene. Javni uradi pa ne bi smeli uničevati svojih spisov, ki niso več aktualni, ampak bi jih morali izročati kompetentnemu arhivu, da bi odbral med njimi najpomembnejše, nepomembne pa uničil. Tako je bila izražena potreba po koncentraciji arhivskega gradiva, obenem pa tudi prvič pri nas o obveznem izročanju dokumentarnega gradiva arhivom. Seveda bi bilo mogoče koncentracijo izvesti le, če bi osrednji arhiv imel potrebne prostore. To pa je bila ne samo takrat, ampak tudi sicer čista utopija.⁸

Ni pa bila zamisel o koncentraciji vsestransko sprejeta. Še isto leto (novembra 1935 v Ljubljani) je prva kulturna konferenca slovenskih mest, ki je sicer poudarila, da vsi za znanost, narod in deželo pomembnejši ali drugače vidnejši dokumenti, tudi pisani, ne morejo ostati v muzeju ali arhivu kakega skritega in odročnega kraja, toda lokalni arhivi lahko obstajajo tam, kjer so dane za to vse ustrezne razmere. Za praktično rabo pa je bil namenjen napotek, naj registrature javnih oblasti izročajo svoje akte osrednjemu arhivu; kot taka pa so navedli enakovredno arhiv pri Narodnem muzeju v Ljubljani ter Banovinskega v Mariboru. Prav tako stališče glede izročanja arhivalij je zastopal dr. Mal že v Kratkih navodilih za ohranitev arhivov in glavnih načelih spomeniškega varstva leta 1928.⁹

⁶ Vrbnjak: *Sto let Zgodovinskega društva*, str. 7–30; *Petdeset let Pokrajinskega arhiva Maribor*, str. 9–10; *Službeni list kr. banske uprave Dravske banovine v Ljubljani* 1933, 35 kos, št. 230: Banovinski arhiv, str. 92; Leskovec: Franjo Baš, str. 113–118.

⁷ *Šestdeset let Mestnega arhiva ljubljanskega*, str. 21; Baš: *Muzej galicije, arhivi in spomeniško varstvo*, str. 314–319; Mohorič-Bonča: *Muzejska društva*, str. 71–77; Tončič: *Petdeset let Dolenjskega muzeja Novo mesto*, str. 71–74; Jarc: *Novomeški arhivi*, str. 18–21; *Vodnik Zgodovinskega arhiva Ljubljana*, str. 19.

⁸ Šmid: *Arhivska zakonodaja*, str. 52–54; *Šestdeset let Mestnega arhiva ljubljanskega*, str. 21; Mal: *Organizacija ljubljanskih arhivov* str. 3–6; *Za ustanovitev osrednjega arhiva*; *Za osrednji slovenski arhiv*; Zwitter: *Vprašanja naših arhivov*, str. 86, 88.

⁹ *Prva kulturna konferenca*, str. 74–75; Mal-Steinle: *Kratka navodila*, str. 178–179.

V svojih nastopih pa je bil najbolj daljnoviden Franjo Baš. Tako je v Spominskem zborniku Slovenije ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije (1939) kot največji problem arhivov poleg tega, da hramba arhivalij ni bila pravno urejena, izpostavil pomanjkanje jasnih zakonskih načel, ki bi določala, kaj spada v občinske in druge arhive in kaj v znanstvene zbirke. Poudaril je, da je nemogoče koncentrirati vse arhivalije v enem arhivu in da je v znanstvenem interesu, da se razvijejo tudi lokalni, zlasti mestni arhivi pod strokovnim vodstvom. Na prvem zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Ljubljani decembra istega leta, na katerem so ponovno ugotovili, da je potrebno ustanoviti osrednji arhiv v Ljubljani, pa je Baš v predavanju o žgočih problemih arhivov na prvem mestu poudaril načelo, da se morajo arhivi osamosvojiti od muzejev.¹⁰

Spoznanje o potrebi po ustanovitvi osrednjega državnega arhiva Slovenije je že toliko dozorelo, da je bil po končani drugi svetovni vojni neverjetno hitro tudi ustanovljen, to pa je pomenilo osamosvojitve dotedanjega arhiva pri Narodnem muzeju v Ljubljani (uredba narodne vlade Slovenije o ustanovitvi Osrednjega državnega arhiva Slovenije in arhivskega sveta z dne 31. oktobra 1945).¹¹ Splošni zakon o državnih arhivih z dne 23. januarja 1950 pa je imel predvsem namen urediti glavno arhivsko omrežje v državi in je zato predvideval predvsem zvezni arhiv in republiške arhive.¹² Ni pa predpisal ločitve na historične arhive za gradivo do leta 1941 ter na arhive narodnoosvobodilnega boja in socialistične graditve, kot so naredili po sovjetskem vzoru v številnih vzhodnoevropskih državah. Še dve leti prej so na zborovanju slovenskih zgodovinarjev (oktobra 1948 v Solkanu) na predlog dr. Franceta Škerla, predsednika takrat ustanovljene arhivske sekcije Zgodovinskega društva za Slovenijo, izrazili potrebo po taki delitvi arhivov nemara zato, da bi tudi novejša gradivo prihajalo v arhive. To je bila posledica dejstva, da je uredba o ustanovitvi Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani z dne 7. februarja 1948 določala, da zbira muzej vseh vrst gradivo, ki kakor koli osvetljuje narodnoosvobodilni boj. Muzej je tako prevzel obsežno arhivsko gradivo, zbrano pri Inštitutu narodne osvoboditve – tako se je po vojni preimenoval Znanstveni inštitut, ustanovljen leta 1944 pri izvršnem odboru Osvobodilne fronte.¹³

Po izidu splošnega zakona o državnih arhivih leta 1950 je zavladalo razburjenje v nearhivskih ustanovah, ki so zbirale tudi arhivsko gradivo. To je bil povod za resolucijo muzejskega sveta, sprejeto maja 1950, ki je poudarila, da je zaradi narave muzejev, zlasti Narodno-zgodovinskega muzeja, Muzeja NOB in kompleksnih pokrajinskih muzejev, nujno, da so zaradi znanstvenega pripravljanja muzejskih ponazoril arhivi sestavni del muzejev.¹⁴ Na to je odgovoril v Zgodovinskem časopisu dr. Maks Miklavčič, vodja ljubljanskega škofijskega arhiva, da smejo po novem zakonito uveljavljenem redu prehajati preostanki uradnega dopisovanja samo v arhive in nikamor drugam, in to seveda neposredno in brez upoštevanja morebitnih muzejskih potreb. To bi bila pretveza za ohranitev »kompleksa« premaganih stališč in kulturnega nazadnjaštva. Zato je pričakoval, da bo novi arhivski zakon vseboval določilo o obveznem izročanju arhivskega gradiva arhivom.¹⁵

Tako zakon o ustanovitvi Osrednjega državnega arhiva Slovenije kot splošni zakon o državnih arhivih sta sprejela načelo koncentracije vsega arhivskega gradiva na območju republike. Splošni zakon lokalnih arhivov kot redne oblike arhivov za zbiranje gradiva lokalne provenience ni poznal, marveč je poznal le eno, izjemno obliko lokalnih arhivov – mestne arhive, ki jih je dovolil ustanavljati v velikih in zgodovinsko pomembnih mestih z dovoljenjem republiške vlade. Na tej osnovi se je Mestni arhiv ljubljanski januarja 1951 iz dotedanjega arhivskega oddelka poverjeništvu za kulturo in znanost mestnega ljudskega odbora organizacijsko osamosvojil kot samostojna proračunska ustanova s področja kulture. Mestna knjižnica, ki so skupaj z arhivom preselili v Auerspergovo plačo, pa je postala leta 1946 osnova za ustanovitev Slovanske knjižnice.¹⁶

Gradivo predvojnega Banovinskega arhiva v Mariboru je ostalo po vojni v sklopu tamkajšnjega Pokrajinskega muzeja, kamor so ga namestili ob okupaciji. Ob začetku leta 1952 pa se je arhiv ponovno osamosvojil kot samostojna proračunska ustanova z nazivom Državni arhiv LRS Maribor oziroma kmalu nato kot Državni arhiv LRS, podružnica Maribor. Ustanovitelj je bil mestni ljudski odbor Maribor. Še ob razpravah o novem arhivskem zakonu leta 1954 je mariborski arhiv predlagal, da bi tudi v prihodnje ohranil naziv državni arhiv. Predlog se je navezoval na podobno pred-

¹⁰ Baš: Muzeji, galerije in spomeniško varstvo, str. 317–318; Prvo zborovanje, str. 144–145.

¹¹ Uradni list SNOS in NVS, 50-363/1944–45.

¹² Uradni list I.L.RJ 12-115/1950.

¹³ Uradni list LRS 7-47/1948. Oblak-Čarni: Arhivi v Sloveniji, str. 87–90; Škerl: O percčih vprašanjih, str. 172–173,

197–198.

¹⁴ Resolucija Muzejskega sveta, str. 79.

¹⁵ Miklavčič: Splošni zakon, str. 248.

¹⁶ Šestdeset let Mestnega arhiva ljubljanskega, str. 29.

vojno stanje.¹⁷ Povojne razmere so se začele zelo spreminjati, ko je bil januarja 1953 sprejet ustavni zakon o temeljnih družbene in politične ureditve države. Nastale so spremembe v družbeno-političnem sistemu, med drugim so začeli opuščati republiški centralizem. To se je pokazalo tudi v spremenjenem nazivu Osrednjega državnega arhiva Slovenije – to leto je bil preimenovan v Državni arhiv LRS. Tako so osnovna načela splošnega zakona iz leta 1950 zastarela in že med letom 1953 so se začele priprave za novi zvezni arhivski zakon.¹⁸

Na ustanovnem občnem zboru Društva arhivskih delavcev LRS aprila 1954 so govorili tudi o žgočih problemih arhivov. Zaradi odprave arhivskega sveta LR Slovenije se je društvo ukvarjalo tudi z vprašanji razvoja arhivske službe. Dr. Škerl, bodoči predsednik Društva, je vzrok za težave v veliki meri pripisoval dejstvu, da kljub prizadevanjem arhivskega sveta ni bil sprejet republiški arhivski zakon. Navedel je kulturna središča, v katerih je bilo do tedaj zbrano arhivsko gradivo, zunaj Ljubljane. Največ ga je bilo v Mariboru, preostanek na Ptujju, v Celju, Škofji Loki, Kranju, Slovenj Gradcu in Tolminu. Zaradi starosti je posebej opozoril na gradivo v Primorju, to je v Kopru, Izoli in Piranu. Nakazani razvoj naj bi pomenil preveliko raztresenost arhivov, zato naj bi bila potrebna koncentracija. Razlagal si jo je tako, da bi priključili Državnemu arhivu LRS gradivo, ki je po provenienci izviralo od republiških organov ali pa je imelo splošno republiški pomen; kar je nastalo pri mestnih organih mestnim arhivom, za gradivo okrajnih organov pa zakon še ni predvideval arhivov. Omenjeno obrazložitev svoje pristojnosti je zagovarjal tudi republiški arhiv. Konkretno je dr. Škerl predlagal, da bi bilo v Državnem arhivu zbrano gradivo o NOB, ki so ga hranili muzeji.

Sploh pa je poudaril, da je ločitev arhivov od muzejev nujna in sestavni del arhivskega napredka. Cilj vseh ločitev arhivov od muzejev in koncentracije arhivskih zbirk je namreč omogočiti specializacijo arhivske stroke, ki ni in ne more biti privesek muzealstva. Varstvo, hramba in strokovna obdelava arhivskega gradiva so stvari, ki jih je mogoče uspešno in v skladu s splošnim človeškim razvojem izvajati le, če so arhivi obravnavani kot samostojna panoga v javnem udejstvovanju. Vedel pa je, da bo konkretno reševanje tega problema zahtevalo še veliko pojasnjevanja in nedvomno tudi mnogo zamer, preden bo zmagalo.

Razprava v zvezi s koncentracijo arhivskega gradiva ni potekala po želji dr. Škerla, saj je predlog doživel oster odpor. Dr. Bogo Grafenauer je nastopil pomirjevalno s predlogom, da bi prišla koncentracija v poštev le tam, kjer arhivalije niso zavarovane. Je pa predlog poročevalca o ločitvi arhivov od muzejev odločno podprl dr. Sergij Vilfan, ki je dobra tri leta prej prevzel vodstvo Mestnega arhiva ljubljanskega z besedami: Naj bodo že enkrat arhivi arhivi, muzeji muzeji in knjižnice knjižnice. S tem se bodo naši arhivistiki šele odprla vrata za resnično strokoven kvaliteten razvoj!¹⁹

Decentralizacija družbeno-političnega življenja je spodbujala tudi lokalne iniciative za urejanje položaja arhivov. Na pobudo Zgodovinskega društva za jugoslovansko cono Svobodnega tržaškega ozemlja v Kopru so oktobra 1953 arhiv ločili od mestne knjižnice; postal je samostojna služba v okviru občinskega ljudskega odbora Koper.²⁰ V Novem mestu pa je bila odločitev o položaju arhiva v tem letu nasprotna. Tedaj je namreč leta 1950 ustanovljen Dolenjski muzej prevzel arhivsko gradivo, ki ga je zbral in urejal oddelek okrajnega ljudskega odbora Novo mesto, imenovan okrajni arhiv (ustanovljen leta 1946).²¹

Naslednje leto (1954) je nastala pobuda za ureditev arhivske službe na območju Celja in Ptujja. V Celju je deloma to pospešila tudi pomembna škoda na predvojnem gradivu v kleti mestnega ljudskega odbora, ki jo je povzročila tega leta povodenj. V jeseni istega leta je bil nato podobno kot v Kopru v okviru mestnega ljudskega odbora ustanovljen zgodovinski arhiv, ki je prevzel gradivo, ki ni bilo več potrebno za tekoče poslovanje, ter arhivsko gradivo, zbrano v Mestnem muzeju.²²

Na Ptujju pa je okrajni ljudski odbor julija sprejel sklep, da se bo arhiv ločil od Mestnega muzeja in da bo ustanovljen Okrajni arhiv Ptuj kot samostojna proračunska ustanova. Ko je vodja arhiva Anton Klasinc to sporočal Državnemu arhivu v Ljubljano, je navdušeno pristavil: Tako je ptujski arhiv po zaslugi okrajnih predstavnikov naše ljudske oblasti verjetno kot prvi med slovenskimi lokalnimi arhivi zaživel svobodno življenje. To dejstvo nas navdaja z upravičenim upanjem, da bomo v prihodnjem letu uspešno rešili tudi vsa ostala vprašanja, katerih rešitev je za uspešno delo našega arhiva nadvse nujna. Sklep o ustanovitvi Okrajnega arhiva pa je še isti mesec zadržal svet za prosveto in

¹⁷ Petdeset let Pokrajinskega arhiva Maribor, str. 15; AS 607, fasc. 2.

¹⁸ Uradni list FLRJ, 3-19/1953.

¹⁹ AS 607, fasc. 1; Ribnikar: Od objave splošnega zakona, str. 31.

²⁰ *Vodnik Pokrajinskega arhiva Koper*, str. 11.

²¹ Jarc: Novomeški arhivi, str. 18–21.

²² *Vodnik Zgodovinskega arhiva v Celju*, str. 7–9.

kulturo LRS, češ da okrajni ljudski odbor ni pristojen za ustanovitev okrajnega arhiva. Po posvetovanju z Državnim arhivom LRS je bilo nato dogovorjeno, da bo ljudski odbor mestne občine Ptuj na podlagi splošnega zakona o državnih arhivih ustanovil mestni arhiv in da bo vanj vključeno tudi arhivsko gradivo, ki je bilo pri Mestnem muzeju Ptuj.

Ljudski odbor mestne občina Ptuj je nato aprila 1955 izdal odločbo o ustanovitvi samostojne proračunske ustanove Mestni arhiv v Ptuj in kot njegove naloge določil zbiranje, varovanje in urejanje arhivskega gradiva upravnih, gospodarskih in družbenih organov in ustanov, ki so imele svoj sedež v Ptuj, prav tako pa vodenje evidence in zbiranje arhivskega gradiva ptujske okolice v mejah ptujskega okraja, in to predvsem zato, da bi ga zavaroval pred propadom. Samo ustanovitev Mestnega arhiva v Ptuj je izvršni svet ljudske skupščine LRS sicer potrdil, pripomnil pa je, da je svet za prosveto in kulturo LRS zahteval, naj bo delovno območje arhiva samo mesto Ptuj. To je bila posledica nasprotovanja mariborskega arhiva, da bi se območje ptujskega arhiva razširilo na okraj. Vendar je Državni arhiv LRS pooblastil na novo ustanovljeni mestni arhiv, da ima v njegovem imenu nadzor nad arhivskim gradivom na vsem območju okrajnega ljudskega odbora Ptuj in tako rekoč podprl ustanavljanje okrajnih arhivov; kakor bomo kasneje videli, pa se tega ni držal dosledno.²³ Ptujski arhiv je bil tako prvi primer prakse, ki je nove organizacijske oblike skušala reševati z nazivi iz zakona iz 1950., čeprav mestni arhivi takrat niso bili mišljeni kot izhodišče za arhive splošnega lokalnega sistema. Sedaj pa se ni bilo več mogoče izogniti vprašanju mreže lokalnih arhivov. K temu je silila tudi potreba po rešitvi vprašanja mlajšega dokumentarnega gradiva, ki je hitro izgubljalo svojo prvotno funkcijo. To je bila posledica ne le velikih družbenih sprememb, marveč tudi čedalje bolj dinamičnega tempa razvoja.

Na naslednjem občnem zboru Društva arhivskih delavcev LRS aprila 1955 je dr. Škerl poudaril, da povzroča velike težave še nerešeno vprašanje arhivskih središč v Sloveniji. Večkrat je bilo čutiti različna trenja, ki so bila v veliki meri izraz ne le vpliva osebnega značaja, ampak tudi neurejenih razmer v zvezi z arhivsko mrežo v Sloveniji. Prišlo

je do nezdravih poseganj v območje in značaj druge arhivske enote.²⁴ Tudi v društvenem konceptu arhivskih središč je bilo še marsikaj nerazčiščenega. Tako si niso bili še povsem na jasnem, koliko bo treba upoštevati splošno upravno strukturo oziroma se nasloniti nanjo, koliko pa bolj upoštevati koncept močnejših ali vsaj pomembnejših kulturnih središč. Verjetno bo v določeni obliki treba upoštevati oboje, še posebej pa temeljne arhivske postavke: dovolj gradiva, kakovostne strokovnjake in primerne prostore. Kar zadeva koncept arhivskih ustanov v pomembnejših kulturnih središčih zunaj Ljubljane so za začetek računali predvsem na Maribor, Celje, Koper, Novo mesto, Gorico, Kranj ter Mursko Soboto. Toda v zadnjih treh krajih je bil položaj še neugoden. Ne le da tam še niso bile zagotovljene omenjene temeljne postavke, v krajih samih tudi ni bilo prave volje za ustanovitev arhivskega središča. V drugo vrsto so sodili kraji Ptuj, Trbovlje, Škofja Loka, kjer bi lahko nastali močnejši mestni arhivi; v njih naj bi bil takrat položaj najugodnejši. Po potrebi bi seznam krajev še razširili. Držali pa so se načela, da je treba ustanavljanje samostojnih arhivskih enot v interesu arhivskega varstva sicer podpirati, toda forsirati ga je treba v resnično pomembnejših središčih. Drugod pa bi bilo bolje take organizacijske oblike uresničiti postopoma, ko bi konkretne potrebe upravičile take korake.

K povedanemu je dr. Škerl še na splošno pripomnil, da je prikazani načrt mišljen bolj v skladu z določbami v osnutku novega zveznega arhivskega zakona, kot pa z obstoječo zakonodajo. Začasno je morala izvedba opisanega koncepta sloneti le na t. i. mestnih arhivih, ker stopnje med republiški in mestnimi arhivi obstoječi splošni zakon ni predvideval. V tem je bila ena velikih težav za oblikovanje primerne arhivske mreže v Sloveniji. Arhivsko društvo je obliko mestnega arhiva podpiralo, čeprav ni ustrezala konceptu pomembnejših arhivskih središč. Po njegovem je ni bilo treba razumeti strogo po črki zakona, marveč bolj po smislu, to je ne kot lokalno upravno enoto, temveč kot sedež organov v določenem kraju. To obliko je podpiralo povsod tam, kjer je bilo v kraju samem dovolj volje, potrebe po arhivski ustanovi pa dovolj žgoče. Da bi dejansko zagotovili varstvo arhivskega gradiva, je društvo štelo za nalogo prizadevanja nadaljevati, želelo pa si je večje podpore republiškega sveta za prosveto in kulturo.²⁵

²³ Temeljna uredba o finančno samostojnih zavodih. Uradni list FLRJ 51-426/1953; AS 607, fasc. 2; *Vodnik Zgodovinskega arhiva na Ptuj*, str. 15–17; za posredovano dokumentacijo se Zgodovinskemu arhivu na Ptuj najljepše zahvaljujem.

²⁴ Po vsej verjetnosti je mislil na dogajanja v zvezi z ustanavljanjem ptujskega arhiva.

²⁵ AS 607, fasc. 1; Škerl: Eno leto obstoja, str. 123–124.

Dr. Vilfan se je zelo poglobljal v osnutke novega zveznega arhivskega zakona. Izmed njegovih pripomb naj omenimo nekaj bistvenih, ki v marsičem nakazujejo slovensko arhivsko politiko, kakršna je bila v desetletju potem. Kot prvo je poudaril, da bi moral novi zakon obsegati osnovna načela, ki naj bi veljala za vso državo. V tem pogledu bi moral biti še vedno okviren, da bi republike lahko izdelale svoje specialne arhivske zakone, v katerih naj bi upoštevali posebne razmere in splošna načela prilagodili svojim potrebam. Vsekakor pa naj bi bil novi zakon arhivski, to se pravi, da bi moral urejati stvari, ki so zadevale samo arhive in specialne pogoje za resnični napredek arhivistike, moral bi biti tudi zelo rigorozen, ker bi le ta rigoroznost lahko dvignila arhive iz dotedanega arhivskega kaosa na stopnjo moderne arhivistike. Za razmejitve arhivskega gradiva med zveznim in republiški arhivi bi moral biti formalno določen princip teritorialne provenience. Toda v okviru republike bi lahko definiral razmejitve samo republiški arhivski zakon.

Osnutki so morali seveda upoštevati organizacijske spremembe v sistemu teritorialnih upravnih enot, narejene v letu 1955. Tako so bili sprva predvideni glede na stopnjo organov oblasti in uprave zvezni, republiški in okrajno-mestni, nato pa zvezni, republiški in okrajno-komunalni arhivi. S tem v zvezi je dr. Vilfan pripomnil, da morajo biti določbe o okrajno-komunalnih arhivih zelo okvirne, potrebno je pustiti republikam, da to stopnjo arhivov organizirajo z vsem upoštevanjem lokalnih okoliščin, tako da bi tak arhiv nekje ustanovili, drugod pa ne, ali pa več okrajev združili v eno arhivsko območje. Specialni arhivi pa bi smeli po Vilfanovem mnenju nastajati le kot rezultat lastnih registratur, npr. univerze, akademije, državnega sekretariata za zunanje zadeve, državnega sekretariata za notranje zadeve, cerkvenih ustanov itd. Ustanavljanje novih specialnih arhivov bi moralo biti omejeno ali vsaj zelo oteženo, da se arhivalije ne bi razdrobile na brezmejno število kompetenc in državnim arhivom ne bi bilo onemogočeno pravilno in redno funkcioniranje.

Za zaključek obravnave organizacijskih vprašanj je dr. Vilfan povzel, da mora biti smisel omenjenih določb ločitev arhivov od muzejev in knjižnic. Pri tem naj bi delali največ zmede muzeji. Ti si laste arhivsko gradivo na podlagi nemogočega načela, da so arhivi osnova muzejem. S povezovanjem z arhivi pa zavirajo tako svoje delo, kot delo arhivov. Ker je bila ločitev nujna in več ali manj problematična povsod, naj bi jo predpisal novi zvezni arhivski zakon.

V zvezi z varstvom arhivskega gradiva bi moral novi zakon – tako je nadaljeval dr. Vilfan – vsebovati člen, ki bi neposredno prepovedal vsakemu uradu vsakršno samovoljno uničenje arhivalij. Prepovedano bi moralo biti tudi škartiranje, tj. odbiranje nepotrebne gradiva, kolikor ni posebej določen obseg takega škartiranja v zakonskih predpisih. Kar zadeva urade, bi moral novi zakon vsebovati člen, s katerim bi dobili arhivi pravico do nadzora hranjenja arhivskega gradiva in ravnanja z njim v registraturah brez prejšnjega dovoljenja. S tem v zvezi naj ne bi šlo za nikakršno vmešavanje v administrativne posle kakega urada, temveč za tisto, kar zadeva arhivarja, torej da so tudi registrature shranjene v redu in da se ravna z njimi kot z bodočim delom pristojnega arhiva. V zvezi z organskim pridobivanjem arhivskega gradiva v arhivih bi moral novi arhivski zakon vnesti princip obveznega izročanja registratur pristojnim arhivom, rok za izročitev pa bi bil lahko raztegljiv. Princip obveznega izročanja registratur pristojnim arhivom naj bi bil sestavni del smisla in eksistence posebnih arhivskih zavodov.

Na koncu je dr. Vilfan še dodal, da tudi družbene organizacije ne bi smele biti svobodne pri ravnanju s svojimi arhivi oziroma registraturami; šlo je za gradivo delavskega gibanja, narodnoosvobodilnega boja in Zveze komunistov. Toda to, kam naj bi se stekali njihovi arhivi oziroma registrature, naj bi določili republiški arhivski zakoni. Sploh je bilo to gradivo še vprašanje zase, v to pa se stroka tedaj ni smela vtikati, in to je dr. Vilfan tudi dobro vedel. Dr. Tone Ferenc pa je vedno poudarjal kot najpomembnejše, da se to gradivo ohrani in da ni pomembno, kje je. Kot uspeh smo šteli že to, da je bilo mogoče prikaz tega gradiva leta 1965 vsaj delno vključiti v Vodnik po arhivih Slovenije.²⁶

Sicer je nova upravna reorganizacija v državi ustvarila v znatno povečanih okrajih primerno teritorialno-upravno enoto tudi za arhivsko službo, vendar pa je naslanjanje arhivov na okrajne ljudske odbore postalo problematično. Po drugi strani je v skladu s splošnimi težnjami, da bi odpravili razliko med položajem mestnih in vaških naselij, specifični pravni položaj mest skoraj povsem prenehal, mestni ljudski odbori ter ljudski odbori mestnih občin so bili odpravljeni. Vendar je pristojnost za ustanavljanje arhivov v velikih in zgodovinsko pomembnih mestih postala zadeva občinskih ljudskih odborov in ne okrajnih. V skladu s težnjami družbenega razvoja, da bi bile pristojnosti občin –

²⁶ AS 607, fasc. 1, 2.

komun kar najširše, je namreč zakonodajalec želel, da bi čim več pristojnosti prenesli na občine in pripravili razvoj v smeri omejevanja funkcij okrajev. Tako so sprejetje arhivskega zakona odložili za čas, ko naj bi začela veljati nova ustava.²⁷

Razvoj naslednjih let je privedel do znatnega, a zelo raznolikega širjenja mreže arhivov, in sicer na osnovi ustanavljanja mestnih arhivov kot samostojnih proračunskih ustanov. Po priključitvi cone B Svobodnega tržaškega ozemlja k Jugoslaviji je najprej občinski ljudski odbor Piran oktobra 1955 ločil arhiv od Mestne knjižnice in ustanovil Mestni arhiv v Piranu, naslednje leto (februarja 1956) pa je tudi občinski ljudski odbor Koper ustanovil Arhiv v Kopru, vendar se je v splošni rabi zanj uveljavil naziv Mestni arhiv Koper; s tem imenom je bil tudi registriran. Obe ustanovitvi je potrdil izvršni svet ljudske skupščine LRS, tokrat brez pripombe glede območja. Naloga obeh je bila zbirati, varovati in urejati arhivsko gradivo upravnih, gospodarskih in družbenih organov in ustanov, ki so imeli svoj sedež v Piranu oziroma Kopru, naloga koprskega arhiva pa tudi vodenje evidenc in zbiranje arhivskega gradiva bližnje okolice v mejah koprskega okraja, da bi ga zavarovala pred propadom.²⁸

Prav tako je občinski ljudski odbor Celje decembra 1956 ustanovil Mestni arhiv Celje, to pa je naslednje leto potrdil tudi izvršni svet ljudske skupščine LRS. Naloga arhiva je bila zbirati, varovati in urejati arhivsko gradivo upravnih, sodnih, gospodarskih in družbenih organov in ustanov, ki so imeli svoj sedež v Celju, ter evidentirati in zbirati gradivo iz bližnje okolice v mejah celjskega okraja, da bi ga rešili pred propadom. Pri ustanovitvenih odločbah v letih 1955 in 1956 tako izstopa zlasti salomonska rešitev določanja območja arhivov.²⁹

Spremenili pa so se tudi imetniki pravic do ustanavljanja arhivov. Zaradi ukinitve mestnih ljudskih odborov v letu 1955 je postal ustanovitelj Mestnega arhiva ljubljanskega novi okrajni ljudski odbor Ljubljana, ustanovitelj Državnega arhiva LRS, podružnice Maribor pa novi okrajni ljudski odbor

Maribor. Tako sta se ustanovi dejansko tudi teritorialno začeli razraščati v okrajni arhiv; okraja sta arhiva tudi financirala. Vendar je zaradi nasprotovanja Državnega arhiva LRS ljubljanski Mestni arhiv lahko deloval le za območje mesta in za gradivo organa, ki je izvrševal pravice ustanovitelja. Posledica uskladitve z zakonom o spremembah in dopolnitvah zakona o pristojnosti občinskih in okrajnih ljudskih odborov iz leta 1957, po katerem so bili kot ustanovitelji arhivov v velikih in zgodovinsko pomembnih mestih predvideni občinski ljudski odbori, pa je bila, da so leta 1961 ustanoviteljske pravice do ljubljanskega arhiva prešle na mestni svet, v Mariboru pa so jih prenesli na mestni svet šele aprila 1965, potem ko so bili odpravljeni okraji v Sloveniji.

Zaradi navedenih sprememb sta ljubljanski in mariborski arhiv dobila novo ustanovno odločbo: ljubljanski mestni svet je novembra 1963 »ustanovil«³⁰ zavod Mestni arhiv – zgodovinski arhiv mesta Ljubljane, mariborski mestni svet pa šele februarja 1966 (že na podlagi splošnega zakona o arhivskem gradivu, čeprav je bil še v istem mesecu sprejet republiški zakon o arhivskem gradivu in arhivih, ki je bil neposredno v uporabi) zavod Pokrajinski arhiv Maribor. Odločbi sta tako pomenili potrditev novega položaja arhivov, njuno delovno področje pa sta omejili na območje ustanovitelja. Tako je dr. Vilfan tedaj ob sedemdesetletnici ljubljanskega arhiva upravičeno opozarjal na njegovo še naprej trajajočo negotovost v osnovni strukturi arhivske službe v Sloveniji, to pa je seveda veljalo tudi za mariborskega.³¹

Ustanoviteljske pravice so se spremenile tudi pri ptujskem arhivu, v tem primeru zaradi drugačnega razloga. Potem ko je bil odpravljen ptujski okraj (1957), je aprila 1962 občinski ljudski odbor Ormož prevzel soustanoviteljske pravice do ptujskega arhiva, tako da je ta na ta način obdržal območje, ki ga je dobil ob ustanovitvi.³¹

²⁷ Splošni zakon o ureditvi občin in okrajev, Uradni list IJ.RJ 26-269/1955; Zakon o pristojnosti občinskih in okrajnih ljudskih odborov, Uradni list FI.RJ 34-371/1955; Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o pristojnosti občinskih in okrajnih ljudskih odborov, Uradni list IJ.RJ 52-644/1957; Vilfan: Gradski arhivi i reorganizacija uprave, str. 31–32; Isti: Položaj i uloga arhiva, str. 39.

²⁸ *Vodnik Pokrajinskega arhiva Koper*, str. 11; za posredovane podatke se Pokrajinskemu arhivu Koper najlepše zahvaljujem.

²⁹ *Vodnik Zgodovinskega arhiva v Celju*, str. 7–9; Koželj: Štirideset let, str. 160–161.

³⁰ Zakon o izvedbi nove ureditve občin in okrajev, Uradni list LRS 24-120/1955; Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o pristojnosti občinskih in okrajnih ljudskih odborov, Uradni list IJ.RJ 52-644/1957; Ustavni zakon o odpravi okrajev v SR Sloveniji, Uradni list SRS 10-80/1965; ZAI., ZAI. IJU 247, šk. 10, št. 131; *Šestdeset let Mestnega arhiva ljubljanskega*, str. 29; Vilfan: Sedemdeset let Mestnega arhiva ljubljanskega, str. 161; *Petdeset let Pokrajinskega arhiva Maribor*, str. 18–19. Za posredovane podatke se Pokrajinskemu arhivu Maribor najlepše zahvaljujem.

³¹ *Vodnik Zgodovinskega arhiva na Ptuj*, str. XIX; prav tako se arhivu za posredovane podatke najlepše zahvaljujem.

Že pred mariborskim sta opustila nazive po splošnem zakonu iz leta 1950 dva arhiva. občinski ljudski odbor Ptuj je aprila 1962 sprejel sklep o preimenovanju Mestnega arhiva v Zgodovinski arhiv v Ptuj, enako skupščina občine Celje februarja 1965 sklep o preimenovanju Mestnega arhiva v Zgodovinski arhiv v Celju. Skupščina občine Koper pa je po mariborskem zgledu oktobra 1967 preimenovala Mestni arhiv v Pokrajinski arhiv Koper.³²

K spremembam naj bi pripomogla tudi uvedba družbenega upravljanja v arhivih. Kot druge ustanove s področja kulture so lokalni arhivi prešli z administrativnega upravljanja na družbeno. Organizacijsko so postali samostojni zavodi, ki so sprejemali svoj statut, to pa naj bi jim – vsaj tako so upali – omogočalo nadaljnji razvoj, kar zadeva kompetence v stvarnem kot teritorialnem pogledu. Tako je mariborski arhiv s statutom, ki ga je sprejel julija 1964 – v času, ko je imel ustanoviteljske pravice še okrajni ljudski odbor – določil mariborski okraj z izjemo občin Ptuj in Ormož kot teritorialni obseg arhiva ter Pokrajinski arhiv Maribor kot naziv zavoda. Mestni arhiv – Zgodovinski arhiv mesta Ljubljane je februarja 1965 sprejel prvi zavodov statut – to je v času, ko je imel ustanoviteljske pravice že mestni svet – ter v skladu s tem opredelil območje zavoda. Celjski arhiv je oktobra 1963 sprejel pravila Mestnega arhiva v Celju (čeprav so interno že začeli uporabljati zanj naziv Zgodovinski arhiv v Celju), kot območje arhiva pa določil celjski okraj.³³

Nedvoumno pa je postalo, da bo lahko dotedanji razvoj arhivov dobil neko perspektivno ustrezno organizacijsko obliko šele po sprejetju novega zakona o arhivih. Odkar je prišel v začetku leta 1962 v javnost osnutek nove zvezne ustave, je bilo jasno, da bo zakonodaja o arhivskem gradivu in arhivih predvsem stvar republik. Na prvem posvetovanju Društva arhivarjev Slovenije oktobra 1962 v Novem mestu so udeleženci med sklepi

ugotovili, da bi bilo potrebno razpravljati o arhivskem omrežju, seveda z željo, da bi po desetletju zmešnjav rešili vprašanje ozemeljske pristojnosti lokalnih arhivov. O tem so govorili na več sejah društva v začetku naslednjega leta. Osrednje vprašanje je bilo povezano s konkretno situacijo, namreč za koliko arhivov, ki bi bili sposobni opravljati vse potrebne naloge, so sploh zadoščala skupna sredstva, ki so jih tedaj prejeli lokalni arhivi v Sloveniji, ter kje dobiti potrebne ljudi in prostore. Zanje so namreč prispevali sredstva le okrajni ljudski odbor Maribor, mestni svet Ljubljana in vsega štirje občinski ljudski odbori, in še ti v zelo skromnem obsegu. Poleg tega je bila zelo močna težnja po združevanju arhivov z drugimi ustanovami s področja kulture (muzeji, knjižnicami), to pa je še oteževalo reševanje vprašanja.³⁴

S sprejetjem nove zvezne ustave aprila 1963 je arhivska služba kot družbena služba v prvi vrsti temeljila na občini. Ta je postala primarna baza organizacije arhivske službe. Federacija je morala predpisati za to področje le splošne zakone, s katerimi je določila načela za urejanje odnosov, ki so bili pomembni za osnovno enotnost družbenega in političnega sistema. Ob splošnem usklajevanju zvezne zakonodaje so bili novembra 1964 sprejeti splošni zakon o arhivskem gradivu, zakon o Arhivu Jugoslavije ter zakon o arhivskem svetu Jugoslavije.³⁵

Že na začetku 1964. je republiški sekretariat za kulturo in prosveto naročil Društvu arhivarjev Slovenije izdelavo elaborata o stanju, problemih in perspektivah arhivske službe v Sloveniji, ki naj bi bil kot osnova za razpravo v republiški skupščini za sestavo republiškega arhivskega zakona ter sedemletnega načrta razvoja kulture. Priprava Vodnika po arhivih Slovenije se je bližala koncu, tako da so bili na voljo že zanesljivi podatki, potrebni za analizo. Rok je bil silno kratek, dr. Vilfan se je presenetljivo hitro lotil pisanja, iz dosedanega prikaza pa lahko vidimo, kakšno je bilo njegovo predznanje. Delovno ozračje je bilo dobro – zaradi občutka, da se je vendar nekaj premaknilo in da prizadevanja ne bodo zaman. Osnutek zvezne arhivske zakonodaje je bil tedaj že v razpravi v zvezni skupščini.

Elaborat je slonel na načelih, ki so se oblikovala – kot je vidno iz doslej prikazanega – desetletja: za arhivsko službo morajo biti pristojni le arhivi. Iz-

³² *Vodnik Zgodovinskega arhiva na Ptuj*, str. XVIII; *Vodnik Pokrajinskega arhiva Koper*, str. 11. Arhivoma na Ptuj in v Celju se za posredovane podatke najlepše zahvaljujem.

³³ Ustavni zakon o temeljih družbene in politične ureditve Federativne ljudske republike Jugoslavije in o zveznih organih oblasti, Uradni list I·LRJ 3-19/1953; Odlok o vodstvu kulturno-prosvetnih, umetniških in znanstvenih zavodov, Uradni list LRS 49-163/1955; *Petdeset let Pokrajinskega arhiva Maribor*, str. 18-19; *Vodnik Pokrajinskega arhiva Maribor*, str. X; ZAL, ZAL LJU 247, šk. 10, št. 131; Vilfan: *Sedemdeset let Mestnega arhiva ljubljanskega*, str. 161; *Vodnik Zgodovinskega arhiva v Celju*, str. 7-9; *Zgodovinskemu arhivu v Celju* se za posredovane podatke najlepše zahvaljujem.

³⁴ Sklepi posvetovanja str. 313-314; AS 607, fasc. 6, spisi 1963: Koželj: Štirideset let Zgodovinskega arhiva v Celju, str. 161.

³⁵ Uradni list SI·LRJ 48-665/1964, 48-666/1964, 48-667/1964.

ročanje arhivskega gradiva arhivom mora biti obvezno, zato pa mora biti tudi arhivska služba obvezna. V pristojnosti republiškega arhiva naj bo gradivo, ki ima pomen za republiko, vendar je treba ta pomen opredeljevati po položaju in dejavnosti tistega, pri katerem je gradivo nastalo. Delo v arhivih zahteva zelo razvejeno kvalifikacijo ljudi, od specializiranih delavcev s fakultetno izobrazbo do tehničnega osebja. Potrebno je postaviti tako organizacijo arhivske službe, ki bo na učinkovit in ekonomičen način zajela vse ozemlje republike in vse arhivsko gradivo na njem: tisto, ki je že dozorelo za prevzem, kot tisto, ki šele nastaja. Zato je bilo potrebno opustiti dotedanjo razdrobljenost, zbiranje neznatnih količin gradiva, ki je ležalo neobdelano brez strokovne oskrbe. Prosvetno-kulturni zbor skupščine SR Slovenije je na svoji seji decembra 1964 brez pripomb sprejel predlagane rešitve in naložil republiškem sekretariatu za kulturo in prosveto, da predloži osnutek arhivskega zakona. Osnutke, ki jih je pripravil dr. Vilfan, so na republiškem sekretariatu predelali in združili v en zakon. Z njim se je po manjših popravkih strinjal tudi izvršni svet, nato ga je februarja 1966 skupščina SR Slovenije kot prvi slovenski zakon o arhivskem gradivu in arhivih tudi sprejela.³⁶

Zakon je določal, da opravljajo arhivsko službo arhivski zavodi. Po samem zakonu je bil tak zavod Arhiv Slovenije, dotlej imenovan Državni arhiv SR Slovenije. Da bi izrabili ugoden trenutek, je bilo treba pohiteti s pripravami za oblikovanje mreže regionalnih arhivov, za to pa je dajal zakon široke možnosti: skupščina občine je lahko sama ustanovila arhiv, arhiv je lahko ustanovilo tudi po več občin skupaj; lahko pa je skupščina občine zaupala opravljanje službe varstva arhivskega gradiva arhivu, ki ga je ustanovila druga skupščina občine. V dogovoru z republiškim sekretariatom za kulturo in prosveto je že pripravljali odbor Skupnosti arhivov Slovenije aprila 1966 poslal vsem občinskim skupščinam teze o organizaciji arhivske službe v republiki. Pri tem je izhajal iz načela, da arhivski zavodi v Celju, Kopru, Ljubljani in Mariboru prevzamejo približno območje okrajev po tedanjem stanju, upoštevajoč tudi želje občinskih skupščin, obstoječa arhiva v Piranu in na Ptujju pa naj bi obdržala tedanje območje, ker sta dokazala svojo sposobnost za obstoj. Tako se je v naslednjih letih ob velikem prizadevanju arhivov na podlagi dogovaranja s skupščinami občin postopoma začela izobli-

kovati v republiki mreža regionalnih arhivov, kakršno poznamo še danes. Težko pa je bilo razumljivo, da je na primer na Hrvaškem arhivsko omrežje lahko kar z odlokom predpisal izvršni svet sabora, v Sloveniji pa so se morali arhivi podati v dolgotrajne postopke.³⁷ Tako so se na primer šele leta 1967 občine Hrastnik, Trbovlje in Zagorje pridružile Zgodovinskemu arhivu Celje; leta 1969 še ena od občin ni odgovorila na predlog Pokrajinskega arhiva Maribor, da bi po njenem pooblastilu opravljal službo varstva arhivskega gradiva na njenem območju.³⁸

Nastala pa sta dva posebna problema. Tri občine severne Primorske, Nova Gorica, Ajdovščina in Tolmin, so želele arhivsko službo zaupati Goriškemu muzeju, ker niso imele možnosti za ustanovitev lastnega arhiva, priključitvi koprskemu pa so odločno nasprotovale. Glede na osnovna načela organizacije arhivske službe pa v tako rešitev ni bilo mogoče privoliti, še posebno ker so tudi nekatere druge občinske skupščine pritiskale na združitev z lokalnim muzejem. Problem je bil rešen tako, da je bil uporabljen člen arhivskega zakona, ki je določal, da bo, dokler občinska skupščina ne organizira službe varstva arhivskega in registraturnega (danes bi rekli dokumentarnega) gradiva, opravljal to službo za območje občine in na njene stroške Arhiv Slovenije. Določilo je bilo sicer mišljeno kot prisila za doseg osnovnega cilja, da bi namreč opravljali arhivsko službo na celotnem območju republike, v tem primeru pa je omogočilo glede na specifične razmere tako rešitev, da je Arhiv Slovenije prevzel opravljanje omejeno število zahtevnejših nalog, za preostale pa pooblastil skupščino občine Nova Gorica, da je v soglasju s preostalima dvema občinama, ki ju je to zadevalo, ustanovila arhivski oddelek v Novi Gorici. Ta je prevzel tudi dotlej pri Goriškem muzeju zbrano arhivsko gradivo. Iz arhivskega oddelka, ki se je kasneje organiziral kot upravni zavod, pa se je leta 1972 razvil samostojni Pokrajinski arhiv v Novi Gorici.³⁹

Drug problem je bil Mestni arhiv ljubljanski. Težave pri financiranju arhiva, nagel padec števila zaposlenih, bojazen, da za nove zaposlitve ne bi

³⁶ Uradni list SRS 4-24/1966; AS 1115, vrečka 44 ter šk. 1809, mapa 63–11; AS 607, šk. 7, mapa 1964.

³⁷ Odluka o određivanju područja na kojima arhivi vrše arhivsku službu. Narodne novine SRH 28-107/1963.

³⁸ Koželj: Štirideset let Zgodovinskega arhiva v Celju, str. 161; *Petdeset let Pokrajinskega arhiva Maribor*, str. 19.

³⁹ Marušič: Nekaj o začrtkih, str. 16–17; Žontar: Zavod za varstvo arhivskega gradiva, str. 18–25; Vidmar: Od strokovne službe, str. 26–31; *Vodnik Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici*, str. 11–12.

bilo zagotovljenih sredstev ter pomisleki v kolektivu, da bi se arhiv spremenil v regionalnega, so odlagali začetek organizacijskih dejavnosti, po katerih bi arhiv stopil v trajno pogodbeno razmerje z občinskimi skupščinami in tako oblikoval svoje omrežje, kot so to storili preostali arhivi. Dr. Vilfan ni hotel tvegati, da bi še enkrat začel v arhivu vse znova, čakalo pa ga je mesto na Pravni fakulteti v Ljubljani. Odločil se je le za opravljanje posameznih del za nekatere občinske skupščine po letnih pogodbah, ki pa so imele zgolj namen prebroditi težave zavoda. Edina izjema je bila po zaslugi dr. Pavleta Blaznika pogodba z občinsko skupščino Škofja Loka, po kateri je bil za njeno območje pri Mestnem arhivu ljubljanskem nameščen poseben delavec, ki je imel v arhivu potrebne strokovne povezave.⁴⁰ Končno je v letih 1972 in 1973 tudi ljubljanski arhiv izoblikoval svoje območje, potem ko so mu gorenjske, ljubljanske, obljublanske, dolenske in belokranjske občine ter idrijska občina zaupale opravljanje arhivske službe, kot regionalni arhiv pa se je preimenoval v Zgodovinski arhiv Ljubljana. Enote arhiva so prevzele v letu 1974 tudi od Idrijskega, Dolenskega in Metliškega muzeja arhivsko gradivo, dotlej zbrano pri njih. V zvezi z Idrijskim muzejem naj dodamo, da je začel prevzemati arhivsko gradivo šele leta 1951, to pa kaže, da splošnega zakona o državnih arhivih niso kaj prida upoštevali. Ob koncu oblikovanja območij regionalnih arhivov v Sloveniji se je leta 1974 še Mestni arhiv Piran vključil v koprski arhiv kot posebna enota.⁴¹

V arhivskem zakonu je bilo treba upoštevati tudi arhivsko gradivo ustanov Katoliške cerkve, potem ko je bil konec maja 1953 sprejet zvezni zakon o pravnem položaju verskih skupnosti. Ta jim je priznal naravo pravnih oseb po civilnem pravu, arhivski zakon pa je dal škofijskim arhivom trdnejšo osnovo za javno delovanje. Da bi pripomogli k celovitemu varstvu cerkvenega arhivskega gradiva, je Skupnost arhivov Slovenije v sodelovanju z vodstvom škofij v letih 1968–1971 izpeljala popis matičnih knjig ter župnijskih arhivov v republiki. Tedaj je imela svoj škofijski arhiv le ljubljanska škofija (prvi arhivar je bil France Pokorn, in to od leta 1911), Lavantinska škofija v Mariboru pa je že leta 1896 ustanovila svoj škofijski muzej, ki je tudi zbiral cerkvene arhivalije. Ko so bile po prvi

svetovni vojni mariborske muzejske zbirke združene, je začela škofija arhivalije dajati v hrambo kot depozit, in sicer najprej Zgodovinskemu društvu (1924), nato Banovinskemu arhivu in po drugi svetovni vojni Pokrajinskemu arhivu. Od leta 1994 pa deluje Škofijski arhiv Maribor kot samostojna organizacijska enota škofijskega ordinariata. Združil pa je tudi vse gradivo, ki je bilo do tedaj dano v hrambi kot depozit. Ko sta bili škofiji povzdignjeni v nadškofiji, sta se tudi njuna arhiva preimenovala v nadškofijska, in sicer ljubljanski leta 1961, mariborski pa leta 2006. Za zdaj je le koprška škofija ustanovila lastni škofijski arhiv kot samostojno organizacijsko enoto škofijskega ordinariata. (1999).⁴²

Viri in literatura

Viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS)

AS 607 Arhivsko društvo Slovenije

AS 1115 Skupščina SR Slovenije

Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL)

ZAL LJU 247, Zgodovinski arhiv Ljubljana

Službeni list kr. banske uprave Dravske banovine, Ljubljana 1933.

Uradni list FLRJ, Beograd 1950, 1953, 1955, 1957.

Uradni list SFRJ, Beograd 1964.

Uradni list SNOS in NVS, Ljubljana 1944–45.

Uradni list LRS, Ljubljana 1948, 1955.

Uradni list SRS, Ljubljana 1965, 1966.

Narodne novine. Službeni list SRH, Zagreb 1963.

Literatura

Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ. SR Slovenija. Beograd: Savez arhivskih radnika Jugoslavije, 1964.

Banovinski arhiv v Mariboru. *Casopis za zgodovino in narodopisje* 19 (1934), str. 92–93.

Baš, Franjo: Muzeji, galerije, arhivi in spomeniško varstvo v Sloveniji 1918–1938. *Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije.* Ljubljana: Jubilej, 1939, str. 314–319.

⁴⁰ Vilfan: Sedemdeset let Mestnega arhiva ljubljanskega, str. 161–164; Kopač: Dr. Vlado Valenčič, str. 47.

⁴¹ *Vodnik Zgodovinskega arhiva Ljubljana*, str. 15–20; *Vodnik Pokrajinskega arhiva Koper*, str. 11; *Arhivski fondovi i zbirke*, str. 13.

⁴² Uradni list FLRJ 22-151/1953; *Vodnik po matičnih knjigah, Vodnik po župnijskih arhivih, Vodnik po fondih in zbirkah Nadškofijskega arhiva Ljubljana*, str. 14; *Petdeset let Pokrajinskega arhiva Maribor*, str. 9–10; Vrtnjak: *Sto let Zgodovinskega društva*, str. 18, 22.

Bonin, Zdenka – Rogoznica, Deborah: *Koprška pisna dediščina. Od brambe javnih dokumentov do ureditve zgodovinskega arhiva*. Koper: Pokrajinski arhiv, 2010.

Fabjančič, Vladislav: Ljubljanski mestni arhiv. *Zgodovinski časopis* 1 (1947), str. 174–183.

Fugger-Germadnik, Rolanda: Muzejsko društvo v Celju (Museal-Verein in Cilli) 1883–1922. *Kronika* 57 (2009), izredna št., str. 355–362.

Gesamtinventar des Steiermärkischen Landesarchives. Graz: Steiermärkisches Landesarchiv, 1959 (Veröffentlichungen; 1).

Goldinger, Walter: Geschichte des österreichischen Archivwesens. *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, Erg. Bd. 5 (1957).

Hernja-Masten, Marija: Korenine arhiva segajo v Muzejsko društvo Ptuj. *Kronika* 40 (1992), str. 138–141.

Janša-Zorn, Olga: *Historično društvo za Kranjsko*. Ljubljana: Modrijan, 1996.

Jarc, Janko: Novomeški arhivi. *Arhivi* 6 (1983), str. 18–21.

Kopač, Janez: Dr. Vlado Valenčič o svojem delu v arhivu. *Spominski zbornik Zgodovinskega arhiva Ljubljana*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 1999 (Gradivo in razprave 21), str. 45–49.

Koželj, Rudolf: Štirideset let Zgodovinskega arhiva v Celju. *Arhivi* 19 (1996), str. 160–162.

Leskovec, Antoša: Franjo Baš in mariborski arhiv. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 5/XL (1969), str. 113–118.

Mal, Josip – Stele, France: Kratka navodila za ohranitev arhivov in glavna načela spomeniškega varstva. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 23 (1928), str. 175–185.

Mal, Josip: Organizacija ljubljanskih arhivov. *Znanstveni vestnik* 1 (1934/35), str. 3–6.

Marušič, Branko: Nekaj o začetkih goriške slovenske arhivistike. *Zbornik Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici. Ob 30. obletnici ustanovitve*. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv 2002, str. 11–17.

Miklavčič, Maks: Splošni zakon o državnih arhivih. *Zgodovinski časopis* 5 (1951), str. 241–248.

Mohorič-Bonča, Katja: Muzejska društva na Slovenskem pred 2. svetovno vojno. *Kronika* 53 (2005), str. 69–90.

Oblak-Čarni, Marija: Arhivi v Sloveniji v letih 1945–1950. *Arhivi* 13 (1990), str. 83–92.

Ogris, Alfred: 100 Jahre Kärntner Landesarchiv. *Carinthia* I 194 (2004), str. 15–33.

Petdeset let Pokrajinskega arhiva Maribor 1933–1983. Maribor: Pokrajinski arhiv 1983 (Katalog).

Porcedda-Mitidieri, Donatella: Starejši fond goriških deželnih stanov. *Arhivi* 21 (1998), str. 51–55.

Posch, Fritz: Das Archivwesen der Länder und die Entstehung der österreichischen Landesarchive. *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 25 (1972), str. 51–71.

Prva kulturna konferenca slovenskih mest. *Kronika slovenskih mest* 3 (1936), str. 74–75

Prvo zborovanje slovenskih zgodovinarjev. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 21 (1940), str. 143–147.

Resolucija Muzejskega sveta. *Varstvo spomenikov* 3 (1950), str. 77–79.

Ribnikar, Peter: Dr. Josip Mal, njegovo delo v arhivu in za razvoj arhivistike. *Arhivi* 11 (1988), str. 20–38.

Ribnikar, Peter: Od objave Splošnega zakona o državnih arhivih do ustanovitve Društva arhivskih delavcev Slovenije. *Arhivi* 27 (2004), št. 1, str. 25–32.

Sklepi posvetovanja Društva arhivarjev v Novem mestu. *Arhivist* 12 (1962), zv. 2, str. 313–314.

Smole, Majda: *Zgodovina arhivistike in arhivske službe*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1976 (Priročniki; 4)

Stulli, Bernard: Pregled povijesnog razvitka zaštite arhivalija na područjima historijskih arhiva u Pazinu i Rijeci. *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 23 (1980), str. 11–44.

Šenk, Tatjana: Anton Aškerc, mestni arhivar in knjižničar. *Arhivi* 29 (2000), št. 2, str. 225–234.

Šestdeset let Mestnega arhiva ljubljanskega (ur. Sergij Vilfan s sodelovanjem kolektiva ustanove). Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1959.

Škerl, France: O perečih vprašanjih naših arhivov. *Zgodovinski časopis* 2–3 (1948–1949), str. 165–177.

Škerl, France: Eno leto obstoja Društva arhivskih delavcev v Sloveniji. *Arhivist* 5 (1955), zv. 2, str. 123–124.

Šmid, Gašper: Arhivska zakonodaja Kraljevine Jugoslavije. *Arhivi* 19 (1996), str. 52–54.

Tončič, Ludvik: Petdeset let Dolenjskega muzeja Novo mesto. *Rast* 11 (2000), št. 1 (67), str. 71–77.

Vidmar, Cveto: Od strokovne službe v občinski upravi do pokrajinskega zavoda. *Zbornik Pokrajinskega arhiva Nova Gorica. Ob 30. obletnici ustanove*. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv 2002, str. 26–31.

Vilfan, Sergij: Anton Aškerc – mestni arhivar ljubljanski. *Kronika* 4 (1956), št. 2, 99–107.

Vilfan, Sergij: Gradski arhivi i reorganizacija uprave. *Komuna. Časopis Stalne konferencije gradova i gradskih opština Jugoslavije* 2 (1956), str. 31–32.

Vilfan, Sergij: Položaj i uloga arhiva u socijalističkoj Jugoslaviji. *Arhivist* 7 (1958), zv. 3–4, str. 32–60.

Vilfan, Sergij: Sedemdeset let Mestnega arhiva ljubljanskega. *Kronika* 16 (1968), zv. 3, str. 161–164.

Vodnik po arhivih Slovenije. Ljubljana: Društvo arhivarjev Slovenije, 1965.

Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper. Koper: Pokrajinski arhiv, 2006.

Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Maribor. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2009.

Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, 1997.

Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju. Celje: Zgodovinski arhiv, 1997/2. izd.

Vodnik po fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 1980.

Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva na Ptuj. Ptuj: Zgodovinski arhiv, 2009.

Vodnik po fondih in zbirkah Nadškofijskega arhiva Ljubljana. Ljubljana: Nadškofijski arhiv, 1999 (Priročniki; 1).

Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije. Ljubljana: Skupnost arhivov Slovenije, 1972 (zv. 1 in 2), 1974 (zv. 3).

Vodnik po župnijskih arhivih na območju SR Slovenije. Ljubljana: Skupnost arhivov Slovenije, 1975 (zv. 1 in 2).

Vrbnjak, Viktor: Sto let Zgodovinskega društva v Mariboru. *Zgodovinsko društvo v Mariboru 1903–2003*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2003, str. 7–30 (Katalogi; 14).

Za osrednji slovenski arhiv. *Slovenec* 1935, št. 104 (8. 5.).

Za ustanovitev osrednjega arhiva. *Akadenski glas* 1935, št. 5 (12. 2.).

Zwitter, Fran: Vprašanja naših arhivov. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 16 (1935), str. 85–88.

Žontar, Jože: Deželni arhiv v Ljubljani pred letom 1918. *Kronika* 16 (1968), str. 151–160.

Žontar, Jože: Načrti za ustanovitev državnega arhiva v Ljubljani pred prvo svetovno vojno. *Kronika* 17 (1969), str. 24–27.

Žontar, Jože: Delovanje Centralne komisije za umetnostne in zgodovinske spomenike in Arhivskega sveta ter arhivi na Kranjskem. *Arhivi* 11 (1988), str. 22–26.

Žontar, Jože: Zavod za varstvo arhivskega gradiva v Novi Gorici (1966–1971), *Zbornik Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici. Ob 30. obletnici ustanovitve*. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, 2002, str. 18–25.

Zusammenfassung

DIE WURZELN DES ARCHIVDIENSTES IN SLOWENIEN

In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts entstanden die Landesarchive (in Ljubljana beim Landesmuseum) sowie die Stadtarchive in Piran, Koper und Ljubljana. Ansonsten wurde das Archivmaterial in größerem oder kleinerem Umfang auch von den lokalen Museen gesammelt. Nach 1918 änderte sich die Situation nicht wesentlich. Die frühere Rolle des Steiermärkischen Landesarchivs übernahm in dem Gebiet, das zum SHS-Staat gehörte, das Banschafft-Archiv in Maribor. Der Ruf nach Gründung eines zentralen slowenischen Archivs, Trennung der Archive von den Museen und Beschließung eines Archivgesetzes wurde immer lauter. Das erste Ziel wurde im Oktober 1945 mit der Gründung des Zentralen Staatsarchivs Sloweniens erreicht. Das Allgemeine Gesetz über die Staatsarchive (1950) sah ein Bundesarchiv und Republikarchive vor, in denen sich das gesamte Archivmaterial aus dem Gebiet der Republiken konzentrieren sollte. In Ausnahmefällen waren Stadtarchive in den größeren und historisch bedeutenden Städten erlaubt. Nach Beschluss des Verfassungsgesetzes über die Grundlagen der gesellschaftlichen und politischen Ordnung (1953) wurden die zentralistischen Grundsätze aufgegeben, und gleichzeitig begann die Loslösung der lokalen Archive von den Museen unter dem Namen Stadtarchiv, obwohl diese nicht als Ausgangspunkt für die Archive des allgemeinen lokalen Systems gedacht waren. Es begannen Diskussionen über ein Archivnetz in der Republik. Nach der Einführung der gesellschaftlichen Verwaltung wurden diese Archive selbständige Anstalten, was ihnen die Möglichkeit, sich in Bezug auf die Kompetenzen in sachlicher und territorialer Hinsicht weiterzuentwickeln; die meisten änderten auch ihren Namen. Einer solchen Entwicklung gab das nach der Verlautbarung der neuen Bundesverfassung (1963) im Jahr 1966 beschlossene Republiksgesetz über Archivmaterial und Archive eine stabilere Rechtsgrundlage. Dieses ermöglichte auch die Eingliederung der bischöflichen Archive der katholischen Kirche in das öffentliche Archivnetz.

*Otto Habsburški (1912–2011) v madžarski uniformi, s. d.
(original brani Angelika Hribar, Ljubljana).*

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 930.25:327(497.4+41)

Prejeto: 30. 9. 2011

Poročila britanskih predstavništev o Jugoslaviji in Slovencih v prvih letih po drugi svetovni vojni

MATEJA JERAJ

univ. dipl. zgodovinar, mag. arhivistike, dr. zgodovine, višja svetovalka
Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: mateja.jeraj@gov.si

JELKA MELIK

univ. dipl. pravnik, mag. arhivistike, dr. zgodovine, višja svetovalka
Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: jelka.melik@gov.si

IZVLEČEK

Arhivi, katerih naloga je predvsem varovanje domačega arhivskega gradiva, nosijo že dolgo tudi odgovornost za gradivo, ki zadeva Slovenijo in Slovence v tujini. Dolga leta jih je v osrednjem slovenskem arhivu vodil France M. Dolinar. V tem času so potekala tudi vsakoletna evidentiranja v britanskem arhivu v Londonu (The National Archives), ki hrani ogromne količine gradiva tudi o Slovencih. Zapisji so zelo raznoliki. Prikazali smo le nekaj najbolj značilnih izsekov iz uradnih poročil britanskih veleposlanikov o Jugoslaviji in konzulov o Sloveniji iz prvih let po drugi svetovni vojni. Poročila ambasade v Beogradu omogočajo dodaten vpogled v britansko politiko do Jugoslavije, poročila konzulata, ki je le kratak čas deloval v Ljubljani, pa podrobneje osvetlujejo dogajanja v Sloveniji.

KLJUČNE BESEDE: *arhivsko gradivo, evidentiranje, Slovenci, vodilne osebe, poročila, britansko veleposlaništvo v Beogradu, britanski konzulat v Ljubljani, The National Archives*

ABSTRACT

REPORTS OF THE BRITISH REPRESENTATIVE BODIES ON YUGOSLAVIA
AND SLOVENES DURING THE FIRST FEW YEARS AFTER WORLD WAR II

Slovenian archival institutions, whose primary task is to preserve national archival holdings, have for a number of years also been responsible for archives that are located abroad and relate to Slovenia and Slovenes. At the Archives of the Republic of Slovenia, this task was for a number of years carried out under the direction of Mr. France M. Dolinar. During that time, Slovenian archivists made yearly visits to the British National Archives in London, where a great many records relating to Slovenes are kept among its archival holdings. Being that archival records are very diverse, the authors present just some of the most characteristic fragments from official reports made by British ambassadors about Yugoslavia and by British consuls about Slovenia during the first few years after WW II. Reports of the British Embassy in Belgrade provide additional insight into British policies toward Yugoslavia, whereas reports of the consul, operating in Ljubljana for only a short period of time, bear witness to affairs in Slovenia.

KEY WORDS: *archives, registering, Slovenes, leading figures, reports, British Embassy in Belgrade, British Consulate in Ljubljana, National Archives*

Naloga arhivov je predvsem varovanje domačega arhivskega gradiva, že dolgo pa so tudi odgovorni za gradivo, ki zadeva Slovenijo in Slovence v tujini. Že prvi slovenski »arhivski zakon« iz leta 1966¹ je vseboval določilo o nalogah tedanjega Arhiva Slovenije, ki je zadevalo evidentiranje stikov s tujino (29. člen). V dopolnitvah tega zakona iz leta 1973² je bila ta obveznost natančneje opredeljena kot vodenje republiške evidence arhivskega gradiva in evidentiranje arhivskega gradiva, ki je v tujini in zadeva Socialistično republiko Slovenijo ter Slovence (30. člen). Tudi sedaj veljavni Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih³ iz leta 2006 med dejavnosti arhivov med drugim uvršča tudi »evidentiranje arhivskega gradiva, ki je v tujini in se nanaša na Slovenijo in Slovence, dopolnjevanje lastnega gradiva z reprodukcijami tega gradiva ter izdelovanje vodnikov in drugih pripomočkov o arhivskem gradivu.« (53. člen) O tej nalogi so slovenski arhivisti in zgodovinarji prvič obširneje razpravljali na posvetovanju arhivskih delavcev v Slovenj Gradcu leta 1974. Od takrat je evidentiranje v tujini, ki ga je dolgo vrsto let vodil prof. dr. France M. Dolinar, potekalo bolj sistematično in usklajeno. Po letu 1987 je evidentiranje potekalo tudi v britanskem državnem arhivu v Londonu (nekaj Public Record Office /PRO/, danes The National Archives /TNA/), ki v okviru najrazličnejših fondov hrani precejšnje količine različnega gradiva, povezanega s Slovenci. Posebej veliko ga je v fondu zunanjega ministrstva, ki je budno spremljalo dogajanja v svetu, tudi v državah, v katerih so živeli Slovenci. Prav o nekaterih tovrstnih dokumentih bomo govorili v tem prispevku.

Začetki britanskega zunanjega ministrstva segajo v leto 1782, ko je bil poleg oddelka za notranje zadeve in kolonije ustanovljen tudi oddelk za zunanje zadeve.⁴ Sprva je bilo zaposlenih le nekaj uradnikov, a je njihovo število kmalu naraslo in ministrstvo je dobilo več oddelkov. Oddelki (*departments*) so se v grobem delili na dva dela, na politične in nepolitične. Politični (v okviru teh je potekala diplomatska dejavnost) so bili pristojni za določena geografska območja. Vsak od njih je imel diplomatske odnose z določeno skupino držav. Od konca 2. svetovne vojne do leta 1968 je delovalo več kot deset političnih oddelkov, zadolženih za določena geografska območja. Za Jugoslavijo je bil pri-

stojen južni (*Southern*) oddelk, ki je zajemal še Albanijo, Bolgarijo, Podonavje, Grčijo, Madžarsko, Romunijo, Trst (od 1948) in Turčijo. Arhivsko gradivo je razdeljeno v sedem pomembnejših kategorij: Splošna korespondenca (*General Correspondence*), Registri in indeksi (*Registers and Indexes*), Arhivi ambasad in konzularni arhivi po letu 1906 (*Embassy and Consular archives*), Zaupni tisk (*Confidential Print*), Sporazumi (*Treaties*), Zasebni arhivi in arhivi zasebnih uradov (*Private and Private Office Papers*) ter Arhivi komisij in konferenc (*Archives of Commissions and conferences*).

Osrednjo pozornost bomo namenili gradivu iz prvih let po drugi svetovni vojni (od leta 1945 do leta 1955) iz skupine Splošna korespondenca, ali natančneje seriji, ki vsebuje politično korespondenco (*Political from 1906*) z oznako FO 371. Britanski diplomati, ki so službovali na diplomatskih predstavništvih (ambasadah, konzulatih), so pisali različna bolj ali manj obsežna poročila o dogajanju v državi. Tu najdemo mesečna in letna poročila o političnih, gospodarskih, kulturnih in drugih vidikih, preglede najpomembnejših dogodkov ter poročila o posameznih pojavih, ki so posebej vplivali na notranjepolitično življenje ali zunanjo politiko. Podrobno so opisovali na primer partijske kongrese, politične procese, uvedbo novih zakonov, položaj katoliške in pravoslavne cerkve, gospodarski sistem, spor z informbirojem, jugoslovanski spor z Italijo zaradi mejnih vprašanj, odnose Jugoslavije do drugih držav ipd. Pozorno so spremljali spremembe v jugoslovanski družbi, opazovali delitev »duhov«, si ustvarili svoje mnenje in bolj ali manj uspešno napovedovali prihodnja dogajanja. Zanimalo jih je prav vse, kar bi jim pomagalo pri razumevanju okoliščin v državi, še posebej tistih, ki so vplivale na odnos do tako imenovanih zahodnih sil, še zlasti seveda Velike Britanije in njenega položaja, moči in vpliva. Spremljali so dnevno časopisje, govornice in zbirali mnenja, zato lahko v tem fondu najdemo najrazličnejša poročila, nastala na podlagi pogovorov in opazanj, katerih avtorji so bili tako britanski državljani kot domačini. Poročila, pa naj so jih pisali britanski ali jugoslovanski državljani, so bila bolj ali manj subjektivna, odvisno od političnega, filozofskega ali verskega prepričanja, od okolja, v katerem je avtor poročila živel, v primeru britanskih poročil pa tudi od ljudi, s katerimi je poročevalec prišel stik oziroma od prepričljivosti njihovih izpovedi. V prispevku bomo predstavili le poročila britanskih predstavnikov, ki so službovali v Jugoslaviji oziroma, točneje v Beogradu in Ljubljani, in sicer predvsem tista, ki so bila resnejše analize in sinteze določenega časovnega

¹ Uradni list SRS, št. 4/1966.

² Uradni list SRS, št. 34/1973.

³ Uradni list RS, št. 30/2006.

⁴ Razvoj in način poslovanja zunanjega ministrstva sva predstavili v prispevku Slovenija in Slovenci v britanskem arhivu – malo drugač: *Arhivi* 28 (2005), št. 2, str. 395–405.

National Archives v Londonu.

razdobja. Žal teh poročil ni mogoče spremljati v celoti. Po obstoječi zakonodaji je arhivsko gradivo praviloma dostopno javnosti 30 let po nastanku. To velja na splošno tudi za dokumente zunanjega ministrstva, vendar so številni dokumenti nedostopni tudi 50 ali 75 let, nekatere pa zaradi varnostnih ali obveščevalnih razlogov še vedno hranijo posamezni oddelki zunanjega ministrstva. Če je javnosti nedostopna celotna tehnična enota (škatla, ovoj, mapa – *file*), je to navedeno v popisu gradiva, če pa so nedostopni le posamezni dokumenti, je to označeno na listih, ki so vloženi na mestu manjkajočega dokumenta v tehnični enoti. Vpogled v dostopno gradivo nam torej še danes daje precej nepopolno sliko.⁵

Najprej nekaj besed o britanskem veleposlanstvu v Beogradu in konzulatu v Ljubljani. Na britanski ambasadi v glavnem mestu Jugoslavije so v desetletju po vojni delovali:

- sir Ralph Clarmont Skrine Stevenson (1895–1977), ki je postal veleposlanik Velike Britanije v Beogradu že med drugo svetovno vojno, natančneje leta 1943, je ostal na tem mestu do leta 1946.⁶ Med vojno je bil s predstavniki jugoslovanske vlade najprej v Kairu, potem v Londonu. Bil je priča velikih političnih sprememb, hkrati pa tudi sooblikovalec britanske politike do Jugoslavije;⁷
- sir Charles Brinsley Pemberton Peake (1897–1958) je bil veleposlanik v letih 1946–1951, tudi v letih spora Jugoslavije z informbirojem, ki je

britanske diplomate še prav posebej zanimal.⁸ V tem času oziroma že od leta 1945 dalje je bila na oblasti laburistična stranka. Churchilla je na mestu predsednika vlade zamenjal Clement Richard Attlee; zunanji minister pa je bil do aprila 1951 Ernest Bevin, od aprila do oktobra 1951 pa Herbert Morrison;

- William Ivo Mallet (1900–1988) je bil veleposlanik v obdobju 1951–1954.⁹ V tem času so bili ponovno na oblasti konservativci pod vodstvom Winstona Churchilla, zunanji minister pa je bil Anthony Eden, ki je ostal na tem mestu do aprila 1955;
- sir Frank Kenyon Roberts (1907–1998)¹⁰ je bil

⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Ambassadors_from_the_United_Kingdom_to_Serbia

⁹ Izšel je iz normanske družine Mellet, ki se je naselila v Angliji v času normanske invazije leta 1066. Bil je britanski ambasador (UK Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary to Yugoslavia), v Španiji in Jugoslaviji. Prav tako kakor njegov oče, tudi diplomat, Victor Mallet, je precej dobro poznal Ivovega naslednika v Beogradu, Franka Kenyona Roberta.

http://en.wikipedia.org/wiki/Sir_William_Ivo_Mallet,
http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Ambassadors_from_the_United_Kingdom_to_Serbia,
<http://www.geni.com/people/William-Mallet/6000000013680759439>

¹⁰ Odigral je ključno vlogo v britanski diplomaciji v prvih letih hladne vojne in v razvijajočih se angleško-nemških odnosih v šestdesetih letih 20. stoletja. Rodil se je v Buenos Airesu v Argentini, leta 1930 je diplomiral na Cambridgeu iz zgodovine. Iste leta je vstopil v *Foreign Office*. Služboval je v Parizu, nato v Kairu. Leta 1937 se je vrnil v London, kjer se je, čeprav še mlad uradnik zunanjega ministrstva, ukvarjal z diplomatskimi odnosi z Nemčijo. V začetku leta 1945 je bil premeščen v Moskvo. Bil je Churchillov svetovalec na Yaltski konferenci. V London se je vrnil leta 1947 kot privatni sekretar zunanjega ministra Ernesta Bevina. Potem je kot diplomat med drugim deloval v Indiji, Jugoslaviji, Zahodni Nemčiji in ZDA.

⁵ TNA sva zadnjič obiskali v jeseni leta 2008.

⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Ralph_Stevenson,
http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Ambassadors_from_the_United_Kingdom_to_Serbia

⁷ Spahnjak, Katarina: Konzularna predstavništva Velike Britanije u Hrvatskoj 1945–1948, str. 41.

veleposlanik v Beogradu v letih 1954–1957. Tudi v tem času so bili na oblasti konservativci, le da je aprila 1957 Churchilla, ki se je upokojil, na mestu prvega ministra zamenjal Anthony Eden, zunanji minister pa je postal Harold Macmillan (do decembra 1955).

Britanski konzulat so v Ljubljani odprli avgusta 1945¹¹ na Prešernovi cesti 34, ukinjen pa je bil septembra 1948. V teh treh letih so delovali štirje konzuli:

- Frank Christopher Wadams, major britanske vojske, je bil v Ljubljani od 27. julija 1945 do novembra 1945, potem pa je odpotoval v Anglijo;
- Leonard Arthur Scopes je prišel v Ljubljano 31. 10. 1945 iz Skopja in jo zapustil 10. 6. 1947;¹²
- William Hilary King je prišel v Ljubljano 28. 7. 1947 in ostal do 3. 2. 1948, ko je postal konzul v Sarajevu;
- Stanley Giuseppe Leonard, ki je zamenjal Kinga, je ostal na tem mestu do ukinitve konzulata septembra 1948.¹³

Jugoslavija je bila za Britance po drugi svetovni vojni zanimiva ne le zaradi tradicionalnega britanskega zanimanja za širše Sredozemlje, ampak še posebej zaradi prizadevanj, da bi omejili vpliv Sovjetske zveze v Evropi. To dokazuje tudi precejšnje število britanskih predstavništev v Jugoslaviji. Poleg veleposlaništva v Beogradu so na primer v letu 1947 delovali še konzulati v štirih mestih (Ljubljani, Zagrebu, Sarajevu in Skopju).¹⁴ Iz gradiva je vidno, da so letna poročila veleposlanikov, čeprav so bila v prvi vrsti naslovljena na zunanjega ministra, najprej pregledali različni uradniki v zunanjem ministertvu. Ti so pisali razne izvlečke in povzetke,

opombe in ocene (poročila so hvalili, a tudi kritizirali), na koncu pa so veleposlanikovo poročilo predlagali za tisk. Tiskano poročilo je bilo potem posredovano zunanjemu ministru, po potrebi tudi drugim ministrstvom in različnim uradom.

London je tako imel na voljo mnenja, ki so se med seboj lahko tudi precej razlikovala. Konzuli so pogosto pisali bolj subjektivno obarvana poročila, ki so marsikdaj odkrito izražala nestrinjanje s komunistično oblastjo. Veleposlanik pa je moral ob vsakem oblikovanju svojih stališč imeti v mislih tudi dolgoročne britanske interese, ki so zahtevali povsem pragmatično ravnanje. Če je hotel imeti kolikor toliko normalne odnose s predstavniki nove oblasti, je bil pogosto prisiljen sklepati kompromise. Poročati je skušal čim bolj uravnoteženo, upoštevajoč tako delovanje oblasti kot opozicije. Zato poročila veleposlanikov navadno omogočajo širši pogled na dogajanje v državi, poročila konzulov pa bralca seznanjajo predvsem s tekočimi dogodki in kratkoročnimi problemi ožjega okolja.

Na voljo so letna poročila britanskih veleposlanikov v Jugoslaviji za obdobje od leta 1948 dalje. Ohranjenih in dostopnih pa je tudi nekaj mesečnih konzularnih poročil iz Ljubljane za leta 1945, 1946 in 1947. V zunanje ministertvo so pripotovala prek beograjske ambasade. Prvo se nanaša na **december 1945**.¹⁵ Začenja se z opisom Kardeljevega govora na konferenci komunistov in njihovih izbranih privržencev, ki jo je vodil, ko se je po operaciji slepiča vrnil iz bolnišnice. Politični voditelj naj bi bil z razmerami v Sloveniji zelo nezadovoljen, ker naj bi »ljudska fronta« preveč na široko odprla vrata nekomunistom. Vse preveč ljudi naj bi po končani vojni želelo le uživati svobodno življenje. Toda, kot je poudaril Kardelj, »*medeni mesec kompromisa z nekomunističnimi elementi*« naj bi bil nepreklicno končan. Vsi, ki bi hoteli ovirati nadaljnji pohod komunizma, bi morali biti likvidirani, tudi če so se štiri leta bojevali proti fašizmu. Po njegovem mnenju naj bi bila namreč nacionalna osvoboditev le prva stopnja priprave na komunistično revolucijo in le reakcionarji, kot na primer tisti iz Anglije in Amerike, naj bi se borili le za golo svobodo. Kritiziral je tudi novinarje in še ostreje sodnike, ker naj nikakor ne bi delovali novim razmeram primerno. Konzul Scopes je bil zgrožen: »*Ali ne zveni vse to neverjetno?*« Vendar pa je ugotavljal, da žal ni nobenega razloga, da poročilo o vsebini tega govora ne bi verjel, saj naj bi se povsem ujemal z dogodki, ki jih je tudi sam opazil.

Roberts je veljal za spretnega pogajalca, ki si je pridobil zaupanje številnih ministrov, ki jim je služil, vključno s Churchillom, Bevinom, edenom, Macmillanom, Butlerjem, Wilsonom itd. Vzpostavil je dobre odnose s tujimi voditelji, na primer s Stalinom, Titom, Adenauerjem, Brandtom itd. Leta 1991 je objavil svoje spomine, v devetdesetih pa je bil znan kot televizijski komentator zgodovinskih dogodkov v štiridesetih in petdesetih letih. Umril je v Londonu leta 1990.

http://en.wikipedia.org/wiki/Frank_Roberts_%28diplomat%29. <http://www.google.si/search?q=zanemari+pa&rls=com.microsoft:sl&ie=UTF-8&oe=UTF-8&startIndex=&startPage=1>

¹¹ Pred tem je delovalo britansko predstavništvo v Ljubljani le zelo kratek čas pred drugo svetovno vojno, sicer pa je bil za področje jugoslovanske Slovenije pristojen konzulat v Zagrebu.

¹² Pri konzularnih poslih mu je do odhoda pomagal Arthur E. Crew.

¹³ Podatke o britanskem konzulatu v Ljubljani je posredoval doc. dr. Gorazd Bajc, za kar se mu najlepše zahvaljujemo.

¹⁴ Glej tudi: Spehnjak: Konzularna predstavništva Velike Britanije u Hrvatskoj 1945–1948, str. 41–47.

¹⁵ FO 371/59426, Conditions in Slovenia, Ljubljana Political Report for December 1945.

Stran iz otroške šolske čitanke, priložena poročilu britanskega konzula v Ljubljani za december 1945 (FO 371/59426, *Conditions in Slovenia, Ljubljana Political Report for December 1945*).

V nadaljevanju je konzul Scopes med drugim poročal o decembrskem procesu v Ljubljani, omenjal je zgodbe o ljudeh, ki so izginili, poročal je o preganjanju katoliške cerkve in priložil še cerkveni list, ki naj bi bil ukinjen le zato, ker naj bi primanjkovalo papirja. Motilo ga je, da v Sloveniji ni bilo dovoljeno širiti britanskih časopisov, v nekaterih drugih republikah pa naj bi bilo to dovoljeno, tako da je sklepal, da so bila protibritanska čustva v Sloveniji močnejša kot v drugih delih Jugoslavije. Prav posebno pozornost britanskega konzula pa je vzbudila otroška šolska čitanke, ki jo je poslal kar skupaj s poročilom. In kaj je bilo tisto, kar ga je tako prizadelo? Pri črki B je bila zapisana beseda bomba, pri črki P pa puška, za katero naj bi bilo samo po sebi umevno, da je namenjena za streljanje Italijanov. Na to misel ga je napeljala risba tankov z napisom »Na Trst!«. Neka druga izdaja prvega berila pa naj bi bila vzeta iz obtoka le zato, ker je vsebovala pravljico zgodbico, v kateri je bil med drugim zapisan tudi stavek: »In ljudje so žalovali za mrtvim kraljem.«

Poročilo je bilo poslano v Beograd tedanjemu veleposlaniku Stevensonu, ta pa ga je 16. februarja poslal zunanjemu ministru Bevinu. V spremnem dopisu je veleposlanik zapisal, da konzulovo poročilo podaja živo sliko delovanja oblasti, ki želi pospešeno »komunizirati« deželo. Posebej je izpostavil dve točki Scopesovega poročila: Kardeljev govor in čitanke. Opis govora naj ne bi bil iz nikarkršnega objavljenega ali uradnega vira. Obveščevalc

(*informant*), ki ga je posredoval Scopesu, naj bi se že prej izkazal kot verodostojen vir, poleg tega pa naj bi bil na takšnem mestu, ki je omogočalo dobro poznavanje notranjih razmer v komunistični partiji. Čitanke se mu je zdela pomembna, ker naj bi zelo jasno izražala način razmišljanja jugoslovanskih komunistov, ki so povsod videli nevarnosti in se jim je nenehno zdelo, da se morajo pred nečim braniti. Iz tega občutka ogroženosti naj bi v precejšnji meri izviral napadalnost jugoslovanskega tiska in divja nestrpnost pri preganjanju resničnih in namišljenih sovražnikov. Poudaril pa je, da to občutje političnih voditeljev nikakor ne more biti opravičilo za njihovo ravnanje, lahko ga le pojasni. Vendar je ob koncu pripomnil, da sta na Scopesov prikaz dogodkov najbrž vplivala tudi njegov dokaj osamljeni položaj in dejstvo, da v majhnem mestu, kot je Ljubljana, neizogibno potrkajo na vrata vse neprijetnosti vsakdanjega življenja. Zato naj bi tudi predstavil nekoliko preveč črno in subjektivno sliko in to naj bi ga morda tudi pripravilo do tega, da je v vsaki žrtvi režima avtomatično videl nedolžno osebo, ki si zasluži sočutje in naklonjenost. Kljub temu pa naj bi bile glavne črte konzulovega prikaza korektna interpretacija dogodkov v Sloveniji.

V političnem poročilu za januar 1946¹⁶ je konzul poročal o ukazu Centralnega centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije o dokončnem

¹⁶ FO 371/59561, Ljubljana Political Report for January 1946.

osredotočenju vse moči v rokah komunistične partije in predavanju Borisa Kidriča o kar najhitrejši uvedbi popolne državne kontrole nad vso gospodarsko dejavnostjo. Nato se je slikovito izrazil o nezadovoljstvu z režimom: »*Mnogi še vedno polagajo upe v britansko intervencijo in menijo, da dlje ko bo britanski lev čakal, siloviteje bo v pravem trenutku skočil; pozabljajo pa Šhawjev izrek, da omenjena žival uporabi kremplje samo takrat, kadar je hudo prestrašena.*«¹⁷ V nadaljevanju je med drugim poudaril, da je konzularna funkcija zaščite britanskih interesov v tem času zelo težavna tudi zaradi nenaklonjenosti Britancem, predvsem zaradi komunistične propagande in tržaškega vprašanja. Za takšno stanje pa ni krivil civilnih oblasti na raznih ministrstvih, ampak »*mlade divjake iz OZNE*«¹⁸ – *prave vlade v državi*. Poročilo je končal z ugotovitvami o gospodarstvu. Kljub vsem hvalnicam o gospodarski obnovi naj bi bilo namreč slišati govornice o bankrotu države pod neučinkovitim in neizkušenim tehničnim vodstvom. Sposobni ljudje pa naj bi bili odrinjeni na podrejene položaje, kjer jim je bila onemogočena vsakršna kritika.

V poročilu za **februar** istega leta je Scopes najprej poročal o govoru, ki ga je imel Edvard Kardelj po vrnitvi z zasedanja Združenih narodov v Londonu za ožji krog. O vsebini govora ga je obvestil po njegovem mnenju zaupanja vreden obveščevalec, ki naj bi imel dostop do virov iz prve roke. Kardelj naj bi poročal o vse večjem nezadovoljstvu zahodnih sil z dogajanjem v Jugoslaviji. Pretekla vojna po njegovem mnenju ni uresničila pričakovane univerzalne zmage komunizma, zato naj bi bila potrebna še ena vojna, na katero pa se bo treba dobro pripraviti.

Nato je govoril o likvidaciji morebitne opozicije s psevdouridničnimi metodami. Nekateri sodniki naj bi bili obupani zaradi zahtev, naj na smrt obsojajo očitno nedolžne ljudi. Z ravnanjem slovenskih sodišč naj bi bili nezadovoljni tudi v Beogradu, tako da naj bi od tam prihajala navodila, naj se sodniki v Sloveniji izogibajo prestrogim sodbam in naj smrtne kazni izrekajo redkeje, da Zahod ne bo imel več toliko razlogov za kritiko. Kljub temu so bile vse kazni, izrečene na decembrskem procesu,¹⁹ potrjene in Scopes je prejemal številne pozive, naj vendar kaj ukrene. Razširjeno je bilo prepričanje, da britanska

vlada nikakor ne bi smela kar stati ob strani in opazovati, kako streljajo ljudi le zato, ker naj bi verjeli v pravice človeka, njegovo dostojanstvo in svobodo. Celo tisti, katerih inteligenco je Scopes sicer cenil, so z vso resnostjo govorili o skorajšnjem koncu »nočne more«, ki naj bi ga povzročil upor v Srbiji, podprt z oboroženo britansko intervencijo.

Precej pozornosti je konzul posvetil medijem. Proruska propaganda naj bi se nadaljevala z nezmanjšano močjo, odnos do Velike Britanije pa naj bi bil zelo odklonilen. Vsi časopisi naj bi bili polni citatov iz svetovnega tiska, usmerjenih proti Britancem. Tako niti dejavnost britanskega konzula v zvezi z britansko posestjo v Sloveniji niti prizadevanja njegovega tiskovnega predstavnika za odprtje angleške čitalnice (*English reading room*) niso rodila uspeha.

Nezadovoljstvo naj bi bilo po mnenju britanskega konzula v Sloveniji splošno razširjeno. Podpornikov režima naj bi bilo vedno manj. Poročevalec nato sporoča, da naj bi nastajalo zavestno gibanje, ki bo vse to obstoječe nezadovoljstvo povežalo v organizirano telo, ki bo imelo skupno usklajeno politiko. Posamezniki, ki so se dotlej držali stran od politike, naj bi bili prisiljeni spoznati, da je politika nekaj, čemur se ne morejo izogniti, saj se jih preveč dotika. Britanski konzul je menil, da bi bilo sicer veliko prezgodaj za kak podrobnejši opis tega gibanja, a je ugotavljal, da bo vsekakor zelo zanimivo opazovati njegov nadaljnji razvoj. Opozoril pa je, da bo to gibanje, če se bo prehitro razkrilo, uničeno, če pa bo imelo čas za izpopolnitev, bo lahko takrat, ko bo gospodarska kriza dosegla vrhunec, odigralo odločilno vlogo. Vsekakor pa se je Scopesu zdelo zanimivo, da se je vsaj pokazala možnost za postopno oblikovanje alternative sedanjemu režimu.

V poročilu za **december 1946**²⁰ je britanski konzul najprej poročal o obisku delegatov slovenskega kongresa²¹ v Sloveniji in obisku dveh pomembnih članov italijanske komunistične partije pri predsedniku slovenske vlade Mihi Marinku. Potem je razmišljal o jugoslovanski politiki do Grčije. Kakšnih trdnih dokazov naj sicer ne bi bilo mogoče pridobiti, a ljudsko mnenje naj bi večinoma potrjevalo domnevo, da poteka skrivno rekrutiranje za podporo »demokracičnim« silam v Grčiji.

Kar zadeva notranje dogajanje je Scopes med drugim posvetil pozornost nacionalizaciji. V nasprotju z uradnimi poročili o spontanem delavskih

¹⁷ Prevedla mag. Marjana Karer, za kar se ji najlepše zahvaljujeva.

¹⁸ Oddelek za zaščito naroda, slovensko Oddelek za zaščito naroda.

¹⁹ Mišljen je tako imenovani Božični proces, prvi večji skupni proces proti političnim nasprotnikom, ki naj bi sodelovali z okupatorjem. Proces je potekal v Ljubljani 23. decembra 1945. Obtoženih je bilo 34 oseb, med njimi 5 duhovnikov.

²⁰ FO 371/67358, Ljubljana Report, Week ended 14. 12. 1946.

²¹ Kongres je bil v Beogradu.

manifestacijah v podporo splošni nacionalizaciji v Mariboru, naj bi mu lokalni prebivalec povedal, da so delavci zelo potrjeni in da se jim zdi gospodarski položaj brezupen. Nezadovoljni naj ne bi bili le tisti, ki so jim odvzeli premoženje, ampak tudi mnogi drugi. Povsod naj bi primanjkovalo pravitestega zanosa in osebne iniciative, o katerih so vladni predstavniki nenehno govorili. Nikoli naj ne bi bilo znano, kdo bo postal grešni kozel, kriv za slabo opravljeno delo, a dela v takih razmerah niti ni bilo mogoče dobro opraviti. Zato je prevladoval približno takšen moto: »Naredi se tako majhnega in neopaznega, kot je mogoče«

Naslednja poročila, ki so na voljo, segajo že v leto 1947. Prvo je za marec.²² Scopes, ki je bil še vedno konzul v Ljubljani, je najprej obravnaval sodne postopke, nato pa se je posvetil govoricam, ki so krožile med Slovenci. Nekateri od tistih, ki so bili nezadovoljni z oblastjo, naj bi verjeli, da bo neizogibna gospodarska katastrofa privedla do spremembe oblasti. Zato so nasprotovali vsaki ekonomski pomoči državi, saj bi jim ta odvzela še zadnje orožje, ki jim je bilo na razpolago. Ljudska lakovernost pa naj bi se hranila z osupljivimi govoricami, kot na primer o streljanju med vodilnimi komunisti na gradu Brdo. Krožili naj bi celo natančni opisi strelnih ran udeležencev. Poročal je tudi o ekonomiji, vzgoji in ksenofobiji do stikov z državljanji zahodnih držav, tudi z uslužbenci konzulatov. Kot primer je navedel najmanj dve osebi, ki sta zelo odkrito obiskovali francoski konzulat in inštitut, potem pa sta bili uradno premeščeni na podeželje in ločeni od svojih družin.

Zadnje dostopno poročilo iz Ljubljane je poročilo za april 1947.²³ Konzul je poročal o novih sodnih procesih, volitvah, sprejetih zakonih, delovanju proti cerkvi, o proslavi ob šesti obletnici ustanovitve osvobodilnega gibanja in deseti obletnici ustanovitve Komunistične partije Slovenije, o gospodarski situaciji, anonimnih pismih, ki jih je prejemal. Ugotovil naj bi, da je bila skrunitev grobov protikomunistov, umorjenih med državljansko vojno, resnična, in poudaril, da to po njegovem mnenju nikakor ni bilo politično modro dejanje v tako pobožni deželi.

Poleg konzulov so se na konzulatu v Ljubljani zvrstili še različni uslužbenci, med njimi John Sidney Gibbs, Eric Arthur Crew, Walter Arthur Blake, Horace Calude Blaxall, Anne Strurrock Sibyl, Olga Grahor Škerlj, Tatjana Korun, Štefanija Humek, Anica Drmaš, Franciška Rot, Rezika Hribovšek,

Evlalija - Lola Barle, Roza Jamšek, Tončka Verl, Roza Gričar, Marija Sporčić, Kata Vranešič, Barbara Bankovacki, Jože Resenwirt.²⁴

Za ilustracijo razmer je zanimiva zgodba Johna Sidneyja Gibbsa in Tatjane Korun. V delu Jerce Vodušek Starič Slovenski špijoni in SOE lahko preberemo, da je Tatjana Korun, začela januarja 1946 delati v angleški čitalnici v hotelu Slon. Vodila je evidenco o angleškem tisku, ki ga je delila ustanovam in posameznikom, delala je izvlečke iz slovenskega tiska in na njihovi podlagi sestavljala poročila, v katera je vnašala tudi svoja osebna mnenja, ki so bila marsikdaj precej kritična (med drugim je na primer napisala, da volitve niso bile svobodne, njihovi rezultati pa ponarejeni). Poročila je predajala Johnu Gibbsu. Poznala pa je tudi nekatere druge člane britanskega diplomatskega osebja v Jugoslaviji. Aprila 1947 je britanska čitalnica v Ljubljani prenehala delovati, Korunovo pa so predstavili v Beograd. Kmalu so se v Ljubljani začele aretacije obtoženih v Nagodetovem procesu, med njimi tudi njenega dobrega znanca Ljuba Sirca, ki ji je včasih pomagal pri sestavljanju poročil. Mesec dni pozneje so aretirali še njo. Najprej so jo zaslisovali v Beogradu, nato pa so jo odpeljali v Ljubljano, kjer je bila zaprta dva meseca. Izpustili so jo s pogojem, da podpiše izjavo o sodelovanju z Udbo. Korunova jo je podpisala, a sodelovati ni želela. Zato jo je ob koncu decembra 1947 Udba ponovno aretirala. 25. februarja 1948 je bila obsojena na tri leta odvzema prostosti s prisilnim delom, ker je »izvrševala vohunstvo v korist tuje špijonažne službe ...«. Iz zapora so jo spustili, ko je njen oče pristal na sodelovanje z Udbo. Poročila se je z Johnom Gibbsom in odšla v Veliko Britanijo.²⁵ Posebej zanimivo je, da dokumenti o njeni aretaciji iz leta 1948, ki jih hrani britanski državni arhiv, še leta 2008 niso bili dostopni.²⁶

Za leta od 1948 do 1955 imamo na voljo letna poročila veleposlanikov v Beogradu. Tu je Sloveniji in Slovencem namenjenih le malo besed.

Prvo, poročilo za leto 1948, je tedanji britanski veleposlanik v Beogradu sir Charles Peake²⁷ poslal

²⁴ Podatke je posredoval doc. dr. Gorazd Bajc.

²⁵ Vodušek-Starič: *Slovenski špijoni in SOE: 1932–1942*, str. 397–416.

²⁶ Dokumenti so se še po 60 letih hranili v pristojnem oddelku zunanjega ministrstva. I.e. v popisu gradiva je bilo pri oznaki FO 371/72614 (leto 1948) mogoče prebrati opis vsebine dokumenta (ali dokumentov): »Aretacija (ali zapor) gospodične Korun, bivše uslužbenke britanske čitalnice v Beogradu« (Arrest of Miss Korun, former employee of the British Reading room in Belgrade).

²⁷ FO 371/78676, R 2470/10011/92, Yugoslavia: Annual review for 1948.

²² FO 371/67360 Ljubljana Report, March 1947.

²³ FO 371/67360 Ljubljana Report, April 1947.

britanskemu zunanjemu ministru Ernestu Bevinu²⁸ 4. marca 1949. Posebej zanimiv je Peakov spremni dopis. Na začetku je poudaril, da leto 1948 nikakor ni bilo navadno leto. Izključitev Jugoslavije iz informbiroja in ožigovanje Tita ter njegovih sodelavcev za sovražnike Sovjetske zveze in izdajalce svetovnega komunizma je bil gotovo najvidnejši dogodek. Avtor sestavka je menil, da bi bil ta spor prav lahko prelomna točka v zgodovini komunističnega gibanja nasploh in se spraševal, kaj bo zdaj naredil Tito. Zdelo se mu je mogoče, da bo vztrajal pri svojih stališčih in ugotavljal, da bo moral v tem primeru nujno sprejeti pomoč zahodnih sil, saj nima niti denarja niti opreme za izvedbo petletnega načrta, ki se mu noče odpovedati. Menil je, da se bo moral Tito prej ali slej odločiti. Takole je zapisal: »Njegov položaj pravzaprav spominja na položaj junakinje sloviše zgodbi Bernardina de Saint Pierra 'Paul et Virginie', ki se je na potapljanju se ladji znašla pred kruto izbiro: ali se sleči v navzočnosti svojega rešitelja ali pa utoniti. Zapomnili si bomo, da je ob tej priložnosti spodobnost zmagala nad nagonom, gospodična pa je utonila. Morda je Tito sedaj pred enako izbiro. Sleherna prerokba je sicer prenačljena, a trenutno se ne morem pripraviti do tega, da bi verjel, da bo maršal dopustil padec svojega načrta zaradi razlogov, ki bi jih lahko opisali kot ekonomsko spodobnost.«²⁹

Poročilo za leto 1949³⁰ je prav tako poslal sir Charles Peake, le da je bilo tokrat naslovljeno na gospoda McNeila. Prostor nam ne dopušča, da bi se lotili celotnega poročila in zato se bomo tudi tokrat podrobneje posvetili uvodu, v katerem je predstavil svoja razmišljanja. Tudi tokrat je bil najpomembnejša tema spor z informbirojem. Najbolj je britanskega diplomata begalo dejstvo, da vse do konca leta 1947 ni bilo opaziti niti enega znaka napetosti v odnosih med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo ter satelitskimi državami. Zato je pred pisanjem tega poročila še enkrat prebral tako svoj osebni dnevnik, ki ga je pisal vse od prihoda v

Beograd leta 1946 kot tudi veliko število depeš in podobne korespondence, ki bi lahko kakorkoli osvetlila vzroke razkola Jugoslavije z informbirojem. Spomnil se je pogovora s Titom več kot tri leta prej, v katerem je izrazil dvom glede možnosti za dogovor jugoslovanske vlade z bolgarsko o prihodnosti Makedonije. Tito naj bi ga takrat blago opomnil, da kaže znake buržoazne mentalitete in imel kratko predavanje o marksistični teoriji, po kateri se komunistične države nikoli ne bi smele spreti zaradi nacionalnih vprašanj, četudi bi imele različna mnenja.

Britanski ambasador se je še najbolj nagibal k mišljenju, da je bila Titova želja, da bi postal komunistični voditelj jugovzhodne ali pa za Stalinom kar celotne Evrope, tista, ki je privedla do sovjetskega obračuna z njim. Kakorkoli, vsi ti dogodki naj bi pokazali, da Titove razlage marksistične teorije niso bile pravilne. V letu in pol po izbruhu informbirojevskega spora je postalo očitno, da se komunistične partije lahko ne le sprejo, ampak da so v medsebojnih odnosih celo ostrejšje kot v odnosu do kapitalističnih držav.

Dejstvo, da je maršalu Titu uspelo krmariti državo v teh razmerah, naj bi kazalo tako na njegov pogum in državniško sposobnost kot tudi na moč in učinkovitost režima. In čeprav je bilo videti, da je Jugoslavija prevzela vlogo borca za pravice malih narodov in bolj humano verzijo socializma, pa po Peakovem mnenju nikakor ne bi smeli pozabiti, da so ji to vlogo vsilile posebne okoliščine in da se ni sama po svoji volji odločila zanjo. Rusi naj bi se namreč že spomladi 1949 sprijaznili z jugoslovanskim odpadništvom, vendar pa so naredili vse, da se kaj takega ne bi ponovilo še kje drugje. Vse naj bi kazalo, da imajo sovjetski voditelji dva glavna cilja: izključiti Jugoslavijo iz združbe socialističnih držav in jo prikazati kot državo fašističnega tipa, povezano z zahodnim kapitalizmom. In prav od tod naj bi izhajal shizofreni značaj jugoslovanske zunanje politike. Zato naj bi jugoslovanski voditelji na Zahodu skušali ustvariti vtis, da je jugoslovanski režim postal bolj human in demokratičen, v praksi pa niso smeli dopustiti nobene oblike opozicije niti opustiti nadzora nad »reakcionarji«.

Tudi poročilo **za leto 1950** je napisal veleposlanik Peake, tokrat 25. 1. 1951, naslovljeno pa je bilo na zunanjega ministra Bevina. V spremnem dopisu je Peake ponovno najprej govoril o sporu z informbirojem. Po njegovem mnenju je v letu 1950 nedvomno nastala med sovjetskim in Titovim režimom tako velika razpoka, da je ni bilo več mogoče popraviti, če pa bi sovjetska vlada hotela Jugoslavijo spet privedi pod svoje okrilje, bi to

²⁸ Ernest Bevin (1881–1951), britanski politik, je bil rojen v revni družini v Winsfordu. Delati je začel že z enajstimi leti, se vključil v delavsko sindikalno gibanje in postal laburist. Leta 1940 je na povabilo Winstona S. Churchilla prevzel ministrstvo za delo in ga vodil do konca 2. svetovne vojne. V letih 1945–1951 je bil v laburističnem kabinetu minister za zunanje zadeve. Glej: Antič: *Veliki svetovni biografski leksikon*, str. 96.

Seznam vseh britanskih zunanjih ministrstev najdemo na internetni strani: http://en.wikipedia.org/wiki/Secretary_of_State_for_Foreign_and_Commonwealth_Affairs#Secretaries_of_State_for_Foreign_Affairs.2C_1900.E2.80.931968

²⁹ Prevedla mag. Marjana Karer.

³⁰ FO 371/88228, R (Southern department) Y 1011/1, Yugoslavia: Annual review for 1949.

lahko naredila le z nasilno odstranitvijo Tita in njegovih tovarišev. Položaj je takole predstavil: »*Goljat opazuje Davida čez prepad, ki ju ločuje, in David v naraščajoči stiski gleda na Zahod, da bi od njega dobil fračo in kamen.*«³¹ Čeprav naj bi konec te zgodbe pokazala prihodnost, pa je Peake ugotavljal, da je Titov režim z ameriško in britansko pomočjo vsekakor preživel. To naj bi bilo skladno z željo zunanjega ministra Bevina, ki je bil že vse od začetka spora Jugoslavije z informburojem mnenja, da je treba Tita »držati nad vodo«. Po mnenju britanskega ambasadorja naj bi Titovo preživetje vsekakor prineslo določene politične prednosti Zahodu: jugoslovansko-grški odnosi so se spremenili, prej hladni, formalni odnosi z Avstrijo naj bi bili na dobri poti, da postanejo pristrčni in celo zaupljivi, v podobno smer naj bi se razvijali tudi odnosi z Italijo. Odnosi med jugoslovansko in britansko vlado naj bi se sicer počasi, a zanesljivo izboljševali, še posebej po obisku delegacije angleške laburistične stranke v Jugoslaviji.

Kljub vsemu pa naj bi obstajala še druga stran medalje. Zahodna pomoč naj bi sicer omogočila politično preživetje Titovega režima, v gospodarskem pogledu pa je leto 1950 nedvomno razočaralo.

V letu 1951 se je zamenjala vlada, na oblast so se vrnili konservativci z Winstonom Churchillom. Zunanji minister je postal Anthony Eden, ki se je na tem mestu znašel že tretjič. Charlesa Peaka je v Beogradu nasledil novi veleposlanik Ivo Mallet, ki je oblikoval tudi poročilo za to leto. Bilo je dokaj drugačno od tistih, ki jih je sestavljal njegov predhodnik. Uradniki zunanjega ministrstva v Londonu so bili z njim bistveno manj zadovoljni kot s Peakovimi. Že njegova dolžina (27 strani) je bistveno preseгла priporočeni obseg (3–4 strani), poleg tega pa naj Mallet ne bi tako jasno izpostavil in orisal glavnih problemov, kot je to uspelo njegovemu predhodniku. Preveč naj bi poudarjal svetlo stran Titovega režima, njegovo strašljivo plat pa zanemaril.

Kaj pa je napisal? Jugoslavija naj bi se približevala Zahodu. Odnosi z zahodnimi državami naj bi se izboljšali, komunistični režim naj bi se »meščak« in dobival liberalnejše značilnosti. Gospodarski položaj države naj bi se izboljšal, še vedno pa naj bi šlo preveč denarja za planirano industrializacijo. Napetost z vzhodnim blokom naj ne bi popustila, ameriški in britanski vpliv pa naraščala zaradi vojaške in gospodarske pomoči ter izmenjave obiskov. Jugoslavija naj bi nadaljevala »*nenav-*

radnim zanimanjem« za dogodke na Bližnjem vzhodu in v Aziji. Navezava stikov z državami s tega območja je po Malletovem mnenju nedvomno izvirala iz želje po oblikovanju tretje sile (poleg sovjetske in ameriške) in povezovanju »kolonialnih« narodov proti »kapitalističnemu izkoriščanju«.

Nadzor komunistične partije nad življenjem v državi naj se ne bi bistveno sprostil, kljub temu pa naj bi bilo tako v partiji kot v organizacijah ljudske fronte več poudarka na »svobodni diskusiji« in manj pretiranega dogmatizma, seveda samo v natančno določenem okviru komunistične misli. Na manj političnih področjih pa naj bi bila opazna določena mera liberalizacije. Sprejet je bil kazenski zakonik. Notranji minister naj bi se moral prvič po nastanku novega režima soočiti z javno kritiko zaradi samovoljnih in nelegalnih metod tajne policije. Struktura sodstva je bila preoblikovana. Sodniška mesta naj bi zasedli pravniki, ki so bili zaradi svojega visokega položaja v partiji manj odvisni od lokalnih oblastnikov in uradnikov kot njihovi predhodniki – sodniki stare liberalne šole (*old liberal school*). Strah pred nepravilno aretacijo in zaprtjem naj bi se zelo zmanjšal. Kljub pomilostitvi 11000 zapornikov v januarju in nekaj tisoč še v nadaljevanju leta pa je nekaj vodilnih protikomunističnih politikov še ostalo v zaporu.

V nadaljevanju je ambasador omenil več sodnih procesov in nato govoril o veri in cerkvi. V tem letu naj ne bi bilo vidnih sprememb v odnosu države do religije. Duhovnike so ovirali pri širjenju vere. Četudi so s pripadnostjo pravi duhovniški organizaciji dokazali svojo podporo obstoječemu režimu, so bili na splošno sumljivi lokalnim oblastem. Pravoslavna cerkev se je uspešno izognila sporom z državo, položaj katoliške pa naj bi bil povsem drugačen. Oblast je dovolila nadškofu Stepincu zapustiti zapor in se umakniti v rodno vas, a njegov primer nikakor ni bil rešen in bi lahko še vedno predstavljal netivo za eksplozijo. Zvrstila se je serija procesov proti duhovnikom, predvsem v Sloveniji, jugoslovanska propaganda proti Vatikanu je bila močnejša kot v preteklem letu. Po Malletovem mnenju naj bi se položaj ne izboljšal vse dotlej, dokler si bo slovenska oblast prizadevala za ustanovitev državne cerkve.

Tudi Malletovo poročilo za leto 1952,³² ki ga je 17. januarja 1953 poslal v London, je bilo ocenjeno kot predolgo, čeprav je bilo krajše od prejšnjega (obsegalo je 14,5 strani). Predstavljalo naj bi odličen pregled dogodkov, ne pa tudi ocene razvoja

³¹ Prevod iz: Pirjevcc: *Jugoslavija, 1918–1992*, str 194.

³² FO 371/107814, W (Western and Southern department) Y 1011/1, Annual report on Yugoslavia for 1952.

notranje in zunanje politike Jugoslavije ter njenega tedanjega položaja v svetu, kot je bilo zaželeno.

Leto 1952 naj bi bilo leto odločilnih sprememb v Jugoslaviji.³³ Narejeni naj bi bili pomembni koraki stran od sovjetskega sistema. Jugoslavija naj bi se tudi precej zblížala z zahodnimi državami, ne da bi opustila zelo neodvisen način razmišljanja o zunanje-političnih zadevah.

Jugoslovanski voditelji naj bi skušali ustvariti enopartijsko državo brez odbijajočih značilnosti policijskega režima. Cilj njihovih eksperimentov naj bi bila tako imenovana socialistična demokracija. Zanj naj bi bilo najbolj značilno »odmiranje države«, ki pa naj bi preprosto pomenilo le decentralizacijo vladne oblasti, gospodarskega načrtovanja in partijskega vpliva.

Kmetje, ki so še vedno predstavljali največji del prebivalstva, niso bili več prisiljeni v kolektivizacijo. Nasprotno, svoje pridelke so lahko prodajali na prostem trgu. Industrija je dobila spodbude za razvoj tekmovalnega duha. Tajna policija naj ne bi imela več neomejene moči. Meje so bile bolj odprte in razpoložene v Jugoslaviji ni bilo več primerljivo s tistim za železno zaveso. Jugoslovanski voditelji naj bi si prizadevali, da bi bili edini pravi dediči Marxa in Lenina ter da bi ustvarili novo obliko komunistične družbe brez pritiskov, značilnih za stalinizem. Toda na podlagi izkušenj Sovjetske zveze je britanski diplomat sklepal, da bo tudi v Jugoslaviji težko ohraniti enopartijsko državo brez naslonitve na tajno policijo: »*Samo dve možnosti obstajata: ponovna uvedba sovjetskih metod ali pa postopni proces razvoja k liberalnejšim oblikam demokracije. Takšen proces razvoja se zdi za zdaj najverjetnejša možnost in naša politika dejansko temelji na tej domnevi. Toda to bo počasen proces.*«

V zvezi z zunanjo politiko naj bi Jugoslavija sprevidela, da skupni protisovjetski interesi zahtevajo tesnejšo povezavo z Zahodom, vendar pa se ni hotela odpovedati svojemu neodvisnemu delovanju: »*Zabodno pomoč sprejema, ne da bi čutila kakršnokoli potrebo po hvaležnosti; išče garancije Zaboda za svojo svobodo, ne da bi obrzerala kritiziranje politike zahodnih držav, kadar so te v konfliktu z njenimi priljubljenimi teorijami.*«

V nadaljevanju je Mallet poudaril, da jugoslovanski politični eksperimenti brez zahodne denarne pomoči sploh ne bi bili mogoči. Vzroke pomoči je nekako takole predstavil: »*Naša politika je podpirati Jugoslavijo, ker smo jo spoznali za koristnega zaveznika, ne pa zato, ker bi jo cenili kot zaželenega prijatelja; to bo morda nekoč postala.*«

³³ Iz povzetka, ki ga je 27. januarja 1953 sestavil J. O. Wright.

31. decembra 1954 je Ivo Mallet v London poslal letno politično **poročilo za leto 1953**,³⁴ naslovljeno na zunanjega ministra Anthonyja Edna. Poročilo je bilo tokrat še krajše (7,5 strani).³⁵ V njem lahko preberemo, da se je v prvi polovici leta nadaljevala jugoslovanska politika, ki je vodila k povezovanju z Zahodom. Po Titovem obisku v Veliki Britaniji naj bi odnosi med Jugoslavijo in Veliko Britanijo postali znatno bolj prisrčni, ustanovitev Balkanskega pakta pa naj bi pomenila velik korak naprej pri vključevanju Jugoslavije v zahodni obrambni sistem. Drugače pa naj bi bilo v notranji politiki. Levo krilo jugoslovanske komunistične partije je na spremembe gledalo z nezaupanjem, sledila je reakcija, ki se je pozno poleti doma izražala v zategovanju partijske discipline, v zunanjih zadevah pa v napadih na rimskokatoliško cerkev in na britanske ter ameriške »publicity services«. Stanje naj bi še poslabšala anglo-ameriška odločitev o izročitvi cone A Svobodnega tržaškega ozemlja Italijanom, saj so jo Jugoslovani občutili kot udarec svojih novih zaveznikov.

Ob koncu novembra 1954 je prišel v Beograd nov veleposlanik, sir Frank Roberts. 8. januarja 1955 je poslal v London **poročilo za leto 1954**, naslovljeno na zunanjega ministra Anthonyja Edna.³⁶ Pripravil ga je svetovalec na ambasadi J.S.H. Shattock, ki je vodil ambasado večji del leta. V decembru 1954 je sir Roberts opravil številne pogovore z jugoslovanskimi voditelji in uradniki. Vtis, ki si ga je ustvaril na tej podlagi, se je popolnoma ujemal z oceno mednarodnega položaja Jugoslavije, ki jo je oblikoval gospod Shattock. Poročilo je bilo ocenjeno kot izvrstno, čeprav predolgo (nekaj več kot 13 strani).

Najprej je bilo ugotovljeno, da je bilo leto 1954 polno neprijetnih dogodkov, a tudi napredka. Začelo se je slabo. Tržaško vprašanje je še vedno metalo temno senco na politično prizorišče, politični »odklon« Milovana Djilasa, enega Titovih glavnih sodelavcev, je prinesel še dodatno nelagodje, na gospodarskem področju se ni obetalo nič dobrega. Zaradi jesenske suše je bilo pričakovati slabo letino pšenice, poplačati pa bi bilo treba tudi velike zunanje dolgove. Nespravljivi sovjetski nastop na konferenci v Berlinu februarja 1954, na kateri so odločali predvsem o rešitvi nemškega vprašanja, je

³⁴ FO 371/113151, W Y 1011/1, Annual political report on Yugoslavia for 1953, with list of main events.

³⁵ Po povzetku R. W. L. Wildinga, ki je 12. januarja 1954 poročilo ocenil kot zanimivo, jedrnato in jasno.

³⁶ FO 371/118007, R y 1011/1, Annual Report for Yugoslavia during 1954.

spodbudilo Jugoslavijo k spremembam v zunanji politiki. Še bolj se je približala zahodnim silam v zvezi z načrtovanjem skupne evropske obrambe. Okrepila je stike z NATOM in Tito je presenetljivo predlagal spremembo Balkanskega pakta iz leta 1953 v zavezništvo (*alliance*).³⁷ Nepričakovana je bila tudi privolitev Jugoslavije v kompromisno rešitev tržaškega vprašanja z Londonskim sporazumom v oktobru 1954³⁸. Jugoslavija se je torej odpovedala zahtevam, ki jih je do tedaj postavljala, k temu pa jo je po Robertsovem mnenju v največji meri pripeljala kruta realnost gospodarskega položaja. V aprilu in maju naj bi namreč na ameriški ambasadi v Beogradu skoraj vsak dan potekali pogovori o stopnji ekonomske pomoči Jugoslaviji v letu 1954/1955. Britanski ambasador je izrazil zadovoljstvo, da je bilo na koncu kljub številnim grenkim besedam na obeh straneh (jugoslovanski in italijanski) vprašanje Trsta tako ugodno rešeno: »Kljub temu je bil velik poudarek namenjen pridržkom, oblikovanim za slovensko manjšino v nekdanji coni A. To dejstvo ni kazalo samo, da je sporazum s 5. oktobra³⁹ boljši od izjave z 8. oktobra,⁴⁰ temveč je izražalo resnično potrebo režima, četudi totalitarnega, po tem, da bi pomiril mnenje v pomembni republiki Sloveniji, pa tudi mnoge vplivne Slovence na odgovornih položajih v zvezni vladi sami.« Skratka, na zunanjepolitičnem področju naj bi Jugosla-

vija leto končala optimistično. Upravičeno naj bi verjela, da ji poskuša dvoriti tako Vzhod kot Zahod. Odnose z Zahodom je v tem letu znatno izboljšala, na predlog sovjetskega veleposlanika za normalizacijo odnosov med obema državama pa je tudi odgovorila pritrdilno, a šele potem, ko je bilo zavezništvo z Rusijo in Turčijo že podpisano (ko je bilo jasno, da ima za seboj zahodno zaslombo). Kljub nekaterim strahovom zahodnih komentatorjev, da se bodo Jugoslovani spet vrnili v rusko okrilje, je britanski veleposlanik menil, da to ni verjetno. Tito je javno sicer izjavil, da se Jugoslavija ne bo vključila v »kapitalistični« tabor, zasebno pa je sporočil, da bo močna ekonomska in vojaška podpora ZDA še naprej dobrodošla. Kljub številnim pomanjkljivostim jugoslovanskega gospodarstva in neustrezni ekonomski politiki pa je britanski diplomat vendar menil, da naj bi jugoslovanski politiki začeli bolj realistično gledati na gospodarska vprašanja in naj bi več pozornosti posvetili kmetijstvu ter nekoliko zmanjšali vlaganja v industrijo. Na notranjepolitičnem področju pa je največ veleposlanikove pozornosti vzbudila Djilasova afera, a je menil, da Djilas nima veliko privrženecv.

Britanski veleposlanik sir Frank Roberts je **poročilo za leto 1955** poslal v London 20. januarja 1956.⁴¹ Naslovljeno je bilo na tedanjega zunanjega ministra Selwina Lloyda⁴² in druge oddelke zunanjega ministrstva. Jugoslavija je v leto 1955 vstopila z rešenim tržaškim vprašanjem in z dokončnim članstvom v balkanskem zavezništvu z Grčijo in Turčijo. Po mnenju britanskega veleposlanika v Beogradu je bilo leto 1955 za Jugoslavijo v zunanjepolitičnem pogledu uspešno. Potekalo je v znamenju spretnega »balansiranja« med Vzhodom in Zahodom. Prav to je omogočalo poseben položaj, ki ga je Tito vedno bolj poudarjal. Jugoslavija se je prav tako pospešeno zblíževala z nevrščenimi državami v Aziji in na Blžnjem vzhodu. Jugoslovansko politično vodstvo naj bi bilo povsem enotno in trdno pod Titovim vodstvom, Tito pa se je bolj kot kdaj prej uveljavil kot lik oziroma osebnost svetovnega formata. Razveseljiva se je zdela širitev osebnih svoboščin, čeprav je potekala postopno. S procesom proti Djilasu in Dediđerju pa

³⁷ Že leta 1951 je Tito predlagal povezavo Jugoslavije z Grčijo in Turčijo, da bi ohranili Balkan zunaj zahodnih vojaških povezav, hkrati pa vzpostavili učinkovit »jez« proti vzhodu. Načrt takrat ni uspel, Grčija in Turčija sta namreč februarja 1952 pristopili k NATU. Šele leto pozneje, 28. februarja 1953, pa so Beograd, Atene in Ankara podpisali Balkanski pakt – dogovor o prijateljstvu in sodelovanju. S tem je bil vzpostavljen nekakšen »sanitarni kordon« proti Vzhodu, Jugoslavija pa je pridobila boljši položaj v vojaških in gospodarskih pogajanjih z Zahodom tako v zvezi z ozemelskimi spori z Italijo (vprašanje Svobodnega tržaškega ozemlja) kot v zvezi z nujno potrebno finančno pomočjo. V letu 1954 pa je Tito objavil odločitev, da namerava stopiti še »v formalno zvezo z obema balkanskima sosedama« in 9. avgusta 1954 so Jugoslavija, Grčija in Turčija na Bledu podpisale sporazum o dvajsetletnem obrambnem zavezništvu, hkrati pa ustanovile še stalni svet za koordiniranje njihove vojaške politike. Povzeto po: Pirjevec: *Jugoslavija 1918–1992*, str. 198–199, 219–220.

³⁸ Mišljena je spomenica, ki je bila 5. oktobra 1954 podpisana v Londonu, s katero je cona A s Trstom prešla pod italijansko upravo, cona B pa je ostala pod upravo Slovenije in Hrvaške. Več o tem v: Pirjevec: *Jugoslavija 1918–1992*, 201–202.

³⁹ Spomenici z dne 5. oktobra 1954 je bil priložen tudi statut o zaščiti slovenske manjšine v coni A in italijanske v coni B. Več o tem: Pirjevec: *Jugoslavija 1918–1992*, str. 202.

⁴⁰ 8. oktobra 1953 so namreč zavezniki razglasili, da bodo umaknili svoje čete iz cone A in jo prepustili v upravo Italijanom. Več o tem: Pirjevec: *Jugoslavija 1918–1992*, str. 200.

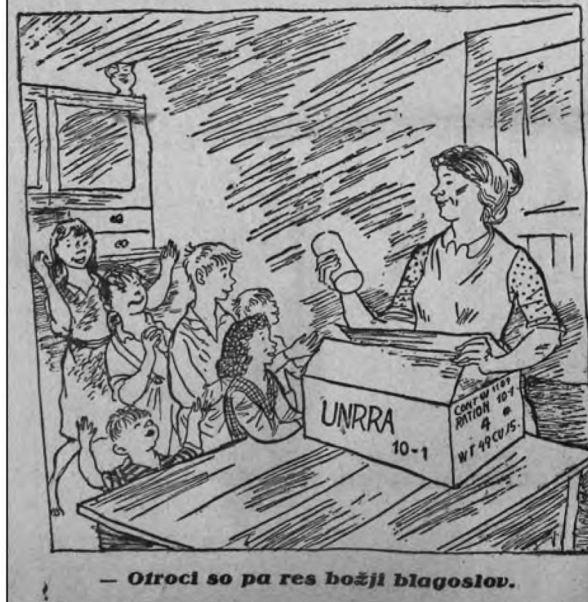
⁴¹ FO 371/124267, R Y 1011/1, Review of events in Yugoslavia during 1955.

⁴² John Selwin Lloyd (1904–1978), britanski konservativni politik, v letih 1951–1954 služil pod zunanjim ministrom Anthonyjem Ednom, v letih 1954–1955 je bil minister za preskrbo (minister of supply), od 20. 12. 1955 do 27. 7. 1960 pa zunanji minister (*Foreign secretary*). Seznam vseh britanskih zunanjih ministrov je dostopen na <http://www.nndb.com/gov/823/000088559/>

naj bi Jugoslavija utišala kritiko drugih socialističnih držav, češ da se je oddaljila od socializma. Tako se je zdelo sicer avtoritarna, a neizmerno liberalnejša od drugih komunističnih držav. Čeprav je Udba⁴³ ostala glavna opora režima in je aktivno delovala proti nekdanjim četnikom, »kolaborantom« in protitistim, ki naj bi bili krivi ekonomskih zlorab (poneverb ipd.), pa naj bi »navadni ljudje« njeno delovanje manj čutili. Državljeni, ki so spoštovali

– Otroci so pa res šiba božja.

– Otroci so pa res božji blagoslov.

Stran iz slovenskega časopisa Pavliha, priložena poročilu britanskega konzula v Ljubljani za leto 1946.

zakone, naj bi bili zdaj razmeroma varni pred samovoljnimi aretacijami, javne in zasebne diskusije naj bi bile svobodnejše. Več svobode naj bi bilo celo v religioznem življenju. Zmeraj več Jugoslovancev je potovalo v tujino, razvijal se je turizem.

Precejšnjo pozornost je Roberts posvetil uvedbi komunalnega sistema, ki naj bi prinesel več moči lokalnim oblastem. Manj svetla pa je bila po njegovem mnenju slika na gospodarskem področju: čezmerno vlaganje v industrijo, zanemarjanje kmetijstva, zapleten sistem zunanje trgovine, pretirana decentralizacija, ob tem pa še visoki stroški za obrambo, slabe letine in posledice večletne sovjetske blokade. Zaradi vsega tega naj bi bilo jugoslovansko gospodarstvo tik pred zlomom in zato pred celotno reformo ekonomskega sistema. Dotedanje rešitve namreč niso privedle niti do izboljšanja življenjske ravni državljanov niti niso omogočile vzpostavitve temeljev za učinkovito sodelovanje z zahodnoevropskim gospodarstvom.

Veleposlanik je med drugim tudi poudaril, da naj bi bil jugoslovanski sistem v osnovi sicer še vedno marksističen, a popolnoma drugačen od tistega v Sovjetski zvezi, na Kitajskem ali v drugih državah Vzhodne Evrope. Jugoslovani, ki so se imeli za prave naslednike Lenina, naj bi menili, da v socializmu vodi več poti. Takšno razumevanje naj bi pomenilo tako nasprotovanje vmešavanju v notranje zadeve drugih držav kakor tudi spoznanje, da komunistična revolucija sama po sebi še ne zagotavlja boljšega položaja delavcev, saj je leta lahko dober tudi v »naprednih« zahodnih državah, na primer v Veliki Britaniji, na Nizozemskem, v Belgiji ali v Skandinavskih državah. Zapisal je tudi, da se Jugoslovani sicer štejejo med zahodne narode, a vendar naj bi obstajala dolgoročna nevarnost, da bo privlačnost med Rusi in Jugoslovani, ki izvira iz dejstva, da sta oba naroda slovanska in komunistična, ponovno prišla do izraza. Veleposlanik je še ugotavljal, da se jugoslovanski voditelji, da bi se izognili osamljenosti, povezujejo z državami, ki so imele podobne cilje – z Indijo, Burmo, Egiptom, drugimi arabskimi državami in z Etiopijo. Navezovanje stikov z državami, kakršni sta bili Indija in Egipt, naj bi bilo namenjeno tudi temu, da bi Titov »anglikanski« tip komunizma postal privlačnejši za sovjetske satelitske države, ki jih je tudi želel postopno ločiti od Moskve.

H. B. M. McKenzie Johnston, uradnik zunanjega ministrstva, ki je poročilo pregledal, je 27. 1. 1956 zapisal, da je sicer za 4 strani daljše od idealnega (12 strani), a vendarle zelo dobro, in menil, da mu je zato napako mogoče odpustiti. V sicer zelo pravični oceni Jugoslavije v letu 1955 pa je

⁴³ Uprava državne bezbednosti, bolj znana s kratico UDBA; slovenski naziv: Uprava državne varnosti.

našel nekaj spornih točk. Ni se strinjal z oceno odnosa jugoslovanskih voditeljev do Sovjetske zveze in s trditvijo, da naj bi Jugoslovani gledali nase kot na »zahodni« narod (po njegovem mnenju naj se zagotovo ne bi imeli za »vzhodni« narod, vendar pa naj to še ne bi pomenilo nasprotnega). Oceni, da je Jugoslovanski režim neskončno liberalnejši od drugih komunističnih režimov, tudi ni hotel pritrčiti. Zmotila ga je še oznaka »anglikanski komunizem« za Titov tip komunizma. Domneval je sicer, da je skušal veleposlanik sicer ustvariti zelo poenostavljeno metaforo, češ da je anglikanska cerkev prav tak čuden kompromis in prav takšna mešanica glede doktrine, kot je jugoslovanski komunizem, toda to bi bilo lahko zelo slabo razumljeno.

Prikazali smo le nekaj najznačilnejših izsekov iz uradnih poročil britanskih veleposlanikov o Jugoslaviji in konzulov o Sloveniji iz prvih let po drugi svetovni vojni. Skušali smo približati ne le vsebino, temveč tudi način poročanja britanskih predstavništev v drugi Jugoslaviji, ki je potrebno za pravilno razumevanje. Poročila ambasade v Beogradu omogočajo dodaten vpogled v britanski odnos do Jugoslavije, poročila konzulata, ki je le kratek čas deloval v Ljubljani, pa osvetljujejo tudi nekatere nejasnosti v zvezi z znanim Nagodetovim procesom.

Viri

The National Archives, Foreign Office (FO) 371.

Uradni list Socialistične Republike Slovenije, št. 4/1966.

Uradni list Socialistične Republike Slovenije, št. 34/1973.

Uradni list Republike Slovenije, št. 30/2006.

Literatura

Antič, Igor: *Veliki svetovni biografski leksikon. Osebnosti, ki so oblikovale našo civilizacijo*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002.

Spehnjak, Katarina: Konzularna predstavništva Velike Britanije u Hrvatskoj 1945–1948. *Časopis za suvremenu povijest* 38 (2006), št. 1, str. 41–47.

Vodušek-Starič, Jerca: *Slovenski špijoni in SOE: 1932–1942*. Ljubljana: Samozaložba, 2002.

Pirjevec, Jože: *Jugoslavija 1918–1992*. Koper: Založba Lipa, 1995.

Internet

http://en.wikipedia.org/wiki/Ralph_Stevenson,
http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Ambassadors_from_the_United_Kingdom_to_Serbia
http://en.wikipedia.org/wiki/Sir_William_Ivo_Mallet,

http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Ambassadors_from_the_United_Kingdom_to_Serbia,
<http://www.geni.com/people/William-Mallet/6000000013680759439>

http://en.wikipedia.org/wiki/Frank_Roberts_%28diplomat%29.

<http://www.google.si/search?q=zanemarl+pa&rls=com.microsoft:sl&ie=UTF-8&oe=UTF-8&startIndex=&startPage=1>

http://en.wikipedia.org/wiki/Secretary_of_State_for_Foreign_and_Commonwealth_Affairs#Secretaries_of_State_for_Foreign_Affairs.2C_1900.E2.80.931968

<http://www.nndb.com/gov/823/000088559/>

Zusammenfassung

BERICHTE DER BRITISCHEN VERTRETUNGEN ÜBER JUGOSLAWIEN UND DIE SLOWENEN IN DEN ERSTEN JAHREN NACH DEM ZWEITEN WELTKRIEG

Die Archive, deren Aufgabe vor allem der Schutz des einheimischen Archivgutes ist, tragen schon lange auch die Verantwortung für das Archivmaterial, das Slowenien und die Slowenen im Ausland betrifft. Das erste »slowenische Archivgesetz« von 1966 enthielt eine unklare Bestimmung über die Aufgaben des Archivs Sloweniens in Bezug auf die Evidenzhaltung der Auslandskontakte. Bereits in den Ergänzungen dieses Gesetzes vom Oktober 1973 wurde dem Archiv Sloweniens neben der Hauptaufgabe des Schutzes des für die Republik bedeutenden Archiv- und Registraturmaterials noch die Erledigung einiger Angelegenheiten von besonderer gesellschaftlicher Bedeutung anvertraut, darunter als Erstes die Führung des Republikregisters des Archivmaterials und die Evidenzhaltung des Archivmaterials, das sich im Ausland befindet und die Sozialistische Republik Slowenien und die Slowenen betrifft (Art. 30). Diese Aufgabe obliegt noch heute dem zentralen nationalen Archiv, dem Archiv der Republik Slowenien, dessen Tätigkeit im Gesetz über den Schutz des Dokumenten- und Archivmaterials und die Archive aus dem Jahr 2006 geregelt ist.

Viele Jahre wurde diese Aufgabe im zentralen slowenischen Archiv von France M. Dolinar wahrgenommen. In diese Zeit fällt auch die alljährliche Evidenzhaltung im britischen Archiv in London (The National Archives), das sehr umfangreiches, auch die Slowenen betreffendes Material aufbewahrt, das jedoch nicht an einer Stelle gesammelt wurde und auch nicht aus den bestehenden, den Benutzern des Materials zur Verfügung stehenden Verzeichnissen ersichtlich ist. Die Aufzeichnungen sind sehr unterschiedlich und reichen von ganz subjektiven und arbiträren Meinungen von Einzelnen bis zu ganz offiziellen Berichten und Feststellungen. Viele davon waren für die Öffentlichkeit sogar lange Zeit nicht zugänglich. In dem

Beitrag werden nur einige der charakteristischsten Ausschnitte aus offiziellen Berichten der britischen Botschafter über Jugoslawien und der britischen Konsuln über Slowenien aus den ersten Jahren nach dem Zweiten Weltkrieg wiedergegeben. Es wurde versucht, nicht nur den Inhalt sondern auch die Art und Weise der Berichterstattung der britischen Vertretungen im ehemaligen Jugoslawien aufzuzeigen. Die Berichte der britischen Botschaft in Belgrad ermöglichen einen zusätzlichen Einblick in das britische Verhältnis zu Jugoslawien, während die Berichte des britischen Konsulats, das nur kurze Zeit in Ljubljana arbeitete, auch einige Unklarheiten in Bezug auf den bekannten Nagode-Prozess erklären.

Iz arhivskih fondov in zbirk

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 2-78(497.4Koper)"17"

Prejeto: 22. 8. 2011

Koprska bratovščina svetega Nikolaja

ZDENKA BONIN

doc. dr., arhivska svetovalka

Pokrajinski arhiv Koper, Kapodistriassov trg 1, SI–6000 Koper

e-pošta: zdenka.bonin@gmail.com

IZVLEČEK

V bratovščini sv. Nikolaja so se združevali predvsem lastniki bark in mornarji. Bratovščina je imela v lasti škever in priveze na Riva degli Schiavoni v Benetkah, njeni člani pa so skrbeli za prevoz pošte med Koprom in Benetkami. Precejšen del prihodkov, ki so jih dobili od dejavnosti in miloščin, so porabili za nakup cerkvene opreme, izdelavo slik in poslikav. Njihova cerkva sv. Nikolaja v Kidričevi ulici velja za najlepšo ohranjeno bratovščinsko cerkev v Kopru.

KLJUČNE BESEDE *bratovščina sv. Nikolaja, mornarji, zakup pošte, Koper*

ABSTRACT

CONFRATERNITY OF ST. NICHOLAS IN KOPER

The Confraternity of St. Nicholas was predominantly a union of boat owners and sailors. It owned a shipyard and mooring sites in the area of Riva degli Schiavoni in Venice, and its members transported mail between Koper and Venice. A significant portion of their income, received from their work and charity, was spent on purchasing church equipment and paying for the paintings for their church. Their Church of St. Nicholas on Kidrič Street is considered to be the best preserved confraternity church in Koper.

KEY WORDS: *Confraternity of St. Nicholas, sailors, mail transport, Koper*

Čas ustanovitve bratovščine sv. Nikolaja¹ ni znan. Bratovščina je sprva imela svojo cerkvico, posvečeno bratovščinskemu zavetniku v Zubenaških oz. Muselskih vratih.² Ker naj bi bila odročna in daleč od pristanišča, so kasneje zgradili novo cerkev v bližini vrat sv. Martina.³ Luglio omenja, da naj bi novo cerkev, imenovano tudi *San Nicolò nuovo*, zgradili v obdobju škofovanja Defenda de Valvassorija.⁴ V nasprotju s staro cerkvijo sv. Nikolaja, ki je bila v Zubenagi,⁵ so v novi cerkvi opravljali bogoslužje v latinščini. Vanjo so hodili predvsem koprski pomorščaki in ribiči, ki so živeli v tem delu mesta.⁶ Bratovščina je bila verjetno premožna, saj je leta 1540 najela Benedetta Carpaccia, sina priznanega beneškega slikarja Vittora Carpaccia, da je zanj naslikal oltarno podobo Marije z detetom in sv. Janezom Krstnikom ter sv. Nikolajem.⁷

O cerkvi sv. Nikolaja, ki je bila last bratovščine mornarjev, je leta 1580 poročal tudi apostolski vizitator Agostin Valier. Škof⁸ je predlagal, da bi bilo zato, da bi bilo maševanje lažje, treba povečati oltar,⁹ očitno pa mu je bila vseč oltarna podoba, saj je zapisal, da je veličastna (*habeat unum altare cum pala honorifica*).¹⁰ Bratovščina sv. Nikolaja, v kateri so se zbirali mornarji, je imela svoj statut, vinograd in približno 70 lir¹¹ prihodkov od miloščine članov in livela, za katerega so prejeli letno po 4 lire in 10 solidov. Denar so porabili za cerkev in obdelovanje vinograda. Bratovščinski funkcionarji naj si ne bi nezakonito prilaščali premoženja (*non ha usurpator*), vendar je bilo nekaj starih gastaldov,¹² ki niso povrnili vseh svojih dolgov (računov). Naročeno jim je bilo, da jih vrnejo.¹³

V bratovščinski cerkvi so naredili poslikave¹⁴ in zgradili zvonik na preslico. O tem priča napis nad portalom iz leta 1594 z vklesanimi imeni dobrotnikov, pa tudi serija poslikav iz življenja sv. Nikolaja, nastala pozneje.¹⁵ Kot pravi Naldini, naj bi bratovščina vzorno skrbela za omenjeno cerkev, stara cerkev pa naj bi bila v slabem stanju in propadala.¹⁶

¹ Nikolaj iz Mire (rojcn približno 280/286 v Patrasu v Grčiji, umrl 6. decembra približno leta 345/351 v Miri, danes Demre v Turčiji) je okoli leta 300 postal škof v Miri (takratni Likiji). Ko so se kmalu zatem začela tudi tam preganjanja kristjanov pod Galerijem Valerijem Maksiminom, so Nikolaja okoli leta 310 prijeli in ga hudo mučili. Posledice mučenja naj bi bile vidne še leta 325, ko je nastopil na koncilu v Nikeji. Na poročilih s tega zborovanja je ohranjen njegov podpis, drugih podrobnosti o njegovem življenju pa ni znanih. Češčenje sv. Nikolaja se je razširilo približno dvesto let po njegovi smrti in zajelo celotno grško cerkev in pozneje tudi slovanske dežele. Svetnik je od 8. stoletja dalje zavetnik Rusije, po 10. stoletju pa se je češčenje širilo v Nemčijo, Francijo in Anglijo. Leta 1087 so italijanski mornarji ali pirati ukradli njegove kosti iz sarkofaga v nagrobni cerkvi v Miri (danes razvalina, v obnovljeni cerkvi v Demri na turški jugozahodni obali pa je ohranjen njegov sarkofag) in jih prenesli v Bari, v cerkev sv. Nikolaja, ki so jo zgradili, da bi v njej hranili njegove relikvije. Prebivalci Barija vsako leto 8. maja s slavnostno procesijo zaznamujejo prenos njegovih posmrtnih ostankov (Schauber – Schinder: *Svetniki in godovni zavetniki za vsak dan v letu*, str. 629–631).

² Omenjeno cerkev, naslonjeno na mestno obzidje blizu današnjega Belvederja (Lavrič: *Vizitacijsko poročilo Agostina Valierja*, str. 172), so podrli na začetku 18. stoletja (Caprin: *L'Istria nobilissima*, II. del, str. 124). Likar omenja, da naj bi cerkvica stala nad notranjimi mestnimi vrati, za katera se poleg že omenjenih omemb imen pojavljata tudi izraza vrata starega sv. Nikolaja in Stolna vrata (Likar: *Arhitektura cerkva nad mestnimi vrati*, str. 279, 285–286).

³ Naldini: *Cerkevni krajepis*, str. 121.

⁴ Defendes Valvassori, kanonik iz Bergama, je postal koprski škof 18. aprila 1529 in je službo opravljal do 28. avgusta leta 1536 (HC, str. 216).

⁵ Pozneje naj bi maševanja tam opravljali slovanski duhovniki (verjetno tretjeredniki sv. Gregorja iz bližnjega samostana z enakim imenom), vanjo pa so prihajali predvsem dalmatinski pomorci (Caprin: *L'Istria nobilissima*, II. del, str. 124).

⁶ Luglio: *L'antico vescovado giustinopolitano*, str. 121.

⁷ Belleo: *Vittore e Benedetto Carpaccio in Istria*, str. 70. Primerjaj tudi *Istria, Città maggiore*, str. 44, 86–90.

⁸ Augustinus Valerius je bil veronski škof od leta 1565 (HC, vol. III, str. 331). Ko je kot apostolski vizitator v duhu sklepov tridentinskega koncila med letoma 1579 in 1580 pregledal stanje v poreški, puljski, novigraski, koprski in tržaški škofiji, je med drugim popisal tudi bratovščinske oltarje v cerkvah in navedel precej podatkov o številu bratovščin v mestu in po vaseh, o njihovih prihodkih in premoženju, oltarjih, oratorijih ter zabeležil obstoj njihovih statotov. Koprsko škofijo je vizitiral v dneh od 4. do 22. februarja leta 1580. Meščani so mu priredili slovesen sprejem. Ko je 7. februarja z galcjo priplul pred pristanišče, so ga tam pričakale številne ladje, okrašene z bratovščinskimi križi in prapori. Sprejeli so ga tako predstavniki cerkvene kot posvetne oblasti, in sicer koprski škof Janez Ingenerio, podestat in kapitan Nicolò Donado ter puljski škof Matej Barbabianca, ki je bil po rodu iz Kopra. Valierjeva objavljena vizitacija (Lavrič: *Vizitacijsko poročilo Agostina Valierja*) je odličen vir za pregled stanja na verskem in bratovščinskem področju v Istri.

⁹ Lavrič: *Vizitacijsko poročilo Agostina Valierja*, str. 63–64.

¹⁰ Njegov opis se je nanašal na oltarno podobo, ki jo je naslikal Carpaccio (Caprin: *L'Istria nobilissima*, II. del, str. 124), oltarno podobo so kasneje prenesli v stolnico (Luglio: *L'antico vescovado giustinopolitano*, str. 129).

¹¹ 1 lira = 20 solidov = 240 denaričev.

¹² Upravitelj, vodja oz. nekakšen predstojnik bratovščine, ki je skrbel predvsem za spoštovanje statutarnih določil in moralno življenje članov, hkrati pa imel nadzor nad premoženjem bratovščine.

¹³ Lavrič: *Vizitacijsko poročilo Agostina Valierja*, str. 137.

¹⁴ Primerjaj Luglio: *L'antico vescovado giustinopolitano*, str. 156.

¹⁵ *Istria, Città maggiore*, str. 86–90.

¹⁶ Primerjaj Naldini: *Cerkevni krajepis*, str. 120–121.

Cerkev sv. Nikolaja (foto: Bonin, 2009).

Napis o prenovi in posvetitvi bratovščinske cerkve sv. Nikolaja iz leta 1594 (foto: Bonin, 2009).

Oltarna slika Benedetta Carpaccia v cerkvi sv. Nikolaja (foto: Bonin, 2009).

Bratovščina je po podatkih koprškega podestata in kapitana Lorenza Donata, ki je za pridobitev prihodkov za koprski seminar¹⁷ v ustanavljanju 25. maja 1675 naredil popis prihodkov in stroškov vseh istrskih bratovščin v beneški Istri,¹⁸ imela

¹⁷ Na osnovi prihodka je bil bratovščinam odmerjen davek. Plačati so ga morale za ustanovitev in nato vsako leto za vzdrževanje koprškega seminarja (*Collegio di Capodistria*). Več o njem glej Žitko: Vloga in pomen Collegia dei Nobili v Kopru, str. 123–132.

¹⁸ V izvirnem dokumentu je za celotno beneško Istro vpisanih 516 bratovščin, ki so skupno imele 147.435 lir prihodkov in 95.614 lir stroškov, za koprski teritorij pa 101 bratovščina s 26.577 lirami prihodkov in 18.932 lirami stroškov. Od tega so koprške mestne bratovščine z upravo premoženja stolnice (*Fabrica del Duomo*) imele skupno 8.493 lir prihodka in 5.026 lir stroškov (SI PAK KP 6.1, a. e. 22). Bratovščine s koprškega teritorija so morale za ustanovitev kolegija prispevati 93 dukatov (preostalih 412 bratovščin pa 377 dukatov; SI PAK KP 6.1, a. e. 22, str. 18; BCT AD, a. e. 2 D 31, str. 34–35; La Provincia 1874–76, str. 1853; *AMSI XVI*, Senato mare, str. 73–74), za nadaljnje vzdrževanje kolegija pa so jim bile določene različne višine davkov. Plačevali so od najmanj 1 lire 11 in solidov, 3 lir in 2 solidov, 6 lir in 4 solidov, 7 lir in 16 solidov, 9 lir in 6 solidov, 12 lir in 8 solidov, 18 lir in 12 solidov, 31 pa do največ 35 lir (SI PAK KP 6.1, a. e. 22). Te zneske so morale nato bratovščine plačevati vsako leto. Vse koprške mestne bratovščine so morale plačevati po 136 lir in 8 so-

približno 270 lir prihodkov in 160 lir stroškov na leto. Na podlagi tega ji je bilo odmerjenih 6 lir in 4 solide davka. Plačevala jih je koprskemu seminarju.¹⁹ Po taksi sodeč je sodila med premožnejše koprške bratovščine, saj sta več plačevali le bratovščini sv. Antona opata in sv. Marije nove. Za zdaj žal ni bil najden bratovščinski statut (*mariegola*, tudi *madreregola*),²⁰ je pa ohranjena knjiga prihodkov in stroškov za obdobje med letoma 1694 in 1806.

V bratovščino so se, sodeč po vpisih v bratovščinski blagajniški knjigi, verjetno vključevali predvsem lastniki bark in mornarji. Dilema, ali je bilo članstvo v bratovščini zanje obvezno ali le zaželeno, bi zlahka rešila bratovščinska *mariegola*, tako kot bi verjetno odgovorila na številna druga vprašanja, kot so npr. odnos lastnikov bark do mornarjev, odnosi do tujih ladjarjev (ali so kakorkoli omejevali tuje ladjarje oz. njihovo dejavnost na koprskem teritoriju), bratovščinske funkcionarje in njihove volitve, višino članarine, *luminarije*²¹ in vpisnine, samo članstvo in ne nazadnje, ali je bila bratovščina cehovsko organizirana in ali je statut urejal odnose znotraj članstva, morebitno vajeniško dobo, pogoje za izvolitev gastalda in podobno. Za zdaj na večino omenjenih vprašanj ni mogoče natančno odgovoriti, mogoče pa je predstaviti le dejstva.

V 18. in v začetku 19. stoletja so bili za gastalde izvoljeni izključno lastniki ladij (v obdobju med letoma 1710 in 1806 so bili izvoljeni le t. i. *padroni*), in če to ni zgolj naključje, so bodisi prevladovali v bratovščini bodisi, in to je bolj verjetno, imeli privilegij izvolitve na mesto gastalda. Podobno pravico so po bratovščinskem statutu (*mariegola*) kotorske bratovščine sv. Nikolaja iz leta 1463 imeli tudi poveljniki (kapitani) ladij, saj so bili lahko na vsakem bratovščinskem kapitlju (25. marca) le oni izbrani za vodstvene položaje (npr. gastald) bratovščine.²² Prav tako se zdi, da so v Kopru lastniki ladij (oz. sami mornarji) na osnovi *mariegole* morali plačevati prispevke glede na število plovb in mor-

lidov na leto, skupaj z upravo *župnijske cerkve* pa 148 lir in 16 solidov (SI PAK KP 6.1, a. e. 22, str. 14).

¹⁹ SI PAK KP 6.1, a. e. 22, str. 14.

²⁰ Bratovščina je očitno skrbela za svoj temeljni ustanovitveni akt tudi še na začetku 19. stoletja, saj so namreč leta 1803 dali prepisati bratovščinsko *mariegolo* in za prepis plačali 32 lir (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 141v).

²¹ Prispevek oziroma miloščina, ki so jo člani bratovščin vsak teden ali mesec (Boerio: *Dizionario del dialetto veneziano*, str. 377), lahko pa tudi le enkrat na leto plačevali za osvetlitev oltarjev oz. cerkve in jim je dajala pravico do prejetja blagoslovljene sveče in kruha ali podobice svetnika na dan bratovščinskega zavetnika.

²² Štoković: Bratovščine na istočnoj obali Jadrana, str. 151.

narjev. Leta 1730 je lastnik ladje (*pron, padron*) Nicolò Baseggio kot *essecutor alla Mariégola* pobral 68 lir 2 solida.²³ Npr. pron. Carlo Carrara je za tujega mornarja (*forresto*) plačal 5 lir, pron. Domenico Gennaro za mornarja 3 lire 7 solidov; mornar Zuanne Madonizza je plačal 6 lir 15 solidov, Gregorio Stuora, tuj mornar, za dve plovbi 6 lir, različni mornarji iz mesta po 3 lire, Anzolo Verzier in Girolamo Verzier, mornarja v mestu, po 5 lir, Zuanne Zetto, imenovan Totto, sin Michiela, je za dve plovbi plačal 4 lire 5 solidov, Francesco Padovan 3 lire 15 solidov, Francesco Zetto, sin pok. Domenica, 5 lir in Piero Gienzo 5 lir.²⁴ Podobni so bili tudi vpisi za naslednja leta in po vpisih sodeč verjetno včlanitev v bratovščino ni bila obvezna, so pa morali zato tisti, ki niso bili člani, a so se ukvarjali z enako dejavnostjo, bratovščini plačevati določeno nadomestilo. Bratovščina je očitno imela zadolžnega (verjetno izvoljenega) člana, t. i. izterjevalca (*esator della maregola*), ki je od tistih, ki niso bili člani bratovščine (tako lastniki ladij kot njihovi mornarji), pobiral prispevke. Omenjene prihodke (*trati da Proni e marinari non fratelli*)²⁵ je mogoče spremljati tudi v drugih letih. Lastniki ladij so imeli na ladjah posebne zabožke, v katerih so zbirali miloščino in jo nato izplačevali bratovščini, verjetno pa so ji morali izplačati tudi določene vsote, in to glede na število plovb. Leta 1734 je npr. pron. Bernardo de Stradi za 27 plovb v Benetke plačal 13 lir 10 solidov, Coradin Almerigogna 4 lire, Pietro Genzo za plovbe v Furlanijo 6 lir, Vincenzo Romano pa za tri plovbe liro 10 solidov.²⁶ Katorska bratovščina, ki jo Štoković uvršča med strokovno-verske bratovščine, je največji del dohodkov dobivala od taks za ladje, ki so jih te morale po izkrcanju tovora plačati ob izplutju iz pristanišča. Višino takse (med 4 in 5 dukati)²⁷ so določali glede na velikost in nosilnost ladje, tuji ladjarji pa so morali plačati tudi takso za zasidranje.²⁸

Člani koprské bratovščine so imeli svetlo modre kute²⁹ – verjetno so jih izdelovali na bratovščinske stroške. Leta 1743 so (verjetno namesto štirih, ki so

jih dali v dobrodelne namene) za 48 lir kupili štiri nove kute,³⁰ sicer pa so vsako leto porabili približno liro za nove vrvi zanje. Novo kuto (15 lir 15 solidov) so kupili tudi leta 1767.³¹

Bratovščinski gastaldi

V 96-letnem obdobju³² so službo gastalda opravljali predstavniki štiridesetih koprskih družin, in sicer sedemnajstih po enkrat, enajstih po dvakrat, člani družin Benuestio, Carpaccio, Carrer, Ghienzo in Moro so bili gastaldi trikrat, Derin, Madonizza in de Pangher štirikrat, Brati in de Grassi petkrat, de Stradi sedemkrat in člani družine Romano trinajstkrat.

Leta 1736 izvoljeni gastald Nicolò Baseggio svoje funkcije ni opravljal vse leto, saj je kmalu po izvolitvi umrl.³³ Ker je po smrti Baseggia Francesco Piuia odklonil imenovanje za gastalda,³⁴ ga je podestat in kapitan kaznoval s plačilom 31 lir kazni, to pa je omenjeni bratovščini tudi izplačal.³⁵ Bratovščino (in njene račune) je nato do izvolitve novega gastalda februarja 1737 vodil Zuanne Combi, ki je bil *providur nobile*. Francesco Piuia, ki je bil eden izmed izvrševalcev testamenta (*uno de comaisaarij testamentario*), je 28. 6. Zuanneju Combiju izplačal 186 lir, vdova Cattarina pa mu je (verjetno kot dolgove bratovščini za pokojnim možem) 27. 1. 1737 izplačala še 43 lir 1 solid in 6 denaričev.³⁶

V omenjenem obdobju niso povsem dosledno upoštevali kontumacijske dobe,³⁷ saj so opravljali funkcijo dve leti kar osemkrat isti gastaldi zaporedoma, in sicer Ceriato Ceriato je bil gastald v letih 1717 in 1718, Zuanne Ghiero 1719 in 1720, Antonio Carpaccio 1726 in 1727, Vincenzo Romano 1742 in 1743, Mattio Carrer 1752 in 1753, Francesco Romano, sin pok. Valentina, je bil v letih

³⁰ SI PAK KP 6, a. c. 1439, str. 87.

³¹ SI PAK KP 6, a. c. 1439, str. 81r.

³² Ohranjene so le bratovščinske knjige za ta čas.

³³ Za nošenje bandere (*penello*) ob smrti gastalda pron. Nicolao Baseggia so plačali 2 liri. Pogreb je bil verjetno slavnosten in poln pietete, saj je bila smrt verjetno nepričakovana, poleg tega pa se je redko zgodilo, da so pokopali komaj izvoljenega gastalda.

³⁴ Za podobno odklonitev »gastaldovanja« je leta 1732 plačal 12 lir 8 solidov tudi pron. Mattio da Pangher, sin pok. Nazaria (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 31v).

³⁵ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 39v.

³⁶ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 69.

³⁷ Kontumacija (*contumacia*) je čas (obdobje) med izvolitvama za funkcijo oz. prepoved imenovanja (večkrat in brez prekinitve) na vodstvena mesta. Po končanem enoletnem mandatu je bila sprva kontumacijska doba (tudi kontumac) pri nekaterih bratovščinah 5 let, nato tri, dve in pozneje praviloma eno leto.

²³ Giovanni Pietro Benuestio je leta 1743 pobral 109 lir 12 solidov (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 47v).

²⁴ SI PAK KP 6, a. c. 1439, str. 27v.

²⁵ SI PAK KP 6, a. c. 1439, str. 40v.

²⁶ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 35v.

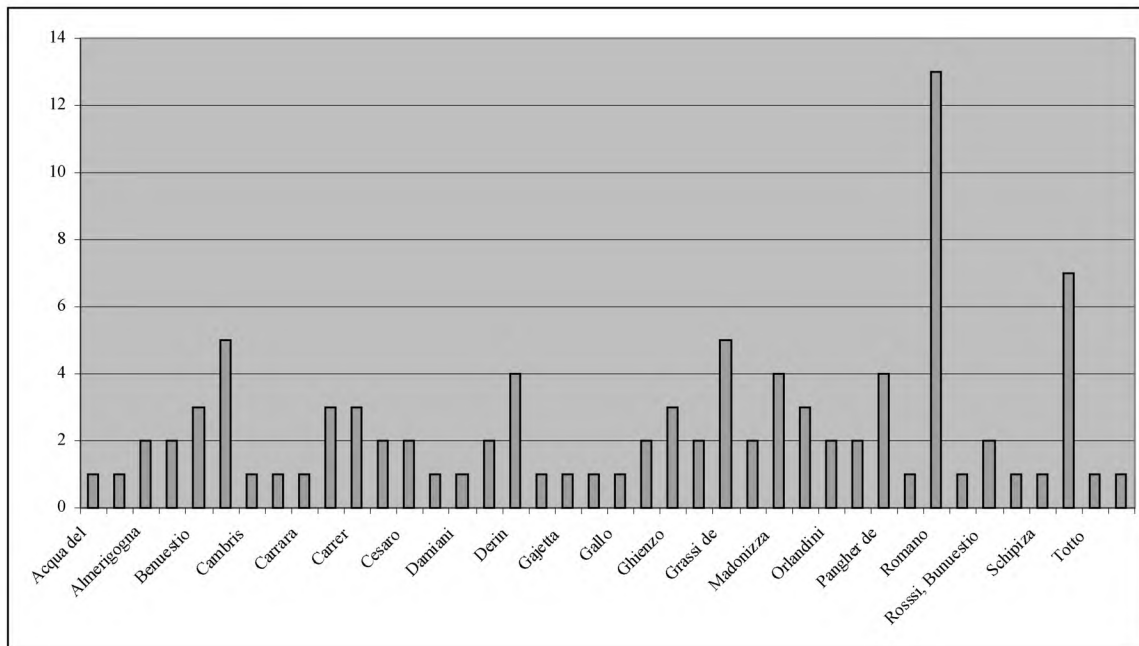
²⁷ 1 dukat = 124 solidov oz. 6 lir in 4 solide (Darovec: *Davki nam pijejo kri*, str. 70). Ker so se denarni sistemi in obračunske vrednosti beneškega denarja s časom spreminjale, je treba za razmerja med različnimi cnotami denarja v obtoku preveriti poglavje v knjigi: Darovec: *Davki nam pijejo kri*, str. 65–90.

²⁸ Štoković: Bratovščine na istočnoj obali Jadrana, str. 153.

²⁹ Naldini: *Cerkveni krajepis*, str. 179.

Družina	Število gastaldov	Družina	Število gastaldov	Družina	Število gastaldov
Acqua del	1	Damiani	1	Orlandini	2
Alberigo	1	Dauanzo	2	Padovan	2
Almerigogna	2	Derin	4	Pangher de	4
Baseggio	2	D'Este	1	Piva	1
Benuestio	3	Gajetta	1	Romano	13
Bratti	5	Gallina	1	Roncali	1
Cambris	1	Gallo	1	Rosssi, Bunuestio	2
Carli	1	Gavinel	2	Scamazza	1
Carrara	1	Ghienzo	3	Schipiza	1
Carpacio	3	Ghiero	2	Stradi de	7
Carrer	3	Grassi de	5	Totto	1
Ceriatto	2	Lenardoni	2	Zorzi de	1
Cesaro	2	Madonizza	4		
Crebava	1	Moro	3		

Število gastaldov koprške bratovščine sv. Nikolaja po posameznih družinah med letoma 1710 in 1806 (SI PAK KP 6, a. e. 1439).

Število gastaldov koprške bratovščine sv. Nikolaja po posameznih družinah med letoma 1710 in 1806 (SI PAK KP 6, a. e. 1439).

1789 do 1791 kar trikrat zapored gastald in nato ponovno v letih 1802 in 1803, Donato Gavinel pa leta 1798 in nato leta 1799.

Poslovanje in prihodki bratovščine

Leta 1694 je bil bratovščinski gastald Nicolò Modena, njegov predhodnik pa je bil pron. Zuanne

di Rossi. Ob preteku službe mu je izročil 324 lir 19 solidov, kolikor je ostalo po koncu njegovega upravljanja bratovščinskega premoženja. Skupni prihodki so znašali 782 lir in 11 solidov. Bratovščina je imela dohodke od treh livelov (zakupna oz. najemna pogodba),³⁸ ki so skupno znašali 22 lir in 4

³⁸ Antonio Luis je namesto Lugrezia Morosinija plačeval po

solide,³⁹ gastald, ki je prevažal pošto (prevoz je imel v zakupu), je plačal 100 lir,⁴⁰ 14 lastnikov ladij je vplačalo denar iz skrinjic, ki so jih verjetno imeli na ladji, 3 lire miloščine so nabrali v cerkvi, od privezov v pristanišču pa je bilo 9 lir 16 solidov. Bratje so plačevali tudi *luminarijo*. Od 59 kruhov, kolikor naj bi jih razdeli med brate,⁴¹ so zaradi odsotnosti⁴² desetih dobili 108 lir oz. za *luminarijo* so (če je bila vsota za vse enaka) plačali po 2 liri in 4 solide na člana.⁴³ V tem letu so imeli za 480 lir in 8 solidov

stroškov. Največ denarja so porabili za sveče (za 140 sveč so plačali 121 lir in 10 solidov), za osvetlitev oltarja 13 lir in 15 solidov, za dva stara⁴⁴ žita za kruh za *luminarijo* so plačali 40 lir, 4 lire in 15 solidov za prenos žita, mletje in peko kruha, za 70 podobice pa 14 lir.

Plačevali so tudi za opravljanje posameznih služb, in sicer providurju *torzij*⁴⁵ so plačali 31 lir, kaplanu 57 lir in 12 solidov za maše, pisarju⁴⁶ 12 lir in 8 solidov in *comandadorju*⁴⁷ 15 lir in 2 solida. Ostanek denarja (302 liri in 3 solide) je gastald zapustil naslednjemu gastaldu, Zuanneju Bertoliju. V letu 1695 so za 58 *luminarij*⁴⁸ dobili 117 lir (nekaj manj kot 2 liri na člana), skupno pa 762 lir in 13 solidov, stroškov pa so imeli za 335 lir in 12 solidov. Ostanek, 327 lir in 1 solid pa je prepustil gastaldu Antoniu Baseggiu.⁴⁹

Leta 1710 je bila skupna vsota 1.988 lir in 2 solida (prenos iz prejšnjega leta je bil 1.013 lir in 9

17 lir 4 solide, Valentin Carbonar 4 lire, Zuanne Padovan, sin pok. Olivia pa eno liro.

³⁹ Od leta 1710 dalje so prejemali dohodke od štirih zakupov v skupni vrednosti 25 lir in 4 solide, saj je Francesco Veccelli za 30 lir plačeval 3 lire livela. Nivel v vrednosti 36 lir je za vsoto 600 lir na osnovi dokumenta s 16. 2. 1710 za hišo v predelu sv. Martina pri cerkvi sv. Nikolaja plačeval Giovanni Giacomo Vecelli, leta 1758 pa so Alessandru Ceconiju izplačali 3.000 lir; zanj je od 1759 do leta 1780 vsako leto plačeval po 150 lir livela (SI PAK KP 6, a. c. 1439, str. 131–132). Alessandro Ceconi je omenjeni denar za 5 let vzel v nivel s 5-odstotnimi obrestmi. Zanj je zastavil hišo v predelu Santa Margerita in se obvezal, da bo po petih letih izplačal celotno vsoto skupaj (SI PAK KP 6, a. c. 1439c). Na osnovi dokumenta, ki ga je 11. 1. 1780 napisal notar in pisar Girolamo Gavardo, pa je bratovščina dobivala še po 180 lir na leto, ki jih je plačeval Pietro Zarotti, sin. pok. Antonia, za grofico Santo Borisi Gavardo (SI PAK KP 6, a. c. 1439, str. 206), od leta 1788 do 1792 kanonik Ottaviano Zarotti, nato pa dediči grofice Borisi Gavardo.

⁴⁰ V naslednjih letih pa je plačeval po 90 lir, tako kot njegovi nasledniki. Od leta 1713 do 1717 je delo opravljal Francesco Modena, od 1719–1731 pa Rinaldo Modena. Girolamo Torre, ki je imel prevoz pošte v zakupu od leta 1732 do 1747, je za opravljanje omenjene službe plačeval po 120 lir. Leta 1748 je najemnik Lodovico Boldarini plačal 184 lir 10 solidov, Aurelio Squarzina je leta 1750 in 1751 plačal tako kot najemnik Lodovico Boldarini leta 1752 in 1753. po 130 lir, nato pa je ta od 1754. do 1780. plačeval po 110 lir. Po njegovi smrti je najemnino za leti 1781 in 1782 plačala njegova vdova Anzola, od leta 1783 pa je zakupnino plačeval Giovanni Baseggio, sin pok. Giovannija Battiste (sprva v višini 120 lir, nato pa večinoma po 110 lir na leto).

⁴¹ Navadno so se člani bratovščin na večer pred praznikom bratovščinskega zavetnika udeležili slovesne maše (npr. v bratovščini sv. Antona opata bi bil, kdor ne bi prišel, za eno leto izključen iz bratovščine) in brali *mariegolo*, bratovščini pa so morali plačati *luminarijo*, sicer so bili kaznovani s plačilom dvojne vsote. V spomin na svetnika je moral gastald dati vsakemu članu blagoslovljen kruh in svečo (navadno v vrednosti, ki se mu je zdela primerna), kasneje pa tudi podobico.

⁴² Navadno so kruh, ki je zaradi odsotnosti nekaterih bratov ostal ob plačilu *luminarije*, prodali. Leta 1717 so ostali trije in treba je bilo plačati po 14 solidov na hlebec (SI PAK KP 6, a. c. 1439, str. 12v).

⁴³ Morda je bratovščina tedaj imela 59 članov (SI PAK KP 6, a. c. 1439, str. 1v). Poleg *luminarije*, ki so jo bratje plačevali vsako leto, so novi člani ob vpisu v bratovščino plačali vpisnino. V bratovščinski knjigi so zabeležene zelo različne višine vpisnin. Ker ni ohranjenega bratovščinskega statuta

ali kakšnega drugega dokumenta, je nemogoče predstaviti zahtevano višino plačila. Npr. leta 1719 so se v bratovščino vpisali novi člani (Nicolo Romaso, Domenico Romanello, Filippo Musella, Zan Piero de Rossi, imenovan Benuestio so plačali po 5 lir miloščine) (SI PAK KP 6, a. c. 1439, str. 13v), leta 1743 pa se jih je vpisalo šest. Valerio Crebaua je plačal 16 lir miloščine, Nazario Sigon 5 lir in 10 solidov, Nazario Romano, sin pok. Lorenza, 2, Domenico Romano, sin pok. Piera, 5 lir in 10 solidov, Santo Romano, sin pok. Nicolaja, 4 in Giovanni Battista Basseggio 4 lire (SI PAK KP 6, a. c. 1439, str. 45v), naslednje leto pa se je vpisal še pron. Zuanne Orlandini (SI PAK KP 6, a. c. 1439, 46v). Enako kot Michiel Totto (vpisan leta 1750) je plačal 4 lire (SI PAK KP 6, a. c. 1439, str. 52v). Leta 1750 so se vpisali še Mattio de Rosi, ki je plačal 8 lir in 15 solidov, Nazario Padouan, sin pok. Francesca, 12, Giovanni Pietro Benuestio 8, Pietro Velcrius 20 in Antonia Cesaro, sin Girolama, ki je plačal 6 lir (SI PAK KP 6, a. c. 1439, str. 53v). 1758 so se v bratovščino vpisali Battista Vianello, Pietro Orlandini, Pietro Safarro, Zuanne da Pangher, sin Nicoloa, Carlo Gardesa, Nicolò in Giovanni Giacomo Derin, sinova Bortola ter Stefano Derin, sin Francesca (SI PAK KP 6, a. c. 1439, str. 65v), 1761 pa Domenico Cernivan, sin Nazaria, ki je plačal 6 lir (SI PAK KP 6, a. c. 1439, str. 70v). Leta 1766 se je vpisalo 7 novih članov (Domenico dell Requa, Zuanne Schipizza, Lorenzo Belesin, Pietro Roncalli, Niccolò Corer, Zuanne Pogliato, sin pok. Andrea, in Bastian Padovan (SI PAK KP 6, a. c. 1439, str. 71v). Leta 1802 je na novo vpisani član plačal 8 lir (SI PAK KP 6, a. c. 1439, str. 139v), druga dva pa 1804. leta 18 lir in 10 solidov (SI PAK KP 6, a. c. 1439, str. 141v).

⁴⁴ 1 star = ok. 65 kg.

⁴⁵ *Toria* (tudi *torzo*) je procesijska sveča.

⁴⁶ Leta 1758 je bil pisar Giovanni Ambrosio de Belli, sicer javni pisar (SI PAK KP 6, a. c. 1439, str. 129), nato pa od leta 1776 do leta 1790 Girolamo Gavardo.

⁴⁷ Bratovščinski glasnik, ki je hodil po hišah in obveščal brate o kapituljih, pogrebih in drugih bratovščinskih stvareh.

⁴⁸ Člani so jo plačevali 6. decembra, na dan sv. Nikolaja (Miklavža).

⁴⁹ SI PAK KP 6, a. c. 1439, str. 4–9.

solidov). Največji prihodek je bil prihodek od miloščin (197 lir), ki so jih nabrali v skrinjici v Benetkah,⁵⁰ 141 lir so dobili od *luminarij* in preostalih miloščin, od prodaje starega voska pa 303 lire in 18 solidov. Za sveče, ki so jih kupili v Benetkah (8 *torzji*, za svečnike na oltarju in 100 sveč za v roke s skupno težo 184 liber⁵¹ in 10 unč), so dali 332 lir in 14 solidov, za sveče, kupljene v Kopru pri svečarju Zamblerju (8 *torzji*, 50 sveč s težo 98 liber), pa 186 lir in 4 solide. V Kopru so kupili še 4 večje sveče in 100 sveč za v roke (67 liber) in zanje plačali 123 lir in 19 solidov. Kaplanu Carlu del Bellu⁵² so plačali 60 lir, miloščina za pridigarja je znašala 12 lir in 8 solidov, za 60 podobic 10 lir, providur *torzji* Nicolò Torre je dobil 31 lir, davek za koprski seminar je znašal 6 lir in 2 solida,⁵³ pisar pa je dobil 18 lir in 12 solidov. V naslednje leto so prenesli 413 lir.⁵⁴

Analiza prihodkov bratovščine med letoma 1758 in 1768

Bratovščina je v 18. stoletju imela razmeroma visoke prihodke. Zdi se, da finančno poslovanje

posameznih gastaldov ni pestilo pomanjkanje denarja, saj je opaziti, da je bilo v skoraj celotnem obdobju več prihodkov kot stroškov. Praviloma so se viški gibali med 200 in 800, nemalokrat pa so dosegali tudi vrednosti do 1.000 in celo skoraj 3.000 lir. Omenjene vsote so ob koncu opravljanja funkcije gastalda stari gastaldi prepustili novim, ki so jih vpisali na začetku svojega letnega obračuna. Blagajniška knjiga se je zgledovala po utečenemu poslovanju drugih koprskih bratovščin, in sicer na levi strani knjige so vpisani vsakoletni prihodki, na desni pa stroški bratovščine. Pod poročilom o letnem poslovanju so se podpisali revizorji.⁵⁵

Za vpogled v bratovščinsko poslovanje je bilo vzeto desetletje sredi 18. stoletja, ko v Istri ni bilo večjih gospodarskih in političnih pretresov. Bratovščinski letni prihodki so se gibali med najmanj 830 lirami in največ 1.530 lirami, s prenosom neuporabljenega denarja iz preteklega poslovanja (od slabih 400 pa celo do skoraj 3.000 lir) pa so prikazani skupni prihodki blagajne dosegali od 1.540 do približno 3.800 lir. V zadnjih štirih letih obravnavanega obdobja so poslovali s pozitivno ničlo.

Leto	Prenos iz prejšnjega leta		Čisti letni prihodek		Skupni prihodki	Skupni stroški
	lire	odstotek	lire	odstotek		
1758	2.933,6	76,22	915,2	23,78	3.848,8	3.848,8
1759	392,9	25,57	1.144,1	74,47	1.536,4	1.536,4
1760	687,8	35,06	1.274,4	64,95	1.962,0	1.962
1761	684,6	32,90	1.396,5	67,10	2.081,1	2.081,1
1762	1.009,7	39,76	1.529,5	60,23	2.539,4	2.539,4
1763	832,6	44,04	1.057,8	55,96	1.890,4	1.890,4
1764	1.312,2	42,55	1.771,6	57,45	3.083,8	3.061,5
1765			829,5	100,00	829,5	829,5
1766			1.007,2	100,00	1.007,2	1.007,2
1767			1.115,2	100,00	1.115,2	1.115,4
1768			936,2	100,00	936,2	935,2

Prihodki koprške bratovščine sv. Nikolaja v obdobju med letoma 1758 in 1768 (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 64v–82v).

⁵⁰ Prihodki od skrinjice v Benetkah so bili vsako leto visoki; gibali so se približno 100, lahko pa so bili tudi višji (tudi več kot 170 lir, tudi do približno 230 lir).

⁵¹ Libra (*libbra*) je utežna mera; 1 velika libra = 477 g, 1 mala = 301 g.

⁵² Bratovščinski kaplan je nato leta 1717 postal Giuseppe Antonio Maier, leta 1719 pa Iseppo Micor. Med letoma 1720 in 1725 je službo kaplana opravljal Andrea Maniago, med letoma 1726 in 1727 pa je bil kot kaplan omenjen *padre di S. Anna*. Od leta 1728 do 1733 in nato od 1741. do 1748. je bil kaplan Francesco Marchesini, Nazario de Zorzi pa med letoma 1734 in 1740. Leta 1749 je kaplan postal

Francesco Norbedo, od leta 1755 dalje pa je bil kaplan Romano Romano.

⁵³ V naslednjih letih so plačevali po 6 lir 4 solide.

⁵⁴ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 10–11.

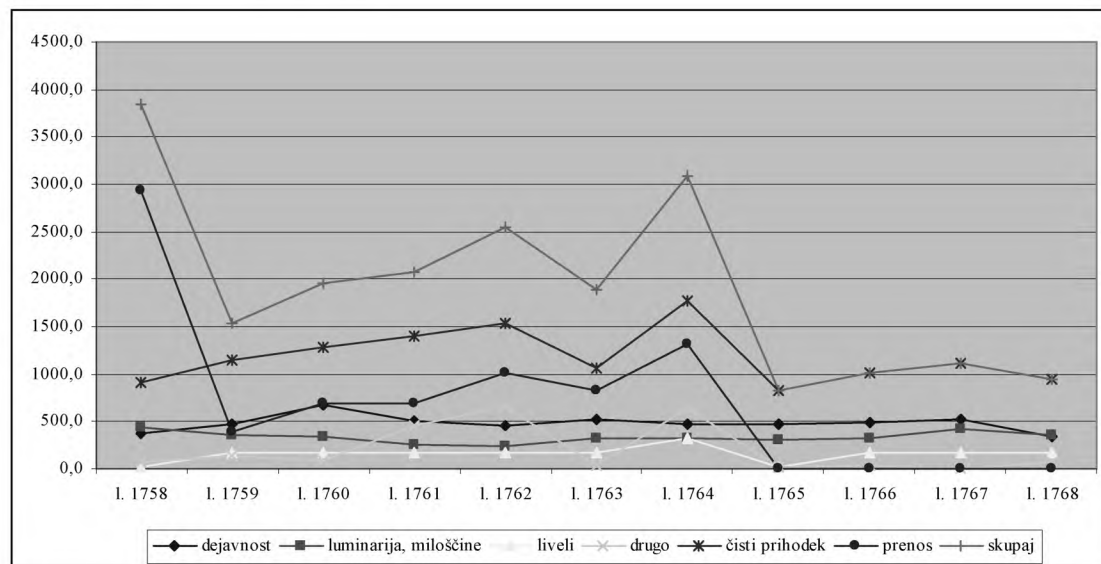
⁵⁵ Beneška republika je zaradi razmeroma velikega deleža kapitala, ki se je stekal v bratovščinske roke, hotela imeti nadzor nad bratovščinskim finančnim poslovanjem. O delovanju bratovščin so v senatu poročali tako vsakokratni podestati kot providurji, enkrat na leto pa so pregled finančnih knjig opravili revizorji. Zaznamek o reviziji (z vsemi ugotovitvami) so morali ti vpisati tudi v pregledano knjigo (Paruta: In materia de fontici, comunità, scuole, libro III, str. 123–128).

Stalni viri prihodkov so bili: *luminarije* in preostale miloščine (te so na letni ravni znašale od 17 do 48 odstotkov), prihodki od dejavnosti (npr. prevozov, najemov šķvera;⁵⁶ ti so se gibali od 27 do 57 odstotkov) in petih livelov, ki so v povprečju predstavljali približno 15 odstotkov čistega prihodka. Občasno pa so precejšnje vsote denarja dobili od prodaje starega voska (ti so v tabeli prikazani

med drugimi prihodki. Leta 1761 so ga v Benetkah prodali 202 libri in zanje iztržili 424 lir,⁵⁷ naslednje leto pa so 215 liber voska prodali za 473 lir.⁵⁸ Leta 1764 sta med druge stroške všteti dve posojili, in sicer Giorgio Gorzolini, Zanin de Grassi in Giovanni Battista Bratti so posodili vsak po 100 lir za nakup novih feralov,⁵⁹ Michiel Tutto 117 lir 13 solidov, Niccolò de Rin pa 217 lir in 14 solidov.⁶⁰

Leto	Dejavnost		Luminarija, miloščine		Liveli		Drugo		Čisti prihodek
	lire	odstotek	lire	odstotek	lire	odstotek	lire	odstotek	
1758	374,9	40,96	440,1	48,09	25,2	2,75	75,0	8,19	915,2
1759	474,8	41,50	357,3	31,23	175,0	15,30	137,0	11,97	1.144,1
1760	671,6	52,70	343,8	26,98	175,2	13,75	83,8	6,58	1.274,4
1761	511,9	36,66	248,1	17,77	175,2	12,55	461,3	33,03	1.396,5
1762	462,0	30,21	241,7	15,80	175,2	11,45	650,6	42,54	1.529,5
1763	523,4	49,48	319,6	30,21	175,2	16,56	39,6	3,74	1.057,8
1764	480,0	27,09	317,9	17,94	325,2	18,36	648,5	36,61	1.771,6
1765	478,8	57,72	303,5	36,59	25,2	3,04	22	2,65	829,5
1766	488,3	48,48	315,7	31,34	175,2	17,39	28	2,78	1.007,2
1767	519,1	46,55	414	37,12	175,2	15,71	6,9	0,62	1.115,2
1768	340,1	36,33	353,5	37,76	175,2	18,71	67,4	7,20	936,2

Vrste prihodkov koprške bratovščine sv. Nikolaja v obdobju med letoma 1758 in 1768 (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 64v–82v).

Vrste prihodkov koprške bratovščine sv. Nikolaja v obdobju med letoma 1758 in 1768 (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 64v–82v).

⁵⁶ Manjša ladjedelnica oz. kraj, kjer gradijo, popravljajo in vzdržujejo ladje.

⁵⁷ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 71v.

⁵⁸ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 72v.

⁵⁹ Večji zaprti svečniki (navadno šest strani, lepo izrezljani in

pozlačeni), ki so jih člani bratovščin nosili v procesijah.

⁶⁰ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 76v.

Leto	Luminarije		Miloščine v cerkvah, vosek		Čisti prihodek
	lire	odstotek	lire	odstotek	
1758	327,0	35,73	113,1	12,36	915,2
1759	202,8	17,73	154,5	13,50	1.144,1
1760	231,4	18,16	112,4	8,82	1.274,4
1761	198,0	14,18	50,1	3,59	1.396,5
1762	177,5	11,61	64,2	4,20	1.529,5
1763	190,8	18,04	128,8	12,18	1.057,8
1764	203,1	11,46	114,8	6,48	1.771,6
1765	197,7	23,83	105,8	12,75	829,5
1766	207,7	20,62	108,0	10,72	1.007,2
1767	274,7	24,63	139,3	12,49	1.115,2
1768	219,4	23,44	134,1	14,32	936,2

Višine prihodkov luminarij in miloščin koprške bratovščine sv. Nikolaja v obdobju med letoma 1758 in 1768 (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 64v–82v).

Leto	Zakup prevoza pisem		Plačilo lastnikov ladij		Najemi škvera, privezov in izposoja vojakom		Čisti prihodek
	lire	odstotek	lire	odstotek	lire	odstotek	
1758	110,0	12,02	242,9	26,54	22,0	2,40	915,2
1759	110,0	9,61	282,8	24,72	82,0	7,17	1.144,1
1760	110,0	8,63	555,6	43,60	6,0	0,47	1.274,4
1761	110,0	7,88	307,9	22,05	94,0	6,73	1.396,5
1762	110,0	7,19	165,0	10,79	88,0	5,75	1.529,5
1763	110,0	10,40	243,4	23,01	88,0	8,32	1.057,8
1764	110,0	6,21	184,0	10,39	88,0	4,97	1.771,6
1765	110,0	13,26	180,5	21,76	88,0	10,61	829,5
1766	110,0	10,92	194,3	19,29	88,0	8,74	1.007,2
1767	110,0	9,86	230,4	20,66	88,0	7,89	1.115,2
1768	110,0	11,75	128,1	13,68	18,0	1,92	936,2

Višine prihodkov od zakupov prevoza pošte, lastnikov ladij ter najemov škvera in privezov koprške bratovščine sv. Nikolaja v obdobju med letoma 1758 in 1768 (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 64v–82v).

Luminarije so predstavljale najvišji delež vseh miloščin, ki jih je bratovščina na leto prejela. V omenjenem obdobju so se gibale od najmanj 11 pa do 36 odstotkov, v povprečju pa je bratovščina od njih dobila približno petino vseh prihodkov. Precej denarja se je nabralo tudi od miloščin v bratovščinski cerkvi sv. Nikolaja (čez leto od 10 do 15 lir), po mestu (približno 20 lir) in od miloščine iz skrinjice za namen duš v vicah (približno 15 lir), Antonio Visich iz Benetk pa se je obvezal, da bo plačeval po 24 liber voska na leto.

Največji delež prihodkov so predstavljali dohodki od dejavnosti. Člani bratovščine so skrbeli za dostavo pošte med Koprom in Benetkami. Lodovico Boldarini, ki jo je imel v zakupu, je bratovščini plačeval po 110 lir na leto, to pa je predstavljalo približno 10 odstotkov njenega letnega prihodka. Lastniki bark (v tem obdobju od 12 do 15), ki so pošto prevažali med obema mestoma in so za

vsako pismo dobili solid, so bratovščini plačevali v povprečju od 180 do 250 lir na leto, leta 1760 pa je poleg njih omenjenih še 6 lastnikov ladij, ki so pošto prevažali med Istro, Furlanijo in Dalmacijo in bratovščini plačali 47 lir.⁶¹ Dohodke so dobivali tudi od oddaje škvera⁶² v najem (letno po 70 lir),⁶³ oddaje privezov⁶⁴ (po 12 lir) in izposoje opreme vojakom (letno po 6 lir).

O dostavljanju pošte so razpravljali tudi v koprskem velikem svetu. Že leta 1690 so sprejeli sklep, nato pa so ga 29. 9. 1697 potrdili, naj za točno dostavo pošte (pisem in potrdil o prejemu

⁶¹ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 68v.

⁶² Škver je imel v zakupu kalafatar Rinaldo d'Este, nato pa Iseppo Camuso.

⁶³ Najemnic pa so bile lahko tudi višje. Leta 1772 so od najemnika Rinalda d'Este dobili 100 lir, nato pa je bratovščini do leta 1799 vsako leto plačeval po 110 lir (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 88v–136v).

⁶⁴ V Benetkah so imeli priveze na *Riva degli Schiavoni*.

pošte – *lettere e tramese*) iz Kopra v Benetke in nazaj Niccolò Modena (tudi Modena), *portalettere* (dostavljaec, poštar) v Kopru, Antonio Vecchiarelli pa v Benetkah odpreta pisarno (*botteghino*), kjer bosta sprejemala vso pošto in jo potem občasno pošiljala iz enega kraja v drugega. Tako naj bi pošto občasno pošiljala s prvo ladjo v posebnem zaklenjenem zabojčku ali pa kovčku.⁶⁵ Za dostavo pisma v Benetke je bilo treba plačati dva solida. Za pavšalno izplačilo nadomestila za zakup pošte so naredili natančen obračun vseh odposlanih pisem za deset let, na osnovi tega pa je bila dostavljavcema določena višina letnih prispevkov.

28. 9. 1698⁶⁶ je bil namesto umrlega Antonia Vecchiarellija za opravljanje službe v Benetkah izbran Pietro Trabucco, leta 1713 Andrea Gariboldi, po njegovi smrti pa njegov sin Giovanni Domenico Gariboldi, ki je omenjeno delo opravljal 40 let. Ker zaradi bolezni in starosti (imel je 70 let) dela ni mogel več opravljati, je leta 1770 prosil koprski veliki svet, da bi ga nadomestil njegov *nipote* Filippo Gariboldi, ki mu je že pomagal do tedaj.⁶⁷ Verjetno pa Koprčani z izbranim zakupnikom pošte niso bili zadovoljni.⁶⁸ Na generalnem kapitulju bratovščine sv. Nikolaja so 17. 1. 1774 za generalnega prokuratorja izvolili pron. Rocca Stradija. Pooblastili so ga za sklepanje pogodb v Benetkah, navzočnost na sodbah in za zagotovitev zakonov ter zastopanje bratovščine v vseh sporih.⁶⁹

Zaradi neizpolnjevanja dolžnosti beneškega poštarja so Koprčani v velikem svetu 10. 4. 1774 dali 20-dnevni razpis za mesto poštarja v Benetkah, ki bi zagotavljal prenos pošte in bratovščini dajal miloščino. 18. 4. 1774 se je v uradu sindikov oglasil Giovanni Battista Calappo, sin pok. Giuseppa iz Benetk, ki se je prijavil na razpis. Obljubil je, da bo za vsako pismo, ki ga bodo lastniki ladij pripeljali iz Kopra, bratovščini plačal solid. Njegova poroka sta

bila Koprčana Rocco Stradi in Pietro Madonizza, Coradus Locatelli pa se je v imenu Filippa Gariboldija isti dan pritožil na razpis prostega mesta poštarja, ker je imel veljavno pogodbo, ki jo je potrdil veliki svet. Spor med mestom in Gariboldijem se je vlekel do konca novembra 1774. Sodbo so nato s poravnavo razglasili 29. 11. 1774 v Benetkah. Gariboldi se je službi odpovedal, bratovščina pa vsem zahtevkom, ki jih je do tega dne imela do njega. Sodbo sta podpisala Gariboldi, v imenu bratovščine Rocco Stradi ter priči Coraddo Locatelli in Niccolò Pellegrini.⁷⁰

Redni in izredni stroški bratovščine

Bratovščina je izdatke prilagajala svojim finančnim zmožnostim. Presežke prihodkov je praviloma prenašala v prihodnje leto. Denar je hranila v lastni blagajni (ko se ga je nabralo več, so kupili cerkveno opremo), občasno pa ga je (po navodilih revizorja) vlagala tudi v komunsko zastavljalnico (*Monte di Pietà*) oz. posojala v *livello francabile*.⁷¹ Od obojega so dobivali po 5- do 6-odstotne obresti.

Med letoma 1758 in 1768⁷² se je višina porabljenega denarja za vsakoletne dejanske stroške za delovanje bratovščine v povprečju gibala od 830 do 1.700 lir, izjemoma pa je leta 1674 dosegla 3.060 lir. Leta 1758 so Alessandru Cecconiju – njegov porok je bil Giacomo Genzo – izplačali 3.000 lir, za dokument o livelu pa dodatni 2 liri in 8 solidov, torej 78 odstotkov vsega denarja, kar ga je bratovščina imela omenjeno leto, dodatnih 10 odstotkov denarja pa so prenesli na drugo leto. V triletnem obdobju med letoma 1761 in 1764 so presežek denarja vložili v zastavljalnico, in sicer prvo leto skoraj polovico vseh prihodkov, prihodnje skoraj tretjino in leta 1763 več kot dve tretjini oz. 1.312 lir, 3 solidov in 6 denaričev.⁷³

⁶⁵ ... in una cesetta, o valise sotto chiave numerate, et accompagnate con loro nota distinta nella quale venghi espresso non solo il numero, ma anco li tramesi, che veniranno accompagnati dalle stesse lettere in barca di chi fossero stati riposti affine possino recapitar sicuri a chi saranno diretti, e le lettere medesime con tutta la diligenza, e fedeltà ... (SI PAK KP 6, a. e. 1439a, str. 1).

⁶⁶ Dokument je potrdil podestat Marco Michiel Salamon.

⁶⁷ Na zasedanju sveta 17. 8. 1770, na katerem je bilo 138 članov, so sklep potrdili s 135 glasovi za, leta 1773 pa so o izbiri obvestili tudi odvetnike.

⁶⁸ Člani bratovščine, sicer lastniki ladij, so vozili pošto iz Kopra v Benetke in nazaj za solid za pismo, zakupnik pošte v Benetkah, pokojni Domenico Gariboldi, pa bratovščini ni dal nobenega nadomestila, razen srbrnega relikvija za oltar sv. Nikolaja in zdi se, da bratovščina plačila ni prejela niti od njegovega naslednika.

⁶⁹ Verjetno je bil izbran zaradi izterjave dohodkov od beneškega poštarja.

⁷⁰ SI PAK KP 6, a. e. 1439a.

⁷¹ Tudi *livello affrancabile* je oblika pogodbe (lively), s katero je lastnik zastavil zemljišče za določeno vsoto denarja. To je sicer ostalo v njegovi lasti oz. uporabi, a je odplačeval letne obresti, in sicer 5- do 7-odstotne (navadno 6). Če je lastnik vrnil celoten dolg, je tudi pravno pridobil (nazaj) vse pravice do zemljišča, če pa ga ni mogel poravnati, pa je postal lastnik posojilodajalec.

⁷² Za to obdobje je bila narejena podrobnejša analiza.

⁷³ Casimiro Solveni, glavni revizor za bratovščino, je 27. 1. 1762 pregledal bratovščinsko poslovanje in v *Monte di Pietà* vložil 1.009 lir, 14 solidov in 6 denaričev (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 72r). Za vsako leto pregleda bratovščinskega poslovanja je dobil po liro in 4 solide. V naslednjem letu so v *Monte* vložili 832 lir, 11 solidov in 6 denaričev (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 73r), 16. 4. leta 1763 pa 1.312 lir 3 solide in 6 denaričev (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 75r).

Leto	Čisti stroški		Vložek v <i>Monte</i> oz. livel		Prenos na naslednje leto		Skupni stroški	Skupni prihodki
	lire	odstotek	lire	odstotek	lire	odstotek		
1758	453,9	11,79	3.002,4	78,01	392,5	10,20	3.848,8	3.848,8
1759	848,7	55,24			687,7	44,76	1.536,4	1.536,4
1760	1.277,4	65,11			684,6	34,89	1.962	1.962,0
1761	1.073,4	51,58	1.009,7	48,52			2.081,1	2.081,1
1762	1.706,0	67,18	833,4	32,82			2.539,4	2.539,4
1763	578,2	30,59	1.312,2	69,41			1.890,4	1.890,4
1764	3.061,5	100,00					3.061,5	3.083,8
1765	829,5	100,00					829,5	829,5
1766	1.007,2	100,00					1.007,2	1.007,2
1767	1.115,4	100,00					1.115,4	1.115,2
1768	935,2	100,00					935,2	936,2

Stroški (v lirah) koprške bratovščine sv. Nikolaja v obdobju med letoma 1758 in 1768 (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 64v–82v).

Nekateri stroški so bili redni in so se pojavljali vsako leto. Tako so po 12 lir in 8 solidov prispevali za pridige, bratovščinskemu kaplanu Romanu Romanu pa so plačevali za maše v cerkvi sv. Nikolaja. Za navadno mašo so plačali po 30 solidov,⁷⁴ za peto mašo na dan bratovščinskega zavetnika in za večernico na vigilijo⁷⁵ pa so vsako leto kanonikom plačali po 4 lire, za okrasitev cerkve ob tej priložnosti pa še dodatnih 18 lir. Za nošenje feralov in drugih bratovščinskih znamenj v procesijah so navadno porabili od 18 do 20 lir. Omenjeni stroški so v povprečju predstavljali približno petino vseh letnih stroškov. Največje stroške so imeli z nakupom voska in nekaj malega olja za razsvetlavo v cerkvi, za večne luči, procesijske sveče in sveče, ki so jih članom dali za *luminarijo*. Delež porabljenega denarja je bil v povprečju več kot 20 odstotkov, dosegel pa je lahko tudi 50 in celo 60 odstotkov. V omenjenem obdobju so največji nakup opravili leta 1764. Kupili so 310 liber voska po 38 solidov za libro (plačali so 763 lir in 4 solide), nato 8 torcij s težo 34,6 libre (82 lir 16 solidov) in 95 sveč (po 6 unč eno oz. skupna teža 49 liber voska), za kar so dali 117 lir 12 solidov oz. skupno kar 893 lir 12 solidov, kar pa niso bili edini stroški za vosek.⁷⁶ Približno desetino denarja so porabili za nakup ži-

ta⁷⁷ (kupovali so ga od 2,5 do 3 starov; npr. leta 1763 so kupili 3 stare žita, zanje pa so porabili 72 lir⁷⁸) in podobice,⁷⁹ ki so jih članom dajali na dan proščenja. Ob primerjavi višine vplačil celotne *luminarije*, ki so jo člani vsako leto prispevali bratovščini, in izdatkov za sveče, kruh in podobice je mogoče opaziti, da so s plačilom *luminarije* člani dejansko pokrili stroške za nakup omenjenih stvari, ki so jih nato dobili ob prazniku sv. Nikolaja. Bratovščina je približno desetino prihodkov porabila tudi za opravljanje nekaterih služb. Tako so mežnarju (*nonzolo*) vsako leto za najem dvorane plačevali po 37 lir in 4 solide, providurju *torvij* po 31 lir,⁸⁰ pisarju Giovanniu Ambrosiu de Belliju za vodenje knjig in preostalega pisanja po 12 lir in 8 solidov, enako vsoto pa so po letu 1764 plačevali tudi bratovščinskemu odvetniku.

⁷⁷ Leta 1718 so za peko kruha kupili tri stare moke, naslednje leto dva, od leta 1726 dalje so kupovali po dva stara in kvarto žita, leta 1732 pa so ga kupili 2 stara in pol. Po letu 1763 so kupovali po 3 stare žita, od 1794 dalje pa po tri in pol stare.

⁷⁸ Leta 1767 so za enako količino žita plačali 105 lir.

⁷⁹ Podobice so večinoma dali izdelati na navadnem papirju, občasno pa so naročali tudi podobice na pergamentu. Leta 1721 so npr. kupili 60 navadnih podobic (12 lir) in 5 na pergamentu (5 lir) (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 17r), enako količino po enaki ceni so naročili tudi leta 1743 (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 49r), leta 1745 pa so naročili 69 podobic (*santi miniat*) in zanje plačali 8 lir in 5 solidov, za 6 podobic in *carta peccora* pa 3 lire (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 47r). Leta 1768 so jih naročili 95 in zanje plačali 20 lir 10 solidov (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 83r).

⁸⁰ Omenjenega stroška pa providurju Antoniu Bernardelliju niso izplačali leta 1767, ker na veliki petek niso opravili procesije (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 82r).

⁷⁴ Leta 1758 so mu za 91 maš plačali 136 lir 10 solidov (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 65r). Naslednje leto je opravil 89 maš, nato 85, leta 1767 87, leta 1768 pa 90 maš.

⁷⁵ Predvečer praznika.

⁷⁶ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 73r.

Leto	Za maše, procesije, pridigarja		Nakup voska, olja		Nakup žita, podobic		Plačilo služb	
	lire	Odstotek	lire	odstotek	lire	odstotek	lire	odstotek
1758	165,9	36,55	133,5	29,41	64,5	14,21	49,6	10,93
1759	188,1	22,16	223,5	26,33	78,9	9,30	92,6	10,91
1760	189,8	14,86	334,7	26,20	89,4	7,00	117,8	9,22
1761	187,0	17,42	651,5	60,69	92,6	8,63	80,6	7,51
1762	177,5	10,40	983,6	57,66	79,0	4,63	49,6	2,91
1763	170,8	29,54	146,5	25,34	72,0	12,45	80,8	13,97
1764	185,8	6,07	211,5	6,91	84,0	2,74	92,8	3,03
1765	181,7	21,90	336,5	40,57	102,0	12,30	84,0	10,13
1766	180,2	17,89	222,8	22,12	107,0	10,62	93,0	9,23
1767	185,1	16,59	449,8	40,33	122,5	10,98	62,0	5,56
1768	192,8	20,62	370,4	39,61	78,0	8,34	92,0	9,84

Vrste rednih stroškov koprške bratovščine sv. Nikolaja v obdobju med letoma 1758 in 1768 (SI PAK KP 6, a. e. 1439, 64v–82v).

Preostali izdatki so bili vsako leto drugačni. Med nakupi opreme je treba za leto 1764 izpostaviti nakup novega fanoja, dvanajstih feralov, insignije svetnika in palice (*baston per il maciero*), ki jih je izdelal Zuanne Lena iz Pordenoneja. Zanje so mu izplačali 1.440 lir, Colmu Gariboldiju iz Benetk pa za pozlato drugih 995 lir oz. skupno 2.435 lir. Za nakup železa za postavitev (spravilo) feralov v dvorani bratovščine sv. Antona opata so plačali še 16 lir in 10 solidov.⁸¹

Za izdelavo mašnega oblačila z zlatimi okraski, za dve srajci s čipkami, naramnice (telesnike) in

drugo cerkveno opremo (*pianetta di seda color di perla con fodera di seda, e guarnizioni d'oro due camisi fini con merlo alto, due Amiti,⁸² due cingoli, due corporali, e dieci purificatori*) so na osnovi sklepa generalnega kapitlja 3. 12. 1760 porabili 406 lir in 11 solidov, Benečanu Niccolaju Rettiju, sinu pok. Carla, pa so za križ in srebrno kropilo (*asperges*) plačali 132 lir.⁸³ V letu 1767 so popravljali tudi križ in ga dali pozlatiti (*Girolamo Caudalli,orefice*), za to so porabili 46 lir,⁸⁴ v Benetkah pa so za insignijo sv. Štefana plačali 77 lir in 16 solidov.⁸⁵

Leto	Nakupi opreme		Delo v cerkvi ali škveru		Drugo		Čisti stroški
	lire	Odstotek	lire	odstotek	lire	odstotek	
1758					40,4	8,90	453,9
1759	45,1	5,31	152,9	18,02	81,1	9,56	848,7
1760	537,5	42,08			8,4	0,66	1.277,4
1761			29,7	2,77	30,0	2,79	1.073,4
1762					416,3	24,40	1.706,0
1763	4,0	0,69	39,2	6,78	64,9	11,22	578,2
1764	2.435,0	79,54			52,4	1,71	3.061,5
1765			108,0	13,02	17,3	2,09	829,5
1766	9,7	0,96	158,7	15,76	235,8	23,41	1.007,2
1767	65,2	5,85	34,7	3,11	196,1	17,58	1.115,4
1768			192,3	20,56	9,7	1,04	935,2

Vrste izrednih stroškov (v lirah) koprške bratovščine sv. Nikolaja med letoma 1758 in 1768 (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 64v–82v).

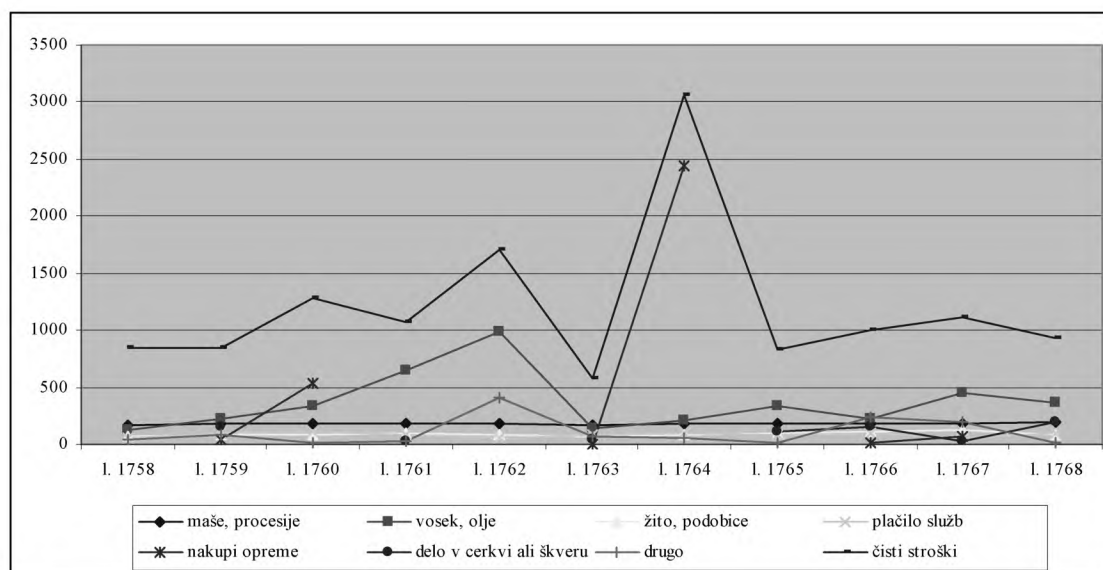
⁸¹ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 76r.

⁸² Verjetno amikt, platnen prtič, s katerim si duhovnik pri maši prekrije vrat in ramena, dva pasova, dva telesnika in deset rutic.

⁸³ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 70r.

⁸⁴ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 81r.

⁸⁵ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 82r.

Gibanje rednih in izrednih stroškov (v lirah) koprške bratovščine sv. Nikolaja med letoma 1758 in 1768 (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 64v–82v).

Bratovščina je imela tudi stroške z vzdrževanjem cerkve in škvera oz. privezov. Leta 1759 so prokuratorju Alessandu Ceconiju izplačali 152 lir in 19 solidov za popravilo slemena cerkvene strehe in ureditev dvorišča za cerkvijo,⁸⁶ leta 1766 pa Cristoforu Gaunelu 150 lir za popravilo pomola v škveru.⁸⁷ Precej stroškov za škver so imeli tudi leta 1768, in sicer so za 74 lir kupili tehtnico, 7 lir in 16 solidov so porabili za odvoz nepotrebnega materiala v skladišče, za popravilo cerkve pa so to leto mojstru Zucci izplačali 72 lir.⁸⁸

Med drugimi (v tabeli prikazanimi) stroški leta 1762 je bilo izplačilo Donatu Giurinu 400 lir za sodne stroške v Benetkah,⁸⁹ leta 1766 so pron. Bortolu de Rossiju izplačali 229 lir 14 solidov kot izplačilo pologa (dolga) za kupljene ferele (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 80r), naslednje leto pa za enak namen Michaelu Tottoju 117 lir in 14 solidov (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 82r).

Nakup opreme

Naldini je leta 1700 poročal, da bratovščina vzorno skrbi za cerkev sv. Nikolaja,⁹⁰ to pa je na osnovi stroškov, zabeleženih v blagajniški knjigi, mogoče potrditi tudi za kasnejše obdobje. Kupovali so novo cerkveno opremo, staro pa popravljali

in vzdrževali. Tako so leta 1720 za oltar kupili 4 vaze (liro in 10 solidov) in 4 palme⁹¹ (6 lir 5 solidov),⁹² naslednje leto pa so za popravilo medeninastega svečnika plačali 20 lir.⁹³ Leta 1726 so za cerkev kupili 6 novih posrebrnih svečnikov in zanje plačali 36 lir, za popravilo medeninastega svečnika, ki jim je padel na tla, pa so plačali 18 lir.⁹⁴ Dva medeninasta svečnika so kupili tudi leta 1778 in zanju plačali 30 lir,⁹⁵ naslednje leto pa so 31 lir in 17 solidov dali za nov oltarni prt.⁹⁶ Leta 1724 so za popravilo keliha plačali 14 lir,⁹⁷ leta 1738 pa so kupili tudi novo medeninasto svetilko. Stala je 48 lir in 10 solidov, omenjene stroške pa so si za 17 lir znižali s prodajo stare svetilke.⁹⁸

Leta 1714 so za popravilo cerkve porabili 167 lir in 18 solidov, za rabljeno preprogo pa so dali 124 lir.⁹⁹ Povečali in obnovili so tudi glavni oltar v cerkvi. Slikarju Antoniu da Ponteju ter mizarju Antoniu Miniusu so za delo leta 1716 plačali 77 lir in 15 solidov.¹⁰⁰ Ponovno so se prenove oltarja lotili tudi leta 1741. Za izdelavo marmornih stopnic so

⁹¹ Te so večkrat kupovali, npr. leta 1772 so kupili 4 in zanje plačali 24 lir (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 88r).

⁹² SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 15r.

⁹³ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 17r.

⁹⁴ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 22r.

⁹⁵ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 96r.

⁹⁶ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 100r.

⁹⁷ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 15r.

⁹⁸ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 44.

⁹⁹ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 9r.

¹⁰⁰ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 11r.

⁸⁶ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 68r.

⁸⁷ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 79r.

⁸⁸ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 83r.

⁸⁹ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 68r.

⁹⁰ Naldini: *Cerkveni kerajepis*, str. 120.

Bogato okrašena notranjost cerkve sv. Nikolaja dokazuje, da so člani skrbeli za urejenost cerkve in imeli čut za umetnost (foto: Vogrin, 2008).

mojstru Alessiu Cuzziju plačali 250 lir, 11 lir so plačali zidarju Marcu Valentinisu za material in izdelavo temeljev za stopnice, za šest dni dela pa 15 lir, za preostale stroške (pesek in apno 2 liri in 10 solidov, 7 dni dela težaka 5 lir in 8 solidov, vino 2 liri in 8 solidov, odvoz materiala) pa še 12 lir in 10 solidov.¹⁰¹ Za bel kamen (*pietre bianche*) za stopnice pred oltarjem so nato leta 1743 porabili 25 lir.¹⁰²

3. 8. 1727 so dali beneškemu rezbarju z območja Santa Marina izdelati kipec sv. Nikolaja, za to so plačali 18 lir, za pozlato in poslikavo kipca pa slikarju Antoniu da Ponteju 7 lir in 10 solidov. Kipec so postavili na novo bratovščinsko klop v stolni cerkvi. Zanjso so mizarju Antoniu Miniusu plačali 34 lir in 2 solida, za poslikavo pa da Ponteju 15 lir. Bratovščinska klop je imela tudi ključavnico s ključem, zanjso so kovaču Jacobu Acerbonu plačali 2 liri in 10 solidov.¹⁰³ Nove klopi pa so v bratovščinski cerkvi delali leta 1736. Za nakup desk (*le tauole di Nogara*) v Benetkah, za delo obrtnikov, nakup žeblicev, lepila in preostalih potrebščin za izdelavo naslonjal v cerkvi sv. Nikolaja so porabili 2.656 lir, 12 solidov in 8 denaričev. Omenjena naslonjala je delal mojster Niccolò Romano in zanjse prejel 1.160 lir, namestil pa je tudi slike.¹⁰⁴ 1786 so za pokritje klopi kupili novo preprogo in za do-

bavo plačali 53 lir in 11 solidov,¹⁰⁵ za popravilo klopi v bratovščinski cerkvi pa so leta 1779 porabili 18 lir.¹⁰⁶

Člani bratovščine so tudi v 18. stoletju kupovali nova slikarska dela za okrasitev cerkve. Benečana Pasqualin Galli in Antonio da Marin, ki sta bratovščini leta 1731 plačala po 2 liri in

11 solidov miloščine, sta dala še 186 lir miloščine za novo sliko v cerkvi, bratje pa so zbrali dodatnih 52 lir.¹⁰⁷ Zanjso so slikarju Natalu Bertulinu plačali 217 lir, za platno pa dodatnih 21 lir.¹⁰⁸

Leta 1734 so dali izdelati novo bratovščinsko bandero¹⁰⁹ (*penello con franze e fiocchi*), ki so jo uporabljali ob smrti bratov, kupili pa so tudi 6 skrinjic iz orehovega lesa s ključavnicami in ključi za 12 lir in jih dali lastnikom ladij za pobiranje miloščine.¹¹⁰ Leta 1805 so za obnovo bandere kupili platno za 9 lir, pobarvali so bratovščinsko klop v stolni cerkvi (30 lir), Zuanneju de Grassiju pa so leta 1806 za barvanje bandere (*penello di s. Niccolò*) izplačali 56 lir in 12 solidov.¹¹¹ Januarja 1804 so za novo mašno knjigo (*mesale*) dali 18 lir, za kadilo pa 3 lire.¹¹²

Bratovščina pa je leta 1772, 1773 in ponovno leta 1779 prispevala po 60 lir tudi za nove orgle v stolni cerkvi.¹¹³ 21. 2. 1786 so 467 lir in 3 solide dali Giovanniju Tottoju, enemu od obeh pooblaščenih za popravilo cerkve,¹¹⁴ leta 1788 180 lir,¹¹⁵ 7. 8. 1789 pa še 36 lir in 6 solidov.¹¹⁶ Kovaču in mizarju so leta 1788 plačali 46 lir za popravilo cerkvenih vrat, Francescu da Ponteju pa 11 lir za barvanje. Niccolaju Rizziju so za zidarska dela izplačali 14 lir in 2 solida, za odstranitev materiala pa 8 lir.¹¹⁷ Tottoju, ki je verjetno plačal popravilo cerkve (kreditiral bratovščino), so leta 1796 izplačali še 250 lir in 18 solidov,¹¹⁸ 1797 pa 248 lir in 4 solide.¹¹⁹

Bratovščina je del denarja namenila tudi za vzdrževanje objektov za osnovno pomorsko dejavnost. Skrbela je ne le za priveze v domačem pristanišču, ampak tudi za priveze v Benetkah, s kate-

¹⁰¹ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 47r.

¹⁰² SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 49r.

¹⁰³ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 23r.

¹⁰⁴ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 41r.

¹⁰⁵ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 25.

¹⁰⁶ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 100r.

¹⁰⁷ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 29v.

¹⁰⁸ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 30r.

¹⁰⁹ Zanjso so plačali 44 lir.

¹¹⁰ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 35r.

¹¹¹ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 144v.

¹¹² SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 41r.

¹¹³ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 100r.

¹¹⁴ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 115r.

¹¹⁵ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 116r.

¹¹⁶ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 119r.

¹¹⁷ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 116r.

¹¹⁸ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 132r.

¹¹⁹ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 132–133.

Bratovščinske klopi in detajl naslonjal v koprski cerkvi sv. Nikolaja (foto: Bonin, 2009).

rimi so imeli člani bratovščine glavne stike. Priveze so imeli na *Rivi degli Schiavoni*¹²⁰ in v bratovščinski knjigi je mogoče spremljati stroške, ki so jih imeli za postavitev (novih) kolov za priveze ladij. Leta 1712 so za dva večja priveza in popravilo drugih porabili 27 lir in 10 solidov,¹²¹ v Benetkah pa so plačevali tudi prispevek Uradu za vode (*Capitaneo delle acque*) v višini 12 lir in 8 solidov.¹²² Šest novih hrastovih kolov so za priveze na beneški rivi postavili tudi leta 1731 in zanje porabili 12 lir oz. po 2 liri za enega.¹²³ Bratovščina je imela tudi lastni škver, tudi tega pa so vzdrževali z bratovščinskim denarjem. Leta 1720 so za popravilo škvera pripeljali 5 bark kamenja in škriklj, za oboje pa so plačali 26 lir in 5 solidov,¹²⁴ za delo so porabili 22 lir, za vso opremo za spust ladje v morje in prenos pa dodatnih 134 lir in 14 solidov. Kotlarju (*calderaro*) Zuanneju Combiju so za baker za popravilo dveh kotlov za kuhanje smole (*pero per peve*) plačali 114 lir,¹²⁵ leta 1730 pa ponovno 69 lir. Lastniki ladij

so za najem škvera,¹²⁶ orodja in kotla za kuhanje smole plačevali bratovščini prispevke.

Zdi se, da bratovščina ni imela lastne dvorane, saj je *nobilu*, dr. Inocentu del Bellu, vsako leto plačevala za najem dvorane (in hiše za *comandadorja*) po 37 lir in 4 solide.¹²⁷ Po njegovi smrti (verjetno 1737) so najemnino do leta 1742 plačevali vdovi Anzoli,¹²⁸ od leta 1743 pa grofu Francescu Verziju.¹²⁹ V isti hiši je navadno brez dodatnih stroškov imel stanovanje tudi bratovščinski *comandador*. Leta 1760 ga je Francesco Verzi »izgnal« iz hiše, zato so morali od tega leta dalje po 37 lir in 4 solide plačevati tudi za njegovo delo v cerkvi in dvorani.¹³⁰ Od leta 1774 so najemnino za hišo *nonzola* plačevali Girolamu Almerigottiju.¹³¹

Bratovščina je slovesno obhajala praznik bratovščinskega zaščitnika in se udeleževala običajnih procesij (npr. za veliki teden in telovo¹³²). S tem v

¹²⁰ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 13v.

¹²¹ Priveze so popravljali in vzdrževali vsako leto.

¹²² SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 6r.

¹²³ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 29r.

¹²⁴ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 15r.

¹²⁵ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 15r.

¹²⁶ Leta 1731 so tako plačali 95 lir (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 28v).

¹²⁷ SI PAK KP 6, a. e. 1439, 27, str. 23r.

¹²⁸ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 42r.

¹²⁹ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 48r.

¹³⁰ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 69r.

¹³¹ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 90r.

¹³² Praznik Sv. rešnjega telesa in krvi (telovo) je premični praznik. Določen je glede na praznik velike noči (nedelja

zvezi so imeli stroške tako z nošenjem feralov in drugih bratovščinskiх znamenj kot s pobiranjem starega voska in izdelavo posebnih posod za pobiranje in zabojev za spravilo, imeli pa so tudi stroške s prevozom starega voska v Benetke. Tam so ga prodali. Nekaterе zadolžitve so kot obvezo in miloščino bratovščini sprejeli posamezni bratovščinski člani. Tako je lastnik ladje Zuanne del Moro, ki se je obvezal, da bo v procesijah nosil križ, na leto plačeval po 12 lir in 8 solidov.¹³³ Bratovščina je občasno pripravila tudi izredne procesije. Leta 1730 so opravili procesijo za lepo vreme in za štiri *torrije* porabili 6 lir in 1 solid. Podobne procesije so imeli tudi kasneje (npr. za zdravje živine). Ob prazniku sv. Nikolaja so slovesno okrasili cerkev (leta 1730 so zanjo porabili 16 lir), na vigilijo so se udeležili večernice, na praznik pa slovesne maše (kanonikom so dali za peto mašo in večernico 4 lire), za zvonjenje na vigilijo in praznik pa so porabili še dodatno liro in 4 solide.¹³⁴

Bratovščina je dajala tudi miloščino spreobrnjenim v krščansko vero. Leta 1737 so tako dvema judoma, ki sta postala kristjana, namenili 2 liri in 10 solidov,¹³⁵ leta 1740 pa so liro dali še enemu judu,¹³⁶ drugima dvema pa po 3 lire.¹³⁷ Miloščine so plačevali tudi kasneje. Liro miloščine so tako leta 1758 dali judovski družini,¹³⁸ leta 1759 so po naročilu podestata dvakrat dali miloščino dvema heretikoma (v skupni višini 2 liri in 10 solidov¹³⁹), leta 1761 pa so prav tako dali eno liro kalvinistu, ki je prestopil v krščanstvo.¹⁴⁰

Beneške oblasti so vseskozi nadzirale poslovanje bratovščine (tako kot tudi poslovanje preostalih).¹⁴¹ 16. 12. 1772 je pregled poslovanja

opravil tudi revizor Casimiro Solveni in podestatu Zuanneju Casselliju poročal, da je bratovščinska blagajna sicer vzorno vodena, da pa imajo primanjkljaj zaradi nakupa vrvi, ki je bila potrebna v škveru,¹⁴² 14. 11. 1775 in 25. 3. 1776 pa je poslovanje pregledal njegov sin Antonio Solveni.¹⁴³ Revizijo poslovanja je nato opravljal vsako leto in o njej pošiljal poročila podestatu. Poleg dobrega poslovanja so bili ugotovljeni tudi presežki prihodkov nad stroški. Nakazovali so jih gastaldom. Bratovščina je leta 1789 imela 889 lir in 9 solidov prihodkov ter 1.154 lir in 13 solidov stroškov. Primanjkljaj 265 lir in 4 solide je ob koncu leta pokrill gastald, v naslednjem letu pa je bila enaka vsota všteta med bratovščinske stroške. Naslednje leto je primanjkljaj znašal 295 lir in 4 solide, ob koncu svojega mandata pa je imel 352 lir in 6 solidov primanjkljaja, kar je 15. 8. 1793 v poročilu podestatu vpisal tudi bratovščinski revizor Antonio Solveni.¹⁴⁴ Naslednji gastaldi niso imeli primanjkljajev.

Po poročilu Antonia Solvenija, ki ga je pripravil na zahtevo avstrijskih oblasti,¹⁴⁵ je bratovščina sv. Nikolaja imela leta 1797 po koncu beneške oblasti 30 lir, 17 solidov in 6 denaričev presežka, in sicer 973 lir, 12 solidov in 6 denaričev prihodkov in 942 lir 15 solidov stroškov. Po njegovem poročilu so približno 55 odstotkov vseh prihodkov (izračunal jih je na osnovi zadnjega petletnega obdobja) predstavljali letne najemnine, zakup prevoza pošte in iztržek od podaje starega voska. Približno 24 odstotkov prihodka so imeli od *luminarij* in drugih miloščin, malo več kot petino pa od liveov (verjetno zakupov posesti oz. prihodkov od izposojenega denarja).¹⁴⁶

po prvi pomladanski polni luni) oziroma binkošti (petdeset dni oz. 7 tednov po veliki noči) in ga kristjani praznujejo na četrtek v drugem tednu po binkoštih (torej 10 dni po binkoštni nedelji). Telovo, ki je spomin na dogodek, ko je Kristus pri zadnji večerji v četrtek pred smrtjo na križu dal učencem jesti kruh kot svoje telo in piti vino kot svojo kri ter tako ustanovil mašno daritev, je bil uveden leta 1246 v Liegu. Papež Urban IV. ga je leta 1264 zapovedal tudi v Rimu, njegov naslednik Klement V. pa ga je leta 1311 potrdil. Pobožnost so verniki kazali s procesijami.

¹³³ Leta 1730 in 1731 je to dolžnost plačal pron. Pietro Romano, admiral, od leta 1732 do leta 1747 pa jo je plačeval omenjeni Moro.

¹³⁴ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 27r.

¹³⁵ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 41r.

¹³⁶ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 81.

¹³⁷ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 45r.

¹³⁸ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 65r.

¹³⁹ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 67r.

¹⁴⁰ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 71r.

¹⁴¹ V letu 1724 sta npr. bratovščinsko knjigo izdatkov in prejemkov pregledala revizorja Matrio de Pangher in Giovanni Battista Benzon (SI PAK KP 6, a. e. 1439, str.

20r), poleg njiju pa so revizijo opravljali tudi drugi revizorji.

¹⁴² SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 173.

¹⁴³ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 90r, 92r.

¹⁴⁴ SI PAK KP 6, a. e. 1439, str. 124r.

¹⁴⁵ Ob koncu Beneške republike je nova (cesarska) oblast dala popisati tudi bratovščinsko premoženje. Na zahtevo politično-ekonomskega sodišča druge stopnje (*Tribunale di Seconda Istanza Politico, ed Economica*) v Trstu ga je 28. septembra 1797 popisal revizor Antonio Solveni, ki je nadzor nad bratovščinskim premoženjem opravljal že pod prejšnjo oblastjo. Solveni je moral za tržaško sodišče in novo oblast pregledati vse prihodke in odhodke, posebno pozornost pa je moral nameniti strukturi vodenja (administraciji) in predlagati izboljšave, da bi dobrodельne ustanove bolje delovale.

¹⁴⁶ AST, Governo del litorale, b. 3, N° 580.

Vrsta prihodka	Prihodki	Odstotek
Letne najemnine, pošta, vosek	536:18:6	55,15
Miloščine	234:10:0	24,09
Prihodki od livelov	202:04:0	20,78
Skupaj	973:12:6	100,00

Prihodki (v lirah, solidih in denaričih) koprške bratovščine sv. Nikolaja leta 1797 (AST, Governo del litorale, b. 3, N° 580).

V tem obdobju je 88 odstotkov vsega denarja porabila za nakup voska in olja, opravljanje maš za pokojnimi brati, na dan bratovščinskega zavetnika in preostale zapovedane praznike, približno 11 odstotkov pa naj bi bilo drugih izrednih stroškov, ki so se od leta do leta spreminjali.

Vrsta stroška	Strošek	Odstotek
Razni stroški	107:18	11,44
Vosek, olje, maše, popravila	834:17	88,54
Skupaj	942:15	100,00

Stroški (v lirah in solidih) koprške bratovščine sv. Nikolaja leta 1797 (AST, Governo del litorale, b. 3, N° 580).

Bratovščina je tudi po prehodu Istre pod avstrijsko oblast nadaljevala svoje poslanstvo in enako vodila bratovščinske knjige kot v prejšnjem obdobju. Tudi med vrstami prihodkov in izdatkov ni zaslediti sprememb. Najemnine šķvera oz. dostavljanja pošte so ostali enako visoki, prav tako višine *luminarij* in preostalih rednih prihodkov, še vedno pa so največ denarja porabili za nakup voska, opravljanje maš, nakup žita in peko kruha. Morda je bila izjema le pri nakupu voska, saj se zdi, da so ga pogosteje kupovali v Trstu. Nadzor nad njenim poslovanjem so opravljale tudi avstrijske oblasti. V kopiji dokumenta z 8. 5. 1805 je narejena primerjava med poročilom, ki ga je 18. 4. 1805 naredil javni bratovščinski pisar Niccolò de'Theijls o upravljanju bratovščinskega premoženja v obdobju delovanja gastalda Francesca Romana med letoma 1802 in 1803, ter poročilom, ki ga je o vodenju bratovščinskih računov dal gastald. Izkazalo se je, da je gastald lažno vodil nekatere račune, za to pa sta bila po mnenju pisarja odgovorna tudi Giovanni Baseggio, *essatore* in *nonzolo*, vsi dolžniki, ki niso vsako leto plačevali milošćine, pa naj bi bili (poleg plačila svojega dolga) kaznovani s plačilom lire kazni. Gastald je moral plačati 32 lir primanjkljaja.¹⁴⁷

¹⁴⁷ SI PAK KP 6, a. c. 1439d.

Po prehodu pod francosko oblast¹⁴⁸ je imela bratovščina v obdobju ukinitve in podržavljanja njenega premoženja leta 1806: srebrno svetilko, srebrn križ z lesenim držalom, srebrno kropilo, 24 kut, lesen pozlaćen fanò, 12 feralov,¹⁴⁹ srebrno plaketo (*pace*), Kristusa v omarici (*Cristo nel suo ar-madio*), dve banderi (*penello*; eno iz damasta, drugo pa za spremljanje mrtvih bratov) in 140 beneških liber (*sottile*) voska.

Za cerkev sv. Nikolaja (16. 5. 1806 jo je prevzel urad domen; dokument je datiran 10. 10. 1816) so v inventarju¹⁵⁰ navedeni: srebrn kelih s podstavkom v teži velike beneške libre, tri stara mašna oblačila (*pianeta*), stara srajca, oltarni prt, dve medeninasti svetilki, dva medeninasta svećnika, zvonec, lesen oltar s tabernakljem, dve omari pri oltarju, omara, v kateri je bila podoba sv. Marije, dvanajst lesenih klopi, ki so imele izdelan del za klećanje, ter dve enaki orehovi klopi, lesena klop, ki je bila narejena kot zaboj s ključavnico, na kateri je bila insignija sv. Nikolaja, in dva manjša kipa, orehova klop z naslonjalom, nad katero so bile obešene slike, dve mašni knjigi (*missal*), dva fanòja (en velik in en majhen), dve insigniji, in sicer sv. Barbare in sv. Krištofa, 4 leseni *celostri* in dva lesena ferala.¹⁵¹

Del bratovščinske srebrnine (križ, *pace*, kropilo in svetilko) s skupno težo 14 liber in 2 unci srebra je koprski urad domen 3. 4. 1807 poslal na sedež uprave domen v Videm, kjer so ga verjetno pretopili.¹⁵²

Viri in literatura

Arhivski viri

AST – Archivio di Stato di Trieste

I.R. Governo del Litorale, Atti d'amministrazione, busta 3, Anno 1797, 6/1 Scuole Laiche, N° 580

¹⁴⁸ Velika prelomnica v delovanju bratovšćin je bila francoska okupacija Kopra. Francozi so na osnovi dekretov z 8. junija 1805 in 24. maja 1806 ukinili večino bratovšćin (izjema so bile bratovšćine sv. Zakramenta in kršćanske ljubezni) in njihovo premoženje podržavili. Tako je v dokumentu z 19. septembra 1806 vidno, da so na koprskem teritoriju podržavili 58 bratovšćin s 24.420 lirami premoženja (SI PAK KP 6, a. e. 1469, N° III). Za ta namen so v mestu ustanovili *Urad domen*, ki je nadzoroval premoženje ukinjenih bratovšćin, pa tudi samostanov in špitalov.

¹⁴⁹ Fanò in dvanajst feralov so kupili v Benetkah leta 1764.

¹⁵⁰ Pod inventar je podpisan je Cristoforo Alberigo, sin Antonia, *custode della Chiesa di s. Nicolo*.

¹⁵¹ SI PAK KP 6, a. e. 1439e.

¹⁵² SI PAK KP 6, a. c. 1469.

BCT, AD – Biblioteca Civica Attilio Hortis Trieste, Archivio diplomatico

BCT, AD, a. e. 2 D 31, Per li Reverendi Padri delle Scuole Pie direttori del Seminario di Capodistria contro le Scuole della Città e giurisdizione di Pola 1675–1742

PAK – Pokrajinski arhiv Koper

SI PAK KP 6, Komuna Koper, IX. skupina, a. e. 1469

SI PAK KP 6, IX. skupina, a. e. 1439, Libro de Amministrazioni della Scuola di San Nicolò, 1694–1806

SI PAK KP 6, IX. skupina, a. e. 1439 a, Stampa Magnifica Città di Capodistria, e Veneranda Scuola di San Niccolò de' Marinari di detta Città Assuntrice di Giudizio, 1697–1774

SI PAK KP 6, IX, a. e. 1439 e, Inventario e stima dei mobili ritrovati in potere della Scuola di S. Niccolò nella Comune di Capodistia, maggio 1806

SI PAK KP 6, IX, a. e. 1439 d, Francesco Romano gastaldo della scuola negl'anni 1803–1804 in defficit

SI PAK KP 6.1, Dodatek, a. e. 22, Seminario Q

Objavljeni viri in literatura

AMSI (*Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*): Senato mare. Cose dell'Istria. vol. XVI, fascicolo 1–2. Parenzo: Società istriana di archeologia e storia patria. Tipografia Gaetano Coana, 1900, str. 1–116.

Boerio, Giuseppe: *Dizionario del dialetto veneziano*. Firenze : Giunti, 1998.

Bellemo, Emanuela: *Vittore e Benedetto Carpacio in Istria: tesi di laurea*. Venezia : [E. Bellemo], 1998/99.

Caprin, Giuseppe: *L'Istria nobilissima*. Trieste : Edizioni Italo Svevo, 1992, 1. in 2. del.

Darovec, Darko: *Davki nam pijejo kri: gospodarstvo severozahodne Istre v novem veku v luči beneške davčne politike*. Koper : Univerza na Primorskem : Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Koper : Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2004.

Darovec, Darko: *The Monte di Pietà in Istria and Dalmatia. The Bank of the poor*. Naples : [s.n.], 2004, str. 87–117.

HC (*Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*): volumen III, Patavia, 1968.

Istria. Città maggiori: Capodistria, Parenzo, Pirano, Pola. Opere d'arte dal Medioevo all'Ottocento [a cura di Giuseppe Pavenello e Maria Walcher]. Trieste : Università degli Studi di Trieste, 1999.

La Provincia: Seminario o Collegio di Capodistria, Capodistria : Tondelli, 1874–1876.

Lavrič, Ana: *Vizitacijsko poročilo Agostina Valierja o koprski škofiji iz leta 1579*. Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Umetnostno-zgodovinski inštitut Franceta Steleta, 1986.

Likar, Darko: *Arhitektura cerkva nad mestnimi vrati notranjega obzidja v Kopru in oratorija sv. Jakoba nad Poljskimi vrati v Piranu*. *Annales, Series Historia et Sociologia* 20 (2010), št. 2, str. 277–300.

Luglio, Vittorio: *L'antico vescovado giustinopolitano : tredici secoli di storia attraverso i vescovi e le chiese dell'antica diocesi di Capodistria*. Trieste : Luglio, 2000.

Naldini, Paolo: *Cerkeveni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper* (urednik Darko Darovec). Koper : Zgodovinsko društvo za južno Primorsko : Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije : Škofija, 2001.

Paruta, Lorenzo: *In materia de fontici, comunità, scuole. Monte, colletraria, ogli e Sali*. V: *Leggi Statuarie per il buon governo della Provincia d'Istria*. Libro terzo, 1757.

Schauber, Vera – Schindler, Hanns Michael: *Svetniki in godovni zavetniki za vsak dan v letu*. Ljubljana : Založba Mladinska knjiga, 1995.

Štoković, Alojz: *Bratovštine na istočnoj obali Jardana. Prilog proučavanja socijalne povijesti na Sredozemlju od XI. do XVII. Stoljeća*. *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*. Rijeka : Državni arhiv u Rijeki, 2006, sv. XLVII–XLVIII, str. 141–158.

Žitko, Salvator: *Vloga in pomen Collegia dei Nobili v Kopru*. *Acta Histriae III*, Koper : Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 1994, str. 123–132.

Zusammenfassung

BRUDERSCHAFT ST. NIKOLAUS IN KOPER (CAPODISTRIA)

Die Laienbruderschaften, deren Entwicklung in den nordwestlichen istrischen Städten aufgrund des Mangels an älterem Archivmaterial erst seit Ende des 14. bzw. seit dem 15. Jahrhundert verfolgt werden kann, gewährten ihren Mitgliedern moralische und materielle Unterstützung sowohl im täglichen Leben als auch in schwierigen Zeiten (Tod, finanzielle Probleme). Durch die Mitwirkung an Ritualen, Prozessionen, Bruderschaftsmahlen, vor allem aber durch die Möglichkeit der Wahl in Bruderschaftsfunktionen (theoretisch aller Mit-

glieder der Bruderschaft, auch der ärmsten) und durch die Mitarbeit in der Verwaltung der Bruderschaft wurde den Mitgliedern die Eingliederung in das gesellschaftliche Leben des Ortes und auserwählten Einzelnen über die karitative Tätigkeit der Bruderschaft (Gewährung von Almosen, Unterbringung im Armenhaus) ein leichteres und angemesseneres Leben ermöglicht.

Anfangs versammelten sich die Mitglieder der Bruderschaft St. Nikolaus (größtenteils vermutlich Seefahrer) im gleichnamigen Kirchlein in Zubenaška vrata, doch schon in den Dreißigerjahren des 16. Jahrhunderts bauten sie eine neue Kirche beim Haupthafen in der Nähe des Stadttors St. Martin. Die Bruderschaft musste vermögend gewesen sein, verpflichtete sie doch schon im Jahr 1540 Benedetto Carpaccio, der für sie ein Altarbild Mariens mit dem Jesusknaben, dem Bruderschaftsheiligen Nikolaus und dem hl. Johannes dem Täufer malte. Die 1594 geweihte Kirche wurde später mit einer Reihe von Fresken aus dem Leben des Bruderschaftsheiligen geschmückt. Nach den Angaben des Podesta und Hafenkommendanten von Koper (Capodistria), Lorenzo Donato, zählte die Bruderschaft im Jahr 1675 zu Kopers vermögendere Bruderschaften, leider wurde bislang deren Statut nicht gefunden, das vermutlich zahlreiche unge löste Fragen beantworten würde: zur Mitgliedschaft, zur Beziehung der Kahnbesitzer zu den Matrosen und ausländischen Schiffseignern (ob die ausländischen Schiffseigner und deren Tätigkeit im Gebiet von Koper irgendwie beschränkt waren), zu den Bruderschaftsfunktionären und deren Wahlen und nicht zuletzt, ob die Bruderschaft nunftmäßig organisiert war und ob die *mariegola* die Beziehungen innerhalb der Mitgliedschaft, eine eventuelle Lehrzeit und Ähnliches regelte. Die genannten Fragen können einstweilen nicht genau beantwortet werden.

Aus dem erhaltenen Finanzbuch der Bruderschaft (1694–1806) lässt sich für den Zeitraum von 1710 bis 1806 feststellen, dass zu Gastalden ausschließlich Schiffseigner gewählt wurden. Dreizehnmal wurde diese Funktion von der Familie Romano, siebenmal von der Familie de Stradi und je fünfmal von den Familien Bratti und de Grassi ausgeübt.

Eine genauere Durchsicht der Geschäftsführung in der Zeit von 1758 bis 1768 bestätigte, dass die Bruderschaft einen Großteil der Einkommen aus Beiträgen ihrer Mitglieder (Luminarien und sonstige Almosen) und aus ihrer Tätigkeit erzielte. In dem genannten Zeitraum betrugen die Luminarien zwischen 11 und 36% der Einkommen, was durchschnittlich etwa ein Fünftel aller Einkommen ausmachte.

Die Bruderschaftsmitglieder besorgten die Zustellung der Post zwischen Koper und Venedig. Der Mieter zahlte der Bruderschaft jährlich 110 Lire, was etwa 10% ihres Jahreseinkommens betrug. Die Kahnbesitzer, die die Post zwischen den beiden Städten transportierten und für jeden Brief einen Solidus erhielten, zahlten der Bruderschaft jährlich zwischen 180 und 250 Lira bzw. zwischen 10 und 25%, und zwischen 2 und 10% der Einkommen erzielten sie auch aus den Mieten der Werft und der Ankerplätze.

Die Bruderschaft verwendete etwa ein Fünftel des Geldes für die Bezahlung des Predigers, für Messen, Kirchenschmuck und das Tragen von Lampen und sonstigen Bruderschaftszeichen bei Prozessionen. Die höchsten Kosten (gewöhnlich um 20%, aber auch bis 50 und sogar 60%) waren mit dem Kauf von Wachs und Öl für die Beleuchtung in der Kirche, für das ewige Licht und für Prozessionskerzen verbunden. Ungefähr ein Zehntel des Geldes wurde alljährlich auch für den Kauf von Getreide zum Brotbacken und von Andachtsbildern, die auf dem Kirchweihfest an die Mitglieder verteilt wurden, und ebenso viel für die Bezahlung einiger Dienste verwendet (beispielsweise für den Mesner, Schreiber, Advokaten).

Viel Geld verwendeten die Bruderschaftsmitglieder (sie trugen eine hellblaue Kutte) auch für die Innenausstattung der Kirche und für die Erhaltung der Werft und der Ankerplätze. Die Bruderschaft wurde 1806 zusammen mit 58 anderen Bruderschaften in Koper aufgelöst. Ihr Vermögen wurde verstaatlicht, die Kirche mit reicher Innenausstattung übernahm das Domänenamt Koper, ein Teil des Bruderschaftssilbers mit einem Gesamtgewicht von 14 Libra und 2 Unzen Silber wurde 1807 vom Domänenamt Koper an den Sitz der Domänenverwaltung in Udine geschickt, wo es vermutlich eingeschmolzen wurde.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 930.2:003.074:930.25(497.4)

Prejeto: 4. 10. 2011

Brezmejna radost odkrivanja in krhkost mejnih letnic (Najstarejši poznani dokumenti kranjskega stanovskega arhiva)

ANDREJ NARED

dr. zgod. znan., višji svetovalec – arhivist

Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana

e-pošta: andrej.nared@gov.si

IZVLEČEK

Prispevek govori o dobrem ducatu dokumentov iz obdobja 1457–1465, ki jih je avtor v zadnjih nekaj letih na novo odkril v arhivu (fondu) kranjskih deželnih stanov. Nekaj besed je namenjenih stanovskemu arhivu, ohranjenosti njegovega gradiva, naključnim odkritjem, v luči teh pa tudi nedokončnosti mejnih letnic, s katerimi arhivisti pogosto zelo zavajajoče omejujemo gradivo posameznih fondov. Predstavljeni so vsebina oziroma pomen odkritih dokumentov, vzroki, da niso (po)znani, in redki raziskovalci, ki so se z njimi že srečali. Na koncu so v obliki kratkih regestov predstavljeni doslej v izvirniku znani stanovski spisi, nastali pred letom 1506, ko je skupaj z ljubljansko deželno hišo pogorel tudi večji del stanovskega arhiva.

KLJUČNE BESEDE: deželni stanovi, Kranjska, mejne letnice, objave virov, spisi, stanovski arhiv, Trst

ABSTRACT

INFINITE JOY OF DISCOVERING AND UNCERTAINTY OF TIME FRAMES
(THE OLDEST KNOWN DOCUMENTS OF THE CARNIOLAN ESTATES' ARCHIVE)

The article presents a few more than a dozen documents from 1457 to 1465 that were discovered by the author within the last couple of years among the records of the Carniolan Provincial Estates' archive. The Estates' archive and the preservation of its records are described, as are chance discoveries, which caused the author to ponder the issue of determining the earliest date in the time frame of a certain record group. Such dates are often misleadingly set by archivists when establishing the time period during which the records of a certain record group are believed to have been created. The article describes the content and significance of the newly discovered documents and reasons for their unfamiliarity and then goes on to introduce some of the rare researchers who happened to come upon them in the past. Finally, the article presents in the form of short regests the known original Estates' documents that had been created before 1506, the year most of Estates' archive burned down in a fire that destroyed the Provincial Estates' House (Landhaus) in Ljubljana.

KEY WORDS: Provincial Estates, Carniola, time frames, the publishing of sources, documents, Estates' archive, Trieste

Mejna letnica

Splošni vodniki po fondih in zbirkah osrednjega slovenskega arhiva že dobrega pol stoletja govorijo potencialnim uporabnikom, da se arhivsko gradivo kranjskega stanovskega arhiva začne z letom 1493. Tako informacijo je dal prvi »moderni« vodnik osrednjega arhiva – Splošni pregled fondov državnega arhiva LRS iz leta 1960,¹ ponavljali pa so jo vsi kasnejši vodniki iz let 1965, 1984 in 1999.² To leto, v arhivistični terminologiji mu navadno rečemo mejna letnica (v tem primeru spodnja, zgornja je postavljena v leto 1861), je bilo morda določeno »na pamet«. V dobrem desetletju spoznavanja gradiva fonda z uradnim imenom Deželni stanovi za Kranjsko (signatura SI AS 2) namreč zdajšnji skrbnik fonda in avtor tega prispevka ni prijel za noben spis³ s takim datumom niti ni zanj slišal.

Vsi spisi so zgoreli

Do pred nekaj leti je kazalo, da se je začelo originalno spisovno gradivo v resnici pojavljati šele z letom 1507.⁴ To je bilo mogoče logično razložiti s požarom, v katerem je leta 1506 zgorela le nekaj let stara deželna hiša⁵ na ljubljanskem Novem trgu skupaj z zamatki stanovskega arhiva. Po poročilu stanovskega regulatorja Karla Seifrída Perizhofferja iz leta 1722 sodeč, so tedaj zgoreli vsi dokumenti, razen deželnih privilegijev in nekaterih spisov, ki jih je tedanji deželni glavar Hans Turjaški hranil pri sebi in jih je kasneje vrnil v novi stanovski arhiv. Perizhoffer piše: *Najstarejše deželnostanovske listine in spisi so*

*leta 1506 popolnoma pogoreli v tukajšnjem požaru, zato se registratura hvalevrednih deželnih stanov začnja z letom 1507; o tem priča deželnozbornsko posvetovanje, ki je bilo na premilostljivi ukaz cesarja Maksimilijana I. zaradi sklica vojske zoper Benečane na petek pred sv. Ožboltom v 1507. letu tukaj v Ljubljani. Kljub temu sem našel nekaj malega starejših listin pri deželnih svoboščinah, ki jih je med letoma 1493 in 1520 gospod Hans Turjaški, gospod na Šumberku, tedanji gospod deželni glavar na Kranjskem, zadržal pri sebi in jih je šele po požaru dal v novi deželenostanovski arhiv ...*⁶

Perizhofferjevo poročilo pove marsikaj, čeprav je v nekaterih delih nejasno. Predvsem sta vprašljivi letnici 1493 in 1520, saj ju je moč razumeti tudi tako, da je bil Hans (Janez) Turjaški v tem obdobju kranjski deželni glavar. To ne drži, saj je bil Hans za kranjskega glavarja imenovan v začetku leta 1501, na tem položaju pa je ostal do leta 1522. Pred njim, med letoma 1483 in 1501, je bil deželni glavar Hansov stric Viljem Turjaški.⁷ Kolikor so z letnicama 1493 in 1520 mišljene deželne svoboščine (privilegiji), »striže« prva letnica, saj kranjskih privilegijev iz leta 1493 ne poznamo, so pa iz januarja 1494 (in tudi iz leta 1520).⁸

Kljub tem razmeroma nepomembnim pomislekom o Perizhofferjevem poročilu pa tudi to potrjuje, da so stanovi dokumente trajne vrednosti – zlasti so tu mišljeni deželni privilegiji – hranili ločeno od preostalega (spisovnega) gradiva. Privilegiji (deželni ročini) so bili ob požaru gotovo na ljubljanskem gradu, upravnem centru dežele in sedežu deželnega glavarja, ki je bil tudi neformalni šef deželnih stanov. Privilegiji so se tako ohranili skorajda v celoti, saj so z izjemo ene ohranjene vse originalne privilegijske listine za ožjo Kranjsko, prav tako vse listine za plemstvo v nekdanji goriški deželici na Dolenjskem in v Beli krajini (t. i. Grofija v Marki in Metliki). Slabše so ohranjeni privilegiji za Istro, saj je prvi original šele potrditev cesarja Karla V. iz leta 1520.⁹

¹ *Splošni pregled*, str. 28.

² *Vodnik po arhivih Slovenije*, str. 37, 42; *Arhivski fondi in zbirke*, str. 33; *Vodnik po fondih in zbirkah*, str. 314, 317. Podatke zadnjega vodnika iz leta 1999 (za zdaj) povzema tudi podatkovna zbirka oziroma register na spletni strani arhiva (<http://www.arhiv.gov.si>).

³ Spisi (akti) poznega srednjega veka so pri pisarniškem poslovanju nastali zapisi ali obravnave, ki bodisi vodijo k pravnim poslom bodisi le-te izvajajo. Sestavljeni so iz več posameznih dokumentov (spisov v ožjem smislu). Spisi v širšem smislu lahko vsebujejo tudi listine. Za potrebe te razprave bomo spise navadno razumeli v ožjem smislu, kot posamične dokumente, ki vsebujejo odredbe in ukaze v različnih upravnih, vojaških ali sodnih zadevah ter nimajo posebne dolgoročne pravne veljave. Po obliki gre za mandate oziroma pisma na papirju standardnih mer. Prim. Quirin: *Einführung*, str. 66–67, 83–84.

⁴ Prim. *DSKS I*, str. XI, XII, 8–19 (št. 11–18). Med dokumenti, ki jih je Marija Verbič objavila kot kranjske deželnozbornske spise, so starejši od leta 1507 vzeti iz zbirke listin. Iz aprila 1507 je sočasni prepis, najstarejši objavljeni originalni spis iz stanovskega arhiva pa je iz aprila 1508.

⁵ O začetkih le-te nazadnje: Nared: *Arhiv*, str. 6–8; Nared: *Dežela*, str. 241–244.

⁶ *Die gar alte Landschafftliche Acta vnd Schrifften seynt in einer Anno 1506 alhier entstandenen Feyerprunst völlig in rauch aufgegangen, dachero fanget sich Einer Löblichen Landschafft Registratur ab Anno 1507 an, nach Ausweisung der Landtags Beratschlagung, so auf Kayzers Maximiliani primi allergnädigsten Beuelch wegen des Aufspots wider die Venediger am Freytag vor Oswaldi des 1507. iahrs allhier zu Laybach ist gehalten worden. Iedoch finde ich etwas wenigens von ältern actis bey denen Landtsfreyheiten, welche ab Anno 1493 bis 1520 Herr Hans von Auersperg, Herr zu Schönperg, etc., damaliger Herr Landtschabtmann in Crain, behaltweis bei sich gehabt und erst nach der Feiersprunst in das neue Landtschafftliche Archivum gegeben ...* ARS, AS 2, DSK I, šk. 874, fol. 122; prim. tudi *DSKS I*, str. XI; Nared: *Arhiv*, str. 8–9.

⁷ Preinfalk: *Auerspergi*, str. 73–74, 77–79, 450, 509; Nared: *Dežela*, str. 150–152.

⁸ Glej npr. Volčjak: *Kranjski deželni privilegiji*, str. 106–129.

⁹ Izčrpan predstavitev v katalogu *Kranjski deželni privilegiji*

Upravičeno je vprašanje, kje je bil spisovni del stanovskega arhiva po požaru leta 1506. Ker je precej dobro ohranjen, je težko verjeti, da bi bil v deželni hiši (lontovžu), ki jo je leta 1511 prizadel potres in trinajst let zatem (še ne do konca obnovljenega) nov požar. Še novembra 1528 so kranjski stanovi v pritožbi nadvojvodi Ferdinandu I. tarnali, da nimajo nobenega prostora (*wonung*), v katerem bi lahko imeli zasedanja deželnega zbora in dvorne večje. Lontovž potemtakem vsaj četrto stoletja ni normalno funkcioniral. Menimo, da so stanovske privilegije še naprej hranili pri deželnem glavarju, morda pa tudi preostalo, recimo mu pa-pirno gradivo.¹⁰

Vsi spisi niso zgoreli

Večjo uganko (so) predstavljajo(li) spisi (*etwas weniges von ältern actis*), ki jih je deželni glavar skupaj z deželnimi svoboščinami rešil pred ognjem. Perizhoffer se hvali, da jih je našel in si z njimi pomagal pri pripravi obširnega abecednega seznama kranjskih gospodov in deželanov.¹¹

Pogled v sicer zelo nepopolni in po sredi 17. stoletja za nazaj narejeni prvi registraturni protokol stanovskega arhiva obljublja nekaj spisov, ki so nastali pred požarom. *Registraturs Protocoll vom 1509 bisß 1520 Jar*¹² ima na foliju Ir registriranih šest dokumentov: po enega iz let 1461,¹³ 1463, 1472 in 1499 ter dva iz leta 1500. Od naštetih nam je po novejših popisih (evidencah) oziroma gradivu samem uspelo doslej »identificirati« le enega (1463, šk. 848), o tem pa bo kmalu govor. Omenjeni predstavljajo vse v protokolu evidentirane spise, ki so nastali pred za kranjski stanovski arhiv žalostnim letom 1506.¹⁴ V prvem registraturnem protokolu

omenjenih dokumentov ni niti v listinski zbirki, v katero so nekdanj uvrstili kar nekaj starejših stanovskih listin.

Navadno se zgodi, da do »odkritij« pridemo po naključju. Leta 2004 ali 2005 je tako brskanje med serijo deželanskih pisem (ohranjena so šele od leta 1587 naprej) odkrilo sveženj z imenom *Landesfreiheiten*, v katerem smo v 35 »zadevah« našli 38 starejših dokumentov (v glavnem originalov), od katerih je 5 originalnih dokumentov starejših od časovne točke nič, se pravi leta 1506, kot tudi od uvodoma omenjene mejne letnice stanovskega spisovnega gradiva (1493).¹⁵ Poleg petih originalnih dokumentov iz let 1457 (2), 1461 in 1463 (2), ki jih v obliki registrov predstavljamo v Dodatku (št. 2, 3, 7, 10 in 11), je treba omeniti še dva prepisa. Prvi (narejen je bil v drugi polovici 16. stoletja) prinaša 27. avgusta 1457 izdano pričevanje sodnika, sveta in skupnosti meščanov Metlike črnomaljskim »meščanom«, da so od avstrijskih knezov in prej goriških grofov imeli metliškim enake svoboščine in ročine, ki pa so pred 40 leti pogoreli v treh požarih.¹⁶ Prepis je Dimitz leta 1874 citiral v prvem delu Zgodovine Kranjske, vendar ga je lociral v vicedomski arhiv.¹⁷ Verjetno je tudi to razlog, da so ga kasnejši raziskovalci belokranjske urbane zgodovine imeli za izgubljenega in so se sklicevali na Dimitza.¹⁸ Drugi prepis je bil narejen nekaj de-

dogovora z dne 15. februarja 1507, sklenjenega med cesarskim svetnikom Felicianom Petschacherjem in Magdaleno, hčerko Jurija Dürra z Lanšprčča. Folij lv nato res niza dva spisa za leto 1509, naslednji neoštevilčeni folij pa ima za leto 1510 šest vpisov. Potem je foliacija znova tekoča od 1 do 380, vpisi pa se nadaljujejo z letom 1511. Sestavljaevc protokola je vnaprej pustil za vsak mesec po tri folije prostora, vendar šele na foliju 10 najdemo prvi vpis (z datumom 3. april 1511), nato pa v tem letu le še dva vpisa. Leto 1512 (fol. 37–73v) sploh ne prinaša nobenega vpisa, leto 1513 tri, 1514 osem, 1515 enega, 1516 dva, 1517 enega, 1518 štiri, 1519 enega in 1520 sedemnajst vpisov. Revni izkupiček napeljuje na misel, da protokol ni bil resneje voden oziroma da so ga pisali za nazaj – zato je vpisovalec vnaprej puščal prostor za dokumente posameznega meseca.

1338–1736; glej še Levec: *Die krainischen Landhandfesten*, str. 244–301.

¹⁰ Nared: Arhiv, str. 7–9; Nared: *Dežela*, str. 243–244.

¹¹ ARS, AS 2, DSK I, šk. 874, fol. 122–184. Perizhoffer je sicer uredil in v dvodelnem repertoriju popisal stanovski arhiv. Nared: Arhiv, str. 12–14.

¹² ARS, AS 2, DSK I, šk. 849. Na platnici so bile sicer pozneje vpisane še letnice 1401, 1436, 1499 in 1500. O registraturnih protokolih in razmeroma skromni uporabnosti teh Nared: Arhiv, str. 9–11.

¹³ Prvotna letnica je bila 1401 (pozneje je bila vpisana tudi na naslovnico protokola), a jo je potem nekdo s svinčnikom spremenil v 1461, 6. marec. Tudi ta letnica je brščas napačna, saj je regist tak: *Herr Graf von Thurn, Landt Crainerischer Gesandte an die Kayserliche Maieität, beribtet seine fortsetzende Raise ins Niederlandt, bittet anbey umb ein Wehsl auf Ynspruckh und umb die Credenzschreiben an die Kayserliche Maieität etc. und Reichsstände*. Nemogoče je, da bi bil kak grof (sic!) Thurn leta 1461 res kranjski odposlanec.

¹⁴ Pred omenjenimi šestimi je na foliju 1¹/₂ vpis poročnega

¹⁵ ARS, AS 2, DSK I, šk. 848. Priložen je popis dokumentov, tudi nekaterih, ki niso več ohranjeni. Najstarejšim dokumentom sledi več suplik in rešitev le-teh iz obdobja cesarja Maksimilijana I. (po letu 1511), zlasti v davčnih zadevah in raznih sporih. Poseben sklop so odredbe iz časa nadvojvode Ferdinanda I.; vse so iz leta 1526. Sledi še ločen snopič z naslovom *Verschiedene Copien von Landesfürstlichen Resolutionen etc.*, kjer najdemo 19 večinoma v originalu ohranjenih spisov oziroma zadev iz 16. stoletja (najstarejši iz leta 1510). Ti pa se v veliki meri res nanašajo na razne privilegije in koncesije deželnim stanovom.

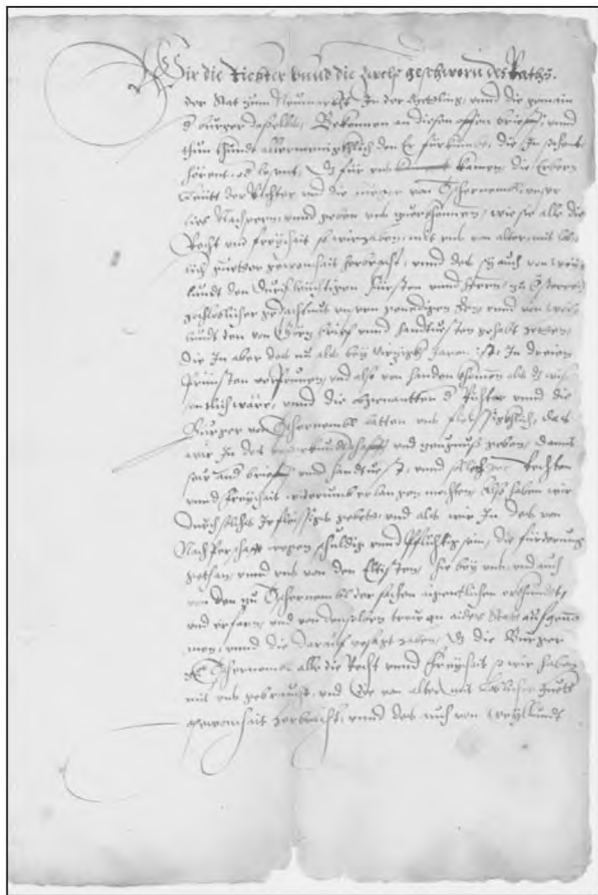
¹⁶ ARS, AS 2, DSK I, šk. 848, mapa *Landesfreiheiten*, št. 5.

¹⁷ Dimitz: *Geschichte Krains I*, str. 313.

¹⁸ Zwitter: *Starejša kranjska mesta*, str. 2; Otorcpec: *Srednjeveški*

setletij prej, vsebuje pa septembra 1465 v Kopru izdani ukaz beneškega kneza (doža) tržaškemu glavarju, naj Kristofu Barbu vrne imetje, ki mu je bilo zaradi njegove zvestobe Benečanom odvzeto v času prerivanja med habsburško in beneško stranjo v Trstu.¹⁹

Od petih originalov je Dimitz citiral tri (Dodatek št. 2, 7 in 11), in sicer spet kot del vicedomskega arhiva.²⁰ Možnost, da so bili spisi tedaj res med vicedomskim gradivom, je seveda realna, čeprav po vsebini ne sodijo nujno tja. To še posebej velja za kredenčno pismo cesarja Friderika III. za njegovega odposlanca Jurija Pibriacherja z dne

Prepis pričevanja z dne 27. avgusta 1457, s katerim so Metličani Črnomalcem potrdili, da so ti od avstrijskih knezov in prej goriških grofov imeli metliškim enake svoboščine in ročine, ki pa so zgoreli v požarih (ARS, AS 2, DSK I, šk. 848, mapa Landesfreiheiten, št. 5).

pečati, str. 49; Kos: Bela krajina, str. 47; Golec: Črnomelj, str. 167–168, op. 48. Golec je predvideval, da je bil prepis zelo verjetno v enem od štirih zdaj izgubljenih snopičev v razdelku »Civitatensia Črnomelj« v vicedomskem arhivu.

¹⁹ ARS, AS 2, DSK I, šk. 848, mapa Landesfreiheiten, št. 12.

²⁰ Dimitz: *Geschichte Krains I*, str. 273, 275, 315.

22. julij 1457.²¹ Pismo (*littera clausa*), naslovljeno na naše drage zveste deželne stanovne na Kranjskem, se je lahko v vicedomskem arhivu znašlo le po pomoti. Glede na številne selitve stanovskega in vicedomskega arhiva to niti ne bi bilo presenetljivo.

Ob najdbi, ali bolje ponovnem odkritju, smo predvidevali, da so prav to tisti »glavarjevski« spisi, ki so po srečnem naključju preživelih požar v deželni hiši. Konec koncev jih s Hansom Turjaškim povezuje Perizhofferjeva navedba, da je glavar nekaj spisov (listin) hranil pri deželnih svoboščinah, tudi na novo odkriti spisi pa so bili v mapi Landesfreiheiten, čeprav se vsebinsko nanje ne nanašajo. Najstarejšega od njih, kredencial za cesarskega odposlanca Jurija Pibriacherja iz julija 1457, smo leta 2009 označili za najstarejši nelistinški dokument (spis), kar se jih je ohranilo v kranjskem stanovskem arhivu.²²

Pristali smo torej pri petih »glavarjevskih« originalih. Konec leta 2009 smo ob popisovanju gradiva snovne skupine »Miscellanea« virtualno pristali tudi v Trstu, in sicer v vročem letu 1463, ko so se spori zaradi trgovanja in prisilnih poti vedno bolj razvneli.²³ Cesar Friderik III. je zato ukazal kranjskemu deželnemu glavarju Ulriku Schaumbergu oziroma njegovemu namestniku (deželnemu upravitelju), naj kranjske deželane in njihove ljudi seznanji z dogovorom o poteh, ki naj jih kranjski trgovci uporabljajo pri trgovanju z laškimi deželami oziroma s Trstom.²⁴ Našli smo šesti original, v Dodatku št. 9.

Pasivni lov za zakladom se je nadaljeval. In spet smo čakali na naključje. Do 21. septembra 2010, ko je nekaj arhivistov iskalo nekaj drugega po temačnejših delih arhivskih depojev. Med neurejenimi skladovnicami na videz zelo obrobne gradiva smo našli nekaj tretjega – 21 fasciklov, ki očitno niso bili uvrščeni v noben registriran fond ali zbirko. V poltemi smo brali naslove fasciklov: akti okrožnega urada, gospodstvo Loka, gospodstvo Bela peč, gospodstvo Bled, gozdne zadeve in z njimi povezani spori, izsuševanje barja, deželni svobodniki ..., v časovnem razponu od 16. do 19. stoletja.²⁵ Našli smo tudi fascikel »Privilegije«, ki skriva

²¹ ARS, AS 2, DSK I, šk. 848, mapa Landesfreiheiten, št. 7.

²² Nared: *Dežela*, str. 27–28 (s fotografijo). Ob tem je bil dokument tudi napačno datiran, z 2. namesto 22. julijem.

²³ Prim. Gestrin: *Trgovina*, str. 75–79; Nared: *Dežela*, str. 110.

²⁴ ARS, AS 2, DSK I, šk. 674 (fasc. 379d), št. 17.

²⁵ Raziskovanje »provenience« odkritih fasciklov je pokazalo, da večina gotovo sodi med »osemajst povezokov spisov nekdanjega c. kr. okrožnega urada in c. kr. komorne prokurature«, ki jih je kranjskemu deželnemu muzeju oziroma arhivu med oktobrom 1901 in septembrom 1902 izročila c. kr. finančna prokuratura. V letnem poročilu kranjskega

predvsem prepise osnovnih privilegijskih listin in njihovih potrditev, se pravi prepise deželnih privilegijev (ročinov) za (ožjo) Kranjsko, Slovensko marko in Metliko ter Istro. Gotovo smo našli tiste prepise, ki jih Vladimir Levec konec 19. stoletja videl ob zbiranju gradiva za razpravo o kranjskih deželnih ročinah, 110 let kasneje pa smo jih ob pripravi razstave z isto temo brez uspeha iskali.²⁶

Končno omenimo še star fascikel iz serije Acten des krainischen Landes-Museum-Archives in Laibach z natipkanim naslovom »Cesarske in deželno-knežje resolucije in naredbe v gospodarskih, političnih, sodnih in vojaških zadevah 1421–1530«. Pod tem naslovom se skriva starejši napis »Stare listine 1421–1530«. Prvi vtis za stanovski arhiv pristojnega arhivista je bil, da gre za tako rekoč arheološko najdbo, saj je med prvimi dokumenti v fasciklu najstarejše znano vabilo na kranjski deželni zbor iz avgusta 1463, ki je bilo znano le po zelo starem registru Ernsta Birka iz leta 1843²⁷ in je veljalo za izgubljeno. Vsebina je dišala po stanovskem arhivu, to pa je nakazoval tudi priloženi popis dokumentov oziroma zadev. Ta navaja, da so »odredbe« (Verordnungen) del I. konsignacije (registrature) stanovskega arhiva, in sicer fascikla 546.

Prva registratura stanovskega arhiva (fonda) je danes razvrščena po sistemu, ki ga je leta 1888 uvedel arhivar kranjskega deželne muzeja Julius Wallner.²⁸ Pogled v znano Wallnerjevo kartoteko s 140 snovnimi skupinami in 557 registraturnimi fascikli je odkril, da med njimi (poleg nekaterih drugih) med fasc. 545 (Verordneten Instruktionen) in 547 (Vermögenssteuer) manjka fasc. 546, ki bi po približni abecedni logiki lahko nosil naslov Verordnungen.²⁹ Wallnerjeva (pre)ureditev prve registrature je temeljila na ureditvi Franca Ksaverja Richterja iz leta 1817. Ta je staro Perizhofferjevo ureditev iz dvajsetih let 18. stoletja nadgradil tako, da je snovne skupine podrobneje razčlenil in oblikoval nekakšen klasifikacijski načrt z abecednim vrstnim redom fasciklov, ki jih je oštevilčil in sumarno po-

pisal.³⁰ V Richterjevem popisu so Verordnungen še na »pravem« mestu, med fascikloma Verordneten Wahl in Vermögenssteuer.³¹ Tam jih je očitno našel tudi Birk, ki je sredi štiridesetih let 19. stoletja spisal regeste za tri dokumente iz tega fascikla, ki so bili kot originali shranjeni v ljubljanskem stanovskem arhivu (Dodatek št. 5, 12, 13). Na vprašanje, kdaj in kdo je fascikel z odredbami oziroma starimi listinami izločil iz stanovskega arhiva (fonda), bržčas ne bomo mogli nikoli zanesljivo odgovoriti. Glede na to, da Dimitz vsaj starejših dokumentov ni uporabljal, bi lahko domnevali, da so bili iz stanovskega gradiva izločeni med letoma 1843 (Birk) in 1874 (Dimitz). Po drugi strani je verjetneje, da je bil fascikel izločen po Wallnerjevi preureditvi, saj se s svojo tekočo številko 546 ujema z manjkajočim fasciklom v zdaj dostopni Wallnerjevi kartoteki. Zato je verjetnejša teorija, da ga je iz Wallnerjevega sistema »izpulil« kateri od njegovih naslednikov, morda Alfons Müllner, ki je začel v letih 1900–1903 zelo po svoje preurejati stanovski arhiv.³² Zgovorno je tudi, da je imel s prej omenjenimi 18 fascikli opraviti prav Müllner.³³

Na kratko k vsebini na novo odkritega fascikla 546. Po priloženem popisu naj bi vseboval 108 spisov iz obdobja 1421–1530. Že kmalu smo lahko ugotovili, da je dokumentov precej več in da so ne-

deželne odbora tudi lahko preberemo, da naj bi iz prevzetega gradiva v muzeju izločili za deželno in kulturno zgodovino pomembne spise. To so storili in z odbranimi spisi (2574 kosi) napolnili 18 »predalov«. Glej *Poročilo o delovanju*, str. 198; prim. tudi akcisijsko knjigo Arhiva RS za obdobje 1821–1945, št. 665, leto 1903. Devetnajsti fascikel vsebuje Pravila raznih zadrug in bolniških blagajn na Kranjskem za obdobje 1889–1914.

²⁶ Levec: Die krainischen Landhandfesten, str. 284–293; Nared: Objava in prevod, str. 70.

²⁷ Birk: Verzeichniss VII, str. CCCXLVI, št. 803.

²⁸ O njegovem preurejanju stanovskega arhiva nazadnje Nared: Arhiv, str. 15.

²⁹ Prim. *Splošni pregled*, str. 35.

³⁰ *Splošni pregled*, str. 29–32; Nared: Arhiv, str. 14.

³¹ V (samo)razmislek je treba navesti, da si v Richterjevi ureditvi (1817) sledijo fascikli Landesfreyheiten (deželne svoboščine), Landesfürstliche Befehle und Entscheidungen (deželnoknežji ukazi in sklepi) in Landmannsbrieife (pisma deželanstva), pri Wallnerju pa teh fasciklov ni. (*Splošni pregled*, str. 29–35) Danes so – kot smo že pojasnili – deželne svoboščine (Landesfreiheiten) s petimi originali iz let 1457–1463 uvrščene za serijo deželanskih pismen (Landmannsbrieife), spise iz fascikla 546 (Verordnungen) pa bi si po vsebini lahko predstavljali tudi pod naslovom deželnoknežji ukazi in sklepi (Landesfürstliche Befehle und Entscheidungen).

³² Nared, Arhiv, str. 15. V delovnem poročilu Osrednjega državnega arhiva Slovenije za leto 1947 lahko preberemo, da je bilo težišče dela ustanove na registraciji in katalogizaciji starejšega stanovskega arhiva, se pravi I. registrature. Najprej je bilo treba preurediti tisti del, ki ga je v letih 1900–1903 »razdejal« nekdanji muzejski kustos A. Müllner in ga uredil po svoje. »V celem je razdejal 165 fascikljev in te je bilo treba spraviti v prvotno stanje, v katerem je ostali del tega arhiva.« Tudi poročila iz petdesetih let govornjo o urejanju starega stanovskega arhiva, ki naj bi bil zaradi nestrokovnih posegov pri urejanju slabo pregleden in težko »uporabljiv«. Glej poročila v dosjeju fonda AS 2. Pred oblikovanjem utemeljenega suma bi morali podrobno pregledati dnevnik (Diarium), ki ga je Müllner pisal ob svojem delu.

³³ Glej op. 25. Po besedah dr. Eme Umek (september 2010) in upoštevajoč njegov dnevnik je pisava na omenjenih fasciklih gotovo Müllnerjeva.

kateri smiselno združeni v nekakšne zadeve. Poleg tega so dokumenti v popisu in/ali tudi v kasneje spisanih registih na hrbtnih straneh velikokrat napačno datirani. Natančnejši pregled in popis fascikla je dal tako sliko.

Spisov oziroma zaved je res 108, posamičnih dokumentov pa okrog 160. Ti se kronološko raztezajo od leta 1421 do leta 1615, večina dokumentov pa je iz obdobja 1510–1530.³⁴ Z izjemo ene pergamentne listine so vsi dokumenti spisani na papirju, ki pa ni vedno najbolj ohranjen. Različno so ohranjeni tudi pečati na originalnih dokumentih. Jezik je v glavnem nemški, nekaj dokumentov je latinskih. Med originali prevladujejo deželno knežji mandati, ukazi, odredbe, razglasi ipd. Ti so velikokrat povezani s sočasnimi prepisi suplik, ki so jih razni prosilci naslavljali na deželnega kneza ali njegov regiment, knežja pisarna pa jih je nato v prepisu in skupaj z deželno knežjo odredbo (navodilom) pošiljala kranjskim deželnim oblastnikom (deželnemu glavarju, upravitelju ali upravniku, deželnemu vice-domu ipd.) v vednost. Poleg navadnih (sočasnih, a praviloma nedatiranih) prepisov je ohranjenih tudi nekaj kasnejših kolacioniranih prepisov, zlasti zaščitnih pisem (Schadlosbriefe) in pobotnic iz prvega desetletja 16. stoletja.

Po vsebini daleč prevladujejo suplike in z njimi povezani knežja navodila in razzodbe v različnih sodnih zadevah (postopkovni zapleti, jurisdikcijski spori, zavlačevanja ...), sledijo ukazi, mandati in odredbe v vojaških in obrambnih zadevah, splošnih upravnih, trgovsko-gospodarskih, davčnih in cerkvenoupravnih zadevah.³⁵

Podrobnejša predstavitev vsebine zanimivega in raznovrstnega fascikla 546 bi vzela preveč časa, zato se bomo v kontekstu tega prispevka omejili zgolj na osem izvornikov iz obdobja 1457–1465. V Dodatku jih predstavljamo s št. 1, 4–6, 8, 12–14. Kot kaže zdaj, je ukaz cesarja Friderika III. kranjskemu deželnemu upravitelju Gašperju Melzu z dne 27. januarja 1457 najstarejši ohranjeni spis ozi-

roma nelistinski dokument v kranjskem stanovskem arhivu.³⁶ Poltretji mesec po umoru Ulrika II. Celjskega je cesar opomnil Melza, naj bo pripravljen z vsemi konjeniki in pešaki, kar jih ima na voljo, priskočiti na pomoč, kolikor bi želel kdo z vojsko poseči v boj za celjsko dediščino. Kot vemo, so se vojaške operacije kmalu res začele. Iz Radovljice, denimo, je cesarsko vojsko poleti prepodil Jan Vitovec, vojskovodja Katarine Celjske. Vitovečvo posadko so cesarski kasneje izolirali, ji z zaporo poti onemogočili nemoteno oskrbo³⁷ in kot priča 28. novembra 1457 v Velikovcu spisano pooblastilo Juriju Pibriacherju, je bil cesar v rednih stikih s svojimi poveljniki na radovljiškem bojišču.³⁸ Sredi decembra istega leta je Katarina Celjska cesarju Radovljico dokončno prepustila.³⁹ Tudi tretji in četrti izvornik iz fasc. 546 se dotikata radovljiškega konca, natančneje farnih cerkva v Radovljici in Gorjah. Mandata cesarja Friderika III. kranjskemu upravitelju Gašperju Melzu v zvezi z imenovanji in prezentacijami tamkajšnjih župnikov sta iz 21. oziroma 23. aprila 1458.⁴⁰

Nadaljnji trije originalni dokumenti dopolnjujejo pogled na »tržaško krizo« leta 1463. 11. marca tega leta je Friderik III. naročil kranjskemu deželnemu glavarju Ulriku Schaumbergu oziroma njegovemu namestniku (upravitelju), naj vsem prebivalcem Kranjske prepove trgovanje z Benečani, kolikor ne bodo ti do jurjevega (23. 4.) odpravili trgovske blokade mesta Trst. Prepoved naj bi veljala, dokler Benečani ne bi umaknili svoje prepovedi (blokade) trgovanja z mestom. V cesarjevem ukazu je posebej zanimivo opozorilo, naj glavar ukrepa, ne da bi čakal zbor deželanov ali kak drug cesarjev ukaz (*vnd darinn dbainerlaj besamung vnserr lanndleut noch anders vnsers beuelbens wartest*).⁴¹

Več let trajajoče napetosti med Habsburžani in Benečani zaradi trgovske konkurence med habsburškim Trstom ter beneškimi Piranom, Koprom in Miljami so leta 1463 prerasle v pravo vojno. Trst je beneškim mestom (nasilno) odžiral dobiček od trgovanja s celino, to pa je beneško vojsko zvbilo pred mesto. Tržačane so – tako beremo v pozivu višnjegorskemu oskrbniku Gašperju Melzu z dne 16. avgusta 1463 – nadlegovali z ropanjem, poži-

³⁴ Natančnejša slika je taka (leto, število dokumentov): 1421 1 (prepis), 1457 2, 1458 2, 1463 3, 1465 1, 1473 1 (p), 1505 1 (p), 1506 2 (p), 1507 1+1p, 1509 1 (p), 1510 2, 1511 5, 1513 1, 1514 10, 1515 2, 1516 1, 1517 2, 1518 4+1p, 1519 3, 1520 2, 1521 4, 1522 8, 1523 1, 1524 2, 1525 5, 1526 9+1p, 1527 11, 1528 9, 1529 7, 1530 13, 1531 1, 1532 1, 1539 1, 1541 1, 1542 1, 1552 1, 1555 1, 1615 1. Poleg naštetih je še 25 nedatiranih dokumentov, ki pa jih je glede na povezane dokumente mogoče dokaj natančno datirati.

³⁵ Na priložnem lističu je vsebina fascikla s pisavo 18. stoletja označena kot *Kajserliche vnd Landtsfürstliche Resolution vnd Verordnungen, daß in Landtschafftlichen- vnd Schrammen Acta, in Partheij vnd Clagen wie ex officio ex in Polit-, Justiz vnd Militar Sachen*.

³⁶ ARS, AS 2, DSK I, fasc. 546, št. 7.

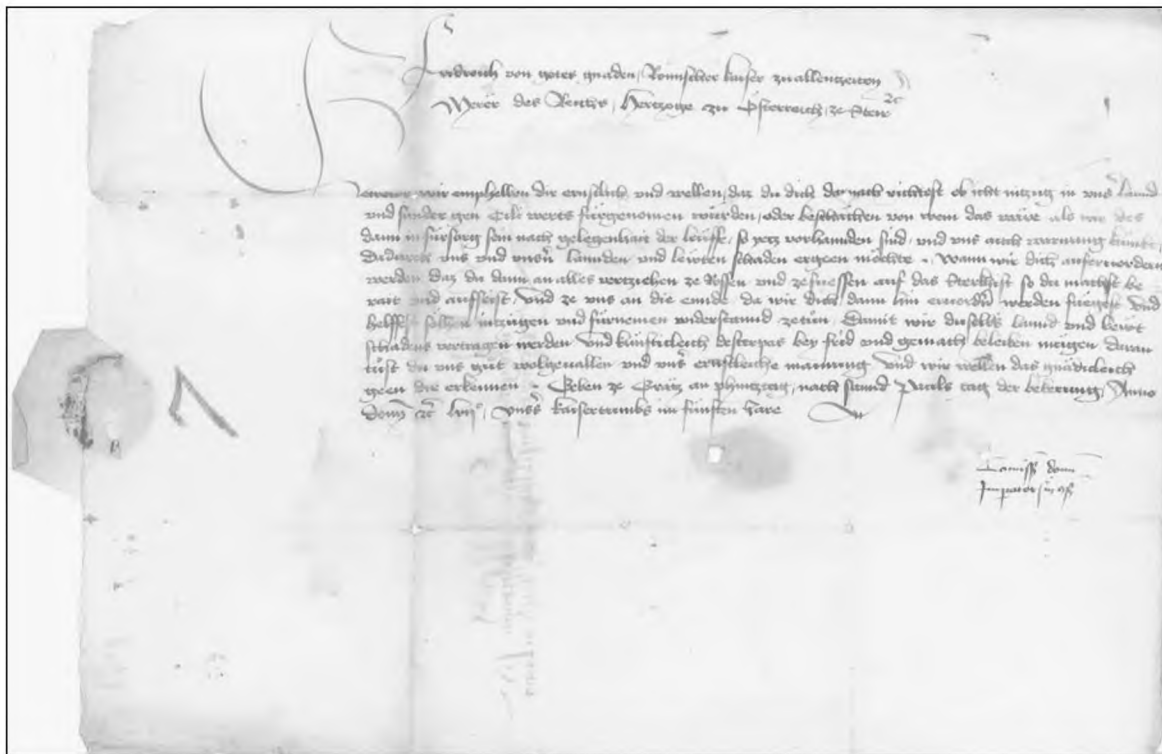
³⁷ Prim. ARS, AS 2, DSK I, šk. 848, mapa Landesfreiheiten, št. 6 (Dodatek št. 3).

³⁸ ARS, AS 2, DSK I, fasc. 546, št. 6 (Dodatek št. 4).

³⁹ Otorcpc: Gradivo za zgodovino Radovljice, str. 29, št. 115.

⁴⁰ ARS, AS 2, DSK I, fasc. 546, št. 8 in 8a (Dodatek št. 5 in 6).

⁴¹ Prav tam, št. 5 (Dodatek št. 8).

Ukaz cesarja Friderika III. kranjskemu deželnemu upravitelju Gašperju Melzu z dne 27. januarja 1457. Najstarejši (za zdaj) poznani spis v kranjskem stanovskem arhivu (ARS, AS 2, DSK I, fasc. 546, št. 7).

ganjem, uničevanjem pridelkov, sekanjem oljk in trt ter drugimi malopridnostmi. Temu se je nameraval cesar in kranjski deželni knez Friderik III. upreti z nasvetom in pomočjo svojih deželanov in *zvestih*. Zato ti resno ukazujemo in želimo, da na bližajoči se dan svetega Križa [14. 9.] prideš k nam v Ljubljano, da boš skupaj z drugimi našimi deželani, ki smo jih za isti dan poklicali prav tja, pomagal in svetoval, kako naj se zoperstavimo početju omenjenih Benečanov in njihovih [ljudi], da bomo mi, dežela in ljudje obvarovani nadaljnje škode. Melza je še posvaril, naj se ne obotavlja in naj se pri tem ne da motiti, saj tako veleva dolžnost do gospoda, njegovih dežel in ljudi. S prihodom na zbor bo izpolnil knezovo voljo in si zaslužil njegovo milost.⁴²

Še nedavno je veljalo, da je najstarejše v originalu ohranjeno vabilo (poziv) na kranjski deželni zbor šele iz začetka julija 1501, ko je kralj Maksimilijan I. pozval ljubljanskega mestnega sodnika in svet, naj na deželni zbor v Ljubljani 28. julija pošljeta pooblaščenega zastopnika.⁴³ Kot smo že omenili, pa se je med odkritimi »odredbami« končno našel skoraj štiri desetletja starejši poziv

Gašperju Melzu, ki je bil znan le iz Birkovega regesta in je veljal za izgubljenega. Ponovno odkriti izvirnik povezujemo s prvim neposredno dokumentiranim kranjskim deželnim zborom septembra 1463.⁴⁴

Ni nam znano, ali se je Melz deželnega zbora res udeležil, kaj so na njem sklenili in kako so kranjski stanovi pomagali Trstu. Pomoč očitno ni bila zadostna, saj se je cesar že 27. oktobra spet obrnil na višnjegorskega oskrbnika z navodilom, naj bo z vsem svojim moštvom pripravljen pomagati obleganemu Trstu, saj se je od kranjskih prelatov, plemstva in mest zahtevana pomoč izkazala za nezadostno, Benečani pa so iz dneva v dan krepili svoje sile.⁴⁵ Mesto je obleganje sicer vzdržalo, vendar je moralo po sklenjenem premirju dopustiti prosto izbiro trgovskih poti, se zaradi groznje z uničenjem njegovih solin odpovedati izvozu soli po morju, dvema strateškima točkama (Socerbu in Mokovu) ter za povrh še Novemu gradu (Podgradu). Friderik je proti morju usmerjeno trgovino svojih dežel kljub temu še naprej usmerjal v Trst.⁴⁶

⁴² Prav tam, št. 3 (Dodatek št. 12); Nared: Najstarejše vabilo.

⁴³ ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 972, 1501 julij 6.; DSKS I, str. 4. št. 3; Nared: *Dežela*, str. 213–214; fotografija tudi na notranji naslovnici revije *Arhivi* 32, 2009, št. 2.

⁴⁴ Nared: *Dežela*, str. 187, 201.

⁴⁵ ARS, AS 2, DSK I, fasc. 546, št. 2 (Dodatek št. 13).

⁴⁶ Gestrin: *Trgovina*, str. 75–82, 87–92; Nared: *Dežela*, str. 110.

Zadnji »srednjeveški« original je Friderikova pisarna v Dunajskem Novem mestu spisala 23. avgusta 1465. Cesar je tedaj naročil višnjegorskemu oskrbniku in kranjskemu deželnemu upravitelju Gašperju Melzu, naj graškemu meščanu Baltazarju Eckenbergerju vrne v Ljubljani zaplenjeno živino (*vieh*), ki jo je hotel ta gnati na Laško.⁴⁷ Zadnji dokument je edini izmed 14 tu predstavljenih originalov, ki ga je javnosti predstavil starosta slovenske diplomatike Božo Otorepec. Objavo oziroma prepis najdemo tako v Gradivu za zgodovino Ljubljane v srednjem veku kot v Centralni kartoteki srednjeveških listin,⁴⁸ ob tem pa se lahko upravičeno vprašamo, zakaj ni objavil oziroma prepisal tudi drugih sedmih papirnih listin iz fascikla 546.⁴⁹

Kolikor nam je znano, so gradivo fascikla 546 tudi sicer uporabili le redki. Ernst Birk je na primer objavil regeste treh dokumentov (Dodatek št. 5, 12 in 13).⁵⁰ Regesti so bili gotovo narejeni po originalih iz ljubljanskega stanovskega arhiva (Ständisches Archiv zu Laibach), vendar domnevamo, da jih je po Birkovem naročilu naredil kak njegov ljubljanski korespondent. Birk je po predlogi iz stanovskega arhiva objavil tudi regist ukaza cesarja Friderika III. z dne 8. marec 1463, s katerim je Gašperju Melzu naročil, naj se skupaj z še nekaterimi vplivnejšimi kranjskimi plemiči (Jurij in Gašper Črnomaljski, Engelhart Turjaški, Andrej Hohenwarter in Jurij Lamberger starejši) posvetuje o potrebnih obrambnih ukrepih.⁵¹ Originala za zdaj (še) nismo našli.

S tržaško krizo povezana ukaza Gašperju Melzu (Dodatek št. 12 in 13) izčrpno povzema August Dimitz, vendar je vidno, da ju je poznal le prek Birka.⁵² Med »uporabniki« fascikla 546 po 2. svetovni vojni oziroma ustanovitvi osrednjega državnega (republiškega) arhiva lahko omenimo za zdaj še neznan roko, ki je na zgornji levi rob spisa iz decembra 1529 s svinčnikom pripisala citat »ODAS, Stan. a. fasc. Stare list. 82«,⁵³ in Josipa Žontarja. Ta je sredi petdesetih let prejšnjega stoletja za razpravo o policijskih redih uporabil tudi generalni mandat Ferdinanda I. iz aprila 1530, s katerim je prebivalcem dežele Kranjske prepovedal točenja vina in piva, preklinjanje, kegljanje in druge »spektakle« v času cerkvenih proščenj.⁵⁴ Žontar⁵⁵ je kot »staro listino« citiral tudi Ferdinandov odgovor kranjskim stanovom glede novega policijskega reda (8. 6. 1553), ki pa se (zdaj) v resnici hrani v šk. 848, v snopiču z naslovom *Verschiedene Copien von Landesfürstlichen Resolutionen etc.*⁵⁶ Mogoče je, da je zmešnjava tako glede zadnje omenjenega primera kot stanovskih dokumentov med vicedomskimi (in obratno) nastala šele v sedemdesetih letih 20. stoletja, ko so gradivo obeh najstarejših fondov iz starih fasciklov prelagali v moderne arhivske škatle. Dopustiti bi morali še možnost, da so bili v šk. 848 najdeni starejši dokumenti, ki so tam v mapi *Landesfreiheiten*, v resnici del odredb (*Verordnungen*) iz fasc. 546, med deželne svoboščine (*Landesfreiheiten*) pa bi lahko sodili prepisi deželnih privilegijev in drugih listin, najdeni v fasciklu »Privilegije«. Da so se zadeve nekoč pomešale, nakazuje med drugim dejstvo, da dve podobni kredenčni pismi, ki ju je dal Friderik III. julija in novembra 1457 spisati za svojega odposlanca Jurija Pibriacherja ter ju je naslovil na kranjske deželne stanove oziroma svoje vojaške poveljnike na radovljiškem bojišču, danes v stanovskem fondu hrani-

⁴⁷ ARS, AS 2, DSK I, fasc. 546, št. 4 (Dodatek št. 14).

⁴⁸ GZL X/78; CKSI., sub dato.

⁴⁹ Otorepec citira »Orig. papir v Drž. arhivu Slovenije v Ljubljani, fasc. Stare listine 1421–1530« (GZL) oz. »Orig. papir v Arhivu Slovenije, fasc. Stare listine 1421–1530« (CKSI.). Otorepec je očitno videl tudi prepis listine iz fasc. 546, s katero je nadvojvoda Ernest Železnega iz leta 1421 v Ljubljani razsojal v sporu med Jurijem, Herbertom in Dipoltom Turjaškim na eni strani ter ljubljanskimi meščani, ljudmi »in dem Tal« in iz iške fare na drugi strani zaradi gozdov in gmajne. Prepis iz prve polovice 16. stoletja je v fasc. 546 odložen kot prvi. Otorepec navaja v CKSI.: »Prepis iz 16. stol. v privilegijski knjigi Ljubljane v MALj, fol. 38–39; obj. GZL III/40«. V GZL pa omenja še kopijo iz 16. stol. v »DAS. Stan. arh. fasc. 546 /Stare listine/, št. 1«. Če je Otorepec prepis iz fascikla »Stare listine« res poznal iz »prve roke«, potem preseneča, da ni v svoj kartotečni diplomatarij poleg tiste iz leta 1465 uvrstil tudi drugih listin. Starejši objavi listine Ernesta Železnega iz leta 1421 (Richter: *Geschichte*, str. 254–256, št. 27; Klun: *Diplomatarium Labacense*, str. 26, št. 29) sta bili narejeni po prepisu v ljubljanski privilegijski knjigi, ki jo hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana.

⁵⁰ Birk: *Verzeichniss VII*, str. CCLXXVIIIsl., št. 37, str. CCCXVI, št. 803, str. CCCXVIIIsl., št. 815.

⁵¹ Birk: *Verzeichniss VII*, str. CCCXII, št. 752; glej še Nared: *Dežela*, str. 201.

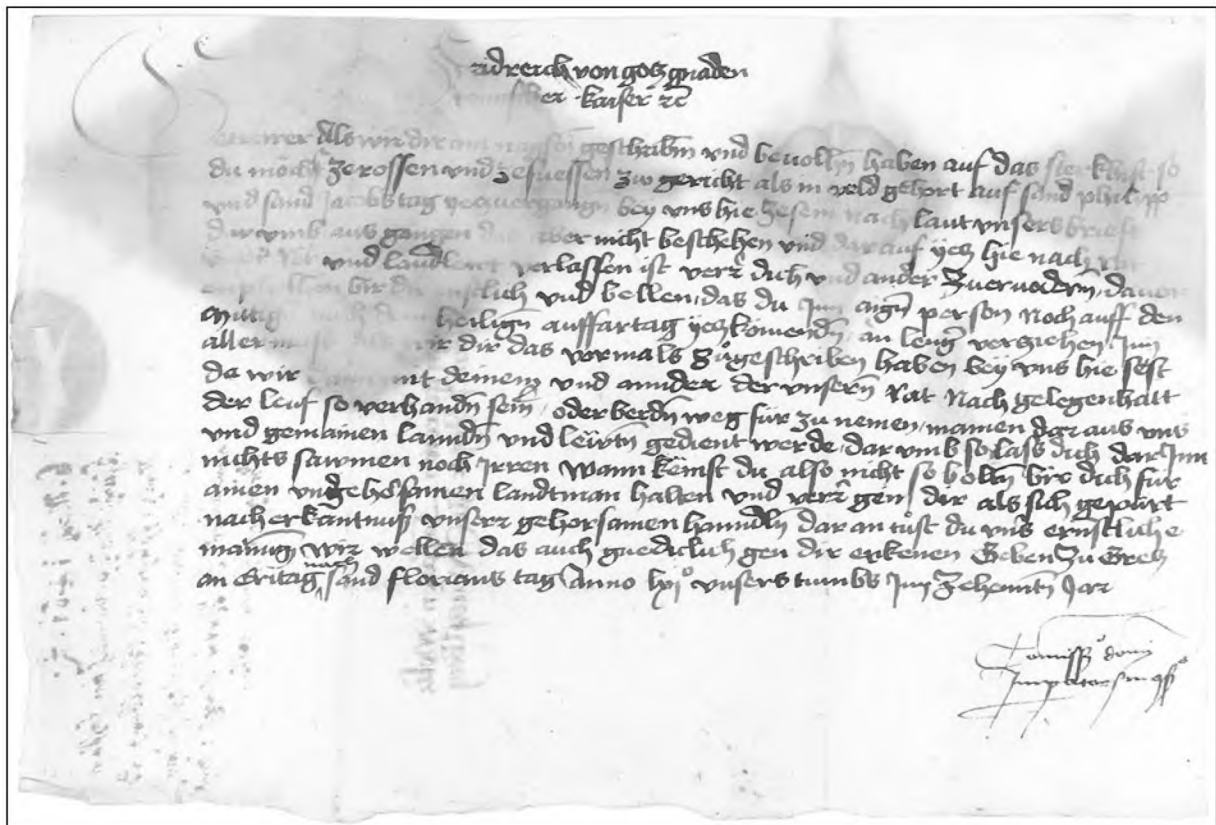
⁵² Dimitz: *Geschichte Krains I*, str. 278.

⁵³ ARS, AS 2, DSK I, fasc. 546, št. 82b. Pripis je nastal med letoma 1945 in 1953, ko je bil za današnji Arhiv RS v rabi naziv Osrednji državni arhiv Slovenije (ODAS). Dokument je videl najbrž kak raziskovalec zgodnje zgodovine protestantizma, saj se ukaz Ferdinanda I. nanaša na mehih, odpadle od (prave) vere, ki bi se ne smeli prosto gibati po njegovih deželah. Kljub temu pa je do deželnega kneza prišla vest, da je na Kranjskem franciskan (observant) Primož pred časom pridigal v kamniškem samostanu, zdaj pa hodi od enega do drugega gradu, širi luteranske in druge krivoverske nauke ter kvari preprosto ljudstvo.

⁵⁴ Žontar: *Nastanek*, str. 64, op. 96. Dokument citira kot »fasc. stare listine«. Original je zdaj v ARS, AS 2, DSK I, fasc. 546, št. 103.

⁵⁵ Žontar: *Nastanek*, str. 115, op. 268.

⁵⁶ Prim. op. 15.

Cesarjev poziv Gašperju Melzu, naj se s svojim moštvom in za boj pripravljen 20. maja 1461 oglasi v Gradcu; tam se bo s cesarjem in drugimi deželani posvetoval o potrebnih (vojaških) ukrepih (ARS, AS 2, DSK I, šk. 848, mapa Landesfreiheiten, št. 11).

mo na različnih mestih. Prvega med »deželnimi svoboščinami« v šk. 848, drugega pa med »odredbami« oziroma »starimi listinami« fascikla 546. Z lahkoto bi našli še nekaj nelogičnosti pri uvrstitvi nekaterih spisov v posamezne fascikle ali mape.⁵⁷

Nadaljnje iskanje »krivca« za opisano stanje bi bilo iskanje dlake v jajcu in za našo razpravo ne bi bilo bistveno. Bistvena je vsebina dokumentov, ki so dlje časa veljali za izgubljene ali pa jih od srede 19. stoletja in sramežljivih začetkov znanstvenega zgodovinopisja sploh nihče ni uporabil. Na novo odkriti spisi so dragoceni za preučevanje politično-upravne, pravne, (pravo)sodne, vojaške, gospodarske in davčne zgodovine Kranjske na prehodu iz poznega srednjega v zgodnji novi vek. Originali (in prepisi) dokumentov iz obdobja 1457–1465 dopolnjujejo naše vedenje o razburkanih letih boja za celjsko dediščino, spora med habsburškima bratoma Friderikom III.(V.) in Albrehtom VI., o tržaški

trgovinski vojni, obveznih trgovskih poteh ipd. Ne nazadnje najdemo nekaj ključnih dokumentov za genezo kranjskih deželnih stanov – poziv Gašperju Melzu na meddeželni oborožitveni zbor v Gradcu iz maja 1461 in na istega naslovljeno vabilo na prvi nedvoumno dokumentirani kranjski deželni zbor, sklican za 14. september 1463.⁵⁸

Zgodovina so nenehne spremembe in očitno je tudi odkrivanje zgodovine tako. Pri predstavljenih 14 originalnih dokumentih (spisih) iz kranjskega stanovskega arhiva morda le ne gre za »arheološko« najdbo, kot je sprva kazalo, ni pa mogoče spregledati, da lahko danes te dolgo pozabljene, izgubljene ali vsaj založene dokumente beremo drugače kot pred poldrugim stoletjem, ko jih je morda imel na mizi kak ljubiteljski zgodovinar.

Za konec se obregnimo še ob krhkost mejnih letnic, postavljeno v naslov prispevka. V prejšnjih vrsticah se nismo želeli ukvarjati z mejnimi letnicami kot takimi, saj so te tako ali tako velikokrat zavajajoče, zlasti če gradivo ni ohranjeno časovno

⁵⁷ V fasciklu »Privilegij« je na primer kar nekaj kolacioniranih prepisov, ki jih je spisala ista roka kot prepise zaščitnih pisem iz fascikla 546. Še en indic več, ki kaže, da se je sčasoma med seboj pomešalo sorodno gradivo iz (snovnih) fasciklov, ki so si po vsebini sorodni.

⁵⁸ ARS, AS 2, DSK I, šk. 848, mapa Landesfreiheiten, št. 11; fasc. 546, št. 3 (Dodatek št. 7 in 12).

sklenjeno. Kljub vsemu je treba ugotoviti, da je dolga desetletja omenjana spodnja mejna letnica arhivskega gradiva kranjskih deželnih stanov dokazano napačna. Ne moremo zanikati možnosti, da se v 200 tekočih metrih stanovskega gradiva skriva tudi kak (originalni) dokument z letnico 1493. Morda so mejno letnico določili na podlagi kakega starejšega popisa, morda pa preprosto na podlagi Perizhofferjevega zapisa o njegovi najdbi *nekaj malega starejših listin pri deželnih svoboščinah, ki jih je med letoma 1493* [poudaril AN] *in 1520 gospod Hans Turjaški, gospod na Šumberku, tedanji gospod deželni glavar na Kranjskem, zadržal pri sebi in jih je šele po požaru dal v novi deželenostanovski arhiv ...* Kakorkoli že, dosedanje stanovske arhivarje in skrbnike stanovskega fonda lahko popravimo in spodnjo mejno letnico postavimo v leto 1457. Ob tem je dobro poudariti, da je iz razmeroma sklenjenega obdobja 1457–1465 evidentiranih le 14 izvornih dokumentov ali spisov, nato pa zazija praznina do leta 1507. Kolikor nam je doslej znano, je naslednji originalni spis mandat kralja Maksimilijana I. kranjskemu deželnemu glavarju Hansu Turjaškemu glede prošnje Lenarta in Andreja Ravbarja v zvezi z dedovanjem fevdov in drugega premoženja po zakoncih Klainhern. Mandat, spisan 13. aprila 1507 v Strassburgu, je prav tako iz fascikla 546.⁵⁹

Tako kaže z mejno letnico stanovskega gradiva danes. Upati je, da jo bomo lahko kmalu spet predstavili navzdol ali zapolnili vrzel med letoma 1465 in 1507. V tem je brezmejna radost odkrivanja.

Dodatek

V dodatku objavljamo regeste štirinajstih originalnih dokumentov (spisov) iz fonda *AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. registratura*, ki so nastali pred požarom v hiši kranjskih stanov na ljubljanskem Novem trgu leta 1506.⁶⁰ Z izjemo enega so vsi dokumenti spisani v imenu cesarja Friderika III., med naslovniki pa je daleč spredaj upravitelj kranjskega deželnega glavarstva in/ali višnjegorski oskrbnik Gašper Melz.

Vsi dokumenti so napisani na papir: dvanajst jih je »standardnih« dimenzij (30 x 22 cm), eden velikosti 32 x 22 cm in eden 22,5 x 15 cm. Pečati izstavitelja so različno ohranjeni. V devetih pri-

merih gre za pečat, ki je listino oziroma pismo »zaprl« (littera clausa), torej za »zapirni« pečat (Verschlussiegel).⁶¹ Na hrbtni strani je poleg prelomljenega pečata tudi ime naslovnika. Na preostalih petih dokumentih je pečat pritisnjen na hrbtno stran, na njej pa ni imena naslovnika.

Ker objavljene dokumente obravnavamo kot »spise« in ne kot klasične listine, je objava nekoliko poenostavljena in ne sledi vsem načelom moderne diplomatike.

1. 1457 januar 27., Gradec

Cesar Friderik III. naroča upravitelju kranjskega deželnega glavarstva Gašperju Melzu, naj bo ob vsakršnem vpadu (*intzug*) v deželo, še posebej proti Celju, ki je možen zaradi poteka dogodkov⁶² in s tem povezanih opozoril, pripravljen z vsemi razpoložljivimi konjeniki in pešaki nemudoma priskočiti na pomoč, kjerkoli bo ta potrebna za vzpostavitev reda in miru.

Orig., (zapirni) pečat v rdečem vosku večinoma ohranjen.

Fasc. 546, št. 7.

2. 1457 julij 22., Špital (Spittal an der Drau)

Cesar Friderik sporoča kranjskim deželnim stanovom (*vnsern lieben getrewen der lanndschafft in Krain*), da k njim s svojimi navodili pošilja Jurija Pibriacherja (*Pybriacher*), oskrbnika na Landskronu. Od stanov pričakuje, da bodo Pibriacherju verjeli, ker prihaja v cesarjevem imenu.

Orig., več manjših razjed, (zapirni) pečat v rdečem vosku odpadel.

Šk. 848, mapa Landesfreiheiten, št. 7.

Lit./Omembe (in foto): Dimitz, *Geschichte Krains I*, str. 273; Nared, *Dežela*, str. 27–28.

3. 1457 oktober 25., Velikovec

Cesar Friderik III. ukazuje upravitelju kranjskega deželnega glavarstva Gašperju Melzu in kranjskemu vicedomu Juriju Raynerju, naj z zasedbo in nadzorom cest preprečita, da bi se cesarski sovražniki v Radovljici⁶³ oskrbovali prek Tuhijske doline, območja Loke in Bleda.

⁵⁹ ARS, AS 2, DSK I, fasc. 546, št. 52; prim. tudi op. 4.

⁶⁰ Na novo odkriti in tu predstavljeni stanovski dokumenti bodo v obliki regestov objavljeni tudi v seriji *Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493)*, in sicer v zvezku s podnaslovom *Die Urkunden aus dem Archiv der Republik Slowenien, Historischen Archiv Ljubljana und Erzbischöflichen Archiv Ljubljana*. Objavo pripravljata Joachim Kemper in Jure Volčjak.

⁶¹ Prim. Quirin: *Einführung*, str. 66–67.

⁶² Umor Ulrika II. Celjskega novembra 1456 v Beogradu je sprožil boj za celjsko dediščino.

⁶³ Poleti jo je zavzel Jan Vitovec (glej op. 39).

Orig., večja razjeda, (zaporni) pečat v rdečem vosku delno ohranjen.

Šk. 848, mapa Landesfreiheiten, št. 6.

4. 1457 november 28., Velikovec

Cesar Friderik III. sporoča svojim vojaškim poveljnikom (*hauptleuten*) na bojišču pred Radovljico, da pošilja k njim Jurija Pibriacherja, oskrbnika na Landskronu. Verjamejo naj vsemu, kar jim bo v cesarjevem imenu povedal.

Orig., (zapirni) pečat v rdečem vosku večinoma odpadel.

Fasc. 546, št. 6.

5. 1458 april 21., Dunajsko Novo mesto

Cesar Friderik III. obvešča upravitelja kranjskega deželnega glavarstva Gašperja Melza, da je farno cerkev sv. Jurija v Gorjah po smrti župnika Martina pred kratkim podelil Hansu Čelešniku (*Zelleschnegk*) in ga nanjo prezentiral. Imetnik (*innhaber*) radovljiške župnije Baltazar Matschidler Hansa ni hotel potrditi, ampak je potrdil drugega, ki ga je imenoval Jan Vitovec. Radovljiški župnik Sigmund Drechsler pa je potrdil cesarjevo prezentacijo, zato Melzu naroča, naj uveljavi deželnoknežje pravice do omenjene cerkve (župnije), jo izroči Hansu in štiti njegove pravice.

Orig., na hrbtni strani pečat v rdečem vosku.

Fasc. 546, št. 8.

Reg.: Birk, Verzeichniss VII, str. CCLXXVIII sl., št. 37.

6. 1458 april 23., Dunajsko Novo mesto

Cesar Friderik III. obvešča upravitelja kranjskega deželnega glavarstva Gašperja Melza, da je Sigmundu Drechslerju podelil farno cerkev v Radovljici in ga nanjo prezentiral. Upravitelju naroča, naj Sigmundu omogoči nemoten prevzem župnije in ne dovoli, da bi ga z nje kdo protipravno odstranil.

Orig., večja luknja, na hrbtni strani pečat v rdečem vosku, prekrit s papirjem.

Fasc. 546, št. 8a.

7. 1461 maj 5., Gradec

Cesar Friderik sporoča višnjegorskemu oskrbniku Gašperju Melzu, da mu je nedavno pisal, naj

se 1. maja s svojim moštvom na konju in peš, za boj pripravljen oglasi pri njem v Gradcu. Ker se to ni zgodilo, mu po nasvetu svojih svétnikov in deželanov ponovno ukazuje, naj se na sredo po vnebohodu (20. 5.) osebno oglasi v Gradcu, na način, kot so mu pisali že predtem (tj. z moštvom na konjih in peš). Z njim in drugimi »svojimi« (deželani) bi se rad posvetoval o razmerah in ukrepih, ki bodo v prid cesarju, deželam in ljudem. Če ne bo prišel, ga bo imel za neposlušnega deželana in bo zoper njega ukrepal po sklepu poslušnih deželanov.

Orig., madeži, (zapirni) pečat v rdečem vosku odpadel.

Šk. 848, mapa Landesfreiheiten, št. 11.

Lit./Omembe: Dimitz, *Geschichte Krains I*, str. 275 (datira s 6. majem).

8. 1463 marec 11., Dunajsko Novo mesto

Cesar Friderik III. naroča kranjskemu deželnemu glavarju Ulriku Schaumbergu oziroma njegovemu namestniku (upravitelju), naj vsem prebivalcem Kranjske prepove trgovanje z Benečani, kolikor ne bodo ti do jurjevega (23. 4.) odpravili trgovske blokade mesta Trst. Prepoved naj velja vse dotlej, dokler Benečani ne bodo umaknili svoje prepovedi (blokade) trgovanja z mestom. To naj stori, ne da bi čakal zbor deželanov ali kak drug cesarjev ukaz (*vnd darinn dbainerlaj besamung vnserr lanndleut noch anders vnsers beuellbens wartest*).

Orig., na hrbtni strani pečat v rdečem vosku, prekrit s papirjem.

Fasc. 546, št. 5.

9. 1463 marec 11., Dunajsko Novo mesto

Cesar Friderik III. ukazuje kranjskemu deželnemu glavarju Ulriku Schaumbergu oziroma njegovemu namestniku (upravitelju), naj kranjske deželane in njihove ljudi seznanj z dogovorom o poteh, ki naj jih kranjski trgovci uporabljajo pri trgovanju z laškimi deželami oziroma s Trstom: na poti proti Italiji naj gredo skozi Trst, nazaj grede pa čez Klanec (Sv. Peter).

Orig.,⁶⁴ na hrbtni strani pečat v rdečem vosku.

Šk. 674 (fasc. 379d), št. 17.

⁶⁴ Priložen je tudi kasnejši prepis.

10. 1463 marec 26., Gradec

Krištof Mörsperg po cesarjevem navodilu obvešča kranjskega deželnega upravitelja Konrada(?)⁶⁵ Melza, da je cesar Friderik III. s svojim bratom nadvojvodo Albrehtom VI. sklenil mir. Ker je potreben denar za poplačilo najemnikov, mora Mörsperg za cesarja pobrati zaostale davke in druge dolgove. Melzu zato v cesarjevem imenu ukazuje, naj na jurjevo (23. 4.) zanesljivo plača zaostali davek (za leto 1462) od urada Višnja Gora, ki je pod njegovim upraviteljstvom.

Orig., več manjših razjed, na hrbtni strani pritisnjeni pečat odpadel.

Šk. 848, mapa Landesfreiheiten, št. 8.

Reg.: ARS, AS 2, DSK I, šk. 849, registraturni protokol št. 1, fol. 1r.

11. 1463 junij 6., Dunajsko Novo mesto

Cesar Friderik III. ukazuje višnjegorskemu oskrbniku Hansu Lambergerju, naj tovarnike, ki hodijo iz Kranjske mimo Višnje Gore kupovat vino, usmerja na ceste, ki vodijo v »Metliko« (*Metling*)⁶⁶ in naj jih ne pusti voziti po nobeni drugi cesti. »Njegovo« (deželnoknežje) vino, ki ga letno pridelajo v »Metliki«, bo tako lahko veliko ugodneje prodano.

Orig., madeži, na hrbtni strani pečat v rdečem vosku, prekrit s papirjem.

Šk. 848, mapa Landesfreiheiten, št. 10.

Lit./Omembe: Dimitz, *Geschichte Krains I*, str. 315.

12. 1463 avgust 16., Dunajsko Novo mesto

Cesar Friderik III. poziva višnjegorskega oskrbnika Gašperja Melza, naj se 14. septembra oglasi v Ljubljani, da se bo skupaj z drugimi deželani posvetoval o pomoči mestu Trstu proti Benečanom.

Orig., (zapirni) pečat v rdečem vosku delno ohranjen.

Fasc. 546, št. 3.

Reg.: Birk, Verzeichniss VII, str. CCCXLVI, št. 803; Nared, Najstarejše vabilo (s foto).

Lit./Omembe: Dimitz, *Geschichte Krains I*, str. 278; Nared, Najstarejše vabilo.

13. 1463 oktober 27., Dunajsko Novo mesto

Cesar Friderik III. naroča višnjegorskemu oskrbniku Gašperju Melzu, naj bo z vsem svojim moštvom na voljo za pomoč obleganemu mestu Trstu, saj se je pomoč, ki so jo zahtevali od kranjskih prelatov, plemstva in mest, izkazala za nezadostno, Benečani pa iz dneva v dan krepijo svoje sile.

Orig., (zapirni) pečat v rdečem vosku odpadel.

Fasc. 546, št. 2.

Reg.: Birk, Verzeichniss VII, str. CCCXLVIIsl, št. 815.

Lit./Omembe: Dimitz, *Geschichte Krains I*, str. 278.

14. 1465 avgust 23., Dunajsko Novo mesto

Cesar Friderik III. naroča višnjegorskemu oskrbniku in kranjskemu deželnemu upravitelju Gašperju Melzu, naj graškemu meščanu Baltazarju Eckenbergerju (*Walthasar Egkenperger*) vrne v Ljubljani zaplenjeno živino (*vieh*), ki jo je hotel ta gnati na Laško.

Orig., (zapirni) pečat v rdečem vosku odpadel.

Fasc. 546, št. 4.

Obj.: GZL X/78; CKSL.

Kratice

DSK I – Deželni stanovi za Kranjsko, I. registratura

DSKS – Deželnozbornski spisi kranjskih stanov (gl. Verbič, Marija)

GZL – Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku (glej Otorepec, Božo)

⁶⁵ Morda gre za napako Mörsperga, ki kranjskega plemstva verjetno ni dobro poznal in je bilo pismo pravzaprav namenjeno Gašperju Melzu, ki je bil predtem in potem omenjen kot višnjegorski oskrbnik ter tudi deželni upravitelj, čeprav je res, da je bil vmes kot višnjegorski upravitelj omenjen Hans Lamberger (tu št. 11). Glede na vsebino spisa bi lahko sklepali, da je upravitelj hkrati tudi oskrbnik urada Višnja Gora. V tem primeru je bilo pisanje morda namenjeno Gašperju in ne Konradu Melzu. Konrad Melz je sicer v tistem času res živel (Preinfalk: *Auersperger*, str. 471, 557).

⁶⁶ Zdi se, da je v tem primeru z izrazom Metlika mišljena Bela krajina. Tako pojmovanje je bilo sicer v navadi predvsem do konca 14. stoletja (v tem primeru so trg oziroma mesto Metlika označevali kot Novi trg), nato pa redkeje. Glede na nadaljevanje ukaza se zdi logično, da je mišljena pokrajina in ne zgolj njeno (mestno) središče.

Viri in literatura

Neobjavljeni viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije (Ljubljana)

AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. registratura: šk. 674 (fasc. 379d), 848, 849, 874; fasc. 546

AS 1063, Zbirka listin: št. 972

Akcesijska knjiga 1821–1945

CKSL – Centralna kartoteka srednjeveških listin, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU (Ljubljana)

Objavljeni viri

Birk, Ernst: Verzeichniss der Urkunden zur Geschichte des Hauses Habsburg. V: Lichnowsky, Eduard Maria Fürst: *Geschichte des Hauses Habsburg*, VII. Theil (1457–1477). Wien: Schaumburg und Compagnie, 1843.

Klun, Vincenz Ferrer: Diplomatarium Labacense. V: *Diplomatarium Carniolicum*, I. Band = *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 10 (1855), str. 13–64.

Nared, Andrej: Objava in prevod privilegijev kranjskega plemstva (1338) ter plemstva v Marki in Metliki (1365). *Kranjski deželni privilegiji 1338–1736* (ur. Andrej Nared in Jure Volčjak). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2008, str. 69–77.

Otorepec, Božo: *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku*. Zv. III, X. Ljubljana: Mestni arhiv, 1958, 1965.

Otorepec, Božo: Gradivo za zgodovino Radovljice v srednjem veku. *Radovljiški zbornik* (ur. Jure Sinobad). Radovljica: Občina Radovljica, 1995, str. 10–38.

Richter, Franz Xaver: Geschichte der Stadt Laibach von den ältesten Zeiten bis zur Gründung des Laibacher Bisthums im J. 1461. *Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthums Krain* (hrsg. Vincenz F. Klun), II. und III. Heft (1854), str. 141–290.

Verbič, Marija: *Deželnozbornski spisi kranjskih stanov*, I. del (1499–1515). Publikacije Arhiva SRS, Viri 1. Ljubljana: Arhiv SRS, 1980.

Volčjak, Jure: Kranjski deželni privilegiji 1338–1736 (Katalog razstave). *Kranjski deželni privilegiji 1338–1736* (ur. Andrej Nared in Jure Volčjak). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2008, str. 79–157.

Literatura

Arhivski fondi in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SFRJ: SR Slovenija (ur. Peter Klasinc). Beograd: Zveza arhivskih delavcev Jugoslavije, 1984.

Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813. Erster Theil: Von der Urzeit bis zum Tode Kaiser Friedrichs III. (1493)*. Laibach: Ign. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1874.

Gestrin, Ferdo: *Trgovina slovenskega zalednja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja*. Dela SAZU I/15. Ljubljana: SAZU, 1965.

Golec, Boris: Črnomelj od nastanka trške naselbine do izgube mestne avtonomije. *Črnomaljski zbornik. Zbornik historičnih razprav ob 780-letnici prve omembe naselja in 600-letnici prve omembe Črnomlja kot mesta* (ur. Janez Weiss). Črnomelj: Občina Črnomelj, 2008, str. 161–207.

Kos, Dušan: *Bela krajina v poznem srednjem veku*. Zbirka Zgodovinskega časopisa 4. Ljubljana: ZZDS, 1987.

Levec, Wladimir: Die krainischen Landhandfesten. Ein Beitrag zur österreichischen Rechtsgeschichte. *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 19 (1898), str. 244–301.

Nared, Andrej: Arhiv kranjskih deželnih stanov. *Arhivi*, XXIV (2001), št. 2, str. 1–17.

Nared, Andrej: *Dežela - knez - stanovi. Oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518*. Thesaurus memoriae, Dissertationes 7. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009.

Nared, Andrej: Najstarejše vabilo na kranjski deželni zbor (1463). Arhivalija meseca: januar 2011. Elektronski vir na http://www.arhiv.gov.si/si/delovna_podrocja/razstavna_dejavnost/arhivalije_meseca/arhivalija_meseca_januar_2011/ (4.10.2011).

Otorepec, Božo: *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1988.

Poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora za dobo od 1. oktobra 1901 do konca septembra 1902. *Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 22. septembra 1903 do 7. novembra 1903*, 44. zvezek. Ljubljana: Deželni odbor kranjski, 1903.

Preinfalk, Miha: *Auerspergi. Po sledih mogočnega tura*. Thesaurus memoriae, Dissertationes 4. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.

Quirin, Heinz: *Einführung in das Studium der mittelalterlichen Geschichte*. Stuttgart: Steiner, 1991.

Splošni pregled fondov državnega arhiva LRS. Ljubljana: Državni arhiv LRS, 1960.

Vodnik po arhivih Slovenije (ur. Jože Žontar). Ljubljana: Društvo arhivarjev Slovenije, 1965.

Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije, I. knjiga (ur. Vladimir Kološa in Vladimir Žumer). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1999.

Zwitter, Fran: *Starejša Kranjska mesta in meščanstvo*. Ljubljana: Leonova družba, 1929.

Žontar, Josip: Nastanek, gospodarska in družbena problematika policijskih redov prve polovice 16. stoletja za dolnjeavstrijske dežele s posebnim ozirom na slovenske pokrajine. *Zgodovinski časopis* X–XI (1956–1957), str. 32–121.

Zusammenfassung

GRENZENLOSE ENTDECKERFREUDE UND BRÜCHIGKEIT DER GRENZJAHRE (ÄLTESTE BEKANNTE DOKUMENTE DES KRAINER STÄNDEARCHIVS)

Das unterste Grenzzjahr des Archivbestandes der Krainer Landstände wurde bislang für 1493 angesetzt, obwohl ein Dokument mit diesem Datum unter den Akten nicht gefunden worden war. Es hat sich herausgestellt, dass das originale Schriftgut tatsächlich erst mit dem Jahr 1507 beginnt, was sich mit dem Brand, in dem 1506 das Landhaus auf dem Neuen Platz in Laibach zusammen mit den Ansätzen des Ständearchivs verbrannte, erklären ließ.

Dank der systematischen Suche nach den ältesten Akten, aber mehr noch durch Zufall, wurden 14 originale Papierdokumente aus dem Zeitraum

1457–1465 entdeckt. Die ältesten bekannten Akten der Landstände steckten zwischen Landesfreiheiten, landesfürstlichen Verordnungen und in der Gruppe der Miscellaneen. Die Dokumente – die ältesten werden auch in Form von Regesten vorgestellt – galten längere Zeit als verschollen. Seit Mitte des 19. Jahrhunderts und den schüchternen Anfängen der wissenschaftlichen Geschichtsschreibung, als sie Ernst Birk (1843) und August Dimitz (1874) zu sehen bekamen, wurden sie praktisch von niemandem verwendet. Jetzt wurden sie sozusagen neu entdeckt. Inhaltlich sind die Originale (und Abschriften) von Dokumenten aus dem Zeitraum 1457–1465 sehr wertvoll, ergänzen sie doch unser Wissen über die unruhigen Jahre des Kampfes um das Erbe von Cilli und des Konflikts in der Habsburger-Dynastie, über den Triester Handelskrieg, die obligatorischen Handelswege u. Ä. Nicht zuletzt finden sich einige Schlüsseldokumente für die Zeit der Entwicklung der Krainer Landstände, so etwa die Aufforderung vom Mai 1461 an Gašper Melz, vor dem gemeinsamen Rüstlandtag in Graz zu erscheinen, und die an denselben gerichtete Ladung vor den ersten unstrittig dokumentierten, im September 1463 einberufenen Krainer Landtag.

Das Jahrzehnte lang »gültige« untere Grenzzjahr des Archivmaterials der Krainer Landstände ist somit nachweislich falsch; nach den letzten Entdeckungen kann es jetzt für 1457 angesetzt werden. Dabei ist anzufügen, dass aus dem relativ geschlossenen Zeitraum 1457–1465 nur 14 originale Dokumente oder Akte registriert sind, dann gibt es eine Lücke bis zum Jahr 1507.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-475.5:929Hren T."1613"

Prejeto: 19. 8. 2011

Hrenova pridiga ob ustanovitvi kapucinskega samostana v Mariboru

JULIJANA VISOČNIK

doc. dr., arhivistka z doktoratom

Nadškofijski arhiv Ljubljana, Krekov trg 1, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: julijana.visocnik@rkc.si

IZVLEČEK

*Avtorica predstavlja Hrenov osnutek za pridigo, ki jo je imel ob blagoslovitvi temeljnega kamna za kapucinski samostan v Mariboru. Članek je smiselno nadaljevanje prispevka, ki ga je ista avtorica objavila lani v reviji *Studia mythologica Slavica* XIII. Tudi takrat je prevedla in komentirala osnutek Hrenove pridige ob ustanovitvi kapucinskega samostana v Ljubljani. Prispevek vsebuje transkripcijo, prevod, analizo besedila ter komentar k njemu. Tekst, ki je poln citatov in aluzij na 1. Mojzesovo knjigo, zahteva osnovno primerjavo s pridigo, ki jo je imel ob podobni priložnosti v Ljubljani. Pridiga ob polaganju temeljnega kamna za kapucinski samostan v Mariboru, ki ima številko XXV, je nastala za slovesnost 23. aprila 1613 v Mariboru.*

KLJUČNE BESEDE: *Tomaž Hren, kapucini v Mariboru, 17. stoletje, homiletika, rekatoizacija*

ABSTRACT

SERMON DELIVERED BY BISHOP TOMAŽ HREN ON THE OCCASION OF THE FOUNDING OF THE CAPUCHIN MONASTERY IN MARIBOR

*The author presents Hren's draft for the sermon that he delivered at the blessing of the foundation stone for the Capuchin Monastery in Maribor. The article is a continuation of the article that was published by the same author in last year's issue of *Studia mythologica Slavica* XIII, and which similarly included a translation and comments on the draft of Hren's sermon for the occasion of the founding of the Capuchin Monastery in Ljubljana. The present article includes a transcription and translation of the draft, word analysis and comments. The text, which is full of allusions to and citations from the First Book of Moses, requires a comparison with the sermon that Hren had delivered on a similar occasion in Ljubljana. Hren's sermon in Maribor has the number XXV and was compiled for the ceremony on April 23, 1613 in Maribor.*

KEY WORDS: *Tomaž Hren, Capuchin Friars Minor in Maribor, 17th century, homiletics, recatholization*

Hren in kapucini

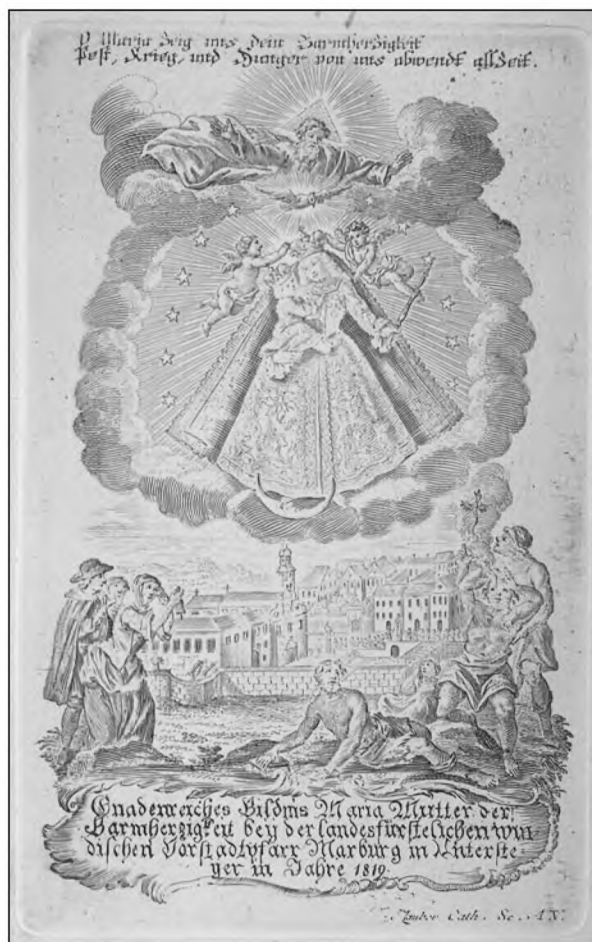
Glavni poudarki življenja Tomaža Hrena, devetega ljubljanskega škofa, so v osnovi že znani.¹ Njegovo prizadevanje za prenovo verskega življenja se je kazalo v številnih razsežnostih njegovega delovanja. Pri tem ne smemo pozabiti na njegove pridige (oz. latinske osnutke za govore, ki jih je imel ob različnih priložnostih), na skrb za vzgojo dobrih duhovnikov ter na kapucine, saj je v njih videl dobre pridigarje, ki lahko zelo pomagajo ljudem nazaj na pravo pot oziroma k temu, da sploh ne bi zašli.

Hren je v kapucinih² gotovo videl vsaj del rešitve problemov, s katerimi se je katoliška cerkev na Slovenskem v tistem času soočala. Nič nenavadnega torej ni, da je Hren povezan z ustanovitvijo kapucinskih samostanov v več slovenskih mestih. Med letoma 1607 in 1615 je tako sodeloval pri blagoslavljanju, ustanavljanju in polaganju temeljnih kamnov za kapucinske cerkve ali njihove samostanske stavbe. V Ljubljani je 25. 4. 1607 blagoslovil temeljni kamen za samostan, v Mariboru je 23. 4. 1613³ položil temeljni kamen, na Ptuju je 8. 9. 1615 posvetil temeljni kamen za kapucinsko cerkev sv. Frančiška Asiškega in samostan ter istega leta je 14. 10. v Celju posvetil cerkev v čast sv. Ceciliji.⁴

Priprave za prihod kapucinov v Maribor so se pričele že leta 1609, ko so kapucini v dogovoru z nadvojvodo Ferdinandom in graškim nuncijem naredili načrt, da sezidajo samostana še v Mariboru in na Ptuju. Za mariborski samostan sta leta 1611 ponudila zemljišče in vsa potrebna sredstva baron Janez Jakob Kisel in njegova žena Marija, rojena Thonhausen. Zaradi odsotnosti sekovskega škofa Martina Brennerja je temeljni kamen položil škof Hren. Prvi mariborski kapucini z duhovniki in verniki so se zbrali v mestni župnijski cerkvi (sedanji stolnici), v njej odmolili hvalnice ter nato v procesiji odšli proti tja, kjer naj bi gradili samostan (na kraj, kjer danes v Mariboru stoji frančiškanska cerkev). Ljubljanski škof je maševal na prostem in po končanem obredu zasadil križ ter položil temeljni

kamen. Gradnja je očitno potekala zelo hitro, saj so se prvi menihi v samostan vselili že leta 1614. Sekovski škof Jakob Eberlein je 25. 10. 1620 posvetil cerkev na čast Mariji, Materi usmiljenja.⁵

Posvetitev temeljnega kamna za samostan pred mariborskimi mestnimi vrati ter za redovno cerkev Marije Matere usmiljenja in milosti v Mariboru je Hren vpisal v pontifikalne protokole.⁶ Hren je položil in posvetil temeljni kamen za kapucinski samostan. Ob posvetitvi je v temelje cerkve vložil ustanoviteljev pozlačeni novc, svoj srebrnik in spominski zlatnik. Slovesnosti se je udeležila velika množica vernikov, ki je skupaj z duhovščino v procesiji šla na kraj nove gradnje. Hren je v protokol prepisal tudi tri pisma, ki so povezana z za-

Fotografija starega kapucinskega samostana in cerkve v Mariboru, ki sta stala tam, kjer danes stojita frančiškanska cerkev in samostan (NŠAM, Zbirka MB–Sv. Marija, gradivo, f. 4, Slike).

¹ Prim. Visočnik: Hrenova pridiga, str. 59–60 s pripadajočo literaturo, ki je navedena predvsem v op. 1, navajam pa jo tudi v bibliografiji.

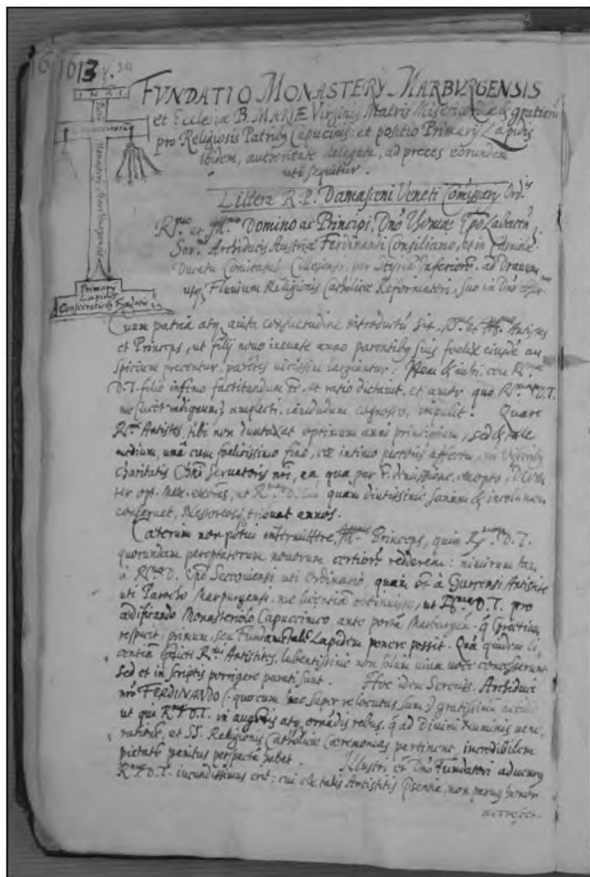
² Benedik: Kapucini v notranjeavstrijskih deželah, str. 29–42; Benedik: Kapucini na Slovenskem, str. 10–11.

³ Benedik: Iz protokolov, str. 9 piše o 23. aprilu 1613, kar je datum, ki je naveden v protokolu; na pridigarskem osnutku pa je zapisan 21. 4. 1613 (prim. Benedik: Iz protokolov, str. 43) – morda gre za dan, ko si je pridigo dejansko pripravljal.

⁴ Škafar: Hren ter kapucini, str. 264–266.

⁵ Škafar: Župnija svetega Jožefa, str. 68–69; Benedik: Iz protokolov, str. 9–10.

⁶ Prim. Hrenovi pontifikalni protokoli (NŠAL, NŠAL 11, fasc. 1); Benedik, Kapucini na Slovenskem, str. 26–27.

Upodobitev iz Hrenovih protokolov za 23. 4. 1613
(foto: T. Krampač, NŠAL).

četki zidave samostana in prihodom kapucinov. 12. januarja 1612 mu je graški gvardijan p. Damascen iz Benetk sporočil, da je od sekovskega škofa kot ordinarija (salzburškega generalnega vikarja) in od krškega škofa, ki je imel patronat nad mariborsko župnijo, dobil dovoljenje, da sme Hren položiti temeljni kamen. 8. februarja 1613 je o tej zadevi Hrenu pisal tudi sam škof Brenner, ki pravi, da je zaradi bolezni zadržan in prosi Hrena, naj on opravi obred blagoslovitve, pa tudi birme, če bo potrebno. 8. aprila mu je ponovno pisal p. Damascen, ki Hrenu predlaga, da bi omenjeno slovesnost opravil 1. maja. Hren je na koncu sam pripomnil, da se je posvetoval z ljubljanskimi kapucini in skupaj so se odločili za 23. april.⁷

Prvi kapucinski samostan je v Mariboru deloval do leta 1784, ko ga je razpustil cesar Jožef II.⁸ Kapucini so se naselili po drugih samostanih, njihova samostanska stavba pa je pripadla mariborskim

minoritom, ki so v njej ostali dobrih dvajset let. Cerkev s samostanom so kasneje prevzeli škofijski duhovniki, nato redemptoristi, potem še enkrat škofijski duhovniki in nazadnje, leta 1864, frančiškani, ki so stari samostan in cerkev porušili ter na istem mestu zgradili današnjo cerkev Marije Matere usmiljenja in samostan.⁹

Pridiga (govor) ob polaganju temeljnega kamna za kapucinski samostan v Mariboru, ki ima številko XXV (str. 68–71), je nastala za slovesnost 23. aprila 1613 v Mariboru. Rokopis, v katerem so zbrane pridige (oz. njihovi osnutki) in razni govori znamenitega ljubljanskega škofa Tomaža Hrena, hrani Nadškofijski arhiv v Ljubljani (NŠAL 100, 98/1). Leta 1938 jih je v Bogoslovnem vestniku predstavil Josip Turk, ki jih je na tem mestu natančno razdelal in analiziral.¹⁰

Transkripcija¹¹

21. april 1613

Pro alicuius actus pontificalis. Praesertim ad consecrationem & positionem solennem primarij lapidis ecclesiae & monasterij B. MARIAE Virginis recens in Marechburg, pro religiosis patribus capuccinis, ab illustri D. Jacobo Kisel. Barone, recens aedificandae: ad quam litteris reverendissimi in Christo patris D. Martini Episcopi Seccoviensis amanter rogatus sum. Sed et R.P. Fortunati Veronesis commissarij generalis: nec non R.P. Damasceni Veneti; capuccinorum. Laus Deo.

Magna magnis. Sancta sanctis

Dicente Domino: nolite sanctum dare canibus et margaritas nolite projicere ante porcos.¹² Sed digne petenda, tractanda, et accipienda sunt magna, magni & praepotentis Dei dona, a filijs Dei, qui capient haereditatem salutis.¹³ Quibus nihil est pretiosius, quam templa & altaria utique domus orationis & mensae Domini, in quibus proponitur panis propositionis, Sancto Domino: panis vitae, qui descendit de coelis.¹⁴ Ubi magno regi supplicatur, et ex quacunque tribulatione clamantes ad DEUM exaudiuntur. Tabernaculum

⁷ Benedik: Iz protokolov, str. 9–10; 40–44.

⁸ O začetkih samostana ter njegovi izobraževalni, pridigarški in kulturni vlogi glej Škafar: Knjige in knjižnica, str. 62–92.

⁹ Škafar: Župnija svetega Jožefa, str. 76; prim. Napotnik: Die Basilika zur Heiligen Maria, str. 83 novo cerkev so začeli graditi 1892, prej pa so porušili staro.

¹⁰ Turk: Hrenove pridige, str. 40–73. Z njimi se je ukvarjal še F. Škrabl: Hrenova oznanjevalna dejavnost, str. 181–198.

¹¹ Za pomoč pri razrešitvi težje čitljivih delov besedila in druge napotke se zahvaljujem dr. Ani Lavrič in dr. Matjažu Ambrožiču.

¹² Mat. 7.

¹³ Haeb. 4.

¹⁴ Joan. 6.

*Dei cum hominibus: et DEUS in medio eorum, erit eorum DEUS: qui sedet in throno: et nova facit omnia.*¹⁵

ABEL. Gen. 4

*Aedificavit Noe post diluvium Altare Domino tollens de cunctis pecoribus & volucribus mundis obtulit holocaustum super altare. Odoratusque est Dominus odorem suavitatis, iuravit, nequaquam ultra maledicere terrae propter homines.*¹⁶

*Abraham patriarcha, egressus de terra cognationis suae iuxta praeceptum Domini, cum venisset in Canaan locum Sichem, usque ad Vallem illustrem apparuissetque ei Dominus, benigne promittens: semini tuo dabo terram hanc: aedificavit ibi altare Domino qui apparuerat ei utique in recordationem beneficij tanti, & gratiarum actionis.*¹⁷

*Iterum in monte medio inter Bethel & Haj aedificavit aliud altare, et invocavit ibi nomen Domini.*¹⁸

*Item accepta ingenti, et reposita Dei promissione dicentis: leva oculos tuos in directum, et vide a loco, in quo nunc es ad aquilonem & meridiem, ad orientem & occidentem. Omnem terram quam conspicias tibi dabo et semini tuo usque in sempiternum. Faciamque semen tuum sicut pulverem terrae. Si quis potest hominum numerare pulverem terrae, semen quoque tuum numerare poterit: surge ergo, perambula terram in longitudine & latitudine sua: quia tibi daturus sum omnia. Movens itaque tabernaculum suum. Habitavit in Mambre convalle, quod est Hebron: aedificavit ibi altare.*¹⁹

Item Abraham, postquam pepigit foedus ad Bersabee puteum iuramenti,²⁰ plantavit ibidem nemus (post discessum Abimelech & Phichol principis exercitus eius) et invocavit ibi nomen Dei aeterni.

Quanto magis in re et actione magis sancta.

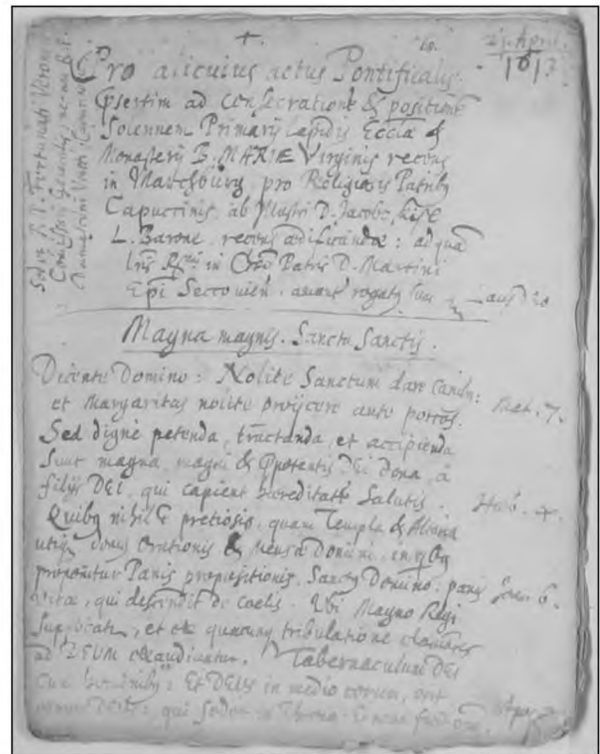
Item in monte Dominus videt, immolaturus Isaac unigenitum suum, ut iusserat tentans eum Deus, aedificavit altare, et arietem victimam holocausti obtulit pro filio, benedictionem hanc consecutus:²¹ per memetipsum iuravi, dicit Dominus, quia fecisti hanc rem, et non pepercisti filio tuo unigenito propter me: benedicam tibi, et multiplicabo semen tuum, sicut stellas coeli, & velut arenam quae est in littore maris: possidebitque semen tuum portas inimicorum suorum: et BENEDICENTUR in semine tuo omnes gentes terrae:

*quia obedisti voci meae. Mortuus est Abraham, postquam vixit 175 annos. Deficiens in senectute bona propectaeque aetatis et plenus dierum.*²²

*Isaac filius Abrahae accepta a Domino duplici benedictione, qui apparuit ei, & dixit: ne descendas in Aegyptum, sed quiesce in terra quam dixero tibi: & peregrinare in ea, eroque tecum, & benedicam tibi. Tibi enim et semini tuo dabo universas regiones has complens iuramentum quod sponondi patri tuo Abraham.*²³

Et multiplicabo semen tuum sicut stellas coeli: daboque posteris tuis universas regiones has. Et BENEDICENTUR in semine tuo omnes gentes terrae: eo quod obedierit Abraham voci meae, et custodierit praecepta & mandata mea, & ceremonias legesque servaverit †. Effosso itaque puteo in torrentem Gerarae, obstructis alijs a Philistini et propter iurgia pastorum, vocato calumniae nomine: altero quoque inimicitias appellato: et tertio, pro quo non erant contentiones, vocavit nomen eius latitudinis dicens: nunc dilatavit nos Dominus, et fecit crescere super terram.

*Cum denuo apparuisset ei Dominus in Bersabee ipsa nocte dicens: Ego sum DEUS Abraham patris tui: noli timere. Quia ego tecum sum. Benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum propter servum meum Abraham.*²⁴

1. stran XXV. Hrenove pridige (foto: T. Krampač, NŠAL).

¹⁵ Apoc. 21.

¹⁶ Gen 8.

¹⁷ Gen. 12.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Gen. 13.

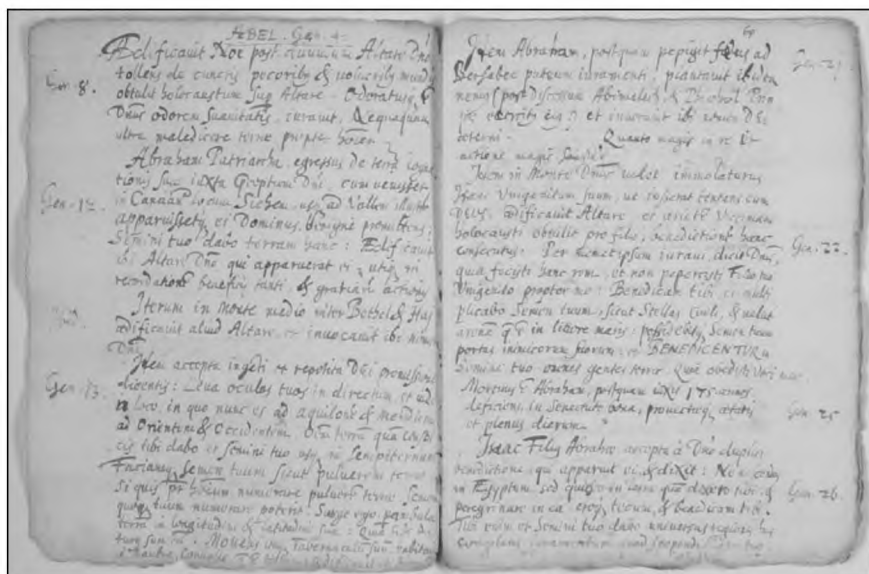
²⁰ Gen. 21.

²¹ Gen. 22.

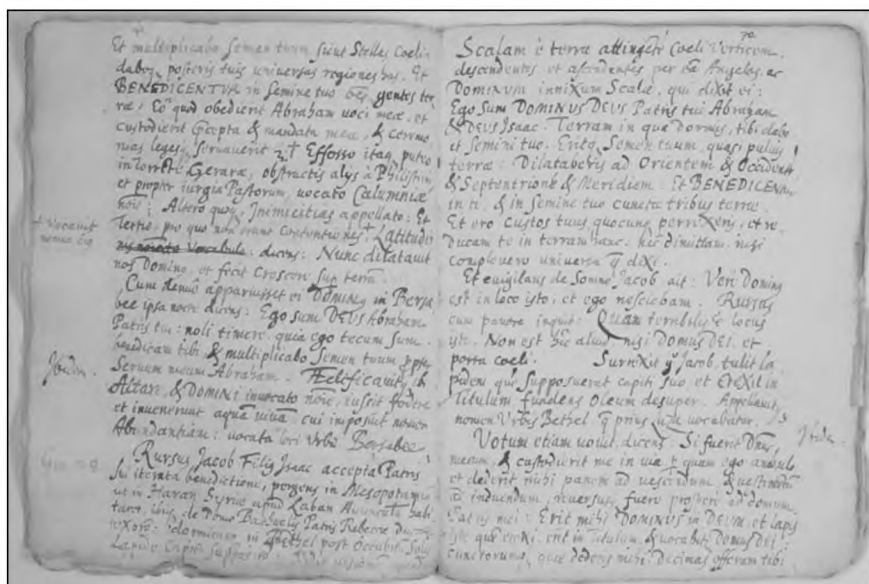
²² Gen. 25.

²³ Gen. 26.

²⁴ Ibidem.

2. in 3. stran XXV. Hrenove pridige (foto: T. Krampač, NŠAL).

4. in 5. stran XXV. Hrenove pridige (foto: T. Krampač, NŠAL).

Aedificavitque ibi altare, & DOMINI invocato nomine, iussit fodere et invenerunt aquam vivam. Cui imposuit nomen abundantiam: vocata loci urbe Bersabee.

Rursus Jacob filius Isaac accepta patris sui iterata benedictione, pergens in Mesopotamiam ut in Haran Syriae apud Laban avunculum habitaret, ibique de domo Bathuelis patris Rebecae duceret uxorem: dormiente²⁵ in Bethel post occubitum solis lapide capiti supposito: vidit visionem grandem scalam e terra attingetem coeli verticem descendentes et ascendentes per eam angelos, ac DOMINUM innixum

scalae, qui dixit ei: ego sum DOMINUS DEUS patris tui Abraham & DEUS Isaac. Terram in qua dormis, tibi dabo et semini tuo. Eritque semen tuum quasi pulvis terrae: dilataberis ad orientem & occidentem & septentrionem & meridiem: et BENEDICENTUR in te, & in semine tuo cunctae tribus terrae. Et ero custos tuus, quocumque perrexeris, et reducam te in terram hanc: nec dimittam, nisi complevero universa, quae dixi.²⁶

Et enigilans de somno Jacob ait: vere Dominus est in loco isto, et ego nesciebam. Rursus cum pavore inquit: quam terribilis est locus iste. Non est hic aliud, nisi domus Dei, et

²⁵ Transkripcija ni gotova; morda dormiculo?

²⁶ Gen. 28.

porta coeli. Surrexit quo Jacob, tulit lapidem quem supposuerat capiti suo, et erexit in titulum fundens oleum de super. Appellavitque nomen urbis Bethel, quae prius Luzā vocabatur.

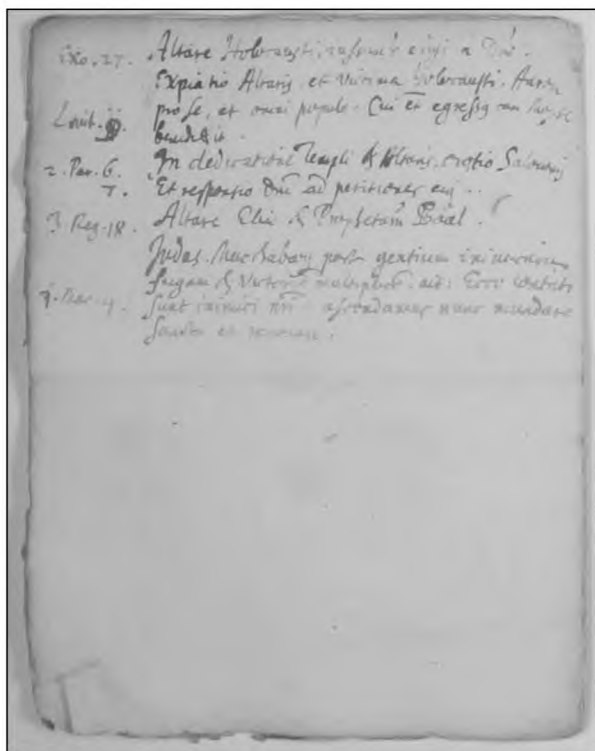
Votum etiam vovit, dicens: si fuerit Dominus mecum, & custodierit me in via per quam ego ambulo et dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentum ad induendum, reversusque fuero prospere ad domum patris mei: erit mihi DOMINUS in DEUM, et lapis iste quem erexi, erit in titulum, & vocabitur domus Dei: cunctorumque, quae dederis mihi, decimas offeram tibi.²⁷

Altare holocausti, iussum est erigi a Domino.²⁸ Expiatio altaris, et victima holocausti. Aaron pro se, et omni populo. Cui etiam egressus cum Moysē benedixit.²⁹

In dedicatione templi & altaris, oratio Salomonis et responsio Domini ad petitiones eius.³⁰

Altare Eliae & prophetam Baal.³¹

Judas Macchabaeus post gentium inimicorum fugam & victoriam multiplicem ait: »Ecce contriti sunt inimici nostri: ascendamus nunc mundare sancta et renovare.³²

6. stran XXV. Hrenove pridige (foto: T. Krampač, NŠAL).

Prevod

Za neko pontifikalno opravilo, posebno za slovesno posvetitev in položitev temeljnega kamna cerkve in samostana blažene device Marije, ki ju pravkar za pobožne patre kapucine v Mariboru gradi plemeniti gospod Jakob Kisel, svobodni baron, za kar me je s pismom prijazno v Kristusu naprosil prečastiti oče gospod Martin, sekovski škof, pa tudi prečastiti pater Fortunat iz Verone, generalni komisar, ter prečastiti kapucinski pater Damascen iz Benetk.

Bogu hvala.

Veliko velikim. Sveto svetim.

Gospod govori: »Svetega ne dajajte psom, in svojih biserov me mečite svinjam.«³³ Temveč vredno iščite, upravljajte in prejemajte velike darove velikega in vsemogočnega Boga, od Božjih otrok, ki prejmejo dediščino zveličanja.³⁴ Za te ni nič bolj dragoceno kakor svetišča in oltarji, še posebej hiša molitve in Gospodove mize, na katere se polaga kruh obličja svetemu Gospodu: kruh življenja, ki je prišel iz nebes.³⁵ Kjer prosijo velikega kralja in iz kakršnekoli stiske kličejo k Bogu, so uslišani. Prebivališče Boga z ljudmi: in Bog na sredi med njimi bo njihov Bog, ki sedi na prestolu in dela vse novo.³⁶

ABEL 1 Mz. 4

Po potopu je Noe postavil Gospodu oltar in vzel od vse čiste živine in od vseh čistih ptic ter daroval žgalne daritve na oltarju. Gospod je zaduhal prijetne vonje in prisegel, da ne bo več preklel zemlje zaradi človeka.³⁷

Očak Abram je odšel iz dežele svoje rodbine, kakor mu je ukazal Gospod; ko je prispel v Kanaan do kraja Sihem, vse do znamenite kotline, se mu je prikazal Gospod in mu dobrotljivo obljubil: »Tvojemu potomstvu bom dal to deželo.« Tam je postavil oltar Gospodu, ki se mu je bil prikazal,³⁸ v spomin na tolikšno dobrotljivost in v zahvalo.

Ponovno je na sredi gore med Betelom in Ajem postavil drugi oltar in klical Gospodovo ime.³⁹

Prav tako je veliko prejel in po Božji obljubi dejal: »Povzdigni oči in poglej s svojega mesta proti severu in jugu, proti vzhodu in zahodu. Vso deželo, ki jo vidiš, bom za vedno dal tebi in tvojemu potomstvu. In storil bom, da bo

²⁷ Ibidem.

²⁸ Exo. 27.

²⁹ Levit. 9.

³⁰ 2 Par. 6, 7.

³¹ 3 Reg. 18.

³² 1 Mac. 4.

³³ Mt 7, 6.

³⁴ Heb. 1, 14.

³⁵ Jn 6, 33.

³⁶ Raz 21, 3–4.

³⁷ 1 Mz 8, 20–21.

³⁸ 1 Mz 12, 6–8.

³⁹ Ibidem.

tvojega žaroda kakor prahu zemlje. Če bi kdo mogel prešteti prah zemlje, bi lahko preštel tudi tvoj žarod. Vstani torej in prebodi deželo po vsej njeni dolžini in širini, kajti tebi jo bom dal vsa.« Abram je premaknil svoj šotor; prebival je pri Memrejevih brastih, ki so pri Hebronu. Tam je postavil oltar Gospodu.⁴⁰

Tako je Abraham, potem ko so pri Beeršebi sklenili zavezo glede vodnjaka, tam zasadil nasad⁴¹ in klical ime Gospoda, večnega Boga (potem ko sta odšla Abimeleh in poveljnik njegove vojske Piholom).⁴²

Kolikor bolj pri stvari in dejanju, toliko bolj sveta.

Prav tako na gori Gospod vidi, da bo Abraham prinesel Izaka, svojega edinorojenca, kot mu je ukazal Bog, ki ga je skušal; zgradil je oltar in namesto sina je daroval žrtveno jagnje, sledil je tak blagoslov: »Prisegel sem pri sebi,« govori Gospod: »Ker si to storil in nisi odrekel svojega sina, svojega edinca, te bom blagoslovil in namnožil tvoje potomstvo kakor zvezde na nebu in kakor peseke, ki je na morskem bregu. Tvoji potomci bodo vzeli v posest vrata svojih sovražnikov in v tvojih potomcih bodo blagoslovljeni vsi narodi zemlje, ker si poslušal moj glas.«⁴³ Abraham je umrl, potem ko je preživel 175 let. Izdihnil in umrl je v visoki starosti, star in nasičen z dnevi.⁴⁴

Abrahamov sin Izak je od Gospoda prejel dvojni blagoslov; Gospod se mu je prikazal in rekel: »Ne hodi v Egipt, ostani v deželi, ki ti jo bom določil! Bivaj kot tujec v tej deželi, s teboj bom in te bom blagoslovil, kajti tebi in tvojemu potomstvu bom dal vse te dežele. Izpolnil bom prisego, ki sem jo dal tvojemu očetu Abrahamu.⁴⁵ In pomnožil bom tvoj žarod kakor zvezde na nebu. Tvojim potomcem bom dal vse te dežele. In blagoslovljeni bodo v tvojem žarodu vsi narodi na zemlji; zato ker je Abraham poslušal moj glas in varoval moje zapovedi, moja naročila, ter se držal mojih zakonov in postav.« In tako je izkopal vodnjak v dolini Gerara, ker so druge zasuli Filistejci, in zaradi prepиров pastirjev ga je poimenoval Spletka, drugega Sovraštvo in tretjemu, za katerega se niso prepirali, je nadel ime Prostranost rekoč, zdaj nam je Gospod razširil prostor, da lahko rastemo v deželi.

Ko se mu je Gospod znova prikazal v Beeršabi tisto noč, je rekel: »Jaz sem Bog tvojega očeta Abrahama. Nikar se ne boj, kajti jaz sem s teboj! Blagoslovil te bom in pomnožil tvoje potomstvo zaradi svojega služabnika Abra-

hama.« Tam je postavil oltar in klical Gospodovo ime, ukazal kopati in našli so živo vodo, ki so ji nadelo ime izobilje: zato se mesto imenuje Beeršeba.⁴⁶

Izakov sin Jakob se je, potem ko je prejel dvojni blagoslov svojega očeta, odpravil v Mezopotamijo, da bi prebival v Haranu v Siriji pri stricu Labanu in si tam vzel ženo iz hiše Betuela, očeta Rebeke. Ker je sonce že zaslilo, je prenočil v Betelu in za vzglavje si je položil kamen. V sanjah je videl veliko lestev, ki je z zemlje segala do neba, in po njej so hodili angeli navzgor in navzdol. In Gospod je stal zgoraj in mu dejal: »Jaz sem Gospod, Bog tvojega očeta Abrahama in Izakov Bog. Zemljo, na kateri spiš, bom dal tebi in tvojim potomcem. Tvojih potomcev bo kakor prahu zemlje. Razširil se boš proti zahodu in vzhodu, proti severu in jugu, in v tebi in tvojem potomstvu bodo blagoslovljeni vsi rodovi zemlje. Jaz te bom varoval, kjerkoli boš hodil, in pripeljal te bom nazaj v to deželo; ne bom te zapustil, dokler ne bom storil vsega, kar sem ti obljubil.«⁴⁷

Ko se je Jakob prebudil, je rekel: »Zares, Gospod je na tem kraju, pa nisem vedel.« Spet je strahoma dejal: »Kako strah vzbujajoč je ta kraj! To ni nič drugega kakor hiša Božja in vrata nebeška!« Zjutraj je Jakob vstal, vzel kamen, ki ga je imel za vzglavje, in ga postavil za spomenik ter na vrh zlil olje. In to mesto je poimenoval Betel, prej pa se je imenovalo Luz. Potem se je Jakob zaobljubil in rekel: »Če bo Bog z menoj in me bo varoval na poti, po kateri hodim, če mi bo dajal kruha, da ga bom jedel, in obleko, da se bom oblačil, in če se bom srečno vrnil v hišo svojega očeta, bo Gospod moj Bog. Ta kamen, ki sem ga postavil za spomenik, se bo imenoval Božja hiša. In od vsega, kar mi boš dal, ti bom zagotovo dajal desetino.«⁴⁸

Gospod je ukazal postaviti žgalni oltar.⁴⁹ Sprava za oltar in žgalno daritev. Aron zase in za vse ljudstvo, katerega je blagoslovil, ko je prišel ven.⁵⁰

Pri posvetitvi templja in oltarja Salomonov govor in odgovor Gospoda na njegove prošnje.⁵¹

Oltar Elije in preroka Baala.⁵²

Juda Makabejec je po begu sovražnih ljudstev in po več zmagah dejal: »Glej, naši sovražniki so poraženi: pojdimo očistit svetišče in ga obnovit.«⁵³

⁴⁰ 1 Mz 13, 14–18.

⁴¹ SSPS govori o termariski oziroma tamariski.

⁴² 1 Mz. 21, 22–33.

⁴³ 1 Mz. 22, 15–17.

⁴⁴ 1 Mz. 25, 7–8.

⁴⁵ 1 Mz. 26, 2–5.

⁴⁶ 1 Mz. 26, 15–22.

⁴⁷ 1 Mz. 28, 1–15.

⁴⁸ 1 Mz. 28, 16–22.

⁴⁹ 2 Mz 27, 1–8.

⁵⁰ 3 Mz, 9, 7, 15–16, 22–23.

⁵¹ 2 Krn. 6; 2 Krn. 7.

⁵² 1 Kr. 18.

⁵³ 1 Mkb. 4., 35–36.

Komentar k tekstu

Osnutek za pridigo, ki jo je Hren govoril ob ustanovitvi kapucinskega samostana v Mariboru, vsaj na prvi pogled deluje nenavadno. Hren je namreč veliko večino besedila neposredno citiral iz Prve Mojzesove knjige ali na vsebino te knjige vsaj aludiraj. Kako torej vsebino, pri kateri se bomo v nadaljevanju še podrobneje ustavili, postaviti v kontekst ustanavljanja samostana? Kako se sploh približati temu, kar je dejansko govoril, in s tem razumevanju njegovih misli in poante, ki jo je s tem osnutkom oziroma s tem govorom (zanj imamo le oporne točke) želel poudariti. Ker je njegovih lastnih misli, ki bi povezoval svetopisemske pasuse, zanemarljivo malo, je zadeva samo še otežena. Resnici se najverjetneje še najbolj približamo, če izhajamo iz tega, kar je škof Hren v svoji osnovi pač bil. V prvi vrsti torej ljubljanski škof, zadolžen za rekatolizacijo našega prostora, kar nam gotovo predstavlja okvir, v katerega lahko postavimo tudi ta osnutek za pridigo.

Začnimo z omembo vesoljnega potopa in Noeta, tega, kakšen je bil svet po vesoljnem potopu, in na drugi strani, kaj je svetu naredila reformacija, če seveda gledamo z očmi protireformatorjev.⁵⁴ Je mogoče na tem mestu potegniti vzporednico? In najpomembnejše vprašanje: je na to vzporednico želel namigniti tudi Hren sam? Sama po sebi ta navezava ni očitna. Ker pa ne vemo, kaj je Hren v resnici govoril, je mogoče še marsikaj.

V nadaljevanju Hren navaja predvsem odlomke iz Svetega pisma, ki govorijo o postavljanju oltarjev na krajih, ki so bili na tak ali drugačen način zaznamovani z Gospodovim delovanjem. V tem je mogoče videti tudi njegovo lastno delovanje, namreč številna ustanavljanja samostanov, blagoslavljanja temeljnih kamnov za cerkve, kar je mogoče razumeti v duhu rekatolizacije.⁵⁵ S tem v zvezi je mogoče vsebino tega osnutka razumeti tudi kot »spis«, ki bolj ali manj odkrito poudarja svet prostor oz. svetost prostora. Odlomke iz Svetega pisma je gotovo izbiral tudi zato, da bi še izrazil izpostavljen pomen posvečenih, svetih krajev, ki so namenjeni za evharistijo. Neposvečena, neblagoslovljena so tako že sama po sebi postavljena v ozadje, kamor je v skladu s Hrenovim stališčem go-

tovo mogoče uvrstiti tudi reformatorske molilnice.⁵⁶

Zdi se, da je želel Hren z odlomkom 1 Mz 13 utrditi položaj in poslanstvo katolištva, ko piše, da daje Bog vso deželo za vedno *»tebi in tvojemu potomstvu«*. Če tako nadaljujemo, je mogoče reformacijo razumeti tudi kot preizkušnjo, v kateri sta se družba in cerkev znašli; temu bi namreč lahko bila namenjena epizoda o žrtvovanju Izaka. Zahtevano žrtvovanje, do katerega ni prišlo, pa nam govori še naprej. Abraham je zaupal v Gospoda in to se pričakuje tudi od vernikov, od cerkvenih dostojanstvenikov; Abraham je za to prejel obilen Božji blagoslov, in obljuba tega se najverjetneje skriva v Hrenovih besedah. Bog obljublja velike reči, obilo blagoslova, če le izpolnjuješ Njegove zapovedi, kar je mogoče aplicirati tudi na družbeno in versko negotovost, v kateri so se znašli prebivalci Evrope v 16. in 17. Stoletju. Hren spodbuja upoštevanje Božjih zapovedi v okviru katoliških formul. In če bo ljudstvo temu sledilo, se lahko nadeja velikih milosti, kajti Bog jih ne bo zapustil. Številni novo ustanovljeni Božji božji hrami pa bi naj bili pri tem samo v pomoč.

Proti koncu pridige najdemo še stavek, s katerim je mogoče vsaj do neke mere razložiti, morda celo opravičiti pobiranje desetine (*»In od vsega, kar mi boš dal, ti bom zagotovo dajal desetino.«*). Reformatorji so nastopili tudi proti bogatemu Cerkev, kar je prisililo katoliško stran k razlaganju in opravičevanju pobiranja dajatev. Nikakor se niso branili argumentov, s katerimi bi lahko opravičili tudi to gospodarsko-finančno plat, ki je predstavljala pomemben del razkola med enimi in drugimi. Če ga je torej mogoče najti v samem Svetem pismu, ima še toliko večjo težo.

Hren se tako v tem osnutku kaže predvsem kot zaščitnik prave vere, ki za ta namen rad uporablja tudi kapucine, saj jih je prav on kot dobre pridigarje uvajal v slovenski prostor. Če primerjamo osnutka, ki sta nastala za govora ob ustanovitvi kapucinskih samostanov v Ljubljani in Mariboru, lahko ugotovimo določene podobnosti, pa tudi razlike. Osnutek za ljubljanski govor sicer temelji na svetopisemskih citatih, a je veliko manj vezan na Staro zavezo kot mariborski. V ljubljanskem je v ospredju tematika temeljnega kamna, ki preraste v

⁵⁴ Prim. Grdina: Hrenov odnos do protestantov, str. 229–243, ki predstavi nepopustljivost, rigoroznost, celo fanatičnost Hrena v odnosu do protestantov.

⁵⁵ Prim.. kronološki pregled posvetitev cerkva, kapel, oltarjev, zvonov in pokopališč, ki je nastal po Hrenovih protokolah; v: Lavrič: Vloga Tomaža Hrena, str. 185–222.

⁵⁶ Protestantje so za svoje verske prakse večinoma uporabljali že obstoječe cerkve in kapele (grajske), ki so jih pridrili za svoje potrebe. Zgradili pa so tudi nekaj novih molilnic. Tako je leta 1600 rekatolizacijska komisija uničila pomembno molilnico v Govčah, prim. Cevc: Reformacija, str. 142; Cevc: Govče, str. 332.

vogelnega, pri tem pa najbrž ne bi bilo napak razumeti, da lahko prav kapucini predstavljajo temelj Hrenovega protireformacijskega delovanja. Temeljni kamen se pojavi tudi v mariborskem, a je ta motiv bolj obrobne pomena. V ljubljanskem osnutku je tudi morda za odtenek več Hrenovih lastnih misli, ki osnutek nekoliko popestrijo.⁵⁷ Za osnutek, ki je predmet tega prispevka, pa so sicer res značilni številni svetopisemski citati in aluzije, a ob podrobnejšem preučevanju, predvsem pa ob prevajanju ter s primerjanjem nastalega prevoda s slovenskim standardnim prevodom Svetega pisma, pridemo do sklepa, da je Hren uporabljenim citatom vendarle dal svojo noto. Citati namreč pogosto niso natančni prepisi iz Svetega pisma, ampak jih je Hren za odtenek spremenil, zaznamoval. Zamenjane oziroma izpuščene besede lahko tako po eni strani govorijo o tem, da citatov ni vedno prepisoval, da jih je torej napisal po spominu, ali po drugi, da je po potrebi namenoma zamenjal ali izpustil kak del, da bi dosegel poseben učinek, morda poudarek.⁵⁸ V osnovi pa sta oba osnutka zgrajena po principu, ki je značilen za vse njegove pridige in govore.⁵⁹

Nedvoumen je Hrenov zadnji stavek: »Glej, naši sovražniki so poraženi: pojdimo očistiti svetišče in ga obnoviti!« V resnici ga je mogoče razumeti kot vrhunec njegovega izvajanja na temo vrnitve h katoliški veri, predstavljanja reformatorjev kot sovražnikov ter poudarjanja svetih oz. posvečenih mest.

Viri in literatura

Viri

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL)

NŠAL 100, 98/1 (Hrenove pridige)

NŠAL 11, fasc. 1. (Hrenovi pontifikalni protokoli).

Literatura

Benedik, Metod: Iz protokolov ljubljanskih škofov, Protokol II, 1–59v, za leta 1612–1613. *Acta ecclesiastica Sloveniae* 14 (1992), str. 7–57.

Benedik, Metod: Kapucini v notranjeavstrijskih deželah. *Bogoslovni vestnik* 52 (1992), str. 29–42.

Benedik, Metod: Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih. Nekdanja Štajerska kapucinska provinca. *Acta ecclesiastica Sloveniae* 16 (1994).

Cevc, Emilijan: Govče. *Enciklopedija Slovenije* 3. Ljubljana : Založba Mladinska knjiga, 1989, str. 332.

Cevc, Emilijan: Reformacija. *Enciklopedija Slovenije* 10. Ljubljana : Založba Mladinska knjiga, 1996, str. 137–143.

Dolar, France Martin: Tomaž Hren (1560–1630). *Dom in svet* 8 (1995), str. 215–223.

Dolar, France Martin: *Ljubljanski škofje*. Ljubljana : Družina, 2007.

Grdina, Igor: Hrenov odnos do protestantov. *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje : Mohorjeva družba, 1998, str. 229–243.

Kolar, Bogdan: Ljubljanski škof Tomaž Hren in katoliška obnova. *Bogoslovni vestnik* 52 (1992), str. 17–28.

Lavrič, Ana: *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti I*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, razred za zgodovinske in družbene vede. Dela 32, 1988.

Lavrič, Ana: Vloga ljubljanskih škofov Janeza Tavčarja in Tomaža Hrena v likovni umetnosti katoliške obnove. *Bogoslovni vestnik* 52 (1992), str. 99–109.

Napotnik, Mihael: *Die Basilika zur Heiligen Maria, Mutter der Bambergigkeit, in der Grazer Vorstadt zu Marburg*. Marburg : Cyrillus-Buchdruckerei, 1909.

Peklaj, Marijan: Odnos škofa Tomaža Hrena do Svetega pisma. *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje : Mohorjeva družba, 1998, str. 275–282.

Petrič, Franci: Življenjska pot Tomaža Hrena (1560–1630). *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje : Mohorjeva družba, 1998, str. 77–88.

Snoj, Alojzij Slavko: Vzgoja in izobraževanje duhovnikov v Hrenovem času. *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje : Mohorjeva družba, 1998, str. 199–216.

Škafar, Vinko: Knjige in knjižnica v nekdanjem kapucinskem samostanu v Mariboru (1613–1784). *Časopis za zgodovino in narodopisje* 64 (1993), str. 62–92.

Škafar, Vinko: Hren ter kapucini in drugi redovi. *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje : Mohorjeva družba, 1998, str. 257–274.

Škafar, Vinko: *Župnija svetega Jožefa na Studencih v Mariboru*. Maribor : Župnijski urad sv. Jožefa, 2001.

Škrabl, France: Hrenova oznanjevalna dejavnost. *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje : Mohorjeva družba, 1998, str. 181–198.

⁵⁷ Predvsem stavek: Lada, Plejn, Poberin, Idola et dii antea Carniolac.

⁵⁸ Prim. Peklaj: Odnos Tomaža Hrena do Svetega pisma, str. 278–279.

⁵⁹ Prim. Turk: Hrenove pridige, str. 50; Visočnik: Hrenova pridiga, str. 60.

Turk, Josip: Hrenove pridige. *Bogoslovni vestnik* XVIII (1938), št. I–II, str. 40–73.

Visočnik, Julijana: Hrenova pridiga ob polaganju temeljnega kamna za kapucinski samostan v Ljubljani. *Studia mythologica Slavica* 13 (2010), str. 59–74.

Zusammenfassung

BISCHOF HRENS PREDIGT ANLÄSSLICH DER GRÜNDUNG DES KAPUZINERKLOSTERS IN MARIBOR

Der Entwurf für die Predigt anlässlich der Gründung des Kapuzinerklosters in Maribor (Marburg) im Jahr 1613 besteht vor allem aus Bibelzitate, die zum Großteil aus dem Alten Testament stammen (Bücher Mosis). Die Frage, warum das so ist, bleibt bestehen. In dem Kommentar tauchten einige mögliche Antworten auf diese Frage auf. Da man aber wahrscheinlich nie wird erfahren können, was Bischof Hren tatsächlich predigte, wird man auch nie erfahren, wie Hren diese Zitate miteinander verbunden und mit der Gründung des Kapuzinerklosters in Beziehung gesetzt hat. Die Begründung im Sinne einer Rekatholisierung, die sicher eine von Hrens Leitlinien war, scheint so noch am wahrscheinlichsten zu sein. Es lässt sich

auch schließen, dass Hren die Argumente für sein Wirken gern in der Heiligen Schrift selbst suchte, gewannen diese doch sowohl in seinen Augen als auch im Allgemeinen an Bedeutung und Gewicht, wenn er sich als Gegenreformer der einzig wahren Quelle zuwandte und aus dieser schöpfte. Es scheint nämlich, dass er die Zitate wohl überlegt und planvoll ausgewählt hat, um damit seinen Standpunkt als den einzig richtigen zu betonen, um die Sinnhaftigkeit der Gründung neuer Kirchen und Klöster zu bekräftigen, sind doch die sog. heiligen Stätten von entscheidender Bedeutung für die Rückkehr zum rechten Glauben. Der behandelte Entwurf Hrens ist auf den ersten Blick weder nobel noch besonders ansprechend, da er mit Bibelzitate überladen ist. Wenn man aber versucht, sie im Geist der Zeit und der damaligen kirchlichen und gesellschaftlichen Situation zu verstehen, ergeben sie einen Sinn. Der Entwurf als solcher stellt einen nicht unerheblichen Stein im Mosaik eines besseren Verständnisses von Hren, der Reformation und Gegenreformation sowie der diesbezüglichen Rolle der Kapuziner dar. Bei der Vorbereitung einer neuen Hren-Predigt hat sich neuerlich die Notwendigkeit der Veröffentlichung aller seiner Predigten gezeigt, da man so nicht nur Hren als Prediger sondern auch seine Persönlichkeit und sein Wirken als Ganzes besser verstehen würde.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-772(436Lavanttal):929Stadion F. I. G.
Prejeto: 4. 10. 2011

Škof Franc I. Gašpar pl. Stadion in njegov opis lavantinske škofije

LILIJANA URLEP

magistrica znanosti, arhivistka

Nadškofijski arhiv Maribor, Koroška cesta 1, SI-2000 Maribor

e-pošta: lilijana.urlep@nadskofija-maribor.si

IZVLEČEK

Lavantinski škof Franc I. Gašpar pl. Stadion (1673–1704) je na prehodu iz 17. v 18. stoletje sestavil opis takratne lavantinske škofije s sedežem v Št. Andražu v Labotski dolini na današnjem avstrijskem Koroškem, ki jo je leta 1228 ustanovil salzburški nadškof Eberhard II. Delo v latinskem jeziku nosi naslov Relatio Moderni Status Episcopatus Lavantini. V prvem delu članka avtorica na kratko oriše zgodovino škofije, ki se je raztezala na ozemlju današnje avstrijske in slovenske Štajerske ter Koroške, in predstavi delo in življenje škofa Stadion. V drugem delu analizira opis škofije, predstavi obstoječe stanje raziskav ter navede še druge opise, nastale do tega obdobja.

KLJUČNE BESEDE: cerkevna zgodovina, lavantinska škofija, škof Stadion, opis lavantinske škofije, cerkvenoupravna razdelitev, Štajerska, Koroška

ABSTRACT

BISHOP FRANC I. GAŠPAR VON STADION AND HIS DESCRIPTION OF THE DIOCESE OF LAVANT

At the end of the 17th and in the early 18th century, Franc I. Gašpar von Stadion (1673–1704), bishop of the Diocese of Lavant, compiled a description of the then Lavantine diocese. Founded by the Salzburg archbishop Eberhard II in 1228, the diocese at the time of the description had its seat in St. Andri in Lavanttal in present-day Austrian region of Carinthia. The description is written in Latin and is titled Relatio Moderni Status Episcopatus Lavantini. In the first part of the article the author briefly outlines the history of the diocese, which extended over the territory of present-day Austrian and Slovenian regions of Styria and Carinthia, and presents the life and work of bishop Stadion. In the second part she analyses the description, presents the existing state of research on this matter and mentions some of the accounts, compiled up to that time.

KEY WORDS: church history, the Diocese of Lavant, bishop Stadion, description of the Diocese of Lavant, ecclesiastical administrative division, Styria, Carinthia

Ustanovitev lavantinske škofije in kratek pregled zgodovinskega razvoja do jožefinskih cerkvenih reform

Reka Drava je skoraj tisoč let od začetka devetega stoletja do jožefinskih cerkvenih reform predstavljala mejo med oglejskim patriarhatom na jugu in salzburško nadškofijo na severu. Na ozemlju salzburške metropolije je v bližini današnje slovenskega ozemlja leta 1072 najprej nastala škofija v Krki na Koroškem, nato je v trinajstem stoletju takratni nadškof Eberhard II. (1200–1246) ustanovil tri t. i. *lastniške* škofije: leta 1216 škofijo Chiemsee na Bavarskem, 1218. škofijo Seckau na Štajerskem in nazadnje leta 1228 škofijo Lavant oz. lavantinsko škofijo s sedežem v Št. Andražu v Labotski dolini na Koroškem. Pri ustanavljanju omenjenih škofij, še posebej sekavske in lavantinske, je nadškof poleg pastoralnega upošteval tudi politični vidik. Hotel je namreč preprečiti, da bi bodisi štajerski bodisi koroški vojvoda ustanovila svoji, od Salzburga neodvisni škofiji.¹

Na podlagi pridobljenega dovoljenja papeža Honorija III. (1216–1227) je nadškof Eberhard **10. maja 1228** v Salzburgu izdal ustanovno listino lavantinske škofije, ki je jasno izražala odvisnost lavantinskega škofa od salzburškega metropolita,² a ni omenjala niti dotacij niti obsega oz. meja škofije. Skromno ozemlje na meji med štajersko in koroško vojvodino je nadškof določil šele leta 1244 v Brežah. Škofiji so pripadle te župnije in podružnice oz. kapele: župnija sv. Andraža v Labotski dolini s podružnicami, župnija Labot (Lavamünd) s podruž-

nicami, župnija Remšnik, župnija sv. Florijana ob Laznici (Gross St. Florian) s podružnicami, podružnica sv. Petra ob Lindenbergu (St. Peter im Sulmtale), kapela sv. Martina v Sulmski dolini (St. Martin im Sulmtal) in kapela sv. Andreja v Slatinskem dolu jugozahodno od Lipnice (St. Andrä im Sausal). Škofija je obsegala svet med Labotom in Št. Andražem do Lipnice na vzhodu in na jugu do Drave med Dravogradom in Breznom oz. Ožbaltom ob Dravi. Od tega ozemlja danes spadata v mariborsko metropolijo Dravograd in dekanija Radlje oz. Marenberg.³

Od ustanovitve škofije naprej so se morali lavantinski škofje vseskozi soočiti z negotovimi gmotnimi razmerami, saj je bila lavantinska škofija tudi v primerjavi s krško in sekavsko skromno oz. najslabše dotirana. Škofje – do konca 18. stoletja so večinoma prihajali iz vrst salzburških stolnih kanonikov ter bili plemiškega rodu – so tudi zaradi že omenjenih materialnih razlogov opravljali še druge službe, med temi pa je treba poudariti salzburški generalni vikariat na Koroškem in salzburški vice-domat v Brežah. Med dejavnimi izstopa Jurij III. Stobaeus (Stobej) pl. Palmburg (1584–1618), hkrati namestnik v notranjeavstrijskih deželah, ki je izdelal načrt za rekatolizacijo avstrijskih dednih dežel. Nekateri škofje so bili aktivni celo na tleh oglejskega patriarhata. Škof Leonhard I. pl. Pewerl (1508–1536) in Filip I. Renner (1536–1555) sta mdr. posvečala cerkve, kapele in pokopališča, ki so jih oskrunili Turki.⁴

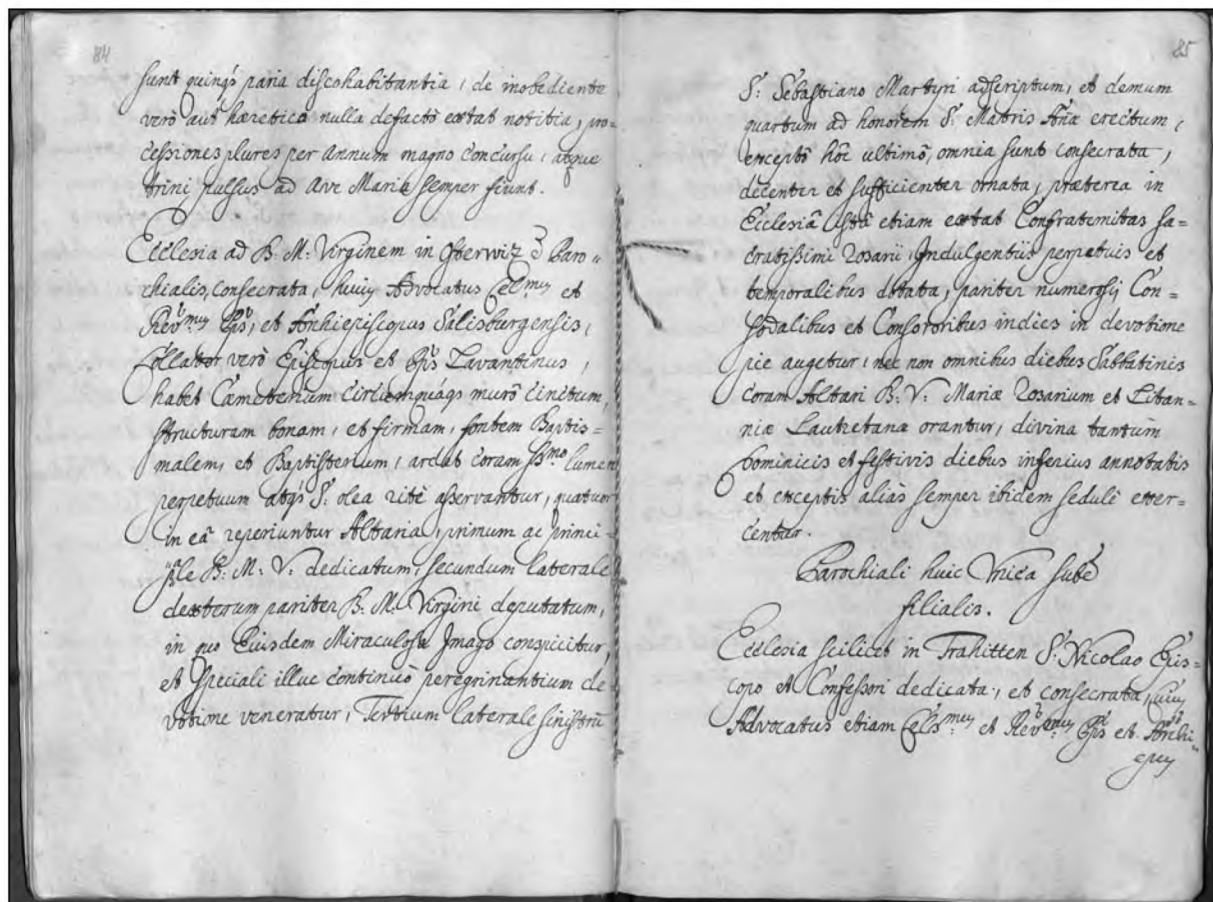
Spremembe omenjene cerkvenoupravne ureditve na naših tleh so se zgodile v 18. stoletju. Leta 1751 je bil ukinjen oglejski patriarhat in namesto njega ustanovljeni videmska in goriška nadškofija za beneški oz. avstrijski del nekdanjega patriarhata. Podoba oz. ozemlje lavantinske škofije so temeljito spremenile jožefinske cerkvene reforme. Po regulaciji škofijskih meja leta 1788 je pridobila celjsko okrožje na Štajerskem in velikovško na Koroškem

¹ O ustanovitvi lavantinske škofije glej: Tangl: *Reihe der Bischöfe von Lavant*, str. 54–61; Kovačič: *Zgodovina lavantinske škofije (1228–1928)*, str. 155–158; Ožinger: *Zgodovina mariborsko-lavantinske škofije*, str. 68–70; Dolinar: *Ustanovitev lavantinske škofije*, str. 287–300.

² Salzburški metropolit oz. nadškof je imenovanje, potrditev in posvetitev lavantinskega škofa pridržal izključno sebi in svojim naslednikom, imenovani škof je moral nadškofu še pred posvetitvijo vpriči salzburškega stolnega kapitlja priseci zvestobo in pokorščino. Kot lavantinski škof ni smel sodelovati pri volitvah nadškofa, razen če ni bil obenem član salzburškega stolnega kapitlja, ter brez posebnega pooblastila opravljati pontifikalnih opravil v salzburški stolnici ali izven meja svoje škofije. Več o določilih ustanovne listine glej: Tangl: *Reihe der Bischöfe von Lavant*, str. 57–61; Kovačič: *Zgodovina lavantinske škofije (1228–1928)*, str. 155–158. Listina je objavljena v: *Monumenta historica ducatus Carinthiae* IV./1., št. 1886, str. 148–149; Zahn: *Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark*, II, str. 318–319; Kovačič: *Zgodovina lavantinske škofije (1228–1928)*, str. 450–451. Obširen regest: Ožinger: *Listine mariborske škofije v Pokrajinskem arhivu Maribor*, str. 5. Prepis listine je v Nadškofijskem arhivu Maribor v kopalni knjigi Codex Henrici: NŠAM, Zbirka rokopisov, Codex Henrici, f. 34, št. 85.

³ Kovačič: *Zgodovina lavantinske škofije (1228–1928)*, str. 158; Tangl: *Reihe der Bischöfe von Lavant*, str. 58–59. Prepis listine, s katero je nadškof Eberhard II. leta 1244 določil obseg oz. ozemlje škofije, je v kopalni knjigi Codex Henrici: NŠAM, Zbirka rokopisov, Codex Henrici, f. 34, št. 86. Obseg škofije je označen kot *unam diaetam et dimidiam dioecesis*. Isto pravilo je nadškof upošteval tudi pri ustanovitvi sekavske škofije. Amon: *Die Bischöfe von Graz-Seckau 1218 bis 1968*, str. 18–19.

⁴ O aktivnosti lavantinskih škofov na tleh oglejskega patriarhata: Hutz: *Das Weiberegister des Lavanter Bischofs Leonhard Peurl 1509–1536*; Veselsky: *Die Konsekrationsberichte aus den Ordinations- und Konsekrationsprotokollen der Bischöfe von Lavant im 16. Jahrhundert*; Kovačič: *Zgodovina lavantinske škofije (1228–1928)*, str. 189–192.

Relatio Moderno Status Episcopatus Lavantini, 1702.

ter sekavski škofiji odstopila štajersko ozemlje severno od Drave, škofijski sedež pa je ostal v Št. Andražu na Koroškem.⁵ V petstošestdesetletnem obdobju od ustanovitve škofije do jožefinskih cerkvenih reform se je na škofijskem sedežu zvrstilo osemindvajset škofov, med njimi tudi osemindvajseti škof oz. knezoškof Franc I. Gašper pl. Stadion (1673–1704).

Življenje in delovanje škofa Franca I. Gašperja pl. Stadiona

Franc I. Gašpar⁶ oz. Franc I. Gašper pl. Sta-

dion⁷ se je rodil okoli leta 1644 v Solothurnu v Švici. Na mesto lavantinskega škofa ga je 21. oktobra 1673 imenoval takratni salzburški nadškof in nekdanji lavantinski škof Maksimilijan Gandolf, baron pl. Kuenburg.⁸ 29. maja naslednje leto je bil posvečen. Kot lavantinski škof je s papeškim spregledom – podobno kot večina njegovih predhodnikov in naslednikov – obdržal svoje tri beneficije oz. kanonikate v Würzburgu, Bambergu in Salzburgu. Službo lavantinskega škofa je opravljal trideset let. Po smrti 13. februarja 1704 v Št. Andražu je bil najprej pokopan v tamkajšnji stolnici, petnajst let kasneje pa so njegovo truplo prepeljali v lo-retsko cerkev.⁹

⁵ Nadaljnje spremembe so se zgodile v času škofa Slomška, ki je sedež škofije prenesel v Maribor, pridobil mariborsko okrožje in krški škofiji odstopil velikovško, ter po prvi svetovni vojni. O zgodovini lavantinske oz. kasnejše mariborske (nad)škofije mdr. Kovačič: *Zgodovina lavantinske škofije (1228–1928)*; Ožinger: *Zgodovina mariborsko-lavantinske škofije*, str. 68–80. Za ozemeljski razvoj škofije glej: Dolinar: *Slovenska cerkvena pokrajina*.

⁶ Navedeno obliko imena mdr. uporablja Kovačič v svojem delu *Zgodovina Lavantinske škofije (1228–1928)*, isto obliko navaja *Letopis Cerkev na Slovenskem*, str. 487.

⁷ O škofu Stadionu so med drugimi pisali: Tangl: *Reihe der Bischöfe von Lavant*, str. 291–306; Kovačič: *Zgodovina lavantinske škofije (1228–1928)*, str. 299–301; *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1448 bis 1648*, str. 480–481.

⁸ Maksimilijan Gandolf baron pl. Kuenburg se je rodil 30. oktobra 1622 v Gradcu. V letih 1654–1665 je bil lavantinski škof, 1665–1668/1670 sekavski ter 1668–1687 salzburški nadškof. Leta 1686 ga je papež Inocenc XI. imenoval za kardinala. Umrli je 3. maja 1687 v Salzburgu.

⁹ Kirche Maria Loreto.

Kot škof je večkrat vizitiral škofijo ter posvečal cerkve in oltarje, tuja pa mu ni bila niti arhitektura. Pri Št. Andražu je v letih 1683–1687 na osnovi prvotne kapelice oz. loretske hišice,¹⁰ ki jo je dal leta 1647 sezidati škof Albert pl. Priamis (1640–1654), postavil veličastno loretsko cerkev. Skrbel je za obnovo škofijskih poslopij, zgrajenih in obnovljenih je bilo več sakralnih objektov po vsej škofiji. Prizadeval si je za izboljšanje gmotne podlage škofije in kapitlja. Leta 1679 je od nadškofa Kuenburga prejel gospostvo oz. posestvo Thürn ter štiri leta kasneje še dve hiši v Št. Andražu s pripadajočo posestjo vred.¹¹ Kljub tem dotacijam gmotne težave niso bile dokončno rešene.

Škof Franc I. Gašper je tako kot večina lavantinskih škofov od konca 16. stoletja do jožefinskih cerkvenih reform opravljal službo salzburškega generalnega vikarja na Koroškem. Le redko je segel na ozemlje oglejskega patriarhata. Leta 1684 ga je papeški nuncij pooblastil, da posveti podružnično cerkev sv. Jožefa na Studencih pri Mariboru,¹² na začetku 18. stoletja leta 1700 pa cerkev sv. Lenarta v župniji Kapela oz. Kapele.¹³

Škof Stadion in njegov opis lavantinske škofije

Za zgodovino lavantinske škofije in krajevno zgodovino je škof Stadion še posebej pomemben, ker je – najverjetneje na podlagi vizitacijskih poročil – sestavil oz. dal sestaviti podroben in obširen opis takratne lavantinske škofije, ki so ga mdr. omenjali in uporabljali zgodovinarji Karlmann Tangl, Franc Kovačič, Ignacij Orožen ter škof Mihael Napotnik. Tangl, ki ga je povzel Kovačič, je bil do opisa, ki naj bi po njegovi oceni nastal po letu 1687, ko je škof dokončal graditev loretske cerkve v Št. Andražu, zelo kritičen in mu očital številne napake in popravke, ki jih je opravila tuja roka; te je analiziral in komentiral. Opis po njegovem ni popoln, ker manjka večina župnij na današnjem avstrijskem Štajerskem.¹⁴

Na podlagi pregleda gradiva, shranjenega v Nadškofijskem arhivu Maribor, je bilo ugotovljeno, da je v arhivu več variant oz. različic škofovega opisa, ki se razlikujejo tudi po vsebini. Med vizitacijami, ki so del fonda Škofijska pisarna, so (vsaj) tri nedatirane verzije, napisane v latinskem jeziku na posameznih polah. Naslov omenjenih variant, nastalih po letu 1687, je *Descriptio Moderni Status Episcopatus Lavantini*.¹⁵ Nobena izmed različic, ki so jih sodeč po različnih pisavah pisale oz. prepisovale različne osebe, ni popolna, opazne so vsebinske razlike. Škofija je opisana v celoti, vključno s štajerskim delom. Pri dveh so jasno vidne številne opombe ter popravki, dodani so celi odstavki besedila. Pri tretji opombi skoraj ni, odstranjene in korigirane so številne napake, ki jih je očital Tangl.¹⁶

Končno varianta oz. obliko opisa predstavlja na roko napisana knjiga z mehko vezavo, ki nosi naslov *Relatio Moderni Status Episcopatus Lavantini oz. Descriptio Dio(e)cesis Lavantinae 1702*.¹⁷ Opis je nastal v Št. Andražu in je datiran z 2. januarjem 1702. Delo oz. knjigo s stotimi stranmi, v katerem je škofija opisana v celoti brez večjih napak ali popravkov, je škof uporabljal pri poslovanju z višjimi oblastmi, to pa je vidno iz na koncu dodanega seznama pritožb oz. gravamine.

Škof Stadion je opis škofije – najverjetneje z nekaj pomoči – začel pripravljati po letu 1687, dokončna oblika je po narejenih popravkih in korekturah nastala petnajst let kasneje. Čeprav je med končevanjem opisa popravil precej nepravilnosti in napak, ki so se pojavljale v zgodnejših verzijah, so nekatere stvari kljub vsemu ostale nejasne ali nepopolne. Nekatere navedbe krajev so nenatančne ali zgolj približne, pogosta je fraza *ante paucos annos*, ki

¹⁰ Loretsko kapelo oz. hišico, ki je po Stadionovi zidavi ostala znotraj nove loretske cerkve, so odstranili oz. porušili v letih 1790–1793. Kärnten, str. 518.

¹¹ Več o posestvih zadevah: NŠAM, Fond Škofijska pisarna, F 1 – Bistum Lavant, temporalije, šk. 3.

¹² Orožen: *Das Bistum und die Diözese Lavant*, str. 574.

¹³ Najverjetneje današnja župnijska cerkev sv. Lenarta v Zabukovju v bližini Kapel pri Brežicah. Župnija Kapele pri Brežicah, ki je omenjena, je bila sicer ustanovljena oz. vzpostavljena šele v času jožefinskih cerkvenih reform. NŠAM, Fond Škofijska pisarna, F 2 – Bistum Lavant, spiritalije, šk. 5.

¹⁴ Tangl: *Reiche der Bischöfe von Lavant*, str. 293, Kovačič: *Zgodovina lavantinske škofije (1228–1928)*, str. 300.

¹⁵ Omenjene verzije so v dveh različnih tehničnih enotah oz. kartonih z oznakama: NŠAM, Fond Škofijska pisarna, F 61 – Kanonične vizitacije in birmovanja, šk. 1/8 ter NŠAM, Fond Škofijska pisarna, F 61 – Kanonične vizitacije in birmovanja, šk. 2/2. Pod prvo oznako je ena sama verzija, kjer manjkajo opisi župnij na današnjem avstrijskem Štajerskem, pod drugo oznako pa dve nepopolni verziji, vidni pa so tudi elementi tretje in celo četrte. Verziji sta odloženi skupaj z vizitacijami oz. vizitacijskimi poročili za obdobje 1724–1727. Možno je, da sta bili verziji opisa napačno odloženi ali pa so Stadionov opis škofije pri vizitacijah uporabljali kasnejši škofje.

¹⁶ Ker so verzije nepopolne in neurejene, ni mogoče ugotoviti, katero je uporabljal Tangl, ki je poleg tega v svoji kritiki mdr. navajal nekatere podatke, največkrat finančne narave, ki se v dotlej znanih verzijah ne pojavljajo, to pa nakazuje možnost obstoja še nadaljnjih verzij.

¹⁷ NŠAM, Fond Škofijska pisarna, F 1 – Bistum Lavant, temporalije, *Relatio Moderni Status Episcopatus Lavantini*. *Relatio oz. Descriptio* sta mdr. uporabljala in navajala Ignacij Orožen in škof Mihael Napotnik.

otežuje datacijo, nekateri podatki o statusu posameznih cerkva pa so nejasni ali vprašljivi.

Elementi opisa

V opisu je škof podrobno prikazal vse župnijske cerkve s pripadajočimi podružnicami vred. Pri opisu župnijskih cerkva je najprej navedel podatke o posvetitvi, odvetniku oz. patronu/prezentatorju¹⁸ ter morebitni inkorporaciji. Po tovrstnih podatkih je naštel oz. orisal oltarje in tako lahko vidimo, da je bil skoraj v vsaki cerkvi Marijin oltar. Zanimal ga je zunanji videz objekta oz. ohranjenost zidov ter obstoj pokopališča. Če so bili v slabem stanju, je to skrbno zabeležil. V opisu ne manjkajo niti podatki o krstnem kamnu, baptisteriju, svetih oljih ter vsem, kar je potrebno za branje svetih maš. Pri večini župnijskih cerkva so obstajale cerkvene bratovščine. Škof je navedel podatke o njihovi kanonični ustanovitvi, dotacijah in dejavnosti njihovih članov. Na koncu je še zabeležil, kdo upravlja župnijo in kako pogosto so bogoslužja.

Opisu župnijske cerkve sledi opis vseh podružničnih cerkva in morebitnih kapel z navedbo podobnih elementov. Na koncu opisa župnij najdemo zapisek o številu obhajancev oz. ljudi, ki so v velikonočnem času prejeli sveto obhajilo, oceno moralnega in verskega stanja v župniji ter navedbo morebitnih hudih pregreh. Med temi je bila v takratnem času strah vzbujajoča herezija/sic! oz. ostanki protestantizma. Tovrstno stanje je bilo v škofiji popolnoma zadovoljivo, saj ni bilo nobene očitne herezije, med hude grešnike so šli samo zakonce, ki so brez dovoljenja oz. dispenza cerkvenih oblasti šli po svojih poteh. Čisto na koncu je pristavil še podatek o krščanskem nauku ter verskih praksah v župniji. Na drugi strani v opisu manjkajo nekateri podatki, ki so sicer v vizitacijskih zapisnikih in so pomembni za raziskovanje cerkvene zgodovine.¹⁹

Ostali opisi iz tega obdobja

Škof se je pri sestavljanju opisa lahko opiral na

vizitacijska poročila, razne sezname²⁰ in preostale zapise, ki so jih takrat hranili v škofiji. Na pobudo škofa Kuenburga je leta 1655 nastal opis škofije z naslovom *Descriptio Omnium Dioeceseos Lavantinensis Parochiarum cum omnibus Filialibus ad eas pertinentibus et assignatione Iuris Patronatus seu Praesentationis et Advocatiae*,²¹ v katerem so bile našete vse župnijske cerkve s podružnicami v škofiji²² ter cerkve na ozemlju salzburške nadškofije, pri katerih je lavantinskemu škofu pripadala prezentacijska pravica ali odvetništvo. Zapis je sicer slabo ohranjen. Na podlagi opisa oz. seznama škofa Kuenburga sta proti koncu 17. stoletja – torej v času škofa Stadion – nastala še dva, prvi je s konca 17. stoletja, ni datiran in nima naslova.²³ Je skoraj identičen opisu iz leta 1655 razen v nekaj malenkostnih dopolnilih. Dodana je recimo cerkev Sv. treh kraljev na Radelci, ki so jo začeli graditi po letu 1691, na podlagi tega pa lahko sklepamo, da je seznam nastal po tem letu. Opis oz. seznam je zanimiv tudi zato, ker so bile v 18. stoletju dodatno pripisane podružnice, ki so nastale po letu 1700.²⁴ Drugi opis ima enak naslov kot Kuenburgov in je v knjigi *Formularium et descriptio Diocesis Lavantinae 1690*.²⁵ V tem opisu oz. seznamu je poleg starejših cerkva zabeležena že omenjena cerkev Sv. treh kraljev, za katero je navedeno, da je temeljni kamen položil škof Stadion leta 1691. Stolni prošt in zgodovinar Ignacij Orožen, ki je sicer poznal tudi Stadionov natančnejši opis, je omenjeni seznam uporabil in navedel v svojem delu *Das Bistum und die Diözese Lavant*.²⁶ Še

¹⁸ Navedbe o odvetnikih in patronih se ne ujemajo vedno z navedbami v preostalih opisih in virih, vendar je pri tem treba opozoriti na to, da se omenjene pravice prenašajo in dedujejo in da so bile občasno sporne.

¹⁹ Tako se v opisu nikjer ne pojavljajo podatki o premožnjem posameznih cerkva, duhovniki oz. redovniki, ki so delovali v posameznih župnijah, niso navedeni poimensko. Prav tako ni podatkov o stolnici ali matičnih knjigah, cerkvena oprema ni nikjer natančno opisana.

²⁰ Glej npr.: *Seznam župnij komisariata St. Florian 1571*. NŠAM, Fond Škofijska pisarna, F 1 – Bistum Lavant, temporalije, šk. 1/7.

²¹ NŠAM, Fond Škofijska pisarna, F 1 – Bistum Lavant, temporalije, šk. 1/9, *Descriptio 1655*.

²² Št. Andraž v Labotski dolini, Maria Rojach, St. Georgen sub Stein, Labot, proštija Dravograd, Brückl, Muta, Radlje, vikariat Pernice, Brezno, Remšnik, St. Florian oz. Gross St. Florian, Schwanberg, Hölleneegg, vikariat Deutschlandsberg, Osterwitz, Freiland, Gams/Bad Gams, St. Andrä im Sausal, Gleinstätten, Altenmarkt ter St. Peter im Sulmtale.

²³ NŠAM, Fond Škofijska pisarna, F 1 – Bistum Lavant, temporalije, šk. 1/9. Opis je napačno uvrščen oz. voden skupaj s Kuenburgovim opisom iz leta 1655, čeprav je kasnejša varianta tega opisa.

²⁴ Naknadno so bile pripisane novo zgrajene podružnične cerkve sv. Patrika v Höllenegg, sv. Valentina v Wetmannstättenu in cerkev Sv. trojice pri Labotu (danes Kalvarienbergkirche), ki datirajo v 18. oz. konec 17. stoletja.

²⁵ NŠAM, Fond Škofijska pisarna, F 1 – Bistum Lavant, temporalije, *Formularium et descriptio Diocesis Lavantinae 1690*. Zaradi opombe o položitvi temeljnega kamna za cerkev Sv. treh kraljev lahko sklepamo, da je formularij začel nastajati leta 1690, dokončan pa je bil kakšno leto kasneje.

²⁶ Orožen: *Das Bistum und die Diözese Lavant*, str. VI–XI.

starejši prikaz lavantinske škofije lahko najdemo v pismu škofa Stobeja papežu Klemenu VIII. z dne 23. aprila 1599, v katerem se je škof po kratkem orisu škofije pohvalil z izvedeno protireformacijo in s cvetočim stanjem v škofiji.²⁷

Predstavitev in analiza Stadionovega opisa škofije

Čeprav je škof Stadion verjetno poznal navedene opise,²⁸ je pri sestavljanju svojega dela ubral drugačno pot. Njegov opis je precej obsežnejši kot prej navedeni, saj ti obsegajo samo nekaj strani, župnije pa si sledijo v drugačnem vrstnem redu. V opisu je poleg drobcev iz zgodovine škofije in lastnega službovanja označil in opisal vse župnije ter vse sakralne objekte. Poleg tega je vključil tri samostane oz. samostanke skupnosti, ki so bile pod jurisdikcijo lavantinskih škofov.²⁹ Pri opisu je upošteval takratno delitev škofije na arhidiakonot v Št. Andražu in komisariat sv. Florijana.

Na začetku opisa³⁰ oz. v uvodu je navedel tri pomembne dogodke iz zgodovine škofije: ustanovitev, pridobitev novih posesti leta 1679 in 1683 (za to je bil najbolj zaslužen že večkrat omenjeni nadškof Kuenburg) ter podelitev knežjega naziva. Naziv je podelil cesar Friderik III. Habsburški leta 1457.³¹ Pri prikazu svojega delovanja se ni pozabil pohvaliti, da si je kot škof prizadeval ne samo za izboljšanje gmotnega položaja, ampak tudi za obnovo škofijske rezidence in nekaterih drugih poslopij po škofiji. Za to je dal na voljo celo svoja lastna sredstva. Obenem je potožil, da ga kljub vsemu težijo denarne težave in stiskajo razna bremena, da bo velikanske kupe neplačanih davkov težko plačati.³²

Po teh kratkih uvodnih besedah je v Št. Andražu poleg škofijske rezidence in stolnice predstavil stolni kapitelj regularnih kanonikov reda sv. Avguština, v katerem je bilo takrat poleg prošta in

dekana kar petnajst kanonikov. Za kapitelj je med drugim navedel, da zaradi prejetih volil naraščata število kanonikov in premoženje kapitlja. Nazadnje je leta 1697 prejel volilo grofa Dernbacha, ki mu je zapustil sredstva za vzdrževanja dveh kanonikov in več kot 680 knjig. Kapitelj sam voli prošta,³³ ki opravlja službo arhidiakona in ima dovoljenje za nošo pontifikalij. Zgodovinarja Tangl in Kovačič sta kasneje ta opis zavrnila kot pretiranega in opozorila, da je bil kapitelj v tem času zelo zadolžen.³⁴

V Št. Andražu je omenil še špital ob mestnih vratih, loretsko cerkev,³⁵ samostan dominikank, ki jih je v Št. Andraž iz samostana v Marenbergu poklical škof Priamis,³⁶ ter osem cerkva, ki so bile inkorporirane stolnici oz. kapitlju v Št. Andražu. To so bile cerkve sv. Janeza Krstnika v Pöllingu,³⁷ sv. Jurija v Lomu,³⁸ sv. Ožbalta v Schönwegu,³⁹ sv. Marjete na Čreti,⁴⁰ sv. Jakoba *na poti k samostanu v Šentpavlu*,⁴¹ sv. Janeza in Pavla oz. Filipa in Jakoba v

³³ Nadškof Eberhard II. je sicer že ob ustanovitvi škofije določil, da si lahko kapitelj v Št. Andražu sam izvoli prošta, vendar lahko izbira samo med člani salzburškega stolnega kapitlja. Škof Stadion je v opisu priznal, da kanoniki kaj radi obidejo to pravilo, in sicer tako, da po smrti prejšnjega prošta za njegovega naslednika kot najprimernejšega predlagajo dekana salzburškega stolnega kapitlja. In če ta imenovanje zavrne /ut semper factum/, so na vrsti volitve. *Relatio Moderni Status Episcopatus Lavantini*, str. 7.

³⁴ Tangl: *Reiche der Bischöfe von Lavant*, str. 291–300; Kovačič: *Zgodovina lavantinske škofije (1228–1928)*, str. 300. Več o lavantinskem stolnem kapitlju glej: Ambrožič: *Iz zgodovine lavantinskega (mariborskega) stolnega kapitlja v Št. Andražu in Mariboru*, str. 59–101.

³⁵ Ob opisu špitala in loretske cerkve škof ni pozabil omeniti, da je za obnovo oz. zidavo daroval svoja lastna sredstva.

³⁶ V različnih verzijah opisa je škof Priamis naveden bodisi kot prvi bodisi kot tretji predhodnik škofa Stadion, to pa je ena izmed napak, ki jih je opazil Tangl. Škof Priamis je bil tretji predhodnik škofa Stadion, ki je najprej poklical dominikanke iz Marenberga, vendar takrat samostan še ni bil v celoti dograjen. Dokončno so se naselile v času škofa Sebastijana, grofa Pöttinga (1665–1673), ki je bil neposredni predhodnik škofa Stadion. To navaja tudi marenberška samostanska kronika, nastala v letih 1686–1712. Glej: NŠAM, Fond Dkanije, D XVI – Radlje, Marenbergerischen Lüst Garthen, str. 84–91.

³⁷ Danes župnijska cerkev župnije Pölling; zaradi preglednejšega načina navajanja tudi župnija Pölling z župnijsko cerkvijo sv. Jancza Krstnika oz. župnija Pölling.

³⁸ Danes župnija Lamm z župnijsko cerkvijo sv. Jurija. Do leta 1813 je bila podružnica župnije Pölling.

³⁹ Sv. Ožbalt v Schönwegu (St. Oswald in Schönweg). Še danes podružnica župnije Št. Andraž. Podatki o župnijah in cerkvah, vključno z imeni oz. nazivi, so navedeni na osnovi podatkov v šematizmih krške oz. sekavske škofije.

⁴⁰ Sv. Marjeta na Čreti (St. Margaret in Tschrietes). Danes podružnica župnije Pölling.

⁴¹ Sv. Jakob pri Kollnitzu (St. Jakob ob Kollnitz). Še danes podružnica župnije Št. Andraž.

²⁷ Stobej von Palmburg: *Epistolae ad Diversos*, str. 33–38.

²⁸ Na poznavanje treh opisov iz 17. stoletja lahko sklepamo na podlagi omembe cerkve oz. kapele sv. Tomaža na gradu Kolleg pri Št. Andražu, ki se pojavlja samo v Kuenburgovem opisu iz leta 1655, nedatiranem opisu, nastalem po letu 1691, in eni izmed zgodnejših različic Stadionovega opisa.

²⁹ To so bili avguštinci v Št. Andražu in dominikanke v Št. Andražu in Radljah.

³⁰ Pri opisu škofije se, razen če ni drugače navedeno, uporablja oz. upošteva *Relatio Moderni Status Episcopatus Lavantini* iz leta 1702.

³¹ Osebni naziv kneza je sicer leta 1318 od Friderika III. Lepega prejel že škof Dietrich Wolfhauer (1317–1332).

³² *Relatio Moderni Status Episcopatus Lavantini*, str. 2–3.

Jaklingu,⁴² sv. Florijana in Pankracija na gradu Kollnitz in sv. Martina v Fischeringu.⁴³ Za bogoslužje v vseh omenjenih cerkvah so bili pristojni kanoniki iz Št. Andraža.

V opisih, ki temeljijo na Kuenburgovem opisu, so vse omenjene cerkve navedene kot podružnice, škof Stadion pa je cerkve sv. Janeza Krstnika v Pöllingu, sv. Jakoba in sv. Martina v Fischeringu omenjal in kot župnijske in podružnične. Podatek o župnijskem statusu najverjetneje drži za *župnijo Pölling*, ki je bila glede na podatke v šematizmih krške škofije kot župnija prvič omenjena leta 1619.⁴⁴ V arhivskih virih se pojavlja kot župnija z vikarjem,⁴⁵ matične knjige segajo v 17. stoletje, kot samostojna župnija je bila omenjena tudi pred jožefinskimi reformami.⁴⁶

Kot prvo sosedo je Stadion omenil župnijo **Maria Rojach**. Za bogoslužje v župnijski cerkvi in štirih podružničnih cerkvah sv. Sebastijana v Siebendingu,⁴⁷ sv. Ulrika,⁴⁸ sv. Lovrenca, mučenca, v Gemmersdorfu,⁴⁹ in sv. Urbana v Reidebnu,⁵⁰ so bili odgovorni kanoniki iz Št. Andraža. V župniji je bilo približno dva tisoč obhajancev in šeststo trinajstdeset/sic! neobhajancev oz. neobhajanih.

Med lavantinskimi cerkvami je ugledno mesto zavzemala proštija **Dravograd** s kapitljem, ki je v času škofa Stadiona oz. nastanka opisa štel tri člane: prošta, vikarja in kaplana, ki skrbeli za bogoslužje. Pripadale so ji podružnične cerkve sv. Vida,⁵¹ ki jo je nekoliko kazil zvonik, poškodovan v požaru, sv. Janeza Krstnika na Ojstrici,⁵² ki se sicer

v drugih popisih označuje kot kooperatura,⁵³ sv. Duha na Ojstrici,⁵⁴ sv. Lenarta na Viču,⁵⁵ sv. Sebastijana v Dravogradu⁵⁶ ter sv. Marije Magdalene ob Velki.⁵⁷ Proštija je bila inkorporirana župnija **Brückl**⁵⁸ z devetimi podružničnimi cerkvami sv. Mihaela v Gösselingu,⁵⁹ ki je v preostalih popisih označena kot kooperatura, sv. Gertrude v Pöllingu,⁶⁰ sv. Dionizija,⁶¹ sv. Magdalene,⁶² sv. Lovrenca/Lavrencija na Šentjanški gori,⁶³ verjetno neposvečena, sv. Ulrika na Šentjanški gori,⁶⁴ sv. Andreja na Šentjanški gori,⁶⁵ sv. Gregorja⁶⁶ ter sv. Petra.⁶⁷ V župniji Brückl oz. Mostič je deloval vikar s kaplanom.

Po opisu Dravograda je Stadion v Radljah predstavil ugleden samostan dominikank s pripadajočo cerkvijo Marijinega oznanjenja⁶⁸ ter župnijo **Radlje** z župnijsko cerkvijo nadangela Mihaela. V župnijo sta poleg obnovljenih cerkva sv. Egidija v Gornji Vižingi⁶⁹ in sv. Martina na Spodnji Vižingi⁷⁰

⁴² Sv. Janez in Pavel v Jakling (St. Johann und Paul in Jakling). Še danes podružnica župnije Št. Andraž. Orožen navaja dve cerkvi, in sicer cerkev sv. Filipa in Jakoba, ki naj bi bila podružnica župnije Št. Andraž, in cerkev sv. Janeza in Pavla, ki naj bi bila podružnica župnije Maria Rojach. Orožen: *Das Bistum und die Diözese Lavant*, str. VI.

⁴³ Fischering (St. Martin). Danes podružnica župnije Št. Andraž.

⁴⁴ Personalstand der Säkular – und Regular – Geistlichkeit der Diözese Gurk in Kärnten im Jahre 1914, str. 85.

⁴⁵ Kot župnija z vikarjem se recimo navaja pri potrdilih o prejemu škofijskih dekretov. NŠAM, Fond Škofijska pisarna, F 2 – Bistum Lavant, spiritualije, šk. 4.

⁴⁶ Tropper: *Vom Missionsgebiet zum Landesbistum*, str. 266.

⁴⁷ Siebending (St. Sebastian). Danes podružnica župnije Št. Andraž. Stadion je kraj navedel kot *Sigmuntingen*.

⁴⁸ Danes župnija sv. Ulrika/Urha (St. Ulrich an der Goding), jožefinska župnija. V prvih verzijah se napačno pojavlja kot cerkev sv. Ulrika v Sigerstorfu, na to je opozoril že Tangl.

⁴⁹ Sv. Lovrenc v Gemmersdorfu (St. Lorenz zu Gemmersdorf). Še danes podružnica župnije Maria Rojach.

⁵⁰ St. Urban in Reideben. Danes podružnica zgoraj omenjene župnije sv. Urha.

⁵¹ Sv. Vid v Dravogradu. Podružnica župnije Dravograd.

⁵² Danes župnija Ojstrica z župnijsko cerkvijo sv. Janeza Krstnika.

⁵³ Škof Stadion je opisu nakazal, da bi cerkev, ki ima vso potrebno opremo, lahko rabila kot župnijska.

⁵⁴ Sv. Duh na Ojstrici. Danes podružnica župnije Ojstrica.

⁵⁵ Danes dravograjska podružnica.

⁵⁶ Tudi cerkev sv. Boštjana. Danes dravograjska podružnica.

⁵⁷ Sv. Magdalena na Vratih. Dravograjska podružnica.

⁵⁸ Župnija Brückl ali St. Johann am Brückl, slovensko Št. Janž na Mostiču oz. Šentjanž na Mostiču, severozahodno od Velikovca. Jože Curk pri opisu Dravograda uporablja toponim Mostec. Curk: *Dravograd z okolico*, str. 5.

⁵⁹ Sv. Mihael v Gösselingu oz. sv. Mihel na (Dolgem) jezeru (St. Michael in Gösseling). Danes podružnica župnije *Launsdorf und St. Sebastian*.

⁶⁰ St. Gertraud am Pölling. Nekdanja podružnična cerkev župnije Brückl, danes profanirana. Kärnten, str. 468. Za cerkev sv. Gertrude je škof Stadion navedel, da je bila v zelo slabem stanju in da se krški prošt, ki je bil odvetnik cerkve, za to stanje sploh ni zmenil. *Relatio Moderni Status Diocesis Lavantini*, str. 36.

⁶¹ Danes cerkev Štirinajstih pomočnikov v stiski v kraju Železen (Selesen). Podružnica župnije Mostič oz. Brückl. Še leta 1729 je bila omenjena kot cerkev sv. Dionizija. Kärnten, str. 644.

⁶² Sv. Magdalena v Fresslitznu (St. Magdalena in Fresslitzten). Še danes podružnica župnije Brückl.

⁶³ Sv. Lovrenc na Šentjanški gori (St. Lorenzen am Johannserberg). Še danes podružnica župnije Brückl.

⁶⁴ Danes župnija sv. Ulrika/Urha na Šentjanški gori, tudi Šenturh na Šentjanški gori (St. Ulrich am Johannserberg).

⁶⁵ Sv. Andrej na Šentjanški gori (St. Andreas auf der Gretschitz am Johannserberg). Danes podružnica župnije sv. Ulrika/Urha na Šentjanški gori.

⁶⁶ Sv. Gregor na Krki (St. Gregor in Gregorn). Nekdanja podružnična cerkev, pred drugo svetovno vojno profanirana, danes samo še ruševine. Kärnten, str. 538.

⁶⁷ Sv. Peter pri Eppersdorfu (St. Peter bei Eppersdorf). Danes podružnica župnije Šentlipš pri Rajneku (St. Filippen bei Reinegg).

⁶⁸ Več o dominikanskem samostanu glej Mlinarič: *Marenberški dominikanski samostan 1251–1782*.

⁶⁹ Še danes podružnica župnije Radlje.

sodili še cerkvi sv. Lenarta na Radlju⁷¹ in nova ter neposvečena cerkev Sv. treh kraljev na Radlju.⁷²

Blizu Radelj leži župnija **Muta** z župnijsko cerkvijo svete Marjete Antiohijske, kamor so med drugim spadale podružnične cerkve sv. Janeza Krstnika na Spodnji Muti,⁷³ sv. apostolov Petra in Pavla v Ribičju, sv. Primoža in Felicijana nad Muto⁷⁴ ter kapelica na Gortini.⁷⁵ Pri nadaljnjem opisu župnije je škof Stadion v nasprotju s preostalimi opisi navedel dve cerkvi sv. Jerneja. Za prvo je podal, da je inkorporirana samostanu avguštincev na Muti,⁷⁶ drugo lahko identificiramo kot cerkev sv. Jerneja v Radvanju.⁷⁷

K lavantinski škofiji je spadala koroška župnija **Lavamünd oz. Labot**, ki je bila prav tako kot Muta in Radlje v rokah svetnih duhovnikov. Župnija z Marijino cerkvijo se je ponašala kar z desetimi podružnicami sv. Janeza Krstnika v Labotu, sv. Jakoba pod Rabštajnom,⁷⁸ sv. Lovrenca,⁷⁹ sv. Marije Magdalene,⁸⁰ evangelista Marka v Ettendorfu,⁸¹ sv. Lamberta,⁸² sv. Križa v Andersdorfu,⁸³ sv. Ožbalta pri šentpavelskem samostanu,⁸⁴

sv. Agate v Podgori⁸⁵ in neposvečena cerkev sv. Pankracija v Drumljah.⁸⁶

Po opisu župnije Lavamünd je Stadion prikazal *župnijo* oz. natančneje vikariat **Pernice**.⁸⁷ Tja sta spadali dve podružnični cerkvi, in sicer na novo zgrajena/sic! in še neposvečena cerkev sv. Jakoba v Soboti⁸⁸ ter sv. Lenarta pri Soboti.⁸⁹

Potem je škof orisal župnije, povezane z benediktinskim samostanom v Šentpavlu na Koroškem, in sicer župnijo **Brezno** s podružnično cerkvijo sv. Ožbalta,⁹⁰ **Remšnik** s podružničnima cerkvama sv. Katarine na Kapli⁹¹ in sv. Pankracija in Nereja,⁹² župnijo **sv. Martina v Labotski dolini (St. Martin im Granitztal)**⁹³ s podružnicama sv. Nikolaja⁹⁴ in sv. Kolomana,⁹⁵ župnijo **Pustrica**⁹⁶ ter župnijo **sv. Jurija v Labotski dolini (St. Georgen unter Stein)**⁹⁷ s kapelico sv. Katarine.⁹⁸ Šentpavelski opat

⁷⁰ Še danes podružnica župnije Radlje.

⁷¹ Tudi St. Leonhard in der Ebene ali St. Leonhard am Berg. Omenjena cerkev je danes podružnica župnije sv. Lovrenca pri Ivniku (St. Lorenzen ob Eibiswald), do leta 1829 je spadala pod marenberško župnijo.

⁷² Še danes podružnica župnije Radlje.

⁷³ Stadion je za cerkev na Spodnji Muti navedel, da jo je posvetil papež Leon IX., vendar sta Orožen in Tangl to trditev zavrnila. Tangl: *Reiche der Bischöfe von Lavant*, str. 304; Orožen: *Das Bistum und die Diözese Lavant*, str. 116.

⁷⁴ Vse tri navedene cerkve so še danes podružnice župnije Muta.

⁷⁵ Današnja cerkev sv. Štefana na Gortini.

⁷⁶ Avguštinci so se najprej naselili na Spodnjo Muto in za redovne potrebe uporabljali cerkev sv. Janeza Krstnika. Ko so Turki leta 1532 požgali samostan, so se preselili na Zgornjo Muto, kjer so si postavili samostan z manjšo cerkvico oz. kapelo, od katerega pa ni danes nič ostalo. Curk – Vidmar – Radovanovič: *Samostani na Slovenskem*, str. 219–224. Možno je, da so avguštinci cerkev oz. kapelo pri samostanu posvetili sv. Jerneju, ne smemo pa izključiti niti možnosti pomote. Več o avguštincih glej: Orožen: *Das Bistum und die Diözese Lavant*, str. 122–123.

⁷⁷ Danes župnija Sv. Jernej nad Muto z župnijsko cerkvijo sv. Jerneja.

⁷⁸ St. Jakob unter Rabenstein. Po prvi svetovni vojni je začela propadati. Kärnten, str. 481.

⁷⁹ Danes župnija Šentlorence (St. Lorenzen am Lorenzenberg).

⁸⁰ Sv. Marija Magdalena na Štalenski gori (St. Magdalena auf dem Magdalensberg). Podružnica župnije Šentlorence.

⁸¹ Danes župnija Ettendorf z župnijsko cerkvijo sv. Marka. Najprej ekspoziura župnije Labot, od leta 1808 naprej samostojna župnija.

⁸² Sv. Lambert na Lamprechtsbergu (St. Lambert am Lamprechtsberg). Podružnica župnije Ettendorf.

⁸³ Hl. Kreuz in Andersdorf. Od leta 1786 naprej spada pod župnijo sv. Jurija v Labotski dolini.

⁸⁴ Po Orožnovi navedbi: Sv. Ožbalt pri Šentpavlu (St. Oswald bei St. Paul). Orožen: *Das Bistum und die Diözese Lavant*, str. VII.

⁸⁵ Sv. Agata v Podgori pri Labotu (St. Agnes in Unterbergen). Podružnica župnije Lavamünd.

⁸⁶ Sv. Pankracij v Drumljah (St. Pankratius in Wunderstätten). Leta 1925 je bila uničena v požaru. Kärnten, str. 798.

⁸⁷ Orožen navaja, da so bile Pernice najverjetneje povzdignjene v župnijo v času jožefinskih reform. Orožen: *Das Bistum und die Diözese Lavant*, str. 106.

⁸⁸ Župnija Sobota oz. Soboth na današnjem avstrijskem Štajerskem. Cerkev sv. Jakoba je leta 1637 pogorela in bila v letih 1645–1653 obnovljena. Leta 1789 je postala župnijska cerkev v okviru dekanije Radlje. Po prvi svetovni vojni je bila dodeljena apostolski administraturi sekavskega škofa. Steiermark (ohne Graz), str. 526–527.

⁸⁹ Sv. Lenart v Zambichlu (St. Leonhard in Zambichl), zgrajena v letih 1645–1653. Pred tem je na istem kraju obstajala manjša kapelica, kamor so ljudje hodili na romanja. Orožen: *Das Bistum und die Diözese Lavant*, str. 112.

⁹⁰ Danes župnija Sv. Ožbalt ob Dravi.

⁹¹ Danes župnija Kapla na Kozjaku z župnijsko cerkvijo sv. Katarine.

⁹² Sv. Pankracij na Radelci. Še danes podružnica župnije Remšnik.

⁹³ Tudi Šmartin v Granici ali Št. Martin v Granici ali Šmartin pri Šentpavlu v Labotski dolini ali Šmartin v Granitztal.

⁹⁴ Sv. Nikolaj/Miklavž na Vinogradih (St. Nikolaus am Windischen Weinberg). Še danes podružnica župnije Št. Martin v Granici.

⁹⁵ Sv. Koloman pri Grebinju (St. Koloman/Kollmann am Windischen Weinberge). Danes podružnica župnije Grebinj (Markt Griffen).

⁹⁶ Župnija Pustrica (Pustritz) z Marijino cerkvijo. Glede na podatke v šematizmih krške škofije je bila do leta 1685 podružnica župnije Šmartin pri Šentpavlu v Labotski dolini. V delu *Formularium et Descriptio Diocesis Lavantinae 1690* se navaja še kot podružnica župnije Šmartin, to pa je upošteval Orožen. Orožen: *Das Bistum und die Diözese Lavant*, str. VII.

⁹⁷ Danes župnija St. Georgen im Lavanttal.

⁹⁸ Kapelica sv. Katarine na gradu Stein.

je bil odvetnik ali patron vseh omenjenih župnijskih cerkva,⁹⁹ menihi iz samostana so – z izjemo Remšnika¹⁰⁰ – skrbeli za bogoslužje.

Po opisu arhidiakonata v Št. Andražu¹⁰¹ je škof opisal še **komisariat/dekanijo sv. Florijana** na Štajerskem, kjer so za vse župnije skrbeli svetni duhovniki. Kot prvo je navedel bogato župnijo **sv. Florijana ob Laznici**¹⁰² s podružnično cerkvijo sv. Ulrika,¹⁰³ ki je imela največ obhajancev v celotni škofiji, kar šest tisoč. Potem so prišle na vrsto župnije **Schwanberg**¹⁰⁴ s podružnično cerkvijo sv. Ane¹⁰⁵ in na novo zgrajeno oz. obnovljeno ter neposvečeno cerkvijo sv. Jožefa,¹⁰⁶ župnija **Gambs oz. Gams**¹⁰⁷ in župnija **Osterwitz** z župnijsko cerkvijo Device Marije oz. Žalostne Matere Božje, danes romarsko cerkvijo, ki ji je pripadala podružnica sv. Nikolaja v Trahüttenu.¹⁰⁸

V župniji sv. Petra v Sulmski dolini (**St. Peter im Sulmtal**) je Stadion zabeležil sledove gradbene dejavnosti. Za župnijsko cerkev sv. Petra je pristavil, da je bila leta 1699 popolnoma prenovljena in dve leti kasneje posvečena.¹⁰⁹ Pri cerkvi je opazil zvonik, ki je stal ločeno od cerkve, to pa je še danes precejšnja posebnost. Zvonik je bil takrat sicer v ruševinah, vendar se je na obzorju že kazala obnova. Obnovitveni vnemi se ni izognila niti župnija Landsberg oz. **Deutschlandsberg**,¹¹⁰ ki je v pre-

ostalnih virih podobno kot Pernice navedena kot vikariat.¹¹¹ Škof je za župnijsko cerkev Vseh svetih navedel, da je bila pred kratkim na novo zgrajena, a še ni posvečena.¹¹² Poleg župnijske cerkve je omenil še prelepo cerkvico sv. Lovrenca, mučenca, na gradu Deutschlandsberg, ki je bil v lasti salzburških nadškofov.

Po prikazu župnijske cerkve **sv. Vida v Altenmarktu**¹¹³ s podružnično cerkvijo sv. Katarine v Beli¹¹⁴ se je avtor ustavil pri župniji sv. Andreja v Slatinskem dolu (**St. Andrä im Sausal**). S tamkajšnjim moralnim stanjem ni bil čisto zadovoljen, saj je zabeležil, da se v župniji najdejo zakonci, ki bivajo narazen brez ustreznega dispenza cerkvenih oblasti, kar je sicer opazil že v župnijah St. Peter im Sulmtal in Bad Gams.

V komisariatu je opisal še župnijo **sv. Jakoba v Freilandu (St. Jakob in Freiland)**, sicer inkorporirano slavnemu samostanu Admont,¹¹⁵ s podružnico sv. Ožbalta,¹¹⁶ in župnijo **Gleinstätten** z obnovljeno župnijsko cerkvijo sv. Mihaela,¹¹⁷ ki sta ji pripadali podružnica sv. Martina,¹¹⁸ potrebna preнове, in podružnica sv. Jurija v Greithu.¹¹⁹ Kot zadnja je prišla na vrsto župnija **Holleneegg** s cerkvijo svetega Egidija na istoimenskem gradu. Župnijo je upravljal svetni duhovnik, ki ni bival na gradu, ampak pri podružnici sv. Wolfganga.¹²⁰

Opis škofije ne bi bil popoln brez seznama cerkva na ozemlju salzburške nadškofije, pri katerih je lavantinski škof deloval bodisi kot patron bodisi kot odvetnik: sv. Marka v Volšperku/Wolfsbergu,

⁹⁹ Župnija oz. cerkev sv. Jurija v Labotski dolini je bila edina cerkev, pri kateri škof ni navedel odvetnika in patrona/prezentatorja.

¹⁰⁰ Za župnijo Remšnik je skrbel svetni duhovnik, ki je nosil naziv vikar.

¹⁰¹ Med opisanimi župnijami spadajo danes pod mariborsko nadškofijo Dravograd, Muta, Radlje, Pernice, Remšnik in Brezno, župnije sv. Jurija v Labotski dolini, Št. Andraž, Maria Rojach, Mostič, Labot, Šmartin pri Szentpavlu in Pustrica pa pod krško oz. celovško škofijo.

¹⁰² Danes župnija Gross St. Florian. Leta 1371 je bila župnija inkorporirana lavantinski škofijski menzi. Po jožefinskih cerkvenih reformah je župnija skupaj s celotnim komisariatom pripadla sekavski škofiji.

¹⁰³ Sv. Ulrik/Urh na Ulrichsbergu (St. Ulrich am Ulrichsberg). Do leta 1786 je bila podružnica župnije sv. Florijana, danes podružnica župnije Deutschlandsberg.

¹⁰⁴ Župnija Schwanberg z župnijsko cerkvijo sv. Janeza Krstnika.

¹⁰⁵ Danes župnija sv. Ane pri Schwanbergu z župnijsko cerkvijo sv. Ane (St. Anna ob Schwanberg).

¹⁰⁶ Sv. Jožef v Schwanbergu (Hl. Josef am Berge). Še danes podružnica župnije Schwanberg. Cerkev je bila zgrajena leta 1685 na mestu nekdanjega stražnega stolpa. Steiermark (ohne Graz), str. 507–509.

¹⁰⁷ Župnija Bad Gams z župnijsko cerkvijo svetega Jerneja.

¹⁰⁸ Danes župnija Trahütten z župnijsko cerkvijo sv. Nikolaja.

¹⁰⁹ Cerkev sv. Petra je bila zgrajena oz. obnovljena leta 1699 po požaru leta 1645. Steiermark (ohne Graz), str. 481.

¹¹⁰ Župnija Deutschlandsberg z župnijsko cerkvijo Vseh svetih.

¹¹¹ Glede na podatke v šematizmih sekavske škofije je bila kot župnija omenjena leta 1643. *Personalstand der Säkular- und Regular-Geistlichkeit der Diözese Seckau in Steiermark im Jahre 1913*, str. 147.

¹¹² Cerkev Vseh svetih v Deutschlandsbergu je bila zgrajena v letih 1687/8–1701 na osnovi kapele iz 14. stoletja. Steiermark (ohne Graz), str. 70–71.

¹¹³ St. Veit in Altenmarkt. Cerkev sv. Vida v Altenmarktu je bila do leta 1798 župnijska cerkev župnije Wies.

¹¹⁴ Danes župnija Wiesel z župnijsko cerkvijo sv. Katarine.

¹¹⁵ Tamkajšnji opat je bil odvetnik in patron župnijski cerkvi. Škof Stadion je omenil, da odnosi med opati in lavantinskimi škofi v 17. stoletju niso bili zmeraj rožnati. *Relatio Moderni Status Episcopatus Lavantini*, str. 97.

¹¹⁶ Danes župnija sv. Ožbalta v Freilandu (St. Oswald in Freiland).

¹¹⁷ Cerkev je bila na novo zgrajena leta 1692, zvonik sredi 18. stoletja. Steiermark (ohne Graz), str. 136–137.

¹¹⁸ Sv. Martin v Sulmski dolini (St. Martin im Sulmtal(e)), danes župnija.

¹¹⁹ St. Georgen am Lukowitsch, še danes podružnica župnije Gleinstätten. Cerkev je romansko gotskega izvora in velja za najstarejšo cerkev v okolici. Steiermark (ohne Graz), str. 426–427.

¹²⁰ Sv. Bolfenk pri Hollenegg (St. Wolfgang ob Hollenegg). Podružnica župnije Hollenegg.

PRIKAZ LAVANTINSKE ŠKOFIJE LETA 1700

ŽUPNIJA	ODVETNIK	ŠT. PODRUŽNIC	OBHAJANCI OZ. OBHAJANI
Stolnica v Št. Andražu z inkorporiranimi cerkvami	stolni pošt pri (večini) inkorporiranih cerkvah	8	3.400–3.600
Maria Rojach	šentpavelski opat	4	2.000
Dravograd	lavantinski knezoškof	6	1.500
Mostič (Brückl)	grof Khevenhüller kot lastnik gradu Hochosterwitz	9	1.200
Radlje	lavantinski knezoškof	4	1.200
Muta	lavantinski knezoškof	6	1.000
Labot	lavantinski knezoškof	10	2.000
Vikariat Pernice	lavantinski knezoškof	2	700
Brezno	šentpavelski opat	1	350
Remšnik	šentpavelski opat	2	1.400
Šmartin pri Šentpavlu	šentpavelski opat	2	1.200
Pustrica	šentpavelski opat	0	200
Sv. Jurij v Labotski dolini (St. Georgen im Lavanttal)	brez navedbe	0	600
Sv. Florijan ob Laznici (St. Florian)	lavantinski knezoškof	1	6.000
Schwanberg	štajerski deželni knez	2	1.800
Gams/Bad Gams	grof Wildenstein kot lastnik gradu Wildbach	0	1.550
Osterwitz	salzburški nadškof	1	800
Sv. Peter v Sulmski dolini (St. Peter im Sulmtale)	grof Kuenburg kot lastnik gradu Holleneegg	0	600
Vikariat Deutschlandsberg	salzburški nadškof	1	600
Sv. Vid v Altenmarktu (St. Veit in Altenmarkt)	grof Eibiswald kot lastnik gradu Burgstall	1	1.500
Sv. Andrej v Slatinskem dolu (St. Andrä im Sausal)	lastnik gradu Waldschach	0	760
Sv. Jakob v Freilandu (St. Jakob in Freiland)	opat v Admontu	1	650
Gleinstätten	lavantinski knezoškof	2	1.400
Holleneegg	grof Kuenburg kot lastnik gradu Holleneegg	1	1.400
		SKUPAJ ¹²¹	33.810–34.010

¹²¹ Če prištejemo še neobhajane, ki so glede na podatke v opisu predstavljali nekako tretjino župljanov, dobimo približno število prebivalcev cele škofije, to je okrog 45.000 do največ 50.000. Seveda je pri tej navedbi treba upoštevati dejstvo, da so navedene številke zgolj okvirne.

sv. Janeza pri Wolfsbergu, sv. Marije v Labotski dolini (St. Marein im Lavanttal), sv. Mihaela pri Wolfsbergu, sv. Marjete pri Wolfsbergu, sv. Petra pri Reichenfelsu, sv. Egidija v Schieflingu s podružnicama, sv. Marije pri Neumarktu (St. Marein bei Neumarkt) s podružnicami, sv. Vida (St. Veit in der Gegend), sv. Jerneja v Rantnu, sv. Marjete pri Silberbergu,¹²² sv. Martina pri Silberbergu, sv. Štefana pri Brežah (Dürnstein) in sv. Jakoba pri Brežah (St. Jakob in der Wiegen).¹²³

Sklep

Škof Franc I. Gašpar pl. Stadion je sestavil podroben in obširen opis takratne lavantinske škofije v latinskem jeziku. Končna oblika opisa z naslovom *Relatio Moderni Status Episcopatus Lavantini* je bila dokončana leta 1702 v Št. Andražu. Iz opisa lahko razberemo kar nekaj podatkov o škofiji, škofu in posameznih župnijah. Kot takšen je pomemben vir ne samo za cerkveno zgodovino in cerkvenoupravno ureditev, ampak tudi za krajevno in umetnostno zgodovino, zato bi ga bilo smiselno objaviti v celoti. Objava bi pripomogla k boljšemu poznavanju in razumevanju takratnega notranjeavstrijskega prostora in bi bila zanimiva tudi po mednarodni plati.

Viri in literatura

Neobjavljeni viri

Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM)

Fond Dekanije, D XVI – Radlje, Marenbergschen Lüst Garthen.

Fond Škofijska pisarna, F 1 – Bistum Lavant, temporalije, šk. 1 in 3.

Fond Škofijska pisarna, F 1 – Bistum Lavant, temporalije, Formularium et Descriptio Diocesis Lavantinae 1690 in Relatio Moderni Status Episcopatus Lavantini.

Fond Škofijska pisarna, F 2 – Bistum Lavant, spiritualije, šk. 4 in 5.

Fond Škofijska pisarna, F 61 – Kanonične vizitacije in birmovanja, šk. 1 in 2.

Zbirka rokopisov, Codex Henrici.

Zbirka Šematizmi, Šematizmi krške in sekavske škofije.

Objavljeni viri

Hutz, Ferdinand: *Das Weiberegister des Lavanter Bischofs Leonhard Peurl 1509–1536*. Gradec: Im Selbstverlag der Historischen Landeskommission für Steiermark, 1994.

Monumenta historica ducatus Carinthiae. Geschichtliche Denkmäler des Herzogthumes Kärnten. Von Jaksch, August, izd. Band IV./I. (1202–1262). Celovec: Ferd. V. Kleinmayr, 1906.

Ožinger, Anton: Listine lavantinske škofije v Pokrajinskem arhivu Maribor. *Viri 4*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 1989.

Stobaeus von Palmburg, Georg: *Epistolae ad Diversos*. Dunaj: Apud Augustinum Bernardi, 1758.

Veselsky, Oskar: *Die Konsekrationsberichte aus den Ordinations – und Konsekrationsprotokollen der Bischöfe von Lavant im 16. Jahrhundert*. Gradec: Historische Landeskommission für Steiermark, 1997.

Von Zahn, J.: *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark*. II. Band (1192–1248). Gradec: Verlag des Historischen Vereines für Steiermark, 1879.

Literatura

Ambrožič, Matjaž: Iz zgodovine lavantinskega (mariborskega) stolnega kapitlja v Št. Andražu in Mariboru. *Mariborska stolnica ob 150. obletnici Slomškovega prihoda v Maribor* (ur. dr. Stanko Lipovšek). Maribor: Stolna župnija Maribor, 2009, str. 59–101.

Amon, Karl: *Die Bischöfe von Graz–Seckau 1218 bis 1968*. Gradec, Dunaj, Köln: Styria, 1969.

Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1448 bis 1648. Berlin: Duncker & Humblot, 1996.

Curk, Jože: Dravograd z okolico. *Kulturni in naravni spomeniki Slovenije: 148*. Maribor: Obzorja, 1985.

Curk, Jože – Vidmar, Polona – Radovanovič, Sašo: *Samostani na Slovenskem: do leta 1780*. Maribor: Ostroga, 2008.

Dolar, France: Slovenska cerkvena pokrajina. *Acta Ecclesiastica Sloveniae 11*. Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkve, 1989.

Dolar, France: Ustanovitev lavantinske škofije. *Studia Historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije 10* (2010), št. 2–3, str. 287–300.

Kärnten. *Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs*. Dunaj: Anton Schroll & Co, 1981.

¹²² Danes župnija Noreia.

¹²³ Vse naštetje župnije so spadale bodisi pod tujski bodisi pod breški arhidiaconat. Salzburško ozemlje na Koroškem je bilo namreč od 12. stoletja naprej razdeljeno na zgornje- in spodnjekoroški arhidiaconat, leta 1624 je sledila delitev spodnjekoroškega na dva arhidiaconata s središčem v Brežah (Kappel – Friesach) in Tinjah (Tainach – Völkermarkt). Meje spodnjekoroškega arhidiaconata, ki je na severu segal do Murc, se niso popolnoma ujemale z deželnimi mejami, zato se je območje delovanja lavantinskih škofov razširilo še na današnje štajersko ozemlje. Tropper: *Vom Missionsgebiet zum Landesbistum*, str. 178.

Kovačič, Franc: *Zgodovina lavantinske škofije (1228–1928)*. Maribor: Lavantinski kn. šk. ordinariat, 1928.

Letopis Cerkev na Slovenskem, Ljubljana: Nadškofija Ljubljana, 2000.

Mlinarič, Jože: *Marenberški dominikanski samostan 1251–1782: zgodovinski pregled in dejavnosti dominikank*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 1997.

Orožen, Ignacij: *Das Bisthum und die Diözese Lavant, Theil 1. Das Bisthum, das Domkapitel und die Dekanate: Marburg, Mahrenberg, Jaring, St. Leonhard in W. B., Kötsch und Zirkoviz*. Maribor: Knezoškofijski ordinariat, 1875.

Ožinger, Anton: *Zgodovina mariborsko-lavantinske škofije. Letopis mariborske škofije za sveto leto 2000. Slomškovo zbornik* (ur. Jože Goličnik). Maribor: Slomškova založba, 2001, str. 68–90.

Steiermark (ohne Graz). *Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs*. Dunaj: A. Schroll & Co, 1982.

Tangl, Karlmann: *Reihe der Bischöfe von Lavant*. Klagenfurt: J. Leon, 1841.

Tropper, Peter: *Vom Missionsgebiet zum Landesbistum: Organisation und Administration der katholischen Kirche in Kärnten von Chorbischof Modestus bis zu Bischof Köstner*. Celovec: Carinthia, 1996.

Zusammenfassung

BISCHOF FRANZ I. KASPAR EDLER VON STADION UND SEINE BESCHREIBUNG DES BISTUMS LAVANT

Das Bistum Lavant mit dem Sitz in St. Andrä im Lavanttal in Kärnten wurde im Jahr 1228 als sogenanntes »Eingenbistum« vom Salzburger Erzbischof Eberhard II. (1200–1246) gegründet. Die Grenzen des neugegründeten Bistums setzte der Erzbischof erst im Jahr 1244 in Friesach fest. Dem an der Grenze zwischen den Herzogtümern Steier-

mark und Kärnten liegenden Bistum wurde die Pfarrei St. Andrä im Lavanttal mit Filialkirchen, die Pfarrei Lavamünd mit Filialkirchen, die Pfarrei Remšnik, die Pfarrei Groß St. Florian mit Filialkirchen, die Filialkirche (Kapelle) St. Peter im Sulmtal, die Kapelle St. Martin im Sulmtal und die Kapelle in Sulztal an der Weinstraße südwestlich von Leibnitz zugewiesen. Das Archidiakonatsrecht über diese Kirchen einschließlich des Kapitels in Dravograd übte der Propst in St. Andrä aus. Der Umfang des Bistums blieb bis zu den Josephinischen Kirchenreformen unverändert. Von diesem Gebiet gehören heute Dravograd und das Dekanat Radlje zum Erzbistum Maribor, das aus dem Bistum Lavant hervorgeht.

An der Wende vom 17. zum 18. Jahrhundert verfasste der Lavanter Fürstbischof und gleichzeitige Salzburger Generalvikar in Kärnten, Franz I. Kaspar Edler von Stadion (1673–1704), eine Beschreibung des Bistums Lavant im damaligen Umfang. Die in lateinischer Sprache verfasste Arbeit mit dem Titel *Relatio Moderni Status Episcopatus Lavantini* erhielt im Jahr 1702 ihre endgültige Form. In ihr sind alle durch die Ausdehnung und Entwicklung des Pfarinetzes entstandenen Pfarr- und zugehörigen Filialkirchen und Klöster aufgelistet und beschrieben. Einbezogen sind folgende Pfarreien bzw. Pfarrkirchen: St. Andrä im Lavanttal, Maria Rojach, Lavamünd, Propstei Dravograd, Brückl, Radlje, Muta, Brezno, Remšnik, Pernice, St. Georgen unter Stein (St. Georgen im Lavanttal), St. Martin im Granitztal, Groß St. Florian, Schwanberg, St. Jakob in Freiland, Holleneegg, Osterwitz, St. Bartholomäus in Gams (Bad Gams), St. Andrä im Sausal, Gleinstätten, St. Veit in Altenmarkt, Deutschlandsberg und St. Peter im Sulmtal. Außer der Beschreibung der Pfarreien und Klöster sind noch die Patronatsrechte der Bischöfe von Lavant bei den einzelnen Kirchen in der Steiermark und in Kärnten angeführt.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929Daun F. W. L.
Prejeto. 3. 10. 2011

Filip Wirich Lovrenc Daun, nesojeni ljubljanski pomožni škof

JURE VOLČJAKuniv. dipl. zgodovinar, višji svetovalec – arhivist
Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana
e-pošta: jure.volcjak@gov.si

IZVLEČEK

Članek skuša na podlagi skromnega arhivskega gradiva prikazati življenje in usodo nesojenega ljubljanskega pomožnega škofa Filipa Wiricha Lovrenca Dauna, ki je deloval v štirih evropskih škofijah (Passau, Salzburg, Regensburg in Ljubljana) v prelomnem 18. stoletju. Njegova kariera v cerkveni hierarhiji se je pričela že zelo zgodaj. Zasedal je tri kanonikate, mesto generalnega vikarja, pomožnega škofa, prezgodnja smrt pa mu je preprečila prevzem ljubljanske škofije.

KLJUČNE BESEDE: Filip Wirich Lovrenc Daun, knezoškof, pomožni škof, koadjutor, Passau, Salzburg, Regensburg, Ljubljana

ABSTRACT

PHILIPP WIRICH LORENZ DAUN, THE EXPECTED LJUBLJANA AUXILIARY BISHOP

Based on a rather modest number of archival sources, the author attempts to present the life and fate of Philipp Wirich Lorenz Daun, who had been the expected Ljubljana Auxiliary Bishop. He had worked at four European dioceses (Passau, Salzburg, Regensburg, and Ljubljana) during the turbulent 18th century. Starting his career in the Church hierarchy very early on, he had held three canonries and had been appointed the Vicar-General and Auxiliary Bishop; however, his premature death eventually prevented him from taking over the Ljubljana Diocese.

KEY WORDS: Philipp Wirich Lorenz Daun, Prince-Bishop, Auxiliary Bishop, Coadjutor, Passau, Salzburg, Regensburg, Ljubljana

Uvod

Arhivsko gradivo za članek je zelo skromno in razpršeno po arhivih tako rekoč po celotni Srednji Evropi. Vsebinsko je bilo zato treba sestaviti na podlagi številnih notic, literature in nasvetov tujih in domačih kolegov in za to se jim tu posebej zahvaljujem.¹

Obisk evropskih arhivov mi je bil omogočen v okviru izmenjave strokovnjakov (t. i. Personal-austausch), tj. članov projekta Charters Network v okviru evropskega programa ICARUS, ki ga je financirala Evropska komisija v okviru programa Culture 2007–2013 med letoma 2008 in 2010.²

Kratko o škofiji Passau

Škofijo Passau je leta 739 ustanovil sv. Bonifacij, ki je opravljal službo papeškega legata v Nemčiji. V obdobju Svetega rimskega cesarstva je bila to največja škofija (merila je okoli 42.000 km²) in se je raztezala prek Dunaja vse do ogrske meje. Nekateri so jo zato imenovali kar Donavska škofija. Od konca 15. stoletja je bila razdeljena na dva upravna dela (oficialata)³ – predvsem zaradi pritiskov Habsburžanov, ki so stremeli k temu, da bi na delu škofije, ki je segal v njihovo interesno sfero, ustanovili samostojno škofijo. To jim je uspelo šele leta 1783, ko sta bili ustanovljeni škofiji v Linzu in St. Pöltnu. Ob sekularizaciji je passavska škofija leta 1805 izgubila civilno oblast. Odvzeta so ji bila vsa posvetna ozemlja, razpuščeni so bili tudi skoraj vsi sa-

mostani. Leta 1821 je izgubila eksempcijo in je postala sufraganska škofija nadškofije München-Freising.

Leta 999 je cesar Oton III. tedanjemu škofu dal pravico do sodstva in uprave, kovanja denarja, tržno pravico in pravico do pobiranja carin v mestu Passau. Tako je škof prvič postal glavar mesta. To pravico je za kratek čas v času investiturnega spora s cesarjem Henrikom IV. leta 1078 izgubil, a jo je že leta 1099 spet dobil. Stolni kapitelj si je z nakupi in darovi vedno bolj utrjeval svoj gmotni položaj, krepil pa se je tudi na preostalih področjih. Tako si je pridobil izključno pravico do volitev škofa. To pravico sta mu potrdila cesarja Oton IV. (1209–1218) leta 1209, cesar Friderik II. (1220–1250), pa tudi 4. lateranski koncil leta 1215.⁴ Novi škofje so morali kapitolu obljubljeni spoštovanje njihovih pravic (t. i. konstitucij), zaradi katerih so velikokrat nastajali spori. Eden takih je bil tudi v času, ko se je prošt Daun potegoval za mesto passavskega škofa (leta 1761).⁵

Filip Wirich Lovrenc Daun

Filip Wirich Lovrenc Daun (polno ime: Filip Wirich Jožef Janez Ernest Anton Barnaba Adam) je bil rojen 14. junija 1720 na Dunaju v nekdanji palači Daun, danes Kinsky ob škotskem benediktinskem samoatanu (Schottenstift) na Freyung 4 kot četrti od devetih otrok⁶ v drugem zakonu Henriku Rihardu Lovrencu grofu Daunu, cesarskemu komorniku in tajnemu svetniku, in Mariji Jožefi Violanciji grofici Boymund pl. Payersberg.⁷ Odraščal je na Dunaju. Šolanje je nadaljeval v Italiji, v Modeni, kjer mu je 29. avgusta 1738 modenski škof Štefan Fogliani v škofovi kapeli v škofijski palači podelil tonzuro.⁸ Že čez tri tedne, tj. 17. septembra 1738, je po smrti kanonika Otona Filipa Ernesta

¹ Zahvaljujem se mag. Christine M. Gigler, arhivisti v Nadškofijskem arhivu Salzburg, dr. Hubertu Schopfu, arhivistu v Deželnem arhivu Salzburg, dr. Herbertu W. Wursterju, direktorju Škofijskega arhiva Passau, in dr. Ani Lavrič iz Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU.

² Več o samem projektu je mogoče najti na spletni strani projekta ICARUS: http://www.icar-us.eu/index.php?option=com_content&view=category&id=42&layout=blog&Itemid=48&lang=en.

³ Oficialat za Avstrijo pod reko Anizo (*Officialat für Österreich unter der Enns*) je imel sedež na Dunaju. Sprva je bil dunajski oficial podrejen passavskemu generalnemu vikarju, od Melchiorja Klefla dalje pa so bili dunajski oficiali generalni vikarji, neposredno podrejeni passavskim škofom. Navadno so imeli status škofa *in partibus*, funkcijo pa so opravljali pomožni škofje. Njihovi svetovalci so bili arhidiaconi in duhovni svetniki. Njihova poletna rezidenca je bila v mestu Tulln na Donavi (Tulln an der Donau). Zato je bila povezava s Passauom precej lažja, pa tudi povezava z Dunajem privlačnejša. Obenem so bili tudi tullnski župniki, s tem pa so si povečali dohodke in vzdrževanje. Prim. Kerschbaumer: *Geschichte des Bistums St. Pölten 1*, str. 514–515.

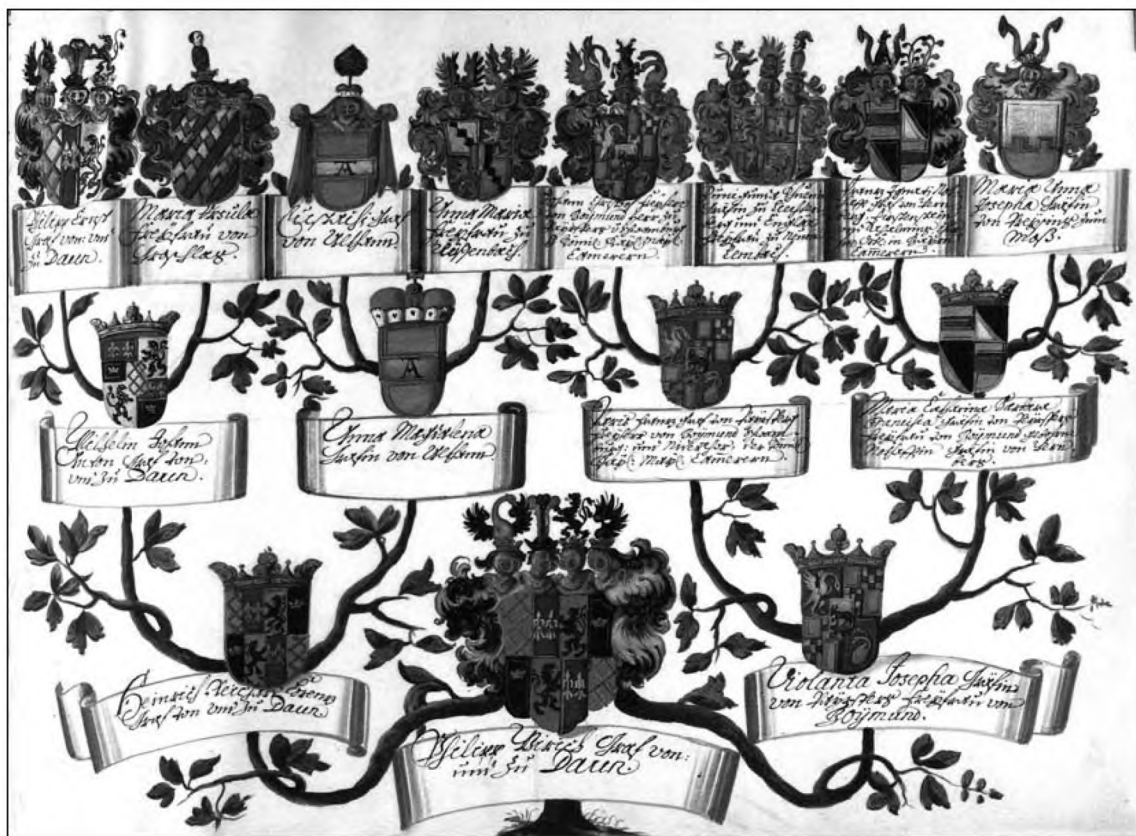
⁴ Oswald: *Das alte Passauer Domkapitel*, str. 66, 70, 71.

⁵ Oswald: *Das alte Passauer Domkapitel*, predvsem str. 322–327 in sl.; Wurster: *Das Bistum Passau und seine Geschichte, 3: Von der Reformation bis zur Säkularisation*.

⁶ Njegova sestra Leonora Ernestina, roj. leta 1721, je bila žena slavnega portugalskega predsednika vlade Sebastijana markiza Pombala (Sebastião José de Carvalho e Melo), nekdanjega veleposlanika na Dunaju. Umrla je leta 1789 v Lizboni. Prim. Krick: *Das ehemalige Domstift Passau*, str. 91.

⁷ Krščen je bil v stolni župniji sv. Štefana na Dunaju kot Filip Wirich Jožef Janez Ernest Anton Barnaba Adam. Prim. D BayIStA, DK Passau, Anschwärakt Philipp Grf. Daun, Fasz. 2 B Num. 82, PS Cart. 54 Daun.

⁸ Prim. D BayIStA, Domkapitel Regensburg Archivalien 416, Aufschwörungen, str. 251. Več o tonzuri glej Volčjak: *Ordinacijska protokola goriske nadškofije 1750–1824, 1. del: 1750–1764*, str. 14.

T. i. »Abnenprobe« ob sprejemu Dauna za passavskega kanonika
(D BayHStA, HL Passau, 2538, Domkapitel Passau, Aufschwörbuch No. 30).

barona Staina⁹ kot osemnajstletnik že postal passavski kanonik.¹⁰ Passau je tako postal srečen kraj, v katerem je mladi grof zelo hitro gradil svojo kariero, saj je od časa posvetitve za duhovnika do škofovskega posvečenja preteklo zgolj in samo eno leto, že prej pa si je pridobil nekatere pomembne beneficije.

Humanistiko je deloma študiral v Kolegiju sv. Karla v Modeni (*Collegium nobilium sancti Caroli Mutinensi*)¹¹ deloma pa na dunajski fakulteti.¹² Mašni-

ško posvečenje je prejel šele leta 1755.¹³ Še istega leta ga je passavski kapitelj izvolil za 65. stolnega prošta. Naslednje leto je bil posvečen za 48. passavskega pomožnega škofa, opravljal pa je tudi službo generalnega vikarja v pontifikalnih zadevah (*vicarius generalis*).¹⁴

⁹ D BayHStA, DK Passau, Anschwärakt Philipp Grf. Daun, Fasz. 2 B Num. 82, PS Cart. 54 Daun, Extract aus dem syndicat prothocoll, 2. Sept. 1738.

¹⁰ Pravico do podeljevanja kanonikata je imel namreč njegov sorodnik Ernest Karel pl. Payrsparg, dekan passavskega kapitlja. Prim. D BayHStA, Domkapitel Passau, aus PS Kart. 54–57 (DK Passau, Stammbaum- und Wappenattestate Grf. Daun PS Cart. 54 Daun), Petitionis et responsionis forma syndici, qua notarii; D BayHStA, HL Passau, 2540, Domkapitel Passau 1, Dominorum canonicorum, Aufschwörungsaacta ab anno 1647, str. 52, št. 68; Kerschbaumer: *Geschichte des Bistums St. Pölten* 1, str. 516.

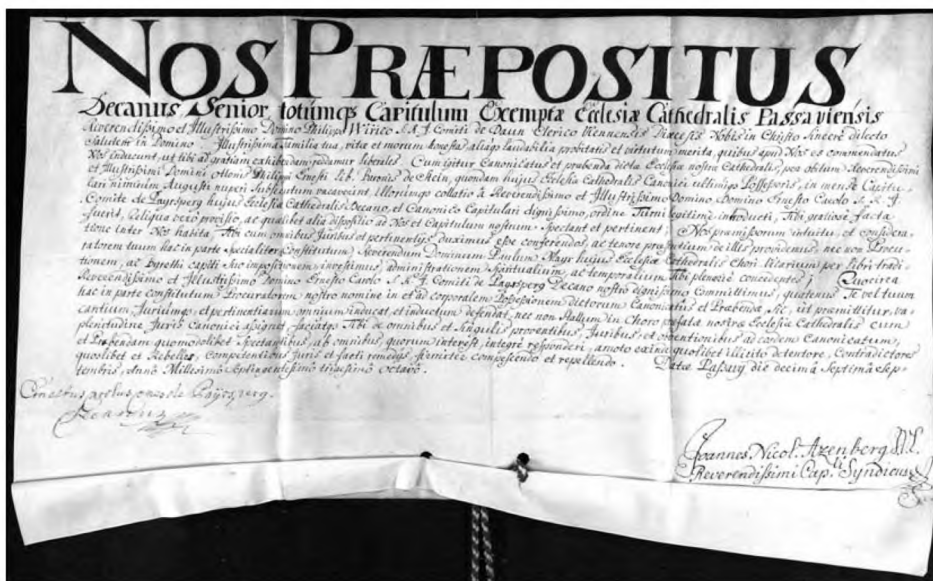
¹¹ Več o kolegiju in njegovi kasnejši usodi je dostopno na strani [http://www.liceosancarlo.it/joomla2/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=62](http://www liceosancarlo.it/joomla2/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=62)

¹² Prim. D BayHStA, Domkapitel Regensburg Archivalien 416, Aufschwörungen, str. 251r–252v.

¹³ Mašniško posvečenje mu je 12. nedeljo po binkoštih, na praznik sv. Lovrenca, 10. avgusta 1755 podelil passavski škof, kardinal Lamberg. Ob posvečenju naj bi že bil passavski prošt (!): *Philippus Wiricus comes de et in Daun exemptae ecclesiae cathedralis Passaviensis praepositus annorum 36. Admissus*. Prim. D ABP, OA B 3 Ordinationsprotokolle 1755–1759 (OberEnnsers Ordinations Protocolla de Annis 1755, 1756, 1757, 1758, 1759).

Dovoljenje za sodelovanje na kapiteljskih sejah je imel od 17. septembra 1753, dejansko pa se je prve seje udeležil že 4. januarja 1753. Prim. D ABP, OA B 5, GRP Oberennsisch 1753, str. 7. (Protocollum consilii ecclesiasticum/ Das (geistliche) Raths Protocoll); Kerschbaumer: *Geschichte des Bistums St. Pölten* 1, str. 516.

¹⁴ Salzmann: *Der Salzburger Erzbischof Siegmund Christoph Graf von Schrattenbach*, str. 124–125. Za kopijo se zahvaljujem kolegici Christine Gigler iz Nadškofijskega arhiva Salzburg.

Listina 1738 september 17, Passau o sprejemu grofa Dauna med passavske kanonike
(D BayHStA, Domkapitel Passau, aus PS Kart. 54-57, DK Passau Anschwärakt Philipp Grf. Daun,
Faxs. 2 B num. 82, PS Cart. 54 Daun).

Marca 1757 je umrl dunajski nadškof, kardinal Janez Jožef pl. Trautson (1751–1757), ki je med drugim zasedal tudi salzburški kanonikat. Pravico do imenovanja njegovega kanoniškega mesta je imela rimska kurija (*in curia romana vacans*), zato je papež Benedikt XIV. (1740–1758) aprila 1757 omenjeni kanonikat po priporočilu podelil mladem passavskemu stolnemu proštu. Slovesna umestitev v Salzburgu je potekala 27. maja 1757.¹⁵

Iz tega leta se nam je ohranil dokument, s katerim je mladi salzburški kanonik Daun v Salzburgu ustanovil mašo zadušnico (*Jahrtag*) z glavnico v višini 200 goldinarjev.

Že čez tri leta, tj. leta 1760, pa je grof Daun prejel še tretji kanonikat, tokrat v nemškem Regensburgu.¹⁶

Kanonik v Regensburgu

Septembra 1759 je v Regensburgu umrl kanonik Franc Sigmund baron Stingelheim, regensburški stolni dekan, generalni vikar in pomožni škof. Pravico do podelitve (*ius collandi*) izpraznjenega kanoniškega mesta je imel regensburški škof. V ob-

ravnavanem času je bil to kardinal Janez Teodor, vojvoda Bavarski, ki je poleg regensburškega škofovskega sedeža zasedal še mesti freisinskega in liéškega (Liège) škofa. Vojvoda Bavarski je tako na podlagi različnih priporočil in interesov 24. septembra 1759 prosto kanoniško mesto podelil passavskemu pomožnemu škofu Daunu.¹⁷ Pred slovesno umestitvijo je moral na novo imenovani kanonik regensburškemu stolnemu kapitlju glede na statut predložiti različne listine, npr. listino o plemiškem izvoru za štiri kolena nazaj (t. i. *Abnenprobe*), dokazilo o plemiškem poreklu, dokazilo o posvetitvi,¹⁸ potrdilo o zdravju itd.

Slovesna umestitev je potekala konec maja 1760. Umestil ga je dekan regensburškega stolnega kapitlja Janez Jakob Karel grof Rekordin in mu v posest izročil prebendo in kanoniški bired. Prav tako mu je bil določen tudi prostor v koru.¹⁹ Kot kanonik stolnega kapitlja v Regensburgu je Daun prisegel 30. maja 1760.²⁰

¹⁵ AT SLA, Geheimes Archiv XXV D.4, Juramentum credulitatis; Prav tam, Pro memoria anno 1786, Nr. 3. Za pomoč se zahvaljujem kolegu dr. Hubertu Schopfu iz Deželnega arhiva Salzburg.

¹⁶ Salzmann: Der Salzburger Erzbischof Siegmund Christoph Graf von Schrattenbach, str. 124–125. Za kopijo se zahvaljujem kolegici Christine Gigler iz Nadškofijskega arhiva Salzburg.

¹⁷ Postopek imenovanja in predložitve različnih listin ter umestitve je izredno izčrpno popisano v protokolu regensburškega kapitlja, ki se danes hrani v BayHStA v Münchnu. O imenovanju glej: D BayHStA, Domkapitel Regensburg Archivalien 416, Aufschwörungen, str. 243–244.

¹⁸ Dokazilo o posvetitvi mu je izdal modenski škof Štefan Fogliani 29. avgusta 1738. Prim. D BayHStA, Domkapitel Regensburg Archivalien 416, Aufschwörungen, str. 251.

¹⁹ D BayHStA, Domkapitel Regensburg Archivalien 416, Aufschwörungen, str. 249–250.

²⁰ D BayHStA, Domkapitel Regensburg Archivalien 416, Aufschwörungen, str. 261–264.

Grb grofa Dauna kot regensburškega kanonika (D BayHStA, Domkapitel Regensburg Archivalien 413, Aufschwörbuch, S. 66v).²¹

Sedisvakanca v Passavu 1761 in volitve novega škofa

Konec avgusta 1761 je po 38 letih škofovanja umrl passavski škof, kardinal Jožef Dominik Lamberg (1723–1761).²² V kapitlju so se začela ostr

²¹ Grb je opisan v plemiški diploma cesarja Ferdinanda III. leta 1643, s katero je Johanna Jakoba Dauna povzdignil v grofovski stan: »... in ainem gelben oder goldfarben schilt vndt veldt ainem gewendten vnd zum grimen oder streit geschickten schwarzen lewen mit offenen rochen, rot ausgeschlagener zungen vnd vbersich geworffnen repelten schwanz; ob dem schilt ain freyen offnen adelichen beedseits mit gelb oder goldfarben helmdecken vnd oben ainer gelb oder goldfarben königlichen cron geziertern turniershelm, darob dann schilt beschribne lew sizend erscheinen thuet, vniert vermehrt, geziebrt vnd verbessert, also vnd dergestalt, dass in ainem quartierten schilt, im hindern vndtern, vnd vordern obern quartier der Dhannische mit dem rot vnd gelben schach, vnd oben am vordern egg in ainem klainen blabn schilt mit zweyn neben ainander aufrecht gestelten weiss oder silberfarben doppelten lilien, in den andern baiden quartieren aber der Sassenhaimbische schilt mit dem lewen, auff dem schilt zur rechten der Dhannische mit dem weissen schwanen: zur lieggen aber der obbeschribne Sassenhaimbische helm vnd lew nebenainander gestellt sein solle. ...«. Glej: ÖStA/AVA /Adelsarchiv: Dhaun, Johann Jacob v., kais. Obstlt., Gfstd. als "Graf v. Dhaun, Herr zu Sassenhaim u. Caleborn", Wapenvereinigung mit jenem des † Geschlechtes v. Sassenhaim, Nikolsburg 28. VIII. 1643, (E), str. 4.

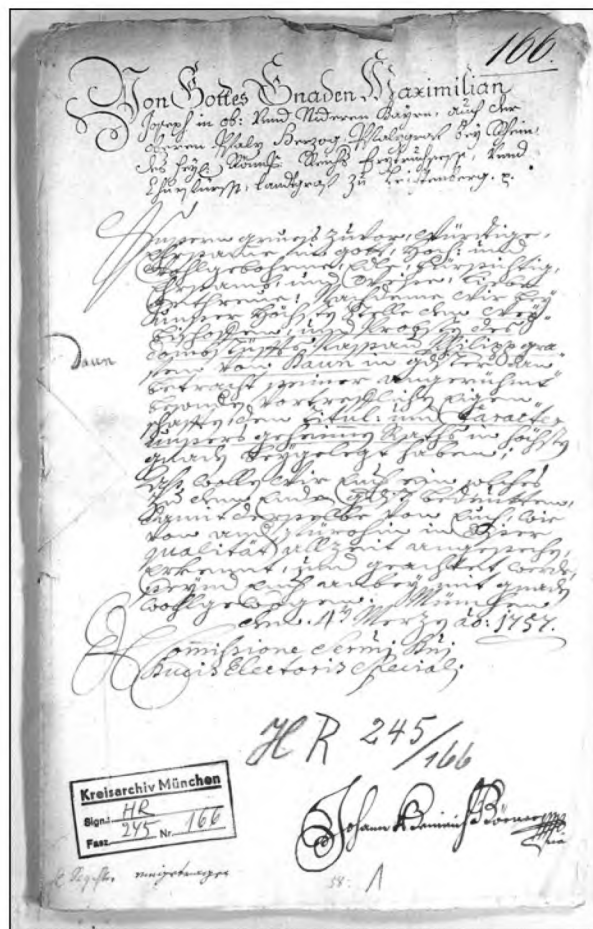
²² Leidl: Lamberg, Joseph Dominikus Reichsgraf von, str. 257–259; Lavrič: Jožef Dominik Lamberg, str. 5–7; Krick: Das ehemalige Domstift Passau, str. 205, št. 70. Njegov grb še danes krasi vhod v hišo na Vodnikovem trgu v Ljubljani.

prerekanja za ohranitev starih pristojnosti in privilegijev. Po ugotovitvah tedanjega stolnega dekana Franca Leopolda Markvarda Beroldinga so bila med škofom Lambergom in kanoniki ostr

zaradi cerkvene in posvetne jurisdikcije kapitlja. Za kaj je natančno šlo, ni navedeno, po vsej verjetnosti pa je kapitelj zaradi moči škofa Lamberga čutil, da so ogrožene njegove stare pravice in privilegiji.²³

Sledila je sedisvakanca, tj. vmesno obdobje do izvolitve novega škofa, ko je škofijo kot kapitularni vikar upravljal škof Daun.²⁴

Sledile so volitve novega škofa. Na kapitelski seji 17. novembra 1761 so se kot kandidati za novega škofa prijavi

Bavarski vojvoda Maksimilijan Jožef imenuje grofa Dauna za svojega tajnega svetnika (D BayHStA, HR I. Fas. 245 Nr. 166, Hofamtsregistratur, S. 1).

²³ Oswald: *Das alte Passauer Domkapitel*, str. 322.

²⁴ Več o dogajanju v času sedisvakance glej *Interregnalprotokoll* v: D BayHStA, HL Passau, 1008, Protocollum interregnale de anno 1761.

passavski stolni prošt Daun,²⁵ knezoškofa iz Krke (Gurk) in Sekava in grof Colloredo.²⁶

Volitve novega škofa so potekale na kapiteljski seji 19. novembra 1761. Ob sedmih zjutraj so se zbrali v stolnici, kjer je stolni prošt in pomožni škof Daun daroval mašo na čas sv. Duhu. Po maši so se kanoniki v procesiji ob spremstvu številne duhovščine in plemstva ter zvonjenju zvonov odpravili na sedež kapitlja, kjer so po stari navadi začeli z volitvami novega škofa. Po prvem krogu je največ glasov dobil krški knezoškof (pet), sledila pa sta mu Daun in sekavski knezoškof z enakim številom glasov (tri). Sledil je drugi krog, ki ga je prepričljivo dobil krški knezoškof Jožef Marija Thun-Hohenstein (1762–1763), ki je imel tudi odločilno podporo dunajskega dvora.²⁷ Po volitvah so kanoniki novega škofa v procesiji pospremili v stolnico, kjer so zapeli zahvalno pesem (*Te Deum laudamus*). Obred bi moral dokončati pomožni škof Daun, a je menda odšel že pred zahvalno pesmijo. Udeležil se ni niti naslednje kapiteljske seje 23. novembra 1761 niti ni poslal opravičila. Užaljen? Če ne pa vsekakor razočaran nad potekom dogodkov, saj se ni udeležil niti decembrske kapiteljske seje, a se je za neudeležbo tokrat vsaj opravičil.²⁸

Imenovanje za ljubljanskega pomožnega škofa koadjutorja

Ljubljanski škof Leopold Jožef Hanibal grof Petazzi (1760–1772)²⁹ je ljubljanski škofovski sedež zasedel s 57. leti. Svojih novih obveznosti naj bi se lotil z veliko vnemo, vendar pa mu je počasi začelo primanjkovati delovne vneme in moči izpred tri-

desetih let. Nekaj so naredila leta, nekaj pa tudi prihajajoča bolezen.³⁰

Že dve leti po preselitvi v Ljubljano, tj. leta 1762, je na dunajskem dvoru poizvedoval o možnostih za imenovanje pomožnega škofa s pravico do nasledstva, vendar nikoli uradno. Kot je razbrati iz ohranjenih dopisov v dunajskem arhivu Ministrstva za uk in bogočastje (Alter Kultus), je bilo Petazziju svetovano, naj za začetek postopka za koadjutorja tudi uradno zaprosi. Tega pa Petazzi ni storil prostovoljno,³¹ pač pa mu je bilo to toplo priporočeno, prigovarjal pa mu je tudi njegov brat, general Benvenuto grof Petazzi. Sam je namreč pobudi za pomožnega škofa odločno nasprotoval.³² Tudi kandidata ni izbral sam, temveč mu je bil svetovan v osebi passavskega generalnega vikarja Filipa Wiricha Dauna, naslovnega škofa v Tieni.³³

Ljubljanski škof Petazzi je se je končno vdal šele v začetku leta 1763. Konec januarja (29. I.)³⁴ in v začetku februarja (3. II.) je pisal cesarici na Dunaj. V pismu je Marijo Terezijo zaprosil za škofa pomočnika v osebi grofa Dauna. Zapisal je, da je vse svoje škofovske naloge do sedaj opravljal brez napora in težav. Ker pa je obveznosti vsak dan več in ker je tudi vsak dan starejši, bi rad svoje obveznosti nekoliko zmanjšal, sploh navzven, in bi vnaprej rad vedel, na katero osebo bi se v teh primerih lahko obrnil. Passavski pomožni škof bi bil po njegovem za to mesto primerna oseba.³⁵

Petazzijevo prošnjo je 12. februarja obravnavala posebna komisija pod vodstvom grofa Chotka, kanclerja češko-avstrijske dvorne pisarne. Ugotovila je, da glede na to, da je ljubljanski škof sam zaprosil za koadjutorja, in to v osebi grofa Dauna, sama nima pripomb na njegovo imenovanje za koadjutorja in pripravo ustreznih listin za prezentacijo papežu.

Cesarica Marija Terezija je tako 23. aprila 1763 na prošnjo ljubljanskega knezoškofa Petazzija »ob

²⁵ Daun je kandidaturu za passavskega škofa napovedal že 14. septembra 1761, ko je cesarico Marijo Terezijo zaprosil za podporo. Prim. D BayHStA, HL Passau, 1007, Domkapitel Passau ca. 65 Akten, Nro 12. Acta des Ablebens des Fürstbischöfes Jos. Dominikus Grafen von Lamberg; Protocollum Interregni, dann die Wahl des Jos. Maria Grafen von Thun zum Fürstbischof von Passau betr. 1761–63, str. 133–135.

²⁶ D BayHStA, HL Passau, 1008, Protocollum interregnale de anno 1761, str. 133–135.

²⁷ Leidl: Thun und Hohenstein, Josef Maria Reichsgraf von, str. 511–513; Oswald: *Das alte Passauer Domkapitel*, str. 327.

²⁸ D BayHStA, HL Passau, 1008, Protocollum interregnale de anno 1761, str. 136–139, 146.

²⁹ Po mašniškem posvečenju je bil senjski generalni vikar, leta 1730 ga je cesar Karol VI. imenoval za ljubljanskega stolnega kanonika in stolnega dekana, leta 1734 pa za gorenjskega arhidiakona. Pred prihodom v Ljubljano je bil 20 let tudi škof v Trstu (1740–1760). Prim. Dolinar: *Ljubljanski škofje*, str. 201–210.

³⁰ Dolinar: *Ljubljanski škofje*, str. 209; SI NŠAL, NŠAL 11, Škofijski protokoli, fasc. 20, Protocollum officii episcopalis 1761–1772.

³¹ Po očitkih dunajske vlade in cesarice naj bi bil Petazzi popolnoma zaprt za nova spoznanja na področju pastoralne dejavnosti. Prim. Dolinar: *Ljubljanski škofje*, str. 209.

³² Podobno je bilo tudi konec 60. let, ko je na prepričevanje brata Benvenuta, ki je kot general služboval v Ljubljani, zaprosil za koadjutorja v osebi tridentinskega kanonika Karla Janeza Herbersteina. Prim. Dolinar: *Ljubljanski škofje*, str. 209.

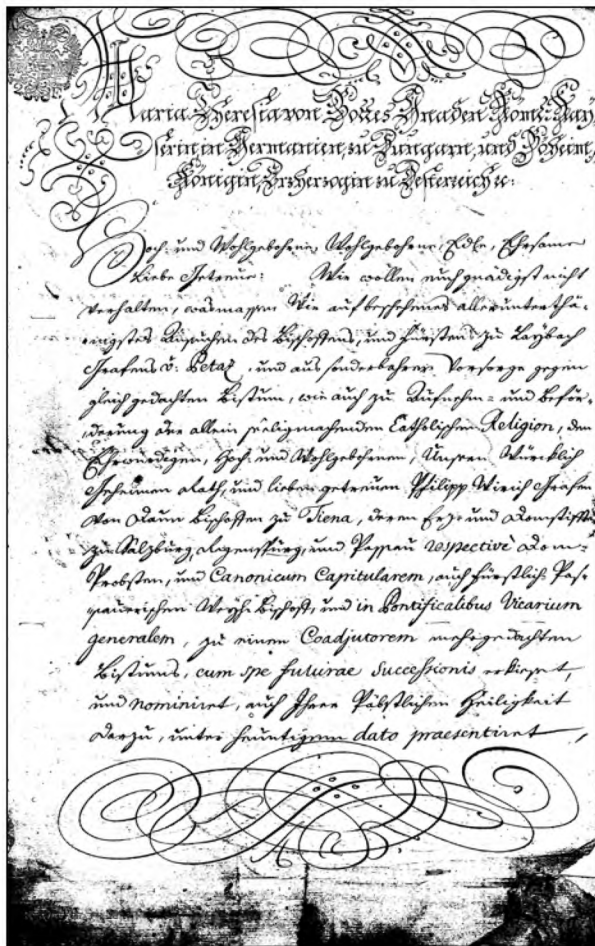
³³ AT ÖStA/AVA, Alter Kultus, Ktn. 139, 12. februar 1763, Allrunterthänigster Vortrag. Arhiv Republike Slovenije hrani kopije postopka imenovanja Dauna za ljubljanskega škofa koadjutorja v fondu Evidentiranje v Državnem arhivu v Avstriji (Dunaj)–2006, šk. 32.

³⁴ AT ÖStA/AVA, Alter Kultus, Ktn. 139, 29. januar 1763.

³⁵ AT ÖStA/AVA, Alter Kultus, Ktn. 139, 3. februar 1763.

upoštevanju njene posebne skrbi za ljubljansko škofijo, zaradi pospeševanja katoliške vere ter brez nadaljnega zadrževanja imenovala Filipa Wiricha grofa Dauna, svojega tajnega svetnika, naslovnega škofa v Tieni, kanonika v Salzburgu, Regensburgu in Passauu ter passavskega prošta in kapitularnega vikarja, passavskega pomožnega škofa in generalnega vikarja v pontifikalnih zadevah, za ljubljanskega škofa pomočnika s pravico do nasledstva (*coadjutore cum spe futurae successionis*)³⁶ in ga predlagala papežu Klementu XIII. (1758–1769) v potrditev.³⁷

Škof Daun je bil o imenovanju za ljubljanskega škofa pomočnika *in munere ac dignitate episcopali*³⁸ uradno obveščen s pismom 23. aprila 1763. Že teden dni prej je za ta namen plačal tudi 1.000

Cesarica Marija Terezija imenuje škofa Dauna za ljubljanskega pomožnega škofa pomočnika (SI AS 6, šk 55, št. 8).

goldinarjev takse. Cesarica ga je na to mesto imenovala »... tudi zaradi njegove zveste službe in zveste službe njegovega rodu potrebam katoliške cerkve ...«. Obenem je želela, da bi bil za to imenovanje hvaležen in bi služil Bogu in katoliški veri po najboljših močeh.³⁹

Cesarica je o svojem imenovanju obvestila uradništvo na Dunaju, Repräsentanco in komoro na Kranjskem,⁴⁰ pa tudi ljubljanskega škofa Petazzija.⁴¹ Vsi so ustrezna obvestila dobili na dan imenovanja, tj. 23. aprila 1763.

Cesarsko-kraljeva tajna dvorna in državna pisarna je dobila prošnjo, naj pripravi ustrezno prezentacijsko pismo papežu⁴² in tudi kardinalu Albaniju, od leta 1756 predstavniku cesarstva pri papeški državi.⁴³ Cesarica je kardinala Albanija prosila, naj pri svetem očetu dobi potrditev imenovanja.⁴⁴ Sam postopek se je v Rimu nekoliko zavlekel, zato je bilo 2. julija papežu v Rim poslano še eno pismo.⁴⁵ Čez tri tedne je bilo ugotovljeno, da se je postopek imenovanja zavlekel že takoj na začetku, ker niso bili plačani običajni komorni prispevki.⁴⁶ Kaj je bilo vzrok temu, iz skromno ohranjenega gradiva ni mogoče ugotoviti.

Potrditve imenovanja ni bilo vse poletje in tudi jesen 1763. 20. novembra 1763 pa je Filip Wirich Lovrenc grof Daun v Passauu nenadoma umrl, ne da bi dočakal papeško potrditev selitve v Ljubljano.⁴⁷ Pokopali so ga v kapeli štirinajstih priprošnjikov (pomočnikov) v sili (*Nothhaft-Kapelle*), ki so jo pri križnem hodniku ob passavski stolnici postavili gospodje Nothaft, dedni maršali passavskega stolnega kapitlja (*Hochstift Passau*).⁴⁸

³⁹ AT ÖStA/AVA, Alter Kultus, Ktn. 139, 23. april 1763, Decret an den Philipp Wirich grafen von und zu Daun, bischoffen zu Tiena.

⁴⁰ AT ÖStA/AVA, Alter Kultus, Ktn. 139, 23. april 1763, Maria Theresia an die Repraesentation und cammer in Crain.

⁴¹ AT ÖStA/AVA, Alter Kultus, Ktn. 139, 23. april 1763, Maria Theresia an den bischoffen zu Laybach, graffen von Petazzi.

⁴² AT ÖStA/AVA, Alter Kultus, Ktn. 139, 23. april 1763, Praesentatio ad summum pontificem.

⁴³ AT ÖStA/AVA, Alter Kultus, Ktn. 139, 23. april 1763, Nota an die kay. königl. geheime hof- und staats-canzley.

⁴⁴ AT ÖStA/AVA, Alter Kultus, Ktn. 139, 23. april 1763, Ad cardinalem Albani.

⁴⁵ AT ÖStA/AVA, Alter Kultus, Ktn. 139, 2. julij 1763, Ad summum pontificem.

⁴⁶ AT ÖStA/AVA, Alter Kultus, Ktn. 139, 23. julij 1763, Nota an die kay. könig. geheime hof- und staats-canzley.

⁴⁷ Leidl: Daun zu Sassenheim und Callenborn, Philipp Wirich Lorenz Graf von, str. 73. Rajšpov podatek o Daunovi smrti je tako napačen. Prim. Rajšp: Imenovanja ljubljanskega škofa Herbersteina, str. 166.

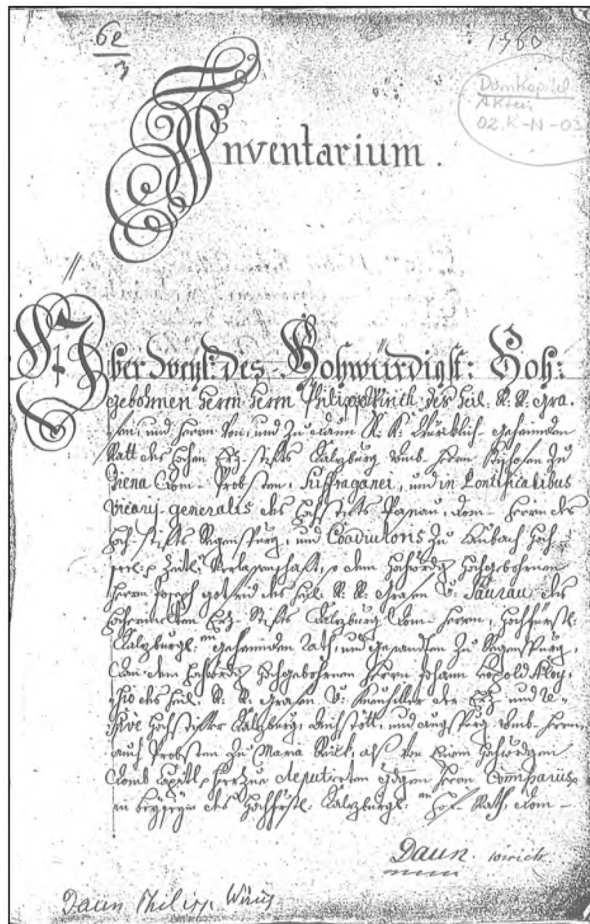
⁴⁸ Die Kunstdenkmäler des Königreichs Bayern, str. 132. Za podrobnejše podatke se zahvaljujem Carolini Reindl iz Ško-

³⁶ SI AS 6, šk. 55, št. 8.

³⁷ AT ÖStA/AVA, Alter Kultus, Ktn. 139.

³⁸ AT ÖStA/AVA, Alter Kultus, Ktn. 139, 23. april 1763, Maria Theresia an den bischoffen zu Laybach, graffen von Petazzi.

Kot navadno, so po njegovi smrti sestavili inventar njegovega premoženja. Ohranil se nam je inventar, ki so ga spisali v Salzburgu po pokojnem salzburškem kanoniku. Podobno se je zgodilo tudi v Regensburgu in Passauu, vendar se ta dva žal nista ohranila.⁴⁹ V Salzburgu sta to nalogo 22. decembra 1763 opravila stolna kanonika Jožef Gotfrid grof Saurau in Janez Leopold Alojz grof Kevenhüller.⁵⁰ Po pokojnem škofu je dedovalo šest sorodnikov: Karel Viljem grof Daun iz Münchna, Franc Pavel grof Daun z Dunaja, Leopoldina grofica Daun, vdova grofica Cigona iz Milana, Eleonora grofica Daun, vdova grofica Carvalho iz Lizbone, Antonija grofica Daun, vdova baronica Zoblin iz Münchna in Elizabeta grofica Daun, vdova baronica Wallhorn z Dunaja.

Inventar premoženja grofa Dauna v Salzburgu (AT SLA, Domkapitel-Akten 3.1a, Inventarium Daun Wirich).

Dedovali so sledeče premoženje: konje za vleko kočije (400 goldinarjev), medalje (78 goldinarjev), dolg do kuharice (30 goldinarjev), kanonično premoženje (1.312 goldinarjev), zlate in srebrne dragocenosti (1.500 goldinarjev), različne stvari iz mesinga (8 goldinarjev), cinka (27 goldinarjev), bakra (14 goldinarjev), lizene in pločevine (4 goldinarje), slike (16 goldinarjev), različno posodje (58 goldinarjev), kozarce (9 goldinarjev), 61 knjig v različnih jezikih (117 goldinarjev), cerkveno opremo (436 goldinarjev), obleke (290 goldinarjev), perilo (258 goldinarjev), vino (21 goldinarjev), kočije in opremo (597 goldinarjev), opremo v stanovanju (308 goldinarjev) – skupaj v vrednosti 5.490 goldinarjev. Za pokojnim škofom je ostalo tudi nekaj stroškov: različni stroški (1.720 goldinarjev), pogrebni stroški (49 goldinarjev), stroški za popis premoženja (368 goldinarjev) – skupaj 2.138 goldinarjev. Dedičem je tako ostalo 3.351 goldinarjev.⁵¹

S smrtjo grofa Dauna so se razmere v ljubljanski škofiji samo še slabšale. Škof Petazzi je začel vedno bolj pešati in slabeti, razmere v škofiji pa so šle samo še navzdol. Položaj, ki bi ga moral rešiti grof Daun, je rešil njegov naslednik Karel Janez grof Herberstein, ki je bil leta 1769 imenovan za ljubljanskega pomožnega škofa s pravico do nasledstva, leta 1772 je postal redni rezidencialni knezoškof, za zasluge pri jožefinskih cerkvenih reformah pa celo prvi ljubljanski nadškof.

Viri in literatura

Viri

Archiv des Bistums Passau (ABP)

OA B 3 Ordinationsprotokolle 1755–1759, OberEnnsers Ordinations Protocolla de Annis 1755, 1756, 1757, 1758, 1759

OA B 5, GRP Oberennsich 1753, Protocollum consilii ecclesiasticum/Das (geistliche) Raths Protocoll

Arhiv Republike Slovenije (AS)

AS 6, Reprerentanca in komora za Kranjsko, šk. 55 in repertorij k registraturni glavni knjigi za leto 1763

fjskega arhiva Regensburg.

⁴⁹ AT SLA, Domkapitel-Akten 3.1a.

⁵⁰ AT SLA, Domkapitel-Akten 3.1a, Inventarium Daun Wirich.

⁵¹ AT SLA, Domkapitel-Akten 3.1a, Inventarium Daun Wirich.

Bayerisches Hauptstaatsarchiv (BayHStA)

- Domkapitel Passau, aus PS Kart. 54–57 (DK Passau, Stammbaumm- und Wappenattestate Grf. Daun PS Cart. 54 Daun)
 DK Passau, Anschwärakt Philipp Grf. Daun, Fasz. 2 B Num. 82, PS Cart. 54 Daun
 HL Passau, 1007
 HL Passau, 1008, Protocollum interregnale de anno 1761
 HL Passau, 1009
 HL Passau, 1017
 HL Passau, 1153
 HL Passau, 2538, Domkapitel Passau, Aufschwörbuch No. 30, Genealogia reverendis-simorum, illustrissimorum dd canonicorum exemptae cathedralis ecclesiae Passaviensis incepta post incendium anno MDCLXII
 HL Passau, 2540, Domkapitel Passau 1, Dominorum canonicorum, Aufschwörungsacta ab anno 1647
 HR I. Fasz 245 Nr. 166, Hofamtsregistratur Domkapitel Regensburg Archivalien 416, Aufschwörungen (včasih HL Regensburg 818)

Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA)/Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA)

ÖStA/AVA, Alter Kultus, Ktn. 139

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL)

NŠAL 11, Škofijski protokoli, fasc. 20, Protocollum officii episcopalis 1761–1772

Salzburger Landesarchiv (SLA), Salzburg

Domkapitel-Akten 3.1a
 Geheimes Archiv XXV D.4.

Internet

http://www.icarus.eu/index.php?option=com_content&view=category&id=42&layout=blog&Itemid=48&lang=en

http://www.liceosancarlo.it/joomla2/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=62

Literatura

Dolinar, France Martin: *Ljubljanski škofje*. Ljubljana: Družina, 2007.

Kellner, Hans-Jörg: *Die Münzengeschichte des Hochstifts Passau. Ein Katalog der Münzen und Medaillen*. Stuttgart: Verlag der Münzen- und Medaillenhandlung, 1997 (Süddeutsche Münzenkataloge; 6).

Kerschbaumer, Anton: *Geschichte des Bistums St. Pölten 1*. Krems: Josef Kinzl, 1875.

Krick, Ludwig Heinrich: *Das ehemalige Domstift Passau und die ehemal. Kollegiatstifte des Bistums Passau. Chronologische Reihenfolgen ihrer Mitglieder von der Gründung der Stifte bis zu ihrer Aufhebung*. Passau: Waldbauer'schen Buchhandlung, 1922.

Lavrič, Ana: Jožef Dominik Lamberg namesto Karla Janeza Herbersteina. *Umetnostna kronika* 12 (2006), str. 2–8.

Leidl, August: Daun zu Sassenheim und Callenborn, Philipp Wirich Lorenz Graf von. *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1803: ein biografisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz). Berlin: Duncker u. Humblot, 1990, str. 73.

Leidl, August: Lamberg, Joseph Dominikus Reichsgraf von. *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1803: ein biografisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz). Berlin: Duncker u. Humblot, 1990, str. 257–259.

Leidl, August: Thun und Hohenstein, Josef Maria Reichsgraf von. *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1803: ein biografisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz). Berlin: Duncker u. Humblot, 1990, str. 511–513.

Mader, Felix: *Die Kunstdenkmäler des Königreichs Bayern, Niederbayern, III. Stadt Passau*. München: Oldenbourg, 1919.

Oswald, Josef: *Das alte Passauer Domkapitel. Seine Entwicklung bis zum dreizehnten Jahrhundert und sein Wahlkapitulationswesen*. München: Verlag Josef Kösel & Friedrich Pustet, 1933 (Münchner Studien zur historischen Theologie; 10).

Rajšp, Vincenc: Imenovanja ljubljanskega škofa Karla Janeza Herbersteina. *Herbersteinov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 2004 (Simpozij v Rimu; 21), str. 165–174.

Salzmann, Ulrich: *Der Salzburger Erzbischof Siegmund Christoph Graf von Schrattenbach (1753–1771) und sein Domkapitel* (doktorska disertacija). Salzburg 1975.

Salzmann, Ulrich: Der Salzburger Erzbischof Siegmund Christoph Graf von Schrattenbach (1753–1771) und sein Domkapitel. *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde* 124 (1984), str. 9–240.

Volčjak, Jure: *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824, 1. del: 1750–1764*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2010 (Viri 31).

Wurster, Herbert W.: *Das Bistum Passau und seine Geschichte, 3: Von der Reformation bis zur Säkularisation*. Strasbourg: Editions du Signe, 2002.

Zusammenfassung

**PHILIPP WIRICH LORENZ GRAF DAUN,
UNBESCHIEDENER WEIHBISCHOF VON
LAIBACH**

Der Beitrag enthüllt aufgrund schlecht erhaltenen Archivmaterials den Lebensweg des unbeschiedenen Weihbischofs von Laibach, Philipp Wirich Lorenz Graf Daun, der 1763 das Amt des Laibacher Weihbischofs mit dem Recht der Nachfolge antreten sollte, um den der damals residierende Laibacher Fürstbischof Leopold Graf Petazzi ersuchte.

In sehr knapper Form wird die Geschichte des Bistums Passau, die Ausbildung des Grafen Daun, seine Ernennung zum Kanoniker in Regensburg,

die Zeit der Sedisvakanz und die Kandidatur für das Bischofsamt in Passau sowie seine Ernennung zum Laibacher Weihbischof geschildert und auch Einblick in seinen Nachlass in Salzburg gewährt.

In seinem kurzen, 43-jährigen Leben bekleidete Graf Daun zahlreiche bedeutende Kirchenämter in vier (Erz-)Bistümern – Salzburg, Passau, Regensburg und Laibach. Er war Kanoniker in drei Bistümern, Dompropst und Generalvikar in Passau sowie Weihbischof in Passau und Laibach. Sein zu früher Tod verhinderte eine Normalisierung der Verhältnisse im Bistum von Laibach schon zu Beginn der 60er Jahre des 18. Jahrhunderts. Vermutlich wären auch die Josephinischen Kirchen- und Verwaltungsreformen etwas anders verlaufen, als sie knapp 20 Jahre später über die Bühne gingen.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-789.45(497.4Ljubljana)"1837"

Prejeto: 7. 9. 2011

Prisotnost uršulinskih ustanov v srednjeevropskem prostoru v prvi polovici 19. stoletja in jubilejno praznovanje Reda

MARIJA JASNA KOGOJ

uršulinka, dr. znanosti s področja teologije, vodja arhiva uršulinskega samostana v Ljubljani
Uršulinski samostan Ljubljana, Ulica Josipine Turnograjske 8, p. p. 1618, SI-1001 Ljubljana
e-pošta: jasna.kogoj@rkc.si

IZVLEČEK

Družba sv. Uršule, ki jo je l. 1535 v Brescii ustanovila Angela Merici, je v začetku 17. stol. privzela monastično obliko in se preimenovala v red sv. Uršule. Zaradi svojega vzgojnega poslanstva se je Red hitro širil, tako da je bilo v 2. polovici 17. in v 18. stol. samo v Srednji Evropi že 27 uršulinskih ustanov za vzgojo in izobraževanje ženske mladine.

Uršulinski samostani so bili avtonomni, a v živahnih medsebojnih stikih. Ti so se še posebej okrepili ob kanonizaciji Angele Merici (l. 1807), zlasti pa ob 300-letnici prvega generalnega kapitlja Družbe sv. Uršule (l. 1837), kar so tedaj enačili z ustanovitvijo Reda sv. Uršule.

Prispevek na kratko povzema poročilo o slovesni tridnevnici, s katero so ljubljanske uršulinke proslavile kanonizacijo Angele Merici. Opisuje pa tudi praznovanje 300-letnega jubileja v Pragi, od koder je prišla pobuda za to, in v ljubljanskem uršulinskem samostanu.

KLJUČNE BESEDE: Red sv. Uršule, uršulinske vzgojno-izobraževalne ustanove v srednji Evropi od 2. pol. 17. do 19. stol., kanonizacija Angele Merici, praznovanje 300-letnice prvega generalnega kapitlja Družbe sv. Uršule, ljubljanska uršulinska deklaška šola v l. 1837

ABSTRACT

URSULINE INSTITUTIONS IN CENTRAL EUROPE AT THE BEGINNING OF THE 19th CENTURY AND THE ANNIVERSARY CELEBRATION OF THE ORDER

Founded as the Company of St. Ursula at Brescia in 1535 by Angela Merici, the company acquired monastic status and changed its name to the Order of St. Ursula in the early 17th century. The order spread rapidly due to its chief mission, which was education; in the second half of the 17th century and in the 18th there were already 27 Ursuline institutions for educating female youth in Central Europe alone.

Ursuline convents were autonomous but still maintained frequent contacts. These intensified when Angela Merici was canonized in 1807, and again particularly so on the occasion of the 300th anniversary of the first general chapter of the Company of St. Ursula in 1837, which at the time was considered the foundation date of the Order of St. Ursula.

The paper summarizes a report on the solemn three-day devotion by which the Ljubljana Ursulines marked the canonization of Angela Merici. It also describes the celebration of the Order's 300th anniversary in Prague, the place of the original initiative, and in the Ursuline Convent in Ljubljana.

KEY WORDS: Order of St. Ursula, Ursuline educational institutions in Central Europe from the 2nd half of the 17th until the 19th century, canonization of Angela Merici, celebration of the 300th anniversary of the first general chapter of the Company of St. Ursula, the Ljubljana Ursuline school for girls in 1837

Družba sv. Uršule, ki jo je leta 1535 v Bresciji (Italija) ustanovila sv. Angela Merici, je v začetku 17. stoletja na ozemlju Francije prevzela monastično obliko ter se preimenovala v Red sv. Uršule. Cerkev ji je zaupala vzgojo in izobraževanje ženske mladine.

Povezanost posvetitve Bogu v popolni ločenosti od sveta z vzgojnim poslanstvom se je v tistem času zelo dobro obnesla in se izkazala tudi kot nadvse dinamična, saj so se prav v tej strogo monastični obliki uršulinski samostani s svojimi vzgojnimi ustanovami bliskovito razširili po vsem svetu. Glavna vzroka za hitro širjenje sta bila kakovost njihovih šol in odlična krščanska vzgoja ženske mladine.

Ob koncu 17. stoletja je bilo v Franciji že več kot 300 uršulinskih samostanov, razširili pa so se že tudi v Belgijo, na Nizozemsko, v Nemčijo, dežele Srednje in Vzhodne Evrope in v Rim. Že l. 1639 so uršulinke stopile tudi na ameriška tla. Prva uršulinka misijonarka, blažena Marija od Učlovečenja Guyart,¹ je ustanovila prvi uršulinski samostan na ozemlju današnje Kanade. Isto leto so odprli prvi uršulinski samostan na nemških tleh, in sicer v Kölnu, mestu, ki ima za zavetnico sv. Uršulo. Kölnske uršu-

linke pa so l. 1655 ustanovile samostan v Pragi.

Po avstrijskih deželah so se v 17. stoletju uršulinske ustanove širile predvsem po zaslugi Habsburžanov. Najpomembnejši vpliv na to je imela v tem času in prostoru cesarica Eleonora von Gonzaga iz Mantove, vdova cesarja Friderika III. (u. 1657). Po moževi smrti je s posebno gorečnostjo pospeševala nove redovne ustanove.² Leta 1660 je na Dunaj poklicala uršulinke iz Liègea. Samostan je hitro zacvetel in s cesarično podporo so se redovnice kmalu podale še v druga mesta.

Tako so v drugi polovici 17. in v 18. stoletju hčere sv. Angele z ustanavljanjem novih samostanov in vzgojnih ustanov za žensko mladino nezadržno osvajale Srednjo in Vzhodno Evropo. V prvi polovici 19. stoletja je bilo na ozemlju avstrijskega cesarstva dvaindvajset uršulinskih ustanov, v Bavarskem kraljestvu tri ter v Prusiji in Šleziji dve, skupaj torej sedemindvajset. V obdobju po Napoleonovem padcu so v prijaznejših in bolj naklonjenih zunanjih razmerah naravnost zacveteli in postali pomembna vzgojno-izobraževalna in kulturna središča za vsesplošno omiko ženske mladine v srednjeevropskem prostoru.

Leto ustanovitve	Mesto in dežela, v oklepaju današnje poimenovanje mesta	Število kornih redovnic	Število sester pomočnic	Število novink
1655	Prag in Böhmen (Praga)	32	10	3
1660	Wien in Oestreich (Dunaj)	41	20	7
1661	Landshut in Bayern	19	12	6
1670	Klagenfurt (Celovec)	26	6	9
1672	Görz in Illyrien (Gorica)	24	8	2
1676	Preßburg in Ungarn (Bratislava)	32	18	
1679	Linz in Oberösterreich	19	12	3
1686	Grätz in der Steyermark (Gradec)	29	10	4
1686	Breßlau in Preußisch-Schlesien (Wroclaw)	20	5	1
1691	Straubing in Bayern	13	11	5
1691	Innsbruck in Tirol (Innsbruck)	25	10	
1695	Salzburg	17	13	4
1697	Olmütz in Mähren (Olomouc)	9	3	2
1698	Kaschau in Ungarn (Košice)	16	5	3
1700	Schweidnitz in Preußisch-Schlesien	17	2	1
1702	Laibach in Illyrien (Ljubljana)	27		
1703	Varasdin in Croatien (Varaždin)	19	9	
1712	Würzburg (im Königreiche Bayern)	14	5	3
1712	Kuttenberg in Böhmen (Kutna Hora)	17	1	
1724	Tyrnau in Ungarn (Trnava)	14	8	1
1726	Raab in Ungarn (Győr)	13	5	3
1733	Herrmannstadt in Siebenbürgen (Sibiu)	13	5	2
1741	Brunnek in Tirol	19	6	5
1747	Oedenburg in Ungarn (Sopron)	15	8	2
1772	Großwardein in Ungarn (Oradea Mare)	9	3	2
1782	Lak in Oberkrain (Škofja Loka)	19		4
1782	Brünn in Mähren (Brno)	18	2	

¹ Marie Guyart Martin je bila rojena 1599 v Toursu. Na željo staršev se je poročila šč mlada. Po dveh letih zakona ji je umrl mož, s katerim je imela sina Klavdija. Ko je poskrbela za sina, je lahko sledila božjemu klicu in vstopila k uršulinkam v Toursu. Od tam je l. 1639 odšla v Kanado. Znanja je ne samo kot veliki apostol in duhovna mati kanadske Cerkve, ampak tudi kot velika mistikinja. Papež Jancz

Pavel II. jo je ob razglasitvi za blaženo (l. 1980) primerjal s sv. Terezijo Veliko. Marie Guyart Martin je umrla l. 1672 v Kanadi.

² Prim. Die Ursulinen in Klagenfurt, str. 34.

Dokument, ki ga hrani uršulinski samostan v Ljubljani,³ nam predstavlja te samostane kronološko, po času ustanovitve. Navaja, od kod so uršulinke prišle ter kdo je omogočil ustanovitev in stanje skupnosti v letu 1838. Dragocena je tudi predstavitev članic (predstojnic, redovnic in novink) z imeni in priimki.

V navedenih uršulinskih samostanih je bilo torej v tem času petsto šestintrideset kornih redovnic, sto sedemindvetdeset sester pomočnic in dvainšedeset novink, skupaj osemsto pet uršulink. Njihovo poslanstvo, zapisano v njihovih konstitucijah, je bilo vzgoja in pouk deklet. Redovnice samostanov, ki so izšli iz pariške kongregacije, so se k tej nalogi zavezale celo s četrto zaobljubo. V konstitucijah piše: »Sveti sedež je želel, da se uršulinke poleg treh slovesnih zaobljub, ki veljajo za vse redovnice in redovnice, zaobljubijo in obljubijo, da se bodo posvetile poučevanju deklet. Ta četrta zaobljuba je toliko zaslužnejša, ker se nanaša na najvišje dobro duše.«⁴

Tako ni čudno, da so v mestih, kjer so se naselile, njihove ustanove postale pomembna vzgojno-izobraževalna središča za deklice, dekleta in žene vseh starosti in družbenih slojev. Tudi zaradi kvalitete njihovega pouka in vzgoje se je njihov sloves širil daleč naokrog.

Uršulinski samostani so bili avtonomni, drug od drugega popolnoma neodvisni, vendar povezani s prijateljskimi vezmi. 24. maja 1807 je bila njihova ustanoviteljica Angela Merici povzdignjena na oltar. Toda zaradi hudih razmer v obdobju Napoleоновih vojn je bilo ob kanonizaciji slovesno obhajanje tega praznika v posameznih skupnostih dokaj skromno. Kljub veliki materialni stiski so se samostani velikodušno odzvali prošnji rimskih uršulink in radi prispevali za pokritje stroškov za kanonizacijo. V *Spomenici ob dvestoletnici uršulinskega samostana v Ljubljani* piše v zvezi s tem dogodkom:

»Ta kanonizacija v tako hudih časih je bila uršulinkam kakor prijazen solnčni žarek z oblačnega neba, kakor glasan 'kvišku srca'. Stroški za kanonizacijo so se pokrili z darovi blagih dobrotnikov in prijateljev uršulinskega reda, deloma pa s prispevki uršulinskih samostanov. Posamezni uršulinski samostani so obhajali ta svoj praznik po določbi svojih škofov. Ljubljanski samostan je priredil slovesno tridnevno 14., 15. in 16. avgusta 1807. Prvi dan tridnevne je bila pontifikalna sv. maša, ki jo je daroval premilostni gospod škof Anton Kavčič; drugi in tretji dan pa je služil veliko sveto mašo eden gospodov kanonikov. Vse tri

dni je bila zjutraj slovenska, popoldne nemška propoved. Slovesnost se je zaključila s himno Te Deum. Domači pevski in muzikalični zbor menda takrat ni bil v najboljšem stanju; kajti vse tri dni je skrbela filharmonična družba za muzikalični del slovesnosti. V dotičnem dopisu je premilostni gospod škof dovolil, da se smejo diletantje na pevskem koru samostanske cerkve vežbati za slavnost. Kdor je prinesel godalo s seboj, so ga spustili na kor; zato se je nabralo na koro tudi godcev, ki s seboj prinesenega godala niti pravilno držati niso znali. Za to slavlje so napravile nune tudi nov mašni ornat, katerega so izdelovale celih pet let.«⁵

Ljubljanske uršulinke so prispevale del sredstev tudi za okrasitev bazilike sv. Petra ter v Rim poslale lepo sliko, ki jo je predstojnica rimskih uršulink darovala papežu Piju VII.⁶

Ob ugodnejših političnih in družbenih razmerah so uršulinke avstrijskega cesarstva, bavarskega kraljestva ter v Prusiji in Šleziji leta 1837 nadvse slovesno obhajale 300. obletnico ustanovitve Reda sv. Uršule⁷ in izvolitve matere Angele Merici za generalno predstojnico. Samostani so prispevali tudi sredstva za slovesno praznovanje jubileja v Brescii. Ob tem redovnem jubileju so se redovnice še močneje zavedele, da pripadajo isti materi, da imajo iste korenine, to pa jih je vodilo k še večji medsebojni povezanosti. Posebno prisrčni so bili stiki teh skupnosti z rimskim samostanom. O tem priča bogata korespondenca.⁸ Predstojnica praškega samostana je 13. julija 1837 prosila rimske uršulinke, naj ji pošljejo kopijo bule kanonizacije sv. Angele, ker je še niso prejele. Rim jo je seznanil tudi s pismom vrhovnega predstojnika jezuitov p. Jeana Roothaana, s katerim je 22. maja 1836 Redu sv. Uršule omogočil tudi duhovne dobrine (moltve, žrtev in drugih dobrih del) Družbe Jezusove. V Pragi so to pismo sedemindvajsetkrat prepisali (v italijanščini in nemščini) ter ga poslali vsem samostanom cesarstva.⁹

V nadaljevanju bo podrobneje prikazano, kako je leta 1837 potekalo jubilejno praznovanje v Pragi in v Ljubljani.

³ Spomenica, str. 42–43.

⁴ AULj, fasc. 3, VI/6–20.

⁵ V resnici je bila to obletnica prvega generalnega kapitlja Družbe sv. Uršule, ki je bila ustanovljena leta 1535. Družba je bila povzdignjena v red šele leta 1612 (v Parizu, v Bordeauxu pa leta 1618). Vendar takrat tega niso razlikovali in so vedno govorili, da je Red sv. Uršule ustanovila sv. Angela.

⁶ Prim. Boschet: *Les origines de l'Union Romaine*, str. 60–61. Avtorica med drugim piše: »Les monastères des pays du centre de l'Europe, en particulier, sont en grands rapports d'affection avec le monastère romaine.«

⁷ N. d., str. 61.

³ AULj, fasc. 3a, Das dritte hundertjährige Jubel-Fest von der Stiftung des Ordens der Heilige jungfräulichen Ursula, Prag 1838, str. 65–122.

⁴ Martin: *L'education des Ursulines*, str. 64.

Praznovanje v Pragi

Duša živahnega dogajanja ob tem jubileju je bila neutrudna in velikopotezna predstojnica praškega samostana m. Vincencija Mayer.¹⁰ Dopisovala si je z drugimi uršulinskimi samostani v Srednji Evropi in jih spodbudila k slovesnemu praznovanju, ki je vse združilo okrog svete matere Angele. Samostanom na tem območju je leta 1842 priskrbela tudi relikvije sv. Angele.

M. Vincencija Mayer.

Že omenjena knjiga *Das dritte hundertjährige Jubel-Fest von der Stiftung des Ordens der Heilige jungfräulichen Ursula*,¹¹ ki so jo ob tej slovesnosti dali natisniti v Pragi, obsega 125 strani in je razdeljena na štiri dele. V prvem delu je v celoti objavljena bula kanonizacije sv. Angele v nemškem prevodu (str. 7–30), ki jo je leta 1807 izdal Pij VII. in v kateri sta popisana tudi življenje sv. Angele ter zgodovina uršulinskega reda. Ta dokument so na prošnjo m. Vincencije poslale v Prago rimske uršulinke.

¹⁰ Maria Vinzenzia (Susanna) Mayer je bila rojena 15. aprila 1786; redovno obleko je prejela 2. februarja 1806, slovesne zaobljube pa je položila 8. aprila 1810. Bila je učiteljica ter šolska in hišna prefekta. 10. marca 1829 je bila izvoljena za predstojnico samostana.

¹¹ AULj, fasc. 3a.

Naslovnica jubilejne knjige.

V uvodu drugega dela je prikazana zgodovinska utemeljitev 300-letnice. Sledi podroben opis praznovanja v praškem uršulinskem samostanu (str. 31–52). Slovesno obhajanje jubileja je trajalo celih osem dni, od nedelje, 19. novembra, do nedelje, 26. novembra 1837. Začelo se je s slovesnim bogoslužjem in slavnostnimi govori, dopoldne v nemškem, popoldne v češkem jeziku. Vsak dan je bilo izpostavljeno Najsvetejše, imeli so slovesno mašo in popoldne litanije z blagoslovom. 25. novembra so imeli slovesne večernice s podelitvijo popolnega odpustka. Papež Gregor XVI. je namreč na prošnjo m. Vincencije Mayer obdaril ta jubilej s popolnim odpustkom za uršulinke in vse vernike, ki bi se udeležili praznovanja v katerem od sedemindvajsetih uršulinskih samostanov monarhije. Zadnji dan so imeli dopoldne slovesno bogoslužje s pridigo v nemškem jeziku, popoldne pa večernice s pridigo v češčini. Praznovanje se je zaključilo s slovesnim *Te Deum laudamus*.

Da bi v teh dneh pritegnili k bogoslužju čim več ljudi, so natisnili posebne knjižice v nemškem in češkem jeziku. V njih so bile zbrane molitve, litanije in pesmi v čast sv. Angeli in sv. Uršuli. V knjigi so navedena tudi imena govornikov in mašnikov za vsak dan praznovanja. Praznovanje je doseglo svoj vrh 26. novembra, ko je daroval sv. mašo praški knezoškof Andreas Alois grof Skarbek. Govori so bili natisnjeni posebej. Opisane so tudi druge podrobnosti, ki so zunanjo slovesnost še bolj povzdignile.

V tretjem delu knjige (str. 53–64) so predstavljene članice praškega samostana (predstojnica in redovnice) po kronološkem redu glede na redovno

preobleko. Pri vsaki je zapisano redovno in krstno ime s priimkom, službo, ki jo opravlja v samostanu, datumom rojstva in redovnih zaobljub. Iz tega lahko povzemamo, da je bilo leta 1837 v Pragi dvaintrideset kornih redovnic, deset sester pomočnic in tri novinke. Podrobno so predstavljene tudi vzgojne in šolske dejavnosti v internatu in zunanji šoli. V internatu je bilo to leto 46 gojenk, v zunanji šoli pa 544 učenk.

Zadnji del knjige (str. 65–122) pa prinaša, kot je bilo predstavljeno prej, popis vseh uršulinskih samostanov na ozemlju avstrijskega cesarstva, na Bavarskem, v Šleziji in Prusiji.

Poleg te knjige je bila leta 1837 v Pragi posebej natisnjena v nemščini napisana pridiga o odpustku kot priprava na jubilejni odpustek;¹² zvezek obsega 20 strani. Pridigo je imel 19. novembra 1837, na 27. nedeljo po binkošti, v samostanski cerkvi sv. Uršule v Pragi dr. Joseph Calas. Paustka. Moto je vzel iz Matejevega evangelija: »*Nebeško kraljestvo je podobno kvasu, ki ga je vzela žena in ga umesila v tri merice moke, dokler se ni vse prekvasilo*« (13,33). Pridiga ima uvod, dva dela in sklep. V prvem delu je pridigar pokazal, kaj ponuja Cerkev s popolnim odpustkom, ki ga poklanja ob tristoletnici uršulinskega reda, v drugem delu pa je nakazal, v kakšnem notranjem razpoloženju naj bi kristjan naredil in izpolnil sklepe, da bi dobil ponujeni odpustek.

Uršulinski arhiv v Ljubljani hrani poleg tega še dvoje besedil iz tega časa, verjetno natisnjenih v Pragi, in sicer v nemškem jeziku. Prvo obsega štiri strani in prinaša dvanajstkitično *Hvalnico v čast sv. Angeli Merici*. Na koncu čisto na kratko predstavlja sv. Angelo in poudarja, da je bila leta 1537 izvoljena za prvo predstojnico Družbe sv. Uršule, nato pa nakazuje širjenje uršulinskega reda in praznovanje jubileja, 300-letnice. Drugi tisk (sedem strani) vsebuje pesem, ki v enainvajsetih kiticah opeva življenje sv. Angele.¹³

Praznovanje v Ljubljani

V tem času je bila v uršulinskem samostanu v Ljubljani predstojnica m. Ksaverija Petersen.¹⁴ Sa-

mostansko skupnost je vodila od leta 1827 do leta 1839. Skupaj s spiritualom Janezom Šlakerjem si je prizadevala za izboljšanje kakovosti pouka in ugleda njihove vzgojne ustanove, zato je nadarjenim redovnicam omogočila tudi temeljitejšo izobraževanje v tujih jezikih in umetnosti. V glasbi jih je poučeval skladatelj Gregor Rihar, v slikarstvu pa Matevž Langus. Kot slikarki sta se najbolj uveljavili m. Alojzija Petrič in m. Jožefa Štrus. Ko je aprila 1837 obiskal ljubljanske uršulinke misijonar Friderik Baraga, mu je ob vrnitvi v misijone predstojnica m. Ksaverija podarila sliko sv. Jožefa v zlatem okvirju, delo m. Jožefe Štrus. Slike uršulinskih slikark je pošiljala v dar tudi drugim samostanom, predvsem v Rim in Prago. V svojih pismih se praška predstojnica m. Vincencija Mayer zahvaljuje za poslane slike in vezenine.¹⁵

V omenjeni *Spomenici* piše o spodbujanju praške predstojnice, da bi vsi avstrijski samostani kar najbolj slovesno obhajali 300-letni jubilej, ki ga je papež obdaril s popolnim odpustkom, in o določi knezoškofijskega ordinariata, kdaj naj ga obhajajo v Ljubljani.¹⁶

M. Ksaverija Petersen.

¹² AULj, fasc. 3a.

¹³ N. m., fasc. 3a, str. 41 in 42.

¹⁴ N. m., Nekrolog, str. 117. M. Ksaverija je bila rojena na Dunaju, 2. februarja 1752. Vstopila je v ljubljanski uršulinski samostan; zaobljube je izpovedala 5. aprila 1779. Več let je bila prefekta penzionata, leta 1827 pa je bila izvoljena za predstojnico. Redovno skupnost je vodila vse do smrti (15. maja 1839). Dokumente, ki jih je poslala iz Ljubljane v Prago, hrani mestni arhiv v Pragi. Njihovo kopijo je posredoval Damjan Prelovšek.

¹⁵ AULj, fasc. 1, str. 110 in 112, dve pismi m. Vincencije Mayer ljubljanski predstojnici, Praga, 2. oktobra 1838 in 12. maja 1839.

¹⁶ Spomenica, str. 51.

Nahmen und Vaterland.	Geburts und Namenstag.	Einkleidungs und Profestag.	Stichtag und Jahr.
Mater Maria Ignatia Stanista. geb. Obrafuban und Judowitz in Zyuel.	15. Novemb. 1742. 15. Novemb.	20. Juni 1759. 20. Juni 1761.	22. Junius 1828
Mater Maria Nepomucena. geb. Püß. aus Liebau.	10. Novemb. 1768. 10. März.	19. März 1793. 19. März 1795.	
Mater Maria Angela. geb. Düppau und Panowitz in Hutwarden.	21. April 1770 21. März.	29. Juni 1791. 29. Juni 1796.	
Mater Maria Barbara. geb. Wisjak. aus St. Peter in Kraynmark.	1. März 1775. 4. Novemb.	21. Octobr 1797. 21. Octobr 1799.	
Mater Maria Theresia. geb. Hoban aus Püßitz in Böhmen.	9. Februar 1769. 29. Janu.	6. April 1799. 6. April 1801.	
Mater Maria Augustina. geb. Maximally aus Liebau.	12. Juli 1777. 28. August.	21. Februar 1802. 21. Februar 1804.	
Mater Maria Cecilia. geb. Puz. aus Liebau.	19. Juni 1785. 21. Juni.	21. Octobr 1802. 15. August 1809.	
Mater Maria Theresia. geb. Pfluhung aus Liebau.	11. August 1786. 15. Octobr.	21. Octobr 1807. 19. August 1810.	
Mater Maria Carolina. geb. Globoschnig aus Croatia.	21. Novemb. 1788. 4. Novemb.	21. Octobr 1808. 7. Juni 1812	21. Novemb. 1826
Mater Maria Ursula. geb. Appni aus Liebau.	9. März 1790. 21. Octobr.	21. Novemb. 1814. 7. April 1817	

Prva stran iz seznama redovnic v Ljubljani leta 1837.

Knezoškof Anton Alojzij Wolf je namreč v pismu 28. oktobra 1837, ki ga je naslovil na predstojnico uršulinskega samostana v Ljubljani, dal natančna navodila za obhajanje jubileja. Določil je, naj bo slovesnost 26. novembra, to je zadnja nedeljo po binkoštih. Na večer pred praznovanjem, se pravi v soboto, 25. novembra, naj bi bile popoldne ob 4^h slovesne litanije, naslednji dan, v nedeljo, ob 9^h pridiga, po njej pa slovesna božja služba. Ob 3^h popoldne naj bi bila spet pridiga, sledile pa naj bi slovesne litanije, s katerimi naj bi se praznovanje jubileja končalo. Tako pri litanijah kot pri slovesnem dopoldanskem bogoslužju naj bi bilo izpostavljeno Najsvetejše. Opozoril je tudi na glasbeno spremljanje slovesnosti. Zaradi velikih stroškov naj ne bi bilo nobenega razkošja, omejili naj bi se le na orgle. Ob slovesnosti v zvezi s kanonizacijo sv. Angele leta 1807 je namreč, kot je bilo že omenjeno, za glasbeni del skrbela filharmonija. Na koncu pisma je dal knezoškof Wolf še navodila za prejetje popolnega odpustka, s katerim je papež obdaril ta jubilej.¹⁷

Pridiga za starše.

Uršulinke so se morale držati škofovih navodil, zato je bilo praznovanje v Ljubljani skromnejše kot v Pragi. Slavnostno pridigo, ki jo je v pismu določil knezoškof Wolf, je imel redovnik piarist Joseph Kalasanz Likawetz.¹⁸ Namenjena je bila predvsem staršem. Njegov govor z naslovom *Rede über die Pflicht der Eltern ihre Kinder zu guten, christlichen Bürgern zu bilden* so tudi natisnili, da so ga lahko vsi dobili v roke. Govornik je vzel za moto stavek iz Matejevega evangelija: »*Nebo in zemlja bosta prešla, moje besede pa ne bodo prešle*« (24,35).

Govor obsega uvod, tri dele in sklep. V uvodu je govornik najprej pokazal na Božjo ljubezen in skrb za vzgojo in izobrazbo človeka v vseh časih. Nato se je posebej posvetil sv. Angeli Merici, ki je pred tristo leti odgovorila na Božji klic, da se bo zavzela za dekleta in žene ter jih vzgajala za čas in večnost. Zato je tudi ustanovila Družbo sv. Uršule. Po Božji previdnosti so pred sto petintridesetimi leti prišle uršulinke tudi v Ljubljano, kjer z vso prizadevnostjo vzgajajo in oblikujejo um in srce zaupane jim ženske mladine. Tako je govornik v uvodu utemeljil, zakaj je potrebno praznovati jubilej uršulink in se ga veseliti.

Nato se je obrnil na starše in njihovo vlogo pri vzgoji otrok. V prvem delu je govoril o tem, kako morajo starši skrbeti, da se otroci naučijo reda in delavnosti ter se izučijo koristnega poklica za življenje. Drugi del je posvetil prizadevanju staršev, da bi naučili otroke ljubiti domovino. V tretjem delu pa jih je spodbujal, naj vzgajajo svoje otroke v pobožne in verne ljudi. V sklepu je še enkrat podčrtal to najpomembnejšo dolžnost staršev in njihovo poklicanost, da dobro izobrazijo in vzgajajo svoje otroke.

Knjižica, ki vsebuje ta govor, ima na koncu še zanimiv dodatek, ki na podlagi arhivskih virov uršulinskega samostana kaže okoliščine in namen prihoda uršulink v Ljubljano, spominja na osebe, ki so pri tem sodelovale, ter na zidavo samostana in cerkve. Sledi seznam predstojnic od ustanovitve samostana do tega časa; bilo jih je enajst. Na zadnji strani je seznam redovnic. Skupnost je v tem času štela devetindvajset članic. Pri neposrednem pedagoškem delu z žensko mladino je bilo dejavnih šestnajst redovnic. Tisto leto so imele deset razredov in šeststo petnajst učenk.

¹⁷ AUIJ, fasc. 3a, 38, pismo škofa A. Wolfa, 28. oktober 1837.

¹⁸ N. m., fasc. 3a, str. 40, *Rede über die Pflicht der Eltern ihre Kinder zu guten, christlichen Bürgern zu bilden*, Laibach, 1837, 12 strani.

Letno šolsko poročilo.

Iz povedanega je vidno, da so bili tudi praznovanja in jubileji v uršulinskih samostanih usmerjeni predvsem v to, kar je bilo njihovo osnovno poslanstvo: v vzgojo in izobraževanje mladine.

Tiskano letno poročilo ljubljanske uršulinske deklške šole¹⁹ iz tega obdobja razodeva, da so imele uršulinke na notranji šoli od 35 do 40 gojenk, na zunanji pa od 560 do 600 učenk. Poročilo predstavlja najprej posamezne razrede: ponavljalni razred (Wiederhohlungs-Classe), razred za risanje (Zeichnungs-Classe), tretji šolski razred (Dritte Schul-Classe), drugi šolski razred (Zweite Schul-Classe), prvi šolski razred – višji oddelek (Erste Schul-Classe/Obere Abtheilung), prvi šolski razred – nižji oddelek (Erste Schul-Classe /Untere Abtheilung), notranja šola (Innere Schule) in končno še šola za ročna dela (Industrial-Schule). Pri vsakem razredu je naveden seznam učenk (s priimkom, imenom in krajem rojstva), ki so se v tistem šolskem letu najbolj odlikovale. Na prvem mestu so imenovane tiste, ki so prejele šolske nagrade, potem tiste, ki so bile pohvaljene. Na koncu je pri vsakem razredu navedeno število vseh učenk.

Deklice, ki so posebej imenovane, so bile po večini iz Ljubljane in njene širše okolice, veliko pa jih je bilo tudi iz drugih krajev Slovenije. Med gojenkami in učenkami najdemo tudi take, ki so prišle iz drugih mest; kar nekaj jih je bilo iz Trsta, Kopra in Gorice, nekatere pa iz Beljaka, Celovca, Dunaja, Gradca, St. Pöltna, Zagreba, Varaždina, Samoborja, Reke.

Kot je vidno iz šolskega poročila, je trirazredna ljudska šola pri uršulinkah v resnici trajala štiri leta, kajti prvi razred je bil razdeljen na nižji ali spodnji in višji ali zgornji oddelek. Prvo leto so deklice obiskovale spodnji oddelek, naslednje leto zgornjega, šele potem so napredovale v drugi razred. Ko so končale trirazredno šolo, so nadaljevale izobraževanje v ponavljalnem razredu in šoli za risanje. Poleg rednega pouka so učenke notranje in zunanje šole lahko obiskovale še šole za ročna dela ali tako imenovano industrijsko šolo. V pismu, ki so ga poslale drugim uršulinskim samostanom po svetu, so ljubljanske uršulinke predstavile svoj samostan, skupnost in šole. O šolski dejavnosti so med drugim poročale:

»Poučujemo v slovenskem in nemškem jeziku, poleg tega tudi italijansko in francosko, kajti naše gojenke pribavajo iz različnih dežel Evrope. Učne stroke, ki jih obravnavamo, odgovarjajo zahtevam na glavnih šolah. V višjih razredih je poleg tega po učnem načrtu predpisan še pouk liturgike, svetovne zgodovine, prirodopisa, fizike in geometrije, stilistike in slouštvene zgodovine. Učenju glasbe se posveča preko šestdeset gojenk. Nekatere spretno igrayo klavir, druge pa citre, ki so sedaj v Avstriji v modi. Poletni gojenke same spremljajo pete šolske maše z orglami, kar jih vzpodbuja k še marljivejšemu učenju.«²⁰

Sklep

Navzočnost uršulink v večjih evropskih mestih, skrb za kakovost njihovih vzgojnih ustanov, številnost ženske populacije na njihovih šolah ter uspehi njihovih vzgojno-izobraževalnih prizadevanj so v 19. stol. počasi, a vztrajno spreminjali odnos do vprašanja izobraževanja ženske mladine. S svojim široko zasnovanim pedagoškim delom je uršulinsko šolstvo tako utiralo pot vse dejavnejšemu vključevanju in uveljavljanju žensk na vseh področjih družbenega življenja, ki je prišlo močneje do izraza šele v 20. stoletju.

¹⁹ N. m., Šolstvo, fasc. 2.

²⁰ N. m., fasc. 11, 57, *Circular Schreiben der Ursulinen von Laidbach*, str. 5.

Viri in literatura**Arhivski viri**Arhiv uršulinskega samostana v Ljubljani (AULj)

Sv. Angela Merici, Jubileji, šk. 3 a

Korespondenca, šk. 3, VI

Nekrolog

Korespondenca, šk. 1

Rede über die Pflicht der Eltern ihre Kinder zu guten, christlichen Bürgern zu bilden, Laibach, 1837, šk. 3 a

Šolstvo, šk. 2

Circular Schreiben der Ursulinen von Laibach, šk. 11.

LiteraturaBoschet, Marie Vianney: *Les origines de l'Union Romaine*. Rome 1951.Kogoj, Marija Jasna: *Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo*. Ljubljana : Družina, 2006.Martin, Marie de St. Jean: *L'education des Ursulines*. Rome, 1947.Oury, Guy-Marie: *Marie de l'Incarnation, Ursuline, 1599–1672, Correspondance*. Solesmes : Abbaye Saint Pierre, 1971.Skvarča, Stanislava: *Spomenica ob 200-letnici uršulinskega samostana v Ljubljani*. Ljubljana : Katoliška tiskarna, 1902.*Die Ursulinen in Klagenfurt, 325 Jahre im Dienste der Erziehung und Bildung*. Carinthia, Klagenfurt 1995.*Das dritte hundertjährige Jubel-Fest von der Stiftung des Ordens der Heilige jungfräulichen Ursula*. Prag 1838.**Zusammenfassung**

DIE EINRICHTUNGEN DER URSULINEN IM MITTELEUROPÄISCHEN RAUM ANFANG DES 19. JAHRHUNDERTS UND DAS ORDENSJUBILÄUM

Die von Angela Merici 1535 in Brescia gegründete Gesellschaft der hl. Ursula wandelte sich Anfang des 17. Jahrhunderts zu einem monastischen Orden um, der sich aufgrund seines Erziehungsauftrags in Europa und anderen Erdteilen rasch verbreitete. In der zweiten Hälfte des 17. und im 18. Jahrhundert gab es in den Ländern des österreichischen Kaiserreichs, in Bayern, Schlesien und Preußen bereits 27 Ursulinenklöster mit mehr als 800 Ordensschwestern. Unter dem Patronat der Klöster standen Schulen und Internate für Erziehung und Unterricht von Mädchen.

Die Ursulinenklöster waren autonom, sie standen jedoch stets in lebendigem Kontakt miteinander. Diese erstarkten insbesondere nach der Kanonisierung von Angela Merici (1807), vor allem aber nach der 300-Jahr-Feier des ersten Generalkapitels der Gesellschaft der hl. Ursula (1837), was damals mit der Gründung des Ursulinenordens gleichgesetzt wurde.

Der Beitrag fasst einen Bericht über die dreitägige Festveranstaltung zusammen, mit der die Ursulinen in Ljubljana (Laibach) Angela Mericis Kanonisierung feierten. Die üblen Verhältnisse aufgrund der Napoleonischen Kriege geboten eine bescheidenere Begehung dieses Festes. Ganz anders trug es sich 1837 zu, als sich die Klöster des österreichischen Kaiserreichs auf Anregung der Oberin der Ursulinen in Prag für eine größere Feier des 300. Jubiläums der Ordensgründung entschlossen. In dem Beitrag wird auf der Grundlage von Dokumenten, die im Ursulinenkloster in Ljubljana aufbewahrt werden, der Verlauf des achttägigen Festes in Prag und im Ursulinenkloster in Ljubljana ausführlich dargelegt. In Ljubljana wurden Dauer und Art und Weise der Begehung des Jubiläums vom damaligen Fürstbischof Anton Alojzij Wolf bis ins kleinste Detail festgelegt. Die Festpredigt, die inhaltlich für die Eltern bestimmt war, erschien auch im Druck. Auf den zwei letzten Seiten waren eine kurze Übersicht über die Geschichte des Ursulinenordens und die Gründung des Ursulinenklosters in Ljubljana sowie der momentane Zustand in der Gemeinschaft und in den Schulen abgedruckt.

*Vseh osem otrok cesarskega para, Karla I. (1887–1922) in Zite (1892–1989)
(od leve proti desni): Elisabeth (1922–1993), Charlotte (1921–1989),
Rudolph (1919–2010), Carl Ludwig (1918–2007), Felix (1916–2011),
Robert (1915–1996), Adelheid (1914–1971) in Otto (1912–2011), s.d.
(original brani Angelika Hribar, Ljubljana).*

1.01 Izvirni znanstveni članek

930.25:929.52Pauer(497.4Velenje)

Prejeto: 3. 10. 2011

Poti in stranpoti Valvasorjevih potomcev z velenjskega gradu. Kdaj arhivski viri (ne) lažejo?

BORIS GOLEC

dr., izr. prof., znanstveni svetnik

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: bgolec@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Prispevek obravnava družino Pauer, ki je imela prvi tretjini 19. stoletja v lasti grad Velenje in katere družinska mati Jožefa, roj. pl. Resingen (1800–1870), je bila prapravnukinja kranjskega polihistorja J. V. Valvasorja (1641–1693). Po finančnem zlomu in moževi smrti se je vnovič omožena Jožefa s svojimi štirimi otroki preselila v Gradec, kjer živi večji del njihovega potomstva še danes. Metodološko so prikazane raziskovalne poti in nemajhne težave, s katerimi se je avtor srečeval pri raziskovanju življenjskih usod prvih dveh generacij Pauerjev. Med temi so bili tudi goljuf, ki se je izdajal za zakonskega moža, njegovi lažni zakonski otroci in razočarana dama, katere samomor so javnosti prikrili. V ospredju obravnave so vprašanja, kdaj lahko arhivski viri zavajajo, kaj zamolčijo in kako včasih izpričajo resnico med vrsticami.

KLJUČNE BESEDE: Valvasor, Pauer, grad Velenje, Gradec, arhivski viri, rodoslovje, lažna identiteta, prikriti samomor

ABSTRACT

ADVENTURES AND MISADVENTURES OF VALVASOR'S DESCENDANTS FROM THE VELENJE CASTLE.
WHEN DO ARCHIVAL SOURCES (NOT) TELL THE TRUTH?

The article takes a look at the Pauer family, owners of the Velenje Castle during the first three decades of the 19th century. The mother of the family, Jožefa, born von Resingen (1800–1870), was the great-great-great-granddaughter of the Carniolan polymath J. V. Valvasor (1641–1693). After the family's financial breakdown and her husband's death, Jožefa remarried and, taking her four children with her, moved to Graz, where most of the family's descendants still live today. The author methodologically describes his research and also the considerable difficulty he encountered when researching the lives of the first two generations of the Pauer family. Among them were a cheat who posed as a lawful husband, his »legitimate children«, and one disillusioned lady whose suicide was kept secret from the public. Discussed in more detail are issues of archival sources misleading those who consult them or keeping something hidden, while, on the other hand, also unintentionally revealing truth written between the lines.

KEY WORDS: Valvasor, Pauer, the Velenje Castle, Graz archival sources, genealogy, false identity, hidden suicide

Po naključnem odkritju še ene Valvasorjeve hčerke, Regine Konstancije (2006), in ugotovitvi, da je edina od njegovih 13 otrok imela tudi vnuke, sem nemalo časa in prizadevanj namenil uresničitvi zamisli, da poiščem vse polihistorjeve potomce do današnjih dni. Vztrajnost se je izplačala jeseni 2010, ko sem navezal stik z zadnjim še iskanim – rojenim na oddaljeni celini – od več kot sto danes živčih oseb, ki imajo gene Janeza Vajkarda Valvasorja. Iz tega marljivega in v našem prostoru znamenitega moža je sicer izšlo 241 legitimnih in vsaj sedem nelegitimnih potomcev.¹ Raziskana je celo usahla veja nezakonskega sina Valvasorjevega pravnuka, čeprav je ta v začetku 19. stoletja na Ogrskem rojeni častnik spretno prikrival svojo identiteto in tudi rojstno deželo, tako da se je izdajal za Švicarja.² Odprta pa ostajata usoda dveh nezakonskih otrok, rojenih sredi 19. stoletja, in vprašanje, ali se Valvasorjev rod nadaljuje tudi z njunimi potomci, o čemer bo med drugim govoril prispevek. Kakor koli, te in druge »stranpoti« polihistorjevega rodu bodo lahko še naprej ostajale izziv ali pa bodo pozabljene, tako kot je za dobrih sto let utonila v pozabo njegova hči Regina Konstancija, konec 19. stoletja že znana in potem kot po čudežu prezrta.³

Za raziskovalce preteklosti in rodoslovce, pa tudi sicer bodo bržkone zanimive življenjske zgodbe Valvasorjevih daljnih potomcev, treh bratov in sestre, ki so vsi razen najmlajšega prišli na svet na velenjskem gradu. Pozornost bi lahko pritegnila njihova življenja sama, posebej »stranpota«, pa odprta vprašanja in končno raziskovalne poti in stranpoti, ki so oziroma (še) niso pripeljale do ugotovitev, kakšna je bila njihova usoda.

Vitezi Resingeni in neplemeniti Pauerji

Do velenjskega gradu je privedel podatkovno zelo skromen vpis v poročni matični knjigi župnije Celje, da se je **Jožefa pl. Resingen** 20. aprila 1823 omožila z Gabrijelom Alojzom Pauerjem, lastnikom gospostva Velenje. Vpis v skladu s tedanjo prakso ne navaja staršev in krajev rojstva mlado-poročencev, v našem primeru pa je izpuščena celo njuna starost. Pri nevesti, Valvasorjevi prapravnukinji, najdemo zgolj zapis, da je bila hči viteza

Resingena (*Ritter v(on) Resingen*), lastnika gospostva Tabor pri Vojniku.⁴

Preden se za mladima zakoncema odpravimo na velenjski grad, ne bo odveč nekaj besed o tem, kaj se skriva za zvenečim naslovom vitez Resingen in kdo je bila pravzaprav viteška hči Jožefa. Brez »romance« mlade baronice Terezije Dienersperg (1776–1849) z Dobrne pri Celju s plebejskim povzpeticnikom Ignacem Pavlom Resnikom (1765–1833) skoraj zagotovo ne bi nikoli obstajali vitezi Resingeni, rodbina, ki je po moški strani izumrla že s prvo v viteškem stanu rojeno generacijo. Triindvajsetletna baronica Terezija, mati Jožefe pl. Resingen, se je v visoki nosečnosti, ko je Jožefa že silila na svet, 3. decembra 1799 omožila v kapeli graščine Blagovna pri Šentjurju s 34-letnim zakupnikom Blagovne, meščanskim sinom Ignacem Pavlom Resnikom iz celjske mesarske družine.⁵ Spoznala sta se na Blagovni, kjer sta tedaj gospodarila Terezijina sestra Barbara (1772–1841) in njen graški soprog, doktor prava Johann vitez Gadolla (1783–1832), poplemeniten sicer šele ne tako dolgo prej (1784). Ko se je bilo v Dienerspergovi družini treba odločiti, ali naj Terezija skrivaj rodi nezakonskega otroka ali pa »vsiljivca« Resnika vendarle vzame za moža, je prevladala zadnja rešitev. Resnik namreč še zdaleč ni bil reven⁶ in ga je šibal le izvor. Samo šest tednov po poroki, 13. januarja 1800, se je zakoncema na Blagovni rodila hči Jožefa Resnik s polnim imenom Marija Jožefa Terezija.⁷ Šele jeseni istega leta je Resnik dobil plemiški naslov pl. Resingen, po osmih letih, potem ko je tudi sam postal graščak, pa se je leta 1808 s povzdignitvijo v viteški stan statusno končno izenačil s svakom pl. Gadollo.⁸ Zgodba bi si zaslužila nič manj kot posebno obravnavo. Ambiciozni Resnik je namreč naredil vse, da bi prišel do »modre krvi«, ignoriral je celo dve zavrnitvi prošnje dvorne komore in dosegel prvo plemiško stopnjo (1800) s prošnjo, naslovljeno osebno na cesarja. Dvorna komora ni imela pomislekov šele glede povzdignitve v viteški stan

¹ O celotnem Valvasorjevem potomstvu gl. Golec: Valvasorjevo neznano potomstvo.

² Peter Fischer (1801–1896) je bil nezakonski sin Valvasorjevega pravnuka, avstrijskega podmaršala Petra barona Dienersperga (1746–1819). Prim. Golec: Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 39.

³ Golec: Neznano in presenetljivo, str. 313.

⁴ NŠAM, Matične knjige, Celje–sv. Danijel, P 1804–1826, fol. 246.

⁵ NŠAM, Matične knjige, Šentjur pri Celju, P 1785–1835, fol. 50. – Pavl Ignac Resnik, sin mesarskega mojstra »gospoda« Pavla Resnika in njegove žene Katarine, je bil krščen 1. februarja 1765 (NŠAM, Matične knjige, Celje–sv. Danijel, R 1752–1772, pag. 227).

⁶ Resnik nikakor ni bil brez sredstev, saj je novemu svaku Johannu pl. Gadolli prvi dan leta 1802 posodil znatno vsoto 10.000 goldinarjev (StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Hauptbuch 3, fol. 825, No. 26).

⁷ NŠAM, Matične knjige, Šentjur pri Celju, R 1785–1805, pag. 190.

⁸ Frank: *Standeserhebungen* 4, str. 163.

osem let pozneje (1808), in sicer zaradi njegovih potrjenih zaslug pri upravljanju gospodstev in okraja.⁹ Nekaj pri tem zanesljivo drži: ko Resnik – sam se je kot prosilec za plemenitenje prekrstil v Resinga – ne bi bil tako spreten zapeljevalec mlade baronice Terezije in bi se njeni starši odločili proti poroki, zlepa ne bi postal »Edler von«, kaj šele »Ritter«, tako pa mu je uspel nagel vzpon med »ljudi modre krvi«. Na poti navzgor so mu s priporočili in zvezami zelo verjetno pomagali prav ženini sorodniki, baroni Dienerspergi. Njegov viteški naslov »Herr auf Weichselstätten und Einöd« je vseboval imeni dveh graščin v celjski okolici – Tabora in Socke, obeh nedaleč od Vojnika. Resingen je postal njun lastnik leta 1802, dotlej pa sta pripadala drugi, »nevalvasorjevski« veji Dienerspergov, od katere ju je novopečeni vitez kupil.¹⁰

Čprav taborski graščak je Resnik – Resingen pozimi živel v dobro uro oddaljenem rodnem Celju,¹¹ kjer so ga lahko zdaj vsi občudovali kot uspelega nekdanjega someščana in kjer se mu razen dveh rodili tudi vsi otroci.¹² Resingenova družina se je sicer vzdrževala z dominikalno zemljo in podložniki svojih bližnjih graščin. Taboru in Socki se je leta 1815 kot Terezijina dediščina po umrlem očetu pridružil bližnji dvorec Ranšperk,¹³ končno pa je isto leto kupil še graščino Frankolovo.¹⁴ Nedavno plemeniteni Resniki so torej v nekaj letih postali

na Celjskem vidni zemljiški gospodje, zato jim je njihova okolica tem laže »odpuščala« neplemiško poreklo družinskega poglavarja. Oče Ignac Pavel je umrl 12. marca 1833 na svojem domu, v graščini Tabor, zaradi kapi, star 68 let,¹⁵ mati Terezija pa se je po razdelitvi njegove zapuščine in vnovični možitvi hčerke Jožefe Pauer odselila v Gradec in tam umrla 29. decembra 1849 v 74. letu starosti.¹⁶ Od sedmih Resingenovih otrok so odrastli štirje – tri hčerke in sin, medtem ko so preostali v kratkem času, med 1823. in 1825., drug za drugim pomrli, stari od 10 do 20 let.¹⁷ Med štirimi odrastlimi so bili poleg Jožefe njen najmlajši brat Janez Nepomuk (1812–1885, Celje), edini naslednik rodbinskega imena in plemiškega naziva, ki je ostal neporočen, prav tako samska sestra Franciška (1801, Celje–1869, Gradec), ter sestra Terezija (1802, Tabor–1890, Celje), poročena Vetter von Doggenfeld, katere življenje se je po desetletjih odsotnosti sklenilo v domačem mestu ob Savinji. Ker se tudi Terezijini hčerki nista omožili, se je rod vitezov Resingenov nadaljeval samo po prvorojenki Jožefi, poročeni Pauer.¹⁸

Njen izbranec **Gabrijel Alojz Pauer**, ki si ga 23-letnica najverjetneje ni izvolila sama, je precej skrivnostna oseba. Kje je prišel na svet, sem ugotovil tako rekoč po naključju, potem ko ni obrodilo sadov ne iskanje kraja in datuma rojstva ne smrti. Njegov potomec dr. Bruno Brandstetter navaja v tipkopisnem delu o gradovih svojih sorodnikov (1988) samo letnici Pauerjevega rojstva in smrti (1792–1831), a brez podkrepitve z viri.¹⁹ Glede na potrjeno točnost prve letnice gre verjeti tudi drugi. Čprav je Jožefin bratranec Franc vitez Gadolla (1797–1866) v rokopisnem orisu zgodovine velenjskega gradu zapisal, da je Pauerjev oče Gabrijel, preden je leta 1792 kupil Velenje, upravljal gospodstvo Novo Celje,²⁰ ta sled ni vodila do rojstnega kraja oziroma rodnega gradu Gabrijela Alojza, saj v krstni matici župnije Žalec v tem času ni nobenega

⁹ ÖStA, AVAFHKA, Adelsakten, Resing von Resingen 1800; prav tam, Ritterstand Resingen 1808. – Resnikovo plemenitenje je raziskal in kratko orisal tudi njegov praprapravnik dr. Bruno Brandstetter (*Burgen und Schlösser*, str. 71–72).

¹⁰ StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Hauptbuch 8, fol. 429; Hauptbuch 11, fol. 15. – Očitno je v istem vložku vsebovana tudi Socka, ki jo v deželni deski sicer pogrešamo, dokler ni postal leta 1835 lastnik sin Janez Nepomuk (Hauptbuch 26, fol. 43–45). Po deželni deski je Resingen kupil Tabor z dvema uradoma skupaj s Socko 30. junija 1802.

¹¹ Da so Resingeni živeli v Celju pozimi, razkriva svak Franc vitez Gadolla (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 684, fol. 18').

¹² Za prvorojenko Jožefo so prišli na svet: 24. januarja 1801 v Celju *Ksaverija Terezija Marija*, pozneje imenovana *Franciška* (po zavetnici Franciški Ksaveriji), sicer prva že rojena s plemiškim predikatom pl. Resingen, 7. oktobra 1802 v graščini Tabor *Terezija (Terezija Marija Jožefa)*, 20. decembra 1804 v Celju *Avust (Avust Rihard Ignac)*, 1. marca 1809 prav tam *Ignac (Ignac Albin Jožef)*, 5. januarja 1812 prav tako v Celju *Janez Nepomuk (Janez Nepomuk Melchior)* in prav tam 10. decembra istega leta 1812 še *Marija* (NŠAM, Matične knjige, Nova Cerkev, R 1784–1794, fol. 725; Celje–sv. Danijel, R 1794–1801, fol. 131–132; R 1784–1810, fol. 725; R 1801–1817, fol. 167–168, 309–310, 437–438, 475–476).

¹³ StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Hauptbuch 2, fol. 577.

¹⁴ Prav tam, Hauptbuch 7, fol. 913.

¹⁵ NŠAM, Matične knjige, Nova Cerkev, M 1784–1833, s. p.

¹⁶ DAG, Matriken-Zweitschriften, Graz–Hl. Blut, Sterbefälle 1849, s. p.; Schiviz von Schivizhoffen: *Der Adel – Graz*, str. 316. – Mrliška matica Jožefi pomotoma pripisuje 77 let.

¹⁷ 26. decembra 1823 je zaradi sušice umrla 10-letna Barbara Marija, 3. decembra 1824 za sušično vročino 20-letni Avust in 20. februarja 1825 zaradi posledic podobne bolezn 15-letni Ignac (NŠAM, Matične knjige, Celje–sv. Danijel, M 1808–1834, fol. 193, 203 in 205).

¹⁸ O Janezu Nepomuku in Terezijini družini: Golec: »Der Hudič ist hier zu Hause«, str. 54–61. O Franciški: Schiviz von Schivizhoffen: *Der Adel – Graz*, str. 319.

¹⁹ Brandstetter: *Burgen und Schlösser*, str. 105.

²⁰ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 735 (2528), fol. 8', 14.

Pauerja.²¹ Poznejši soproj Jožefe pl. Resingen je prišel na svet 20. februarja 1792 v Celju kot sin Gabrijela in Terezije roj. *Chernoutzj*, to pa je poleg imen botrov, dveh zakoncev zakupnikov, tudi vse, kar je celjska krstna matica pripravljena razkriti.²² V poročni matici poroke staršev ni,²³ pa tudi materin priimek kaže na priseljenca. O izvoru in rodu Pauerjev – izhajali so iz Voitsberga, zahodno od Gradca – sem se lahko poučil šele iz genealoških podatkov pozneje odkritih potomcev, živčih v Gradcu, a kraja rojstva Gabrijela Alojza tudi v teh ni.²⁴

Ko se je Pauer leta 1823, star 31 let, oženil z Jožefo pl. Resingen, lastništvo gospostva Velenje zemljiškoknjžno ni bilo posodobljeno. Poročna knjiga je pač prenesla tudi to »pomanjkljivost«, ko navaja Pauerja kot velenjskega graščaka,²⁵ tako kot so matice pogoltnile prenekatero polovično resnico, in kot bomo videli, pri Pauerjevem rodu tudi več neresnic. Po štajerski deželni deski Alojz Gabrijel sploh nikoli ni uradno postal lastnik velenjskega gradu in gospostva, ampak je lastništvo ostalo vpisano na njegovega medtem umrlega očeta Gabrijela in mater Terezijo. Nekaj mesecev po njegovem rojstvu (leta 1792) je oče skupaj z Velenjem kupil gospostvi Limbar in Švarcenštajn, urad Skorno in Marijino imenje v Velenju.²⁶ Sorod-

nik Franc Gadolla pravi v opisu velenjskega gradu in gospostva, da je gospostvi Velenje in Švarcenštajn po njegovi smrti²⁷ prevzela vdova Terezija, roj. pl. Czernotzay (Czernozaï), in nato okoli leta 1820 sin Gabrijel (Alojz), potem ko je preminila njegova sestra Antonija (*Antoinette*).²⁸ Smrt očeta Gabrijela Pauerja zaman iščemo zapisano v mrliški matici župnije Škale, v katero je sodil velenjski grad, kakor tudi v matici sosednje župnije Šmartno v Velenju. Prav tako ni v njej zapisa o pokopu matere Terezije.²⁹ V škalskih maticah je mogoče najti le pokop njune komaj 18-letne hčerke Antonije, omožene s stotnikom Janezom Nepomukom Sojko, in njene nekaj tednov stare hčerke, ki sta druga za drugo umrli spomladi 1817.³⁰

Gabrijel Alojz, osem let starejši od svoje 23-letne neveste Jožefe pl. Resingen, je torej to Valvasorjevo prapravnukinjo pripeljal v svoj precej

²¹ Župnijski urad Žalec, R 1784–1801. – Za pregled indeksa krstne matice se iskreno zahvaljujem p. Jožetu Rupniku.

²² NŠAM, Matične knjige, Celje–sv. Danijel, R 1784–1794, fol. 114.

²³ Prav tam, P Ind 1694–1845.

²⁴ Kopije genealoških zapiskov dr. Franza Mahnera iz Edelsgruba pri Gradcu v arhivu avtorja. Pri kraju in datumu rojstva Gabrijela Alojza Pauerja je naveden vprašaj, prav tako pri poroki njegovega očeta Gabrijela Pauerja, rojenega leta 1760 v Voitsbergu.

²⁵ NŠAM, Matične knjige, Celje–sv. Danijel, P 1804–1826, fol. 246. – Ob poroki hčerke Terezije Pauer 14. novembra 1842 v Gradcu vpis v poročni matici navaja, da je bil njen pokojni oče Gabrijel Alojz Pauer najprej gospodarski skrbnik (*Oekonomie Besorger*) gospostva Velenje in nato njegov lastnik (DAG, *Matriken-Zweitschriften*, Graz–Dom, Trauungen 1842, Nr. 28).

²⁶ Gabrijel Pauer je 27. novembra 1792 kupil navedeno posest za 82.000 goldinarjev od globoko zadolženega Vincenca grofa Sauerja (StLA, *Steiermärkische Landtafel*, I/T I, 8. goldener Quatern, B 6–10). Na podlagi poročne pogodbe z dne 19. marca 1799 je vdova Terezija leta 1819 dosegla vpis solastništva (prav tam, I/T II, *Hauptbuch* 7 fol. 653; *Urkundenbuch*, Tom 40, fol. 319–321). Točne podatke o lastništvu navaja Orožen: *Dekanat Schallthal*, str. 277, medtem ko naj bi bil Pauer po Schmutzu lastnik Velenja že leta 1790 (Schmutz: *Historisch Topographisches* IV, str. 596). Netočne so tudi Pircheggerjeve trditve, da je postal lastnik Limbarja leta 1792, Velenja 1797 in Švarcenštajna 1798, nakar naj bi Velenje in Švarcenštajn združil (Pirchegger: *Die Untersteiermark*, str. 209, 211).

²⁷ Gabrijel Pauer je preminil pred 14. oktobrom 1814, ko je dala vdova v deželno desko vpisati poročno pogodbo (StLA, *Steiermärkische Landtafel*, I/T II, *Urkundenbuch* Tom. 14, fol. 40'–42'). Letnico smrti 1814 navaja tudi B. Brandstetter (*Burgen und Schlösser*, str. 55, 57). V škalski krstni matici je Pauer zadnjič izpričan 2. februarja 1813, ko sta šla za krstna botra njegova sin in hči (*Sohn und Tochter des Inhabers der Herrschaft Willan*) (NŠAM, *Matične knjige*, Škale, R 1809–1837, fol. 23).

²⁸ StLA, *Handschriften*, Gruppe 2, Hss. 735 (2528), fol. 8', 14.

²⁹ NŠAM, *Matične knjige*, Škale, M 1790–1829; Velenje–sv. Martin, M Ind 1785–1837.

³⁰ NŠAM, *Matične knjige*, Škale, M 1790–1829, pag. 92, 93. – Hči Antonija Terezija se je rodila 18. aprila 1817 na velenjskem gradu. Oče Janez Nepomuk Sojka je naveden kot stotnik 58. pchotnega polka, mati pa kot Antonija Frančiška Pauer z nepravilno dodanim plemiškim predikatom *von* (prav tam, R 1809–1837, pag. 37). Zanimivo je, da je mati Antonija dober mesec zatem, 22. maja 1817, vpisana v mrliško matico le kot 18-letna Antonija Pauer, hči lastnika gospostva (*Inhaberstochter*), umrla na velenjskem gradu za mrzlico. Devet dni zatem je 31. maja v trgu Velenje h. št. 18, očitno pri dojitvi, za telesno slabostjo preminila njena 6 tednov stara hči Antonija Terezija *Sojkin vulgo Pauerin*. – Po rodovniku, ki ga poseduje Valvasorjev in Pauerjev potomec dr. Franz Mahner iz Edelsgruba pri Gradcu in ki navaja iste podatke o poroki in smrtih, naj bi se Antonija Pauer rodila 19. junija 1799, ni pa v njem podatka o kraju rojstva. Na svet je prišla 10. junija navedenega leta na velenjskem gradu in bila krščena kot Antonija Frančiška (NŠAM, *Matične knjige*, Škale R 1790–1808, fol. 40). Franc vitez Gadolla leta 1847 pri opisu velenjskega gradu pravi, da stoji pri škalski župnijski cerkvi sv. Mihaela lep Antonijin – Antoinettin nagrobnik (StLA, *Handschriften*, Gruppe 2, Hss. 771 (2577), fol. 62), ne omenja pa spomenika njenih staršev, kar je samo dokaz več, da niso umrli v Velenju. O Antonijinem spomeniku v obliki piramide gl. tudi *Pokopališča pri cerkvah*, str. 323. Škalske pokopališča in cerkve ni že od 50-ih let 20. stoletja.

Grad in trg Velenje po Kaiserjevi Suiti med letoma 1829 in 1833.³¹

izpraznjeni dom, kjer je poleg njega in služinčadi tedaj najbrž živela še njegova mati, verjetno pa tudi materina sestra Ana – Nanette Czernotzay.³² Zdi se, da se Jožefi ni mudilo v Velenje, glede na to, da se je njen prvi otrok *Ignac Gabrijel* rodil v Celju. 14. januarja 1824 prezgodaj rojeni deček je izdihnil že čez dve uri.³³ Na velenjskem gradu so nato prišli na svet štirje otroci, a eden prav tako ni bil sposoben za življenje. 6. julija 1825 je zagledal svet *Gabrijel Ignac*, ki je svoji družini prizadejal največ gorja in mu bo posvečena glavčina naše pripovedi. Za njim so se starši 18. septembra 1826 razveselili *Terezije*, ki je v zrelih letih končala tragično, 10. septembra 1827 *Ignaca* in 23. decembra 1828 še *Jožefa Ed-*

varda.³⁴ Vsem sta pri krstu botrovala stara starša Ignac Pavel vitez Resingen in Terezija, roj. baronica Dienersperg, po katerih so otroci tudi dobili imeni Ignac in Terezija. Ignaca Gabrijela so sicer vse življenje klicali le Gabrijel, »pravi« Ignac pa je umrl že 24. septembra 1828, star dobro leto.³⁵ Iz celjske krsne matice izvemo še za šestega Pauerjevega otroka *Friderika*, rojenega 2. marca 1830 v Celju, h. št. 43. Tudi njemu so šli za krsna botra stari starši Resingenovi, oče Gabrijel Pauer pa zdaj pomenljivo ni več označen kot velenjski graščak.³⁶

Nikakor ne po naključju, saj je velenjsko gospostvo medtem dočakalo izvršbeno dražbo, ki je mlado Pauerjevo družino še pred rojstvom najmlajšega sina pregnala iz Velenja v Celje. V literaturi najdemo dve letnici za dražbo. Po navedbah nekaterih se je to zgodilo leta 1829, po drugih šele 1832.³⁷ Tudi štajerska deželna deska ni zgovorna,

³¹ J. F. Kaiser: *Litografirane podobe*, št. 81b.

³² Po knjigi gostov zdravilišča Rogaška Slatina je 8. julija 1828 prispel na zdravljenje »g. Bauer« iz Velenja, imetnik gospostva, in tam skupaj s svojo teto »Nanette von Czernacz« ostal do 19. julija, medtem pa se jima je za tri dni pridružila soproga Terezija, označena kot »ga. von Bauer, žena imetnika gospostva« (Cvelfar: *Knjiga gostov*, str. 94). Teta Ana oz. Nanette je z obema imenomoma izpričana v škalski krsni matici kot krsna botra, prvič leta 1801, ko je nadomeščala Terezijo Pauer; naslednje leto je označena kot »komornica« (*Camerjungfrau*) in kot botra nato še večkrat do leta 1805 (NŠAM, Matične knjige, Škale R 1790–1808, fol. 52, 54, 58, 72, 73). Kot namestnica botre je 24. decembra 1828 botrovala tudi Jožefu Edvardu Pauerju, zadnjemu na velenjskem gradu rojenemu otroku svojega nečaka (prav tam, R 1809–1837, fol. 87).

³³ NŠAM, Celje–sv. Danijel, R 1817–1840, pag. 193; M 1808–1834, fol. 194.

³⁴ NŠAM, Matične knjige, Škale, R 1809–1837, pag. 69, 74, 79, 87.

³⁵ NŠAM, Matične knjige, Škale, M 1790–1829, pag. 119. – V mrliški knjigi ima umrlí deček neupravičeno plemiški predikat *v(on) Pauer*, napačna pa je tudi navedba starosti: 15 dni namesto eno leto in 14 dni.

³⁶ NŠAM, Matične knjige, Celje–sv. Danijel, R 1817–1840, fol. 339.

³⁷ O prodaji: St.L.A, Steiermärkische Landtafel, I.T II, Hauptbuch 7, fol. 653. Po I. Orožnu (*Das Dekanat Schallthal*, str. 277–278) je naslednji lastnik Eduard Trigler pridobil posesti leta 1829 na izvršbeni dražbi (eksekutivni licitaciji), Brandstetter (*Burgen und Schlösser*, str. 57), pa navaja kot leto dražbe šele 1832.

saj je za Gabrijelom Pauerjem st. in njegovo ženo Terezijo kot naslednji lastnik vpisan Edvard Trigler, najboljši ponudnik na dražbi, ki je uradno postal lastnik po prisojilni listini 7. decembra 1832.³⁸ Šele dovolilo za vpis novega lastnika razkriva, da je bila izvršbena dražba za gospostvi Velenje in Švarcenštajn ter imenje sv. Marije pri Velenju že 20. julija 1829.³⁹ Do nje so seveda privedla hipotekarna bremena, ki so se namnožila v zadnjih letih, potem ko so bila v času lastništva Gabrijela st. še zelo zmerna. Na Pauerjevo posest je najprej leta 1818 sedel fiskalni urad, ki se je v imenu dvorne komore razglasil za dediča po Antoniji Pauer,⁴⁰ torej po mladenki, umrli pri 18-ih, katere edina dedinja, komaj rojena hči, je preminila takoj za njo. Država je leta 1825 zahtevala Antonijin delež v višini 26.735 goldinarjev, tj. tretjino dediščine po očetu, druga in tretja tretjina pa sta pripadli sinu Gabrijelu Alojzu in vdovi, ki je že bila lastnica polovice.⁴¹ Tu se je začela vidna pot navzdol, potem ko sta Terezija in Alojz Gabrijel ostala dolžna še plačilo davka na premoženje. Od leta 1826 so se množila vedno nova bremena: najprej visoka kazen, skoraj 7.000 goldinarjev, za utajeni davek, nato neplačani davki ter dovolilo c. kr. komornemu fondu za izvršbo dela Antonijinega deleža. Mati in sin sta si izposojala tudi pri zasebnikih, končno pa je Alojz Gabrijel v začetku leta 1828 kot hipoteko uveljavljal svoj dedni delež po očetu, 26.735 goldinarjev, da bi si zagotovil vsaj tega. Za bližajoči se propad Pauerjev je seveda izvedela tudi okolica, tako da sta dva upnika dala vpisati v deželno desko svoji že precej stari terjatvi, eden celo za posojilo iz leta 1802, ki ga je najel še oče Gabrijel Pauer. Poleti 1829, malo pred izvršbeno dražbo in po njej, so se upniki, razumljivo, še podvzivali z vpisovanjem svojem zahtev.⁴² Pauerjevemu potomcu dr. Brunu Brandstetterju (1893–1994), ljubiteljskemu zgodovinarju iz Gradca, a zelo podkovanemu raziskovalcu preteklosti, je treba verjeti, da Gabrijel Alojz Pauer ni bil kos upravljanju posesti. Ni pa z ničimer potrjena Brandstetterjeva trditev, da je Pauerjev stric, očetov brat Johann, lastnik gospostva Hrastovec v Slo-

venskih gorah, leta 1827 proti njemu sprožil izvršbo, kar naj bi leta 1832 (sic!) privedlo do dražbe. Škoda, da Brandstetter tudi te trditve ni podprl z navedbo vira, kakor tega ni storil pri navedbi letnice Pauerjeve zgodnje smrti (1831).⁴³

Naglo slovo Pauerjev od velenjskega gradu in vijugasta pot v Gradec

Ko so Pauerji na večer pred božičem leta 1828 prinesli od krsta v Škalah en dan starega Jožefa Edvarda – temu sta namesto odsotnih starih staršev Resingenov glede na zimski predpraznični dan botrovala kar nadomestna botra – so verjetno že slutili, da bo ta božič zadnji, ki ga bodo preživel na velenjskem gradu. Slabo gospodarjenje Gabrijela Alojza, ki se je najbrž opiralo še na starejše stanje pod njegovim očetom in nato materjo, je bilo videti na vsakem koraku. Bratranec Jožefe Pauer, domoznanec Franc vitez Gadolla, je leta 1847 zapisal, da je bil grad Velenje ob prodaji Triglerju v klavnem stanju in blizu zrušenju, še posebej streha. Novi gospodar, prej lastnik zgornještajerskega gospostva Rothenfels, je medtem že veliko naredil za popravilo in izboljšanje grajskega kompleksa, saj je ta med drugim dobil novo opečno streho.⁴⁴ Zdi se, da zadnjim Pauerjem tudi okolica ni bila več tako naklonjena kot prejšnji generaciji, kajti kmetje in tržani jih po letu 1818 niso več vabili za krstne botre.⁴⁵

Gabrijel Alojz, njegova soproga Jožefa, trije otroci in najverjetneje tudi Pauerjeva teta Nanette so se morali od Velenja posloviti nekako sredi leta 1829. Najmlajši sin Friderik, rojen 2. marca 1830, je bil po rojstvu že Celjan. Glede na to, da v krstni matici ni označen kot posthumno rojeni otrok,⁴⁶ je oče Gabrijel Alojz tedaj še živel. Kje je leta 1831 preminil (letnico smrti navaja Brandstetter), ostaja neznanka. Njegova smrt ni vpisana v mrliških maticah nobene spodnještajerske župnije, v katerih je živelo Pauerjevo in ženino sorodstvo.⁴⁷ Še ne štiridesetletnega je smrt nemara prehitela kje na poti ali na zdravljenju. Lahko da jo je pospešil tudi finančni polom družine.

Vdovo in dva otroka Gabrijela Alojza Pauerja najdemo malo zatem v knjigi status animarum (za-

³⁸ StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Hauptbuch 7, fol. 653.

³⁹ Prav tam, Urkundenbuch Tom 199, fol. 369–372. – Pred vpisom novega lastnika so o izbrisu Pauerjevih hipotek 24. junija 1834 obvestili skrbnika zapuščine Terezije Pauer (fol. 371), torej prav tako že pokojne matere Gabrijela Alojza Pauerja, ki je bila še vedno vpisana kot lastnica.

⁴⁰ StLA, Steiermärkische Landtafel, LT II, Hauptbuch 7, fol. 667.

⁴¹ Prav tam, fol. 672, 674.

⁴² Prav tam, fol. 679–680; nadaljevanje: Hauptbuch 17, fol. 583–590.

⁴³ Brandstetter: *Burgen und Schlösser*, str. 55.

⁴⁴ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 771 (2577), fol. 62.

⁴⁵ NŠAM, Maticne knjige, Škale, R 1809–1837.

⁴⁶ NŠAM, Maticne knjige, Celje–sv. Danijel, R 1817–1840, fol. 339.

⁴⁷ Prim. NŠAM, Maticne knjige, Celje–sv. Danijel, M Ind 1757–1834, M 1808–1834; Nova Cerkev, M 1784–1833; Dobrna, M 1830–1862; Šentjur pri Celju, M 1785–1836, Sv. Rupert v Slovenskih gorah, M 1815–1844.

pisnik duš) župnije Nova Cerkev za obdobje 1829–1834, pozneje vpisane pri Jožefinih starših, vitezih Resingen, v graščini Tabor, Višnja vas št. I.⁴⁸ Preseneča, da sta navedena samo dva sinova, čeprav naj bi bili tedaj živi štirje otroci: Gabrijel Ignac (1825), Terezija (1826), Jožef Edvard (1828) in Friderik (1830); smrti nobenega od njih namreč ni v škalskih, celjskih in novocerkovskih mrliških maticah.⁴⁹ V Taboru pa sta z materjo izpričana samo *Pepi* in *Fri*, v naslednjem statusu animarum že z uradnima imenoma *Joseph* in *Friedrich*.⁵⁰ Sodeč po tem se zdi, da sta se starejša otroka ločila od matere in bratov ali prej neznanu kje umrla. A tu so priskočili na pomoč spomini Jožefinega strica Franca Ksaverja barona Dienersperga, napisani prav v tem času, v letih 1835–1836. Po Dienerspergovih besedah je bila Jožefa tedaj »vdova s štirimi (sic!) otroki po Gabrielu Pauerju, lastniku gospostev Velenje in Šalek«.⁵¹ Bi se Dienersperg lahko zmotil in je imela njegova nečakinja vendarle samo dva še živa otroka?⁵²

Zakaj starejših dveh, Gabrijela in Terezije, ni v zapisniku duš, je pojasnilo gradivo celjskih elementarnih šol in tamkajšnje gimnazije. 8-letni Gabrijel Pauer, sin vdove, je leta 1834 – ko ga torej ni bilo pri družini v graščini Tabor – v Celju obiskoval prvi razred glavne šole, v drugem in tretjem razredu kot privatist. V drugem semestru leta 1836 se mu je v katalogih učencev kot prvošolec pridružil 8-letni brat Jožef Pauer, rojen torej leta 1828 in brez dvoma njegov brat, tudi on namreč sin vdove. Ko je bil Gabrijel leta 1837 v tretjem razredu, a na šoli že četrto leto, je začel obiskovati prvi razred še 8-letni Friderik Pauer, ki je prvo leto dohitel Jožefa in leta 1839 skupaj z njim končal tretji razred.⁵³ Njihove sestre Terezije na šoli ne najdemo samo zato, ker so dekleta od leta 1831 obiskovala takrat ustanovljeno dekleško šolo.⁵⁴ Starejše gradivo te šole je ohranjeno zgolj fragmentarno, a dovolj, da lahko odgovorimo na zastavljeno vprašanje, zakaj Tere-

zija ni vpisana pri materi in bratih v zapisniku duš župnije Nova Cerkev. Ko je leta 1834 z lepim uspehom končala prvi razred dekleške šole, je bilo v šolskem izkazu kot kraj bivanja navedeno Celje.⁵⁵ O njenem nadaljnjem šolanju žal ni podatkov. Štirje Pauerjevi otroci (o takem številu pravilno govorijo spomini njihovega starega strica) so torej vsi živeli nekje v Celju in bližini. Poti bratov in sestre so se začele razhajati v najstniških letih. Friderikovega imena namreč ne najdemo v matrikuli celjske gimnazije, v kateri sta vpisana starejša brata, Gabrijel leta 1838 in Jožef 1840, oba v prvem (gramatikalnem) razredu.⁵⁶

Od leta 1840 dalje bi se na Celjskem za vdovo Jožefo Pauer in njenimi štirimi otroki najbrž za vedno zbrisali vsi sledovi, ko ne bi Jožefa pustila ključne sledi v poročni matični knjigi župnije Celje. 41-letnica se je tam 30. junija 1841 drugič omožila, in sicer z devet let mlajšim podporočnikom *Franzom Michaelom baronom Carmasinijem*, častnikom 27. pehotnega polka v Gradcu, po rodu iz Prage. Tedaj ni več prebivala pri svoji družini na Taboru, temveč v Celju.⁵⁷ Podatek o poroki razkriva tudi hipoteka na dvorec Ranšperk, vpisana v deželno desko na podlagi izročilne pogodbe, ki jo je 12. februarja 1841, malo pred Jožefino vnovično poroko, podpisala njena ovdovela mati. Hčerki je namenila 6.000 goldinarjev kapitala; od tega je smela porabiti letne obresti v višini 300 goldinarjev.⁵⁸ Če ne bi med bolj ali manj »preventivnim« pregledovanjem celjske poročne matice odkril poroke, bi bila deželna deska edini namig, ki bi kazal, kaj se je zgodilo z Jožefo. Poroka s podporočnikom bi privedla do tiskanih letnih vojaških šematizmov in ugotovitve, da je baron Carmasini služboval pri graškem pehotnem polku, toda v šematizmih se je njegovo ime pojavljalo le do leta 1844.⁵⁹ In kaj po tem? Tudi njegova častniška karakteristika v dunajskem Vojnem arhivu ni pripeljala daleč. Zaradi bolezni so ga že leta 1844 upokojili, starega komaj 35 let. Dragoceni so

⁴⁸ NŠAM, Zapisniki duš, 0117 Nova Cerkev, K02 (1829–1834), s. p. – Status animarum daje Jožefi neupravičeno plemiški predikat »von Pauer«.

⁴⁹ Prim. NŠAM, Matične knjige, Škale, M 1829–1888; Celje–sv. Danijel, M Ind 1757–1834, M 1808–1834; Nova Cerkev, M 1784–1833.

⁵⁰ NŠAM, Zapisniki duš, 0117 Nova Cerkev, K10 (1834–1842), s. p. – Navzočnost bratov je vpisana le do leta 1836.

⁵¹ Golec: Trpljenje »celjskega Wertherja«, str. 26.

⁵² B. Brandstetter pravi, da je imela Jožefa Resingen v zakonu s Pauerjem pet otrok, po imenu pa navaja samo svojo prababico Terezijo (*Burgen und Schlösser*, str. 54).

⁵³ ZAC, ZAC/0868, Mestne šole Celje, fasc. 2, 2/71; fasc. 3, 3/73–82.

⁵⁴ Prim. Zajc Cizelj: *Mestne šole Celje*, str. 4.

⁵⁵ SŠM, Arhiv, fasc. 81, Izkazi glavne šole v Celju 1827–1869, izpitni izvleček dekleške šole 1834.

⁵⁶ ZAC, ZAC/0845, I. gimnazija v Celju, fasc. 1, a. e. 1/2, Matrikula, s. p.

⁵⁷ NŠAM, Matične knjige, Celje–sv. Danijel, P 1826–1845, fol. 127. – Jožefa se je v Celje odselila leta 1838 ali 1839, z njo pa najbrž tudi sestra Franciška; obe sta namreč v knjigi status animarum 1834–1842 navedeni pri taborski graščini do vključno leta 1838, in sicer po vmesni prekinitvi leta 1837, Jožefina sinova Jožef in Friderik pa sploh samo do leta 1836 (NŠAM, Zapisniki duš, 0117 Nova Cerkev, K02 (1829–1834), s. p.).

⁵⁸ StLA, Steiermärkische Landtafel, I.T II, Hauptbuch 2, fol. 580, No. 12.

⁵⁹ *Militär-Schematismus 1843*, str. 155; 1844, str. 312.

bili le podatki iz let 1841–1843, da službuje v Gradcu in ima štiri pastorko (*bat 4 Stiefkinder*).⁶⁰ Vdova Jožefa, katere dediščina je revnemu in bolehnemu Carmasiniju sploh omogočila poroko,⁶¹ je torej vse štiri otroke iz prvega zakona odpeljala s seboj v deželno glavno mesto. V drugem zakonu ni imela otrok, saj je bila ne nazadnje že v letih.⁶² Za nadaljnje ugotavljanje usod zakoncev Carmasini ter treh bratov in sestre Pauer je bil pravzaprav ključen Carmasinijev plemiški predikat. Jožefina smrt v Gradcu je namreč navedena v delu Schiviza von Schivizhoffna o plemičih, vpisanih v graških matičnih knjigah (sicer kot *Cormasini*),⁶³ medtem ko je Carmasinijeva smrt pomotoma izpuščena, čeprav je bil baron. Jožefa je preminila 13. julija 1870 v 71. letu zaradi možganske kapi, pet let in pol za njo pa 24. januarja 1876 zaradi možganske ohromelosti še 67-letni vdovec Franz Carmasini.⁶⁴

Zgolj podatki o smrti ostarelih zakoncev ne bi pripeljali daleč, kajti spremljanje posameznikov v štajerski prestolnici je precej oteženo prav prva desetletja po Jožefini vnovični poroki in še po njeni smrti. Gradivo ljudskih štetij 1857, 1866 in 1869 (1870), ki ga hrani mestni arhiv, je bilo še pred kratkim nedostopno.⁶⁵ Kot najzgodnejše gradivo mestnega arhiva so prišle v poštev neurejene policijske odjavno-prijavne knjige za obdobje 1876–1891, sicer pa župnijske matične knjige v škofijskem arhivu in za prvo informacijo tiskani mestni naslovniki od leta 1862 dalje. Neurejeno in nedostopno gradivo mestnega arhiva je podaljšalo raziskavo. Tako se je šele pozneje izkazalo, da je bil Carmasini v Gradcu v petdesetih letih lastnik hiše (1857).⁶⁶ Kasneje, ko so se viri namnožili, ga v

takšni vlogi ne najdemo več. Smrti zakoncev Carmasini ni bilo težko ugotoviti, neprimerno težji zalogaj pa bi bilo slepo iskanje Pauerjev po župnijskih matičnih knjigah (kljub indeksom, a zbranim na enem mestu in dovolj preglednim samo za krstne matice). Od preselitve v Gradec leta 1841 do nastavitve policijskih prijavnih knjig prebivalcev mesta leta 1876 je namreč dolga doba, ki zajema vsaj eno celo generacijo. Še nedavno prvo arhivskim uporabnikom v celoti dostopno ljudsko štetje leta 1880 je razkrilo, da ni takrat v Gradcu prebival nobeden od Jožefinih štirih otrok iz prvega zakona s priimkom Pauer.⁶⁷ O hčerki Tereziji, zadnjič posredno omenjeni v častniški karakteristiki njene oči (1843),⁶⁸ sem sicer lahko sklepal, da se je poročila in »potonila« pod drugim priimkom, in tako je bilo tudi v resnici.

Srečo v nesreči je prineslo spoznanje, da je v arhivskem fondu graškega okrajnega sodišča ohranjen zapuščinski spis leta 1870 umrle Jožefe, baronice Carmasini.⁶⁹ Njegova kratka, zanimiva in tudi presenetljiva vsebina je pomenila vzgib za nadaljevanje raziskovanja in izsleditev živečih potomcev, kar je nato odločilno pripomoglo k dokončanju rodovnega debla Valvasorjevega potomstva. 70-letna Jožefa, navedena z vsemi svojimi priimki – rojena pl. Resingen, prvič poročena Pauer in nazadnje Carmasini – je preminila 13. julija 1870 na Kasernstrasse št. 1 kot soproga upokojenega častnika Franza barona Carmasinija.⁷⁰ V zapisniku o Jožefini smrti je v rubriki »polnoletni otroci oziroma v primeru že umrlih otrok njihovi polnoletni potomci« naveden samo najstarejši sin Gabrijel kot 44-letni zasebnik (*Privat*) ter štiri hčerke pokojne hčerke Terezije, poročene Sterger, stare od 19 do 25 let, tri še samske in ena poročena s priimkom Weiß. Mladoletnih otrok med potomci ni, to pa pomeni, da medtem umrla sinova Jožef in Friderik nista imela (znanega) potomstva. Pa tudi sina Gab-

⁶⁰ ÖStA, KA, Conduite-Listen, K 101, 27 IR, 1841, 1842, 1843.

⁶¹ V Carmasinijevi častniški karakteristiki je kot vir preživljanja navedenih samo 300 goldinarjev letnih obresti od poročne kavicije njegove soproge v višini 6.000 goldinarjev (gl. prejšnjo opombo).

⁶² Prim. indekse krstnih knjig graških mestnih in predmestnih župnij za obdobje 1835–1889 (DAG, Indizes zu Grazer Taufmatriken). Prav tako se zakoncema niso rojevali otroci v župnijah Nova Cerkev in Celje (NŠAM, Matične knjige, Nova Cerkev, R Ind 1756–1873; Celje, R 1841–1849).

⁶³ Schiviz von Schivizhoffen: *Der Adel – Graz*, str. 504.

⁶⁴ DAG, Altmatriken, Graz–Münzgraben, Sterbebuch V 1866–1894, pag. 112, 297.

⁶⁵ Da so dostopni vsaj indeksi štetij iz let 1857, 1866 in 1869, sem v mestnem arhivu izvedel po naključju junija 2011, potem ko sem arhiv redno obiskoval že dve leti. Junija 2009 sem namreč dobil informacijo, da je mogoče naročiti samo ljudska štetja po letu 1880, in to sem takrat tudi storil.

⁶⁶ STAG, Konskriptionsprotokoll 1857, C K (einheimisch), s. p. – Očitno je bil Carmasini lastnik hiše, v kateri je stanoval, to je h. št. 813 (nova št. 1066) na levem bregu Murc.

Lastnik te hiše je bil po mestnem naslovniku za leto 1862 Josef Hayegg (*Adressbuch 1862*, str. 139).

⁶⁷ STAG, Volkszählung 1880, Index P–R.

⁶⁸ Vse do leta 1843, ko se je Carmasini zadnjič pojavil v častniški karakteristiki, je bilo navajano, da ima štiri pastorko (ÖStA, KA, Conduite-Listen, K 101, 27 IR, 1841, 1842, 1843).

⁶⁹ StLA, Bezirksgericht Graz, D 929/1870.

⁷⁰ Carmasini se je sicer predstavljal kot poročnik, a je bil v resnici dobrega četrtoletja prej upokojen le s činom podporočnika (ÖStA, KA, Conduite-Listen, K 101, 27 IR, 1841, 1842, 1843, 1844; Grundbuchblätter, K 1779, 27. IR, Heft 22, S. 78). Kot poročnika ga denimo najdemo v graškem naslovniku leta 1867 (*Adress- und Geschäftsbuch 1867*, str. 73) in v mrliški matici ob ženini in lastni smrti (DAG, Altmatriken, Graz–Münzgraben, Sterbebuch V 1866–1894, pag. 112, 297).

rijela ob sestavljanju zapisnika, nastalega osem dni po materini smrti, ni bilo med podpisniki. Pozneje so k njegovemu imenu pripisali pomenljive besede: »v kaznilnici Karlau« (*im Carlawer Strafhuse*), a brez podatkov, ali je bil samski, poročen, morda vdovec, z otroki ali brez njih.⁷¹ Ko se je čez slabo leto vrnil s prestajanja kazni v Gradec in se pri sodišču pritožil, da so ga prikrajšali za dediščino po materi, ni o lastnih družinskih razmerah navedel ničesar določnega, le to, kako zelo mu vsega primanjkuje.⁷²

Družinske razmere – trije že pokojni otroci in četrti v zaporu – so nemara pospešili Jožefino smrt, kajti umrla je zaradi nenadne možganske kapi. Ta je bila v njenem rodu sicer precej pogosta, saj je pokopala že njenega očeta Ignaca Pavla Resnika,⁷³ dobro leto pred Jožefo njeno neporočeno sestro Frančiško⁷⁴ in tudi, kot bomo videli, njenega komaj 35-letnega sina Friderika. Možganska ohromelost je bila prav tako usodna za 33-letnega sina Jožefa, za hčerko Terezijo, ki si je prejšnje leto na drugi svet v resnici pomagala sama, pa so možgansko kap kot vzrok smrti samo prikazovali javnosti.

Uganke o zgodaj umrlih bratih Jožefu in Frideriku Pauerju

Preden se pomudimo ob Gabrijelovi usodi, ki je njegovo sorodstvo spravljala v sramoto, obup in jezo, se ustavimo pri njegovih dveh mlajših bratih, Jožefu in Frideriku. Leta 1870 ju torej sodeč po zapuščinskem spisu ni bilo med živečimi, v spisu pa se tudi niso znašla imena njunih morebitnih potomcev. Najmanj vemo o **Jožefu**, ki je od vseh treh bratov kot otrok in mladenič obetal največ. Gabrijel je bil na celjski glavni šoli dokaj dober učenec, Jožef je v prvem semestru prvega razreda označen kot zgleden (*vorzüg.*), nato pa sta z bratom, sošolcem Friderikom, dobivala same odlične ocene, razen prav dobro ocenjene »spodobnosti in uporabe le-te«. ⁷⁵ Kako sta se Gabrijel in Jožef odrezala v začetnih letnikih celjske gimnazije, žal ne vemo, kot tudi ne, zakaj v gimnazijski matrikuli ne najdemo Friderikovega imena; morda ni bil vpisan zgolj po pomoti. Kakor koli, po preselitvi družine v Gradec

(1841) je na tamkajšnji akademski gimnaziji, in sicer od 3. letnika, nadaljeval šolanje samo Jožef. Označen je kot rojen v Velenju na Štajerskem in »kmečkoga stanu« (*Stir. Woellan, agricola*), tako kot pri stanu pa je napačen tudi podatek, da se je do leta 1841 šolal v Judenburgu.⁷⁶ Gimnazijo je obiskoval vse do zadnjega, 6. letnika, ki ga je končal leta 1846 s samimi odličnimi ocenami.⁷⁷ Bilo bi logično, da bi predsedal na graško filozofijo kot stopnjo pred univerzitetnim študijem, a njegovega imena v univerzitetni matriki pri tem letu ni. Ta namreč zajema tudi predstopnje vse do akademske gimnazije in je navedla Jožefovo ime že leta 1841 med gimnazijci. Pozneje pa je bil vpisan med tistimi študenti, ki so se leta 1849, po revolucionarnem vrenju, vpisali na univerzo naknadno, in sicer na študij prava, označen kot sin zemljiškega gospoda Gabrijela in rojen v Velenju. Nobenih indicev ni, da bi se medtem šolal kje drugje, saj je kot kraj njegovega prejšnjega šolanja naveden Gradec.⁷⁸

Kaj se je zatem dogajalo z njim, bolj slutimo kakor z gotovostjo vemo.⁷⁹ Kljub dokaj sistematičnemu pregledovanju graških mrliških matic nisem odkril vpisa njegove smrti.⁸⁰ Raziskovalna sreča se je začela nasmihati, ko sem končno prišel do gradiva ljudskega štetja iz leta 1857. V indeksu domačih prebivalcev mesta Gradec so s priimkom Bauer (!) skupaj navedeni trije bratje: *Anton* (pravilno Gabrijel), *Josef* in *Friedrich*, in sicer kot pastorki barona Carmasinija, hišnega posestnika na h. št. 813 (nova 1066).⁸¹ Žal je to vse, ker so prav popisnice ljudskega štetja za ta del mesta izgubljene. Sklenemo lahko samo, da so bili takrat vsi trije bratje, stari 27 do 32 let, še samski. Glede na to, da je Friderik, kot bomo videli, leta 1857 živel kot

⁷¹ StLA, Bezirksgericht Graz, D 929/1870, 21. 7. 1870.

⁷² Prav tam, 6. 7. 1871.

⁷³ NŠAM, Matične knjige, Nova Cerkev, M 1784–1833, s. p.

⁷⁴ DAG, Matriken-/Weitschriften, Graz–Hl. Blut, Sterbefälle 1869, No. 71.

⁷⁵ ZAC, ZAC/0868, Mestne šole Celje, fasc. 2, 2/71; fasc. 3, 3/73–82. – Gabrijel je v 2. semestru 3. razreda (1836) dobil slabo oceno iz nareka in računstva, nato pa pretežno prav dobre ocene (*gut*). Ocena *gut* je namreč današnja ocena prav dobro, *sehr gut* pa odlično.

⁷⁶ UBG, Ms. 58-3 (1827–1876), fol. 68.

⁷⁷ StLA, Akademisches Gymnasium Graz, K 100, H 291, s. p.

⁷⁸ UBG, Ms. 58-3 (1827–1876), fol. 123.

⁷⁹ Po genealoških zapiskih dr. Franzja Mahnerta naj bi Jožef umrl kot stotnik pri 37. pehotnem polku. Gre za zamenjavo z njegovim bratom Friderikom, ki je bil v resnici stotnik tega polka, a ga družinska genealogija po imenu sploh ne pozna. Verjetno so ga kmalu pozabili zato, ker je zgodaj umrl in ker se je rodil v Celju, tam pa njegovih podatkov ni nihče iskal.

⁸⁰ Za čas do leta 1870, ko je bil že mrtev, so bili pregledani prepisi mrliških matic župnij Graz–Hl. Blut, Graz–Dom, Graz–St. Leonhard, Graz–Münzgraben, Graz–St. Anton (Landeskrankenhaus), Graz–Karlau, Graz–Graben, Graz–Mariahilf, Graz–St. Peter, Graz–St. Andrä, Graz–Barmherzige Brüder, Graz–Mariatrost, Graz–Mariahimmelfahrt, Graz–Straßgang, Graz–Hl. Kreuz am Kalvarienberg (DAG, Matriken-/Weitschriften).

⁸¹ STAG, Konskriptionsprotokoll 1857, B P (einheimisch), s. p.; C K (einheimisch), s. p.

častnik v Italiji, Gabrijel pa v Gradcu na drugem naslovu s svojo lažno soprogo, nimamo prav nobenega jamstva, da se je Jožef tedaj zadrževal kje v bližini. Znano pa je vsaj to, da je bil živ in očitno neporočen. V državnih in štajerskih deželnih šematizmih iz tega časa njegovega imena ne najdemo.⁸² Kje je bival in kaj počel, bi ostalo tako še naprej uganka, ko ne bi odkritje njegove omembe ob ljudskem štetju 1857 spodbudilo ponovnega pregleda prepisov mrliških matičnih knjig župnije, v katero je spadal njegov takratni naslov. Izkazalo se je, da je 12. maja 1862 v bližini, na Attemsgasse št. 1000, za možgansko ohromelostjo umrl 33-letni »gospod Joseph Pauer«, doktor prava. V mrliški matici ni navedeno, da bi bil poročen.⁸³ Odsotnost njegovega imena v šematizmih pa slejkoprej priča, da je služboval pri kakšnem odvetniku, morda pri svaku dr. Francu Stergerju. Zapuščinski spis za umrlo materjo Jožefo leta 1870 ga torej razumljivo ne omenja, saj ni imel otrok, ki bi namesto njega dedovali po svoji stari materi.

Molk je bil tudi edino, kar je zapuščinski spis za umrlo materjo povedal o njenem najmlajšem sinu **Frideriku** (1830), posredno omenjenem leta 1843, ko je njegov očim po navedbi v častniški karakteristiki skrbel za štiri pastorko. Dejstva, da je bil očim Franz Carmasini častnik, družina razmeroma slabo preskrbljena in Friderik »pogrešan« v gimnazijskih matrikah v Celju in Gradcu, so napeljala na domnevo, da se je morda posvetil častniškemu poklicu, in ta domneva se je izkazala kot pravilna. Friderikova karakteristika (*Conduite-Liste*) v dunajskem Vojnem arhivu je potrdila navedbe vojaških šematizmov,⁸⁴ da gre pri častniku *Friedrichu Pauerju* res za iskano osebo in da je ostal vseskozi pripadnik 37. linijskega pehotnega polka, razkrila pa je tudi njegove sposobnosti in obetavno poklicno pot. Začel je leta 1844 kot štirinajstletni kadet graške kadetske čete in se sprva izjemno hitro vzpenjal po častniški lestvici, saj je v manj kot poldrugem letu (1847–1849) napredoval za tri čine in pri samo 20-ih letih dosegel čin nadporočnika. Njegov nagli vzpon je bil povezan s sodelovanjem pri osvojitvi Benetk leta 1849, potem pa je ostal v Italiji kar deset let, do 1859., in šele tedaj spet napredoval. Kot nadporočnika ga vojaška karakteristika označuje kot prizadevnega in uspešnega, značajnega, dobrodušnega in z veliko darovi. Bil naj bi spoštljiv do nadrejenih,

prijateljski in ustrežljiv do sebi enakih, do podrejenih pa pravičen in skrben, sposoben dobro voditi četo in poučevati. Od jezikov je dobro govoril nemško in slovensko (*windisch*), za službene potrebe tudi zadovoljivo madžarsko. Visokega, vitkega, močnega in nasploh zdravega 24-letnika je pestila le kratkovidnost, toda devet let pozneje, 1. novembra 1863, so ga zaradi zdravstvenih razlogov upokojili.⁸⁵ Po skoraj dvajsetih letih vojaške službe se je s činom stotnika 1. razreda vrnil v Gradec in že poldrugo leto pozneje, 29. maja 1865, umrl v deželni bolnišnici zaradi možganske paralize, star komaj 35 let. V katerem kraju in kdaj se je končalo njegovo življenje, je najprej razkril protokol vojaških upokojencev, nato pa potrdila mrliška matica graške deželne bolnišnice.⁸⁶

»Notorični goljuf« Gabrijel Pauer ali zakonca, ki ju ni bilo

Jožef in Friderik Pauer sta bila lahko v ponos svoji družini in tudi njuna sestra se je, kot bomo videli, »dobro« poročila, njun brat **Gabrijel Pauer** (1825) pa je postal in najverjetneje do konca ostal »enfant terrible« širše rodbine. Sredi 19. stoletja so se namreč skoraj vsi Valvasorjevi potomci preselili iz Spodnje Štajerske v Gradec, kjer je bil »nesrečnik« Gabrijel vsem na očeh. V štajerski prestolnici so se znašle tri veje izšle iz Pauerjevega pradedca Avguščina barona Dienersperga (1742, Ponikva – 1814, Zg. Lanovž pri Celju), sorodniki, ki so še vzdrževali stike.⁸⁷ V Gradcu, ki spet ni bil tako velik, da bi se bilo mogoče v njem skriti tako kot na kakšnem Dunaju, so torej za »pokoro« imeli Gabrijela. Tega bomo tudi v nadaljevanju imenovali s slovensko obliko imena kakor vse druge na Slovenskem rojene osebe.

Ni naključje, da ga je drugače kot mlajša brata še dolgo pomnilo družinsko izročilo. Ko se ne bi ohranil zapuščinski spis njegove matere, ki je razkril Gabrijelovo »arestantsvo« v Karlauu, bi nas lahko drugi razpoložljivi viri o njegovi življenjski poti pošteno zavedli. A tudi v njih je najstarejši brat Pauer kljub spretnemu laganju pustil sledove, kakršne vedno nekje pusti neresnica. Ko še ni bilo dognano, ali je imel družino ali ne, je pregledovanje indeksov graških krstnih matic navrglo več novo-

⁸² Prim. *Handbuch vom Kronlande Steiermark 1851; Handbuch von Steiermark für das Jahr 1855; Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich für das Jahr 1856; 1858; 1859.*

⁸³ DAG, Matriken-/Zweitschriften, Graz–St. Leonhard, Sterbefälle 1862, s. p., No. 62.

⁸⁴ Prim. *Militär-Schematismus 1848–1863.*

⁸⁵ ÖStA, KA, Conduite-Listen, K 248, 37 IR; Grundbuchblätter, K 2486, 37. IR, Heft 20, S. 41.

⁸⁶ ÖStA, KA, Pensionsprotokolle, Band 39; DAG, Matriken-Zweitschriften, Graz–St. Anton (Landeskrankenhaus), Sterbefälle 1865, pag. 10.

⁸⁷ O tem: Golec: Valvasorjevo neznanu potomstvo, 2. del (v tisku).

rojencev Pauerjev. Te je bilo treba poiskati še v samih maticah in preveriti, ali so morda »naši«. Vpisi v krstnih matičnih knjigah so o Gabrijelu dali sliko, ki se še giblje v mejah konvencionalnega: ne posebej izobražen mož gosposkega rodu z najverjetneje revnim socialnim zaledjem je družinski oče, ki se drži skromne državne uradniške službe in prenaša na svoje otroke poleg priimka tudi krstno ime Gabrijel. V mestni župniji Hl. Blut, h kateri je spadal osrednji, »gosposki« del Gradca, se je 8. junija 1853 na naslovu Heynaugasse 194 rodil deček *Josef Gabriel*, sin Gabriela Bauerja (pozneje popravljen v Pauer), uradnika pri državnem knjigovodstvu, in njegove soproge Theresie, rojene Waldschütz. Botroval mu ni nobeden od sorodnikov, temveč neki klobučar in hišni posestnik.⁸⁸ Že čez slabo leto so v isto župnijsko cerkev prinesli h krstu drugega dečka istih staršev, le da mu je šel za botra lastnik »tovarne« domačih izdelkov. Dali so mu tri imena, *Johann Nepomuk Gabriel*. Rodil se je 17. maja 1854 v ulici Gleisdorfergasse 80, njegov oče pa je bil zdaj določeneje označen samo kot pomožni uradnik c. kr. državnega knjigovodstva (*Aushilfsbeamter der k. k. Staatsbuchhaltung*). Kot priča pripis v krstni matici, je deček umrl že po sedmih dneh,⁸⁹ po navedbi mrliške matice zaradi božjasti (*Fraisen*).⁹⁰ Na istem naslovu se je čez dve leti, 28. aprila 1856, rodila še *Gabriela Francisca Maria*, pri kateri je očetov poklic spet opredeljen kot uradnik državnega knjigovodstva, kot boter pa je naveden neki c. kr. komercialni uradnik s plemiškim predikatom *von*.⁹¹

Do tod vse lepo in prav, ko ne bi pri vpisu hčerkinega krsta dvajset let pozneje dodali uradnega zaznamka pomenljive vsebine. Po sklepu graškega škofijskega ordinariata z dne 25. oktobra 1876 so kot zakonitega očeta Gabrielle Pauer namesto Gabrijela Pauerja vpisali Friedricha Hofforyja (!), po poklicu knjigoveza. Škofijski ordinariat je mestni župniji samo posredoval sklep štajerskega namestništva o spremembi priimka, in sicer z utemeljitvijo, da je bila Gabrielle Pauer spočeta v priznanem, možu njene matere znanem zakonolomu. Biološki oče Gabrijel Pauer se je dal v krstno matico vpisati kot zakonski mož, materin dejanski soproj pa zakonskega rojstva zaradi nepoznavanja

zakona ni pravočasno spodbijal.⁹² Tako je dvajsetletna Gabrielle Pauer leta 1876 z vpisom zakonitega, čeprav ne biološkega očeta Friedricha Hofforyja v krstno matico, tudi uradno postala to, kar bi po zakonodaji morala postati že ob krstu: Gabrielle Hoffory, hči Friedricha Hofforyja in Theresie, roj. Waldschütz.

Ob povedanem postane jasno, zakaj v nobeni graški poročni matici ni najti poroke Gabrijela Pauerja in Theresie Waldschütz,⁹³ ki bi morala biti vpisana pred rojstvom prvega sina Josefa Gabriela 8. junija 1853. Takšne poroke namreč nikoli ni bilo, saj je imela Theresia vseskozi še živega zakonitega moža. Glede na to, da je popravek očetovega imena vpisan samo pri Gabrielle, ne pa tudi pri tri leta starejšem sinu Josefu Gabrielu, bi lahko sklepali, da ta leta 1876 ni več živel, da je prebival neznano kje ali pa se s spremembo priimka in uradnega očetovstva preprosto ni strinjal. Ne vemo niti tega, v kakšnem razmerju sta bila zdaj Theresia in njen zakoniti soproj Friedrich Hoffory. Je po dolgih letih spet zaživel z ženo? V zvezi s tem ne pove nič določnega prošnja Theresie Hoffory za spremembo priimka in očetovstva njene hčerke, vložena pri namestništvu. Theresia je navedena kot v Gradcu stanujoča knjigovezova žena, povzetek prošnje pa vsebuje samo njeno priznanje, da je dvajset let prej družno s svojim ljubčkom Gabrijelom Pauerjem zavestno kršila zakon in družbene norme. Theresia se je leta 1841 v župniji St. Peter am Ottersbach omožila s knjigovezom Friedrichom Hofforyjem, tedaj stanujočim v Strašu, a ste se kmalu po poroki razšla brez sodne ločitve. Zatem se je preselila v Gradec in živela v konkubinatu s Pauerjem, tedaj že odpuščenim uradnikom (državnega) knjigovodstva. V tem divjem zakonu se je rodila hči Gabrielle, krščena v mestni župniji Hl. Blut kot njuna zakonska hči. Hoffory je za otroka in ženino razmerje s Pauerjem po lastnem priznanju izvedel leta 1860, ko je bila Theresia z deklico v Strašu, vendar tedaj ni sodno spodbijal Gabrielinega v krstno matico vpisanega zakonskega rojstva.⁹⁴ Razumljivo, saj otrok ni bil njegov.

Iz prošnje lahko torej povzamemo tudi nekaj ključnih podatkov o socialnem ozadju Therese Waldschütz. Otipljive sledi, ki so vodile v župnijo St. Peter am Ottersbach na današnjem jugovzhodnem Štajerskem, so privedle do njenega rojstva. Na

⁸⁸ DAG, Altmatriken, Graz–Hl. Blut, Taufbuch XXX 1850–1857, pag. 201.

⁸⁹ Prav tam, pag. 250.

⁹⁰ DAG, Matriken-Zweitschriften, Graz–III. Blut, Sterbefälle 1854, pag. 11.

⁹¹ DAG, Altmatriken, Graz–Hl. Blut, Taufbuch XXX 1850–1857, pag. 347.

⁹² DAG, Bischöfliches Ordinariat, 1876, No. 3835, 25. 10. 1876.

⁹³ Preden je postalo jasno, da Gabrijel Pauer sploh ni bil poročen, se je iskanje poroke osredotočilo zlasti na župnije mestnega jedra (DAG, Matriken-Zweitschriften).

⁹⁴ StLA, Statthalterci, K 993, No. 14278/1876, 26. 9. 1876.

svet je prišla 9. marca 1818 v vinogradniški vasi Mettersdorfberg kot hči davčnega uradnika Karla Walschütza in Theresie, roj. Suppan.⁹⁵ Rodila se je kot dacarjev četrti in zadnji tu rojeni otrok⁹⁶ in živela ob poroki, ko ji je bilo 23 let, v rodni hiši pri svojih starših. Od tam je šla 13. junija 1841 k poroki s 30-letnim Friedrichom Hofforyjem, knjigovozom v trgu Mureck, sicer trgovčevim sinom iz trga Straß.⁹⁷ Zakonca sta kot gostača prebivala v Theresiini župniji v vasi Rosenberg in tam se jima je po slabih treh letih rodila hči Maria, ki pa je že po nekaj mesecih umrla.⁹⁸ Sodeč po Theresiini lastni izjavi sta se zakonca razšla kmalu zatem. Tako kot ni navedla razloga, zakaj se je to zgodilo, bi bilo preveč pričakovati, da bo opisala, kdaj in kako je spoznala sedem let mlajšega Gabrijela Pauerja, ki mu je med letoma 1853 in 1860 povila štiri otroke, tri lažno zakonske in zadnjega, do katerega bomo še prišli, pod krinko izmišljene nezakonske matere.

Ob tako doslednih lažeh je primerno vprašanje, kaj je potemtakem sploh resnica. Je bil Gabrijel Pauer res kdaj uradnik pri državnem knjigovodstvu? V razpoložljivih deželnih šematizmih, ki žal ne pokrivajo vseh let, njegovega imena ni.⁹⁹ Theresia je izpričala, da so ga odpustili, še preden ga je spoznala, torej najpozneje jeseni 1852. Da ni mogel biti visoko na uradniški lestvici, tudi če je kdaj bil državni uradnik, je jasno. »Pomožni uradnik«, kot se je opredelil leta 1854 ob krstu in skorajšnji smrti drugega otroka, bi lahko pomenilo tudi uradniškega slugo, vendar Gabrijela v šematizmih ne srečamo niti v taki vlogi.¹⁰⁰ Morda je bil kdaj res kratek čas pri državnem knjigovodstvu, nemara zgolj na preizkušnji, glede na pomenljivi molk šematizmov pa vsekakor ne dolgo. Da so imeli njegovi nadrejeni

razloge za odpust iz službe, ob vsem povedanem pač ne gre dvomiti. Tako kot ni dvoma, da se je izdajal za knjigovodskega uradnika še nekaj let potem. A vsake stvari je enkrat konec. Leta 1860, ko je še živel v konkubinatu s Theresio, naj bi po lastni navedbi opravljal dva druga poklica. Do te navedbe je privedlo iskanje vpisa smrti njegovega brata Jožefa po mrliških maticah graških župnij, ki je povsem po naključju omogočilo razkritje še enega Gabrijelovega in Theresiinega otroka. V tedaj še podeželski župniji St. Peter je umrl 27. maja 1860 v vasi Starba zaradi telesne oslabelosti *Rudolf Pauer*, rejenc iz Gradca (*aus Graz auf der Kost hier*), star 17 dni, v mrliško matico vpisan kot »zakonski sin Gabrijela Pauerja, slaščičarja in zasebnega uradnika v Gradcu.«¹⁰¹ Na otrokovem pogrebu dva dni pozneje je bil očitno vsaj eden od staršev in dal bolj pravilne podatke od tistih ob krstu. Takrat sta se namreč lažna zakonca Pauer debelo zlagala o identiteti svojega (zadnjega?) otroka. V graških krstnih maticah tisto pomlad v resnici ni bil krščen noben Rudolf Pauer, zato pa naj bi se zelo blizu zadnjega naslova Gabrijela Pauerja, le sedem številik stran, na Gleisdorferstrasse 87, 29. marca rodil deček, ki so ga krstili za Rudolfa. H krstu ga je prinesla botra, soproga nekega branjevca, kot nezakonsko mater pa dala vpisati kuharico z imenom Mathilda Prebelitsch. Nekdo je zaslutil, da tu nekaj ne drži, zato je krstitelj pred materinim imenom zapisal še: »domnevno« (*angeblich*).¹⁰² Gabrijel in Theresia sta medtem očitno prišla na slab glas kot lažna zakonca Pauer, zato si preprosto nista več mogla privoščiti, da bi se pred duhovniki domače župnije še naprej predstavljala za poročena. Nasprotno sta vlogo zakoncev brez težav odigrala v sosednji primestni župniji, kjer sta imela otroka v reji in kjer so Rudolfa kmalu zatem pokopali. Ob smrti je imel sicer skoraj dva meseca, ne le 17 dni. Tudi to bi bilo lahko premišljena laž njegovih staršev, ne napaka. Pokopali so torej otroka, ki se uradno sploh ni rodil in je bil ob smrti v resnici starejši. Morda se tudi ni zgodilo prvič, da sta dala lažna zakonca Pauer svojega otroka v rejo v podeželsko okolje. Popisnice ljudskega štetja 1857, ki bi lahko povedale, kateri otrok je tedaj živel pri njiju v Gradcu in kateri ne, nam tu niso v pomoč. Štetje je namreč zajelo samo v Gradec pristojne, t. i. domače prebivalce in mednje Therezija ni sodila, Gabrijel pa se je spretno prikriž oziroma spremenil v neporočenega Antona

⁹⁵ DAG, Altmatriken, St. Peter am Ottersbach, Taufbuch III B 1786–1836, pag. 175.

⁹⁶ V letih 1811–1816 so v isti hiši prišli na svet njena sestra in dva brata (prav tam, pag. 173, 174).

⁹⁷ DAG, Matriken-Zweitschriften, St. Peter am Ottersbach, Trauungen 1841, fol. 9.

⁹⁸ Maria Hoffory se je rodila 27. marca 1844 in kljub zdravniški pomoči 17. avgusta 1844 umrla zaradi oslovskoga kašlja (DAG, Altmatriken, St. Peter am Ottersbach, Taufbuch AB VII 1844–1868, pag. 9; Matriken-Zweitschriften, St. Peter am Ottersbach, Sterbefälle 1844, pag. 13).

⁹⁹ Prim. *Handbuch vom Kronlande Steiermark 1851; Handbuch von Steiermark für das Jahr 1855*. – Tudi do leta 1848, ko je že dopolnil leta za nastop kakšne (nižje) uradniške službe, ni Gabrijela Pauerja v nobenem šematizmu za Štajersko (*Handbuch des Herzogthumes Steiermark 1843, 1844, 1845, 1846, 1847, 1848*).

¹⁰⁰ Leta 1855, ko se je Pauer še predstavljal kot uradnik državnega knjigovodstva, so v deželnem šematizmu pri tem državnem uradu navedeni celo uradni sluge (*Handbuch vom Kronlande Steiermark 1855*, str. 200–202).

¹⁰¹ DAG, Matriken-Zweitschriften, Graz–St. Peter, Sterbefälle 1860, pag. 60.

¹⁰² DAG, Matriken-Zweitschriften, Graz–Hl. Blut, Geburten 1860, fol. 11.

Bauerja, vpisanega skupaj z obema drugima bratoma pri svojem očimu Carmasiniju, hišnem posestniku na h. št. 813 (nova 1066).¹⁰³

Koliko se je Gabrijel ob pogrebu otroka leta 1860 zlagal glede svojega poklica – slaščičar in zasebni uradnik – je vprašanje zase. Nemara se je res preživljal kot »zakotni pisar« in poskusil srečo s peko slaščic. A kakor koli, graški mestni naslovnik iz leta 1862 ne navaja njegovega imena niti med samostojnimi stanovalci niti med obrtniki živilske stroke.¹⁰⁴ Ugotovitev glede na izkušnje z ljudskim štetjem 1857 niti najmanj ne preseneča. Da bi se razvpiti sin vrnil živeti k materi in očimu in v naslovnikih samo zato ne bi bilo njegovega imena, pa je glede na njegov življenjski slog komajda še na meji verjetnega.¹⁰⁵ S »soprogo« Therzijo se je razšel neznano kdaj med letoma 1860 in 1866, ko je bil ob ljudskem štetju v kaznilnici Karlau.¹⁰⁶ Therzije ni leta 1866 ne med domačimi ne med »tujimi« prebivalci mesta, ne s priimkom Pauer (Bauer) in ne Hoffory, prav tako ni njenih dveh otrok.¹⁰⁷ Precej skrit, komaj opazen je tudi Gabrijel. Ko ne bi za njegovo »prehodno bivanje« v karlauski kaznilnici vedeli iz zapuščinskega spisa za leta 1870 umrlo materjo, bi utemeljeno dvomili, da je v knjigi ljudskega štetja res vpisano njegovo ime. Naveden namreč ni med domačimi, temveč med tujimi prebivalci Gradca, in sicer na naslovu kaznilnice kot kaznjeneč (*Sträfling*), in to z napačno letnico rojstva 1824 namesto 1825 ter brez navedbe občine izvora.¹⁰⁸ Očitno ni zadnje navedbe samo zato, ker je bil Pauer domačin, toda ob tako skopih podatkih ga brez siceršnjega védenja o njegovi usodi ne bi bilo mogoče z gotovostjo identificirati. Še posebej ker je v popisnici štetja kot kraj njegovega rojstva

naveden Gradec.¹⁰⁹ Še bolje se je prikriil ob ljudskem štetju 1869, ko je kot kaznjeneč v Karlau naveden z letnico rojstva 1818 – bil bi torej sedem let starejši – nedomačin in po poklicu zasebni uradnik.¹¹⁰ Na podlagi graškega arhivskega gradiva danes žal ni mogoče ugotoviti, kdaj natanko je Gabrijel pristal v kaznilnici Karlau (najpozneje leta 1866), enkrat samkrat ali večkrat, kako visoko kaznen so mu naložili in zaradi česa. O državnem uradniku, pomožnem uradniku in končno zasebnem uradniku in domnevem slaščičarju Gabrijelu Pauerju ter njegovem početu v šestdesetih letih 19. stoletja bi se najlaže poučili, ko bi se ohranili sodni spisi deželnega sodišča za kazenske zadeve¹¹¹ ali vsaj knjige zapornikov kaznilnice Karlau pri Gradcu.¹¹² Gotovo je o njegovih navzkrižjih z zakonom pisalo graško časopisje, a si »lump« ne zasluži tolikšne pozornosti, da bi se kdo na slepo lotil iskanja morebitnih časopisnih vesti o njegovih prav gotovo malo pomembnih in zanesljivo nečastnih »podvigih«. Prav mogoče je, da se je Gabrijelova »soproga« Theresia že leta 1860 preselila v Straß, kajti kot je pozneje izpričal njen zakoniti mož Hoffory, naj bi bila tisto leto tam skupaj s hčerko Gabrielle.¹¹³ Ob ljudskem štetju leta 1866, kot rečeno, ni bilo v Gradcu ne nje ne obeh njenih otrok. Pojavila se je, vendar sama, spet ob štetju leta 1869, ko je bila kot sobarica (*Kammerfrau*) v službi pri Leopoldu vitezu Kamierrju, za tri leta pomlajena (roj. 1821) in z netočnim krajem rojstva. Na Gabrijela je očitno že »pozabila«, kajti označena je kot soproga knjigoveza, pristojna v Straß, v Gradcu pa je prebivala šele od začetka leta 1869, in to začasno.¹¹⁴ Njenih otrok Gabrielle in Josefa tudi v indeksih tega ljudskega štetja ni, vsaj ne s priimki Pauer, Bauer ali Hoffory.¹¹⁵

Gabrijel Pauer je bil zadnjič izpričan kot živ malo po vrnitvi iz zapora. 6. julija 1871 se je z naslova Gleisdorfergasse 9, kjer je stanoval, s t. i. dedovanjsko izjavo obrnil na okrajno sodišče v Gra-

¹⁰³ STAG, Konskriptionsprotokoll 1857 (einheimisch), B P, s. p.; C K (einheimisch), s. p.

¹⁰⁴ *Adressbuch 1862*.

¹⁰⁵ Njegov očim Franz baron Carmasini je v naslovniku za leto 1867 naveden na naslovu Burggasse 17, v ulici pod graško stolnico (*Adreß und Geschäfts-Handbuch 1867*, str. 73), kjer je prebival tudi leto prej po ljudskem štetju (STAG, Volkszählungsbuch 1866 A–F, s. p.), v naslovniku za leto 1862 pa njegovo ime med samostojnimi prebivalci mesta pogrešamo (*Adressbuch 1862*). Morda je izpuščen pomotoma ali pa sta z ženo tedaj prebivala pri njenem bratu Janczu Nepomuku vitezu Resingenu na Dobrni, na kar bi lahko kazalo dejstvo, da je Jožefa tam v letih 1861 in 1862 dvakrat izpričana kot krstna botra (NŠAM, Matične knjige, Dobrna, R 1848–1866, fol. 96, 105).

¹⁰⁶ STAG, Volkszählungsbuch 1866, O–S fremdzuständig, s. p.

¹⁰⁷ STAG, Volkszählungsbuch 1866, A–F einheimisch; P–Sch einheimisch; A–E fremdzuständig; F–J fremde; O–S fremdzuständig, s. p.

¹⁰⁸ STAG, Volkszählungsbuch 1866, O–S fremdzuständig, s. p.

¹⁰⁹ STAG, Volkszählung 1866, K Viertel Karlau, H. Nr. 1141/1–1283, Haus Nr. 1254.

¹¹⁰ STAG, Volkszählung 1870, Index P–R, s. p.

¹¹¹ Spisi deželnega sodišča za kazenske zadeve v Gradcu za čas od 1815 do 1877 skoraj niso ohranjeni, v šestdesetih letih je izjema samo leto 1867 (StLA, Findbechlfd Landesgericht für Strafsachen Graz).

¹¹² Gradivo kaznilnice Karlau je ohranjeno šele od leta 1900 dalje; veliko je bilo uničenega ob koncu 2. svetovne vojne, sicer pa gredo personalni spisi načeloma v uničenje 30 let po končanem prestajanju kazni (dopis Justizanstalt Graz–Karlau avtorju 13. 5. 2009).

¹¹³ StLA, Statthalterci, K 993, No. 14278/1876, 26. 9. 1876.

¹¹⁴ STAG, Volkszählung 1870, Viertel Graben, H. Nr. 1175–1310, Haus Nr. 1294.

¹¹⁵ Prav tam, Index A–C, G–II, P–R.

dcu. V njej pravi, da je po materini smrti leto prej zaradi »svojih tedanjih žalostnih življenjskih razmet« sprejel samo v vednost zapisnik o smrti in ni ugovarjal navedbi, da je pokojnica umrla brez premoženja. Zdaj pa naj bi zadevo raziskal in iz besed svojega očima Franza Carmasinija razbral, da je mati vendarle premogla še nekaj imetja. Malo prej je dvignila kavcijo 6.000 goldinarjev in tako naj bi v denarju zapustila 4.500 goldinarjev, nekaj pohištva, obleke in perila, vse skupaj v vrednosti 6.000 goldinarjev. Očim naj bi mu vse to zamolčal, zato je zdaj vložil pogojno dedovanjsko izjavo s prošnjo, naj sodišče ukrepa, sam pa se »brez pomoči, sredstev in ubog« prepušča sodni zaščiti.¹¹⁶ Na sodnem naroku je očim Franz Carmasini povedal, da je pokojna Jožefa leta 1869 res dvignila omenjeno kavcijo, naloženo pri štajerski zemljiškoobvezni obvezi, ter podal specifikacijo njenih dolgov in raznih stroškov, po kateri naj bi pokojnici nazadnje ostalo le nekaj več kot 20 goldinarjev. Obenem je izjavil, da je pohištvo njegova last, in tudi, da je Gabrijelu kot darilo izročil tri kovinske predmete, vredne 157 goldinarjev.¹¹⁷ A Gabrijel Pauer je vztrajal, da bi moralo biti materine zapuščine še vedno za 476 goldinarjev, zato jih je zahteval po sodni poti.¹¹⁸ Očitno je imel še vedno dovolj denarja za odvetnika, ob pomoči katerega se je odločil za tožbo zoper očima,¹¹⁹ ne vemo pa, ali je nazadnje kaj dosegel.

Zanesljivi podatki o njem sežejo le do začetka leta 1872, ko je še tekla omenjena pravda¹²⁰ in je bil v 47. letu starosti. Pozneje ga ni v nobenem graškem mestnem naslovniku,¹²¹ niti v policijski prijavnno-odjavni evidencah prebivalcev mesta,¹²² prav tako ga pogrešamo v indeksih ljudskih štetij od leta 1880 dalje.¹²³ Ko je njegova lažna soproga Theresia leta 1876 prosila za uradno spremembo očetovstva tedaj še mladoletne 20-letne hčerke Gabrielle, ne izvemo ničesar ne o hčerkinem novem uradnem očetu ne o biološkem roditelju Gabrijelu Pauerju. Šele moje znanstvo z ugotovljenimi potomci Gabrijelove sestre Terezije, por. Sterger, je navrglo namig na približen čas in deželo, kjer naj bi se njegovo življenje izteklo. Po rodoslovnih zapiskih

Terezijinega vnuka dr. Friedricha Weis-Ostborna (1896–1978) je Gabrijel Pauer domnevno umrl leta 1882 v Bosni; tako gre vsaj razlagati navedbo: »gestorben in Bosnien 1882?«.¹²⁴ Kaj je »nesrečnega« petdesetletnika odvleklo tja, lahko samo ugibamo. Priložnost za nov začetek, preprosto »poslik? V državno službo ga glede na preteklost zanesljivo ne bi sprejeli, ali pač v kakšnem zakonju na novo osvojene še pred kratkim turške pokrajine. Znanje slovenščine mu je lahko tam več kot koristilo. Poizvedovanje za njim v sarajevskem državnem arhivu in za bosansko-hercegovskimi šematizmi v takajšnji nacionalni biblioteki ni dalo nobenih sadov.

Kako je prišla vest o njegovi smrti do graških sorodnikov in kakšna je bila njena vsebina, lahko danes zgolj buri domišljijo, kolikor v arhivu katerega od daljnih sorodnikov vendarle ne leži kak dokument o zadnji poti »problematičnega« Gabrijela. Dejstvo je, da še več kot sto let po smrti ni bil povsem pozabljen. Pravnuk njegove sestre Terezije Sterger dr. Bruno Brandstetter (1893–1994) je pri svojih 95-ih v tipkopisnem delu o gradovih svojih sorodnikov, dejansko »rodbinski kroniki«, zapisal, da je bil Gabrijel notoričen goljuf in zadolževalec (*ein notorischer Betrüger und Schuldenmacher*), okoli leta 1870 zaprt v Karlaui. Brandstetter je domneval, da je s tem zelo prizadel svojo sestro Terezijo, ki je (tudi zato) leta 1869 naredila samomor.¹²⁵

Se je rod sleparja Gabrijela nadaljeval?

Preden se posvetimo Tereziji, edini sestri bratov Pauer, se ustavimo še pri otrocih Gabrijela Pauerja. Dva – Johann Nepomuk Gabriel (r. 1854) in Rudolf (r. 1860) sta, kot smo videli, umrla kmalu po rojstvu, hči **Gabrielle** (r. 1856) pa je pri dvajsetih spremenila priimek in »identiteto«. Postavljata se vprašanji, kakšna je bila njena nadaljnja usoda in ali je odrasel tudi njen tri leta starejši brat Josef Gabriel (r. 1853). Gabrielle, od leta 1876 s priimkom Hoffory, srečamo ponovno in tokrat zadnjič leta 1892, ko ji je bilo 36 let in ni bila poročena. Z

¹¹⁶ StLA, Bezirksgericht Graz, D 929/1870, 6. 7. 1871.

¹¹⁷ Prav tam, 18. 7. 1871.

¹¹⁸ Prav tam, 21. 7. 1871.

¹¹⁹ Prav tam, 23. 12. 1871, 13. 1. 1872.

¹²⁰ Gl. prejšnjo opombo.

¹²¹ *Neues Adressbuch 1871; Grazer Geschäfts- und Adress-Kalender 1877, 1878, 1879, 1880, 1882, 1883, 1884, 1885.*

¹²² STAG, MPG, Meldebücher 1876–1891, Pa; Meldekartei, Knr. 25.

¹²³ STAG, Volkszählung 1880, Index P–R; Volkszählung 1890, Index I–P; Volkszählung 1900, Index I–P; Volkszählung 1910, Index N–P.

¹²⁴ Genealoški zapiski v arhivu dr. Franza Mahnerta, Fiedelsgrub pri Gradcu, kopije v arhivu avtorja. – Gre za prepis iz gradiva, ki naj bi nastalo leta 1883 in katerega avtor naj bi bil »Onkel Johann«, po Mahnertovem mnenju sorodnik Johann Paul Pauer iz hrastovske veje Pauerjev, umrl 1889 v Gradcu. Okoliščine o smrti Gabrijela Pauerja, strica Weis von Ostbornove žene Angele Sterger (1844–1921), so bile tedaj še v svežem spominu.

¹²⁵ Brandstetter: *Burgen und Schlösser*, str. 105–106. – Brandstetterju se je sicer pripetila napaka, da je pomčal Gabrijelove osebne podatke s podatki o njegovem stricu. Pomotoma ga je namesto za brata svoje prababice razglasil za brata njene matere in mu dal ime »Gabriel R. v. Resingen«.

materjo Theresio Hoffory sta navedeni v tisto leto začeti mestni prijavno-odjavni kartoteki, in sicer sta bili vpisani že ob nastanku kartoteke.¹²⁶ Toda v Gradcu nista prebivali kontinuirano. Ni ju namreč v indeksu ljudskega štetja leta 1890,¹²⁷ v mestnih naslovnih pa se je Theresia pojavljala kot zasebnica od leta 1877 dalje, torej po »legalizaciji«¹²⁸ Gabrielle kot Hofforyjeve hčerke, od 1881. do 1884. vseskozi na istem naslovu in po večletni prekinitvi prav tam spet leta 1891.¹²⁸ Kako in kdaj je prihajala v Gradec in ga zapuščala, ne razkriva prijavno-odjavna knjiga policijske direkcije, saj v njej Theresiino ime iščemo zaman.¹²⁹ Imena njenega moža Friedricha, nasprotno, ne srečamo niti v naslovnih in očitno sploh nikoli ni prebival v Gradcu. Umreti je moral nekje zunaj Gradca, vsekakor kmalu po priznanju Gabrielle za svojo hčerko, saj je bila Theresia po ljudskem štetju leta 1880 že vdova, pristojna v Straß.¹³⁰ Po poklicu je bila šivilja in je z neporočeno 24-letno Gabrielle živela na istem naslovu kot desetletje pozneje, v najetem stanovanju na Morellenfeldgasse 24.¹³¹ Leta 1892, ko obe Hofforyjevi zasledimo zadnjič, je bila tedaj 74-letna Theresia navedena kot vdova izdelovalka oblek (*Kleidermacherin*), pri hčerki ni navedbe poklica, pri obeh pa najdemo napačni letnici rojstva (1828 namesto 1818 in 1855 namesto 1856).¹³² Preseneča, da v kartoteki ni poznejših sprememb bivališča ali osebnega stanja (smrti, poroke), kar prejkone navaja k sklepu, da sta se z območja mestne občine odselili. Ljudski štetji leta 1900 in 1910 ju tu nista zabeležili.¹³³ Njunih smrti tudi ni najti niti v mrliških maticah župnije Srca Jezusovega,¹³⁴ v katero je sodilo njuno graško stanovanje, niti v poznejših mestnih naslovnih,¹³⁵ iz današnjih pokopaliških evidenc pa tudi ni ugotovljiv njun morebiten pokop na ožjem območju Gradca.¹³⁶ Gabrielle, ki ji je bilo leta 1892 sicer že 36 let, bi se še lahko

poročila in imela otroke, a ostaja ta morebitna veja Valvasorjevega potomstva za zdaj neugotovljena. Njene poroke in smrti tako kot materine smrti ni niti v matičnih knjigah župnije St. Veit am Vogau, kamor je spadal Straß in kamor sta bili pristojni.¹³⁷

Še veliko manj vemo o Gabriellinem bratu **Josefu Gabrielu**, ki je znan samo iz vpisa v krstni matici, v kateri ni nobene poznejše zaznambe kot pri sestri.¹³⁸ Če sklepamo po navedbi Friedricha Hofforyja, zakonitega moža matere Pauerjevih otrok, je Theresia leta 1860 pripeljala v Straß samo hčerko Gabrielle, staro torej štiri leta. A kdo lahko trdi, da ni bil tedaj z njima tudi sedemletni sin, kaj šele, da je ta predtem zagotovo umrl? Če je preminil pred letom 1876, ko je Gabrielle uradno postala Hofforyjeva hči, je razumljivo, da ga v dokumentih o uradni spremembi očetovstva niso omenjali. Kolikor sam, tedaj že polnoleten, ni hotel spremeniti priimka, pa bi bilo navajanje njegovega obstoja nepotrebno in končno pred oblastmi neoportuno. In če je umrl še kot otrok, niti ni nujno, da je materin mož Hoffory zanj sploh vedel. V graških evidencah prebivalstva od leta 1880 dalje ni nobenega Josefa Gabriela Pauerja niti z obliko priimka Bauer. Iz Gradca bi ga lahko dotlej odvedlo nešteto poti, kamor koli in kadar koli. Že če so ga kot otroka oddali v rejo kam na podeželje tako kot njegovega po naključju odkritega mlajšega brata Rudolfa, se je znašel zunaj dosega graških virov. In vendar ni izključeno, da je ostal v Gradcu in se nekako prikril zanesljivi identifikaciji. V prijavno-odjavni kartoteki mestnih prebivalcev 1892–1925 najdemo namreč dva Josefa Bauerja, oba rojena istega leta kot naš Josef Gabriel Pauer, torej 1853., in oba neporočena.¹³⁹ Zamenjevanje priimkov Pauer in Bauer ne bi bilo nič nenavadnega, glede na to, da se je to nekajkrat zgodilo tudi pri Gabrijelu in Gabrielle Pauer. Celó pri krstu prvorojenca Josefa Gabriela so očeta Gabrijela najprej vpisali z napačno začetno črko priimka: Bauer.¹⁴⁰ Še več, oba Josefa Bauerja iz omenjene kartoteke naj bi se rodila leta 1853 (brez navedbe datuma) v Gradcu, to pa možnosti za njuno identifikacijo močno poveča. Tega leta sta bila namreč v graških župnijah krščena le naš Josef Gabriel Pauer in neki Josef Bauer, tri leta prej in več let po tem letu pa noben Josef Pauer oziroma Bauer.¹⁴¹ Josef Bauer je

¹²⁶ STAG, MPG, Meldekartei, Knr. 271, Hoffory Theresia.

¹²⁷ STAG, Volkszählung 1890, Index A–L.

¹²⁸ *Neues Adreß- und Geschäfts-Handbuch 1877*, str. 143; *Grazer Geschäfts- und Adreß-Kalender 1878*, str. 276; *1879*, str. 182; *1880*, str. 202; *1881*, str. 205; *1882*, str. 224; *1883*, str. 211; *1884*, str. 220; *1885*; *1886*; *1887*; *1889*; *1890*; *1891*, str. 256.

¹²⁹ STAG, MPG, Meldebücher 1876–1891, H.

¹³⁰ Friedrich Hoffory ni umrl v Strassu, kamor je bil sicer pristojen in kjer je potrjeno živel (prim. DAG, Matriken-Zweitschriften, St. Veit am Vogau, Sterbefälle 1871–1890).

¹³¹ STAG, Volkszählung 1880, G, H.

¹³² STAG, MPG, Meldekartei, Knr. 271, Hoffory Theresia.

¹³³ STAG, Volkszählung 1900, Index G–K; Volkszählung 1910, Index H–J.

¹³⁴ DAG, Matriken-Zweitschriften, Sterbefälle 1891–1915.

¹³⁵ Prim. *Grazer Adressenbuch für 1893*; *1894*; *1895*; *1896*.

¹³⁶ Po informaciji Hauptverwaltung des Zentral-, St. Peter- und Steinfeldfriedhofes, Graz, 28. 2. 2011.

¹³⁷ DAG, Matriken-Zweitschriften, St. Veit am Vogau, Trauungen 1891–1899; Sterbefälle 1891–1930.

¹³⁸ DAG, Altmatriken, Graz–Hl. Blut, Taufbuch XXX 1850–1857, pag. 201.

¹³⁹ STAG, MPG, Meldekartei, Knr. 25, Bauer Josef.

¹⁴⁰ Kot v op. 138.

¹⁴¹ DAG, Indizes zu Grazer Taufmatriken.

bil tri mesece starejši od Pauerja, rojen 18. marca 1853 kot sin slikarja in hišarja Johanna v Idelhofgasse 669 na desnem bregu Mure. Po krstni matici je umrl 15. maja 1893 v Gradcu,¹⁴² kar se ujema z navedbo v prijavno-odjavni kartoteki.¹⁴³ V Gradcu je nenehno prijavljaj in odjavljaj naslove, izpričan pa je kot hlapec, hišni hlapec, dninar, nazadnje kot kočijaž in mesar.¹⁴⁴ Drugi Josef je po kartoteki bival v Gradcu samo prehodno med letoma 1900 in 1903 kot hlapec in je prišel iz Unterpremstättna v graški okolici. Če je bil torej res rojen leta 1853, gre skoraj zanesljivo za Josefa Gabriela Pauerja.¹⁴⁵ A če so se graški mestni uradniki uštel pri letnici in kraju rojstva, je ta Josef Bauer bolj verjetno človek, ki se je rodil 25. novembra 1862 v Unterpremstättnu kot kajžarski sin¹⁴⁶ in je bil prvič izpričan v Gradcu že leta 1890 kot 28-letni samski konjski hlapec.¹⁴⁷ Kam in kdaj se je odselil, policijska evidenca ne pove, toda očitno je Gradec zapustil kmalu, ker ga v na novo nastavljeni kartoteki iz leta 1892 ni več. Tudi hlapec Josef Bauer, ki je leta 1900 prišel iz Unterpremstättna, je leta 1903 odšel neznano kam. V matičnih knjigah župnije Premstättten pozneje nista bili vpisani ne poroka ne smrt osebe s tem imenom, prav tako nista tam izpričani njegovi domnevna mati in sestra Hofforyjevi.¹⁴⁸ Pomenljivo je dejstvo, da Josef Bauer pri domnevno 50-ih glede na samski stan ni imel (legitimnih) potomcev. Kolikor je bil ta hlapec res sin »notoričnega goljufa in zadolževalca« Gabrijela Pauerja, lahko torej s precejšnjo gotovostjo sklepamo, da se Valvasorjev rod po njem ni nadaljeval. Morebitni zunajzakonski biološki potomci Gabrijelovih otrok, Josefa Gabriela Pauerja in Gabrielle Hoffory, pa so seveda poglavje zase.

Če sklenemo: Samo popravek priimka in podat-

ka o očetu pri Gabrielle Pauer v krstni matici je razkril, da sin velenjskega graščaka Gabrijel Pauer sploh ni bil poročen in da so bili vsi štirje njegovi ugotovljeni otroci »lažni Pauerji«, čeprav njegovi biološki otroci. Koliko takih otrok, rojenih zunaj zakona, je bilo sicer v Valvasorjevem potomstvu, ve lahko samo Vsemogočni.

Nesrečna Terezija Pauer, por. Sterger, in njen prikriti samomor

Stvarniku je pridržano tudi védenje o okoliščinah smrti **Terezije Pauer, poročene Sterger** (1826–1869), edine Gabrijelove sestre. Danes vemo, da je bila ena od dveh Valvasorjevih potomcev, ki sta se poročila skoraj sočasno (oba sta nazadnje živela v Gradcu) in sredi 19. stoletja v vsem sorodstvu edina dobila otroke, po katerih se polihistorjev rod nadaljuje do danes. Drugi je bratranec Terezijine matere Franc vitez Gadolla (1797–1866), čigar otroci so bili po večini celo nekaj mlajši od Terezijinih. S Terezijo Pauer in Francem Gadollo je prišlo rodovno deblo Valvasorjevega potomstva do drugega najožjega grla doslej, ko mu je že grozil konec, a se je v 20. stoletju bujno razcvetelo, saj sta imela »ključna potomca« skupaj deset otrok, danes pa živi več kot sto potomcev sedmih od desetih otrok.¹⁴⁹

Terezijino usodo smo že nakazali. Ob smrti matere leta 1870 je v zapuščinskem spisu navedena kot pokojna in njeno mesto so kot potencialne dedinje zasedle njene štiri hčerke. V istem spisu sem tudi prvič našel Terezijin priimek po poroki – Sterger. Ta je dal komajda slutiti, da izvira s Kranjskega in bi ga slovensko pisali Stergar oziroma Strgar. Terezijine hčerke so tedaj vse, tudi že poročena, živele pri svojem očetu, odvetniku dr. **Francu (Franzu) Stergerju**, v njegovi vili (*in dessen Villa*). Po tastovi poti je šel tudi zet, mož hčerke Angele, odvetniški pripravnik, ki je v spisu naveden samo s priimkom Weiß (pravilno Weis). Ta podatek je bil pozneje ključnega pomena pri iskanju morebitnih potomcev in me je ob pomoči graškega kolega z enakim priimkom dr. Norberta Weiða pripeljal do rodbine Weis von Ostborn, danes Weis-Ostborn, natančneje do zadnje nosilke priimka, upokojene učiteljice Elfriede Weis-Ostborn (1921), ki me je napotila na svojega nečaka dr. Franza Mahnerta.¹⁵⁰

¹⁴² DAG, Altmatriken, Graz–St. Andrä, Taufbuch VII 1840–1854, fol. 327.

¹⁴³ Josef, kočijaž in pomočnik konjskega mesarja, je v Gradcu prebival že ob nastavitvi kartoteke leta 1892, zamenjal v dobrem letu štiri stanovanja in umrl 15. maja 1893 za sifilisom kot samski. Datum smrti v kartoteki je točen in se ujema tudi z mrliško matico (DAG, Matriken-/Weitschriften, Graz–St. Anton (Landeskrankenhaus), Sterbefälle 1893, pag. 43).

¹⁴⁴ STAG, MPG, Meldebücher 1876–1891, Ba, s. p.; Meldekartei, Knr. 25, Bauer Josef. – Glede na ponavljajoča se bivališča vse kaže, da gre pri vseh prijavah od leta 1877 do leta 1892 za istega človeka.

¹⁴⁵ V župniji Premstättten ni bil v letih okoli 1853. krščen noben Josef Bauer, je pa navzoč priimek Bauer (DAG, Matriken-Zweitschriften, Premstättten, Taufen 1843–1860).

¹⁴⁶ Prav tam, Taufen 1862, fol. 4.

¹⁴⁷ STAG, MPG, Meldebücher 1876–1891, Ba, s. p.

¹⁴⁸ Prav tam, Sterbefälle 1892–1953; Trauungen 1890–1914.

¹⁴⁹ Natančno o tem: Golec: Valvasorjevo neznano potomstvo, 2. del (v tisku).

¹⁵⁰ Prim. Golec: »Der Hudič ist hier zu Hause«, str. 66.

Terezija Pauer, por. Sterger (1826–1869) (last dr. Walter Brandstetter, Gradec).

A vrnilo se k njuni prednici, praprababici oziroma praprababici Tereziji Pauer, poročeni Sterger. Ime njenega uglednega in premožnega moža se seveda pojavlja v vseh graških mestnih naslovnih, zato ni bilo težko ugotoviti, v kateri župniji so prišle na svet njene hčerke in kje se je omožila. Neprimerno težje pa bi bilo iskanje Terezijine morebitne poroke, ko ne bi iz zapuščinskega spisa njene matere vedeli, s kom je bila poročena in od kdaj približno. Omožila se je že 14. novembra 1842, ko je komaj dobro prišla v Gradec, in sicer v stolnici, svoji matični župnijski cerkvi. Tedaj ji je bilo šele dobrih 16 let, njen izvoljenec dr. Franc Sterger, sin graščaka Antona iz manjše graščine Brest (*Ebenporten*) na Ljubljanskem Barju, pa jih je štel že 35.¹⁵¹ Štajerska različica »cvetja v jeseni« se je

prav tako končala tragično, a ne v cvetu Terezijine mladosti, temveč 27 let pozneje, na pragu njene »jeseni«, tik preden je prvič postala babica.

Franc Sterger, graški študent,¹⁵² je bil ob poroki že nekaj časa doktor prava, vendar najbrž še ne samostojen odvetnik. Kot dvorni in sodni advokat je namreč prvič naveden pri krstu druge hčerke dve leti zatem, nato se je leta 1845 prvokrat pojavil med

Matriken-Zweitschriften, Graz–Dom, Trauungen 1842, Nr. 28. – Rojstvo Franca Stergerja 10. decembra 1807 je vpisano v krstno matiko župnije Ig (NŠAL, ŽA Ig, R 1805–1812, fol. 16). Njegovi starši »gospod« Anton Sterger (St(e)rgar) in »gospa« Marija roj. Učan, so v graščini Brest prebivali vsaj od leta 1794, ko se jim je tu rodil prvi znani otrok (zadnji leta 1812), iz matičnih knjig pa ni mogoče razbrati njihovega poklica oziroma stanu, ker teh podatkov pri starših krščencev ni in ker Stergerji niso nikoli izpričani kot krstni botri (prav tam, R 1784–1794, fol. 120; R 1794–1805, fol. 12, 37, 57, 71; R 1812–1818, fol. 3). Poročna knjiga za župnijo Ig iz tega časa ni ohranjena. – Podatki B. Brandstetterja, da je bil Frančev oče prej poštni mojster v Sv. Križu pri Trstu in od 1798 na Razdrtem, niso točni, saj se ne ujemajo s kronologijo in so enaki kot za Stergerjevega svaka (Brandstetter, *Burgen und Schlösser*, str. 201–202). Anton Sterger naj bi graščinico Brest (*Ebenporten*) kupil od družine Portner, medtem ko naj bi njegova soproga Ana Marija izvirala iz družine leta 1695 plemenitenih Utschanov s predikatom »auf Khutschhoff« (prav tam, str. 201, 205). Viri v resnici ne potrjujejo njenega plemenitega stanu. Po danes nepreverljivih ugotovitvah izanskega župnika F. Štembala s konca 19. stoletja naj bi bila Marija Učan domačinka, leta 1793 omožena s priseljencem Antonom Stergerjem (NŠAL, ŽA Ig, II Status animarum Pfarre Ig ab anno 1700, pag. 307). Kako in kdaj je Sterger prišel do lastništva graščinice, ni pojasnjeno, ker kot taka ni vpisana v kranjsko deželno desko (ARS, AS 315, Deželna deska za Kranjsko, indeks). Pozna jo sicer že Valvasor, kot zgrajeno poznega leta 1664 (Valvasor: *Die Ebre* XI, 124–125), pozneje pa je bila le navadna huba gospostva Ig (Okrajno sodišče v Ljubljani, Zemljiška knjiga, k. o. Tomišelj, gl. knj. 201–300, vl. 216). Deželno-deskino posest imenja Studenec, prej urad Codellijevega gospostva Thurnau, je Sterger kupil šele leta 1803 (ARS, AS 315, Deželna deska za Kranjsko, gl. knj. I, fol. 234, 235), ko je z družino že desetletje prebival v Brestu. Leta 1826 je v franciscejskem katastru označen kot tamkajšnji graščak – »Gutsbesitzer in Wröst« (ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, L 296, k. o. Tomišelj, abecedni seznam lastnikov, 12. 2. 1826), ob smrti leta 1833 pa kot lastnik imenja Brest in posestnik – »Inhaber der Gült Ebenporten und Realitäten Besitzer« (NŠAL, ŽA Ig, M 1818–1840, fol. 127). M. Smole v svojem delu o kranjskih graščinah graščine Brest sploh ne obravnava (Smole: *Graščine*).

¹⁵¹ DAG, Matriken-Zweitschriften, Graz–Dom, Trauungen 1842, Nr. 28. – Vpis v poročni matiki razkriva dva ne pomembna podatka: nevesta je stanovala na Sporgasse 54, ulici, ki povezuje Glavni trg in Karmelitski trg, o njenem pokojnem očetu Gabrijelu Alojzu Pauerju pa je zapisano, da je bil najprej gospodarski skrbnik (*Oekonomie Besorger*) gospostva Velenje in nato njegov lastnik. – DAG,

¹⁵² Sterger, leta 1807 rojeni Kranjec iz Bresta (*Carniol. Ebenporten.*), je bil v prvem letniku prava v Gradcu izpričan leta 1826 (UBG, Ms. 58-2, fol. 246). Predtem je leta 1824 končal ljubljansko gimnazijo (Črnivec: *Ljubljanski klasiki*, str. 374), tako kot pred in za njim njegova brata, leta 1820 Jakob in 1830 Ferdinand (prav tam, str. 366, 386).

odvetniki tudi v deželnem šematizmu.¹⁵³ Zakonca sta najprej živela v Sackgasse in se še pred rojstvom drugorojenke preselila na še prestižnejšo Herren-gasse. Rodilo se jima je pet hčerk, a je ena takoj po rojstvu umrla. Sledile so si takole: 21. decembra 1843 *Gabrielle – Jella (Gabriele Rosalia Francisca)*, 9. decembra 1844 *Angela – Angelika (Angelica Theresia)*, 7. januarja 1846 v sili krščena deklica brez imena, 26. januarja 1847 *Henriette – Henrika (Henrica Barbara Maria)* in 16. oktobra 1851 *Olga (Olga Theresia)*, rojena v gradiču Schönau tik poleg mesta.¹⁵⁴ Stergerjev pravnuk Bruno Brandstetter, ki se je poglobljeno ukvarjal zlasti z gradovi in graščinami svojih sorodnikov, navaja, da je praded začel graditi enonadstropni gradič Schönau (*Schönau-Schlößl*) leta 1850, in sicer v historičnem, romantičnem slogu. Tu je družina živela, dokler se niso hčerke pomožile, potem pa se je ovdoveli Sterger vrnil v mesto in gradič leta 1879 prodal.¹⁵⁵ V Gradcu je imel sicer eno največjih odvetniških pisarn s številnimi koncipisti, temu ustrezno na prestižni lokaciji v ulici Admontergassel, kjer stoji danes veleblagovnica Kastner und Öhler.¹⁵⁶ O življenjskem slogu družine Sterger priča med drugim izbira krstnih botrov; zadnjima hčerkama sta botrovali graščakinja pl. Prothasijeva in grofica Galler.¹⁵⁷ A kakor koli, Sterger ni nikoli doživel plemenitve, ki bi mu očitno godila, je pa še dočakal plemenitenje svojega zeta dr. Johanna Weisa (1872), prav tako odvetnika.¹⁵⁸

Posebno pozornost pritegne spominski zapis Bruna Brandstetterja, ki med drugim kaže na Stergerjevo proslovensko usmeritev in povezanost z rodno Kranjsko. Resda v času, ko nacionalne napetosti še niso dosegle takšnih razsežnosti kot v njegovih poznih letih. Brunu naj bi njegova babica, Stergerjeva drugorojenka Angela Weis von Ostborn (1844–1921), pogosto pripovedovala, da »je

bila kot mlado dekle prva, ki je na nekem javnem koncertu v Ljubljani pela slovenske pesmi (nekega zdravnika dr. Ipavitza)«, in to tedaj, ko je »slovensko govorila samo služinčad.«¹⁵⁹ Kako dobro si je vnuk zapomnil babičino pripoved, bodo morda kdaj razkrili zapisi o ljubljanskih čitalniških nastopih, vsekakor pa je vredno omeniti, da je pomnil dogodek še več kot 120 let pozneje, leta 1988, ko mu je bilo že 95 let (dočakal je skoraj 101 leto). Znanstvo med odvetnikom dr. Stergerjem in graškim primarijem dr. Benjaminom Ipavcem (1829–1908) je utegnilo biti več kot le bežno. Ne nazadnje je bil Ipavec vrstnik in v celjskih šolah skoraj sošolec bratov Jožefa in Friderika Pauerja.¹⁶⁰ Koliko se je Sterger sicer angažiral za slovensko idejo, ostaja odprto. Ni izključeno, da je bil leta 1848 blizu graški »Sloveniji«. Prav tako ne bi presenečalo, če bi hčerke znale slovensko. Tako Sterger kot žena Terezija Pauer sta vendar izšla iz slovenskega oziroma dvojezičnega nemško-slovenskega okolja. Ne gre dvomiti, da je v njenem graškem domu kot pogovorni jezik prevladovala nemščina, a sta zakonca nemara poskrbela za ustrezen »jezikovni pouk« svojih štirih hčerk. Hči Angela je gotovo vsaj dobro razumela besede, ki jih je prepevala pred ljubljanskim občinstvom. Ne nazadnje je imel odvetnik Sterger med strankami Slovence in ga kot pravnega zastopnika srečamo tudi v slovenskem delu dežele.¹⁶¹ Poleg tega pa je skoraj dve desetletji posedoval posest v Halozah nedaleč od gradu Borl,¹⁶² kjer se je leta 1869 zgodila tudi družinska tragedija – Terezijin samomor.

Družinsko življenje Stergerjevih v tretji četrtini 19. stoletja je torej na kratko ovekovečeno v spominih tistega Valvasorjevega potomca, ki je doslej živel najdlje, edini doživel stoletnico in se k sreči tudi živo zanimal za preteklost svojega rodu. Kakšna ironija usode, da je Bruno Brandstetter veliko črpal iz Valvasorja, vse do smrti pa ni vedel, da je sam njegov neposredni potomec!¹⁶³ Pripovedo-

¹⁵³ *Handbuch des Herzogthumes Steiermark 1844*, str. 104–105; 1845, str. 107.

¹⁵⁴ DAG, Altmatriken, Graz–Hl. Blut, Taufbuch XXIX 1843–1849, pag. 41, 83, 128, 175; Graz–Münzgraben, Taufbuch VII 1846–1852, fol. 185. – Njihova klicna imena navaja Brandstetter: *Burgen und Schlösser*, str. 105.

¹⁵⁵ Brandstetter: *Burgen und Schlösser*, str. 107. – Po mestnih naslovnih je Sterger ostal v že prodani hiši vsaj do leta 1883 in je na Admontergassel naveden od leta 1884 (*Grazer Geschäfts- und Adreß-Kalender 1883*, str. 309; 1884, str. 316).

¹⁵⁶ Pbrandstetter: *Burger und Schlösser*, str. 105.

¹⁵⁷ Kot v op. 154.

¹⁵⁸ 7. novembra 1872 je plemiški naziv »Ritter von Ostborn« dobil zase in svoje potomce Johannov oče Josef Weis (1806–1904), priznan violinist, sicer direktor okrajnega finančnega urada in nekdanji častnik (Golec: »Der Hudič ist hier zu Hause«, str. 61; Frank-Döfering: *Adelstlexikon*, str. 558).

¹⁵⁹ Brandstetter: *Burgen und Schlösser*, str. 200.

¹⁶⁰ Ko sta brata Jožef in Friderik Pauer leta 1839 končala 3. letnik, je bil Benjamin Ipavec leto dni mlajši od prvega in leto starejši od drugega, v istem letniku privatist (ZAC, ZAC/0868, Mestne šole Celje, fasc. 3, 3/82).

¹⁶¹ Oglas okrajnega sodišča v Arvcžu/Arnfeldu, objavljen v časniku *Grazer Zeitung* 11. 4. 1868, str. 275, na primer govori o sodnem naroku v neki hiši v Spodnji Kapli na Kozjaku na zahtevo posestnice nepremičnine, ki jo je zastopal dr. Sterger.

¹⁶² ZAP, ZAP 3/1, Stara zemljiška knjiga za sodni okraj Ptuj, knj. 1072, fol. 1165, 1214.

¹⁶³ Prim. Brandstetter: *Burgen und Schlösser*, str. 200–215, 222, 225. – Za sorodstvo z Valvasorjem sta šele januarja 2010 izvedela njegova več kot osemdesetletna sinova Walter (1924) in Ilcrwig (1929).

vanja o doživetjih sorodnikov, ki so iz prve roke zajemala še tja do srede 19. stoletja, so se med drugim nanašala na prastrica Gabrijela Pauerja, ki ga je Brandstetter upravičeno označil kot notoričnega goljufa¹⁶⁴ in na njegovega očima Franza Carmasinja (1809–1876), za katerega pravi, da so ga pastorki zelo cenili.¹⁶⁵ Na to kaže tudi dejstvo, da je bil Carmasini poročna priča vsem trem hčerkam pastorko Terezije Sterger, ki so se poročile za njegovega življenja.¹⁶⁶

Tudi védenje o tem, da se je za navidezno idilo in zunanji uspehi Stergerjeve družine skrivalo marsikaj slabega, dolgujemo Brunu Brandstetterju. Omenil, a ne tudi opisal, je samomor svoje prababice Terezije Sterger, roj. Pauer, in razloge zanj, češar sicer ne razkriva noben znani pisni vir, družinsko izročilo pa pomni samomor zgolj bežno.¹⁶⁷ »Vse kaže, da ni bila srečna ob možu, ki je bil zelo zaposlen s svojim poklicem in ji tudi ni bil zvest. /.../ Leta 1869 je odpotovala v majhno vas Sv. Ana ob vznožju mrakobnega gradu Borl ob Dravi. /.../ 6. aprila 1869 je (tam) naredila samomor.«¹⁶⁸

Še ena zgodba, ki bi ostala raziskovalcem preteklosti za vedno prikrita, ko je Terezijin pravnik ne bi še zadnji hip otel pozabi. Če bi se zanašali samo na navedbe v mrliški matični knjigi župnije Graz–Münzgraben, bi namreč dobili dvakrat netočno sliko: v ulici Schönau št. 44, torej v Stergerjevem gradiču oziroma vili, je 6. aprila 1869 zaradi možganske kapi (*Schlagfluss*) umrla Theresia, soproga dvornega in sodnega odvetnika dr. Franza Stergerja, zaradi nenadne smrti neprevidena, stara 42 let. Na smrt pri Sv. Ani v Halozah ni v matični knjigi niti najmanjšega namiga, pomenljiv je le podatek, da so do pokopa 9. aprila minili trije namesto siceršnjih dveh dni.¹⁶⁹ Bržčas graški duhovnik ni poznal resničnega razloga njene smrti, a vendar preseneča, zakaj ni navedel pravega kraja, ampak namesto tega pokojničino graško bivališče.

Brez družinskega spomina na dejanski kraj smrti na slovenskem Štajerskem ne bi mogli torej niti slutiti, da mrliška matica ne govori resnice. Kaj šele, da odvetnikove soproge v resnici ni zadela kap. Toda tudi mrliška matica župnije Cirkulane (Sv. Barbara) ne pove vsega. Odvetnikova vdova iz Gradca, rojena v Velenju in stara 42 let (dejansko je bila v 43. letu), je preminila 6. aprila 1869 ob 1. uri popoldne na Velikem Vrhu št. 12 zaradi možganske kapi. Po duhovnika naj bi poslali prepozno, dva dni pozneje pa so njeno truplo z dovoljenjem ptujškega okrajnega glavarstva prepeljali v Gradec.¹⁷⁰ Razlog Terezijine smrti so torej bodisi spretno prikrojili bodisi priredili ob tihi privolitvi cerkvenih in civilnih oblasti, saj je bila pokojnica soproga uglednega graškega odvetnika. Spodnještajersko slovensko in nemško časopisje temu ustrezno ni pisalo o še enem samomoru,¹⁷¹ gradivo okrajnega glavarstva, ki je bilo za tovrstne smrtne primere pristojno in je dovolilo prevoz trupla v Gradec, pa ni ohranjeno.¹⁷²

Samomor odvetnikove soproge, ki bi se zgodil v Gradcu, bi zelo težko ostal skrivnost, zato si je Terezija za kraj smrti zelo verjetno premišljeno izbrala družinsko posest pri Sv. Ani. S soprogom sta tam leta 1853 kupila podeželsko gosposko hišo (*Herrenhaus*), Veliki Vrh št. 2, ki je nekoč pripadala lastnikom bližnjega Borla in jo je vdovec Franc leta 1871 prodal.¹⁷³ Hišo z vinogradniško posestjo so torej Stergerjevi uporabljali za oddih.¹⁷⁴ V letu Terezijine tragične smrti je prišla velikonočna nedelja na 28. marec, »prevarana in obupana gospa« pa se je od tega sveta poslovila v torek po beli nedelji, morebiti na podaljšanih velikonočnih počitnicah. Kapljo čez rob tegobam, ki so štiridesetletnico pestile že dolgo, je morda pomenila smrt v družini. 31. marca je

¹⁶⁴ Brandstetter: *Burgen und Schlösser*, str. 105–106.

¹⁶⁵ Prav tam, str. 71.

¹⁶⁶ Carmasini je bil poročna priča Angeli – Angeliki 9. 2. 1869, Gabrielle – Jelli 14. 5. 1872 in Olgi 6. 11. 1875 (DAG, *Matriken-Zweitschriften*, Graz–Münzgraben, Trauungen 1869, pag. 11; 1872, pag. 119; 1875, pag. 25).

¹⁶⁷ Ničesar natančnejšega ne vedo o okoliščinah samomora Terezijina pravniku dr. Walter (1924) in dr. Herwig Brandstetter (1929) ter prapravnuk dr. Franz Mahnert (1958), zadnji ni prepričan, ali je res slišal, »da je šla v Dravo«, kar pa se zdi le malo verjetno. Samo sklepamo lahko, da je Terezija storila »damsko smrt«, torč z zaužitvijo nečesa strupenega.

¹⁶⁸ Brandstetter: *Burgen und Schlösser*, str. 106.

¹⁶⁹ DAG, *Altmatriken*, Graz–Münzgraben, *Sterbebuch* V 1866–1894, pag. 73.

¹⁷⁰ NŠAM, *Matične knjige*, Cirkulane, M 1838–1871, pag. 436.

¹⁷¹ Prim. *Slovenski gospodar* (Maribor) VIII, št. 14, 8. 4. 1869; št. 15, 15. 4. 1869; *Slovenski narod* (Maribor), II, št. 41, 8. 4. 1869; št. 42, 10. 4. 1869; *Marburger Zeitung* VIII, Nr. 42, 7. 4. 1869; Nr. 43, 9. 4. 1869; Nr. 44, 11. 4. 1869.

¹⁷² Razen nekaj fragmentov se je za gradivom okrajnega glavarstva Ptuj izgubila vsaka sled (Hernja Masten (ur.): *Vodnik po fondih*, str. 6).

¹⁷³ ZAP, ZAP 3/1, Stara zemljiška knjiga za sodni okraj Ptuj, knj. 1072, fol. 1165, 1214. – O obsegu posesti: ARS, AS 177, Franciscjski kataster za Štajersko, M 151, Veliki Vrh pri Ptuj, Izpisek premere in cenitve, s. d.

¹⁷⁴ Sicer dobro poučeni Bruno Brandstetter ni vedel veliko o tej družinski posesti, ki je v svojem tipkopisu zato tudi ni posebej obravnaval. V zvezi s samomorom svoje prababice je zapisal zgolj, da je bila Terezijina znanka morda lastnica bližnjega gradu Borl Wilhelmine grofice Leslic, toda pri tem je sam povedal, da je ostal Borl v grofičinih rokah le do leta 1851 (Brandstetter: *Burgen und Schlösser*, str. 106).

*Prizorišče samomora Terezije Sterger – hiša pri Sv. Ani (Veliki Vrh) v Halozah
(foto: B. Golec, oktober 2011).*

v Gradcu za kapjo priminila 69-letna teta Frančiška pl. Resingen,¹⁷⁵ ob kateri je Terezija nemara nekoč odraščala.

Morda ni naključje, da se je prav na dan Terezijinega pogreba, 9. aprila na graškem šetpeterskem pokopališču, rodil v Benetkah njen prvi vnuk Friedrich Weis, pozneje Weis von Ostborn in nazadnje Weis-Ostborn. Njegovi starši, poročeni šele dva meseca prej, 9. februarja 1869,¹⁷⁶ niso imeli nobenega razloga, da bi šli tja pričakat otrokovo rojstvo. Benetke so bile poleg tega tedaj že tri leta v drugi državi, Kraljevini Italiji. Mladi par, 23-letni dr. Johann Weis in njegova 24-letna soproga Angela, roj. Sterger, sta bila tam najverjetneje na poročnem potovanju in ju je prezgodnje rojstvo sina prehitelo. Kaj je botrovalo nepričakovanemu porodu, je vprašanje brez odgovora. Samo ugibamo lahko, ali je zakonca še na medenih tednih dosegel telegram o povsem nepričakovani smrti matere in tašče.

Tisto leto 1869 so se torej dogodki v Stergerjevi in širši Resingenovi družini kar prehitevali. V samo dveh mesecih, od 9. februarja do 9. aprila, sta se

zvrstila dva vesela in dva žalostna. Poroki drugorojenke Angele, najsi je bila ovirana ali izsiljena, a vendar vsaj za nekatere vesel dogodek, sta v razmiku samo devetih dni sledili dve smrti. V Gradcu je v velikem tednu preminila Terezijina 68-letna neporočena teta Frančiška pl. Resingen, šest dni zatem, 6. aprila, pa si je 43-letna Terezija Sterger na družinski posesti na robu Haloz sama vzela življenje. Ko so jo tri dni pozneje položili k počitku na graškem šetpeterskem pokopališču, je v Benetkah, bržkone po prejeti novici o materini smrti, Angela Weis rodila prvorojenca.

Usode Terezijinih hčera in potomcev do danes

Terezija je s prostovoljno smrtjo zapustila 62-letnega moža Franca in štiri hčerke, stare 18 do 25 let. Skoraj dve desetletji starejši soprog jo je preživel za še skoraj dve desetletji. Od sveta se je poslovil pri 80-ih zaradi starostne oslabelosti, in sicer 26. februarja 1888 v svojem graškem stanovanju.¹⁷⁷ Kot lahko razberemo iz osmrtnice v družinskem arhivu njegovega prapravnika, je zapustil štiri omožene hčerke, štiri zete in sedem vnukov, med

¹⁷⁵ DAG, Matriken-Zweitschriften, Graz – Hl. Blut, Sterbefälle 1869, Nr. 71; prim. Schiviz von Schivizhoffen: *Der Adel – Graz*, str. 319.

¹⁷⁶ DAG, Matriken-Zweitschriften, Graz–Münzgraben, Trauungen 1869, pag. 11.

¹⁷⁷ Prav tam, Graz–Maria Himmelfahrt, Sterbefälle 1888, No. 7.

†

 ie Unterzeichneten geben schmerz erfüllt die Trauernachricht von dem Hinscheiden ihres innigstgeliebten Vaters, beziehungsweise Schwieger- und Grossvaters, des Herrn

Dr. Franz Sterger,
 Hof- und Gerichts-Advocaten,

welcher am 26. Februar l. J., Abends 7 Uhr nach langem schmerzhaften Leiden, versehen mit den heil. Sterbesakramenten, im Alter von 80 Jahren verschieden ist.

Die irdische Hülle des theuren Verblichenen wird Dienstag den 28. d. Mts. um 4 Uhr Nachmittags in der Leichenhalle vor dem Paulsthore, wohin dieselbe zur Aufbahrung übertragen wurde, feierlich eingeseget, und nach dem St. Peter-Friedhof zur Bestattung im eigenen Grabe überführt.

Die heil. Seelenmessen werden Mittwoch den 29. d. Mts. Vormittags um 10 Uhr in der Pfarrkirche Mariä Himmelfahrt bei den ehrwürdigen P. P. Franciskanern gelesen.

GRAZ, am 27. Februar 1888.

<p style="text-align: center;"> Dr. Carl Freiherr von Rokitsansky, <small>k. k. Universitäts-Professor,</small> Dr. Hans Weis Ritter von Ostborn, <small>Hof- und Gerichts-Advocat,</small> Carl Mohr, <small>k. k. Oberleutnant,</small> Dario Taiti, <small>k. k. Notar,</small> <small>Schwieger söhne.</small> </p>	<p style="text-align: center;"> Gabriele Frein von Rokitsansky, Angela Weis von Ostborn, Henriette Mohr, Olga Taiti, <small>Töchter.</small> </p>
---	---

Carl Freiherr von Rokitsansky, Friedrich, Rudolf, Hugo Weis Ritter von Ostborn und Emma Weis von Ostborn, Marie Mohr und Hugo Taiti,
Enkel.

*state steierm. Leichen-Aufbahrungs- und Beerdigungs-Anstalt in Graz
 Druck von Joh. Janotta, Graz, Franzensgasse 4.

Osmrtnica dr. Franca Stergerja (last dr. Franz Mahnert, Edelsgrub pri Gradcu).

njimi kar nekaj zvenceh imen in plemiških naslovov. Gabrielle je bila omožena z univerzitetnim profesorjem dr. Karlom baronom Rokitsanskym, Angela z odvetnikom dr. Hansom Weisom, zdaj poplemenitenim v viteza z naslovom Weis Ritter von Ostborn, Henriette je bila ob očetovi smrti soproga nadporočnika Karla Mohra in najmlajša Olga žena notarja Daria Taitija. Tri so imele le po enega otroka, Angela štiri, osmrtnica pa ne pove, kje so navedeni sorodniki dr. Franca Stergerja živeli, kot tudi ne tega, ali so se res vsi zbrali na pogrebu na graškem pokopališču sv. Petra.¹⁷⁸

Avtor teh vrstic ne bi vedel za osmrtnico, ko ga ne bi že omenjeno iskanje morebitnih potomcev Angele Sterger, por. Weis, najprej privedlo do njene prapravnuka dr. Franza Mahnerta. Ta mi je veliko pomagal z gradivom iz družinskega arhiva in postal posrednik pri navezovanju stikov z večjim delom svojega širšega sorodstva. Podatki, kje živijo ali kje so nazadnje živeli daljni sorodniki in kdo so bili, so izjemno pripomogli k mojemu nadaljnjemu raziskovanju, ki je za 20. in 21. stoletje vse manj temeljilo na arhivskih virih, zato pa toliko bolj na informacijah Valvasorjevih na novo odkritih po-

tomcev. In vendar marsikdaj ni šlo gladko. Veliko poti se je izkazalo za brezpotja in stranpoti, brez prizadevnih pomočnikov in že skoraj detektivskega dela pa prenekaterega rezultata preprosto ne bi bilo.¹⁷⁹

Kje bi se oziroma se je zataknilo? Mahnertovi še poznajo svoje »bližnje« sorodnike, potomce Angele Sterger, por. Weis-Ostborn (1844–1821), in njene sestre Gabrielle baronice Rokitsansky (1843–1914), stiki s potomci drugih dveh sester, Henriette Mohr (1847–1917) in Olge Taiti (1851–1912), pa so se prekinili najpoznejše sredi 20. stoletja.¹⁸⁰ Brez gene-

¹⁷⁹ O potomstvu do danes natančno v: Golec: Valvasorjevo neznano potomstvo, 2. del (v tisku).

¹⁸⁰ Ko je že bila odkrita Olgina vnukinja Olga Taiti Premoli, živeča v Benetkah (1915–2010), je dr. Mahnert v družinskem arhivu našel podatek (dopis avtorju 6. 4. 2010), povezan z Olginim očetom Ugom, da je »1 Tochter [Olga] vermählt mit Prof. Conte Premoli in Rom« [Augusto Premoli]; vest o poroki vnukinje Olge leta 1938 je graškim sorodnikom svoje že dolgo pokojne žene očitno sporočil tedaj že zelo priletni dr. Dario Taiti (1850–1945). V istem rodoslovnem zapisu Mahnertovega deda Friedreicha Weis-Ostborna (1896–1978) je o potomstvu Henriette, por. Mohr, samo prazen prostor za naslednji dve generaciji, ki kaže, da so Weis-Ostbornovi vedeli za obstoj Henriettinih potomcev, niso pa jih več poznali, četudi so se ti preselili v Lipnico, edina hči in edini vnuk pa nato v Gradec. Bruno Brandstetter (1988) sicer navaja pravilno letnico Henriette-

¹⁷⁸ Osmrtnica dr. Franca Stergerja v arhivu dr. Franza Mahnerta, Edelsgrub pri Gradcu, kopija v arhivu avtorja.

aloških zapiskov Mahnertovega deda in tipkopisnega dela dr. Bruna Brandstetterja o gradovih sorodnikov (1988) najverjetneje nikoli ne bi izsledil usode in potomcev Henriette – Henrike Sterger, por. Mohr, ki se je 16. maja 1885 poročila daleč od doma, ob Gardskem jezeru, danes v Italiji,¹⁸¹ čeprav so vsi njeni potomci že dolgo spet v Gradcu in bližnji okolici. Tudi usoda njene prav tako v današnji Italiji poročene sestre Olge Taiti bi ostala neznan, četudi se je Olga omožila 6. novembra 1875 v Gradcu in najdemo v poročni matici podatke o njenem možu in kraju njunega bivanja.¹⁸² Toda medtem se je potomstvo Olge Taiti razselilo vse do Rima.

Zgolj na kratko si pogledajmo, kje in kdaj so graški arhivi v našem primeru »odpovedali«. Brez informacij sorodnikov bi o Henriette Sterger obveljalo, da se je po materini smrti 1870 odselila neznan kam, saj je ni ne v poznejših prijavno-odjavnih evidencah mestnih prebivalcev ne v mestnih naslovnih in popisih prebivalstva, njene morebitne poroke pa v nobeni graški poročni matici. Ključni podatek, da se je omožila s častnikom Mohrom, je privedel do vojaških šematizmov in Vojnega arhiva na Dunaju, kjer mi je veliko pomagal dunajski rojak dr. Jože Jerko. Kam je »izginil« Karl Mohr po upokojitvi, ko vojaški šematizmi njegovega imena ne navajajo več, je razkril protokol upokojenih častnikov. Mohr je prejemal pokojnino v Lipnico/Leibnitz in tam leta 1907 tudi umrl.¹⁸³ Začelo se je novo poglavje, najprej iskanje po lipniških matičnih knjigah. Glavnino dela je samoiniciativno opravil dr. Alois Ruhri, vodja škofijskega arhiva v Gradcu, ki se je potrudil poiskati imena Henriettinih potomcev vse do danes. Samo njegova lucidnost je privedla do ugotovitve, da je Henriette nekaj let pred smrtjo v Lipnici dobila edinega vnuka. Njena hči Marie, rojena leta 1887 v Trientu, se je po očetovi upokojitvi s starši preselila v Lipnico in tam še pred poroko rodila nezakonskega (!) sina Walterja Karla Mohra, pozneje pozakonjenega s priimkom Gruber. Nadaljnje iskanje po matičnih knjigah je dr. Ruhrija privedlo do Gruberjeve leta 2000 v Gradcu umrle hčerke in podatkov, kdo sta skrbnici družinskega groba –

tinc smrti 1917, a brez drugih podatkov (Brandstetter, *Burgen und Schlösser*, str. 105).

¹⁸¹ ADI, Riva del Garda–S. Maria Assunta, Registro del matrimoni 1859–1910, pag. 174. – Ob poroki je Henriette – Henrika že sedem let živela v Rivi, in sicer pri sestri Olgi, por. Taiti.

¹⁸² DAG, Matriken-Zweitschriften, Graz–Münzgraben, Trauungen 1875, pag. 25. – Dario Taiti, dr. prava, je prihajal iz Mezzolombarda pri Trientu, kjer je ob poroki tudi živel; bil je sin dr. prava in posestnika.

¹⁸³ ÖStA, KA, Pensionsprotokolle, Band XI, S. 398.

vnukinji oziroma hčerki. Tu se je začelo »detektivsko« delo, saj dostop do osebnih podatkov živčih oseb praviloma ni mogoč. Imeni obeh hčerk sem sicer izsledil na medmrežju, in sicer po zaslugi njune umetniške žilice, prvo, Jutto Koprivnik (1966), kot avtorico objavljene zgodbe, a žal z že zastarelim elektronskim naslovom, drugo, Koro Polster (1964), pa kot avtorico objavljene fotografije, navedeno z imenom, priimkom in krajem bivanja blizu Gradca. Potrebni je bilo nekaj telefonskih klicev, preden je med Polsterji tistega kraja dvignil telefonsko slušalko Korin sin, sprva v pogovoru zelo previden. Srečanje z Jutto in Koro konec leta 2009 je prineslo za obe strani kar nekaj prijetnih presenečenj.

Tako se je torej razvozlala »genealoška zgodba« tretje Stergerjeve hčerke. Ostala pa je še četrta hči, Olga Taiti, po podatkih dr. Mahnerta umrla leta 1912 v Roveretu na nekdanjem italijanskem Tirolskem. Vsi moji poskusi, da bi o družini Taiti kaj izvedel prek raznih ustanov v Roveretu, so se izjalovili. Šele osmrtnica za Olginim sinom Ugom, umrlim štiri leta za Olgo v Genovi – ki jo je čez čas našel Franz Mahnert – je stvari premaknila z mrtve točke, a ne takoj. V osmrtnici je navedena Ugova edina hčerkica Olga (»bambina Olga«), ki je nemudoma postala vroče iskana oseba. Brez pomoči Anarože Slavec iz Doline pri Trstu bi stvar napredovala veliko počasneje in najbrž bi bil ključni trenutek že zamujen. Anaroža Slavec je iz Genove pridobila uradne podatke matičnega urada o Olgi Taiti, njenem rojstvu in poroki, le podatka o smrti v rojstni matici ni bilo. Poizvedovanje pri pokopaliških upravah v krajih bivanja Olginih sorodnikov ni obrodilo sadov, čeprav so bili v Mezzolombardu celo pripravljene odpreti rodbinsko grobnico Taitijevih. »Vsemogočno« medmrežje je končno razkrilo, da je bila Olga prevajalka, omožena z italijanskim senatorjem Augustom Premolijem, ki je nazadnje živel v Benetkah in tam leta 2004 umrl. Senatorjevo ime je bilo šest let pozneje še v telefonskem imeniku in Anaroža Slavec je v začetku leta 2010 na to številko priklicala 95-letno Olgo Taiti Premoli – živo (!). Sprva zadržana Olga je na moje pismo po nekaj tednih odgovorila z neprikritim navdušenjem in mi sporočila domala vse podatke o sebi in svojih potomcih. Ko se na drugo pismo ni več odzvala, ni bilo treba dolgo čakati na potrditev slutnje, da je preminila. Anaroža Slavec, ki je prijazno prevzela komuniciranje in prevajanje pisem, je Olgo ujela živo tako rekoč v zadnjem trenutku. Iskanje njenih dveh hčerk in vnukov bi bilo brez Olginih podatkov silno oteženo, če že ne kar nemogoče.

Potomstvo Terezije Pauer, por. Sterger (1844–1869), in njenih štirih hčerk je danes razvejeno in raztreseno po Avstriji, Italiji in Združenih državah Amerike. Kot že rečeno, izvira vse današnje Valvasorjevo potomstvo od nje in bratranca njene matere Franca viteza Gadolle (1797–1866), a Terezijini potomci po številu pretehtajo. Tudi po poklicni podobi in različnih življenjskih poteh se obe veji polihistorjevega potomstva, ki sta se začeli sredi 19. stoletja, nemalo razlikujeta. Gadollovo bi lahko imenovali »vojaška«, saj je dala do konca 20. stoletja vrsto poklicnih častnikov, med njimi kot zadnjega polkovnika Egona Ehrlicha (1931), prvega Valvasorjevega živečega potomca, ki sem ga odkril (v začetku leta 2007). Gadollovo potomstvo je poleg tega do danes »osvojilo« tri celine in živelo na Slovenskem še vse do leta 1941, rodbinsko ime pa je v zadnjem času postalo prepoznavnejše zaradi Gradčana, podpolkovnika Josefa Gadolle (1897–1945), t. i. »rešitelja Gothe«, ki je v zadnjih tednih 2. svetovne vojne zaradi pacifističnega dejanja postal žrtev nacizma. Resingen-Pauer-Stergerjeva veja, katere nosilke so bile štiri Terezijine hčerke, je zajadrala v civilne vode – v znanost, pravo, medicino, umetnost. Omenili bomo samo nekatere vidnejše potomce graščakove hčerke Terezije z velenjskega gradu. Njena prvorojenka Gabrielle – Jella (1843–1914) je kot soproga dunajskega in nato graškega univerzitetnega profesorja prišla v znamenito zdravniško družino baronov Rokitsansky. Gabriellin edini sin dr. Karl Rokitsansky (1867–1976), odvetnik in politik, je bil v prvi avstrijski republiki poslanec ter predsednik koroškega deželnega zbora, vnuk ddr. Gerhard Rokitsansky (1906, Eggenberg pri Gradcu – 1987, Dunaj) je postal priznan ornitolog in se je upokojil kot direktor zoološkega oddelka Prirodoslovnega muzeja na Dunaju. Trije pravniki so danes univerzitetni profesorji: Carl-Herbert Rokitsansky (1952, Dunaj) za tehniško informatiko na univerzi v Salzburgu, Georg Gittler (1954, Gradec) je profesor psihologije na Dunaju, njegov brat Phillip Gittler (1956, Dunaj) pa profesor termalne dinamike v Linzu.

Potomstvo Angele Sterger, por. Weis von Ostborn (1844–1921), se je večinoma posvetilo v pravo, saj je bila Angela poročena z znanim odvetnikom. Njegov oče in družina sta bila leta 1872 plemenitena, a so potomci leta 1919 ostali brez plemiškega predikata, s priimkom Weis-Ostborn. Glavnina te veje živi v Gradcu. Med pravniki gre opozoriti na odvetnika dr. Friedricha Weis-Ostborna (1896–1978, Gradec), ki je najbrž prvi ugotovil sorodstveno zvezo z Valvasorjem, in na njegovega že večkrat omenjenega bratranca, sodnika

dr. Bruna Brandstetterja (1893–1894, Gradec), ljubiteljskega zgodovinarja, zlasti zavzetega kastelologa in lokalnega zgodovinarja. Vsestransko dejaven, med drugim v humanitarnih organizacijah in pri oskrbovanju vojaških pokopališč (organizacija *Schwarzes Kreuz*), je njegov sin, prav tako pravnik dr. Herwig Brandstetter (1929, Greifenberg na Koroškem). Mlajše generacije te rodbinske veje so se zavezale tudi medicini, tako Herwigov brat psihiater in nevrolog dr. Walter Brandstetter (1924, Gradec) in njun mrzli nečak, prav tako psihiater in nevrolog dr. Franz Mahnert (1958, Gradec). Najbolj zveneče ime med Weis-Ostborni pa si je ustvaril njihov stari stric oziroma prastric Rudolf Weis-Ostborn (1876–1962, Gradec), priznani štajerski skladatelj in dolgoletni direktor graškega stolničnega zbora, ki ga pozna tudi slovenska glasbena zgodovina. V letih 1913 do 1919 je s prekinitvijo, ko je bil vpoklican v vojsko, deloval v Ljubljani kot direktor »nemške« Filharmonične družbe. Bil je zadnji Valvasorjev potomec iz Pauerjeve in širše, Resingenove rodbinske veje, ki je živel na Slovenskem, od vseh polihistorjevih potomcev pa tudi zadnji, ki je prebival v Valvasorjevem rodnem mestu.¹⁸⁴

»Tanjša« rodbinska veja tretje Stergerjeve hčerke Henriette – Henrike Mohr (1847–1917), omožene s častnikom, se je ustalila v Gradcu in okolici ter se najbolj utopila v množici – hči se je prvič omožila z elektricarjem in drugič s trgovcem, edini vnuk pa je imel v Gradcu šivalnico usnjenih hlač. Podobno maloštevilno potomstvo njene sestre Olge Taiti (1851–1912) je ostalo v Italiji. Olgin sin iz njenega zakona s tirolskim notarjem italijanskega rodu, inženir Ugo Taiti, se je pred 1. svetovno vojno preselil v Genovo, vnukinja Olga Taiti Premoli (1915, Genova – 2010, Benetke) je postala znana prevajalka literarnih del in prav tako njena hči Marina Premoli (1942, Rim), vnuk Ludovico Pratesi (1961, Rim) pa je uveljavljen umetnostni zgodovinar in kritik. Nikakor ne gre prezreti »stranpoti« Marine Premoli, ki je, četudi hči italijanskega senatorja in grofa, pristala v ekstremni levičarski teroristični organizaciji Prima Linea in bila leta 1982 zaradi bombnega napada in organiziranega pobega iz zapora obsojena na petnajst let ječe.

¹⁸⁴ O Rudolfu Weis-Ostbornu: Golec: »Der Hudič ist hier zu Hause«, str. 61–66.

Sorodstvu zamolčana genealoška zveza z Valvasorjem

Valvasor bi se imel torej danes načuditi marsičemu, kar so na svojih »poteh« in »stranpoteh« počeli njegovi številni potomci, ne samo ti iz Pauer-Stergerjeve veje, o katerih je tekla beseda. Gotovo bi ga neprijetno presenetilo, kako malo so potomci vedeli o njem in ga poznali kot svojega prednika. Védenje o genealoški povezavi s kranjskim polihistorjem je kopnelo že pri prvih generacijah, s preselitvijo glavnine potomcev na Štajersko in časovno distanco pa razumljivo izginjalo še veliko hitreje, razen pri tistih redkih, ki so se ukvarjali z genealogijo ali imeli vsaj posluh za rodbinsko preteklost.

Od več kot sto danes živečih polihistorjevih potomcev je samo eden vedel za sorodstvo z Valvasorjem, še preden sem z njim spomladi 2009 navezal stik. Gre za dr. Alfonsa Mahnerta (1958) iz Edelsgruba pri Gradcu, ki je izročilo pri enajstih letih prejel od svojega deda dr. Friedricha Weis-Ostborna (1896–1978, Gradec). Pri tem je nadvse zanimivo dejstvo, da Friedrichova hči Elfriede (1921, Gradec) ni nikoli niti slišala za Valvasorja, Mahnert pa je dobro vedel, da je polihistorjev devetkrat pravnuk. Kot vse kaže, je šele njegov ded, Valvasorjev sedemkrat pravnuk Friedrich Weis-Ostborn, prišel z lastnim preučevanjem do spoznanja o sorodstvu s kranjskim polihistorjem. Čeprav naj bi šlo po Mahnertu za »družinsko tradicijo«, se tu nekaj preprosto ne izide. Težko si namreč predstavljamo, da bi družina Jožefe Pauer-Carmasini, roj. pl. Resingen (1800–1870), negovala spomin na Valvasorja in ga prenesla na potomstvo, če natančne genealoške povezave s polihistorjem ni poznal niti njen bratranec Franc vitez Gadolla (1797, Blagovna pri Šentjurju – 1866, Gradec), vneti spodnještajerski domoznanec in Valvasorjev častilec.¹⁸⁵ Jo-

žefin prapravnuk Friedrich Weis-Ostborn je svojemu bratrancu Brunu Brandstetterju (1893–1994, Gradec), še pred prvo svetovno vojno »posodil v prepis številne dokumente za rodoslovne raziskave«,¹⁸⁶ v katerih tedaj očitno še ni bilo Valvasorjevega imena. Ljubiteljski zgodovinar Brandstetter, ki je po upokojitvi leta 1959 veliko raziskoval in tudi objavljaj,¹⁸⁷ je dobro poznal Valvasorjevo delo,¹⁸⁸ a sta šele njegova sinova v začetku leta 2010 od avtorja teh vrstic izvedela, česar njun oče žal ni vedel: da je namreč sam Valvasorjev sedemkrat pravnuk. Zdi se, da se je Friedrich Weis-Ostborn dokopal do ugotovitve o sorodstvu z Valvasorjem šele pozneje, z lastnimi raziskavami, torej neznano kdaj po 1. svetovni vojni in najpozneje v šestdesetih letih 20. stoletja, ko je o tem poučil tudi vnuka, Franza Mahnerta (okoli 1969).

Preseneča, kako ljubosumno so Weis-Ostborni védenje o Valvasorju kot predniku negovali v ozkih družinskih krogih. Ali pa tudi ne tako ljubosumno. Mahnert, psihiater in nevrolog, namreč pravi, da ne zadošča samo slišati, ampak je za pomnjenje potrebno najprej hoteti vedeti. Njegov ded naj bi o polihistorju pripovedoval tudi drugim članom družine, tako denimo Mahnertovima starejšima sestrama, a se tega danes nihče od sorodnikov ne spominja. Kranjski polihistor za večji del Weis-Ostbornove družine pač ni bil dovolj privlačna tema. Na drugi strani bi dedov bratranec dr. Bruno Brandstetter z obema rokama pograbil podatek o Valvasorju kot predniku – kot se je to zdaj zgodilo pri njegovih sinovih – vendar mu Weis-Ostbornovi tega veselja niso privoščili. Niti potem ne, ko je Brandstetter leta 1988 pri častitljivih 95-ih razmnožil za sorodnike obsežno tipkopišno delo o gradovih svojih sorodnikov, niti ne, ko so mu čestitali ob 100-letnici. Brandstetterji so bili namreč v očeh Weis-Ostbornov »slabši« sorodniki in, kot sklepa dr. Mahnert, je

¹⁸⁵ Čeprav je Gadolla dobro poznal Valvasorja in ga večkrat citiral, nikakor ni mogel dognati, da je bila Regina Konstancija prav polihistorjeva hči, ampak je zapisal, da bo treba njenega očeta šele identificirati iz rodovnika rodbine Valvasorjev v *Slavi vojvodine Kranjske* (Stl.A, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 911, fol. 5–6). V zgodovinskem prikazu rodbine Valvasor, ki v glavnem temelji na *Slavi*, je svoji prednici pripisal kar deset (!) potencialnih očetov iz Valvasorjeve rodbine, med drugim celo vse tri njene odrasle polbrate, za katere ni vedel, da so postali redovniki in da po letih rojstva nikakor ne bi mogli biti njeni očetje. Še najbolj se je pravemu očetu približal pri polihistorjevem bratu Volkangu in polbratu Janczu Karlu. Da svoje prednice nikakor ni mogel povezati z Janczom Vajkardom, je bilo krivo zmotno, z ničemer utemeljeno prepričanje o rojstvu Regine Konstancije med letoma 1694 in 1696, ko je bil polihistor že mrtev (Stl.A, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 568, fol. 2–4'). Sredi 19. stoletja, vsekakor po smrti

matere (1841), je Gadolla svojim sorodnikom Dienerspergom, verjetno sestrični Kajetani, por. grofici Hoyos, v rodovniku rodbine Dienersperg sporočil, da je bila Regina Konstancija pl. Dienersperg »sorodnica ali morda vnukinja znamenitega Valvasorja« (Stl.A, A. Dienersperg, K 1, H 1, Stammbaum meiner seel. Fr. Mutter Barbara von Gadolla ge. Freiin von Dienersperg).

¹⁸⁶ Brandstetter: *Burgen und Schlösser*, str. 7.

¹⁸⁷ Gl. Brandstetterjevo bibliografijo v: Neunteufl, Dr. Bruno Brandstetter, str. 134–135 in na medmrežju v Landesbibliothek Steiermark. – Naključje je hotelo, da sem prav v tednih okoli Brandstetterjeve 100-letnice spoznal pisca članka ob njegovem jubileju, tedaj 88-letnega ing. Walterja Neunteufla, članek pa je v času mojega študijskega bivanja v Gradcu izšel v reviji, ki jo je uredjal moj tamkajšnji mentor prof. dr. Günter Cerwinka.

¹⁸⁸ Prim. Brandstetter: *Burgen und Schlösser*, str. 200–215, 222, 225.

njegov ded Friedrich morda presodil, da Brunu »ni treba vedeti vsega«. ¹⁸⁹ Družina namreč ni odobraval poroke (1893) Brunove matere Emanuele Weis von Ostborn (1870–1930) z akademskim kiparjem prof. Johannom Brandstetterjem (1854–1925), ki je bil prenzikega rodu, oče nezakonskega sina in premalo uglednega poklica, zato so tudi njunega edinega sina Bruna kljub njegovim poklicnim in siceršnjim uspehom radi podcenjevali. ¹⁹⁰ A ironija usode: danes je Brandstetterjevo ime zaradi njegovih del v Gradcu in širše še kako živo – med drugim ima v mestu ulico – »slava in čast« Stergerjev in Weis von Ostbornov pa sta – razen skladatelja Rudolfa – ovekovečeni v glavnem le še tam, kjer ju iščejo zgodovinarji: v arhivih. In kdaj arhivi (ne) lažejo?

Viri in literatura

Viri

Archivio Diocesano Tridentino (ADT)

Riva del Garda–S. Maria Assunta: Registro del matrimoni 1859–1910

Arhiv Republike Slovenije (ARS)

AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko: L 296

AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko: M 151

AS 315, Deželna deska za Kranjsko: indeks.

Diözesanarchiv Graz-Seckau (DAG)

Altmatriken:

Graz–Hl. Blut: Taufbuch XXIX 1843–1849, Taufbuch XXX 1850–1857

Graz–Münzgraben: Taufbuch VII 1846–1852, Sterbebuch V 1866–1894

Graz–St. Andrä: Taufbuch VII 1840–1854

St. Peter am Ottersbach: Taufbuch III B 1786–1836; Taufbuch AB VII 1844–1868

Bischöfliches Ordinariat: 1876, No. 3835

Indizes zu Grazer Taufmatriken

Matriken-Zweitschriften:

Graz–Dom: Trauungen 1842

Graz–Herz Jesu: Sterbefälle 1891–1915

Graz–Hl. Blut: Geburten 1860; Sterbefälle 1849, 1854, 1869

Graz–Maria Himmelfahrt: Sterbefälle 1888

Graz–Münzgraben: Trauungen 1869, 1872, 1875

Graz–St. Anton (Landeskrankenhaus): Sterbefälle 1865, 1893

Graz–St. Leonhard: Sterbefälle 1862

Graz–St. Peter: Sterbefälle 1860

Premstätten: Sterbefälle 1892–1953; Trauungen 1890–1914

St. Peter am Ottersbach: Trauungen 1841; Sterbefälle 1844

St. Veit am Vogau: Trauungen 1891–1899; Sterbefälle 1871–1930

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL)

ŽA Ig: R 1784–1794, R 1794–1805, R 1805–1812, R 1812–1818, M 1818–1840; II Status animarum Pfarre Ig ab anno 1700

Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM)

Matične knjige:

Celje–sv. Danijel: R 1752–1772, R 1784–1794, R 1794–1801, R 1801–1817, R 1817–1840, R 1841–1849, Ind P 1694–1845, P 1804–1826, P 1826–1845, Ind M 1757–1834, M 1808–1834

Cirkulane: M 1838–1871

Dobrna: R 1848–1866, M 1830–1862

Nova Cerkev: Ind R 1756–1873, M 1784–1833

Sv. Rupert v Slovenskih goricah: M 1815–1844

Šentjur pri Celju: R 1785–1805, P 1785–1835

Škale: R 1790–1808, R 1809–1837, M 1790–1829, M 1829–1888

Velenje–sv. Martin: M Ind 1785–1837

Zapisniki duš:

0117 Nova Cerkev: K02, K10

Okrajno sodišče v Ljubljani, Zemljiška knjiga

k. o. Tomišelj, gl. knj. 201–300

Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsbüro – Finanz- und Hofkammerarchiv, Wien (ÖStA, AVAFHKA)

Adelsakten: Dienersperg Freiherrnstand 1766;

Resing von Resingen 1800; Ritterstand Resingen 1808

Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv (ÖStA, KA)

Conduite-Listen: K 101, 248

Grundbuchblätter: K 1779, 2486

Pensionsprotokolle: Band XI, 39

¹⁸⁹ Pismo dr. F. Mahnerta avtorju 15. novembra 2010.

¹⁹⁰ Ob poroki 30. januarja 1893 je bil Brandstetter kipar in profesor v Gradcu, rodil pa se je v župniji Ilitzendorf v družini kovača (DAG, Graz–Herz Jesu, Trauungen 1893, No. 10). – Informatorji o neodobravanju poroke v Weis-Ostbornovi družini: dr. Walter Brandstetter (1924), dr. Herwig Brandstetter (1929) in dr. Franz Mahnert (1958).

Slovenski šolski muzej (SŠM)

Arhiv: fasc. 81

Stadtarchiv Graz (STAG)

Konskriptionsprotokoll 1857: B P (einheimisch), C K (einheimisch)

Meldearchiv der Polizeidirektion Graz (= MPG): Meldebücher 1876–1891: H; Meldekartei 1892–1925: Knr. 25, 271

Volkszählungsbuch 1866: A–F einheimisch; O–S fremdständig; P–Sch einheimisch; A–E fremdständig; F–J fremde; O–S fremdständig; K Viertel Karlau, H. Nr. 1141/1–1283

Volkszählung 1870: Index A–C, G–H, P–R

Volkszählung 1880: Index P–R, G, H

Volkszählung 1890: Index A–L, L–P

Volkszählung 1900: Index L–P

Volkszählung 1910: Index N–P

Steiermärkisches Landesarchiv (StLA)

A. Dienersperg: K 1, H 1

Akademisches Gymnasium Graz: K 100

Bezirksgericht Graz: D 929/1870

Handschriften: Gruppe 2, Hss. 568, 735, 771, 911

Statthaltere: K 993

Steiermärkische Landtafel:

LT I: 8. goldener Quatern

LT II: Personal-Index k. k. Landtafel A–Z;

Hauptbuch 2, 3, 7, 8, 11, 17, 26; Urkundenbuch Tom 199

Universitätsbibliothek Graz (UBG)

Ms. 58-2, Ms. 58-3

Zgodovinski arhiv Celje (ZAC)

ZAC/0845, I. gimnazija v Celju: fasc. 1

ZAC/0868, Mestne šole Celje: fasc. 2, 3

Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP)

ZAP 3/1, Stara zemljiška knjiga za sodni okraj

Ptuj: knj. 1072

Župnijski urad Žalec

R 1784–1801

Literatura

Adressbuch der Landeshauptstadt Graz und Geschäfts-Handbuch für Steiermark. Graz : A. Leykam's Erben, 1862.

Adreß- und Geschäfts-Handbuch der Landeshauptstadt Graz. Graz : Leykam's Erben, 1867.

Brandstetter, Bruno: *Burgen und Schlösser meiner Vorfahren in mütterlicher Linie und deren Verwandten in Steiermark, Kärnten und Krain. Chronik einer Grossfamilie* (Manuskript). Graz, 1988.

Cvelfar, Bojan: *Knjiga gostov Zdravilišča Rogaska Slatina 1823–1850.* Celje : Zgodovinski arhiv, 2002 (Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje. Pričevanja arhivskih dokumentov 1).

Frank, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918. 4. Band. O–Sh.* Schloss Senftenegg : Selbstverlag, 1973.

Frank-Döfering, Peter: *Adelslexikon des Österreichischen Kaisertums 1804–1918.* Wien : Herder & Co., 1999.

Golec, Boris: »Der Hudič ist hier zu Hause« – med uboštvo, glasbo, portreti neznanih prednikov, shizofrenijo in evtanazijo. Usode zadnjih Valvasorjevih potomcev na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja in njihova kulturno-umetnostna zapuščina. *Zgodovina za vse XVII* (2010), št. 1, str. 51–100.

Golec, Boris: Neznano in presenetljivo o življenju, družini, smrti, grobu in zapuščini Janeza Vajkarda Valvasorja. *Zgodovinski časopis* 61 (2007), št. 3–4, str. 303–364.

Golec, Boris: Trpljenje »celjskega Wertherja«, tosvetne skrbi njegovega sina in uvod v zaton njegovega rodu. Spomini dveh Valvasorjevih potomcev baronov Dienerspergov s Celjskega. *Zgodovina za vse XVIII* (2001), str. 15–67.

Golec, Boris: Valvasorjevo neznano potomstvo do današnjih dni – 1. del. *Zgodovinski časopis* 62 (2008), št. 3–4; str. 351–383; 2. del. *Zgodovinski časopis* 65 (2011), št. 3–4 (v tisku).

Grazer Adressenbuch für 1893; 1894; 1895; 1896. Graz : Styria.

Grazer Geschäfts- und Adreß-Kalender für das Jahr 1878; 1879; 1880; 1882; 1883, 1884, 1885, 1886; 1887; 1889; 1890; 1891, 1892. Graz : Buchdruckerei Gutenberg, Selbstverlag.

Handbuch des Herzogthumes Steiermark für das Jahr 1843; 1844; 1845; 1846; 1847; 1848. Gratz : A. Leykam'sche Erben.

Handbuch vom Kronlande Steiermark. Gratz : A. Leykam's Erben, 1851.

Handbuch von Steiermark für das Jahr 1855. Graz : A. Leykam's Erben, 1855.

Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich für das Jahr 1856; 1858; 1859. Wien : Hof- und Staatsdruckerei.

Kaiser, Joseph Franz: *Litografirane podobe slovenje-štajerskih mest, trgov in dvorcev*. Zbrala: Ivan Stopar, Primož Premzl. Vzporedni naslov: *Stara Kaiserjeva suita 1824–1833 s faksimilom četrte izdaje zemljevidov Celjskega in Mariborskega okrožja*. Maribor : Umetniški kabinet Primož Premzl, 1999.

Ljubljanski klasiki 1563–1965 (ur. Živka Črničvec). Ljubljana : Maturanti Klasične gimnazije (1941–1958), 1999.

Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums. Wien : K. k. Hof- und Staats (Aerial) Druckerei: 1815–1868.

Neues Adreßbuch und Geschäfts-Handbuch für die Landeshauptstadt Graz 1871. Graz : Leykam-Josefsthal, 1871.

Neues Adreß- und Geschäfts-Handbuch nebst vollständigem Häuserschema der Landeshauptstadt Graz für das Jahr 1877. Graz : Leykam-Josefsthal, 1877.

Neunteufl, Walter: Dr. Bruno Brandstetter – 100 Jahre! *Blätter für Heimatkunde* 67 (1993), str. 134–135.

Orožen, Ignaz: *Das Dekanat Schallthal mit den Seelsorgestationen St. Georgen in Skalis, St. Martin bei Schalleck, St. Johann am Weinberge, St. Egid bei Schwarzenstein, St. Pankraz in Ober-Ponikl, St. Michael bei Schönstein, St. Peter in Zavodnje und St. Andra in Weißwasser* (Das Bisthum und die Diözese Lavant, Theil 5). Graz : Selbstverlag, 1884.

Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Güten, Städte und Märkte*. München : R. Oldenbourg, 1962.

Pokopališča pri cerkvah Lavantinske škofije. Razširjeni ponatis. Maribor : Pisarna kn. šk. ordinariata, 1916.

Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken der Stadt Graz*. Graz : Lydia Schiviz von Schivizhoffen, 1909.

Schmutz, Carl: *Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark. I.–IV. Theil*. Gratz : Verlag Kienreich, 1822–1823.

Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1982.

Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre des Hertzogthums Crain*, XI. Laybach, 1689.

Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva na Ptuj (ur. Marija Hernja Masten). Ptuj : Zgodovinski arhiv, 2009.

Vodnik po župnijskih arhivih na območju SR Slovenije (ur. Ema Umek, Janez Kos). Ljubljana : Skupnost arhivov Slovenije, 1975 (Skupnost arhivov Slovenije. Vodniki. 2. zvezek).

Zajc Cizelj, Ivanka: *Mestne šole Celje (1777–1964)* (Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje, Inventar 5). Celje : Zgodovinski arhiv, 1993.

Časopisi

Grazer Zeitung 11. 4. 1868.

Marburger Zeitung 7. 4. 1869, 9. 4. 1869, 11. 4. 1869

Slovenski gospodar: 8. 4. 1869, 15. 4. 1869

Slovenski narod: 8. 4. 1869, 10. 4. 1869

Informatorji

dr. Herwig Brandstetter (1929), Graz

dr. Walter Brandstetter (1924), Graz

dr. Franz Alfons Mahnert (1958), Edelsgrub

Zusammenfassung

WEGE UND ABWEGE VON VALVASORS NACHKOMMEN VON SCHLOß VELENJE/WÖLLAN.

WANN ARCHIVQUELLEN (NICHT) LÜGEN

Der Beitrag präsentiert vor allem im Licht der verfügbaren Quellen und Methoden des Historikers, die manchmal schon an eine richtige Detektivarbeit grenzen, die Lebensgeschichten der Nachkommen des Krainer Polyhistor und Chronisten Johann Weikhard Freiherr von Valvasor (1641–1693), der drei Brüder und der Schwester Pauer, die alle außer dem jüngsten Bruder auf Schloß Velenje/Wöllan in Štajerska, der slowenischen Steiermark, geboren wurden.

Die Geschichte beginnt mit Josefa Edle von Resingen (1800, Schloss Blagovna/Reifenstein – 1870, Graz), der Tochter von Valvasors Urenkelin Theresia Freiin von Dienersperg (1776, Schloss Dobrna/Neuhaus – 1849, Graz). Ihre Mutter heiratete kurz vor Josefes Geburt unstandesgemäß den Bürgerlichen Ignaz Paul Resnik (1765, Celje/Cilli – 1833, Schloss Tabor/Weichselstätten), einen Beamten, der mit Geschicklichkeit nicht nur der Ehemann der Baronin wurde, sondern auch Ritter von Resingen.

Josefa Edle von Resingen wurde mit 23 Jahren mit dem Nichtadligen Gabriel Alois Pauer (1792, Celje/Cilli – 1831, Sterbeort unbekannt) verheiratet, dem Haupterben der Herrschaft und des Schlosses Velenje/Wöllan. Aufgrund schlechten Wirtschaftens und von Schulden kam die Herrschaft zusammen mit dem übrigen Besitztum schon 1829 zur exekutiven Versteigerung, Pauer starb bald darauf, und Josefa heiratete nach zehnjähriger Witwenschaft den viel jüngeren Unterleutnant Franz Michael Freiherr von Carmasini (1809, Prag – 1876, Graz), einen Baron ohne Vermögen,

der seine Braut und ihre vier Kinder nach Graz führte und für sie vorbildlich sorgte.

Josefa hatte mit ihren Kindern kein Glück, überlebte sie doch nur eines, und auch dieses befand sich bei ihrem Tod im Gefängnis. Zwei aussichtsreiche Söhne, Josef (1828–1862), Dr. jur., und Friedrich Pauer (1830–1865), Oberleutnant, erkrankten in jungen Jahren und starben noch ledig in Graz. Die Tochter Theresia (1826, Velenje/Wöllan – 1869, Sv. Ana pri Borlu/St. Anna bei Ankenstein) wurde mit kaum 16 Jahren in Graz mit dem 35-jährigen Dr. jur. Franz Sterger (1807–1888) verheiratet, der in der Umgebung von Ljubljana/Laibach geboren wurde. Theresia beging mit 43 Jahren auf dem Familienbesitz bei Schloß Borl/Ankenstein in der slowenischen Steiermark Selbstmord, vermutlich wegen Untreue ihres Ehemanns. Diese Tat verbarg die Familie Sterger vor der Öffentlichkeit und ist in den Archivquellen nicht zu finden, sie schien aber in einer schriftlichen Aussage von Theresias Urenkel Dr. Bruno Brandstetter (1893–1994, Graz) auf.

Ein besonders unruhiges und ungeordnetes Leben hatte Theresias Bruder Gabriel Pauer (1825–1882?), den Dr. Brandstetter als »notorischen Betrüger und Schuldenmacher« bezeichnete. Der angeblich entlassene (niedere) Beamte lebte in der steierische Hauptstadt mindestens sieben Jahre in wilder Ehe mit einer verheirateten Frau, mit der er vier Kinder hatte. Drei ließ er als eheliche mit dem Familiennamen Pauer und das vierte als Kind einer erdichteten unehelichen Mutter taufen. Gabriels wilde Ehe ist in den Archivquellen erst viel später dokumentiert (1876), als seine »Frau« für ihre 20-jährige Tochter Gabrielle bei den Behörden eine Berichtigung der Eintragung der Vaterschaft im Taufregister erreichte und damit den Schwindel gestand. Gabrielle kann in den Grazer Archivquellen bis zu ihrem 36. Lebensjahr verfolgt werden, als sie noch als Ledige mit ihrer verwitweten Mutter lebte, von den anderen drei unehelichen Kindern starben zwei schon im Säuglingsalter, während das Schicksal des dritten Kindes unbekannt bleibt. Gabriel war in der Strafanstalt Karlau bei Graz mindestens fünf Jahre in Haft und starb nach Aufzeichnungen von Verwandten angeblich 1882 in Bosnien.

Von den zwei heute lebenden, von Valvasor abstammenden Familien – der Gadoller und der Resingener Linie – geht letztere mit vier Töchtern von Gabriels unglücklicher Schwester Theresia Pauer verh. Sterger weiter. Diese wuchsen in Graz in der Familie eines wohlhabenden Vaters und Rechtsanwalts auf, der, wie es scheint, auch mit der

slowenischen Nationalbewegung liebäugelte. Die Tochter Angela (1844–1921) heiratete den Musiker und Anwalt Dr. Hans Weis (1846–1906), der ab 1872 den Adelstitel Ritter Weis von Ostborn trug. Deren Sohn Rudolf Weis von Ostborn (1876–1962, Graz), ein anerkannter steierischer Komponist, war unter anderem in den Jahren 1913–1919 Direktor der Philharmonischen Gesellschaft in Ljubljana/Laibach und Valvasors letzter Nachkomme, der einige Jahre in der Geburtsstadt des Polyhistor lebte. Unter den Nachkommen der zweiten Sterger-Tochter Gabrielle (1843–1914), die mit dem Universitätsprofessor Dr. med. Karl von Rokitsansky verheiratet war, sind bis heute mehrere Wissenschaftler und Universitätsprofessoren zu finden. Das Schicksal der beiden anderen Schwestern und deren Nachkommen hätten ohne aufschlussreiche, von einem Nachkommen Angelas aufbewahrte Angaben beinahe nicht aufgespürt werden können. Eine Schwester, Olga (1851–1912), die mit dem Notar Dario Taiti verheiratet war, lebte und starb nämlich im italienischen Teil Tirols, heute in Italien, und die zweite, Henriette-Henrika (1846–1917), heiratete dort während ihres Aufenthalts bei ihrer Schwester Olga den Offizier Karl Mohr und kehrte später wieder in die Steiermark zurück. Unter Valvasors Nachkommen ist Olgas Urenkelin Marina Premoli (1942, Rom), eine bekannte Übersetzerin, die 1982 wegen ihrer Zusammenarbeit mit einer linksextremistischen Terrororganisation zu 15 Jahren Gefängnis verurteilt worden ist, bestimmt eine der interessantesten Personen.

Die Nachkommenschaft von Theresia Pauer verh. Sterger (1826–1869) und ihren vier Töchtern ist heute in Österreich, Italien und den USA verstreut. Das Wissen von Valvasor als Vorfahre war in dieser Familienlinie im 19. Jahrhundert offensichtlich in Vergessenheit geraten, und auch nach Aufspürung der genealogischen Verbindung mit Valvasor durch Dr. Friedrich Weis-Ostborn (1896–1978, Graz) blieb dieses Wissen auf einen sehr engen Familienkreis beschränkt. Von Valvasor als Vorfahre wusste nicht einmal der Cousin von Weis-Ostborn, der Richter Dr. Bruno Brandstetter (1893–1994), obwohl er den Krainer Gelehrten als solchen sonst gut kannte. Er beschäftigte sich nämlich leidenschaftlich mit Geschichte und Heimatkunde und vervielfältigte noch mit 95 Jahren einen umfangreichen maschinengeschriebenen Text über die Burgen und Schlösser seiner Vorfahren und Verwandten.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-789.32(497.4+497.5)

Prejeto: 4. 10. 2011

Unio Leonina in oblikovanje slovenske frančiškanske province

JOŽE ŠKOFLJANEC

dr. zgod. znanosti, arhivist

Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana

e-pošta: joze.skofljanec@gov.si

IZVLEČEK

Na pobudo papeža Leona XIII. so se štiri ob koncu 19. stoletja štiri veje redovne skupnosti frančiškanov združile v enoten red. Združitev je po papežu dobila ime Unio Leonina. Prispevek predstavlja vpliv te združitve na spreminjanje teritorialno-upravnih meja znotraj reda in oblikovanje dveh nacionalnih provinc – slovenske in hrvaške. Posebna pozornost je namenjena predstavitvi razmer v nadnacionalni hrvaško-kranjski provinci pred novo razmejitvijo ob pomoči izjav najuglednejših članov province.

KLJUČNE BESEDE: *frančiškani, reformati, Unio Leonina, Slovenija, Hrvaška, Provincia Croatiae Carnioliae s. Crucis*

ABSTRACT

LEONINE UNION AND THE FORMATION OF THE SLOVENIAN FRANCISCAN PROVINCE

On the initiative of Pope Leon XIII, the four families of the Franciscan order were unified into a single order at the end of the 19th century. The unification was called »Unio Leonina« – Leonine Union. The article aims to describe its influence on the changing of territorial and administrative borders within the order and on the formation of the two national provinces – Slovenian and Croatian. Special emphasis is placed on describing the conditions in the multinational Provincia Croatiae Carnioliae before the fixing of new borders, by presenting the views and beliefs of some of the Province's most prominent members.

KEY WORDS: *Franciscans, Friars Minors Reformati, Leonine Union, Slovenia, Croatia, Provincia Croatiae Carnioliae s. Crucis*

Manjši bratje frančiškani do Unia Leonina

Upravno-teritorialna ureditev redovnih skupnosti je bila veliki večini primerov neodvisna od upravno-teritorialnih ureditev krajevne cerkve (škofij, nadškofij, cerkvenih pokrajin). Za frančiškane, redovno skupnost, ki izhaja iz karizme Frančiška Asiškega, ustanovitelja reda manjših bratov, je od prvih desetletij značilna delitev na redovne pokrajine tako imenovane province. Na čelu province je provincialni minister oz. provincial, ki ima svojega namestnika vikarja (občasno imenovanega tudi kustos), pri vodenju province pa mu pomagajo svetovalci, tako imenovani definatorji, ki so združeni v definatorij – stalni svet provincialnega ministra.¹ V provinco se združujejo redovne hiše, te pa imajo prav tako svoje predstojnike. Predstojnik samostana ima naziv gvardijan, nazivi predstojnikov manjših redovnih hiš, torej rezidenc, hospicev ipd., pa so se, podobno kot velja za omenjene manjše redovne hiše, v različnih obdobjih spreminjali. Tako srečamo v virih izraze *presidens*, *superior* ipd.

Potrditve načina življenja (*forma vitae*), ki so ga Frančišek in prvi tovariši v letu 1209 oz. 1210 prejeli od papeža Inocenca III. štejejo za leto ustanovitve reda manjših bratov (OFM – *ordo fratrum minorum*).² Že v prvih desetletjih so bratje različno razumevali Vodilo (redovna pravila), predvsem življenje v uboštvu. Te razlike so se z različno intenzivnostjo vznemirjale ves red do začetka 16. stoletja. Več papežev je z razlagami Vodila (redovnih pravil) neuspešno skušalo ohraniti enotnost reda. Ta se je z oblikovanjem posebnih upravnih struktur notranje razdelil v 15. stoletju, v letu 1517 pa je prišlo tudi do tako imenovane zunanje delitve na zmernejše manjše brate konventuale (pri nas znane z imenom **minoriti**) in nekaj strožje manjše brate observante (pri nas poimenovane z imenom **frančiškani**).³ Prav tako v 16. stoletju se je izoblikovala še skupnost manjših bratov puščavnikov (*Fratres minores de vita eremitica*), ki so po šilasti obliki kapuce dobili ime **kapucini**. Povsem samostojen red so postali leta 1619.⁴

Čeprav se je papeška bula »Ite vos« uradno imenovala združitevna bula (*bullae unionis*), saj je papež zahteval združitev v red observantov (frančiškanov) vseh dotedanjih reformnih struj v redu, pa so se nekatere od njih za nekaj časa ohranile, nastale pa so tudi nove. Tako so pred letom 1895 pod vod-

stvom generalnega ministra observantov živele te skupnosti: observanti (*observantia regularis*) ter reformati, bosonogi ali alkantari in rekolekti (*observantia strictior*).⁵ Družbene in socialne spremembe so kazale tudi med redovniki. Generalni ministri so si tako od srede 19. stoletja močno prizadevali za prenovno reda. Razdelitev v štiri smeri je ta prizadevanja močno oteževala, zato so se prenovitvenim pridružila tudi prizadevanja po združitvi v enotno skupnost. Sprejetje skupnih konstitucij leta 1889 ni prineslo želenega uspeha, tj. enotnosti reda, zato je v dogajanje aktivneje posegel papež Leon XIII. Za edino zadevo generalnega kapitlja, sklicanega za leta 1895, je določil združitev reda. Papeževemu delegatu, ki je vodil kapitelj, je uspelo prepričati večno udeležencev, da so glasovali za združitev reda. Nasprotno je le 8 alkantarov. V naslednjih treh letih je potekala priprava še enih generalnih konstitucij

Papež Leon XIII. izroča predstavnikom štirih frančiškanskih skupnosti listino o združitvi v enoten red (Reprodukcija v: *Acta Ordinis Minorum*, 1897).

¹ Prim. Etzi: *Iuridica Franciscana*, str. 165.

² Prav tam, str. 18–20.

³ Prim. Etzi: *Iuridica Franciscana*, str. 134–148. Merlo: *V imenu*, str. 285–391.

⁴ Etzi: *Iuridica Franciscana*, str. 149–150.

⁵ Prim. Bahčič: *Čudež*, str. 122, 127–146.

pod budnim očesom papeža, papež pa jih je potrdil maja 1897. Istega leta na praznik sv. Frančiška (4. oktobra) je izdal bulo *Felicitate quondam*⁶ oz. apostolsko konstitucijo o ponovni uvedbi enotnosti reda manjših bratov. Z njo je tudi formalno zaključil proces, ki mu je dal ime – *Unio Leonina*.

Pomembnejših odzivov na združitev med slovenskimi frančiškani ni zaznati. V Cvetju je Alfonz Furlan objavil krajšo razpravo,⁷ v kateri je predstavil zgodovinski pregled razvoja različnih oblik redovnega življenja med manjšimi brati do združitve, provincial Lauer pa je v poročilu opisal slovesnost ob razglasitvi združitve in umestitvi novega redovnega vodstva.⁸ Bula združitve je naslednje leto izšla tudi v Ljubljanskem škofijskem listu.⁹

Razvoj redovne upravne frančiškanov do Unie Leonina pri nas

Ob notranji delitvi v redu manjših bratov so se skupnosti v naših starejših samostanih¹⁰ opredelile za zmernejšo konventualsko smer. Z observanco se srečamo na Slovenskem tako šele sredi 15. stoletja. Kot drugod v habsburških deželah jo povezujemo z osebnostjo Janeza Kapistrana. Ta je kot generalni vikar observantov leta 1451 vizitiral samostane dalmatinske province in za reformo navdušil tudi nekaj bratov iz samostana v Piranu. Tem so meščani podarili opuščeno cerkev Rožnovenske Matere Božje, ob njej pa so bratje postavili samostan sv. Bernardina. Koprski observantski samostan je od piranskega mlajši za slabo desetletje. Oba samostana sta pripadala dalmatinski provinci. V celinski del Slovenije so prvi observanti prišli iz Bosne, od koder so se umikali pred turškim pustošenjem. Papež Pavel II. je leta 1466 dovolil graditev samostana pri Gradcu v Beli krajini, danes kraj Klošter, kjer pa skupnost ni polno zaživela, saj je turški vpad leta 1469 pregnal brate v utrjeno Novo mesto. Do konca stoletja so se observanti pri nas naselili še v Kamniku, Ormožu in Ljubljani, kjer so ob pomoči deželnega glavarja Viljema Auersperga in podpora cesarja Friderika III. prevzeli samostan konventualov. Našteti samostani so pripadali avstrijski provinci.¹¹

Zaradi turških osvojitve velikega dela Hrvaške in Slavonije se je sredi 16. stoletja Provinca Bosne-Hrvaške razširila na ozemlje Notranjeavstrijskih dežel, kjer je od avstrijske province prevzela samostana Novo mesto in Ljubljana ter postavila nov samostan na Sveti gori pri Gorici. Najkasneje v začetku druge polovice 17. stoletja je postal ljubljanski samostan središče province s 15 redovnimi hišami.¹² Na kapitlju province leta 1688 so bratje sprejeli odločitev, ki je ključno vplivala na njeno prihodnost za dobri dve stoletji. Celotna provinca je namreč podobno kot predtem že večina srednjeevropskih frančiškanskih provinc sprejela reformo in se s tem uvrstila med reformate.¹³ Med sosednjimi provincami je ostala observantska le še slavonska provinca s središčem v Zagrebu in prav v odnosu do te province se kaže sprejetje reforme kot pomembno dejanje. Že v procesu ločevanju slavonskih frančiškanov od madžarskih se je leta 1654 med prvimi rodila ideja o združitvi vseh samostanov na ozemlju banske Hrvaške v eno provinco. S tem bi provinca s središčem v Ljubljani izgubila tretjino svojih samostanov.¹⁴ Že do konca 17. stoletja je poskusil hrvaški sabor ob sodelovanju nekaterih frančiškanov ponovno doseči združitev samostanov na Hrvaškem. K neuspehu pobude je najpomembneje pripomogla prav reforma, ki je slavonska provinca ni želela sprejeti, prehajanje od reformatov k observantom pa ni bilo dovoljeno.¹⁵ Isti razlog je ohranil nespremenjene meje hrvaško-kranjske province¹⁶ tudi v 19. stoletju, ko je v obdobju narodnega prebujanja zagrebški nadškof Haulik skušal doseči združitev frančiškanskih samostanov zahodne Hrvaške.¹⁷

Unio Leonina in oblikovanje nacionalnih provinc

Združitev frančiškanov v enoten red je omogočila upravno-teritorialne spremembe v redu na ozemlju avstro-ogrske monarhije. Predlog spremenjene razmejitve provinc je oblikoval generalni definitorij in Alojzij Lauer, prvi generalni minister

⁶ Objava v: *Acta Ordinis Minorum* 16 (1897), [10], str. 164–168. Slovenski prevod v: Bahčič: *Čudež*, str. 189–198.

⁷ [Furlan]: Novo združenje v prvem redu sv. Frančiška.

⁸ Prim. *Acta Ordinis Minorum* 16 (1897), [10], str. 161–164.

⁹ *Ljubljanski škofijski list* 23 (1898), št. 17, str. 40–44.

¹⁰ V srednjem veku so med Slovenci živeli manjši bratje v samostanih v Gorici, Trstu, Miljah, Kopru, Piranu, Ljubljani, Celju, Ptuj, Mariboru, Volšperku in Beljaku (Prim. Škofljanec: Red manjših bratov, str. 31).

¹¹ Škofljanec: *Observanti*, str. 42–56.

¹² Ljubljana, Trsat, Sveta gora, Novo mesto, Senj, Kamnik, sv. Lenart (v Kotarih na obronkih Plešivice), Pazin, Samobor, Brdovec, Klanjec, Nazarje, Karlovcc, Brežice, Jaska.

¹³ Škofljanec: *Observanti*, str. 139–140.

¹⁴ Brdovec, Klanjec, Samobor, Sv. Lenart, Jastrebarsko.

¹⁵ Škofljanec: *Observanti*, str. 144–146.

¹⁶ Provinca s središčem v Ljubljani je v večjem delu 17. stoletja nosila ime Bosne, Hrvaške in Kranjske, med letoma 1688 in 1705 se je imenovala Provinca Kranjske, od 1705 pa do konca 19. stoletja – z izjemo sprememb v jožefinski dobi in času Ilirskih provinc – je nosila ime Provinca Hrvaške in Kranjske.

¹⁷ Hoško: Kardinal Haulik, str. 314.

združenega reda, ga je poslal vodstvom vseh provinc.¹⁸ Posameznim provincialom je bilo naročeno, naj zaradi težavnosti teme predlog v tajnosti preučijo z uglednimi in izkušenimi sobratu ter mu v dveh mesecih sporočijo mnenje province. Predlog je predvideval, da bi bili ukinjeni madžarska provinca sv. Odršenika in slavonska provinca sv. Ladislava. Njuni samostani naj bi bili pridruženi madžarski provinci Device Marije in sv. Janeza Kapistrana ter na novo ustanovljeni hrvaški provinci sv. Cirila in Metoda. Ta bi dobila del samostanov provinc sv. Ladislava in sv. Janeza Kapistrana ter štiri samostane hrvaško-kranjske province sv. Križa (Jasko, Karlovac, Klanjec in Samobor), ta pa bi od avstrijske province sv. Bernardina dobila dva samostana (Maribor in Sv. Trojico v Slovenskih goricah) in se preimenovala v Provincio Kranjske sv. Križa. Skladno s predlogom naj bi se avstrijska provinca povečala za tri samostane kapistranske province, na novo pa naj bi bila ustanovljena tudi Provinca sv. Štefana v Transilvaniji.

Provincial Konstantin Luzer je priporočilo upošteval. V pismu, datiranim s 30. novembrom in poslanim naslednjega dne, je povprašal za mnenje o predlagani delitvi predstojnike samostanov in hospicev ter nekdanje definitore. Provincialovo pismo se ni ohranilo, a je o njegovi vsebini mogoče sklepati iz odgovorov nanj.¹⁹ Vsekakor je provincial v njem predstavil predlog nove razmejitve provinc, želel pa je slišati tudi mnenje o morebitnem ponovnem sprejetju nekdanjega samostana na Sveti gori pri Gorici. Rok, v katerem naj bi provincialat prejel odgovore, je moral biti kratek, saj se je moral o predlogu nove razmejitve provinc opredeliti tudi definitorij. O tem je mogoče sklepati tudi na podlagi kratkega časa, v katerem so odgovori prispeli, le trije korespondenti namreč niso odgovorili v enem tednu. Provincial se je tudi držal naročila o zaupnosti. O tem je mogoče sklepati iz odgovora gvardijana iz Klanjca.²⁰ Natančno število korespondentov nam ni znano, gotovo pa jih ni bilo manj kot dvainvajset. Do 18. decembra je namreč prispelo dvajset odgovorov, med njimi ni bilo pisma predstojnika samostana v Jastrebarskem, p. Romuald Jereb (gvardijan na Trsatu) pa je sporočil tudi mnenje p. Pacifika. Morda se zdi, da je bilo število korespondentov hrvaške narodnosti majhno (le dva), toda sorazmerno nizek je bil tudi odstotek hrvaških članov province.²¹

Iz odgovorov se lepo zrcalijo razmere v provinci, vizitator je še desetletje pred tem v hrvaškem delu opazil neurejenost ter pomanjkanje redovne discipline in duhovnega življenja,²² hkrati pa je moč po splošnih značilnostih zaznati skupine redovnikov in dejavnike, ki so vplivali na oblikovanje teh skupin. Pomembna ločnica med korespondenti je bila nacionalna pripadnost. Pri obeh hrvaških bratih izstopa po teži, ki ji jo pripisujeta, priključitev Trsata hrvaški provinci, v veliki večini odgovorov slovenskih bratov pa je stalnica opisovanje težavnega redovnega življenja v hrvaških samostanih. Pri tem navajajo Slovincem neprijazno okolje, pomanjkanje discipline in slabo gnotne stanje hrvaških samostanov. Razmere na Hrvaškem naj bi bile tudi vzrok za manjše število novincev. Prestavitev v tamkajšnje samostane naj bi čutili celo kot kazen. V odgovorih številni opozarjajo provincialat na nujnost omogočanja vrnitve slovenskih patrov iz hrvaških samostanov v slovenske. Značilno je tudi, da slovenski patri iz samostanov na Hrvaškem, Kranjskem in Štajerskem, izjema je le eden, ne omenjajo samostana na Trsatu. Manjšo skupino s podobnimi razmišljanji predstavljajo korespondenti iz samostanov v Pazinu in Kostanjevici pri Gorici. Ti opozarjajo ne le na Trsat, temveč tudi na nevarnosti odcepitve, ki preti njihovim samostanom. Bratje se v odgovorih omejujejo zgolj na pomen nove razmejitve provinc v ozke okvire redovnega življenja. Z opozarjanjem na varovanje jezika in s tem nacionalne identitete presega taka razmišljanja le p. Stanislav Škrabec. Podporo predlagani delitvi izraža velika večina patrov in številni med njimi omenjajo dolgoletne želje po taki odločitvi. Izrecno ji nasprotujeta le dva, nekateri pa le pogojno.

Stališča gvardijanov in nekdanjih definitorjev do predloga razmejitve

Med prvimi je odgovoril sloviti glasbenik in nekdanji definitor p. **Hugolin Sattner**,²³ ki je živel v ljubljanskem samostanu. Stanje v provinci je razčlenil v kar osmih točkah, na prvo mesto pa je postavil jezikovne razlike. Pri tem ni mislil na hrvaški in slovenski jezik, pač pa na nemškega, ki na Ogrskem ni bil tako razširjen. To je bila v prvi vrsti te-

rodnosti (mednje so šteti tudi člani province iz Istre). Patri 8 od 86, kleriki 4 od 28 laiki s stalnimi zaobljubami 1 od 38, laiki z začasnimi zaobljubami 1 od 10, samostanski tretjeredniki 3 od 24. (Podatki so povzeti po: *Schematismus provinciae*, 1899.)

²² Prim. Hoško: *L'uzebije l'eremendžin*, str. 41–45.

²³ ASI'P, predal Acta prov. Kap. 1898–1905, *Observationes*, dopis št. 327.

¹⁸ ASFP, predal 1899, dopis št. 582/266 z dnc 22. 11. 1899, prejet dnc 25. 11. 1899.

¹⁹ ASI'P, predal Acta prov. Kap. 1898–1905, *Observationes*.

²⁰ Prav tam, dopis št. 326.

²¹ Leta 1899 je bilo v provinci le 9,1% članov hrvaške na-

žava za novince s Hrvaškega, saj je bil prav nemški jezik »še vedno merodajen na naših učiliščih, torej je jedinstveno izobraževanje zelo oteženo.« Jezikovne težave bi naj imela po Sattnerjevem mnenju zato tudi provinca pri komuniciranju s svetnimi in cerkvenimi oblastmi. Na drugem mestu je navedel premajhno število kandidatov za redovnike s Hrvaškega, zato naj bi bilo treba »v hrvaške samostane pošiljati Slovence, ki se le z velikim trudom vzposobijo za hrvaški jezik in ondošnje razmere.« Po drugi strani pa so »hrvaški kandidati redko zmožni, da bi se uporabljali v izglajtaniji.« V naslednji točki ugotavlja, da »redovnikom, ki so postavljeni dol, vpade pogum, čutijo se nekako kaznovane, zavidajo sobrate, ki so ostali v slovenskih deželah, in ne delujejo z istim veseljem, ko doma.« Obregnil se je tudi ob oblasti. Te so »dostikrat pokazale, da jim niso všeč redovniki slovenske narodnosti (Schwabi) in si žele Hrvatov,« to pa naj bi posebej občutili župnijski upravitelji in kateheti. V naslednjih točkah je p. Hugolin mnenja, da vsi redovniki »slovenskega pokolenja« pozdravljajo načrtovano spremembo meja provinc in združitve vseh samostanov slovenskih pokrajin. Pri priključitvi samostanov v Mariboru in Sveti Trojici v Slovenskih goricah ni pričakoval posebnih težav. Na koncu pisma Sattner opozarja, naj bo članom province na Hrvaškem ponujena izbira prehoda v novo provinco sv. Cirila in Metoda ali pa možnost vrnitve.

Podobnih misli kot Sattner je bil p. **Rudolf Dolinšek**,²⁴ nekdanji definator iz kamniškega samostana. V svojem odgovoru je opozoril, da štirje samostani v zagrebški nadškofiji v času, ko sta v Varaždinu in Karlovcu delovali frančiškanski gimnaziji, provinci niso bili v breme. Omenjeni gimnaziji sta dajali dovolj hrvaških kandidatov za vstop v red. Gimnazijo v Varaždinu je obiskovalo mnogo mladih iz Štajerske, nič manj Kranjcev pa karloško, kjer so se naučili hrvaškega in tudi madžarskega jezika. Poleg teh Nehrvtov je v šematizmu iz leta 1859 mogoče najti kar 32 po rodu Hrvatov.²⁵ Dolinšek priznava, da z redovno disciplino v hrvaških samostanih slovenski del province ni bil nikoli zadovoljen. Ne pozna pa tudi primera, da bi kakega Hrvata zato, da bi se poboljšal, prestavili v samostan na Slovenskem, večkrat pa se je dogajalo, da so zato,

da bi preprečili škandal, kakega brata hitro poslali »preko Gorjancev, preko Sotle, preko Bregane.« Kljub temu p. Rudolf pravi: »Tako kot po eni strani s hrvaškimi samostani nismo bili nikoli zadovoljni in tudi Hrvat niso mogli biti, pa so bili provinci ti samostani prej v korist kot v breme. Zdaj pa je popolnoma drugače. V šematizmu je najti le šest Hrvatov, tudi podmladka ni, Slovence pa (tudi ko bi bili angeli) kvečjemu tolerirajo. Zdaj si lahko le želimo, da bi samostani pripadli zagrebški provinci, h kateri tudi naravno spadajo.«²⁶

P. **Viktor Jerančič**,²⁷ gvardijan v Nazarjah, je enako izrazil svoje strinjanje s predlagano razmejitvijo. Ločitev štirih hrvaških samostanov je po njegovem mišljenju za provinco »preimennitnega pomena in velika korist.« Meni tudi, da bosta samostana v Mariboru in pri Sveti Trojici pripomogla k večji veljavi province, »tega pa od hrvaških samostanov ni pričakovati, marveč nasprotno.«

Novomeški gvardijan p. **Otokar Aleš**²⁸ je sporočil svoje in še mnenje treh neimenovanih sobratov. Izrecno so opozorili na potrebo, da Slovence »... ki sedaj tako uspešno delujejo v hrvaških samostanih, pokličejo nazaj. ...Slovenski patri se gotovo ne bodo branili zapustiti Hrvaškega, vsaj dol nobeden ni šel rad.« Ob tem opozarja, da bodo slovenski člani province dobrodošli pri oskrbi svetišča na Sveti gori pri Gorici, za katero se očitno zavzema.

V svojem kratkem odgovoru je nekdanji definator p. **Julij Brunner**²⁹ iz samostana v Pazinu sporočil, da je zamenjava štirih hrvaških samostanov za dva na Štajerskem zelo ugodna in zdaj še veliko bolj kot v času, ko je o tem govoril pokojni provincial Salezij Volčič.³⁰

²⁴ Prav tam, str. 335.

²⁵ »Solange in Varasdin und in Karlovac sechsklassige Franziskanergymnasien bestanden, waren die vier in der agramer Erzdiözese gelegene Klöster durchaus nicht zum Nachteile der Provinz; denn die genannten Gymnasien lieferten immer genug croatische Ordenskandidaten. Viele Junglinge aus Steiermark hatten ihre Gymnasialstudien in Varasdin, und nicht wenige Krainer in Karlovac vollendet, diese haben sich die kroatische Sprache angeeignet und auch die ungarische Sprache haben sie in der Schule gelernt. ... Außer diesen Nichtkroaten finde ich im Schematismus von Jahre 1859 nicht weniger als 32 geborner Kroaten....«

²⁶ »Über den Mangel der Disziplin in den kroatischen Klöster war diesseits immer geklagt, doch ist mir nicht ein Fall bekannt, daß man einen Kroaten, um ihn zu bessern, in ein diesseitiges Kloster übersetzt hätte; hingegen hat es diesseits leider oft gegeben: N. N. hat sich so und so verfehlt, damit der Skandal nicht allgemein bekannt wird, daß die Sache nicht vors Gericht kommt, schnell mit N. N. über die Uskoken über die Sotla, über die Bregana. Man war diesseits mit den kroat. Klöstern nie ganz zufrieden und die Kroaten als Profosen konnten auch nicht zufrieden sein, doch waren jene Klöster eber zum Nutzen als zum Schaden der Provinz. Jetzt aber stehen die Sachen ganz anders. Im Schematismus finde ich nur sechs Kroaten, auch einen Nachwuchs von dort ist nicht zu denken, Slovenen (wenn sie auch Engel wären) werden nur geduldet, u. s. w., u. s. w. Jetzt muß jederman wünschen, daß die mebrgedachten Klöster der agramer Provinz zufallen, wobin sie auch Natur gemäß gehören.«

²⁷ ASI/P, predal Acta prov. Kap. 1898–1905, Observations, dopis št. 339.

²⁸ Prav tam, dopis št. 332.

²⁹ Prav tam, dopis št. 344.

³⁰ Salezij Volčič je bil provincial v obdobju 1850–1856, torčj v času prizadecvanj zagrebškega nadškofa Haulika za združitve hrvaških samostanov v eni provinci. Volčič je sicer vodil provinco po smrti provinciala Omeja kot vikar v letih 1863–1865. (Prim. *Schematismus provinciae*, 1899, str. 13.

Gvardijan obmejnega samostana v Brežicah p. **Odorik Kreiner**³¹ je označil ločitev hrvaških samostanov kot »veliko srečo« za provinco sv. Križa. »Posebnih dobrot in koristi od tamkaj itak nismo nikdar uživali, akoravno je provincija toliko žrtvovala posebno glede dobrih redovnikov, ki so morali tamkaj delovati šestokrat v svojo lastno škodo,« je še nadaljeval.

Iz istega samostana je bil tudi nekdanji definator p. **Bernard Vovk**.³² V svojem odgovoru izraža popolno zaupanje Rimu.³³ Ob tem dodaja, kako je pred leti v pogovoru s provincialom menil, da bi bilo dobro, ko bi se hrvaški samostani ločili. Mnenja je, da bi Hrvatje že sami zahtevali ločitev, če bi jih bilo več. Omenja tudi pobude za hrvaški komisariat – razmeroma samostojno upravno enoto znotraj province.³⁴

Iz Nazarij je na provincialovo pismo odgovoril p. **Robert Dolinar**,³⁵ nekdanji definator. V pismu se je najdlje zadržal pri spominih na hrvaške samostane, kjer je »delal in žrtvoval svojo mladost«. Opozarja na pomanjkanje redovne discipline, predvsem v času, ko so samostane vodili Hrvatje ali »pohrvačeni Slovenci«. Kljub izboljšanju razmer v zadnjih letih pa je menil, da bi bilo za provinco bolje, da bi opustila omenjene štiri samostane in s tem morda pripomogla k povečanju prirasta novincev.³⁷

P. **Tadej Gregorič**,³⁸ nekdanji definator iz ljubljanskega samostana, je provincialu zaupal: »Vsebinsko

Vašega sporočila z dne 30. nov. t. l. prevdarjam na tibo, za svojo osebo, že nad dvajset let.« Zato tudi ne preseneča, da jo je podprl, saj je po njegovih besedah »dokaj umestna v gmotnem in moralnem ozirju«. Pomisleke pa je imel, ali bo morda vrhovno vodstvo reda zahtevalo, naj ostanejo slovenski bratje na Hrvaškem³⁹ in ali je z gmotnega stališča primerno sprejeti samostan pri Sveti Trojici.⁴⁰

Svoj odgovor je sporočil tudi kamniški gardijan **Angel Mlejnik**.⁴¹ V njem meni, da bi bila izločitev hrvaških in pripojitev štajerskih samostanov v največjo korist in spodbudo province in njenih udov. Znano mu je bilo namreč težavno materialno stanje hrvaški samostanov in vzdih tamkajšnjih bratov: »O, da bi bil kemalu na Kranjskem.« Ob sprejemu samostana na Sveti gori pa je bil mnenja, da mora biti zagotovljen tudi obstoj samostana na Kostanjevici pri Gorici.⁴²

Predstojnik hospica na Brezjah p. **Jožef Bizovičar**⁴³ se v nasprotju z večino sobratov ni tako odločno opredelil za opustitev hrvaških samostanov.⁴⁴ Njegovo tiho podporo tej nameri lahko razberemo iz opisa primera mladeniča, ki je po očetovem opozorilu: »Le pojdi, ko boš doštudiral, pošljejo te na Hrvaško,« opustil namero, da vstopi v samostan. V njegovem pismu je mogoče zaznati tudi dvom o vzdrževanju redovne discipline v hrvaškem delu province.⁴⁵ Ob tem je p. Jožef brez zadržkov podprl

³¹ ASI'P, predal Acta prov. Kap. 1898–1905, Observationes, dopis št. 345.

³² Prav tam, dopis št. 331.

³³ »Rim vsako reč dobro premišlje in na vse preudarja, in potem šele izreče svojo misel, svojo sodbo. Ko je Rim premišljal, ali naj se štiri hrvaški samostani od naše provincije odločijo, je gotov prav tehtne vzroke imel, da se je za ločitev izrekel in gotovo bo ta ločitev za našo provincijo dobra, koristna.«

³⁴ »Ako bi bilo Hrvatov veliko, bi sami ločitev zahtevali, ker že zdaj, ko jih je malo, govore od hrvaškega komisarijata.«

³⁵ ASI'P, predal Acta prov. Kap. 1898–1905, Observationes, dopis št. 340.

³⁶ »Če pomislim ne leto 1876 ko sem bil poslan u dubovno službo na Klanjec, kako je bilo takrat, in kako je sedaj, o kako velik razloček! Takrat so po Hrvaških samostanih zapovedovali še Hrvatje ali pohrvačeni Slovenci. Za Slovence, ki je prišel iz šol z najboljšim namenom in željo delat, bil je položaj nesnosljiv. Videči mnoga, ali provzaprav nič samostanskega, kakor u redovno obleko (pa še tista kokošna je bila) preoblečene ljudi. Nočem govoriti, kakošen je bil red, ker ga nije bilo, ne govorim o disciplini, ker je bila vsa porušena, ako je kdaj bila itd. No zdaj hvala Bogu, kar so Slovenci za poglavare premenilo se je mnogo. Za moj čas se je pričela orati celina, in vse počasi se je upeljal red in nastala boljša disciplina.«

³⁷ »Hrvatov imamo malo in ti ako hočejo naj ostanejo na Hrvaškem, Slovenci, bodo pa vsi mislim rajši ili na Kranjskem ili na Štajerskem delali u svojim maternim jeziku in s tem je mnogo pridobljeno, ker naraščaj u provinciji je slab. Bog daj da bi bil s tem boljši.«

³⁸ ASI'P, predal Acta prov. Kap. 1898–1905, Observationes, dopis št. 328.

³⁹ »Jedno opazko mi velecenjeni p. provincial pa vendar le dovolite, ta pa zadeva osebstvo tako dobro naše, ki je nastanjeno v omenjenih hrvaških samostani, kaker tudi ono tirolske provincije, ki je sedaj v Maribori in pri sv. Trojici. Slišal sem, da za časa omejitve naše in Goriske škofije pri kateri je Vipava pripadla naši škofiji, je s teritorijem tudi dubovščina pripadla. Kaj velja, da bi generalni definatorij to zahteval tudi v naši zadevi. Ko pride obravnava o teh zna se tirolska provincija tudi ozirati na ta slučaj, in če to, utegne dobre moči iz omenjenih dveh samostanov vzeti in jih nadomestiti se slabejšimi.«

⁴⁰ »Dalje se menda velecenjeni p. provincial še spominjate, da sem pred predzadnjim kapitelam od tu v Kamnik spremljeval vizitatorja p. Kalista Mariborskega, in ta se je mej potom izrazil proti sprejemi 'Brezja', pa zakaj? Z Božjimi poti je rekel ni nič. Nekoliko časa so potrebni dohodki, potem pa nehajo, mi imamo je rekel 'Sv. Trojico', in tamošnjo družino moramo drugi podpirati.«

⁴¹ ASI'P, predal Acta prov. Kap. 1898–1905, Observationes, dopis št. 325.

⁴² »Želeti bi seveda bilo tudi, da dobimo nazaj staro sloveče svetišče sv. Goro. Vendar je v tej zadevi potrebno vsestranskega posvetovanja in velike previdnosti. Popolna varnost Kostanjevije, neomejena neodvisnost in brezpogojna posest bi bila po mojem umenju conditio sine qua non.«

⁴³ ASI'P, predal Acta prov. Kap. 1898–1905, Observationes, dopis št. 348.

⁴⁴ »Kako je težko zapustiti samostane, v katerih je mnogo zaslužnih sobratov delovalo toliko časa v blagor ljudstva, tako je težko reči besedo: nikar naj se ne zapuste, ko človek premisli, da so bili omenjeni samostani tolikokrat provinciji naši v moralno pogubo.«

⁴⁵ »Gmotno stanje tam tudi ni bilo dobro, dobro tudi danes ni. Gmotno

pridružitve mariborskega in svetotrojiškega samostana, saj bosta »provinciji naši velike blagoslov.«

Na dopis provinciala so odgovorili tudi predstojniki samostanov na Hrvaškem. Prvi med njimi je bil p. **Leon Žugelj**,⁴⁶ gvardijan v Klanjcu. V odgovoru je sporočil: »Od omenjenih štirih samostanov ni tudi v prihodnje ničesar pričakovati. Ljudstvo bo čedalje bolj vbo-go, ker si zemljo vedno deli, vse se ženi, ljudi vedno več, a zemlja razkosana na male dele vedno manj rodi. Moralno tudi ni Bog ve kaj pričakovati, ker štiri samostani ne bi mogli vsemu na konec priti. Naraščaj provincije ne gre rad na Hrvaško. Provincija naša tedaj ne more pri tem prav nič izgubiti, pač pa mnogo pridobi s tremi novimi samostani. Potem bode v provinciji tudi red in disciplina.« O vpetosti v okolje pa je zapisal: »Naše delovanje na Hrvaškem nihče ne uvaža, še najmanj pa duhovniki. Ti so še očrnilo naše samostane v Zagrebu, n. pr. župniki Hegedić, Toroko in dr. Homotarić. Na Hrvaškem se moramo prav boriti za vsakdanji kruh, pa da ni intencij iz Ljubljane, ne bi se dalo izhajati.«

Podobnih misli kot Žugelj je bil tudi samoborski gvardijan p. **Sigmund Zega**.⁴⁷ Izločitev štirih hrvaških samostanov je podpiral, prepričan pa je bil, da bo razdelitev »z veseljem pozdravila« večina redovnikov v omenjenih samostanih. Kakor Žugelj se je tudi Zega obširno razpisal o razmerah za delo in življenje na Hrvaškem. »Kakor Vam je že znano je naše delovanje bodi si v Samoboru, bodi v drugih treh samostanih zelo omejeno, ker ločeni smo politično, ločeni kar zadeva narodnost od glavnega dela provincije. Kot drugozemce gledajo nas po strani in od strani same duhovščine stavijo se nam zapreke, ki onemogočujejo naše delovanje. S tega sledi, da zapade človek v nezadovoljnost in začne popuščati, ko vidi, da pri najboljši volji nič ne doseže. To ni moje osebno mnenje, vsaki treznomisleči, ki se nahaja sedaj na Hrvatskem mora temu pritrčiti. Za časa petletnega bivanja na Hrvatskem sem prišel do prepričanja, da se ravno na novo nameščeni patri čutijo nezadovoljne, ki bi lahko drugje uspešno delali so tukaj brezposelni Dela je v tukajšnjih samostanih, izvzemši mogoče Klanjec jako malo, za spovedovati je samo v adventu in v postu, čez leto komaj toliko, da eden lahko vse opravi. Če k temu pridenemo še nedeljske pridige, pa je vse opravljeno.«

Opazno bolj skop z besedami je bil gvardijan samostana na Trsatu p. **Romuald Jereb**.⁴⁸ »Podpisani časti se na dopis prečastitega istega dat. 30. novb.

bo menda kmalu bolje, ko bo povsod dovolj vina. Bojim se pa, da pri obilnosti vina ne bi začel zopet tisti pogubni nered, kateri je poprej napravljaj življenje v tamošnjih samostanih tako žalostno, provinciji v sramoto.«

⁴⁶ ASFP, predal Acta prov. Kap. 1898–1905, Observationes, dopis št. 326.

⁴⁷ Prav tam, dopis št. 334.

⁴⁸ Prav tam, dopis št. 338.

1899 glede omejitve naše provincije izjaviti: da se z nameravano razdelitev samostanov v dotične provincije popolnoma slaga. Teb misli je tudi prečastiti p. Pacifike [Fister], ki mi je naročil naj Ti to v njegovem imenu sporočim.«

Nekaj patrov je v svojih odgovorih podvomilo, da bi lahko ostal predlog nespremenjen. Večina med njimi je opozorila na verjetno željo po uvrstitvi samostana na Trsatu v hrvaško provinco. Spre gledano pa ni ostalo tudi »oprezanje« sosedov po istrskem Pazinu in primorski Kostanjevici pri Gorici.

Gvardijana v Pazinu p. **Kalista Mediča**⁴⁹ je predlog generalnega ministra »jako prjetno iznenadik in proti njemu ni imel niti najmanjšega ugovora. Z novo razporeditvijo bo tako ustrezno »vroči želja«, ki jo je »neprestano gojil«. P. Kalist je namreč »v tem smislu že pred mnogimi leti pri kapiteljnu stavil nasvet, a zato od tedanjega generalnega vizitatorja p. Gaudencija Guggenbichlerja dobil oster ukor.« Dvomil pa je, »jeli namreč gotovo, da pri naši provinciji ostane Trsat, in se ne priklopi morebiti k Dalmaciji? – Tudi je podpisani čul, da bi se Kopar rad združil s Trsatom in Pazinom. Se li ni bati, ako ne za poslednji, vsaj za trsaški samostan?« V odgovoru je p. Kalist opozoril tudi na problem slovenskih bratov, ki bi morali morebiti ostati v odcepljenih samostanih. Menil je namreč, da nova hrvaška provinca ne bo imela dovolj redovnikov.⁵⁰ Z navdušenjem pa je pozdravljaj prevzem oskrbe svetogorskega svetišča.⁵¹

Podobno je o usodi treh samostanov dvomil p. **Bazilij Dolinar**,⁵² gvardijan na Kostanjevici pri Gorici, zato se je z uvajanjem nove ureditve strinjal le pogojno. V svojem kratkem odgovoru je zapisal: »Nameravana nova omejitev sedanje provincije je brez dvoma umestna in ugodna za nas, ako le tako ostane, kakor je projektirano; a bati se je, da utegnemo po tej delitvi izgubiti še tri samostane – trsaškega, pazinskega in goriškega. V tem slučaju je moje mnenje: Melior est conditio possidentis.«

Izmed slovenskih članov province je bil v svojih ocenah in zahtevah med vsemi nedvomno najostrejši nekdanji definator iz samostana v Novem mestu p. **Ladislav Horvat**.⁵³ V njegovem pismu lahko beremo: »Ta naklep, da bi bili združeni vsi samostani po slovenskih pokrajinah v jedno provincijo, to je kraven ideal.

⁴⁹ ASI/P, predal Acta prov. Kap. 1898–1905, Observationes, dopis št. 333.

⁵⁰ »In je li gotovo, da dobimo nazaj sedaj v hrvaških samostani delujoče našince, vsaj Slovence? Težko, bi provincija sv. Cirila in Metoda imela zgraditi svojega občinstva, da bi mogla brž prevzeti dotične štiri samostane.«

⁵¹ »In prav to je, kar nam mora biti vsem najbolj pri srcu, da se tako čimprej mora prevzeti tudi sv. Gora, ki bode za provincijo večje važnosti nego Brezje.«

⁵² ASI/P, predal Acta prov. Kap. 1898–1905, Observationes, dopis št. 341.

⁵³ Prav tam, dopis št. 330.

Ako se Vam posreči, da pridobite Sveto goro in Maribor, Pa še Sv. Trojico, potem lahko oddaste hrvaško beračijo... Ergo spravite to stvar kmalu v tok, da ne zaspi v dolgotrajnem premišljevanju. Zberite in koncentrirajte moči iz Hrvaškega na Slovensko.« Zagotovo zato da ne bi oklevali s prevzemom štajerskih samostanov, je v poveljavu z Mariborom provinciala opozoril na priložnost, ko je škof Slomšek ponujal tamkajšnji samostan slovenskim frančiškanom.⁵⁴ Bil pa je Hrvat tudi med tistimi, ki so pričakovali zaplet s Trsatom. »Pa na nekaj je pomisliti: Ako daste Hrvatom te borne samostane, – bodo oni hoteli tudi Trsat imeti, – To pa ne! Im schlimsten fallen, Tarsat soll international bleiben. Delež mora imeti Kranjska provincija; to je potrebno zaradi spovednice, zaradi prižnice (Hočevaryi hodijo, Slovenci hodijo).«

Patra Kalist Medič in Bazilij Dolinar sta z omembo Trsata vsaj posredno priznala hrvaškim sobratom pravico do omenjenega samostana, p. **Stanislav Škrabec**, nekdanji definator in pomemben slavist iz samostana na Kostanjevici, pa je to storil brez posebnih zadržkov.⁵⁵ Že na samem začetku svojega odgovora provincialu je zapisal: »Kaker si lahko mislite, meni razmere na Hrvaškem niso tolikanj znane, da bi si mogel narediti terdno sodbo o projektirani delitvi. Na prvi pogled je gotovo jako ugodna za nas. Hrvatje se bodo znebili 'Kranjčev', - Ali pa bodo mogli sami zderževati te samostane? O provinciji sv. Cirila in Metoda jaz nisem še slišal. Ako ima biti to nova 'hervatska' provincija, potem ji tisti samostani notorno pripadajo; pa z isto pravico seveda tudi Trsat.« Škrabec je opozoril provinciala, da so njegovi predhodniki »vzdrževali« preostale hrvaške samostane zato, da bi lahko obdržali Trsat. Škrabcu življenje na obmejnem območju in široka razgledanost omogočili, da je videl tudi nevarnosti, ki jih je teritorialna reforma prinašala s seboj.⁵⁶ Kot jezikoslovec je ob materialnih in personalnih problemih postavil v ospredje nevarnost jezikovne in narodnostne asimilacije. »Govori se, kaker veste bolje ko jaz, tudi o novi 'primorski' provinciji. Tersat bi tudi ta rada imela, dalje Rovinj (kar je že dobila), Koper, Košljun, Pazin, Kostanjevico in Sveto goro. To bi bila menda o prvi vrsti taljanska provincija, dasi bi imela biti 'tri-' ali 'quadrilinguis'.« Posebno je čutil nevarnost, ki sta jo v obmejnem prostoru pomenila dva bližnja sa-

mostana s premajhnim številom patrov. »Vzemimo, da se vzderži, dokler bo sedanji nadškof;⁵⁷ prihodnji, če bo Italjan, kar je jako verjetno, in morda tudi Slovenec nam bo rekel: 'Na Sveti gori imate premalo spovednikov, pojdite še vi (patri s Kostanjevice op.a.) tja in naj bo, kaker je bilo nekdanj v prejšnjih stoletjih. Na Kapeli (italjansko ime za samostan na Kostanjevici op.a.) je treba za Gorico dosti taljanskih spovednikov; dobimo jezuite ali kaj takega.' In goriška gospoda bo vesela; s Kostanjevice se bo širila 'avita cultura'.« Nevarnost pa je videl tudi v obliki Nemcev in Madžarov. »Ljubljansko-mariborska provincija bo lepo čisto slovenska – dokler bo! Brez dvojbe pride kmalu p. Heritz (vornals: Herič) na kermilo; – mariborska 'slovenska' fara je blizu že do malega ponemčena; – ali pride zdaj na vrsto morebiti ljubljanska? Brez dvojbe imajo v Rimu dober namen z dejanjem po narodnostih in bo to očitno tudi koristilo narodnostim taljanski, nemški in madžarski, – slovenski se bojim da bo na škodo, morda tudi hervaški. Če nova 'hervatska' provincija svoje redovnike, če jih ima kaj tam, odpokliče iz Madžarije, ostanejo tamkajšnji Hervatje prepuščeni madžarski duhovščini, ki se za hervaščino ne bo ogrevala?« Ob tolikih nevarnostih, ki jih je videl p. Stanislav, ne preseneča tudi njegovo zavračanje celotne teritorialne reforme. Pismo je zaključil z naslednjimi besedami: »Zato mislim, dokler me kedo boljšega ne prepriča: *Quieta non movere!* Provincije, dokler ni skrajne sile, ne deliti, Svete gore ne prevzemati!«

Ob sicer majhnem številu Hrvatov v provinci, sta svoje mnenje predstavila le dva patra Hrvata iz samostana v Karlovcu. Obema je skupno nestrinjanje s tem, da Trsat ni bil vključen v hrvaško provinco, razlikujeta pa se njuni stališči glede spremembe meja provinc.

P. **Ivan Žibrat**,⁵⁸ nekdanji definator, se je že v samem začetku opredelil proti odcepitvi od province, niso mu bili namreč znani razlogi zanjo. Tudi ne, ali so bili politične, nacionalne ali materialne narave.⁵⁹ Zavračal je morebitne politične, geografske ali nacionalne motive, saj so bili v nasprotju s stremljenjem Slovencev in Hrvatov v monarhiji po tesnejši povezanosti, to pa bi moralo biti provincialu znano iz časopisja. K temu je pripomnil: »In zdaj pridejo frančiškanski menihi, ki nasprotujejo volji vseh. Ali je to modro?« Žibrat je v odgovoru provincialu opozarjal, da so se v provinci tako Hrvati kakor Slovenci posvečali ne le dušnemu pastirstvu in ljudskim

⁵⁴ »Maribor je že Slomšek ponujal naši provinciji, bil je takrat provinciae vicarius p. Castulus Bobek, pa rekli so, da nimajo dosti moči – wir haben keine Kräfte. To je bilo, predno so prišli Tirolci. In koliko je bilo takrat kričanja, da slovenski škof ponemčuje slovensko Štajersko. Slomšel je hotel imeti Slovence, in Slovenci niso hoteli prevzeti. Slomšek si je pomagal, kaker je mogel.«

⁵⁵ ASFP, predal Acta prov. Kap. 1898–1905, Observationes, dopis št. 342.

⁵⁶ »Nadalje bo odstopiti pač tudi Pazin, če bočejo uravnati Rimci vse po političnih in narodnostnih mejah«

⁵⁷ Takratni goriški nadškof kardinal Jakob Missia je bil tisti, ki je veliko pripomogel k vnitvi frančiškanov na Sveto goro. (Krajnik: *Marijina hiša*, str. 54–66.)

⁵⁸ ASFP, predal Acta prov. Kap. 1898–1905, Observationes, dopis št. 356.

⁵⁹ »Was die Abtrennung unserer Provinz anbetrifft, so bin ich ganz dagegen, denn die Ursachen dafür sind mir nicht bekannt, auch in Ihrem Schreiben werden keine angeführt. Sind sie politischer, nationaler oder materieller Natur?«

misijonom, temveč tudi poučevanju, zatorej ni bilo po njegovem mnenju nikakršne osnove za delitev province.⁶⁰ Pač pa je videl morebitni razlog v gmotnih razmerah. Žibrat sprašuje, »ali je to še moralno,« da je razlog za delitev siromašnost hrvaških samostanov. In res se zdi, da je bil vzrok Mamon, »saj se želi Trsat, ki je očitno na hrvaškem ozemlju, nasilno anektirati.«⁶¹ Zapisal je tudi aktualno primerjavo. Slovenci naj bi se torej v lakomnosti po malem zgledovali po Angležih, ki so se v tem času bojevali z Buri za južnoafriške rudnike zlata v Transvaalu in ponovno je sledilo retorično vprašanje, »ali je to moralno?«⁶² V nadaljevanju se p. Ivan obrača na provinciala z besedami: »Vse kaže na prevvaro in v igri je nepravilnost. Ne naredite tega, kajti odgovorni so tisti, ki so ta čas na čelu province. Njihova vest bo obtežena pred Bogom, pred sodniki in znanjci. Naša provinca je že doživela hude čase in jih srečno prenesla. Upam, da bo tudi te.«⁶³ Ob koncu je ponovil svoje nestrinjanje z delitvijo province: »Sem torej mnenja, da delitev ni niti potrebna niti smiselna« in končal: »Če pa bo kljub vsemu izpeljana, pripada Trsat po božjih, človeških in naravnih zakonih Hrvaški.«⁶⁴

Da gmotne posledice delitve, na katere je opozarjal p. Ivan Žibrat, niso bile nepomembne, je mogoče razbrati iz dopisovanja med vodstvom province in samostana v Klanjcu ob koncu leta 1899. Provincialno vodstvo je že 29. nov. poslalo

dopis v samostan v Klanjcu, v katerem naroča tamkajšnjemu vodstvu, naj zaradi načrtovanih sprememb v provinci odpove sv. misijon.⁶⁵ Samostan v Klanjcu je bil močno zadolžen pri prokuraturi⁶⁶, zato je vodstvo province tamkajšnjemu samostanu dovolilo prodajo 70 hrastov in z izkupiškomo poravnati del dolga,⁶⁷ odsvetovalo pa mu je prodajo gozda.⁶⁸

Na dopis provinciala je odgovoril tudi karlovški gvardijan p. **Kažimir Vajdić**.⁶⁹ V pismu, ki ga je v celoti posvetil problemu Trsata piše: »Ako li prečastiti General-minister sa svojim defnitorijatom u Rimu želi utemeljiti novu hrvatsku redo-državu sv. Ćirila i Metodija, u kojoj kani spojiti sve hrvatske samostane iz do sada obstojećih trijuh redo-državah, to je podpisano predstojništvo osvjedočeno da do sada barem po božjem i naravnom zakonu, kojega ne bi smio nitko – toliko manje redovnici kršiti – po ovih zakonih samostan Trsat ne leži u Madjarskoj državi ili vojvodini Kranjskoj već koliko moramo svi znati iz povijesti i zemljopisa: Trsat leži u Hrvatskoj. To isto svi triezno misleći i objektivno sudeći članovi naše provincije po savijesti moraju priznati, da bi bila pred Bogom najveća nepravednost, što se kod redovnika ni pomisliti ne smije: samostan, koji leži na Hrvatskom tlu, jednostavno iztrgati i priklopiti provinciji kojoj ni po božjem ni po naravnom zakonu ne pripada.« Svoje strinjanje s teritorialno reformo provinc je Vajdić izrazil z besedami: »Hrvatske samostane združiti u jednu hrvatsku redo-državu, zato je i biti će podpisano predstojništvo ali pod ni pošto ne bez Trsata.« Ob koncu je p. Kažimir opzoral tudi vodstvo province na njegove dolžnosti: »Ako li pako u Rimu ne poznaju pravih medja i granica pojedinih zemalja i država, u kojih stoje pojedini samostani, koji se imadu združiti, to je dužan je prečastiti provincijalat redo-države Hrvatsko-Kranjske do znanja i ravnanja staviti istomu da radi i do pravoga cilja dovede prema onomu: Dajte Bogu što je božje – a Hrvatom što je hrvatsko, dakle i Trsat.«

Stališča provinc

Z vsebino odgovorov dvajseterice se je seznanil defnitorij na svoji seji 21. dec.,⁷⁰ na njej pa je tudi

⁶⁰ »Politische, geografische und nationale Motive sind gerade dagegen, gegen die Trennung der Provinz. Die Slovenen und Croaten in der Monarchie streben eben nach einer engeren Vereinigung wie das Ihnen aus den öffentlichen Blättern bekannt sein muss und nun kommen die Franziskanermönche, die stellen sich dem allgemeinen Willen entgegen! Ist das klug? In unserer Provinz sind sowohl Croaten als Slovenen thätig nicht nur in der Seelsorge und in den Missionen, sondern auch in der Lehfache, also auch hier ist kein Grund zur Separation vorhanden.«

⁶¹ »Aber materielle Gründe könnten vielleicht hier massgebend sein? Die croatischen Klöster sind zwar arm, denn sie beziehen keine Dotation, aber kann denn die Habgier ein Grund zur Trennung abgeben? Ist das moralisch? Und wirklich, es scheint so, dass der Mammon der Grund der Scheidung ist, denn Tersat will man mit Gewalt annectieren, das doch notorisch auf kroatischem Territorium liegt, nur so lasst sich das Wörtchen, secrete verstehen.«

⁶² »Derzeit kämpfen die Engländer mit den Buren in Afrika wegen der Goldminen in Transvaal. Also aus Habsucht und die Slovenen ahnen das Beispiel der Engländer in kleinen nach. Ist das moralisch?«

⁶³ »Hier scheint es auf Täuschung abgesehen und Humbug und Unrecht sind hier im Spiele. Lassen Sie sich nicht herbei, denn die Verantwortung trifft diejenigen, welche derzeit an der Spitze der Provinz stehen, welche die Verwaltungsstellen in der Provinz nun haben, ihr Gewissen bleibt belastet vor Gott, von der Mit- und Nachwelt! Unsere Provinz hat schon schlimmere Zeiten erlebt und glücklich überstanden, ich hoffe sie wird auch diese überdauern.«

⁶⁴ »Ich bin also der Meinung, dass die Separation weder nothwendig noch opportun sei, Will man sie aber dennoch durchsetzen, so gehört Tersat nach Göttlichen, menschlichen und nach dem Naturrecht und faktisch zu Kroatien.«

⁶⁵ ASI/P, predal 1899, zaznamek o odposlanem dopisu št. 558/267 dne 29. nov. na hrbtni strani dopisa št. 582/267 prejetega 26. nov. 1899.

⁶⁶ Prokuratura – provincialna blagajna.

⁶⁷ ASI/P, predal 1899, zaznamek o odposlanem dopisu No. 619/274 dne 16. dec. na hrbtni strani dopisa No. 614/274 prejetega 14. dec. 1899.

⁶⁸ Prav tam, zaznamek o odposlanem dopisu No. 623/279 z dne 21. dec. na hrbtni strani dopisa No. 620/276 prejetega 20. dec. 1899.

⁶⁹ ASI/P, predal Acta prov. Kap. 1898–1905, Observationes, dopis št. 355.

⁷⁰ AŠFP, predal Acta prov. Kap. 1898–1905, Acta Congressus

oblikoval stališče province. Provincial ga je 1. januarja leta 1900⁷¹ poslal generalni kuriji. Podpora novi razmejitvi province je bila podrobno opredeljena v kar petnajstih točkah. Uvodoma so bili predstavljeni štirje samostani (Samobor, Klanjec, Karlovec in Jaska) in umeščeni v geografsko-politični prostor Translajtanijske in ogrske krone. Poudarjeno je bilo neznanje nemškega jezika pri redovnih kandidatih s Hrvaškega, po drugi strani pa, da je za provinco težavno komuniciranje z oblastmi v madžarskem jeziku. Provincialno vodstvo je opozorilo na majhno število članov province, ki so bili rojeni na Hrvaškem⁷², zato je bilo prisiljeno nastavljanje v hrvaške samostane Slovence, ti pa so tam doživljali krivice. Te so jim delali ne le laiki, ampak tudi duhovščina. Ob tem so bile omenjene tudi težave z zagotavljanjem redovne discipline v hrvaških samostanih. Glede sprejema obeh štajerskih samostanov (Maribora in Sv. Trojice) je bilo izpostavljeno, da provinca že ima dva samostana na Štajerskem (Nazarje in Brežice) ter da je jezik okolice prvih dveh slovenski. Posebna pozornost je bila posvečena samostanu na Trsatu. Najprej je bilo pojasnjeno, da leži samostan v Translajtanijski. Predlog, da naj bi kljub delitvi po jezikovni meji samostan na Trsatu pripadel prihodnji kranjski provinci, je bil utemeljen z obstojem noviciata v tamkajšnjem samostanu, za katerega bi v novi provinci le težko našli primernejšega s številnimi slovensko in nemško govorečimi verniki, ki romajo k trsaški Materi Božji in za katere bi bilo najbolje poskrbeli, ko bi jih oskrbeli bratje z znanjem slovensčine in nemščine. Ob tem je vodstvo opozorilo tudi na zasluge slovenskih redovnikov pri gradbenih delih na Trsatu. Pred koncem je omenilo pobudo za prevzem oskrbe svetišča na Sveti gori in spomnilo, da je tamkajšnji samostan razpustil Jožef II. Vodstvo province je izpostavilo podporo nadškofa Missije pri načrtovani obnovi samostana na Sveti gori. Ob koncu je predlagalo, da bi provinca odtlej imela ime Provinca sv. Križa. Ime Kranjske v naslovu province namreč ne bi opozarjalo na to, da je več samostanov province tudi zunaj dežele Kranjske.

Izmed provinc, ki so bile prav tako vključene v predlog nove razmejitve, so avstrijski frančiškani predlagali odložitve sprememb meja za deset let. Pri

skorajšnji izvedbi sprememb bi nekateri samostani (npr. dunajski) lahko ostali brez redovnikov, saj bi ti odšli v matične nacionalne province. Madžarski frančiškani so predlagali celo ustavev postopkov in ohranitev statusa quo. Nekatere je motilo tudi poimenovanje nove hrvaške province po svetih bratih Cirilu in Metodu, saj naj bi obujalo panslavistična občutenja in odcepitvene težnje Hrvatov.⁷³

Na prošnjo generalnega ministra je poslal odgovor tudi Vendelin Vošnjak, provincial province sv. Ladislava in prihodnji prvi provincial na novo ustanovljene hrvaške province. Željo Hrvatov za pripojitev Trsata njihovi provinci je izkazoval s politično in cerkvenoupravno pripadnostjo samostana Hrvaški, ob tem pa je opozoril, da ima Trsat železniško povezavo z Zagrebom kar petkrat na dan.⁷⁴

Sprejetje in uveljavitev nove razmejitve

Potem ko je vrhovno predstojništvo reda prejele pripombe iz vseh provinc, je 17. feb. 1900 oblikovalo posebno skupino za usklajevanje, v kateri so bili trije generalni definatorji: David Fleming, Krizostom Luft in Krunoslav Bralić. Komisija je delo končala 27. Februarja. Presodila je, da bo pripadel samostan na Trsatu na novo ustanovljeni Hrvaški provinci sv. Cirila in Metoda, samostana v Mariboru in pri Sv. Trojici pa kranjski provinci.⁷⁵ Provincialat v Ljubljani je bil o dokončni odločitvi obveščen 19. aprila.⁷⁶ V naslednjih dneh sta si Konstantin Luzer, provincial Province Kranjske sv. Križa, in Vendelin Vošnjak izmenjala več pisem. Prvi je ob tem izrazil bolečino ob izgubi samostana na Trsatu, a tudi priznal pravico hrvaških bratov do omenjene redovne hiše, ki je na Hrvaškem.⁷⁷

Provincial Luzer je bratom v dopisu 4. maja poročal o svojih prizadevanjih pri generalni kuriji, da bi se patri iz samostanov na Hrvaškem lahko vrnili v slovenske samostane. Hkrati jim je sporočil, da bo provinca prevzela v oskrbo tudi svetišče na Sveti gori pri Gorici, kamor naj bi iz Trsata premestili tudi noviciat. Brežiški gvardijan se je v svojem odgovoru⁷⁸ najprej zahvalil provincialu za uspešno posredovanje v Rimu in izrazil v imenu vse družine »veselje in zadoščenje« zaradi sprejetja svetogorskega

Definitorii in causa novae limitationis Provinciae 21 Decembris 1899.

⁷¹ ASFP, Opravilni zapisnik, No. 2 Exp. 1/1 1900.

⁷² Našteva 6 duhovnikov, 3 klerike in 5 bratov laikov Hrvatov, medtem ko je s Kranjske in Štajerske 73 duhovnikov, 30 klerikov in 67 bratov laikov. Iz te primerjave so bili izpuščeni člani province, ki so bili po rodu iz Istre, Primorske, Koroške in drugih dežel habsburške monarhije.

⁷³ Šimić: *Pozivni vjeran*, str. 81. Majstorović: *Sluga božji*, str. 86.

⁷⁴ Šimić: *Pozivni vjeran*, str. 82.

⁷⁵ ASFP, predal Acta prov. Kap. 1898–1905, Acta Congregationis Definitorii 10 Maii 1900. Šimić: *Pozivni vjeran*, str. 83.

⁷⁶ ASFP, Opravilni zapisnik, No. 225 Pr. 19/4 1900.

⁷⁷ Majstorović: *Sluga božji*, str. 89.

⁷⁸ ASFP, Dopisi provincialatu 1900–1910, dopis s sprejemno št. 302.

samostana, hkrati pa tudi podvomil o primernost tega za noviciat in za ta namen predlagal samostan v Novem mestu. Ohranjena so tudi mnenja frančiškanov s Kostanjevice,⁷⁹ Novega mesta⁸⁰ in Nazarj.⁸¹ Prvi so izrazili mnenje, da je svetogorski samostan neprimeren za noviciat, drugi pa so kot možno izbiro predlagali samostan v Nazarjah. Nasprotno pa so bili v nazarskem samostanu mnenja, da je samostan na Sveti gori primeren.

Desetega maja 1900 se je sestal definatorij kranjske province in sprejel ukrepe ob razmejitvi. Odločil je, da se noviciat začasno preseli s Trsata v Nazarje. Pozval je vse slovenske člane province v hrvaških samostanih, da se odločijo v zvezi z vrnitvijo v matično provinco. Obravnaval je tudi dolgove samostanov v Karlovcu in Klanjcu. Za prevzem novih dveh štajerskih samostanov je bil pooblaščen p. provincial.

Poleti 1900 se je bila izvedena dokončna razmejitev. Zasedati sta morala vodstvi obeh provinc in se odločiti o razporeditvi bratov po samostanih. Kongregacija definatorija hrvaške province je bila sklicana za 9. , slovenske pa za 28. avgust.⁸² Vošnjak sicer ni nameraval zadrževati nikogar, ki bi si želel vrniti v slovenske samostane,⁸³ a je zaradi potreb hrvaške province v hrvaških samostanih nekaj let ostalo še manjše število slovenskih frančiškanov.⁸⁴

Unio Leonina kot zadnji nujni pogoj za oblikovanje nacionalnih provinc

Na razmere v hrvaško-slovenski provinci sv. Križa – skupnosti Frančiškovih bratov osrednjega območja Slovenije, celinske Istre in zahodnega dela Hrvaške – so močno vplivali trije dejavniki. Terezijanske in jožefinske reforme so s posegi v notranji ustroj skupnosti ter s sicer kratkotrajno delitvijo province močno načele bratstvo, enega temeljev redovne skupnosti manjših bratov. Življenje posameznih članov in celotne skupnosti se je močno odmaknilo od Frančiškovega vzora in redovnih pravil. Posledica narodnega prebujenja je bila krepitev narodne zavesti ne le med verniki, temveč tudi v sami večnacionalni redovni skupnosti, to pa je hrvaško-kranjska provinca tudi bila. Pripadnost pro-

vince reformatski veji reda pa je bila tisti dejavnik, ki je zagotavljal čvrstost zunanjih meja province. Pomen zagotavljanja celovitosti province je imela »reforma« že ob sprejetju (1688) in ga ohranjala dve stoletji ob vseh poskusih združevanja hrvaškega dela province z drugimi samostani celinske Hrvaške. V 19. stoletju, v obdobju nizke ravni redovnega življenja, pa je to ostal njen poglavitni, če že ne edini pomen.

V takih razmerah zato ne smejo presenečati v zaupnosti zapisana ostra stališča najuglednejših članov province, ki izražajo njeno globoko krizo in razklanost. Ta je zagotovo močno vplivala na osnovno poslanstvo frančiškanov, dušno pastirstvo, ki se je kazalo tudi v izjemno velikem padcu števila novincev s tega območja. Unio Leonina – združitev štirih frančiškanskih skupnosti v enoten red – se iz perspektive Province Sv. križa kaže kot zadnji nujni pogoj, potreben za razklenitev spon, ki so vezale skupnost, ki to ni več bila.

Viri in literatura

Viri

Arhivski viri

Arhiv slovenske frančiškanske province sv. Križa (ASFP)

predal 1899

predal Acta prov[incialnih] kapitljev in def[initorialnih] kongr[esov] 1898–1905:

Observationes FF. PP. Guardianorum et definitorialium in causa nove limitationis Provinciar S. Crucis, 1899;

Acta Congressus Difinitorii in causa novae limitationis Provinciae 21 Decembris 1899;

Acta Congregationes Difinitorii 10 Maii 1900;

Acta Congressus Difinitorii 28 Augustii 1900.

predal Opravljeni zapisnik 1896 – 8/12 1906.

Tiskani viri

Acta Ordinis Minorum 16 (1897), [10], str. 164–168.

Ljubljanski škofijski list 23 (1898). V Ljubljani : Škofijski ordinariat, 1898.

Schematismus Provinciae S. Crucis Croatiae-Carnioliae ordinis fratrum minorum S. P. Francisci strictioris observantiae ineunte anno domini 1898. Labaci: Literis Blasn. – Sumptibus nomin. Prov., 1898.

⁷⁹ Prav tam, dopis s sprejemno št. 291.

⁸⁰ Prav tam, dopis s sprejemno št. 290.

⁸¹ Prav tam, dopis s sprejemno št. 292.

⁸² ASFP, predal Acta prov. Kap. 1898–1905, Acta Congressus Difinitorii 28 Augustii 1900.

⁸³ ASFP, Dopisi provincialatu 1900–1910, dopis s sprejemno št. 418, 429, 612, 635, 813.

⁸⁴ Prim. Šematizmi Province Kranjske sv. Križa in Province Hrvaške sv. Cirila in Metoda za obdobje 1900–1905.

Schematismus Provinciae S. Crucis Croatiae-Carnioliae ordinis fratrum minorum S. P. Francisci strictioris observantiae ineunte anno domini 1900. Labaci, Literis Blasnik. – Sumptibus nomin. Prov., 1900.

Schematismus Provinciae S. Crucis Carnioliae ordinis fratrum minorum S. P. Francisci strictioris observantiae ineunte anno domini ... [1901–1905]. Labaci, Literis Blasnik. – Sumptibus nomin. Prov., 1901–1905.

Literatura

Bahčič, Robert: *Čudež, ki traja 800 let : zgodovina Frančiškove karizme v svetu in pri nas.* Ljubljana: Brat Frančišek, 2007.

F[urlan], A[lfonz]: Novo združenje v prvem redu sv. Frančiška. *Cvetje z vrtov sv. Frančiška* 16 (1897), št. 6, str. 161–169.

Hoško, Franjo Emanuel: Euzebije Fermendžin i ostaci jozefinizma kod franjevacu u kontinentalnoj hrvatskoj potkraj 19. stoljeća. *Croatica Christiana Periodica* 12 (1988), št. 22, Zagreb 1988, str. 1–72.

Hoško, Franjo Emanuel: Kardinal Haulik i neuspjeli pokušaj odcjepljenja hrvatskih samostana od Hrvatsko-kranjske provincije sv. Križa. *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća.* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2000, str. 311–318.

Krajnik, Pavel: *Marijina biša : Ob 450-letnici Marijinega prikazanja na Skalnici - Sveti gori pri Gorici.* Ljubljana : Frančiškanski provincialat; Sveta gora : Frančiškanski samostan, 1989.

Majstorović, Srećko: *Sluga božji o. Vendelin Vošnjak : franjevac : (1861–1933).* Drugo izdanje. Slavonski Brod : [samozaložba] K. Đurman, 1967.

Šimič, Jakov: *Pozivu vjeren : Sluga Božji Vendelin Vošnjak.* Zagreb : Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 1983.

Škofljanec, Jože: Red manjših bratov (O. F. M.) in provinca sv. Križa. *Frančiškani v Ljubljani.* Ljubljana : Samostan in župnija Marijinega oznanjenja, 2000, str. 9–77.

Škofljanec, Jože: *Observanti province sv. Križa in slovenske pokrajine od konca 15. do srede 18. stoletja.* (Tipkopis doktorske naloge). Ljubljana : [J. Škofljanec], 2008.

Zusammenfassung

DIE UNIO LEONINA UND DIE NEUORDNUNG DER SLOWENISCHEN FRANZISKANERPROVINZ

Die Verhältnisse in der kroatisch-slowenischen Provinz des Hl. Kreuzes, der Gemeinschaft der Franziskaner des zentralen slowenischen Gebiets, des binnenländischen Istriens und des Westteils von Kroatien wurden von drei Faktoren wesentlich beeinflusst. Die thesesianischen und josephinischen Reformen gingen mit Einschnitten in die innere Struktur der Ordensgemeinschaft und mit einer zwar nur kurzfristigen Teilung der Provinz an die Substanz der Fraternität, eines Grundpfeilers des Ordens der Minderen Brüder (OFM). Das Leben der einzelnen Ordensmitglieder und der gesamten Gemeinschaft war vom Vorbild des hl. Franz von Assisi und den Ordensregeln stark abgewichen. Das nationale Erwachen hatte eine Stärkung des Nationalbewusstseins nicht nur unter den Gläubigen, sondern auch in der multinationalen Ordensgemeinschaft zur Folge, was die kroatisch-slowenische Provinz auch war. Die Zugehörigkeit der Provinz zum Ordenszweig der Reformaten stellte jenen Faktor dar, der die Festigkeit der Außengrenzen der Provinz sicherstellte. Die Bedeutung einer Sicherstellung der Ganzheit der Provinz hatte die »Reform« schon bei ihrem Beschluss (1688) und diese über zwei Jahrhunderte bei allen Versuchen der Vereinigung des kroatischen Teils der Provinz mit den anderen Klöstern des binnenländischen Kroatiens bewahrt. Im 19. Jahrhundert, in der Zeit eines niedrigen Niveaus des Ordenslebens, blieb dies seine hauptsächlichste, wenn nicht sogar einzige Bedeutung.

In solchen Verhältnissen dürfen deshalb die vertraulich verfassten scharfen Positionen der angesehensten Mitglieder der Provinz, die deren tiefe Krise und Spaltung widerspiegeln, nicht überraschen. Diese beeinflusste die grundlegende Bestimmung der Franziskaner, die Seelsorge, in hohem Maße, was sich auch in einem sehr großen Rückgang der Zahl der Novizen in diesem Gebiet zeigte. Die Unio Leonina, die Vereinigung der vier observanten Ordenszweige der Franziskaner zu einem einheitlichen Orden, zeigt sich aus der Perspektive der Provinz des Hl. Kreuzes als Ultima Ratio, notwendig zur Sprengung der Fesseln, die die Ordensgemeinschaft, die das nicht mehr war, zusammenhielten.

1.04 Strokovni članek

UDK 271.2-726.2Sedej F. B.
Prejeto: 23. 3. 2011

Nadškofu Frančišku Borgia Sedeju ob 25. obletnici škofovske službe v Gorici

p. MARJAN VOGRIN
mag., vodja Škofijskega arhiva Koper
Trg Brolo 11, p. p. 114, SI-6001 Koper
e-pošta: arhiv.kp@rkc.si

IZVLEČEK

Predstavitel knjige je posvečena 25. obletnici škofovske službe Frančiška Borgia Sedeja, ki je bil goriški škof od 25. marca 1909 do svoje smrti, 28. novembra 1931. Pergamentne folije je okrasila sestra ursulinka iz goriškega samostana, na posameznih listih pa so podpisani duhovniki, ki so delovali na škofiji in vršili pastoralne službe po župnijah.

KLJUČNE BESEDE: *Frančišek B. Sedej, nadškof, Gorica, dekanije, župnije, ursulinke*

ABSTRACT

TO BISHOP FRANČIŠEK BORGLA SEDEJ ON THE OCCASION OF THE 25TH ANNIVERSARY OF HIS EPISCOPACY IN GORIZIA

The article is a presentation of the book dedicated to the 25th anniversary of the Episcopacy of Frančišek Borgia Sedej, who was the Bishop of Gorizia from March 25, 1909, until his death on November 28, 1931. Parchment folios were decorated by an Ursuline nun from the Gorizia convent, and individual sheets were signed by the priests who worked at the diocese and provided pastoral care at the parishes.

KEY WORDS: *Frančišek B. Sedej, Archbishop, Gorizia, deaneries, parishes, Ursulines*

Zadnjih nekaj let zbiram in urejam v Škofijskem arhivu v Kopru zapuščino pokojnih duhovnikov, ker se mi zdi prav, da je ohranjena v ustanovi, kateri so v življenju pripadali in so v njej delovali.

Januarja leta 2010 sem v zapuščini duhovnika Andreja Sedeja¹ našel tudi nekaj predmetov nekdanjega goriškega nadškofa Frančiška Borgia Sedeja,² ki je bil njegov sorodnik.

Knjiga, ki jo želim predstaviti, je brez naslova. Mislim pa, da naslov, ki sem ga zapisal, izraža pravo vsebino.

Knjiga je namreč izraz zahvale vse duhovščine oz. pastoralnih delavcev ob 25. obletnici škofovskega posvečenja Frančiška Borgia Sedeja.

Pergamentni listi so vezani v knjigo z usnjenimi platnicami (44,8 X 29,6 cm); na prednji strani je na sredini v ovalni obliki v svincu njegov nadškofovski grb in ob straneh dva okraska; zadnja stran je brez okraskov.

Knjigo sestavlja 33 popisanih in okrašenih pergamentih folijev, ki so zaščiteni s svilenim papirjem.

Pergamentne folije je bogato okrasila neznana sestra uršulinka iz Gorice.

¹ Rojen 30. novembra 1954 – umrl 8. januarja 2010.

² Rojen 10. oktobra 1854 v Cerknem. Posvečen v duhovnika 26. avgusta 1877, goriški nadškof 1906; umrl 28. novembra 1931.

Besedila so naslednja:

F 1

Levo zgoraj: *Natus 10. X. 1854 Circhinae*;³ desno zgoraj: *26. VIII. 1877 presbyter ordinatus*⁴

*In Dei laudem et Ecclesiae decus
Honore debito celebretur
Franciscus Borgia Sedej
Princeps Archiep. (iscopus)
Goritiensis metropolitā,*

V Božjo hvalo in Cerkvi v čast
naj bo z dolžnim spoštovanjem proslavljen
Francišek Borgia Sedej,
knezonadškof,
goriški metropolit,

Levo spodaj: *25. III. 1906 episcopus consecratus*;⁵ desno spodaj: *X^o in serie archiepiscoporum Goritiensis*.⁶

F 2

*Qui XXV episcopatus annum explet de religiosa re bene merentissimus
Dioecesim quater lustravit universam XXVII templis rite consecratis
Pietatem ipse pientissimus fovens in primis
Juvenibus ad sacerdotium omni cura instituendis
Magnificentius seminarii aedes extruxit sacras ad populum expeditiones
Congregationes a Deipara sacramentorum usum frequentem
Spiritualia exercitia studiose promovit rei catholicae augendae coetus necnon
Sodalicia operibus provehendis in bonum infidelium
Sucrescere in dies prospexit gaudens Ei posteritas tribuat illud Evangelii
Quos dedisti mihi custodivi
Ordo Canonorum Clerusque omnis plaudunt et precantur
Sibi magistrum ducem patrem optatissimum diu incolumem Deus sospitemque servet.
VIII Kal. Apr. A.D. MCMXXXI*

ki dopolnjuje 25. leto škofovske službe: zelo zaslužen za versko življenje, je štirikrat prehodil (vizitiral) vso škofijo, posvetil je 27 svetišč, sam zelo pobožen je spodbujal pobožnost, predvsem pri mladih, ki se ob vsej skrbi pripravljajo na duhovništvo, semeniško poslopje je še bolj veličastno pozidal, zavzeto je širil ljudske misijone, Marijine družbe, pogosto prejemanje zakramentov in duhovne vaje; pa tudi vsak dan bolj je lahko videl, kako uspevajo katoliška akcija in bratovščine za delovanje v dobro nevernih; in nasledniki naj se veselijo in Mu priznajo, kar pravi Evangelij: Te, ki si mi jih dal, sem obvaroval. Zbor kanonikov in vsa duhovščina mu vzklikata in si želita, naj Bog predragega učitelja, voditelja in očeta še dolgo ohrani čilega in zdravega.

Osmi dan pred aprilskimi kalendami leta Gospodovega 1931 (*25. marca 1931*).

F 3

Dignitates canonici capituli metropolitani Theresiani:

Častiti kanoniki terezijanskega metropolitanskega kapitlja:

*Aloisius Faidutti, prepositus*⁷*Leonardus Sion, decanus*⁸*Joannes Tarlao, scholasticus*⁹³ 10. oktobra 1854 rojen v Cerknem.⁴ 26. avgusta 1877 posvečen v duhovnika.⁵ 25. marca 1906 posvečen v škofa.⁶ Dsceti v vrsti gorških nadškofov.⁷ Scruto, 11. 4. 1861–18. 12. 1931. Navajam kraj in rojstne podatke ter znane podatke o smrti. Imena služb se nahajajo na koncu prispevka (okrajšave in slovarček).⁸ Moraro, 11. 1. 1846–23. 6. 1933.⁹ Gradč, 24. 12. 1873–28. 12. 1960.

*Antonius Geat, parochus*¹⁰

*Ignatius Valentinčić, vicedominus*¹²

*Joannes B. Kren, theologus, e sacrist.*¹⁴

*Antonius Berlot, canonicus*¹¹

*Ludovicus Kumar, poenitentiarius*¹³

Pro rev(erendissimi)mo Dom(i)no praeposito inde ab anno 1918 a sede capitulari semper absente et ab anno 1925 Internunciaturae apostolicae in Lituania addicto subscripsit rev(erendissimus) dom(i)nus Decanus.

Namesto prečastitega prošta, ki je od leta 1918 vseskozi odsoten s kapitularnega sedeža in od leta 1925 dodeljen apostolski internunciatu v Litvi, podpisal prečastiti gospod dekan.

F 4

In regimine opem praestantes dioecesis Archiepiscopo:

Nadškofovi pomočniki pri vodenju škofije:

*Leonardus Sion, vicarius generalis*¹⁵

*Jacobus dott. Brumat, officialis*¹⁶

*Dr. Andreas Pavlica, prom. iust.*¹⁸

*Dr. Michael Toroš, notarius*²⁰

*Franciscus Setničar, cancellarius*¹⁷

*Dr. Franciscus Žigon, def. vinc. m.*¹⁹

*Joannes Caneva, secretarius*²¹

F 5

Qui praesunt Seminario theologico atque Clericorum studiis moderantur:

Ti, ki vodijo bogoslovno semenišče in urejajo študij klerikov:

Jacobus dott. Brumat, prael., rector

Dr. Andreas Pavlica

*Dr. Hector Delfabro*²³

*Dr. Joannes Tuš*²⁴

*Dinus Ant. Spiter*²²

dr. Michael Toroš

*Antonius Rutar*²⁵

F 6

Juvenibus – educandis in Seminario minori prepositi:

Predstojniki mladih, ki se vzgajajo v malem semenišču:

*Hyginus Valdemarin, rector*²⁶

*Joannes Juvančić, vicerector*²⁷

*Joannes Culoš*²⁹

*Marcellinus Antonini*²⁸

*Joannes Mosettig*²⁰

¹⁰ Bruma, 28. 9. 1867–19. 6. 1945.

¹¹ Kanal, 12. 1. 1860–15. 4. 1940.

¹² Kanal, 3. 7. 1867–7. 6. 1946.

¹³ Kojsko, 18. 8. 1856–13. 10. 1932.

¹⁴ Trst, 15. 6. 1871–31. 3. 1944.

¹⁵ Žgoraj op. št. 8.

¹⁶ Farra, 12. 9. 1864–11. 2. 1946.

¹⁷ Ajdovščina, 9. 11. 1875–8. 4. 1945.

¹⁸ Branik, 1. 9. 1866–29. 12. 1951.

¹⁹ Ajdovščina, 12. 11. 1863–21. 5. 1936.

²⁰ Medana, 12. 8. 1884–29. 12. 1963.

²¹ Visconne, 14. 2. 1880–27. 4. 1946.

²² Antonius - Trst, 1. 11. 1884–1954.

²³ Gradisca, 11. 3. 1878–1. 1. 1937.

²⁴ Dolina, 2. 7. 1877–26. 1. 1959.

²⁵ Drežnica, 29.5.1886–3.8.1983.

²⁶ Roman, 9. 7. 1886–1965.

²⁷ Bovce, 5. 12. 1899.

²⁸ Grezzana, 18. 2. 1903.

²⁹ Gorica, 13. 4. 1897–1958.

³⁰ Monfalcone, 22. 6. 1866–13. 11. 1938.

*Leopoldus Cigoj, dir. spir.*³¹

*Desiderius Spagnul, ...*³³

Dr. Hector Delfabro

*Nicolaus Brumat*³⁵

*Dr. Čiković Ludovicus*³⁷

*Henricus Marcon*³²

Dinus A. dr. Spiteri

*Joseph Aloysius Velci*³⁴

*Natalis Altan*³⁶

F 7

In civitate Goritensi magistri religionis et animarum curatores:

Učitelji verouka in dušni pastirji v mestu Gorici:

*Franciscus Castelliz, can. honor.*³⁸ *Joannes Tarlao, scholasticus; Jonaes B. Kren, canonicus theolog.; Carolus Piciulin, par.*³⁹ *Can. A. Geat, par. Metrop.; Franciscus Marega, par.*⁴⁰ *Romanus Roman, prof.*⁴¹ *Hector Carlet, adm. par.*⁴² *Eugenius Volani*⁴³ *Joannes Caneva; Joseph Marold, vic. chor.*⁴⁴ *Joseph Velci, vic. chor.; Fridericus dr. Brumat, vic. chor.*⁴⁵ *Antonius Rutar; Joannes Jwančič, Joannes Culot; Leopoldus Cigoj; Josephus Juch*⁴⁶

F 8

An. fund. 63

Clerus basilicae Aquilejensis:

Duhovnika oglejske bazilike:

*Parochus archipresbyter mons. Mesrob Justulin*⁴⁷ *prot. ap. a.i.p. et prael. dom. S. S.*

*Sacerdos Nicolaus Zanolla*⁴⁸ *primus coop. et catecheta*

F 9

An. fund. 407

Clerus basilicae Gradensis:

Duhovnika gradeške bazilike:

*Mons. Sebastianus Tognon*⁴⁹ *protonotarius ap. a.i.p., archipresb.*

*Henricus Nardin*⁵⁰ *cooperator paroch.*

F 10

An. fund. 1752

In decanatu Goritensi animarum curatores:

Dušni pastirji v goriški dekaniji:

³¹ Malovše, 21. 3. 1886–7. 8. 1935.

³² Monfalcone, 7. 6. 1902–1958.

³³ Nogaredo, 2. 4. 1877–10. 4. 1945.

³⁴ Velcich – Cres, 14. 12. 1893–1982.

³⁵ Tarra, 9. 9. 1898–21. 6. 1950.

³⁶ Altan, 1879–3. 8. 1944.

³⁷ Giordani, 3. 7. 1871–21. 8. 1936.

³⁸ Gorica, 1. 1. 1862–29. 1. 1934.

³⁹ Gorica, 25. 12. 1876–1. 11. 1954.

⁴⁰ Gorica, 12. 2. 1899–20. 12. 1962.

⁴¹ Fiumicello, 15. 12. 1880–12. 4. 1941.

⁴² Aiello, 24. 3. 1886–1963.

⁴³ Volano, 1. 10. 1872–4. 1. 1935.

⁴⁴ Gorica, 26. 5. 1879–21. 7. 1943.

⁴⁵ Šempeter, 18. 7. 1897–19. 11. 1950.

⁴⁶ Jug – Gorica, 3. 9. 1887–17. 6. 1944.

⁴⁷ Ajello, 11. 3. 1873–15. 1. 1944.

⁴⁸ Staranzano, 29. 5. 1887–28. 2. 1945.

⁴⁹ Gradež, 3. 12. 1873–7. 12. 1956.

⁵⁰ Trst, 30. 6. 1891–25. 9. 1953.

Mons. Ignatius Valentinčič, decanus

Carolus Piciulin, paroch.

Marega Fr. parochus

Marinig Franciscus, par. pens.⁵²

Culot Joannes

Joseph Marold, vicarius, caeremoniarius

Mons. Antonius Geat, parochus

Kosovel Josephus, parochus⁵¹

Carlet, par. administ.⁵³

Joseph Aloysius Velci, vic.

Rutar Antonius, coop.

Joannes Juvančič

Jos. Juch, coop.

Reščič Jonnaes⁵⁵

Franciscus Caccia, curatus militaris⁵⁶

Dr. Fridericus Brumat, vic.

Cigoj Leopoldus, coop.

Pipán Joannes, par. pens.⁵⁴

Ziach Franciscus, par. pens.⁵⁷

F 11

An. fund 1296

In decanatu Ampletiensi animarum curatores:

Dušni pastirji v bovški dekaniji:

And. Klobučar, par. dec.⁵⁸

Cesornja Anton, cur.⁵⁹

Sabbas Zor, coop.⁶¹

Božo Kjačič, par.⁶⁰

Anton Žagar, adm. par.⁶²

F 12

An. Fund. 1296

In decanatu Biglianensi animarum curatores:

Dušni pastirji v biljanski dekaniji:

Joannes Remeč⁶³

Joseph Kos⁶⁴

Joseph Milanič⁶⁶

Alphonsus Blažek⁶⁸

Joannes Košir⁷⁰

Joannes Kodrič⁷²

Joseph Grilanc⁶⁵

Franciscus Kodrič⁶⁷

Fridericus Lenardič⁶⁹

Jacobus Pirib⁷¹

Nikolaj Kocijančič,⁷³ pens.

⁵¹ Selo, 23. 11. 1858–20. 2. 1949.

⁵² Gorica, 3. 9. 1862–8. 12. 1949.

⁵³ Glej zgoraj št. 42.

⁵⁴ Škrbina, 6. 8. 1857–18. 2. 1940

⁵⁵ Gorica, 22. 7. 1877–28. 7. 1955.

⁵⁶ 1891.

⁵⁷ Gorica, 4. 9. 1847–22. 8. 1933.

⁵⁸ Andrej – Tolmin, 25. 11. 1881–17. 10. 1961.

⁵⁹ Breginj, 22. 11. 1897–1. 2. 1959.

⁶⁰ Tudi: Chiacig; Merso, 23. 12. 1902–1959.

⁶¹ Gradec, 19. 4. 1885–7. 4. 1941.

⁶² Srpenica, 26. 6. 1903–11. 2. 1995.

⁶³ Šempas, 22. 8. 1864–27. 3. 1951.

⁶⁴ Kobdilj, 13. 3. 1865–18. 12. 1948.

⁶⁵ Zgonik, 6. 3. 1866–27. 12. 1935.

⁶⁶ Vojščica, 7. 10. 1876–1. 11. 1959 (1958?).

⁶⁷ Branik, 21. 1. 1901–20. 11. 1946.

⁶⁸ Lokovec, 3. 10. 1869–21. 11. 1938.

⁶⁹ Kojsko, 10. 5. 1881–12. 8. 1957.

⁷⁰ Št. Jošt, 13. 6. 1873–22. 10. 1952.

⁷¹ Šentviška Gora, 23. 4. 1857–2. 10. 1933.

⁷² Branik, 28. 3. 1886–30. 5. 1938.

⁷³ Šlovenec, 27. 10. 1860–16. 12. 1939.

F 13 *An. fund. 1296**In decanatu Canalensi animarum curatores:*

Dušni pastirji v kanalski dekaniji:

*Venceslaus Bele, parochus – decanus*⁷⁴*Carolus Reja, parochus*⁷⁵*Vincencius Mežan, vicarius*⁷⁷*Josephus Ušaj, curatus*⁷⁹*Šte. Podberšček, curatus*⁸¹*Eržen Joannes, curatus*⁸³*Fr. Klanjšček, curatus*⁸⁵*Aloysius Makuz, cur.*⁷⁶*Franciscus Močnik, vic.*⁷⁸*Širaj Franciscus, curatus*⁸⁰*Antonius Pisk, cur. pensionista*⁸²*Zorn Fridericus, vicarius*⁸⁴*Aloysius Zdravlič, adm.*⁸⁶F 14 *An. fund. 1782**In decanatu Caporetensi animarum curatores:*

Dušni pastirji v kobariški dekaniji:

*Aloisius Pavlin, parochus – decanus*⁸⁷*Joannes Štolfa, parochus*⁸⁸*Joannes Leben, curatus*⁹⁰*Albinus Martinčič, curatus*⁹²*Vincentius Aljančič, vicarius*⁹⁴*Joseph Kalin, curatus em.*⁸⁹*Josephus Shejbal, vicarius*⁹¹*Franciscus Andrejšek, vicarius*⁹³

F 15

In decanatu Cernizzensi animarum curatores:

Dušni pastirji v črniški dekaniji:

*Aloysius Novak, parochus – decanus in Črničeh*⁹⁵*Michael Kragelj, parochus in Šempas*⁹⁶*Ignacij Leban, župnik v Batujal*⁹⁷⁷⁴ Gradno, 25. 6. 1887–19. 12. 1938.⁷⁵ Biljana, 7. 2. 1888–1959.⁷⁶ Gorica, 1. 1. 1884–19. 3. 1957.⁷⁷ Bled, 2. 3. 1868–2. 9. 1936.⁷⁸ Cerklno, 8. 9. 1886–25. 1. 1967.⁷⁹ Ravne, 27. 2. 1868–26. 9. 1933.⁸⁰ Gradišče, 1. 4. 1890–24. 2. 1957.⁸¹ Štefan – Deskle, 4. 12. 1889–23. 10. 1955.⁸² Pečine, 20. 1. 1886–28. 10. 1944 (ustreljen).⁸³ Cerklno, 6. (v letopisu 3. februar) 2. 1902–14. 1. 1982.⁸⁴ Prvačina, 1. 4. 1903.⁸⁵ Števerjan, 8. 2. 1868–4. 7. 1936.⁸⁶ Videm, 5. 2. 1866 – lazarist.⁸⁷ Ravnica, 24. 10. 1892–4. 9. 1969.⁸⁸ Komcn, 8. 7. 1879–4. 1. 1962.⁸⁹ Ajdovščina, 7. 3. 1863–1. 6. 1949.⁹⁰ Ljubljana, 30. 6. 1868–27. 11. 1931.⁹¹ Cista (Češka), 24. 1. 1865–20. 10. 1939.⁹² Gorica, 27. 2. 1900–14. 9. 1982.⁹³ Tudi: Andryšek – Polčovic (Slovaška), 20. 7. 1872–13. 5. 1943.⁹⁴ Kovor, 6. 1. 1890–8. 7. 1938.⁹⁵ Bistrica, 27. 6. 1881–30. 8. 1967.⁹⁶ Podmelec, 25. 9. 1876–25. 1. 1962.⁹⁷ Prvačina, 25. 10. 1865–23. 9. 1938.

Franton Črnigoj, župnik v Kamnjah⁹⁸
 Henrik Črnigoj, vikar v Lokavcu in Štomažu¹⁰⁰
 Fr. Franke, vikar v Oseku¹⁰²
 Val. Kragelj, župnik v pok. v Vel. Žabljah¹⁰⁴

Joan Rejec, župnik v Sv. Križu⁹⁹
 Štefan Kodermac, kaplan v Šempasu¹⁰¹
 Alfonz Zaverl, župni upravitelj na Otlici¹⁰³
 Josip Fon, župn. upr. v Ajdovščini¹⁰⁵

F 16 *An. fund. 1247*

In decanatu Circhinensi animarum curatores:

Dušni pastirji v cerkniški dekaniji:

*Joannes Kunšič, parochus – decanus*¹⁰⁶

*Josephus Ivančič, Šebrelje, parochus*¹⁰⁷
*Joannes Mozetič, Ranne, parochus*¹⁰⁹
*Franciscus Rupnik, Novaki, curatus*¹¹¹

*Antonius Krapež, Otalež, parochus*¹⁰⁸
*Petrus Šorli, Bukovo, adm. par.*¹¹⁰
*Raphael Premrl, Cerkeno, cooperatus*¹¹²

F 17 *An. fund. 1247*

In decanatu Comenensi animarum curatores:

Dušni pastirji v komenski dekaniji:

*Theophilus Nemeč*¹¹³
*Josephus Strancar*¹¹⁴
*Carolus Oblak*¹¹⁶
*Jan Kos*¹¹⁸
*Leop. Stubej*¹²⁰
*Franciscus Pabor*¹²²
*Stephanus de Posarelli*¹²⁴

*Cyrilus Munib*¹¹⁵
*Eduardus Ferjančič*¹¹⁷
*Joannes Drašček*¹¹⁹
*Phil. Abram*¹²¹
*Franc. Klopčič*¹²³
*Val. Knavs*¹²⁵

⁹⁸ Tudi: Franc Anton Črnigoj–Sv. Križ (Vipavski Križ), 20. 6. 1887–25. 12. 1965.

⁹⁹ Joannes – Šebrelje, 11. 9. 1878–2. 8. 1958.

¹⁰⁰ Tudi: Črnigoj–Sv. Križ (Vipavski Križ), 7. 10. 1874–7. 8. 1964.

¹⁰¹ Pevma, 30. 3. 1861–1. 4. 1939.

¹⁰² Franciscus – Stopiče, 26. 11. 1874–21. 7. 1960.

¹⁰³ Dole pri Litiji, 3. 8. 1889–7. 1. 1967.

¹⁰⁴ Valentin: Sv. Lucija, 3. 2. 1866–31. 3. 1931.

¹⁰⁵ Vrsno pri Kobaridu, 15. 2. (ali 14. marca?) 1879–29. 11. 1956.

¹⁰⁶ Gorje, 28. 12. 1872–19. 8. 1944.

¹⁰⁷ Kamno, 14. 2. 1880–27. 9. 1937.

¹⁰⁸ Otlica, 2. 4. 1896–5. 12. 1980.

¹⁰⁹ Miran, 26. 8. 1889–9. 2. 1971.

¹¹⁰ Grahovo, 19. 1. 1902–14. 7. 1988.

¹¹¹ Črni vrh, 24. 11. 1890–7. 8. 1947.

¹¹² Vipava, 29. 12. 1906–7. 1. 1983.

¹¹³ Chvalenic (Češka), 23. 12. 1868–22. 11. 1931.

¹¹⁴ Uhanje, 9. 8. 1864–29. 4. 1944.

¹¹⁵ Most na Soči, 6. 9. 1893–21. 9. 1963.

¹¹⁶ Koper, 1. 11. 1876–31. 7. 1953.

¹¹⁷ Vipava, 14. 3. 1898–19. 9. 1957.

¹¹⁸ Joannes – Kobdilj, 23. 6. 1881–29. 7. 1947.

¹¹⁹ Podgora, 12. 5. 1874–13. 5. 1952.

¹²⁰ Leopoldus – Branik, 14. 11. 1862–10. 4. 1939.

¹²¹ Philippus – Škrbina, 17. 5. 1871–6. 1. 1937.

¹²² Novello, 19. 2. 1887–23. 8. 1936.

¹²³ Železniki, 8. 12. 1867–30. 11. 1942.

¹²⁴ Avče, 29. 12. 1881–9. 3. 1959.

¹²⁵ Valentinus – Šmihel pri Novem Mestu, 13. 2. 1872–9. 4. 1952.

F 18 *An. fund. 450**In decanatu Cormonensi animarum curatores:*

Dušni pastirji v krminski dekaniji:

*Sac. Franciscus Ballaben, par. decanus*¹²⁶*Sac. Antonius Tognon, coop.*¹²⁷*Doct. Nicodemus Plei*¹²⁹*Don Michele Grusovin*¹³¹*Don Antonio Fuchs*¹³³*Don Isidoro Primos*¹³⁵*Sac. Francesco Ulian*¹³⁷*d. Giovanni M. Mantelli*¹³⁹*Carolus Maghet, cur. super. nav. em.*¹²⁸*don Eduardo Suppanzigh*¹³⁰*sac. Giuseppe Viola*¹³²*don Luigi Morsutti*¹³⁴*don Rodolfo Divena*¹³⁶*sac. Joannes Bapt. Nanuti*¹³⁸*dr. Marianus Luchi, sup. OFM*¹⁴⁰F 19 *An. fund. 1188**In decanatu Duinensi animarum curatores:*

Dušni pastirji v devinski dekaniji:

*Antonius Gerbec, prodecanus Duinensis et curatus in Nabrežina*¹⁴¹*Franciscus Čemažar, curatus in Opatjeselo et provisor in Kostanjevica (et Selo)*¹⁴²*Josephus Bressan, vicarius in Doberdob et provisor in Jamlje*¹⁴³*Vincentius Štanta, vicarius in Šempolaj et provisor in Mavbinje*¹⁴⁴F 20 *An. fund. 1247**In decanatu Fiumisellensi animarum curatores.*

Dušni pastirji v dekaniji Fiumicello:

*Adam Zanetti, parochus decanus*¹⁴⁵*Josephus Marcosis*¹⁴⁶*Jacobus Cian*¹⁴⁸*Mullon*¹⁴⁷*Augustinus Miceu*¹⁴⁹¹²⁶ Bruma, 1. 9. 1883–22. 1. 1944.¹²⁷ Grado, 11. 8. 1897–23. 12. 1934.¹²⁸ Cormons – Krmin, 11. 10. 1873–1950.¹²⁹ Ajello, 19. 4. 1888–1970.¹³⁰ Gorica, 10. 5. 1863–14. 2. 1932.¹³¹ Gorica, 10. 12. 1897–1989.¹³² Villesse, 19. 6. 1871–1959.¹³³ Gradež, 19. 9. 1885–1964.¹³⁴ Ruda, 13. 10. 1874–1955.¹³⁵ Cormons – Krmin, 28. 7. 1865–14. 1. 1935.¹³⁶ Mariano, 22. 11. 1885–1952.¹³⁷ Ruda, 30. 5. 1889–1966.¹³⁸ Gorica, 24. 6. 1865–5. 1. 1938.¹³⁹ 1893–1965.¹⁴⁰ Gardolo, 14. 5. 1868.¹⁴¹ Kobjilj, 14. 1. 1885–16. 8. 1955.¹⁴² Ljubljana, 22. 1. 1875–30. 7. 1951.¹⁴³ Tudi: Brešan – Ločnik, 12. 2. 1881–30. 10. 1957.¹⁴⁴ Mirn, 22. 1. 1884–30. 12. 1959.¹⁴⁵ Mariano, 14. 10. 1859–9. 12. 1946.¹⁴⁶ Ločnik, 10. 3. 1900–1980.¹⁴⁷ Bartolomej – Chiopris, 10. 3. 1848–1. 11. 1938.¹⁴⁸ Tapogliano, 16. 7. 1898–1972.¹⁴⁹ Ajello, 24. 1. 1896–1967.

*Hermannus Rosin*¹⁵⁰
*Ludovicus Presfacca*¹⁵²
*Joannes Simeon*¹⁵⁴
*Bianchi Benjamin*¹⁵⁵

*Aloisius Cossi*¹⁵¹
*Aloysius Tomat*¹⁵³
*Angelus Molaro, catecheta Cervineani*¹⁵⁶

F 21 *An. fund. 1342*

In decanatu Gradiscano animarum curatores:

Dušni pastirji v gradiški dekaniji:

<i>Mons. Carlo Stacul</i> ¹⁵⁷ <i>parochus decano</i>		<i>Don Giovanni Gratton, paroco</i> ¹⁵⁹
<i>D. Ernesto Galupin, paroco</i> ¹⁵⁸		<i>D. Clemete Corsig, vicario</i> ¹⁶²
<i>D. Francesco Panžera, paroco</i> ¹⁶⁰	<i>D. Sisto Avian, paroco</i> ¹⁶¹	<i>D. Pietro Zorzenon</i> ¹⁶⁵
<i>D. Ferdinando Tonzar, curato</i> ¹⁶³	<i>D. Arturo Pinat, vicario</i> ¹⁶⁴	<i>Don Paolo Gregori</i> ¹⁶⁷
<i>D. Giulio Orioli</i> ¹⁶⁶ <i>curato</i>		<i>d. Silvio Fassio, coop. orfan.</i> ¹⁶⁹
<i>Sac. B. Sartor, orfan. d.a.</i> ¹⁶⁸		
<i>P. Alberto Stacul, M.d.c.</i> ¹⁷⁰		

F 22 *An. fund. 1247*

In decanatu Lucinicensi animarum curatores:

Dušni pastirji v ločniški dekaniji:

<i>Don Pietro Mosetti, par. decano</i> ¹⁷¹		<i>Cyrillus Sedej, curatus S. Floriani</i> ¹⁷³
<i>Eugenius Pividor, par. Mossae</i> ¹⁷²		<i>Aloysius Mullig, vic. in Cerovo</i> ¹⁷⁵
<i>Sac. Joannes Ev. Marangon, parochus ad s. Laurentii</i> ¹⁷⁴		<i>P. Julius Daldoss, OFM, cooperato</i> ¹⁷⁷
<i>Stanic Stanislaus, par. Podgorae</i> ¹⁷⁶		

¹⁵⁰ Ruda, 25. 7. 1880–21. 7. 1944.

¹⁵¹ Gorica, 9. 2. 1898–1984.

¹⁵² Nisem našel nobenih podatkov.

¹⁵³ Videm, 1873–1950.

¹⁵⁴ Crauglio, 25. 9. 1899–27. 9. 1976.

¹⁵⁵ Casalsigone, 27. 7. 1866–1960.

¹⁵⁶ Coderno, 6. 1. 1879.

¹⁵⁷ Medea, 16. 1. 1864.

¹⁵⁸ Vermegliano, 15. 4. 1884–1955.

¹⁵⁹ Chiopris, 20. 11. 1882–29. 7. 1933.

¹⁶⁰ Cormons – Krmin, 10. 12. 1893–1964.

¹⁶¹ Aiello (Mariano ž), 10. 11. 1889–29. 9. 1939.

¹⁶² Gorica, 29. 11. 1871–20. 3. 1931.

¹⁶³ Turriaco, 1. 11. 1895–1971.

¹⁶⁴ Bruma, 31. 1. 1886–1962.

¹⁶⁵ Romans, 18. 8. 1887–12. 1. 1943.

¹⁶⁶ 1897.

¹⁶⁷ Gradč, 23. 7. 1877–1952.

¹⁶⁸ Bartolomej; 1894–11. 12. 1945.

¹⁶⁹ Mortegliano (Videm), 29. 3. 1887–1957.

¹⁷⁰ Podgora, 29. 6. 1905.

¹⁷¹ Monfalcone, 21. 6. 1877–1958.

¹⁷² Ločnik, 10. 10. 1895–9. 11. 1954.

¹⁷³ Cerkno, 10. 4. 1888–1. 2. 1968.

¹⁷⁴ Kopriva, 17. 12. 1874–1950.

¹⁷⁶ S. Pietro al Natis., 24. 2. 1890.

¹⁷⁶ Sv. Križ (Vipavski Križ), 20. 11. 1893–29. 10. 1955.

¹⁷⁷ 1883.

F 23 *An. fund. 1315**In decanatu Monfalconensi animarum curatores:*

Dušni pastirji v trziški dekaniji:

*Doct. Joannes Mazzzi, prot. ap.*¹⁷⁸*Don Guerrino Corbatta*¹⁷⁹*Don Mario Trampus*¹⁸²*Don. Giov. Bertuso*¹⁸⁵*Don Luigi Baroncini*¹⁸⁸*Don Pietro Sepulcri*¹⁹⁰*Don Henrico Marcon*¹⁸⁰*D. Francesco Bandey*¹⁸³*Sac. Benedetto Drius*¹⁸⁶*Don Pietro Fanin*¹⁸¹*Don Giov. Batt. Falzari*¹⁸⁴*Sac. Eug. Brandi*¹⁸⁷*D. Robertus Barbieri*¹⁸⁹F 24 *An. fund. 1425**In decanatu S. Petri animarum curatores*

Dušni pastirji v šempetrski dekaniji:

*Val. Pipan, parochus – decanus in Renče*¹⁹¹*Primožič Jože, župnik v Prvačini*¹⁹²*superior domus congr. Miss.**J. Godnič, župnik v Dornbergu*¹⁹⁵*Ivan Franke, župnik na Vogrskem*¹⁹³*Dr. Anton Zdešar*¹⁹⁴*O. Pahor, žpk – Miren*¹⁹⁶*Fr. Švara, vik. v Vrtojbi*¹⁹⁷*Val. Zega, kurat*¹⁹⁹*Alfonsus Berbuč, župnik v Šempetru*¹⁹⁸*Ciril Zamar, kurat v Biljabu*²⁰⁰F 25 *An. fund. 1296**In decanatu Salcanensi animarum curatores:*

Dušni pastirji v solkanski dekaniji:

*Jacobus Rejec, parochus decanus*²⁰¹¹⁷⁸ 1870.¹⁷⁹ Gradč, 25. 12. 1902.¹⁸⁰ Glej op. št. 32.¹⁸¹ Strassoldo, 10. 3. 1872–29. 11. 1942.¹⁸² Gorica, 6. 2. 1887–18. 12. 1957.¹⁸³ Gorica, 17. 9. 1858–22. 1. 1940.¹⁸⁴ Mariano, 19. 11. 1888–1974.¹⁸⁵ Casarsa, 6. 12. 1881.¹⁸⁶ Cormons – Krmin, 31. 5. 1881–17. 6. 1935.¹⁸⁷ Eugenius – Trst, 14. 7. 1884–1970.¹⁸⁸ Vigne d'Arco, 22. 9. 1878–1958.¹⁸⁹ Saciletto, 16. 5. 1874–20. 6. 1939.¹⁹⁰ Bagnaria, 25. 2. 1892–1957.¹⁹¹ Valentin – Škofja Loka, 12. 2. 1868–17. 7. 1948.¹⁹² Pevma, 15. 3. 1864–2. 11. 1935.¹⁹³ Ljubljana, 4. 11. 1876–26. 5. 1939.¹⁹⁴ Horjul, 11. 1. 1871–18. 4. 1945.¹⁹⁵ Jožef – Komen, 29. 4. 1884–19. 2. 1949.¹⁹⁶ Oskar – Kojsko, 10. 8. 1886–22. 11. 1964.¹⁹⁷ Franc – Gorjansko, 7. 7. 1874–16. 7. 1939.¹⁹⁸ Kanal, 6. 2. 1892–3. 7. 1957.¹⁹⁹ Valentin – Šmihel pri Novem Mestu, 28. 12. 1873.²⁰⁰ Fojana, 3. 10. 1878–19. 4. 1940.²⁰¹ Šebrelje, 24. 7. 1865–4. 7. 1944.

*Joannes Koršič, superior cl. nav. emer.*²⁰²
*Christophorus Tomšič, curatus in Trnovo*²⁰⁴
*Aloisius Filipič, par. in Grgan*²⁰⁶
*Joannes Semič, par. Čepovani*²⁰⁸

*Futunat Jeklin, cooperato*²¹¹

F 26 *An. fund. 1296*

In decanatu Tolminensi animarum curatores:
 Dušni pastirji v tolminski dekaniji:

*Josephus Vodopivec, par. decanus*²¹³
*Kovačič Joannes, parochus*²¹⁴
*Valentin Pirec, admn. paroch.*²¹⁶
*Valentin Batič, parochus*²¹⁸
*Alojzij Lojke, parochus*²²⁰
*Joannes Premrl, admin. par.*²²²
*Štefan Pajntar, vikar*²²⁴
*Antonius Sok, par.*²²⁶

F 27 *An. fund. 1296*

In decanatu Viscensi animarum curatores:
 Dušni pastirji v dekaniji Visco:

*Don Angelo Trevisan, decanus*²²⁸
*Don Giorgio Visintin, parroco in Joannis*²²⁹

*Franciscus Kranjec, par. in p.*²⁰³
*P. Sophronino Kozlevčar, O.F.M. S. Gora*²⁰⁵
*Peter Butkovič Domen, parochus in Ravnica*²⁰⁷
*Jos. Abram, cur. in Pevma*²⁰⁹
*Aloisius Matelič, curatus in Bate*²¹⁰
*Vincentius Vodopivec, vicarius in Kronberg*²¹²

*Fr. Hliš, par.*²¹⁵
*Aloysius Kodermac, parochus*²¹⁷
*Joannes Kenda, parochus*²¹⁹
*Medveš Otilius, vic.*²²¹
*Matthias Fortuna, I. coop. T.*²²³
*Aloysius Obič, II. coop.*²²⁵
*Nicolaus Brumat, prof. rel.*²²⁷

*sac. Josephus Calligaris, parochus Gallensis*²³⁰

²⁰² Solkan, 30. 5. 1870–28. 5. 1941. Zadnji superior bivše avstrijske mornarice.

²⁰³ Verjetno župnik v pokoju! Kobarid, 1. 1. 1855–13. 6. 1935.

²⁰⁴ Gaberje, 24. 6. 1882.

²⁰⁵ Stična, 14. 10. 1886–5. 9. 1944.

²⁰⁶ Ravnica, 31. 5. 1888–29. 12. 1963.

²⁰⁷ Savogna, 22. 2. 1888–27. 2. 1953.

²⁰⁸ Šturje, 2. 1. 1893–1. 5. 1980.

²⁰⁹ Štanjel, 2. 2. 1875–22. 6. 1938.

²¹⁰ Livek, 3. 3. 1871–31. 1. 1951.

²¹¹ Pečine, 9. 7. 1904–20. 6. 1959.

²¹² Ročinj, 16. 1. 1878–29. 7. 1952.

²¹³ Dornberk, 27. 1. 1884–8. 10. 1958.

²¹⁴ Avče, 1. 3. 1873–15. 3. 1936.

²¹⁵ Franc – Šoštanj, 3. 12. 1875–5. 3. 1936.

²¹⁶ Vojsčica, 14. 2. 1876–23. 12. 1946.

²¹⁷ Hruševlje (Šlovrenc), 3. 2. 1892–23. 12. 1977.

²¹⁸ Črniče, 8. 2. 1874–20. 2. 1956.

²¹⁹ Tolmin, 27. 8. 1882–31. 7. 1960.

²²⁰ S. Michael, 20. 6. 1868–13. 1. 1951.

²²¹ Livek, 24. 11. 1875–8. 11. 1933.

²²² Vrhpolje, 19. 11. 1897–1. 10. 1969.

²²³ Ledine, 25. 2. 1904–9. 3. 1980.

²²⁴ Bukovo, 21. 12. 1888–5. 8. 1934.

²²⁵ 1900

²²⁶ Kred, 3. 1. 1880–31. 3. 1948.

²²⁷ Glej opombo zgoraj št. 35.

²²⁸ Vermegliano, 6. 6. 1887–1953.

²²⁹ Brazzano, 9. 2. 1863–8. 4. 1939.

²³⁰ Oglicj, 2. 9. 1871–14. 10. 1944.

*Don Giuseppe Parmeggiani, parroco di Campolongo*²³¹

*Don Eugenio Ermacora, parroco di Strassoldo*²³³

*Don Giovanni Pastorichio, vicario de Crauglio*²³⁵

*Don Francesco Spessot, parroco in Perteole*²³²

*Don Benigno Spagnul, vicario di S. Vito al Torre*²³⁴

*Don Ilario Scarabelli, vicario di Saciletto-Alture*²³⁶

F 28

An. fund. 1817

In decanatu Idriano animarum curatores:

Dušni pastirji v idrijski dekaniji:

*Mihael Arko*²³⁷

*Peter Likar*²³⁸

*Frančišek Oswald*²⁴⁰

*Janko Žagar*²⁴²

*Janko Kmet*²³⁹

*Janez Miklavčič*²⁴¹

*Ivan Deželca*²⁴³

²³¹ Cervignano, 9. 11. 1871.

²³² Farra, 16. 8. 1890–1978.

²³³ Ruda, 24. 12. 1893–1971.

²³⁴ Mernik, 22. 11. 1875–24. 7. 1940.

²³⁵ Gradež, 2. 9. 1886–13. 5. 1934.

²³⁶ Rivalpo, 13. 11. 1887–1965.

²³⁷ Sodražica, 19. 9. 1857.

²³⁸ Vojsko, 20. 2. 1882–22. 9. 1969.

²³⁹ Tržič, 22. 11. 1879–18. 7. 1935.

²⁴⁰ Idrija, 30. 11. 1871–12. 7. 1932.

²⁴¹ Poljane, 27. 4. 1883–1948.

²⁴² Hrenovice, 23. 11. 1896–17. 3. 1972.

²⁴³ Ledine, 29. 10. 1889–12. 11. 1957.

Ludvik Likar²⁴⁴
Ivan Budin²⁴⁶

Filip Kavčič²⁴⁵

F 29 *An. fund. 1845*

In decanatu Postumiano animarum curatores:

Dušni pastirji v postojnski dekaniji:

Franc Kerbne²⁴⁷

Iv. Zupan²⁴⁸

Dom. Janež²⁵⁰

J. Muren²⁵²

J. Vilhar²⁵⁴

J. Vadnjač²⁵⁶

A. Piščanec²⁵⁸

Laurenčič Franc²⁵⁹

L. Smolnikar²⁴⁹

F. Kovačič²⁵¹

Mart. Gorše²⁵³

J. Kramarič²⁵⁵

Gabrovšek²⁵⁷

Srečko Rejč²⁶⁰

F 30 *An. fund. 1468*

In decanatu Vippacensi animarum curatores:

Dušni pastirji v vipavski dekaniji:

Ign. Breitenberger, *dacanus*²⁶¹

Budanje: Ivan Debevec²⁶²

Col: Ivan Janc²⁶⁴

Goče – Erzelj: Alojzij Krulj²⁶⁶

Lozice: Ant. Jerič²⁶⁸

Planina: Janko Pišot²⁷⁰

Podraga – Slap: Franc Premr²⁶³

Šturije: Srečko Gregorc²⁶⁵

Št. Vid: J. Kovač²⁶⁷

Ustje: Franc Hočevar²⁶⁹

Vrabče: Eduardus Ferjančič²⁷¹

²⁴⁴ Vojsko, 12. 8. 1895–15. 5. 1977.

²⁴⁵ Idrija, 21. 4. 1899–5. 2. 1969.

²⁴⁶ Miran, 25. 12. 1905–11. 1. 1990.

²⁴⁷ Vipava, 28. 8. 1882–16. 7. 1964.

²⁴⁸ Ivan – Šenčur pri Kranju, 6. 5. 1864–28. 9. 1932.

²⁴⁹ Luka – Sp. Tuhinj, 3. 10. 1863–20. 4. 1936.

²⁵⁰ Dominik – Sodražica, 2. 8. 1863–2. 6. 1946.

²⁵¹ Franc – Prem, 28. 10. 1888–26. 11. 1972.

²⁵² Jožef – Stopice, 27. 3. 1887–3. 4. 1958.

²⁵³ Martin – Sodražica, 20. 7. 1892–1. 4. 1963.

²⁵⁴ Jancz – Cerknica, 2. 6. 1892–1963.

²⁵⁵ Jancz – Radovica, 8. 8. 1892–24. 3. 1958.

²⁵⁶ Jancz – Hrenovice, 7. 5. 1894–13. 10. 1961.

²⁵⁷ Andrej – Rovte, 24. 10. 1891–19. 1. 1955.

²⁵⁸ Tudi: Anton Piščanec – Branik, 12. 1. 1900–29. 9. 1961.

²⁵⁹ Vrhpolje, 1. 12. 1899–22. 3. 1973.

²⁶⁰ Tudi Rejc – Idrija, 6. 6. 1904–4. 5. 1982.

²⁶¹ Ignac – Idrija, 29. 7. 1885–6. 5. 1961.

²⁶² Postojna, 5. 6. 1876–30. 8. 1958.

²⁶³ Vrhpolje, 5. 3. 1899–11. 1. 1988.

²⁶⁴ Novo Mesto, 19. 4. 1874–27. 11. 1939.

²⁶⁵ Tudi: Gregorc – Menges, 6. 4. 1894–6. 10. 1972.

²⁶⁶ Višnja Gora, 2. 6. 1881–21. 9. 1959.

²⁶⁷ Jancz – Postojna, 10. 8. 1884–27. 4. 1975.

²⁶⁸ Anton – Šentvid pri Stični, 3. 6. 1873.

²⁶⁹ Velike Lašče, 28. 2. 1888–5. 6. 1932.

²⁷⁰ Selo, 7. 2. 1888–1954.

²⁷¹ Glej opombo št. 117.

*Podkraj: Fr. Gabrejna*²⁷²*Št. Vid: Mat. Rebolj, sac. iubil.*²⁷⁴*Vrhopolje: Anton Papež*²⁷³

F 31

*An. fund. 1399**In decanatu Tarvisio animarum curatores:*

Dušni pastirji v trbiški dekaniji:

*Msgr. Valentinus Kraut, parochus – decanus Tarvisi*²⁷⁵*Theodorus Pugenig, par. in Weissenfels*²⁷⁶*Antonius Patterer, par. in Malborghe*²⁷⁷*Antonius Lercher, par. in Čoccau (sic)*²⁷⁸*Ivo Robertus Nitz, ord. teut.; adm. par. in Raib*²⁷⁹*Stanič Victorinus, adm. par. in Uke*²⁸⁰*Victor Kos, admin. par. in Žabnice*²⁸¹

F 32

Clerici Goritienses seminarii theologici:

Kleriki goriškega bogoslovnega semenišča:

*Anderwald Lucas*²⁸²*Tonkli Stefanus*²⁸³*Rejec Zoran*²⁸⁵*Berve Victor*²⁸⁷*Delpin Joannes*²⁸⁹*Foschian Olivierus*²⁹¹*Hvala Florianus*²⁹³*Klinkon Carolus*²⁹⁵*Kodrič Davorin**Mesar Alojsius*²⁸⁴*Pilat Antonius*²⁸⁶*Dovier Joseph*²⁸⁸*Kobal Joannes*²⁹⁰*Močnik Franciscus*²⁹²*Soranzo Justus*²⁹⁴*Komac Vladimirus*²⁹⁶²⁷² Franc – Uncc, 1. 10. 1897–15. 11. 1943.²⁷³ Ambrus, 18. 5. 1882–25. 1. 1937.²⁷⁴ Matej – Kranj, 15. 9. 1840–17. 1. 1938.²⁷⁵ Bistrica, 29. 1. 1849–17. 5. 1938.²⁷⁶ Bela peč – S. Stefan Dürnst., 17. 11. 1871.²⁷⁷ Naborjet – Kirchbach, 3. 2. 1880.²⁷⁸ Kokovo – 1881.²⁷⁹ Rabelj – Vipitino, 21. 4. 1882.²⁸⁰ Sv. Križ (Vipavski Križ), 6. 3. 1902–22. 11. 1978.²⁸¹ Podmelec, 4. 9. 1899–22. 7. 1987.²⁸² Žabnice, 3. 11. 1900–12. 9. 1955.²⁸³ Breginj, 15. 12. 1908–9. 8. 1987.²⁸⁴ Komen, 12. 5. 1908–21. 10. 1948 (1946?).²⁸⁵ Libušnje, † 29. 8. 1933.²⁸⁶ Štanjcl, 11. 10. 1909–16. 4. 1991.²⁸⁷ Dornberk, 4. 4. 1909–14. 11. 2005.²⁸⁸ Gradež, 6. 12. 1909–1958.²⁸⁹ Podgora, 25. 3. 1905–17. 11. 1993.²⁹⁰ Col, 20. 8. 1912–23. 10. 1992.²⁹¹ Crauglio, 11. 12. 1903–1966.²⁹² Idrija, 26. 9. 1907–2000.²⁹³ Idrija, 4. 5. 1907–27. 1. 1970.²⁹⁴ Monfalcone, 2. 11. 1909.²⁹⁵ Tolmin, 2. 11. 1905–16. 1. 1996.²⁹⁶ Bovec, 1. 4. 1904–1972.

F 33

*A.M.D.G.*²⁹⁷

*Humilis quedam monialis Sanctae Ursulae, conventus Goritiensis,
Eaque infirmae valetudinis
Sed peritissima in pervetusta arte minio pingendi
Tribus mensibus multum defatigata est
Ut in volumine hoc vero mirando
Totius cleri erga excellentissimum Archiepiscopum
Devotionis gratique animi sensus
Sculpti paterent.
Scriptum sit in coelis
Cuius nomen latet in terris.*

Neka preprosta redovnica svete Uršule iz goriškega samostana, ne prav dobrega zdravja, a zelo spretna v starodavni umetnosti okrasnega pisanja se je tri mesece zelo trudila, da bi se pokazali v tem zares občudovanja vrednem zvezku zajeti izrazi predanosti in hvaležnosti vsega klera do prevzvišenega nadpastirja.

Naj v nebesih bo zapisano nje ime, ki na zemlji skrito je.

*Goritia, in festo S.S. Annunciatae
Anno ab Incarnatione Domini 1931.
Joannes Tarlao, canonicus scholasticus.*

V Gorici, na praznik Presvetega Oznanjenja, v letu 1931 od Gospodovega učlovečenja.
Giovanni Tarlao, kanonik sholastik.

Okrajšave in slovarček

adm.; adminstr. = administrator – upravitelj
a.i.p. = Pri imenovanjih prelatov in protonotarjev
so dopisali: ad incrementum Pii (konstitucija
Pija XI. 1934)
An. fund. = anno foundationis – leto ustanovitve
archipresb. = archipresbyter – nad duhovnik, nad-
župnik
caeremoniarius – ceremoniar
cancellarius – kancler, vodja pisarne
can. = canonicus – kanonik
can. honor. = canonicus honorarius – častni ka-
nonik
congr. Miss. = congregatio Missionarii – misijonska
družba (lazaristi)
coop. = cooperator – sodelavec
cur. = curatus – kurat
D.; d. = dominus – gospod
dec. = decanus – dekan
def. vinc. m. = defensor vinculi matrimonii – bra-
nitelj zakonske vezi
dir. spir. = director spiritualis – spiritual, duhovni
voditelj
dom. = domesticus – hišen

d. a. = dicti anni – omenjenega leta; **ali:** decessit
anno – minulega leta
em. = emeritus – odslužen, upokojen
honor. = honorarius – časten
M. d. c. = Missionarii de Consolatrice – Misijonarji
(Marije) Tolažnice
mons.; msgr. = monsignor – monsinjor
notarius – notar, zapisnikar
officialis – oficial, član škofijskega sodišča
OFM = Ordo fratrum minorum – red manjših
bratov; danes francišskani
ord. teut. = ordo teutonicus – križniški red
orfan. = orphanus; orphanotrophio – sirotišnica
par. = parocus, parochialis – župnik, župnijski
paroch. = parochialis – župnijski; tudi parochus –
župnik
pens. = pensionista – upokojenec
poenitentiarius – penitenciar, spovednik
prael. = praelatus – prelat
prepositus – prošt, predstojnik
prof. rel. = professor religionis – veroučitelj, prof.
verouka
prom. iust. = promotor iustitiae – tožilec (cerk-
venega sodišča)
prot. ap. = protonotarius apostolicus – apostolski
protonotar

²⁹⁷ Ad maiorem Dei gloriam – V večjo Božjo slavo.

provisor – skrbnik, upravitelj
 rector – voditelj, ravnatelj
 sac. iubil. = sacerdos jubilans – duhovnik jubilant
 sacrist. = sacristanus – zakristan
 secretarius – tajnik
 S.S. = Sanctitatis Suae – njegove svetosti; tudi:
 Sancta sedes – Sveti Sedež
 super. nav. = superior navalis – morski predstojnik
 (kurat na ladji?)
 superior cl. nav. = morski višji častnik (kurat ?) (cl.
 – clericus ?)
 teologus – teolog
 vic. = vicarius – vikar
 vicarius chori – korni vikar
 vicarius generalis – generalni vikar
 vice rector – namestnik voditelja, podravnatelj
 vicedominus – namestnik gospoda (škofa ali dru-
 gega predpostavljenega)
 žpk. – župnik
 župn. upr. – župnijski upravitelj²⁹⁸

Literatura

Necrologium cleri saecularis et regularis archidioceseos Goritiensis ab anno 1823. Goritiae 1914.

Necrologium dei sacerdoti diocesani e religiosi della diocesi di Trieste. Trieste 1996.

Status personalis et localis archi-dioeceseos Goritiensis. Ineunte anno 1931.

Indicatore personale et locale dell'archidiocesi di Gorizia. Al 1° febbraio 1842.

Indicatore dell'Archidiocesi di Gorizia. Stato personale e locale alla data del 15 marzo 1971.

Archidiocesi di Gorizia – Goriška nadškofija. Annuario – 1991 – Letopis.

Letopis apostolske administrature za Slovensko Primorje. Koper 1968.

Primorski slovenski biografski leksikon. Gorica 1974–1994.

Letopis Cerkve na Slovenskem 2000. Ljubljana 2000.

Zusammenfassung

AN DEN ERZBISCHOF FRANZ BORGIA SEDEJ ANLÄSSLICH DES 25. JUBILÄUMS SEINER WEIHE ZUM BISCHOF VON GÖRZ

In dem Beitrag wird ein Handschriftenbuch vorgestellt, das aus Pergamentfolien besteht, die reich verziert und mit den Unterschriften der Geistlichen der Diözesankurie (Kanoniker, Diözesanangestellte, Leiter der Priesterseminare), der Religionslehrer in Görz, der Priester der Basiliken in Aquileja und Gradisca sowie der Dekanate (Görz, Bovec, Biljana, Kobarid, Kanal, Črniče, Cerklje, Komen, Cormons, Duino, Fiumicello, Grado, Lucinico, Monfalcone, Šempeter, Solkan, Tolmin, Visco, Idrija, Postojna, Vipava und Tarvisio) ausgestattet sind. Am Ende befinden sich auch Unterschriften von Klerikern des Priesterseminars in Görz.

Die Folien wurden von einer unbekanntem Ur-suline aus Görz bemalt und verziert.

Das Handschriftenbuch ist eine Bekundung des Dankes der Geistlichen an den Bischof Franz Borgia Sedej anlässlich des 25. Jubiläums seiner Weihe zum Bischof von Görz. Er wurde am 10. Oktober 1854 in Cerklje geboren. Die Priesterweihe erhielt er am 26. August 1877. Nach einjähriger Tätigkeit als Kaplan in Cerklje setzte er das Studium in Wien fort, wo er promovierte. Gegen Ende des 19. Jahrhunderts berief ihn der damalige Erzbischof Jakob Missia (später Kardinal) nach Görz und ernannte ihn zum Kanoniker und Dompfarrer. Bald folgten noch andere Ämter und Verpflichtungen. Nach dem Tod des Erzbischofs Andreas Jordan 1905 wurde Franz Borgia Sedej vom österreichischen Kaiser zu dessen Nachfolger vorgeschlagen. Der Heilige Stuhl bestätigte seine Ernennung im Februar 1906, die Bischofsweihe erhielt er am 25. März 1906. Während des Ersten Weltkriegs verbrachte er die meiste Zeit im Kloster Stična (Sittich), wo auch das Priesterseminar Zuflucht fand.

Aufgrund des immer stärkeren Drucks der italienischen Faschisten legte er sein Bischofsamt nieder. Der Heilige Stuhl akzeptierte seinen Verzicht am 23. Oktober 1931. Franz Borgia Sedej starb am 28. November 1931.

²⁹⁸ Za latinski prevod in pomoč pri pregledu slovarčka se zahvaljujem g. Bogomiru Troštu, župniku v Štjaku.

*Otto Habsburški na konju (1912–2011), s. d.
(original brani Angelika Hribar, Ljubljana).*

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 324(497.4)"1931":929Barle J.
Prejeto: 22. 8. 2011

Poslanska epizoda šentjakobskega župnika Janka Barleta

BLAŽ OTRIN

mag. zgodovine, višji arhivist

Nadškofijski arhiv Ljubljana, Krekov trg 1, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: blaz.otrin@rkc.si

IZVLEČEK

Na volitvah v narodno skupščino 8. novembra 1931 je na listi generala Petra Živkovića z odobritvijo svojega predstojnika škofa Gregorija Rožmana kandidiral tudi župnik župnije Ljubljana - sv. Jakob Janko Barle. Njegova kandidatura in izvolitev sta povzročili val ogorčenja med duhovniki ljubljanske škofije in privrženci razpuščene SLS. Pritiske so se krepili, to pa je končno v avgustu 1932 privedlo do Barletovega odstopa kot poslanca v narodni skupščini. Barletov primer prikazuje težaven položaj, v katerem se je na začetku tridesetih let znašla ljubljanska škofija, in kaže na spremenjen način odnosa do politike, ki ga je imel škof Rožman v primerjavi s predhodnikom Jegličem, in o Rožmanovem načinu odločanja v zaostrenih situacijah.

KLJUČNE BESEDE: Janko Barle, Gregorij Rožman, Cerkev in politika, volitve 1931, župnija Ljubljana – sv. Jakob

ABSTRACT

JANKO BARLE, PARISH PRIEST OF THE ST. JACOB PARISH IN LJUBLJANA,
AND HIS NATIONAL ASSEMBLY EPISODE

Janko Barle, a priest from the St. Jacob Parish in Ljubljana, was one of the candidates for the National Assembly election that took place on November 8, 1931. Having previously obtained the consent of his superior, Bishop Gregorij Rožman, Barle stood as a candidate on the list of General Peter Živković. His candidacy and election caused much indignation among the priests of the Ljubljana Diocese as well as among the supporters of the dissolved Slovenian People's Party. The pressure increased, and Barle eventually resigned his member seat in the National Assembly in August 1932. The case of Janko Barle provides an insight into a difficult situation in which the Ljubljana Diocese found itself at the beginning of the 1930s. It also shows that Bishop Rožman had a somewhat different attitude toward politics than his predecessor Jeglič, and it bears witness to Rožman's way of making decisions in strained situations.

KEY WORDS: Janko Barle, Gregorij Rožman, Church and politics, election of 1931, Ljubljana parish – St. Jacob

»Prerokovali Ste mi, da boste Vi in jaz trpela zavoljo tega, toda to nas ne sme napraviti slabiše. Vihar bo šel mimo, nebo se bo zjasnilo in veseli bodo vsi, ki so vztrajali za dobro stvar. Vodi me velik idealizem – in ljubezen, ki je tako potrebna v naši Jugoslaviji.«¹ Tako je v pismu škofu Gregoriju Rožmanu zapisal župnik pri Sv. Jakobu v Ljubljani Janko Barle,² ko se je razvedelo, da bo kandidiral na listi generala Petra Živkovića na volitvah za narodno skupščino 8. novembra 1931. Primer njegove kandidature in kratke poslanske epizode kaže, kako težaven je bil položaj, v katerem se je na začetku tridesetih let znašla ljubljanska škofija po zamenjavi na sedežu škofa tako v odnosu Cerkve do zaostrene politične stvarnosti kot v odnosih znotraj Cerkve.

Vodstvo ljubljanske škofije je na prelomu tretjega desetletja 20. stoletja iz rok škofa Antona Bonaventure Jegliča prevzel profesor na Teološki fakulteti v Ljubljani dr. Gregorij Rožman.³ Službo je od svojega predhodnika, ki je užival veliko avtoriteto, prevzel v zelo kočljivem času, ko se je Cerkev srečevala s številnimi dilemami in žgočimi vprašanji, ki so zahtevali učinkovito in odločno vodenje.

Pred Rožmana sta bili postavljeni vprašanji o oblikovanju nove oblike laiškega apostolata v okviru Katoliške akcije ter odnosa glede krščanskih socialistov, ki se je dodatno zaostрил po objavi okrožnice *Quadragesimo anno* Pija XI. v letu 1931. Zaradi fašističnega preganjanja Slovencev na Primorskem, raznarodovalne politike italijanskih škofov ter molka Svetega sedeža je pomemben del javnosti s primorskimi begunci na čelu zajelo močno protivatikansko razpoloženje, od Rožmana oz. vodstva ljubljanske škofije pa zahtevalo obsodbo takega početja. Po uvedbi kraljeve diktature se je povečal še državni pritisk, saj je država s svojo centralistično in unitaristično politiko preganjala vse, kar je bilo »plemenske« in cerkvene narave. V ospredju so bila tako vprašanja društvenega življenja,⁴ šolstva⁵

ter agrarne reforme,⁶ pri tem pa so državni organi, načelniki srezov, upravitelji šol itd. dobili navodilo posebnega nadzora nad delovanjem duhovnikov.⁷

Izredno zaostreno je bilo tudi strankarsko dogajanje. Vodstvo nekdanje SLS je v začetku sodelovalo s kraljevo diktaturo, a se je kmalu od nje distanciralo, po izstopu iz vlade 2. septembra 1931 pa prešlo v odkrito nasprotovanje režimu. Nasprotovanje vladi se je stopnjevalo spomladi 1932, ko so

Župnik Janko Barle (Pohod, 22. 12. 1934, št. 51, leto III., str. 3).

¹ Prim. NŠAL 332, pismo Barleta, 2. 11. 1931, š. 5.

² Janko Barle (Šenčur, 13. 12. 1875–Ljubljana, 1. 3. 1943). V mašnika posvečen 22. julija 1899. Bil je kaplan v Kranjski Gori, Tržiču, Kranju in pri Sv. Jakobu v Ljubljani, kjer je 1. oktobra 1909 postal župnik in to službo opravljal do smrti. Prim. NŠAL 99, š. 7 in *Letopis Cerkve na Slovenskem 2000*, str. 438.

³ Gregorij Rožman je bil za pomožnega škofa s pravico nasledstva imenovan 17. marca 1929, za rednega škofa v Ljubljani pa 17. maja 1930. Nadškof Jeglič je formalno-pravno Rožmanu škofijo izročil 28. junija 1930. Prim. Dolinar: *Ljubljanski škofje*, str. 402, 403.

⁴ Orli so bili razpuščeni po sprejetju zakona o ustanovitvi Sokola Kraljevine Jugoslavije 6. 12. 1929, druga katoliška društva so bila nadzirana, njihovo delovanje pa močno ovirano. Prim. NŠAL 332, »Spomenica duhovščine ljubljanske škofije Kraljevi vladi v Beogradu« zaradi prega-

njanja in nadziranja duhovnikov in katoliškega društvenega življenja; 10. 11. 1930, š. 5.

⁵ Paket nove šolske zakonodaje, ki je bil sprejet v letih 1929 in 1930 je bil izrazito nenaklonjen privatnim in s tem tudi cerkvenim šolskim ustanovam. Prim. Dolenc: *Država, Cerkve in šolstvo v prvi Jugoslaviji*, str. 172, 173.

⁶ V začetku tridesetih let se je zaostřilo vprašanje razlastitve veleposesti ljubljanske škofije. Šlo je predvsem za gozdni kompleks v okraju Gornji Grad, ki je pomenil izjemno pomemben finančni vir za ljubljansko škofijo. Prim. Čepič: *Agrarna reforma in katoliška Cerkve*, str. 169–171.

⁷ Prim. NŠAL 332, »Spomenica duhovščine ljubljanske škofije Kraljevi vladi v Beogradu« zaradi preganjanja in nadziranja duhovnikov in katoliškega društvenega življenja; 10. 11. 1930, š. 5.

se začele protestne prireditve ob Koroščevi 60-letnici, kulminirale pa so v t. i. šenčurskih dogodkih. Sklep je dogajanje doseglo s t. i. Slovensko deklaracijo oz. ljubljanskimi punktacijami, ki so bile razglašene v začetku leta 1933.⁸

Za razumevanje dogodkov je potrebno osvetliti Rožmanovo načelno stališče do politike, kot ga je nazorno orisal v besedilu »Cerkev in politika«,⁹ nastalem v obdobju, ko je bil še profesor na Teološki fakulteti v Ljubljani. V besedilu je med drugim izpostavil nalogo Cerkev v človeški družbi. Tako mora varovati krščanske, verske in moralne resnice in navajati narode, da si uredijo vse življenje in delovanje v skladu s tem resnicami. Izrecno je poudaril, da se Cerkev opredeljuje izključno do tistih vprašanj, ki so povezana z verskimi, moralnimi in cerkvenopravnimi vprašanji,¹⁰ v preostale zadeve, ki predstavljajo večinski del politike, pa se ne vmešava. V besedilu se je natančno opredelil tudi do vprašanja političnega udejstvovanja »cerkvenih uslužbencev«. ¹¹ Med drugim je zapisal: »*Cerkev se nikdar ni in se ne more istovetiti s kakšno politično stranko. Ne brani pa, da pripadajo njeni uslužbenci strankam, a le takim, ki po svojem programu in delovanju niso nasprotni krščanskim načelom ...*«, saj so v modernih državah, posebej v zakonodajnih skupščinah, obravnavane zadeve, ki zadevajo tudi Cerkev in njene naloge kot npr. verski pouk v šoli, zakonske zadeve, interkonfesionalne razmere ... Poudaril je, da Cerkev zahteva, da kler zaradi politike ne sme zanemarjati svojih duhovnih dolžnosti in ne sme »prekoračiti meje modrosti in zmernosti, nikakor ne istovetiti strankarskega načela z religijo. Ako je videla, da bi iz političnega delovanja klera sledila škoda za vero in versko življenje, je prepovedala vsako politično udejstvovanje.« Dodal je še, da je dolžnost škofov, da nadzoruje ne le vse delovanje klera, ampak tudi njegovo politično udejstvovanje, ter da lahko v skladu s cerkvenim zakonikom kandidira le duhovnik, ki dobi dovoljenje od svojega škofa in škofa volilnega okraja, kjer kandidira. Ta načela je moral Rožman kot škof kaj kmalu uskladiti z realnim političnim življenjem, to pa se je izkazalo za zelo težavno nalogo.

Potem ko so bili v septembru 1931 sprejeti volilni zakoni za narodno skupščino in senat, so bile za 8. november 1931 razpisane volitve v narodno skupščino. Volilni zakoni so močno favorizirali državne kandidatne liste in omejevali kandidaturo

starih in prepovedanih »plemenskih« strank. Zakoni so bili tako restriktivni, da je imel pri vložitvi lastne kandidature težavo celo predsednik vlade Živković, ki je v zbiranje glasov vključil celotni državni aparat. SLS se je skupaj s preostalimi opozicijskimi strankami odločila za bojkot volitev, saj so ji volilni zakoni onemogočali enakovreden nastop, poleg tega pa bi z nastopom na volitvah pokazala strinjanje z novo ustavo, volilnimi zakoni in unitaristično politiko.¹²

Režim se je takoj lotil pridobivanja članov za svojo listo, ki bi vsaj navzven ponazarjala široko podporo prebivalstva politiki kralja Aleksandra in njegovemu režimu. V Dravski banovini se je režim obrnil tudi na duhovnike, ki niso bili v sozvočju s sicer razpuščeno SLS in jih poizkušal pridobiti za kandidaturo na vsedržavni Živkovičevi list. Najprej se je obrnil na t. i. starine oz. privržence nekdanjega prvaka SLS Ivan Šušteršiča. Na njegovo ime se je sklicevalo predvolilno pismo duhovnikom, poslano 22. oktobra 1931, v katerem sta bila poleg 7 sopolpisnikov tudi kanonik Josip Šiška in župnik Josip Logar iz Žirov. »Blagopokojnega« in »dalekovidnega« Šušteršiča je omenjalo kot tistega, ki je prerokoval »pogrešno« in napačno politiko slovenskih političnih voditeljev, ki je za seboj pustila le veliko praznino, polno neuspehov. Pri propagandi za volitve in novačenju kandidatov duhovnikov za narodno skupščino je posebej aktivno sodeloval ljubljanski stolni kanonik, nasprotnik SLS in Šušteršičev prijatelj, Josip Šiška.¹³

Režim pa se je obrnil ne le na starine, ampak tudi na druge duhovnike, ki niso bili privrženci SLS; med njimi je bil tudi liberalno usmerjeni župnik pri Sv. Jakobu v Ljubljani Janko Barle.¹⁴ Preden je prevzel mesto kandidata, se je posvetoval s škofom Rožmanom in mu razložil razloge, zaradi katerih se je odločil kandidirati, in škof mu je dal privoljenje h kandidaturi. Poleg tega sta se dogovorila, da bo dal resignacijo na župnijo, če bo izvoljen za poslanca in če se bo izkazalo, da dela poslanca in župnika ne bo mogoče uskladiti in bo ena služba trpela zaradi druge. V skladu z navodili Sveste stolice oz. kanonskega prava je Rožman zahteval, da se duhovnik, preden se odloči za kandidaturo za poslanca, posvetuje s svojim škofom¹⁵ in dobi njegovo dovoljenje.

¹² Prim. Gašparič: *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 121–129.

¹³ Prim. NŠAL 456. V zapuščini se nahajajo številna pisma I. Šušteršiča, š. 43 in NŠAL 331, Jegličev dnevnik, 17. 9. 1925.

¹⁴ Prim. *Slovenec*, 31. 10. 1931, str. 5.

¹⁵ Prim. NŠAL 332, pismo Rožmana Barletu, 23. 10. 1931, š. 5.

⁸ Prim. *Slovenska novejša zgodovina*, 1. zvezek, str. 339–342.

⁹ Prim. NŠAL 332, zapiski: Cerkev in politika, 16 strani, š. 2.

¹⁰ Prim. Dolinar: *Ljubljanski škofje*, str. 400, 401.

¹¹ Prim. NŠAL 332, zapiski: Cerkev in politika, str. 10–13, š. 2.

Za poslansko kandidaturo je Josip Šiška nagoval tudi šenčurskega župnika Janeza Pibra, ki ga je za kandidaturo nagoval tudi nekdanji minister Niko Zupanič. Piber se je najprej branil, češ da je bolj potreben župniji kot politiki in da škof Rožman na volitvah ne dovoli kandidati duhovnikom, ki so v rednem dušnem pastirstvu. Piber je za mnenje o kandidaturi vprašal škofa, ta pa mu je odgovoril, da mu je niti ne brani niti ga ne poziva k njej in da mu tudi ne bo delal težav, če bo po poslanskem mandatu ponovno delal v aktivnem dušnem pastirstvu. Ko pa so za namero izvedeli duhovniki iz Pibrove bližine, so bili tako ogorčeni in razburjeni, da je Piber kandidaturo odklonil. Nekdanji Pibrov somišljenik – »šuštercijanec« – kranjski dekan Matija Škerbec je Pibru napisal pismo, v katerem je med drugim zapisal: »Zadevo sem ponovno premislil in Ti kot prijatelj svetujem. Nikar ne kandidiraj. /.../ Škoda zate bi bila velikanska: Moralno boš nekako osramočen in ožigosan kot izdajalec Cerkve in slovenstva. Današnji režim je čisto framažonski in vlada povsod skriti kulturni boj. /.../ Če sprejmeš kandidaturo, prevzameš odgovornost kljub Tvoji najboljši volji in vsem raznim svojim pridržkom. Ti se boš s tem onemogočil v vsaki duhovniški družbi in tudi v družbi slovenske inteligence in kmeta.«¹⁶

Med kandidati na Živkovičevi listi so se v Dravski banovini poleg Barleta znašli še trije katoliški duhovniki. Iz ljubljanske škofije je bil duhovnik Maksimilijan Goričar, ki je bil v letu 1931 »na dopustu« in bivanju v Mozirju. H kandidaturi sta ga spodbudila bratranca dr. Mayer in Bogumil Vošnjak, vendar pred sprejetjem kandidature za dovoljenje ni vprašal svojega ordinarija. To je storil šele ko je bila njegova kandidatura v Konjiškem okraju že potrjena. Rožman mu privoljenja ob zapozneli prošnji ni niti dal niti mu ga ni izrecno odrekel.¹⁷ V laškem okraju je kandidiral profesor verouka v Celju Alojzij Pavlič, v okraju Dolnja Lendava pa Franc Faflik, župnik v Kančevcih.¹⁸

Po izteku roka za vložitev kandidatnih list, 13. oktobru, je bilo jasno, da se bo za podporo volivcev potegovala le ena lista, in sicer lista generala Petra Živkovića. Jasno je bilo, da bodo v narodno skupščino izvoljeni le člani njegove liste. Vprašanje je bilo le, kateri od kandidatov v določenem volilnem okraju bo izvoljen (kolikor je bilo v okraju več

kandidatov) in predvsem, kakšna bo volilna udeležba. Država je s svojim aparatom in ob pomoči svojih listov vse moči usmerila v agitacijo za udeležbo na volitvah.¹⁹ Med duhovniki so se propagandi za volitve v Dravski banovini priključili vsi duhovniški kandidati, poleg njih pa javno še kanonik Josip Šiška, župnik iz Žirov Josip Logar in šenčurski župnik Janez Piber.²⁰

Barle je kandidiral v domačem kranjskem srežu, kjer je izvedel tudi predvolilno turnejo, o kateri sta obširno poročala prorežimska *Jugoslovan* in *Jutro*. Konec oktobra je imel štiri volilne shode v Škofji Loki, Kranju, Trziču, Naklem, tam pa ni manjkalo napetosti in manjših incidentov. Barle je v govorih na shodih poudarjal, da se je po dolgem premisleku pred Bogom, svojo vestjo in po posvetovanju s svojim škofom »odločil za pozitivno sodelovanje pri delu za okrepitev naše mile Jugoslavije.« Poudaril je, da se zaveda, da bo zaradi kandidature doživljal zasramovanje in nasprotovanje, vendar kdor vidi nevarnosti, v katerih je država »v časih, ko se vse okoli nas ruši in ko živimo ko na vulkanu« in se okrog države zbirajo številni nasprotniki, »ki komaj čakajo, kako bi se vsled krize in nesloge med jugoslovanskimi brati stresli temelji Jugoslavije«, ta ne sme imeti nobenega obzira in mora »s složnimi močmi izvleči državni voz iz sedanje nevarnosti na pota k lepši srečnejši bodočnosti.«²¹ Poudaril je, da ne bo svobodne Slovenije brez Jugoslavije, ki jo je primerjal z lepo sliko. »Da je slika lepa, mora imeti lepo ozadje, lep okvir. Hrbtenica Jugoslavije so naši junaški Srbi, okvir žilavi Hrvatje, lepo podobo tej sliki pa dajemo pridni, delavni in pošteni Slovenci. Če vzamemo sliki barve, okvir, ni več harmonije ...«²² Glede Korošca je dejal, da ta verjetno v svojem srcu odobrava njegovo početje ali pa ga vsaj razume, delati pa mora v nasprotju s svojim prepričanjem, po diktatu nekaj oseb svoje okolice. Poleg tega pa so, ko gre za življenjske interese države, osebnosti nepomembne. Na koncu je vse pozval na volitve. Te naj bi izrazile slogo stanov in bratsko ljubezen zedinjene velike Jugoslavije pod vodstvom viteškega kralja Aleksandra I.²³

¹⁶ Prim. NŠAL 332; Volitve v skupščino leta 1931; zadeva kandidature župnika Pibra, š. 5.

¹⁷ Prim. NŠAL 332; Volitve v skupščino leta 1931; zadeva kandidature M. Goričarja, š. 5.

¹⁸ Prim. NŠAL 332, predvolilni letak: »Bomo šli volit ali ne?«, š. 5.

¹⁹ Prim. Gašparič: *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 127–129.

²⁰ Prim. NŠAL 332, predvolilni letak: »Vsem volilcem po celi Sloveniji!«, š. 5.

²¹ Prim. Župnik Janko Barle o pomenu volitev. *Jutro*, 22. 10. 1931, str. 2 in Govor župnika Barleta. *Jugoslovan*, 25. 10. 1931, str. 3.

²² Prim. NŠAL 332, poročilo z volilnega shoda Janka Barleta v Kranju, 22. 10. 1931, š. 5.

²³ Prim. Župnik Janko Barle o pomenu volitev. *Jutro*, 22. 10. 1931, str. 2 in Govor župnika Barleta. *Jugoslovan*, 25. 10. 1931, str. 3.

Predvolilni letak (NŠAL 332, š. 5).

Krog nekdanje SLS so organizirali močno ilegalno kampanjo proti volitvam, s tem pa so izrazili nasprotovanje režimu in načinu volitev.²⁴ O Barletovih predvolilnih shodih so škofu poročali in se zaradi njih pritoževali gorenjski duhovniki, ogorčeni predvsem nad Barletovim poudarjanjem, da kandidira s škofovim dovoljenjem, in celo, da bo lahko poleg poslanske službe opravljal tudi dušnopastirsko ter da škof ni proti volitvam.²⁵ Škofovo ime je bilo tudi izpostavljeno in zlorabljeno na številnih predvolilnih propagandnih letakih,²⁶ prav tako tudi na letaku, ki je agitiral za Barleta. Na njem je med drugim pisalo: »Náš kandidat je župnik Janko Barle poštenja in vsega spoštovanja in zaupanja vredna oseba, ki ima za kandidaturo dovoljenje od svojega škofa.«

Rožman je zaradi privolitve v Barletovo kandidaturu doživel niz ostrih protestov in očitkov, zato je Barletu že pred 22. oktobrom prepovedal, da ga omenja na javnih shodih.²⁷ Odločno ga je opomnil, naj v skladu z navodili Svete stolice v svojem političnem udejstvovanju nastopa kot državljani in ne kot duhovnik. To je izpostavljalo na prvih predvolilnih shodih. Še bolj pa je bil Rožman ogorčen, ker je v govorih obrekoval duhovnike, ko je poudarjal, da mu je znano, da so »mnogi mojih duhovnih sobratov zastopali stališče, naj se naše dobro in blago ljudstvo vzdržijo glasovanja pri novembrskih volitvah« in da so mu neka-

teri svetovali, »da se absentirajo od dela za konsolidacijo države, ker jih vse skupaj nič ne briga in da naj vzame vse vrag, ker njih ni poleg.«²⁸ Rožman mu je očital, da s tem pred vso jugoslovansko javnostjo očitno denuncira duhovnike, ter ga opozoril, naj ne polemizira s svojimi sobratu duhovniki. Opozoril ga je tudi na taktnost in odgovornost v nastopih, drugače bo pri njem izgubil vse zaupanje. Opozorilno pismo je končal z besedami: »Že zdaj mi je jasno vse bolj kot doslej, da je moj princip edino pravilen, da aktiven župnik ne more biti poslanec in pri tem ostanem v vsakem slučaju tudi vašem.«²⁹

Protesti in pritiski zaradi škofovega dovoljenja so se nadaljevali s številnimi resolucijami in protesti. V znak protesta zaradi Barletove kandidature in škofovega privoljenja je 27. oktobra 1931 iz škofijskega odbora Katoliške akcije izstopil vidni predstavnik razpuščene SLS Miha Krek. Ta je Rožmanu v pismu izrazil zgražanje, ker lahko aktivni dušni pastir podpira obstoječi framazonski režim, ki je nasproten katoliški Cerkvi, saj preganja katoliške organizacije, uničuje katoliški tisk, zapira duhovnike, ne dovoljuje zborovanj katoliške akcije, sili mladino v protikatoliški Sokol ... Zapisal je, da si sicer ne upa dvomiti o škofovi privolitvi v kandidaturu takih duhovnikov, da pa meni, »da je vsaka katoliška akcija brez smisla, če so razmere take, da je dovoljeno nekaterim njenim članom rušiti enotnost nastopa katoliških

²⁴ Prim. Ahčin: *Izgubljeni spomin na Antona Korošca*, str. 80.

²⁵ Prim. NŠAL 332, poročilo z volilnega shoda Janka Barleta v Škofji Loki, 19. 10. 1931 in Kranju, 22. 10. 1931, š. 5.

²⁶ Prim. NŠAL 332, Pozivi volivcem, naj se udeležijo volitev, š. 5.

²⁷ Prim. NŠAL 332, pismo Janka Barleta, 22. 10. 1931, š. 5.

²⁸ Prim. Župnik Janko Barle o pomenu volitev. *Jutro*, 22. 10. 1931, str. 2.

²⁹ Prim. NŠAL 332, pismo Rožmana Barletu, 23. 10. 1931, š. 5.

*Slovencev in smejo katoliški duhovniki nastopati kot mandatarji režima, ki katoliški akciji njene prireditve prepo-veduje ter našo mladino goni v Sokolsko organizacijo.*³⁰

Ostre očitke in nasprotovanja je doživljal tudi Barle. Na pastoralni konferenci so duhovniki mesta Ljubljana, katerih del je bil kot šentjakobski župnik, sestavili protestno noto proti njemu, ker jim je na predvolilnih nastopih odrekal zvestobo kralju in državi ter ustavno pravico do svobodne izbire na volitvah, Barletov kaplan Alojzij Tome pa ga je pričel popolnoma ignorirati.³¹ Barle je doživljal tudi očitke in blatenje v smislu: »Boga je postavil v kot in gre v Beograd molit zlatega teleta.«³²

Malo pred volitvami je Rožman zaradi vse-splošnih pritiskov in različnih mahinacij v zvezi z njegovo podporo volitvam oz. raznim kandidatom 29. oktobra 1931 duhovnikom napisal zaupno okrožnico. V njej je v treh točkah zapisal:

»1. *Vkljub pritisku od raznih strani in grožnjam, da bom jaz odgovoren, ako bo bodoča skupščina porinjena v proticerkveno smer, sem ostal in ostajam na principu: Aktivni dušni pastir ne more biti ob enem poslanec. Toliko je resnica, kar je več govoric, je potvorba resnice.*

2. *Političnih izjav nisem in ne bom dajal, ker se ne smatram za političnega voditelja, ampak samo za škofa katoliških vernikov ljubljanske škofije. Le v enem slučaju, ko kandidira v istem srezu več kandidatov, sem se izrazil: Kdor gre volit, naj voli N.N., ki je izmed vseh najboljši. Ako se razširjajo ali se bodo razširjale od kogarkoli druge moje izjave, ne verjemite ničesar.*

3. *Opozarjam vse gospodje, naj so v svojih izjavah resnični in previdni. Mi katoliški duhovniki smo s prepričanjem za našo državo, jo ljubimo, smo pripravljeni se za njo žrtvovati, spoštujemo in čuvajmo avtoriteto kraljevo, polagoma s svojim stanovskim delom najgloblje temelje močni in urejeni državi, vse to pa ne iz koristolovstva ali trenutne osebne dobičke, ampak po svoji vesti zaradi Boga.*³³

Na Barletovem predvolilnem shodu v Naklem 30. oktobra se je zopet začelo medsebojno besedno obračunavanje med duhovniki, ki so Barleta podpirali, in njegovimi nasprotniki, pri tem pa je sodeloval tudi Barle.³⁴ Številni medsebojni duhovniški spori, ki jih je povzročila kandidatura, siloviti pritiski, ki jih je bil deležen Rožman, ter dejstvo, da je bil Barle edini kandidat v kranjskem srezu, so bili

vzrok, da se je Rožman odločil, da še pred volitvami od Barleta zahteva resignacijo na župnijo ali prošnjo za upokojitev.³⁵ Še preden je Barle osebno dobil Rožmanovo pismo, je o tem 31. oktobra že pisal *Slovenec*: »Kakor izvemo iz prvega vira, namerava g. Janko Barle takoj te dni resignirati na faro Sv. Jakob v Ljubljani in se preseliti v svojo hišo v Kranju. Volilna agitacija ga namreč močno okupira in bi g. kandidat – prav za prav že poslanec, ker nima v kranjskem okraju protikandidata – želel biti v trajnem neposrednem stiku s svojimi volilci. G. Barle se bo poslej izključno posvetil politiki. Fara Št. Jakob v Ljubljani bo prihodnje dni razpisana po konkurzu.«³⁶ Barle je bil nad škofovo zahtevo osupel in ga je rottil, naj jo prekliče. Zanimal je, da naj bi javno govoril zoper duhovnike, a priznal, da so nekateri govorniki res govorili zoper njih, dodal pa, da odgovornosti za druge ne more prevzeti.³⁷ Izjavo o resignaciji na župnijo sv. Jakoba v Ljubljani je škofu poslal zadnji dan, ki mu je bil na voljo, 6. novembra 1931, vendar je samovoljno dodal, da bo začela veljati po izvolitvi in medsebojnem ustnem osebnem dogovoru.³⁸

Volitve so ob strogih varnostnih ukrepih, močnih pritiskih oblasti in številnih incidentih (raztresanju in lepljenju Koroščevih letakov, aretacij ...) potekale 8. novembra 1931. Oblast je v želji po čim večji udeležbi na volitvah silovito pritiskala na državno uradništvo. Volitve so bile namreč javne in vsak volivec je moral pred predsednikom volilne komisije povedati, za katerega kandidata bo glasoval.³⁹ Številni uradniki, ki so volitve bojkotirali, so bili po volitvah prestavljeni, nekateri so izgubili službo ali pa so bili celo obsojeni.⁴⁰

Na dan volitev in po njih so bili aretirani, zaprti, kaznovani ali s službenih mest prestavljeni tudi številni duhovniki ljubljanske škofije, preganjani pa so bili tudi številni duhovniki v preostalih delih Dravske banovine, predvsem v Prekmurju. V ljubljanski škofiji je bilo preganjenih vsaj 32 duhovnikov, in to predvsem, ker so imeli Koroščeve letake na dan volitev ali pa so jih lepili, ali pa so javno ali zasebno agitirali oper volitve.⁴¹ Razumljivo,

³⁵ Prim. NŠAI. 10, Ljubljana – sv. Jakob, 30. 10. 1931, št. 4468.

³⁶ Prim. *Slovenec*, 31. 10. 1931, str. 5.

³⁷ Prim. NŠAI. 332, pismo Janka Barleta, 30. 10. 1931 in 2. 11. 1931, š. 5.

³⁸ Prim. NŠAI. 332, pismo Janka Barleta, 6. 11. 1931, š. 5.

³⁹ Prim. Gašparič: *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 122.

⁴⁰ Prim. NŠAI. 332, Sezname aretiranih, pridržanih v zaporu, kaznovanih, odpuščenih iz služb zaradi nasprotovanja volitvam leta 1931 in protestnih manifestacij pomladi leta 1932, š. 5.

⁴¹ Zaradi Koroščevih letakov so bili kaznovani in preganjeni: radeški kaplan Janko Sedej, župnik v Radečah Lovštin An-

³⁰ Prim. NŠAI. 332, Volitve v skupščino leta 1931; izstop Mihe Kreka iz KA, š. 5.

³¹ NŠAI. 332, pismo Janka Barleta, 30. 10. 1931 in 2. 11. 1931, š. 5.

³² Prim. NŠAI. 332, pismo Barleta, 22. 3. 1932, š. 5.

³³ Prim. NŠAI. 332, Pismo duhovnikom ljubljanske škofije z 29. 10. 1931, š. 5.

³⁴ NŠAI. 332, poročilo z volilnega shoda Janka Barleta v Naklem, 30. 10. 1931, š. 5.

da se je nasprotovanje javnega mnenja ter večine duhovnikov zaradi teh pritiskov še dodatno okrepi in zaostri.

Barle je na rezultate volitev čakal v svoji župniji, na ta dan pa je opravil celo dve poroki.⁴² Volilna udeležba je bila kljub veliki agitaciji, pritiskom in represiji razmeroma nizka, malo več kot 150.000 volivcev oz. 52%, a je to udeležbo liberalno *Jutro* pospremlilo z napihnjenimi naslovi kot npr. »Triumf narodne in državne misli«, »Mogočen izid nedeljskih volitev«, »Sto petdeset tisoč«, »Triumf jugoslovanske misli v Škofji Loki« itd.⁴³ Barle je v srezu Kranj kot edini kandidat dobil 50% podpore vseh volivcev. Poleg njega je bil od duhovnikov v narodno skupščino v Dravski banovini izvoljen še Alojzij Pavlič v srezu Laško, župnik v Kančevcih Franc Faflik ni bil uspešen v srezu Dolnja Lendava, Maksimilijan Goričar pa je v srezu Konjice popolnoma »pogorek«, saj je od 1.387 volivcev dobil le 38 glasov.⁴⁴

Barle je po izvolitvi poleg službe narodnega poslanca še naprej redno opravljal službo župnika. Dne 24. januarja 1932, pred odhodom v Beograd, sta imela s škofom pogovor glede njegovega nadaljnjega župnikovanja in stališč, ki naj bi jih zastopal v Beogradu. Škof naj bi mu zagotovil, da lahko še naprej ostane župnik, za pomoč v odsotnosti pa naj bi mu dodelil kaplana koadjutorja.⁴⁵

ton, kaplan v Št. Petru pri Novem mestu Anton Kovačič, župnik iz Sv. Križa pri Litiji Leopold Erzin in njegov kaplan Martin Gorše, župnik v Motniku Franc Majdič, župnik v Kovorju Franc Zabret, Alfonz Jarc – kaplan na Raki, župnik iz Kolovrata Franc Učakar, župnik iz Sv. Križa ob Krki Andrej Zupanc in njegov kaplan Anton Torkar, kaplan iz Šmarjete Viktor Perko, kaplan v Šmihelu pri Novem mestu Ivan Pečnik, dekan v Šmartnem pri Litiji Anton Gornik in tamkajšnji beneficiat Franc Pleša, Ignacij Žganjar župnik iz Sv. Gore, dekan iz Škocjana pri Novem mestu Josip Anžič in njegov kaplan Julij Slapšak, kaplan iz Leskovca pri Krškem Alojzij Štrukelj. Na dan volitev so bili aretirani in odvedeni na okrajno glavarstvo v Kočevje in na denarne kazni obsojeni: ribniški dekan Anton Skubic, oba duhovnika s Sodražice Franc Traven, Ivan Jenko, župnik iz Gore nad Sodražico Ivan Habjan, župnik iz Roba Tomaž Zabukovec. Zaradi volitev so sankcije doživeli še sledeči duhovniki: kaplan v Cerkljah ob Krki Matej Tomazin, kaplan v Trziču Viktor Zakrajšek, dekan v Škofji Loki Jernej Podbevšek, župnik v Dragatušu Jakob Omanhen, župnik iz Preloke Alojzij Jerič, kaplan v Lokah pri Zagorju Vital Vodušek, kaplan v Dolah pri Litiji Jože Kapus in Franc Golob župnik iz Kostanjevice. Prim. NŠAL 332, Seznami aretiranih, pridržanih v zaporu, kaznovanih, odpuščenih iz služb zaradi nasprotovanja volitvam leta 1931 in protestnih manifestacij pomladi leta 1932, š. 5.

⁴² Prim. NŠAL 29, Prepisi poročnih matičnih knjig župnije Ljubljana – sv. Jakob, leto 1931.

⁴³ Prim. *Jutro*, 9. 11. in 10. 11. 1931.

⁴⁴ Prim. *Jutro*, 10. 11. 1931.

⁴⁵ Prim. NŠAL 332, pismo Janka Barleta, 7. 2. 1932, š. 5.

Barle je imel svoj prvi odmevni politični govor v narodnem predstavništvu 27. januarja, ko je le-to s t. i. Adreso odgovorilo na kraljevo prestolno besedo.⁴⁶ V vznesenem govoru je Barle pozdravljal velikega kralja osvoboditelja in podal tri zapovedi ljubezni. Prva naj bo iskrena bratska ljubezen in sloga, zato je zaklical: »Jaz Slovenec, ljubim Srba in Hrvata.« Druga zapoved naj bo »ljubezen in zvestoba do svojega velikega vladarja in milega kralja našega.« Tretja pa naj bo ljubezen do lastnega naroda. Govor so spremljali številni navdušeni medklici, na koncu »pa dolgočasno odobravanje in frenetično ploskanje.«⁴⁷

Dne 3. februarja 1932 je Rožman Barletu pisal pismo. »Z ozirom na najin pogovor, ki sva ga imela dne 24. januarja t. l. pred Vašim odhodom v Beograd preciziram svoje stališče v sledeči obliki: Ni malo ne zahtevam od Vas, da odložite poslanski mandat, v sedanjem položaju nasprotno želim, da obranite mandat in da storite to, kar ste navajali kot glavni razloga vaše kandidature, namreč, da vršite mandat v prid države in cerkve. Za to boste imeli že prilike povodom proračunske debate, kjer se bo razpravljalo o kreditih za kultne in prosvetne namene (semenišča, teološka fakulteta, kongrua itd). Na dnevni red bodo prišla vprašanja o agrarni reformi, vzgoji, o zakonskem pravu in slična.« Na koncu pisma pa ga je pozval, naj poda formalno prošnjo za resignacijo, saj ga bo, če hoče uspešno delovati kot poslanec, naloga popolnoma zaposlila, zato naj čim prej pripravi vse potrebno za predajo namestniku. Barle je bil nad Rožmanovo zahtevo ogorčen in osupel, vendar resignacije ni podal. V odgovoru na škofovo zahtevo je med drugim zapisal: »Z ozirom na najin razgovor, ki sva ga imela 24. jan. 1932, nisem pričakoval takega sklepa. Vi ste mi rekli: Ne zahtevam Vaše resignacije. Ostanite župnik, a dal vam bom koadjutorja – to je – kaplanu dam oblastno polnomoč, da Vas v vsem nadomestuje za slučaj Vaše odsotnosti. – Sedaj zahtevate naj vložim prošnjo za upokojitev. /.../ Presvitli! Čudno se mi zdi Vaše zadržanje o vsem mojem položaju. Drugačni so najini ustni dogovori – drugačni – prvemu popolnoma nasprotni – vaši pismeni odloki. In še predno pridejo ti pismeni odloki do moje osebe – o tem govori že javnost. Tudi o vsebini tega Vašega pisma – se govori že teden dni in me hodijo izpraševati kaj je na tem. Iz teh povpraševanj sem takoj sklepal, da se je zopet v škofiji nekaj ukrenilo in dalo javnosti, kar ne soglaša z najinimi dogovori.«⁴⁸

⁴⁶ To je kralj Aleksander podal 18. januarja 1932 na skupnem zasedanju Narodne skupščine in Senata. Poudaril je politična načela šestojanuarske diktature in enotnosti jugoslovanskega naroda. Prim. *Slovenska novejša zgodovina*, 1. zvezek, str. 327.

⁴⁷ Prim. Tri zapovedi ljubezni. *Jutro*, 28. 1. 1932, str. 2.

⁴⁸ Prim. NŠAL 332, pismo Rožmana Barletu, 3. 2. 1932, in pismo Janka Barleta, 7. 2. 1932, š. 5.

Voliilci!

Mnogo volilcev se še danes ne zaveda, kako velikanske važnosti so predstoječe volitve v narodno skupščino. Brezvestneži, neodgovorni hujskači prigovarjajo ljudstvu, naj se volitev ne udeleži, razlogov za to pa mu ne povedo.

Pomislite samo eno: Kaj dosežete s tem, če ne greste volit? Ali boste s tem kaj izboljšali naše težke gospodarske razmere? Ali boste s svojo neudeležbo pomagali odstraniti krizo? Ali boste z neudeležbo odstranili nezaposlenost? Ali boste s tem zvišali cene svojim pridelkom? Ali boste z neudeležbo dosegli kako korist od banovine in države? Ali mislite, da boste s tem znižali davke? Ali mislite, da boste s tem svoje potrebščine ceneje kupovali? Ali Vam je vseeno, da nam zagospodari naš premili sosed, ki komaj čaka, da bi mu vsled naše nesloge in razdvojenosti padli kot zrelo jabolko v naročje?

Kdor misli, da bo z neudeležbo podprl kredit naše države, da bo z neudeležbo dosegel, da se denarna kriza izboljša, da bode z neudeležbo pomagal povzdigniti gospodarsko blagostanje samemu sebi, občini in državi, da bo z neudeležbo okrepil varnost svojega doma in cele države, ta se strašno moti. Moti se pa tudi oni, ki čaka onih strankarskih čarov, ki so bili, pa se nikdar več ne vrnejo.

Če se volitev ne bomo udeležili, ne bo kriza manjša, ampak vsaki dan večja in za težke posledice naj odgovarja vsak sam. Opozorili smo Vas pravočasno na to kot iskreni Vaši prijatelji, da ne boste pozneje razočarani, ko bo prepozno. Danes ni čas za pogubonosne strankarske boje, danes je zadnji čas za resno, skupno gospodarsko delo. Kdor Vam pa drugače svetuje, ta ni Vaš prijatelj, ta Vam ne želi dobro. Le v slogi in z veliko udeležbo pri volitvah bomo dobili vpliv na državno gospodarstvo in priliko, da to gospodarstvo izboljšamo. Škodljive nasvete je lahko dajati, posledice boste pa nosili le Vi.

Premislite to dobro, razsodite sami **in prav gotovo se boste odločili, da greste v nedeljo, 8. novembra na volišče in oddaste svoj glas v korist sebi in nam vsem. Le v močni, enotni Jugoslaviji je nam Slovincem zasiguran časten obstoj.**

Naš kandidat je

župnik **Janko Barle**

poštena in vsega spoštovanja in zaupanja vredna oseba, ki ima za kandidaturo dovoljenje od svojega škofa,

namestnik njegov pa je ugledni tržiški

župan **Lončar.**

Samo z zabavljanjem in prekrižanimi rokami še nikdar ni nihče dosegel uspeha.

Drugi odmevni govor je imel Barle na 20. zasedanju narodne skupščine 5. marca 1932. V njem je predlagal, da bi spremenili vse predpise o narodnih šolah, ki finančno obremenjujejo občine, ker le-te ne zmorejo tega bremena. Poleg tega pa se je zavzel še za učenje ruščine v šolah, kajti »... mi vsi ljubimo veliki ruski narod, sveto matjuško Rusijo.« Nadaljeval je, da so Rusi resda v hudi preizkušnji, »da pa skoraj pride njegov 'Uskers' njegovo vstajenje in bodočnost je slovanska. /.../ tedaj bodo vsi, ki imajo vezi s tem narodom, imeli po tem narodu tudi bodočnost svojo.« Na koncu je še obsodil demonstracije nekega dela univerzitetne mladine, ki se je dala zavesti temnim silam, ki so jo z lažmi hujskale proti vladi, češ da hoče ukiniti nekatere fakultete ljubljanske Univerze.

Barle se je škofu hvalil, da je v južnih delih Jugoslavije doživljal velik uspeh in slavo. Tako je konec februarja govoril sredi Šumadije pred tri tisoč glavo množico in doživel veliko odobravanje, konec aprila pa je bil na »turneji« v okolici Ohrida in Skopja.

Zaradi izgube zaupanja pri škofu, stalne negotovosti in pritiskov ter blatenja, ki ga je doživljal v Sloveniji, je škofu konec marca 1932 sporočil, da bo v mesecu dni odložil svoj poslanski mandat, s tem pa je tudi v celoti preklical svojo delno in pogojno resignacijo na župnijo, ki jo je dal 6. novembra 1932. Škofu je sporočil, da bo s tem pokazal obrekovalcem, da mu ne gre za čast, denar in slavo, saj so ga vedno vodili le: »ljubezen, spravljivost in delo v blagor naše mile in meni tako drage Jugoslavije.« Škofu je tudi »požugal«, da so zadeve glede semenišča, teološke fakultete, kongrue, škofijskega posestva v Gornjem Gradu itd. za leti 1932/33 srečno rešene in da za naprej ne bo prevzel nobene odgovornosti.⁴⁹ Kljub napovedi pa poslanskega mandata še ni odložil.

V Sloveniji sta se vse od septembra 1931 krepili avtonomistično gibanje in nasprotovanje režimu pod vodstvom SLS, spomladi leta 1932 pa ste se še stopnjevali. Barle se je pridružil »turneji« Jugoslovanske radikalne kmetske stranke, ki je poizkušala okrepiti politični položaj med ljudmi v Sloveniji, vendar pri tem ni imela srečne roke, saj se je za turnejo po gorenjskih občinah odločila prav v maju, torej v času največjega protirežimskega vrenja, ki je vrhunec doseglo 22. maja s t. i. šenčurskimi dogodki.

Prvi shod je imel Barle 16. maja v Hrastju pri Kranju. Že tu se je zgodil incident, saj je množica z vpitjem in pritrtkavanjem v zvoniku motila zboro-

vanje, na dvorišče, kjer so zborovali, pa je priletelo tudi nekaj kamnov. Za 22. maja so bile napovedani shodi prorežimske Jugoslovanske radikalne kmetske stranke po raznih gorenjskih krajih: na Primskovem, v Preddvoru, Podbrezjah in Šenčurju. Privrženci SLS pa so proti njim na zborovanje poslali protestnike iz raznih krajev Gorenjske.

Najprej je bilo zborovanje na Primskovem. Tam je nastopil narodni poslanec Milan Mravlje. Kmalu po začetku so številni protestniki izzvali nered, tako da so morali posredovati orožniki, zborovanje pa je bilo razpuščeno. Ob enajstih je imel shod v Preddvoru organiziran Barle. Zaradi velikega števila ljudi je bil na prostem, kmalu po začetku pa je Barletov govor prekinil preddvorski kaplan in ljudi pozval, naj se razidejo, pri tem pa je nastal nemir, ki se je končal z grožnjo s posredovanjem orožnikov ter odhodom kaplana in več kot polovice navzočih. Barle je nameraval popoldne oditi na shod, ki ga je imel napovedanega v Podbrezjah, vendar ga je telefonsko odpovedal ter odšel »na pomoč« v Šenčur, kjer je imel shod napovedan poslanec Stanko Rape. Šenčur, Barletova rojstna župnija, je namreč veljal za »trdnjavo demokratov oz. tedanjega režima«,⁵⁰ zato je bilo v zaostrenih razmerah mogoče upati, da bo uspeh boljši kot v Podbrezjah.

Tako sta se v Šenčurju ob shodu pomerili obe strani. Shod se je pričel ob petnajstih na dvorišču trgovca Gašperlina, zbranih pa je bilo blizu 200 mož. V okolici dvorišča se je zbrala 10-krat večja množica, okrog 2.500 ljudi, ki je protestirala. To so bili privrženci nekdanje SLS in nasprotniki režima, ki so organizirano prišli iz okolice Kamnika, Kranja, Trstenika, Preddvora, Predoselj, Komende, Vodice in Cerklj na Gorenjskem. Med govorom Barleta so protestniki pričeli kričati in vzklikali klice, ki so se ponavljali ves čas protestov: »Dol Barle, dol režim, dol nasilje, živijo dr. Korošec ...« in metati kamenje ter polena na dvorišče. Posredovali so orožniki in opozorilno streljali v zrak. Po končanem zborovanju so orožniki naredili koridor od Gašperlinovega posestva do župnišča, da se je Barle umaknil na varno. Od tam ga je kranjski župnik Matija Škerbec, ki se je udeležil protestnega zborovanja, z avtom odpeljal v Kranj, nato pa se je Barle z vlakom vrnil v Ljubljano.⁵¹

Dogodki v Šenčurju so pomenili zmagoslavje razpuščene SLS in so imeli močan odmev. Že naslednji dan je oblast pričela aretacije številnih ude-

⁴⁹ Prim. Škerbec: *Šenčurski dogodki*, str. 21–26.

⁵¹ Prim. NŠAL 332, dopis Barleta Škofijskemu ordinariatu glede protestnih shodov pomladi 1932, 7. 7. 1932, š. 5 in Škerbec: *Šenčurski dogodki*, str. 25–35.

⁴⁹ Prim. NŠAL 332, pismo Janka Barleta, 22. 3. 1932, š. 5.

ležencev šenčurskih protestov⁵² in drugih protirežimskih manifestacij v maju 1932. Med drugim so bili aretirani tudi duhovniki Matija Škerbec, kaplan iz Predoselj Anton Pogačnik, preddvorski kaplan Franc Jeraša, komendski kaplan Ivana Platiša, misijonar iz Grobelj Jožef Godina, kaplan v Dolu pri Ljubljani Jožef Hostnik in Franc Vavpetič, kaplan v Šenčurju.⁵³ V naslednjih mesecih se je odpor zoper režim še krepil. Duhovniki so imeli celo javne molitve za zaprte duhovnike, to pa je povzročalo nove aretacije.⁵⁴

Barle je dan po šenčurskih dogodkih pisal Rožmanu, da so ga pretekli dogodki dokončno brezpogojno prepričali in da se bo odpovedal mandatu poslanca. Dejal je, da povsod, čeprav oznanja le mir, strpnost in ljubezen, žanje »le sovraštvo, prepir in zdražbe. – A na čelu te zbegane, zapeljane in nevedne mladine je slov. duhovščina.«⁵⁵ Dva dni pozneje je od škofije dobil odgovor: »Na osnovi kan. 139§4⁵⁶ Vam z današnjim dnevom prepovedujem vsako politično delovanje. Nadaljne ukrepe glede župnikovanja pri sv. Jakobu si še pridržim.«⁵⁷

Barle je bil zaradi teh dogodkov silno razburjen, krivdo za nemire pa javno pripisal duhovnikom. Generalni vikar Ignacij Nadrah je po naročilu škofa od Barleta zahteval pojasnilo za njegove hude obtožbe: »Duhovniki so krivci zadnjih nemirov, v škofiji pa dobivajo potuho.«⁵⁸ Barle je odgovoril z obširnim žolčnim pismom, v katerem je dokazoval krivdo duhovnikov za nemire v Hrastju pri Kranju, Predvoru, Šenčurju in dolžil škofa, da zagovarja duhovnike, ki so povzročali nemire, in jih označuje za »najboljše«, njega pa stigmatizira kot hujskača, kot krivca za vse gorje. Kot glavnega hujskača, ki pri škofu rovari proti njemu, je označil Frana Saleškega Finžgarja, ki naj bi bil »najstrupenejši«

privrženec in priganjač za politiko dr. Korošca in njegov najbolj goreč nasprotnik.⁵⁹

Rožman je kljub viharnemu dogajanju in aretacijah duhovnikov zagovarjal stališče, da je duhovnikova glavna naloga oznanjevanje božjega kraljestva in naj se ne vpleta v politiko. To je jasno izrazil v govoru duhovnikom, ki ga je imel ob koncu duhovnih vaj 21. julija 1932. »Čas v katerem živimo, čigar težo čutimo, nam kategorično kliče Jezusove besede: *Quaerite primum regnum Dei et iustitiam eius*.⁶⁰ razdobje, ko se morda znova kuje in se bo odločala usoda našega naroda, od nas duhovnikov pred vsem (primum) zahteva, da v trenju raznih mnenj in političnih konceptov rešujemo duše, obranjamo v njih kraljestvo božje, a tudi na zunanaj čuvajmo po možnosti svobodo božjega kraljestva. To je prvo najvažnejše in bistvena naša dolžnost. Vse drugo je sekundarno, ki se more opustiti, ako razmere udejstvovanja ne pripuščajo. To imejmo pred očmi.«⁶¹ Nato je duhovnike še opozoril, naj bodo previdni, saj se v ljubljanski škofiji dogaja kulturni boj, v katerem so duhovniki pod trajnim tajnim policijskim nadzorstvom. V pridigah naj oznanjajo božjo besedo ne glede na posledice, vendar naj pustijo vse, kar ima osebnostno noto, in naj po nepotrebnem ne izpostavljajo sebe in drugih.

V avgustu 1932 je Barle končno narodni skupščini le predložil odstopno izjavo. To so izkoristili slovenski liberalni poslanci in v skupščini ostro napadli slovensko Katoliško cerkev. Poslanec Stan-ko Rape se je 9. avgusta sam pooblastil in v imenu vseh senatorjev in poslancev Dravske banovine podal izjavo o Barletovem odstopu. V njej je poudaril, da se je zgodilo prvič v zgodovini političnega življenja v Sloveniji, da je cerkvena oblast duhovniku prepovedala politično delovati, to pa je storila le zato, ker je želel delovati v korist kralja, države in vseh državljanov, ki želijo dobro tej državi, in ne le v korist plemenske ali verske stranke. Vodstvo Cerkve je Barleta preganjalo in mu prepovedalo politično delovanje, hkrati pa je podpiralo tiste, ki so ga sramotili in klicali živela republika, dol kralj, dol Jugoslavija. Na koncu je pozval, naj skupščina sprejme Barletov odstop, ker je to njegova volja, vsi pa naj mu pokažejo, da ostro nasprotujejo takim postopkom cerkvenih oblasti in da so še naprej pripravljeni delovati v korist kralja in države. Govor je bil pospremljen z navdušenimi medklici, na koncu pa z burnim aplavzom in klici »Živio, Barle!«

⁵² Sodni epilog so dogodki dobili na t. i. šenčurskem procesu na sodišču za zaščito države v Beogradu, ki se je pričel 20. februarja 1933. Zaradi protirežimskih izjav so bili 6. marca obsojeni: nekdanja poslanca S.L.S. in sicer Ivan Brodar na poldrugo leto strogega zavora, Ivan Štrcin pa na denarno kazen, kranjski župnik Matija Škerbec na leto strogega zavora, 9 drugih soobtoženih pa na zaporne kazni od enega meseca do enega leta. Prim. *Slovenska novejša zgodovina*, 1. zvezek, str. 340, in *Šenčurski dogodki*, str. 198–202.

⁵³ Prim. NŠAI, 5, ordinariat, Pismo škofa Rožmana kralju Aleksandru s 1. 6. 1932, leto 1932, št. 2035 in št. 2590.

⁵⁴ Prim. NŠAI, 5, ordinariat, leto 1932, št. 2585, 2690.

⁵⁵ Prim. NŠAI, 332, pismo Janka Barleta, 23. 5. 1932, š. 5.

⁵⁶ Kanon pravi: »Za mesto senatorja ali poslanca v zakonodajni zbor se v tistih krajih, kjer je to sv. stolica prepovedala, brez njenega dovoljenja ne smejo potegovati ali ga sprjeti; v drugih krajih pa naj tega ne poskušajo brez dovoljenja svojega ordinarija in ordinarija kraja, kjer bo volitev.« Prim. *Zakonik cerkvenega prava*, str. 68.

⁵⁷ NŠAI, 10, Ljubljana – sv. Jakob, 25. 5. 1932, št. 1949.

⁵⁸ Prim. NŠAI, 5, ordinariat, 4. 7. 1932, št. 2467.

⁵⁹ Prim. NŠAI, 332, dopis Janka Barleta Škofijskemu ordinariatu, 7. 7. 1932, š. 5.

⁶⁰ Iščite najprej Božje kraljestvo in njegovo pravičnost.

⁶¹ NŠAI, 332, Rožmanova premišljevanja o stanju v škofiji ob koncu duhovnih vaj, 21. 7. 1932, š. 23.

Škofa Gregorij Rožman in Anton Bonaventura Jeglič, 26. 2. 1930 (NŠAL 107, Jegličev album š. 67).

Naslednji dan se je na Rapetov govor ostro odzval poslanec in duhovnik Alojzij Pavlič, ki je demantiral, da je bil Rape pooblaščen od vseh senatorjev in narodnih poslancev iz Dravske banovine, ker se s to izjavo ne strinja. Dejal je, da obžaluje, da taki govori denuncirajo, to pa škoduje ne samo žrtvam teh denunciacij, ampak celotnemu slovenskemu narodu, ker so te denunciacije neutemeljene, ter poudaril, da med slovenskimi duhovniki ni nikogar, ki bi ne bil za Jugoslavijo in kralja. Govor je povzročil velik nemir, proteste in protestne odhode iz dvorane, dokler predsednik skupščine Kumandi ni pomiril strasti in prešel na drugo temo.⁶²

Odstop Barleta je bil tako sprejet, njegovo mesto v skupščini pa je zasedel Ivan Lončar, župan Tržiča.⁶³ Aktivne politične kariere Janka Barleta je bilo s tem konec, ostal pa je zvest svojim nazorom in še naprej podpiral slovenske liberalce ter se udeleževal njihovih prireditvev. Konec leta 1932 se je kot govornik skupaj z liberalnimi politiki pojavljal na nekaterih prorežimskih prireditvah na Dolenjskem, to pa je povzročalo zgražanje med duhovniki in ljudstvom, duhovniki novomeške dekanije pa so spomladi 1933 od škofa celo zahtevali, da ga zaradi

obnašanja, s katerim naj bi škodoval Katoliški cerkvi, primerno kaznuje.⁶⁴

Poslanska epizoda Janka Barleta je zanimiva že sama, dodatno zanimivost pa ji dajeta celoten kontekst in kompleksen politično-cerkveni položaj. Dogodki okoli te epizode nazorno prikazujejo stanje v ljubljanski škofiji, ko je vodenje škofije prevzel Gregorij Rožman, njegov odnos do politike in način odločanja, posebno v zaostrenih trenutkih.

Škof Rožman si je prizadeval, da bi se duhovniki ne ukvarjali s politiko in jih je nenehno opozarjal na temeljne prvine njihovega duhovnega poslanstva, ki naj bi bilo predvsem oznanjanje božjega kraljestva in reševanje duš.⁶⁵ Rožman v nobenem navodilu duhovnikom ni omenjal, naj se za dušni blagor ljudstva ukvarjajo s politiko oz. da bi v pastoralne načrte vključevali politično dejavnost. Sam sebe je dojemal kot škofa katoliških vernikov ljubljanske škofije in ne političnega voditelja, isto pa je pričakoval tudi od svojih duhovnikov, torej da so dušni pastirji svojih vernikov in ne njihovi politični voditelji. Ni jim sicer prepovedoval vstopa v politiko, a zahteval, da vsak dobi najprej škofovo dovoljenje, poleg tega pa se niso smeli hkrati ukvarjati s politiko in dušnim pastirstvom. Pri tem

⁶² Prim. NŠAL 332, Govora dr. Rapeta in Pavliča na seji narodne skupščine glede odstopa Barleta z mesta poslanca; 9. in 10. 8. 1932, in *Novosti*, 11. 8. 1932, str. 2, 3 š. 5 in *Jutro*, 10. in 11. 8. 1932.

⁶³ Prim. *Jutro*, 10. 8. 1932.

⁶⁴ Prim. NŠAL 5, ordinariat, leto 1932, 4171, 4389, NŠAL 10, Ljubljana – sv. Jakob 10. 3. 1933.

⁶⁵ Prim. Dolinar: *Ljubljanski škofje*, str. 404.

je želel biti lojalen do oblasti in delovati nestransko, s tem pa ni uresničeval strankarskih ciljev SLS. To se je zgodilo tudi pri volitvah v letu 1931, ko ni upošteval interesov SLS, ki je podpirala abstinenčno volitev, in je duhovnikom glede kandidature puščal prosto pot, čeprav se je zavedal, da bo doživel pritiske.⁶⁶ Njegova distanca do strankarske politike in s tem tudi do SLS je pomenila velik odmik od naravnosti njegovega predhodnika Jegliča, ki je z vsemi močmi podpiral in usmerjal delovanje SLS.⁶⁷ Ta drugačna naravnost oz. razlika je v vrste duhovnikov vnesla mnogo nejevolje in zmedo.

Kljub jasnim načelom škofa Rožmana, naj aktiven dušni pastir ne sodeluje aktivno v strankarskem in političnem življenju, je le-to v praksi dokaj neodločno in nespretno uveljavljal. V Barletovem primeru se mu je očitno večkrat dal prepričati, da mu ni potrebno resignirati na župnijo, kasneje pa se je kljub dogovorom, ki sta jih sklenila, večkrat premislil, informacije o drugačnem stališču pa so prišle v javnost, še preden je bil z njimi seznanjen Barle, to pa je na Barleta delovalo zelo destruktivno.⁶⁸ Svoja načelna stališča je na podlagi pritiskov in prigovarjanje »svetovalcev« spreminjal in prilagajal različnim vplivom, posledica pa je bila zmeda. Takšno ravnanje je bilo gotovo tudi posledica njegovega mehkega značaja in načina »občevanja« z duhovniki, saj je v odnosu do njih želel biti kar se da bratski in razumevajoč. Na to nazorno kažejo že sklepi z duhovnih vaj pred posvečenjem v juniju 1929, kjer je zapisal: »v sodbah previden in počasen, /.../ Pred vsako sodbo si vzeti čas za razsodjo. /.../ Prijazen, očetovski, bratski naproti vsem duhovnikom. /.../ Krivce skušati najprej z ljubeznivo potrpežljivostjo in razumevanjem subjektivnih in objektivnih okoliščin prepričati o krivdi in jim poboljšanje omogočiti.«⁶⁹ Takšen način pa se je v zaostrenih položajih, kot je bil Barletov, izkazal kot slab, to pa je gotovo vplivalo tudi na krhanje njegove avtoritete. Škof je pred verniki sicer deloval suvereno, v odnosu do številnih močnih osebnosti, ki so ga obkrožale, in v kočljivih trenutkih pa je bil negotov in neodločen.⁷⁰

Razlog za Rožmanovo privolitev v Barletovo kandidaturo je brez dvoma treba iskati tudi v upanju, da bi bilo z izvolitvijo duhovnikov mogoče omiliti proticerkveno razpoloženje v Beogradu, ki bi se z izvolitvijo slovenskih liberalcev lahko le še okrepilo. Če je ob volitvah in prvih mesecih po njih škof upal, da bo mogel po poslancu Barletu v Beogradu izposlovati kakšno korist za Cerkev, mu je od spomladi 1932 postalo jasno, da politično udejstvovanje duhovnikov na strani režima le podžiga razdor znotraj Cerkve, da podpora Barletu ni dosegla zaželenih učinkov in da se je odpor proti režimu nezadržno krepil.⁷¹

Represija, ki jo je v obdobju volitev in po njem izvajal režim, je strnila vrste duhovnikov v nasprotovanju režimu in simpatiziranju z dejavnostmi SLS oz. vključitvi vanje. Ob volitvah leta 1931 so nekdanji starini (Piber,⁷² Šiška) še zadnjič, a neuspešno poskušali strniti vrste, a je bilo še več tistih nekdanjih starinov, ki so se priključili protirežimskemu gibanju SLS (Matija Škerbec iz Kranja, Franc Bernik iz Domžal ...). Škof Rožman v danem trenutku, ki je duhovnike še dodatno povezal z SLS, ni imel avtoritete, da bi zarezal v dolgo tradicijo političnega klerikalizma, in ni mu uspelo duhovnikov odvrniti od angažiranja v politiki.

Viri in literatura

Arhivski viri

Nadškofijski arhiv Ljubljana

- NŠAL 5, Škofijska pisarna 5; ordinariat
- NŠAL 10, ŠAL/Ž, Ljubljana – sv. Jakob
- NŠAL 29, Prepisi poročnih matičnih knjig župnije Ljubljana – sv. Jakob, leto 1931
- NŠAL 99, ŠAL razno, Službene tabele duhovnikov
- NŠAL 107, Fotografška zbirka
- NŠAL 331, Zapuščina škofa Antona Bonaventure Jegliča
- NŠAL 332, Zapuščina škofa Gregorija Rožmana
- NŠAL 456, Zapuščina Jožefa Šiške
- NŠAL 458, Zapuščina Ivana Šušteršiča

⁶⁶ Prim. NŠAL. 332, pismo Barleta, 2. 11. 1931, š. 5.

⁶⁷ Prim. Ambrožič: *Spomini in semeniška kronika 1941–1944 Ignacija Nadraba*, str. 170 in Dolinar: *Ljubljanski škofje*, str. 382.

⁶⁸ Prim. NŠAL. 332, pismi Janka Barleta, 22. 10. 1931 in 2. 11. 1931 in 7. 2. 1932, š. 5.

⁶⁹ Prim. NŠAL. 332, Škofovsko imenovanje in posvečenje: »Reforma vitae« (2.–11. 7. 1929), š. 3.

⁷⁰ Že pri ljubljanskem stolnem kapitlju, ki je predstavljal Rožmanove najožje sodelavce, mu po večini ni uspelo pridobiti avtoritete, kakršno je imel njegov predhodnik. Prim. Kolaric: *Škof Rožman*, II. del, str. 114–116.

⁷¹ Prim. NŠAL. 5, ordinariat, pismo škofa Rožmana kralju Aleksandru s 1. 6. 1932.

⁷² Jancz Piber je sodeloval pri Šušteršičevi Narodni ljudski stranki, Šušteršiču pa je v imenu prijateljev spregovoril tudi ob njegovem pogrebu. Prim. NŠAL. 458 Zapuščina Ivana Šušteršiča, pismo nekaterih duhovnikov iz 29. 1. 1918, š. 44 in Škerbec: *Pregled novodobnega slovenskega katoliškega gibanja*, II. del, str. 76.

Časopisi

Jutro, leti 1931, 1932

Slovenec, leti 1931, 1932

Pobod, leto 1934

Literatura

Ahčin, Ivan: *Izgubljeni spomin na Antona Korošca* (ur. Ervin Dolenc, Bojan Godeša). Ljubljana: Nova revija, 1999.

Ambrožič, Matjaž: *Spomini in semeniška kronika 1941–1944 Ignacija Nadraba. Viri št. 30*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2010.

Čepič, Zdenko: *Agrarna reforma in katoliška Cerkev v Sloveniji (1919–1948). Država in Cerkev: izbrani zgodovinski in pravni vidiki* (ur. Alenka Šelih in Janko Pleterski). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2002, str. 169–171.

Dolenc, Ervin: *Država, Cerkev in šolstvo v prvi Jugoslaviji. 100 let Zavoda sv. Stanislava* (ur. France M. Dolinar). Ljubljana: Družina, 2005, str. 161–176.

Dolinar, France M.: *Ljubljanski škofje*. Ljubljana: Družina, 2007.

Gašparič, Jure: *SLS pod kraljevo diktaturo*. Ljubljana: Modrijan, 2007.

Kolarič, Jakob: *Škof Rožman*, II. del. Celovec: Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1970.

Letopis Cerkve na Slovenskem 2000. Ljubljana: Nadškofijski ordinariat v Ljubljani, 2000.

Slovenska novejša zgodovina, 1. zvezek. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, Mladinska knjiga, 2005.

Škerbec, Matija: *Pregled novodobnega slovenskega katoliškega gibanja*, II. del. Cleveland: samozaložba, 1957.

Škerbec, Matija: *Šenčurski dogodki*. Kranj 1937.

Zakonik cerkvenega prava. Prevedel dr. Alojzij Odar. Ljubljana 1944.

Zusammenfassung

ABGEORDNETENEPISODE DES PFARRERS VON ST. JAKOB, JANKO BARLE

Bei den Wahlen zur Nationalversammlung am 8. November 1931 kandidierte auf der Liste von Petar Živković mit Billigung seines Oberen, des Bischofs Gregor Rožman, auch der Pfarrer der Pfarrei St. Jakob in Ljubljana, Janko Barle. Seine Kandidatur und Wahl lösten unter den Priestern der Diözese Ljubljana und den Anhängern der

aufgelösten Slowenischen Volkspartei eine Welle der Empörung aus. Heftige Vorwürfe wurden auch gegen den Bischof erhoben, weil er seine Zustimmung gegeben hatte. Es war dies die Zeit, als die Slowenische Volkspartei zum offenen Widerstand gegen das Regime überging und der Staat einen starken Druck auch auf die Kirche ausübte. Auf Barles Wahlveranstaltungen kam es zu vielen Ausschreitungen und bei der Wahl und nachher zu einer Massenverhaftung von Priestern, weshalb sich der Bischof in einer schwierigen Lage befand. Obwohl Barle dem Bischof versprochen hatte, im Falle einer Wahl zum Abgeordneten das Pfarramt aufzugeben, hielt er dieses Versprechen nicht und erwirkte einen Aufschub. Die Unzufriedenheit mit dem Regime und gleichzeitig mit Barle wuchs. Auf der Versammlung der Jugoslawischen radikalen Bauernpartei in Šenčur am 22. Mai 1932, an der auch Barle teilnahm, kam es zu Massenausschreitungen, was zur Folge hatte, dass Barle im August 1932 als Abgeordneter zur Nationalversammlung schließlich zurücktrat. Das Beispiel von Barles Kandidatur und der kurzen Abgeordnetenepisode spiegelt die schwierige Lage wider, in der sich die Diözese Ljubljana am Beginn der 30er Jahre befand und weist vor allem auf das Verhältnis von Bischof Rožman zur Politik und auf seine Art der Entscheidung in verschärften Situationen hin. Bischof Rožman setzte sich dafür ein, dass sich die Priester nicht mit Politik beschäftigen, und hat diese unaufhörlich auf die zwei Grundelemente ihrer priesterlichen Bestimmung aufmerksam gemacht, nämlich die Verkündigung des Reichs Gottes und die Seelsorge. Er hat ihnen zwar nicht verboten, in die Politik einzutreten, aber er hat verlangt, dass jeder vorerst die Erlaubnis des Bischofs erhält und dass sie sich nicht parallel sowohl der Politik als der Seelsorge aktiv widmen können. Dabei wollte er gegenüber dem Staat loyal sein und hat so auch nicht die Ziele der Slowenischen Volkspartei verfolgt. Trotz klarer Grundsätze hat er dies in der Praxis ziemlich unentschlossen und ungeschickt durchgesetzt. Bischof Rožman besaß in jener Zeit der Königsdiktatur, als die Priester noch zusätzlich mit der Slowenischen Volkspartei in Verbindung gebracht wurden, keine Autorität, in die lange Tradition des politischen Katholizismus einzugreifen, die in der Slowenischen Volkspartei verkörpert war. Der Bischof, der vor den Gläubigen nach außen souverän wirkte, agierte in seinem Verhältnis zu zahlreichen, ihn umgebenden starken Persönlichkeiten und in verschärften Situationen unentschlossen und ungeschickt.

*Otto Habsburški pred lovom (1912–2011), s. d.
(original hrani Angelika Hribar, Ljubljana).*

O delu Arhivskega društva Slovenije

Zborovanje madžarskih arhivistov v Balatonfüredu, 19.–22. junij 2011

Madžarsko društvo na vsakem od zborovanj pripravi za svoje goste iz tujine večerni sprejem na večer pred uradnim začetkom srečanja. Tokrat s(m)o prišli iz Avstrije, Bosne in Hercegovine, Češke, Hrvaške, Poljske, Romunije, Slovaške, Srbije in Ukrajine, sam pa sem se zborovanja udeležil kot predstavnik Arhivskega društva Slovenije. Na zborovanju je sodeloval tudi Fred van Kahn iz Nizozemske kot predstavnik Mednarodnega arhivskega sveta. Uvodnim pozdravom in nagovorom sta sledili neformalno pomenkovanje in spoznavanje gostov. Morda bodo temelj kasnejših zvez in sodelovanja.

Prvi delovni dan zborovanja se je pričel s kratkim izletom. Odpeljali smo se do kraja Tihany, kjer smo si ogledali benediktinsko opatijo. V njej hranijo najstarejši ohranjeni izvirnik zapisa madžarskega jezika, ustanovitveno listino opatije iz leta 1055. Pozornost zbujata tudi grobnica ustanovitelja, kralja Andreja I.

Popoldanski del prvega delovnega dne zborovanja je bil v znamenju pozdravnih nagovorov. Domače in tuje udeležence so pozdravili predstavnik mesta Balatonfüred in županije Veszprém, predsednik Društva madžarskih arhivistov, Árpád Tyekvicska, ter predstavnik dveh ministrstev. Sledili so kratki nagovori tujih gostov, podelitev nagrad madžarskega društva in plenarno zasedanje društva.

Delo zborovanja je potekalo v šestih sekcijah. V sekciji za izdajanje virov je o njeni desetletnici govorila dr. Irén Bilkei iz arhiva v Zali. Zsuzsanna Mezei iz Arhiva Vojvodine je predstavila dokumente o pobojih brez obsodb v letih 1944–1945, Natália Váradi, profesorica zgodovine na Karpatskem madžarskem inštitutu Ferenc Rákóczi II. v Ukrajini, je govorila o dokumentih iz leta 1956 iz arhiva Službe državne varnosti v Ukrajini. Dnevnik ali spomine v arhivih je predstavil Csaba Káli, namestnik direktorja Arhiva županije Zala, s primerom dnevnika grofa Béle Telekija v emigraciji 1944–1969.

Druga (gospodarska) sekcija je prinesla referate s področja gospodarstva oz. gospodarjenja v arhivih. Madžarski arhivi imajo namreč tudi t. i. gospodarski oddelek, ki skrbi za finance. Obravnavane so bile teme sodobnih vprašanj računovodstva, novosti v obračunavanju davkov in notranje kontrole.

V okviru sekcije za informatiko je bil govor o zadevi, ki je zelo aktualna tudi za Slovence. István Kenyeres, namestnik direktorja Mestnega arhiva Bu-

dimpešte je namreč govoril o stanju projekta e-arhiv, njegov kolega, tudi namestnik direktorja Mestnega arhiva Budimpešte, Gábor Breinich, pa o postavitvi arhivskega serverja.

Sekcija za izobraževanje in zgodovino kot znanost je med drugimi prinesla referata Andrása Koltajja, vodje arhiva v Arhivu piaristov (Zgodovinski viri v katoliških arhivih), László Szögi, direktor Univerzitetne knjižnice Eotvösa Lóránda, pa je govoril o oblikovanju baze za zgodovine knjižnice oziroma univerze.

V sekciji za materialno varstvo sta predstavila svoja referata Tibor Cikelly, vodja oddelka za materialno varstvo v Madžarskem državnem arhivu (naslov referata je bil Mikrofilmanje kot cilj materialnega varstva – materialno varstvo mikrofilmov), in Erzsébet Apró, upokojena arhivska svetovalka iz Arhiva županije Bács-Kiskun (Materialno varstvo z vidika arhivistov, Sekcija za materialno varstvo).

V šesti (mednarodni) sekciji so gostitelji poskrbeli, da smo se tudi tuji, nemadžarsko govoreči gostje, dejavno vključili v posvetovanje. Dopoldan drugega dne zborovanja so namenili okrogli mizi z naslovom Trenutni problemi v arhivih Podonavja. Po uvodu predstavnika Mednarodnega arhivskega sveta smo predstavniki povabljenih držav na kratko predstavili v naslovu zajeto temo. Skupno vsem je bilo poročilo o stanju e-arhiva in pokazalo se je, da so v Avstriji že veliko naredili.

Za tujega gosta, ki ne razume madžarščine, je udeležba na posvetovanjih madžarskega društva na videz brez pomena. A gostitelji se tega zavedajo in za tuje goste pripravijo poseben program, ki obsega že omenjeni uvodni sprejem, ogled mesta, v katerem je zborovanje, ogled drugih lokalnih zanimivosti z udeležbo na izletu. V neformalnih pogovorih pa je mogoče izmenjati veliko informacij in stakati tudi veliko vezi, katera od teh pa prinese tudi dolgo trajnejše stike.

Bojan Himmelreich

24. mednarodno posvetovanje »Arhivska praksa 2011«, Tuzla, 6. in 7. oktober 2011

Kot predstavnica Arhivskega društva Slovenije sem se med 6. in 7. oktobrom 2011 udeležila že 24. mednarodnega posvetovanja »Arhivska praksa 2011«, ki je tudi letos potekalo v Kristalni dvorani Hotela Tuzla v Tuzli.

Tudi letos je bilo na posvetovanju približno 300 udeležencev, med njimi pa so bili ugledni strokovnjaki s področja arhivistike in informacijskih tehnologij iz Hrvaške, Madžarske, Avstrije, Italije, Makedonije, Srbije ter Bosne in Hercegovine.

Iz Slovenije smo se posvetovanja udeležili: dr. Peter Pavel Klasinc (MIAZ), dr. Miroslav Novak, mag. Zdenka Semlič Rajh, Nina Gostenčnik in Ivan Fras (PAM), mag. Bojan Cvelfar (ZAL), mag. Nada Čibej, Vladimir Drobniak in Uroš Zagradnik (PAK), mag. Gašper Šmid in Žarko Štrumbl (ARS), dr. Borut Batagelj, mag. Metka Bukošek (ZAC) in Sonja Jazbec kot predstavnica ADS.

V uvodu je vse najprej nagovoril direktor Arhiva Tuzelskega kantona in glavni organizator dr. Izet Šabotić, nato pa so sledili še pozdravi drugih udeležencev posvetovanja. V imenu direktorjev arhivov iz Slovenije in Arhivskega društva Slovenije je vse navzoče pozdravil Ivan Fras, direktor Pokrajinskega arhiva Maribor, in gostitelju izročil majhno darilo.

Nato sta sledili predstavitve časopisa Arhivska praksa št. 14 ter predstavitve 40. jubilejne številke Glasnik arhiva in arhivskega združenja v Bosni in Hercegovini.

Letošnje posvetovanje je potekalo v znamenju treh vsebinskih sklopov. Prvi sklop je bil namenjen *zaščiti arhivskega gradiva v nastajanju*. Uvodno predavanje v tem sklopu je imel dr. Peter Pavel Klasinc (MIAZ), ki je predstavil napotke in znanja, ki bi jih pristojni arhivisti morali prenesti svojim ustvarjalcem. Naloge, ki jih arhivisti izvajajo na terenu, je razdelil na nekaj stopenj, zajemajo pa sodelovanje pri vrednotenju, odbiranju, reševanju tehničnih vprašanj, postopkih poslovanja z gradivom in sami organiziranosti predaje arhivskega gradiva pristojnemu arhivu.

Naslednja referentka, Džemila Čekić iz Zgodovinskega arhiva Sarajevo, je poudarila pomen sodelovanja med arhivi in ustvarjalci arhivskega gradiva. V praksi se pogosto prepletajo pristojnosti državnih in upravnih organov, to pa je na podlagi izkušenj določenega števila arhivov iz zahodne in osrednje Srbije predstavil Željko Marković iz Zgodovinskega arhiva v Užicah. O tem, kako je bil organiziran hrvaški parlament v letih 1990–2010, sta predavala dr. Živana Hedbeli in Nikola Mokrović z Urada za splošne zadeve hrvaškega sabora in vlade Republike Hrvaške. Mag. Metka Bukošek iz Zgodovinskega arhiva Celje je govorila o vrsti problemov z ustvarjalci arhivskega gradiva pri pravosodnih organih, tako da ti kljub nenehnemu opozarjanju ostajajo nerešeni. Specifičnost urejanja arhivskega gradiva sodišč je predstavila Selma Musa Omerbegović, Nijaz Brbutović iz Arhiva Tuzelskega kantona pa je izpostavil, da je potrebno primerno zaščititi tudi gradivo, ki nastaja pri notarjih.

Sledil je referat Joke Filipović iz JZU Univerzitetnega kliničnega centra Tuzla. Filipovićeve je pred-

stavila urejenost, hrambo in zaščito medicinske dokumentacije, predvsem pa je opozorila na problem vrednotenja medicinske in nemedicinske dokumentacije.

Fotografsko gradivo in razglednice zahtevajo posebne razmere za hrambo, konserviranje in restavriranje, natančneje pa nam jih je predstavila mag. Nada Čibej iz Pokrajinskega arhiva Koper. Naslednji trije referenti, Jugoslav Veljkovski iz Zgodovinskega arhiva Novi Sad, Ljerka Šimunić iz Državnega arhiva v Osijeku in Marija Todorović iz Zgodovinskega arhiva Šumadije Kragujevac, pa so govorili o problemih zaščite arhivskega gradiva, ki se pojavljajo v njihovih arhivih.

Zadnji referent v tem sklopu je bil Ikbal Cogo iz Mestnega muzeja Zenice, ki nam je predstavil arhivske dejavnosti v Zeniško-dobojskem kantonu.

Tema drugega sklopa je bila *Zaščita arhivskega gradiva vojne provenience*. Uvodni referat je imel dr. Azem Kožar iz Filozofske fakultete v Tuzli, ki je govoril o pomenu vojne dokumentacije v letih 1992–1995, tako arhivske kot tudi druge, kot so npr. fotografije, avdio- in videozapisi, vojni dnevniki, spomini in podobno.

O obdelavi in zaščiti arhivskega gradiva, ki je nastajalo med vojno, je govorila Josipa Maras - Kraljević iz Hrvaškega spominsko-dokumentacijskega centra domovinske vojne v Zagrebu. Omer Zulić iz Arhiva Tuzelskega kantona nam je predstavil posebnosti pri zaščiti in prevzemanju arhivskega gradiva vojne provenience. Kot zadnji v tem drugem sklopu je nastopil dr. Izet Šabotić iz Arhiva Tuzelskega kantona s prispevkom o lastnostih in zgodovinskem pomenu arhivskega gradiva vojne provenience. Sledili sta diskusija in predstavitve ponudnikov informacijske in arhivske opreme.

Po skupnem kosilu smo se z avtobusom odpeljali do Banovićevega mesta, znanega po rjavem premogu. Kopati so ga začeli leta 1946, istega leta pa je bila zgrajena tudi proga Brčko–Banovići. Najprej smo si v muzeju ogledali kratek predstavitveni film, nato pa smo se s parno lokomotivo popeljali po bližnji okolici.

Tema naslednjega dne je bila *Aktualna vprašanja arhivske teorije in prakse*. Še prej sta dr. Miroslav Novak in dr. Izet Šabotić kot recenzenta predstavila tretji del knjige dr. Azema Kožarja Arhivistika v teoriji in praksi 3, ki je rezultat večletnega dela in je izšla leta 2011 v Tuzli. O njej je na kratko nekaj povedal tudi avtor.

Dr. Miroslav Novak je kot prvi referent govoril o metodah strokovnega in raziskovalnega dela v arhivski teoriji in praksi, predvsem pa je opozoril na tiste probleme, ki so rezultat neustrezne uporabe metod v različnih procesih arhivskega dela. Vladimir Drobniak iz Pokrajinskega arhiva Koper je govoril o internetni aplikaciji ARIS in praktičnih izkušnjah pri ustvarjalcih javne uprave in sodstva po dveh letih.

Skupinska fotografija udeležencev posvetovanja pred parno lokomotivo v Banovičih.

Udeleženci zbrani na otvoritvi posvetovanja.

Delo s to aplikacijo prinaša v arhivistiki precej novosti, ker od arhivistov zahteva nove pristope in oblike sodelovanja z ustvarjalci na terenu. Mag. Dragan Krsmanović iz Agencije »Arhiv – Asistent« Užice, je ob primeru digitalizacije arhivskega gradiva iz obdobja Natovega napada na SRJ (marec–junij 1999) predstavil digitalizacijo kot obliko zaščite arhivskega gradiva. O tem, da kvalitetnejše arhivske informacije pripeljejo naše uporabnike do boljših storitev, je govorila mag. Zdenka Semlič Rajh iz Pokrajinskega arhiva Maribor. Arhivistka Saneta Adrović iz Arhiva Tuzelskega kantona je predstavila pomembnost uporabe mednarodnih standardov pri obdelavi fondov izobraževalnega sektorja.

Almira Alibašič iz Zgodovinskega arhiva Sarajevo nam je potem govorila o tem, kako so izdelali vodnik kot informativno pomagalo v arhivu in katere standarde so ob tem uporabili. Selma Isić iz Arhiva Tuzelskega kantona je poudarila vključevanje arhivske dejavnosti v Bosni in Hercegovini v mednarodne vode, Katarina Horvat iz Državnega arhiva v Zagrebu pa je predstavila pripomočke, ki jih uporabljajo pri zdravstvenih fondih v Državnem arhivu v Zagrebu. Naslednji referat z naslovom Pravni vidiki objavljanja dokumentov shranjenih v arhivih, in vzpostavitev institucij notarjev, je predstavil Jovan P. Popović. O

izkušnjah Tuzelskega kantona pri reševanju zadev pravnih in fizičnih oseb in dejstvu, da celovitost fondov lokalne samouprave vpliva na dostop do informacij, je govorila Hatidža Fetahagić iz Arhiva Tuzelskega kantona, mag. Gašper Šmid in Žarko Štrumbl iz Arhiva Republike Slovenije pa sta predstavila zanimiv referat o sodelovanju Bošnjakov na soški fronti v prvi svetovni vojni na strani avstro-ogrske monarhije. Predstavljeni so bili raznovrstni zanimivi podatki o bosansko-hercegovskih vojnih enotah, o njihovem sodelovanju v vojni ter o pogumu in prispevku Bošnjakov med vojno.

Vseh referatov je bilo 35, vendar vsi niso bili predstavljeni zaradi odsotnosti nekaterih predavateljev, vsi referati pa so objavljeni v daljši obliki v publikaciji Arhivska praksa 14, 2011.

Organizatorjem posvetovanja lahko izrečemo le čestitke, saj so se tako kot že tolikokrat doslej tudi tokrat izkazali ne le z brezhibno organizacijo strokovnega dela, pač pa tudi z družabnostjo in gostoljubnostjo in lahko jim samo zaželimo uspešno delo še naprej.

Sonja Jazbec

O delu arhivov in zborovanjih

71. jugozahodnonemško arhivsko zborovanje v Wertheimu/Bronnbachu, od. 20. do 21. maja 2011

V kraju Bronnbach, nedaleč od mesta Wertheim, je letos v prostorih nekdanjega cistercijanskega samostana, danes kulturnega in znanstvenega središča, od 20. do 21. maja potekalo 71. jugozahodnonemško arhivsko zborovanje. Glavna tema zborovanja je imela naslov »Preprečevanje škode in preventivni ukrepi v arhivih«.

Prvi dan so se v obliki delavnice predstavila podjetja, katerih izdelki so zanimivi za arhive (ArchivInform GmbH, REGIS GmbH, Schempp, Bestandserhaltung GmbH in Orga-Systeme-Türk), organizirani so bili vodstvo po samostanu, obisk v izpostavi Frauenhoferjevega inštituta za raziskovanje silikata, v zgodnjih večernih urah pa sta bila na vrsti uradni sprejem udeležencev ter potem uvodna prireditev z branjem besedil iz arhivskega gradiva ob spremljavi melodij ter recitacij in igranja na čembalo.

Drugi dan zborovanja je bilo na vrsti najprej odprtje zborovanja. Vodila ga je dr. Anna Haberditzl, vodja referata in namestnica vodje oddelka Inštituta za materialno varstvo arhivskega in knjižničnega gradiva pri Deželnem arhivu Baden-Württemberga. Povedala je, da mesto Wertheim leži na sotočju rek Majna in Tauber. To je prebivalcem v srednjem veku pomenilo varstvo, danes pa taka lega pomeni nenehno nevarnost poplav. Tako je bilo še sredi januarja letos mesto kos poplavi, ko je bila voda zelo dolgo zelo visoka. Vendar je poudarila, da je bila tema zborovanja, ki tudi na splošno postaja vedno pomembnejša, sploh pa po zrušitvi kölnskega arhiva, izbrana še pred tem dogodkom. Udeležencem je zaželela uspešno zborovanje, novih strokovnih spoznanj in prijetno počutje v kraju Bronnbach, ki šteje vsega skupaj 20 prebivalcev. Zborovanje se je nadaljevalo s predstavitev referatov predavateljev.

V dopoldanskem delu je prva nastopila gostja iz Švice dr. Mireille Othenin-Girard iz državnega arhiva kantona Basel-Landschaft. V referatu, ki je imel naslov »Zalito« gradivo oblastnih organov – prispevek Državnega arhiva Basel-Landschaft k problematiki reševanja katastrofe, je predstavila stanje in reševanje gradiva okrožnega sodišča, ki je bilo v avgustu 2007. leta izpostavljeno poplavi. Voda je narasla za 1,3 m in je kletne prostore sodišča, kjer je bilo shranjenega približno 500 tm gradiva z začetka 20. stoletja, skoraj popolnoma zalila. Arhiv se je vključil v reševanje z nasveti in tudi konkretnim sodelovanjem pri reševanju. Podrobno, nazorno, podprto z veliko fotografijami nam je predstavila razmere in reševanje. Prizadeto je bilo celotno mesto, civilna zaščita je delovala

organizirano, reševanje se je začelo z upoštevanjem prednostnih nalog: najprej so reševali ljudi, nato stanovanja, prostore z živili in farmacevtskimi izdelki in zatem pa je prišlo na vrsto arhivsko gradivo. Tu so arhivski delavci zelo dobro sodelovali z delavci sodišča pri identificiranju, popisovanju in fizičnem delu s poškodovanim gradivom. Na pomoč so priskočili selitvena podjetja, prostovoljci, mesto Basel z zamrzovalno komoro, kamor so prepeljali mokro gradivo. Gradivo, prineseno iz skladišča, so delavci sodišča najprej identificirali (povedali, za kakšno vrsto in zvrst gradiva gre), delavci arhiva so hkrati delali popis. Po tem je bilo na vrsti ločevanje sklopov gradiva glede na stopnjo namočenosti ter zavijanje v tanko plastično folijo. Sklope gradiva so označili glede na popis, jih vložili v plastične zaboje, te pa zložili na palete. Oznake so dobili tudi vsi zaboji in palete. Iz popisa je bilo tako mogoče zelo hitro razbrati, kje je določen sklop gradiva. Gradivo so podjetja za selitev prepeljala v zamrzovalno komoro v Basel in tu je podjetje Docusave prevzelo vakuumsko zamrzovalno sušenje. Predstavitve je bila res zanimiva, temeljita in nazorna, njihove ključne končne ugotovitve pa so bile:

- na začetku je bilo potrebno malo potrpljenja, da je arhivsko gradivo prišlo na vrsto za reševanje, vendar je bilo v tem času že mogoče tudi analizirati, kakšno je gradivo. Dobro je bilo, da je arhiv že imel izdelan načrt za delovanje v takih primerih, to pa je pri tako kaotičnem stanju, kakršna so vedno ob katastrofah, zelo pomembno;
- v skladišče je bil možen dostop z dvigalom, a ga zaradi izpada elektrike in seveda zaradi vode ni bilo mogoče uporabiti, vrata zasilnega izhoda iz skladišča so se odpirala samo z notranje strani, to pa je pomenilo, da so morali usposobljeni delavci najprej omogočiti dostop do skladišča;
- gradivo je bilo ne samo mokro, ampak tudi zelo umazano;
- pred poplavo je bilo skladišče prenapolnjeno, nekaj gradiva je zato ležalo na tleh ali bilo položeno na škatle zgoraj. To gradivo je bilo najbolj poškodovano. Veliko bolj je bilo prizadeto tudi gradivo, ki ni bilo povezano ali vloženo v škatle;
- železne police so se upognile, lažje in lesene je voda podrla;
- najbolj prizadeti so bili dokumenti, napisani s črnilom; zapisano je bilo težko berljivo ali pa tudi neberljivo.
- bolje bi bilo, če bi gradivo, še preden so ga zavili v folijo, očistili. Po izsušitvi je bilo čiščenje težko, vzelo je veliko časa in tudi ni bilo tako učinkovito;
- zelo pomembna sta dobro sodelovanje vseh ude-

leženih in končna analiza dogodka, na podlagi katere je mogoče narediti seznam preventivnih ukrepov, s katerimi se arhivsko gradivo čim boljje zavaruje oziroma zmanjšajo posledice katastrofe;

- stroški za reševanje in sušenje so bili veliki, pri tem pa je bilo pomembno, da je bilo gradivo varovano.

O preventivnih ukrepih za varovanje kulturne dediščine na splošno je v referatu z naslovom Stebri preprečevanja katastrof – občutljivost, prepoznanje tveganja in implementacija govorila mlada predavateljica dr. Alexandra Jeberien z Višje šole za tehniko in gospodarstvo v Berlinu. Tudi to predavanje je bilo zelo zanimivo, a v okvirih teorije, vendar podkrepjeno s konkretnimi primeri z vsega sveta na podlagi fotografij ter navedb virov, kje je mogoče pridobiti več informacij. Izpostavila je pomembnost izdelanih notranjih (internih) načrtov za reševanje v sili, ki so vedno timsko delo, oblikujejo se v povezavi z zunanjimi strokovnjaki in morajo biti vključeni v srednje, širše načrte. Izpostavila je nujno sodelovanje vseh institucij, ki hranijo kulturno dediščino (arhivov, muzejev, knjižnic) pri izmenjavi izkušenj. Katastrofa pomeni stanje, ki ga ne moremo več nadzorovati. Glede na vzrok nastanka ločimo več vrst katastrof: naravne (poplave, cunamiji, potresi, požari), tehnične (zrušitve stavb, izlivi vode zaradi počenih cevi, požari zaradi dotrajane električne napeljave) in človeške (puščanje odprte vode, neugašanje električnih teles). Še posebej pri preventivi pred naravnimi katastrofami je potrebno upoštevati rezultate preučevanja razvoja in spreminjanja klime, klimatskih razmer (Poročilo o klimatskih razmerah iz leta 2007, Valencia). Zelo pomembno je poznavanje študij in ugotovitev preučevanj primerov zadnjih let (AXA Art Global Risk Assessment, SiLK SicherheitsLeitfaden Kulturgut, 2010). Arhivi, muzeji, knjižnice velikokrat domujejo v starih stavbah, ki sicer imajo svoj čar in so tudi klimatsko primerne, vendar je pri tem potrebno posebno pozornost namenjati rednemu preverjanju raznih napeljav v stavbi (električne, vodovodne, ogrevalne itd.) in statike. Za področje arhivov je izpostavila analizo tveganj avtorja Roberta Wallerja, ki je mimogrede slovenskim arhivistom znan, saj smo na pobudo dr. Jedert Vodopivec pred nekaj leti pri Analizi stanja skladišč in arhivskega gradiva v slovenskih arhivih že delali med drugim tudi po njegovi metodi. Predavanje je sklenila z ugotovitvijo, da je zelo pomembno, da preučimo vrste tveganj, izvedemo preventivne ukrepe, ki lahko preprečijo ali pa v določeni meri omejijo posledice katastrofe.

Predavanja dopoldanskega dela je sklenila Birgit Geller, predstavnica pokrajinske zveze Vestfalija-Lippe, arhivskega urada za Vestfalijo z referatom, v katerem je predstavila konkretne ukrepe t. i. prve pomoči pri gradivu, ki ga je zalila voda, oziroma

navedla ukrepe za pravilno ravnanje z njim, pakiranje in transportiranje. Na začetku vsake akcije moramo dobiti odgovore na vprašanja, na podlagi česa je nastala škoda, kaj je poškodovano, kako močno, koliko. Pri sušenju obstajata dve možnosti: sušenje na zraku, ki je primerno za rahlo vlažno gradivo, in vakuumsko zamrzovalno sušenje, ki je primerno za mokro gradivo. Sušenje na zraku poteka 8 ur pri 30% relativne vlage in 19 °C. Zanj moramo imeti na voljo veliko prostora, ventilatorje, kontrolo klimatskih razmer in delovno moč. Knjige za tako sušenje niso primerne. Pri vakuumskem zamrzovalnem sušenju pa je mokro gradivo potrebno najprej oviti s plastično folijo ali z vrečkami za smeti ali zamrzovanje. Vedno ovijemo samo posamezen del, sklop gradiva enake velikosti, posamezno knjigo. Ovije se samo z enim slojem folije, vendar pa mora biti pokrito vse gradivo. Ovoj ščiti zgornje površine, zadrži vlago, prepreči zlepljenje velike količine gradiva ali knjig med seboj pri zamrzovanju. Tako pripravljeno gradivo gre v zamrzovalno komoro, kjer je temperatura od -22 do -28 °C in traja 7 dni, da je gradivo popolnoma zamrznjeno. Potem ga je potrebno odviti, posušiti v vakuumu in na koncu rekondicionirati. Tako sušenje je primerno za papirno gradivo in knjige, ki nimajo usnjenih platnic. Pri umazanem papirnem gradivu (ilovica, blato) je najbolje umazanijo najprej sprati z vodo (prho), tudi pri fotografijah za odstranjevanje umazanije uporabljamo vodo. Čiščenje po vakuumskem sušenju je veliko težje in manj učinkovito. Čiščenje umazanije z vodo pa ni primerno za usnje in pergament, pa tudi za velike formate ni najbolj priporočljivo. Pergamentni rokopis je potrebno kar naj tesneje oviti s folijo. Filmski materiali, diapozitivi in negativni niso primerni za zamrzovanje. Prednosti pri reševanju gradiva glede na material so: fotografije, avdio-vizualni mediji, pergament, rokopisi, gradivo, ki je vezano, in rzsuto gradivo. Pri požaru pa moramo takoj odstraniti peno, ker le-ta počasi začne delovati in povzročati škodo na gradivu. Na koncu je navedla preventivne ukrepe, z upoštevanjem katerih je škoda na gradivu ob morebitni katastrofi precej manjša:

- tehnična oprema: vse gradivo naj bo zloženo v škatle (zelo pomembno tudi zaradi umazanije),
- hitra, odločna in strokovna prva pomoč,
- realna ocena situacije, a je mogoča samo na kraju samem,
- integracija zunanjih organizacij za pomoč.

Na spletni strani arhivskega urada za Vestfalijo (Archivamt für Westfalen) je pod naslovom Notfallvorsorge und Prävention (Preventivni ukrepi in preprečevanje škode) dostopnih precej informacij o preprečevanju škode in preventivnih ukrepov, pa tudi vzorec načrta reševanja v sili.

V popoldanskem delu zborovanja so se zvrstili še trije referati. V prvem je dr. Christof Strauß iz De-

želnega arhiva Baden-Württemberg – Državnega arhiva Freiburg predstavil, kaj so v Državnem arhivu Freiburg v zadnjih letih naredili za čim boljše materialno varstvo arhivskega gradiva, in sicer s pomočjo študentskega dela. Naštel je že znane ukrepe, in sicer upoštevanje dejstva, da je arhivsko gradivo najbolj zaščiteno, če je v škatlah in ne vsebuje kovinskih delov ter plastičnih folij, če je posneto na mikrofilm, pri tem pa mikrofilmi ne smejo biti shranjeni na istem kraju kot izvorniki, če so popisi gradiva v računalniški obliki dostopni na intra- ali internetu, če je razkisanano.

Sledil je referat Claudie Wieland, iz Arhiva okrožja Majna-Tauber, Wertheim-Bronnbach, v katerem je predstavila pripravo načrta za ravnanje ob morebitni potrebi. Kot je bilo omenjeno že na začetku, sta mesto Wertheim zaradi reke Majne in tudi širše območje, predvsem dolina reke Tauber, kjer leži tudi Bronnbach, velikokrat izpostavljena poplavam, približno vsako desetletje. Tako zato na tem področju še več pozornosti namenjajo pripravam in preventivnim ukrepom. Prikazala nam je karto najbolj ogroženih predelov, ki je bila narejena za vso Nemčijo. Pri izdelavi načrta upoštevajo v letu 2007 sprejete evropske smernice (2007/60/EG), ki definirajo, kaj so poplave in so bile napisane, da bi ustvarili okvire za oceno tveganj na tem področju. Tudi ona je omenila štiri področja reševanja glede na prednosti pri katastrofah: najprej se začne reševanje ljudi, potem okolja, gospodarske dejavnosti in infrastrukture, potem pa pride na vrsto kulturna dediščina.

Zadnji v sklopu referentov na zborovanju je nastopil inženir dr. Paul Bellendorf iz Fraunhoferjevega inštituta za preučevanje silikata. Predstavil je delo inštituta, saj tam analizirajo materiale: papir, pergament, črnilo, vosek, pečate, tudi razmere v skladiščih in vitrinah glede na temperaturo, svetlobo, škodljive pline, pa skladiščne materiale in materiale iz katerih so vitrine. Predstavil in na kratko je opisal nekatere metode preučevanja. Cilj vseh je, na podlagi preučevanja materialov izdelati priporočila za hranjenje, ne samo v skladiščih, temveč tudi v vitrinah. Njihova izkušnja je namreč, da je veliko razstavnih vitrin (tudi novih) zelo neustreznih za daljše hranjenje gradiva v njih. V okviru evropskega projekta sta bila pri njih razvita dva sistema uporabe svetlobnega dozimetra (sensitiv in ultra), ki meri relativno vlago, temperaturo in škodljive pline. Poudaril je, da so pri vsem preučevanju najpomembnejši analize opravljenih raziskav in interdisciplinarna izmenjava izkušenj.

Po končanih predavanjih sta sledila diskusija in sklep zborovanja (letos 112 udeležencev). Deželni arhiv Baden-Württemberg bo predstavljene referate izdal tudi v knjižni obliki.

Sonja Anžič-Kemper

XXI. mednarodni arhivski raziskovalni tabor, Nedelica v Sloveniji ter Magyarlak, Rábagyarmat in Csörötnek na Madžarskem, od 27. junija do 2. julija 2011

Slavnostno odprtje 21. mednarodnega arhivskega raziskovalnega tabora je potekalo v ponedeljek, 27. junija 2011, v prostorih gasilskega doma v naselju Nedelica. Glavna letošnja organizatorja tabora sta bila Pokrajinski arhiv Maribor in Arhiv Železne županije iz Sombotela, soorganizator pa še Arhiv županije Zala iz Zalaegerszega. Letošnji tabor je bil del projekta Evropske unije Evropsko teritorialno sodelovanje. Naš tabor je bil skupaj z drugimi programi sestavni del projekta Železne županije in Madžarske samoupravne narodne skupnosti z naslovom »Skupna bogastva naše preteklosti – živa dediščina« oz. »*Múltunk közös értékei – élő örökség*«.

Na odprtju so bili navzoči udeleženci tabora – letos že tretjič dijaki soboške gimnazije in gimnazij iz Zalaegerszega in Sombotela ter po večletnem premoru tudi dijaki gimnazije iz Dvojezične srednje šole Lendava, direktor Pokrajinskega arhiva Maribor Ivan Fras, direktor Arhiva Železne županije dr. György Tílsik in direktor Arhiva županije Zala András Molnár, strokovni vodje iz treh arhivov – mag. Jure Maček in Gordana Šovegeš Lipovšek iz Maribora, Robert Bartos iz Sombotela in dr. Zoltán Paksi iz Zalaegerszega –, župan občine Turnišče Slavko Režonja ter predstavniki Železne županije. S svojim obiskom nas je tudi letos počastil dr. László Göncz, poslanec madžarske narodne skupnosti v slovenskem parlamentu, ki je vse do leta 2008 tudi aktivno sodeloval na vseh arhivskih taborih.

Govorniki na slavnostni otvoritvi so se spominjali predvsem obdobja prvega tabora leta 1991, ko je bila izvedba tabora zaradi vojne v Sloveniji zelo vprašljiva. Danes, dvajset let pozneje, je tabor trdno zasidran v programu vseh treh arhivov. Skorajda si ne moremo več predstavljati leta brez arhivskega tabora. Tabor ima dober sloves tudi na srednjih šolah in fakultetah, katerih dijaki in študenti na njem sodelujejo. Tako so v bodoče odveč skrbi o udeležencih na taboru. Pred leti je bilo namreč obdobje zatišja oz. nezanimanja slovenskih dijakov, vendar se je to s pomočjo Gimnazije Murska Sobota močno spremenilo.

Letošnji tabor je uvedel tudi nekaj novosti, o katerih smo se pogovarjali že več let. Osnovni nalogi tabora, tj. zbiranju dokumentov od hiše do hiše, od vrat do vrat, smo dodali še novo – popisovanje knjig v župnišču Turnišče. Tamkajšnji župnik, gospod Robert Brest, nam je prijazno odstopil prostore župniške knjižnice, da smo popisovali bogato knjižno zbirko. Udeleženci tabora so v parih popisovali knjige; pri tem je bilo pomembno, da je par obvladal oba jezika (slovenskega in madžarskega), saj so bile tudi

knjige večjezične. Dijaki in študentje so se ob popisovanju seznanili s prekmurskim jezikom, starim madžarskim jezikom, latinščino in nemščino ter spoznali tudi gotško pisavo. Ob tem so spoznali osnovne elemente bibliografskega opisa, to pa so naslov, avtor, kraj in letnica izdaje, založnik, fizični opis knjige, ilustracije, opombe. Naslovnico vsake knjige smo tudi fotografirali. V bazi Scope.Archiv bo tako ob zapisu posamezne knjige tudi ustrezna fotografija.

Druga skupina udeležencev pa se je medtem mudila na terenu v naselju Nedelica. Tukaj so zaradi potrebnega znanja slovenščine vjeti v svoje roke prevzeli udeleženci iz Slovenije. Nedelica je namreč slovenska vas in ljudje ne znajo madžarsko. Nasprotno je bilo na madžarski strani; v vaseh Magyarlak, Rábagyarmat in Csörötnek živijo skoraj izključno Madžari. Nekaj Slovencev se je resda priselilo iz sosednjih slovenskih vasi na Madžarskem (Števanovci, Verica – Ritkarovci, Otkovci, Slovenska ves, Sakalovci, Andovci, Gornji in Dolnji Senik), vendar uporabljajo slovenščino zelo redko.

V Nedelici nas je prijetno presenetila gospa Teresija Zver, katere oče je bil med svetovnima vojnama mizar. Za razstavo nam je posodila zanimive fotografije mizarске delavnice in načrte za pohištvo. Našlo se je tudi nekaj zanimivih fotografij o zdomcih. Skoraj vsaka družina je namreč imela kakšnega sorodnika v tujini. Predvsem Francija je bila tista, kamor so se ljudje izseljevali.

Prvi večer nas je obiskal dr. Attila Kovács, ki je zaposlen na Inštitutu za narodnostna vprašanja. Raziskuje predvsem etnične in medetnične odnose ob slovenski severovzhodni meji, tako na slovenski kot na madžarski strani. Dr. Kovács je tudi sicer reden gost na naših taborih, na njih pa udeležencem vedno predstavi kakšno zanimivo temo. Letos nam je npr. predstavil izpovedno vrednost fotografij. Na podlagi fotografij smo spoznali življenjsko zgodbo štirih družin iz Dobrovnika. Ob tem je dijake opozoril na posamezne elemente, na katere naj bodo pozorni, ko bodo našli kakšno starejšo fotografijo.

Ob raziskovanju na terenu smo našli tudi čas za obisk Centra Bánffy, kulturnega središča prekmurskih Madžarov. Tam smo se podrobno seznanili z njegovim delovanjem. Obiskali pa smo tudi dve razstavi, in sicer razstavo v Pokrajinskem muzeju Murska Sobota »Čist moraš s tega sveta« in razstavo v Galeriji – Muzeju Lendavi »Shunga – erotika v japonski umetnosti«.

Tretji dan je bil na vrsti odhod na Madžarsko. Odpravili smo se na območje Železne županije, v Csörötnek, Rábagyarmat in Magyarlak. Ker je bila motivacija po treh dneh dela na terenu in župnišču nekoliko manjša, smo dijake dodatno spodbudili z nagrado. Tista skupina, ki bi zbrala največ dokumentov, naj bi obiskala termalni park v Monoštru, namesto da bi čistila panoje. Pri tem je potrebno opo-

zoriti, da vsi župani niso obvestili svojih prebivalcev o našem prihodu. Na koncu pa je največ gradiva zbrala skupina, ki je raziskovala v naselju Rábagyarmat, čeprav prebivalci niso bili obveščeni o našem prihodu. Dijaki so spoznali, da delo raziskovalca ni lahko. Ljudje morajo v bistvu zaupati neznancem, jih spustiti v hišo, pokazati osebne fotografije in dokumente ter jih celo posoditi za razstavo. Najtežja naloga je bila pridobiti zaupanje ljudi. Tisto, kar je sledilo, je bila že »mala malica«.

Ogledali smo si tudi znamenitosti vseh treh vasi. Začuden smo bili nad velikim križem v naselju Magyarlak, postavljenim pred nekaj leti, v spomin na Trianon. Na križu je velik napis »Nem! Nem! Soba!« (Ne! Ne! Nikoli! To je znan citat, ki opozarja, da se Trianon ne sme zgoditi nikoli več). Pred tem smo bili namreč prepričani, da je Madžarska v devetdesetih letih (toliko let je preteklo od Trianona) predelala ta del svoje zgodovine in da Trianona ne vidi več kot največjo krivico in katastrofo, ki se je zgodila v njeni zgodovini.

V bližjem naselju Rátót smo obiskali tudi dvorec družine Széll. Dvorec je bil v lasti politika, ministrskega predsednika in finančnega ministra Kálmána Szélla, ki je živel na prelomu 19. in 20. stoletja. V dvorcu se je velikokrat mudil tudi Ferenc Deák, ki ga imajo madžarski zgodovinarji za zelo pomembnega človeka v zgodovini Madžarske. Odločilno je namreč vplival na združitev Avstrije in Ogrske v skupno državo Avstro-Ogrsko, znan pa je tudi po svojih vizionarskih tekstih, ki so postali aktualni po njegovi smrti in so aktualni celo za sedanjí čas.

Zadnji dan tabora je minil v znamenju postavljanja razstave. Še prej smo pregledali vse dokumente in fotografije, ki smo jih dobili. Po vsebini smo jih razdelili v več sklopov (šolstvo, družinsko življenje, obrt, vojaštvo ipd.) in jih nato razvrstili na panoje in v vitrine.

Popoldne je bilo na vrsti odprtje razstave v novem kulturnem domu v naselju Csörötnek. Slavnostno jo je odprl župan naselja, strokovno pa je dokumente in fotografije predstavil namestnik direktorja Arhiva županije Zala Csaba Káli.

Razstava na slovenski strani je bila na ogled meseca avgusta, in sicer v Jeričevem domu v Turnišču.

Gordana Šövegeš Lipovšek

Konferenca »L'Unita d'Italia e gli archivi – problemi, orientamenti e conformi«, Pisa, od 15. do 16. septembra 2011

Konferenca na italijanski elitni šoli Scuola Normale Superiore (SNS) v Pisi od 15. do 16. septembra 2011 je bila posvečena obletnici italijanske enotnosti (1861) in razvoju arhivske vede v 19. in zgodnjem 20.

stoletju. Ker je to zadevalo tudi habsburško kraljestvo, so na konferenci s svojimi prispevki poleg italijanskih arhivskih delavcev sodelovali tudi kolegi iz Češke, Avstrije, Nemčije in Španije.

Prvi dan je bil posvečen italijanski arhivski zgodovini po letu 1861. Maria Grazia Pastura (Università la Sapienza di Roma oziroma Univerza La Sapienza Rim) je poročala o zakonskem uravnavanju (predpisih, uredbah) arhivov v Italiji po združitvi (od leta 1861). Inovativen je bil predvsem zakon iz leta 1939, pa čeprav se zaradi vojne ponekod ni popolnoma uveljavil. S tem zakonom so uvedli tako imenovane »Soprintendenze archivistiche«, torej zavode (ustanove) na regionalni (pokrajinski) ravni, ki so imeli pooblastilo za izvajanje arhivskega varstva in so sodili k notranjemu ministrstvu. Imeli so vpliv tudi na zasebne arhive, kjer je obstajal javni interes. Od leta 1975 arhivi niso več v okviru notranjega ministrstva, ampak ministrstva za kulturo. Od 90. let 20. stoletja imajo »Soprintendenze« tudi pristojnosti na področju digitalnega arhiviranja. Micaela Procaccia (Soprintendenza archivistica per il Piemonte e la Valle d'Aosta – Torino oziroma Zavod za varstvo arhivske dediščine Piemonta in Val d'Aoste) je poročala o problemih centralizacije arhivov v času italijanske socialne republike (Repubblica di Salò) po 8. septembru 1943, ko je bil Mussolini odstavljen in je zbežal na sever Italije. Arhive naj bi uporabljali tudi za rasno-politične namene (Archivio dell'Ufficio Demografico e della Razza oziroma Arhiv Demografskega in rasnega urada). Po vojni so dolgo in s protislovnimi predpisi razpravljali o dostopu do teh podatkov, tudi za raziskovalce. Micaela Procaccia je poročala tudi o raziskovalnih interesih v Italiji po letu 1945 do danes (ta hip zanimanje največje predvsem za gospodarsko in socialno zgodovino) ter na kratko tudi o IT–projektu za katalogizacijo in inventariziranje arhivov, ki so ga razvili skupaj s skupinami CRIBEC v 90. letih in ga zdaj skupaj z ustanovo Laboratorio LARTTE razvijajo v SNS. Paola Carucci (Archivio storico del Quirinale oziroma Zgodovinski arhiv Kvirinala) je poročala o diskusiji v 60. in 70. letih 19. stoletja o tem, katero ministrstvo naj bi bilo pristojno za arhive. Obstajali sta dve »stranki«, ena, ki si je prizadevala, da bi arhivi prišli v okvir ministrstva za notranje zadeve, ker je menila, da naj bi dokumenti imeli juridično (pravno) vrednost, in druga, ki si je prizadevala, da bi sodili k ministrstvu za šolstvo in kulturo, saj so poudarjali kulturno vrednost dokumentov. Večina arhivov iz obdobja pred združitvijo Italije je bilo prenesenih v na novo-ustanovljene državne arhive, samo zunanje ministrstvo in vojni arhiv sta ostala neodvisna. Francesca Klein in Francesco Martelli sta opisala evolucijo Državnega arhiva v Firencah. Tako je arhiv dinastije Medici postal državni arhiv in je deloma po združitvi Italije doživel koncentracijo lokal-

nih arhivov celotne Toskane in Firenc. 1. oktobra je bila v okviru praznovanja 150. obletnice (1861–2011) v Državnem arhivu v Firencah odprta razstava s to temo. Angelo Spaggiari (Deputazione di storia patria di Modena oziroma Komisija za domoznansko zgodovino iz Modene), nekdanji direktor Državnega arhiva v Modeni, je poročal o zgodovini Državnega arhiva v Modeni, ki je večji del temeljil na arhivu Estenser-jev in bil arhiv družine in majhne države hkrati. Roberto Spazzali (Deputazione di storia patria della Venezia Giulia oziroma Komisija za domoznansko zgodovino Julijske krajine) pa je v svojem poročilu predstavil zapleteno zgodovino arhivskih institucij v Trstu in Gorici in poročal o sodelovanju z arhivi v sosednjih državah kot tudi drugimi italijanskimi institucijami in pokrajinami.

Drugi dan konference so bili v ospredju pregledi razvoja arhivistike v tujini. Najprej je Thomas Just (Haus-, Hof- und Staats Archiv oziroma Hišni-, dvorni- in državni arhiv, Dunaj) predstavil zgodovino avstrijske arhivistike v 19. stoletju (do 1. sv. vojne). V središču predstavitve so bili razvoj osrednjih arhivov in različni načrti glede organizacije arhivov oziroma dostopa raziskovalcev v dunajskih arhivih. Pogled na razvoj nemške, natančneje južno-nemške arhivistike je predstavil Joachim Kemper (Stadtarchiv Speyer oziroma Mestni arhiv Speyer). Bavarska, za Avstrijo in Prusijo najpomembnejša nemška država, je bila tudi na arhivskem področju razmeroma samostojna (arhivske zgradbe, organizacijski principi, skrajna uveljavitev centralistične in na pertinenčnem principu osnovane ureditve). Prispevek Uweja Schaperja (Landesarchiv Berlin oziroma Deželni arhiv Berlin) o arhivistiki v Prusiji je na žalost odpadel zaradi odsotnosti predavatelja. Potem sta sledila še dva prispevka. Cruz Heranz je podal jasen pregled španske zgodovine arhivistike v letih 1860–1950, Eva Gregorovica pa o češkem oziroma češko-moravskem razvoju arhivistike.

Sonja Anžič-Kemper

81. nemško arhivsko zborovanje, Bremen, od 21. do 24. septembra 2011

Letos je nemško arhivsko zborovanje potekalo na severu Nemčije, v sejemskih prostorih mesta Bremen. Prireditve in predavanj tega evropsko največjega arhivskega kongresa se nas je udeležilo več kot 700, po večini iz Nemčije, pa tudi 21 iz trinajstih drugih držav: Rusije, Latvije, Belgije, Avstrije, Poljske, Madžarske, Švice, Danske, Švedske, Češke, Luksemburga, Nizozemske in Slovenije. Zborovanje so kot navadno spremljale prireditve, kot so organizirana vodstva po mestu, kulturnih institucijah ter študijske ekskurzije

po okolici. Hkrati (od srede do petka) je v prostorih, v katerih je potekalo zborovanje, na strokovnem sejmu za arhivsko tehniko »Archivistika«, predstavljalo svojo dejavnost in izdelke petdeset podjetij, ki se ukvarjajo tako z elektronsko obdelavo podatkov, snemanjem na mikrofilme kot z digitalizacijo, restavratorji, zastopane so bile tudi strokovne založbe s publikacijami z arhivsko-zgodovinskega področja. Poleg večinoma nemških podjetij so na sejmu razstavljala svoje izdelke tudi podjetja iz Švice, Avstrije, Poljske in Švedske.

Naslov teme letošnjega zborovanja je bil: »Vse kar je prav« oziroma Arhivska vprašanja–pravni odgovori. Prispevki, razpravljanja, delavnice so bile posvečene pravnim vprašanjem v zvezi z arhivskim gradivom oziroma dostopnostjo le-tega.

Na otvoritveni slovesnosti – vodil jo je predsednik društva nemških arhivark in arhivarjev dr. Michael Diefenbacher (Nürnberg) – sta udeležence zborovanja pozdravila predsednik senata mesta Bremen in dr. Fred J. W. van Kan iz Nizozemske kot predstavnik mednarodnega arhivskega sveta in udeležencev iz tujih držav. Otvoritveno predavanje je imel dr. Heribert Prantl, dobitnik nagrade Cicero v letu 2010 in član glavne redakcije časopisa *Süddeutsche Zeitung*, ki je obenem tudi vodja notranjepolitičnega uredništva. V svojem zelo zanimivem predavanju, ki je imelo naslov Spomin družbe je večplastno in z različnih zgodovinskih obdobj na podlagi konkretnih primerov, predstavil pomembnost sistemskega obstoja arhivov in razložil, zakaj so arhivski delavci po eni strani tudi politiki.

Naslednji dan je sledilo skupno delovno zasedanje z naslovom Informacijska družba in arhivski zakoni, ki ga je vodil dr. Bernhard Post (Weimar). Dr. Bartholomäus Manegold (Berlin) je v svojem predavanju razpravljal o ustavnopravnih okvirih delovanja javnih arhivov v Nemčiji ter navedel več konkretnih primerov v zvezi s hranjenjem in upravljanjem arhivskega gradiva (s stališča različnih inštitucij in lastništva) in to stanje primerjal z razmerami v Franciji, Angliji in ZDA. Dr. Fred J. W. van Kan (Arnheim, Nizozemska) je bil odločen in pozval arhivske delavce, naj bodo pogumni v informiranju, saj so arhivi namenjeni podajanju informacij in ne varovanju tajnosti. Izpostavil je pomembnost znanstveno raziskovalnega dela in pri tem obveznost raziskovalcev, ki obdelujejo gradivo z občutljivimi podatki, da so odgovorni za spoštovanje varovanja osebnih podatkov in avtorskih pravic, ki izhajajo iz gradiva, ki ga obdelujejo. Potem je bil na vrsti dr. Udo Schäfer (Hamburg), ki je v svojem predavanju razpravljal o funkciji javnih arhivov v demokratični pravni državi.

Skupnemu delovnemu zasedanju so sledila zasedanja po sekcijah. V prvi sekciji so pod vodstvom dr. Clemensa Rehma (Stuttgart) razpravljali o noveli arhivskih zakonov v deželi Severno Porenje-Vestfalija

ter v deželah Hessen in Saški, kakor tudi o noveli zakona s stališča občinskih arhivov. V okviru druge sekcije so razpravljali o pravnih vprašanjih v kontekstu prevzemanja in varovanja gradiva in primerjali nemško in nizozemsko zakonodajo v zvezi z opredelitvijo e-originala pri digitalnih dokumentih ter varovanjem arhivskega gradiva pred odtujitvijo (krajo) in o možnostih za ukrepe arhivskih delavcev pri takih dejanjih. Tretja sekcija je bila posvečena razpravljanju o uporabi gradiva ter pravicah in dolžnostih arhivov na tem področju s predstavitvijo konkretnih primerov posredovanja podatkov on-line. Kakšne pravne posledice ima lahko prevzemanje arhivskega gradiva v obliki daril in depozitov, so razpravljali v četrti sekciji, dotaknili pa so se tudi problematičnega gradiva zasebnih zapuščin z medicinskega področja, na primeru Medicinsko-zgodovinskega inštituta Univerze v Zürichu.

Naslednji dan so sledila zasedanja osmih strokovnih skupin, ki delujejo v okviru društva nemških arhivark in arhivarjev. V strokovni skupini 1 so bili arhivarji v državnih arhivih, v strokovni skupini 2 arhivarji v mestnih in drugih javnih teritorialnih skupnostih, v strokovni skupini 3 arhivarji v cerkvenih arhivih, v skupini 4 arhivarji v gosposkih, družinskih in hišnih arhivih, v skupini 5 arhivarji v gospodarskih arhivih, v strokovni skupini 6 arhivarji v arhivih parlamentov, političnih strank, ustanov in zvez, 7 v skupini arhivarji v medijskih arhivih ter v strokovni skupini 8 arhivarji v arhivih visokih šol in znanstvenih inštitucij.

Prispevki v okviru strokovne skupine 1 so bili še posebej posvečeni uporabi arhivskega gradiva. Tako so predstavili prve izkušnje pri uporabi samopostrežnega skenerja v čitalnici v deželni arhivu Baden-Württemberg, govorili o reklamnih filmih kot sredstvu na področju stikov z javnostjo ter o izkušnjah Zveznega arhiva v zvezi s posedovanjem slik v Wikimediji. Strokovna skupina 2 pa se je bolj ukvarjala z razpravljanjem v zvezi z dostopnostjo arhivskega gradiva, plačevanjem pristojbin (taks) in uradno pomočjo strankam. Sledila je predstavitev različnih večjih projektov v Nemčiji. Dr. Gerald Maier (Stuttgart) je predstavil nemško digitalno biblioteko in Arhivski portal-D, dr. Clemens Rehm (Stuttgart) nov razvoj v varovanju kulture in dr. Bettina Schmidt-Czaia (Köln) prve postavitev (usmeritve) pri ponovni graditvi Zgodovinskega arhiva mesta Köln.

Zborovanje se je končalo z okroglo mizo s temo avtorskih pravic v arhivu ter z večernim orgelskim koncertom v mestni stolnici, cerkvi sv. Petra.

Zadnji dan zborovanja, v soboto, so nekateri udeleženci izkoristili za voden ogled mesta in arhivov, drugi so se udeležili strokovnih ekskurzij, tretji pa smo se že odpravili na pot domov.

Na zborovanju je bilo vedno znova izpostavljeno, da je bistvena naloga predvsem javnih arhivov poleg varovanja gradiva tudi posredovanje informacij. In-

formiranost je temelj demokratične družbe. Arhivi bi si morali prizadevati, da bi s svojo arhivsko zakonodajo upoštevali interes pravne države in demokracije.

Naslednje arhivsko zborovanje bo od 26. do 29. septembra 2012 v mestu Köln, tema pa bo Kulturni

kapital in ekonomski potencial–koncepti za prihodnost arhivov.

Sonja Anžič-Kemper

*Portret Otta Habsburškega (1912–2011), s. d.
(original brani Angelika Hribar, Ljubljana).*

Ocene in poročila o publikacijah in razstavah

Publikacije

Generalni konzulat Kraljevine Srbije v Trstu, 1884–1914. Beograd : Arhiv Srbije, 2009, 631 strani

S publikacijo Generalni konzulat Kraljevine Srbije v Trstu, 1884–1914 je začel Arhiv Srbije v seriji: Zgodovina srbske diplomacije – dokumenti (Istorija srpske diplomatije – dokumenta) objavljati bogato arhivsko gradivo o srbski diplomaciji 19. in 20. stoletja. Avtorji dr. Miroslav Perišić (sicer tudi direktor Arhiva Srbije), dr. Svetozar Rajak in Jelica Reljić so pripravili izbor dokumentov, ki so nastali ob delovanju konzulata Kraljevine Srbije v Trstu. Za Srbe je bil Trst že od nekdaj zelo pomemben, saj so v njem občasno ali stalno živele pomembne osebnosti, znane iz srbske preteklosti, npr.: Dositej Obradović, Atanasije Stojković, Andrija Stojković, Pavle Colarić, Vikentije Rakić, Dimitrije Frušić, Dimitrije Vladisavljević, Sima Milutinović, Vuk Karadžić, Joakim Vujić, Jefta Popović, Petar Petrović Njegoš, Milorad Medaković, knez Mihajlo Obrenović, kralj Nikola Petrović, Jovan Gavrilović, Svetozar Marković ... Že sredi 17. stoletja so Srbi skupaj z Grki ustanovili pravoslavno občino, ki se je v času Jožefa II. osamosvojila kot Srbska pravoslavna cerkvena občina. Leta 1792 je v njenem okviru začela delovati tudi šola. V njej so srbske otroke seznanjali z branjem, pisanjem, slovnico, latinščino, petjem in verskim naukom. Srbska pravoslavna cerkvena občina je bila kulturno-politično zbirališče Srbov, v njem pa se je izoblikovala nacionalna zavest, navezovali so stike med Italijo in notranjostjo Balkana, zbirali prispevke za srbske samostane ter sredstva za osvoboditev Srbov v domovini izpod turške oblasti. Po mednarodnem priznanju Srbije leta 1878 pa je Trst poleg ekonomskega in kulturnega dobil še velik političen pomen za Srbijo in že leta 1882 je bil v Trstu ustanovljen Častni konzulat, ki se je kasneje preimenoval v Konzulat Kraljevine Srbije v Avstro-Ogrski s sedežem v Trstu in nato v Generalni konzulat Kraljevine Srbije v Trstu.

V zborniku Generalni konzulat Kraljevine Srbije v Trstu, 1884–1914, so objavljena pomembnejša poročila konzulov, ki so se ohranila in so danes v Arhivu Srbije v fondu Ministrstva za zunanje zadeve – Politični oddelek, politično-prosvetni oddelek in Generalni konzulat Kraljevine Srbije v Trstu (MID, PO; MID, PP; MID, K-T). Gradivo je raznoliko tako po vsebini kot izvorni vrednosti in je rezultat takratnih razmer, pogostih sprememb pristojnosti konzulata, konzulov in zahtev ministrstva za zunanje zadeve.

Za obdobja 1884–1888 in 1902–1914 je ohranjeno majhno število dokumentov, poročil, ki so sicer navedeni v pisarniški evidenci, da so bili poslani iz Trsta v Beograd. Iz obdobja 1903–1907 sploh ni ohranjenega gradiva, iz let 1908–1914 pa so ohranjeni samo štirje listi. Izvirna, najdragocenejša so petnajstdnevna poročila. Ta so morala biti po nalogu takratnega ministra za zunanje zadeve (Stojana Novakovića) v celoti zbrana, odpošiljati pa jih je bilo treba točno in redno. Poročila so vsebovala podatke o razmerah v Trstu, srbskih pravoslavniških cerkvenih občinah v Trstu in Mostarju, Srbski šoli Jovana Miletića v Trstu, o pisanju v tržaških časopisih o političnih razmerah v Srbiji, o dogodkih v Avstro-Ogrski, Istri, Dalmaciji, Bosni in Hercegovini, Črni gori, Turčiji in Albaniji. V njih so tudi podatki o delu deželnih zborov, trgovskih odnosih s Srbijo, položaju pravoslavne in rimskokatoliške cerkve in njenega duhovništva v Trstu, statistični podatki za Trst, njegovo okolico in Istro, o delovanju avstro-ogrške mornarice v Boki Kotorski in Dalmaciji, srbskem gibanju v Bosni in Hercegovini,

srbski propagandi, o bivanju »pomembnih« oseb v Trstu, tujih agentih, vojaških zadevah, slovenskih gibanjih, šolah, univerzi, razmerah v samem konzulatu ipd. Skratka, delovanje in namen konzulata sta bila enaka kot danes. Najdragocenejša, najpodrobnejša in v precejšnjem številu so ohranjena poročila generalnega konzula Hajjima Daviča (od 1898. do 1900.), ki tudi obsegajo večji del knjige.

Dokumenti so objavljeni kronološko po pravoslavnem koledarju z dodatnimi zaporednimi številkami in v izvorni obliki z nekaj malega opombami urednikov, ki pa ne spreminjajo bistva. Časopisi ali časopisni izrezki, ki so jih konzuli pošiljali kot priloge k poročilom, so navedeni samo v opombah, kjer so navedene tudi uskladitve datumov s pravoslavnim koledarjem.

Kar zadeva tehnično plat, publikacija Generalni konzulat Kraljevine Srbije v Trstu, 1884–1914, obsega 631 strani malce povečanega A5-formata. Uvod je v srbsčini (v cirilici) in italijanščini. Obsega dokumente v srbsčini (v cirilici) in kratek povzetek v italijanščini, skupni kratek oris, povzetek vseh dokumentov v srbsčini (v cirilici), barvno prilogo s portreti konzulov in pomembnejše gradivo z navedenimi uporabljenimi viri in literaturo (v cirilici), registrom, indeksom krajevnih imen po abecednem redu v srbsčini (v cirilici) in še geografski indeks, urejen po abecednem redu v italijanščini (v latinici).

Pripravil sem še kratek izbor dokumentov, ki se neposredno nanašajo na slovensko ozemlje.

Dok. št. 3, 1889 julij 10.

Oris, historiat, zgodovinski razvoj Avstrije, Avstro-Ogrske, s poudarjenimi podatki o Trstu in njegovi okolici. Predstavitev se začne z najstarejšimi prebivalci, s Karni, nadaljuje s Kelti, Rimljani, Langobardi, Franki, Benečani, Avstrijci in konča s statistiko popisa prebivalstva iz leta 1880, ki navaja: teritorij, število prebivalcev, tudi po spolih, njihovo pismenost, izobrazbo, versko pripadnost, tuje državljane, domovinsko pripadnost in njihove poklice, dohodke in še podatke o samem Trstu, njegovi industriji, obrteh, združenjih, društvih, trgovskih stikih ter še o infrastrukturi, kot so trgi, ulice, zgradbe, šole, bolnišnice, trgovine, gledališča ... (str. 26–45).

Dok. št. 4, 1889 oktober 26.

Odmevi ob prestopu prebivalcev vasi Podraga (srez Vipava, Ljubljanska kresija) iz rimskokatoliške vere v pravoslavno. Prestop je povzročil sodni spor zaradi donacij in vzdrževanja vikarja pri Sv. Vidu (danes Podnanos, op. G. Š.) in farani Podrage. Po dveh letih so farani sodno izgubili in da jim ne bi bilo treba plačati odškodnine vikarju in celo škofu so se podpisali za prestop v pravoslavno vero. Zaprošili so za pravoslavnega duhovnika in ko je ta prišel iz Zadra

do Trsta, se je zadeva z odškodnino že pomirila in farani Podrage so spet prevzeli rimskokatoliško vero, razen ene izjeme (str. 45–47) (dodatna literatura: Jože Možina in Lilijana Vidrih Lavrenčič, op. G. Š.).

Dok. št. 5, 1890 april 29.

Poročilo konzula, sestavljeno na podlagi rezultatov popisa prebivalstva 31. decembra 1880. Upoštewane so iste rubrike, ki so že navedene v dokumentu pod št. 3, le da se ti statistični pregledi nanašajo na Goriško, Gradiško, Trst, njegovo okolico in Istro. Izdelane so tudi primerjave podatkov s podatki po številu iz leta 1846; poudarek pa je na narodnostih (str. 47–53).

Dok. št. 9, 1890 junij 30.

Na podlagi rezultatov popisa prebivalstva v Istri so predstavljene razmere, v katerih so v veliki večini živeli »Srbo-Hrvati« s Slovenci, vendar so bili v istrskem deželnem zboru politično močnejši Italijani. Po začetkih narodnega prebujanja so Italijani začeli ustavljati društva »Pro patria«. Bila so v vsakem manjšem kraju, četudi so imela samo po dva člana. Bila so namenjena širjenju italijanskega vpliva na Slovane in zato so se Slovenci organizirali v društvih Cirila in Metoda, »Srbo-Hrvati« pa v čitalnicah. Podrobneje so predstavljene še politične razmere v Pazinu z okolico (str. 71–73).

Dok. št. 32, 1897 marec 17.

Podatki o številu prebivalstva Istre, Trsta, Gorice – Gradiške, njihovi narodnosti, ozemeljski poselitvi, številu njihovih predstavnikov po narodnostih v parlamentu na Dunaju in v nižjih upravnih organih na deželni in občinski ravni ter njihovih društvih in časopisih. Podrobneje so predstavljene še razmere v Dalmaciji (str. 131–133).

Dok. št. 38, 1897 maj 17.

Poročilo o Odredbi avstrijskega ministrstva za trgovino, da je treba na poštah na Štajerskem in Koroškem, v krajih, v katerih živijo Slovenci, uporabljati znamke z napisom v slovenskem in nemškem jeziku; to je bilo po mnenju generalnega konzula Kraljevine Srbije Daviča že začetek določene avtonomije Slovencev na Koroškem in Štajerskem. Ni pa bilo tako v Istri (str. 142–143).

Dok. št. 42, 1897 maj 23.

Popis razmer med italijanskim in slovanskim duhovništvom, zagovarjanje verskih obredov v domačem jeziku, zapis o tajnem sestanku italijanskega duhovništva iz Istre, Trsta in Gorice, njegovih pritiskih na slovanske duhovnike in težnjah, da bi v nekaterih cerkvah v avstrijskem primorju ukinili slovansko, glagolsko, in uvedli latinsko liturgijo (str. 145–147).

Dok. št. 45, 1897 junij 5.

Spremni dopis k poslanemu članku o slovanski liturgiji in italijanskem duhovništvu v Trstu, ki je bil objavljen v dnevniku »Šumadija« in je bil v slovenskih krogih dobro sprejet, zato pa tudi preveden in s komentarjem objavljen v slovenskem časopisu »Edinost« (18. junija 1897) (str. 149–150).

Dok. št. 50, 1897 junij 10–13.

Predstavitev občine Trst, njen historiat od njenih začetkov pa do volitev, njegov poseben položaj v Avstriji (skupaj sta bila v isti občini mesto in zaledje, to pa je bil upravni unicum v Avstro-Ogrski), volilni sistem, upravna ureditev deželnega zbora in občinski odbor, politične razmere v Trstu, stranke in kandidati (str. 154–161).

Dok. št. 55, 1897 julij 2.

Spremni dopis o časopisu Slovenski narod (Ljubljana), uvodni članek »Živela jugoslovenska uzajamnost« s komentarjem generalnega konzula Daviča, da članki tega časopisa nakazujejo smer političnemu in prosvetnemu gibanju Slovencev in da objektivno piše samo o zadevah, ki so izvedljive (str. 166–167).

Dok. št. 56, 1897 julij 4.

Poročilo s karakterističnimi podatki o slovenskem političnem društvu »Edinost«, ki je bilo ustanovljeno kot protiutež italijanskemu Pro Patria in nemškemu Schulverein, o njegovih narodnostnih usmeritvah in ciljnih ter o nagrobniku za pokojno ženo v bližini Poreča s slovanskim napisom, ki bi ga na zahtevo poreškega škofa morali umakniti, vendar je po posredovanju kardinala (Pampole) lahko ostal na pokopališču (str. 167–169).

Dok. št. 61, 1897 julij 22.

Poročilo o konferenci v Ljubljani, na kateri so se zbrali vsi poslanci jugoslovanskih narodov v dunajskem parlamentu (z imeni in priimki), sklepu o skupnem nastopu v parlamentu v zvezi s socialno reformo, ukinitvi slovenske gimnazije v Celju in o položaju Slovencev na Koroškem in Štajerskem. Informacije je generalnemu konzulu Daviču posredoval nekdanji kandidat za poslanca Nabergoj (str. 173–174).

Dok. št. 62, 1897 julij 29.

Zapis o navzočnosti predsednika Društva Dušana Silnega Tase Bogdanović, kratki tudi govornika ter predstavnika drugih jugoslovanskih narodov, ki se slavnosti, ob slovesnem odprtju Narodnega doma v Celju niso mogli udeležiti zaradi nemškega pritiska. Slavnost je potekala »u kareima od bajoneta«. Potekalo je zbiranje prispevkov za graditev Narodnega doma v Trstu (str. 175).

Dok. št. 69, 1897 september 4–5.

Vseslovenska in istrsko-hrvaška konferenca v Ljubljani 2. septembra 1897 (predvidoma po pravoslavnem koledarju, op. G. Š.) jugoslovanskih poslancev na Dunaju, na kateri so sprejeli resolucijo o uporabi slovenščine oz. hrvaščine kot uradnega jezika na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in Primorskem; zapis o spremembi državne uprave v Trstu, tako da bi okolica glede na večinsko prebivalstvo dobila slovenske šole, o odnosih z Italijani v Trstu, Istri in na Goriškem, z Nemci na Štajerskem in Koroškem ter o predlogu novega volilnega reda, narodne avtonomije in o ekonomskih zmogljivostih slovenskega in istrskohrvaškega prebivalstva (str. 184–191).

Dok. št. 78, 1897 november 23.

Poročilo o imenovanju ljubljanskega škofa dr. Jakoba Misije za metropolita v Gorici; s tem niso bili zadovoljni ne Slovani in ne Italijani, ker je bil tako kot Srbi iz primorja in Dalmacije preveč nemško usmerjen. Politika je tam, kjer so bila trenja med Slovani in Italijani, navadno nastavljala nemško usmerjene javne osebe (str. 201–202).

Dok. št. 83, 1897 december 17.

Bojkot slovenskih zastopnikov na seji deželnega zbora Goriške in Gradiške. Že na prejšnjih sejah so slovenski zastopniki zahtevali novo upravno razdelitev in ker se italijanski poslanci za njihove predloge niso menili, se Slovenci niso udeležili seje. Ker pa sami italijanski zastopniki niso imeli večine, je seja odpadla (str. 206–207).

Dok. št. 87, 1897 december 28.

Poročilo o seji deželnega zbora za Trst in okolico, ki se je ni udeležilo 6 slovenskih poslancev, ker še niso bile izpolnjene zahteve in obljube iz leta 1895 o novi upravni razdelitvi in zato so na seji obravnavali samo teme prejšnjih zasedanj (str. 210–211).

Dok. št. 96, 1898 januar 15.

Poročilo o delu dotedanjega namestnika za Trst, Istro, Gorico in Gradiško in upokojitvi Rinaldinija in o imenovanju namestnika grofa Goeca. Odprtje sej istrskega deželnega zbora v Pulju (imel je 33 poslancev, od teh 2 Slovenca in 8 Hrvatov), Goriško – Gradiškega deželnega zbora (22 zastopnikov s slovensko večino) in deželnega zbora za mesto Trst z okolico in njihove pristojnosti in naloge (str. 221–228).

Dok. št. 98, 1898 januar 31.

Poročilo o položaju srbske pravoslavne cerkve, odmiranju srbstva, ker so se Srbi poročali z Italijankami, Srbkinje pa s katoliki, o praznovanju tržaških Srbov ob sv. Savi ter imenovanju novega pravoslavnega vladika za Goriško in Gradiško Leontije

Kurtovića, o delovanju škofa Misije v Gorici – Gradiški, o italijanski Narodni ligi (Lega nazionale), karitativnem društvu, ki je bilo izrazito protislovensko usmerjeno, o istrskem deželnem zboru, Pulju, dalmatinskem zboru in Črni gori (str. 230–237).

Dok. št. 104, 1898 marec 15.

Italijanski politični in verski pritiski na katoliške duhovnike slovenske, slovanske narodnosti v Trstu in Istri in slovansko bogoslužje; z nastankom krščanske slovanske frakcije v dunajskem parlamentu naj bi se položaj Slovencev izboljšal; podatki o avstro-ogrski vojni mornarici, o parnikih in ladjah, morskih in rečnih, s karakterističnimi podatki, vojaštvu ... (str. 255–264).

Dok. št. 109, 1898 april 30.

Poročilo o občinskih volitvah v Ljubljani, ki so se jih prvič udeležili tudi Nemci, o stanovanjskih problemih popotresne obnove, o izboru kandidatov za 13. kongres vseslovenskih novinarjev v Pragi, o prihajajočem zboru (smotri) avstro-ogrške vojne mornarice ... (str. 277–283).

Dok. št. 116, 1898 junij 30.

Predstavitve statuta Srbske cerkvene avtonomije za Bosno in Hercegovino, zapis o letnih zborih nacionalnih združenj v Trstu in Istri; italijanska »Lega nazionale«, slovenska »Edinost« s podružnico sv. Cirila in Metoda in nemški »Schulverein«, o potresu v Dalmaciji, o inspiciranju avstro-ogrške vojne mornarice, skorajšnjem odprtju apelacijskega sodišča v Ljubljani, ki naj bi poslovalo v slovenskem jeziku (do sedaj je bilo kot drugostopenjsko sodišče apelacijsko sodišče v Gradcu, a je poslovalo v drugem, nemškem jeziku) (str. 303–308).

Dok. št. 117, 1898 julij 15.

Poročilo o slovenskem narodnostnem gibanju v Istri, na Kranjskem in Štajerskem; višje, drugostopenjsko apelacijsko sodišče v Gradcu ni hotelo voditi razprave v slovenščini in zato so se v Ljubljani 5. 7. 1898 zbrali slovensko govoreči pravniki, advokati in notarji z zahtevo po ustanovitvi pokrajinskega sodišča v Ljubljani, o praznovanju cesarjevega rojstnega dne v tržaški občini, o potresih v Dalmaciji, o zahtevi tržaške pošte in telegrafa, da morajo njihovi uslužbenci znati slovensko (str. 309–314).

Dok. št. 119, 1898 julij 31.

Navzočnost generalnega konzula Kraljevine Srbije (Daviča) na učiteljski skupščini v Ljubljani 22. 7. 1898; kratek oris političnega dogajanja na Kranjskem, njegovi pogledi na Slovence, ki so bolešno usmerjeni v strankarske razprtije, in še primerjava političnega dela nekdanjega ljubljanskega škofa Missije, ki je bil velik podpihovalec strankarskih zdrah, in sedanjega škofa Jegliča, o katerem je treba reči vse dobro (str. 315–318).

Dok. št. 126, 1898 november 15.

Sklepi letnega občnega zbora slovenskega političnega društva »Edinost« v Trstu z zahtevami po izboljšanju slovenskega gospodarstva, ustanavljanju zadrug, izboljšanju gmotnega položaja domačih, slovenskih delavcev, vinogradnikov, ribičev, učiteljev, ki so imeli zastopnike v dunajskem parlamentu, ipd. (str. 353–357).

Dok. št. 167, 1900 marec 31.

Poročilo o slovenski (slovanski) katoliški akciji v avstro-ogrski monarhiji, v Bosni in Hercegovini in Albaniji, politični položaj v Trstu in okolici med Italijani in Slovani, velik vpliv socialno-krščanske stranke dr. Luegerja na slovenske politike: Nabergoja, Gregorina, Avrama, Ribarja, Mandiča (duhovnik) in druge (str. 519–523).

S to publikacijo, prvo knjigo v seriji Zgodovina srbske diplomacije – dokumenti, Generalni konzulat Kraljevine Srbije v Trstu, 1884–1914 (Istorija srpske diplomatije – dokumenta, Generalni konzulat Kraljevine Srbije v Trstu, 1884–1914) je začel Arhiv Srbije objavljati bogato arhivsko gradivo o srbski diplomaciji. Knjiga je zanimiva, ker se je avtorjem posrečil izbor dokumentov, poročil in z njimi so nanizali veliko dejstev, novih podatkov in ocen, to vse pa je pomemben vir za slovensko zgodovino in hkrati tudi zanesljiv vir za raziskovalce, ki se ukvarjajo z zgodovino na prelomu 19. in 20. stoletja.

Gašper Šmid

Osebne vesti

Ob življenskem jubileju Marjete Adamič

GNV 2001 (foto: M. Oblak Čarni).

Arhivska svetnica Marjeta Adamič, dolgoletna sodelavka Arhiva Inštituta za novejšo zgodovino (do leta 1992 Inštitut za zgodovino delavskega gibanja) in potem od leta 1992 sodelavka Arhiva Republike Slovenije, je v letu 2011 dopolnila 75 let. Jubilanтка je bila v arhivu zaposlena vso svojo delovno dobo. Prav njen dolgoletni staž v tem arhivu nam omogoča razmišljanje o delu in vlogi arhivista v raziskovalni ustanovi, kjer naj bi arhivist po načrtih snovalcev teh inštitucij poskrbel za urejenost in neposredno posredovanje arhivskega gradiva raziskovalcem pri njihovem znanstvenem delu. Ne da bi se spuščali v iskanje smisla ustanavljanja inštitutov posebnega družbenega pomena, ki so v Sloveniji delovali zunaj univerzitetnih okvirov, pa lahko za delo arhivista v raziskovalnem inštitutu rečemo, da se je tam znašel v dokaj nedoločeni vlogi. Na eni strani je res bil servis raziskovalni dejavnosti, na drugi pa je veliko doprinesel tako arhivski stroki sami, kot njenemu sobivanju z zgodovinsko stroko.

Marjeta Adamič se je rodila v Ljubljani 12. januarja 1936, kjer je obiskovala osnovno šolo, leta 1954 je končala gimnazijo in se vpisala na Filozofsko fakulteto v Ljubljani, kjer je diplomirala na Oddelku za zgodovino omenjene fakultete, leta 1960. V istem letu se je, potem ko je Arhiv pričel delovati v okviru Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, tam tudi zaposlila. Leta 1970 je opravila strokovni izpit, leta 1974 specialistični izpit in bila po priključitvi k Arhivu

Slovenije imenovana v naziv arhivske svetnice.

Inštitut so ustanovili, da bi tam proučevali novejšo slovensko zgodovino od začetka 20. stoletja dalje. Ta usmeritev je vplivala tudi na arhiv. Inštitut je bil v prvem desetletju po nastanku še trdo vezan na politiko, z leti pa se je počasi spreminjal v znanstveno ustanovo, to pa je vplivalo tudi na delovanje arhiva. Najprej naj bi bil arhiv servis raziskovalcev Inštituta in piscev zgodovine narodnoosvobodilnega boja, postopoma pa so se arhivisti vse bolj posvečali svoji osnovni nalogi, to je varstvu arhivskih fondov in zbirk. Zato so se vse bolj vezali na arhivsko društvo in navezovali strokovne stike z arhivisti iz drugih arhivov. Po ustanovitvi Skupnosti arhivov Slovenije 1966 je Arhiv Inštituta postal njen član.

Lahko rečemo, da je arhiv v obdobju vodenja Marjete Adamič postal ustanova, ki je (sprva še v okviru Inštituta za novejšo zgodovino) začela živeti in delovati res kot samostojna enota, vezana vse bolj na arhivsko stroko, to pa je končno 2. novembra 1992 pripeljalo do priključitve inštitutskega arhiva k Arhivu Republike Slovenije.

Za zbirke in fonde arhivskega gradiva iz obdobja druge svetovne vojne velja, da so po ureditvi, bogastvu in tematski raznovrstnosti izjema tudi v evropskem merilu. Preden so arhivsko gradivo leta 1959 priključili na novo nastalemu Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, so ga (od konca vojne) zbirali, hranili in urejali v Muzeju narodne osvoboditve v

Ljubljani, prej pa v Znanstvenem inštitutu pri predsedstvu slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, ustanovljenem v Kočevskem rogu že v januarju 1944. Ker je delovno področje Inštituta za novejšo zgodovino zadevalo tudi obdobje po letu 1945, so sodelavci arhiva sistematizirali zbrano tovrstno gradivo v sklopu gradiva obdobja socialistične graditve in boja za meje. Tematsko zbrani fondovi in zbirke pa pokrivajo tudi problematiko povezano z delavskim gibanjem iz obdobja med obema vojnama in pred njim.

Arhivsko gradivo, ki je bilo leta 1959 vključeno v Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, so do tedaj evidentirali, v grobem popisali in ga kronološko razdelili v tri sklope, kot sledi: arhiv delavskega gibanja do leta 1941, arhiv iz obdobja druge svetovne vojne in arhiv povojne socialistične graditve.

Marjeta Adamič je leta 1960 prevzela urejanje in popisovanje gradiva iz obdobja po letu 1945. V okviru svojega dela je najprej popisala fond Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst, nato je leta 1965 prevzela gradivo iz obdobja pred letom 1941. Tako je popisala gradivo Jugoslovanske strokovne zveze, gradivo Delavske zbornice za Slovenijo, gradivo Pokrajinske delavske zveze in gradivo Zveze kmetov in deklet, če izpostavimo le nekatere.

Leta 1974 pa je prevzela skrbništvo nad fondovi in zbirkami oblastnih in političnih organov in organizacij narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji in še gradivo osebnih zbirk. Prav gradivo osebnih zbirk predstavlja pomembno dopolnitev arhivskega gradiva narodnoosvobodilnega boja 1941–1945 in povojne zgodovine, saj so bili med darovalci pomembni akterji obdobja, v katerem so živeli in delali, kot so Marjan Breclj, Jože Potrč, Zoran Polič, Josip Rus, Božena Grosman, Ivan Regent, Lado Vavpetič in drugi. Ko je prevzela skrb za osebne zbirke, je poskrbela tudi za to, da se je vedelo, da bo gradivo, ki je še pri posameznikih, najbolje in trajno shranjeno v arhivu in da tja tudi sodi. Tako je z leti spoznala gradivo novejšega obdobja tja do 50-ih let 20. stoletja in postala strokovnjakinja zanj.

Arhivski popisi Marjete Adamič so prepoznavni po tem, da je na popisovanje gledala z očmi zgodovinarja raziskovalca in zato skušala v popisu predstaviti vsebino in opozoriti nanjo oziroma na tiste dele, ki raziskovalca usmerijo na vsebino. Popisi opozarjajo na pomembne vsebinske sklope v fondih in zbirkah. Odlikujeta jih natančnost in odlična predstavnost.

Arhivsko gradivo je bilo do prevzema v Arhiv Inštituta leta 1959 urejeno in evidentirano le do določene stopnje. Glede na to, da je nastajalo v posebnem, vojnem obdobju je bilo prepuščeno posebnim razmeram. Zaradi spletov okoliščin so bila največkrat kršena načela provenience in prvotne ureditve

in vse to je pri urejanju in popisovanju zahtevalo od arhivistov poseben, izviren pristop, predvsem pa natančno pregledovanje, urejanje ob odličnem poznavanju tako zgodovinskih dogodkov kot predpisov arhivske stroke. In prav to so značilnosti številnih popisov gradiva, ki so Marjetino delo.

Svoj pečat je pustila pri izvršnem odboru Arhivskega društva, katerega članica je bila od 1972. do 1983. Od leta 1972 do leta 1976 je bila članica uredniškega odbora jugoslovanskega arhivskega glasila Arhivi, od leta 1983 do leta 1994 pa je bila članica uredniškega odbora Arhivov, Glasila Arhivskega društva in arhivov Slovenije. Od leta 1975 do upokojitve leta 1999 je bila vodja Arhiva Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (od leta 1989 Arhiva Inštituta za novejšo zgodovino) in od leta 1992, ko se je Arhiv Inštituta priključil Arhivu Republike Slovenije kot poseben Referat za dislocirano arhivsko gradivo II, vodja Referata.

Sodelovala je pri medrepubliških projektih, kot so bili npr. Udeležba Jugoslovancev v oktobrski revoluciji, Jugoslovani v fašističnih zaporih, ujetniških in koncentracijskih taboriščih in odporniških gibanjih evropskih držav v času druge svetovne vojne, Zbranih delih Edvarda Kardelja.

Sodelovala je pri pripravi vodnikov, tako zveznega Arhivski fondovi in zbirke iz leta 1984, za katerega je kot članica komisije za popis arhivskih fondov in zbirk v Sloveniji zanj pripravila pregled arhivskih fondov in zbirk v Arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, kot Vodnika po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije (1999).

Na posvetovanjih in zborovanjih je z referati in koreferati sodelovala v Ankaranu leta 1981, v Čatežu 1983., na posvetovanju ob jubileju arhiva v Pazinu in na Reki leta 1978 v Opatiji, v Beogradu leta 1981 na prvem zveznem posvetovanju arhivskih delavcev, na arhivskem posvetovanju Slovenija – Furlanija – Julijska krajina leta 1986 v Trstu, v Novi Gorici leta 1993.

Arhiv Inštituta je imel tudi čitalnico, ta pa vsaj v prvem obdobju ni imela posebej zaposlenega arhivarja, zato so za stranke skrbeli arhivisti. Delo v čitalnici je bilo Adamičevi izredno pomembno, pomoč uporabnikom pa poleg skrbi za gradivo, povezana s pojmom dobrega arhivista. Ko sem postala njena sodelavka, me je navdušila predvsem s tem, da je za vsako stvar vedela, kje je, kje je potrebno iskati, oziroma kje je bi morala biti. Izredno poznavanje fondov in zbirk in njen odnos do dela sta dajala pečat Arhivu Inštituta. Če je rekla, da je določen dokument že videla, ga je tudi našla. Nikoli ni podcenjevala strank in dela z njimi, saj je bilo njeno vodilo prepričanje, da prav na ta način dober arhivist pokaže, da obvlada svoje delo.

S svojim izrednim poznavanjem gradiva je bila nepogrešljiv informator številnim strankam, ki so

prišle v arhiv iskat dokumente o izgonu med drugo svetovno vojno in so uveljavljali status žrtve vojnega nasilja ter druge pravice (denacionalizacija, državljanstvo ...), ki jih je bila nova slovenska država pripravljena priznati.

Kot mentorica je vedno poudarjala, da se je naprej potrebno seznaniti z gradivom, ga popisati tako, da bo uporabnik razumel, kaj bo našel, vedno je bila pripravljena odgovoriti na vsako vprašanje vsakega raziskovalca, nikoli pa ni vsiljevala svojega mnenja za vsako ceno. Kako odlična poznavalka virov novejšega obdobja je, ugotavljamo tudi pri pripravljanju zbornikov Dokumentov organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji, saj sodeluje v uredništvu tudi po upokojitvi. Prav tu sta nepogrešljivi njena vztrajnost in natančnost, saj ve, da je potrebno nenehno preverjati in dopolnjevati podatke o dogodkih, osebah in krajih, ter da jih je mogoče najti na različnih mestih v zelo bogatem in raznovrstnem arhivskem gradivu tako pomembnega obdobja, kot je bilo druga svetovna vojna.

Vedno je izpostavljala posebnost in poudarjala raznolikost ter bogastvo gradiva obdobja druge svetovne vojne. Izdelala si je številne kartoteke s podatki o gradivu, dogodkih in vedno je presenetila z najrazličnejšimi nasveti in navodili, kje kaj iskati, ne glede na to, za katero gradivo je šlo.

Z Marjeto Adamič sva bili sodelavki od leta 1975. Vrsto let sva si delili delovno sobo in tako sem bila deležna naprej mentorstva, potem pa sem s spoštovanjem spremljala njen način dela, odnos do dela z arhivskimi dokumenti in naklonjenost delu v arhivu. Če sprva nisem bila gotova, kakšno je delo v arhivu in ali mi bo všeč, saj je bila to moja prva služba, pa sem Marjeti hvaležna prav za to, da mi ga je približala, mi pokazala vrednote in pomen. Hvaležna sem ji za njene napotke in navodila, za veliko potrpljenje, nekonfliktnost in razumevanje.

Lahko rečemo, da je Marjeta Adamič ena največjih strokovnjakinj za delo z novejšim arhivskim gradivom. Svojo strokovno pot je začela leta 1960 na področju arhivistike, ki se je tedaj šele uveljavljala. Za delo ni bilo primernih priročnikov, največkrat je bilo treba metodologijo ustvarjati sproti. V arhivu je opravljala vsa strokovna dela in naloge, od zbiranja arhivskega gradiva, določanja provenienc, urejanja, tehničnega urejanja do popisovanja in izdelovanja pripomočkov za uporabo.

Kot strokovnjakinja arhivistka je sodelovala v številnih raziskovalnih projektih na Inštitutu.

Arhiv je postal pod njenim vodstvom še dostopnejši in še bolj odprt za uporabnike, to pa so priznali tako domači raziskovalci kot raziskovalci iz drugih jugoslovanskih republik, zlasti pa iz Italije, ki so obdobje fašizma v Goriški, Tržaški in Ljubljanski pokrajini raziskovali v Arhivu Inštituta.

Ob življenjskem jubileju ji želimo predvsem zdravja, da bi še sodelovala z nami pri objavljanju gradiva, želimo si njenih strokovnih nasvetov, pa obiskov v Arhivu in prijetnih prijateljskih klepetov ob kavi.

Njena bibliografija šteje 70 enot.

Znanstveni in strokovni članki, uredništvo:

1. *Oktober u Jugoslaviji 1918–1945. Izbor dokumenata o godišnjicama oktobra*. Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta, 1967, 816. str. (Izbor dokumentov s sodelavci).
2. Fond Delavske zbornice za Slovenijo v Ljubljani. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*. – XXIII (1973), št. 1–2, str. 257–266.
3. Stavka usnjarskih delavcev tovarne INDUS na Vrhniki od 6. do 13. marca 1922. leta. V: *Usnjar*. – (1975), št. 71, str. 3–4.
4. Stavka v Tovarni konzerv in mesnih izdelkov na Vrhniki od 6. do vključno 8. marca 1922. V: *Usnjar*. – (1975), št. 75, str. 10–11.
5. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani 1977–1979. Nove pridobitve slovenskih arhivov. V: *Arhivi*. – II (1979), št. 1–2, str. 108.
6. Razstava del in arhivskega gradiva Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. V: *Arhivi*. – II (1979), št. 1–2, str. 93–94.
7. Gradivo zveze kmetijskih fantov in deklet. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*. – XX (1980), št. 1–2, str. 139–142.
8. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. V: *Arhivi*. – IV (1981), št. 1–2, str. 150–152.
9. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. Nove pridobitve slovenskih arhivov. V: *Arhivi*. – IV (1981), št. 1–2, str. 196.
10. Arhivsko gradivo iz obravnavanega območja (Istre in Reke) v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. V: *Vjesnik historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu*. – 13 (1980), str. 214–245.
11. *Viri za zgodovino Komunistične stranke na Slovenskem v letih 1919–1921*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1980 (Izbor dokumentov s sodelavci).
12. Pregled pomembnejšega arhivskega gradiva o gospodarski dejavnosti med NOB v Sloveniji v gradivu narodnoosvobodilnih organov in ustanov v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. V: *Arhivi*. – IV (1981), št. 1–2, str. 93–95.
13. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. V: *Arhivi*. – V (1982), št. 1–2, str. 72–73.
14. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja 1981–1982. Nove pridobitve slovenskih arhivov. V: *Arhivi*. – V (1982), št. 1–2, str. 120–121.

15. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. V: *Arhivi*. – VI (1983), št. 1–2, str. 145–146.
16. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja 1983. Nove pridobitve slovenskih arhivov. V: *Arhivi*. – VI (1983), št. 1–2, str. 171.
17. Gradivo Antifašistične fronte žena Slovenije po letu 1945 v Arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. V: *Arhivi*. – VI (1983), št. 1–2, str. 93–96.
18. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. V: *Arhivi*. – VII (1984), št. 1–2, str. 72–74.
19. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja 1984. Nove pridobitve slovenskih arhivov. V: *Arhivi*. – VII (1984), št. 1–2, str. 105–106.
20. *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ. SR Slovenija*. Beograd: Savez arhivskih radnika Jugoslavije, 1984, str. 259–294.
21. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. V: *Arhivi*. – VIII (1985), št. 1–2, str. 115.
22. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. Nove pridobitve slovenskih arhivov. V: *Arhivi*. – VIII (1985), št. 1–2, str. 162.
23. Tuji raziskovalci v slovenskih arhivih. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. V: *Obvestila Arhiva Socialistične republike Slovenije*. – II (1986), št. 2, str. 16–18.
24. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja 1986. Nove pridobitve slovenskih arhivov. V: *Arhivi*. – X (1987), št. 1–2, str. 120.
25. Tuji raziskovalci v slovenskih arhivih. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. V: *Obvestila Arhiva Socialistične republike Slovenije*. – III (1987), št. 1, str. 13–14.
26. Arhivsko gradivo občine Ormož 1941–1945. V: *Ormož skozi stoletja*. Ormož: III. Skupščina občine, 1988, str. 259–263.
27. Tuji raziskovalci v slovenskih arhivih v letu 1987. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. V: *Obvestila Arhiva Socialistične republike Slovenije*. – IV (1988), št. 1, str. 17–18.
28. Srečanje maršala Tita s predstavniki slovenskih kulturnih delavcev v maju 1945 v Ljubljani. V: *Kronika*. – XXXVI (1988), št. 1–2, str. 100–104.
29. 30-letnica Inštituta za novejšo zgodovino. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 5 (1989), št. 4, str. 20–21.
30. *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, 1941–1945*, knjiga 7: maj – junij 1943. Partizanska knjiga, Ljubljana 1989 (Izbor dokumentov skupaj s sodelavkami).
31. Osebni fond Josipa Rusa. V: *Arhivi*. – XV (1992), št. 1–2, str. 70–72.
32. Tuji raziskovalci v slovenskih arhivih v letu 1989. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 6 (1990), št. 1, str. 18.
33. Tuji raziskovalci v slovenskih arhivih v letu 1990. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 7 (1991), št. 1, str. 25–27.
34. Poročilo arhiva Inštituta za novejšo zgodovino za leto 1990. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 7 (1991), št. 1, str. 58–59.
35. Tuji raziskovalci v arhivu Inštituta za novejšo zgodovino. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 8 (1992), št. 1, str. 9–11.
36. Poročilo arhiva Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 8 (1992), št. 1, str. 43–45.
37. Nemško zasedbeno ozemlje Ljubljanska pokrajina v Operacijski coni »Jadransko Primorje« (1941–1945). V: *Priročnik za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov od srede 18. stoletja do leta 1991*, 1 del, Izbor zakonov in predpisov. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997, str. 149–152.
38. Italijansko zasedbeno območje Ljubljanska pokrajina (1941–1943). V: *Priročnik za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov od srede 18. stoletja do leta 1991*, 1 del, Izbor zakonov in predpisov. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997, str. 153–160.
39. Jugoslavija–Slovenija (1941–1991). Predpisi organov in ustanov narodnoosvobodilnega gibanja. V: *Priročnik za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov od srede 18. stoletja do leta 1991*, 1 del, Izbor zakonov in predpisov. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997, str. 184–198.
40. *Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1999 (s sodelavci).
41. *Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji*, knj. 8, julij 1943. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2001 (izbor dokumentov s sodelavkami).
42. *Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji*, knj. 9, avgust–september 1943. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003 (izbor dokumentov s sodelavkami).
43. *Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji*, knj. 10, januar 1942–september 1943. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2005 (izbor dokumentov s sodelavkami).
44. Stavka usnjarskih delavcev v tovarni Carla Pollaka, Industrija usnja in usnjarskih izdelkov (Indus) na Vrhniki od 6. do 14. marca 1922. V: *Vrhnški razgledi*. – 4 (2003), str. 151–159, ilustr.
45. *Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji*, knj. 11. Ljubljana: Arhiv Repub-

like Slovenije, 2011 (izbor dokumentov s sodelavkami), v tisku.

Poročila o strokovnih in znanstvenih srečanjih:

46. VI. zborovanje slovenskih arhivarjev v Novi Gorici od 20. do 22. septembra 1972. V: *Arhivist.* – XXIII (1973), št. 1–2, str. 175–177.
 47. 700-letnica dubrovniškega arhiva in arhivske službe Jugoslavije (1278–1978). (Posvetovanje od 16. do 19. oktobra 1978 v Dubrovniku). V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja.* – XVIII–XIX (1978–1979), št. 1–2, str. 267–271.
 48. Prvo posvetovanje o opremljenosti arhivskih skladišč in arhivskega gradiva, 7.–8. junija 1979 v Mariboru. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja.* – XX (1980), št. 1–2, str. 165–166.
 49. Zvezno posvetovanje arhivskih delavcev Jugoslavije od 15. do 17. novembra 1979 v Novi Gorici. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja.* – XX (1980), št. 1–2, str. 168–171.
 50. Drugo posvetovanje o opremljenosti arhivskih skladišč in arhivskega gradiva v Mariboru 10. in 11. junij 1980. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja.* – XXI (1981), št. 1–2, str. 244–246.
- Ocene in poročila o publikacijah:**
51. Jadranski zbornik I–IV. Rijeka-Pula, 1956–1966. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja.* – VIII–IX (1968–1969), št. 1–2, str. 324–326.
 52. Jadranski zbornik II–VI. Rijeka-Pula, 1957, 555 str.; 1958, 461 str.; 1959–1960, 338 str.; 1962, 268 str.; 1966, 507 str. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja.* – X (1970), št. 1–2, str. 382–389.
 53. Labinska republika 1921. Zbornik radova – problemi sjevernog Jadrana, sv. 2. Sjeverojadranski institut Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti Rijeka, Rijeka 1972, 410 str. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja.* – XIV (1974), št. 1–2, str. 307–309.
 54. Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi. Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1978, 144 str. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja.* – XVIII–XIX (1978–1979), št. 1–2, str. 147–149.
 55. Slovenska partizanska plačilna sredstva. Narodna banka Slovenije, Ljubljana 1977, 183 str. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja.* – XVIII–XIX (1978–1979), št. 1–2, str. 152–153.
 56. Arhivi, glasilo Arhivskega društva Slovenije. I, št. 1, Ljubljana 1978, 88 str. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja.* – XX (1980), št. 1–2, str. 179–180.
 57. Quellen zur nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien 1941–1945. – Viri o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941–1945. Obzorja, Maribor 1980, 714 str. V: *Arhivi.* – III (1980), št. 1–2, str. 71–72.
 58. Železničarska in splošne stavka aprila 1920. Železniško gospodarstvo, Ljubljana 1980, 331 str. V: *Arhivi.* – IV (1980), št. 1–2, str. 184–185.
 59. Arhivi, glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, II, št. 1–2, Ljubljana 1979, 122 str. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja.* – XXI (1981), št. 1–2, str. 265–267.
 60. Kronologija naprednega delavskega gibanja na Slovenskem 1868–1979. Delavska enotnost, Ljubljana 1981, 615 str. V: *Arhivi.* – IV (1981), št. 1–2, str. 188–189.
 61. Enciklopedija druge svetovne vojne 1939–1945. Založba Borec, Ljubljana 1982, str. 522. V: *Arhivi.* – V (1982), št. 1–2, str. 116.
 62. Janez Gradišnik, Plamenica. Borec, Ljubljana 1981, 224 str. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja.* – XXII (1982), št. 1–2, str. 290–291.
 63. Izidor Cankar Londonski dnevnik 1944–1945. Državna založba Slovenije, Lipa, Ljubljana 1985, 143 str. V: *Arhivi.* – VIII (1985), št. 1–2, str. 158.
 64. Zbornik dokumentov in podatkov sanitetne službe v narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem 1941–1945. Zveza zdravniških društev – Slovensko zdravniško društvo – Sekcija za partizansko saniteto Ljubljana, knjige 1–4 in 4/priloga, Ljubljana 1982–1985. V: *Arhivi.* – VIII (1985), št. 1–2, str. 154–155.
 65. Bogdan Lekić, Arhivski izvori za istoriju socijalističke Jugoslavije 1943–1953. Arhiv Jugoslavije, Beograd 1987, 275 str. V: *Prispevki za novejšo zgodovino.* – XXVIII (1988), št. 1–2, str. 260–262.
 66. Fašisti brez krinke. Dokumenti 1941–1942. Zbral, uredil in pojasnil dr. Tone Ferenc. Obzorja, Maribor 1987. V: *Arhivi.* – XI (1988), št. 1–2, str. 108–109.
 67. Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918, Zgodovinsko bibliografski vodnik. Graz-Klagenfurt-Ljubljana-Gorizia-Trieste 1988. V: *Prispevki za novejšo zgodovino.* – XXX (1990), št. 1–2, str. 154–156.

Drugi članki in sestavki:

68. Ema Črnologar. V: *Arhivi.* – I (1978), št. 1, str. 86.
69. Slavka Gorjan. V: *Arhivi.* – XIV (1991), št. 1–2, str. 70–72.
70. In memoriam dr. Tone Ferenc (1927–2003). V: *Arhivi.* – XXVI (2003), št. 1–2, str. 446–447 (z Marijo Oblak Čarni).

Metka Gombač

Ob šestdesetletnici Metke Gombač

Zgodovinarica in arhivistka Metka Gombač je letos praznovala šestdeseto obletnico rojstva. To pa nikakor ne pomeni, da želimo predstaviti nekakšen sklep raznolike in plodne strokovne ter znanstvene poti. Nasprotno, le na njene začetke in dosedanje dosežke želimo opozoriti.

Rodila se je 16. 3. 1951 v Ljubljani. Leta 1969 je končala gimnazijo in se vpisala na Filozofsko fakulteto Univerze v Ljubljani, na smer zgodovina in umetnostna zgodovina. V študijskih letih se je poročila s tržaškim Slovencem, zgodovinarjem Borisom M. Gombačem. Odtlej je bila njena življenjska pot tesno povezana s Trstom in njegovo okolico, to pa se je kazalo tudi v njenem poznejšem delu. Zasebno življenje je vedno spretno prepletala s poklicnim. Rojstvo otroka je ni oviralo, da ne bi leta 1975 diplomirala. Še v istem letu se je zaposlila v tedanjem Arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (danes Inštitut za novejšo zgodovino), leta 1978 pa je opravila strokovni izpit. Sprva je bila pristojna predvsem za arhivsko gradivo, ki je nastalo po letu 1945, ukvarjala pa se je tudi z gradivom italijanskih okupacijskih oblasti iz obdobja druge svetovne vojne.

Delo v arhivu je ni odvrnilo od zgodovinskih raziskav, v nenehnem stiku z gradivom je našla celo dodatno spodbudo za delo na zgodovinskem področju. Ukvarjala se je z gradivom družbenopolitičnih organizacij, prevzela, uredila in popisala je precejšnje število osebnih fondov, še posebej pa jo je pritegnilo gradivo z območja Slovenskega primorja in Trsta. Ob urejanju arhivskega gradiva tamkajšnjih organov tako imenovane ljudske oblasti je ne le oblikovala arhivske popise in inventarje, ampak tudi napisala celo vrsto člankov, pozneje pa tudi magistrsko nalogo. Uspešno jo je zagovarjala leta 2002. V naslednjem letu je naloga izšla v obliki monografije z naslovom Pokrajinski

narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst 1944–1947, organizacijska shema ljudske oblasti. Delo pomeni pomemben prispevek k poznavanju vsakdanjega življenja na ozemlju, ki so ga zgodovinarji, pravniki in drugi do tedaj obravnavali predvsem v luči vojaškega, političnega in diplomatskega dogajanja. Vendar pa zgodovine ne ustvarjajo le vojski, politiki in diplomati, tudi povsem »navadni ljudje« so s svojim hrepenenjem in pričakovanji, strahovi in razočaranji na določen način vplivali na določitev nove državne meje. In prav to je uspelo Gombačevi nazorno prikazati. Ob natančni in sistematični predstavitvi organizacijske strukture organov »ljudske oblasti« na območju Slovenskega primorja in Trsta je s poglobljeno analizo številnih domačih in tujih dokumentov nanizala še celo vrsto širših spoznanj, med temi pa je morda najpomembnejša ugotovitev, da so zavezniki prav na podlagi vsesplošnega ljudskega gibanja določili meje precej bolj proti zahodu, kot so sprva nameravali.

Leta 1992 je zamenjala ustanovo, pri kateri je bila zaposlena, gradivo, ki ga je obdelovala, pa se ni spremenilo. Tedanji specialni arhiv, Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino v pritličju Kazine na Kongresnem trgu, je namreč postal sestavni del Arhiva Republike Slovenije oziroma njegova dislocirana enota. To je bil čas, ko so slovenski arhivi dobili dodatne naloge. Arhivi so do tedaj obiskovali zlasti znanstveniki in ljubiteljski raziskovalci družinske zgodovine, po spremembi družbenega sistema in ustanovitvi samostojne slovenske države pa je izjemno naraslo število tistih, ki so v arhivih iskali dokumente za zavarovanje svojih pravic. Takrat so bili namreč sprejeti številni ukrepi, ki naj bi popravili škodo in poravnali krivice, ki so se marsikomu zgodile v prejšnjem družbenem sistemu. Za delo Referata za dislocirano arhivsko gradivo II

Arhiva Republike Slovenije, kakor se je tedaj imenoval nekdanji arhiv inštituta, je bil ključen zakon o žrtvah vojnega nasilja iz leta 1995. Takrat se je morala Gombačeva s sodelavkami iz dneva v dan spopadati z več sto pisnimi vlogami upravnih enot, tožilstev, sodišč in drugih organov, pa tudi posameznikov, ki so želeli uveljaviti nove pravice, veliko pa jih je prišlo osebno ali pa je želelo informacije dobiti po telefonu. Agresija na Slovenijo leta 1941 je namreč prizadela skoraj vsako slovensko družino oziroma posameznika. Kljub številnim pozitivno rešenim pisnim vlogam upravičenih do odškodnin in drugih ugodnosti ter kljub dokaj pogosti navzočnosti arhivskih delavcev v medijih pa slovenska javnost arhivskim delavcem ni priznala nobene posebne vrednosti. Volja do dela pa se zato ni zmanjšala. Metka Gombač je z Milanom Bizjakom izoblikovala načrt projekta za oblikovanje digitalne baze podatkov o žrtvah vojnega nasilja, s sodelavkami pa pripravila gradivo, na temelju katerega je nastala baza, ki vsebuje okoli 210.000 vpisov oseb. Na tej osnovi je bilo izdanih več kot 80.000 potrdil prosilcem, ki so uveljavljali status žrtve vojnega nasilja, s pridom pa jo uporabljajo tudi številni raziskovalci.

Leta 1999 je Gombačeva prevzela vodstvo referata oziroma kasnejšega sektorja za varstvo gradiva druge svetovne vojne. Čeprav so se njene delovne naloge še razširile, se ni nič manj posvečala gradivu in obdelavi le-tega. Ob rednem delu ji je vedno uspelo najti čas tudi za udeležbo na številnih arhivskih in zgodovinskih posvetovanjih doma in v tujini, za evidentiranje arhivskega gradiva za zgodovino Slovencev v tujih arhivih, za sodelovanje pri različnih projektih, pri objavah arhivskih dokumentov, pa še za delo v Arhivskem društvu Slovenije in Zgodovinskem društvu Ljubljana.

Več o njenem delu bo povedala obsežna bibliografija. Le še nekaj bi želeli omeniti – soavtorstvo izjemno odmevne in pretresljive razstave z naslovom *Ko je umrl moj oče, torej risb in pričevanj otrok iz koncentracijskih taborišč na italijanski vzhodni meji (1942–1943)*. Gombačeva je razstavo s katalogom pripravila skupaj z možem dr. Borisom M. Gombačem in Dariem Mattiussiem. Razstava je imela izjemen uspeh, saj je od leta 2005 »doživela« več kot 20 gostovanj po krajih severne Italije, Avstrije, Hrvaške, Srbije in Slovenije. Kakor je zapisala novinarka Dela, bi verjetno »težko našli zgodovinsko gradivo, ki bolj doživeto opisuje resnico trpljenja naših otrok v italijanskih taboriščih ob italijanski vzhodni meji« in res ni prav, da je ta resnica »že skoraj izginila iz kolektivnega spomina – ne samo Italijanov, temveč tudi Slovencev«. Prav zato je treba to delo še posebej poudariti.

In kaj je za Metko Gombač še posebej značilno? Življenjska energija, ljubezen do dela in čut za priпадnost ustanovi, ki hrani gradivo, za katero vestno

skrbi že desetletja. Vse obsežno strokovno in znanstveno delo pa je opravljala ob treh otrocih (Juretu, danes doktorju zgodovine, ki nadaljuje družinsko tradicijo, ter Žigi in Špeli, ki sta ubrala svoji poklicni poti) in pozneje še štirih vnukih, ki se jim ni le mimogrede, ampak izdatno in z veseljem posvečala. Seveda pa od Metke še veliko pričakujemo – in to na vseh področjih.

Bibliografija:

1. Znanstveni in strokovni članki

1. Poverjeništvo Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst 1945–1947. V: *Kronika*. – 37 (1989), št. 1/2, str. 116–123.
2. Slovensko primorje po osvoboditvi. V: *Pazjn. meml.* – 13 (1989), št. 18, str. 267–274.
3. Vzhodnoprimorsko okrožje 1945. V: *Primorska srečanja*. – 15 (1990), št. 104/105, str. 118–121.
4. Beneška Slovenija 1945–1946. V: *Zgodovinski časopis*. – 46 (1992), št. 4, str. 509–517.
5. Baza za repatriacijo Radovljica. V: *Kronika*. – 42 (1994), št. 3, str. 77–81.
6. PNOO za Slovensko primorje in Trst: ustanovljen je bil med 27. in 28. avgustom 1944. V: *Jadranski koledar*. – 1995, str. 169–172.
7. Autonomia e decentramento della politica jugoslava alla fine dal secondo conflitto mondiale. Un caso specifico: il Comitato regionale di liberazione nazionale per il Litorale sloveno e Trieste. V: *Annali*. – 6 (1996), št. 8, str. 87–110.
8. Znanstvene institucije in njihov delež pri mirovnih pogajanjih. V: *Glas*. – 2 (1997), št. 3, str. 29–38.
9. Pomen in vloga študijskega odseka pri Pokrajinskem narodnoosvobodilnem odboru za Slovensko Primorje 1945–1946. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*. – 37 (1997), št. 2, str. 351–358.
10. Otroci v italijanskih koncentracijskih taboriščih: 1942–1943. V: *Arhivi*. – 28 (2005), št. 2, str. 389–394.
11. Slovensko šolstvo v conii A Julijske krajine 1945–46. V: *Šolska kronika*. – 15 (39) (2006), št. 1, str. 182–190, fotogr.
12. Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor in njegovo delovanje v zvezi s problematiko meje med Italijo in Jugoslavijo 1945–1947. V: *Kronika*. – 45 (1997), št. 3, str. 74–81, ilustr.
13. Ljudsko štetje v Julijski krajini z dne 1. 10. 1945. V: *Arhivi*. – 26 (2003), št. 1, str. 179–186.
14. Upravni organi in njihovo gradivo v Slovenskem primorju: 1945–1947. V: *Arhivi*. – 2 (1979), št. 1/2, str. 56–59.

15. Tržaško okrožje leta 1945. V: *Goriški letnik*. – 1979, št. 6, str. 241–260, ilustr.
16. Gradivo s področja gospodarstva pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst, goriškega in tržaškega okrožja ter okrajev. V: *Arhivi*. – 4 (1981), št. 1/2, str. 97.
17. Gradivo mladinske organizacije po letu 1945 v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. V: *Arhivi*. – 6 (1983), št. 1/2, str. 81–84.
18. Socialno varstvo v Slovenskem primorju in Trstu: 1945–1947. V: *Arhivi*. – 8 (1985), št. 1/2, str. 13–16.
19. Zapuščina Črtomirja Šinkovca. V: *Arhivi*. – 15 (1992), št. 1/2, str. 69.
20. Računalniška obdelava podatkov o repatriiranih vojnih ujetnikih. V: *Arhivi*. – 17 (1994), št. 1/2, str. 96–99.
21. Zapuščina akademika prof. dr. Frana Zwittera. V: *Glas*. – 2 (1997), št. 3, str. 43–45.
22. Beltram, Vlasta, Iz razstave. V: *Glas*. – 2 (1997), št. 3, str. 48–64.
23. Mednarodna konferenca Pariška mirovna pogodba, nova jugoslovansko-italijanska meja in priključitev Primorske k Sloveniji, Koper, Nova Gorica, 25.–27. september 1997. V: *Kronika*. – 45 (1997), št. 3, str. 100–103.
24. Diplomatski boj za narodno ozemlje: Mirovne konference v Parizu leta 1946 se je udeležila tudi delegacija Julijske krajine. V: *Primorske novice*. – (1963), 12. IX. 1997, 51, št. 71, str. 26, ilustr.
25. Gradivo Odbora slovenskega bataljona prve krajiške brigade, Ljubljana. V: *Arhivi*. – 24 (2001), št. 2, str. 137–138.
26. Izložba radova djece koji su bili u logoru Kampor. V: *Naša riječ*. – 2 (2010), br. 4, str. 7–8.
- 2. Objavljeni znanstveni prispevki na konferencah**
27. Računalniška obdelava podatkov o žrtvah druge svetovne vojne iz fondov referata za dislocirano arhivsko gradivo II in izdaja potrdil. V: *Slovenski arhivi in javnost: 16. arhivsko zborovanje, Ptuj, 27.–29. september 1995* (ur. Marija Hernja- Masten). Ptuj: Arhivsko društvo Slovenije: Zgodovinski arhiv Ptuj, 1995, str. 122–125.
28. Nova uprava Primorske 1945–1947. V: *Acta Histriae*. – 6 (1998), str. 127–138.
29. Jelinčičevo delo v PNOO 1945–1947. V: *Zorko Jelinčič nad prežrtjem in mitom: ob stoletnici rojstva: [zbornik referatov s simpozija Zorko Jelinčič v slovenski preteklosti, Tolmin, 20. maj 2000]* (ur. Žarko Rovšček). Ljubljana: Planinska zveza Slovenije; Tolmin: Planinsko društvo, 2000, str. 131–142.
30. Il campo di internamento di Zdravščina – Poggio Terza Armata, 1942–1943. V: *La deportazione dei civili sloveni e croati nei campi di concentramento italiani: 1942–1943: i campi del confine orientale: taborišča na italijanski vzhodni meji* (ur. Boris M. Gombač, Metka Gombač, Božidar Jezernik, Alessandra Kersevan, Marco Puppini, Ferruccio Tassin, Maico Trinca). Gradisca d'Isonzo: Centro Isontino di Ricerca e Documentazione Storica e Sociale »L. Gasparini«, 2004, str. 79–84.
31. Prispevek k rekonstrukciji upravnega delovanja pokrajinskega NOO v Slovenskem primorju in Trstu: (1945–47). V: *Dopoguerra di confine: progetto Interreg IIIA/Phare CBC Italia – Slovenia : Projekt Interreg IIIA/Phare CBC Italija – Slovenija* (ur. Catalan Tullia, Giulio Mellinato, Pio Nodari, Raoul Pupo, Marta Verginella). [Trieste]: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli Venezia Giulia; Trieste: Università, Dipartimento di Scienze Geografiche e Storiche; [s. 1]: Regione autonoma Friuli Venezia Giulia = [Trst]: Deželni inštitut za zgodovino osvobodilnega gibanja v Furlaniji Julijski krajini; v Trstu: Univerza, Oddelek za geografske in zgodovinske vede; [s. 1]: Avtonomna dežela Furlanija Julijska krajina, 2007, str. 211–220, 221–231.
32. Internacijsko taborišče v Zdravščini: 1942–1943. V: *Deportacije slovenskih in hrvaških civilistov v italijanska taborišča: 1942–1943: taborišča na italijanski vzhodni meji* (ur. Boris M. Gombač). Ed. slovena. Gorica: Sklad Dorče Sarđoč; Gradisca d'Isonzo: Centro Isontino di Ricerca e Documentazione Storica e Sociale »Leopoldo Gasparini«, 2008, str. 133–142, ilustr.
33. Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo II Arhiva Republike Slovenije in njegovo prilagajanje potrebam in zahtevam Zakona o žrtvah vojnega nasilja. V: *Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb. Info.Arb* (ur. Mija Mravlja, Andrej Nared). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2003, str. 71–75.
- 3. Samostojni znanstveni sestavki ali poglavja v monografski publikaciji**
34. Gombač, Metka – Vidrih-Lavrenčič, Lilijana: Slovensko primorje (cona A in cona B Julijske krajine) (1944 do 1947). Adamič, Marjeta – Aristovnik, Bojana – Bizjak, Žarko – Bukovšek, Metka – Čampa, Marjeta – Darovec, Darko – Fujs, Metka – Gombač, Metka – Holcman, Borut – Kozina, Brane – Krnel-Umek, Duša – Leskovec, Antoša – Vidrih-Lavrenčič, Lilijana – Mrgole Jukič, Tjaša – Ogrizek, Emica – Troha, Nevenka – Žontar, Jože: *Priručnik za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov od srede 18. stoletja do leta 1991*. Del 1, Izbor zakonov in predpisov. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997, 1997, str. 225–231.

35. Slovensko Primorje 1944–1947. V: *Zbornik Primorske – 50 let* (ur. Slobodan Valentinčič). 1. izd. Koper: Primorske novice, 1997 (Knjižnica Primorskih novic; 5), str. 30–34.
36. Gombač, Metka – Gombač, Jure: Upravnoteritorialna ureditev in upravni organi, kronologija 1947–1997. V: *Zbornik Primorske – 50 let* (ur. Slobodan Valentinčič). 1. izd. Koper: Primorske novice, 1997 (Knjižnica Primorskih novic; 5), str. 36–38.
37. Mladinske organizacije v Slovenskem primorju 1944–1950. V: *Fondi in zbirke mladinskih organizacij v Arhivu Republike Slovenije: (1941–1965)* (ur. Metka Gombač). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Inventarji, Serija Arhivi družbenopolitičnih organizacij, zv. 2), str. 61–66.
38. Sodstvo v Slovenskem primorju 1944–1947. V: *Pravo, zgodovina, arhivi*, 1, Prispevki za zgodovino pravosodja (ur. Jože Žontar). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000, str. 241–267.
39. Krajevni narodnoosvobodilni odbor Gabrovec: 1945–1947: prispevek h krajevni povojni zgodovini tržaškega Krasa. V: *Gabrovec: ob 30-letnici postavitve spomenika NOB = in occasione del trentennale del monumento ai caduti* (ur. Boris Štrekelj). V Gabrovcu: Društvena gostilna = Gabrovizza: Trattoria sociale, 2003, str. 83–93.
40. Pavla Hočevar: učiteljica, publicistka, feministka. V: *Splošno žensko društvo: 1901–1945: od dobrih deklet do feministke* (ur. Nataša Budna Kodrič, Aleksandra Serše). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003, str. 307–317.
41. Okrajni narodnoosvobodilni odbor Nabrežina 1945–1947. V: *Zbornik Janka Pleterškega* (ur. Oto Luthar, Jurij Perovšek). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003, str. 461–474.
42. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. V: *Zgodovinopisje v zrcalu zgodovine: 50 let Inštituta za novejšo zgodovino* (ur. Aleš Gabrič). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009, str. 163–184, ilustr.
43. Pavla Hočevar (1889–1972): učiteljica, publicistka, feministka. V: *Pozabljena polovica: portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem* (ur. Alenka Šelih, Milica G. Antić, Alenka Puhar, Tanja Rener, Rapa Šuklje, Marta Verginella). 1. izd. Ljubljana: Tuma: SAZU, 2007 (Razprave, 22), str. 229–233, portret.
- 4. Geslo – sestavek v enciklopediji, leksikonu, slovarju ...**
44. Zemljarič Janez. V: *Slovenski biografski leksikon* (ur. Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman, France Kidrič, Alfonz Gspan, Fran Petre, Jože Munda). V Ljubljani: Zadruga gospodarska banka, 1925–1991, 1991, zv. 15: Zdolšek–Žvanut, str. 794.
45. Zlatnar Mirko. V: *Slovenski biografski leksikon* (ur. Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman, France Kidrič, Alfonz Gspan, Fran Petre, Jože Munda). V Ljubljani: Zadruga gospodarska banka, 1925–1991, 1991, zv. 15: Zdolšek–Žvanut, str. 819.
46. Zore Slavko. V: *Slovenski biografski leksikon* (ur. Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman, France Kidrič, Alfonz Gspan, Fran Petre, Jože Munda). V Ljubljani: Zadruga gospodarska banka, 1925–1991, 1991, zv. 15: Zdolšek–Žvanut, str. 850.
47. Žerjal Tone. V: *Slovenski biografski leksikon* (ur. Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman, France Kidrič, Alfonz Gspan, Fran Petre, Jože Munda). V Ljubljani: Zadruga gospodarska banka, 1925–1991, 1991, zv. 15: Zdolšek–Žvanut, str. 955.
48. Žilnik Konrad. V: *Slovenski biografski leksikon* (ur. Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman, France Kidrič, Alfonz Gspan, Fran Petre, Jože Munda). V Ljubljani: Zadruga gospodarska banka, 1925–1991, 1991, zv. 15: Zdolšek–Žvanut, str. 973.
49. Londonski sporazum. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1992, zv. 6: Krek–Marij, str. 322–323.
50. Mirovna pogodba z Italijo. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 1992, zv. 6: Krek–Marij, str. 155, ilustr.
51. Vzhodnoprimorsko okrožje. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, zv. 14: U–We, str. 411.
52. Zlatnar, Mirko. V: *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia). 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002, 2001, 15: Wi–Ž, str. 191.
- 5. Recenzija, prikaz knjige, kritika**
53. Skozi Zgodovinski arhiv v Ptuj 1955–1980, Ptuj, 1980, 99 strani. V: *Arhivi*. – 3 (1980), št. 1/2, str. 68.
54. Janko Messner, Živela Nemčija! Iz dnevnika Janka Messnerja 12. 3. 38–21. 1. 41, Založba Drava - Celovec, Partizanska knjiga - Ljubljana, Ljubljana, Celovec 1988, 158 str. V: *Arhivi*. – 11 (1988), št. 1/2, str. 113.
55. Mateja Jeraj, Republiški svet zveze sindikatov Slovenije s predhodniki. V: *Arhivi*. – 12 (1989), št. 1/2, str. 91–92.
56. Boris Pahor, Ta ocean strašno odprt, dnevniški zapiski od junija 1974 do februarja 1976. V: *Arhivi*. – 12 (1989), št. 1/2, str. 100–101.
57. Zgodovinski časopis 43 [i. e. 1]. V: *Delo*. – 31 (6. VII. 1989), št. 154, str. 6.

58. Zgodovinski časopis 2. V: *Delo*. – 31 (12. X. 1989), št. 237, str. 6.
59. Zgodovinski časopis 2. V: *Delo*. – 31 (1989), št. 237, str. 6.
60. Zgodovinski časopis 3. V: *Delo*. – 31 (16. XI. 1989), št. 266, str. 6.
61. Fotoalbum izseljencev iz Benečije, S študijami o posameznih migracijskih obdobjih, Trst 1986, 177 str. V: *Kronika*. – 37 (1989), št. 3, str. 334–335.
62. Trst 1941–1947: od italijanskega napada na Jugoslavijo do mirovne pogodbe, Koper 1988, 253 str. V: *Kronika*. – 37 (1989), št. 3, str. 335–336.
63. Dve domovini, razprave o izseljenstvu, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Ljubljana 1990, 1, 415 str. V: *Arhivi*. – 13 (1990), št. 1/2, str. 162–163.
64. Zgodovinski časopis 43/4. V: *Delo*. – 32 (8. II. 1990), št. 32, str. 16.
65. Zgodovinski časopis 44/1. V: *Delo*. – 32 (3. V. 1990), št. 101, str. 10.
66. Zgodovinski časopis 44/2. V: *Delo*. – 32 (12. VII. 1990), št. 160, str. 6.
67. Zgodovinski časopis 44/3. V: *Delo*. – 32 (27. IX. 1990), št. 226, str. 16.
68. Tabor »Devin« 87. Izdala SLORI in NŠK Trst, 1988, str. 119 Tabor »Brda 88«. Izdala SLORI in NŠK Trst, 1989, str. 133. V: *Kronika*. – 38 (1990), št. 1/2, str. 97.
69. Drago Žerjal, Spomini in razlage o protifašističnem boju primorske mladine med vojnama. Trst : Založništvo tržaškega tiska, 1990. 140 strani. V: *Zgodovinski časopis*. – 44 (1990), št. 4, str. 647–648.
70. Lida Turk, Glas v ___ etru V: *Arhivi*. – 14 (1991), št. 1/2, str. 121–122.
71. Zgodovinski časopis 45/1. V: *Delo*. – 33 (4. IV. 1991), št. 79, str. 16.
72. Zgodovinski časopis 45/2. V: *Delo*. – 33 (4. VII. 1991), št. 155, str. 20.
73. Zgodovinski časopis 45/3. V: *Delo*. – 33 (10. X. 1991), št. 238, str. 16.
74. Zgodovinski časopis 45/4. V: *Delo*. – 33 (19. XII. 1991), št. 297, str. 8.
75. 40 let Kmečke zveze v Trstu 1950–1990, uredil Jože Koren, besedilo Lucijan Volk, Trst 1990, 108 str. V: *Kronika*. – 39 (1991), št. 1/2, str. 93–94.
76. Danilo Turk - Joco: Moje stoletje : prvi del, 1912–1945. V: *Annales*. – 2 (1992), št. 2, str. 370–371.
77. Razstava Trst med Vzhodom in Zahodom, Politično življenje v Trstu in coni A Julijske krajine leta 1946 in katalog str. 85 ... V: *Arhivi*. – 15 (1992), št. 1/2, str. 131–132.
78. Zgodovinski časopis 1. V: *Delo*. – 34 (21. V. 1992), št. 115, str. 16.
79. Zgodovinski časopis 46/2. V: *Delo*. – 34 (30. VII. 1992), št. 174, str. 8.
80. Zgodovinski časopis 46/3. V: *Delo*. – 34 (1. X. 1992), št. 227, str. 16.
81. Ondile čez Stari vrh; Bani. Zgodovina kraškega naselja skozi stare katastrske mape, listine in pričevanja. V: *Zgodovinski časopis*. – 47 (1993), št. 4, str. 608–609.
82. France Perovšek: Moja resnica. Spominski utrinki iz delovanja po letu 1945 na Primorskem in v Ljubljani. V: *Annales*. – 6 (1996), št. 8, str. 386–387.
83. Ivica Žnidaršič, Nekaj o vojni škodi in pravicah (Zgodovinska, pravna in humanitarna dejstva), Ljubljana, RKS 1996, 202 strani. V: *Arhivi*. – 19 (1996), št. 1–2, str. 187.
84. Zgodovinski časopis 4. V: *Delo*. – 38 (1996), št. 84, str. 17.
85. Zgodovinski časopis 1. V: *Delo*. – 38 (1996), št. 223, str. 17.
86. Zgodovinski časopis 2. V: *Delo*. – 38 (1996), št. 275, str. 16.
87. Zgodovinski časopis 3. V: *Delo*. – 39 (9. I. 1997), št. 6, str. 16.
88. Zgodovinski časopis 4. V: *Delo*. – 39 (24. IV. 1997), št. 94, str. 51.
89. Pričevanja. Prvo povojno desetletje slovenske osnovne šole v Istri V: *Annales. Ser. hist. sociol.* – 8 (1998), št. 14, str. 233–235.
90. Marko Tavčar, Egon Pelikan, Nevenka Troha, Korespondenca Virgila Ščeka 1918–1947, Viri št. 11, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1997, 215 strani. V: *Kronika*. – 46 (1998), št. 1–2, str. 182–183.
91. Mirjana Kontestabile Rovis, Virgilij Šček. Poslanec v rimskem parlamentu. Popis fonda : Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 1998. 123 str. V: *Zgodovinski časopis*. – 53 (1999), št. 1, str. 139–140.
92. Milan Pahor, Lastno gospodarstvo jamstvo za obstoj. Pregled gospodarskih dejavnosti Slovencev na področju sedanje dežele Furlanije-Juljske krajine 1848–1998, Trst, 1998, 264 strani. V: *Kronika*. – 48 (2000), št. 3, str. 130–132.
93. Kristina Šamperl Purg, Razmerje med mestom in vasjo kot problem slovenskega narodnega gibanja na primeru Ptuj in okolice pred prvo svetovno vojno (nekateri vidiki). Ptuj : Zgodovinski arhiv, 2001, 208 strani. V: *Kronika*. – 50 (2002), št. 2, str. 222–224.
94. Slovenska osamosvojitve 1991 : pričevanja in analize : simpozij, Brežice, 21. in 22. junij 2001: zbornik. Ur. Jurij Perovšek... et al... (Knjižna zbirka Državnega zbora Republike Slovenije). V: *Prispevki za novejšo zgodovino*. – 42 (2002), št. 3, str. 118–122.
95. Cona B Svobodnega tržaškega ozemlja (1947–1954), Zbornik ob 50-letnici priključitve cone B STO Jugoslaviji, Pokrajinski arhiv Koper, Koper

- 2004, 232 strani. V: *Arhivi*. – 28 (2005), št. 1, str. 109–110.
96. Stanislav Kobler (ur.), Četrta stran trikotnika, Znameniti Slovenci in slovenska društva v Bosni in Hercegovini 1878–2000, Mladinska knjiga, Ljubljana 2008, 465 str. V: *Dve domovini*. – (2008), št. 27, str. 193–195.
97. Vlasta Beltram: Koprski zapori : s poudarkom na političnih zapornikih v obdobju fašistične vladavine : ob 65. obletnici prve osvoboditve političnih zapornikov, septembra 1943. Koper : Združenje protifašistov, borcev za vrednote NOB in veteranov, 2008, 131 strani. V: *Arhivi*. – 34 (2011), št. 1, str. 168–169.
98. Pahor, Milan. Bazovica : (6. IX. 1930 – 6. IX. 1980), (Spomeniki delavskega in revolucionarnega gibanja in narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem, zv. 17). Ljubljana: Komunist, 1980. [44] str., ilustr. V: *Kronika*. – 29 (1981), št. 1, str. 74.
99. Babič, Branko (ur.), Žitko, Salvator (ur.), Beltram, Vlasta (ur.), Hočevar, Jože (ur.), Kramar, Janez (ur.), Šiškovič, Raul (ur.), Plinio, Tomasin (ur.), Vremec, Vid (ur.). Marezige – simbol upora : 1921–1981 : krajevni zbornik. Koper: Občinski odbor ZZB NOV, 1981. 179 str., ilustr. V: *Kronika*. – 29 (1981), št. 3, str. 296–297.
100. Beltram, Julij. Tukaj je Jugoslavija : Goriška 1945–1947, (Primorski portreti). Koper: Lipa; [Trst]: Založništvo tržaškega tiska, 1983. 310, [3] str., [24] str. pril.
- 6. Drugi članki ali sestavki**
101. Delovni dosežki Inštituta za zgodovino delavskega gibanja 1980–1985. V: *Arhivi*. – 10 (1987), št. 1/2, str. 92.
102. Mednarodni simpozij ob 50-letnici konca II. svetovne vojne in zmage nad nacifašizmom Primorska in Trst od Rapalla do londonskega memoranduma (1920–1954). V: *Zgodovinski časopis*. – 49 (1995), št. 3, str. 481–482.
103. XVI. arhivsko zborovanje Ptuj 95 : Slovenski arhivi in javnost, 27.–29. septembra 1995. V: *Zgodovinski časopis*. – 49 (1995), št. 3, str. 482–484.
104. Anamarija Vidovič-Miklavčič. V: *Kronika*. – 44 (1996), št. 2–3, str. 94–95.
105. XVII. posvetovanje Arhivskega društva Slovenije : Koper, 23.–25. oktober 1996. V: *Zgodovinski časopis*. – 50 (1996), št. 3, str. 449–450.
106. 18. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Postojna 29. 9.–1. 10. 1999. V: *Zgodovinski časopis*. – 53 (1999), št. 3, str. 428–431.
107. 19. zborovanje Arhivskega društva Slovenije v Bovcu, 4.–6. oktober 2000. V: *Arhivi*. – 23 (2000), št. 2, str. 181–183, ilustr.
108. Tematska konferenca o organiziranosti slovenskih izgnancev, o oblikah nasilja nad Slovenci v drugi svetovni vojni. V: *Arhivi*. – 23 (2000), št. 2, str. 214–215.
109. 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper, 8. do 10. oktober 2003. V: *Arhivi*. – 26 (2003), št. 2, str. 348–351.
- 7. Strokovna monografija**
110. *Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1999. 3 zv. (soavtorica).
111. *Quando morì mio padre: disegni e testimonianze di bambini dai campi di concentramento del confine orientale (1942–1943) = Ko je umrl moj oče: risbe in pričevanja iz koncentracijskih taborišč na italijanski vzhodni meji (1942–1943)*. [Gradisca d'Isonzo]: Centro Isontino di Ricerca e Documentazione Storica e Sociale »Leopoldo Gasparini«, 2004. 71 str., ilustr. (soavtorja Boris M. Gombač, Dario Mattiussi).
112. *Quando morì mio padre: disegni e testimonianze di bambini dai campi di concentramento del confine orientale (1942–1943) = Ko je umrl moj oče: risbe in pričevanja iz koncentracijskih taborišč na italijanski vzhodni meji (1942–1943)*. 2a ed. [Gradisca d'Isonzo]: Centro Isontino di Ricerca e Documentazione Storica e Sociale »Leopoldo Gasparini«, 2005. 71 str., ilustr. (soavtorja Boris M. Gombač, Dario Mattiussi).
113. Gombač, Boris M., *Cronache di ordinaria persecuzione dal confine orientale 1942–1945 = Zapisi vsakdanjega gorja na vzhodni meji 1942–1945*. Gradisca d'Isonzo: Centro Isontino di ricerca e documentazione storica e sociale »Leopoldo Gasparini«, 2006. 124 str., ilustr. (soavtor Boris M. Gombač).
114. *Quando morì mio padre: disegni e testimonianze di bambini dai campi di concentramento del confine orientale (1942–1943) = Ko je umrl moj oče: risbe in pričevanja iz koncentracijskih taborišč na italijanski vzhodni meji (1942–1943)*. 3a ed. [Gradisca d'Isonzo]: Centro Isontino di Ricerca e Documentazione Storica e Sociale »Leopoldo Gasparini«, 2007. 71 str., ilustr. (soavtorja Boris M. Gombač, Dario Mattiussi).
115. *Quando morì mio padre: disegni e testimonianze di bambini dai campi di concentramento del confine orientale (1942–1943) = Ko je umrl moj oče: risbe in pričevanja iz koncentracijskih taborišč na italijanski vzhodni meji (1942–1943)*. 4a ed. [Gradisca d'Isonzo]: Centro Isontino di Ricerca e Documentazione Storica e Sociale »Leopoldo Gasparini«, 2008. 71 str., ilustr. (soavtorja Boris M. Gombač, Dario Mattiussi).
116. *Als mein Vater starb: Zeichnungen und Zeugnisse von Kindern aus Konzentrationslagern der italienischen Ostgrenze (1942–1943)*, (Europa erlesen, Literatur-schauplatz). Klagenfurt: Wieser, cop. 2009. 116

str., ilustr. (soavtorja Boris M. Gombač, Dario Mattiussi).

8. Magistrsko delo

117. *Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst 1944–1947: organizacijska shema ljudske oblasti* : magistrsko delo. Ljubljana: [M. Gombač], 2002, 262 f., pril.

9. Radijski posnetek

118. *Ko je umrl moj oče – Quando morì mio padre*. RAI : Televisione : Slovenski program : oddaja 50 minut. Trieste = Trst, 4. XII. 2006.

10. Razstava

119. *Ko je umrl moj oče = Quando morì mio padre* : [Pokrajinski muzej Koper / Museo Regionale di Capodistria, 15. XI. 2005]. Koper = Capodistria, 2005 (soavtorja Boris M. Gombač, Dario Mattiussi).

120. »Ko je umrl moj oče --«: risbe in pričevanja iz koncentracijskih taborišč na italijanski vzhodni meji (1942–1943): [rotunda Slovenskega narodnega gledališča Nova Gorica, 9. VI. 2005]. Nova Gorica, 2005 (soavtorja Boris M. Gombač, Dario Mattiussi).

121. *Quando morì mio padre: disegni e testimonianze di bambini dai campi di concentramento del confine orientale (1942–1943)*: [Museo Civico del Territorio - Palazzo Locatelli, 8. IV.–8. V. 2005]. Cormòns, 2005 (soavtorja Boris M. Gombač, Dario Mattiussi).

122. *Quando morì mio padre: disegni e testimonianze di bambini dai campi di concentramento del confine orientale (1942–1943)*: [Sala Consiliare del Comune di Ruda, 4. III.–2. IV. 2005]. Ruda, 2005 (soavtorja Boris M. Gombač, Dario Mattiussi).

123. *Quando morì mio padre: disegni e testimonianze di bambini dai campi di concentramento del confine orientale (1942–1943)*: [Sala mostre dell'Auditorium di via Roma, 11.–28. II. 2005]. Gorizia, 2005 (soavtorja Boris M. Gombač, Dario Mattiussi).

124. *Quando morì mio padre: disegni e testimonianze di bambini dai campi di concentramento del confine orientale (1942–1943)*: [Scoletta dei Calegberi San Tomà, 4.–11. XI. 2005]. Venezia, 2005 (soavtorja Boris M. Gombač, Dario Mattiussi).

125. *Ko je umrl moj oče = quando morì mio padre*: [Muzej narodne osvoboditve Maribor, 25. IV. 2006]. Maribor, 2006 (soavtorja Boris M. Gombač, Dario Mattiussi).

126. *Quando morì mio padre: disegni e testimonianze di bambini dai campi di concentramento del confine orientale (1942–1943)*: [Centro culturale »Ippolito Nievo«, 26. I.–6. II. 2006]. Fossalta di Portogruaro, 2006 (soavtorja Boris M. Gombač, Dario Mattiussi).

127. *Quando morì mio padre: disegni e testimonianze di bambini dai campi di concentramento del confine orientale (1942–1943)*: [Risiera di San Sabba, 22. X. 2006–28. I. 2007]. Trieste = Trst, 2006 (soavtorja Boris M. Gombač, Dario Mattiussi).

128. *Ko je umrl moj oče = quando morì mio padre*: [razstava, čitalnica knjižnice Osnovne šole Ivana Rabljanina, Rab, 10. 9.–17. 9. 2010]. Rab, 2010 (soavtorja Boris M. Gombač, Dario Mattiussi).

129. *Ko je umrl moj oče = quando morì mio padre*: [razstava v atriju Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, Ljubljana, 8. 4.–28. 4. 2010]. Ljubljana, 2010 (soavtorja Boris M. Gombač, Dario Mattiussi).

130. *Als mein Vater starb: Zeichnungen und Zeugnisse der Kinder aus den Konzentrationslagern an der italienischen Ostgrenze (1942–1943): im Foyer der Universitätsbibliothek Wien, 12. April bis 13. Mai. 2011*. Wien, 2011 (soavtorja Boris M. Gombač, Dario Mattiussi).

11. Predstavitev knjige

131. Gombač, Boris M., *Cronache di ordinaria persecuzione dal Confine orientale = Zapisi vsakdanjega gorja na vzhodni meji* : [predstavitev knjige, sala del Consiglio Comunale, 25. V. 2006]. Zagreb = Sagrao, 2006.

12. Urednica in sourednica

132. *Fondi in zbirke mladinskih organizacij v Arhivu Republike Slovenije: (1941–1965)*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Inventarji, Serija Arhivi družbenopolitičnih organizacij, zv. 2), 415 str., ilustr..

133. *Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2001–2005. Zv. 10 (sourednice Marjeta Adamič, Darinka Drnovšek, Marija Oblak-Čarni).

134. *Zbirka Odbora slovenskega bataljona prve krajiške proletarske brigade Ljubljana: 1941–1994: arhivski inventar: signatura fonda AS 1948*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2002, 21 f.

135. *Kraljeva kvestura Ljubljana: 1941–1943: arhivski inventar: signatura fonda AS 1796*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003, 44 f.

136. *Zbirka podpisov za priključitev Slovenskega primorja in Trsta k Jugoslaviji: 1945–1945: arhivski inventar: signatura fonda AS 1819*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003, 12 f.

137. *Zbirka resolucij za priključitev Slovenskega primorja in Trsta k Jugoslaviji: 1945–1947: arhivski inventar: signatura fonda AS 1820*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003, 13 f.

138. *Inštitut za italijansko kulturo Ljubljana: 1939–1944: arhivski popis: signatura fonda AS 1795*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2004, 11 f.
139. *Okrožni narodnoosvobodilni odbor Trst: 1944–1947: arhivski inventar: signatura fonda AS 1817*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2004, 182 str.
140. *Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst: 1944–1947: arhivski inventar: signatura fonda AS 1818*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2004, 541 str.
141. *Okrajni narodnoosvobodilni odbor Milje-Dolina: 1945–1947: arhivski inventar: signatura fonda AS 1811*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2005, 56 f.
142. *Okrajni narodnoosvobodilni odbor Nablčina: 1945–1947: arhivski inventar: signatura fonda AS 1813*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2005, 64 f.
143. *Okrajni narodnoosvobodilni odbor Tržič (Monfalcone): 1945–1947: arhivski inventar: signatura fonda AS 1815*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2005, 30 f.
144. *Zbirka Beneški proces: 1955–1959: arhivski inventar: signatura fonda AS 1838*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2005, 23 f.
145. *Okrajni narodnoosvobodilni odbor Sežana: 1945–1947: arhivski inventar: signatura fonda AS 1814*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2006, 63 f.
146. *Republiški odbor Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije: 1966–1968: arhivski inventar: signatura fonda AS 1833*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2006, 16 f.
147. *Okrajni narodnoosvobodilni odbor Bovec: 1945–1947: arhivski popis: signatura fonda AS 1806*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2008, 35 f.
148. *Okrajni narodnoosvobodilni odbor Kanal: 1945–1947: arhivski popis: signatura fonda AS 1808*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2008, 91 f.
149. *Okrajni narodnoosvobodilni odbor Kobarid: 1945–1947: arhivski popis: signatura fonda AS 1809*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2008, 38 f.
150. *Okrajni narodnoosvobodilni odbor Komen: 1945–1947: arhivski popis: signatura fonda AS 1810*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2008, 129 f.
151. *Okrajni narodnoosvobodilni odbor Miren: 1945–1947: arhivski popis: signatura fonda AS 1812*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2008, 77 f.
152. *Emona, Zavod za kmetijstvo in nepremičnine v Ljubljani: 1941–1943: arhivski inventar: signatura fonda AS 1793*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2002, 21 f.
153. *Foresta, Družba za eksploatacijo gozdov, Podružnica Kočevje: 1942–1945: arhivski inventar: signatura fonda AS 1794*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2002, 5 f.
154. *Šinkovec Avgust-Črtomir: 1912–1974: arhivski inventar: signatura fonda AS 1837*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2002, 15 f.
155. *Visoki komisariat za Ljubljansko pokrajino, Kabinet: 1941–1943: arhivski inventar: signatura fonda AS 1788*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2002, 73 f.
156. *Zveza združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije, Okrajni odbor Ljubljana. Serija, Odbor slovenskega bataljona 1. krajiške proletarske brigade Ljubljana: 1941–1994: arhivski inventar: signatura fonda AS 1839*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2002, 20 f.
157. *Okrajni (mestni) narodnoosvobodilni odbor Gorica: 1945–1947: arhivski inventar: signatura fonda AS 1802*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2007, 44 f.
158. *Okrajni narodnoosvobodilni odbor Brda: 1945–1947: arhivski popis: signatura fonda AS 1807*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2007, 99 f.
159. *Okrožni narodnoosvobodilni odbor Gorica: 1945–1947: arhivski inventar: signatura fonda AS 1816*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2007, 157 str.
160. *Direkcija zaporov Koper: 1944–1945: arhivski popis: signatura fonda AS 1792*. Ljubljana: [Arhiv Republike Slovenije], 2009, 11 f.
161. *Poverjeništvo pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Ajdovščino: 1945–1947: arhivski popis: signatura fonda AS 1835*. Ljubljana: [Arhiv Republike Slovenije], 2010, 369 str.

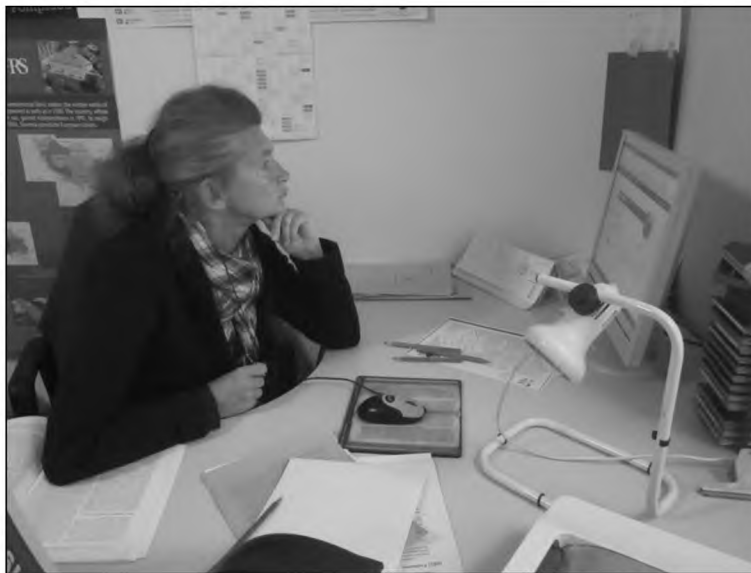
13. Drugi članki in sestavki

162. *Jadranski koledar 1977, 256 str. V: Kronika. – 25 (1977), št. 1, str. 70–71.*
163. *Posvet o slovenskem šolstvu v Italiji, referati, prispevki in razprava; Trst 1976, 251 str. V: Kronika. – 25 (1977), št. 2, str. 134.*
164. *Govor, jezik in besedno ustvarjanje v Beneški Sloveniji, izdaje študijskega centra Nedžža V: Kronika. – 26 (1978), št. 3, str. 188–189.*
165. *Sv. Jakob – zgodovinski razgledi po življenju Slovencev v tržaškem delavskem okraju, založništvo tržaškega tiska, Trst V: Kronika. – 28 (1980), št. 2, str. 144–145.*
166. *Razstava publikacij o zgodovini mesta Ljubljana. V: Kronika. – 28 (1980), št. 3, str. 229–230.*
167. *Bazovica 6. IX. 1930– 6. IX. 1980: Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem. V: Kronika. – 29 (1981), št. 1, str. 74. 168.*
168. *Revolucionarna pot Franca Štoke – Rada. V: Kronika. – 29 (1981), št. 1, str. 77.*
169. *Marezige simbol upora 1921–1981: (krajevni zbornik). V: Kronika. – 29 (1981), št. 3, str. 296–297.*

170. Oddelek za pošto, telegraf in telefon pri Pokrajinskem narodnoosvobodilnem odboru za Slovensko primorje in Trst. V: *Kronika*. – 34 (1986), št. 3, str. 191–192.
171. Milan Pahor: Delavska enotnost, Unità operaia, prispevek k zgodovini delavskega gibanja v Trstu. V: *Kronika*. – 35 (1987), št. 1/2, str. 123–124.
172. Tabor »Doberdob 82«. Tabor »Kanalska dolina 86«. V: *Kronika*. – 35 (1987), št. 3, str. 217–218.
173. Delovanje PNOO na področju socialnega skrbstva. V: *Jadranski koledar ...* – (1988), str. 199–202.
174. XIII. zborovanje arhivskih delavcev Slovenije v Portorožu. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*. – 28 (1988), št. 1/2, str. 223–225.
175. Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju. Celje, 1981, str. 243. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*. – 28 (1988), št. 1/2, str. 259–260.
172. *Pariška mirovna pogodba: katalog k razstavi »Pariška mirovna pogodba in slovenska zabadna meja 1945–1947« – prizadevanja za oblikovanje slovenske zabadne meje v luči zapuščine Frana Zvittra: program mednarodne konference Pariška mirovna pogodba, nova jugoslovansko-italijanska meja in priključitev Primorske k Sloveniji*. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 1997 (Glasnik ZRS Koper, 3), 77 str., ilustr. (soavtorji Žitko, Salvator, Pirjavec, Jože, Gombač, Metka, Gombač, Boris M., Beltram, Vlasta).
176. *Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko Primorje in Trst 1944–1947: organizacijska shema ljudske oblasti*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003. 279 str., ilustr.
177. Comitato locale per la liberazione nazionale di Gaborvizza: 1945–1947: contributo alla storia locale del dopoguerra del Carso triestino. V: *Gabrovica: ob 30-letnici postavitve spomenika NOB = in occasione del trentennale del monumento ai caduti* (ur. Boris Štrekelj). V Gabrovici: Društvena gostilna = Gabrovizza: Trattoria sociale, 2003, str. 95–105.
178. *I bambini sloveni nei campi di concentramento italiani (1942–1943)*. DEP, deport. esuli. profughe, luglio 2005, nu. 3.
179. *Lojze Spacal: življenjepis in bibliografija*. Kranj: Gorenjski muzej; Ljubljana: Moderna galerija, 2007. 63 str., ilustr. (soavtorja Drago Mirošič, Zoran Kržišnik).

Darinka Drnovšek, Mateja Jeraj

Doc. dr. Jelka Melik je praznovala šestdeset let

Jelka Melik se je rodila aprila 1951 v Ljubljani, tu pa je tudi končala osnovno šolo, gimnazijo in pravno fakulteto. Diplomirala je aprila 1975. Med študijem je leta 1973 za nalogo Kranjske deželne finance 1867–1918 prejela univerzitetno Prešernovo nagrado za študente. V času od 1. junija 1975 do 30. aprila 1978 je bila pripravnica na Okrožnem sodišču v Ljubljani, od 1. junija 1978 pa vse do danes pa je zaposlena v Arhivu

Republike Slovenije, ukvarja pa se z arhivskim gradivom pravosodnih organov od srede osemnajstega stoletja do danes. Težišče njenega dela pa nista le preučevanje in strokovna obdelava arhivskega gradiva sodišč in tožilstev, ampak tudi raziskovanje in vrednotenje nastajajočih dokumentov najpomembnejših ustvarjalcev arhivskega gradiva s področja pravosodja v Sloveniji. V letu 1993 je končala podiplomski študij

arhivistike na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, in 7. decembra zagovarjala magistrsko delo z naslovom »Sodstvo na Slovenskem v letih 1918–1929 s posebnim ozirom na arhivsko gradivo Deželnega sodišča v Ljubljani«. Njen mentor je bil akad. prof. dr. Sergij Vilfan. V letu 1999 je še doktorirala. Njena doktorska disertacija je imela naslov »Kazensko sodstvo v jugoslovanski Sloveniji v letih 1930–1941«. V doktorski disertaciji je po mnenju strokovne komisije posrečeno povezala svoje znanje prava z izsledki zgodovinopisja in ga aplicirala na reševanje konkretnih arhivskih problemov, s katerimi se srečuje v Arhivu Republike Slovenije. Njeno raziskovalno delo tako sega na tri znanstvena področja (pravo, zgodovina in arhivistika), vsa tri pa med seboj prepleta.

Dr. Jelka Melik je po zgledu svojega učitelja s svojimi tehnimi študijami o sodstvu na Slovenskem po letu 1918 opozorila na kontinuiteto in posebnosti sodne prakse na Slovenskem. Objavila je tudi več izčrpnih razprav s tega področja. V sosednjem avstrijskem prostoru je vzbudil pozornost zlasti njen prispevek o razvoju kazenskega prava po letu 1848 na Slovenskem (*Die Entwicklung des Strafrechts im slovenischen Raum von 1848 bis heute*), ki ga je v sodelovanju z graško ustanovo »Institut für österreichische Rechtsgeschichte und europäische Rechtentwicklung der Karl-Franzens-Universität« leta 2004 objavil Zgodovinski arhiv v Ljubljani. V to kategorijo sodita še njena izvorna znanstvena članka, in sicer Vilfanova pravna formacija: pravni red, pravne razmere in delo slovenskih pravnikov Avstro-Ogrske ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja (2005) in Slovensko najvišje sodišče v preteklosti: njegova pristojnost in položaj v organizaciji sodstva kot temelj vrednotenja dokumentarnega gradiva (2006).

Kar zadeva zgodovino sodstva jo zanima predvsem razvoj sodstva na Slovenskem po letu 1918. Omenjeno tematiko je obdelala v tehničnih razpravah v tematskih zbornikih *Pravnice na Slovenskem pred drugo svetovno vojno* (2003), *Javno tožilstvo, pomemben organ pri prevzemu oblasti 1944–1953* (2003), *Kazensko pravo in arhivsko gradivo kazenskih sodišč na Slovenskem po drugi svetovni vojni* (2005), *Pravo in ženska* (2004) in v *Studii Historiae Sloveniae* (*Krutost na Okrožnem sodišču v Mariboru*, 2005).

Pri njenem raziskovalnem delu pa je vendarle v ospredju arhivistika, saj daje njenemu delu smer in poudarke. Z zaposlitvijo v Arhivu Republike Slovenije je svoje teoretičnopravno zgodovinsko znanje sproti preverjala ob konkretnem gradivu sodišč, gradivo katerih Arhiv Republike Slovenije prevzema od slovenskih pravosodnih organov. Tehtne razprave s tega področja je objavljala predvsem v strokovni reviji *Arhivi*, ki jo izdaja Arhivsko društvo Slovenije. Z njimi se je uveljavila kot strokovnjakinja za arhivsko zakonodajo in izjemna poznavalka arhivskega gradiva

slovenskih pravosodnih organov. Pozornost je vzbudila posebej z razpravami *Arhivi*, družbene spremembe in pravosodje (2002), *Družbeni pravobranilec Slovenije*, pomemben ustvarjalec arhivskega gradiva (2002), *Arhivsko gradivo sodišč združenega dela, zanimiva dediščina zadnjega obdobja socializma* (2003), *Organi za postopek o prekrških kot ustvarjalci arhivskega gradiva* (2004), *Upravno sodišče Republike Slovenije kot ustvarjalec arhivskega gradiva* (2005), *Vrhovno javno tožilstvo kot ustvarjalec arhivskega gradiva in pravni naslednik Republiškega javnega tožilstva* (2006), *Slovensko najvišje sodišče v preteklosti: njegova pristojnost in položaj v organizaciji sodstva kot temelj vrednotenja dokumentarnega gradiva* (2006) itd. Kot strokovnjakinja za pravosodne arhive ima tudi vidno vlogo pri koordinaciji slovenskih arhivistov iz regionalnih arhivov, ki se ukvarjajo s pravosodjem.

S prispevki se predstavlja na strokovnih in znanstvenih posvetovanjih arhivistov in strokovnjakov za zgodovino prava tako doma kot v tujini (v Zadru 1986, Portorožu 1987, Novi Gorici 1993, Postojni 1999, Ptuj 2001, Kopru 2003, Murski Soboti 2005 ter v Bielefeldu 1993 in 1994, Liverpoolu 2003, Amsterdamu 2005, Krakovu 2006, Bostonu 2007, Slavonskem Brodu 2010, Kranjski Gori 2011). V letih 1993 in 1995 je bila s štipendijo Avstrijskega inštituta za vzhodno in jugovzhodno Evropo na znanstvenem izpopolnjevanju na Dunaju. Od leta 1989 skoraj vsako leto evidentira arhivsko gradivo, ki zadeva Slovence in njihovo zgodovino v osrednjem britanskem arhivu National Archives v Londonu. Redno objavlja članke v osrednji arhivski znanstveni reviji *Arhivi*, pa tudi v drugih znanstvenih revijah s področja zgodovinopisja. V podajanju svojih spoznanj je jasna, razumljiva in strokovno neoporečna. Je članica Arhivskega društva Slovenije, Zgodovinskega društva Slovenije in Slovenske matice.

Februarja leta 2000 je prosila za izvolitev v naziv docentke za področje arhivistike. Naziv ji je bil podeljen v marcu 2002 in ponovno decembra 2007. V letu 2004/2005 je začela predavati arhivistiko na Oddelku za zgodovino na Pedagoški fakulteti v Mariboru, kasneje na Filozofski fakulteti. Ker je bil predmet novost v pedagoškem procesu zgodovinskega oddelka, je sodelovala pri oblikovanju novega programa za poučevanje arhivske teorije in prakse. Zaradi novih zadolžitev se je nekoliko spremenila in predvsem razširila tudi smer njenega znanstvenega in strokovnega dela. Usmerila se je tudi v vprašanja sodobne arhivistike, v nove naloge arhivov in izzive v današnjem času. V ospredju njenega dela je tudi pravno varstvo arhivskega gradiva. Tik pred izidom je njena knjiga *Osnove prava in pravne države za arhiviste*. Pri predavanjih iz arhivistike kaže veliko prizadevnost in zavzetost z željo, da bi se študentje za-

vedali pomena arhivistike in pridobili čim širša znanja s tega področja. Njena skrb in dobra priprava študijskega programa za vzgojo novih generacij arhivistov sta že obrodili prve pozitivne sadove. Pri študentih pa ne skrbi le za poglobljanje v arhivske probleme, ampak je pozorna tudi na njihovo splošno izobrazbo.

Kot sodelavki tako v Arhivu Republike Slovenije kot na Univerzi ji je bila vedno najpomembnejša strokovnost. Zna biti tudi odkrito in dobrohotno kritična, vedno pa je kolegialna in ima pred očmi predvsem skrb za arhive in dobro arhivistike.

Sodelovala je v več raziskovalnih projektih, katerih nosilci so bile različne ustanove, med njimi Arhiv Republike Slovenije, Filozofska fakulteta v Ljubljani in Inštitut za novejšo zgodovino. Zaveda se tudi pomena objavljanih arhivskih virov, tako je leta 1996 skupaj s kolegico dr. Matejo Jeraj pripravila vire o »partizanskih zdravnikih in pravnikih med stroko in politiko«. Izšli so v publikaciji Arhivskega društva Slovenije Viri. Tako pri raziskavah kot pri svojem delu kaže široko razgledanost in tudi človeško širino. O tem ne nazadnje pričata vodnik za otroke (male in velike) Spoznajmo Ljubljano (1995) in delo Ljubljana, vodnik po mestu in njegovi zgodovini (2011), ki sta ju pripravili skupaj z dr. Jerajevo.

Doc. dr. Jelki Melik ob življenjskem jubileju iskreno čestitam in ji želim še na mnoga uspešna leta.

Osebna bibliografija za obdobje 1973–2011

Članki in drugi sestavni deli

1.01 Izvirni znanstveni članek

- Kranjske deželne finance: 1861–1914. V: *Kronika*. – 21 (1973), št. 3, str. 160–165.
- Deželni glavarji in deželni odborniki na Kranjskem: 1861–1918. V: *Zgodovinski časopis*. – 28 (1974), št. 1/2, str. 85–93.
- Skladi kranjskega deželnega premoženja. V: *Kronika*. – 24 (1976), št. 3, str. 165–169.
- Upravni postopek. *Arhivi*. – 2 (1979), št. 1/2, str. 21–24.
- Pravna ureditev gospodarstva na Slovenskem od srede 19. stoletja do konca stare Jugoslavije. V: *Arhivi*. – 4 (1981), št. 1/2, str. 75–78.
- Valorizacija gradiva rednih sodišč. V: *Arhivi*. – 11 (1988), št. 1/2, str. 47–48.
- Orjunaši na sodišču. V: *Kronika*. – 37 (1989), št. 3, str. 247–253, ilustr.
- Kazensko materialno pravo na slovenskem od 1852 do 1930. V: *Arhivi*. – 14 (1991), št. 1/2, str. 24–27.
- Tiskovni delikti: 1874–1930. V: *Arhivi*. – 15 (1992), št. 1/2, str. 11–15.
- Kazensko materialno pravo na Slovenskem 1930–1941. V: *Arhivi*. – 17 (1994), št. 1/2, str. 43–45.

Zakonik o sodnem postopku iz leta 1929, njegova načela in zgodovina. V: *Arhivi*. – 19 (1996), št. 1–2, str. 35–38.

V sobi št. 4. V: *Nova revija*. – 15 (junij–julij 1996), št. 170/171, str. 26–41, ilustr. (soavtorica Mateja Jeraj).

Odvetništvo v Sloveniji 1918–1941. V: *Arhivi*. – 21 (1998), št. 1/2, str. 32–34.

Arhivi in kazenska sodišča. V: *Arhivi*. – 22 (1999), št. 1/2, str. 80–83.

Uvedba državnih pravdnih tožilstev (tožilstev) po letu 1848. V: *Arhivi*. – 23 (2000), št. 2, str. 47–51.

Ureditev, delovanje in poslovanje državnih tožilstev v stari Avstriji in prvi Jugoslaviji: (1852–1941). V: *Arhivi*. – 24 (2001), št. 2, str. 27–32.

Arhivi, družbene spremembe in pravosodje. V: *Arhivi*. – 25 (2002), št. 1, str. 235–240.

Družbeni pravobranilec Slovenije, pomemben ustvarjalec arhivskega gradiva. V: *Arhivi*. – 25 (2002), št. 2, str. 15–18.

Arhivsko gradivo sodišč združenega dela, zanimiva dediščina zadnjega obdobja socializma. V: *Arhivi*. – 26 (2003), št. 1, str. 213–216.

Delovanje in dediščina sodišča združenega dela pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter starostnega zavarovanja kmetov v SR Sloveniji. V: *Arhivi*. – 26 (2003), št. 2, str. 255–258.

Organi za postopek o prekrških kot ustvarjalci arhivskega gradiva. V: *Arhivi*. – 27 (2004), št. 2, str. 243–246.

Upravno sodišče Republike Slovenije kot ustvarjalec arhivskega gradiva. V: *Arhivi*. – 28 (2005), št. 1, str. 1–5.

Krutost na Okrožnem sodišču v Mariboru. V: *Studia Historica Slovenica*. – 5 (2005), št. 1/3, str. 425–441, ilustr.

Vrhovno državno tožilstvo kot ustvarjalec arhivskega gradiva in pravni naslednik Republiškega javnega tožilstva. V: *Arhivi*. – 29 (2006), št. 1, str. 99–104.

Slovensko najvišje sodišče v preteklosti: njegova pristojnost in položaj v organizaciji sodstva kot temelj vrednotenja dokumentarnega gradiva. V: *Arhivi*. – 29 (2006), št. 2, str. 263–268.

Nove poti arhivistike v 21. stoletju. V: *Arhivi*. – 31 (2008), št. 1, str. 21–30.

Lěnda arkivore private sipas shembujeve tē Arkivit shtetēror tē Sllovenisē. V: *Vjetar*. – 43/44 (2010), str. 20–30 (soavtorica Mateja Jeraj).

1.02 Pregledni znanstveni članek

Dokumentarno gradivo družbenih pravobranilcev samoupravljanja in njegova valorizacija. V: *Arhivi*. – 12 (1989), št. 1/2, str. 22–24.

Skriti zakladi Odvetniške zbornice Slovenije: (1868–1991). V: *Arhivi*. – 30 (2007), št. 2, str. 93–98.

Državni pravobranilec Republike Slovenije in njegovi predhodniki. V: *Arhivi*. – 31 (2008), št. 2, str. 273–278.

Zbornica izvršiteljev Slovenije kot ustvarjalka arhivskega gradiva. V: *Arhivi*. – 32 (2009), št. 1, str. 65–70, ilustr.

Pristojnost sodišč in kazenski postopek na prvi stopnji od leta 1874 do 1930. V: *Arhivi*. – 13 (1990), 1–2, str. 92–95.

Javni tožilec, ustvarjalec arhivskega gradiva, 1944–1977. V: *Arhivi*. – 18 (1995), št. 1/2, str. 60–63, ilustr.

Zakonik o sodnem kazenskem postopku iz leta 1929, njegova načela in zgodovina. V: *Arhivi*. – 19 (1996), št. 1/2, str. 35–38.

1.03 Kratki znanstveni prispevek

Ustavno sodišče kot pomemben ustvarjalec arhivskega gradiva. V: *Arhivi*. – 30 (2007), št. 1, str. 47–53.

1.04 Strokovni članek

Strokovna obdelava kazenskih sodnih spisov deželnega in okrožnih sodišč 1898–1929. V: *Arhivi*. – 16 (1993), št. 1/2, str. 1–4.

Tiskovna pravda – Cankar po Cankarju: 1922: v sobi št. 4. V: *Nova revija*. – 15 (1996), št. 170/171, str. 26–41 (soavtorica Mateja Jeraj).

Kazenski postopek na Slovenskem od leta 1930 do 1941. V: *Arhivi*. – 20 (1997), št. 1/2, str. 128–131.

Arhiv Republike Slovenije – slovenski državni arhiv. V: *Zgodovina v šoli*. – 10 (2001), št. 4, str. 51–54.

Arhiv republike Slovenije – Slovenski državni arhiv. V: *Zgodovina v šoli*. – 10 [I] (2002), št. 4, str. 51–54.

Slovenija in Slovenci v britanskem arhivu – malo drugače. V: *Arhivi*. – 28 (2005), št. 2, str. 395–403 (soavtorica Mateja Jeraj).

Slovenke na pragu druge svetovne vojne. V: *Tretji dan*. – 31 (junij/julij 2002), št. 6/7, str. 47–53.

1.06 Objavljeni znanstveni prispevek na konferenci (vabljeni predavanje)

Kazensko pravo in Slovenci v prvi Jugoslaviji. V: *Problemi demokracije na Slovenskem v letih 1918–1941: zbornik prispevkov na simpoziju 7. in 8. decembra 2006* (ur. Jože Pirjevec, Janko Pleterski). Ljubljana: SAZU, 2007 (Razprave, 23), str. 211–217.

1.07 Objavljeni strokovni prispevek na konferenci (vabljeni predavanje)

Vrednotenje in strokovna obdelava gradiva sodišč v SR Sloveniji po letu 1945. V: *Arhivski vjesnik*. – 29 (1986), str. 65–67.

1.08 Objavljeni znanstveni prispevek na konferenci

Pravo in ženska: (1919–1959). V: 32. Zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Celje, 30. september–2. oktober 2004. *Ženske skozi zgodovino: zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev, Celje, 30. september–2. oktober 2004* (ur. Aleksander Žižek). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004, str. 345–350.

Third International Conference on the History of Records and Archives, Boston, Massachusetts, September 27–29, 2007. Significance of private historical archives and the Slovenian National Archives. V: *Conference program and participants' papers*, (ur. Barbara Lazenby Craig). Boston: Massachusetts Historical Society, 2007, str. 75–84 (soavtorica Mateja Jeraj).

Kraków w historii polsko-słoweńskich związków. V: *Kraków i Lublana: a mit Europy Środkowej: materiały międzynarodowej konferencji zorganizowanej przez Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie w dniach 11–12 grudnia 2006* (ur. Jacek Purchla). Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2007, str. 141–[150].

1.09 Objavljeni strokovni prispevek na konferenci

Evidentiranje v Londonu. V: *Evidentiranje virov za zgodovino Slovencev v tujini. Novosti v slovenski arhivski zakonodaji. Arhivski informacijski sistem: 18. zborovanje, Postojna, [29. 9. do 1. 10.] 1999* (ur. Miran Kafol, Mija Mravlja). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1999, str. 67–70, ilustr. (soavtorica Mateja Jeraj).

Arhivi in državljani. V: *Arhivi in uporabniki. Arhivi in zgodovinopisje* (ur. Miran Kafol, Mija Mravlja, Andrej Nared). [Ljubljana]: Arhivsko društvo Slovenije, 2001, str. 51–55.

Slovensko pravosodje in njegovo arhivsko gradivo po letu 1991. V: *Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb. InfoArb* (ur. Mija Mravlja, Andrej Nared). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2003, str. 35–38.

Arhivsko gradivo oseb, pomembnih za slovensko politično zgodovino. V: *Varstvo arhivskega gradiva privatne provenience: zbornik referatov* (ur. Andrej Nared). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2005, str. 91–97 (soavtorica Mateja Jeraj).

Sodelovanje med arhivi: pretekle izkušnje kot pomoč za reševanje sedanjih problemov in izziv za prihodnost. V: *Razmere v arhivskih depozitih. (Ne)znano v arhivskih fondih in zbirkah. Medarhivsko sodelovanje: zbornik referatov* (ur. Andrej Nared). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007, str. 233–236.

Arhivisti in pravo. V: *Izobraževanje arhivskih delavcev in zaposlenih pri ustvarjalnih arhivskih gradivih. Arhivski depoji. Elektronsko arhiviranje in informatizacija v arhivih: zbornik referatov* (ur. Maja Gombač). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2009, str. 48–51.

Arhivistika med teorijo, zakonskimi določili in njihovo izvedbo. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasične in elektronskega arhiviranja*. – 10 (2011), str. 37–46 (soavtorica Mateja Jeraj).

1.16 Samostojni znanstveni sestavek ali poglavje v monografski publikaciji

Odvetniki v Sloveniji v prvih letih po drugi svetovni vojni. V: *Vilfanov zbornik: pravo, zgodovina, narod = Recht, Geschichte, Nation* (ur. Vincenc Rajšp, Ernst Bruckmüller). Ljubljana: Založba ZRC (ZRC SAZU), 1999, str. 637–642.

Delovanje kazenskih sodišč od 18. stoletja dalje. V: *Pravo, zgodovina, arhivi. 1, Prispevki za zgodovino pravosodja* (ur. Jože Žontar). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000, str. 37–44.

Organizacija rednih sodišč v prvi Jugoslaviji. V: *Pravo, zgodovina, arhivi. 1, Prispevki za zgodovino pravosodja* (ur. Jože Žontar). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000, str. 173–183.

Hribar in Šuklje pred sodiščem. V: *Melikov zbornik: Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje* (ur. Vincenc Rajšp, Rajko Bratož, Janez Cvirn, Jasna Fischer, Branko Marušič, Walter Lukan). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001, str. 977–992.

Angela Vode prvič pred sodiščem. V: *Usoda slovenskih demokratičnih izobražencev: Angela Vode in Boris Furlan, žrtvi Nagodetovega procesa* (ur. Peter Vodopivec). Ljubljana: Slovenska matica, 2001, str. 52–60.

Pravnice na Slovenskem pred drugo svetovno vojno. V: *Splošno žensko društvo: 1901–1945: od dobrih deklet do feministk* (ur. Nataša Budna Kodrič, Aleksandra Serše). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003, str. 256–266.

Javno tožilstvo, pomemben organ pri prevzemu oblasti 1944–1953. V: *Zbornik Janka Pleterškega* (ur. Oto Luthar, Jurij Perovšek). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003, str. 443–450.

Razvoj kazenskega prava na Slovenskem od 1848 do danes. V: *Malefične svoboščine Ljubljančanov: ljubljanski kazenski sodni red* (ur. Nataša Budna Kodrič, Marko Kambič, Boris Golec, Jelka Melik, Gernot Kocher, Markus Steppan, Žarko Bizjak, Brane Kozina). Ljubljana: Zgodovinski arhiv; Graz: Institut für österreichische Rechtsgeschichte und europäische Rechtsentwicklung der Karl-Franzens-Universität, 2004 [i.e. 2005] (Gradivo in razprave, 25), str. 185–200, 202–219.

Kazensko pravo in arhivsko gradivo kazenskih sodišč na Slovenskem po drugi svetovni vojni. V: *Ad fontes: Otoprečev zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005, str. 393–400.

Vilfanova pravna formacija: pravni red, pravne razmere in delo slovenskih pravnikov Avstro-Ogrske ob koncu 19. in začetku 20. stoletja. V: *Josip Vilfan: življenje in delo primorskega pravника, narodnjaka in poslanca v rimskem parlamentu* (ur. Gorazd Bajc, Darko Darovec). Koper: Univerza na Primorskem, Znanstvenoraziskovalno središče, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2005 (Knjižnica Annales, 44), str. 19–26, 166–169, ilustr..

Razvoj kazenskega prava na Slovenskem od 1848 do danes. V: *Malefične svoboščine Ljubljančanov: ljubljanski kazenski sodni red* (ur. Marko Kambič, Nataša Budna Kodrič). Študijska izd. Ljubljana: Pravna fakulteta, 2005 [i.e. 2006] (Littera scripta manet, Zbirka Manet, 7), str. 251–274.

1.17 Samostojni strokovni sestavek ali poglavje v monografski publikaciji

Slovenščina v pravosodju. V: *Iz roda v rod: pričevanja o slovenskem jeziku: [razstava Arhiva SR Slovenije, Ljubljana 1982]* (ur. Vladimir Kološa, Peter Ribnikar, Ema Umek). V Ljubljani: Arhiv SR Slovenije, 1982 (Publikacije Arhiva SR Slovenije, Katalogi, zv. 5), str. 19–20.

[Pravosodje]. V: *Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije* (ur. Vladimir Kološa, Vladimir Žumer, Marjeta Adamič, Marjeta Čampa, France M. Dolinar, Metka Gombač, Nevenka Troha, Danijela Juričič Čargo, Ljuba Dornik Šubelj, Darinka Drnovšek, Suzana Felicijan Bratož, Natalija Glazar, Vesna Gotovina, Marija Grabnar, Mirjana Jadreško, Mateja Jeraj, Alenka Kačičnik Gabrič, Miran Kafol, Majda Kocmur, Matevž Košir, Jelena Malbašič, Aleksandra Mrdavič, Pavla Mrdjenovič, Olga Pivk, Branko Radulovič, Marta Rau Selič, Aleksandra Serše, Vladimir Suncič, Jože Škofljanc, Gašper Šmid, Žarko Štrumbelj, Lojz Tršan, Andrej Zadnikar, Marjan Zupančič). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1999, 1999, knj. 2, str. 114–125, 127–134, 149–164.

Deželno sodišče v Ljubljani, 1749–1945: (1749–1945) 1812–1814: pravosodje: redna sodišča: redna sodišča na višjih stopnjah: [Arhiv Republike Slovenije]. V: *Napoléon et son administration en Adriatique orientale et dans les Alpes de l'Est 1806–1814: guide des sources: arhivski vodič: guida alle fonti: ein Führer zu den Quellen: arhivski vodnik: vodič kroz arhivsku građu* (ur. Josip Kolanović, Janez Šumrada). Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2005, str. 734–735 (soavtorja Adrijan Kopitar, Janez Šumrada).

Dora Vodnik-Pegam (1898–1975): publicistka, katoličanka, ki je verjela, da je krščanstvo »vera ljubezni" in zagovornica Angele Vode. V: *Pozabljena polovica: portreti ženske 19. in 20. stoletja na Slovenskem* (ur. Alenka Šelih, Milica G. Antič, Alenka Puhar, Tanja Renner, Rapa Šuklje, Marta Verginella). 1. izd. Ljubljana: Tuma: SAZU, 2007 (Razprave, 22), str. 342–346, portret..

1.19 Recenzija, prikaz knjige, kritika

Jože Žontar, Arhivistika, Dopisna delavska univerza Univerzum, Ljubljana 1984, 170 str. V: *Arhivi*. – 8 (1985), št. 1/2, str. 150.

1.20 Predgovor, spremna beseda

Namesto uvoda. V: *Pravo, zgodovina, arhivi. 1, Prispevki za zgodovino pravosodja* (ur. Jože Žontar). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000, str. 7–19.

1.25 Drugi članki ali sestavki

Evidentiranje v Public Record Officeu (PRO) v Londonu. V: *Arhivi*. – 20 (1997), št. 1/2, str. 259–264 (soavtorica Mateja Jeraj).

XV. mednarodni arhivski kongres, Dunaj, 23.–28. avgust, 2004. V: *Arhivi*. – 27 (2004), št. 2, str. 355–356.

London, Velika Britanija. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 21 (2005), št. 2, str. 7–49 (soavtorica Mateja Jeraj).

London, Velika Britanija. V: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*. – 22 (2006), št. 2, str. 7–33 (soavtorica Mateja Jeraj).

Monografije in druga zaključena dela

2.01 Znanstvena monografija

Kazensko sodstvo na Slovenskem: 1919–1929: s posebnim oziranjem na arhivsko gradivo Deželnega sodišča v Ljubljani. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1994, 123 str., tabele.

V imenu njegovega veličanstva kralja!: kazensko sodstvo v jugoslovanski Sloveniji v letih 1930–1941. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000, 163 str.

2.02 Strokovna monografija

Arhivski fondovi in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SFRJ = Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odeljenjima u SFRJ = Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odeljenjima u SFRJ = Arhivski fondovi i zbirki vo arhivite i arhivskite odelenia vo SFRJ : SR Slovenija = SR Slovenija, (Arhivski fondovi in

zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SFRJ) (ur. Marjan Drnovšek, Ema Umek, Vladimir Kološa, Marija Grabnar, Mateja Jeraj, Jelka Melik, Peter Ribnikar, Aleksandra Serše, Marjan Zupančič, Peter Pavel Klasinc). Beograd: Zveza arhivskih delavcev Jugoslavije, 1984, 636 str.

Partizanski zbirniki in pravniki med stroko in politiko, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1996 (Viri, št. 9), 152 str. (soavtorica Mateja Jeraj).

Osnove prava in pravne države za arhiviste. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2011 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Zbirka Priročniki, zv. 1).

Spoznajmo Ljubljano: vodnik po mestu za otroke (male in velike). 1. natis. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije, 2005, 128 str., ilustr. (soavtorica Mateja Jeraj).

Ljubljana: vodnik po mestu in njegovi zgodovini. 1. izd. Ljubljana: Modrijan, 2011, 191 str., ilustr. (soavtorica Mateja Jeraj).

2.08 Doktorska disertacija

Kazensko sodstvo v jugoslovanski Sloveniji v letih 1930–1941: doktorska disertacija. Ljubljana: [J. Melik], 1999, 254 f.

2.09 Magistrsko delo

Sodstvo na Slovenskem v letih 1918–1929: magistrsko delo. Ljubljana: [J. Melik], 1993, 207 f. str.

Izvedena dela (dogodki)

3.15 Prispevek na konferenci brez natisa

Attorneys in Carniola and in Slovenia between the Wars (1919–1941): [predavanje na mednarodni konferenci v Bielefeldu: Professions in modern East Central Europe between difficult origins and uncertain future]. Bielefeld, 1993.

Attorneys in Carniola and in Slovenia in the first years after World War: [predavanje na mednarodni konferenci v Bielefeldu: Professions in modern East Central Europe between difficult origins and uncertain future]. Bielefeld, 1994.

Angela Vode prvič pred sodiščem: [referat na posvetovanju v Ljubljani, Slovenska matica 5. maj 1999: O žuljenju Angele Vode]. Ljubljana, 1999.

Kaj o Slovencih najdemo v Public Record Officeu: [referat na 18. zborovanju Arhivskega društva Slovenije v Postojni, 29. oktober 1999]. Postojna, 1999 (soavtorica Mateja Jeraj).

Vilfanova pravna formacija: pravni red, pravne razmere in delo slovenskih pravnikov Avstro-Ogrske v času od leta 1896 do začetka stoletja: [predavanje na znanstvenem

sestanku z naslovom *Življenje in delo primorskega pravnikarja, narodnjaka in poslanca v rimskem parlamentu, dr. Josipa Viljana, Narodna in študijska knjižnica Trst in Znanstvenoraziskovalno središče RS Koper, 15. do 17. oktobra 2002*. Koper = Capodistria; Trst = Trieste, 2002.

Hidden truth – destroyed and inaccessible archives: problems of Slovene administrative and jurisdictional archives during Socialism and after it: [predavanje na mednarodni konferenci, Liverpool University, LUCAS, Centre for Archive Studies »Political pressure and the archival record“, 22–25 July, 2003]. Liverpool, 2003 (soavtorica Aleksandra Serše).

Pravni teoretiki in sodišča s svojimi problemi ter sodni spisi: [predavanje na znanstvenem posvetu Slovenske akademije znanosti in umetnosti: Problemi demokracije na Slovenskem v letih 1918–1941, v Ljubljani, 7. decembra 2006]. Ljubljana, 2006.

Wizja Krakowa w kulturze słoweńskiej = The vision of Krakow in the Slovenian culture: [predavanje na mednarodni konferenci z naslovom »Kraków i Lublana a mit Europy Środkowej = Krakow and Ljubljana and the myth of Central Europe“, organizirana s strani International Cultural Centre, Krakow, 11–12 December 2006]: Jelka Melik. Krakow, 2006.

Significance of private historical archives in Slovenia: [predavanje na Third International Conference on the History of Records and Archives (I-CHORA), Massachusetts, Historical Society, Boston, 28.9.2007]. Boston, 2007 (soavtorica Mateja Jeraj).

Zakonska zaščita arhivskega gradiva: predavanje v sklopu 44. savjetovanja Hrvatskog arhivističkog društva z naslovom »Kako poboljšati sustav zaštite?«, Slavonski Brod, 20. 10. 2010. Slavonski Brod, 2010 (soavtorica Mateja Jeraj).

3.16 Vabljeni predavanja na konferenci brez naziva

Arhivist – zgolj varuh ali tudi oblikovalec spomina?: [predavanje na 17. konferenci EBNA (European Board of National Archivists), direktorjev nacionalnih arhivov članic EU in kandidatke, Ljubljana, 10. april 2008]. Ljubljana, 2008.

Sekundarno avtorstvo

Urednik

Malefijne svoboščine Ljubljančanov = Deren von Laibach Malefizfreibaittn: ljubljanski kazenski sodni red (ur. Nataša Budna Kodrič, Marko Kambič, Boris Golec, Jelka Melik, Gernot Kocher, Markus Steppan, Žarko Bizjak, Brane Kozina). Ljubljana: Zgodovinski arhiv; Graz: Institut für österreichische Rechtsgeschichte und europäische Rechtsent-

wicklung der Karl-Franzens-Universität, 2004 [i.e. 2005] (Gradivo in razprave, 25), 219 str., ilustr.

Komentor pri magistrskih delih

Zajšek, Boštjan: *Nemška evangeličanska skupnost v Mariboru: (1862–1945): magistrsko delo*. Maribor: [B. Zajšek], 2008, 256 f., ilustr.

Komentor pri diplomskih delih

Škrinjar, Boris: *Edvard Kocbek: življenje svetovljana v viharjem stoletju: diplomsko delo*. Maribor: [B. Škrinjar], 2006, 104 f.

Muhvič, Nina: *Od matičnih knjig do matičnega registra: diplomsko delo univerzitetnega programa*. Ljubljana: [N. Muhvič], 2006, 87 f., ilustr.

Kojc, Boris: *Jožef Petrun: življenje in delo: diplomsko naloga*. Maribor: [B. Kojc], 2007, 92 f., ilustr.

Kulič, Klaudija: *Prebivalstvo Murske Sobotne med leti 1919 in 1929 v luči matičnih knjig: diplomsko naloga*. Murska Sobota: [K. Kulič], 2007, 166 f.

Lešnik, Jasna: *Svobodni Maribor leta 1945 in 1946 v luči časnika Vestnik: diplomsko delo*. Maribor: [J. Lešnik], 2007, 95 f., ilustr.

Osojnik, Darinka: *Zgodovina osnovnega šolstva na Sladkem Vrhu: diplomsko delo*. Sladki Vrh: [D. Osojnik], 2007, 129 f., ilustr.

Križnič, Sintija: *Zgodovina Slovenskih Konjic s poudarkom na matičnih knjigah v letih od 1931 do 1941: diplomsko delo*. Maribor: [S. Križnič], 2007, 108 f., ilustr.

Izvajalec

Umek, Ema: *Naslov projekta Arhivistika: zaključno poročilo o rezultatih opravljenega znanstvenoraziskovalnega dela na področju temeljnega raziskovanja*. Ljubljana: [s.n.], 1996. 10, [43] f.

Fotograf

Friš, Darko: Prof. dr. Stane Granda – sexagenarian. V: *Studia Historica Slovenica*. – 8 (2008), št. 1, str. 15–17, portret.

Pisec recenzij

Bourboni na Goriškem: zbornik s posveta na Kostanjevici: ob 170. obletnici priboda Bourbonov v Gorico in smrti kralja Karla X. (ur. Drago Trpin, Renato Podbersič). Nova Gorica: Zgodovinsko društvo za Severno Primorsko, 2007, 95 str., ilustr.

Matevž Košir

Nove pridobitve arhivov v letu 2010

Arhiv Republike Slovenije

- SI AS 347 Oddelek B pri Stolu sedmorice v Zagrebu, delni prevzem, 1919–1938, 5 knjig, 3 š., 0,8 tm, izročitelj Vrhovno sodišče RS
- SI AS 358 Zbirka zvočnih zapisov, delni prevzem, 12 š. (95 zvočnih trakov), 1,5 tm 1997–1999, izročitelj Gospodarska zbornica Slovenije
- SI AS 619 Slovensko muzejsko društvo, prevzem javnega in delno zasebnega arhivskega gradiva (gradivo po letu 1995), 1946–1999, 16 š., 1,6 tm, izročitelj Slovensko muzejsko društvo
- SI AS 631 Zveza kulturnih organizacij Slovenije, delni prevzem fonda, 30 š., 3,3 tm gradiva iz let 1978–1998, izročitelj Zveza kulturnih društev Slovenije
- SI AS 1137 Hidrometeorološki zavod RS, delni prevzem, 1895–1990, 472 š., 47,2 tm, izročitelj Agencija RS za okolje
- SI AS 1164 Inštitut za narodnostna vprašanja, 1880–1988, 28 tm, 254 š., izročitelj Inštitut za narodnostna vprašanja
- SI AS 1165 Gospodarska zbornica Slovenije: delni prevzem, 142 š., 16 tm, 1965–2005, izročitelj Gospodarska zbornica Slovenije
- SI AS 1166 Viba film, 115 š., 11,5 tm, 1955–1994, izročitelj Filmski sklad RS
- SI AS 1210 Zbirka Plebiscit 1990, delni prevzem, 1990–1990, 1 š., 0,1 tm, izročitelj Državna volilna komisija
- SI AS 1210 Zbirka Plebiscit 1990, delni prevzem, 1990–1990, 32 š., 3,4 tm, izročitelj Upravna enota Ljubljana, Izpostava Moste Polje
- SI AS 1210 Zbirka Plebiscit 1990, delni prevzem, 1990–1990, 42 š., 4,2 tm, izročitelj Pokrajinski arhiv v Novi Gorici
- SI AS 1215 Radiotelevizija Slovenija, delni prevzem, 1970–1995, 285 š., 29 tm, izročitelj Javni zavod RTV Slovenija
- SI AS 1237 Vrhovno sodišče Republike Slovenije, delni prevzem, 609 š., 55,3 tm, 1949–1991, izročitelj Vrhovno sodišče RS
- SI AS 1267 Republiški upravni organi in zavodi za izvrševanje kazenskih sankcij v Sloveniji, 4 delni prevzemi, 1952–1980, 784 š., 86,7 tm, izročitelj Uprava RS za izvrševanje kazenskih sankcij
- SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve, delni prevzem gradiva Službe državne varnosti, 2 š., 0,2 tm, izročitelj Slovenska varnostno-obveščevalna agencija
- SI AS 2055 Protokol RS, 1950–1989, 219 š., 24,3 tm, izročitelj Generalni sekretariat vlade RS

- SI AS 2057 Urad RS za komuniciranje, 1973–1991, 102 š., 11,4 tm, izročitelj Urad RS za komuniciranje
- SI AS 2058 Zbirka stenografskih beležk zapisnikov sej predstavništev, senata in skupščine Kraljevine Jugoslavije (1919–1939, 12 š., 1,2 tm), izročitelj Državni zbor RS
- SI AS 2060 Zbirka tehnične dokumentacije kamnologov, peskokopov in glinokopov, 1987–2010, 2 š., 0,2 tm, izročitelj NG nizke gradnje d.o.o., Novo mesto
- SI AS 2060 Zbirka tehnične dokumentacije kamnologov, peskokopov in glinokopov, 1993–2009, 1 mapa, 0,0 tm, izročitelj SCT d.o.o. v likvidaciji, Celje
- SI AS 2060 Zbirka tehnične dokumentacije kamnologov, peskokopov in glinokopov, 1997–2006, 3 mape, 0,0 tm, izročitelj Gozdno gospodarstvo Postojna
- SI AS 2061 Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2 delna prevzema, 1958–1996, 237 š., 26,2 tm, izročitelj Zavod RS za šolstvo
- SI AS 2067 Zbirka Korpus slovenske arhitekture, izročitelj Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani, 1976–2009, 350 š., 40 tm

Zgodovinski arhiv Celje

- SI_ZAC/0026 Občina Braslovče (Franc Kralj), 1868–1903, 0,1 tm
- SI_ZAC/0066 Občina Vitanje (Osnovna šola Vitanje), 1850–1942, 0,4 tm
- SI_ZAC/0116 Skupščina občine Brežice (Upravna enota Brežice), 1982–1994, 26,6 tm
- SI_ZAC/0311 Krajevni ljudski odbor Paka (Osnovna šola Vitanje), 1946, 0,1 tm
- SI_ZAC/0417 Skupščina občine Velenje (Upravna enota Velenje), 1981–1985, 41,2 tm
- SI_ZAC/1036 Skupščina občine Celje (Mestna občina Celje), 1990–1994, 1,3 tm
- SI_ZAC/1039 Skupščina občine Laško (Upravna enota Laško), 1987–1989, 6,3 tm
- SI_ZAC/1042 Skupščina občine Slovenske Konjice (Upravna enota Slovenske Konjice), 1990–1994, 6,6 tm
- SI_ZAC/1046 Skupščina občine Trbovlje (Upravna enota Trbovlje), 1973–1980, 31,4 tm
- SI_ZAC/1080 Občina Brezen (Osnovna šola Vitanje), 1887–1923, 0,1 tm
- SI_ZAC/1083 Občina Ljubnica (Osnovna šola Vitanje), 1898–1931, 0,1 tm
- SI_ZAC/0609 Okrožno sodišče Celje (Sodna uprava), 1898–1931, 10,3 tm

- SI_ZAC/0619 Okrajno sodišče Slovenske Konjice, 1902–1947, 0,7 tm
- SI_ZAC/0889 Osnovna šola Vojnik, 1925–1996, 7,1 tm
- SI_ZAC/0900 Slovensko ljudsko gledališče Celje, 1947–2004, 10,5 tm
- SI_ZAC/1087 Osnovna šola Vitanje, 1838–1991, 4,2 tm
- SI_ZAC/1088 Osnovna šola Rakovec (Osnovna šola Vitanje), 1931–1978, 0,3 tm
- SI_ZAC/1091 Nižja gimnazija Vitanje (Osnovna šola Vitanje), 1950–1953, 0,1 tm
- SI_ZAC/1092 Vrtec Vitanje (Osnovna šola Vitanje), 1946–1970, 0,1 tm
- SI_ZAC/1107 Dijaški dom Krško (Šolski center Krško–Sevnica), 1955–1983, 3,5 tm
- SI_ZAC/1116 Zavod za kulturo, šport in turizem Žalec, 2002–2003, 0,2 tm
- SI_ZAC/1118 Orglarska šola Celje (Jože Leskovar), 1889–1907, 0,1 tm
- SI_ZAC/0750 Premogovnik Senovo (Rudnik Senovo v zapiranju), 1947–2009, 1,5 tm
- SI_ZAC/1335 Razvojni center Celje, s. d., 0,3 tm
- SI_ZAC/0897 Telovadno društvo Sokol Braslovče (Franc Kralj), 1933, 0,1 tm
- SI_ZAC/0981 Društvo »Teharski otroci« (Janez Črnej), 1993–2009, 0,2 tm
- SI_ZAC/1049 Smučarski klub Braslovče (Franc Kralj), 1980–1985, 0,1 tm
- SI_ZAC/1096 Občinski svet Zveze sindikatov Slovenije Celje (Območna organizacija Zveze svobodnih sindikatov Slovenije Celje), 1965–1990, 15,6 tm
- SI_ZAC/1261 Občinski svet Zveze sindikatov Slovenije Slovenske Konjice (Območna organizacija Zveze svobodnih sindikatov Slovenije Celje), 1970–1990, 0,9 tm
- SI_ZAC/1097 Občinski svet Zveze sindikatov Slovenije Laško (Območna organizacija Zveze svobodnih sindikatov Slovenije Celje), 1969–1990, 0,4 tm
- SI_ZAC/1098 Občinski svet Zveze sindikatov Slovenije Šentjur (Območna organizacija Zveze svobodnih sindikatov Slovenije Celje), 1972–1990, 1,1 tm
- SI_ZAC/1099 Občinski svet Zveze sindikatov Slovenije Žalec (Območna organizacija Zveze svobodnih sindikatov Slovenije Celje), 1991, 0,1 tm
- SI_ZAC/1108 Občinska organizacija Zveze združenj borcev NOV Zagorje ob Savi (Združenje borcev za vrednote NOB Zagorje ob Savi), 1956–1996, 7,6 tm
- SI_ZAC/1109 Društvo gluhih in naglušnih Celje, 1954–2001, 4,3 tm
- SI_ZAC/1110 Medobčinsko društvo gluhih in naglušnih Velenje, s.d., 0,1 tm
- SI_ZAC/1111 Zveza kulturnih organizacij Sevnica (Zveza kulturnih društev Sevnica), 1987–1997, 3,4 tm
- SI_ZAC/1112 Zveza kulturnih društev Sevnica, 1997–1999, 1,1 tm
- SI_ZAC/1115 Zveza kulturnih organizacij Velenje (Zveza kulturnih društev Velenje), 1983–1999, 1,1 tm
- SI_ZAC/1121 Planinsko društvo Celje–Matica, 1906–2000, 5,7 tm
- SI_ZAC/1029 Zbirka filmov (Franc Žužej), s.d., 0,1 tm
- SI_ZAC/1393 Fototeka Savinjski občan (Zavod za kulturo, šport in turizem Žalec), 1976–1998, 1 tm

Pokrajinski arhiv Koper

- SI PAK 36.1, UE Piran, SO Piran, 1962–1994, 82 te, 8,2 tm
- SI PAK 36.726, UE Piran, ObLO Piran, 1961–1963, 2 te, 0,2 tm
- SI PAK 712.1.1, UE Koper, Nacionalizacija 1972, 1972–1977, 143 te, 14,3 tm
- SI PAK 712.2, UE Koper, Zapisniki SO Koper s predhodniki, 1955–1977, 26 te, 2,6 tm
- SI PAK 720, Okrajno sodišče v Sežani, Sodišče Sežana / Pretura di Sesana, 1922–1947, 45 te, 4,5 tm (gradivo vsebuje tudi Preturo v Senožečah in gradivo notarjev)
- SI PAK 763.1, Občina Sežana, Občina Sežana, 1923–1988, 1 te, 0,1 tm
- SI PAK 766, UE Ilirska Bistrica, KLO Dolnji Zemon, 1945–1949, 17 te, 1,7 tm
- SI PAK 787, Okrajno sodišče v Piranu, Okrajno sodišče Piran, 1979–1994, 173 te, 17,3 tm
- SI PAK 793.1, DURS Koper, RUJP, Izpostava Koper, 1956–1996, 31 te, 3,1 tm
- SI PAK 793.2, DURS Koper, RUJP, Izpostava Izola, 1956–1996, 23 te, 2,3 tm
- SI PAK 793.3, DURS Koper, RUJP, Izpostava Piran (Lucija), 1956–1996, 33 te, 3,3 tm
- SI PAK 793.4, DURS Koper, RUJP, Izpostava Sežana, 1948–1996, 244 te, 24,4 tm
- SI PAK 793.5, DURS Koper, RUJP, Davčna Inšpekcija, 1985–1996, 1 te, 0,1 tm
- SI PAK 800, Okrajno sodišče v Sežani, Okrajno sodišče Sežana, 1947–1978, 679 te, 68 tm
- SI PAK 876, UE Ilirska Bistrica, Kmetijsko zemljiška skupnost občine Ilirska Bistrica, 1959–1993, 50 te, 5 tm
- SI PAK 893, UE Ilirska Bistrica, KLO Koseze, 1949–1949, 11 te, 1,1 tm
- SI PAK 895, UE Ilirska Bistrica, KLO Topolc, 1945–1952, 18 te, 1,8 tm
- SI PAK 903, OŠ Lucija, OŠ Lucija, 1933–2001, 14 te, 1,4 tm
- SI PAK 909.1, DURS Koper, DU Koper, oddelek za fizične osebe Koper, 1993–2003, 65 te, 6,5 tm
- SI PAK 909.2, DURS Koper, DU Koper, oddelek za fizične osebe Izola, 1997–1998, 32 te, 3,2 tm
- SI PAK 909.3, DURS Koper, DU Koper, oddelek za fizične osebe, 1997–1999, 37 te, 3,7 tm
- SI PAK 909.4, DURS Koper, DU Koper, oddelek za fizične osebe Sežana, 1997–1999, 52 te, 5,2 tm
- SI PAK 918, Pomorski in tehniški izobraževalni center Portorož, Pomorski in tehniški izobraževalni center Portorož, 1910–2009, 155 te, 16 tm
- SI PAK 927, Zavod za šolstvo OE Koper, Zavod za šolstvo OE Koper, 1960–2002, 132 te, 13,2 tm
- SI PAK 928, OŠ Podgora–Kuteževo, OŠ Podgora–Kuteževo, 1938–2004, 29 te, 3 tm

- SI_PAK 929, Šolski center Postojna, Šolski center Postojna, 1926–2009, 119 te, 12 tm
 SI_PAK 934, Okrajno sodišče v Sežani, Okrajno sodišče Herpelje–Kozina, 1945–1947, 22 te, 2,2 tm
 SI_PAK 936, OŠ Koper, OŠ Janka Premrla Vojka Koper, 1946–2006, 24 te, 2,4 tm
 SI_PAK 937, OŠ Koper, OŠ Pinka Tomažič Koper, 1947–2006, 80 te, 8 tm
 SI_PAK 938, Športni in mladinski center Piran, Zveza telesnokulturnih organizacij Piran, 1977–1993, 13 te, 1,3 tm

Pokrajinski arhiv Maribor

- SI_PAM/1900 Osnovna šola Radlje ob Dravi, 1921–1980, 2,0 tm
 SI_PAM/1902 Verbek Viljem, odvetnik v Mariboru in Slovenski Bistrici, 1954–1992, 7 tm
 SI_PAM/1903 Kurnik Jelka, odvetnica v Mariboru, 1992–1997, 0,9 tm
 SI_PAM/1906 Srednja glasbena in baletna šola Maribor, 1945–1996, 11,4 tm
 SI_PAM/1908 Gosposočina Freisburg (Radgona), 14. stol.–1850 1,2 tm
 SI_PAM/1909 Gosposočina Štanof, 1821–1847 0,2 tm
 SI_PAM/1911 Sodišče združenega dela Maribor, 1975–1993, 41,9 tm

Dopolnitve fondov:

- SI_PAM/0012 Zbirka normalij–patentov in kurend, 18. stol., 0,1, tm
 SI_PAM/0051 Sresko načelstvo Ljutomer, 1906–1941, 1,4 tm
 SI_PAM/0602 Skupščina občine Lendava, 1990, 1,3 tm
 SI_PAM/0713 Temeljno sodišče Murska Sobota–sodni register, 1979–1995, 23,8 tm
 SI_PAM/0715 Sodišče Maribor, 1941–1945, 4,7 tm
 SI_PAM/0800 Srednja kmetijska šola Maribor, 1949–2005, 18,3 tm
 SI_PAM/0927 Mariborski vodovod, 1952–1999, 25,1 tm
 SI_PAM/0969 Tovarna dušika Ruše, 1917–2008, 21,9 tm
 SI_PAM/1020 Tekstilna tovarna Tabor, 1996–2002, 0,5 tm, dopolnitev
 SI_PAM/1069 Agencije RS za plačilni promet, podružnica Murska Sobota, 1994–2002, 6,7 tm
 SI_PAM/1187 Komunalni inženiring 1977–1998, 6,7 tm
 SI_PAM/1189 Gradbeni finalist Maribor, 0,1 tm
 SI_PAM/1427 Srednja kovinarska, strojna in metalurška šola, 1945–2009, 1,9 tm
 SI_PAM/1693 Zbirka fotografij in razglednic, 1900–1932, 42 kosov
 SI_PAM/1702 Zbirka albumov fotografij in razglednic, 19.–20. stol., 9 albumov, 905 fotografij in razglednic
 SI_PAM/1803 Zbirka starejšega gradiva–gosposočini Lamberg in Norički vrh, 15.–20. stol., 0,2 tm
 SI_PAM/1852 Gosposočina Gornja Radgona, 1840–1850, 0,3 tm

- SI_PAM/1891 Splošna bolnišnica Slovenj Gradec, 1947–1980, 41,3 tm

Pokrajinski arhiv Nova Gorica

- SI_PANG/0104 Skupščina občine Nova Gorica, 1961–1993, 7 š., 5 svežnjevi, 3 fascikli, 2 knjigi, 1,5 tm
 SI_PANG/0112 Samoupravne interesne skupnosti družbenih dejavnosti občine Tolmin, 1975–1990, 12 š., 1,2 tm
 SI_PANG/0114 Mestni ljudski odbor Solkan, 1947–1952, 1 knjiga
 SI_PANG/0122 Krajevni ljudski odbor Avče, 1945–1952, 1 š., 0,1 tm
 SI_PANG/0245 Okrajno sodišče Tolmin, 1948–1978, 13 š., 1,3 tm
 SI_PANG/0265 Osnovna šola Kromberk, 1899–1900, 1 zvezek
 SI_PANG/0325 Samoupravne interesne skupnosti družbenih dejavnosti občine Nova Gorica, 1967–1987, 8 fasciklov, 1 tm
 SI_PANG/0373 Gimnazija Nova Gorica, 1975–1978, 1 š., 0,1 tm
 SI_PANG/0389 Osnovna šola Kobarid, 1948–2007, 1 š., 0,1 tm
 SI_PANG/0392 Osnovna šola Podbela, 1948–1960, 1 knjiga (vložena v arh. škatlo)
 SI_PANG/0491 Zbirka pečatnikov, 1960–1960, 1 kos
 SI_PANG/0527 Okrajno sodišče Ajdovščina, 1958–1978, 173 š., 190 knjig, 19 tm
 SI_PANG/0550 Gostol Nova Gorica, 1947–1990, 18 š., 1,8 tm
 SI_PANG/0558 Glasbena šola Tolmin, 1951, 1964–1975, 1 mapa
 SI_PANG/0559 Osnovna šola Solkan, 1946–1961, 2 š., 0,2 tm
 SI_PANG/0571 Foto klub Nova Gorica, 2009–2010, 1 mapa
 SI_PANG/0579 Športno društvo Partizan Renče, 1975–2009, 1 mapa
 SI_PANG/0584 Zbirka filmov, 1978–1989, 33 kolutov (29 naslovov)
 SI_PANG/0675 Samoupravne interesne skupnosti gospodarskih dejavnosti občine Nova Gorica, 1972–1989, 225 fasciklov, 18 tm
 SI_PANG/0702 Zdravstvena šola Šempeter pri Gorici, 1972–1978, 4 š., 0,4 tm
 SI_PANG/0722 Iskra Avtoelektrika Nova Gorica. Šempeter pri Gorici, 1971–2007, 29 š., 2,9 tm
 SI_PANG/0734 MIP Nova Gorica, 1947–2007, 41 š., 1 mapa, 4,2 tm
 SI_PANG/0918 Sodnik za prekrške Ajdovščina, 1970–2004, 17 š., 16 knjig, kartotečno kazalo, 4,2 tm
 SI_PANG/0919 Zavarovalnica Triglav–Območna enota Nova Gorica, 1960–1990, 7 š., 0,7 tm
 SI_PANG/0929 Krajevna organizacija Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne Col, 1958–1977, 1 š., 0,1 tm

SI_PANG/1073 Okrajni zavod za socialno zavarovanje Tolmin, 1952–1974, 1 š., 1 kartoteka, 10 knjig, 0,2 tm
 SI_PANG/1074 Kmetijska zadruga Vipava, 1945–1994, 8 š., 0,8 tm
 SI_PANG/1075 Občinska skupnost za zaposlovanje Tolmin, 1979–1985, 1 mapa
 SI_PANG/1076 Stanovanjsko podjetje občine Nova Gorica, 1955–1975, 29 fasciklov, 2,3 tm
 SI_PANG/1077 Skupščina občine Nova Gorica–Odbor za odpravo posledic potresa, 1976–1980, 25 fasciklov, 1,6 tm
 SI_PANG/1079 Davčni urad Nova Gorica, (1980) 1993–1999, 23 š., 22 svežnjev, 1 knjiga, 4,8 tm
 SI_PANG/1100 Gasilsko društvo Avče, 1968–2008, 1 š., 0,1 tm
 SI_PANG/1101 Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije. Območna enota Nova Gorica. Izpostava Ajdovščina, 1945–1988, 17 š., 1,7 tm
 SI_PANG/1102 Krajevna skupnost Avče, 1974–2009, 5 š., 0,5 tm
 SI_PANG/1103 Krajevna konferenca socialistične zveze delovnega ljudstva Avče, 1959–1986, 1 š., 0,1 tm
 SI_PANG/1104 Osnovna organizacija Zveze socialistične mladine Slovenije Avče, 1960, 1984–1985, 1 mapa
 SI_PANG/1105 Krajevni odbor Rdečega križa Avče, 1945–1952, 1 mapa
 SI_PANG/1106 Prosvetno društvo Zvezda Avče, 1946–1962, 1 mapa

Zgodovinski arhiv Ptuj

Delavska univerza Ptuj, 11 š.
 GIZ Poetovio Vivat (Kurentovanje), 1995–1998, 0,5 tm, 5 fasciklov, prevzem od CID Ptuj (Center interesnih dejavnosti Ptuj)
 GURS Območna enota Ptuj, katastrske mape 9 predalnikov, 5 visečih omar (1824–2009)

Zgodovinski arhiv Ljubljana

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mestni trg 27

Center za socialno delo Cerknica, Center za socialno delo Cerknica, 1962–1999, 70 š., 7 tm
 Center za socialno delo Vrhnika, Center za socialno delo Vrhnika, 1948–2002, 121 š., 12,1 tm
 Državno pravobranilstvo Republike Slovenije, Občinsko javno pravobranilstvo Ljubljana, 1957–1978, 32 k., 574 f., 52,0 tm
 Državno pravobranilstvo Republike Slovenije, Mestno javno pravobranilstvo Ljubljana, 1966–1967, 1 š., 0,1 tm
 Državno pravobranilstvo Republike Slovenije, Okrajno javno pravobranilstvo Kočevje, 1956–1957, 3 š., 0,3 tm
 Elektro Ljubljana DE Ljubljana Center, Elektro Ljubljana, 1951–1993, 52 š., 5,2 tm

Gimnazija Vič, Ljubljana, Gimnazija Vič, Ljubljana, 1957–1981, 39 š., 3,9 tm, 2. prevzem
 Gimnazija Vič, Ljubljana, I. mešana meščanska šola v Ljubljani, 1929–1945 (1948), 1 š., 0,1 tm, 2. prevzem
 Javno podjetje Ljubljanski potniški promet, del fonda Električna cestna železnica, Ljubljana, 1900–1968, 32 š., 3,2 tm
 Javno podjetje Ljubljanski potniški promet, SAP–Viator Ljubljana, 1960–1990, 45 š., 4,5 tm
 Mercator Ljubljana, Mercator Ljubljana, 1949–2002, 428 š., 42,8 tm
 Okrajno sodišče Kočevje, Okrajno sodišče Kočevje, razne kazenske zadeve, 1978–1994, 19 š., 1,9 tm
 Osnovna šola Log–Dragomer, Dragomer, Osnovna šola Log–Dragomer, 1939–1998, 17 š., 1,7 tm, 2. prevzem
 Slovenijales Ljubljana, del fonda Slovenijales Ljubljana, 1948–1991, 50 š., 5,0 tm
 Srednja medijska in grafična šola Ljubljana, Šolski center tiska in papirja, Ljubljana, 1926–1991, 72 š., 7,2 tm
 Upravna enota Domžale, Skupščina občine Domžale, 1966–1994, 814 š., 81,4 tm
 Upravna enota Kamnik, Skupščina občine Kamnik, 1974–1994, 75 š., 7,5 tm
 Upravna enota Vrhnika, Skupščina občine Vrhnika, 1991–1995, 126 š., 12,6 tm

Enota za Gorenjsko Kranj

Državno pravobranilstvo, Zunanji oddelek Kranj, Državno pravobranilstvo, Zunanji oddelek Kranj, 1956–1996, 688 š., 68,8 tm
 Fakulteta za organizacijske vede Kranj, Fakulteta za organizacijske vede Kranj, 1955–1979, 1 š., 0,1 tm
 Industrija bombažnih izdelkov Kranj d.d – v likvidaciji, Industrija bombažnih izdelkov Kranj, 1947–2008, 74 f., 2 m., 8 tm
 Območna geodetska uprava Kranj, Geodetska pisarna Jesenice, 1868–1998, 41 š., 1 m., 4,2 tm
 Območna geodetska uprava Kranj, Geodetska pisarna Radovljica, 1868–1998, 35 š., 3,5 tm
 Območna geodetska uprava Kranj, Območna geodetska uprava Kranj, 1941–2000, 17 š., 1 m., 1,8 tm
 Okrožno sodišče Kranj, Okrožno sodišče Kranj, 1979–1994, 687 š., 68,7 tm
 Upravna enota Kranj, Skupščine občine Kranj, 1965–1994, 130 š., 13 tm
 Upravna enota Kranj, Upravna enota Kranj–Denacionalizacija, 1992–2008, 232 š., 23,2 tm
 Upravna enota Kranj, Upravna enota Kranj–Rojstne matične knjige, 1974–2001, 440 š., 44 tm
 Upravna enota Radovljica, Skupščina občine Radovljica, 1953–1994, 159 š., 15,9 tm

Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto

Okrajno sodišče Črnomelj, Okrajno sodišče Črnomelj, 1892–1949, 81 š., 8,1 tm

Združenje borcev za vrednote NOB Črnomelj, Občinski odbor ZZB NOV Črnomelj, 1945–1991, 98 š., 4 f., 10,2 tm

Enota v Škofji Loki

Gasilska zveza Škofja Loka, Gasilska zveza Škofja Loka, 1952–2000, 20 š., 1 k., 2,1 tm
 Gasilska zveza Škofja Loka, Občinska gasilska zveza Gorenja vas, 1955–1958, 1 š., 0,1 tm
 Gasilska zveza Škofja Loka, Občinska požarna skupnost Škofja Loka, 1972–1986, 4 š., 0,4 tm
 Gasilska zveza Škofja Loka, Prostovoljno industrijsko gasilsko društvo LTH, 1961–2007, 2 š., 0,2 tm
 Gasilska zveza Škofja Loka, Prostovoljno industrijsko gasilsko društvo Gradis–LIO, 1973–2002, 3 š., 0,3 tm
 Gorenjska predilnica Škofja Loka d.d., Gorenjska predilnica Škofja Loka, 1947–2005, 29 š., 2,9 tm
 LTH Škofja Loka d.d. v stečajju, LTH Škofja Loka, 1950–2009, 28 š., 1 k., 2,8 tm
 Muzejsko društvo Škofja Loka, Muzejsko društvo Škofja Loka, 2008–2009, 12 DVD, 46 ks. fotogr.
 Osnovna šola Ivana Groharja Škofja Loka, Osnovna šola Ivana Groharja Škofja Loka, 1978–2000, 27 š., 2,7 tm
 Osnovna šola Ivana Groharja Škofja Loka, Osnovna šola Škofja Loka, 1977–1985, 2 š., 0,2 tm
 Osnovna šola Ivana Groharja Škofja Loka, Podružnična šola Buko–vica, 1932–1996, 1 š., 0,1 tm
 Osnovna šola Ivana Groharja Škofja Loka, Podružnična šola Bukov–ščica, 1909–1996, 1 š., 0,1 tm
 Osnovna šola Ivana Groharja Škofja Loka, Podružnična šola Lenart, 1984–1996, 1 š., 0,1 tm
 Osnovna šola Ivana Tavčarja Gorenja vas, Nižja gimnazija Trata–Gorenja vas, 1950–1951, 1 š., 0,1 tm
 Osnovna šola Ivana Tavčarja Gorenja vas, Osnovna šola Hotavlje, 1950–1961, 1 š., 0,1 tm
 Osnovna šola Ivana Tavčarja Gorenja vas, Osnovna šola Leskoviča, 1941–2000, 1 š., 0,1 tm
 Osnovna šola Ivana Tavčarja Gorenja vas, Osnovna šola Malenski vrh, 1906–1971, 2 š., 0,2 tm
 Osnovna šola Ivana Tavčarja Gorenja vas, Osnovna šola Stara Oselica, 1970–1971, 1 š., 0,1 tm
 Osnovna šola Ivana Tavčarja Gorenja vas, Osnovna šola Trata–Gorenja vas, 1856–2002, 62 š., 6,2 tm
 Osnovna šola Ivana Tavčarja Gorenja vas, Osnovna šola Trebija, 1950–1961, 1 š., 0,1 tm
 Osnovna šola Ivana Tavčarja Gorenja vas, Srednja ekonomska šola Kranj, oddelek Gorenja vas, 1960–1961, 1 š., 0,1 tm
 Osnovna šola Ivana Tavčarja Gorenja vas, Vrtec Zala, 1975–2000, 4 š., 0,4 tm
 Osnovna šola Žiri, Nižja gimnazija Žiri, 1945–1957, 2 š., 0,2 tm
 Osnovna šola Žiri, Osnovna šola Žiri, 1817–1995, 44 š., 4,4 tm
 Osnovna šola Žiri, Vrtec pri OŠ Žiri, 1976–1994, 1 š., 0,1 tm

Tovarna klobukov Šešir Škofja Loka d.d., Tovarna klobukov Šešir Škofja Loka, 1921–1996, 39 š., 3,9 tm
 Upravna enota Škofja Loka, Skupščina občine Škofja Loka–redna registratura za leto 1991, 44 š., 4,4 tm

Enota v Idriji

Kolektor Idrija, prevzem dela tehnične dokumentacije, 5389 načrtov
 Medobčinski inšpektorat Idrija Logatec Vrhnika, 1976–1994, 127 š., 12,7 tm
 Občina Idrija, SIS za področje družbenih dejavnosti, 1975–1989, 172 š., 17,2 tm
 Okrajno sodišče Idrija, 1827–1929, 13 š., 1,3 tm
 Osnovna šola Spodnja Idrija, 1946–2000, 29 š., 2,9 tm
 Rudnik živega srebra Idrija d.o.o. v likvidaciji, Rudnik živega srebra Idrija, 1957–1990, 14 š., 1,4 tm
 Sankaški klub Idrija, 1959–1999, 2 f., 0,2 tm
 SGP Zidgrad Idrija, 1947–1992, 86 š., 23 f., 11,2 tm

Pridobivanje zasebnega arhivskega gradiva:

Arhiv Republike Slovenije

SI AS 1063 Zbirka listin, 1684 november 20., Ljubljana, 1 pergamentna listina, darilo
 SI AS 1073 Zbirka rokopisov, 1919–1939, 1 knjiga, 0,1 tm, darilo
 SI AS 1408 Zbirka gradiva kanadskih Slovencev, 1970–2010, 1 š., 0,1 tm kopij gradiva
 SI AS 2043 Juvančič dr. Ivo, delni prevzem, 0,2 tm
 SI AS 2045 Zbirka Ivana Jazbeca in Veterinarske fakultete, delni prevzem, 9,0 tm, 67 knjig, 95 fasciklov, 1880–1999, darilo
 SI AS 2062 Strohsach Boris, 1936–1995, 7 š., 0,7 tm, darilo
 SI AS 2063 Petkovšek Viktor, 1701–1986, 9 š., 0,9 tm, darilo
 SI AS 2065, Saje Franček, 1899–1987, 45 š., 4,5 tm, darilo
 SI AS 2066 Zbirka in zapuščina dr. Viljenke Škorjanec, 1968–2008, 4 š., 0,4 tm

Zgodovinski arhiv Celje

SI_ZAC/0999 Črnež Janez, 1990–1994, 0,2 tm, darilo
 SI_ZAC/1116 Kumar Srečko (Matic Horvat), s.d., 0,1 tm, darilo
 SI_ZAC/1240 Zbirka nosilcev zvoka, slike in računalniških zapisov (Mira Piliš), s.d., 0,1 tm, darilo
 SI_ZAC/1274 Zbirka starih razglednic, 1898–1935, 0,1 tm, odkup

Pokrajinski arhiv Maribor

SI_PAM/1242 Zbirka gradiva družbenih organizacij in društev, serija Zveza kulturnih organizacij Slovenije–tajniška pisarna Maribor, 1998–2009, 2,4 tm

SI_PAM/1901 Film in video klub Maribor, 1970–2006, 2,1 tm
 SI_PAM/1904 Kulturno športno društvo Modra laguna, 1999–2008, 0,4 tm
 SI_PAM/1905 Družina Požegar, 1843–1943, 0,1 tm
 SI_PAM/1910 Društva strojnih inženirjev Maribor, 1955–2009, 0,6 tm
 SI_PAM/1912 Freljih Emil, 1933–2006, 3,4 tm
 SI_PAM/1913 Družine Majer, 1885–1946, 0,1 tm
 SI_PAM/1914 Društvo živilskih in prehranskih strokovnih delavcev Maribor, 1962–2009, 0,2 tm
 SI_PAM/1915 Angeli Mirko, 1975–1999, 0,8 tm

Dopolnitve fondov:

SI_PAM/0854 Zveze kulturnih društev Maribor, 1949–2004, 6,2 tm
 SI_PAM/1783 Šostarič Mirko, 1960–1999, 0,1 tm
 SI_PAM/1792 Vogelnik Franc, 1945–1990, 1200 diapozitivov

Pokrajinski arhiv Nova Gorica

SI_PANG/0583 Zbirka fotografij, 1950–1968, 2 kosa, darilo
 SI_PANG/0584 Zbirka filmov, 1960–1973, 4 koluti (4 naslovi), darilo
 SI_PANG/0667 Zbirka razglednic krajev, 1898–2010, 81 kosov, odkup, darilo
 SI_PANG/0713 Zbirka videofilmov, 1970–1997, 2 kosa (3 naslovi), darilo
 SI_PANG/0730 Žgur Fran, 1866–1939, 1 knjiga, 0,02 tm, darilo
 SI_PANG/1023 Vuk Marko, 1922–2004, 5 š., 0,5 tm, darilo
 SI_PANG/1072 Kragelj Jožko, 1894–2010, 18 š., 1,8 tm, darilo
 SI_PANG/1078 Rodbina Fabčič iz Orehovice, 1815–1937, 1 mapa, darilo
 SI_PANG/1081 Družina Dekleva–Krasovski, 1884–1960, 1 š., 0,1 tm, darilo
 SI_PANG/1107 Hladnik Feliks, 1944–1953, 2 š., 0,2 tm, darilo
 SI_PANG/1108 Vuk Anton, 1908–1967, 4 š., 0,4 tm, darilo

Zgodovinski arhiv Ptuj

Andrej Fekonja, 1978–2008, 25 š.
 Počitniško društvo Peregrin Ptuj, 1998–2005, 0,9 tm, 9 fasciklov, prevzem od CID Ptuj (Center interesnih dejavnosti Ptuj)

Zgodovinski arhiv Ljubljana

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mestni trg 27

Digitalne fotografije hiše na Ciril–Metodovem trgu 15, 2010, 17 ks., darilo

Društvo za naravni zakon, Ljubljana, 1968–1996, 11 š., 1 m., 1,1 tm, darilo
 Družina Lovrečič, Ljubljana, 1890–2009, 6 š., 0,6 tm, dopolnitev fonda, darilo
 Kulturno športno društvo Laze, 1992–2008, 3 š., 0,3 tm, darilo
 Razglednice Ljubljane in širše okolice, 1898–1949, 22 ks., odkup
 Razglednice Ljubljane, Novega mesta in Velikih Lašč, 1932–1941, 4 ks., darilo
 Reisp Branko, Ljubljana, 1906–2008, 26 š., 2,6 tm, darilo
 Turistično društvo Trnovo, 1987–1998, 2 š., 0,2 tm, dopolnitev fonda, darilo

Enota za Gorenjsko Kranj

Družina Pirc, Kranj, 1870–1959, 3 š., 0,3 tm, darilo
 Pocarjeva domačija Zgornja Radovna, 1609–1999, 7 š., 0,7 tm, darilo
 Telesnovzgojno društvo Partizan Križe, 1948–2007, 4 š., 0,4 tm, darilo
 Zbirka: Razglednice in voščilnice, 1896–1989, 9 ks., odkup

Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto

Mara Rupena Osolnik, 1942–2003, 2 š., 0,2 tm, darilo
 Marjan Kozina, skladatelj in publicist, 1929–1957, 1 š., 0,1 tm, darilo

Enota v Škofji Loki

Filatelistično društvo Lovro Košir Škofja Loka, 1949–1999, 4 š., 0,4 tm, darilo
 Stane Pečar Škofja Loka, 1936–2009, 1 š., 0,1 tm, darilo
 Zbirka DVD, 2008–2009, 14 ks., darilo
 Zbirka fotografij in razglednic, 1898–1918, 6 ks., odkup
 Zbirka fotografij in razglednic, 2004–2006, 2 albuma (198 ks. fotografij), darilo

Nadškofijski arhiv Ljubljana

Nadškofija Ljubljana, Muzejska zbirka, 48 kosov
 Nadškofija Ljubljana, DVD Zbirka, 1 kos
 UE Črnomelj, ŽA Sinji vrh, 0,1 tm
 UE Kočevje, ŽA Kočevje
 UE Ljubljana,
 KU Polhov Gradec, ŽA Polhov Gradec, 0,2 tm
 UE Ljubljana, ŽA Javor
 ŽA Ljubljana – Šentvid
 ŽA Ljubljana – Marijino Oznanjenje
 UE Sevnica, ŽA Tržišče, 0,1 tm
 UE Trbovlje, ŽA Dobovec
 UE Litija, ŽA Polšnik, 0,1 tm
 UE Grosuplje,
 KU Ivančna Gorica, ŽA Stična
 UE Tržič ŽA Leše, 0,1 tm
 UE Kranj, ŽA Naklo
 ŽA Šenčur

ŽA Šenturška Gora
 UE Škofja Loka, ŽA Sorica, 0,1 tm
 UE Ljubljana
 KU Medvode, ŽA Preska
 Duhovniški dom, Zapuščina Z. Reven, 4 tm
 Krajevni urad Ig, ŽA Ig, 0,1 tm
 Anton Štrukelj, Zapuščina Anton Oblak, 0,1 tm
 Peter Zakrajšek, Zapuščina J. Kolariča, 1,5 tm
 Župnija Šmihel / Žužemberku, ŽA Šmihel pri
 Žužemberku, 2,0 tm
 Jože Ključevšek, Zbirka DVD, 23 kosov

Nadžkofijski arhiv Maribor

Župnija Sv. Lenart - Podgorci, poročna matična knjiga
 1894–1910, 0,05 tm
 Župnija Veržej, razno neurejeno gradivo, 18.–20. st.
 Župnija Sv. Rupert nad Laškim:
 - Rojstna in krstna matična knjiga 1755–1791;
 - Rojstna in krstna matična knjiga 1788–1802;
 - Rojstna in krstna matična knjiga 1802–1835;
 - Rojstna in krstna matična knjiga 1836–1856;
 - Poročna matična knjiga 1755–1790;
 - Poročna matična knjiga 1789–1832;
 - Mrliška matična knjiga 1755–1791;
 - Mrliška matična knjiga 1791–1828, 0,32 tm
 Župnija Šentjur pri Celju, indeks k poročni in krstni
 knjigi 1787–1849 in 1756–1849, 0,03 tm
 Župnija Stari trg pri Slovenj Gradcu, obnova cerkve na
 Uršlji gori, 2003–2006, 0,2 tm
 Prepisi matičnih knjig, 21. st., 0,7 tm
 Nadškofijski ordinariat Maribor, Škofijska pisarna, P1–P
 8, 20. st., 1,0 tm
 Nadškofijski ordinariat Maribor, Škofijska pisarna,
 delovodniki in indeksi, 20. st., 0,55 tm
 Nadškofijski ordinariat Maribor, Dekanijski fondi, D1–
 D29, 20. st., 1,7 tm
 Nadškofijski ordinariat Maribor, Inventarni zapisniki,
 19., 20. st., 1,7 tm
 Nadžupnija Vuzenica, 16.–20. st., 16 tm
 Zbirka zapuščin, Janežič, Stanko, 20. st., 5,2 tm

Škofijski arhiv Koper

Razglednice, 1214
 Prepisi matičnih knjig 2009, 0,40
 Prepisi matičnih knjig, 5 CD
 Osebni arhiv: Mirko Žakelj, 6 a. škatel
 Osebni arhiv: Branko Melink, 2 a. škatli (delno)
 Osebni arhiv: Ljubo Marc, 5 a. škatel (delno)
 Osebni arhiv: Andrej Sedaj, 4 a. škatle (delno)

Pridobivanje filmskega arhivskega gradiva

Arhiv Republike Slovenije

SI AS 1086 Zbirka filmov:

Podarjeno filmsko arhivsko gradivo na DVD (246) in na
 CD (6):

A Atalanta 1 DVD
 Dimitar Anekijev 2 DVD
 ARRI Muenchen 1 DVD
 Artrebel 2 DVD
 Bela film 4 DVD
 Peter Bizjak 2 DVD
 Darko Cafuta 1 DVD
 CD com Records 2 DVD
 Državni zbor Republike Slovenije 1 DVD
 DZMP Krško 7 DVD
 Emotion 1 DVD
 Felina 2 DVD
 Filмотека Narodowa Varšava 3 DVD
 Filmski sklad Republike Slovenije 67 DVD, 5 CD
 Tone Frelj 5 DVD
 Futura 2 DVD
 Gornjesavski muzej Jesenice 2 DVD
 Marjan Gumilar 1 DVD
 Hrvaški državni arhiv 3 DVD
 Peter Hvalica 1 DVD
 Inštitut AVA 2 DVD
 Matevž Jerman 1 DVD
 Kibla 1 DVD
 Kinoatelj Gorica 3 DVD
 Knjižnica Antona Tomaža Linhartaradovljica 1 DVD
 Anka Kočevar 1 DVD
 Tomaž Kosec 1 CD
 KUD Črešnjevce 8 DVD
 Kulturna zveza Grosuplje 1 DVD
 Dušica Kunaver 1 DVD
 Uroš Lokošek 1 DVD
 Mangart 2 DVD
 Marko Matuc 1 DVD
 Jurij Meden 1 DVD
 Mestna občina Nova Gorica 1 DVD
 Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije 2 DVD
 Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije 10 DVD
 Mitja Manček 1 DVD
 Mladinski center Medvode 1 DVD
 Andrej Mlakar 1 DVD
 Mlekarna Planika Kobarid 1 DVD
 Jani Mrak 4 DVD
 Muzej novejšje zgodovine Ljubljana 1 DVD
 Rok Nagode 1 DVD
 Ivan Nemanič 1 DVD
 Nika Autor 1 DVD
 Matej Očepek 4 DVD
 Perfo 8 DVD
 Janez Pirc 2 DVD
 Jože Pogačnik 3 DVD
 Borko Radešček 3 DVD
 Petra Rodman 1 DVD
 Iztok Selič 2 DVD
 Sofija Simić 3 DVD
 Slovenska Kinoteka 1 DVD

Slovenski planinski muzej 1 DVD
 Staragara 1 DVD
 Koni Steinbacher 2 DVD
 Studio Meg 22 DVD
 ŠKUC Forum 1 DVD
 Šola Famul Stuart 1 DVD
 Šolski center Srečka Kosovela Sežana 1 DVD
 Televizija Medvode 5 DVD
 Televizija Slovenija 3 DVD
 Lojz Tršan 3 DVD
 TV Koper 1 DVD
 TV Primorka 1 DVD
 Rudi Uran 1 DVD
 Videooskar 9 DVD
 Visoka šola za umetnost Univerze v Novi Gorici 3 DVD
 Boštjan Vrhovec 1 DVD
 ZAP studio za animacijo 1 DVD
 Matjaž Žbontar 3 DVD

Filmsko arhivsko gradivo na DVD izročeno na podlagi določil 43. člena ZVDAGA na DVD

(65) in Blu-ray (1):

Artrebel 1 DVD
 Bela film 1 DVD
 Bugbrain 1 DVD
 Casablanca 1 DVD
 CV Koncept 2 DVD
 Dimitar Anakiev Films 1 DVD
 DZMP Krško 2 DVD
 FDA produkcija 1 DVD
 Film IT 1 DVD
 Forum 1 DVD
 Grand 2 DVD
 HI-FI videostudio 13 DVD
 Juhafilm 1 DVD
 Katapult 1 DVD
 Kinoateljje 2 DVD
 Kobe 1 DVD
 Primož Ledinek 1 DVD
 Libra news 1 DVD
 Mangart 1 Blu-ray
 Mladinski center Maribor 1 DVD
 Matjaž Mrak 1 DVD
 Petra pan film 1 DVD
 Piranense 1 DVD
 Janez Pirc 1 DVD
 Projektil 1 DVD
 Proteusfilm 1 DVD
 S.T.V.A 2 DVD
 Senca studio 1 DVD
 Slovenska Kinoteka 1 DVD
 Sončnica 1 DVD
 Staut 1 DVD

ŠKUC 2 DVD
 Študentska založba 1 DVD
 Tele 59 2 DVD
 Televizija Slovenija 1 DVD
 Televizija Medvode 1 DVD
 Vertigo 3 DVD
 Vest 2 DVD
 Vizualis 1 DVD
 VPK 2 DVD
 Vrtinec 2 DVD
 Zavod Skledar 1 DVD

Filmsko arhivsko gradivo na filmskem traku izročeno na podlagi določil 43. člena ZVDAGA (22 filmov, 77 kolutov):

A.A.C Productions 1 film, 13 kolutov
 Arhiv Republike Slovenije 11 filmov, 11 kolutov
 Arkadena 1 film, 20 kolutov
 Bugbrain 1 film, 2 koluta
 Mangart 1 film, 10 kolutov
 Urad vlade Republike Slovenije za informiranje 6 filmov, 8 kolutov
 Vertigo 1 film, 13 kolutov

Filmsko arhivsko gradivo na filmskem traku izročeno v hrambo (depozit) (75 filmov, 245 kolutov):

A Atalanta 1 film, 6 kolutov
 Akademija za gledališče, radio film in televizijo 24 filmov, 159 kolutov
 Arhitekturni muzej Ljubljana 2 filma, 2 koluta
 Bela film 2 filma, 4 koluti
 Tomi Dežman 21 filmov, 21 kolutov
 Janja Glogovac 1 film, 15 kolutov
 Naško Križnar 1 film, 1 kolut
 Jasna Lukežič 13 filmov, 13 kolutov
 Mangart 1 film, 5 kolutov
 Medobčinska splošna knjižnica Žalec 2 filma, 2 koluta
 Jani Mrak 4 filmi, 4 koluti
 Primož Rode 1 film, 1 kolut
 Studio Maj 2 filma, 12 kolutov

Kupljeno filmsko arhivsko gradivo na filmskem traku (2 filma, 6 kolutov):

A.A.C Production 1 film, 5 kolutov
 Bela film 1 film, 1 kolut
 AS 1287 Zbirka videokaset:

Izročeno po zakonu, presneto pri zunanjih izvajalcih in podarjeno arhivsko gradivo (609 kosov)

VHS videokasete, 307 naslovov, 373 kosov
 Beta videokasete, 340 naslovov, 236 kosov

Bibliografija arhivskih delavcev v letu 2010

Sonja ANŽIČ-KEMPER

Občina Sv. Jošt (Besnica) v luči zapisnikov občinskega odbora od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne. *Jubilejni kranjski zbornik*. Kranj 2010, str. 37–45.

Poročilo o opravljenem evidentiranju arhivskega gradiva freisinskega gospostva na Slovenskem v Bavarskem glavnem arhivu (Bayerisches Hauptstaatsarchiv München) v letu 2009. *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini*. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2010, str. 173–181. (Soavtorici Mira Hodnik in Judita Šega)

Blanka AVGUŠTIN FLORJANOVIČ

ARS : konserviranje in restavriranje Bockove Kreuterbuch. *Flores in colores : barviti dokumenti kulturne dediščine 16. stoletja na Dolenjskem*. Ljubljana : Brat Francišek, 2010, str. 103–117. (soavtorice Jedert Vodopivec, Marjeta Černič, Stanka Grkman)

Borut BATAGELJ

Chamonix 1924: »prve« zimske olimpijske igre. *Mladina*, 19. 2. 2010, str. 56–57.

Izum smučarske tradicije: kulturna zgodovina smučanja na Slovenskem do leta 1941. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2009.

Odkritje gora: strukturne spremembe v dojetanju gora na Slovenskem do začetka 20. stoletja. *Ekonomska i ekohistorija. Časopis za gospodarsku povijest i povjest okoliša* 6 (2010), vol. VI, str. 124–142.

Structural Changes in Slovene Skiing: A Case Study of Rudolf Badjura. *The Spirit of Skiing. Papers from the 2009 International Ski History Congress*, Mammoth, California, USA (ur. E. John B. Allen). Ishpeming : International Skiing History Association, 2009, str. 7–13.

Z biciklom na levo. *Dve kolesi in par nog*, Publikacija TMS 48 (2010), str. 39–50.

Zima – Od strahu k veselju (razstava in katalog), Zgodovinski arhiv Celje, 21. 12. 2010 – 23. 3. 2011. Celje : Zgodovinski arhiv Celje, 2010.

Zdenka BONIN

Koprška pisna dediščina. Od hrambe javnih dokumentov do ureditve zgodovinskega arhiva. Koper : Pokrajinski

arhiv Koper, 2010. (soavtorica in prevajalka Deborah Rogoznica)

Koprška pisna dediščina : od hrambe javnih dokumentov do ureditve zgodovinskega arhiva : razstavni katalog/ Il patrimonio scritto di Capodistria : dalla conservazione dei documenti pubblici al riordino dell'archivio storico : catalogo della mostra. Koper : Pokrajinski arhiv Koper, 2010. (soavtorica in prevajalka Deborah Rogoznica)

Pokrajinski arhiv Koper. *Slovenski arhivi se predstavijo*. Ljubljana : ADS, 2010, str. 14–19.

Metka BUKOŠEK

Stanje sodišč na Celjskem leta 1945. *Arhivi* 33 (2010), št. 1, str. 23–37.

Bojan CVELFAR

Gradec, Avstrija, *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini*. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2010, str. 152.

Kronika srbske pravoslavne parohije v Celju, napisana leta 1937. Celje : Zgodovinski arhiv Celje; Beograd : Arhiv Srbije, 2010.

Latinska šola (1808–1848). *200 let I. gimnazije v Celju. 1808/09 – 2008/09*. Celje : I. gimnazija v Celju, 2010, str. 7–29.

Poročilo komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj za leto 2010. *Arhivi* 33 (2010), št. 2, str. 415–417.

Vzajemno delovanje slovenskih arhivov v projektu SIRAnet. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*, 9. zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike v Radencih 17.–19. marec 2010. Maribor : Pokrajinski arhiv Maribor, 2010, str. 395–412.

Nada ČIBEJ

Arhivska javna služba kot skupna služba organa v sestavi Ministrstva za kulturo. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 9 (2010), str. 61–72.

Delo na terenu ob podpori aplikacije ARIS. *Zbornik referatov DOK_SIS 2010, Sistemi za upravljanje z dokumenti*. Kranjska gora, 2010, str. IV-1 – IV-7. (soavtor Vladimir Drobnyak)

Digitalizacija arhivske grade – zašto i kako? *Arhivska praksa* 13 (2010), str. 208–222.

Iz arhivske skrinje: Jaz, koprski notar. *Svetilnik – kulturni občasnik za mlade zanesenjake*, št. 5 (junij 2010), str. 11.

Iz arhivske skrinje: Patricijske rodbine v Kopru 1. del. *Svetilnik – kulturni občasnik za mlade zanesenjake*, št. 1 (november 2010), str. 11.

Iz arhivske skrinje: Patricijske rodbine v Kopru 2. del. *Svetilnik – kulturni občasnik za mlade zanesenjake*, št. 2 (december 2010), str. 11.

Zbirki na pot (uvodnik). Marjan Rožac, Alberto Pucar: *Piranske notarske pergamentne listine*, 1. del, predbeneško obdobje 1173–1283, 1. zvezek 1173–1212. Koper: Pokrajinski arhiv Koper, str. 7.

Marija ČIPIĆ REHAR

Apostolic Administrator Dr Mihael Toroš and his Connections with the Communist Authorities in Slovenia between 1947 and 1953. *Religion, State and Society* 38, št. 4 (2010), str. 417–426.

Med sodbo sodišča in sodbo vesti: dokumenti sodnega procesa proti škofu Gregoriju Rožmanu. 2. izd. Ljubljana: Družina, 2010. 643 str. (Soavtorji France M. Dolinar, Tamara Griesser-Pečar, Blaž Otrin in Julijana Visočnik)

The Committee of Priests Members of the Liberation Front and the Cyril-Methodius Society in Slovenia after 1947. *Prenasledovanje cirkevi v komunističkyh štatach strednej a vychodnej Euroapy*, 2010, str. 616–633.

Vipava v listinah. *Vipavski glas* 26, št. 92 (2010), str. 2–3.

Boris DOMAJNKO

Prenosi arhivskih popisov v ScopeArchiv. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*: zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike 9 (2010), str. 413–420.

France Martin DOLINAR

Cerkvene razmere v Ilirskih provincah – La situation religieuse dans les Provinces illyriennes. *Katalog razstave Narodnega muzeja v Ljubljani*. Ljubljana 2010, str. 130–137.

Janez Anton Ricci. *Katalog razstave Narodnega muzeja v Ljubljani*. Ljubljana 2010, str. 218–221.

Janez Jenko – prvi škof obnovljene koprške škofije. *Dr. Janez Jenko: prvi škof obnovljene koprške škofije*. Zbornik ob stoletnici rojstva, Koper 2010, str. 35–48.

Janez Jenko – prvi škof obnovljene koprške škofije: ob 100-letnici rojstva. *Koledar Goriške Mohorjeve družbe za leto 2011*, Gorica 2010, str. 57–61.

Jože Mlinarič – Jože Curk, Dominikanski samostan na Ptuj (recenzija). *Arhivi* 33 (2010), str. 177–180.

Kardinal dr. Franc Rode, C.M.: prefekt kongregacije za ustanove posvečenega življenja in družbe apostolskega življenja. *Rode Franc, Laudemus Dominum, faksimile po izvornih notnih rokopisih*. Kranj 2010, str. 151–170.

Med sodbo sodišča in sodbo vesti: dokumenti sodnega procesa proti škofu Gregoriju Rožmanu. 2. izd. Ljubljana: Družina, 2010. 643 str. (Soavtorji Marija Čipić Rehar, Tamara Griesser-Pečar, Blaž Otrin in Julijana Visočnik)

Ljuba DORNIK ŠUBELJ

Intelligence and society – 16. letna konferenca IIIHA, Tutzing, 23.–25. april 2010. *Zgodovinski časopis* 64 (2010), št. 3/4, str. 474–477.

Jože Lampret (1903–1969): Slovenec, partizan, duhovnik. *Ampak* 11 (2010), št. 1/2, str. 24–26.

Mednarodna konferenca »Intelligence & democracies in conflict and peace«, Tel Aviv, 18.–19. 10. 2009. *Zgodovinski časopis* 64 (2010), št. 1/2, str. 225–228.

Poročila Eda Brajnika o stikih z Yeshayahudi Danom. *Viri*, št. 32 (izid predviden v letu 2011)

Vloga Ozne za Slovenijo pri prevzemu oblasti 1944–1946 (izid predviden v letu 2011)

Darinka DRNOVŠEK

Arhivski vjesnik 52/2009. *Arhivi* 33 (2010), št. 2, str. 449–452.

Vladimir DROBNJAK

Delo na terenu ob podpori aplikacije ARIS. Zbornik referatov *DOK_SIS 2010, Sistemi za upravljanje z dokumenti*. Kranjska gora, 2010, str. IV-1 – IV-7. (soavtorica Nada Čibej)

Elizabeta ERŽEN PODLIPNIK

Zgodovinski arhiv Ljubljana. *Slovenski arhivi se predstavijo*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2010, str. 34–39. (Soavtorice Marija Kos, Barbara Pešak Mikec, Judita Šega in Tatjana Šenk)

Igor FILIPIČ

Materialno stanje originalnih matičnih knjig ob prevzemu v arhiv. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*. Maribor 2010, str. 227–234.

Stepišnik in sveta brata Ciril in Metod. *Bogoslovni vestnik* 70 (2010), str. 83–93.

Ivan FRAS

Zgodovinskega arhiva na Ptuj. *Slovenski arhivi se predstavijo*. Predstavitev, maj 2010.

Stanko Vraz 1810–1851. *Zbornik referatov ob dvestoletnici rojstva*. Ormož 2010.

Natalija GLAŽAR

Izvoz in uvoz arhivskega gradiva ter restitucija kulturne dediščine (slovenska zakonska določila ter mednarodni pravni instrumenti). *Arhivi* 33 (2010), št. 2, str. 319–33.

Konferenca CITRA na Malti ter dogajanje v ICA/ EURBICA. *Arhivi* 33 (2010), št. 1, str. 153–161.

Maja GOMBAČ

80. nemško arhivsko zborovanje in sejem Arhivistica. Dresden, 29. september–2. oktober 2010. *Arhivi* 33 (2010), št. 2, str. 419–421.

Kulturni posredniki : časnikarice, modistke, krojači, šivilje, trgovci, fotografi, ilustratorji. *Arhivi* 33 (2010), št. 1, str. 39–60.

Representations of women in Slovenian newspaper fashion pages between the two wars : (predavanje na 42. letni konvenciji za slovanske, vzhodnoevropske in evrazijske študije, Westin Bonaventure, Los Angeles, 19. nov. 2010).

Slovenski arhivi se predstavijo. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2010. (Članica uredniškega odbora)

Metka GOMBAČ

Izložba radova djece koji su bili u logoru Kampor. *Naša riječ : list antifašista otoka Raba* 2 (2010), št. 4, str. 7–8.

Ko je umrl moj oče = Quando morì mio padre : razstava v atriju Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, Ljubljana, 8. 4. do 28. 4. 2010. (Soavtorja Boris M. Gombač, Dario Mattiussi)

Ko je umrl moj oče = Quando morì mio padre : razstava v knjižnici Osnovne šole Ivana Rabljanina, Rab, 9. 10. do 17. 10. 2010. (Soavtorja Boris M. Gombač, Dario Mattiussi)

Nina GOSTENČNIK

Hidromontaža Maribor skozi čas : arhivsko gradivo mariborskega gospodarstva v Pokrajinskem arhivu Maribor. Maribor, 27. oktober 2009–16. april 2010, 2009–2010. (Razstava).

Plinarna Maribor 140 let v našem mestu : arhivsko gradivo mariborskega gospodarstva v Pokrajinskem arhivu Maribor : spominski zbornik : razstava Pokrajinskega arhiva Maribor in Plinarne Maribor [v razstavišču

Arhivum od 6. maja do 20. junija 2010], (Katalogi, zv. 33). Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor: Plinarna Maribor, 2010. 59 str., ilustr. (Soavtorica Barbara Lobnik)

Plinarna Maribor 140 let v našem mestu : arhivsko gradivo mariborskega gospodarstva v Pokrajinskem arhivu Maribor : razstava Pokrajinskega arhiva Maribor in Plinarne Maribor v razstavišču ARCHIVUM od 6. maja do 20. junija. Maribor, 5. maj–20. junij 2010. (Soavtorica Barbara Lobnik)

Poročilo o delu strokovne skupine za fonde in ustvarjalce s področja gospodarstva v letu 2009. *Arhivi* 33 (2010), št. 1, str. 90.

Poročilo o Jesenski šoli arhivistike 2010 (Autumn Archival School 2010). Grignano, 10.–17. oktober 2010. *Arhivi* 33 (2010), št. 2, str. 437–439. (Soavtor Luka Mezek)

Tebnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja (član uredniškega odbora 2007–). Maribor : Pokrajinski arhiv, 2002–.

Vesna GOTOVINA

Arhiv Republike Slovenije : Radio Slovenija, 1. program, oddaja Nočni obiski. Ljubljana, 5. 1. 2011, 120 min. (Soavtorji Alenka Starman, Marija Grabnar, Lojz Tršan)

Milijon 289 tisoč 369 za samostojno Slovenijo : razstava Arhiva Republike Slovenije ob 20. obletnici plebiscita 1990. Ljubljana, Cankarjev dom, 23. 12. 2010 do 18. 1. 2011. (Soavtorica Alenka Starman)

Moja dežela je naša država – Slovenija že 20 let. Elektronski vir : razstava Arhiva Republike Slovenije ob 20. obletnici plebiscita za samostojno državo Slovenijo. Učno gradivo z delovnim listom za gimnazije in druge srednje šole. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije : Zavod RS za šolstvo, 2010. (Soavtorici Alenka Starman, Vilma Brodnik)

Moja dežela je naša država – Slovenija že 20 let. Elektronski vir : razstava Arhiva republike Slovenije ob 20. obletnici plebiscita za samostojno državo Slovenijo. Učno gradivo z delovnim listom za prvo triletje. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije : Zavod RS za šolstvo, 2010. (Soavtorice Alenka Starman, Janja Bec, Bojana Mlinar)

Moja dežela je naša država – Slovenija že 20 let. Elektronski vir : razstava Arhiva Republike Slovenije ob 20. obletnici plebiscita za samostojno državo Slovenijo. Učno gradivo z delovnim listom za drugo triletje. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije : Zavod RS za šolstvo, 2010. (Soavtorice Alenka Starman, Janja Bec, Bojana Mlinar)

Moja dežela je naša država – Slovenija že 20 let. Elektronski vir : razstava Arhiva Republike Slovenije ob 20. obletnici plebiscita za samostojno državo Slovenijo. Učno gradivo z delovnim listom za

tretje triletnje. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije : Zavod RS za šolstvo, 2010. (Soavtorice Alenka Starman, Janja Bec, Bojana Mlinar)

Marija GRABNAR

Arhiv Republike Slovenije : Radio Slovenija, 1. program. oddaja Nočni obisk. Ljubljana, 5. 1. 2011, 120 min. (Soavtorji Vesna Gotovina, Alenka Starman, Lojz Tršan)

Stanka GRKMAN

ARS : konserviranje in restavriranje Bockove Kreuterbuch. *Flores in colores : barviti dokumenti kulturne dediščine 16. stoletja na Dolenjskem.* Ljubljana : Brat Francišek, 2010, str. 103–117. (Soavtorice Jedert Vodopivec, Marjeta Černič, Blanka Avguštin Florjanovič)

Konserviranje in restavriranje Servitske pieta. *Konservator – restavrator : povzetki strokovnega srečanja,* 2010, str. 25.

Tatjana HAJTNIK

Enotne tehnološke zahteve 2.0. *DOK_SIS 2010 by Media.doc* : 19. posvetovanje z mednarodno udeležbo. Sistemi za upravljanje z dokumenti, 22.–24. 09. 2010, Kranjska Gora, str. IV23–IV27.

Strategija razvoja slovenskega javnega elektronskega arhiva »e-ARH.si«. *DOK_SIS 2010 by Media.doc* : 19. posvetovanje z mednarodno udeležbo. Sistemi za upravljanje z dokumenti, 22.–24. 09. 2010, Kranjska Gora, str. IV8–IV22.

Strategija e-arhiva : predavanje na konferenci Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, Radenci, 18. marec 2010.

Using the MoReq2 specification as a foundation for national electronic record management legislation : lecture, presented at DLM Forum Members Meeting Madrid, Consolidation & New Ventures and Challenges, 25th–26th May 2010, Madrid. (Soavtorja Aleš Živkovič, Jože Škofljanec)

Marija HERNJA MASTEN

Rodbina Sauer; baroni Kozjaški, grofje Borlski. *Grad Borl.* Cirkulane : Društvo za oživitev gradu Borl, december 2010, str. 76–101.

Zgodovina prostora občine Kidričevo s prikazom nekdanje občine Sveti Lovrenc na Dravskem polju. *Zbornik občine Kidričevo.* Kidričevo 2010, str. 122–141.

Bojan HIMMELREICH

Celjska pravoslavna cerkvena občina in pravoslavlje v Sloveniji pred drugo svetovno vojno. *Kronika srbske pravoslavne parohije v Celju, napisana leta 1937.* Celje : Zgodovinski arhiv Celje; Beograd : Arhiv Srbije, 2010, str. 13–20.

Slovenski arhivi se predstavijo. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2010, str. 62.

The Nazi »Euthanasia« in Slovenia in 1941, Heidelberg, september 2006, *Die nationalsozialistische »Euthanasie« – Aktion »T4« und ihre Opfer, Geschichte und ethische Konsequenzen für die Gegenwart,* Herausgegeben von Maik Rotzoll, Gerrit Hohendorf, Petra Fuchs, Paul Richter, Christoph Mundt und Wolfgang U. Eckart (Hrsg.), Ferdinand Schöningh: Paderborn, München, Wien, Zürich. Gedruckt mit Mitteln des Instituts für Geschichte und Ethik der Medizin Heidelberg und der Walter-Erb-Stiftung der Medizinischen Fakultät Heidelberg. 2010 Ferdinand Schöningh, Paderborn, str. 184–188.

The Slovenian experience, History archive Celje, Slovenia, Partnerstva in nove kompetence za poučevanje zgodovine v večkulturni družbi, zbornik predavanj, Partnerships and new competences needed for history education in a multicultural society, collection of papers, seminar Sveta Evrope v sodelovanju s slovensko vlado in Mestnim muzejem Ljubljana, Ljubljana, 7.–9. oktober 2009. Ljubljana : Pedagoški inštitut Ljubljana, 2010, str. 90–91.

Mira HODNIK

Poročilo o opravljenem evidentiranju arhivskega gradiva freisinškega gospostva na Slovenskem v Bavarskem glavnem arhivu (Bayerisches Hauptstaatsarchiv München) v letu 2009. *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini.* Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2010, str. 173–181. (Soavtorici Sonja Anžič-Kemper in Judita Šega)

Mojca HORVAT

Klara Kukovec, prva zdravnica v Mariboru : da se spomnimo, da ne pozabimo. *Naša bolnišnica* 11, marec–april 2010, št. 3/4, str. 24–25.

Fondi spodnje štajerskih gosposčin, mest in trgov : [popis]. *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini.* Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2010, str. 109–122.

Urbarji in urbarialni registri v Pokrajinskem arhivu Maribor : [razstava Pokrajinskega arhiva Maribor v razstavišču ARCHIVUM od 23. junija 2010 do 1. februarja 2011. Maribor, 23. junij 2010 – 1. februar 2011, 2010–2011.

Slovenski arhivi se predstavijo. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2010. (Prevajalec)

Iztok HOTKO

DLUD 16+. *Rast* XXI, julij 2010, št. 3, str. 73–74.

Sonja JAZBEC

Posvetovanje hrvaškega arhivskega društva, Slavonski Brod, 20.–22. oktober 2010. *Arhivi* 33 (2010), št. 2, str. 422–424.

Mateja JERAJ

Lënda arkivore private sipas shembujëve të arkivit shtetëror të slovenis, Agencia shtetërore e arkivave të Kosovës. *Vjetar* 43–44 (2010), str. 20–30 (slovenski naslov: O velikem pomenu zasebnega arhivskega gradiva na primeru slovenskega državnega arhiva) (Soavtorica Jelka Melik)

Slovenke v političnem življenju od 19. stoletja do samostojne slovenske države. *Vloga žensk v preteklosti* : zbornik strokovnih prispevkov za mentorje zgodovinskih krožkov. Ljubljana : Zveza prijateljev mladine, Komisija za delo zgodovinskih krožkov, 2010, str. 14–26.

Slovenke v političnem življenju od 19. stoletja do samostojne slovenske države : predavanje na seminarju za mentorje zgodovinskih krožkov »Vloga žensk v preteklosti«, Ljubljana, 15. 10. 2010.

Zakonska zaščita arhivskega gradiva : predavanje v sklopu 44. savjetovanja Hrvatskog arhivističkog društva z naslovom »Kako poboljšati sustav zaštite?«, Slavonski Brod, 20. 10. 2010. (Soavtorica Jelka Melik)

Danijela JURIČIĆ ČARGO

Kolonizacija Slovencev v Bosni in Hercegovini 1878–1918 / Samija Sarić, Vera Štimac. *Arhivi* 33 (2010), št. 2, str. 397–406. (Prevajalka)

Alenka KAČIČNIK GABRIČ

Gospa, če ni dobro, ni treba nič plačat: Brežice, trgovsko mesto (ur. Jože Škofljanec). Krško : Neviodunum, 2009. (Brežiške študije; 3). *Kronika* 58 (2010), št. 2, str. 483–485.

Waldbestand und Waldwirtschaft in Krain nach dem Franziszeischen Kataster : predavanje na simpoziju Der Franziszeischen Kataster, Wien, 6. 9. 2010.

Andreja KLASINC ŠKOFLJANEC

Ljubljanska policija od konca 18. stoletja do leta 1848. *Acta Histriae* 18 (2010), št. 3, str. 539–556.

Jasmina KOGOVIŠEK

Kartografsko gradivo Geodetske uprave RS in njenih predhodnic. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* : zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike ... 9 (2010), str. 347–354. (Soavtorja Žarko Štrumbel, Alenka Starman)

Vladimir KOLOŠA

Russko-slovenskie otnošenija v dokumentah : XII v. – 1914 g. – Moskva : Drevlehranišče, 2010. (Urednik)

Mirjana KONTESTABILE ROVIS

8. evropska konferenca o digitalnem arhiviranju, Ženeva. *Arhivi* 33 (2010), št. 2, str. 417–419.

Arhivska periodika za godinu 2008. u Sloveniji. *Vjesnik istarskog arhiva* 14–15 (2010), str. 390–396.

Istrsko šolstvo v avstrijskem obdobju in cesarsko-kraljevo moško učiteljske v Kopru. *Cesarsko-kraljevo moško učiteljske v Kopru* (ur. Mirjana Kontestabile Rovis). Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2010, str. 17–33.

Poročilo strokovne komisije za šolstvo 2008–2010. *Arhivi* 33 (2010), št. 2, str. 337–338.

Pregled in primerjava števila dijakov moškega učiteljskega Koper v slovenskih, hrvaških in italijanskih oddelkih ter njihov socialni status. *Cesarsko-kraljevo moško učiteljske v Kopru* (ur. Mirjana Kontestabile Rovis). Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2010, str. 34–48.

Slovenski javni arhivi. *Programska knjižnica F3ŽO*, 2010, str. 136.

Janez KOPAC

Kranj 2005–2009 (1. januar 2005–31. december 2009), kronološki pregled. *Jubilejni kranjski zbornik*. Kranj 2010, str. 311–340.

Lokalne volitve v Kranju 1945–1947. *Jubilejni kranjski zbornik*. Kranj 2010, str. 96–103.

Adrijan KOPITAR

Cesarska loterija v Iliriji. *Sous les aigles Napoléoniennes : bicentenaire des provinces Illyriennes* : [catalogue de l'exposition : Narodni muzej Slovenije, Metelkova,

- Ljubljana, Slovenija, du 14 octobre 2009 au 28 février 2010, Musée national de l'Armée, Paris, France, du 22 mars 2010 au 20 mai 2010] = Pod Napoleonovim orlom : 200 let ustanovitve Ilirskih provinc : [razstavní katalog : Narodni muzej Slovenije, Metelkova, Ljubljana, Slovenija, 14. oktober 2009–28. februar 2010, Musée national de l'Armée, Paris, Francija, 22. marec 2010–20. maj 2010]. Ljubljana : Narodni muzej Slovenije, 2010, str. 122–129.
- Katalog razstavljenih predmetov in arhivskih dokumentov. *Sous les aigles Napoléoniennes : bicentenaire des provinces Illyriennes* : [catalogue de l'exposition : Narodni muzej Slovenije, Metelkova, Ljubljana, Slovenija, du 14 octobre 2009 au 28 février 2010, Musée national de l'Armée, Paris, France, du 22 mars 2010 au 20 mai 2010] = Pod Napoleonovim orlom : 200 let ustanovitve Ilirskih provinc : [razstavní katalog : Narodni muzej Slovenije, Metelkova, Ljubljana, Slovenija, 14. oktober 2009–28. februar 2010, Musée national de l'Armée, Paris, Francija, 22. marec 2010–20. maj 2010]. Ljubljana : Narodni muzej Slovenije, 2010, str. 247–451. (Več avtorjev)
- Marija KOS**
- Družbenopolitične razmere na območju Kranja med letoma 1945–1963. *Jubilejni kranjski zbornik*. Kranj 2010, str. 104–111.
- Lastninenje Industrije bombažnih izdelkov Kranj. *Vasi v objemu žitnih polj: Primskovo, Klanec in Gorenje. Zbornik Krajevne skupnosti Primskovo pri Kranju*. Kranj 2010, str. 194–201.
- Zgodovinski arhiv Ljubljana. *Slovenski arhivi se predstavijo*. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2010, str. 34–39. (Soavtorice Elizabeta Eržen Podlipnik, Barbara Pešak Mikec, Judita Šega in Tatjana Šenk)
- Matevž KOŠIR**
- A. Hallerstein – Liu Songling, The Multicultural legacy of Jesuit Wisdom and Piety at the Qing Dynasty Court Maribor : Association for Culture and Education Kibla. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2009. (Sourednik)
- Bonapartistično prostozidarstvo na ozemlju Ilirskih provinc : predavanje na mednarodni znanstveni konferenci Dimenzije Ilirskih provinc 1809–2009, SAZU, 23. septembra 2010.
- Bonapartistično prostozidarstvo na ozemlju Ilirskih provinc. *Dimenzije Ilirskih provinc : 1809–2009* : mednarodna znanstvena konferenca, 23. septembra 2010, Prešernova dvorana Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Novi trg 4, Ljubljana : povzetki referatov. Ljubljana : Zgodovinski inštitut Milka Kosa, str. 5–7.
- Človeštva največja sramota je vojna : zapiski Ivana Goriupa v Opčinah in Trstu iz let 1914–1919. *Arhivi 33* (2010), št. 1, str. 107–128.
- Dokumenti organov narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji, zv. 11 / D. Drnovšek et al., – izid predviden v letu 2011. (Urednik)
- Splošna deklaracija o arhivih in sodobna arhivska paradigma. *Arhivi 33* (2010), št. 2, str. 309–318.
- V spremstvu Katarine Velike – krimsko potovanje Ludvika Kobencla : Krymskoe putesestvie Ekateriny Velikoj – v soprovovozdenii Ljudvika Kobencla : Člen dobrovodu Kateřiny Veliké – Krymská cesta Ludvíka Kobencla. *Slovenski diplomati v slovanskem svetu*. Mengeš : Center za evropsko prihodnost ; Ljubljana : ZRC SAZU, 2010, str. 49–58, 201–212, 368–377.
- Vloga Ozne za Slovenijo pri prevzemu oblasti 1944–1946 / Ljuba Dornik Šubelj – izid predviden v letu 2011. (Urednik)
- Zaupanje in dostopnost – spremembe pri upravljanju dokumentarnega in arhivskega gradiva v digitalni dobi. XLII. Mednarodna konferenca okrogle mize arhivov (CITRA), Oslo 11.–18. 9. 2010. *Arhivi 33* (2010), št. 2, str. 425–433.
- Jernej KRIŽAJ**
- Milijon 289 tisoč 369 : 20. obletnica plebiscita za samostojno Slovenijo* : razstava Arhiva Republike Slovenije ob 20. obletnici plebiscita za samostojno in neodvisno Republiko Slovenijo, Cankarjev dom, 24. december 2010–19. januar 2011. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2010. (Soavtorica Alenka Starman)
- Pregled delovanja Komisije za registracijo dajatev za narodnoosvobodilno vojsko 1954–1956. *Arhivi 33* (2010), št. 1, str. 129–138.
- Sabina LEŠNIK**
- 65-letnica konca druge svetovne vojne* : [razstava je nastala v sodelovanju Mestne občine Maribor z: Veleposlaništvom Ruske federacije, Veleposlaništvom Združenih držav Amerike, Veleposlaništvom Združenega kraljestva Velike Britanije in Severne Irske, Pokrajinskim arhivom Maribor in Založbo Ostroga]. Maribor, 8. – 30. junij 2010, 2010. (Soavtorji 1. TOŠ, Marjan Toš, Sašo Radovanovič, Karl Pišek, Emanuel Čerček)
- Planinski svet in narava skozi fotografski objektiv Franca Vogelnika* : razstava v razstavišču PER GRADUS v Pokrajinskem arhivu Maribor, 15. september 2010 do 8. februar 2011. Maribor, 15. september 2010 – 8. februar 2011, 2010–2011.

Jure MAČEK

Gordana Šovegeš Lipovšek: Vodnik po arhivskem gradivu o Prekmurju v Arhivu županije Zala v Zalaegerszegu. Maribor : Pokrajinski arhiv Maribor, 2009, 320 strani. *Arhivi 33* (2010), str. 183–184.

Nataša MAJERIČ KEKEC

Zgodovina središke šole v 1. polovici 20. stoletja. *Središki zbornik* (še ni izšlo).

Dragan MATIČ

24. arhivsko zborovanje, Dolenjske Toplice 14.–16. oktober 2009. *Arhivi 33* (2010), št. 1, str. 163–166.

Nemci na Kranjskem od druge polovice 19. stoletja do prehoda v jugoslovansko državo. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes*. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2010, str. 551–567.

Novela ZVDAGA, izkušnje iz postopka sprejemanja in pričakovanja pred izvajanjem. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* : zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike ... 9 (2010), str. 51–60.

Zum Geleit. *Krainische Landesprivilegien (Landhandfesten) : 1338–1736*. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2010, str. 2.

Jelka MELIK

Lënda arkivore private sipas shembujeve të arkivit shtetëror të sloenis, Agencia shtetërore e arkivave të Kosovës. *Vjetar* 43–44 (2010), str. 20–30 (slovenski naslov: O velikem pomenu zasebnega arhivskega gradiva na primeru slovenskega državnega arhiva) (Soavtorica Jelka Melik)

Osnove prava in pravne države (priročnik) – izid predviden v letu 2011.

Zakonska zaščita arhivskog gradiva : predavanje v sklopu 44. savjetovanja Hrvatskog arhivističkog društva z naslovom »Kako poboljšati sustav zaštite?«, Slavonski Brod, 20. 10. 2010. (Soavtorica Mateja Jeraj)

Luka MEZEK

Poročilo o Jesenski šoli arhivistike 2010 (Autumn Archival School 2010). Grignano, 10.–17. oktober 2010. *Arhivi 33* (2010), št. 2, str. 437–439. (soavtorica Nina Gostenčnik)

Leopold MIKEC AVBERŠEK

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja. Maribor : Pokrajinski arhiv, 2010, 542 strani. *Arhivi 33* (2010), str. 190–198.

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja (član uredniškega odbora 2002–). Maribor : Pokrajinski arhiv, 2002–.

Polona MLAKAR

La gazette des archives, št. 180–181. *Arhivi 33* (2010), št. 1, str. 205.

Mija MRAVLJA

Bibliografija Kranjskih zbornikov 1960–2000. *Jubilejni kranjski zbornik*. Kranj 2010, str. 341–352.

Kulturna društva v Kranju 1945–1980. *Jubilejni kranjski zbornik*. Kranj 2010, str. 207–216.

Andrej NARED

Krain, seine Landstände und krainische Landesprivilegien (Landhandfesten). *Krainische Landesprivilegien (Landhandfesten) : 1338–1736*. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2010, str. 4–11.

Krainische Landesprivilegien (Landhandfesten) : 1338–1736. – Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2010. (urednik, sourednik Jure Volčjak)

Pogovor o knjigi Dežela – knez – stanovi : Radio Slovenija, 3. program : oddaja Izšlo je, 12. 8. 2010. (Radijska oddaja)

Privilegijsko pravo grofije v Marki in Metliki. *Kronika* 58 (2010), št. 3, str. 515–530.

Miroslav NOVAK

Arhivska praksa u kompleksnim arhivskim informacijskim sistemima. *Arhivska praksa* 13 (2010), str. 190–207.

Celostno strokovno izobraževanje v okviru slovenske arhivske službe. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 9 (2010), str. 483–498.

OAIS model kot paradigma spletnega dostopa do arhivskih podatkovnih zbirk. *Atlanti* (2010), vol. 20, str. 369–376.

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja (član uredniškega odbora 2002–). Maribor : Pokrajinski arhiv, 2002–.

Zakaj oblikovalec potrebuje znanja s področja dokumentiranja in arhivira?. *Les* 62 (2010), št. 6, str. 316–319.

Branko OBLAK

Povojni gospodarski razvoj Središča ob Dravi do združitve z občino Ormož. *Prispevek za zbornik Središče ob Dravi*. 14 strani.

Emica OGRIZEK

Območje občine Kidričevo in njeni ljudje v gradivu okrožnega sodišča v Mariboru 1898–1941. *Zbornik Občine Kidričevo* (ur. Nataša Kolar). Kidričevo : Občina, 2010, str. 186–199.

Tiskovne zadeve Državnega tožilstva Maribor 1898–1941, (Inventarji, 19). Maribor : Pokrajinski arhiv, 2010.

Blaž OTRIN

Med sodbo sodišča in sodbo vesti : dokumenti sodnega procesa proti škofu Gregoriju Rožmanu. 2. izd. Ljubljana : Družina, 2010. 643 str. (Soavtorji Marija Čipić Rehar, France M. Dolinar, Tamara Griesser-Pečar in Julijana Visočnik)

Nadškofijski arhiv v Ljubljani. *Slovenski arhivi se predstavijo*. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2010, str. 46–49.

Barbara PEŠAK MIKEC

Vpogled v nastanek Cestnega podjetja Ljubljana in njegovo gradivo. *Arhivi 33* (2010), str. 407–414. (Soavtor Rado Vodenik)

Zgodovinski arhiv Ljubljana. *Slovenski arhivi se predstavijo*. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2010, str. 34–39. (Soavtorice Elizabeta Eržen Podlipnik, Marija Kos, Judita Šega in Tatjana Šenk)

Lucija PLANINC

Analyses and conservation of a gouaches collection. *Symposium proceedings* (Elektronski vir) / 41st International Symposium on Novelty in Textiles [and] 5th International Symposium on Novelty in Graphics [and] 45th International Congress IFKT, Ljubljana, Slovenia, 27–29 May 2010. Ljubljana : Faculty of Natural Sciences and Engineering, Department of Textiles, 2010, str. 666–671. (Soavtorici Jedert Vodopivec, Marjeta Černič)

Analyses and conservation of a gouaches collection. Book of abstracts / 41st International Symposium on Novelty in Textiles [and] 5th International Symposium on Novelty in Graphics [and] 45th International Congress IFKT, Ljubljana, Slovenia, 27–29 May 2010. Ljubljana : Faculty of Natural Sciences and Engineering, Department of Textiles, 2010, str. 128. (Soavtorici Jedert Vodopivec, Marjeta Černič)

Flores in colores : barviti dokumenti kulturne dediščine 16. stoletja na Dolenjskem : knjige iz Frančiškanskega samostana Novo mesto. Ljubljana : Brat Frančišek, 2010. (Fotograf)

Konserviranje in restavriranje bakroreza na svili. Konservator – restavtor : povzetki strokovnega srečanja, 2010, str. 48.

Poročilo o nadaljevanju šolanja, namenjeno spoznavanju konserviranja fotografij in fotografskih zbirk v Srednji, Vzhodni in Južni Evropi, Bratislava 2010. *Arhivi 33* (2010), št. 2, str. 435–436.

Jakob POLENŠEK

Občinske volitve v Novem mestu med obema vojnama. *Rast XXI*, julij 2010, št. 3, str. 38–45.

Alberto PUCER

Morsko čudo v Piranskem zalivu. *Artesol*, revija o Slovenski Istri, 2010, str. 78–79.

Piranske notarske pergamentne listine, I. del: Predbeneško obdobje 1173–1283; 1. zvezek: 1173–1212. Koper : Pokrajinski arhiv Koper, 2010. (soavtor Marjan Rožac)

Pred 100 leti samo štiri občinske seje. *Solni Cvet*, lokalno glasilo Občine Piran (april 2010), str. 21.

Sveti Jurij. *Svetilnik – Kulturni občasnik za mlade zamesenjake*, št. 4 (april 2010), str. 11.

Marta RAU SELIČ

Digitalizacija in restavracija filmskega arhivskega gradiva : nepalska šola Aleša Kunaverja za gorske vodnike v Manangu. *Tehnični in webinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* : zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike ... 9 (2010), str. 257–266. (Soavtorji Dušica Kunaver, Borko Radešček)

Slovenski snemalci Filmskih obzorikov. *Nenad Jovičič*. Domžale : Muzejsko društvo, 2010, str. 16–17. (Soavtor Borko Radešček)

Tatjana REZEC STIBILJ

Leto 1960. *Kinotečnik 11* (2010), št. 5, str. 31. (Soavtor Lojz Tršan)

Slovenska književnost na filmskem platnu. *Kinotečnik 11* (2010), št. 7, str. 4–5.

»Živeče« fotografije so prišle na Slovensko! : kratek pregled vidnejših snemalcev na Slovenskem od 1895 do 1941. *Nenad Jovičič*. Domžale : Muzejsko društvo, 2010, str. 10–15.

Živojin Pavlović in Slovenija. *Kinotečnik* 11 (2010), št. 6, str. 27.

Deborah ROGOZNICA

Koprška pisna dediščina : od hrambe javnih dokumentov do ureditve zgodovinskega arhiva : razstavniki katalog/ Il patrimonio scritto di Capodistria : dalla conservazione dei documenti pubblici al riordino dell'archivio storico : catalogo della mostra. Koper : Pokrajinski arhiv Koper, 2010. (soavtorica Bonin Zdenka)

Koprška pisna dediščina. Od hrambe javnih dokumentov do ureditve zgodovinskega arhiva. Koper : Pokrajinski arhiv Koper, 2010. (soavtorica Bonin Zdenka)

Prima esposizione provinciale Istriana : prva istrska pokrajinska razstava, 100 let = prima esposizione provinciale Istriana, 100 anni = prva istarska pokrajinska izložba, 100 godina = erste istrianske Landesausstellung, 100 Jahre, : razstavniki katalog (ur. Dean Krmac). (soavtorja Dean Krmac in Matej Župančič)

Prva istrska pokrajinska razstava – 100 let. *Arhivi* 33 (2010), št. 2, str. 454–456.

Tuberkuloza na koprskem območju po drugi svetovni vojni s posebnim poudarkom na migraciji prebivalstva. *Epidemične bolezni v Istri v 19. in 20. stoletju* (ur. Ante Škrobonja). Koper : Histria editions, str. 131–156. (soavtor Dean Krmac)

Jurij ROSA

Spomini na srečevanja z Markom Vukom. *Marko Vuk 1947–2004.* Spominska slovesnost na Mirenskem gradu 24. 11. 2007. Goriška Mohorjeva družba, Gorica 2010, str. 133–136.

Marjan ROŽAC

Piranske notarske pergamentne listine, I. del: Predbeneško obdobje 1173–1283; 1. zvezek: 1173–1212. Koper : Pokrajinski arhiv Koper, 2010. (soavtor Alberto Pucer)

Mitja SADEK

»Celo ribarjijo z železniških mostov in naprav« (črna kronika dolenske železnice). *Park* 13, maj 2010, št. 7, str. 38–39.

»Je sneg iz hiš zderčal in skus gor med hišami« (novomeške preglavice s snegom v 19. stoletju). *Park* 13, marec 2010, št. 6, str. 34–35.

Poročilo o udeležbi na Jesenski arhivistični šoli 2009 (Autumn archival school 2009), Grljan in Trst, 9.–14.11.2009. *Arhivi* 33 (2010), str. 161–163.

Stari izolski statut (od 14. do 18. stoletja). Koper 2010. (Soavtor Dušan Kos)

Žalitev veličanstva (zgodbe o verbalnem deliktu v socialistični Jugoslaviji). *Park* 13, februar 2010, št. 5, str. 34–35.

Zdenka SEMLIČ-RAJH

Die Bedeutung der wissenschaftlichen Forschung für die professionelle Arbeit in Archiven. *Rutengänge : Studien zur geschichtlichen Landeskunde : Festgabe für Walter Brunner zum 70. Geburtstag.* (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, Bd 54), (Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark, Sonderbd. 26) (ur. Meinhard Brunner, Gernot Peter Obersteiner, Peter Wiesflecker). Graz : Das Land Steiermark: Historische Landeskommision für Steiermark: Historischer Verein für Steiermark, 2010, str. 721–733.

New protection of documents and archives and archival institutions act : the successful way into the standardization of the profession or its destruction. *Atlanti* (2010), vol. 20, str. 219–227.

Okrožni gradbeni urad Maribor 2. del (Kreisbauamt Marburg an der Drau) : [2 del] : [popis]. *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini.* (Obvestila arhiva republike Slovenije) 6 (2010), št. 1, str. 123–130.

Princip provenience in oblikovanje fonda : razkorak med veljavno teorijo in slovensko arhivsko prakso. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 9 (2010), str. 125–140.

Problematika stvaranja deskriptora kod popisivanja sadržaja arhivske vrijednosti. *Arhivska praksa* 13 (2010), str. 238–243.

Problems of the creation of descriptors at the description of contents with archival value : [predavanje udeležencem Mednarodne jesenske arhivske šole Mednarodnega inštituta arhivskih znanosti Maribor/Trst, 15. oktobra 2010]. Trst, 2010.

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja (član uredniškega odbora 2002–). Maribor : Pokrajinski arhiv, 2002–.

Teoretične osnove arhivske znanosti : osnovni principi in načela hrambe in strokovne obdelave arhivskega gradiva : [predavanje študentom podiplomskega študija bibliotekarstva na Filozofski fakulteti v Ljubljani, 22. novembra 2010]. Ljubljana, 2010.

Gorazd STARIHA

Krvave rejnice. O primerih zlorabe rejništva iz prve polovice 19. stoletja. *Zgodovina za vse* XVII, Celje 2010, str. 5–18.

Mestna občina Kranj v zapisnikih občinskega odbora od 1866 do 1870. *Jubilejni kranjski zbornik.* Kranj 2010, str. 46–56.

Alenka STARMAN

Arhiv Republike Slovenije : Radio Slovenija, 1. program. oddaja Nočni obiski. Ljubljana, 5. 1. 2011, 120 min. (Soavtorji Vesna Gotovina, Marija Grabnar, Lojz Tršan)

Kartografsko gradivo Geodetske uprave RS in njenih predhodnic. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* : zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike ... 9 (2010), str. 347–354. (Soavtorja Žarko Štrumbl, Jasmina Kogovšek)

Milijon 289 tisoč 369 : 20. obletnica plebiscita za samostojno Slovenijo : razstava Arhiva Republike Slovenije ob 20. obletnici plebiscita za samostojno in neodvisno Republiko Slovenijo, Cankarjev dom, 24. december 2010–19. januar 2011. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2010. (Soavtorja Vesna Gotovina, Jernej Križaj)

Moja dežela je naša država – Slovenija že 20 let. Elektronski vir : razstava Arhiva republike Slovenije ob 20. obletnici plebiscita za samostojno državo Slovenijo. Učno gradivo z delovnim listom za gimnazije in druge srednje šole. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije : Zavod RS za šolstvo, 2010. (Soavtorice Vesna Gotovina, Vilma Brodnik)

Moja dežela je naša država – Slovenija že 20 let. Elektronski vir : razstava Arhiva republike Slovenije ob 20. obletnici plebiscita za samostojno državo Slovenijo. Učno gradivo z delovnim listom za prvo triletno. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije : Zavod RS za šolstvo, 2010. (Soavtorice Vesna Gotovina, Janja Bec, Bojana Mlinar)

Moja dežela je naša država – Slovenija že 20 let. Elektronski vir : razstava Arhiva republike Slovenije ob 20. obletnici plebiscita za samostojno državo Slovenijo. Učno gradivo z delovnim listom za drugo triletno. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije : Zavod RS za šolstvo, 2010. (Soavtorice Vesna Gotovina, Janja Bec, Bojana Mlinar)

Moja dežela je naša država – Slovenija že 20 let. Elektronski vir : razstava Arhiva republike Slovenije ob 20. obletnici plebiscita za samostojno državo Slovenijo. Učno gradivo z delovnim listom za tretje triletno. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije : Zavod RS za šolstvo, 2010. (Soavtorice Vesna Gotovina, Janja Bec, Bojana Mlinar)

Judita ŠEGA

Loški razgledi 56. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2010, 471 str. (uredništvo)

Poročilo o opravljenem evidentiranju arhivskega gradiva freisinskega gospostva na Slovenskem v Ba-

varschem glavnem arhivu (Bayerisches Hauptstaatsarchiv München) v letu 2009. *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini.* Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2010, str. 173–181. (Soavtorici Sonja Anžič-Kemper in Mira Hodnik)

Špital – hiša na robu družbe. Škofja Loka : Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2010, 13 str.

Zgodovinski arhiv Ljubljana. *Slovenski arhivi se predstavijo.* Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2010, str. 34–39. (Soavtorice Elizabeta Eržen Podlipnik, Marija Kos, Barbara Pešak Mikec in Tatjana Šenk)

Tatjana ŠENK

Zgodovinski arhiv Ljubljana. *Slovenski arhivi se predstavijo.* Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2010, str. 34–39. (Soavtorice Elizabeta Eržen Podlipnik, Marija Kos, Barbara Pešak Mikec in Judita Šega)

Jože ŠKOFLJANEC

Pravno uređenje i iskustva zaštite elektroničkog arhivskog gradiva u Sloveniji : predavanje v sklopu 44. savjetovanja Hrvatskog arhivističkog društva z naslovom »Kako poboljšati sustav zaštite?«, Slavonski Brod, 21. 10. 2010.

Samostan Device Marije de Insula prope Metlicam : k problematiki prihoda frančiškanov v Belo krajino. *Kronika* 58 (2010), št. 3, str. 675–684.

Standard OAIS in vsebina podrobnejših navodil pristojnih arhivov v zvezi z odbiranjem in izročanjem gradiva v elektronski obliki : predavanje na konferenci Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, Radenci, 18. marec 2010.

Upravljanje in hramba digitalne dokumentacije – priložnost, urejenost, pravna varnost : predavanje na posvetovanju Forum ZAUH: zajem, arhiviranje, upravljanje in hramba podatkov, Ljubljana, Gospodarsko razstavišče, 13. maj 2010.

Using the MoReq2 specification as a foundation for national electronic record management legislation : lecture, presented at DLM Forum Members Meeting Madrid, Consolidation & New Ventures and Challenges, 25th–26th May 2010, Madrid. (Soavtorja Aleš Živkovič, Tatjana Hajtnik)

Aida ŠKORO-BABIĆ

23. mednarodno arhivsko posvetovanje »Arhivska praksa 2010«. Tuzla, Bosna in Hercegovina, 30. september–1. oktober 2010. *Arhivi* 33 (2010), št. 2, str. 421–422.

Bosansko dubrovniški odnosi (1. del). *Arhivi* 33 (2010), št. 1, str. 9–22.

Davidova zvezda / Zuvdija Hodžić. – Ljubljana : KUD Apokalipsa, 2010. (Prevajalka)

Dokumentarni film »Problematica di confine – Una psicoterapia aperta ad oggi« / avtor Dorino Miniguttia. (Prevod gradiva)

Ko je umrl moj oče = Quando morì mio padre : razstava v knjižnici Osnovne šole Ivana Rabljanina, Rab, 9. 10. do 17. 10. 2010. (Prevod pism)

Gašper ŠMID

Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini. – 6 (2010), št. 1, 194 str. (Urednik)

Obrazovanje arhivara i arhivista u Republici Sloveniji. *Arhivska praksa* 13 (2010), str. 73–81. (Soavtor Žarko Štrumbl)

Slovenski arhivi se predstavijo. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2010. (Več avtorjev)

Gordana ŠÖVEGEŠ LIPOVŠEK

Jure Maček: Dr. Franc Kovačič v gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor : osebni fond. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2009 (Inventarji / Pokrajinski arhiv Maribor; 16) 263 strani; razstava pokrajinskega arhiva Maribor z enakim naslovom v razstavišču Archivum. avtor: Jure Maček; maj–september 2009. *Arhivi* 33 (2010), št. 1, str. 180–181.

Mednarodna konferenca »20 let delovanja Mednarodnega arhivskega raziskovalnega tabora« Nemzetközi konferencia »20 éves a szlovén-magyar nemzetközi Levéltári Kutatótábor«, 24. in 25. september 2010. *Arhivi* 33 (2010), št. 2, str. 433–435.

Zakonodajni odbor županije zala, 1872–1945 : popis = Zala Vámegye Törvényhatósági Bizottsá IV. 402. *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini*, (Obvestila arhiva republike Slovenije) 6 (2010), št. 1, str. 131–149.

Žarko ŠTRUMBL

Kartografsko gradivo Geodetske uprave RS in njenih predhodnic. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* : zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike ... 9 (2010), str. 347–354. (Soavtorica Jasmina Kogovšek, Alenka Starman)

Obrazovanje arhivara i arhivista u Republici Sloveniji. *Arhivska praksa* 13 (2010), str. 73–81. (Soavtor Gašper Šmid)

Slavica TOVŠAK

Rudolf Badjura, pisec prvih slovenskih turističnih vodnikov, katalog k istoimenski razstavi. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2009 (Katalogi / Pokrajinski arhiv Maribor, 31), 32 strani. *Arhivi* 33 (2010), št. 1, str. 187–188.

Steber slovenstva na Koroškem. *Planinski vestnik* 115 (marec 2010), št. 3, str. 48–49.

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : 9. zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike v Radencih od 17. do 19. marca 2010, (Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, 9) (urednik). Maribor : Pokrajinski arhiv, 2010.

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja (član uredniškega odbora 2002–). Maribor : Pokrajinski arhiv, 2002–.

Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Maribor. Maribor : Pokrajinski arhiv, 2009 (Vodniki / Pokrajinski arhiv Maribor; 1), 1226 strani. *Arhivi* 33 (2010), št. 1, str. 184–186.

Zadružno delovanje na območju občine Kidričevo. *Zbornik Občine Kidričevo* (ur. Nataša Kolar). Kidričevo : Občina, 2010, str. 246–261.

Zadružno delovanje na območju občine Starše v gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor. *Starše skozi čas : zbornik občine Starše* (ur. Sašo Radovanovič). Maribor : Ostroga, 2010, str. 194–205.

Lojz TRŠAN

Arhiv Republike Slovenije : Radio Slovenija, 1. program, oddaja Nočni obiski. Ljubljana, 5. 1. 2011, 120 min. (Soavtorji Vesna Gotovina, Marija Grabnar, Alenka Starman)

Filmsko gradivo Slovenskega filmskega arhiva pri Arhivu Republike Slovenije. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2010. – (Publikacije Arhiva Republike Slovenije. Inventarji. Serija Zbirke; zv. 7).

Kako grozljivo in kako verjetno. *Kinotečnik* 11 (2010), št. 7, str. 24.

Leto 1960. *Kinotečnik* 11 (2010), št. 5, str. 31. (Soavtorica Tatjana Rezec Stibilj)

Prava kmetija. *Kinotečnik* 11 (2010), št. 1, str. 30.

Lilijana URLEP

Stepišnik in škofijska sinoda. *Bogoslovni vestnik* 70 (2010), str. 95–105.

Ivanka URŠIČ

Predstavitev bogate arhivske zapuščine. *Marko Vuk 1947–2004*. Spominska slovesnost na Mirenskem gradu 24. 11. 2007. Goriška Mohorjeva družba, Gorica 2010, str. 137–144.

Julijana VIŠOČNIK

Celje (Celeia), Slovénie. *L'Année épigraphique* za leto 2007 (2010), str. 406.

Hrenova pridiga ob polaganju temeljnega kamna za kapucinski samostan v Ljubljani. *Studia mythologica Slavica* 13 (2010), str. 59–74.

Individuals with pseudogentilicia in the area of Celeia and their status. *Zwischen Region und Reich : das Gebiet der oberen Donau im Imperium Romanum* (Region im Umbruch, 3). Berlin: 2010, str. 43–55.

Les voies de communication entre Celeia et Neuidunum. *L'Année épigraphique* za leto 2007 (2010), str. 401.

M. Šašel Kos, p. 1309–1316 *L'Année épigraphique* za leto 2007 (2010), str. 25.

Med sodbo sodišča in sodbo vesti : dokumenti sodnega procesa proti škofu Gregoriju Rožmanu. 2. izd. Ljubljana : Družina, 2010. 643 str. (Soavtorji Marija Čipić Rehar, France M. Dolinar, Tamara Griesser-Pečar in Blaž Otrín)

Medvida. *L'Année épigraphique* za leto 2007 (2010), str. 414–415.

Names on Celeian inscriptions in numbers and tables – a comparison between town and ager. *Opuscula archaeologica* 34 (2010), str. 229–240.

Pazdigrad (terr. de Salona). *L'Année épigraphique* za leto 2007 (2010), str. 413.

Podkoren (Zelenci), Slovénie (terr. de Emona). *L'Année épigraphique* za leto 2007 (2010), str. 233.

Salona (Salona). *L'Année épigraphique* za leto 2007 (2010), str. 412.

Sisak (Siscia), Croatie. *L'Année épigraphique* za leto 2007 (2010), str. 425–426.

Split (Spalatum). *L'Année épigraphique* za leto 2007 (2010), str. 413.

Trogir (Tragurium). *L'Année épigraphique* za leto 2007 (2010), str. 413–414.

Zadar (Iader). *L'Année épigraphique* za leto 2007 (2010), str. 416.

Rado VODENIK

Vpogled v nastanek Cestnega podjetja Ljubljana in njegovo gradivo. *Arhivi* 33 (2010), str. 407–414. (Soavtorica Barbara Pešak Mikec)

Jedert VODOPIVEC

Analyses and conservation of a gouaches collection. Book of abstracts / 41st International Symposium on Novelities in Textiles [and] 5th International Symposium on Novelities in Graphics [and] 45th International Congress IFKT, Ljubljana, Slovenia, 27–29 May 2010. – Ljubljana : Faculty of Natural Sciences and Engineering, Department of Textiles, 2010, str. 128 (Soavtorici Lucija Planinc, Marjeta Černič)

Analyses and conservation of a gouaches collection. Symposium proceedings (Elektronski vir) / 41st International Symposium on Novelities in Textiles [and] 5th International Symposium on Novelities in Graphics [and] 45th International Congress IFKT, Ljubljana, Slovenia, 27–29 May 2010, str. 666–671. (Soavtorici Lucija Planinc, Marjeta Černič)

Analysis and risk assessment in Slovenian archive repositories : [predavanje na mednarodnem simpoziju IADA symposium »Out of sight – out of mind?«, CZ–Prague, National Museum, 27–28 May 2010].

Analysis and risk assessment in Slovenian archive repositories [[Elektronski vir]]. V: Out of sight – out of mind? [Elektronski vir] : programme and abstracts / IADA symposium, CZ–Prague, National Museum, 27–28 May 2010. – Bern : Internationale Arbeitsgemeinschaft der Archiv-, Bibliotheks- und Graphikrestauratoren, 2010, str. 8.

Application of the PIXE method to organic objects : [predavanje na Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, Fakulta chemické technologie, Praha, 20. května 2010].

ARS : konserviranje in restavriranje Bockove Kreuterbuch. *Flores in colores : barviti dokumenti kulturne dediščine 16. stoletja na Dolenjskem*. Ljubljana : Brat Francišek, 2010, str. 103–117. (Soavtorice Marjeta Černič, Stanka Grkman, Blanka Avguštin Florjanovič)

Časnik Slovenec v slovenskih knjižnicah : možnosti konserviranja – restavriranja in reprodukcije. *Knjižnica* 54, (2010), št. 3, str. 97–115. (Soavtorica Anja Devetak)

Dr. Jedert Vodopivec, kemičarka, konservatorica : Radio Slovenija, 3. program : oddaja Podobe znanja / [sodelovanje v oddaji] Jedert Vodopivec ; [novinar Štefan Kutoš].

Flores in colores : barviti dokumenti kulturne dediščine 16. stoletja na Dolenjskem : knjige iz Frančiškanskega samostana Novo mesto : znanstvena monografija. Ljubljana : Brat Francišek, 2010. (Soavtorja Ines Jerele, Felicijan Pevec)

Grafične preiskovalne metode pri analizi arhivskega gradiva. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : zbornik referatov dopol-*

- nilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike ... 9 (2010), str. 199–208. (Soavtorica Ališa Trobec)
- Graphic testing methods for analysing cultural heritage on paper : [predavanje na Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, Fakulta chemické technologie, Praha, 20. května 2010].
- Knjiga kot kulturna dediščina. *Flores in colores : barviti dokumenti kulturne dediščine 16. stoletja na Dolenjskem*. Ljubljana : Brat Francišek, 2010, str. 91–99.
- Knjige se najbolje počutijo v temnih, suhih in hladnih prostorih. *Delo* 52 (30. dec. 2010), št. 303, str. 19. (Intervju)
- Način varovanja dokumentarnega gradiva v fizični obliki pred poškodbami, uničenjem in izgubo : [predavanje v sklopu Strokovnega usposabljanja za delavce ponudnikov storitev, Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije, 12. 1. 2010].
- Nedestruktivna preiskava papirja na zbirki gvašev. *Papir* 38 (nov. 2010), št. 4, str. 35–38. (Soavtorica Marjeta Černič)
- Srednjeveške knjižne vezave : predavanje ob razstavi Manuscripta : knjižno slikarstvo v srednjeveških rokopisih, Narodna galerija, 14. oktober 2010.
- Structures of medieval books : predavanje na University of Pardubice, Faculty of Restoration, Lito-myšl, 18. 5. 2010.

Marjan VOGRIN

- Izgubljena in najdena najstarejša matična knjiga župnije Renče. *Zbornik razprav o zgodovini Renč*. Renče 2010 (članek je bil objavljen v Arhivih leta 2003, v zborniku je dopolnjen z dodatnimi priimki).
- Zapuščina koprškega škofa dr. Janeza Jenka. *Dr. Janez Jenko: prvi škof obnovljene koprške škofije*. *Zbornik ob stoletnici rojstva*, Koper 2010.

Jure VOLČJAK

- Arhivi : glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*. – Ljubljana 33 (2010), št. 1–2. (Urednik)
- Bela krajina v vizitacijskih zapisnikih goriškega nadškofa Karla Mihaela Attensa (1752–1774). *Kronika* 58 (2010), št. 3, str. 729–752.
- Dušni pastirji v Beli krajini med letoma 1753 in 1771. *Kronika* 58 (2010), št. 3, str. 753–764.
- Krainische Landesprivilegien (Landhandfesten) : 1338–1736*. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2010. (Urednik, sourednik Andrej Nared)
- Ordinacijska protokola Goriške nadškofije 1750–1824*. Del 1, 1750–1764. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2010. – (Viri / Arhivsko društvo Slovenije ; 31)

Ivanka ZAJC CIZELJ

- Poročilo strokovne komisije za šolstvo 2008–2010. *Arhivi* 33 (2010), št. 2, str. 337–338. (Soavtorica Kontestabile Rovis Mirjana)

Boštjan ZAJŠEK

- Gradivo za zgodovino Maribora. Zv. 34, Evangeličanska postojanka pri gradu Betnava pri Mariboru 1588–1600. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2009 (Gradivo za zgodovino Maribora / Pokrajinski arhiv Maribor; 34), 108 strani. *Arhivi* 33 (2010), št. 1, str. 176–177.
- Nina Gostenčnik: Hidromontaža Maribor skozi čas : arhivsko gradivo mariborskega gospodarstva v Pokrajinskem arhivu Maribor : spominski zbornik. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2009 (Katalogi / Pokrajinski arhiv Maribor, 32), 67 strani. *Arhivi* 33 (2010), št. 1, str. 186–187.

Hedvika ZDOVC

- Gradec, Avstrija, *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini*. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2010, str. 153–172.
- Postopek odbiranja arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva, Peta konferenca ODOS za javne ustanove, upravno poslovanje in arhiviranje, o celovitem elektronskem poslovanju in izvajanju elektronske hrambe, 25. 11. 2010, Velenje, organizator: PIA informacijski sistemi in storitve, d.o.o., soorganizatorja: MFC.2 d.o.o., TrendNet d.o.o.
- Umestitev arhivske dejavnosti v okvir javnega sektorja in pridobivanje strokovnih nazivov (Položaj arhivske djelatnosti u sustavu javnog sektora i stjecanje stručnih naziva), Slovensko-hrvaška arhivska konferenca v okviru projekta HERITAGE LIVE o podiplomskem študiju arhivistike (Slovensko-hrvatska arhivska konferenca u okviru projekta HERITAGE LIVE o poslijediplomskom studiju arhivistike). Otočec, 9.–10. 9. 2010.

Barbara ŽABOTA

- Nastanek, razvoj in usoda trga z več imeni. Kongresni trg. *Umetnostna kronika* 29 (2010), str. 3–12.

Aleksander ŽIŽEK

- Celjska gimnazija v obdobju med letoma 1918 in 1941. *200 let I. gimnazije v Celju: 1808/09–2008/09*. Celje : I. gimnazija v Celju, 2010, str. 62–91.
- Knjiga obračunov celjskih mestnih sodnikov 1457–1513*. Ljubljana : Zgodovinski inštitut Milka Kosa pri

Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU; Celje : Zgodovinski arhiv Celje, 2010. (soavtor Matjaž Bizjak)

Katja ZUPANIČ

Prispevek za predstavitev delovanja društva in predstavitev publikacije »Slovenski arhivi se predstavijo«. *1. konferenca arhivov Slovanskih držav*. Lipica, 8. oktober 2010.

Projekcija filma *Draga moja Izza*. *Tednik Ptuj*. Maj 2010.

Rdeče klasje. *Tednik Ptuj*. December 2010.

Slovenski arhivi se predstavijo (uvodno pisanje v publikaciji), Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2010. (Soavtor Bojan Himmelreich)

Slovenski arhivi se predstavijo. *Arhivi* 33 (2010), št. 2. Središče ob Dravi med osamosvojitveno vojno leta 1991. *Središki zbornik* (še ni izšlo).

V ciklu filmskih večerov Zgodovinskega arhiva na Ptujju »film Radio.doc«. *Ptujčan*, 23. december 2010.

Lilijana ŽNIDARŠIČ GOLEC

Chiesa a parte imperii e la diocesi di Lubiana tra gli Asburgo e il patriarcato di Aquileia : cosa dicono le fonti archivistiche (soprattutto) dell'Archivio Diocesano di Udine : vabljeno predavanje ob priložnosti evidentiranja arhivskega gradiva, Archivio diocesano storico di Udine, 1. 10. 2010.

Humanizem Primoža Trubarja. *Ars & humanitas* 4 (2010), št. 1/2, str. 246–255.

Vladimir ŽUMER

Uporaba mednarodnega standarda ISO 15489 v Sloveniji. – V: *Arhiv, časopis Arhiva Jugoslavije*. – XI (2010), br. 1–2, str. 32–49.

Upotreba mednarodnog standarda ISO 15489 u Sloveniji. – V: *Arhiv, časopis Arhiva Jugoslavije*. – XI (2010), br. 1–2, str. 50–69.